

E-ISSN:
2147-2971
P-ISSN:
2148-4163

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

YEAR: 13 - NUMBER: 80
SUMMER / 2020

EDITOR

Dr. Serdar YAVUZ

SUBEDITOR

Dr. Serdar BULUT

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Academic Social Science Studies dergisi yılda dört dönem yayın yapan uluslararası hakemli bir dergidir.

Academic Social Science Studies dergisinde yayımlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukûki açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları www.jasstudies.com'a aittir.

Yayımlanan yazılar yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz.

Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayımlayıp yayımlamamakta serbesttir.

Gönderilen yazılar iade edilmez.

The Journal Of Academic Social Science Studies, Uluslararası hakemli ve indeksli bir dergidir. DOAJ, SOBIAD, MLA, ASOS, TEİ (Türk Eğitim İndeksi), ARASTIRMAX, Akademik Dizin (Akademik Türk Dergileri İndeksi), Journal Seek, Research Bible, İSAM, Index Copernicus, Mendeley, Open Academic Journals Index, CiteFactor, Scientific Indexing Services, Akademik Keys, ASI (Advanced Science Index), S journals Index, ESJI (Eurasian Scientific Journal Index), I2OR, MIAR (Information Matrix for the Analysis of Journals), Spark Index, Infobase Index, Sysmatic Impact Factor, International Innovative Journal Impact Factor, Science Library Index başta olmak üzere onlarca veritabanı ve indeks tarafından taranmaktadır.

The Journal of Academic Social Science Studies is an international peer-reviewed journal that is published four terms per annum.

Language, science and the law of liability of all the articles published in the Journal of Academic Social Science Studies belong to their authors www.jasstudies.com.

The published articles partially or completely in any way cannot be printed, reproduced without the written permission of the publisher.

Editorial Board is absolutely free whether to publish or not publish all the articles send to journal.

Submitted papers will not be returned to the authors.

The Journal of Academic Social Science Studies, is an international peer-reviewed and indexed journal. DOAJ, SOBIAD, MLA, ASOS, TEİ (Turkish Education Index), ARASTIRMAX Academic Index (Turkish Academic Journals Index) Journal Seek, Research Bible, ISAM, Index Copernicus, Mendeley, Open Academic Journals Index, CiteFactor, Scientific Indexing Services, Academic Keys, ASI (Advanced Science Index), Sjournals Index, ESJI (Eurasian Scientific Journal Index), I2OR, MIAR (Information Matrix for the Analysis of Journals) and especially Spark Index, Infobase Index, Sysmatic Impact Factor, International Innovative Journal Impact Factor, Science Library Index are scanned by index and dozens database.

e-ISSN: 2147-2971 / p-ISSN: 2148-4163

Firat University Faculty of Education Turkish Education Department Elazığ-
TURKEY

25 / 06 / 2020

Year: 13 - Number: 80 - Summer 2020

JASSS

The Journal of Academic Social Science Studies
International Journal of Social Science

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Editor

Dr. Serdar Yavuz

Assistant of Editor

Dr. Serdar Bulut

E-mail: info@jasstudies.com

Web: <http://www.jasstudies.com/>

Adress: *Firat University Faculty of Education Turkish Education Department Elazig-TURKEY*

JASS Studies

Year: 13 - Number: 80 / Summer 2020

The Journal of Academic Social Science Studies

Year: 13 - Number: 80 / Summer 2020

ACADEMIC SOCIAL SCIENCE STUDIES

Uluslararası Hakemli Dergi / International Journal of Academic Social Science Studie

Editör / Editor

Dr. Serdar Yavuz

Editör Yardımcısı / Assistant of Editor

Dr. Serdar Bulut

Alan Editörleri / Field Editors

Dr. Ahmet AĞCA	Accounting and Finance	Dumlupınar University
Dr. Ali M. BAYRAKTAROĞLU	Photography	Trakya University
Dr. Ayça Can KIRGIZ	Product Management/Marketing	Yeditepe University
Dr. Barış TOPTAŞ	Music	Adiyaman University
Dr. Bayram TAY	Social Sciences Education	Ahi Evran University
Dr. Erfumiye ERTEKİN	History	Mersin University
Dr. Erkan Turan DEMİREL	Business and Economics	Firat University
Dr. Fatih ÖZEK	Turkish Language and Literature	Firat University
Dr. Fatma Ebru İKİZ	Psychological Counseling and Guidance	Dokuz Eylül University
Dr. Fevzi RENÇBER	Theology	Şırnak University
Dr. Gözde EMEKLİ	Geography	Ege University
Dr. Hanife Nalan GENÇ	French Language and Education	Ondokuz Mayıs University
Dr. İbrahim Halil ÇANKAYA	Sociology	Uşak University
Dr. İbrahim ÜNAL	Science Education	İnönü University
Dr. Işıl TANRISEVEN	Primary Education	Mersin University
Dr. Kürşat Yusuf AYTAÇ	Physical Education	Adiyaman University
Dr. Lütfiye CENGİZHAN	English Language Teaching	Trakya University
Dr. Mahmut ÖZTÜRK	Painting Job Training	A. I. Baysal University
Dr. Mehmet KURUDAYIOĞLU	Turkish Language Teaching	Abant I. Baysal University
Dr. Mümin DAYAN	Marketing	U. Arab Emirates University
Dr. Murat SUNKAR	Geography	Firat University
Dr. Mustafa AKDAĞ	Educational Sciences	Erciyes University
Dr. Mustafa ŞENEL	Turkish Language	Kafkas University
Dr. Sabri SİDEKLİ	Education Classroom Teacher	M. Sitki Kocman University
Dr. Şebnem SOYGÜDER	Radio Television/Broadcasting	Ege University
Dr. Seda TAŞ	English Language and Literature	Trakya University
Dr. Sedat CERECİ	Radio Television/Broadcasting	Mustafa Kemal University
Dr. Selim YILMAZ	Linguistics	Marmara University
Dr. Şenay Sezgin NARTGÜN	Educational Sciences	A. İzzet Baysal University
Dr. H. Sibel ÜNALAN	History of Art	Adnan Menderes University
Dr. Soyalp TAMÇELİK	International Relations	Gazi University
Dr. Süleyman KARACELİL	Religious Education	Mustafa Kemal University
Dr. Türkan ERDOĞAN	Sociology	Pamukkale University
Dr. Yusuf GENÇ	Social Work	Sakarya University

Danışma Kurulu / Board of Advisory

Dr. Ahmet BURAN	Firat University
Dr. Alexandre KALACHE	Oxford University
Dr. Erdal ZORBA	Gazi University
Dr. Gloria GUTMAN	Simon Fraser University, Vancouver / Kanada
Dr. Güner GÜLSEVİN	Ege University
Dr. Han-Woo CHOİ	Dışişleri Kore Üniversite Araştırmaları / Güney Kore
Dr. Hassan ALİ	Maldivler Ulusal University / Maldivler
Dr. Horst UNBEHAUN	Robert Gordon University, Nürnberg / Almanya
Dr. İlhan GENÇ	Düzce University
Dr. İsmail BAKAN	Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Dr. Jürgen NOWAK	Uygulamalı Bilimler Alice Salomon University / Berlin
Dr. Kim Hyo JOUNG	Dışişleri Busan University Çalışmaları / Güney Kore
Dr. Monika DOHNANSKÁ	Teknoloji, Slovakya Dubnica Enstitüt
Dr. Muammer ÇETİNGÖK	Tennessee Knoxville, ABD University of
Dr. Nurşen ADAK	Akdeniz University
Dr. Özden TEZEL	Eskişehir Osmangazi University
Dr. Remzi OTO	Dicle University
Dr. Ronald A. FELDMAN	Columbia University / ABD
Dr. Shannon MELİDEO	Marymount University, Arlington / ABD
Dr. Woo Duck CHAN	Busan University Yabancı Çalışmaları / Güney Kore

Yayın Kurulu / Editorial Board

Dr. Abdullah ŞAHİN	Çanakkale Onsekiz Mart University
Dr. Bülent Cercis TANRITANIR	Yuzuncu Yil University
Dr. Çavuş ŞAHİN	Çanakkale Onsekiz Mart University
Dr. Faruk ÖZTÜRK	Kilis 7 Aralık University
Dr. Mustafa ÇOLAK	Birleşik Arap Emirlikleri University
Dr. Nadir İLHAN	Ahi Evran University
Dr. Nazmi ÖZEROL	Adiyaman University
Dr. Sevil H. MEHDİYEVA	Azerbaycan Milli İlimler Akademisi
Dr. Tarık ÖZCAN	Firat University
Dr. Yücel YÜKSEL	Istanbul University

İndeks Sorumluları / Personsfor Index Process

Dr. Mehmet BAYANSALDUZ	M. Sitki Kocman University
------------------------	----------------------------

Hukuk Danışmanı / Legal Counselar

Av. Gürhan CANPOLAT	Istanbul Barosu Baro Sicili: 25490
---------------------	------------------------------------

Yabancı Dil Uzmanları / Foreign Language Specialist

Dr. Ozan Deniz YALÇINKAYA	Dicle University
Lect. Hakkı ŞİMŞEK	Adiyaman University
Lect. Özlem ALADAĞ BAYRAK	Trakya University
Lect. Alize CAN	Trakya University
Lect. Ezgi AYDEMİR	Yıldız Teknik University
Lect. Hande İSAOĞLU AKBIYIK	Yıldız Teknik University

Redaktörler / Redactors

Lect. Cihat BIÇAKCI	Giresun University
Lect. Mehmet Akif KARA	Giresun University
Lect. Osman ALBAYRAK	Giresun University

Dış Temsilciler Koordinatörü / General Coordinator of Foreign Editor

Dr. Zafer DANIŞ	Sakarya University
-----------------	--------------------

Sosyal Paylaşım Ağları Sorumlusu / Social Sharing Nets Principal

Ress. Assist. Hasan KIZILDAĞ	Ondokuz Mayıs University
------------------------------	--------------------------

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

EĞİTİM BİLİMLERİ / EDUCATIONAL SCIENCES

Bekir Kürşat Doruk

İlköğretim Matematik Öğretmen Adaylarının Model Oluşturma Etkinliği Tasarlama Deneyimlerine İlişkin Görüşleri - *Pre-Service Elementary Mathematics Teachers' Opinions about Their Experiences on Designing Model Eliciting Activities* **1-16**

Can Güldüren

Öğretim Elemanlarının Bilgi Güvenliği Farkındalık Düzeylerinin Belirlenmesi - *Evaluation of Information Security Awareness Level of the Faculty Members* **17-32**

Nesrin Hark Söylemez, Behçet Oral

Öğretmen Adaylarının Sosyal Medya Gruplarını Kullanma Durumlarına Göre Çok Kültürlü Eğitime İlişkin Algıları - *Student Teachers' Perceptions of Multicultural Education Based on Their Use Cases of Social Media Groups* **33-48**

Serdar Derman

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Cahit Sıtkı Tarancı'nın Çocukluk Adlı Şiirinin İçeriğine Yönelik Çözümlemeleri Etkisi - *Poem Analysis Conducted By Prospective Teachers of Turkish on Cahit Sıtkı Tarancı's "Childhood"* **49-70**

Galibiye Çetrez Arıcan, Yeşim Fazlıoğlu

Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) Olan Öğrencilere Yemek Yapma Becerilerinin Öğretiminde Sabit Bekleme Süreli Öğretimin Etkililiği - *The Effectiveness of Constant Time Delay on Teaching to Students With Autism Spectrum Disorder* **71-85**

Özge Ceylan, Aslıhan Demir, Ünsal Umdü Topsakal

Fen Bilimleri Dersinde STEM Uygulamaları Sürecine Yönelik Öğrenci Görüşleri - *Students' Views on STEM Applications Process in Science Course* **87-99**

Süleyman Yıldız, Aydın Balyer

Öğretmenlerin Okul Seçme Nedenlerini Belirleme Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması - *Developing A Scale to Determine the Reasons of Teachers' School Choices: Validity and Reliability Study* **101-116**

FİLOLOJİ / PHILOLOGY

İlhan Uçar, Sefanur Akyıldız

Mehmed Emin Vahîd Paşa'nın Minhâc-i Rumât Adlı Eserinde Geçen Okçuluk Terimleri Üzerine - *About the Archery Terms From Mehmed Emin Vahîd Pasha's Minhâc-i Rumât* 117-138

Genç Osman Geçer

Behçet Kemal Çağlar'dan Gagauz Türkleri İçin Bir Şiir: "Tekrar Bulduğum Kardeşlerime - A Poem for Gagauz Turks by Behcet Kemal Caglar 'Tekrar Buldugum Kardeslerime'" 139-152

Hüseyin Kürşat Türkan, Zeynep Çiloğlu

Geleneksel Bağlamda Gaziantep Ceritobası Köylerinde Kış Hazırlıkları - *Winter Preparations in the Villages of Gaziantep Ceritoba in the Traditional Context* 153-168

Melike Somuncu

Sözlü Kültürün Ürünü Olan Argo ve Jargonun Kayseri Tüccar Diline Yansıması - *Reflection of Slang and Jargon, Which is A Product of Verbal Culture, in Kayseri Merchant Language* 169-182

Nurhan Uluç

Wiedergabe der fremden Kultur in den Erzählungen von Emine Sevgi Özdamar - *Emine Sevgi Özdamar'ın Öykülerinde Yabancı Kültürün Sunumu - The Representation of Foreign Culture in Emine Sevgi Özdamars Narratives* 183-190

Yavuz Uysal

Türk Akdeniz Dergisi Bağlamında Antalya'da Doğum ve Çocuk Büyütmeye Dair İnanışların Geçmişle Mukayesesi Üzerine Bir İnceleme - *A Study on Comparison of Beliefs About Birth and Child Reading in Antalya with History in the Context of Turkish Mediterranean Journal*" 191-211

Burcu Aydın

Turkish Children's On-Line Sentence Processing: Evidence From Eye Tracking - *Türk Çocuklarının Tümce İşleme Süreçleri: Göz İzleme Çalışması* 213-230

Vildan Özmen

Derzizâde Ulvî Divânı'nda Felek Kavramı - *The Fate Notion on Derzizâde Ulvî's Divân* 231-243

Pelin Emeksiz

Akbaba Dergisinde Yayımlanmış Hüseyin Cahit Yalçın Karikatürleri Hakkında Bir Araştırma -
A Research About Hüseyin Cahit Yalçın Caricatures Published in Akbaba Magazine 245-259

Hayrettin Yiğit

Süleyman-nâme-i Kebîr'de Sayılar ve Sembolik Özellikleri - *Numbers and Their Symbolic Features in Suleyman-name-i Kebir* 261-273

GÜZEL SANATLAR / FINE ARTS

Burak Erhan Tarlakazan, Serap Buyurgan

Grafik Tasarım Eğitiminde Yaratıcı Tipografi Uygulamalarının Üst Düzey Düşünme Becerilerine Etkisi - *Impact of Creative Typography Practices Higher Order Thinking Skills of Students in Graphic Design Education* 275-286

Nazan Düz

Değerler Eğitiminde Sanat, Oyun ve Ototelos Tavır Kavramlarına Paradigmatik Bir Yaklaşım -
Paradigmatic Approach to Concepts of Art, Game and Autotelic Attitude in Values Education 287-297

Reyhan Demir

Sanatsal İfade Sürecinde Özne ve Nesnenin Halleri - *The States of The Subject and The Object in the Process of Artistic Expression* 299-306

Tuğba Çağlak Eker

Piyano Eğitiminde Dizi Çalışmalarına Yönelik Hazırlık Alıştırmaları - *Preparatory Exercises for Scale Studies in Piano Education* 307-322

Bengütay Hayırsever, Memduha Candan Güngör

Seramik Panoların Oluşum Süreci ve Çağdaş Türk Seramik Sanatında Duvar Panoları - *Making Process of Ceramic Panels and Wall Panels in Contemporary Turkish Ceramic Art* 323-340

Canan Özgür

A Comparison of the Courtesans's Misfortune in the Novel *La Dame Aux Camelias* and the Opera *La Traviata* Through Plot Analysis - *Kamelyalı Kadın Romanının ve La Traviata Operasının Olay Örgüsü Bağlamında Kadın Karakterlerinin Yazgılarının Karşılaştırılması* 341-351

İLÂHİYAT / THEOLOGY

Serhat Gültaş, Adnan Arslan

Necmeddin B. Sivâr Ed-Dimeskî'nin Divanında Tasavvufî Unsurlar - *Mistic Tymes in Necmeddin B. Sivar Ed-Dameski's Divan* **353-361**

Sait Kar, Hasan Tanrıverdi

Modern Truva Atı: Dinsel Çoğulculuk–Eleştirel Bir Yaklaşım - *Modern Trojan Horse: Religious Pluralism -A Critical Approach-* **363-375**

MİMARLIK, PLANLAMA VE TASARIM / ARCHITECTURE, PLANNING AND DESIGN

Uğur Demirbağ

Çankırı'da Günümüze Gelmiş Bir Konut Yapısı Örneği: Dilber Yeşildağ Evi - *An Example of A Housing Structure in Çankiri: Dilber Yeşildağ House* **377-394**

SAĞLIK BİLİMLERİ / HEALTH SCIENCES

Dilek Yıldırım Gürkan, Betül Başar Kara, Yeter Kitiş, Hanifi Dülger

Sağlık Alanında Önlisans Düzeyinde Eğitim Gören ve Engellilerle Çalışan Öğrencilerin Engellilere Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi - *Determination of the Attitudes of Students Studying At Associate Level In The Field Of Health And Working With People With Disabilities Towards People With Disabilities* **395-406**

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER / SOCIAL, HUMAN AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Yaşar Özüçetin, Ayşenur Yurt

Claude Farrère'in 1922 Tarihli Ziyareti Bağlamında Türk Dostluğu - *Turkophilia in the Context of Claude Farrère's Visit in 192* **407-417**

Cengiz Atlı, İbrahim Özkal

Cumhuriyet Döneminde Iğdır ve Çevresinin Sağlık Durumu (1923-1970) - *Health Status of Iğdir and its Environment in the Republican Period (1923-1970)* **419-433**

Mehmet Han Ergüven

Lükse Kavramsal Bir Yaklaşım - *Turkophilia in the Context of Claude Farrère's Visit in 192* 435-446

Vedat Karadeniz

Erzincan Kentinde Kişiyeye Karşı İşlenen Suçların Mekânsal Analizi (2017) - *A Spatial Analysis of Crimes Against the Person in the City Erzincan (2017)* 447-468

Tolga Çelik

İzmir'deki Devlet Üniversitelerinin Web Sitelerinin Erişilebilirlik Açısından Değerlendirilmesi - *State Universities of İzmir of Websites Evaluation From The Viewpoint of Accessibility* 469-480

Yücel Öztürk

Bir Mesleğin Evrilişi: Rasıtlık - *Evolution of a Profession: Air Observer* 481-497

Fatih Ocak, Muhammet Bahadır

Örnek Taşkın Risk Modeli Oluşturulması ve Ünye Şehrindeki Derelere Ait Taşkın Risk Analizleri - *Creating The Sample Flood Risk Model and Flood Risk Analysis of Rivers In Ünye* 499-524

Muaz Kazazı

AB'nin Enerji Güvenliğinde Rusya'nın Yeri - *The Place of Russia in Energy Security of the EU* 525-538

Murat Bayar, Esra Soğancı

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kırsal Kalkınma ve Genelci Sosyal Hizmet Uygulaması - *Rural Development and Generalist Social Work Practice During the First Years of Turkish Republic* 539-554

Şengül Yegin

17. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı Devleti'nde Aile Birliğinin Teşekkülü ve Dağılması: Trabzon Örneği (1654-1655) - *The Formation of Family Unit and Disintegration in Ottoman Empire in Seventeenth Century: The Example of Trabzon (1654-1655)* 555-568

Editörden;

Merhaba;

The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS) dergisinin 2020 yılı yaz sayısı ile karşınızda olmanın mutluluğunu yaşadığımızı bilmenizi isteriz. Yoğun bir makale başvurusu bulunmasına rağmen editöryel ekip ve hakemlerimizin gayretleri sonucunda makale yayın süreçlerinin çok uzamadığını düşünüyoruz.

Akademide, yapılan çalışmaların görünür olması, topluma katma değer sağlaması ve yaygın etkisinin artması hem makale yazarlarının hem de makaleyi yayınlayanların ortak hedefidir. Bu bağlamda JASSS'ta yayınlanan makalelerin indirilme oranlarının yüksekliği bizleri memnun etmektedir. Ayrıca yayınlanan makalelere yapılan atıflar Sobiad (Sosyal Bilimler Atıf Dizini) veritabanında gösterilmektedir. Bu vesileyle yazarlarımızın görünürlüğüne katkı sağlamaktan gurur duymaktayız.

Yayınlanan makalelerin öğrenme ve öğretme sürecinde tüm akademisyenlere faydalı olmasını umuyoruz. Derginin hem elektronik hem de basılı ortamda yayınlanması sürecinde katkı sağlayan, yol gösteren, bakış açısı kazandıran herkese teşekkür ediyorum.

Yeni bir sayıda görüşmek dileğiyle...

Doç. Dr. Serdar Yavuz
Editor of JASSS

From the Editor;

Hello;

We want you to know that we have the happiness of being with you with a year 2020 summer issue of The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS). Despite the presence of an intense article application, we think that the editorial team and the referees put great efforts to shorten the publishing processes.

The fact that the visibility of the work, provide added value to society and the widespread influences are both the common goals of both the writers of the articles and the publishers of the articles in academics. In this sense, we are pleased with the high downloading rates of the articles published in JASSS. References to published articles are also shown in the Sobiad (Social Sciences Citation Index) database. We are therefore proud to have contributed to the visibility of our authors.

We hope that the published articles will be useful to all academicians in the process of learning and teaching. I would like to thank everyone who contributed, guided, and provide perspective in the process of publishing of the journal in both electronic and printed media.

Hope to see you in a new issue...

Assoc. Dr. Serdar Yavuz
Editor of JASSS

YAYIM VE YAZIM KURALLARI

Genel İlkeler

1. *Jasss (The Journal of Academic Social Science Studies)*, uluslararası hakemli bir dergi olup yayın yeri Elazığ-Türkiye'dir. Yılda 4 (dört) sayı olarak yayımlanır. Gerekli durumlarda bu sayıların dışında özel sayılar ve ek sayılar yayımlayabilir.

2. *Jasss (The Journal of Academic Social Science Studies)*, Eğitim Bilimlerinin tüm alanları, İlahiyat, İktisadi ve İdari Bilimler Alanı, Resim, Müzik, Beden Eğitimi, Tarih, Sanat Tarihi, Coğrafya, Dilbilim, Edebiyat gibi sosyal bilimlerin tüm alanlarıyla ilgili bilimsel makaleler, röportajlar, çeviriler, tanıtım yazıları vb. çalışmalarını yayımlayan akademik bir dergidir.

3. Bilimsel makaleler, röportajlar, çeviriler, tanıtım yazılarının dergi sistemine eklenmesi, yazının yayınlanması için başvuru olarak kabul edilir ve yazı hakem sürecine gönderilir.

4. *Jasss (The Journal of Academic Social Science Studies)* gönderilen yazıların bütün telif hakları dergiye ait olup, JASSS dergisinden izin alınmaksızın başka bir yerde yayınlanamaz, çoğaltılamaz, kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Ayrıca yazılardan doğabilecek herhangi bir yasal sorumluluk yazarlarına aittir. Editöryel ekip yazı üzerinde istediği değişikliği yapma hakkına sahiptir.

5. *Jasss'ın (The Journal of Academic Social Science Studies)* yayın dili Fransızca, Türkçe, İngilizce, Rusça ve Almancadır. Ancak gerektiği takdirde diğer dillerde de yazı kabul edilebilir.

6. Makalenin başında en az 200 kelimededen oluşan Türkçe (özet) ve İngilizce (Abstract), 5 kelime Türkçe (Anahtar Kelimeler) ve İngilizce (Key Words); Türkçe ve İngilizce başlığa yer verilmelidir. Bu şartları yerine getirmeyen yazılar hakem sürecini tamamlasalar bile yayımlanmazlar.

7. *Jasss'a (The Journal of Academic Social Science Studies)* gönderilen yazılar hakem sürecine gireceği için, sisteme eklenen yazıların içine isim veya yazarın kimliğini deşifre edici bilgiler konulmamalıdır. Makalenin hakem süreci tamamlandıktan sonra yazar veya yazarlar ile ilgili bilgiler makaleye editör tarafından eklenecektir.

8. *Jasss'ta (The Journal of Academic Social Science Studies)* makale sisteme yazar tarafından yüklendikten sonra aşağıdaki süreçler gerçekleşmektedir. Yüklenen makale editör/editör yardımcıları tarafından yayım ve yazım kurallarına uygunluk kontrolü yapılmaktadır. Editör onayı tamamlandıktan sonra yazı hakemlere yönlendirilmektedir. Editör onayından geçen her makale için dört hakem atanmaktadır. Bu hakemlerden biri yabancı dil özet hakemi, biri yazım ve kaynakça kontrol hakemi iken diğer iki hakem ise ilgili anabilim dalında uzman akademisyenlerden oluşmaktadır. Yazar kendi ana sayfasından makalesinin hakem sürecini takip etmelidir.

9. *Jasss'ta (The Journal of Academic Social Science Studies)* makaleler, e-posta adresi ve parolayla girilen kişisel sayfadan gönderildikten sonra, aynı sistemden makalelerin hakem süreci takip edilebilir. Bu aşamadan sonra, düzeltmelerin yapılması için, bütün hakemlerden (1 yabancı dil, 1 yazım ve kaynakça kontrol ve 2 alan hakemi) raporların gelmesi

beklenmelidir. Çünkü yazarlar, sisteme bir kez düzeltme ekleyebilmektedirler. Bir hakemin istediği düzeltmeyi yapıp yazı sisteme eklendiğinde, sonraki aşamada ikinci bir hakemin de düzeltme istemesi durumunda istenen düzeltmeler yapılamayacaktır.

10. Dergi sistemine eklenen yazılar daha önce başka bir yerde yayımlanmış olmamalıdır. Sempozyum bildirimleri ise, durumun makale içinde belirtilmesiyle yayınlanabilir.

11. Metnin sonunda **KAYNAKÇA** başlığı altında atıf yapılan eserler, yazar soyadı sırasına göre yazar soyadı büyük adı küçük yazılmış bir şekilde düzenlenmelidir.

12. *Jasss'a (The Journal of Academic Social Science Studies)* yazar veya hakem olarak üye olunurken istenilen bütün bilgiler eksiksiz olarak doldurulmalıdır. Özgeçmiş başlığında yazarın/hakemin çalışma ve ilgi alanları sıralanmalıdır. Anabilim dalı başlığında ise önce anabilim dalı sonra da bilim dalı yazılmalıdır. Örn: İşletme/Yönetim ve Organizasyon; Türk Dili ve Edebiyatı/Yeni Türk Dili.

13. *Jasss'a (The Journal of Academic Social Science Studies)* gönderilen makaleler, editoryal süreç başlangıcında **İntihal.Net programı aracılığıyla kontrol edilmektedir**. Benzerlik oranı %15'in üzerinde olan çalışmalar yayımlanmaz. Tezden üretilen çalışmalar bu oranın dışında tutulur.

İlköğretim Matematik Öğretmen Adaylarının Model Oluşturma Etkinliği Tasarlama Deneyimlerine İlişkin Görüşleri*

Doç. Dr. Bekir Kürşat Doruk

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5735-8463>

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik Eğitimi Anabilim Dalı, Bolu – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 23.02.2020

Kabul: 10.05.2020

On-line Yayın: 25.06.2020

Anahtar Kelimeler

Matematiksel Modelleme
Model Oluşturma Etkinlikleri
Tasarımı
Öğretmen Adayları

Araştırma Makalesi

*Bu çalışma 16-18 Mayıs 2015 tarihinde Adıyaman'da düzenlenen Türk Bilgisayar ve Matematik Eğitimi Sempozyumu'nda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.41899>

Öz

Model oluşturma etkinlikleri matematiğin yoğun olarak kullanıldığı bilim dallarında ve ticaret, mühendislik, spor gibi çeşitli alanlarda karşılaşılan gerçek yaşam problemlerinden esinlenerek geliştirilmiştir. Bu etkinliklerin matematik sınıflarında kullanımıyla öğrencilerin matematik derslerinde bilim insanlarına benzer biçimde matematik yapmaları, gerçek yaşam problem durumlarının çözümünde matematikten yararlanmaları hedeflenmektedir. Ancak etkili model oluşturma etkinlikleri tasarlamak için dikkate alınması gereken bazı prensipler vardır. Bunlar gerçeklik, model oluşturma, öz değerlendirme, modeli belgelendirme, modeli genelleme ve etkili prototip prensipleridir. Bu prensipler doğrultusunda hazırlanan model oluşturma etkinlikleri öğrencilerin kendi düşünce yollarını ifade etme, test etme, revize etme aracılığıyla gerçeği matematikleştirmeye etmeye teşvik edildiği öğrenme etkinlikleridir. Çalışmamızda, bu altı özel prensibe uygun biçimde model oluşturma etkinliklerini tasarlama göreviyle meşgul olan öğretmen adaylarının bu deneyimlerine ilişkin görüşlerini incelemek amaçlanmıştır. Bu amaçla bir devlet üniversitesi eğitim fakültesinin ilköğretim matematik öğretmenliği 3.sınıfına devam etmekte olan 35 öğretmen adayına model oluşturma etkinlikleri hakkında verilen eğitim sonrasında bu prensiplere uygun olacak şekilde birer model oluşturma etkinliği tasarlama görevi verilmiştir. Görevin tamamlanmasının ardından gönüllü 11 öğretmen adayı ile görüşmeler düzenlenmiştir. Görüşmelerden elde edilen verilerin analizi sonucu öğretmen adaylarının etkinlik tasarımı sürecindeki önemli yaşantıları, zorlandıkları noktalar, bu görevin onlara sağladığı katkılar, tasarlanan etkinliklerin bağlamları gibi konular hakkında bilgiler sunan temalara ulaşılmış ve bu doğrultuda öğretmen yetiştirme üzerine bazı önerilerde bulunulmuştur.

Atf Bilgisi / Reference Information

Doruk, B. K. (2020). İlköğretim Matematik Öğretmen Adaylarının Model Oluşturma Etkinliği Tasarlama Deneyimlerine İlişkin Görüşleri. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 80, Summer, p. 1-16.

Pre-Service Elementary Mathematics Teachers' Opinions about Their Experiences on Designing Model Eliciting Activities

Assoc. Dr. Bekir Kürşat Doruk

Baolu Abant Izzet Baysal University, Faculty of Education, Department of Mathematics Education, Bolu
– TURKEY

Article History

Submitted: 23.02.2020

Accepted: 10.05.2020

Published Online: 25.06.2020

Key Words

Mathematical Modelling
Design of Model Eliciting
Activity
Pre-Service Teachers

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.41899>

Abstract

Model eliciting activities have been developed by inspiring from real life problems encountered in science field where mathematics is used extensively and various fields such as trade, engineering, and sports. With the use of these activities in math classes, it is aimed that students do mathematics in mathematics lessons similar to scientists and benefit from mathematics in solving real life problem situations. However, there are some principles to consider when designing effective model eliciting activities. These are reality, modeling, self-evaluation, model certification, model generalization and effective prototype principles. Modeling eliciting activities prepared in line with these principles are learning activities in which students are encouraged to mathematize the reality through expressing, testing, revising their own ways of thinking. In our study, it was aimed to examine the opinions of pre-service teachers, who are deal in the task of designing model eliciting activities in accordance with these six special principles. Within the scope of the study, 35 pre-service mathematics teachers who continue their 3rd year, have been given the task of designing an activity in accordance with these principles after training on model eliciting activities. Following the completion of task, interviews were held with 11 volunteer pre-service teachers. As a result of the analysis of the data obtained from the interviews, the themes that provide information about the important experiences of prospective teachers in the activity design process, their difficulties, the task's contribution to them, the contexts of the designed activities were reached and some suggestions were made on teacher training in this direction.

GİRİŞ

Matematiksel modelleme gerçek dünyadan alınan problemin matematiğin dünyasına aktarılıp çözüldükten sonra çözümün (model) gerçek durum için işlerliğinin test edilip, sorun varsa gerekli düzeltmelerin yapılarak benzer problem durumlarında kullanılabilir bir sonuca ulaşıldığı döngüsel bir süreçtir (Haines ve Crouch, 2007; Yoon, Dreyfus ve Thomas, 2010). Matematik eğitiminde modelleme kullanımına yönelik çalışmalarda henüz ortak bir anlayış geliştirilememiş olup ilgili literatürde şu farklı yaklaşımlar göze çarpmaktadır (Kaiser ve Sriraman, 2006): Gerçekçi veya uygulamalı modelleme, bağlamsal modelleme, eğitimsel modelleme, sosyo-eleştirel modelleme, epistemolojik veya teorik modelleme, bilişsel modelleme. Kullanım amacı dikkate alınarak yapılan diğer bir sınıflandırmaya göre matematik eğitiminde modellemenin kullanımı, matematiği öğretmek için bir araç olarak modelleme ve matematiği öğrenmenin amacı olarak modelleme şeklinde iki kısma ayrılabilir (Galbraith, 2012). Modellemeyi matematiği öğretmek için bir araç olarak gören yaklaşımlardan biri de aynı zamanda bu etkinlikleri öğrencilerin düşünme süreçlerini açığa çıkarma aracı olarak kullanan model ve modelleme perspektifidir (Erbaş, Kertil, Çetinkaya, Alacacı, Çakıroğlu ve Baş, 2014; Lesh, Hoover, Hole, Kelly ve Post, 2000). Matematik eğitiminde model ve modelleme perspektifine göre modelleme matematik eğitiminde yapılandırıcılığın da ötesine geçebilecek, birçok modern araştırmayı buldukları konumdan daha öteye götürebilecek bir yapıya sahiptir (Lesh ve Doerr, 2003a). MMP modelleme problemlerini “model oluşturma etkinlikleri” (MOE) olarak adlandırmakta ve geleneksel problem çözme etkinliklerini bu etkinliklerin özel bir hali olarak görmektedir (Lesh ve Doerr, 2003b). MOE’ni ilk olarak tasarlayan araştırmacılar matematiğin yoğun olarak kullanıldığı bilim dallarında ve ticaret, mühendislik, spor gibi çeşitli alanlarda karşılaşılan gerçek yaşam problemlerinden esinlenmişlerdir (Lesh vd., 2000). Bu etkinliklerin matematik sınıflarında kullanımıyla öğrencilerin matematik derslerinde bilim insanlarına benzer biçimde matematik yapmaları, gerçek yaşam problem durumlarının çözümünde matematikten yararlanmaları hedeflenmektedir (Lesh ve Doerr, 2003b). Ancak etkili ve öğrencilerin düşüncelerini açığa çıkarıcı model oluşturma etkinlikleri tasarlamak için dikkate alınması gereken bazı prensipler vardır (Lesh, vd., 2000). Bunlar gerçeklik (veya kişisel anlamlılık), model yapılandırma, öz değerlendirme, modeli belgelendirme, modeli genelleme (veya yapının paylaşılabilirliği ve yeniden kullanılabilirliği) ve etkili prototip prensipleridir (Tablo 1).

Tablo1. Nitelikli MOE tasarlamak için altı prensip (Lesh vd., 2000).

Prensip	Tanımı
Gerçeklik	Görev öğrenciler için gerçek yaşamda karşılaşılabilecek bir durum olmalı ve onlar kendi deneyimleri ve bilgilerini genişleterek bu durumdan anlam oluşturabilmeli.
Model yapılandırma	Görev matematiksel olarak anlamlı bir yapıyı geliştirme gereksinimini hissettirmeli, öğrenciler açıkça bir model geliştirmeleri gerektiğini anlamalı.
Öz değerlendirme	Öğrenci, etkinlikte ulaştığı sonuçların doğruluğuna ve oluşturduğu modelin geliştirilmesine ihtiyaç olup olmadığına kendi hüküm verebilmeli.
Modeli belgelendirme	Problem durumu öğrencilerin etkinlik boyunca kendi düşüncelerini ve çözüm yollarını açıkça ortaya çıkaracak yazılı bir doküman oluşturmalarını gerektirmeli.
Modeli genelleme	Çözüm için ortaya çıkarılan model sadece özel bir duruma uygulanmamalı, başka benzer durumlara uygulanabilir olmalı.
Etkili prototip	Problemin çözümü yapısal olarak benzer problemleri yorumlamak için kullanışlı bir prototip veya metafor sağlamanın yanında problem durumu öğrencinin mantıklı bir cevap üretebilmesine olanak sağlayacak şekilde karmaşıklıktan uzak olmalı.

Bu prensipler doğrultusunda hazırlanan modelleme etkinlikleri öğrencilerin kendi düşünce yollarını ifade etme, test etme, revize etme aracılığıyla gerçeği matematize etmeye teşvik edildiği öğrenme etkinlikleridir (Lesh ve Sriraman, 2005). Model oluşturma etkinliklerinde gerçek dünya problemlerinin çözüm sürecinde matematizasyona başvurmak öğrencilerin matematiksel kavramlara ait kendi kavramsal anlayışlarını geliştirmelerini de desteklemektedir (Yoon, Dreyfus ve Thomas, 2010). Model oluşturma etkinliklerinin matematik öğretiminde kullanımına büyük önem veren model ve modelleme perspektifine göre bu etkinlikler öğrencilere gerçek yaşamda problem çözme becerisini kazandırma ve onları çalışma yaşamına hazırlama amacına hizmet edebilecek potansiyelindedir (Lesh ve Sriraman, 2005).

Son yıllarda dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de matematiksel modelleme etkinlikleri akademik çalışmalara konu olan matematiksel modellemeyle ilgili literatür giderek genişlemektedir. Bu çalışmaların büyük bölümü ise öğrenciler veya öğretmen adaylarının modelleme etkinlikleriyle çalışmalarını konu edinmektedir. (örn., Doruk ve Umay, 2011; English, 2010; Eraslan, 2011; Kertil, 2008; Yoon, Dreyfus ve Thomas, 2010). Matematik öğretmeni ya da öğretmen adaylarının matematiksel modelleme etkinliklerini dizaynını konu alan çalışmalara ise daha az rastlanmaktadır. Bu çalışmalardan birinde, Bukova- Güzel (2010) Borromeo-Ferri'nin matematiksel modelleme yaklaşımını temele alarak orta öğretim matematik öğretmen adaylarının matematiksel modelleme problemlerini tasarlama ve çözme yaklaşımlarını incelemiştir. Bir diğer çalışmada Tekin, Hıdıroğlu ve Bukova Güzel (2011) ortaöğretim matematik öğretmeni adaylarının tasarladığı MOE'nin tasarım prensiplerini ne ölçüde sağladığını ortaya çıkarmaya çalışmışlardır. Tekin- Dede ve Bukova- Güzel (2013) ise çalışmalarında MOE hakkında düzenlenen çalışmaya katılan ortaöğretim matematik öğretmenlerinin etkinlik tasarım süreci öncesinde ve sonrasında bu etkinlikler ve matematik öğretiminde kullanımları hakkındaki düşüncelerini incelemişlerdir. Ayrıca ilgili literatürde MOE'nin matematik eğitiminde kullanımının önemi birçok çalışmada vurgulanmış olmakla birlikte (Erbaş vd., 2014), matematik öğretiminde kullanılmak üzere farklı sınıf düzeyleri ve farklı konularla ilişkili olarak hazırlanmış az sayıda MOE tasarlanmış olduğu görülmektedir (Urhan ve Dost, 2017). Buradan hareketle bu çalışmada öğretmen adaylarının MOE tasarımını konu alan yukarıdaki çalışmalardan farklı olarak, altı özel prensibe uygun biçimde model oluşturma etkinliklerini tasarlama göreviyle meşgul olan öğretmen adaylarının tasarım sürecindeki yaşantıları hakkındaki düşüncelerini ayrıntılı biçimde incelemek amaçlanmıştır. Böylece MOE tasarım sürecinde yaşanabilecek olası güçlüklerin yanı sıra öğretmen adaylarının bu görevle çalışmasının olası yararları ve sınırlılıkları hakkında bilgi edinilebileceği düşünülmüştür. Bu anlamda çalışmanın matematik eğitimi alanına, MOE'nin tasarımı ve matematik öğretmen adaylarının bu konuda yetiştirilmesine yönelik katkı sağlayabileceği ümit edilmektedir.

Çalışmanın araştırma sorusu şu şekilde belirlenmiştir: İlköğretim matematik öğretmeni adaylarının, model oluşturma etkinliği tasarlama deneyimi sonrası tasarım süreci hakkındaki görüşleri nelerdir?

Yöntem

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması modeli kullanılmıştır. Durum çalışmalarında bir ya da daha fazla olay, ortam, program, sosyal grup veya diğer birbiriyle ilişkili sistemler derinlemesine incelenir (McMillan, 2000). Durum çalışmaları bir olayı meydana getiren ayrıntıları tanımlamak ve görmek, bir olaya ilişkin olası açıklamaları geliştirmek, bir olayı değerlendirmek amacıyla yapılabilir (Gall, Borg ve Gall, 1996). Bu tür çalışmalar araştırmacıya bir bağlam içerisinde bir grubu, olayları veya ilişkileri derinlemesine inceleme ve yorumlama olanağı sağlayan, elde edilen bulgularla benzer durumlar üzerinde gerçekçi tahminlerden çok analitik genellemeler yapma fırsatı veren nitel araştırma yöntemlerinden biridir (Cohen, Manion ve Morrison, 2000). Bu çalışma kapsamında da matematik öğretmen adaylarının MOE tasarlama deneyimleri

sonrasında yapılan görüşmeler yardımıyla elde edilen verilerin derinlemesine incelenmesinin araştırma durumuyla ilgili ayrıntılı bilgiler vereceği düşünülmektedir.

Çalışma Grubu

Araştırmada görüşleri alınacak olan öğretmen adayları amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Bu yöntem zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak sağlamaktadır (Patton, 1987). Çalışma ilköğretim matematik öğretmenliği 3. sınıfa devam eden ve Özel Öğretim Yöntemleri II dersi kapsamında matematiksel problem çözme ve matematik eğitiminde matematiksel modellemenin kullanımı hakkında eğitim alan 35 öğretmen adayı arasından seçilen 11 öğretmen adayı ile yürütülmüştür. Bu öğretmen adayları, maximum çeşitlilik örnekleme (Yıldırım ve Şimşek, 2008) aracılığıyla, cinsiyetleri ve akademik başarıları göz önünde bulundurularak belirlenmiştir. Önceki dönemlerde Genel Matematik, Soyut Matematik, Analiz, Cebir, Geometri, Analitik Geometri ve İstatistik derslerini almış olan katılımcılar belirli düzeyde matematik alt yapısına sahiptirler. Katılımcılar almış oldukları Eğitim Bilimine Giriş, Eğitim Psikolojisi, Öğretim İlke ve Yöntemleri gibi derslerde pedagojik anlamda eğitilirken, Özel Öğretim Yöntemleri I dersi kapsamında da matematiğin öğretimi üzerine farklı yaklaşımları tartışmışlar ve uygulamalar gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca eğitimlerinin 4. Yarıyılında katıldıkları Öğretim Teknolojileri ve Materyal tasarımı dersinde genel anlamda öğretim teknolojilerini ve tasarım ilkelerini tanıdıktan sonra matematik öğretimine yönelik etkinlik ve materyal tasarımı çalışmalarına katılmışlardır. Bu anlamda katılımcıların MOE tasarımı için gerekli bilgilere temel düzeyde sahip olabilecekleri düşünülmüştür.

Uygulama

Araştırmanın yürütüldüğü Özel Öğretim Yöntemleri II dersinde problem çözme eğitimi kapsamında model oluşturma etkinliklerinin tanıtımına yer verilmiş, literatürde yer alan örnek bazı modelleme etkinlikleri incelenmiştir [Big Foot (Lesh ve Doerr, 2003b), Summer Jobs (Johnson ve Lesh, 2003)]. Ardından öğretmen adayları gruplar halinde doğa yürüyüşü problemi (Yoon vd., 2010) ve abonelik sonlandırma problemi (Doruk, 2016) adlı iki ayrı model oluşturma etkinliğiyle çalışmışlardır.

Etkinliklerin bitiminde model oluşturma etkinlikleri tasarlanırken dikkate alınması gereken prensipler (Lesh vd., 2000), örnekler üzerinde tartışılarak tanıtılmıştır. Bu uygulamadan sonra öğretmen adaylarına üç haftalık bir zaman aralığında bu prensiplere uygun olacak şekilde birer model oluşturma etkinliği tasarlama görevi verilmiştir. Bu süreçte öğrencilere herhangi bir yönlendirme yapmadan gerekli rehberlik sağlanmıştır. Etkinlik tasarlama görevinin tamamlanmasının ardından gönüllü 11 öğretmen adayı ile görüşmeler düzenlenmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Öğretmen adaylarının model oluşturma etkinliği tasarlama deneyimi sonrası tasarım süreci hakkındaki görüşlerini ayrıntılı bir şekilde ortaya koyabilmek amacıyla hazırlanan 13 açık uçlu sorunun (Örn. "Etkinlik tasarlama sürecinin başlangıcında neler yaşadın? Modelleme etkinliği hazırlama sürecinde hangi zorluklarla karşılaştın? Modelleme problemi yazma süreciyle geleneksel problem yazma sürecini karşılaştırabilir misin?) kullanıldığı görüşmelerde gerektiğinde adayların verdiği yanıtları derinleştirmeye yönelik ek sorular da kullanılmıştır. Her biri yaklaşık 20 dakika süren görüşmeler öğretmen adayları için uygun zaman dilimlerinde, araştırmacıların odalarında gerçekleştirilmiş, adaylardan izin alınarak ses kayıtları alınmıştır.

Görüşmelerde elde edilen ses kaydı biçimindeki veriler araştırmacılar tarafından yazılı hale getirildikten sonra içerik analizi türlerinden tümevarımcı analiz kullanarak çözümlenmiştir. Bu analiz kodlama yoluyla verilerin altında yatan kavramları ve bu kavramlar arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmak amacıyla yapılmaktadır (Miles ve Huberman, 1994; Yıldırım ve Şimşek 2008). İçerik analizini gerçekleştirirken verilerin kodlanmasında, verilerden çıkarılan kavramlara göre kodlama yöntemi kullanılmıştır (Starrus ve Corbin, 1990). Bu tür kodlamada veriler satır satır okunarak, araştırmanın

amacı çerçevesinde önemli boyutlar saptanır. Doğrudan verilerden yola çıkan araştırmacı, ortaya çıkan anlama göre kodlar oluşturur. Ortaya çıkan kodların belirli kategorilerde toplanmasıyla da temalara ulaşılır. Özetle tümevarımcı yapıdaki bu analizde kodlar doğrudan verilerden üretilir. Bu kapsamda araştırma problemi doğrultusunda, yazılı verilerde yer alan ve MOE tasarlama sürecindeki deneyimlerden kaynaklanan önemli düşünceleri yansıttığı belirlenen bölümler için kodlamalar yapılmıştır. Bu amaçla görüşmelerden elde edilen yazılı veriler nitel araştırma konusunda deneyimli iki ayrı araştırmacı tarafından ayrı ayrı kodlanmışlardır. Güvenirlilik için her iki araştırmacı tarafından yapılan kodlamalar karşılaştırılmış, uyum sağlanmayan bölümlerle ilgili görüş alışverişinde bulunulmuştur. Ardından ortak kodlamalar ışığında temalar oluşturulmuştur (Tablo 2).

Tablo 2. Analiz yöntemini gösteren bir örnek.

Öğretmen Adayının Görüşü	Kodlayıcı1	Kodlayıcı 2	Alt Tema	Tema
<i>Zorlandığım şeyler şöyle oldu şimdi ben bunu araştırırken mesela bu problem de şimdi ilk başta şey dedim şu kadar kiloda bu kadar boyda olsun sonra dedim ki belki böyle bir şey yoktur. Hani çok abartmayayım dedim, bu kez gittim insanların boylarını ölçmeye başladım. Mesela gözüme kestirdiğim yurttaki kişilerin gidiyorum boyunu ölçüyorum, kilosunu ölçüyorum. Kimisi bazen kilosunu vermiyor. Kızlarda genel de o sorun vardır. Evet, gerçek verilere ulaşmakta zorlandım.</i>	M.O.E içindeki verilerin gerçeğe uygunluğu nu sağlamada zorlanma	Gerçek yaşamdan örnekler alarak problem kurma sürecinde zorlanma	Probleme ilişkin gerçek yaşam faktörleriyle ilgili bilgilere ulaşmakta zorlanma	M.O.E geliştirme sürecinde zorlanılan noktalar
<i>Hani siz demiştiniz ya bir formülün, bağıntının olması gerekmiyor, ama ben belli bir formülden yola çıkarak onun üzerine yoğunlaştım. Belki de biz modelleme etkinliğiyle çalışırken bir formüle ulaştığımızda mutlu olmuştum, çocuklar da bunu yaşasın istedim. Yani burada çocuğun bir formüle kendisinin ulaşmasını sağlayacak bir etkinlik tasarlamak istedim. Yani o yüzden biraz zorlandım hani bir formül bulabilir miyim diye.</i>	Öğrencinin problemin çözümü sonucunda bir formüle (bağıntıya) ulaşması gerektiğini düşünmek beni zorladı	Öğrencinin formüle kendisini ulaşması gerekliliği düşüncesi	MOE'nin bir bağıntıyı sonuç vermesini gerektiğini düşünme ve bunu sağlama	M.O.E geliştirme sürecinde zorlanılan noktalar

Bulgular

Görüşmelerde elde edilen verilerin analizi sonucu MOE geliştirme sürecinin başlangıcında öğretmen adayları bu etkinliklerinin dizaynında önemli yeri olan gerçeklik prensibini göz önünde bulundurarak gerçek yaşamdan kaynaklanan problem durumları belirlemeye çalıştıkları belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının problem durumu arayışında başvurdukları yollar Tablo3'de sunulmuştur.

Tablo3. MOE tasarlamak için gerçek yaşam problem durumu bulma girişimleri.

İnternetteki gerçek yaşam problemlerini inceleme
 Problem bağlamıyla ilgili detaylı araştırma yapma
 Çeşitli meslek dallarından kişilerle görüşme
 Aile ile görüş alışverişi
 Çevreyi dikkatle inceleme
 Sınıfça çözülen modelleme problemlerini düşünme
 Çevresindeki insanların problemlerini dinleme
 Bir matematiksel bağıntı ya da problemden yola çıkarak uygun gerçek yaşam bağlamı arama

Örneğin MOE tasarlama görevini alan bir öğretmen adayı sürecin başlangıcında gerçekçi bağlama sahip problem arayışını şu şekilde ifade etmiştir:

"...belli bir kalıp bulmam gerekiyordu. Hani ne kadar istemesem de yani belli bir çözüm yolu, formül olsun da ona göre uyarlayayım diye düşünmüştüm...ilk başta matematikten gerçek hayata geçebilir miyim diye düşünerek olasılık olabilir mi diye düşündüm. Yani olasılığa ait olan bir gerçek hayat hikâyesi yazabilir miyim diye düşündüm ilk başta. Daha çok bir formül bulup bunun diğer ifadelere genelleştirilmesi sağlanabilir mi diye düşünerek başladım işe. O formülün her durumda kullanılabilir mi diye düşündüm. Ama olasılık da her durumda kullanılmayacağını düşündüm...sonra zeka problemlerine baktım, bunları hikayeletirebilir miyim diye baktım. Orada da bir şey bulamadım. Aslında toplam formülüyle ilgili bir şeyler düşünmüştüm. Hani böyle adamın bir inekleri oluyor böyle her çeşitten sıralanıyor yani birinci bir litre, ikinci 2 litre süt veriyor siz bunu dört çocuğa nasıl paylaştırırsınız diye sormuştum. Bu sefer de bazı sorunlar yaşadık örneğin 40. İnek 40 litre sütü nasıl versin, böyle her inek birer litre farkla düzenli şekilde olur mu dediler arkadaşlar. Yani gerçekliğe uygun düşmeyeceğini ifade ettiler. ...ben de biraz daha gerçekçi hale getirmeye çalıştım, hikâye kısmının daha iyi olmasını düşünerek güzel bir şekilde hikâyeletirmek istedim. Hani çocuk onun gerçek hayatta karşılaşacak bir durum olduğunu hissetsin dedim. Onun için de bayağı bir düşündüm aslında. Sonrasında da gerçek hayata uymadığını düşünerek tekrar değiştirdim".

Bu örnekte görüldüğü gibi öğretmen adayı bir gerçek yaşam durumundan hareket ederek MOE tasarlama yolunun tersine matematiksel bir duruma bir gerçek yaşam bağlamı elbisesi giydirmeye girişiminde bulunmuştur. Öğretmen adaylarının benzer girişimleri ifade eden görüşleri Tablo 3'deki "bir matematiksel bağıntı ya da problemden yola çıkarak uygun gerçek yaşam bağlamı arama" temasıyla ifade edilmiştir.

Öğretmen adaylarının başlangıçta MOE geliştirmede kullanmak üzere belirledikleri bazı gerçek yaşam problem durumlarının çeşitli gerekçelerle uygun olmadığına karar verdikleri belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının belirledikleri bu problem durumlarını kullanmaktan vazgeçme nedenleri Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. MOE tasarlarken kullanılacak gerçek yaşam durumunu uygun bulmama nedenleri.

Problemin gerçek yaşam bağlamına özgü bilgileri hakkında yetersizlik
 Problem durumunu etkileyen çok fazla değişken olması
 Problemin bağlamının içerdiği çok sayıda etkeni göz ardı etmenin gerektiği düşüncesi
 Problem durumlarının öğrenci için gerçekçi olmadığı düşüncesi
 Problemin MOE tasarlama prensiplere uygun olmadığına karar verme

Öğretmen adaylarının belirledikleri gerçek yaşam problem durumlarını MOE tasarlamak üzere kullanmaktan vazgeçmelerine dair düşüncelerini yansıtan örnekler aşağıda sunulmuştur.

“Eve gittiğimde babam o dönemde işte tekrar gübre falan saçacaktı, tarlaları gübreleyecekti onun için babamla konuşmuştum. Ama sonrasında ben onu probleme dökmem biraz daha zor olacak diye vazgeçmişim o problemden.çünkü hani tarımla ilgili çok detaylı bilgi sahibi olmadığım için hani eksik kalır düşüncesiyle vazgeçmişim. Çünkü o kadar detaylı bilgiler var ki burada eksik kalacağımı deyip o konudan vazgeçtim.”

Bu örnekte görüldüğü gibi öğretmen adayı seçtiği problem durumu bağlamı hakkındaki kendi bilgi düzeyini yetersiz bulması nedeniyle bu bağlamda bir MOE tasarlamaktan vazgeçmiştir. Görüşmelerde elde edilen buna benzer düşünceler Tablo 4’ deki “Problemin gerçek yaşam bağlamına özgü bilgileri hakkında yetersizlik” temasıyla özetlenmiştir. Bir başka öğretmen adayı “Benim halamın oğlu var işte 8. Sınıfta o geldi ders çalışıyorduk,... onların lastikçileri var, lastikler ile ilgili olabilir dedi. İnsanlar geliyor lastiğin uzun ömürlü olmasını istiyor falan dedi bizde anlatıyoruz işte şöyle olsun böyle olsun diye onla ilgili bir şey olabilir dedi. İşte bende sordum neler gerekiyor falan o da biraz daha zor bir şey oldu..... işte tel katsayısı katman katsayısı, yumuşaklık yani baya bir şey varmış içerisinde dedim hani bu birazcık aşabilir. O yüzden yani vazgeçtim.” şeklindeki ifadesiyle seçtiği problem bağlamını etkileyen faktörlerin çok fazla oluşu nedeniyle bu konuda MOE tasarlamaktan vazgeçtiğini dile getirmiştir. Benzer nedenlerle seçtikleri günlük yaşam durumunu temele alan bir MOE tasarımıandan vazgeçen öğretmen adaylarının görüşleri Tablo 4’ te yer alan “Problem durumunu etkileyen çok fazla değişken olması” ifadesiyle özetlenmiştir.

Görüşme kayıtlarının incelenmesi sonucu öğretmen adaylarının MOE tasarlama çalışmalarına kaynaklık ettiği belirlenen durumlar Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5. M.o.e’leri tasarlamak için bulunan problem durumunun kaynağı.

Televizyon haber bülteni
Çevrede yapılan inceleme
Kendi yaşamımda karşılaştığı bir problem durumu
Matematiksel bir bağıntı

Aşağıdaki örnek ifadeler öğretmen adayının televizyonda izlediği bir haberin MOE tasarlama sürecinde ilham kaynağı oluşunu göstermektedir:

“Daha önce evde haberleri izlerken haberlerde bir evden bahsediyorlardı. Ev herseyi kendi kendine yapılandırıyor. Adı ekolojik evdi. Banyoda kullandığım suyu arıtıp bahçe sulamasında kullanabiliyorsun. Güneş panelleri falan var elektriği kendin üretiyorsun. Daha bir çok şey vardı. Oradan güneş paneli aklıma geldi. Çatıyı boydan boya kaplayabilecek şekilde değil de daha küçük ama güneşe dönebilecek bir panel düşündüm. Dönme açısını hesaplamalarını istedim formülle.”

Öğretmen adaylarının tasarladığı MOE incelediğinde Tablo 6 da yer alan günlük yaşam bağamlarına sahip oldukları görülmüştür.

Tablo 6. Öğretmen adaylarının tasarladıkları MOE’lerin bağamları.

1500 m koşusu
İdeal boy ve kilo ilişkisi
Sınav puanı hesaplama
Bisikletle Türkiye turu
İneklerden alınan süt miktarı
İnternet kafe tercihi

Güneşi izleyen güneş enerjisi paneli
Masa örtüsündeki motifler
Terlik fabrikası
Bilgi yarışması
Ev inşaatı planlama

Tasarladığı MOE'nin bağlamını nasıl belirlediğini "Mesela arkadaşlara sordum bu olur mu şu olur mu tabi saçma problemlerde çıktı ama en sonunda.... Ondan sonra şey dedi kilolu bir arkadaştı. Dedi ki kilo problemi mesela. Dedim ki ne sorunun var dedim çoğu zaman dedi mesela bazı insanlar ıı boyu uzun oluyor işte kilosu fazla oluyor aslında göstermiyorlar dedi bu mesela ıı buna zayıf diyorlar ama aynı şekilde aynı kilodayım diyor sadece boyum biraz kısa diyor bana diyor şişmansın diye dalga geçtiler diyor. Ben bir an durdum böyle bu bir problem olabilir dedim. Sonra bunun üzerine geliştirmeye başladım" ifadeleriyle açıklayan öğretmen adayının süreç sonunda geliştirdiği etkinlik örnek olarak Şekil 1'de verilmiştir.

Kilo Problemi

(Etkinliğin başlangıç aşamasında öğrencilere nasıl beslendikleri, ideal kilonun ve obezite kavramlarının ne demek olduğunu ve obezite sorunu denilince ne anladıkları sorulur ve 170 cm boy 75 kg ağırlığa sahip birinin ve 150cm boy 58kg ağırlığa sahip iki kişinin obez olup olmadıkları hakkında örnek verilerek sınıfta kısaca tartışılır. Ardından aşağıdaki problem gruplara dağıtılarak, her grup problemi kendi arasında okuyup modelleme etkinliğine giriş yaparlar.)

Merve Öğretmen bu konu ile ilgili sınıfta şu haberi okumuştur. "Dengesiz ya da fazla beslenme birçok hastalığa davetiye çıkarıyor. Tüm dünyada gittikçe grafiğini yükselten obezite artık bir hastalık konumunda. Her beş kişiden birinde mutlaka görülen bu durum, sağlığı bir hayli tehdit ediyor. Yaş, cinsiyet (kadın, erkek) bu hastalığın faktörleri arasındadır. Bu nedenle ideal kilomuza dikkat etmemiz gerekmektedir." Merve Öğretmen ;her insanın vücut yapısı farklı olduğundan, ideal kilo hakkında kesin önerilerde bulunmanın mümkün olmayacağını ancak kilomuz ile boyumuzu incelemenin bize bu konu hakkında yardımcı olabileceğini söylemiştir. Daha sonra her gruba, 5 kişiye ait boy uzunlukları(cm), ağırlıkları(kg), cinsiyetleri belli olan aşağıdaki tablo verilmiştir. Merve Öğretmen verilen tabloda kimlerin ideal kiloya sahip kimlerin ise risk altında olup olmadığını belirleyemiyor. Verilen kişilerden kimin ya da kimlerin risk altında olup olmadığını farklı ölçme yöntemlerinden yararlanarak belirleyiniz ve bunu nasıl yaptığınızı Merve Öğretmeninize bir mektupla açıklayınız.

	Boy Uzunluğu(m)	Ağırlık(kg)
ASLI	1.60	65
HATİCE	1.68	48
RAVZA	1.70	95
LEYLA	1.58	60
FATMANUR	1.65	60

Not: Metabolizma hızlarının ve yaşlarının aynı olduğu varsayılmaktadır.

Şekil 1. Öğretmen adaylarının tasarladıkları MOE'ne bir örnek.

Görüşmelerde öğretmen adaylarının geleneksel problemleri yazma süreci ile MOE tasarlama sürecini karşılaştırdıkları ifadelerinden elde edilen temalar Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Geleneksel problem kurma süreci ile karşılaştırma.

<p>Prensiplere uygun MOE tasarlama süreci geleneksel problem yazmanın aksine uzun süreli araştırma ve düşünme gerektiren zor bir görev</p> <p>MOE öğrencinin bildiklerini ortaya çıkarmak için geliştirilirken geleneksel problemler sınav sorusu olarak geliştiriliyor</p> <p>Geleneksel problemler oluştururken gerçek yaşam faktörleri göz ardı edilirken MOE’nde çok sayıda faktör sürece dahil oluyor.</p> <p>MOE’nin aksine geleneksel bir problemi oluştururken kolaylıkla bilinen bağıntının bir parçasını gizler, günlük yaşam kılıfına koyarız</p> <p>MOE’nin aksine geleneksel problemleri oluştururken hazır kalıpları kullanırız</p>

Bir örnek olarak öğretmen adayının MOE’lerinin tasarımı ile geleneksel bir problemi yazma sürecini karşılaştırdığı ifadelerle aşağıda yer verilmiştir:

“Modelleme problemini öğrenciye hitap ederek yazacaksak, biraz zor oluyor. Çünkü gerçek hayatta çok fazla karmaşa var. O karmaşayı arıtacaksın, çok arıttığım halde de bu sefer normal probleme doğru dönüyor...Diğerinde, geleneksel problemde, formülü belliye formülündeki bir yeri koparırsın. O belli olmayan yeri de diğer bir değişkene bağlarız. İşte oradan onu bulur sonra formülde de öbürünü buluruz. Birazcık da yaşamdan kılıf uydurursak diğerine göre kolay hazırlayabiliriz, modelleme etkinliğine göre.”

Bu ifadelerde görüldüğü gibi öğretmen adayı MOE’nin karmaşık günlük yaşam durumlarından yola çıkılarak geliştirilmesinin zorlayıcı olduğunu, öte yandan geleneksel problemin bilinen bir formül ya da bağıntıdan hareketle yapay bir bağlam oluşturularak kolaylıkla yazılabileceğini düşünmektedir. Görüşmelerde elde edilen benzer düşünceler Tablo 7’de “MOE’nin aksine geleneksel bir problemi oluştururken kolaylıkla bilinen bağıntının bir parçasını gizler, günlük yaşam kılıfına koyarız” temasıyla temsil edilmiştir.

Öğretmen adaylarının MOE tasarlama sürecinde gerekli olabilecek bilgi, beceri ve özellikler konusundaki düşünceleri Tablo 8’de özetlenmiştir.

Tablo 8. M. O.E tasarlama sürecinde gerekli olan bilgi ve beceriler

<p>MOE geliştirirken iyi düzeyde matematik bilgisi gerekli</p> <p>MOE tasarlayabilmek için üst düzey matematik bilgisi gerekmez</p> <p>MOE geliştirirken gözlem yeteneği ve ilişkilendirme becerisi gerekli</p> <p>MOE geliştirmek için meraklı, araştırmacı, çevreyle ilgili sosyal bir kişilik gerekli</p> <p>MOE geliştirebilmek için örnek etkinlikleri incelemek ve çözmek önemli</p>
--

Kendi MOE’ni tasarlarlarken yurt arkadaşlarıyla görüşmeler gerçekleştiren bir öğretmen adayı bu konudaki düşüncelerini şöyle dile getirmiştir: *“Eğer merak etmezse araştırmayacak mesela ben orada obezlik kavramını, kendime göre bir obezlik kavramı vardır buna göre yapabilirdim, ama bunu merak etmeseydim bu problemi daha nasıl iyi yapabilirim daha nasıl geliştirebilirim demeseydim bunları öğrenemeyecektim hiçbirini sadece yüzeysel yine bilgiye dayalı olacaktı ama kendim öğrenemeyecektim. Sonra şöyle diyeyim merak gerekiyor bir de girişken olması lazım. Hani karşı tarafa soru soracak araştırarak, insanlarla iletişim kurması lazım. Çünkü sonuçta gerçek hayattan alınan bir problem bunu diğer insanlara sormazsak hiçbir şey elde edemeyiz.”*

Öğretmen adaylarının MOE tasarım sürecinde güçlük yaşadıkları konular Tablo 9’da

sunulmuştur.

Tablo 9. MOE geliştirme sürecinde zorlanılan noktalar

Problem durumunu etkileyen faktörleri belirleme
MOE'nin prensiplere uygunluğunu test etme
MOE'nin öğrenci için gerçekçi olmasını sağlama
Problem durumuyla ilgili gerçekçi verilere ulaşma
Çok fazla karmaşa ve etken içeren gerçek yaşamdan alınan problem durumunu geleneksel probleme dönüştürmeden öğrenci seviyesine göre arıtma
MOE'nin bir bağıntıyı sonuç vermesini sağlama

MOE geliştirme sürecinde yaşanan zorluklara bir örnek olarak aşağıda problem durumuyla ilişkili gerçekçi verilere ulaşmakta zorlanan bir öğretmen adayının ifadelerine yer verilmiştir:

Zorlandığım şeyler şöyle oldu şimdi ben bunu araştırırken mesela bu problem de şimdi ilk başta şey dedim şu kadar kiloda bu kadar boyda olsun sonra dedim ki belki böyle bir şey yoktur. Hani çok abartmayayım dedim, bu kez gittim insanların boylarını ölçmeye başladım. Mesela gözüme kestirdiğim yurttaki kişilerin gidiyorum boyunu ölçüyorum, kilosunu ölçüyorum. Kimisi bazen kilosunu vermiyor... Evet, gerçek verilere ulaşmakta zorlandım.

Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi MOE tasarlarken dikkate alınması gereken prensiplerden olan gerçeklik prensibi gereği öğretmen adayları gerçek yaşam problem durumunda yer verdikleri verilerin gerçekle uyumlu olması için çaba harcamış ve bu süreçte zorluklar yaşamışlardır. Bu durum Tablo 9'daki "Problem durumuyla ilgili gerçekçi verilere ulaşma" temasıyla özetlenmiştir.

Görüşmelerde öğretmen adaylarının MOE tasarlama sürecinin onlara kazandırdığı önemli deneyimler hakkındaki görüşleri de alınmıştır. MOE tasarlama sürecinin kendilerine sağladığı katkılar hakkında öğretmen adaylarının bu görüşlerinden elde edilen temalar Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10. MOE tasarlama sürecinin öğretmen adaylarına katkıları.

Öğretmen olduğunda bu tür etkinlikleri tasarlama ve uygulama kararı
Eğitim derslerinde vurgulanan öğrencilerin gerçek yaşamdan alınmış durumlarla öğrenmesi gerektiği düşüncesinin matematikte nasıl uygulanabileceğini görme
Öğrenci merkezli matematik eğitimi için MOE'nin kullanışlılığı düşüncesinin oluşması
Derslerde öğrenilen teorik yaklaşımların hayata geçirilmesi
Öğrencilerin problem çözme süreçlerine dair önemli deneyimler
Bilimin matematiği kullanarak günlük yaşam problemlerine çözüm üretme sürecinin aşamalarını fark etme
Görev sonrası çevresindeki MOE tasarlamak için elverişli problem durumlarını fark etme

Aşağıdaki örnek ifadelerde öğretmen adayının MOE geliştirme sürecinde öğrencilerle yaşadığı deneyimler sonucu problem çözme süreci hakkında yaptığı çıkarımlar dikkati çekmektedir:

"Ben her yaştan gruba problemimi sordum. Gittim, kendi yurdumdakiler sadece yaşıt oluyor ama biraz daha küçük ortaokul öğrencilerine de sordum. İlk başta şeyle karşılaştım hani bizim problemimizde ne diyordu Ahmet' in işte beş elması vardır üç elma daha ya da bu problemler de her zaman neyi çarpacağımızı neyi böleceğimizi biliyoruz. Hatta ortaokul öğrencileri dedi ki bana öğretmenim bu problemde sayıları ne yapacağız. Hiç karşılaşmamışlar ya, mesela öğretmenim tamam boyla kiloyu vermişsiniz ama diyor biz bunu nasıl bulacağız. Hani "daha" yok burada diyor. Bir tane ortaokul öğrencisi dedi ki kilosunu boyuna böleriz dedi. Öte ki de dedi ki

kilosuyla boyunu toplarız dedi yaşına böleriz dedi. Dedim ki sonra ama bunların hepsi yaşıt, problemi tekrar hatırlattım... yönlendirici ifadeler yok daha, kere gibi yönlendirici ifadeler olsa yapacak. Paylaşmak olsa böylecek, kere olsa yapacak. Bunda biraz zorlanıyorlar o da bence hiç daha önce görmedikleri için ben bile ilk problemle karşılaştığımda ne yapacağımı bilememiştim parkur probleminde. Ama sevdim, onu da sordum, bu daha güzel biz kendimiz yapıyoruz diyorlar. Onlar söylemiyor biz yapıyoruz diyorlar.”

Öğretmen adaylarının tasarladıkları MOE'nin uygulama zamanı ve bu zamanlamanın öğrencilere sağlayabileceği olası faydalar hakkındaki görüşleri Tablo 11'de özetlenmiştir.

Tablo11. Geliştirilen MOE'lerin uygulama zamanı hakkındaki görüşler.

İlgili konunun başlangıcında uygulanmalı. Böylece öğrenciler:

- Çözüm için kendilerine ait stratejilerini geliştirecektir.
- Problem çözme becerilerini geliştirecektir.
- Bu konudaki bilişsel yapısı hakkında bilgileri açığa çıkaracaktır.
- Beklenmeyen farklı çözümler üretebilecektir.
- Konuyu keşfederek öğrenebilecektir.

İlgili olduğu konunun sonunda uygulanmalı. Böylece öğrenciler:

- Öğrendiklerini uygulayabilirler.
- Konuyu pekiştirebilirler.

Tablo 11' de görüldüğü gibi öğretmen adaylarının MOE'nin uygulama zamanı konusundaki görüşleri ağırlıklı olarak yeni bir konunun öğretimi öncesi olması şeklindedir. Bir öğretmen adayı bu konudaki gerekçesini şu ifadelerle dile getirmektedir:

“Başı daha avantajlıdır bence. Çünkü öncelikle o kişi onu çözmeye çalışacak ne yapacağım ne edeceğim kendisi o arada farkında olmadan birçok işlem yapacaktır ya da farklı teknikler hani kendi stratejilerini geliştireceklerdir öğrenciler. Ona avantaj sağlayacaktır ancak eğer biz sonunda uygulamayı yaptırırsak bizim anlattığımız ya da bizim gösterdiğimiz hani genel olarak belli kuralları, arkadaşlarına anlattığı da olsa öncelikle konuşan öğrencilerin anlattığı stratejilerini diğerleri kullanacaktır. Kendileri bir çözüm stratejisi geliştirmeyecekler. Hani bir kalıptan ziyade kendi stratejilerini geliştirmeye avantaj sağlayacağı için”

Bu ifadelerde görüldüğü gibi öğretmen adayı konunun öğretiminin başlangıcında MOE'nin uygulanmasının hazır kalıp ya da çözüm yollarını kullanmak yerine kendilerine ait bir çözüm stratejisi geliştirmelerine yardımcı olabileceğini düşünmektedir. Bu düşünce Tablo 11'de “öğrenciler çözüm için kendilerine ait stratejilerini geliştirecektir” temasıyla özetlenmiştir.

Öte yandan bazı öğretmen adayları ise tasarladıkları MOE'nin konunun öğretimi sonrasında uygulanmasının daha uygun olduğunu düşünmektedir. Bu öğretmen adaylarından biri konu bitiminde uygulanacak MOE'nin öğrencilere konu hakkındaki bilgilerini pekiştiririp geliştirebilecekleri bir uygulama olanağı sunacağını şöyle dile getirmiştir: “Bence sanki öğretilikten sonra uygulanması daha çok pekiştirmelerini sağlayacağı için bence öyle daha iyi olur. Bir şeyleri bilip de, mesela bilsinler bir şeyleri neyin ne olduğunu sonra bu problemi verdiğimizde bildiğinizi ne biliyorsanız mesela buna uygulayın diyebilir öylelikle daha çok geliştirirler. Çünkü bu problemi verdiğimizde mesela o konuda bir bilgisi yoksa ya da bir şey bilmiyorsa kaçırdığı şeyler olabilir. Ama bence öğretilikten sonra bunun verilmesi daha iyi pekiştirilmesine yardımcı olur.”

Sonuç ve Öneriler

Öğretmen adaylarının MOE tasarlama deneyimlerine dair görüşlerinin incelendiği çalışmada çoğunlukla görevin başlangıcında çevrelerinde yer alan çeşitli gerçek yaşam durumlarını muhtemel problem adayı olarak incelemeye yöneldiklerini ifade ettikleri görülmüştür. Bazı öğretmen adayları ise

hazır problemleri inceleme ya da matematiksel bir bağıntıya uygun bir gerçek yaşam bağlamı giydirme yolunu tercih etmişlerdir. MOE'nin doğası gereği bilimin ya da yaşamın çeşitli alanlarında karşılaşılan karmaşık gerçek yaşam durumlarından esinlenerek geliştirildikleri (Lesh vd., 2000) dikkate alınırca öğretmen adaylarının bir kısmının bu süreçte ters yönde hareket ettikleri düşünülebilir. Literatürde, öğretmen adaylarının yeni yaklaşımlarla karşılaştıklarında kendi öğrencilik yıllarında baskın olan yaklaşımların etkisinden kurtulmakta zorlanabildiklerine dair sonuçlar dikkate alındığında (Doruk, 2014), öğretmen adaylarının önceki öğretimleri süresince geleneksel problem kurma süreçlerinde bu tür yöntemlere alışmış olmaları bu durumu etkileyen faktörlerden biri olabilir.

Öğretmen adaylarının MOE tasarlamak için belirledikleri bazı günlük yaşam problem durumlarını kullanmaktan, problemin gerçek yaşam bağlamıyla ilgili yeterli bilgiye sahip olmama, problem durumunu etkileyen değişkenlerin çokluğu ve bunların birçoğunu göz ardı etmenin gerekmesi ya da öğrenci için gerçekçiliği sağlayamama gibi nedenlerle vazgeçtikleri belirlenmiştir. Ayrıca Tablo 9'da görüldüğü gibi öğretmen adayları MOE tasarımı sürecinde problem durumunu etkileyen faktörleri belirleme, MOE'nin öğrenci için gerçekçi olmasını sağlama, problem durumuyla ilgili gerçekçi verilere ulaşma ve çok fazla karmaşa ve etken içeren gerçek yaşamdan alınan problem durumunu geleneksel probleme dönüştürmeden öğrenci seviyesine göre arıtma gibi güçlükler yaşamaktadır. Bu sonuçlara benzer olarak Moore ve Diefes-Dux (2004) mühendislik öğrencileriyle MOE tasarımı üzerine gerçekleştirdikleri çalışmalarında, katılımcıların tasarlama çalışmaları MOE'nin bağlamıyla ilgili ayrıntılı bilgileri derlemekte güçlük yaşadıklarını görmüşlerdir. MOE geliştirilirken dikkate alınması gereken gerçeklik prensibi, etkinliğin uygulanacağı öğrenci grubunun ilgi ve deneyimleriyle uyumlu bağlamlar ve konular seçmeyi önermektedir (Lesh vd., 2000). Ancak gerçeklik beraberinde getirdiği gerçek yaşamın bir parçası olan belirsizlik nedeniyle MOE ile çalışan öğrencilerde kafa karışıklığına neden olabildiği gibi (Eraslan, 2011; Thomas ve Hard, 2013) bu çalışmada görüldüğü üzere etkinlikleri tasarlayanlar için de benzer bir durum söz konusudur. Fakat problem çözümlerinin bocalamasına yol açan bu belirsizlik aslında onları gerçek yaşama hazırlamak için olumlu bir deneyim fırsatı olarak düşünülebileceği gibi (Doruk, 2016), öğretmen adaylarına da MOE tasarlama görevi aracılığıyla bu konuda öğrencilerine daha iyi rehberlik edebilecek şekilde bir mesleki gelişim için destekleyici deneyimler yaşama olanakları sağlanabilir.

Öğretmen adayları geleneksel problemlerin yazımıyla MOE tasarlama sürecini karşılaştırırken, MOE tasarlama sürecinin geleneksel problem yazmanın aksine uzun süreli araştırma ve düşünme gerektiren zor bir görev olduğunu ve geleneksel problemlerin yazımında göz ardı edilen gerçek yaşam faktörlerinin MOE tasarımıyla önem kazandığını ifade etmişlerdir. Ayrıca öğretmen adayları geleneksel problemler oluşturulurken matematiksel bir yapıya yapay bir günlük yaşam kılıfı giydirilip hazır kalıplar kullanılırken MOE tasarımıyla gerçekçi bağlamların kullanımının gerektiğini fark etmişlerdir. Gerçekten MOE'nin önemli bir özelliği de içerdikleri gerçek yaşam bağlamının yapay olmayışı ve etkinliklerin öğrencinin kendi deneyimleriyle anlamlandırabileceği bir karmaşık gerçek yaşam durumuyla başlıyor olmasıdır (Lesh, Cramer, Doerr, Post, ve Zawojewski, 2003). Bu etkinlikler öğrencilerin, öğretmenlerin veya kitapların düşünme biçimlerine ulaştırmayı hedefleyen yapay ve dar yollar boyunca yönlendirilmelerinin aksine kendi düşünce yollarını ifade etme, test etme ve revize etme aracılığıyla gerçeği matematikleştirmeye etmeye teşvik edildiği öğrenme etkinlikleridir (Lesh ve Sriraman, 2005).

Moore ve Diefes-Dux (2004), MOE tasarımı görevinin kendi başına bir öğrenme deneyimi olduğunu ve bu süreçte, öğrencilerin MOE ile meşgul olurken çözüm için geçtikleri döngüsel süreçlerden geçildiğini belirtmiştir. Buradan hareketle MOE geliştirme sürecinin öğretmen adaylarına MOE'ne çözüm üretmek için çalışan öğrencilere sağladığı yararlar benzer yararlar sağlayabileceği akla gelmektedir. Örneğin bu araştırmaya katılan öğretmen adaylarını MOE tasarlama görevinin bir

araştırma sürecinin içine koyduğu, bu süreçte matematiğin gerçek yaşam problemlerinin çözümünde oynadığı rolü daha iyi anlamalarını sağladığı anlaşılmaktadır. Tablo 6'da görüldüğü gibi öğretmen adaylarının tasarladığı MOE'nin her biri matematiğin gerçek yaşamla ilişkisini ortaya koyabilecek nitelikte farklı bir gerçek yaşam bağlamına sahiptir. Benzer şekilde MOE ile çalışmak öğrencilerin matematiği yaşamda kullanabilme ve okul matematiği ile günlük yaşamı ilişkilendirebilme becerilerine dikkate değer katkılar sağlamaktadır (Doruk ve Umay, 2011). Bu bağlamda matematik öğretmen adaylarına ya da öğretmenlerine MOE ve tasarımı hakkında eğitimler verilmesi ve bu eğitimler kapsamında onların da kendilerine ait MOE tasarımları önerilebilir. Matematiğin toplumla ve sosyal yaşamla olan önemli ve sıkı ilişkisine rağmen toplumu oluşturan bireylerin çoğu için matematiğin soyut ve yaşamla teması olmayan bir bilim olarak görülmesi ve öğrencilerin önemli bir yaşam becerisi olan matematiği yaşamlarında uygulayabilmede güçlükler yaşıyor olması (Maaß, 2005) durumu düşünüldüğünde bu önerinin önemi daha iyi anlaşılabilir. Ayrıca matematik öğretiminde kullanılmak üzere farklı sınıf düzeyleri ve farklı konularla ilişkili olarak hazırlanmış yeterli sayıda MOE'nin bulunmayışı (Urhan ve Dost, 2017) dikkate alındığında, öğretmen adaylarının MOE tasarımı konusunda deneyim kazanmalarının önemi daha açık görülebilecektir.

Tablo 10'da da görüldüğü gibi, öğretmen adayları MOE tasarım sürecinin kendilerine, eğitim öğretimle ilgili derslerde sıkça vurgulanan fakat nasıl uygulanacağını tam olarak kavrayamadıkları yapılandırmacı yaklaşımın matematik derslerinde nasıl hayata geçirilebileceğini görme olasılığı sunduğu, öğrenci merkezli matematik eğitimi için MOE'nin kullanılabilirliği düşüncesinin oluşmasına katkı sağladığı görüşündedirler. Bunun yanında öğretmen adayları öğretmenliğe başladıklarında bu tür etkinliklerden yararlanmaya karar verdiklerini ifade etmektedirler. Öğretmen adaylarının öğretimle ilgili uygulamalarda geleneksel yöntemlere yönelmelerinin bir sebebinin de üniversite eğitimlerinde yeni yaklaşımların teoride kalıp yeterli uygulamaya yer verilmemesi olduğu (Doruk, 2014) düşünüldüğünde MOE tasarlama sürecinin öğretmen adaylarının mesleki gelişimine katkı sağlayıcı yaşantılar içerdiği iddia edilebilir. Çünkü öğretmen adaylarının yapılandırmacı yaklaşıma uygun öğretim biçiminin nasıl olduğuna dair zengin öğretim örnekleri görmeleri, eğitim fakültesinde katıldıkları derslerde yapılandırmacı bir ortamda karşılaştıkları uygulamalarla geleneksel uygulamalara dair ön bilgilerinin çeliştiği konular üzerinde derinlemesine düşünmeleri, yeni yaklaşımlara uygun inançlar geliştirmelerine ve bu inançları uygulamalarına katkı sağlayacaktır (Aldrich ve Thomas, 2005; Toluk Uçar ve Demirsoy, 2010). MOE'nin kullanımının matematik eğitiminde yapılandırmacılığın da ötesine geçebilecek, birçok modern araştırmayı buldukları konumdan daha öteye götürebilecek bir yapıya sahip olduğu iddia edilmektedir (Lesh ve Doerr, 2003a). Bu araştırma da ise MOE tasarlama görevinin, günümüz sınıflarında yaygınlaştırılmaya çalışılan yapılandırmacılık gibi öğrenci merkezli yaklaşımların daha iyi anlaşılmasına ve bu yaklaşımlardan yararlanma eğiliminin artırılmasına hizmet edebilecek bir yapıya sahip olduğu görülmüştür.

Araştırmada elde edilen sonuçlar doğrultusunda gerçek yaşam problem durumlarına etkili çözümler üretme konusunda öğrencilerine daha iyi rehberlik edebilecek şekilde bir mesleki gelişim için öğretmen yetiştirme programlarında öğretmen adaylarının MOE tasarım deneyimleri yaşamlarına olanaklar sağlanması önerilebilir. Bu deneyimler kullanıma hazır MOE sayısının sınırlı oluşu sorununun çözümüne katkı sağlayabileceği gibi öğrenci merkezli yaklaşımların matematik derslerinde kullanımını yaygınlaştırma ve matematiği günlük yaşamla ilişkilendirme becerisinin gelişmesine katkı sağlama konusunda da yararlı olabilecektir. Ayrıca bu araştırma kapsamında sadece öğretmen adaylarıyla MOE tasarımı sonrası gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen verilerden yararlanılmıştır. Gelecekteki çalışmalar için farklı veri toplama araçları yardımıyla MOE tasarım süreci hakkında daha ayrıntılı ve aydınlatıcı bilgiler elde edileceği ümit edilebilir.

KAYNAKÇA

- Aldrich, J. E. and Thomas, K. R. (2005). Evaluating constructivist beliefs of teacher candidates. *Journal of Early Childhood Teacher Education*, 25(4), 339-347. <http://dx.doi.org/10.1080/1090102050250408>
- Bukova-Güzel, E. (2011). An examination of pre-service mathematics teachers' approaches to construct and solve mathematical modelling problems. *Teaching Mathematics and Its Applications*, 30, 19-36.
- Cohen, L., Manion, L. and Morrison, K. (2007). *Research methods in education* (6th ed.). London: Routledge.
- Doruk, B.K. (2016). Realistic real world context: Model eliciting activities. *International Journal for Mathematics Teaching and Learning*. Vol. 17 (2).
- Doruk, B. K. (2014). The Educational Approaches of Turkish Pre-Service Elementary Mathematics Teachers in Their First Teaching Practices: Traditional or Constructivist? *Australian Journal of Teacher Education*, 39(10),113-134.
- Doruk, B.K. and Umay, A. (2011). The effect of mathematical modeling on transferring mathematics into daily life. *H. U. Journal of Education*. 41, 124-135.
- English, L. D. (2010). Young children's early modelling with data. *Mathematics Education Research Journal*, Vol. 22, No. 2, 24-47.
- Eraslan, A. (2011). Prospective Elementary Mathematics Teachers' Perceptions on Model Eliciting Activities and their Effects on Mathematics Learning. *Elementary Education Online*, 10(1), 364-377.
- Erbaş, A. K., Kertil, M., Çetinkaya, B., Çakiroğlu, E., Alacaci, C. and Baş, S. (2014). Mathematical modeling in mathematics education: Basic concepts and approaches. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 14(4), 1621-1627.
- Freudenthal, H. (1968). Why to teach mathematics so as to be useful? *Educational Studies in Mathematics*, 1(1/2), 3-8.
- Galbraith, P. (2012). Models of modelling: genres, purposes or perspectives. *Journal of Mathematical Modeling and Application*, 1(5), 3-16.
- Gall, M., Borg, W. and Gall, J. P. (1996). *Educational research an introduction* (6th ed.). White Plains: Longman.
- Haines, C. and Crouch, R. (2007). *Mathematical modeling and applications: Ability and competence frameworks*. In W. Blum, P. L. Galbraith, H. Henn, and M. Niss (Eds.), *Modelling and applications in mathematics education: The 14th ICMI study* (pp. 417-424). New York, NY: Springer.
- Johnson, T. and Lesh, R. (2003). *A Models and Modeling Perspective on Technology-Based Representational Media*. In R. Lesh and H. M. Doerr (Eds.), *Beyond constructivism: A models & modelling perspective on mathematics problem solving, learning & teaching* (pp. 297-316). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Kaiser, G. and Sriraman, B. (2006). *A Global Survey of International Perspectives on Modelling in Mathematics Education*. *Zentralblatt für Didaktik der Mathematik*, Vol. 38(3), 302-310.
- Kertil, M. (2008). *Matematik Öğretmen Adaylarının Problem Çözme Becerilerinin Modelleme Sürecinde İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Lesh, R., Cramer, K., Doerr, H.M., Post, T. and Zawojewski, J.S. (2003). *Model Development Sequences*. In R. Lesh and H.M.Doerr (Eds.), *Beyond constructivism: Models and modelling perspective on mathematics problem solving, learning, and teaching* (pp. 35-58). Mahwah, NJ: Erlbaum
- Lesh, R. and Doerr, H. M. (2003a). *In what ways does a models and modeling perspective move beyond constructivism*. In R. Lesh, and H. M. Doerr (Eds.), *Beyond constructivism: Models and modeling perspectives on mathematics problem solving, learning and teaching* (pp. 519-556). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

- Lesh, R. and Doerr, H. M. (2003b). *Foundations of models and modeling perspective on mathematics teaching and learning*. In R. Lesh and H. M. Doerr (Eds.), *Beyond constructivism: Models and modeling perspectives on mathematics problem solving, learning, and teaching* (pp. 3–34). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum and Associates.
- Lesh, R., Hoover, M., Hole, B., Kelly, A. and Post, T.(2000). *Principles for developing thought-revealing activities for students and teachers*. In A. Kelly and R. Lesh (Eds.), *Handbook of research in mathematics and science education* (pp. 113–149). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum and Associates.
- Lesh, R. and Sriraman, B. (2005). *John Dewey revisited – pragmatism and the models-modeling perspective on mathematical learning*. In Beckmann, A., Michelsen, C., and Sriraman, B (Eds.). *Proceedings of the 1st International Symposium of Mathematics and its Connections to the Arts and Sciences*. The University of Education, Schwäbisch Gmünd, Germany, pp.7-31.
- McMillan, J. H. (2000). *Educational research: Fundamentals for consumer* (3th ed.). New York: Longman.
- Maaß, K. (2005). Barriers and opportunities for the integration of modelling in mathematic classes- results of an empirical study. *Teaching Mathematics and Its Applications*, 24(2-3), 61-74.
- Miles, M. B. and Huberman, M. A. (1994). *An expanded sourcebook qualitative data analysis*. London: Sage.
- Moore, T. and Diefes-Dux, H. (2004, October). *Developing model-eliciting activities for undergraduate students based on advanced engineering content*. In 34th Annual Frontiers in Education, 2004. FIE 2004. (pp. F1A-9). IEEE.
- Thomas, K. and Hart, J. (2013). *Pre-service teacher perceptions of model eliciting activities*. In R. Lesh et al. (Eds.), *Modeling students' mathematical modeling competencies* (pp. 531-538). Dordrecht: Springer Science and Business Media.
- Toluk Uçar, Z. and Demirsoy, H. (2010). Tension between old and new: Mathematics teachers' beliefs and practices. *H. U. Journal of Education*. 39: 321-332.
- Urhan, S. and Dost, Ş. (2018). Analysis of Ninth Grade Mathematics Course Book Activities Based on Model-Eliciting Principles. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 16(5), 985-1002.
- Yoon, C., Dreyfus, T. and Thomas, O.J. (2010). How High is the Tramping Track? Mathematising and Applying in a Calculus Model-Eliciting Activity. *Mathematics Education Research Journal*. Vol. 22, No. 1, 141-157.

Öğretim Elemanlarının Bilgi Güvenliği Farkındalık Düzeylerinin Belirlenmesi

Dr. Öğr. Üyesi Can Güldüren

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9048-1228>

Ufuk Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Bilgisayar Teknolojileri Bölümü, Ankara – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 10.03.2020

Kabul: 15.06.2020

On-line Yayın: 25.06.2020

Anahtar Kelimeler

Bilgi, Güvenlik

Farkındalık

Öğretim Elemanı

Bilgi Güvenliği

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.42094>

Öz

Bu araştırmanın temel amacı; yükseköğretim kurumlarında görev yapan öğretim elemanlarına bilgi güvenliği farkındalığı kazandırmaya yönelik, çoklu ortam materyallerini içeren bir web sitesi geliştirmek ve geliştirilen web sitesinin bilgi güvenliği farkındalığı kazandırmadaki etkisini belirlemektir. Araştırmada 2x2'lik bir karışık desen (split-plot) kullanılmıştır. Desendeki iki düzeyden oluşan birinci faktör iki ayrı deneysel işlemi (Web sitesini kullanan deney grubunu, Web sitesini kullanmayan kontrol grubunu); desendeki iki düzeyden oluşan ikinci faktör ise deneysel işlem öncesi ve sonrası ölçümleri (öntest, sontest) göstermektedir. Çalışma bir üniversitenin eğitim bilimleri fakültesinde görev yapmakta olan 65 öğretim elemanı (Deney Grubu:31, Kontrol Grubu:34) üzerinde 12 hafta süresince yürütülmüştür. Öğretim elemanları iki farklı çalışma grubuna yansız olarak atanmışlardır. Araştırmanın verileri bilgi güvenliği farkındalık ölçeği ve web sitesi değerlendirme formundan elde edilmiştir. Araştırmada elde edilen veriler, t-testi, ANOVA ve ANCOVA ile incelenmiştir. Öğretim elemanlarının web sitesi değerlendirme formuna verdiği cevaplar ise frekans ve yüzde tabloları şeklinde ifade edilip, yorumlanmıştır.

Araştırma sonuçları web sitesi kullanım durumuna göre çalışma gruplarının son test bilgi güvenliği farkındalık düzeyi toplam puanları karşılaştırıldığında; Deney Grubu ile Kontrol Grubu'ndaki öğretim elemanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüş ve geliştirilen çoklu ortam materyalleri ile web sitesinin son test bilgi güvenliği farkındalık düzeyi toplam puanlarını artırdığı belirlenmiştir. Açık uçlu sorulara yönelik veri analizi sonucuna göre, bilgi güvenliği farkındalığı konusunda genel bilgilendirme açısından yararlı ve iyi tasarlanmış olduğu; ayrıca detaylı ve önemli noktalara değinilerek hazırlanan videolar ile oldukça faydalı ve kullanımı kolay olarak değerlendirilmiştir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Güldüren, C. (2020). Öğretim Elemanlarının Bilgi Güvenliği Farkındalık Düzeylerinin Belirlenmesi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 80, Summer, p. 17-32.

Evaluation of Information Security Awareness Level of the Faculty Members

Asst. Prof. Dr. Can Güldüren

Ufuk University, Vocational School, Department of Computer Technologies, Ankara – TURKEY

Article History

Submitted: 10.03.2020

Accepted: 15.06.2020

Published Online: 25.06.2020

Key Words

Information
Security
Awareness
Faculty Member
Information Security

Abstract

The purpose of this study is to develop a web site for faculty members to determine the level of information security awareness and to learn about the effectiveness of the web site which includes developed multimedia materials in gaining information security awareness. A web site including developed multimedia materials has been developed to learn about the effectiveness of the web site in gaining information security awareness. 2x2 mixed design (split-plot) was used in the study. The first factor in the design, which was composed of two levels, consisted of two different experimental processes (Experimental Group which is used web site, Control Group which is not used web site); while the second factor, which was composed of two levels, consisted of pre and post-experiment measurements (pre-test and post-test). The study was carried out twelve weeks with 65 faculty members (Experimental Group:31, Control Group:34) working in a faculty of educational science of a university in Turkey. Faculty members were randomly assigned to one of the two study groups. The data of the study were obtained from the information security awareness scale and the web site evaluation form. The data were analyzed using t-test, ANOVA and ANCOVA. The faculty member' responses to the questions in the interview form were analyzed through frequency and percentage rates.

In accordance with the results of the study, when the post-test information security awareness scores of the study groups were compared based on whether using "Information Security and Awareness" web site including multimedia materials or not, it was found that there was a statistically significant difference between the faculty members in Experimental Group and Control Group; and that using "Information Security and Awareness" web site including multimedia materials increased the post- test scores. According to the results of the open-ended questions data analysis, it is considered as useful and well designed in terms of general information about information security awareness. It is also considered as very useful and easy to use web site with video prepared by reference to the detailed and important points.

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.42094>

1. GİRİŞ

Son 15-20 yılda bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla günümüzde bilişim sistemleri hemen hemen her iş sürecinin bir parçası olarak yerini almıştır. Bu sebeple bilişim sistemlerinin güvenliği iş süreçlerinin ve faaliyetlerin yürütülebilmesi açısından çok önemlidir. Her hangi bir bilgi sisteminde bilginin sahibi, bilgiyi kullanan ya da bilgi sistemini yönetenlerden biri olmak, kişiyi sorumlu yapmaktadır. Bu sorumluluk Türkiye’de, 5651 sayılı ve “İnternet ortamlarında yapılan yayınların düzenlenmesi ve bu yayınlar yoluyla işlenen suçlarla mücadele edilmesi” isimli kanun ile de düzenlenmiştir. Bilgi sistemleri bir zincir olarak düşünüldüğünde, bu zincirin en zayıf halkasının genelde sistemin kullanıcıları olduğu görülmektedir. Bilgi güvenliği seviyesi bu durumda kullanıcılara bağlı olduğundan, kullanıcı farkındalığı bilgi güvenliğinin sağlanmasında son derece kritik bir öneme sahiptir.

Alanyazın incelemesiyle elde edilen sonuçlar bilgi güvenliği farkındalığı açısından yükseköğretim kurumlarının çok iyi durumda olmadığına işaret etmektedir (Cox, Connolly ve Currall, 2001; Rezgui ve Marks, 2008; Vardar, 2009). Bilgi güvenliği uzmanlarıyla gerçekleştirilen bir çalışmada yükseköğretim kurumlarının bilişim sistemleri güvenliği açısından dünyadaki en güvensiz yerlerden biri olduğu ifade edilmektedir (Foster, 2004; Rezgui ve Marks, 2008; Mahabi, 2010). Yapılan testler ve denetimler yükseköğretim kurumları bilgi sistemlerinde birçok açıklıklar ve zayıflıkların bulunduğunu göstermektedir (Mahabi, 2010; Rezgui ve Marks, 2008). Bilgi ve bilişim sistemleri güvenliği eğitimleri diğer kurumlarda olduğu gibi yükseköğretim kurumları için de bir zorunluluktur. ABD’de Winsconsin Üniversitesi tarafından 435 yükseköğretim kurumunda uygulanan ankete katılan enstitülerden sadece üçte birinde öğrenci ve personel için bilgi güvenliği farkındalık eğitimi verildiği tespit edilmiştir (Caruso, 2003). Ülkemizdeki durumun bu ankette çıkan sonuçtan daha iyi olmadığını söylemek mümkündür (Vardar,2009).

Bilginin üretiminden, öğretiminden, sunumundan ve dağıtımından sorumlu temel ve öncü kurumlardan olan üniversiteler ve öğretim elemanları bu görevlerini yerine getirirken bilgi güvenliği konusunu ön planda tutmak ve kendilerini bu konuda yetiştirmek zorundadırlar. Bu bağlamda, toplumu ve öğrencileri bilinçlendirme görevini üstlenecek olan öğretim elemanlarının bilgi güvenliği farkındalıklarının hangi düzeyde olduğu, bu konuda eksikliklerinin hangi alanlarda yoğunlaştığının belirlenmesi önem arz etmektedir. Bilgi güvenliği farkındalığıyla ilgili yapılan alanyazın taramasında, yurtdışında bilgi güvenliği farkındalığının ölçülmesiyle ilgili Kruger ve Kearney’in (2006) metodolojik bir yaklaşım ortaya koyan ve uluslararası bir maden şirketi için geliştirmiş oldukları “Bilgi güvenliği farkındalığını değerlendirmek için bir prototip” isimli bir çalışmaya ulaşılmıştır. Türkiye’de ise özellikle üniversitelerde görev yapan öğretim elemanlarına yönelik bilgi güvenliği farkındalığıyla ilgili bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Dünya’da ve Türkiye’de yapılan çalışmalar daha çok bilgi güvenliği yönetim sistemleri, risk değerlendirmesi, bilgi güvenliği farkındalık eğitimleri ve bilgi güvenliği sorunlarıyla ilgili durum tespiti konu başlıkları altında toplanmaktadır. Yapılan çalışmalar daha çok genel durum tespitine yönelik iken bilgi güvenliğinde en zayıf halka olarak ifade edilen insan unsurunun bilgi güvenliği farkındalık düzeyinin ne olduğunu belirleyecek bir çalışmaya ulaşılamamıştır.

1.1. Amaç

Bu araştırmanın temel amacı; yükseköğretim kurumlarında görev yapan öğretim elemanlarına bilgi güvenliği farkındalığı kazandırmaya yönelik, çoklu ortam materyallerini içeren bir web sitesi geliştirmek ve geliştirilen web sitesinin bilgi güvenliği farkındalığı kazandırmadaki etkisini belirlemektir.

Bu temel amaç doğrultusunda araştırmada şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. Deney ve kontrol gruplarındaki öğretim elemanlarının öntest BGFÖ toplam puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

2. Geliştirilen web sitesini kullanan DG öğretim elemanlarının öntest ve sontest BGFÖ toplam puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
3. Geliştirilen web sitesini kullanmayan KG öğretim elemanlarının öntest ve sontest BGFÖ toplam puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
4. Geliştirilen web sitesini kullanan DG ile siteyi kullanmayan KG öğretim elemanlarının BGFÖ öntest puanları kontrol edildiğinde, düzeltilmiş sontest puan ortalamaları arasında anlamlı fark var mıdır?
5. DG ve KG'larındaki öğretim elemanlarının sontest BGFÖ puanları arasında; DG/KG, Cinsiyet, Unvan, Bilgisayar kullanım süresi bağımsız değişkenlerine göre anlamlı bir fark var mıdır?

2. YÖNTEM

Araştırmanın modeli (deseni), araştırma sorularına cevap vermeyi ya da araştırmanın hipotezlerini test etmeyi güvence altına alan, verilerin araştırmanın amacına uygun ve ekonomik olarak toplanmasını ve çözümlenmesini sağlayan koşulların düzenlenmesidir (Balci, 2009). Araştırmada yükseköğretim kurumlarında görev yapan öğretim elemanlarına bilgi güvenliği farkındalığı kazandırmaya yönelik çoklu ortam materyalleri ve web sitesi geliştirmek ve etkililiğini belirlemek amacıyla yönelik olarak deneysel desenlerden öntest sontest kontrol gruplu seçkisiz desen tercih edilmiştir. Araştırma için üzerinde çalışılan konunun etik açıdan uygunluğuna dair Ankara Üniversitesi (AÜ) Etik Kurulu'ndan gerekli izinler alınmıştır.

Gerçek deneysel desenler, deneklerin bağımsız değişkenin düzeylerine, gruplara, seçkisiz olarak yerleştirildiği çalışmaları tanımlar (Büyüköztürk ve diğerleri, 2011). Bu araştırmada gerçek deneysel desen türlerinden biri olan öntest sontest kontrol gruplu seçkisiz desen kullanılmıştır. Bu desende ilk olarak daha önce belirlenen denek havuzundan seçkisiz atama ile iki grup oluşturulur. Gruplardan biri deney, diğeri kontrol grubu olarak belirlenir. Daha sonra iki grupta yer alan deneklerin, uygulama öncesinde bağımlı değişkenle ilgili ölçümleri alınır. Uygulama süresince ise etkisi test edilen deneysel işlem deney grubuna verilirken kontrol grubuna verilmez. Son olarak gruptaki deneklerin bağımlı değişkene ait ölçümleri aynı araç ya da eş formu kullanılarak tekrar elde edilir. Deneysel işlemin etkisini görmek amacıyla deney ve kontrol gruplarının bağımlı değişkene ait ölçüm sonuçları uygun teknikler kullanılarak karşılaştırılır. Öntest sontest kontrol gruplu desen, ilişkili bir desendir. Çünkü, aynı kişiler bağımlı değişken üzerinde iki kez ölçülürler. Aynı zamanda ilişkisiz bir desen niteliğine sahiptir. Çünkü farklı deneklerden oluşan deney ve kontrol gruplarının ölçümleri karşılaştırılmaktadır. Bundan dolayı öntest-sontest kontrol gruplu desen bir karışık desendir (Howitt, 1997). Desen, bir denekler havuzunu gerektirir ve denekler yansız atama ile iki gruba ayrılır.

Öntest sontest kontrol gruplu desenin, iki temel avantajı vardır. İlki, aynı denekler üzerinde ölçümler yapıldığından farklı deneysel işlem koşulları altında elde edilen ölçümler pek çok deneyde yüksek düzeyde ilişkili olacaktır. Bu da hata terimini düşürecek ve buna bağlı olarak istatistiksel güç artacaktır. Diğer avantaj ise, daha az denek gerektirmesi ve her bir işlemde aynı denekleri test etmeye bağlı olarak zaman ve sarf edilen çaba da daha bir ekonomiklik sağlamasıdır. Bu iki avantaja bağlı olarak homojen gruplarda çalışma olanağı, deneysel işlemin gerçek etkisinin belirlenmesine katkı sağlar (Ferguson ve Takane, 1989; Kirk, 1968). Buna karşılık desenin iletme ya da aktarma etkisi olarak isimlendirilen önemli bir dezavantajından söz edilebilir. Bu sorun, önceki işlemler altındaki performansın daha sonraki işlem koşullarındaki performansı etkilemesidir. Bu etki, öğrenilmiş bir davranışa, yorgunluğa ya da can sıkıntısına bağlı olarak ortaya çıkabilir (Ferguson ve Takane, 1989; Wells, 1998). Bu durum, sontest ölçümlerindeki varyansın bir kısmının buna bağlı olarak oluşmasına neden olabilir. Yine bu desende dış geçerlilik, öntestin denekler üzerindeki uyarıcı olan etkisi nedeniyle bir miktar düşer. Sonuçta, sontest puanlarında gözlenen varyansın bir kısmı öntest ile deneysel işlemin etkileşiminden

ortaya çıkabilir. Bu da doğal olarak analiz sonuçlarının doğruluk derecesini düşürebilir (Kerling, 1973; Minke, 1997; Robson, 1993).

Büyüköztürk'e (2007) göre deneysel desenlerde temel amaç değişkenler arasında oluşturulan neden sonuç ilişkisini test etmektir. Araştırmacı bu amacını gerçekleştirmek için bağımsız değişkenin düzeyleri olan işlem gruplarına seçkisiz atama yapmak, bağımsız değişkeni manipüle etmek (değişimleme), dışsal değişkenleri kontrol altına almak durumundadır (Borg ve Gall, 1989; Büyüköztürk 2007; Hovardaoğlu, 2000; Kerlinger, 1973). Bu araştırmada yansız atamayı gerçekleştirmek amacıyla AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesinde (EBF) görev yapmakta olan öğretim elemanlarına, yapılan araştırma ile ilgili açıklama sunularak planlanan çalışmanın aşamaları hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Bu kapsamda çalışmaya katılım gönüllülük esasına dayalı ve iki aşamalı olarak ele alınmıştır. Deney ve kontrol grubunu oluşturan öğretim elemanları kendilerini tanımlayan bir kullanıcı kodu oluşturarak öntest ve sontest aşamalarını tamamlamışlardır. Deneysel desen ve kullanılan simgelerin anlamları Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırmada Kullanılan Deneysel Desen

Grup	Rastgelelik	Ön Test	Deneysel İşlem	Son Test
D ₁	R	O ₁	X	O ₁
K ₁	R	O ₁		O ₁ ,O ₂
D ₁	:	Deney Grubu (DG)		
K ₁	:	Kontrol Grubu (KG)		
R	:	Grupların Belirlenmesindeki Rastgelelik		
X	:	Bilgi Güvenliği ve Farkındalık (BGvF) Web Sitesi ile Öğretim		
O ₁	:	Bilgi Güvenliği ve Farkındalık Ölçeği (BGFÖ)		
O ₂	:	Bilgi Güvenliği ve Farkındalık Web Sitesi Değerlendirme Formu (BGvFWSDF)		

Araştırmanın bağımsız değişkeni web temelli eğitim ortamında kullanılan bilgi güvenliği farkındalık web sitesinde sunulan eğitim, bağımlı değişkeni öğretim elemanlarının bilgi güvenliği farkındalık düzeyleridir. Öntest ve sontest ölçümlerinde BGFÖ kullanılmıştır. Öntestin iletme etkisi ve uyarıcı etkisini ortadan kaldırmak için deneysel çalışmanın ikinci aşamasına geçmek için üç aylık bir ara verilmiştir. Üç ay sonunda öğretim elemanlarının toplantı, seminer, konferans gibi çalışma programlarındaki iş yoğunluğuna bağlı olarak on dört hafta boyunca devam eden uygulama aşamasına geçilmiştir. On dört haftalık uygulama süreci sonunda deney ve kontrol grubundaki öğretim elemanlarına son test olarak BGFÖ uygulanmıştır. Ayrıca DG oluşturan öğretim elemanlarının, BGvFWSDF ile tasarlanmış olan web sitesi ve çoklu ortam materyallerini değerlendirmesi istenmiştir.

2.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın deneysel çalışma grubunu, AÜEBF'de görev yapmakta olan ve gönüllülük esasına göre çalışmaya katılmayı kabul eden öğretim elemanları oluşturmaktadır. AÜEBF'de görev yapmakta olan 221 öğretim elemanından uygulamalara katılan 136'sı araştırmanın ikinci aşamasında yer alan deneysel çalışma grubunu oluşturmaktadır. Araştırma süreci esnasında 105 öğretim elemanı çalışmanın ikinci aşamasına katılacağını beyan etmiştir. Fakat öğretim elemanlarının ders yükü, toplantı, seminer, konferans gibi çalışma programlarındaki iş yoğunluğu gibi çeşitli sebeplerle çalışmaya iştirak edememesinden dolayı DG'da 31 ve KG'da 34 olmak üzere toplamda 65 öğretim elemanı araştırma sürecini bitirebilmiş ve bu sayılarla araştırmanın istatistiksel analizleri yapılmıştır.

Çalışmaya katılan öğretim elemanlarının cinsiyet ve unvanlara göre dağılımı Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. DG Öğretim Elemanlarının Cinsiyet ve Unvanlara Göre Dağılımı

Unvan	Katılan Sayı	Yüzde (%)
Öğretim Üyesi	24	36.92
Yardımcı Öğretim Elemanı	41	63.08
Cinsiyet	Katılan Sayı	Yüzde (%)
Kadın	39	60.00
Erkek	26	40.00
Toplam	65	100.00

Tablo 2 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğretim elemanlarının %40,00’i (26) erkek ve %60,00’i (39) kadındır. Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının %36.92’si (24) öğretim üyesi, %63.08’i (41) ise yardımcı öğretim elemanıdır. Araştırma kapsamında yer alan deneklerin belirlenmesinde ve çalışma gruplarının eşleştirilmesinde bilgi güvenliği farkındalık düzeyleri dikkate alınmıştır.

2.2. Veri Toplama Süreci

Bu araştırmanın verileri; bilgi güvenliği farkındalık düzeylerini tespit etmek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen BGFÖ (Keser ve Güldüren, 2015) ve BGvF isimli web sitesine yönelik öğretim elemanlarının görüşlerini belirlemek için geliştirilen ve 6 sorudan oluşan BGvF WSDF’den elde edilmiştir. BGF Ölçeği 34 madde, saldırı ve tehditler ile kişisel verilerin korunması isimli 2 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin tamamı için Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0.97; her bir alt boyut için sırasıyla 0.97 ile 0.94’tür.

Araştırma kapsamında çalışma grubunca kullanılan öğrenme ortamları yetişkin eğitimi kuramının bileşenleri göz önünde bulundurularak tasarlanmıştır (Duman, 2007; Knowles, 1996; Knowles, Holton ve Swanson, 2005; Kurt, 2000, Lindeman, 1969; Önel, 2008, Soran, Akkoyunlu ve Kavak, 2006). Yetişkinlerin öğrenme ilkeleri göz önüne alınarak internet temelli bir uzaktan eğitim programında nasıl ve hangi düzeyde yer alması gerektiği konusunda Ankara Üniversitesi’nde görev yapan ve alan uzmanı beş öğretim elemanı ile görüşmeler yapılmış, bu ilkelere ilişkin öğretim elemanı beklentileri ortaya konulmuştur. Öğretim elemanlarının öğrenmeye ilişkin durumları ve öğrenme ortamından beklentileri göz önüne alınarak, eğitim teknolojisi alan uzmanlarının da değerlendirmeleri sonucunda öğrenenlerin yapısına uygun bir düzeyde öğrenen özerkliğinin sağlandığı öğrenme ortamı tasarımına gidilmiştir.

Öğretim tasarımı, öğrenme ve öğretim ilkelerinin; öğretim materyal, etkinlik, bilgi kaynakları ve değerlendirme için kullanılacak tasarımlara dönüştürülmesini sağlayan sistematik ve yansıtıcı süreçtir (Smith and Ragan,1999). Sistematik öğretim tasarımı için önerilen pek çok farklı model bulunmaktadır. Birçok öğretim ortamı tasarlama modeli olmasına rağmen genel olarak tüm öğretim ortamları tasarımı 5 aşamadan oluşmaktadır. Bunlar analiz, tasarım, geliştirme, uygulama ve değerlendirme aşamalarıdır. En çok kullanılan model ADDIE modeli olarak da bilinir. Diğer öğretim ortamı tasarlama modelleri ADDIE modeli temelinde geliştirilmiştir (Cowell, Hopkins, Mcwhorter ve Jordan, 2006). Sıralı bir şekilde her basamağın çıktısı bir sonraki basamağın girdisi olarak kullanılmaktadır.

ADDIE öğretim tasarım modeli esaslarınca yetişkinlerin öğrenme ilkeleri gözetilerek tasarlanan BGvF Web Sitesi ile ilgili alan uzmanlarının görüşleri alınarak web sitesi ve çoklu ortam materyallerine son şekli verilmiştir. Ön-test ile son-test arasında oluşabilecek iletme ya da aktarma etkisini ortadan kaldırmak için uygulamaya geçmeden önce üç aylık bir ara verilmiştir. Daha sonra BGvF isimli web

sitesi gönüllülük esasına göre belirlenmiş olan DG'nun kullanımına açılmıştır. DG'nda bulunan öğretim elemanlarının akademik takvimlerinde planlı olan toplantı, seminer, idari görevler, akademik çalışmalardan kaynaklı zaman problemlerinden dolayı web sitesinin kullanıma açık kalma süresi 12 hafta boyunca devam etmiştir. DG'nda bulunan öğretim elemanlarına ihtiyaç durumunda araştırmacı tarafından web sitesi kullanımı hakkında bire bir eğitim verilmiş ve tasarlanan web sitesinden en üst seviyede yararlanmaları sağlanmıştır. Planlanan bu süre sonunda deney ve kontrol grubuna öntest olarak sunulan Bilgi Güvenliği Farkındalık Ölçeği sontest olarak tekrar uygulanmıştır. Ayrıca, DG'nda bulunan öğretim elemanlarına BGvF Web Sitesini değerlendirmeleri amacıyla BGvFWSDf uygulanmıştır.

2.3. Verilerin Çözülmesi ve Yorumlanması

Araştırmada, öğretim elemanlarına uygulanan veri toplama aracından elde edilen verilerin analizinde SPSS 17 (The Statistical Package for The Social Sciences) istatistik programı kullanılmıştır.

Araştırmanın deneysel desen ile elde edilen verilere ait tanımlayıcı bulgulara ilişkin istatistikler, aritmetik ortalama (\bar{X}), standart sapma (SS), frekans (f) ve yüzde (%) şeklinde gösterilmiştir. "Gruplardaki denek sayısı arttıkça kullanılan testin gücü ve güvenilirliği artar. Gruplardaki denek sayısı fazla ise verilerin normal dağılıma uyma olasılığı artar, dolayısı ile parametrik test kullanma şansı artmış olur. Gruplardaki denek sayısı az olduğunda ise (30'un altında) parametrik olmayan testler tercih edilmek zorunda kalınır. Veri dağılımının normal, varyansların eşit, birbirinden bağımsız ve rastgele seçilmiş olan deneklerin sayılarının 30'dan fazla olduğu durumlarda parametrik testler uygulanır" (Yılmaz, 2015; Öztuna ve Elhan, 2015). Bu varsayımdan dolayı, araştırmada parametrik istatistikler kullanılmıştır.

Demografik bilgiler ile bilgi güvenliği farkındalık düzeyi arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla bağımsız gruplar için t-testi (cinsiyet, unvan, mesleki kıdem, bilgisayar kullanım süresi, internet kullanım süresi) ve bağımsız gruplar için tek faktörlü varyans analizi – ANOVA testi- (cinsiyet, unvan, mesleki kıdem, bilgisayar kullanım süresi, internet kullanım süresi) yapılmıştır. Gerçekleştirilen deneysel işlemler sonunda deneysel işlemlerin gruplar üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla ön test bilgi güvenliği farkındalık düzeyi puanları kontrol edilerek son test bilgi güvenliği farkındalık düzeyi puanları karşılaştırmıştır. Bu karşılaştırma işlemi için kovaryans analizi (ANCOVA) yapılmıştır. Veri analizinde anlamlılık düzeyi .05 olarak esas alınmış; .01 ve .001 düzeyinde anlamlı olanlar ayrıca belirtilmiştir.

İlişkisiz örneklem t-testi, ilişkili örneklem t-testi ve tek faktörlü varyans analizinin uygulanabilmesi için öncelikli olarak bu testin varsayımlarının karşılanıp karşılanmadığı kontrol edilmiştir. Bu analizin yapılabilmesi için bağımlı değişkene ait ölçüm değerlerinin en az aralık ölçeğinde olmasının yanı sıra bağımlı değişkene ilişkin ölçümlerin dağılımının her iki grupta da normal dağılım göstermesi şartı aranmaktadır. Normal dağılım özelliğinin incelenmesinde kullanılan yöntemlerden biri olarak kabul edilen çarpıklık ve basıklık katsayılarının sıfır (0) olması ölçümlerin aritmetik ortalama değerine göre tam simetrik dağılımı göstermektedir. Ancak, bu değerlerin ± 1 değerleri arasında kalması da ölçümlerin normal dağılımdan önemli bir sapma göstermediği şeklinde yorumlanabilir (Büyükoztürk, 2011).

Ölçekteki sorulara verilen yanıtlar; kesinlikle katılıyorum: 5, katılıyorum: 4, kararsızım: 3, katılmıyorum: 2 ve hiç katılmıyorum: 1 şeklinde kodlanmıştır. Bilgi güvenliği farkındalık düzeyini belirlemek amacıyla yanıtlardaki toplam puanlar hesaplanmıştır. Yüksek puanlar, daha çok bilgi güvenliği farkındalığına sahip olduğunu; düşük puanlar daha az bilgi güvenliği farkındalığına sahip olduğunu anlamına gelmektedir.

Öğretim elemanlarının açık uçlu sorulardan oluşan bilgi güvenliği ve farkındalık web sitesi değerlendirme formuna verdikleri yanıtlar içerik analizi ile çözümlenmiştir. Analiz sürecinde

değerlendirme sorularını kapsayacak biçimde temalar oluşturulmuştur. Temaların oluşturulması sürecinde, araştırmacı ve bir alan uzmanı, birbirlerinden bağımsız olarak değerlendirme metinlerinden temalar çıkartmışlar, daha sonra bir araya gelerek aralarında fikir birliğine varmış ve değerlendirme temalarına son şeklini vermişlerdir.

3. BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde, araştırmanın alt problemlerinin çözümü için toplanan verilerin çeşitli istatistiksel analizler kullanılarak çözümlenmesi ile elde edilmiş olan bulgulara ve bu bulguların yorumlarına yer verilmiştir.

3.1. Deney ve Kontrol Grubundaki Öğretim Elemanlarının Öntest BGFÖ Puanlarına İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Araştırmanın birinci alt amacında, DG ile KG'ndaki öğretim elemanlarının öntest BGFÖ puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı sorusuna yanıt aranmıştır. İlişkisiz örneklem için t-testi, iki ilişkisiz örneklem ortalamaları arasındaki farkın manidar olup olmadığını test etmek için kullanılır.

Çalışma grubunda yer alan öğretim elemanlarının öntest toplam ölçüm değerlerine ilişkin aritmetik ortalama değerlerinde gözlenen değişimin istatistiksel olarak anlamlılığını test etmek amacıyla öncelikli olarak bağımlı değişkene ilişkin ölçüm değerleri arasındaki farkların normal dağılım gösterip göstermediği kontrol edilmiştir. DG'na ait öntest ölçüm değerlerine ilişkin elde edilen çarpıklık (-0,481) ve basıklık (-0,995) katsayıları ile kontrol grubuna ait öntest ölçüm değerlerine ilişkin elde edilen çarpıklık (0,096) ve basıklık (-0,898) katsayıları incelendiğinde bu değerlerinin normal dağılım gösterdiğini söylemek mümkündür. Bu nedenle ortalama değerlerinin karşılaştırılmasında ilişkisiz örneklem t-testi kullanılmıştır.

DG ve KG'daki öğretim elemanlarının öntest bilgi güvenliği farkındalık düzeyi puanlarına ait ilişkisiz örneklem t-testi analizi sonuçları Tablo 3'de sunulmaktadır.

Tablo 3. DG ve KG Öğretim Elemanlarının BGFÖ Öntest Toplam Puanlarına ait İlişkisiz Örneklemeler T-Testi Analizi Sonuçları.

Gruplar	N	\bar{X}	SS	Sd	t	p*
Deney Grubu	31	121.97	33,40	63	1.945	0.056
Kontrol Grubu	34	108.53	21,54			

p* ≤ .05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 3 incelendiğinde DG öğretim elemanları BGFÖ öntest toplam puanları ortalamasının $\bar{X}=121.97$, KG öğretim elemanları BGFÖ öntest toplam puanları ortalamasının ise $\bar{X}=108.53$ olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının BGFÖ öntest toplam puanları incelendiğinde de görüldüğü gibi, araştırma grupları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır [$t_{(63)}=1.945$, $p<.05$]. Başka bir anlatımla, öğretim elemanlarının deneysel işlem öncesi bilgi güvenliği farkındalık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu bulgu DG ve KG'nu oluşturan öğretim elemanlarının birbirine denk olduğu şeklinde yorumlanabilir.

3.2. DG'daki Öğretim Elemanlarının Öntest Sontest BGFÖ Puanlarına İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Araştırmanın ikinci alt amacında, geliştirilen web sitesini kullanan DG öğretim elemanlarının öntest ve sontest BGFÖ toplam puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı sorusuna yanıt

aranmıştır.

DG'da yer alan öğretim elemanlarının öntest sontest toplam ölçüm değerlerine ilişkin aritmetik ortalama değerlerinde gözlenen değişimin istatistiksel olarak anlamlılığını test etmek amacıyla öncelikli olarak bağımlı değişkene ilişkin ölçüm değerleri arasındaki farkların normal dağılım gösterip göstermediği kontrol edilmiştir. DG'na ait öntest ölçüm değerlerine ilişkin elde edilen çarpıklık (-0,481) ve basıklık (-0,995) katsayıları ile sontest ölçüm değerlerine ilişkin elde edilen çarpıklık (-0,952) ve basıklık (0,174) katsayıları incelendiğinde bu değerlerinin normal dağılım gösterdiğini söylemek mümkündür. Bu nedenle ortalama değerlerinin karşılaştırılmasında ilişkili örneklem t-testi kullanılmıştır.

Tablo 4. DG Öğretim Elemanlarının BGFÖ Öntest ve Sontest Toplam Puanlarına ait İlişkili Örneklemeler T-Testi Analizi Sonuçları.

Ölçüm (BGFÖ)	N	\bar{X}	S	d	t	p*
Öntest	31	121.97	3.40	30	4.73	0.000
Sontest	31	142.84	22.81			

Tablo 4'de de görüldüğü gibi geliştirilen web sitesini kullanan DG'daki öğretim elemanlarının öntest sontest BGFÖ toplam puanlarında anlamlı bir artış olduğu bulunmuştur [$t_{(30)} = 4.73, p < .05$]. DG'daki öğretim elemanlarının öntest BGFÖ toplam puanları ortalaması uygulama öncesinde $\bar{X}=121.97$ iken, BGvF web sitesiyle çalışma sonrası sontest BGFÖ toplam puanları ortalaması $\bar{X}=142.84$ 'e çıkmıştır. Bu bulgu geliştirilen web sitesiyle çalışmanın bilgi güvenliği farkındalık düzeyini arttırmada önemli bir etkiye sahip olduğu şeklinde yorumlanabilir.

3.3. KG'daki Öğretim Elemanlarının Öntest Sontest BGFÖ Puanlarına İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Araştırmanın üçüncü alt amacında, geliştirilen web sitesini kullanmayan KG öğretim elemanlarının öntest ve sontest BGFÖ toplam puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı sorusuna yanıt aranmıştır.

KG'da yer alan öğretim elemanlarının öntest sontest toplam ölçüm değerlerine ilişkin aritmetik ortalama değerlerinde gözlenen değişimin istatistiksel olarak anlamlılığını test etmek amacıyla öncelikli olarak bağımlı değişkene ilişkin ölçüm değerleri arasındaki farkların normal dağılım gösterip göstermediği kontrol edilmiştir. Kontrol grubuna ait öntest ölçüm değerlerine ilişkin elde edilen çarpıklık (0,096) ve basıklık (-0,898) katsayıları ile sontest ölçüm değerlerine ilişkin elde edilen çarpıklık (0,118) ve basıklık (-0,860) katsayıları incelendiğinde bu değerlerinin normal dağılım gösterdiğini söylemek mümkündür. Bu nedenle ortalama değerlerinin karşılaştırılmasında ilişkili örneklem t-testi kullanılmıştır.

Tablo 5. KG Öğretim Elemanlarının BGFÖ Öntest ve Sontest Toplam Puanlarına ait İlişkili Örneklemeler T-Testi Analizi Sonuçları.

Ölçüm (BGFÖ)	N	\bar{X}	SS	d	t	p*
Öntest	34	108.53	21.54	33	0.42	0.675
Sontest	34	108.44	21.39			

Tablo 5'de de görüldüğü gibi geliştirilen web sitesini kullanmayan KG'daki öğretim elemanlarının öntest sontest BGFÖ toplam puanlarında anlamlı bir artış olmadığı bulunmuştur [$t(33) =$

0.42, $p > .05$]. KG'daki öğretim elemanlarının BGFÖ toplam puanları ortalaması öntest uygulamasında $\bar{X}=108.53$ iken, sontest uygulaması sonrası $\bar{X}=108.44$ olduğu görülmektedir. Bu bulgu geliştirilen web sitesiyle çalışmayan KG'nun bilgi güvenliği farkındalık düzeyinde bir değişiklik olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

3.4.DG ve KG Öğretim Elemanlarının BGFÖ Öntest Puanları Kontrol Edildiğinde Sontest BGFÖ Puanlarına İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Araştırmanın dördüncü alt amacında, geliştirilen web sitesini kullanan DG öğretim elemanları ile siteyi kullanmayan KG öğretim elemanlarının BGFÖ öntest puanları kontrol edildiğinde, düzeltilmiş sontest puan ortalamaları arasında anlamlı fark bir fark olup olmadığı sorusuna yanıt aranmıştır.

Geliştirilen web sitesini kullanan DG öğretim elemanları ile siteyi kullanmayan kontrol grubu öğretim elemanlarının BGFÖ öntest puanları kontrol edildiğinde, düzeltilmiş sontest puan ortalamaları kovaryans analizi kullanılarak test edilmiştir. Grupların son test başarı puanlarına ilişkin aritmetik ortalama (\bar{X}), standart sapma değerleri (SS) ile kovaryans analizi sonucunda hesaplanan ve çoklu karşılaştırma testinde temel alınan son test düzeltilmiş ortalama puanları (\bar{X}), Tablo 6'da sunulmaktadır.

Tablo 6. DG ve KG Öğretim Elemanlarının BGFÖ Öntest Toplam Puanları Kontrol Altına Alındığında Sontest Toplam Puanlarına ait Aritmetik Ortalama, Standart Sapma Değerleri ile Son Test Düzeltilmiş Ortalamaları.

Ölçüm (BGFÖ)	N	Son Test BGFÖ Puanı		Düzeltilmiş Son Test BGFÖ Puanı	
		\bar{X}	SS	\bar{X}	SH
Deney Grubu	31	142.84	22.81	139.57	2.17
Kontrol Grubu	34	108.85	21.39	114.79	2.11

Tablo 6'da da görüldüğü gibi DG'da bulunan öğretim elemanlarının BGFÖ ön test toplam puanları kontrol altına alındığında, BGFÖ son test toplam puanlarının aritmetik ortalaması $\bar{X}=142.84$, düzeltilmiş ortalaması ise $\bar{X}=139.57$ 'dir. KG'da bulunan öğretim elemanlarının BGFÖ ön test toplam puanları kontrol altına alındığında, BGFÖ son test toplam puanlarının aritmetik ortalaması $\bar{X}=108.85$, düzeltilmiş ortalaması ise $\bar{X}=114.79$ 'dur. Grupların BGFÖ son test toplam puanları arasında görülen bu farkın anlamlı olup olmadığını test etmek için kovaryans analizi yapılmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 7'de sunulmaktadır.

Tablo 7. DG ve KG Öğretim Elemanlarının BGFÖ Öntest Toplam Puanları Kontrol Altına Alındığında Sontest Toplam Puanlarına ait Kovaryans Analizi Sonuçları.

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi (sd)	Kareler Ortalaması	F	Anlamlılık Düzeyi (p)
Kovaryans Değişimi (Öntest)	5736.572	1	5736.572	41.24	.000
Gruplama Ana etkisi	2934.336	1	2934.336	21.10	.000
Hata	8484.376	61	139.088		
Toplam	49886.462	64			

BGFÖ Öntest toplam puanları kontrol altına alınıp, grupların düzeltilmiş BGFÖ sontest toplam puanları açısından gruplama ana etkisinin anlamlı olup olmadığını belirlemek amacıyla Tablo 7'deki p

değerine bakıldığında bu değer 0.05'ten küçük olduğu görülmektedir. Buna bağlı olarak çalışma gruplarının ön test puanları kontrol altına alındığında, grupların son test düzeltilmiş ortalama puanları açısından gruplama ana etkisinin anlamlı olduğu görülmektedir [$F(1,61): 21.10; p= .000 < .05$]. Bir başka deyişle, BGvF isimli web sitesini kullanan DG'daki öğretim elemanlarının ($\bar{X}=139.57$), tasarlanan web sitesini kullanmayan KG öğretim elemanlarının ($\bar{X}=114.79$) düzeltilmiş sontest bilgi güvenliği farkındalık düzeyi ortalama puanlarına göre daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

3.5. DG ve KG'daki Öğretim Elemanlarının Sontest BGFÖ Puanlarının Çeşitli Değişkenlere Göre Farklılaşma Durumuna İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Araştırmanın beşinci alt amacında, DG ve KG'larındaki öğretim elemanlarının BGFÖ sontest toplam puanları arasında

Çalışma Grubu (Deney, Kontrol grubu),

Cinsiyet (Kadın, Erkek),

Unvan (Öğretim Üyesi, Yardımcı Öğretim Elemanı) ve

Bilgisayar kullanım süresi (1-10 Yıl, 11-20 Yıl, 21-30 Yıl)

bağımsız değişkenlerine göre anlamlı bir fark olup olmadığı sorusuna yanıt aranmıştır.

Çalışma grubunda yer alan öğretim elemanlarının sontest toplam ölçüm değerlerine ilişkin aritmetik ortalama değerlerinde gözlenen değişimin istatistiksel olarak anlamlılığını test etmek amacıyla öncelikli olarak bağımlı değişkene ilişkin ölçüm değerleri arasındaki farkların normal dağılım gösterip göstermediği kontrol edilmiştir. DG'na ait sontest ölçüm değerlerine ilişkin elde edilen çarpıklık (-0,952) ve basıklık (0.174) katsayıları ile kontrol grubuna ait sontest ölçüm değerlerine ilişkin elde edilen çarpıklık (0.118) ve basıklık (-0,860) katsayıları incelendiğinde bu değerlerinin normal dağılım gösterdiğini söylemek mümkündür. Bu nedenle ortalama değerlerinin karşılaştırılmasında ilişkisiz örneklem t-testi ve ilişkisiz örneklem için tek faktörlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır.

DG ve KG'daki öğretim elemanlarının BGFÖ sontest toplam puanlarına ait ilişkisiz örneklem t-testi analizi sonuçları Tablo 8'de sunulmaktadır.

Tablo 8. DG ve KG Öğretim Elemanlarının BGFÖ Sontest Toplam Puanlarına ait İlişkisiz Örneklemeler T-Testi Analizi Sonuçları.

Gruplar	N	\bar{X}	SS	Sd	t	p*
Deney Grubu	31	142.84	22.81	63	6.28	0.000
Kontrol Grubu	34	108.44	21.39			

Tablo 8 incelendiğinde DG öğretim elemanları BGFÖ sontest toplam puanları ortalamasının $\bar{X}=142.84$, KG öğretim elemanları BGFÖ sontest toplam puanları ortalaması ise $\bar{X}=108.44$ olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının BGFÖ sontest toplam puanları incelendiğinde araştırma grupları arasında DG lehinde anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir [$t_{(63)}=6.28, p<.01$]. Bu bulgu, bilgi güvenliği farkındalık düzeyi ile tasarlanan web sitesini kullanan DG arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu şeklinde de yorumlanabilir. Hesaplanan eta-kare korelasyon katsayısı değeri 0,39'dur. Buna göre bilgi güvenliği farkındalık düzeyi puanlarında gözlenen varyansın yaklaşık %39'unun gruba bağlı olduğu şeklinde ifade edilebilir. Etki büyüklüğü olarak da isimlendirilen eta-kare korelasyon katsayısı, bağımsız değişkenin ya da faktörün bağımlı değişkendeki toplam varyansın ne kadarını açıkladığını gösterir ve 0 ile 1 arasında değişir. 0,01 "küçük", 0,06 "orta" ve 0,14 "geniş" etki büyüklüğü olarak yorumlanır. Cohen standardize edilmiş etki büyüklüğü indeksi olan d değeri karşılaştırılan ortalamaların birbirinden kaç standart sapma uzaklaştığını yorumlama

imkânı verir. Cohen d değeri $-\infty$ ile $+\infty$ arasında değer alabilir. Buna göre hesaplanan Cohen d değeri 1,56'dır. Bu sonuçta DG ve KG öğretim elemanlarının BGFÖ sontest toplam puanları arasındaki farkın 1,56 standart sapma kadar olduğunu gösterir.

DG ve KG'daki öğretim elemanlarının cinsiyete göre BGFÖ sontest toplam puanlarına ait ilişkisiz örneklem t-testi analizi sonuçları Tablo 9'da sunulmaktadır.

Tablo 9. DG ve KG Öğretim Elemanlarının Cinsiyete Göre BGFÖ Sontest Toplam Puanlarına ait İlişkisiz Örneklem T-Testi Analizi Sonuçları.

Gruplar	N	\bar{X}	SS	Sd	t	p*
Erkek	26	131.00	28.23	63	1.46	0.148
Kadın	39	120.74	27.30			

Tablo 9 incelendiğinde erkek öğretim elemanları BGFÖ sontest toplam puanları ortalamasının $\bar{X}=131.00$, kadın öğretim elemanları BGFÖ sontest toplam puanları ortalamasının ise $\bar{X}=120.74$ olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının BGFÖ sontest toplam puanları incelendiğinde cinsiyete göre anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmektedir [$t_{(63)}=1.44$, $p>.05$].

DG ve KG'daki öğretim elemanlarının unvana göre BGFÖ sontest puanlarına ait ilişkisiz örneklem t-testi analizi sonuçları Tablo 10'da sunulmaktadır.

Tablo 10. DG ve KG Öğretim Elemanlarının Unvanlara göre BGFÖ Sontest Toplam Puanlarına ait İlişkisiz Örneklem T-Testi Analizi Sonuçları.

Gruplar	N	\bar{X}	SS	Sd	t	p*
Öğretim Üyesi	24	118,38	26,44	63	1.44	0.154
Yardımcı Öğretim Elemanı	41	128,63	28,38			

Tablo 10'da da görüldüğü gibi öğretim üyesi unvanlı öğretim elemanları BGFÖ sontest toplam puanları ortalamasının $\bar{X}=118.38$, yardımcı öğretim elemanı unvanlı öğretim elemanları BGFÖ sontest toplam puanları ortalamasının ise $\bar{X}=128.63$ olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının bilgi güvenliği farkındalık ölçeği sontest toplam puanları incelendiğinde unvanlara göre anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmektedir [$t_{(63)}=1.44$, $p>.05$].

DG ve KG'daki öğretim elemanlarının bilgisayar kullanım süresine göre BGFÖ sontest toplam puanlarına ait betimsel istatistikler Tablo 11'de, ilişkisiz örneklem için tek faktörlü varyans analizi sonuçları Tablo 12'de sunulmaktadır.

Tablo 11. DG ve KG Öğretim Elemanlarının Bilgisayar Kullanım Süresine göre BGFÖ Sontest Toplam Puanlarına ait Betimsel İstatistik Sonuçları.

Bilgisayar Kullanım Süresi	N	\bar{X}	SS
1-10 Yıl	8	114,25	31,68
11-20 Yıl	38	123,00	26,38
21-30 Yıl	19	133,00	28,70

Tablo 12. DG ve KG Öğretim Elemanlarının Bilgisayar Kullanım Süresine göre BGFÖ Sontest Toplam Puanlarına ait İlişkisiz Örneklemeler için Tek Faktörlü Varyans Analizi Sonuçları.

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi (sd)	Kareler Ortalaması	F	Anlamlılık Düzeyi (p)
Gruplararası	2290.962	2	1145.481	1.492	0.223
Gruplarıçi	47595.500	62	767.669		
Toplam	49886.462	64			

Tablo 10 ve Tablo 11 incelendiğinde öğretim elemanlarının bilgi güvenliği farkındalık düzeyleri arasında bilgisayar kullanım süresine göre anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir [F(2,62)=1.49, p>.05] Başka bir ifadeyle, DG ve KG öğretim elemanlarının BGFÖ sontest puanları bilgisayar kullanım süresine göre değişmemektedir. Her ne kadar bilgisayar kullanım süresi artıkça farkındalık düzeyinin artması gerektiği düşünülse de, bilgisayar kullanım süresi açısından bir farklılık bulunmamıştır. 1990 yılı başından itibaren fakülte'deki akademik personele masa üstü bilgisayar verilmiştir. Daha sonra 2000 yılların başında laptop ve 2010 yılından itibaren tablet verilmiştir. Ayrıca akademik personel, donanım açısından desteklenmiş ve bilgisayar okur-yazarlığı ve günlük kullanım sürelerindeki artış, yıllara bağlı bir farklılık oluşturmamış ve elde edilen bulgular bu beklentiyi doğrulamamıştır.

3.6. Araştırmacının Uygulama Esnasında Elde Ettiği Bulgular

Bu araştırma kapsamında karşılaşılan en büyük sorun, öğretim elemanlarının araştırmaya katılımı seviyesinin beklenen düzeyin altında ve az olmasıdır.

Yapılan çalışma ile ilgili Etik Kurulu kararı alınmış, çalışma grubu içinde yer alan üniversitelere resmi yazı ile başvuru yapılmıştır. Deneysel çalışma öncesinde, "Bilgi Güvenliği ve Farkındalık" web sitesi ve planlanan çalışma, AÜEBF Kurulu'nda duyurulmuştur. Fakülte Kurulu üyeleri (Anabilim Dalı, Bölüm Başkanları dâhil) bu tür bir eğitime ihtiyaç olduğunu belirtmişler ve verilecek eğitime katılmakta yarar gördüklerini vurgulamışlardır. Planlanan ikinci safha ile ilgili açıklama içerikli e-posta AÜEBF öğretim elemanlarına iki kez farklı zamanlarda duyurulmuştur. Toplam 221 öğretim elemanından 136 tanesi öntest uygulamasına katılmıştır. Öntest uygulamasına katılan öğretim elemanlarının %5'i (6) elektronik form, %95'i (129) ise basılı anket uygulaması doldurmayı tercih etmişlerdir. Öntest bilgi güvenliği farkındalık ölçeğini dolduran ve araştırmanın ikinci aşamasına gönüllü katılmayı kabul eden 106 öğretim elemanı ile sürece devam edilmesi kararı alınmıştır. Öntest sonrası üç aylık süre ile iletme/aktarma etkisini ortadan kaldırmak için çalışmaya ara verilmiştir. Üç aylık aranın ardından öğretim elemanları e-posta ile tekrar konu hakkında bilgilendirilmiştir. "Bilgi Güvenliği ve Farkındalık" Web Sitesi'nin öğretim elemanlarının hizmetine sunulması 12 hafta boyunca devam etmiştir. Planlanan süre sonunda öğretim elemanlarının sontest uygulamasına katılımı 65 katılımcı ile tamamlanabilmiştir. Sontest uygulamasına katılan öğretim elemanlarının sadece 31 tanesi DG'da yer almıştır.

Deneysel aşamaya katılımın az olması, öğretim elemanlarının bu tür eğitimleri elektronik olarak almaya yatkın olmadıkları şeklinde yorumlanabilir. Hedef kitle olarak öğretim elemanları ile planlanan benzer araştırma çalışmalarında, bu husus göz önünde bulundurulmalıdır. Araştırmaya katılan grup, "araştırmacı", "danışman", "koordinatör" görevlerini üstlenen ve araştırmada veri toplamanın, deneysel işleme katılımcıları dâhil etmenin birebir güçlüğünü yaşayan bilim insanları olmalarına karşın "iş yoğunluğu", "toplantı", "konferans", "bilimsel etkinlikler" vb. nedenleri göstererek beklenen desteği sağlayamamıştır. Bunların yanı sıra araştırmanın deneysel deseni, "tek grup öntest sontest desen" olarak da desenlenebilir olmasına rağmen sağlık bilimlerinde sıklıkla kullanılan bir desen olan ve alan uzmanlarının görüşü alınarak "öntest sontest kontrol gruplu desen" ile modellenmiştir. Araştırmada başlangıç öngörüsü olarak tasarlanan desenin yaşanan süreç içerisinde

“tek grup öntest sontest desen” olarak değiştirilmesi düşünülse de, alanyazında benzer desen ile gerçekleştirilen araştırmaların olması ve AÜEBF Ölçme Değerlendirme Anabilim Dalı öğretim üyeleri ile yapılan görüşmeler neticesinde kalması gerektiği görüşü belirtilmiştir. Bu gerekçelerden dolayı, araştırma deseninde değişiklik yoluna gidilmemiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada öğretim elemanlarının bilgi güvenliği farkındalık düzeylerini arttırmaya yönelik geliştirilen “Bilgi Güvenliği ve Farkındalık” web sitesinin, öğretim elemanlarının bilgi güvenliği farkındalık düzeylerini arttırmaya etkisinin belirlenmesi çalışması gerçekleştirilmiştir.

Bu bölümde, çalışmalar sonucu elde edilen araştırma bulgularına dayalı olarak, varılan sonuçlar 4.1 başlığında ve geliştirilen öneriler 4.2 başlığı altında sunulmuştur.

4.1.Sonuçlar

Bu araştırmanın amacı; yükseköğretim kurumlarında görev yapan öğretim elemanlarına bilgi güvenliği farkındalığı kazandırmaya yönelik, çoklu ortam materyallerini içeren bir web sitesi geliştirmek ve geliştirilen web sitesinin bilgi güvenliği farkındalığı kazandırmadaki etkisini belirlemektir.

Araştırma kapsamında alanyazın taraması ve uzman görüşüne göre uygun olduğu sonucuna varılan çoklu ortam materyalleri ve web sitesi geliştirilmiştir. Araştırma kapsamında geliştirilen ve çoklu ortam materyallerini içeren “Bilgi Güvenliği ve Farkındalık” web sitesinin etkililiğini değerlendirmek amacıyla öğretim elemanlarından 65 katılımcı (31 DG, 34 KG) ile 12 hafta boyunca bilgi güvenliği farkındalık eğitimi uygulaması yapılmıştır. Eğitim uygulamasının öğretim elemanlarının bilgi güvenliği farkındalık düzeylerinde yaptığı değişimi ölçmek amacıyla araştırma kapsamında geliştirilen ölçek eğitim öncesinde öntest, sonrasında sontest olarak uygulanmıştır. Öntest sontest ölçümlerinin karşılaştırmasına ve öğretim elemanlarının görüşlerine bağlı olarak; geliştirilen çoklu ortam materyallerini içeren web sitesi ile verilen eğitimin öğretim elemanlarına bilgi güvenliği farkındalığı kazandırmada etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğretim elemanlarının uygulama öncesinde ölçeğin alt boyutlarındaki bilgi farkındalık düzeyi düşük iken; uygulama sonrasında bilgi güvenliği farkındalık düzeylerinde artış meydana gelmiştir. Her bir alt boyuta ilişkin elde edilen bulgular; verilen eğitimin öğretim elemanlarının alt boyutlardaki bilgi güvenliği farkındalık düzeyini geliştirmede önemli bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

DeneySEL aşamaya katılan öğretim elemanları tarafından geliştirilen çoklu ortam materyalleri ve web sitesi kullanımının faydalı olduğu ve katkı sağladığı, web sitesinin kullanılabilirliğini iyi düzeyde (88/100 puan) değerlendirdikleri ve uygulama öncesine kıyasla bilgi güvenliği farkındalığı konusunda bilinçlendikleri sonucuna ulaşılmıştır. Öğretim elemanlarının bilgi güvenliği farkındalık eğitimi ve uygulamaya ilişkin görüşleri ise çoklu ortam materyalleri ile sunulan eğitim süresinin daha kısa olması ve öğrencilerin yanı sıra idari personelinde bu tür bir eğitime ihtiyaç duyduklarına işaret etmektedir.

4.2. Öneriler

Bu bölümde, çalışmalar sonucu elde edilen araştırma bulgularına dayalı olarak, uygulamaya ve ileride yapılacak araştırmalara yönelik geliştirilen önerilere yer verilmiştir.

4.2.1. Uygulamaya Yönelik Öneriler

Araştırma kapsamında geliştirilen çoklu ortam materyalleri ve web sitesi, öğretim elemanları hedef alınarak alanyazın taraması ve uzman görüşü ile elde edilen verilere göre tasarlanmıştır. Sitenin geliştirilmesine yönelik hedef kitle beklentileri ile ilgili görüş açık uçlu sorularla alınmıştır. Bu bağlamda web site uyarlanabilirlik açısından portal yapısına dönüştürülebilir. Geliştirilen sitedeki mevcut çoklu ortam materyallerine ilave, sitenin geliştirilip güncellenmesine yönelik öğretim elemanlarının önerileri arasında aşağıdaki başlıklar yer almaktadır:

1. Hazırlanan bilgi notları seslendirme yapılarak kullanıcıya alternatif öğrenme fırsatı sunulabilir.
2. Örnek olarak hazırlanan “şifre güç ölçer uygulaması” benzeri uygulamalar ile bilgi güvenliği farkındalık konuları çeşitlendirilebilir.
3. Bilgi güvenliği farkındalığı ile ilgili konular, “örnek senaryolar” ile videoya çekilerek konu zenginliği kazandırılabilir.
4. Bilgi güvenliği farkındalığı konularıyla ilgili kullanıcıların yaşadıkları tecrübeleri paylaşabileceği bir “blog” web sitesine eklenebilir.
5. Bilgi güvenliği farkındalığı konu başlıkları arttırılabilir (Siber saldırı türleri, siber saldırı araç ve silahları, siber savunma, güvenlik standartları vb).
6. Çoklu ortam materyalleri, etkileşimli içerik ile sunulabilir.
7. Geliştirilen web sitesi “yönetim içerik sistemi” kullanılarak çevrimiçi destek hizmeti sunacak bir yapı ile desteklenebilir.

Prototip şeklinde hazırlanan web sitesinde sunulan konu başlıkları farkındalık yaratmak için yeterlidir. Kullanıcıları farkındalık yaratmadan bir ileri aşamaya taşıyacak daha detaylı sunularla desteklenmesi, bilgi güvenliği alandaki önemli bir eksikliği giderecektir. Bu nedenle, bireylerin kendilerini sürekli yenileyebilmelerini desteklemek amacıyla bilgi güvenliği farkındalık web sitesi ve çoklu ortam materyallerinin güncellenmesi ve çeşitlendirilmesi büyük önem taşımaktadır.

4.2.2. İleride Yapılabilecek Araştırmalara Yönelik Öneriler

1. Benzer araştırmalarda “iş yoğunluğu”, “toplantı”, “konferans”, “bilimsel etkinlikler” vb. nedenlerden dolayı veri toplama sürecinde beklenen katılımın sağlanamama riski yüksektir.
2. Araştırmaya katılımı arttırmak için elektronik anket, basılı materyal ve birebir görüşme ile anket katılım oranı arttırılabilir.
3. Farklı hedef kitlelere (öğretmenler, öğrenciler, diğer kurumlarda çalışanlar vb.) yönelik benzer araştırmalar yapılabilir.
4. Bilgi güvenliği şemsiyesi altında bir alt başlık olan “farkındalık” konusunun kurumların uygulamış olduğu “Bilgi Güvenliği Yönetim Sistemleri” içerisindeki yeri, önemi ve kurumların bu konuya harcamış olduğu kaynakların incelenmesi bir araştırma konusu olarak ele alınabilir.
5. Bilgi güvenliği farkındalığı yanında etik internet kullanımı konusunun birlikte incelenmesi yapılacak çalışmalara farklı bir boyut katacaktır.
6. Yükseköğretim kurumlarında yönetimin bilgi güvenliği farkındalığı konusunu nasıl algıladıkları ve bu farkındalığı arttırmaya yönelik ne tür çalışmalar yaptığı/yapması gerektiği konusu araştırılabilir.
7. Yükseköğretim kurumlarında “bilgi güvenliği kültürü” geliştirmek için neler yapılması gerektiği araştırılabilir.

Araştırma kapsamında geliştirilen ölçek, çoklu ortam materyalleri ile web sitesi Türkiye’deki tüm Üniversite öğretim elemanlarına uygulanabilir. Böylelikle Türkiye genelinde bilgi güvenliği farkındalık düzeyi değerlendirmesi araştırılabilir.

5. KAYNAKÇA

- Balcı, A. (2009). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler*. (7.b.). Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (13. b.). Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (8. b.). Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Çokluk, Ö. ve Köklü, N. (2010). *Sosyal bilimler için istatistik* (6. b.). Ankara: Pegem Akademi.

- Caruso, J. B. (2003). *Information technology security: governance, strategy, and practice in higher education*. Wisconsin, Madison: EDUCAUSE Center For Applied Research ECAR.
- Chen, C. C., Shaw, R., & Yang, S. C. (2006). Mitigating information security risks by increasing user security awareness: a case study of an information security awareness system. *Information Technology. Learning and Performance Journal*, 24(1), 1-14.
- Cowell, C., Hopkins, P.C., Mcwhorter, R. ve Jorden, D.L. (2006). Alternative training models. *Advances in Developing Human Resources*, Vol.8, No.4, USA.
- Cox, A., Connolly, S., & Currall, J. (2001). Raising information security awareness in the academic setting. Glasgow, United Kingdom.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik spss ve lisrel uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Duman, A. (2007). *Yetişkinler eğitimi*. Ankara: Ütopya.
- Foster, A. L. (2004). Insecure and Unaware. *Chronicle of Higher Education*, 50(35), 33-35.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi kavramlar ilkeler teknikler*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Keser, H. ve Güldüren, C. (2015). Bilgi Güvenliği Farkındalık Ölçeği (BGFÖ) Geliştirme Çalışması. *Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(3), 1167-1184.
- Knowles, M. (1996) (S. Ayhan, Çev.). *Yetişkin öğrenenler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi
- Knowles, M., Holton, E.F. ve Swanson, R.A. (2005). *The adult learner: the definitive classic in adult education and human resource development (6th Ed.)*. San Diego: Elsevier.
- Kruger, H., & Kearney, W. D. (2006). A prototype for assessing information security awareness. *Computer and Security*, 25, 289-296.
- Kurt, İ. (2000). *Yetişkin eğitimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Lindeman, E. C.(1969) (C. Şentürk, Çev.). *Yetişkin eğitiminin anlamı*. Ankara: MEB Basımevi.
- Mahabi, V. (2010). *Information security awareness: system administrators and end-user perspectives at Florida State University* (Doctorate of Philosophy). The Florida State University, Florida.
- Rezgui, Y. and Marks, A. (2008). Information security awareness in higher education: An exploratory study. *Computer & Security*, 27, 241-253.
- Önel, D. (2008). *Bilgi güvenliği bilinçlendirme süreci oluşturma kılavuzu*. Kocaeli: UEKAE.
- Öztuna, D. ve Elhan, A. H. (2015). *Gruplar arası ve grup içi karşılaştırma yöntemleri*. http://file.toraks.org.tr/TORAKSFD23NJKL4NJ4H3BG3JH/mse-ppt-pdf/D_OZTUNA_H_ELHAN.pdf adresinden ulaşılmıştır.
- Smith P. L. and Ragan, T. J. (1999). *Instructional design* (2nd ed). New York: Wiley and Sons, Inc.
- Soran, H.; Akkoyunlu, B. ve Kavak, Y. (2006). Yaşam boyu öğrenme becerileri ve eğitimcilerin eğitimi programı: Hacettepe Üniversitesi örneği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* , 30, 201-210.
- Yılmaz, H. (2015). *Örneklem büyüklüğünün saptanması ve istatistiksel testler*. http://www.tavsiyeediyorum.com/makale_298.htm adresinden ulaşılmıştır.

Öğretmen Adaylarının Sosyal Medya Gruplarını Kullanma Durumlarına Göre Çok Kültürlü Eğitime İlişkin Algıları

Dr. Öğr. Üyesi Nesrin Hark Söylemez

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6306-5595>

Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Diyarbakır – TÜRKİYE

Prof. Dr. Behçet Oral

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6885-1683>

Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Diyarbakır – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 26.12.2019

Kabul: 25.04.2020

On-line Yayın: 25.06.2020

Anahtar Kelimeler

Sosyal Medya
Sosyal Medya Grupları
Çok Kültürlülük
Çok Kültürlü Eğitim
Öğretmen Adayları

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.40312>

Öz

Bu araştırmanın temel amacı eğitim fakültesi lisans programlarının son sınıflarında öğrenim gören öğretmen adaylarının sosyal medya gruplarını kullanma durumlarına göre çok kültürlü eğitime ilişkin algılarını değerlendirmektir. Araştırmada nedensel karşılaştırma deseninden yararlanılmıştır. Araştırmanın evrenini 2016-2017 eğitim-öğretim yılının güz döneminde Türkiye'deki devlet üniversitelerinin eğitim fakültelerinin son sınıflarında öğrenim gören öğretmen adayları oluşturmaktadır. Araştırmanın evreni büyük olduğu için çalışma evrenine ulaşmada zaman ve maliyet tasarrufu sağlayabilmek amacıyla örneklem alma yoluna gidilmiştir. Araştırma küme örnekleme yöntemiyle, 2016-2017 öğretim yılının güz döneminde Türkiye'nin her coğrafi bölgesinden seçilen 10 devlet üniversitesinin eğitim fakültelerinin son sınıflarında öğrenim gören 2152 öğretmen adayı ile gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu araştırmada veri toplama aracı olarak Sosyal Medya Kullanım Anketi ve Çok Kültürlü Eğitime İlişkin Algı Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde kestirisel istatistik yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının çok kültürlü eğitimin sonuçlarına ilişkin algılarının en fazla zaman geçirilen sosyal medya grubunun içeriğine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının üniversite eğitiminin çok kültürlü eğitime etkisine ilişkin algılarının sosyal medya sitelerinde üyesi olunan grup/topluluk sayısına, en fazla zaman geçirilen sosyal medya grubunun içeriğine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının eşitlik ve adalet algılarının ise en fazla zaman geçirilen sosyal medya grubunun içeriğine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Hark Söylemez, N. ve Oral, B. (2020). Öğretmen Adaylarının Sosyal Medya Gruplarını Kullanma Durumlarına Göre Çok Kültürlü Eğitime İlişkin Algıları. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 80, Summer, p. 33-48.

Student Teachers' Perceptions of Multicultural Education Based on Their Use Cases of Social Media Groups

Asst. Prof. Dr. Nesrin Hark Söylemez

Dicle University, Ziya Gokalp Faculty of Education, Department of Educational Sciences, Diyarbakir –
TURKEY

Prof. Dr. Behçet Oral

Dicle University, Ziya Gokalp Faculty of Education, Department of Educational Sciences, Diyarbakir –
TURKEY

Article History

Submitted: 26.12.2019

Accepted: 25.04.2020

Published Online: 25.06.2020

Key Words

Social Media

Social Media Groups

Multiculturalism

Multicultural Education

Teacher Candidates

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.40312>

Abstract

The main purpose of this research is to assess the perceptions of the student teachers, currently studying in the final year of BA programs at education faculties, on multicultural education according to their use of social media groups. The senior student teachers of education faculties at the state universities in Turkey in the fall semester of 2016-2017 academic year constitute the universe of the research. Since the research universe was large, a cluster sampling method was used in order to save time and cost to reach the study universe. 2152 senior student teachers of education faculties across 10 state universities from each geographical region of Turkey in the fall term of 2016-2017 academic year participated in the study. The following data collection tools were used in this survey: Social Media Usage Questionnaire, Faculty of Education Undergraduate Students Multiculturalism and Multicultural Education Questionnaire. Inferential statistical approach was used to analyze the data. The perceptions of the student-teachers that participated in the survey showed a statistically significant difference related to the outcomes of the multicultural education in terms of the content of the social media group that is used most. The perceptions of the student-teachers that participated in the survey showed a statistically significant difference related to the effect of university education on multicultural education in terms of the number of membership of groups/communities on social media sites and the content of the social media group that are used most. The perceptions of the student-teachers that participated in the survey showed a statistically significant difference related to the equality and justice in terms of the content of the social media group that is used most.

GİRİŞ

Günümüz toplumundaki en etkili iletişim ortamlarından biri olarak ifade edilebilecek olan sosyal medya, bireylerin internet aracılığıyla zaman ve mekan kısıtlaması olmadan görüşlerini ifade etmelerine imkân tanıyan, sunmuş olduğu çoklu ortam özelliklerinin istenildiği şekilde kullanımına olanak sağlayan, başka bireylerle görüş alışverişi ve paylaşımına dayalı interaktif bir platformdur (Bulunmaz, 2011: 29). Sosyal medya, bireylerin sosyal ve profesyonel etkinliklerini paylaşabildiği, bilgilerini depolayabildiği, veri aktarımını gerçekleştirebildiği, beğeni ve yorum bildirebildiği kısacası dijital ortamda sosyalleşebildiği sanal ortamlar olarak ifade edilebilir (Çingay, 2015: 30). Onat (2010: 105) sosyal medyayı kullanıcıların birbirleriyle paylaşımında buldukları, etkileşim içerisinde oldukları çevrimiçi ortamlar olarak tanımlamaktadır. Michael Fruchter'e göre sosyal medya; topluluk (community), iletişim (conversation), katkı (contribution), yorumlamak (commenting) ve uyum, işbirliği (collaboration) kavramlarından oluşmaktadır (Askeroğlu, 2010: 45). Sosyal medya, fikir ve bilgi alışverişi için çevrimiçi konuşma ortamlarında bir araya gelen insanlar arasındaki davranışları, uygulamaları ve aktiviteleri ifade eder (Safko ve Brake, 2009). Bu sanal ortam, yer ve zaman sınırlaması olmadığı için insanların birbirleriyle etkileşimde bulunmalarını kolaylaştırmaktadır (Mahmood ve Farooq, 2014: 55). Bunun yanı sıra mobil cihaz teknolojilerinin de sosyal medya uygulamalarına erişim kolaylığı sağlaması, kişiler arasındaki iletişimin ve sosyal etkileşimin gelişmesine katkı sağlamaktadır (Otu, 2015: 2).

Sosyal medya ortamlarında gerçekleştirilen aktivitelerin doğal bir sonucu olarak gruplar ortaya çıkmaktadır (Ahlqvist, Back, Halonen ve Heinonen, 2008: 20). Sosyal medya ortamlarında oluşturulan gruplar aracılığıyla bireyler kendi kurallarını kendileri oluşturmakta ve etkili bir şekilde fikir alışverişinde bulunabilmektedir. Sosyal medya gruplarında bireyleri bir araya getiren fiziksel yakınlık değil ortak ilgi alanlarıdır. Bu gruplar arasında gerçekleşen diyaloglar ve paylaşımlar, bireylerin, kişiler ve değerler hakkında geniş çapta bilgi sahibi olmasına zemin hazırlamaktadır.

Grup oluşturarak bir araya gelen insanlar, hem grupta kabul görmek için fikirlerini daha keskin dile getirebilmekte hem de grubu bir araya getiren ortak değerlerle ilgili yeni bilgiler edindikleri için kendi görüşlerini daha da keskinleştirebilmektedir (Şimşek, 2018: 6). Çünkü ortak görüş ve fikir sahibi insanlar gruplarda bir araya geldiklerinde etkileşimlerini sadece aynı görüş ve fikirlere sahip insanlarla sınırladıkları için kendi görüş ve fikirlerine daha fazla inanırlar. Ancak sosyal medyada bu yapılanmalara tepki olarak oluşturulmuş gruplarda vardır. Bu grupların amacı ise her türlü görüş ve fikir sahibi bireylerin düşüncelerini açıkça ifade edebilmelerini sağlamaktır.

Sosyal medya grupları aracılığıyla kullanıcılar kendi oluşturdukları kültür kodlarını kullanarak özgür bir alanı şekillendirmektedirler (Acun, Yücel, Belenkuyu ve Keleş, 2017: 560). Bu gruplarda gerçekleştirilen iletişim, düşüncelerimizi, bakış açılarımızı, davranışlarımızı, hayat tarzlarımızı, kültürel algılarımızı etkilemekte ve değiştirmektedir.

Kültür, insanların çevreleriyle ve birbirleriyle etkileşimleri sonucunda oluşan ürünleri ifade etmektedir (Ertürk, 1998). Aynı toplum içerisinde oluşan topluluklar yaşadıkları bölgeye, ortak geçmişlerine, sosyo-ekonomik statülerine ve ekonomik uğraş alanlarına göre kültürel farklılıklar gösterebilmektedirler (Efe ve Hark Söylemez, 2018: 312). Günümüz toplumlarının sahip olması gereken en önemli özelliklerden birisi farklı kültürel gruplara dâhil olan insanların bir arada hoşgörü içerisinde yaşamaları gerektiği konusunda bilinçli olmaları ve bir arada yaşayabilme becerilerine sahip olmalarıdır (Ferguson, 2008: 5). Bu durum beraberinde çok kültürlülük anlayışını ortaya çıkarmış ve farklı kültürel değerlere sahip insanların bir arada uyum içerisinde yaşayabilmesi gerekliliği ile çok kültürlü anlayışa duyulan gereksinim artmıştır. Çok kültürlü anlayışa göre bireylerin sahip oldukları tüm farklılıklar bir çeşitlilik olarak görülmeli ve her bir farklılık değerli görülmelidir. Çok kültürlülüğün eğitim boyutunu ifade eden çokkültürlü eğitim anlayışında da eğitim ortamındaki

bireylerin sahip olduğu tüm farklılar saygıyla karşılanmalı ve bu anlayış merkeze alınarak eğitim öğretim süreci planlanmalı ve yürütülmelidir. Eğitim öğretim ortamlarındaki fırsat eşitliğini sağlayabilmek için öncelikle bu süreci sağlıklı bir şekilde yönetmekle görevli öğretmenlerin çok kültürlü eğitim anlayışına yönelik pozitif bir bakış açısına sahip olmaları gerekmektedir.

Eğitim alanında çok kültürlülük ile ilgili yapılan çalışmalar, genellikle ölçek geliştirme, ölçek uyarlama, durum tespiti, öğretmen adaylarının ve öğretim elemanlarının çok kültürlü tutum ve yeterliklerini ölçmeye yöneliktir (Toprak, 2008; Yazıcı, Başol ve Toprak; 2009; Yavuz ve Anıl, 2010; Başbay ve Kağnıcı, 2011; Başarır, 2012; Coşkun, 2012; Ünlü ve Örtten, 2013; Demircioğlu ve Özdemir, 2014; Başbay, Kağnıcı ve Sarsar, 2013; Damgacı ve Aydın, 2013; Taştekin, Bozkurt Yükçü, İzoglu, Güngör, Işık Uslu ve Demircioğlu, 2016; Aslan, 2017; Boydak-Özan ve Şengür, 2017). Yapılan incelemelerden sonra öğretmen adaylarının sosyal medyayı kullanmalarının çok kültürlü eğitime ilişkin algıları üzerindeki etkisini araştıran bir çalışmanın olmadığı görülmüştür.

2018 yılında YÖK tarafından güncellenen Eğitim Fakülteleri programlarında yer alan seçmeli dersler incelendiğinde öğretmen adaylarını çok kültürlü sınıf ortamlarında çalıştırmaya yönelik güncellemelerin yapıldığı görülecektir. Ayrıca Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü tarafından düzenlenen bazı aday öğretmen yetiştirme seminerlerinde de öğretmenlere çok kültürlülüğe yönelik pozitif bir bakış açısı kazandırılmaya çalışıldığı ifade edilebilir. Bu nedenlerle öğretmen adaylarının çok kültürlülüğe yönelik algılarının, bu algılarını etkileyebilecek muhtemel değişkenlerin incelenmesi oldukça önemli görülmektedir.

Ülkemizde sosyal medya platformlarının yüksek düzeyde kullanılıyor olması, sosyal medya gruplarının özellikle üniversite öğrencileri arasında yaygın olarak kullanılan faaliyetler arasında yer alması ve öğretmen adaylarının mesleki yaşamlarında farklı kültürel yapılara sahip ortamlarda görev alacak olmaları dikkate alındığında bu araştırma kapsamında öğretmen adaylarının oldukça yoğun olarak kullanılan sosyal medya gruplarını kullanma durumlarına göre çok kültürlü eğitime ilişkin algıları incelenmeye değer bulunmuştur.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı öğretmen adaylarının sosyal medya gruplarını kullanma durumlarına göre çok kültürlü eğitime ilişkin algılarını değerlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

Öğretmen adaylarının çok kültürlü eğitime ilişkin algıları;

- Sosyal medya sitelerinde üyesi olunan grup/topluluk sayısına,
 - En fazla zaman geçirilen sosyal medya grubunun içeriğine,
- göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

1. YÖNTEM

1.1. Araştırmanın Modeli

Öğretmen adaylarının sosyal medya gruplarını kullanma durumlarına göre çok kültürlü eğitime ilişkin algılarını belirlemeye yönelik olarak yapılan bu çalışmada nedensel karşılaştırma deseninden yararlanılmıştır. Nedensel karşılaştırma araştırmalarda, gruplar arasındaki farklılıkların nedenleri ve sonuçları koşullara ve katılımcılara herhangi bir müdahale yapılmadan belirlenir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2013: 16). Nedensel karşılaştırma yöntemi kritik bir değişkende farklılık gösteren ve karşılaştırılabilir olan örneklemelerin karşılaştırılmasını içerir (Borg ve Gall, 1989; Akt. Balcı, 2009).

1.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2016-2017 eğitim-öğretim yılının güz döneminde Türkiye'deki devlet üniversitelerinin eğitim fakültelerinin son sınıflarında öğrenim gören öğretmen adayları

oluşturmaktadır. Son sınıf öğretmen adaylarının araştırmaya dâhil edilmesinin nedeni, lisans eğitimlerini tamamlamak üzere olduklarından dolayı eğitim- öğretim ortamlarında uygulayıcı konumunda yer almaya daha yakın olmaları ve ayrıca okullarda öğretmenlik uygulamalarına devam etmelerinden dolayı çok kültürlülüğe ve çok kültürlü eğitime ilişkin algılarının daha belirgin olabileceğinin düşünülmesidir.

Araştırmanın çalışma evreni büyük olduğu için çalışma evrenine ulaşmada zaman ve maliyet tasarrufu sağlayabilmek amacıyla örneklem alınma gidilmiştir. Evreni temsil edebilecek şekilde küme örnekleme yöntemi ile üniversiteler gibi alt kümelerden veriler toplanmıştır. Küme örnekleme yöntemi evrendeki bütün kümelerin ayrı ayrı eşit seçilme şansına sahip oldukları durumlarda kullanılan bir yöntemdir (Karasar, 2012). Bu örnekleme yöntemi, birden fazla evren biriminin oluşturduğu kümeler olarak tanımlanabilir. Bu durumda evrenden grup temelinde örneklem alınmaktadır (Büyüköztürk vd., 2013: 82). Bu durumda araştırmanın örneklemini, küme örnekleme yöntemiyle Türkiye'nin farklı coğrafi bölgelerinden seçilen 10 devlet üniversitesinin eğitim fakültelerinin son sınıflarında öğrenim gören öğretmen adayları oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmen adaylarına ilişkin bazı bilgiler aşağıdaki tablolarda verilmiştir:

Tablo 1. Üniversitelere Göre Katılımcı Sayıları

Üniversiteler	N	%
Fırat Üniversitesi	177	8.2
İnönü Üniversitesi	241	11.2
Dicle Üniversitesi	263	12.2
Gaziantep Üniversitesi	115	5.3
Cumhuriyet Üniversitesi	253	11.8
Erciyes Üniversitesi	188	8.7
Afyon Kocatepe Üniversitesi	241	11.2
Uludağ Üniversitesi	282	13.1
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	277	12.9
Çukurova Üniversitesi	115	5.3
Toplam	2152	100

Tablo 2. Araştırmaya Katılan Öğretmen Adaylarının Bölümlerine ve Anabilim Dallarına Göre Dağılımları

Bölüm	Anabilim dalları	N	%
Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü	BÖTE	233	10.8
Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü	Fen Bilgisi Eğitimi	343	15.9
	Matematik Eğitimi	478	22.2
Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü	Sosyal Bilgiler Eğitimi	414	19.2
	Türkçe Eğitimi	438	20.4
Yabancı Diller Eğitimi Bölümü	İngiliz Dili Eğitimi	174	8.1
	Alman Dili Eğitimi	72	3.3
Toplam:		2152	100

1.3. Veri Toplama Araçları

Öğretmen adaylarının sosyal medya gruplarını kullanma durumlarına göre çok kültürlü

eğitime ilişkin algılarını değerlendirmek amacıyla yapılan bu araştırmada öğretmen adaylarının sosyal medya gruplarını kullanma durumlarını belirleyebilmek için araştırmacı tarafından oluşturulan bir anket kullanılmıştır. Öğretmen adaylarının çok kültürlü eğitime ilişkin algılarını ölçmek için ise 2015 yılında Alanay tarafından geliştirilen “Çok Kültürlü Eğitime İlişkin Algı Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçekteki maddeler üç faktör (boyut) altında toplanmıştır. Bu faktörlerin isimleri aşağıdaki gibidir:

Çok Kültürlü Eğitimin Sonuçları (ÇES): Çok kültürlülük ve çok kültürlü eğitime önem verilmesi sonucunda oluşacak durumlara yönelik algıyı göstermektedir.

Üniversite Eğitiminin Çok Kültürlü Eğitime Etkisi (ÜEÇEE): Üniversitede alınan derslerin çok kültürlülüğe ve çok kültürlü eğitime etkisinin ne olduğuna dair algıyı göstermektedir.

Eşitlik ve Adalet (EA): Çok kültürlülük ve çok kültürlü eğitim bağlamında eşitlik ve adalet algısını göstermektedir.

1.3.1. Doğrulatoryı Faktör Analizi ve Güvenirlik Analizi

Alanay (2015) tarafından geliştirilen ölçek yapısının doğrulanıp doğrulanmadığının belirlenmesi amacıyla, araştırmacı tarafından 295 öğretmen adayından edinilen veri setine IBM AMOS programı aracılığıyla doğrulatoryı faktör analizi yapılmıştır.

Yapılan doğrulatoryı faktör analizi sonucunda elde edilen uyum indeksleri incelendiğinde, Ki-Kare değerinin ($\chi^2=246.100$, $N=295$, $p=0.00$) anlamlı olduğu ve $X^2/sd=2.82$ oranının elde edildiği görülmüştür. Elde edilen bu değer 3'ün altında çıkması mükemmel uyuma işaret etmektedir (Kline, 2005; Sümer, 2000; Jöreskog ve Sörbom, 1993). Bu araştırmada GFI= 0.88 olarak bulunmuştur. GFI'nın 0.70'den yüksek olması faktör modelinin orijinal değişkenliği yeterince iyi açıkladığını, modelin kullanılabilir, uygun, iyi bir model olduğunu göstermektedir (Özdamar, 2013). Analizde elde edilen AGFI değerinin ise 0.80'den büyük olması durumunda modelin gerçek verilerle sağladığı uyumun kabul edilebilir düzeyde olduğu anlamına gelmektedir (Şimşek, 2007). Yapılan DFA sonucunda RMSEA değeri 0.079 olarak bulunmuştur. RMSEA değerinin 0.05'ten küçük olması, model uygunluğunun mükemmelliğini gösterirken; 0.08 değeri ise kabul edilebilir bir sınırdan olduğunu göstermektedir (Schermelleh Engel ve Moosbrugger, 2003). RMR değerinin 0.10'dan düşük olması modelin gerçek verilerle uyumunun kabul edilebilir olduğu anlamına gelmektedir (Şimşek, 2007). RMR için $< .05$ ölçüt olarak alındığında da elde edilen RMR değerinin kabul edilebilir düzeyde olduğunu söyleyebiliriz. Yapılan doğrulatoryı faktör analizi sonuçlarına göre, ölçeğin üç boyutlu yapısının uyum istatistikleriyle doğrulandığı söylenebilir.

Çok kültürlü eğitime ilişkin algı ölçeğinin Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı “çok kültürlü eğitimin sonuçları” alt boyutu için 0,81; “üniversite eğitiminin çok kültürlü eğitime etkisi” alt boyutu için 0,83 ve “eşitlik ve adalet” alt boyutu için 0,71 olarak bulunmuştur. Bu değerler her bir madde için güvenirliliğin geçerli düzeyde olduğunu göstermektedir.

1.4. Verilerin Analiz Edilmesi

Araştırmada elde edilen verilerin analizi SPSS paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizinde kestirisel istatistik yaklaşımı kullanılmıştır. Bu yaklaşım, istatistiksel hipotezler veya araştırma hipotezleri sınanarak, istatistikler arasında bir farkın veya değişkenler arasında bir ilişkinin olup olmadığının değerlendirilmesidir (Balci, 2009). Yapılacak analizlere geçmeden önce, verilerin nasıl bir dağılım gösterdiği incelenmiştir. Bu kapsamda değişkenlerin çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiş ve yapılan Kolmogorov-Smirnov^a normal dağılıma uygunluk testi sonucunda öğretmen adaylarının çok kültürlü eğitime ilişkin algılarını oluşturan alt boyutlara ilişkin puanların, (p) anlamlılık değeri çok kültürlü eğitimin sonuçları boyutu için $p=.000<0.005$, çarpıklık= -.804, basıklık= 1.346, üniversite eğitiminin çok kültürlü eğitime etkisi boyutu için $p=.000<0.005$, çarpıklık=.616, basıklık=.144, eşitlik ve adalet algısı boyutu için ise $p=.000<0.005$, çarpıklık=-1.226, basıklık=1.905 olarak bulunmuştur. Bulunan p değerleri 0.05 anlamlılık seviyesinden küçüktür. Yapılan analizlerden sonra

verilen normal dağılım göstermediği dolayısıyla parametrik testin varsayımlarını sağlamadığı görülmüştür. Bu nedenle verilerin analizinde non-parametrik testlerden Mann Whitney U ve Kruskal-Wallis varyans analizi kullanılmış ve anlamlılık değeri $p < .05$ olarak kabul edilmiştir. Kruskal Wallis varyans analizinde anlamlı bir farklılık bulunduğu taktirde anlamlı farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını test etmek için post-hoc yöntemi olarak Dunn Testi uygulanmıştır. Dunn'ın çoklu karşılaştırma yöntemi, ortalamalar arasında C tane planlanmış kontrast için hipotezler test edildiğinde kullanımı uygun olan bir yöntemdir (Kirk, 1982).

2. BULGULAR

Bu bölümde bulgular ve ilgili yorumlar araştırmanın alt amaçlarının verilmişindeki sıraya göre sunulmuştur.

2.1. “Çok Kültürlü Eğitimin Sonuçları” Boyutuna İlişkin Bulgular

2.1.1. Çok Kültürlü Eğitimin Sonuçları Boyutuna İlişkin Algıların “Sosyal Medya Sitelerinde Üyesi Olunan Grup Sayısına” Göre İncelenmesi

Bu alt amaca ilişkin verilerle yapılan Kruskal Wallis varyans analizi sonucuna göre gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir (Tablo 3). Gruplar arasında gözlenen anlamlı farkın hangi gruplar arasında olduğunun belirlenmesi için Kruskal-Wallis testinden sonra post-hoc test olarak Dunn'ın parametrik olmayan karşılaştırması yapılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3. Çok Kültürlü Eğitimin Sonuçları Boyutuna İlişkin Algıların “Sosyal Medya Sitelerinde Üyesi Olunan Grup Sayısına” Göre İncelenmesine İlişkin Kruskal-Wallis Varyans Analizi ve Dunn Testi Sonuçları

	N	Sıra Ortalaması	Sd	X ²	P	Anlamlı Farkın Olduğu Gruplar
Üye değilim	413	1132.59				
1 – 10 arası	1332	1041.62	3	7.912	.048	“Üye değilim” ile “1- 10 arası”
11 – 20 arası	245	1093.91				
21 ve daha fazla	148	1103.98				

Tablo 3 incelendiğinde sosyal medya sitelerinde üyesi olunan grup sayısına göre öğretmen adaylarının çok kültürlü eğitimin sonuçları boyutuna ilişkin puanlarının sıra değerlerinin ortalamasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gözlenmiştir. Sosyal medya sitelerinde üyesi olunan grup sayısı “Üye değilim” olanların sıra değerlerinin ortalaması 1132.59, “1-10 arası” olanların sıra değerlerinin ortalaması 1041.62 ve “11-20 arası” olanların sıra değerlerinin ortalaması 1093.91 ve “21 ve daha fazla” olanların sıra değerlerinin ortalaması 1103.98’dir.

Kruskal-Wallis varyans analizi sonuçlarına göre, $p=0.048 < 0.05$ olduğundan öğretmen adaylarının çok kültürlü eğitim sonuçları boyutuna ilişkin puanları, sosyal medya sitelerinde üyesi olunan grup sayısına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için yapılan Dunn testi sonuçlarına göre ise; Sosyal medya sitelerinde üyesi olunan grup sayısı “Üye değilim” olan öğretmen adaylarının çok kültürlü eğitimin sonuçları boyutuna ilişkin puanlarının sıra ortalaması, “1-10 arası” olan öğretmen adaylarının puanlarının sıra ortalamasından anlamlı olarak daha yüksektir. Bu bulgulara göre sosyal medya sitelerinde üyesi olunan grup sayısının, öğretmen adaylarının çok kültürlü eğitimin sonuçları boyutuna ilişkin algıları üzerinde etkili bir değişken olduğu söylenebilir.

2.1.2. Çok Kültürlü Eğitimin Sonuçları Boyutuna İlişkin Algıların “En Fazla Zaman Geçirilen Sosyal Medya Grubunun İçeriğine” Göre İncelenmesi

Bu alt amaca ilişkin verilerle yapılan Kruskal Wallis varyans analizi sonucuna göre gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir (Tablo 4). Gruplar arasında gözlenen anlamlı farkın hangi gruplar arasında olduğunun belirlenmesi için Kruskal-Wallis testinden sonra post-hoc test olarak Dunn'ın parametrik olmayan karşılaştırması yapılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4. Çok Kültürlü Eğitimin Sonuçları Boyutuna İlişkin Algıların “En Fazla Zaman Geçirilen Sosyal Medya Grubunun İçeriğine” Göre İncelenmesine İlişkin Kruskal-Wallis Varyans Analizi ve Dunn Testi Sonuçları

	N	Sıra Ortalaması	Sd	X ²	P	Anlamlı Farkın Olduğu Gruplar
Eğitim	435	1071.93				
Siyasi	128	1115.08				Kültürel ile Eğlence
Eğlence	990	1014.61	4	21.972	.000	Kültürel ile Eğitim
Kültürel	483	1163.44				Kültürel ile Diğer
Diğer	92	976.43				

Tablo 4 incelendiğinde en fazla zaman geçirilen sosyal medya grubunun içeriğine göre öğretmen adaylarının çok kültürlü eğitimin sonuçları boyutuna ilişkin puanlarının sıra değerlerinin ortalamasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gözlenmiştir. En fazla zaman geçirilen sosyal medya grubunun içeriği “Eğitim” olanların sıra değerlerinin ortalaması 1071.93, “Siyasi” olanların sıra değerlerinin ortalaması 1115.08, “Eğlence” olanların sıra değerlerinin ortalaması 1014.61, “Kültürel” olanların sıra değerlerinin ortalaması 1163.44 ve “Diğer” olanların sıra değerlerinin ortalaması 976.43'dür.

Kruskal-Wallis varyans analizi sonuçlarına göre, $p=0.000<0.05$ olduğundan öğretmen adaylarının çok kültürlü eğitim sonuçları boyutuna ilişkin puanları, en fazla zaman geçirilen sosyal medya grubunun içeriğine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için yapılan Dunn testi sonuçlarına göre ise; En fazla zaman geçirilen sosyal medya grubunun içeriği “Kültürel” olan öğretmen adaylarının çok kültürlü eğitimin sonuçları boyutuna ilişkin puanlarının sıra ortalaması, “Eğitim” “Eğlence” ve “Diğer” olan öğretmen adaylarının puanlarının sıra ortalamasından anlamlı olarak daha yüksektir. Bu bulgulara göre en fazla zaman geçirilen sosyal medya grubunun içeriğinin, öğretmen adaylarının çok kültürlü eğitimin sonuçları boyutuna ilişkin algıları üzerinde etkili bir değişken olduğu söylenebilir.

2.2. “Üniversite Eğitiminin Çok Kültürlü Eğitime Etkisi” Boyutuna İlişkin Bulgular

2.2.1. Üniversite Eğitiminin Çok Kültürlü Eğitime Etkisi Boyutuna İlişkin Algıların “Sosyal Medya Sitelerinde Üyesi Olunan Grup Sayısına” Göre İncelenmesi

Bu alt amaca ilişkin verilerle yapılan Kruskal Wallis varyans analizi sonucuna göre gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir (Tablo 5). Gruplar arasında gözlenen anlamlı farkın hangi gruplar arasında olduğunun belirlenmesi için Kruskal-Wallis testinden sonra post-hoc test olarak Dunn'ın parametrik olmayan karşılaştırması yapılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 5'de sunulmuştur.

Tablo 5. Üniversite Eğitiminin Çok Kültürlü Eğitime Etkisi Boyutuna İlişkin Algıların “Sosyal Medya Sitelerinde Üyesi Olunan Grup Sayısına” Göre İncelenmesine İlişkin Kruskal- Wallis Varyans Analizi ve DunnTesti Sonuçları

	N	Sıra Ortalaması	Sd	X ²	P	Anlamlı Farkın Olduğu Gruplar
Üye değilim	413	1023.03				“1- 10 arası” ile “21 ve daha fazla arası”
1 – 10 arası	1332	1089.15	3	10.194	.017	“11-20 arası” ile “21 ve daha fazla arası”
11 – 20 arası	245	1111.54				
21 ve daha fazla	148	952.73				

Tablo 5 incelendiğinde sosyal medya sitelerinde üyesi olunan grup sayısına göre öğretmen adaylarının üniversite eğitiminin çok kültürlü eğitime etkisi boyutuna ilişkin puanlarının sıra değerlerinin ortalamasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gözlenmiştir. Sosyal medya sitelerinde üyesi olunan grup sayısı “Üye değilim” olanların sıra değerlerinin ortalaması 1023.03, “1-10 arası” olanların sıra değerlerinin ortalaması 1089.15 ve “11-20 arası” olanların sıra değerlerinin ortalaması 1111.54 ve “21 ve daha fazla” olanların sıra değerlerinin ortalaması 952.73’dir.

Kruskal-Wallis varyans analizi sonuçlarına göre, $p=0.017<0.05$ olduğundan öğretmen adaylarının üniversite eğitiminin çok kültürlü eğitime etkisi boyutuna ilişkin puanları, sosyal medya sitelerinde üyesi olunan grup sayısına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için yapılan Dunn testi sonuçlarına göre ise; Sosyal medya sitelerinde üyesi olunan grup sayısı “1-10 arası” ve “11-20 arası” olan öğretmen adaylarının üniversite eğitiminin çok kültürlü eğitime etkisi boyutuna ilişkin puanlarının sıra ortalaması, “21 ve daha fazla” olan öğretmen adaylarının puanlarının sıra ortalamasından anlamlı olarak daha yüksektir. Bu bulgulara göre sosyal medya sitelerinde üyesi olunan grup sayısının, öğretmen adaylarının üniversite eğitiminin çok kültürlü eğitime etkisi boyutuna ilişkin algıları üzerinde etkili bir değişken olduğu söylenebilir.

2.2.2. Üniversite Eğitiminin Çok Kültürlü Eğitime Etkisi Boyutuna İlişkin Algıların “En Fazla Zaman Geçirilen Sosyal Medya Grubunun İçeriğine” Göre İncelenmesi

Bu alt amaca ilişkin verilerle yapılan Kruskal Wallis varyans analizi sonucuna göre gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir (Tablo 6). Gruplar arasında gözlenen anlamlı farkın hangi gruplar arasında olduğunun belirlenmesi için Kruskal-Wallis testinden sonra post-hoc test olarak Dunn'in parametrik olmayan karşılaştırması yapılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Üniversite Eğitiminin Çok Kültürlü Eğitime Etkisi Boyutuna İlişkin Algıların “En Fazla Zaman Geçirilen Sosyal Medya Grubunun İçeriğine” Göre İncelenmesine İlişkin Kruskal- Wallis Varyans Analizi ve Dunn Testi Sonuçları

	N	Sıra Ortalaması	Sd	X ²	P	Anlamlı Farkın Olduğu Gruplar
Eğitim	435	1119.93				Kültürel ile Siyasi
Siyasi	128	892.46				Eğitim ile Siyasi
Eğlence	990	1036.14	4	20.448	.000	Eğlence ile Siyasi
Kültürel	483	1123.42				Kültürel ile Eğlence
Diğer	92	1037.64				Eğitim ile Eğlence

Tablo 6 incelendiğinde en fazla zaman geçirilen sosyal medya grubunun içeriğine göre öğretmen adaylarının üniversite eğitiminin çok kültürlü eğitime etkisi boyutuna ilişkin puanlarının sıra

değerlerinin ortalamasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gözlenmiştir. En fazla zaman geçirilen sosyal medya grubunun içeriği “Eğitim” olanların sıra değerlerinin ortalaması 1119.93, “Siyasi” olanların sıra değerlerinin ortalaması 892.46, “Eğlence” olanların sıra değerlerinin ortalaması 1036.14, “Kültürel” olanların sıra değerlerinin ortalaması 1123.42 ve “Diğer” olanların sıra değerlerinin ortalaması 1037.64’dür.

Kruskal-Wallis varyans analizi sonuçlarına göre, $p=0.000<0.05$ olduğundan öğretmen adaylarının üniversite eğitiminin çok kültürlü eğitime etkisi boyutuna ilişkin puanları, en fazla zaman geçirilen sosyal medya grubunun içeriğine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için yapılan Dunn testi sonuçlarına göre ise;

- En fazla zaman geçirilen sosyal medya grubunun içeriği “Kültürel”, “Eğitim” ve “Eğlence” olan öğretmen adaylarının üniversite eğitiminin çok kültürlü eğitime etkisi boyutuna ilişkin puanlarının sıra ortalaması, “Siyasi” olan öğretmen adaylarının puanlarının sıra ortalamasından anlamlı olarak daha yüksektir.

- En fazla zaman geçirilen sosyal medya grubunun içeriği “Kültürel”, “Eğitim” olan öğretmen adaylarının üniversite eğitiminin çok kültürlü eğitime etkisi boyutuna ilişkin puanlarının sıra ortalaması, “Eğlence” olan öğretmen adaylarının puanlarının sıra ortalamasından anlamlı olarak daha yüksektir. Bu bulgulara göre en fazla zaman geçirilen sosyal medya grubunun içeriğinin, öğretmen adaylarının üniversite eğitiminin çok kültürlü eğitime etkisi boyutuna ilişkin algıları üzerinde etkili bir değişken olduğu söylenebilir.

2.3. “Eşitlik ve Adalet” Boyutuna İlişkin Bulgular

2.3.1. Eşitlik ve Adalet Boyutuna İlişkin Algıların “Sosyal Medya Sitelerinde Üyesi Olunan Grup Sayısına” Göre İncelenmesi

Bu alt amaca ilişkin verilerle yapılan Kruskal-Wallis varyans analizi sonucunda elde edilen bulgular Tablo 7’ de sunulmuştur.

Tablo 7. Eşitlik ve Adalet Boyutuna İlişkin Algıların “Sosyal Medya Sitelerinde Üyesi Olunan Grup Sayısına” Göre İncelenmesine İlişkin Kruskal-Wallis Varyans Analizi Testi Sonuçları

	N	Sıra Ortalaması	Sd	X ²	P	Anlamlı Farkın Olduğu Gruplar
Üye değilim	413	1121.76				
1 – 10 arası	1332	1055.98	3	4.367	.224	-
11 – 20 arası	245	1042.17				
21 ve daha fazla	148	1090.57				

Tablo 7 incelendiğinde sosyal medya sitelerinde üyesi olunan grup sayısı “Üye değilim” olanların sıra değerlerinin ortalaması 1121.76, “1-10 arası” olanların sıra değerlerinin ortalaması 1055.98 ve “11-20 arası” olanların sıra değerlerinin ortalaması 1042.17 ve “21 ve daha fazla” olanların sıra değerlerinin ortalaması 1090.57’dir.

Kruskal-Wallis varyans analizi sonuçlarına göre, $p=0.224>0.05$ olduğundan öğretmen adaylarının eşitlik ve adalet boyutuna ilişkin puanlarının, sosyal medya sitelerinde üyesi olunan grup sayısına göre istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Bu bulgulara göre sosyal medya sitelerinde üyesi olunan grup sayısının, öğretmen adaylarının eşitlik ve adalet boyutuna ilişkin algıları üzerinde etkili bir değişken olmadığı söylenebilir.

2.3.2. Eşitlik ve Adalet Boyutuna İlişkin Algıların “En Fazla Zaman Geçirilen Sosyal Medya Grubunun İçeriğine” Göre İncelenmesi

Bu alt amaca ilişkin verilerle yapılan Kruskal Wallis varyans analizi sonucuna göre gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir (Tablo 8). Gruplar arasında gözlenen anlamlı farkın hangi gruplar arasında olduğunun belirlenmesi için Kruskal-Wallis testinden sonra post-hoc test olarak Dunn'ın parametrik olmayan karşılaştırması yapılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. Eşitlik ve Adalet Boyutuna İlişkin Algıların “En Fazla Zaman Geçirilen Sosyal Medya Grubunun İçeriğine” Göre İncelenmesine İlişkin Kruskal-Wallis Varyans Analizi ve Dunn Testi Sonuçları

	N	Sıra Ortalaması	Sd	X ²	P	Anlamlı Farkın Olduğu Gruplar
Eğitim	435	1048.58				Kültürel ile Eğitim
Siyasi	128	1135.85				Kültürel ile Eğlence
Eğlence	990	1028.85	4	16.966	.002	Kültürel ile Diğer
Kültürel	483	1149.72				
Diğer	92	976.72				

Tablo 8 incelendiğinde en fazla zaman geçirilen sosyal medya grubunun içeriğine göre öğretmen adaylarının çok kültürlü eğitimin sonuçları boyutuna ilişkin puanlarının sıra değerlerinin ortalamasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gözlenmiştir. En fazla zaman geçirilen sosyal medya grubunun içeriği “Eğitim” olanların sıra değerlerinin ortalaması 1071.93, “Siyasi” olanların sıra değerlerinin ortalaması 1115.08, “Eğlence” olanların sıra değerlerinin ortalaması 1014.61, “Kültürel” olanların sıra değerlerinin ortalaması 1163.44 ve “Diğer” olanların sıra değerlerinin ortalaması 976.43'dür.

Kruskal-Wallis varyans analizi sonuçlarına göre, $p=0.002<0.05$ olduğundan öğretmen adaylarının eşitlik ve adalet boyutuna ilişkin puanları, en fazla zaman geçirilen sosyal medya grubunun içeriğine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için yapılan Dunn testi sonuçlarına göre ise; En fazla zaman geçirilen sosyal medya grubunun içeriği “Kültürel” olan öğretmen adaylarının eşitlik ve adalet boyutuna ilişkin puanlarının sıra ortalaması, “Eğlence”, “Eğitim” ve “Diğer” olan öğretmen adaylarının puanlarının sıra ortalamasından anlamlı olarak daha yüksektir. Bu bulgulara göre en fazla zaman geçirilen sosyal medya grubunun içeriğinin, öğretmen adaylarının eşitlik ve adalet boyutuna ilişkin algıları üzerinde etkili bir değişken olduğu söylenebilir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırmada sosyal medya sitelerinde üyesi olunan grup sayısına göre öğretmen adaylarının çok kültürlü eğitimin sonuçlarına ilişkin algıları incelendiğinde; sosyal medya sitelerinde üyesi olunan grup sayısının öğretmen adaylarının çok kültürlü eğitimin sonuçlarına ilişkin algıları üzerinde etkili bir değişken olduğu görülmüştür. Ayrıca sosyal medya sitelerinde yer alan gruplara üyeliği olan öğretmen adaylarının çok kültürlülük ve çok kültürlü eğitime önem verilmesi sonucunda oluşacak durumlara yönelik algıları herhangi bir gruba üyeliği olmayan öğretmen adaylarının algılarından daha yüksek çıkmıştır. Bu durum grupların üyeleri üzerindeki etkileri ile ilişkili olarak açıklanabilir.

Sosyal medya ortamları, bireysel hareketten çok toplu harekete imkân sağlar. Bu ortamlardaki sosyal hareketlerin çıkış noktası da budur. Sosyal medya ortamlarında oluşturulan gruplar ortak bir amaç doğrultusunda bir araya gelmiş insanların oluşturduğu topluluklardır (Toprak, Yıldırım, Aygül,

Binark, Börekçi ve Çomu, 2009). Ortak görüş etrafında bir araya gelen bireylerin oluşturduğu sosyal medya gruplarındaki etkileşim ve paylaşım arttıkça bireyler ortak değerlerine daha çok sahip çıkmaya başlamaktadırlar. Bu gruplara üye olan bireyler sadece üyelik gerçekleştirdikleri grupların paylaşımlarından haberdar olurken kendi düşüncelerinden farklı görüşlerin paylaşımlarından da tamamen uzaklaşmış olurlar.

Bugün gruplar bir araya gelip “biz” olmaları sayesinde kendileri gibi düşünmeyenlerin karşısında oluşturdukları güçle sağlam bir şekilde durabilmektedirler. Hatta kendilerinden olmayanlarla karşılaşmak birliklerini ve bağlılıklarını daha da güçlendirmektedir (Shirky, 2010: 184). Sosyal medya kullanımı yaygınlaştıkça toplumsal ilişkiler üzerindeki olumsuz etkileri de bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle yönlendirme etkisi ile kolaylıkla manipüle aracı olarak kullanılması, gözetimi kolaylaştırması, nefret söylemini yaymaya müsait olması, asimilasyon çalışmaları için fırsat sunması gibi özellikleri ile uzmanlar tarafından eleştirilebilmektedir (Çingay, 2015: 37). Bu şekilde insanların kendilerinden olmayanları ötekileştirmelerine, onları dışlayıcı tavırlar sergilemelerine neden olabilmektedirler. Dolayısıyla gruplara üyeliği olmayan öğretmen adaylarının olanlara göre farklılıklara karşı daha kucaklayıcı olduklarını, gruplara üyeliği olanların farklılıklara karşı tolerans düzeylerinin azaldığını söyleyebiliriz. Bu nedenle gruplara üyeliği olmayan öğretmen adaylarının olanlara göre çok kültürlü eğitime ilişkin daha olumlu bir bakış açısına sahip olması beklenen bir sonuçtur.

Araştırmada en fazla zaman geçirilen sosyal medya grubunun içeriğine göre öğretmen adaylarının çok kültürlü eğitimin sonuçlarına ilişkin algıları incelendiğinde; en fazla zaman geçirilen sosyal medya grubunun içeriğinin, öğretmen adaylarının çok kültürlülük ve çok kültürlü eğitime önem verilmesi sonucunda oluşacak durumlara yönelik algıları üzerinde etkili bir değişken olduğu söylenebilir. Ayrıca en fazla zaman geçirdikleri sosyal medya grubunun içeriği “Kültürel” olan öğretmen adaylarının çok kültürlülük ve çok kültürlü eğitime önem verilmesi sonucunda oluşacak durumlara yönelik algıları, “Eğitim”, “Eğlence” ve “Diğer” olan öğretmen adaylarının algılarından anlamlı olarak daha yüksektir.

Sosyal medya, kullanıcılarını gruplamaya meyillidir. Çünkü kullanıcıların gruplanması hedef kitle içerisinde yer alan daha fazla insana daha doğru bir şekilde ulaşabilmek için önemlidir (Sarı, 2014: 33). Sosyal medyada gruplar; sosyal medya kullanıcılarının çeşitli platformlarda biraraya gelerek oluşturduğu farklı büyüklüklerdeki topluluklar olarak ifade edilebilir (Kietzmann, Hermkens, McCarthy ve Silvestre, 2011: 247). Kullanıcılar amaçları doğrultusunda ilgilerini çeken içeriklere göre dâhil olacakları grupları seçerler. Kültürel içerikli gruplara üye olan bireyler daha fazla kültürel etkileşim içerisinde olduklarından çok kültürlülüğe ve çok kültürlü eğitime yönelik algılarının daha yüksek olduğu söylenebilir.

Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının üniversite eğitiminin çok kültürlü eğitime etkisine ilişkin algılarının, sosyal medya sitelerinde üyesi olunan grup/topluluk sayısına, en fazla zaman geçirilen sosyal medya grubunun içeriğine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Araştırmada sosyal medya sitelerinde üyesi olunan grup sayısına göre öğretmen adaylarının üniversite eğitiminin çok kültürlü eğitime etkisine ilişkin algıları incelendiğinde; sosyal medya sitelerinde üyesi olunan grup sayısının öğretmen adaylarının üniversite eğitiminin çok kültürlü eğitime etkisine ilişkin algıları üzerinde etkili bir değişken olduğu görülmüştür. Sosyal medya sitelerinde üyesi oldukları grup/topluluk sayısı fazla olan öğretmen adaylarının üniversite eğitiminin çok kültürlülüğe ve çok kültürlü eğitime etkisinin daha az olduğunu düşündükleri tespit edilmiştir.

Sosyal medya, iletişimdeki sınırları azaltmakta, benzer düşünceler sahip bireylerin aynı platformda bir araya gelmesini sağlamaktadır. Sosyal medyanın benzer kişilik özelliklerine ve ilgi

alanlarına sahip bireyleri bir araya getirebilme özelliği sayesinde gruplar oluşturulmaktadır (Kılıç, 2015: 69). Gruplar, benzer görüşlere ve düşünce yapılarına sahip bireylerin iletişim kurabildikleri, ortak düşünceler, ilgi alanları ve beğeniler etrafında bir araya geldikleri ortamlar olarak ifade edilebilirler (Shao, 2009: 12). Oluşan grupların aynı amaç etrafında bir araya gelen insanlar olmaları, onları kendi içlerinde kenetlendirirken diğerlerinden uzaklaştırmaktadır. Grupların farklılaşmaları ise kutuplaşmaların oluşmasına neden olmaktadır (Altıntaş, 2003: 2). Oluşan bu durum bireylerde kendileri gibi düşünenler ve düşünmeyenler şeklinde bir algıya neden olduğu için farklılıklara karşı kucaklayıcı bir tutumun gelişmesine engel olabilmektedir.

Bu durumda öğretmen adaylarının sosyal medya sitelerinde üyesi oldukları grup sayısının fazla olmasının sosyal medya kullanımının eğitim öğretim sürecinde çok kültürlü bakış açısı kazandırmaya yönelik üstlendiği örtük etkiyi azalttığını söylenilebilir. Çok fazla gruba üye olmanın bireyler üzerinde çok kültürlülüğe yönelik oluşturduğu bu negatif örtük etki, öğretmen adaylarının üniversite eğitimlerinin çok kültürlü eğitime etkisine ilişkin algılarını daha düşük olarak algılamalarına neden olmuş olabilir.

Araştırmada en fazla zaman geçirilen sosyal medya grubunun içeriğine göre öğretmen adaylarının üniversite eğitiminin çok kültürlü eğitime etkisine ilişkin algıları incelendiğinde; en fazla zaman geçirilen sosyal medya grubunun içeriğinin öğretmen adaylarının üniversite eğitiminin çok kültürlü eğitime etkisi boyutuna ilişkin algıları üzerinde etkili bir değişken olduğu görülmüştür. Sosyal medya grubunun içeriğine göre öğretmen adaylarının üniversite eğitiminin çok kültürlü eğitime etkisine ilişkin algılarının anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmüştür. Kültürel içerikli grupları takip eden öğretmen adayları üniversite eğitiminin çok kültürlü eğitime etkisine ilişkin algılarının en yüksek, "Siyasi" içerikli gruplarda zaman geçiren öğretmen adaylarının algılarının ise en düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda kültürel içerikli sosyal medya gruplarının çok kültürlülük ve çok kültürlü eğitime ilişkin olumlu bir bakış açısı kazandırmaya yönelik örtük etkisinin siyasi içerikli sosyal medya gruplarınınkinden daha fazla olabileceği söylenilebilir.

Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının eşitlik ve adalet algılarının en fazla zaman geçirilen sosyal medya grubunun içeriğine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Araştırmada en fazla zaman geçirilen sosyal medya grubunun içeriğine göre öğretmen adaylarının eşitlik ve adalet algıları incelendiğinde; en fazla zaman geçirilen sosyal medya grubunun içeriğinin öğretmen adaylarının eşitlik ve adalet algıları üzerinde etkili bir değişken olduğu görülmüştür. En fazla zaman geçirilen sosyal medya grubunun içeriği "Kültürel" olan öğretmen adaylarının, eşitlik ve adalet algıları, "Eğlence", "Eğitim ve "Diğer" olan öğretmen adaylarının algılarından anlamlı olarak daha yüksektir.

Ortak amaçlar doğrultusunda bir araya gelen bireylerin oluşturduğu gruplar içerikleri doğrultusunda bireylerin çeşitli konulara ilişkin algıları üzerinde etkili olabilmektedir. Bu durumda kültürel içerikli sosyal medya gruplarının çok kültürlülük ve çok kültürlü eğitim bağlamında eşitlik ve adalet algısı üzerinde eğlence, eğitim ve diğer içerikli gruplara göre daha etkili olması beklenen bir sonuçtur.

ÖNERİLER

- Yapılan araştırmanın sonucuna göre sosyal medya ortamlarında 1-10 arası gruba üye olan öğretmen adaylarının çok kültürlü eğitime ilişkin algılarının üye olmayan öğretmen adaylarından daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu durum sosyal medya gruplarının aynı düşünceye sahip insanları bir araya getirmesi, "biz" ve "ötekiler" anlayışı oluşturması ile açıklanmıştır. Dolayısıyla sosyal medya gruplarının kutuplaştırıcı değil de uzlaştırıcı bir işlev üstlenmesi sağlanmaya çalışılmalıdır.

• Öğretim elemanları tarafından sosyal medya grupları oluşturularak, oluşturulan gruplara farklı görüşlere sahip bireylerin katılımı sağlanmalı ve tüm bireylere kendilerini hoşgörülü bir ortam içerisinde ifade edebilme imkânı verilmelidir. Öğretim elemanları bu ortamların düzenleyicisi olarak süreçte yönetici vasfıyla yer almalıdırlar.

• Bu çalışmada öğretmen adaylarının çok kültürlü eğitime yönelik algıları araştırmada kullanılan veri toplama araçlarına verdikleri cevaplar çerçevesinde ele alınmıştır. Yapılacak gözlemlerle ve yüz yüze görüşmelerle elde edilen sonuçların detaylandırılması mümkündür.

Bilgilendirme: Bu araştırma ikinci yazarın danışmanlığında, birinci yazarın “Öğretmen adaylarının sosyal medya kullanma durumlarına göre çokkültürlü eğitime ilişkin görüşleri” başlıklı doktora tezinin bir bölümüne dayalı olarak hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Acun, İ., Yücel, C., Belenkuyu, C. ve Keleş, S. (2017). Examination of Social Media Use of University Students. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 23(4), 559-602.
- Ahlqvist, T., Back, A., Halonen, M. & Heinonen, S. (2008). Social Media Roadmaps Exploring the Futures Triggered by Social Media. VTT Research Notes 2454.
- Alanay, H. (2015). *Eğitim Fakültesi Lisans Öğrencilerinin Çok Kültürlülüğe ve Çok Kültürlü Eğitime Dair Görüşleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Altıntaş, H. (2003). Türk Siyasal Sisteminde Siyasal Partiler ve Kentleşmenin Kutuplaşma Sürecine Etkileri. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (5), 1-31.
- Askeroğlu, O. (2010). *Pazarlama Odaklı Halkla İlişkiler Uygulamalarında Sosyal Medyanın Rolü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aslan, S. (2017). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Çok Kültürlü Eğitim İle İlgili Görüşlerinin İncelenmesi. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 231-253.
- Balcı, A. (2009). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler (7.Baskı)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Başarı, F. (2012). *Öğretmen Adaylarının Çok Kültürlü Eğitime İlişkin Görüşlerinin ve Öz-Yeterlik Algılarının Değerlendirilmesi (Erciyes Üniversitesi Örneği)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Başbay, A. ve Kağnıcı, D. Y. (2011). Çok Kültürlü Yeterlik Algıları Ölçeği: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. *Eğitim ve Bilim*. 36(161), 199-212.
- Başbay, A., Kağnıcı, Y. ve Sarsar, F. (2013). Eğitim Fakültelerinde Görev Yapmakta Olan Öğretim Elemanlarının Çokkültürlü Yeterlik Algılarının İncelenmesi. *Turkish Studies*, 8(3), 47-60.
- Bulunmaz, B. (2011). Otomotiv Sektöründe Sosyal Medyanın Kullanımı ve Fiat Örneği. *Global Media Journal Turkish Edition*, 2(3),19-50.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E. Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri (13. Baskı)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Boydak Özcan, M. ve Şengür, D. (2017). Öğretmenlerin Çok Kültürlü Eğitim ve Anadilde Eğitim Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(2), 113-121.
- Coşkun, M. K. (2012). Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Adaylarının Çok Kültürlü Eğitime Yönelik Tutumları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (34).
- Çingay, A. (2015). *Sosyal Medyanın Kiteselleştirici ve Yalnızlaştırıcı Etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Damgacı, F. ve Aydın, H. (2013). Akademisyenlerin Çok Kültürlü Eğitime İlişkin Tutumları. *Electronic Journal of Social Sciences*, 12(45), 325-341.

- Demircioğlu, E. ve Özdemir, M. (2014). Pedagojik Formasyon Öğrencilerinin Çok Kültürlü Eğitime Yönelik Tutumlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 15(1), 211–232.
- Efe,R. ve Hark Söylemez, N. (2018). Öğretmen Yetiştirme Programları ve Çok Kültürlülük. Öğretmen Yetiştirme Sistemimiz (Dün, Bugün ve Yarın). M. Ergün, B. Oral, ve T. Yazar (Ed.). Ankara: Pegem Akademi.
- Ertürk, S. (1998). *Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Meteksan.
- Ferguson, L. (2008). Çok Kültürlülüğe Giriş, Future Worlds Center, (Ed. Yiannis Laouris), Nicosia, Cyprus.
- Jöreskog, K. G. & Sörbom, D. (1993). *Lisrel 8: Structural Equation Modeling with the Simplis Command Language*. Hillsdale: Erlbaum Associates Publishers.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri (20. Baskı)*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kılıç, Ç. (2015). *Gündem Belirleme Kuramı Çerçevesinde Siyasal Karar Verme Sürecine Sosyal Medya Etkisinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.
- Kietzmann, J.H., Hermkens, K., McCarthy, I.P. ve Silvestre, B.S. (2011). Social media? Get serious! Understanding the Functional Building Blocks of Social Media, *Business Horizons*, 54, 241-251.
- Kirk, R. E. (1982). *Experimental Design*. Procedures for The Behavioral Sciences SAGE Publications, Inc.
- Kline, R. B. (2005). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. NewYork: The Guilford Press.
- Mahmood, S. & Farooq, U. (2014). Facebook Addiction: A Study of Big-Five Factors and Academic Performance Amongst Students of IUB. *Global Journal of Management and Business Research*, 14(5), 55-71.
- Onat, F. (2010). Bir Halkla İlişkiler Uygulama Alanı Olarak Sosyal Medya Kullanımı: Sivil Toplum Örgütleri Üzerine Bir İnceleme. *İletişim, Kuram ve Araştırma Dergisi* (31), 105.
- Otu, A. A. (2015). Social Media Addiction among Students of the University of Ghana(Masterdissertation).Retrieved fromhttp://hdl.handle.net/123456789/21223
- Özdamar, K. (2013). *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi (9. Baskı)*. Eskişehir: Nisan Kitabevi, 1. Cilt.
- Özdamar, K. (2013). *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi (9. Baskı)*. Eskişehir: Nisan Kitabevi, 2. Cilt.
- Safko, L. ve Brake, D. K. (2009). *The Social Media Bible: Tactics, Tools and Strategies for Business Success*. USA, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Sarı, M. (2014). *Sosyal Medyanın Sosyal Hareketler Üzerindeki Etkisi: Gezi Parkı Platformu Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Schermelleh Engel, K. & Moosbrugger, H. (2003). Models: Tests of Significance and Descriptive. *Psychological Research Online*, 8 (2).
- Shao, G. (2009). Understanding the Appeal of User-Generated Media: A Uses and Gratification Perspective. *Internet Research*, Vol:19, Issue: 1, pp.7-25.
- Shirky, Clay (2010). *Herkes Örgüt*. Çev. Pınar Şiraz. İstanbul: Optimist Yayınları
- Sümer, N. (2000). Yapısal Eşitlik Modelleri: Temel Kavramlar ve Örnek Uygulamalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, (3)6, 49-73.
- Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş: Temel İlkeler ve LISREL Uygulamaları*. İstanbul: Ekinoks Yayınları.
- Şimşek, V. (2018). Post-Truth ve Yeni Medya: Sosyal Medya Grupları Üzerinden Bir İnceleme. *Global Media Journal TR Edition*.
- Taştekin, E., Bozkurt Yükçü, Ş., İzoğlu, A., Güngör, İ., Işık Uslu, A. E. ve Demircioğlu, H. (2016). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çokkültürlü Eğitime Yönelik Tutumlarının ve Algılarının İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 1–20.

- Toprak, G. (2008). Öğretmenlerin Çok Kültürlü Tutum Ölçeğinin Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.
- Toprak, A., Yıldırım, A., Aygöl, E., Binark, M., Börekçi, S. ve Çomu, T. (2009). *Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook: "Görülüyorum Öyleyse Varım!"* (1. Baskı). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Ünlü, İ. ve Örten, H. (2013). Öğretmen Adaylarının Çok Kültürlülük ve Çok Kültürlü Eğitime Yönelik Algılarının İncelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21, 287-302.
- Yavuz, G. ve Anıl, D. (2010). Öğretmen Adayları İçin Çok Kültürlü Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği: Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. *International Conference on New Trends in Education and Tehir Implicationas*. 11-13 November, Antalya, 1056-1062
- Yazıcı, S., Başol, G. ve Toprak, G. (2009). Öğretmenlerin Çok Kültürlü Eğitim Tutumları: Bir Geçerlik Güvenirlik Çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (37), 229-242.

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Cahit Sıtkı Tarancı'nın Çocukluk Adlı Şiirinin İçeriğine Yönelik Çözümlenmeleri

Dr. Öğr. Üyesi Serdar Derman

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6209-0249>

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Konya – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 27.04.2020

Kabul: 11.06.2020

On-line Yayın: 25.06.2020

Anahtar Kelimeler

Şiir Çözümlemesi

Türkçe Öğretmeni Adayları

Cahit Sıtkı Tarancı

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.43792>

Öz

Bu çalışmada Türkçe öğretiminin temel yaklaşımı olan metne dayalı öğretim ilkesi çerçevesinde, Türkçe ders kitaplarında sıklıkla yer alan Cahit Sıtkı Tarancı'nın "Çocukluk" adlı şiirinin içeriğine yönelik olarak Türkçe öğretmen adaylarının çözümlenmeleri incelenmiştir. Türkçe öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının derslerde kullanabilecekleri metinleri nasıl anlamlandırdıklarına ilişkin verilerin ortaya konulması hem öğretmen yetiştirme sürecindeki aksaklıkların giderilmesi hem de öğretimin planlanması açısından büyük bir önem arz etmektedir. Nitel esaslı betimsel yapıdaki bu çalışma 2016-2017 akademik yılı güz yarıyılında Anlama Teknikleri II: Dinleme Eğitimi dersini alan 85 Türkçe öğretmeni adayı ile yürütülmüştür. Veriler söz konusu metni çözümlenmeye yönelik olarak öğrencilere yöneltilen 4 soruya verdikleri yazılı cevaplar yoluyla elde edilmiştir. Araştırma kapsamında öğretmen adaylarına yöneltilen sorular şunlardır: 1. Çocukluk adlı şiirin bağlamına göre Affan Dede şiirde neyi ifade etmektedir? 2. "Sattı bana çocukluğumu" ifadesini şiirin bağlamına göre açıklayınız. 3. Şiire göre çocukluk nedir? 4. Şiirin teması nedir? Öğrencilerden toplanan verilerin çözümlenmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada Türkçe öğretmen adaylarının şiirin temasına ve şiirde yer alan ifadelerin anlamına yönelik görüşleri başlıklar hâlinde sunulmuştur. Çalışmada sonuç olarak Türkçe öğretmeni adaylarının tamamına yakınının şiirin temasını bulmada oldukça başarılı oldukları, çocukluk kavramını Cahit Sıtkı Tarancı'nın şiirde vurguladığı şekilde anlamlandırabildikleri, şiirin anahtar ifadelerinden biri olan "sattı bana çocukluğumu" ifadesini doğru anladıkları söylenebilir. Bunun yanında Türkçe öğretmen adaylarının şiirde geçen Affan Dede imgesini doğru yorumlamada beklenen performansı ortaya koyamadıkları görülmüştür.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Derman, S. (2020). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Cahit Sıtkı Tarancı'nın Çocukluk Adlı Şiirinin İçeriğine Yönelik Çözümlenmeleri. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 80, Summer, p. 49-70.

Poem Analysis Conducted By Prospective Teachers of Turkish on Cahit Sitki Tarancı's "Childhood"

Asst. Prof. Dr. Serdar Derman

Necmettin Erbakan University, Ahmet Keleşoğlu Faculty Education, Department of Turkish Education,
Konya – TURKEY

Article History

Submitted: 27.04.2020

Accepted: 11.06.2020

Published Online: 25.06.2020

Key Words

Poem Analysis

Prospective Teachers of Turkish

Cahit Sitki Tarancı

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.43792>

Abstract

In this study, the analyzes of Turkish teacher candidates for the content of the poem "Childhood" of Cahit Sitki Tarancı, which is frequently included in Turkish textbooks, within the framework of the text-based teaching principle, which is the basic approach of Turkish teaching, was examined. Revealing the data about how Turkish teachers and prospective teachers make sense of the texts they can use in the lessons is of great importance in terms of both eliminating the problems in the teacher training process and planning the teaching. This qualitative descriptive study was carried out with 85 Turkish teacher candidates who took the Comprehension Techniques II: Listening Education course in the fall semester of the 2016-2017 academic year. The data were obtained through written answers to 4 questions addressed to students to analyze the text in question. The questions posed to prospective teachers within the scope of the research are as follows: 1. What does Affan Dede mean in the context of the poem named Childhood? 2. Explain the expression "sold me my childhood" according to the context of the poem. 3. What is childhood according to poetry? 4. What is the theme of poetry? Content analysis method was used to analyze the data collected from students. In the study, the opinions of the Turkish teacher candidates regarding the theme of the poem and the meaning of the expressions in the poem are presented in titles. As a result, it can be said that almost all of the Turkish teacher candidates are very successful in finding the theme of the poem, they can understand the concept of childhood as emphasized in the poem by Cahit Sitki Tarancı, and they understood the phrase "sold me, my childhood" correctly. In addition, Turkish teacher candidates were found to be unable to demonstrate the expected performance in interpreting the image of Affan Dede in poetry.

Giriş

Türkçe öğretiminde metin temelli öğretim yaklaşımı, geçmişten günümüze öğretim faaliyetlerinin odağı olmuştur. Temel dil becerilerinin öğretiminde hayali, soyut bir öğretim anlayışı yerine metinlere dayanan, metin merkezli öğretim etkinlikleri Türkçe dersi öğretim programlarının ve bu programların yansması olarak görülen ders kitaplarının ana unsurunu oluşturmaktadır. Türkçe Öğretim Programı'nda "Türkçe dersinde temel dil becerilerinin kazandırılmasında metinlerden yararlanılır (MEB, 2018: 16)." ifadesi yer almakta, bunun yanında metin türleri ve metin seçimine yönelik ilkeler açıklanmaktadır. Programda metin öğretimi anlayışı yerine metinle öğretim anlayışının esas alınması gerektiği de vurgulanmaktadır. Cumhuriyet Dönemi Türkçe dersi öğretim programlarında ders kitaplarında yer alacak metinlerin niteliği ve özellikleriyle ilgili kapsamlı açıklamalar yer almaktadır.

Alanyazında Türkçe öğretim programlarına ve ders kitaplarında yer alan metinlere dayalı olarak öğretim, çocuk edebiyatı ve öğrenme alanlarına yönelik birçok akademik çalışma yer almaktadır. Bu çalışmaların bir kısmı Türkçe öğretiminde metinlerin önemine ve seçimine vurgu yaparken (Karakuş, 2012; Güneş, 2013, Coşkun ve Taş, 2008; Derman, 2011) bazıları metinlerin içeriklerine ve kullanımına (Dilidüzgün, 2004; Sinan ve Demir, 2011) bazıları metinlerin çocuk edebiyatı ilkelerine uygunluğuna (Carlı, 2015) bazıları da ders kitaplarında yer alan metinlerin değerlendirilmesine (Baş, 2003; İşcan, Efendioğlu, Ada, 2007; Özbay ve Çeçen, 2012) odaklanmıştır.

Anlamsal açıdan bütünlük taşıyan, cümle ve cümle değerindeki birimlerden oluşan dilsel bir yapı şeklinde tanımlanabilen metinler (Çinici ve Özbay, 2018), Türkçe öğretim programında yer alan her türlü kazanımın verilmesinde temel hareket noktasını oluşturmaktadır. Metinler üzerinden oluşturulan etkinlikler ve uygulamalar ile hem temel becerilerin (Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma, eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, iletişim kurma, problem çözme, araştırma, karar verme, bilgi teknolojilerini kullanma, girişimcilik) hem de temel dil becerilerinin (okuma, dinleme, konuşma, yazma) geliştirilmesi hedeflenmektedir. Bu noktada Türkçe ders kitaplarında yer alan metinler bir yandan Türkçe dersinin amaçlarına öte yandan Türk Millî Eğitiminin genel amaçlarına doğrudan veya dolaylı olarak hizmet eden araçlar konumundadır. Öğretim boyutunda, edebî metinlerin öğrencilerin duygu dünyalarına, estetik hazlarına hitap etmesi; öğrencilerin duyuşsal alandaki gelişimlerine sanatsal metinler yoluyla katkı sağlaması gibi bir işlevi de bulunmaktadır.

Türkçe öğretmeni adaylarının eğitiminde, metinlerin öğretim sürecinde farklı amaçlara yönelik olarak ne şekilde işlenip kullanılacakları, alan ve alan eğitimi derslerinde öğretilmeye çalışılmaktadır. Öğretmenlerin derslerde etkin bir biçimde kullanacakları metinlerin tür ve içerik özelliklerini çok iyi bilmeleri ve bu doğrultuda metinleri özellikle anlama çalışmalarında çözümlemeleri gerekmektedir. Metni çözümlemede önemli olan, görünüşte düzensiz durumdaki çok büyük olaylar kütesini bir sınıflandırma ilkesi altında toplayabilmektir (Rıfat, 1999). Metinlere hâkim olmadan bu metinlerin öğretiminin yapılamayacağı muhakkaktır. Bu noktada öğretmen adaylarının metinlerin çözümlenmesine yönelik görüşlerinin belirlenmesi önemlidir.

Öğretmen yetiştirme sürecinde öğretmen adaylarının alan dersleri içerisinde sıklıkla üzerinde durdukları metin türlerinin başında şiir yer almaktadır. Ne var ki şiir metinlerinin Türkçe ders kitaplarında ağırlıklı bir metin türü olarak yer aldığı söylenemez. Lisans derslerinde Türkçe öğretmeni adaylarının çoğunlukla üzerinde durdukları şiirler de öğretmenlik yapacakları ortaokul düzeyine uygun çocuk edebiyatının sınırları içinde kalan şiir metinleri değildir.

Türkçe öğretmen adayları eski Türk edebiyatı ve yeni Türk edebiyatı derslerinde daha çok yazıldıkları dönemin sosyal, siyasi ve edebî anlayışlarını yansıtan şiir metinlerini incelemektedirler. Bu durum Türkçe öğretmeni adaylarının metin türüyle ilgili algılarını da şiir türü aleyhine etkilemiştir. Kolaç, Demir ve Karadağ'ın (2012) öğretmen adaylarının dil eğitiminde çocuk edebiyatı metinlerinin

kullanımına yönelik görüşlerini belirlemeye yönelik çalışmalarında Türkçe öğretmeni adaylarının algılarına göre dil gelişimini en çok destekleyen metin türlerinin başında öykü gelmektedir. Öykü türünü sırasıyla; masal, ninni, tekerleme, fabl, destan, çizgi roman, bilmece, fıkra, şiir, çocuk dergileri, mâni ve karikatür izlemektedir.

Şiirle öğrencilere Türkçenin anlatım imkânları somut olarak sunulabilir. Güzel söyleyiş ve özlü ifade tarzının ne demek olduğu en etkili şekilde şiirle anlatılabilir. Türkçenin dil bilgisi kuralları, Türk şiirinin seçkin örneklerinden hareketle kalıcı olarak kavratılabilir. Öğrencilerin yazılı ve sözlü anlatımlarında estetik bir dil kullanmalarını sağlamanın en iyi yollarından birinin şiir olduğu ifade edilebilir (Şeref, 2018: 58). Ancak şiir, bu kazanımlara ulaşmak için basit bir araç olarak görülürse, bireylerin değişik ufuklara ulaşmalarına katkı sağlama amacından vazgeçilir. Şiir yalnızca bir öğrenme malzemesi haline getirildiği zaman, bu türden yapıtların bireylere dilini sevdirmeye; onlarda dil zevki; okuma ve dinleme tutkusu oluşturma gibi diğer işlevlerinden de feragat edilmiş demektir (Bahar, 2010).

Şiir, belirtilen özellikleri sebebiyle Türkçe öğretimine uygun bir metin türü olmakla birlikte metin çözümleme ve metin oluşturma süreçlerinde diğer düz yazıya dayalı türlere nazaran daha karmaşık ve zorlu bir yapıya sahiptir. "Geleneksel roman ve öykü türlerinde birbirini izleyen olay ve durumların yerini şiirde imgeler alır. Asıl malzemesi dil olan şiirde, dilsel birimler beklenmedik ilişkilerle birbiri yanında yer alarak somut ve kimi zaman garip, şaşırtıcı imgeler oluştururlar. Şiir ayrıca, örtük anlatımın ve anlamsal sapmalara dayanan çeşitli söz sanatlarının en yoğun olarak yer aldığı, biçimin anlamdan önce geldiği, estetik işlevin iletişim işlevine baskın olduğu bir yazın türüdür (Korkut, 2005: 103-104).

Şiirlerin bağlamı içerisinde sözcüklerin farklı şekil ve içeriklerle ve çoğunlukla sözlük anlamı dışında kullanılmaları, ona çok yönlü bir yapı kazandırmaktadır. Sıradan metinde bir araya gelemeyecek sözcüklerin şiirde, soyut ve mecazlı ve örtük bir anlatımla bir araya gelişi öğretim açısından sözcükleri anlam bakımından sınıflandırmada, birtakım dil bilgisel sorgulamalar yaparak Türkçenin imkânları dâhilinde yeni anlatım yolları keşfetmede yol gösterici etkinliklerin uygulanabilmesine de olanak sağlar (Şeref, 2020).

Türkçe öğretiminde öğrencilerin yaş ve gelişim seviyelerine, ilgi ve ihtiyaçlarına, dersin amaç ve kazanımlarına uygun; Türkçenin yapısını ve gücünü estetik haz uyandıracak nitelikte yansıtabilecek metinlerin seçimi kadar bu metinlerin tür ve içerik unsurlarının yüzeysel ve kalıplaşmış bilgiler çerçevesinde tekdüze olarak işlenmesi yerine eğlenceli, ilgi uyandıran, öğrencileri farklı düşünmeye, hayal kurmaya yönlendiren tarzda işlenmesi de çok önemlidir. Bu noktada Türkçe derslerini yürüten öğretmenlerin derslerde bir araç olarak kullanacakları metinleri, öğrenme ilkelerine uygun olarak işlevsel, hayata dönük ve öğrencilerin yaşantılarıyla bağ kuracak nitelikte ele almaları her şeyden önce metnin dünyasına girebilmelerine, metni doğru anlamlandırabilmelerine bağlıdır. Bütün metin türlerinde olduğu gibi şiirde de metnin öncelikle öğretmen tarafından çözümlenerek anlamlandırılması, nitelikli bir öğretim tasarımının başlıca gereğidir.

Alanyazında, farklı yöntem ve edebî kuramlar çerçevesinde Türk şiirinin belli başlı metinlerinin tahlil ve tenkidine yönelik çalışmalar yer almaktadır. Ancak bu metinler üzerinden farklı amaç, yöntem ve bakış açılarıyla öğretimin tasarlanması daha çok alan eğitimcilerinin üzerinde durmaları gereken bir çalışma alanı olarak öne çıkmaktadır.

Türkçe ders kitaplarında öğrencilerin ilgi, ihtiyaç ve gelişim seviyelerine uygun Türk edebiyatının başlıca şiirlerinin işlenmesi yoluyla öğrencilerin hem dil becerilerini geliştirmek hem estetik seviyelerini yükseltmek hem de dil sevgisi kazanmalarını sağlamak Türkçe öğretiminin önemli yaklaşımlarından biri olmuştur. Bu bağlamda, Cahit Sıtkı Tarancı'nın Çocukluk adlı şiiri, yıllar içerisinde çocuk edebiyatı kitapları ve antolojilerinde yer almakla kalmamış, birçok kuşağın okuduğu ders kitapları içerisinde de kendine yer bulmuş, çocuk edebiyatı ilkelerine ve öğretim süreçlerine uygun

bir eserdir.

Çocukluk özleminin dile getirildiği bu şiirde Cahit Sıtkı, kendi çocukluğundan beslenen ve çocukluğunu yansıtan sözcüklerle şiirine bir dekor oluşturur. Şiirde açık bir anlatım ve yalın bir dil kullanılmıştır. Şiirde yer alan obje ve imgeler her yaştan okurun kolaylıkla anlamlandırabileceği bir niteliktedir.

Cahit Sıtkı, şiirlerini yazarken varlıklara, sanat yapma aracı olarak da bakmaz. Elbette ki bir ilham kaynağı vardır ve bu kaynakla şiirlerini oluştururken varlıklara kimi zaman tecelli açısından bakar, kimi zaman da çocuksu bir duyarlılıkla yaklaşır (Bulut, 2015). Şair, çocuk duyusunu çok güzel yansıtması ve tekerleme üslubunu muhteva ile birleştirmesi yönüyle de öne çıkar (Ogur, 2009).

Şiirin anlatımı oldukça açık olsa da şiirin başlangıcındaki "Affan Dede'ye para saydım,/Sattı bana çocukluğumu." dizeleri ilk bakışta şiirin diğer dizeleri kadar kolay yorumlanamaz. Şiirde şairin para sayarak ondan çocukluğunu satın aldığını söylediği Affan Dede'nin kim olduğu bir muamma olarak karşımıza çıkar. "Sattı bana çocukluğumu" ifadesi ile şair ne anlatmak istemiştir? Her ne kadar şiir okurda bir çocuğun ağzından yazılmış intibasını bıraksa da şiirin çocukluğunu geride bırakmış, çocukluğunu özlemlerle hatırlayan, yetişkin Cahit Sıtkı tarafından yazıldığı gerçeği karşımızda durmaktadır.

Hayatın sıradanlığı, buyurganlığı ve keşmekeşinden bıkmış birçokları gibi şair de mutluluğu ve dinginliği sakın ve huzurlu bir liman olan çocukluğa sığınmakta bulmuştur. Çocukluk, mutsuz ve karamsar olan şairin yaşadığı zaman diliminden kaçmak suretiyle sığındığı aydınlık ve mutlu çağdır. Nitekim kız kardeşine yazdığı 27.11.1932 tarihli mektubunda bu türden hislerini dile getirmektedir. "Bu dünyadan, bu dünya insanlarından bazen o kadar nefret ediyorum ki çıkıp gitmek için bir kapı arıyorum ve emin ol ki aradığım kapıyı bulduğum gün asla tereddüt etmeden o kapıyı açıp gideceğim, başka alemlere, başka insanların yanına, her halde bu dünyaya hiç benzemeyen bir dünyaya... Öyle parlak bir mazim olmadığı halde, yine eski zamana, mesela çocukluğuma rücu etmek isterdim. (Tarancı, 1989 [hazırlayan:İnci Enginün])"

Mustafa Ruhi Şirin, "Cahit Sıtkı Tarancı ve Ziya Osman Saba özlem ve ölüm eşiğinden yaklaşır çocuğa (2011:13)" derken belki de bunu kastetmektedir. Bir çocuğun ağzından çıkmışçasına "sattı bana çocukluğumu" ifadesinin peşine düşersek "Bir çocuk ne satın almak ister, ne mutlu eder onu?" sorusu aklımıza ilk gelen sorulardan birisi olacaktır. Affan Dede doğrudan bir çocukluk satıcısı değil tabii ki fantastik bir kahraman hiç değil. O, insanlara kaybolmuş çocukluklarını satmıyor ya da çocuklar ondan aldıklarıyla çocuk olmuyorlar. Affan Dede'yi ve onun sattıklarını anımsayanlar çocukluklarına rücu ediyorlar. Şiirde belli belirsiz bir kişi olarak yer alan Affan Dede'nin kim olduğu okurların yorumuna bırakılmıştır. Şiirdeki dekorun başlıca unsuru olan Affan Dede'nin okur muhayyilesinde nasıl canlandırıldığının ve ona nasıl bir işlev atfedildiğinin belirlenmesi önemlidir.

Çağlar (2011), Cahit Sıtkı Tarancı'nın "Çocukluk" şiirinde geçen Affan Dede'nin izini sürdüğü yazısında öncelikle Affan isminin anlamı üzerinden şiire yaklaşır. Affan kelimesi, Arapçadan dilimize geçen bir isimdir ve kötü şeylerden kaçınan, kötülüklerden uzaklaşan, temiz anlamındadır. Bu bilgiye ek olarak Cahit Sıtkı Tarancı'nın şiirinde yalnızca bir imaj olarak var olan Affan Dede'nin Ruşen Eşref Ünaydın'ın "Oyuncakçı Affan Dede" hikâyesinden mühlhem olabileceği tespitini yaparak oyuncakçı Affan Dede'nin mahallede herkesçe tanınan ve hürmet edilen, dükkânında Eyüp işi oyuncaklar bulunduran, çocuklara asla veresiye satış yapmayan ve haftanın belirli günleri Mesnevi derslerini aksatmayan, mahallenin çocukları nezdinde aksi olarak yer etmiş bir ihtiyar olduğunu belirtir. Ayrıca Celâl Esad Arseven'in Yedigün dergisinin 14 Mart 1939 tarihli nüshasının 12. sayfasında Affan Dede'yi resmettiği bilgisini de paylaşır. Dükkânında bağdaş kurmuş bir şekilde resmedilen bu ihtiyar, Cahit Sıtkı Tarancı'nın muhayyilesinde elinde taşıdığı bir camekân içinde rengârenk horoz şekerleri satan bir seyyar satıcıya dönüşür. Affan Dede, şiirde horoz şekeri satın almak suretiyle çocukluğuna doğru

yola koyulan şairin hayali yolculuğunun kaynağı oluverir ve şairi Diyarbakır'da yaşadığı havuz başındaki şenliklerle, çemberin peşinde koşulan, zıp zıplarla oynanan mutlu çocukluk günlerine taşır. "Çocukluk" şiirinin son satırında vurgulanan "Hiç bitmese horoz şekerim!" mısraı şairin sığındığı çocukluk günlerindeki yaşama sevincinin bitmemesine yönelik dileğinin iç burkan bir yansımasıdır.

Karakaş (2005:151), Affan Dede'nin "şiirdeki fonksiyonuyla çeşitli halk anlatılarında kahramana yardımcı olan ve kahramanın karşılaştığı çeşitli engelleri ortadan kaldıran Hızır'ı anımsattığını" söylerken Ogur'a göre (2009: 1170) Affan Dede, şaire çocukluğunu vermeyi başaran bir masal kahramanıdır ve masallardaki iyi kahramanların isteklerini yerine getiren iyi kalpli cinlere ya da büyücülere benzemektedir. Bu yorumlar Affan Dede'yi yaşanan gerçeklik sınırları içindeki sıradan bir seyyar satıcı konumundan mistik ve olağanüstü bir kahramana dönüştürür.

Şiirin ilk bendi "Artık ne yaşım var, ne adım;/Bilmiyorum kim olduğumu./Hiçbir şey sorulmasın benden;/Haberim yok olan bitenden." dizeleriyle devam eder. Cahit Sıtkı'nın şiirde dile getirdiği çocukluk, yaşın ve adın önemini kalmadığı; sorumluluk sahibi olunmayan; yetişkinlerin gözüyle şekillenen hayata dair olup bitenin çocuğu ilgilendirmedığı bir dönemdir.

Şiirin ikinci bendinde yer alan "Bu bahar havası, bu bahçe;/Havuzda su şırl şırıldır./Uçurtmam bulutlardan yüce,/Zıpızplarım pırıl pırıldır./Ne güzel dönüyor çemberim;/ Hiç bitmese horoz şekerim!" dizeleri zihinlerde çocukluğa dair ilk bentteki imgelere göre daha somut kesitler resmeder. Şiirdeki bu somut imajların şairin çocukluk yıllarından mutlu tablolar ortaya koyduğu gözden kaçmaz. Bu dizelerde anlatılan çocukluk, bahar havasının, bahçenin, havuzdaki suyun fark edildiği; bulutlara meydan okuyan uçurtmaların, pırıl pırıl zıpızpların, döndürülen çemberlerin ve bitmesinden kaygı duyulan horoz şekerlerinin ön plana çıktığı; canlı; hareketli; eğlenceli ve renkli bir dünyadır. Şiirlerinde genellikle karamsar bir duygu hâlini yansıtan şairi belki de anılarla canlanan çocukluk temasına yönlendiren temel dürtü, çocukluğun mutluluğun en saf ve daimi olduğu bir çağ olmasıdır.

Şairin özlem duyarak yöneldiği bu çocukluk dekoru, şiirin çok anlamlılığı ilkesinden ve okur odaklı metin çözümlemesi anlayışından hareketle her okurun zihninde farklı tablolara dönüşebilir. Cahit Sıtkı, şiirinde çocukluğuna özgü yitik bir mutluluğu arayadursun günümüz çocukları, bu şiirde yitik olanın mutluluktan fazlası olduğunu göreceklerdir. Çoklu medya araçlarının kuşattığı günümüzün çocukları, havuzlu evlere, uçurtmalara, zıpızplara, çemberlere, horoz şekerlerine kendi çocukluk dekorları içinde ne kadar yer verebilirler, bu objeleri zihinlerinde ne kadar canlandırabilirler? Selim İleri, "Bahçeler, havuzlar, uçurtmalar azaldıkça azaldı. Zıpızplar yok, horoz şekeri de. Ama 'Çocukluk' şiiri bence şırl şırl hâlâ" diyerek yine de her çocuğun bu şiirden bir hissesi olduğunu vurgulamaktadır.

Türkçe öğretmenliği lisans programı içinde yer alan Anlama Teknikleri II: Dinleme Eğitimi dersi kapsamında örnek bir ders metni ve bu metin çerçevesinde oluşturulacak etkinliklere kaynaklık etmesi amacıyla söz konusu şiir ele alınmıştır.

Bu çalışmada, öğretmen adaylarının Cahit Sıtkı Tarancı'nın Çocukluk adlı şiirinin içeriğine yönelik çözümlenmeleri belirlenmeye çalışılmıştır. Türkçe öğretmen adaylarının şiirin çözümlenmesine yönelik görüşleri oluşturulan sorular aracılığıyla elde edilmiştir.

Araştırmanın Amacı

Türkçe öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının derslerde kullanabilecekleri metinleri nasıl anlamlandırdıklarına ilişkin verilerin ortaya konulması hem öğretmen yetiştirme sürecindeki aksaklıkların giderilmesi hem de öğretimin planlanması açısından büyük bir önem arz etmektedir. Bu araştırmanın amacı Türkçe öğretmeni adaylarının Cahit Sıtkı Tarancı'nın "Çocukluk" adlı şiirinin içeriğine yönelik çözümlenmelerini incelemektir. Çalışmada, bu genel amaç doğrultusunda Türkçe öğretmeni adaylarının aşağıdaki sorulara yönelik görüşleri belirlenmiştir.

1. Türkçe öğretmeni adaylarının “Çocukluk” şiirinin temasıyla ilgili görüşleri nelerdir?
2. Türkçe öğretmeni adaylarının “Şiire göre çocukluk nedir?” sorusuna ilişkin görüşleri nelerdir?
3. Türkçe öğretmeni adaylarının “Sattı bana çocukluğumu ifadesini şiirin bağlamına göre açıklayınız.” sorusuna yönelik görüşleri nelerdir?
4. Türkçe öğretmeni adaylarının “Çocukluk adlı şiirin bağlamına göre Affan Dede şiirde neyi ifade etmektedir?” sorusuna yönelik görüşleri nelerdir?

Yöntem

Türkçe öğretmeni adaylarının Cahit Sıtkı Tarancı'nın “Çocukluk” adlı şiirinin içeriğine yönelik çözümlenmelerini incelemeyi amaçlayan bu çalışma nitel esaslı betimsel bir çalışmadır. Bu tür çalışmalarda veriler araştırma sorularına verilen cevaplardan yola çıkılarak oluşturulan ulamlara (kategorilere) göre düzenlenebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 224).

Katılımcılar

Bu çalışma 2016-2017 akademik yılı güz yarıyılında Anlama Teknikleri II: Dinleme Eğitimi dersini alan 85 (49 kız, 36 erkek) Türkçe öğretmeni adayı ile yürütülmüştür. Katılımcılar daha önceki dönemlerde bu çalışmada gerçekleştirdikleri sözkonusu şiir çözümlenmesi ile ilgili bakış açılarını geliştirmelerine katkı sağlayabilecek Edebiyat Bilgi ve Kuramları, Yeni Türk Edebiyatı, Çocuk Edebiyatı, Okuma Eğitimi gibi dersleri tamamlamışlardır. Katılımcılar bu uygulamadan önce Anlama Teknikleri II: Dinleme Eğitimi dersinde farklı şiir metinleri üzerinde çözümlenme çalışmaları gerçekleştirdikleri gibi ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerle ilgili etkinlikleri de uygulamış ve değerlendirmişlerdir.

Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Cahit Sıtkı Tarancı'nın “Çocukluk” adlı şiiri Türkçe öğretmeni adaylarına A4 kâğıdında yazılı olarak verildi. Şiiri okumalarının ardından şiirle ilgili açık uçlu sorulara (1. Çocukluk adlı şiirin bağlamına göre Affan Dede şiirde neyi ifade etmektedir? 2. “Sattı bana çocukluğumu” ifadesini şiirin bağlamına göre açıklayınız. 3. Şiire göre çocukluk nedir? 4. Şiirin teması nedir?) yazılı olarak cevap vermeleri istendi. Kullanılan bu açık uçlu sorular hazırlanırken bir alan eğitimi uzmanına farklı soru alternatifleri sunulmuştur, alan eğitimi uzmanının da verdiği geri bildirimler doğrultusunda yukarıda sunulan soruların şiirin izleğini belirleme açısından uygun olduğuna karar verilmiştir. Öğretmen adaylarına soruları cevaplamaları için bir ders saati (45 dk) süre verilmiştir. Öğretmen adaylarının açık uçlu sorulara verdikleri yazılı cevaplar bu çalışmanın veri kaynağını oluşturmuştur.

Öğretmen adaylarından toplanan verilerin çözümlenmesinde betimsel içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Araştırmacı tarafından öğretmen adaylarına yöneltilen sorular aynı zamanda verilerin analizine yönelik ana kategorileri oluşturmaktadır. Öğretmen adaylarının açık uçlu sorulara verdikleri yanıtlar ana kategorilere (öğretmen adaylarına yöneltilen sorular) ait alt boyutlar şeklinde kategorize edilmiştir. “Kategori analizi, genel olarak belirli bir mesajın önce birimlere bölünmesini ve ardından bu birimlerin, belirli kriterlere göre kategoriler hâlinde gruplandırılmasını ifade eder.” (Bilgin, 1995: 96-97).

Bulgulara kaynaklık eden katılımcı ifadelerinden doğrudan alıntılar sunulurken erkekler için (E), kızlar için (K) sembolleri ifadelerin başına eklenmiştir.

Bulgular

Bu bölümde araştırma sorularına yönelik bulgular sırayla sunulmuştur.

1. Türkçe öğretmeni adaylarının "Çocukluk" şiirinin temasıyla ilgili görüşleri nelerdir?

Çalışmada, Cahit Sıtkı Tarancı'nın "Çocukluk" adlı şiirine yönelik olarak Türkçe öğretmeni adaylarından yanıtlamaları istenen sorulardan biri "Şiirin teması nedir?" sorusudur. Öğrencilerin bu soruya verdikleri yanıtlar Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Türkçe Öğretmeni Adaylarının "Şiirin Teması Nedir?" Sorusuna Verdikleri Yanıtlar

Ulamalar (kategoriler)	Kız	Erkek	Toplam
Çocukluk özlemi	32	21	53
Çocukluk	2	4	6
Özgürlük	3	-	3
Çocukluğa dönüş	5	1	6
Hayaller	-	1	1
Zamanın kaybettirdikleri	1	-	1
Çocuk kalmak	-	1	1
Yaşlılıktan şikâyet	-	1	1
Çocukluğu yaşayamamak	1	2	3
Mutluluk	2	3	5
Yaşam sevgisi	1	-	1
Çocuk ve sevgi	-	1	1
Hayal kırıklığı	1	-	1
Her şeyden habersiz olmak	1	-	1
Diğer	-	1	1
Toplam	49	36	85

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin 53'ü şiirin temasını "çocukluk özlemi" olarak açıklamışlardır. Şiirin temasını 6'şar öğrenci "çocukluk" ve "çocukluğa dönüş" olarak açıklarken 5 öğrenci "mutluluk", 3 öğrenci "çocukluğu yaşayamamak" şeklinde ifade etmiş, 1'er öğrenci ise "hayaller, zamanın kaybettirdikleri, çocuk kalmak, yaşlılıktan şikâyet, yaşam sevgisi, her şeyden habersiz olmak, hayal kırıklığı, çocuk ve sevgi" ifadelerine yer vermiştir. 1 öğrencinin yazdığı "Bir çocuğun çocukluğunu yaşamak için belirli bir ücret karşılığı oyun oynaması, yemek yemesidir." ifadesi herhangi bir ulama dâhil edilmemiştir.

Öğrencilerin ifadeleri incelendiğinde genel olarak öğrencilerin şiirin temasını belirlemede başarılı oldukları, şiirin içeriğinden hareketle temayı belirten ifadelerle yer verdikleri söylenebilir. "Temayı bulmak için metnin yapı bakımından çözümlenmesine ihtiyaç vardır. Çünkü bir metinde, kendi içinde anlam değeri olan yapıyı meydana getiren birimler tema etrafında birleşirler. (Aktaş, 2009:31)" Bu noktada öğrencilerin şiirin anlam birimlerinden ve şairin ifade ettiklerinden hareketle şiirin temasını belirlemede zorlanmadıkları söylenebilir. Yanıtlar arasında yer alan "hayal kırıklığı" ve "zamanın kaybettirdikleri" gibi şiirin anlam birimleri içinde yer alan fakat şiirdeki anlam birimlerinin tümünü kapsamayan, dolaylı olarak şiirle ilinti kurulabilecek ifadelerle de rastlanmıştır.

2. Türkçe öğretmeni adaylarının “Şiire göre çocukluk nedir?” sorusuna ilişkin görüşleri nelerdir?

Çalışmada, Türkçe öğretmeni adaylarından yanıtlamaları istenen diğer bir soru da “Şiire göre çocukluk nedir?” sorusudur. Öğrencilerin bu soruya verdikleri yanıtlar değerlendirilerek ulamlar oluşturulmuş, elde edilen ulamlara göre öğrencilerin verdiği yanıtların sıklık (frekans) aralıkları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Türkçe Öğretmeni Adaylarının “Şiire Göre Çocukluk Nedir?” Sorusuna Verdikleri Yanıtlar

Ulamlar (kategoriler)	Kız	Erkek	Toplam
Sorumluluklardan uzak, derdin tasanın olmadığı, olan bitenden habersiz yaşanan bir dönemdir.	30	18	48
Oyun oynamak, oyuncak, uçurtma uçurmak, çember çevirmek, zıpzıplarla oynamak	12	9	21
Mutluluk, mutlu olma	9	9	18
Eğlence	3	4	7
Özgürlük	6	-	6
Bahar	2	3	5
Toplam	62	43	105

Tablo 2 incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin 48’i “Şiire göre çocukluk nedir?” sorusunu “Sorumluluklardan uzak, derdin tasanın olmadığı, olan bitenden habersiz yaşanan bir dönemdir.” ulamıyla ilişkili yanıtlar vermişlerdir. “Şiire göre çocukluk nedir?” sorusuna yönelik olarak 21 öğrenci “Oyun oynamak, oyuncak, uçurtma uçurmak, çember çevirmek, zıpzıplarla oynamak”, 18 öğrenci “Mutluluk, mutlu olma”, 7 öğrenci “Eğlence”, 6 öğrenci “Özgürlük” ve 5 öğrenci “Bahar” ulamında değerlendirilebilecek yanıtlar ortaya koymuşlardır. Çalışma, 85 öğrenciye yöneltilen sorulara verilen yanıtlardan elde edilen verilerle yürütülmüştür ancak “Şiire göre çocukluk nedir?” sorusuna öğrencilerin bir kısmının birden fazla ulama dâhil edilebilecek yanıtlar ortaya koyduğu görülmektedir. Birden fazla ulama yönelik yanıtlar elenmemiş, çalışmaya dâhil edilmiştir. Bu nedenle “Şiire göre çocukluk nedir?” sorusunun yanıtlarından farklı ulamlarda 105 yanıt alınmıştır.

Çalışmaya katılan öğretmen adaylarının “Şiire göre çocukluk nedir?” sorusuna verdiği yanıtların oranlarına bakıldığında şiirin ilk bendinde yer alan “Artık ne yaşıyor, ne adım;/Bilmiyorum kim olduğumu./Hiçbir şey sorulmasın benden;/Haberim yok olan bitenden.” dizelerinin öğretmen adayları tarafından şiirin ana eksenini oluşturan anlam birimleri olarak kabul gördüğü ve bu dizelerdeki anlam etrafında şekillenen “Sorumluluklardan uzak, derdin tasanın olmadığı, olan bitenden habersiz yaşanan bir dönemdir.” Ulamına ilişkin yanıtların 48 öğrenci tarafından dile getirildiği söylenebilir. Aynı bir ulam olarak kabul ettiğimiz özgürlük ulamındaki ifadelerin de “Sorumluluklardan uzak, derdin tasanın olmadığı, olan bitenden habersiz yaşanan bir dönemdir.” ulamını çağrıştıracak bir biçimde şiirdeki ifadelerden bağımsız olarak yorumlamaya dayalı daha genel bir açıklama olarak ortaya konulduğu söylenebilir.

Yine 21 öğretmen adayının dile getirdiği “oyun oynamak, oyuncak, uçurtma uçurmak, çember çevirmek, zıpzıplarla oynamak” ulamına yönelik ifadelerinin temelinde şiirin ikinci bendinde yer alan “Uçurtmam bulutlardan yüce,/Zıpzıplarım pırl pırlıdır./Ne güzel dönüyor çemberim;/ Hiç bitmese horoz şekerim!” dizelerinin etkili olduğu söylenebilir. 7 öğretmen adayı tarafından dile getirilen “eğlence” ulamında da şairin belirttiği uçurtma, zıpzıp, horoz şekeri gibi imgelerin bu imgeler

kullanılmaksızın daha genel bir ifade olarak eğlence sözcüğü vurgulanarak ifade edildiği söylenebilir.

Beş öğrenci tarafından üretilen "bahar" ulamının da şiirdeki "Bu bahar havası, bu bahçe;/Havuzda su şırl şırlıdır." dizelerinin etkisiyle ifade edildiğini söyleyebiliriz.

3. Türkçe öğretmeni adaylarının "Sattı bana çocukluğumu ifadesini şiirin bağlamına göre açıklayınız." sorusuna yönelik görüşleri nelerdir?

Çalışmanın üçüncü sorusu olan "Sattı bana çocukluğumu ifadesini şiirin bağlamına göre açıklayınız." yönergesi doğrultusunda öğretmen adaylarının verdiği yanıtlara göre oluşturulan ulamlar ve bu ulamlara göre öğretmen adaylarının ifadelerinin sıklık oranları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3: Türkçe Öğretmeni Adaylarının "Sattı bana çocukluğumu ifadesini şiirin bağlamına göre açıklayınız." Sorusuna Verdikleri Yanıtlar

Ulamlar (kategoriler)	Kız	Erkek	Toplam
Çocukluğa geri dönme, geri dönme isteği	22	13	35
Bedel ödemek, bedel karşılığında çocukluğu elde etmek	7	5	12
Affan Dede, horoz şekeri, oyuncak gibi imgelerin çocuklukla özdeşleştirilmesi	3	7	10
Çocukluğu yaşayamamak, yaşanmamış çocukluk	4	4	8
Çocuk kalma isteği, yaşlılık kaygısı	1	2	3
Diğer	12	5	17
Toplam	49	36	85

Tablo 3 incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin 35'i "Sattı bana çocukluğumu ifadesini şiirin bağlamına göre açıklayınız." yönergesine "Çocukluğa geri dönme, geri dönme isteği" ulamıyla ilişkili yanıtlar vermişlerdir. Bu yönergeye ilişkin olarak 12 öğrenci "Bedel ödemek, bedel karşılığında çocukluğu elde etmek", 10 öğrenci "Affan Dede, horoz şekeri, oyuncak gibi imgelerin çocuklukla özdeşleştirilmesi", 8 öğrenci "Çocukluğu yaşayamamak, yaşanmamış çocukluk", 3 öğrenci "Çocuk kalma isteği, yaşlılık kaygısı" ve 17 öğrenci "Diğer" ulamında değerlendirilebilecek yanıtlar ortaya koymuşlardır.

"Çocukluğa geri dönme, geri dönme isteği" ulamına dâhil edilen katılımcı ifadeleri şunlardır:

[K] Şairin hayallerde bile olsa çocukluğuna döndüğünü, ona sahip olduğunu anlatıyor.

[K] Şairin çocukluğuna tekrar dönmesini anlatır.

[E] Çocukluğa geri dönme isteğidir.

[K] Affan Dede'nin şaire çocukluğa ile ilgili anılar yaşattığını, şairin kendisini çocukluğundaki gibi hissetmeye başladığı anlatılmak istenmiştir.

[E] Çocukluk dönemi sona ermiş kişiye tekrar çocukluğunu geri vermesidir.

[E] Yaşlılıktan şikâyet, gençliğe geri dönme arzusudur.

[K] Şiire göre çocukluğuna geri kavuşmuştur.

[K] Şair Affan Dede'den çocukluğunu hatırlatan şeyler satın almış ya da çocukluğuna dair anılar dinlemiş olabilir.

[E] Şiirin genel kavramında bahsettiği çocukluğa dönmek istemektedir.

[K] Şair çocukluğuna dönme arzusunun gerçekleştiğini hayal etmektedir.

[K] Çocukluğuna özlem duyduğu için tekrardan çocuk olmak istiyor.

[E] Çocukluğunun güzel geçtiğini, çocukluğuna özlem duyduğunu ve bunun için her şeyi yapabileceğini söylüyor.

- [E] Affan Dede'ye verilen para karşısında şairi tekrardan çocukluk yıllarına götürdüğünü anlatmıştır.
- [K] Şekeri satın alarak çocukluğunu da satın almaya benzetmesini anlatır. Şairin şekerle birlikte bir anda çocukluğuna dönmesini ifade ediyor.
- [K] Belki bir koku belki bir tat ile zihninde çocukluk anılarını canlandıran uyarıcıya bir sesleniştir.
- [K] Yazar horoz şekeri çocukluğu simgelediği için horoz şekerini para karşılığında alıyor. Şekeri çocukluğu olarak görüyor.
- [K] Çocukluğuna geri dönmek istediğini belirtiyor.
- [K] Affan Dede'nin, çocuklara ait olan eşyaları satmasıyla çocukluğuna döndüğünü anlatır. Bu eşyaları satarak anlatıcıya çocukluğunu vermiştir.
- [K] Şairin yaşlandığını, zamanın kısıtlı olduğunu, çocukluğuna dönmeyi, eski günlerini yaşamak için bir bahçede çocuklar gibi oynayıp, uçurtma uçurmayı istemektedir.
- [E] Çocuğu hayal gücünü kullanmasını, çocukluğuna gitmesini sağlamıştır.
- [E] Çocukluğa dönmek, eski anılara kavuşmak isteyen birinin söylemidir.
- [K] Affan Dede'nin şaire çocuklara ait olan eşyaları satmasıyla çocukluğuna döndüğünü anlatır.
- [K] Özlediği çocukluk günlerine dönmek istemiştir. Hayatın sıkıcılığından kaçarak mutlu olmak ister.
- [E] Çocukken çocukluğunu yaşayamayan insanlar hep çocukluk özlemiyle yaşar.
- [K] Kişi çocukluğuna özlem duymaktadır. Çocuk özgürlüğünü, kaygısız yaşamayı, çocukluktaki güzel yiyecekleri özlemesidir.
- [E] Şair çocukluk yıllarını geri getirmek istemektedir.
- [K] Çocukluk yıllarındaki kaygısızlığını, mutluluğunu çok özlediği için çocukluğunu satın almış yani hayalleriyle geçmişine gitmiş ve özlediği hayatını hatırlamıştır.
- [K] Çocukluğa özlem duyan bir kişinin çocukluğuna dönmesidir.
- [K] Şair çocuklukta yaşamak istediği anıları tekrar yaşamak istemektedir.
- [K] Şairin çocukluğuna duyduğu özlem sebebiyle hayal ürünü bir kişi tarafından çocukluğunu satın almak istemektedir.
- [E] Geçmişe dönmek elimizde değildir ancak yazar çocukluğunu o kadar özlemiş ki bu şekilde geçmişe dönüş yapıyor.
- [E] Çocukluğa duyulan özlem vardır.
- [K] Şairi geçmişine götüren bir hayali insan olarak karşımıza çıkmaktadır.
- [K] Hayatın kişiye çocukluğunu geri vermesidir. Hayallerde her yaşa dönebiliriz.
- [K] Düş kurdum çocukluğumu hatırladım, çocukluğuma olan özlemi hatırladım anlamında kullanılmıştır.

4. Türkçe öğretmeni adaylarının "Çocukluk adlı şiirin bağlamına göre Affan Dede şiirde neyi ifade etmektedir?" sorusuna yönelik görüşleri nelerdir?

Çalışmanın son sorusu olan "Çocukluk adlı şiirin bağlamına göre Affan Dede kimdir? Şiirde neyi ifade etmektedir?" yönergesi doğrultusunda öğretmen adaylarının verdiği yanıtlara göre oluşturulan ulamlar ve bu ulamlara göre öğretmen adaylarının ifadelerinin sıklık oranları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4: Türkçe Öğretmeni Adaylarının “Çocukluk adlı şiirin bağlamına göre Affan Dede kimdir? Şiirde neyi ifade etmektedir?” Sorusuna Verdikleri Yanıtlar

Ulamlar (kategoriler)	Kız	Erkek	Toplam
Çocukluğu anımsatan temsili bir karakter	12	10	22
Çocukluğu satan kişi	20	11	31
Seyyar satıcı, bakkal, vb.	3	7	10
Yazarın kendisidir	2	2	4
Zaman	4	2	6
Diğer	8	4	12
Toplam	49	36	85

Tablo 4 incelendiğinde “Çocukluk adlı şiirin bağlamına göre Affan Dede kimdir? Şiirde neyi ifade etmektedir?” sorusuna yönelik olarak araştırmaya katılan öğrencilerin 31’i “Çocukluğu satan kişi”, 22’si “Çocukluğu anımsatan temsili bir karakter”, 10’u “Seyyar satıcı, bakkal, vb.”, 6’sı “Zaman”, 4’ü “Yazarın kendisidir” ve 12 öğrenci “Diğer” ulamında değerlendirilebilecek yanıtlar ortaya koymuşlardır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Türkçe öğretmeni adaylarının Cahit Sıtkı Tarancı'nın “Çocukluk” adlı şiirinin içeriğine yönelik çözümlenmelerini incelemeyi amaçlayan bu çalışmadan elde edilen bulgular doğrultusunda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. “Şiirin teması nedir?” sorusuna verilen yanıtlar doğrultusunda Türkçe öğretmeni adaylarının tamamına yakınının şiirin temasını bulmada oldukça başarılı oldukları görülmektedir. Türkçe öğretmeni adaylarının şiirin temasına yönelik olarak “zamanın kaybettirdikleri, çocuk kalmak, çocukluğa dönüş, çocukluk özlemi, çocukluk gibi ifadelerle yer verdikleri görülmektedir. Şiirin içeriğinden hareketle katılımcılar şiirde yer alan sözcükleri kullanarak temayı ifade etmişlerdir. Katılımcılar, şiirin temasını bulmak kadar temayı ifade etmede de oldukça başarılı olmuşlardır. Elde edilen bulgular, Türkçe öğretmeni adaylarının “yapıyı meydana getiren birimlerin kesiştiği, birleştiği anlam değerinin en kısa ve yalın ifadesi temadır, bu da soyuttur. (Aktaş, 2009:31)” ilkesine uygun ifadeler kullandıklarını ortaya koymaktadır.

Türkçe dersi öğretim programlarının (MEB, 2006/2015/2018) tematik yaklaşıma göre hazırlanmış olmaları sebebiyle belirli temaların öğretimin merkezinde yer alması ön görülmüştür. Bu noktada Türkçe derslerinde işlenen metinlerin temalarının belirlenmesi aynı zamanda metinlerin kümelendiği temalarla ilişkilendirilmesi açısından da önemlidir.

2. “Şiire Göre Çocukluk Nedir?” sorusuna verilen yanıtlar doğrultusunda Türkçe öğretmeni adaylarının “Sorumluluklardan uzak, derdin tasanın olmadığı, olan bitenden habersiz yaşanan bir dönemdir”, “Oyun oynamak, oyuncak, uçurtma uçurmak, çember çevirmek, zıpzıplarla oynamak”, “Mutluluk, mutlu olma”, “Eğlence”, “Özgürlük”, “Bahar” ulamlarına yönelik açıklamalar yaptıkları belirlenmiştir. Türkçe öğretmeni adaylarının “Çocukluk şiirde de görüleceği gibi sorumluluktan uzak, kayıtsız bir yaşamı vaat etmesiyle şair için bir cazibe kaynağıdır (Akdeniz, 2011) ifadeleriyle örtüşen yanıtlar ortaya koydukları görülmektedir. Genel olarak Türkçe öğretmeni adaylarının çocukluk kavramını Cahit Sıtkı Tarancı'nın şiirde vurguladığı şekilde anlamlandırdıkları ve dolayısıyla başarılı oldukları söylenebilir.

3. “Sattı bana çocukluğumu ifadesini şiirin bağlamına göre açıklayınız.” sorusuna verilen yanıtlar doğrultusunda Türkçe öğretmeni adayları, “Çocukluğa geri dönme, geri dönme isteği”, “Bedel

ödemek, bedel karşılığında çocukluğu elde etmek", "Affan Dede, horoz şekeri, oyuncak gibi imgelerin çocuklukla özdeşleştirilmesi", "Çocukluğu yaşayamamak, yaşanmamış çocukluk", "Çocuk kalma isteği, yaşlılık kaygısı" ulamlarına yönelik açıklamalar yapmışlardır. Genel olarak Türkçe öğretmeni adaylarının şiirde yer alan "sattı bana çocukluğumu" ifadesini doğru anladıkları görülmektedir. Ancak çalışmanın "diğer" ulamına dâhil edilen "Çocukken yaşadığımız o mutlulukları para dahi hiçbir şey getiremez./ Mecazi anlamda kullanılmıştır çünkü gerçek hayatta bir insan çocukluğunu satın alamaz./ Toplum senin kendi fikirlerini dile getirmeni engelleyebilir ama sen onlardan alabilirsen hayatın tadını çıkarırsın./ Her insanın hayatına dokunan bir iz vardır. Yazarın kendiyile olan monologlarına bakıldığında yaşam ve gerçeklik ilişkisi kurduğunu görüyoruz." gibi ifadeler değerlendirildiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin yaklaşık dörtte birinin şiirdeki ifadeyi doğru anlamlandıramadıklarını ortaya koymaktadır. Bu noktada şiirin bağlamından hareketle sözlük anlamı dışında anlamlandırılması gereken şiirdeki anahtar bir ifadenin doğru olarak anlamlandırılmaması şiirin bütününe de doğru anlam verilerek çözümlenemediğini göstermektedir. Bu durumun metinler içerisinde yer alan sözcük ve söz kalıplarının sözcük öğretimi bağlamında ele alınmasını zora sokacağı ileri sürülebilir.

4. "Çocukluk adlı şiirin bağlamına göre Affan Dede şiirde neyi ifade etmektedir?" sorusuna verilen yanıtlar doğrultusunda Türkçe öğretmeni adaylarının metni çözümlemeye en çok bu ulamda zorlandıklarını ortaya koymaktadır. Türkçe öğretmeni adayları, kendilerine yöneltilen soruya "Çocukluğu anımsatan temsili bir karakter", "Çocukluğu satan kişi", "Seyyar satıcı, bakkal, vb.", "Yazarın kendisidir", "Zaman", "Diğer" ulamlarına dâhil edilebilecek yanıtlar ortaya koymuşlardır.

Türkçe öğretmeni adaylarının "Çocukluğu anımsatan temsili bir karakter" ulamında değerlendirilen "Affan Dede çocukluğunda en çok iz bırakan, özlediği kişiyi anımsatıyor./ Kişilere çocukluğu hatırlatan şahıstır./ Affan Dede şairin çocukluğunda tanıdığı bir kişinin imgeleştirilmiş halidir./ Affan Dede kendi çocukluğunu mecazî anlamıyla satan çocukluğuna döndüren kişidir." ifadeleri metnin çözümlemelerine yönelik başarılı açıklamalar olarak göze çarparken aynı ulamda yer alan "Affan Dede yaşlı bir dededir./ Affan Dede kendi çocukluğunu başkalarına satan kişidir." ifadeleri derinliği olmayan, yanlış anlamlandırılan örnekler olarak değerlendirilebilir. "Çocukluğu satan kişi" ulamında yer alan "Gözünü para hırsı bürümüş yani paracı dedelere denir./ Affan Dede bir satıcıdır./ Affan Dede gözü hırs ve paradan başka bir şey görmeyen, çocukluğunu hiç uğruna feda eden biridir./ Şiirde yaşlılığı satın aldığı iddia edilen kişidir." ifadeleri de şiirin bağlamına uygun olmayan yanıtlar olarak değerlendirilmiştir.

Araştırmada yer alan "yazarın kendisidir" ve "zaman" ulamlarındaki ifadeler de yanlış anlamlandırılan yanıtlar olarak değerlendirilmiştir.

Araştırmada birbirinden bağımsız ve metinden kopuk olan açıklamalar "diğer" ulamına dâhil edilmiştir. Bu ulama dâhil edilen "Affan Dede bir yaşamdır./ Affan Dede çocukluğunu vermesi açısından bir Tanrı olabilir./ Affan Dede affedici kişi anlamındadır. Çocukluğunu satan kişidir yani Rab'dır./ Kendi kişiliği olmayan, kendini bulmaya çalışan biridir." ifadeleri şiirin bağlamından kopuk, basmakalıp ve aşırı iddialı, gerçekçi olmayan yorumlar olarak değerlendirilmiştir.

5. Çalışmaya katılan Türkçe öğretmen adaylarının azımsanamayacak bir kısmının yalın ve açık bir ifade tarzıyla kaleme alınan "Çocukluk" şiirine yönelik yanlış çözümlemeler ve anlamlandırmalar yapmaları araştırmanın genel sonuçları bakımından oldukça düşündürücüdür. Türkçe öğretmen adaylarının şiire yönelik bu tarz yanlış yorum ve açıklamalarda bulunmalarının sebepleri üzerinde durulmalıdır. 3. sınıfa gelene kadar çok daha ağır ve zor metinleri çözümlyerek sınıf/ders geçen Türkçe öğretmeni adaylarının başarısızlık nedenlerinin salt akademik birikimlerinin yetersiz olduğu görüşüyle açıklanamayacağı ortadadır. Bu doğrultuda "alan bilgisi derslerindeki teorik ve diğer uygulamaların Türkçe öğretmenliğinin hedeflerine daha uygun şekilde yapılandırılmasının faydalı olacağı söylenebilir (Durukan ve Maden, 2011: 565)".

Türkçe derslerinde kullanılacak metinler, ne kadar nitelikli olursa olsun başarı bu metinlerin

öğretimini gerçekleştirecek olan öğretmenlerin niteliğine bağlıdır. “Çözümlenmeleri yapılan edebiyat metinleri, ortaöğretim öğrencilerine dil bilgilerini kavratma ve dil becerilerini kullanma yeterlikleri kazandırma yanında evrensel değerlerle birlikte içinde yaşadığı toplumun değerlerine de duyarlı davranabilecek bir anlayışla yetiştirilmesine zemin olabilecek içerik ve yeterlidir. Yeter ki, çözümlemesi yapılacak metinlerin seçimi bilinçli yapılsın ve eğitim etkinlikleriyle metin çözümlemeleri yapacak Türkçe ve Edebiyat öğretmenleri, ders işleyiş tasarımlarını iyi kurgulayabilsin (Göçer, 2016: 117).” Öğretmen adaylarının mesleklerine atandığında farklı bir motivasyonla bu tarz hataları yapmayacakları umulmaktadır.

Karadağ'ın (2012) öğretim programlarındaki kazanımlardan hareketle dile getirdiği “Dinleneni/izleneni anlama ve çözümleme amacı altında yer alan kazanımlar metne bağlı gerçekleşen bir konuşmanın dinleme yoluyla anlamlandırılmasına yöneliktir. Bunun yanında, bağlam yardımıyla söz varlığı unsurlarının anlamlandırılmasına ve şekil bilgisi yardımıyla kelime anlamlarının çözümlenmesine yönelik kazanımların da bu amaç altında yer alması gerekmektedir.” tespiti bu bakımdan önemlidir.

“Öğretmenlik, öğrencilere kuru bilgileri aktarma ve bu bilgileri onlara ezberletme işi değildir. Öğrencilere, bilgiye ulaşma yollarını göstermek ve edinilen bilgileri kendi hayatlarını kolaylaştıracak şekilde kullanmalarının yollarını göstermek öğretmenlerin başta gelen görevidir (Göçer, 2008: 6).

Lisans düzeyinde öğretim programındaki kazanımların içeriğine ve uygulamasına yönelik daha nitelikli öğretim tasarımlarının geliştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Öğretmen adayları, alan eğitimi derslerinin meslek hayatlarında kendilerine ortaokul öğrencilerine rehberlik edebilecekleri becerileri kazandırmada eksik kaldığını düşünmekte, okuma eğitimi dersinin daha verimli olması için farklı türlerde edebî eserlerin okunup farklı yöntemler doğrultusunda bu eserler hakkında tartışmalar yapılması ve okuma etkinliklerine daha çok yer verilmesi gerektiğini savunmaktadır (Sevim ve Şeref, 2015).

Karadeniz (2012), modern metin çözümleme metodlarının lisans öğrencilerinin şiir çözümleme becerilerine etkisini incelemiş ve söz konusu yaklaşımların etkili olduğunu, şiir öğretiminde kullanılabileceğini tespit etmiştir.

Metin çözümleme düzeyine ulaşmayı amaçlayan birey, bir metnin yalnızca yüzeysel boyutunu değil derin yapısını da kavrayabilmelidir. Metnin yüzeysel yapısı daha çok dilbilgisel özellikleri içine almakta ve sözcüksel düzeyde kalmakta iken; metnin derin yapısı anlamın üretimine yönelik çıkarımlarda bulunma, metnin iletisini ya da iletilerini neden-sonuç ilişkileri çerçevesinde gerekçelendirebilme, metnin anlatı öğelerini yorumlayabilme gibi daha üst düzey bilişsel süreçler gerektiren bir alandır (Gündoğdu, 2012).

6. Türkçe öğretmeni adaylarının araştırmada kendilerine yöneltilen ilk iki soruya verdikleri yanıtlarda daha başarılı olmaları, bu soruların şiirin temasına yönelik daha bilindik basmakalıp sorular olmasıyla açıklanabilir. Türkçe öğretmenlerinin metne yönelik sordukları soruların büyük bir bölümünün bilgi basamağına yönelik olması, üst düzey becerilere yönelik analiz basamağına ve değerlendirme basamağına çok düşük oranlarda kalması da (Zorbaz, 2005) bu durumu destekleyen bulgular olarak değerlendirilebilir.

Okuduğunu anlama sürecinde metin üzerinde bazı anlama aşamalarının izlenmesi gerekir. Bu aşamaları üç başlıkta özetlemek mümkündür: 1. Metnin yapısını çözümleme 2. Metnin içeriğini anlama ve yorumlama 3. Metni eleştirme (Balci, 2009: 13)

Dil ve edebiyat öğretiminde belirli bir şablondaki soruların öğrenciler tarafından otomatikleşmiş bir şekilde yanıtladıkları söylenebilir. Bu durum öğretim sürecindeki kalıplaşmış öğretim anlayışıyla doğrudan ilgilidir. Nitekim alanyazında şiirler, yaratıcısının yaşamı, sanat anlayışı, diğer eserleri ve döneminin özellikleri gibi dış unsurlara ya da içeriğe yönelik tema, ana duygu, söz

sanatları, atasözü ve deyimler gibi kalıplaşmış başlıklara/kavramlara göre değerlendirilmekte ve çözümlenmekteyken Son yıllarda ise yazınsal metinler dilbilimin uygulama alanı olan eleştirel söylem çözümlemesi ile incelenmekte; metin odaklı çözümleme yaklaşımları tercih edilmektedir (Tepeli, 2013).

Öneriler:

1. Bu çalışmanın bulguları, Türkçe öğretmeni adaylarının şiir çözümlemede bazı hata ve eksiklerinin olduğunu da ortaya koymuştur. Bunların giderilmesi için öğretmen eğitimcilerinin derslerde bu tip uygulamaları bir öğretim etkinliği olarak tasarlamaları, etkinlik sonuçlarını geribildirim olarak öğretmen adaylarıyla paylaşmaları ve tartışmalarının öğretmen adaylarına katkısını belirlemeye yönelik araştırmalar planlanabilir.

2. Öğretme sürecinin uygulayıcısı konumundaki Türkçe öğretmenleri veya adaylarının farklı metin türlerinin çözümlemesine yönelik görüşlerini belirlemek amacıyla benzer çalışmalar yapılabilir.

3. Ortaokul düzeyindeki öğrencilerin şiir metinlerini çözümlemelerine yönelik çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Akdeniz, S. (2011). Cahit Sıtkı Tarancı'nın Şiirlerinde Çocukluk ve Çocukluğa Duyulan Özlem. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(4).
- Aktaş, Ş. (2009). *Şiir Tahlili: Teori-Uygulama*. Akçağ Basım Yayım.
- Bahar, M. A. (2010). *Türkçe Öğretiminde Şiir*. (Master's thesis, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Balcı, A. (2009). *İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Okuma Alışkanlık ve İlgileri Üzerine Bir Araştırma*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara
- BAŞ, B. (2003). Altıncı Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Metin Türleri Üzerine Bir İnceleme. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (13), 257.
- Bilgin, N. (1995). *Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Bulut, Y. (2015). Cahit Sıtkı Tarancı'nun şiir anlayışı ve yaşama sevinci temalı şiirlerinin içerikleri açısından şiir çözümleme yöntemine göre çözümlemesi. *Electronic Turkish Studies*, 10(12).
- Canlı, S. (2015). Türkçe Ders Kitaplarına Seçilecek Metinlerin Belirlenmesinde Çocuğa Görelik İlkesi. *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 98-123.
- Coşkun, E. ve Taş, S. (2008). Ders Kitaplarına Metin Seçimi Açısından Türkçe Öğretim Programlarının Değerlendirilmesi/Evaluation of Turkish Curriculums in Terms of Text Selection for Textbooks. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(10), 59-74.
- Çağlar, Y. (2011). "Affan Dede'ye Para Saydım.". *1453 İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi*, Sayı: 11, 81-86.
- Çinici, Ü. ve Özbay, H. (2018). Ali Akbaş'ın Gökte Ay Portakaldır Masalı Üzerine Metin Dil Bilimsel Bir Çözümleme. *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(20), 483-504.
- Derman, S. (2011). Dil Bilgisi Öğretiminde Metin Seçimi. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31, 297-319.
- Dilidüzgün, S. (2004). *İletişim Odaklı Türkçe Derslerinde Çocuk Kitapları*. Morpa Kültür Yayınları.
- Durukan, E. ve Maden, S. (2011). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Türkçe Öğretmenliği Lisans Programına Yönelik Görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(2), 555-566.
- Göçer, A. (2008). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Türkçe Öğretimi Bakımından Öğretmenlik Mesleğine Hazır Bulunuşluk Düzeyleri (Niğde Üniversitesi Örneği). *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 33(358), 5-13.
- Göçer, A. (2016). Öğretmen Roller ve Öğrenci Etkililiği Bakımından Türk Dili ve Edebiyatı Eğitiminde Metin Çözümleme Süreci. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 115-131.
- Gündoğdu, A. E. (2012). Ana Dili Olarak Türkçenin Öğretiminde Öyküleyici Metin Çözümlemeye

- Yönelik Gözlem Formu Önerisi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 3(5).
- Güneş, F. (2013). Türkçe Öğretiminde Metin Seçimi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 1(1), 1-12.
- İleri, S. (2004, 31 Aralık). *Cahit Sıtkı Tarancı* 2. Cumhuriyet.
- İşcan, A.; Efendioğlu, S. ve Ada, Ş. (2007). Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Edebî Metinlerin Öğrencilere Estetik Zevk Kazandırmadaki Rolü. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1/2, 59-76.
- Karadağ, Ö. (2012). Anlama becerileri açısından Türkçe Dersi Öğretim Programına Eleştirel Bir Bakış. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 36(1), 97-110.
- Karadeniz, A. (2012). *Modern Çözümleme Yöntemlerinin Şiir Çözümleme Becerisine Etkisi ve Şiir Öğretiminde Kullanılabilirliği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Karakaş, R. (2005). Cahit Sıtkı Tarancı'nın Eserlerinde Masalın İşlevi. *Dergi Karadeniz*, 13 (13).
- Karakuş, N. (2012). *Türkçe Öğretiminde Kaynak Metin Kullanımı*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Kolaç, E.; Demir, T. ve Karadağ, R. (2012). Öğretmen Adaylarının Dil Eğitiminde Çocuk Edebiyatı Metinlerinin Kullanımına Yönelik Görüşleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 161(161), 195.
- Korkut, E. (2005). Şiir Dili ve Bir Çözümleme Örneği: Tanpınar, "Ne İçin deyim Zamanın". *Türkbilig*, (9), 103-112.
- MEB. (2018). *Türkçe Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*. Ankara: MEB Yayınları.
- Oğur, E. (2009). Cahit Sıtkı Tarancı'nın Şiirlerinde Çocuk Edebiyatına Kaynaklık Eden Türlerin Kullanılması. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4, 1155-1173.
- Özbay, M. ve Çeçen, M. A. (2012). Türkçe Ders Kitaplarında (6-8. Sınıflar) Yer Alan Metinlerin Tür ve Tema Açısından İncelenmesi. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 1(1), 67.
- Rifat, M. (1999). *Gösterge Eleştirisi*. İstanbul: Kaf Yayınevi.
- Sevim, O. ve Şeref, İ. (2015). Türkçe Öğretmen Adaylarının Okuma Eğitimi Dersiyile İlgili Görüş ve Önerileri. *EKEV Akademi Dergisi*, 61(61), 365-378.
- Sinan, A. T. ve Demir, S. (2011). İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Ders Kitaplarındaki Anlatsal Metinlerin Yapı Özellikleri ve Programa Uygunluğu. *Turkish Studies*, 6(3), 1149-1167.
- Şeref, İ. (2018). Şiir Öğretiminde Etkinliklere Dayalı Ontolojik Metin Çözümleme Yöntemi ve Bir Yönerge. *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 3(6).
- Şeref, İ. (2020). Etkinliklere Dayalı Ontolojik Metin Analizi Yönteminin Yedinci Sınıf Öğrencilerinin Şiir Çözümleme Başarılarına Etkisi. *Kastamonu Education Journal*, 28(1), 267-285. doi:10.24106/kefdergi.3555
- Şirin, M. R. (2011). *Aynam Çocuk Renkli Bir Deniz*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Tarancı, C. (1989). *Evime ve Nihal'e Mektuplar*, (Hz. Enginün. İ.), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tepeli, Y. (2013). Necip Fazıl Kısakürek'in "Kaldırımlar" Şiiri Üzerine Dil Bilimsel Bir Çözümleme. *Electronic Turkish Studies*, 8(1).
- Yıldırım, A ve Şimşek H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (8. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zorbaz, K. Z. (2005). *İlköğretim Okulları İkinci Kademe Türkçe Öğretmenlerinin Ölçme ve Değerlendirmeye İlişkin Görüşleri ve Yazılı Sınavlarda Sordukları Sorular Üzerine Bir Değerlendirme*. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay.

EKLER: ULAMLARA GÖRE KATILIMCI İFADELERİ

[K]: KIZ

[E]: ERKEK

Türkçe Öğretmeni Adaylarının "Sattı bana çocukluğumu ifadesini şiirin bağlamına göre açıklayınız." Sorusuna Verdikleri Yanıtlar

a) Çocukluğa geri dönme, geri dönme isteği

[K] Şairin hayallerde bile olsa çocukluğuna döndüğünü, ona sahip olduğunu anlatıyor.

Şairin çocukluğuna tekrar dönmesini anlatır.

[E] Çocukluğa geri dönme isteğidir.

[K] Affan Dede'nin şaire çocukluğa ile ilgili anılar yaşattığını, şairin kendisini çocukluğundaki gibi hissetmeye başladığı anlatılmak istenmiştir.

[E] Çocukluk dönemi sona ermiş kişiye tekrar çocukluğunu geri vermesidir.

[E] Yaşlılıktan şikâyet, gençliğe geri dönme arzudur.

[K] Şiire göre çocukluğuna geri kavuşmuştur.

[K] Şair Affan Dede'den çocukluğunu hatırlatan şeyler satın almış ya da çocukluğuna dair anılar dinlemiş olabilir.

[E] Şiirin genel kavramında bahsettiği çocukluğa dönmek istemektedir.

[K] Şair çocukluğuna dönme arzusunun gerçekleştiğini hayal etmektedir.

[K] Çocukluğuna özlem duyduğu için tekrardan çocuk olmak istiyor.

[E] Çocukluğunun güzel geçtiğini, çocukluğuna özlem duyduğunu ve bunun için her şeyi yapabileceğini söylüyor.

[E] Affan Dede'ye verilen para karşısında şairi tekrardan çocukluk yıllarına götürdüğünü anlatmıştır.

[K] Şekeri satın alarak çocukluğunu da satın almaya benzetmesini anlatır. Şairin şekerle birlikte bir anda çocukluğuna dönmesini ifade ediyor.

[K] Belki bir koku belki bir tat ile zihninde çocukluk anılarını canlandıran uyarıcıya bir sesleniştir.

[K] Yazar horoz şekeri çocukluğu simgelediği için horoz şekerini para karşılığında alıyor. Şekeri çocukluğu olarak görüyor.

[K] Çocukluğuna geri dönmek istediğini belirtiyor.

[K] Affan Dede'nin, çocuklara ait olan eşyaları satmasıyla çocukluğuna döndüğünü anlatır. Bu eşyaları satarak anlatıcıya çocukluğunu vermiştir.

[K] Şairin yaşlandığını, zamanın kısıtlı olduğunu, çocukluğuna dönmeyi, eski günlerini yaşamak için bir bahçede çocuklar gibi oynayıp, uçurtma uçurmayı istemektedir.

[E] Çocuğu hayal gücünü kullanmasını, çocukluğuna gitmesini sağlamıştır.

[E] Çocukluğa dönmek, eski anılara kavuşmak isteyen birinin söylemidir.

[K] Affan Dede'nin şaire çocuklara ait olan eşyaları satmasıyla çocukluğuna döndüğünü anlatır.

[K] Özlediği çocukluk günlerine dönmek istemiştir. Hayatın sıkıcılığından kaçarak mutlu olmak ister.

[E] Çocukken çocukluğunu yaşayamayan insanlar hep çocukluk özlemiyle yaşar.

[K] Kişi çocukluğuna özlem duymaktadır. Çocuk özgürlüğünü, kaygısız yaşamayı, çocukluktaki güzel yiyecekleri özlemesidir.

[E] Şair çocukluk yıllarını geri getirmek istemektedir.

[K] Çocukluk yıllarındaki kaygısızlığını, mutluluğunu çok özlediği için çocukluğunu satın almış yani hayalleriyle geçmişine gitmiş ve özlediği hayatını hatırlamıştır.

[K] Çocukluğa özlem duyan bir kişinin çocukluğuna dönmesidir.

[K] Şair çocuklukta yaşamak istediği anıları tekrar yaşamak istemektedir.

[K] Şairin çocukluğuna duyduğu özlem sebebiyle hayal ürünü bir kişi tarafından çocukluğunu satın almak istemektedir.

[E] Geçmişe dönmek elimizde değildir ancak yazar çocukluğunu o kadar özlemiş ki bu şekilde geçmişe dönüş yapıyor.

[E] Çocukluğa duyulan özlem vardır.

[K] Şairi geçmişine götüren bir hayali insan olarak karşımıza çıkmaktadır.

[K] Hayatın kişiye çocukluğunu geri vermesidir. Hayallerde her yaşa dönebiliriz.

[K] Düş kurdum çocukluğumu hatırladım, çocukluğuma olan özlemi hatırladım anlamında kullanılmıştır.

b) Bedel ödemek, bedel karşılığında çocukluğu elde etmek

[K] Ulaşmak istediği, özlediği özgürlüğe parayla satın alıp ulaşmıştır.

[K] Affan Dede'nin çocukluğunu satması üzerine artık hür, özgür olduğunu belirtiyor.

[E] Şair çocukluğunu kısa bir süre geri almak istediğinden böyle bir yola başvurmuştur.

[E] Çocukluğunu yaşayamamış bir insanın çocukluk hayallerini yaşamak için onları satın alabileceğini düşünür.

[K] Aslında kendisine ait olan ama varlığının farkında olan ve bunu çok uzaklarda arayıp parayla sahip olabileceğini vurguluyor.

[E] Çocuğun şekeri parayla alması ve bu şekerden sonra mutlu olmasına vesile olduğunu gösteren açıklamalar yapmasıdır.

[K] Aslında satılan çocukluktan öte kendisine bahsedilen taze bir ömürdür.

[K] Şairin çocukluğu geri alabilmek için bedel ödediğini belirtiyor.

[K] Çocukluğu parayla satın alacak kadar değerli görüyor. Ona ulaşmanın ne kadar zor olduğunu biliyor.

[K] Şair Affan Dede'ye bozuk paraları verdiği anda çocuk olacağı fikrini düşünmüştür.

[E] Çocukluğun artık olamayacağını bu nedenle satın almak mecburiyetine düşmesi anlatılmıştır.

[E] Çocukluğun alınmasıyla insanların artık özgür olacağını düşünüyor.

c) Affan Dede, horoz şekeri, oyuncak gibi imgelerin çocuklukla özdeşleştirilmesi

[K] Yediği şekerler, bisküviler, aldığı oyuncakları imgeleştirmiştir

[E] Çocukluğunun Affan Dede'de olduğunu belirtir.

[E] Burada şair kendisini çocukluğuna götüren şahsı, ona çocukluğundan konuşup hatıralarına götüren çocukluğunun nasıl geçtiğini hatırlatan anlamına gelmektedir.

[E] Şiirde Affan Dede çocukluk anılarını anlatan bir kişi olduğundan yazar, çocuk için "Sattı bana çocukluğumu" ifadesini kullanmıştır.

[E] Affan Dede çocuğa verdiği horoz şekeriyle ona çocukluğunu vermiştir.

[E] Affan Dede Şairin hayal dünyasına girerek ona çocukluğunu hatırlatmıştır.

[K] Affan Dede'nin ona geçmişini anlatıp onun da Affan Dede ile birlikte geçmiş günlere gidip mutlu olması kastedilmektedir.

[K] Şair çocukluk döneminin en güzel zamanlar olduğunu, Affan Dede'nin ona çocukluğunu geri verdiğini anlatıyor.

[E] Affan Dede'den aldığı oyuncaklardan bahsetmektedir.

[E] Şairin geçmişi hatırlamasında ve o günleri tekrar yaşamasında çocukluğunun bir kahramanı olan Affan Dede'nin katkısını anlatmaktadır.

d) Çocukluğu yaşayamamak, yaşanmamış çocukluk

[E] Çocukluğumuzu yaşayamıyoruz, bir şeyler karşılığında alıyoruz gibi bir ifadeden bahsedilmiştir.

[E] Çocukluğu geri alıp yaşamasını ve bununla birlikte çocukluğunda yapamadığı şeyleri bu bağlamla ele almıştır, geliştirmiştir.

[K] Şair tam olarak yaşanmamış bir çocukluk geçirmiş olabilir. Belki çocukluğunda istediği şeyleri yapamamıştır.

[K] Yani çocukların çocukluğunu yaşayamadıklarını, çocukların umut ve mutluluğunun yok edildiğini değerlerin önemini yitirdiğinden bahsediyor.

[K] Şairin topluma uygun bir birey olmak için gösterdiği çabalar sonucunda çocukluğunu yaşayamaması. Çocukluğunu düşleyerek geçirmesidir.

[K] Yazar doyasıya bir çocukluk yaşamak için onu satın aldığını söylüyor ancak bu hayali bir imgedir.

[E] Çocukluğunu yaşayamayan çocuğun ya da bireyin Affan Dede'den çocukluk anılarını istemesiyle anılardan yaşamadığı çocukluğunu yaşamasıdır.

[E] Çocuk hayatını yaşamadığını, ailesini, çevresini bilmediğini, yaşını bilmediğini belirtiyor.

e) Çocuk kalma isteği, yaşlılık kaygısı

[E] Yaşlanmak istemediğini, hep genç kalmak istediğini görüyoruz.

[K] Sıtkı'nın bilindiği üzere ölüm korkusu onu yaşama sıkı sıkıya bağladığı için ölümsüz olma isteği şiirde yaşının olmayışı olarak tezahür etmiştir.

[E] Çocukluğa duyulan özlemi ve şu an içinde bulunduğu yaşlı olma düşüncesini karşılaştırmaktadır.

f) Diğer

[E] Eğer çocukluğunu anımsatmazsa şiirde bahsedilen hiçbir şey gerçekleşmez. O dize şiirin kilit noktasıdır.

[E] Kaybettiği şeylerini geri aldığını ve artık kimseye ihtiyacı olmadığını belirtmektedir.

[K] Hayatın karmaşasından çocukluk dönemine ilişkin her şeyden, tüm sorunlardan uzak olma isteğidir.

[K] İnsanın çocuk ruhunun her zaman, her daim olması gerektiğini vurgulamıştır.

[E] Mecazi anlamda kullanılmıştır çünkü gerçek hayatta bir insan çocukluğunu satın alamaz.

[K] Kahramanın çocuklukta bilmezliği, yaş, ad gibi ifadelerin önemi olmadığı ve bu duyguyu sevdiği anlatılmaktadır.

[K] Artık gelmeyecek olan çocukluğunu ifade etmektedir.

[K] Şiirde parası ödenerek çocukluğun satın alındığını ironi şekliyle açıklamıştır.

[E] Çocukken yaşadığımız o mutlulukları para dahi hiçbir şey getiremez.

[K] Şaire çocukluğundaki tüm eğlenceleri geri verdiği anlamı çıkıyor.

[E] Toplum senin kendi fikirlerini dile getirmeni engelleyebilir ama sen onlardan alabilirsen hayatın tadını çıkarırsın.

[E] Çocukluğun ne kadar önemli olduğunu belirten, çocukla gelen bahar havasının, mutluluğun, neşenin geri geldiğini belirtiyor.

[K] Her insanın hayatına dokunan bir iz vardır. Yazarın kendiyile olan monologlarına bakıldığında yaşam ve gerçeklik ilişkisi kurduğunu görüyoruz.

Türkçe Öğretmeni "Çocukluk adlı şiirin bağlamına göre Affan Dede şiirde neyi ifade etmektedir?" Sorusuna Verdikleri Yanıtlar

a) Çocukluğu anımsatan temsili bir karakter

- [K] Affan Dede çocukluğunda en çok iz bırakan, özlediği kişiyi anımsatıyor.
 [E] Affan Dede kişinin hayal âleminde tasvir ettiği bir kişidir.
 [E] Kişilere çocukluğu hatırlatan şahıstır.
 [K] Affan Dede şairin çocukluğunda tanıdığı bir kişinin imgeleştirilmiş halidir.
 [E] Affan Dede kendi çocukluğunu mecazî anlamıyla satan çocukluğuna döndüren kişidir.
 [E] Çocukluğun geri getirilmesi için oluşturulmuş temsili bir kişidir.
 [K] Affan Dede çocukluğun geri getirilmesi için oluşturulmuş hayali bir kişidir.
 [K] Affan Dede çocukluğunu geri getirmek, çocukluğuna duyduğu özlemi ifade etmek için şiirde kullanılmış temsili bir karakterdir.
 [E] Affan Dede kahramana çocukluğuna veren hayali kahramandır.
 [K] Affan Dede şairin kendi hayal dünyasındaki bir kişidir.
 [K] Affan Dede çocukluk anılarını canlandırmayı sağlayan bir temsili karakterdir.
 [E] Affan Dede gerçekte olmayan, hayali bir dededir.
 [E] Affan Dede yaşlı bir dededir.
 [E] Affan Dede hayali bir karakterdir.
 [E] Şairin çocukluğunu geri veren hayal kahramanıdır.
 [K] Affan Dede şiirde şairin çocukluğunu temsil etmektedir.
 [K] Affan Dede şiirde kahramanımızın hayal ettiği çocukluğunu geri veren hayal kahramanıdır.
 [K] Yazara yeniden çocukluğunu sunan kişidir.
 [K] Affan Dede geçmiş anıları temsil eder.
 [E] Affan Dede geçmişini temsil ediyor.
 [K] Şairin hayali olarak oluşturduğu bir kişidir.
 [K] Affan Dede hayali bir unsurdur. Şiirde elde edilmesi olanaksız olan durumu şaire olanaklı kılan kişidir.

b) Çocukluğu satan kişi

- [K] Affan Dede parayla çocukluğu satabilen yaşlı bir dededir.
 [K] Affan Dede şaire çocukluğunu satan kişidir. Şairin önceden tanıdığı birisi de olabilir.
 [K] Çocuğa çocukluğunu satan kişidir. Bana göre düş satıcısıdır.
 [E] Gözünü para hırsı bürümüş yani paracı dedelere denir.
 [E] Affan Dede çocukluğu satan birisidir.
 [K] Affan Dede çocukluğu satan birisidir.
 [K] Şair çocukluğuna özlem duyduğu için Affan Dede'yi kendisine vereceği para karşılığında çocukluğuna döndüren kişi olarak hayal etmiştir.
 [K] Affan Dede çocuklara çocukluğunu satan biri olarak nitelenmiş.
 [K] Affan Dede çocuğa çocukluğunu satan kişidir.
 [K] Affan Dede kahramanın çocukluğunu ona veren kişidir.
 [K] Affan Dede bir satıcısıdır.
 [E] Affan Dede çocuğa çocukluğunu satan kişidir.
 [K] Affan Dede bir düş satıcısıdır.
 [E] Affan Dede gözü hırs ve paradan başka bir şey görmeyen, çocukluğunu hiç uğruna feda eden biridir.

- [K] Şiirde kahramanın çocukluğunu satan kişidir.
 [K] Çocukluğu satan bir dededir. Bana ise hastalık anında bahşedilen şifayı ifade etmektedir.
 [E] Çocuğa hayatını para karşılığında veren kişidir.
 [E] Affan Dede şiirde çocukluk satan bir kişidir. Bana göre zamanı ifade etmektedir.
 [K] Affan Dede anlatılan kişiye çocukluğunu satıp ona hayat ışığı, umudu, mutluluğu veren, çocukluğuna dönmesini sağlayan kişidir.
 [E] Gözünü para ve hırs bürümüş kişidir.
 [K] Affan Dede şiirde çocukluğunu satan kişidir.
 [K] Affan Dede şiirde hayal ürünü bir kişiyi temsil etmektedir. Sanki bir esnafmış gibi şaire çocukluğunu sattığından söz edilmiştir.
 [E] Affan Dede çocukluğunu satarak kahramanımızın özgürleşmesini sağlayan kişidir.
 [K] Şiirde anlatılan çocuğun, çocukluğunu sattığı dededir.
 [K] Affan Dede insanların çocukluğunu satan bir kişi olarak belirtilmiştir.
 [K] Affan Dede şiirde şairin hayallerini satın aldığı kişi olarak ifade edilmektedir.
 [K] Affan Dede şaire çocukluğunu veren kişidir.
 [E] Affan Dede çocuğun çocukluğunu geri veren, onun büyümesini, kim olduğunu unutturan kişidir.
 [E] Affan Dede'nin şiirde yaşlılığı satın aldığı ifade ediliyor.
 [E] Şiirde yaşlılığı satın aldığı iddia edilen kişidir.
 [K] Affan Dede çocuğa mutluluk veren kişi olarak anlatılmıştır.

c) Seyyar satıcı, bakkal, vb.

- [E] Affan Dede horoz şekeri satan bir seyyar satıcı veya bakkaldır.
 [K] Çocukluğunu Affan Dede'den satın aldığını söylüyor. Şair Affan Dede'den çocukluğunu hatırlatan şeyler satın almış olabilir.
 [E] Affan Dede çocukları eğlendiren aletler getiren ve yiyecekler satan bir kişidir.
 [K] Affan Dede horoz şekeri satıcısıdır.
 [E] Affan Dede şiirde bakkal görevindedir.
 [E] Affan Dede bir bakkaldır.
 [E] Affan Dede oyuncak satıcısıdır.
 [K] Affan Dede bir sinemacıdır.
 [E] Affan Dede bir satıcıdır.
 [E] Şairin çocukluğunda kendisinden sürekli horoz şekeri aldığı seyyar bir satıcı olabilir.

d) Yazarın kendisidir

- [E] Affan Dede şiirde anlatıcının yaşlı halidir.
 [K] Affan Dede şiirdeki yaşlı kişinin kendisidir.
 [E] Affan Dede yazarın hayali bir unsur olarak verdiği bir şahıs, ondan çocukluğunu satın almak istemektedir. Belki de Affan Dede kendisidir.
 [K] Affan Dede şairin çocukluğundan sonraki hayatı, yaşları olabilir.

e) Zaman

- [E] Affan Dede ile zaman kastedilmiş olabilir.
 [E] Affan Dede zamandır. Şiirde zamanı ifade etmektedir.
 [K] Affan Dede yaşlı bir adam, zaman kavramı içerisinde gizlenmiş bir yazar ancak bir şeyden feragat ederek çocukluğunu satın alıyor.

[K] Affan Dede şairin çocukluğunu, hayallerini, yaşama sevincini elinden alan zamanı ifade eder.

[K] Affan Dede adlı kişi yaşamı veya zamanı ifade ediyor olabilir.

[K] Affan Dede şiirde bence zaman anlamında kullanılmıştır.

f) Diğer

[E] Affan Dede ideal kişidir, kendisine ulaşılacak istenen kişidir.

[E] Affan Dede çocukların sevdiği bir karakterdir.

[K] Affan Dede çocukluğunu vermesi açısından bir Tanrı olabilir.

[K] Affan Dede affedici kişi anlamındadır. Çocukluğunu satan kişidir yani Rab'dır.

[K] Kendi kişiliği olmayan, kendini bulmaya çalışan biridir.

[K] Affan Dede rahat yaşamın, hür yaşamın sağlanabilmesi için kurulan bir simgedir.

[K] Yaşlanmak istemeyen bir kişinin Affan Dede'den çocukluğunu alması anlatılmaktadır.

[E] Affan Dede uyarıcı niteliğindedir.

[K] Affan Dede toplumun çocukluğunu yaşamasına engel olan biridir.

[K] Affan Dede burada özgürlüğü temsil etmektedir.

[E] Affan Dede dünyadaki tüm çocukların sahibidir.

[K] Affan Dede bir yaşamdır.

Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) Olan Öğrencilere Yemek Yapma Becerilerinin Öğretiminde Sabit Bekleme Süreli Öğretimin Etkililiği

Dr. Galibiye Çetrez Arıcan

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8095-5808>

Trakya Üniversitesi, Edirne – TÜRKİYE

Prof. Dr. Yeşim Fazlıoğlu

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3970-7084>

Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, Edirne – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 13.02.2019

Kabul: 01.04.2020

On-line Yayın: 25.06.2020

Anahtar Kelimeler

OSB'li Öğrenciler

Sabit Bekleme Süreli Öğretim

Yemek Yapma Becerileri

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29074>

Öz

Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) olan bireylerin gelişim özellikleri ve yeterlikleri normal gelişim gösteren bireylerden farklılık göstermektedir. Bu bireylerin yaşadıkları toplumda diğer bireyler tarafından kabul görmeleri ve başkalarına bağımlı olmadan yaşamaları günlük yaşam becerileri (yemek yapma, yiyecekleri koruma, temizlik yapma, giysilerin bakımı, ütü yapma, görünüşü düzeltme, telefonla iletişim, konuk ağırlama, yatak düzeltme becerileri gibi) konusunda bilgi beceri ve alışkanlıkları yerine getirmeleriyle yakından ilişkilidir. OSB'li bireyler, çoğunlukla, normal gelişim gösteren bireylerin kendi kendilerine öğrendikleri günlük yaşam becerilerini sistemli öğretim almadan öğrenememektedirler. Bu nedenle, günlük yaşam becerilerini öğretmek OSB'li bireylere sağlanan eğitim hizmetlerinin amaçlarından birisi olarak belirtilmektedir. Bu amaçtan yola çıkılarak, bu çalışmada OSB'li öğrencilere yemek yapma becerilerinin öğretiminde sabit bekleme süreli öğretim yönteminin etkililiğini belirlemek hedeflenmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu Edirne ilindeki bir özel eğitim okuluna devam eden yaşları 18, 21, 21 olan üç OSB'li öğrenci oluşturmuştur. Araştırmada tek-denekli araştırma modellerinden yoklama denemeli denekler arası çoklu yoklama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın bağımlı değişkeni, öğrencilerin yemek yapma becerilerinden puding yapma becerisini gerçekleştirme düzeyleridir. Araştırmanın bağımsız değişkeni ise, sabit bekleme süreli öğretim yöntemine dayalı olarak hazırlanan öğretim programının uygulanmasıdır. Araştırmada öğrencilere ilişkin belirlenen hedef beceride, başlama, genelleme başlama, öğretim, izleme ve genelleme verilerinin toplanması için veri kayıt formları hazırlanmıştır. Araştırma sonucunda deneklerin üçünün de belirlenen beceriyi hedeflenen ölçüt düzeyinde edindikleri, bu beceriyi uygulama sona erdikten sonra da kullanmaya devam ettikleri ve farklı araç ve kişilere genelledikleri sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca öğrencilerin anneleri ve öğretmenleri ile yapılan görüşmeler sonucunda, bu becerinin öğretiminden memnun oldukları yönünde bilgiler elde edilmiştir.

Atf Bilgisi / Reference Information

Çetrez Arıcan, G. ve Fazlıoğlu, Y. (2020). Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) Olan Öğrencilere Yemek Yapma Becerilerinin Öğretiminde Sabit Bekleme Süreli Öğretimin Etkililiği. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 80, Summer, p. 71-85.

The Effectiveness of Constant Time Delay on Teaching to Students With Autism Spectrum Disorder

Dr. Galibiye Çetrez Arıcan
Trakya University, Edirne – TURKEY

Prof. Dr. Yeşim Fazlıoğlu
Baskent University, Faculty of Fine Arts Design and Architecture, Department of Visual Arts and Design, Ankara – TURKEY

Article History

Submitted: 13.02.2019
Accepted: 01.04.2020
Published Online: 25.06.2020

Key Words

Students With ASD
Constant Time Delay Procedure
Cooking Skills

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29074>

Abstract

Individuals with Autism Spectrum Disorder (ASD) have significant differences in their developmental characteristics and individual competences. These individuals to be accepted in the society they live in and live without being dependent on others is closely related to their daily life skills, (for instance; cooking, food preservation, cleaning, clothes care, ironing, correcting the appearance, telephone communication, welcoming guests, bed correction). Individuals with ASD often have difficulty in learning the daily life skills they have learned on their own without systematic teaching. Therefore, teaching daily life skills is one of the aims of educational services provided to individuals with ASD. In this study, it is aimed to determine the effectiveness of the constant time delay procedure in teaching cooking skills to students with ASD. The study group consisted of three ASD students aged 18, 21, 21 attending a special education school in Edirne province. In the study, a single-subject multiple-probe model was used. The dependent variable of the study is the level of students' ability to make pudding from their cooking skills. The independent variable of the study is the implementation of the curriculum based on the constant time delay procedure. Data recording forms were prepared for the purpose of gathering the initial, generalization initial, teaching, monitoring and generalization data in the target skill determined for the students. As a result of the research, it was seen that all three subjects performed the determined skill in accordance with the targeted criteria and it was determined that the students continued to use it after the application ended and generalized them to different environments , tool and people. In addition, as a result of the interviews with the mothers and teachers of the students, they were satisfied that they were pleased with the teaching of this skill.

GİRİŞ

Otizm, gelişimin erken döneminde ortaya çıkan, karşılıklı sosyal etkileşimde ve iletişimde zorluklar, kısıtlı, tekrarlayıcı davranış örüntüleri ve etkinlikler, ilgilerle kendini gösteren bir bozukluk olarak ifade edilmektedir (American Psychiatric Association (APA), 2013). Günümüzde, otizm teriminin yanı sıra, otizm spektrum bozukluğu (autism spectrum disorder) terimi de kullanılmaktadır. Otizm spektrum bozukluğu, yaygın gelişimsel bozukluk (pervasive developmental disorder) terimiyle aynı anlamda olup, ileri düzeyde ve karmaşık bir gelişimsel yetersizlik olarak kullanılmaktadır (Kırcaali-İftar, 2012: 19).

Sosyal güçlükler, OSB'li bireylerin tanılanmasında temel ölçütlerden biri olarak kullanılmaktadır. Bu nedenlerle de OSB'li bireylerin taranması, tanı konması ve bu bireyler için sağaltım programlarının hazırlanmasında sosyal ve uyumsal davranışlar da değerlendirilmektedir (Sucuoğlu, 2012: 66). Uyumsal davranışlar bireylerin günlük yaşamdaki görevlerini yerine getirebilmesi için gerekli olan kavramsal, sosyal ve pratik beceriler olarak tanımlanmaktadır (www.aaid.org, 2008). Uyumsal davranışlardaki yetersizlikler bireylerin günlük yaşamdaki görevlerini yerine getirmesini etkilediği gibi onun çevresindeki kişilerle iletişim kurmasını, gerektiğinde özel durumlara tepki vermesini de olumsuz şekilde etkilemektedir. Uyumsal davranışlar aynı kültürdeki ve yaştaki bireylerden beklenen sosyal görevleri ve kişisel bağımsızlık standartları olarak da ifade edilmektedir. Uyum becerileri, alanyazında bağımsız yaşam becerileri ya da günlük yaşam becerileri olarak da isimlendirilmektedir (Bozkurt, 2001: 5; Cavkaytar, 1999: 1; Özen, 1995: 2).

Bağımsız yaşam becerileri, bireyin doğumundan başlayarak yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli olan birincil ihtiyaçları dışındaki, diğer ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik beceriler olarak ifade edilmektedir. Önemli değişiklikler olmamakla birlikte değişik kaynaklarda bağımsız yaşam becerileri değişik şekillerde sınıflandırılmaktadır (AAMR, 1992; Eripek, 1996: 8; Snell, 1983). Sıklıkla kullanılan sınıflandırmalardan birisi, uyumsal davranışlar, toplumsal beceriler ve mesleki beceriler şeklindedir (Varol, 2004; 8).

OSB'li bireylerin günlük yaşamlarını devam ettirmeleri için gerekli uyum becerileri, özel eğitim kurumlarında uygulanan akademik programlar ve günlük yaşam becerilerinin öğretilmesi ile sağlanmaya çalışılmaktadır. Günlük yaşam becerileri, ev içinde ve ev dışında başkalarına bağımlı olmadan bireyin yaşamını devam ettirebilmesi ve kişisel bakımını, görünüşünü koruyabilmesi için gerekli becerilerdir. Bu beceriler, ev içi becerileri (yemek yapma, yiyecekleri koruma, temizlik, giysilerin temizliği ve bakımı, görünüşünü düzeltme, telefonla iletişim, konuk ağırlama, odasını düzenli tutma becerileri gibi) ve toplum kaynaklarını kullanma becerileri (şehir içinde ve şehirlerarası yolculuk yapma, alışveriş yapma, restoranda yemek yeme, doktora gitme gibi) olarak sınıflanabilmektedir (Varol, 2004;8). Bireylerin ev içi becerilerini yerine getirmesiyle birlikte anne-baba ya da diğer kişilere bağımlılığı ortadan kalkmaktadır. Özellikle büyük yaşlardaki gelişimsel yetersizliğe sahip bireylerin ev içi becerilerini kazanması oldukça önemli görülmektedir (Çetrez, 2004:134).

OSB'li öğrencilerin devam ettikleri okul programlarında yer alan bu ev içi becerilerini edinmeleri ve günlük yaşamlarında kullanmaları, bu öğrencilerle çalışan öğretmenlerin yaptığı öğretimin etkili olmasına bağlı olmaktadır. Öğretimde etkililik ise, bir öğrencinin öğretim yapılmadan önce bağımsız olarak yapamadığı bir davranış ya da beceriyi, öğretim yapıldıktan sonra bağımsız olarak yapabilmesi olarak ifade edilmektedir (Tekin-İftar ve Kırcaali-İftar, 2012: 72). Diğer özel gereksinimli bireylerde olduğu gibi OSB'li öğrencilerle yapılan öğretimin amacı da, onların bağımsız birer birey olmalarını sağlayarak daha nitelikli bir yaşam sürmelerine katkıda bulunmaktır. Bunun için etkili yapılan öğretim, yalnız okul içinde değil okul dışında da öğrencilerin davranışlarında değişiklik oluşturmalıdır.

Son yıllarda OSB'li bireylerin eğitiminde etkili öğretimin sağlanabilmesi için bilimsel dayanağı

olan yöntem ve uygulamaların kullanılması gerektiği ifade edilmektedir. Bu amaçla Amerikan Ulusal Mesleki Gelişim Merkezi (NPDC-National Professional Development Center) ve Ulusal Otizm Merkezi (NAC-National Autism Center) tarafından bilimsel dayanağı olan uygulamalar derlenmiştir. Sabit bekleme süreli öğretim yöntemi de bu uygulamalar arasında yer almaktadır.

Yanlışsız öğretim yöntemlerinden biri olan sabit bekleme süreli öğretim, OSB'li çocuk ve yetişkinlere, orta ve ağır düzeydeki zihinsel yetersizliği olan çocuk ve yetişkinlere beceri ve davranış kazandırmada etkili olarak kullanılmaktadır (Tekin-İftar ve Kırcaali İftar, 2012: 155; Wolery, Ault ve Doyle 1992:176). Alanyazında sabit bekleme süreli öğretimle yapılan araştırmalar incelendiğinde bu yöntemin, tek basamaklı ve zincirleme becerilerin öğretiminde, değişik uygulamacılarla (öğretmenler, akranlar, araştırmacılar vb.) ve değişik öğretimsel uygulamalarla (küçük grup, birebir öğretim, gömülü öğretim vb) etkili olarak kullanıldığı görülmektedir (Odluyurt, 2011; 1446; Rogers, Hemmeter ve Wolery, 2010; 103). Alanyazında incelenen bu araştırmalar da sabit bekleme süreli öğretimin bilimsel dayanağı olan ve etkili sonuçlar veren bir öğretim yöntemi olduğunu göstermektedir.

Sabit bekleme süreli öğretimde, iki ayrı tür öğretim denemesi uygulanmaktadır. Bunlar, a) sıfır saniye süreli öğretim denemeleri ve b) sabit bekleme süreli denemelerdir. Belli bir sayıda sıfır saniye bekleme denemesi sunulurken, hedef uyarının hemen akabinde bireyin doğru yanıt vermesini sağlamak için kontrol edici ipucu sunulmaktadır. Bu yöntemde öğrencinin, performans düzeyi tek fırsat yöntemiyle belirlenmekte sonra, öğretimde kullanılacak ipuçlarına karar verilmektedir. Daha sonra, sıfır saniye süreli öğretim denemelerine devam etme ölçütü belirlenmektedir. Çoğunlukla, öğrenci, beceri basamaklarının hepsini belirlenen ipucu bir defa verildiğinde yapıncaya değin, sıfır saniye süreli öğretim ipuçlarına devam edilmektedir (Genç Tosun, 2014: 299; Snell ve Brown, 2011; Tekin-İftar ve Kırcaali İftar, 2012: 156; Varol, 2011: 61).

İlk sıfır saniye süreli öğretim sürecinde, öğrenci beceri basamaklarının birçoğunda ipucunun iki ya da daha fazla verilmesine gereksinim duyuyorsa ya da ipucu birden çok verildiği halde beceri basamaklarının çoğunu yerine getiremiyorsa, seçilen ipucunun yanlış olduğuna karar verilmekte ve daha çok yardım içeren başka bir ipucuna geçilmektedir (Varol, 2011: 61). Bu yöntemde öğretime başlamadan önce, sabit bekleme süreli öğretim denemelerinde uygulanacak bekleme süresi belirlenmektedir. Bu bekleme süresi çoğunlukla 4-5 sn. olmaktadır. Bekleme süreli öğretim denemelerinde, öğrencinin bekleme becerisine sahip olmaması durumunda ise bekleme eğitimi verilmesi gerekmektedir (Genç Tosun, 2014: 299; Varol, 2011: 61).

Sıfır saniye süreli öğretim denemelerinde, öğrencinin tepkisiz kalma, ipucu verildikten sonra doğru ve ipucu verildikten sonra yanlış olmak üzere üç tür öğrenci tepkisi olabilmektedir. Öğrencinin yanlış tepkisi görmezden gelinmekte ve ipucu tekrar verilmektedir. Öğrenci tepki vermezse de, öğrencinin dikkati çalışmaya çekilmekte ve ipucu tekrar verilmektedir. Öğrenci, ipucu verildikten sonra doğru tepki verdiğiğinde ise, anında betimlenerek pekiştirilmektedir (Varol, 2011: 61). Sabit bekleme süreli öğretim denemelerine başlandığında, öğrencinin ipucu verilmeden doğru, ipucu verilmeden yanlış, ipucu verildikten sonra doğru, ipucu verildikten sonra yanlış ve tepki vermeme olmak üzere beş tür tepkisi olabilmektedir (Genç Tosun, 2014:300; Tekin-İftar ve Kırcaali İftar, 2012:156). Öğretime başlamadan önce, öğrencinin bu tepkilerine nasıl yanıt verileceğine karar verilmesi gerekmektedir. Öğrenci, ipucu verilmeden yanlış tepki verdiğiğinde, öğrenciye beklemesi gerektiği söylenmekte, bekleme süresi dolduğunda ise ipucunun tekrar verilmesi gerekmektedir. Öğrenci, bekleme süresi içinde ve bekleme süresi bittikten sonra da tepki vermediğinde, öğrencinin dikkati çalışmaya çekilmekte, ipucunun tekrar verilmesi gerekmektedir. Öğrencinin ipucu verilmeden ve ipucu verildikten sonraki doğru tepkilerine ise, ayrımlı pekiştirme işlem süreci uygulanabilmektedir. Diğer bir deyişle, öğrenci, bekleme süresince ya da bekleme süresinin sonunda ipucu verilmeden doğru tepki verdiğiğinde, betimlenerek pekiştirilmekte, öğrenci bekleme süresinin sonunda ipucu verildikten sonra

doğru tepki verdiğiğinde ise pekiştirilmemektedir. Bu şekilde, öğrencinin, ipucu verilmeden doğru tepki vermesini artırmak daha kolay olmaktadır (Varol, 2011: 61).

Alanyazında yapılan araştırmalara bakıldığında, sabit bekleme süreli öğretim yöntemiyle yalnız OSB'li bireylerle değil farklı yetersizliği olan bireylerle, farklı becerilerin öğretiminde farklı yöntemlerle birlikte çalışıldığı görülmektedir. Akmanoğlu, Kurt ve Kapan (2015), OSB'li çocuklara kişisel soruların cevaplanmasının öğretiminde eşzamanlı ve sabit bekleme süreli öğretiminin karşılaştırılması, Aldemir ve Gürsel (2014), küçük grup öğretim düzenlemesiyle okul öncesi dönem akademik becerilerin öğretimi, Aykut (2009), hazır çorba pişirme becerisinin öğretimi, Aykut (2012), zihinsel yetersizlikten etkilenmiş öğrencilere günlük yaşam becerilerinin kazandırılmasında sabit bekleme süreli ve ipucunun sistematik olarak geri çekilmesi yönteminin birlikte kullanılması, , Aykut ve Varol (2010), zihinsel yetersizliği olan öğrencilere sabit bekleme süreli ve ipucunun sistematik olarak geri çekilmesiyle günlük yaşam becerilerinin öğretimi, Birkan, Yılmaz, Konukman, ve Erkan, (2005), OSB'li öğrencilere suyla ilgili oyun becerilerinin öğretimi, Kırcaali-İftar, Ergenekon ve Uysal (2008) toplama ve çıkarma becerilerinin öğretimi, Odluyurt (2011) gelişimsel yetersizliği olan küçük çocuklara giysi isimlendirme becerisinin öğretimini sabit bekleme süreli öğretimi etkinlikler içine gömerek uygulanması, Rogers, Louise Hemmeter, ve Wolery (2010), OSB'li çocuklara temel yüzme becerilerinin öğretimi, Tekin-İftar, Kırcaali-İftar, Birkan, Uysal, Yıldırım, ve Kurt, (2001), gelişimsel yetersizliği olan çocuklara boş zaman becerilerinin öğretimi, Tekin-İftar, Kurt ve Çetin (2011), yüksek ve düşük uygulama güvenilirliğiyle sunulan sabit bekleme süreli öğretim uygulamalarının karşılaştırılması, Yıldırım ve Tekin-İftar (2002), tanııcı levhaların öğretimi, Yüksel- Öğüt ve Yıkılmış (2013) paraları tanıma becerisinin öğretimi, çalışmalarının yapıldığı görülmektedir.

Bu çalışmada, OSB'li öğrencilere sabit bekleme süreli öğretim yöntemiyle puding yapma becerisinin öğretilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır. (a) sabit bekleme süreli öğretime dayalı öğretim uygulamaları OSB li bireylerin puding yapma becerisini edinme, sürdürme ve genelleme becerileri üzerinde etkili midir? puding yapma becerisinin öğretimi için sabit bekleme süreli öğretim yöntemi OSB'li öğrencilerin bu beceriyi edinmelerinde, sürdürmelerinde ve farklı kişi ve farklı araçlara genellemelerinde etkili midir? (b) araştırmaya katılan öğrencilerin annelerinin ve öğretmenlerinin puding yapma becerisinin öğretimi hakkındaki görüşleri (sosyal geçerlik) nelerdir?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırmada tek denekli araştırma modellerinden yoklama denemeli denekler arası çoklu yoklama modeli kullanılmıştır. Yoklama denemeli çoklu yoklama modeli başlama düzeyi ve uygulama evrelerinden oluşmaktadır. Yoklama denemeli çoklu yoklama modelinde değişiklik ya da öğretim yapılmak istenen üç durum belirlenmekte; modelin uygulama sürecinde öncelikle hedef durumların hepsi için eşzamanlı olarak başlama düzeyi verisi toplanmaktadır. Birinci durumda kararlı veri elde edildikten sonra uygulamaya başlanmakta ve belirlenen ölçüte ulaşmaya kadar uygulamaya devam edilmektedir. Bu süreçte diğer durumlarla ilgili aralıklı olarak yoklama denemeleri yapılmaktadır. Birinci durumda ölçüt karşılandıktan sonra ikinci durumda kararlı veri elde edilinceye kadar başlama düzeyi verisi toplanmakta, kararlı veri elde edildikten sonra ikinci durumda uygulamaya geçilmekte ve ölçüt karşılanıncaya kadar uygulamaya devam edilmektedir. Bu süreçte üçüncü durumla ilgili yoklama denemeleri düzenlenmekte, ölçüt karşılandıktan sonra üçüncü durumda kararlı veri elde edilinceye kadar başlama düzeyi verisi toplanmaktadır. Daha sonra üçüncü durumda da uygulamaya geçilmekte ve ölçüt karşılandıktan sonra uygulama sonlandırılmaktadır (Fidan, 2014: 168; Tekin-İftar, 2012: 127).

Bağımlı Değişken

Araştırmanın bağımlı değişkeni, katılımcı öğrencilerin (deneklerin) puding yapma becerisini öğrenme düzeyleridir. Hedef beceri için ölçüt bağımlı ölçü aracı hazırlanmış, deneklerin ölçüt bağımlı ölçü aracındaki puding yapma beceri basamaklarını %100 gerçekleştirmeleri ölçüt olarak kabul edilmiştir.

Tablo 1.1. Puding Yapma Becerisi Beceri Analizi**Puding Yapma Becerisi Beceri Analizi****1)Sütün kapağını açar.**

- a)Öğrenci sütü kullanmadığı eliyle tutar.
- b)Kullandığı elini sütün kapağına götürür.
- c)Sütün kapağını tutar.
- d)Sütün kapağını saat yönünün tersine doğru çevirerek açar.
- e) kapağı tezgahın üzerine bırakır.

2)Sütü tencereye döker.

- a)Tezgahın üzerinde duran ölçü bardağını alır.
- b)Süt kutusunu diğer eline alır.
- c)Bardağın ağız kısmını süt kutusunun ağız kısmının olduğu yere kadar kaldırır.
- d)Süt kutusunun ağız kısmını bardağın ağız kısmına yaklaştır.
- e)Süt kutusunun ağzını bardağın ağız kısmına doğru eğer.
- f)Bardağın tamamını süt ile doldurur.
- g)Bardak dolunca süt kutusunun ağzını havaya kaldırır.
- h)Süt kutusunu tezgahın üzerine bırakır.
- ı)Bardaktaki sütü tencereye boşaltır.
- i)Öğrenci a,b,c,d,e,f,g,h,ı basamaklarını iki kez daha yapar.
- j) Tezgahın üzerinde duran sütü alır.
- k) Tekrar bardağın ağız kısmını süt kutusunun ağız kısmının olduğu yere kadar kaldırır.
- m) Süt kutusunun ağız kısmını bardağın ağız kısmına yaklaştır.
- n)Bardağın yarısını süt ile doldurur
- o) Bardağın yarısı dolunca süt kutusunun ağzını havaya kaldırır.
- ö)Süt kutusunu tezgahın üstüne bırakır.
- p)Bardaktaki sütü tencereye boşaltır.
- r)Bardağı tezgahın üstüne bırakır.
- s)Sütün kapağını eline alır.
- ş)Sütün kapağını kapatır.
- t)Sütü buzdolabına kaldırır.

3)Pudingi sütün içine boşaltır.

- a)Öğrenci puding paketini kullanmadığı eliyle üst kısmından tutar.
- b) Kullandığı elini puding paketini kenarına götürür.
- c) Pudingi açma yerinden yırtarak açar.
- d) Paketin kopan parçasını tezgahın üstüne bırakır.
- e) Eline tekrar paketin üstüne götürür.
- e)Paketin tamamını sütün içine boşaltır.

f)Paketin yırtık parçasını ve boş paketi çöpe atar.

4)Ocağın altını açar.

- a)Öğrencikullandığı elini ocağın düğmesine yaklaştırır.
- b)Ocağın düğmesini kullandığı eliyle kavrar.
- c)Ocağın düğmesini içeri doğru bastırır.
- d)Ocağın düğmesini saat yönüne doğru bastırarak döndürür.
- e)Ocak yanuncaya kadar düğmeyi çevirir.
- f)Ocak yanınca elini düğmeden çeker.

5)Tencereyi ocağın üstüne koyar.

- a)İki eliyle tencerenin iki kulpunu da tutar.
- b)Tencereyi ocağın hizasına kadar kaldırır.
- c)Tencereyi yanan ocağın üstüne kadar götürür.
- d)Tencereyi yanan ocağın üstüne bırakır.
- e)Ellerini tencerenin kulpundan çeker.

6)Tahta kepçeyi eline alır.

- a)Öğrenci kullandığı elini tezgahın üstündeki tahta kepçeye uzatır.
- b) Kullandığı eliyle tahta kepçenin kulpunu kavrar.
- c)Tahta kepçeyi tencerenin üstüne kadar getirir.

7)Pudingi karıştırır.

- a)Öğrenci kepçeyi tencereye sokar.
- c) Tahta kepçe ile tencerenin dibinde daireler çizerek pudingi karıştırır.

8) Pudingi pişirir..

- a)Öğrenci pudingi tencerenin dibinde daireler çizerek sürekli karıştırır.
- b)Pudingin üstünde yuvarlak kabarcıklar oluşana kadar (kaynayana kadar) karıştırma işlemine devam eder.
- c)Pudingin üstünde yuvarlak kabarcıklar oluşuktan sonra (kaynadıktan sonra) 3 dakika daha karıştırma işlemine devam eder.
- d)Kepçeyi tencerinin içinde bırakır.

9)Ocağın altını kapatır.

- a)Öğrenci pudingi karıştırma eylemini bitirdikten sonra kullandığı elini ocağın düğmesine yaklaştırır.
- b)Ocağın düğmesini kullandığı eliyle kavrar.
- c)Ocağın düğmesini içeri doğru bastırır.
- d)Ocağın düğmesini saat yönünün tersine doğru bastırarak döndürür.
- e)Ocak tamamen sönünceye kadar düğmeyi çevirir.
- f)Ocak sönünce elini düğmeden çeker.

10) Servis yapar.

- a)Ocağın üzerindeki tencereyi iki eliyle tutar.
- b)Tencereyi tezgahın üzerine koyar.
- c)Kullanmadığı eliyle tezgahın üzerindeki kaseye uzanır.
- d)Kaseyi altından tutar.
- e)Kaseyi tencerenin ağzına yaklaştırır.
- f)Kullandığı eliyle kepçeye uçanır.
- g)Kepçeyi tutar.
- h)Kepçeye ağzına kadar pudingle doldurur.
- ı)Kepçeye aldığı pudingi kaseye boşaltır.

i) Aynı süreç kase dolana kadar devam eder.

j) Puding bitene kadar diğer kaselere de aynı süreci tekrarlayarak puding doldurur.

Bağımsız Değişken

Araştırmanın bağımsız değişkeni; deneklerin “puding yapma” becerisinin sabit bekleme süreli öğretim yöntemi uygulaması doğrultusunda hazırlanan beceri öğretim materyalidir.

Katılımcılar

Bu araştırmanın katılımcıları; katılımcı öğrenciler (denekler), uygulamacı ve gözlemcilerden oluşmaktadır

Katılımcı Öğrenciler (Denekler): Öğretilecek olan beceriye karar vermek için öğrencilerin sınıf öğretmenleriyle görüşülmüş ve onlardan yardım alınmıştır. Sınıf öğretmenlerinden, öğrencilerin hangi becerileri öğrenmeye ihtiyaçları olduğunu belirtmeleri ve bu becerileri önem sırasına göre listelemeleri istenmiştir. Bunun sonucunda, yemek yapma becerileri öncelikli beceri olarak belirlenmiş, bu becerilerden de puding yapma çalışılacak olan beceri olarak seçilmiştir.

Araştırmaya, Edirne’de bir özel eğitim okuluna devam eden OSB’li üç erkek öğrenci katılmıştır. Annelerden, öğrencilerin çalışmaya katılımı için yazılı izin alınmıştır. Öğrenciler (denekler), hedef beceriyle ilgili daha önce eğitim almamışlardır ve bu hedef becerinin onlara öğretimine ihtiyaç duymaktadırlar. Araştırmada yer alacak bu deneklerin, bu çalışmayı yerine getirebilmesi için bazı önkoşul becerilere sahip olmaları istenmiştir. Bu beceriler; (a) yemek tarifini okuyabilecek düzeyde okuma becerisine sahip olma (b) bir etkinliğe katıldığında en az 15 dakika devam ettirme, (c) görsel uyaran verildiğinde dikkatini 15 dk. yöneltebilme, (d) kendini ifade edecek kadar alıcı ve ifade edici dil becerilerine sahip olma ve (f) puding yapma becerisini yapabilecek düzeyde kaba ve ince motor becerilerine sahip olma biçiminde sıralanmıştır. Önkoşul becerilerine sahip olan denekleri seçmek için de yine öğrencilerin öğretmenlerinden yardım alınmıştır. Bunun için öğrencilerin devam ettiği okuldaki özel eğitim sınıf öğretmenleri ile görüşme yapılmış ve yapılan bu görüşmede araştırma kapsamına alınacak öğrencilerde aranan önkoşul beceriler belirtilerek, bu özellikteki öğrencilerin isimleri istenmiştir. Bu görüşme sonucunda araştırma için önkoşul becerilere sahip üç öğrenci katılımcı öğrenci (denek) olarak seçilmiştir. Çalışmaya alınan deneklerin özellikleri şunlardır: Deneklerin kendi isimleri kullanılmamıştır. Araştırmaya katılan üç öğrenci de, bir özel eğitim kurumuna gitmektedir ve yaşları da 18, 21 ve 21’ dir. Öğrenciler; araştırmanın hedef becerisi için gerekli kaba ve ince motor becerilerine sahiptirler. Araştırma için gerekli düzeyde özbakım ve günlük yaşam becerilerini sergileyebilmektedirler. Kendilerine verilen sözel yönergeleri bağımsız olarak takip etmektedirler. Bir yemek tarifini okuyabilecek kadar okuma-yazma becerilerine sahiptirler. Dikkatlerini yöneltmeleri gerektiğinde bir etkinliğe (15 dakika) yöneltebilmektedirler. İşbirliği yapma ve grup içerisinde çalışma becerilerine sahiptirler. Ayrıca sorumluluk almakta ve kendilerine verilen sorumluluğu bağımsız olarak yerine getirmektedirler.

Uygulamacı: Uygulamacı 11 yıllık öğretmenlik deneyimi olan, özel eğitim alanında lisans ve zihin engellilerin eğitimi alanında yüksek lisans derecelerine sahip bir öğretim görevlisidir.

Gözlemci: Araştırmada bağımlı ve bağımsız değişkene ilişkin güvenilirlik verileri toplanmıştır. Araştırmanın gözlemciler arası güvenilirlik ve uygulama güvenilirliği verileri; özel eğitim alanında çalışan bir doktor öğretim üyesi ve alanda çalışan bir özel eğitim öğretmeni tarafından toplanmıştır. Araştırmanın gözlemcilerine; güvenilirlik verilerini toplamadan önce (a) bu araştırmanın amacı (b) çalışmanın hedef becerisi ve bu hedef beceriyle ilgili öğrenci davranışları, (c) sabit bekleme süreli öğretim yöntemi (d) öğretim oturumları, (e) yoklama oturumları, (f) genelleme oturumları, (g) deneklerin beceriyle ilgili davranışlarını doğru ve yanlış sergileme durumları ile (h) deneklerin beceriyle ilgili davranışları doğru ve yanlış göstermeleri durumlarında uygulamacının vereceği tepkiler ile ilgili bilgi verilmiştir.

Ortam ve Araç-Gereçler

Araştırmanın uygulama çalışmaları, deneklerin devam ettikleri kurum içinde yer alan mutfakta yapılmıştır. Mutfağın kullanımı için kurumdan izin alınmıştır. Çalışmanın yapıldığı mutfak uzun (1 şeklinde) bir mutfaktır. Mutfak tezgahının boyutları 250x 60 cm kadardır. Mutfak tezgahında bir lavabo, bir musluk,

bir adet ankastre ocak, fırın, bir buzdolabı, bir bulaşık makinesi ve bir bulaşık bulundurmaktadır. Bulaşık makinesi ve fırın tezgâhın altına gömülü olacak biçimde yerleştirilmiştir. Ocak ise, tezgâhın sol tarafında olacak şekilde ve duvara bitişik olarak yerleştirilmiştir. Çalışmanın uygulamaları yapılırken, uygulamacı deneğin kullandığı eli tarafında ve tezgâhın önünde denekle yan yana olacak şekilde durmuşlardır. Deneklerin başlama, genelleme başlama, yoklama, uygulama ve izleme oturumlarıyla ilgili bütün veriler aynı ortamda toplanmıştır. Genelleme çalışmasına ilişkin veriler ise yine deneklerin devam ettikleri kurumun mutfağında farklı tür puding kullanılarak farklı kişilerle toplanmıştır.

Uygulama Süreci

Deneklerin puding yapma becerisindeki başlama, genelleme başlama, öğretim, izleme ve genelleme oturumlarındaki düzeyleri, bu becerinin ölçüt bağımlı ölçü aracı hazırlanarak ve tek fırsat yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Ayrıca bütün uygulama basamakları kameraya çekilip kaydedilmiş daha sonra bu kayıtlar izlenerek veriler toplanmıştır. Sabit bekleme süreli öğretim yönteminde uygulamanın yapıldığı öğretim oturumlarında, deneklerin gösterdiği ilerlemeleri kaydetmek için ilerleme kayıt formları hazırlanmış ve ilerlemeler bu formlar kullanılarak takip edilmiştir.

Başlama Düzeyi Oturumları: Başlama düzeyi belirlenirken puding yapma becerisi için hazırlanan ölçüt bağımlı ölçü araçları uygulanmıştır. Başlama düzeyi verileri, her bir denek için üç ayrı günde üç ayrı oturumda toplanmıştır. Genelleme başlama düzeyi verileri ise üçüncü günde başlama düzeyi oturumlarından sonra toplanmıştır. Bu oturumlarda denekler çalışılmak için seçilen hedef beceriyi kabul edilebilir düzeyde sergilediğinde ya da beceriyi sergileyemediğinde deneklere herhangi bir tepkide bulunulmamış ancak onların çalışmaya katılımları sözel pekiştiricilerle pekiştirilmiştir.

Öğretim Oturumları: Çalışmanın başlama düzeyi oturumlarında kararlı veri elde edildikten sonra birinci denekte (Osman) uygulamaya başlanmıştır. Birinci denekte belirlenen ölçüte ulaşmaya kadar öğretim oturumlarına devam edilmiştir. Birinci denekte öğretim oturumlarına devam ederken, diğer denekte iki gün ara ile yoklama verisi toplanmıştır. Birinci denekte ölçüt karşılandığında, ikinci denekte (Mustafa) uygulamaya başlanmıştır. İkinci denekte öğretim oturumları devam ederken, üçüncü denekte iki gün ara ile yoklama verisi toplanmıştır. İkinci denekte ölçüt karşılandığında, üçüncü denekte (Kemal) uygulamaya başlanmıştır. Üçüncü denekte de ölçüte ulaşıldığında uygulama sonlandırılmıştır. Hedef becerinin öğretimi haftanın üç günü, 30 dakikadan oluşan bir öğretim oturumu şeklinde yapılmıştır. Her bir öğretim oturumunda ise üç öğretim denemesi gerçekleştirilmiştir. Öğretim oturumlarına ardarda üç oturum % 100 düzeyinde ölçüte ulaşmaya kadar devam edilmiştir. Ölçüt, puding yapma becerisi için hazırlanan ölçüt bağımlı ölçü araçındaki her bir beceri basamağının %100 gerçekleştirilmesi olarak belirlenmiştir. Öğretim oturumları şu şekilde gerçekleştirilmiştir. Uygulamaya başlamadan önce, uygulamacı deneğe kendini tanıtmıştır. Uygulama esnasında kullanılacak araç gereçleri tanıtmıştır. Deneğe çalışılacak olan beceri hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Daha sonra deneğe puding yap denilmiş ve her basamak için model olunarak sıfır saniye bekleme süreli öğretim süreçleri gerçekleştirilmiştir. Sıfır saniye bekleme süreli öğretim süreçlerinde, denek becerinin her bir basamağını model olma ipucu bir kez verildiğinde yaptığı, dört saniye bekleme süreli öğretim sürecine geçilmiştir. Bu öğretim süreçlerinde denek, becerinin ana yönergesi verildikten sonra dört saniye içinde becerinin bütün basamaklarını bağımsız olarak gerçekleştirdiyse, becerinin ölçü araçları üç ayrı oturumda birer kez daha uygulanarak deneğin becerideki öğretim sonu düzeyi belirlenmiştir. Denek beceri basamaklarını bağımsız olarak gerçekleştiremediğinde ise, dört saniye bekleme süreli öğretim oturumlarına devam edilmiştir.

Genelleme Oturumları: Deneklerin öğretim oturumlarında edindikleri hedef beceriyi farklı araç ve kişilere genelleyip genellemediklerini değerlendirmek için, genelleme oturumları uygulanmıştır. Genelleme verileri, tüm deneklerin öğretim oturumlarında ölçütü karşılamalarından bir hafta sonra arka arkaya üç oturum düzenlenerek toplanmıştır. Genelleme oturumlarında deneklere herhangi bir yardım yapılmamıştır. Deneğe, pudingi nasıl yaparsın? Haydi puding yap, yönergesi verilerek hedef beceriyi sergilemesi istenmiştir. Deneğin bu esnada sergilediği hedef beceriler kaydedilmiştir. Uygulamacı, deneği, sergilemiş olduğu hedef beceri için sözel pekiştiriciler kullanarak pekiştirmiştir.

İzleme Oturumları: İzleme oturumları; öğretim oturumlarından sonraki birinci, üçüncü ve dördüncü haftalarda başlama düzeyi oturumlarındaki uygulamaya benzer şekilde uygulamalar yapılarak toplanmıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırmada sırasıyla etkililik, güvenilirlik ve sosyal geçerlik verileri olmak üzere üç tür veri toplanmıştır.

Etkililik Verilerinin Toplanması: Tüm oturumlar bir kamera kullanılarak kaydedilmiş ve araştırma verileri uygulamacı tarafından bu kayıtlar izlenerek toplanmıştır. Araştırmada etkililik verilerinin toplanması aşamasında, hedef beceride, deneklerin doğru ve yanlış sergiledikleri davranışlar kayıt edilmiş ve doğru davranış yüzdesi hesaplanmıştır. Hedef becerinin değerlendirilmesi aşamasında puding yapma becerisi için hazırlanan ölçüt bağımlı ölçü aracındaki beceri basamaklarının sergilenmesine ilişkin veri toplanmıştır. Denek beceri basamaklarını doğru sergilediğinde veri toplama formuna "+", diğer durumlar için "-" konularak, doğru sergilenen davranışların yüzdesi hesaplanmış ve elde edilen veriler grafiğe işlenmiştir.

Güvenirlik Verilerinin Toplanması: Araştırmada güvenilirlik verileri olarak; (a) gözlemciler arası güvenilirlik ve (b) uygulama güvenilirliği verileri toplanmıştır. Araştırmanın gözlemciler arası güvenilirlik verileri, özel eğitim alanında çalışan bir doktor öğretim üyesi ve alanda çalışan bir özel eğitim öğretmeni tarafından toplanmıştır. Başlama, genelleme başlama, öğretim, yoklama, genelleme ve izleme evresine ilişkin tüm oturumların en az %30'unda araştırmanın kamere kayıtları, gözlemciler tarafından izlenerek, gözlemciler arası güvenilirlik verileri toplanmıştır. Gözlemciler arası güvenilirlik hesabı (görüş birliği) / (görüş birliği + görüş ayrılığı) x 100 formülü kullanılarak hesaplanmıştır. Hedef beceri için her üç denegin başlama, genelleme başlama, yoklama, öğretim, izleme ve genelleme oturumlarına ilişkin güvenilirlik yüzdesi %100 bulunmuştur.

Uygulama güvenilirliği verileri, araştırmacı tarafından hazırlanan puding yapma becerisi öğretim paketinin uygulama güvenilirliği veri toplama formu ile toplanmıştır. Uygulama güvenilirliği verileri; (a) uygulamacının kendini, uygulama sırasında kullanılacak araç gereçleri tanıtmayı, (b) hedef becerinin ve öğretimsel amacın deneklere anlatılması, (c) deneklerin çalışma esnasındaki görevleri ve görevlerini nasıl yerine getireceklerinin açıklanması, d) deneklerin dikkatlerinin çalışmaya çekilmesi, (e) çalışmanın uygulanması (f) uygulamanın sonunda çalışma ile ilgili deneklere sorular sorulması, (g) deneklerin sergiledikleri davranışlara uygun tepki verme (davranışın kabul edilebilir düzeyde sergilenmesinde pekiştirilmesi, yanlış sergilenmesi durumunda öğretim sürecinin tekrarlanması) ve (h) deneklerin katılım davranışını pekiştirme davranışları gözlenmiş ve bu gözlemlere göre uygulamacının doğru davranışları (+) işareti ile yanlış davranışları (-) işareti ile forma işlenmiştir. Daha sonra doğru davranış sayıları belirlenmiş ve yüzdelikleri hesaplanarak forma işlenmiştir. Gözlemci tarafından tüm oturumların %30'unda uygulama güvenilirliği verileri toplanmıştır (Tekin-İftar ve Kırcaali-İftar, 2012). Uygulama güvenilirliği verileri her denek için %100 olarak bulunmuştur.

Sosyal Geçerlik Verilerinin Toplanması: Bu araştırmada, OSB'li deneklere puding yapma becerisinin öğretim sürecinde elde edilen sonuçların denekler açısından önemini belirleyebilmek amacıyla, deneklerin anneleri ve devam ettikleri okuldaki öğretmenleri ile görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde puding yapma becerisinin nasıl gerçekleştirileceği ile ilgili basamaklar öğretmenler ve annelere anlatılmış ve çocukları için bu becerinin öğretilmesinin onlar için önemine ilişkin sorular sorularak annelerin ve öğretmenlerinin görüşleri alınmıştır.

Verilerin Analizi

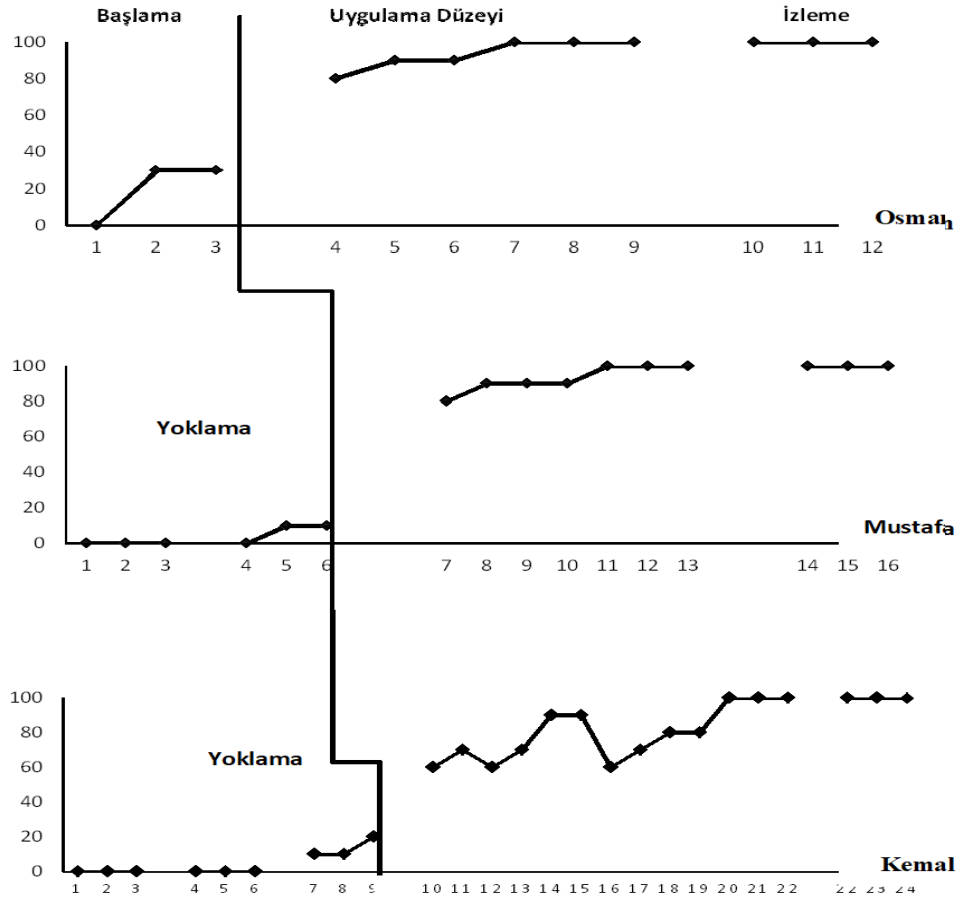
Araştırmada gerçekleştirilen puding yapma becerisi öğretim çalışmaları sonucunda elde edilen veriler grafiksel olarak çözümlenmiştir. Verilerin çözümlenmesinde, grafiksel analiz tekniklerinden çizgisel grafik kullanılmıştır. Deneklerin beceriyi yerine getirmesine ilişkin puanları yüzde olarak y ekseninde 0-100 arasında eşit aralıklarla gösterilmiş, başlama, öğretim, yoklama, izleme ve genelleme verileri x ekseninde numaralandırılmış ve eşit aralıklarla gösterilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmeler ile öğretmenler ve annelerden elde edilen sosyal geçerlik verileri betimsel analiz tekniği ile çözümlenmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde, deneklerin puding yapma becerisine ilişkin başlama, öğretim ve izleme bulgularına yer verilmiştir. Uygulama sürecinde evre değiştirme kararı, hedef becerilerde ölçütün (% 100) karşılanmasına göre alınmıştır.

1. Puding Yapma Becerisine İlişkin Başlama, Uygulama ve İzleme Düzeyine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan deneklerin her birinin hedef beceriye ilişkin başlama, uygulama ve izleme düzeylerine ilişkin bulgular Grafik 1’de gösterilmiştir.

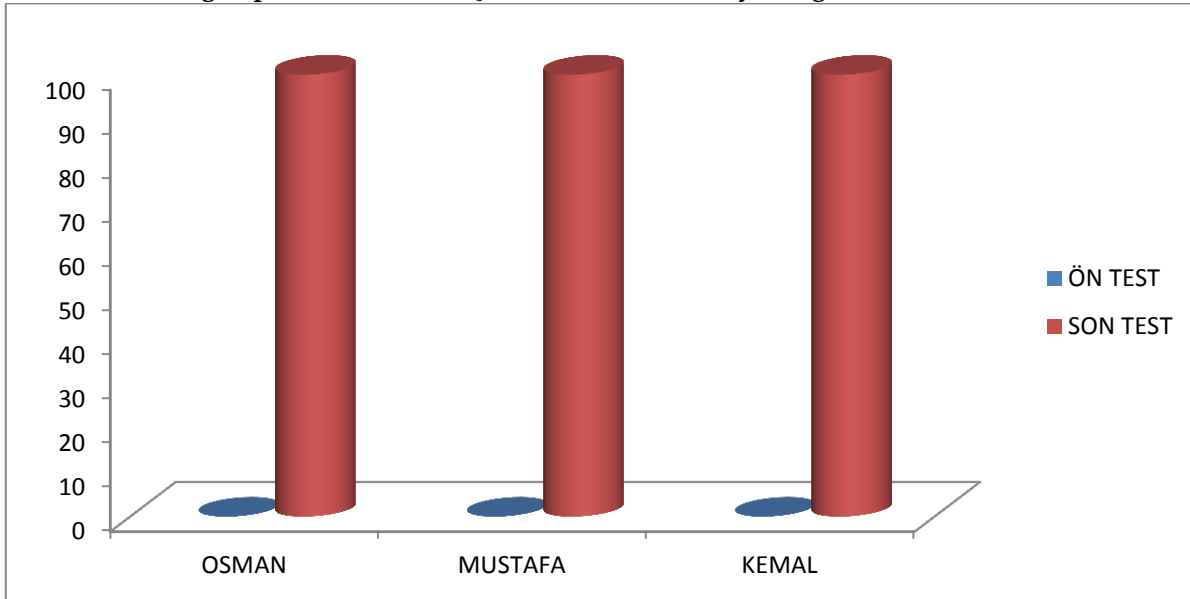
Grafik . 1. Puding Yapma Becerisini Bağımsız Gerçekleştirme Yüzdesi

Grafik 1’de görüldüğü gibi, başlama düzeyi evresinde birinci denek Osman’ın hedef beceriyi yerine getiremediği gözlenmiştir. Üç başlama düzeyi oturumunda kararlı veri elde edildikten sonra hedef becerinin öğretimine geçilmiştir. Öğretim evresinde hedef beceriye ait doğru tepki yüzdesinin %60 ile %100 arasında değişiklik gösterdiği belirlenmiştir. Osman uygulama evresindeki 4., 5. ve 6. oturumlarda hedef beceriyi %100 ölçütünde kabul edilebilir düzeyde sergilemiştir. Bu düzey, istenilen performans düzeyi olduğu için belirlenen ölçüt karşılanmış ve becerinin uygulama evresi

sonlandırılmıştır. İkinci denek Mustafa'nın da başlama düzeyi evresinde hedef beceriyi yerine getiremediği gözlenmiştir. Üç başlama düzeyi oturumunda kararlı veri elde edildikten sonra hedef becerinin öğretimine geçilmiştir. Öğretim evresinde hedef beceriye ait doğru tepki yüzdesinin %60 ile %100 arasında değişiklik gösterdiği belirlenmiştir. Mustafa uygulama evresindeki 4., 5. ve 6. oturumlarda hedef beceriyi %100 ölçütünde kabul edilebilir düzeyde sergilemiştir. Bu düzey, istenilen performans düzeyi olduğu için belirlenen ölçüt karşılanmış ve becerinin uygulama evresi sonlandırılmıştır. Üçüncü denek Kemal'in de başlama düzeyi evresinde hedef beceriyi yerine getiremediği gözlenmiştir. Üç başlama düzeyi oturumunda kararlı veri elde edildikten sonra hedef becerinin öğretimine geçilmiştir. Öğretim evresinde hedef beceriye ait doğru tepki yüzdesinin %40 ile %100 arasında değişiklik gösterdiği belirlenmiştir. Kemal uygulama evresindeki 11., 12. ve 13. oturumlarda hedef beceriyi %100 ölçütünde kabul edilebilir düzeyde sergilemiştir. Bu düzey, istenilen performans düzeyi olduğu için belirlenen ölçüt karşılanmış ve becerinin öğretim evresi sonlandırılmıştır.

Hedef becerinin öğretimi sona erdikten bir, üç ve dört hafta sonra izleme oturumları düzenlenmiştir. Bu oturumlarda deneklerin üçünün de (Osman, Mustafa ve Kemal) %100 düzeyinde hedef beceriyi kabul edilebilir düzeyde sergiledikleri sonucuna ulaşılmıştır.

2. Puding Yapma Becerisine İlişkin Genelleme Düzeyi Bulguları

Grafik 2. Puding Yapma Becerisine İlişkin Genelleme Yüzdesi

Grafik 2 'de görüldüğü gibi deneklerin (Osman, Mustafa, Kemal) genelleme başlama düzeyinde hedef beceriyi yerine getiremedikleri, öğretim sonu genelleme düzeyinde ise %100 hedef beceriyi yerine getirdikleri(sergiledikleri) görülmektedir.

3. Annelerin ve Öğretmenlerin Çalışmanın Sosyal Geçerliliğine İlişkin Görüşleri

Araştırmada, deneklerin anneleri ve öğretmenlerinden, araştırmanın hedef becerisini oluşturan puding yapma becerisinin öğretimine ilişkin görüşleri alınarak, çalışmanın sosyal geçerliliği değerlendirilmiştir. Alınan bu görüşlere göre; araştırmaya katılan öğrencilerin (deneklerin) anneleri ve öğretmenleri, öğrencilere hedef becerinin öğretilmesinden memnun olduklarını ayrıca öğretilen bu becerinin benzer becerilerin öğretimini de kolaylaştırdığını ifade etmişlerdir.

TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırmada puding yapma becerisinin öğretim programının hazırlanmasında sabit bekleme süreli öğretim yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda sabit bekleme süreli öğretimin puding yapma becerisini, OSB'li öğrencilerin kazanmalarında, sürdürmelerinde ve farklı kişi ve araçlara genellemelerinde etkili olduğu bulunmuştur. Sabit bekleme süreli öğretim etkili ve bilimsel dayanaklı öğretim uygulamalarından biri olarak, OSB'li çocuk ve yetişkinlerde, zihinsel yetersizliği olan çocuk ve yetişkinlerde kullanılmaktadır. Ayrıca sabit bekleme süreli öğretim farklı öğretimsel düzenlemelerle, tek basamaklı ve zincirleme becerilerin öğretiminde kullanılmaktadır.

Araştırmanın sonuçları alanda yapılan diğer çalışma sonuçları ile tutarlılık göstermektedir. Yüksel- Ögüt ve Yıkılmış (2013) zihin engelli çocuklara paraları tanıma; Kırcaali-İftar vd., (2008) zihin engelli bir öğrenciye toplama ve çıkarma becerileri; Aykut (2009), zihinsel yetersizliği olan öğrencilere hazır çorba pişirme becerisi; Aykut (2012), zihinsel yetersizlikten etkilenmiş öğrencilere günlük yaşam becerileri; Yıldırım ve Tekin-İftar (2002), gelişimsel geriliği olan öğrencilere tanıci levhaları tanıma becerisi; Aldemir ve Gürsel (2014), okul öncesi dönem akademik becerileri; Akmanoğlu, ve vd., (2015), kişisel soruların cevaplanması becerisi; Aykut ve Varol (2010), zihinsel yetersizliği olan öğrencilere günlük yaşam becerileri; Birkan, vd., (2005), OSB'li öğrencilere suyla ilgili oyun becerileri; Tekin-İftar, vd., gelişimsel yetersizliği olan çocuklara boş zaman becerileri; Rogers, vd., (2010), OSB'li çocuklara temel yüzme becerileri; Odluyurt (2011) gelişimsel yetersizliği olan küçük çocuklara giysi isimleri söyle becerisi; Schuster ve Griffen (1991), orta düzeyde zihinsel engelli öğrencilere, resimli yemek tarifi kitabını kullanarak içecek hazırlama; Zhang, vd., (2004), ağır düzeyde yetersizlikten etkilenmiş erişkin bir bireye bowling oynama becerisini kazandırmada sabit bekleme süreli öğretim yönteminin hedeflenen becerilerin öğretiminde etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Araştırmada, anneler ve öğretmenlerden toplanan sosyal geçerlik verileri, OSB'li öğrencilere hedef becerin öğretimi hakkındaki görüşlerinin olumlu olduğunu göstermektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin anneleri ve öğretmenleri öğrencilere hedef becerinin öğretilmesinden memnun olduklarını ayrıca öğretilen becerinin öğrenciler için önemli bir beceri olduğunu ifade etmişlerdir. Bu becerinin öğretiminin benzer başka becerilerin öğretimini de olumlu yönde etkilediğini öğrencilerin yemek yapma becerileri için daha istekli olduğunu ifade etmişlerdir. Bu sonuçtan hareketle öğrencilerin bu beceriyi öğrenerek daha fazla yemek yapma becerilerini öğrenerek kendilerine bakma ve bu alanda kendilerini geliştirerek bir meslek edinebilecekleri söylenebilmektedir. Ayrıca OSB'li çocukların aileleriyle yapılan çalışmalarda ailelerin çocuklarının yeni beceri edinmelerine yönelik büyük beklentiler içinde oldukları, edinilen her becerinin onları mutlu ettiği sonucuna ulaşılmıştır (Üstüner Top, 2009: 39). Araştırma bulguları ışığında ileride yürütülecek araştırmalar için bazı önerilerde bulunulabilir. Bu çalışmada sabit bekleme süreli öğretim tek başına kullanılmıştır. Yapılacak farklı çalışmalarda farklı tepki ipuçları yöntemleri ile hem zincirleme, hem tek basamaklı becerilerin öğretiminin etkileri ve verimlilikleri karşılaştırılabilir. Bu çalışmada OSB'li üç yetişkin birey ile çalışılmıştır. Diğer yetersizliği olan gruplarla örneğin, zihinsel yetersizliği olan, gelişimsel yetersizliği olan bireylerle sabit bekleme süreli öğretimin etkileri ve verimlilikleri araştırılabilir. Sabit bekleme süreli öğretim bilimsel dayanağı olan etkili bir yöntemdir. Öğretmenlere sabit bekleme süreli öğretim uygulamalarının nasıl yapıldığına ilişkin bilgilendirme seminerleri verilerek, bu yöntemin kullanımı genişletilebilir.

KAYNAKÇA

Akmanoğlu, N.; Kurt, O. and Kapan, A. (2015). Comparison of Simultaneous Prompting And Constant Time Delay Procedures In Teaching Children With Autism The Responses To Questions About

- Personal Information. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 15(3), 723-737. doi: 10.12738/estp.2015.3.2654.
- Aldemir, Ö. ve Gürsel, O. (2014). Gelişimsel Yetersizlik Gösteren Çocuklara Okul Öncesi Dönem Akademik Becerilerin Öğretiminde Küçük Grup Öğretim Düzenlemesiyle Sunulan Sabit Bekleme Süreli Öğretimin Etkililiği. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(2), 715-740. doi: 10.12738/estp.2014.2.1976.
- Aykut, Ç. (2009). Sabit Bekleme Süreli Öğretime Dayalı Bir Uygulama Örneği. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29 (1), 237-255.
- Aykut, Ç. ve Varol, N. (2010). Zihinsel Yetersizlikten Etkilenmiş Öğrencilere Günlük Yaşam Becerilerinin Kazandırılmasında, Sabit Bekleme Süreli Ve İpucunun Sistemik Olarak Geri Çekilmesi İşlem Süreciyle Yapılan Öğretimin, Etkililik Ve Verimliliklerinin Karşılaştırılması. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8(1), 227-261.
- Aykut, Ç. (2012). Zihinsel Yetersizlikten Etkilenmiş Öğrencilere Günlük Yaşam Becerilerinin Kazandırılmasında Sabit Bekleme Süreli Ve İpucunun Sistemik Olarak Geri Çekilmesi Öğretim Yöntemlerinin Karşılaştırılması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri* 12(1), 353-373.
- Birkan, B.; Yılmaz, İ.; Konukman, F. ve Erkan, M. (2005). Using Constant Time Delay Procedure to Teach Aquatic Play Skills to Children with Autism. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 40(2), 171-182.
- Bozkurt, F. (2001). *Zihin Özürlü Çocuklara Aperatif Yiyecek-İçecek Hazırlama Ve Servis Yapma Becerilerinin Öğretiminde Sabit Bekleme Süreli Öğretimin Etkililiği* (Yayımlanmamış uzmanlık tezi) Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Cavkaytar, A. (1998). *Öz bakım ve Ev İçi Becerilerinin Öğretimi El Kitabı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Cavkaytar, A. (1999). Zihin Engellilere Öz bakım Ve Ev İçi Becerilerinin Öğretiminde Bir Aile Eğitimi Programının Etkililiği, *Özel Eğitim Dergisi*, 2 (3) 40-50.
- Çetrez, G. (2004). *Bolu İlindeki Zihinsel Engelli Çocukların Sosyal Gelişim Özellikleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Abant İzzet baysal Üniversitesi, Bolu.
- Eripek, S. 1996. *Zihinsel Engelli Çocuklar*. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir: Genişletilmiş Baskı.
- Genç Tosun, D. (2014). Davranış Öncesi Uygulamalar. E. Tekin-İftar (Ed.) *Uygulamalı Davranış Analizi* (s.267-328). Ankara: Vize.
- Kırcaali-İftar, G. Ergenekon, Y. ve Uysal, A. (2008). Zihin Özürlü Bir Öğrenciye Sabit Bekleme Süreli Öğretimle Toplama Ve Çıkarma Öğretimi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 309-320.
- Odluyurt, S. (2011). Etkinlikler İçine Gömülen Sabit Bekleme Süreli Öğretimin Gelişimsel Yetersizliği Olan Küçük Çocuklara Giysi İsimlendirme Becerisinin Öğretimi Üzerindeki Etkililiği, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(3), 1445-1460.
- Özen, A. (1995). *Zihin engelli çocuklara yemek yeme becerilerinin kazandırılmasında fiziksel yardıma, model olmaya ve sözel yönergeye dayalı bireyselleştirilmiş öğretim materyallerinin etkililiği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Rogers, L.; Hemmeter, M. L. and Wolery, M. (2010) Using a Constant Time Delay Procedure to Teach Foundational Swimming Skills to Children With Autism. *Topics in Early Childhood Special Education*, 30, 102-111. doi.org/10.1177/0271121410369708.
- Snell, M. E. (1983). *Systematic Instruction Of The Moderately And Severely Handicapped*. Ohio: Merrill Publishing Company.
- Snell, M. E. and Brown, F. (2011). *Instruction of Students With Severe Disabilities*. (7th. Ed.).New Jersey: Pearson Education
- Schuster, J. W. and Griffen, A. K. (1991). Using Constant-Time Delay to Follow Recipe Following Skills.

- Education and Training in Mental Retardation*, 26, 411-419.
- Sucuoğlu, B. (2012). Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların değerlendirilmesi. E. Tekin-İftar (Ed.). *Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar ve Eğitimleri*.(s.69). Ankara: Vize Yayıncılık.
- Tekin-İftar, E.; Kurt, O. and Çetin, Ö. (2011). A Comparison of Constant Time Delay Instruction with High And Low Treatment Integrity. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri* 11(1) , 375-381.
- Tekin-İftar, E. ve Kırcaali-İftar, G. (2012). *Özel Eğitimde Yanlızsız Öğretim Yöntemleri*. Ankara: Vize.
- Tekin-İftar, E., Kırcaali-İftar, G., Birkan, B., Uysal, A., Yıldırım, S., & Kurt, O. (2001). Using Constant Time Delay To Teach Leisure Skills To Children With Developmental Disabilities. *Mexican Journal of Behavior Analysis*, 27, 337-362.
- Üstüner Top, F. (2009). Otistik Çocuğa Sahip Ailelerin Yaşadıkları Sorunlar İle Ruhsal Durumlarının Değerlendirilmesi: Niteliksel Araştırma. *Çocuk Dergisi* 9(1):34-42.
- Varol, N. (2004). *Özbakım Becerilerinin Öğretimi*. Ankara: Kök Yayıncılık
www.aaid.org, 2008
- Wolery, M.; Ault, M. J. and Doyle, P. M. (1992). *Teaching Students With Moderate to Severe Disabilities: Use of Response Prompting Strategies*. New York: Longman.
- Yıldırım, S. ve Tekin-İftar, E. (2002). Akranların Sunduğu Sabit Bekleme Süreli Öğretim Gelişimsel Geriliği Olan Öğrencilere Tanıtıcı Levhaların Öğretiminde Etkili midir? *Özel Eğitim Dergisi*, 3, 67-84.
- Yüksel- Öğüt, E. ve Yıkılmış, A. (2013). Zihin Engelli Çocuklara Paraları Tanıma Becerisinin Öğretiminde Sabit Bekleme Süreli Öğretimin Etkililiği. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 459-476.
- Zhang, J.; Cote, B.; Chen, C. and Liu, J. (2004). The Effect of a Constant Time Delay Procedure on Teaching Adults with Severe Mental Retardation A Recreation Bowling Skills. *Physical Educator*, 61 (2), 63-75.

Fen Bilimleri Dersinde STEM Uygulamaları Sürecine Yönelik Öğrenci Görüşleri

Özge Ceylan

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3737-8579>

Kartal Bilim ve Sanat Merkezi, İstanbul – TÜRKİYE

Aslıhan Demir

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8105-1859>

Milli Eğitim Bakanlığı, Bursa – TÜRKİYE

Prof. Dr. Ünsal Umdu Topsakal

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0565-7891>

Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Fen Bilgisi Eğitimi Anabilim Dalı, İstanbul – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 19.02.2020

Kabul: 25.04.2020

On-line Yayın: 25.06.2020

Anahtar Kelimeler

STEM

Etkinlik Tasarımı

Fen Bilimleri Dersi

Ortaokul Öğrencileri

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.41846>

Öz

Bu araştırma, 6. sınıf öğrencilerinin STEM temelli ders etkinlikleri uygulama sürecine ilişkin görüşlerini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Çalışmanın örneklemini 2018- 2019 eğitim öğretim yılında 6. sınıfına devam eden dokuz ortaokul öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması uygulanmış ve açık uçlu sorulardan oluşan veri toplama aracı kullanılmıştır. Araştırmacılar tarafından literatür taraması yapılmasının ardından geliştirilen sorulara uzman görüşü alınmış ve nihai hali verilmiştir. Açık uçlu soru formları uygulama öncesi ve sonrasında kullanılmıştır. Ön test olarak kullanılan açık uçlu soru formu dört sorudan oluşmaktadır. Son test olarak kullanılan açık uçlu soru formuna ön teste ek olarak dört açık uçlu soru daha eklenerek toplam sekiz soru ile veri toplanmıştır. Çalışmadan elde edilen veriler içerik analizi ile değerlendirilmiş ve frekans değerleri elde edilmiştir. Öğrencilere, araştırma sürecinde STEM yaklaşımı, sabit süratli hareket ve ısı yalıtımı konularıyla ilgili ön bilgi verilmiş ve ardından iki konuya ait STEM uygulamaları yapılmıştır. Ön test bulgularına bakıldığında, öğrencilerin fen bilimlerinde deney yapmaktan hoşlandıkları ve daha çok uygulama yapmak istedikleri ortaya çıkmış ayrıca STEM ile ilgili hiçbir bilgiye sahip olmadıkları görülmüştür. Son test bulgularında ise öğrencilerin tümünün STEM hakkında bilgi edindikleri; STEM'i eğlenceli buldukları ve STEM'in birçok disiplini içerdiğini farkettiler görülmüştür. Ayrıca öğrenciler uygulamalara çok istekli olmuşlar ve sürece merakla yaklaşmışlardır. Süreç sonunda tasarımlarına eleştirel yaklaşmış, eksiklik ya da hatalarını fark etmişlerdir. Öğrencilerin fen bilimleri dersine ilgilerini arttırmak ve sürekli kılmak, üst düzey düşünme becerilerini geliştirmek, eğlenerek kalıcı öğrenme yaşantıları edinmelerini sağlamak amacıyla öğretmenlerin STEM etkinliklerine daha sık yer vermeleri önerilmektedir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Ceylan, Ö.; Demir, A. ve Umdu Topsakal, Ü. (2020). Fen Bilimleri Dersinde STEM Uygulamaları Sürecine Yönelik Öğrenci Görüşleri. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 80, Summer, p. 87-99.

Students' Views on STEM Applications Process in Science Course

Özge Ceylan

Kartal Science and Art Center, Istanbul – TURKEY

Aslıhan Demir

Republic of Turkey Ministry of National Education, Bursa – TURKEY

Prof. Dr. Ünsal Umdu Topsakal

Yildiz Technical University, Faculty of Education, Department of Science Education, Istanbul – TURKEY

Article History

Submitted: 19.02.2020

Accepted: 25.04.2020

Published Online: 25.06.2020

Key Words

STEM

Activity Design

Science Lesson

Secondary School Students

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.41846>

Abstract

This research was conducted to reveal the opinions of 6th grade students regarding the STEM based course activities implementation process. The sample of the study consists of nine middle school students who continue their 6th grade in the 2018-2019 academic year. In the study, a case study, which is one of the qualitative research methods, was applied and the data collection tool consisting of open-ended questions was used. After researching the literature by the researchers, the expert opinion was taken and the final form was given to the questions developed. Open-ended questionnaires were used before and after application. The open-ended questionnaire used as a pretest consists of four questions. In addition to the pretest, four open-ended questions were added to the open-ended questionnaire used as a post-test, and data was collected with a total of eight questions. The data obtained from the study were evaluated by content analysis. During the research process, students were given preliminary information about STEM approach, constant speed motion and thermal insulation, and then STEM applications on two subjects were made. When the pretest findings were examined, it was revealed that the students liked to experiment in science and wanted to practice more, and it was seen that they did not have any knowledge about STEM. In the post-test findings, all students learned about STEM; It was seen that they found STEM fun and realized that STEM includes many disciplines. In addition, students were very eager to applications and approached the process with curiosity. At the end of the process, they approached their designs critically and realized their deficiencies or mistakes. It is recommended that teachers include STEM activities more frequently in order to increase students' interest in science lessons and to keep them continuous, to develop their high-level thinking skills, and to have a lasting learning experience by having fun.

1.GİRİŞ

Öğrencileri geleceğin dünyasına hazırlamak; girişimcilik, yenilikçilik, iletişim, üst düzey beceriler gibi 21.yy becerilerine sahip olmalarını sağlamak; gerçek dünya problemlerini çözme yeteneği kazandırmak amacıyla orta konmuş yaklaşımlardan biri de STEM yaklaşımıdır. Dünyada ilk defa STEM kavramı 1990'larda Ulusal Bilim Vakfı (National Science Foundation, NSF) tarafından "SMET" şeklinde sunulmuş, ardından değişime uğrayarak STEM halini almıştır (Sanders, 2008: 20). Ülkelerin farklı ihtiyaçlarına bağlı olarak dünyada tek bir tanımı olmayan STEM kavramı (Thomas, 2014: 19), "Science", "technology", "engineering" ve "mathematics" kelimelerinin baş harflerinden oluşturulan bir kavramdır (Dugger, 2010: 2). STEM eğitimi fen, teknoloji, mühendislik ve matematik disiplinlerinin okul öncesi eğitiminden doktora sonrasına kadar tüm faaliyetleri içerir (Gonzalez ve Kuenzi, 2012: 1). Bahsedilen bütüncül bakış açısı, bireylerin günlük yaşamda karşılaştıkları problemlere farklı açılardan bakma, çeşitli alanlarda var olan bilgilerini bir araya getirerek çözüm önerisi sunma ve değerlendirme yapma imkanı tanımaktadır. Çünkü STEM eğitimi yaklaşımı farklı disiplinlerdeki bilgileri kaliteli öğrenme ile birleştirerek; günlük hayatta kullanma, yaşam standartlarını artırma ve eleştirel düşünmeyi kapsayan bir eğitim süreci olarak düşünülebilir (Yıldırım ve Altun, 2015: 30). Öğrencilerin yaratıcılık, eleştirel düşünme, yansıtıcı düşünme, problem çözme gibi üst düzey düşünme becerilerinin STEM yaklaşımı aracılığıyla geliştirme fırsatı verdiği ifade edilebilir. Bu sebeple öğrencilerde bahsedilen becerileri geliştirilmesi için okul öncesi dönemden itibaren STEM eğitime yer verilmesi gerekmektedir. Chesloff (2013: 27)' a göre, STEM' in kalbindeki kavramlar merak, yaratıcılık, işbirliği ve eleştirel düşünme olup, STEM eğitiminin okul öncesi döneminde başlaması gerektiğini savunmaktadır.

STEM eğitimi, genişleyen STEM iş piyasası için gerekli olan ileri teknoloji becerilerine sahip, farkındalığı yüksek bir gençliği eğitmek için oluşturuldu (Land, 2013: 552). ABD başta olmak üzere dünyada bir çok ülke STEM eğitimi ulusal öğretim programlarına entegre etmiş, ekonomik kalkınmalarını sağlayacak nesiller yetiştirmeyi hedeflemişlerdir. STEM işgücü potansiyelinin artırılması için ülkemizde reformlara ihtiyaç duyulduğu ifade edilmiştir (Baran vd., 2016: 9). Yapılan araştırmalar ve eğitimcilerin girişimleri sonucunda fen bilimleri dersi öğretim programı (MEB, 2018) fen, mühendislik ve girişimcilik bölümü adı altında STEM ile bütünleştirilerek bu alanda somut adım atılmıştır. Öğrencilere STEM eğitimi yaklaşımı aracılığıyla bahsedilen özellikleri kazandırmak ve geleceklere yön veren temel unsurlardan biri haline getirmek amaçlanmaktadır. Yalnızca fen bilimlerinde değil eğitimin her aşasında ve her disiplininde STEM yaklaşımı ile öğrenciler tanışmalı, etkinliklerin uygulanmasından yeniden dizaynına kadar çeşitli aşamalarında yer almalıdır.

Gelecek nesillerin fizik, kimya, biyoloji ve matematik gibi temel bilimlerin ortaya koyduğu kuramsal bilgileri alıp, teknoloji ve mühendislik becerileri ile bütünleştirerek yenilikler yapmaları beklenmektedir. Öğrencilerin teknoloji ve bilimi mesleki kariyerlerinin odağına koymaları ve endüstri alanında sürdürülebilir gelişim göstermeleri istenmektedir. Bunları yaparken işbirliği yapma ve işbirliğini organize etme özelliğine sahip olmaları gerekir. STEM eğitiminin, öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor gelişimlerini eşzamanlı gerçekleştirdiği sonucuna varılabilir. Fen bilimleri öğretmenleri başta olmak üzere tüm alanlardaki ders öğretmenlerinin planlarına STEM etkinliklerine yer vermeleri gerekmektedir. Öğrencilerin yaparak yaşayarak öğrenme ortamlarında kalıcı öğrenmeler gerçekleştirdikleri düşünüldüğünde, bu yaklaşım ile derslere yön vermek öğrencilerin hem keyifli hem de anlamlı öğrenme ortamlarında öğrenmelerini gerçekleştirmeleri beklenir. Aynı zamanda STEM eğitimi yaklaşımı öğretmenlerin disiplinler arası uygulamaları, alanlarına ait bilgi ve becerilerinin öğretiminde nasıl etkin bir şekilde kullanabildiklerini açıklama amacındadır (Çorlu, 2012). Öğretmenler de kendi öğretme süreçleri hakkında dönüt alabilmekte ve gerekli düzenlemeleri gerçekleştirmelerine olanak sağlamaktadır.

STEM eğitiminin hedefi; öğrencilerin karşılaştıkları problemlere çeşitli disiplinleri kullanan bir bakış açısıyla yaklaşarak, bilgi ve beceri kazanmasıdır (Şahin, Ayar ve Adıgüzel, 2014: 297). Bu eğitim yaklaşımı kimyasal tepkimedeki bileşiklerin oluşumuna benzemektedir. Nasıl ki bileşikler, kendini oluşturan elementlerden farklı özellikler taşırsa, disiplinler de farklı modüllere entegre edildiklerinde, sahip oldukları özelliklerden daha net bir resim ortaya çıkarırlar (Lederman ve Niess, 1997: 57). Thomasian (2011: 34) STEM eğitiminin diğer bir amacından, öğrencilerin üniversitede STEM alanlarına yönelmelerini arttırmak ve öğrencilerin günlük hayatta karşılaştıkları problemlere fen, matematik, mühendislik ve teknoloji bilgilerine dayanarak çözüm üretmelerini sağlamaktan söz etmiştir.

Bu noktalardan hareketle çalışmanın amacı 6. sınıf öğrencilerinin STEM temelli ders etkinlikleri uygulama sürecine ilişkin görüşlerini ortaya koymak olarak belirlenmiştir. Alan yazın incelendiğinde dünyada ve ülkemizde STEM etkinlikleri üzerine yapılmış birçok çalışmanın yer aldığı görülmüştür. Bu çalışmayı diğer çalışmalardan ayıran en önemli özellik, STEM etkinlikleri planlarının araştırmacı tarafından oluşturulmasıdır. Ayrıca nitel araştırma yöntemi kullanılarak öğrencilerin fen bilimleri dersi ile birlikte STEM etkinliklerine olan düşünceleri derinlemesine analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu açıdan alan yazına katkı sunacağı düşünülmektedir.

Bahsedilen amaca bağlı olarak “6. sınıf öğrencilerinin fen bilimleri dersinde STEM uygulamaları sürecine yönelik görüşleri nedir?” sorusu araştırmanın ana problemini oluşturmaktadır.

2.YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışma kullanılmıştır. Durum çalışmaları genellikle “nasıl” ve “niçin” sorularını temel alarak araştırmacıların kontrol altında tutamadığı olgu ya da olayların derinlemesine incelemesine imkan tanıyan araştırmalardır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu araştırmada da “6. sınıf öğrencilerinin fen bilimleri dersinde STEM uygulamaları sürecine yönelik görüşleri nedir?” sorusu açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır.

2.2. Örneklem

Bu araştırmanın örneklemini Bursa’da bir devlet okulunda 6. sınıfa devam eden 9 öğrenci oluşturmaktadır. Örneklem seçimi yapılırken kolay ulaşılabilir durum örnekleme kullanılmıştır. Bu tür seçimin kullanılma sebebi ise araştırmacının çalıştığı kurumda yer alan öğrenciler arasından seçilmesi, maliyet, zaman ve ulaşılabilirlik faktörlerinin göz önünde bulundurulmasıdır. Çalışma 2018-2019 eğitim-öğretim yılının güz yarıyılında gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya katılan öğrenciler Ö1, Ö2,...Ö9 şeklinde kodlanmıştır.

2.3. Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından alan yazın taraması doğrultusunda hazırlanan ve bir öğretim üyesi, iki STEM eğitici eğitimi almış öğretmenden oluşan uzmanlar tarafından uygunluğu kontrol edilen açık uçlu soru formu geliştirilmiştir. Form, uygulama süreci öncesi ve sonrasında uygulanmıştır. Öğrencilere etkinlikler öncesinde uygulanan açık uçlu soru formu şu soruları içermektedir;

1. Fen bilimleri derslerinin nasıl işlenmesini istersiniz?
2. Fen bilimleri dersinin en sevdiğiniz yönleri nelerdir?
3. Fen bilimleri dersinin en sıkıcı yönleri nelerdir?
4. Fen bilimleri dersinde kullanılan STEM etkinlikleri hakkında ne biliyorsunuz? Açıklayınız.

Öğrencilere etkinlik öncesinde verilen dört soruluk forma etkinlik sonrasında da şu sorular eklenmiştir;

5. Sabit süratli hareket konusu ile ilgili olan etkinlikte neleri beğendiniz?
6. Isı Yalıtımı konusu ile ilgili olan etkinlikte neleri beğendiniz?
7. Sabit süratli hareket konusu ile ilgili olan etkinliği eğer tekrar yapsaydınız neleri değiştirdiniz?
8. Isı yalıtımı konusu ile ilgili olan etkinliği eğer tekrar yapsaydınız neleri değiştirdiniz?

2.4. Uygulama Süreci

Araştırma süreci genel olarak şu basamaklardan oluşmaktadır;

- Açık uçlu soru formlarının ön test olarak uygulanması,
- Uygulama sürecine ait bilgi verilmesi,
- STEM yaklaşımı hakkında bilgi verilmesi,
- Üçer kişilik gruplar oluşturulması
- Sabit süratli hareket hakkında bilgi verilmesi ve STEM uygulaması yapılması,
- Isı yalıtımı hakkında bilgi verilmesi ve STEM uygulaması yapılması,
- Açık uçlu soru formunun son test olarak uygulanması.

Öğrencilere uygulanan STEM etkinlikleri araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Etkinlikler ve verilerin toplanması için ayrılan toplam süre 5 x 40 dk. olarak planlanmıştır. İlk üç 40 dk. STEM ve uygulama hakkında bilgilendirme, ön test ve birinci etkinlik; kalan iki 40 dk. ise ikinci etkinlik ve son test uygulamasına ayrılmıştır.

Etkinliklerden ilki sabit süratli hareket konusu ile ilgilidir. STEM uygulamasında verilmek istenen merkezi disiplin, "F.6.3.2.1. Sürati tanımlar ve birimini ifade eder." kodlu kazanıma aittir. Ders başında öğrencilere STEM uygulamalarında şu Bilgi Temelli Hayat Problemi (BHTP) sunulmuştur:

"Bu yıl 89.si düzenlenecek olan Cenevre Otomobil Fuarına Anadolu firması konsept bir araçla katılacaktır. Firma bu zorlu görev için Mühendis Nisan Hanım öncülüğünde bir proje ekibini görevlendirmiştir. Ekibimize sürat ve dizayn vurgusunun amaçlandığı "Havaraba" araç tasarımı için yardımcı olalım."

Ardından havaraba araç tasarımı için kullanabilecekleri malzemeler (kalın pipet, ince pipet, hasır ip yumağı, özdeş balonlar, renkli kartonlar, çift taraflı bant ve makas) gruplara eşit olarak dağıtılmıştır. Öğrencilere gerekli açıklamalar yapılmış ve tasarımları için süre verilmiştir. Hareket ettirilen tasarımlar için alınan yollar (X) eşit olmalıdır. Araçların bitiş noktasına ulaşma süreleri (t) farklı olması beklenmektedir. İp üzerinde hareket eden ince veya kalın pipetli havaraba tasarımlarına etki eden sürtünmeden dolayı, araçların süratlerinin farklı olduğu gözlemlenecektir. Eşit yolu daha kısa sürede alan havaraba daha süratli (V) demektir yani amacına ulaşmış olacaktır. Öğrencilere tasarladıkları araçların aldığı yol şerit metre ile ve zaman ise kronometre aracılığıyla ölçtürülür. Öğrencilere buradan süratin tanımı yapmaları için fırsat verilir ve gelen cevaplardan sonra süratin genel bir tanımı yapılır. Ölçüm araçlarının birimlerinden yola çıkılarak süratin birimine ulaşmaları sağlanır.

İkinci uygulama ise ısı yalıtımı konusu ile ilgilidir. Isı yalıtımı konusunda yapılan etkinlikte verilmek istenen merkezi disiplin, "F.6.4.3.2. Binalarda kullanılan ısı yalıtım malzemelerinin seçilme ölçütlerini belirler, F.6.4.3.3. Alternatif ısı yalıtım malzemeleri geliştirir, F.6.4.3.4. Binalarda ısı yalıtımının önemini, aile ve ülke ekonomisi ve kaynakların etkili kullanımı bakımından tartışır." kodlu kazanımlara aittir. Öğrenciler mısır koçanı, alçı ve mermer tozu ile yalıtım malzemesi elde ederek, ısı yalıtımlı ev tasarlamışlardır. Ev tasarımı için kullanabilecekleri malzemeler (mısır koçanı, termometre, buz, ince mukavva, yapıştırıcı, mermer tozu, kap, alçı, maket bıçağı, eldiven) gruplara eşit bir şekilde dağıtılmıştır. Yalıtım malzemesini oluşturan mısır koçanı, mermer tozu ve alçı istenilen miktarda kullanılabilir. Harcın içindeki mısır koçanı miktarı arttıkça binalardaki yalıtım da artmış olacaktır. Sayı

ve büyüklükleri özdeş buzlar tasarlanan evlerin içine yerleştirilir. Isı alışverişi için yarım saat beklenir. Süre sonunda termometre ile ölçüm yapılır. Isı alışverişinde var olan ısı korunacağından, sıcaklık değişimi az olacaktır. Yani yalıtımlı bir şekilde tasarlanan evlerde buz-su sıcaklığının en düşük olduğu ev, amacına daha çok ulaşmış olur. Ders bitiminde ısı yalıtımının yakıt tasarrufu ve maddi kazanç sağladığına, hava kirliliğini önlediğine vurgu yapılır.

2.5. Veri Analizi

Verilerin çözümlenmesinde içerik analizi yaklaşımından faydalanılmıştır. İçerik analizinde temel amaç, toplanan verilerde derinlemesine bir inceleme yaparak kavram, tema ve ilişkilere ulaşmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 242). Verilen cevaplardan elde edilen ham veriler kategoriler oluşturularak okuyucu için anlamlı bir hale getirilmiştir. Kategorilerin oluşturulması sırasında iki araştırmacı öncelikle ayrı ayrı kategoriler oluşturmuş ardından bir araya gelerek kategorileri arasındaki tutarlılık hesaplanmıştır. Miles ve Huberman (1994) güvenilirlik belirlenmesi amacıyla uyum yüzdesi formülü “güvenirlik = ortak görüş/ (ortak görüş + görüş farklılığı) x 100” kullanılmış ve 0,90 olarak bulunmuştur. %70’in üzerinde olan bu sayı ile kategorilerin güvenilir olduğu söylenebilir.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Öğrencilerin ön ve son açık uçlu soru formuna verdikleri cevaplar aracılığıyla kategoriler oluşturulmuş ve elde edilen frekans değerlerine ait bulgular ayrı ayrı tablolar halinde bu bölümde verilmiştir.

Öğrencilere uygulama öncesinde ve sonrasında sorulan “Fen bilimleri derslerinin nasıl işlenmesini istersiniz?” sorusuna verdikleri cevaplara ait kategoriler Tablo 1’de görülmektedir.

Tablo 1. Fen bilimleri derslerinin nasıl işlenmesini istersiniz? sorusuna verilen cevaplardan elde edilen kategorilerin ön ve son frekans değerleri

Kategoriler	Ön Frekans (f ₁)	Son Frekans (f ₂)
Deney yapılarak	6 (Ö1,Ö3,Ö4,Ö5,Ö8,Ö9)	4 (Ö1,Ö4,Ö8,Ö9)
Soru çözülerek	4 (Ö1,Ö2,Ö4,Ö6)	3 (Ö1,Ö2,Ö4)
Oyun oynatılarak	3 (Ö2,Ö6,Ö7)	2 (Ö2,Ö7)
Bağırılmadan	2(Ö2,Ö7)	1 (Ö7)
Video izlettirilerek	2 (Ö1,Ö8)	0
STEM etkinliği yapılarak	0	2 (Ö3,Ö6)
Kitaptan okutularak	0	1 (Ö1)
Örnekler verilerek	0	1 (Ö5)
Toplam	17	14

Tablo 1’de öğrencilerin araştırmanın birinci sorusuna verdikleri yanıtlara ait ön ve son frekans değerleri görülmektedir. Uygulama öncesinde ve sonrasında öğrencilerin sıklıkla *deney yapılarak* cevabını verdikleri görülmüştür. Uygulama öncesi STEM etkinlikleri kategorisi hiç yer almazken, uygulama sonrasında iki öğrencinin fen bilimleri dersini STEM etkinlikleri ile işlemek istediklerini belirttikleri görülmüştür.

Öğrencilerden bazılarının ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

“Çok güzel deneyli bir ders olmasını isterim.” (Ö3-ön test)

“Bugün yaptığımız gibi stemli dersler olabilir.” (Ö3-son test)

"Derste oyunlar oynabiliriz yada daha çok sorular çözebiliriz." (Ö6-ön test)

"Bence bugün STEM etkinliği yaptığımız gibi işlenmeli." (Ö6-son test)

Öğrencilere uygulama öncesinde ve sonrasında sorulan "Fen Bilimleri derslerinin en sevdiğiniz yönleri nelerdir?" sorusuna verdikleri cevaplara ait kategoriler Tablo 2'de görülmektedir.

Tablo 2. Fen Bilimleri derslerinin en sevdiğiniz yönleri nelerdir? sorusuna verilen cevaplardan elde edilen kategorilerin ön ve son frekans değerleri

Kategoriler	Ön Frekans (f ₁)	Son Frekans (f ₂)
Bilim ile iç içe olmak	5 (Ö1,Ö2,Ö3,Ö5,Ö7)	5 (Ö3,Ö4,Ö5,Ö6,Ö7)
Deney yapılması	3 (Ö3,Ö4,Ö6)	2 (Ö3,Ö9)
Video izlemek	1 (Ö8)	1 (Ö8)
Deftere şemalar çizmek	1 (Ö2)	1 (Ö2)
Eğlenceli geçmesi	1 (Ö9)	0
Test çözmek	0	2
STEM etkinlikleri yapmak	0	2 (Ö1,Ö2)
Toplam	11	13

Tablo 2'de öğrencilerin araştırmanın ikinci sorusuna verdikleri yanıtlara ait ön ve son frekans değerleri görülmektedir. Uygulama öncesinde ve sonrasında öğrencilerin en çok *bilim ile iç içe olmak* cevabını verdikleri görülmüştür. Uygulama öncesi STEM etkinlikleri kategorisi hiç yer almazken, uygulama sonrasında iki öğrencinin fen bilimleri dersinde STEM uygulamaları yapmayı sevdiğini belirttikleri görülmüştür.

Öğrencilerden bazılarının ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

"Gezegenleri öğrendiğim bir ders böylece kendimi bilim ile iç içe görürüm." (Ö5-Ön test)

"Fen dersi demek her zaman deney yapmak ve bilim ile birlikte olmak demektir. Bunu hissetmek hoşuma gidiyo." (Ö3- Ön test)

"Fen dersinde deftere şemalar çizmeyi çok seviyorum birde yeni öğrendiğim STEM etkinlikleri yapmayı çok sevdim." (Ö2-Son test)

"STEM deneyleri hoşuma gitti. Feni daha çok sevdim keşke hep olsa." (Ö1-Son test)

Öğrencilere uygulama öncesinde ve sonrasında sorulan "Fen Bilimleri derslerinin en sıkıcı yönleri nelerdir?" sorusuna verdikleri cevaplara ait kategoriler Tablo 3'de görülmektedir.

Tablo 3. Fen Bilimleri derslerinin en sıkıcı yönleri nelerdir? sorusuna verilen cevaplardan elde edilen kategorilerin ön ve son frekans değerleri

Kategoriler	Ön Frekans (f ₁)	Son Frekans (f ₂)
Sınavları zor	4 (Ö1,Ö4,Ö7,Ö8)	4 (Ö1,Ö4,Ö7,Ö8)
Yazı yazmak	2 (Ö2,Ö3)	2 (Ö2,Ö3)
Derste boş oturmak	2 (Ö5,Ö8)	0
Kitaptan okumak	1(Ö9)	1(Ö9)
Soru çözmek	1(Ö2)	1(Ö2)
Sıkıcı yönü yok	1(Ö6)	1 (Ö6)
Matematiğe benzemesi	1(Ö1)	0
Deney yapmamak	0	1 (Ö5)
Toplam	12	10

Tablo 3’de öğrencilerin araştırmanın üçüncü sorusuna verdikleri yanıtlara ait ön ve son frekans değerleri görülmektedir. Uygulama öncesinde ve sonrasında öğrencilerin en fazla *sınavları zor* yanıtını verdikleri görülmüştür. Ayrıca ön değerlendirmede derste boş oturmak ve matematiğe benzemesi kategorileri tespit edilirken, son değerlendirmede bu kategorilerin kalktığı görülmüştür.

Öğrencilerden bazılarının ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

“Sınavları çok zor, biraz matematiğe benzediği için işlemler sıkıcı olabiliyor.” (Ö1-ön test)

“Bazen derste boş oturuyoruz o zaman sıkılıyorum” (Ö5- Ön test)

“deney yapmak çok eğlenceli yapmadığımız zamanlar sıkılıyorum.” (Ö5- son test)

Öğrencilere uygulama öncesinde ve sonrasında sorulan “Fen Bilimleri dersinde kullanılan STEM etkinlikleri hakkında neler biliyorsunuz? Açıklayınız” sorusuna verdikleri cevaplara ait kategoriler Tablo 4’de görülmektedir.

Tablo 4. “Fen Bilimleri dersinde kullanılan STEM etkinlikleri hakkında neler biliyorsunuz? Açıklayınız” sorusuna verilen cevaplardan elde edilen kategorilerin ön ve son frekans değerleri

Kategoriler	Ön Frekans (f ₁)	Son Frekans (f ₂)
Hiçbir bilgim yok	9 (Ö1,Ö2,Ö3,Ö4,Ö5,Ö6,Ö7,Ö8,Ö9)	0
Çok eğlenceli	0	4 (Ö1,Ö3,Ö4,Ö7)
Birçok disiplin içerir	0	3 (Ö2,Ö5,Ö9)
Grup çalışması yapılır	0	2 (Ö4,Ö6)
Düşündürücüler	0	1 (Ö1)
Laboratuvarda yapılması gerekir	0	1(Ö8)
Derse katkı sağlar	0	1 (Ö6)
Toplam	9	12

Tablo 4’de öğrencilerin araştırmanın dördüncü sorusuna verdikleri yanıtlara ait ön ve son frekans değerleri görülmektedir. Uygulama öncesinde fen bilimleri derslerinde STEM etkinlikleri hakkında neler biliyorsunuz sorusuna öğrencilerin tamamının *hiçbir bilgim yok* cevabını verdikleri görülmüştür. Uygulama sonrası ise STEM hakkında bilgisi olmayan öğrencinin kalmadığı ve en fazla STEM etkinliklerinin çok eğlenceli olduğu cevabını verdikleri görülmüştür. Ardından STEM’in *bir çok disiplin içermesiyle* ilgili olması cevabını verdikleri görülmüştür.

Öğrencilerden bazılarının ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

“STEM nedir hiçbir şey bilmiyorum.” (Ö5- Ön test)

“STEM içerisinde matematik, fen, teknoloji gibi derslerin kullanıldığı şeydir.” (Ö5- Son test)

“STEM’i daha önce duymuştum ama hakkında bilgim yok.” (Ö1- Ön test)

“STEM etkinlikleri eğlenceli ve düşündürücüler.” (Ö1-Son test)

Öğrencilere uygulama sonrasında sorulan “Sabit süratli hareket konusu ile ilgili olan etkinlikte neleri beğendiniz?” sorusuna verdikleri cevaplara ait kategoriler Tablo 5’de görülmektedir.

Tablo 5. “Sabit Süratli Hareket konusu ile ilgili olan etkinlikte neleri beğendiniz?” sorusuna verilen cevaplardan elde edilen kategorilerin ön ve son frekans değerleri

Kategoriler	Son Frekans (f ₂)
Balonu hareket ettirmek	4 (Ö3,Ö4,Ö5,Ö8)
Her şey	4 (Ö1,Ö2)
Eğlenceli olması	1 (Ö9)
Kolay yapılması	1 (Ö6)
Yarışma heyecanını	1 (Ö7)
Toplam	11

Tablo 5’de öğrencilerin araştırmanın beşinci sorusuna verdikleri yanıtlara ait son frekans değerleri görülmektedir. Uygulama sonunda sabit süratli hareket konusu ile ilgili olan etkinlikte neleri beğendiniz sorusuna öğrencilerin sıklıkla *balonu hareket ettirmek* ve *her şey* kategorisinde cevaplar verdikleri görülmüştür.

Öğrencilerden bazılarının ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

“Balonu bıraktığımızda içindeki hava sayesinde süratlenip pipet yardımıyla ilerlemesini.” (Ö3- Son test)

“Her şey çok güzeldi, çok beğendim.” (Ö2- Son test)

“Yarışma yapma kısmı çok güzeldi.” (Ö7- Son test)

Öğrencilere uygulama sonrasında sorulan “Isı yalıtımı konusu ile ilgili olan etkinlikte neleri beğendiniz?” sorusuna verdikleri cevaplara ait kategoriler Tablo 6’da görülmektedir.

Tablo 6. “Isı yalıtımı konusu ile ilgili olan etkinlikte neleri beğendiniz?” sorusuna verilen cevaplardan elde edilen kategorilerin ön ve son frekans değerleri

Kategoriler	Son Frekans (f ₂)
Yalıtım harcını hazırlamak	3 (Ö2,Ö6,Ö9)
Her şeyi	2 (Ö4,Ö7)
Mısır koçanının ısı yalıtımında kullanımını öğrenmek	2 (Ö1,Ö3)
Isı yalıtımı konusunu öğrenmek	1 (Ö8)
Ev yapmak	1 (Ö2)
Mısır koçanından süs malzemeleri yapabilmek	1 (Ö5)
Toplam	11

Tablo 6’da öğrencilerin araştırmanın altıncı sorusuna verdikleri yanıtlara ait son frekans değerleri görülmektedir. Uygulama sonunda ısı yalıtımı konusu ile ilgili olan etkinlikte neleri beğendiniz sorusuna öğrencilerin en fazla *yalıtım harcını hazırlamak* kategorilerine ait cevaplar verdikleri görülmüştür. Kategoriler incelendiğinde bir öğrencinin, ısı yalıtımı için kullanılan mısır koçanından süs malzemeleri yapılabileceğini düşündüğü görülmektedir. Bu durum; STEM uygulamaları yaptırırken, öğrenci yaratıcılığının aktif olduğunun bir göstergesidir.

Öğrencilerden bazılarının ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

“Harcı hazırlamak çok güzeldi bir de etkinlik çok güzeldi.” (Ö6- Son test)

“Mısır koçanının yalıtım malzemesi olduğunu bilmiyordum. Doğal malzemelerin farklı kullanımları olduğu öğrenmek hoşuma gitti.” (Ö1- Ön test)

“Mısır koçanı çok sert güzel bir parça, evlere-odalara ve şirketlere güzel süsler olabilir. (Ö5- Son test)”

Öğrencilere uygulama sonrasında sorulan “Sabit süratli hareket konusu ile ilgili olan etkinliği eğer tekrar yapsaydınız neleri değiştirdiniz?” sorusuna verdikleri cevaplara ait kategoriler Tablo 7’de görülmektedir.

Tablo 7. “Sabit süratli hareket konusu ile ilgili olan etkinliği eğer tekrar yapsaydınız neleri değiştirdiniz?” sorusuna verilen cevaplardan elde edilen kategorilerin ön ve son frekans değerleri

Kategoriler	Son Frekans (f ₂)
Balon sayısını azaltmak	2 (Ö3,Ö9)
Yapıştırıcı türünü değiştirmek	2 (Ö4,Ö8)
Değişiklik yapmamak	2 (Ö2,Ö7)
Aracın yapıldığı malzemeyi değiştirmek	1 (Ö5)
Yarışma yüzeyini değiştirmek	1 (Ö1)
İp türünü değiştirmek	1 (Ö6)
Toplam	9

Tablo 7’de öğrencilerin araştırmanın yedinci sorusuna verdikleri yanıtlara ait son frekans değerleri görülmektedir. Uygulama sonunda sabit süratli hareket konusu ile ilgili olan etkinliği eğer tekrar yapsaydınız neleri değiştirdiniz sorusuna öğrencilerin sıklıkla *balon sayısını azaltmak* ve *yapıştırıcı türünü değiştirmek* kategorilerine ait yanıtlar verdikleri görülmüştür. İki öğrencinin de değişiklik yapmak istememesi diğer bir bulgudur.

Öğrencilerden bazılarını ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

“İpin dümdüz gitmesini değil de kıvrımlı olmasını tercih ederdim böylece daha heyecanlı olabilirdi.” (Ö1- Son test)

“iki yerine bir balon kullansaydım daha düzgün gidebilirdi.” (Ö9- Son test)

“Balonu yapıştırırken bant yerine daha sağlam bir şey ile yapıştırmak isterdim.” (Ö8- Son test)

Öğrencilere uygulama sonrasında sorulan “Isı yalıtımı konusu ile ilgili olan etkinliği eğer tekrar yapsaydınız neleri değiştirdiniz?” sorusuna verdikleri cevaplara ait kategoriler Tablo 8’de görülmektedir.

Tablo 8. “Isı Yalıtımı konusu ile ilgili olan etkinliği eğer tekrar yapsaydınız neleri değiştirdiniz?” sorusuna verilen cevaplardan elde edilen kategorilerin ön ve son frekans değerleri

Kategoriler	Son Frekans (f ₂)
Evin şekline yönelik değişiklik yapmak	4 (Ö1,Ö6,Ö8,Ö9)
Değişiklik yapmamak	2 (Ö2,Ö5)
Yalıtım malzemesine farklı maddeler eklemek	1 (Ö3)
Evin yapımında farklı malzemeler kullanmak	1 (Ö7)
Yalıtım malzemesinden bazı maddeleri çıkarmak	1 (Ö4)
Toplam	11

Tablo 8’de öğrencilerin araştırmanın sekizinci sorusuna verdikleri yanıtlara ait son frekans değerleri görülmektedir. Uygulama sonunda ısı yalıtımı konusu ile ilgili olan etkinliği eğer tekrar yapsaydınız neleri değiştirdiniz sorusuna öğrencilerin sıklıkla *evin şekline yönelik değişiklik yapmak* kategorisine ait cevap verdikleri görülmüştür.

Öğrencilerden bazılarının ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

“Ben evi iki katlı yapmak isterdim öyle daha güzel olurdu.” (Ö1- Son test)

“Yalıtım malzemesine yeni malzemeler katardım. Sülfirik asit katardım.” (Ö3- Son test)

“Alçı ve mermer tozu kullanmaz, sadece mısır koçanı ile yalıtım yapardım.” (Ö4- Son test)

“Evi daha dayanıklı olsun diye mukavodan sert olan plastik ile yapardım” (Ö7- Son test)

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın birinci aşamasında STEM temelli etkinlikler öncesinde öğrencilerin fen bilimleri dersine yönelik düşünceleri ve STEM ile ilgili ön bilgileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Öğrencilerin fen bilimleri dersinde çoğunlukla deney yapmayı sevdiği orta çıkmıştır. Bunun yanında soru çözmek ve oyun oynamak yine öğrencilerden gelen cevaplar arasındadır. Öğrenciler fen bilimleri dersinde aktif rol oynayacakları etkinlikler içerisinde olmaktan keyif almaktadırlar. Fen bilimleri dersini bilim ile iç içe olmak olarak gördükleri ve deney yapmak olarak tanımladıkları görülmüştür. Çalışmanın farklı bir sorusunda uygulama öncesinde STEM eğitime yönelik herhangi bir bilgilerinin olmadığını ifade etmişlerdir. Akkaya (2019: 67) çalışmasında buna benzer bir sonuç elde etmiştir fakat Ceylan vd. (2018: 72) yaptıkları çalışmada özel yetenekli öğrencilerin büyük çoğunluğunun STEM etkinlikleri hakkında bilgilerinin olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu farklılığın oluşmasının altında yatan nedenleri ortaya çıkarmak için öğrencilerin devam ettiği okullar, öğretmenlerinin STEM eğitime yönelik yaklaşımı, öğrencilerin ilgisi, tutumu gibi farklı faktörlerin etkisinin araştırılması önerilebilir. Öğrencilere uygulama öncesinde fen bilimleri dersinin sıkıcı yönleri sorulmuş ve çoğunlukla sınavlarının zorlu, yazı yazmak ve derste boş oturmak olarak cevaplanmıştır. Uygulama sonrasında sınavların zorluğu ve yazı yazma frekansı değişiklik göstermemiştir. STEM uygulamalarının sınavların zorluğuna ya da yazı yazmaya etkisi olmamıştır. Fakat derste boş oturma ve matematikle ilişkili olma faktörünü ortadan kaldırmıştır. Bu da öğrencilerin STEM etkinliklerinin disiplinler arası olmasını zihinlerinde anlamlandırdıklarını ve dersi dolu dolu geçirmeyi sağladığının göstergesi sayılabilir.

Araştırmanın ikinci aşamasında STEM etkinlikleri gerçekleştirilmiş ve öğrencilerin görüşlerindeki değişimler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Öğrenci ifadelerine dayanarak oluşturulan çalışma verilerinden elde edilen en temel sonuç, STEM temelli ders etkinlikleri ile ilgili olarak öğrencilerin olumlu düşüncelerini ortaya koymasındadır. Etkinliklerden elde edilen verilerde STEM çalışmasının eğlenceli, birden fazla disiplini içermesi, grup çalışmasına olanak sağlaması, ders başarısına katkısı olması gibi düşünceler ortaya konmuştur. Bu sonuçlara benzer olarak Erdoğan ve Çiftçi (2017: 1062); Karahan vd. (2015: 233) ile Neccar (2019: 91) çalışmalarında öğrencilerin STEM eğitime yönelik benzer olumlu görüşleri olduğunu, eğlenerek öğrenmelerine olanak sağladığını ifade etmişlerdir. Öğrencilerin tümünün uygulama öncesi STEM eğitimi ile ilgili bir bilgisi yokken, uygulama sonucunda dokuz öğrenciden tamamı bilmediğini ifade etmemekle birlikte ikisi STEM etkinlikleri ile fen bilimleri dersini işlemek istediklerini belirtmişlerdir. Bu bulgu üzerinden fen bilimleri öğretmenlerine yıllık planlarına STEM etkinliklerini dahil etmeleri önerilebilir. STEM eğitiminin öneminin çeşitli çalışmalarda da ortaya konması ile birlikte, ülkemizin ekonomisi gelişmiş ülkelerin arasında yer alabilmesi için bu tür etkinliklerin eğitim sisteminde yer alması gereklidir (Çolakoğlu ve Gökben, 2017: 60). Öğrencilere yapılan etkinliklerde değiştirmek istedikleri noktalar sorulduğunda malzeme seçimi, malzeme çeşidi, tasarım değişikliği gibi önerilerde bulunmuşlardır. Bu durumda öğrenciler ürettikleri ürünlere ya da çözümlere farklı açılardan bakmış, eksikliklerini tespit etmiş ya da etkinliklere yenilikçi önerilerde bulunmuşlardır. Öğrenciler STEM uygulamaları yaparken fikirlerini farklı ve yaratıcı tasarımlarla inşa etmişlerdir. Öğrencilerin STEM etkinlikleri sayesinde yaratıcılıklarının, değerlendirme, analiz etme gibi düşünme becerilerinin geliştirmeye etkisi olduğu söylenebilir. Birçok çalışmada (Lee ve Lee, 2013: 60; Ceylan, 2014: 102; Root-Bernstein, 2015; Gülhan ve

Şahin, 2018: 1675) STEM ya da STEAM etkinliklerinin öğrencilerin yaratıcılıklarını geliştirdiği ortaya konmuştur.

KAYNAKÇA

- Akkaya, M. M. (2019). *Kuvvet ve hareket ünitesinde uygulanan stem etkinliklerinin 6.sınıf öğrencilerinin başarı, tutum ve görüşleri üzerine etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Baran, E., Canbazoglu Bilici, S., Mesutoglu, C. ve Ocak, C. (2016). Moving STEM beyond schools: Students' perceptions about an out-of-school STEM education program. *International Journal of Education in Mathematics, Science and Technology*, 4(1), 9-19. DOI:10.18404/ijemst.71338
- Chesloff, J. D. (2013). Why STEM education must start in early childhood?. *Education Week* 32(23): 27–32.
- Ceylan, S. (2014). *Ortaokul fen bilimleri dersindeki asitler ve bazlar konusunda fen, teknoloji, mühendislik ve matematik (FeTeMM) yaklaşımı ile öğretim tasarımı hazırlanmasına yönelik bir çalışma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Ceylan, Ö., Ermiş, G., ve Yıldız, G. (2018). "Özel Yetenekli Öğrencilerin Bilim, Teknoloji, Mühendislik, Matematik (STEM) Eğitimine Yönelik Tutumları". International Congress on Gifted and Talented Education, 1-2 November, Malatya.
- Çolakoğlu, M. H. ve Gökben, A. G. (2017). Türkiye'de eğitim fakültelerinde STEM çalışmaları. *İnformal Ortamlarda Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 46-69.
- Çorlu, M. S. (2012). *A pathway to STEM education: Investigating pre-service mathematics and science teachers at Turkish universities in terms of their understanding of mathematics used in science*. Unpublished Doctoral Dissertation, Texas A & M University, College Station.
- Çorlu, M. S., Capraro, R. M., ve Capraro, M. M. (2014). Introducing STEM education: Implications for educating our teachers in the age of innovation. *Education and Science*, 39(171), 74-85.
- Dugger, W. E. (2010, December). Evolution of STEM in the United States, Presented at the 6th Biennial International Conference on Technology Education Research, Dec 8-11, Australia.
- Erdoğan, I., ve Çiftçi, A. (2017). Investigating the views of pre-service science teachers on STEM Education Practices. *International Journal of Environmental and Science Education*, 12(5), 1055-1065.
- Gonzalez, H. B. ve Kuenzi, J. J. (2012, August). Science, technology, engineering, and mathematics (STEM) education: A primer. Washington DC: Congressional Research Service, Library of Congress.
- Gülhan, F. ve Şahin, F. (2018). STEAM (STEM+Sanat) etkinliklerinin 7. sınıf öğrencilerinin akademik başarı, STEAM tutum ve bilimsel yaratıcılıklarına etkisi. *Journal of Human Sciences*, 15(3), 1675-1699. doi:10.14687/jhs.v15i3.5430
- Karahan, E., Canbazoglu-Bilici, S. ve Ünal, A. (2014, Nisan). Fen, teknoloji, mühendislik ve matematik (FeTeMM) eğitimine medya tasarım süreçlerinin entegrasyonu. Avrasya Eğitim Araştırmaları Kongresi. İstanbul.
- Land, M. H. (2013). Full STEAM ahead: The benefits of integrating the arts into STEM. *Procedia Computer Science*, 20, 547-552.
- Langdon, D., McKittrick, G., Beede, D., Khan, B. ve Doms, M. (2011). STEM: Good Jobs Now and for the Future. ESA Issue Brief, 03-11 July, USA.
- Lederman, N. G. ve Niess, M. L. (1997). Less is more? More or less. *School Science and Mathematics*, 97(7), 341-343.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), (2018). Fen bilimleri dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar) öğretim programı. Ankara: Devlet Kitapları Basım Evi.

- Lee, S. ve Lee, H. (2013). The effects of science lesson applying STEAM education on the creativity and science related attitudes of elementary school students. *Journal of Korean Elementary Science Education*, 32(1), 60-70.
- Neccar, D. (2019). *Fen bilimleri dersinde STEM etkinliklerinin ortaokul öğrencilerinin başarısına, fene ilişkin tutumlarına ve STEM'e yönelik görüşlerine etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Root-Bernstein, R. (2015). Arts and crafts as adjuncts to STEM education to foster creativity in gifted and talented students. *Asia Pacific Education Review*, 16(2), 203-212.
- Sanders, M. E. (2008). STEM, STEM education, STEMmania. *The Technology Teacher*, 68(4), 20-26.
- Şahin, A., Ayar, M. C. ve Adıgüzel, T. (2014). Fen, teknoloji, mühendislik ve matematik içerikli okul sonrası etkinlikler ve öğrenciler üzerindeki etkileri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(1), 1-26.
- Thomas, T. A., (2014). *Elementary teachers' receptivity to integrated science, technology, engineering, and mathematics (STEM) education in the elementary grades*. Unpublished Doctoral dissertation. University of Nevada, USA.
- Thomasian, J. (2011). *Building A Science, Technology, Engineering, And Math Education Agenda*. Washington, DC: NationalGovernorsAssociation Center for Best Practices.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (10. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, B. ve Altun, Y. (2015). STEM eğitim ve mühendislik uygulamalarının fen bilgisi laboratuvar dersindeki etkilerinin incelenmesi. *El-Cezeri Journal of Science and Engineering*, 2(2), 28-40.

Öğretmenlerin Okul Seçme Nedenlerini Belirleme Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması*

Süleyman Yıldız

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4279-1184>

Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, İstanbul – TÜRKİYE

Doç. Dr. Aydın Balyer

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1784-2522>

Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, İstanbul – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 14.10.2020

Kabul: 06.05.2020

On-line Yayın: 25.06.2020

Anahtar Kelimeler

Ölçek Geliştirme

Öğretmen

Okul Seçme

Okul Özellikleri

Araştırma Makalesi

*Bu çalışma, Yıldız Teknik Üniversitesi ev sahipliğinde gerçekleştirilen "5. Uluslararası Eğitim Bilimleri Sempozyumu (Asoscongress 2018)"nda sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş hâlidir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.39282>

Öz

Bu çalışmanın amacı, öğretmenlerin okullar arası hareketliliklerinde, çalışmak istedikleri okulları tercih ederken, okul seçme kararlarında etkili olan faktörleri öğretmen görüşlerine göre incelemeye elverişli olan bir ölçek geliştirmektir. Bu kapsamda Öğretmenlerin Okul Seçme Nedenlerini Belirleme Ölçeği (ÖOSNBÖ) geliştirilerek, geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Ölçeğin geliştirilmesi sürecinde, ilgili kavramsal çerçeve incelenerek madde havuzu oluşturulmuş ve kapsam geçerliği için uzman görüşüne başvurulmuştur. Daha sonra oluşturulan taslak ölçeğin pilot çalışması, İstanbul ilinde yer alan resmi ve özel okullarda çalışan 228 öğretmenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Bu aşamada veriler açımlayıcı faktör analizi (AFA) ile analiz edilmiş ve AFA sonucunda ölçeğin beş faktörlü bir ölçek olduğu tespit edilmiştir. İlk uygulama sonucuna göre ölçek tekrar düzenlenerek ikinci uygulamaya geçilmiştir. Öğretmenlerin Okul Seçme Nedenlerini Belirleme Ölçeği'nin ana uygulaması İstanbul ili evreninden tabakalı örnekleme yoluyla seçilen 256 öğretmenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Bu uygulamada ölçeğin geçerliği doğrulayıcı faktör analizi (DFA), güvenilirliği ise Cronbach alfa katsayısı ile değerlendirilmiştir. DFA sonuçları ile pilot çalışma evresinde geliştirilmiş olan ölçeğin beş boyutlu yapısı tekrar ortaya konularak doğrulamıştır. Cronbach alfa sonuçları da geliştirilen ölçeğin güvenilir bir veri toplama aracı olduğunu ortaya çıkartmıştır. Gerek pilot çalışma ve gerekse ana uygulama bulgularına dayalı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen Öğretmenlerin Okul Seçme Nedenlerini Belirleme Ölçeği'nin geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yıldız, S. ve Balyer, A. (2020). Öğretmenlerin Okul Seçme Nedenlerini Belirleme Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 80, Summer, p. 101-116.

Developing A Scale to Determine the Reasons of Teachers' School Choices: Validity and Reliability Study

Süleyman Yıldız

Yildiz Technical University, Istanbul – TURKEY

Assoc. Dr. Aydın Balyer

Yildiz Technical University, Faculty of Education, Department of Educational Sciences, Istanbul –
TURKEY

Article History

Submitted: 14.10.2019

Accepted: 06.05.2020

Published Online: 25.06.2020

Key Words

Scale Development

Teacher

School Choosing

School Characteristics

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.39282>

Abstract

The aim of this study is to develop a scale that is suitable for examining the factors affecting teachers' inter-school mobility and school selection decisions. In this context, the validity and reliability studies were conducted by determining the "Scale for Determining the Reasons of Teacher's School Choices". During the development of the scale, the related conceptual framework was examined and an item pool was created and expert opinion was applied for the content validity. The pilot study of the draft scale was then carried out with the participation of 228 teachers working in public and private schools in Istanbul. At this stage, the data were analyzed with exploratory factor analysis and it was found that the scale was a five-factor scale. Then, the main application of the scale was carried out with the participation of 256 teachers selected through stratified sampling from the universe of Istanbul. In this application, the validity of the scale was evaluated by confirmatory factor analysis and its reliability was evaluated by Cronbach's alpha coefficient. With the results of the confirmatory factor analysis, the five-dimensional structure of the Scale for Determining the Reasons for Choosing the School of Teachers, which was developed in the pilot study phase, was re-established and confirmed. Cronbach's alpha results also revealed that the developed scale was a reliable data collection tool. Based on the findings of two applications, it was concluded that the Scale for Determining the Reasons of Teacher's School Choices was a valid and reliable scale.

GİRİŞ

Eğitim öğretim süreçlerinin etkili bir şekilde yürütülebilmesinde öğretmenler en temel unsurlardır. Öğretmenler, öğrencilerin öğrenmelerini okuldaki diğer bütün faktörlerden daha fazla etkilediğinden (McCaffrey, Koretz, Lockwood ve Hamilton, 2004; Rockoff, 2004), okullarda uygun şekilde eğitilmiş ve nitelikli öğretmenlerin bulunması gerekmektedir (Cosmas, Sithulisiwe ve Jenny 2014).

Öğretmenler mesleklerini icra ederken farklı nedenlerle okul seçiminde bulunmaktadır. Öğretmenlerin çalışmak istedikleri okulları seçmesinde etkili olan bazı faktörler vardır. Bu kapsamda Odland ve Ruzicka (2009), öğretmenlerin okullarda kalmalarında veya ayrılmalarında kurumda mutlu bir çalışma ortamının olması, finansal teşvikler ve güçlü bir iş birliği duygusu gibi önemli üç faktörün etkili olduğunu belirtmektedirler. Bu anlamda mutlu bir çalışma ortamı meslektaşlar ve okul idaresi tarafından takdir edilmek ve saygı duyulmak, okulda kendini güvende hissetmek ve diğer öğretmenler ve kendi öğrencileriyle güçlü ilişkiler kurmak şeklinde tanımlanmaktadır.

Öğretmenlerin okullar arası hareketliliklerinin birçok nedeni bulunmaktadır. Stuit ve Smith (2012), öğretmenlerin okul değiştirmesinin yıpranma ve okuldan okula hareketliliği içerdiğinden, onların okullarını değiştirmeleri hem mevcut çalıştıkları iş yerlerindeki çalışma şartlarıyla hem de çalışmak istedikleri okullardaki beklentileri ile ilgili olabileceğini belirtmektedir. Bunun yanı sıra bu hareketliliğin, okul kültürü ve çalışma koşulları, okulun imkânları ve mali yapısı, okulun başarısı, öğrenciler ve aileler, okul idaresi ve öğretmen kadrosu, coğrafi ve beşeri faktörlerle ilgili olduğu değerlendirilmektedir. Kısacası eğitim odaklı bakacak olursak gelişmenin, çağdaşlaşmanın sürekliliğini ve başarıyı sağlayabilmenin tek yolu eğitilmiş nesiller yetiştirebilmektir. Nitelikli insanlar yetiştirmenin tek yolu ise iyi bir eğitim sistemi kurabilmek ve bu sistemi başarı ile yürütebilmekten geçer (Aydoğdu, 2009: 382). Bu sistemi başarıyla kurabilmenin ve yürütübilmenin temeli de öğretmenlerin tatmin olması ve bu odakta okul seçmesidir.

Okul Kültürü ve Çalışma Koşulları

Peterson ve Deal (2002) okuldaki örgüt kültürünün, okulun paydaşları olan öğretmen, öğrenci ve yöneticilerin düşüncelerini ve duygularını etkilediğini belirterek; okul kültürünü, okul örgütündeki çalışanları birbirine ağılayan, paylaşılan ortak değerler olarak tanımlamıştır. Örgüt iklimi ile öğretmenlerin genel iş doyumunu arasında yüksek ve olumlu bir ilişki bulunduğundan, olumlu bir örgütsel iklim oluşturmak öğretmenlerin okullardaki iş tatmin duygularını arttırmak için önemlidir. Olumlu bir okul atmosferi öğretmenleri daha memnun etmektedir (Balyer ve Özcan, 2017).

Olumlu okul iklimine sahip olan okullardaki öğretmenler daha profesyonel çalışmakta iken, okul ikliminin olumsuz olduğu okullardaki öğretmenlerin çalışmaları daha zor olmakta ve etkili bir öğretim ve öğrenme engellenmektedir. Olumsuz okul ikliminin olduğu okullardan öğretmenler kaçınırken; saygın öğretim ve öğrenme okul kültürüne sahip okullardan etkilenmekte (Cosmas, Sithulisiwe ve Jenny, 2014) ve bir okulda güçlü ve olumlu bir okul kültürünün olması okul gelişimi için gerekli olan topluluk ve sosyal güven duygusunu güçlendirmektedir (Bryk ve Schneider, 2002). Bundan dolayı güçlü bir okul kültürüne sahip okullarda öğretmenlerin kalıcılığını artmaktadır.

Öğretmenler için çalışma koşullarındaki en önemli faktör, okul yöneticisinin liderliği ve okul yöneticisinin öğretmenlerle olan karşılıklı ilişkileridir. Diğer bir önemli faktör ise karşılıklı güven ile karakterize edilen okul organizasyon örgütüdür (Simon ve Johnson, 2015). Destekleyici bir yönetimin bulunması, okul yöneticisi ve diğer öğretmenler tarafından kuralların uygulanıyor olması, paylaşılan inançlar ve değerlerin bulunması, okul yöneticisi ve personel arasında iletişim, çalışanlar arasında işbirliği, maaşlardan memnuniyet ve okulun iyi yönetildiği inancı olumlu bir okul ortamının önemli bileşenleridir.

Olumlu bir okul ortamının oluşmasında büyük ölçüde okul yönetimi etkilidir. Bir okulda

personel ile iletişim kuran ve işbirliği yapan bir okul yöneticisinin bulunması ve ortak bir amaç duygusunun varlığı, öğretmenlerin olumlu bir okul ortamı algılaması ve işlerinden memnun olmaları için önemlidir (Bogler, 2001). Destekleyici ve işbirlikçi bir ortamda çalışan öğretmenlerin okuldan ayrılma ya da okul değiştirme olasılığı daha düşüktür (Achinstejn vd., 2010).

Okulun İmkânları ve Mali Yapısı

Okul değiştiren öğretmenler için okuldaki uygun materyaller, davranış planları, uygun kurs imkânları önemlidir. Bu anlamda öğretmenler iyi materyaller, kaynaklar ve tesisler olarak kendilerinin en çok desteklendiği okullara yönelmektedir (Buckley, Schneider ve Shang, 2005). Harris (2002), düşük gelirli okullardaki öğretmenlerin daha az tesisler, ders kitaplarına ve malzemelere daha az erişim gibi kısıtlı imkânların olmasından dolayı okullardan ayrılma ihtimallerinin daha fazla olduğunu belirtmiştir. Ayrıca öğretmenlerin kullanabileceği imkânların ve kaynakların kalitesi, öğretmenlerin okullarda kalıcılığı etkilemektedir (Wynn, Carboni ve Patall, 2007). Yıldız ve Balyer (2019), okullarda yaşanan finansman problemlerin öğretmenlerin verimliliğini etkilediğini ve diğer okul paydaşları ile öğretmenler arasında çatışmaya yol açtığını belirtmiştir.

Okul değiştiren öğretmenler için en önemli ölçütler iyi bir eğitim liderinin bulunması, nitelikli meslektaşların olması, sınıf mevcutlarının düşük olması, mesleki gelişim imkânlarının bulunması ve öğrencilerin yüksek akademik standartlara ulaşmalarına yardımcı olacak eğitim materyallerine erişimin olmasıdır (Berry, 2007). Yine öğretmenler, okullar arası hareketliliklerinde okulların gelirlerine de önem vermektedirler. Düşük gelirli okullardaki öğretmenlerin, kısıtlı olanaklardan dolayı okullardan ayrılma ihtimalleri daha fazladır (Harris, 2002).

Okulun Akademik Başarısı, Öğrenciler ve Aileler

Öğretmenler, akademik olarak daha başarılı öğrencilerin bulunduğu okullara geçmeyi istemekte (Deangelis ve Presley, 2007; Goldhaber, Choi ve Cramer, 2007), fırsat bulduğunda düşük başarı gösteren okulları terk ederek daha başarılı öğrencilerin olduğu veya daha yüksek sosyo-ekonomik statüsü olan okullara yönelmektedirler (Betts, Rueben ve Danenberg, 2000). Öğretmenlerin kariyer kararlarını kişisel durumlarının etkilemesinin yanında, okullarında kalmayla ilgili kararlarını en çok etkileyen unsur, kendi öğrencilerinin “başarı duygusu” durumudur (Johnson ve Birkeland, 2003).

Qin (2019) öğretmenlerin, disiplin sorunlarının yüksek olduğu okulları terk etmeyi düşündüklerini belirtmektedir. Yine Marinell ve Coca (2013) ise, öğretmenlerin tutarlı disiplin politikaları olan ve bu konuda okul çapında normları olan okullarda çalışmak istediklerini vurgulamaktadır. Öğretmenler, öğrenci disiplin sorunlarının bulunduğu okulların, öğretme süreçlerini engellediğini düşünerek bu okulları terk etmektedirler (Allensworth vd., 2009). Ayrıca öğretmenler, dezavantajlı öğrencilerin olduğu kalabalık okullarda çalışmaya daha az istekli olmakta ve buralardan ayrılmak istemektedirler (Bonhomme, Jolivet ve Leuven, 2016).

Yine aileler, öğretmenlerin okullarına olan bağlılıklarını ve okul seçme kararlarını etkilemektedirler (Henkin ve Holliman, 2009). Okul ile velilerin devam eden ilişkileri, öğretmenlerin çalışma koşullarından memnun olmasını ve okula bağlanmasını sağlamaktadır (Allensworth vd., 2009).

Okulun Yönetim Yapısı ve Öğretmen Kadrosu

Öğretmenler, okul yönetiminin kendilerini okulun yönetilmesi süreçlerine katmalarını ve öğretim süreçlerinde kendilerine destek olmasını beklemektedirler (Bryk vd., 2010; Brown, Wynn, 2009). Yine öğretmenler eğitim öğretim süreçlerindeki uygulamalarında düzenli olarak değerlendirmeler yapan ve bu süreçte kendilerini ve okulu geliştirmek için yararlı öneriler sunan yöneticiler ile çalışmak istemektedirler (Simon ve Johnson (2013). Benzer şekilde Qin (2019), öğretmenlerin işlerini iyi yapmalarına yardımcı olabilecek daha işbirlikçi ve destekleyici bir ortamı olan okullara yönelmelerinin mümkün olduğunu vurgulamıştır.

Öğretmenlerin okuldaki diğer öğretmenlerle etkileşimi, onların okul seçme kararları ile

yakından ilişkilidir. Öğretmenler, okuldaki eğitimcilerin birbirlerine öğretme pratiklerini öğretmek, birbirlerini destekledikleri okullarda çalışmak istemektedirler (Little, 1982, Aktaran; Simon, Johnson, 2013). Wynn, Carboni ve Patall (2007), okul değiştiren öğretmenlerin sıklıkla meslektaşlarıyla fikirlerini ve kaynaklarını paylaşabilecekleri çalışma ortamlarını tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Coğrafi ve Beşeri Faktörler

Bonhomme, Jolivet ve Leuven, (2016) yüksek oranda dezavantajlı öğrencilerin bulunduğu okullarda çalışan öğretmenlerin, daha gelişmiş, daha zengin mahallelerde öğretmenlik yapmak istediğini belirtmiştir. Araştırmalar, öğretmenlerin coğrafi bölge tercihlerinde daha gelişmiş ve yaşam koşulları daha iyi olan yerleri seçtiklerini ortaya koymaktadır (Hanushek ve Rivkin, 2010). Öğretmenler genellikle kırsal okullarda çalışmak istememekte, hizmet vermek istedikleri okullarda bulunan ve kendilerini olumlu ya da olumsuz kılan koşullardan etkilenmektedirler (Cosmas, Sithulisiwe ve Jenny 2014). Bu anlamda öğretmenler için çalıştıkları okula olan ulaşım ağı da önemlidir.

Okula güvenilir bir ulaşım ağının olması, öğretmenlerin okul seçimini etkileyen bir diğer faktördür (Cosmas, Sithulisiwe ve Jenny 2014). Mesleğe yeni başlayan öğretmenler okul ararken memleketlerine çok yakın olan veya büyüdükleri bölgelere benzeyen bölgelerde çalışmak isteyeabilmektedir (Johnson, 2006). Banliyö veya kırsal bölgelerden gelen öğretmen adayları, şehirler yerine, bu bölgelerde kalmayı tercih etmekte, okulların, öğretmenlerin büyüdükleri yere mesafesi ve öğretmenlerin şehirde yaşamaya yönelik tercihleri okul seçme kararlarını etkilemektedir (Johnson, 2006).

Literatürde, öğretmenlerin okul seçme kararlarında farklı değişkenlerin etkili olduğu; bölgeler arasında farklılıkların bulunduğu görülmektedir. Dolayısıyla öğretmenlerin okullar arası hareketliliklerinde okul seçme kararlarında etkili olan etkenleri belirlemek amacıyla bir ölçeğin geliştirilmesi eğitimde politika geliştiriciler ve ilgili alanda çalışma yapan araştırmacılar için önem arz etmektedir. Alanyazında bu konu hakkında geliştirilmiş bir ölçeğe rastlanılmamıştır. Geliştirilen ölçeğin ilgili alanyazına ve eğitim araştırmacılarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, öğretmen görüşlerine dayalı olarak, öğretmenlerin okullar arası hareketlilik kararlarında etkili olan özellikleri ölçebilmek amacıyla Öğretmenlerin Okul Seçme Nedenlerini Belirleme Ölçeği'ni (ÖOSNBÖ) geliştirmek ve bu ölçeğin geçerliliği ve güvenilirliği çeşitli istatistiksel tekniklerle test etmektir.

YÖNTEM

Öğretmenlerin Okul Seçme Nedenlerini Belirleme Ölçeği'nin (ÖOSNBÖ) geçerlik ve güvenilirlik çalışmasının yürütüldüğü bu araştırma tarama modelinde desenlenmiştir. Araştırma verileri nicel tekniklerle analiz edilmiştir. Araştırma, ön-uygulamanın gerçekleştirildiği pilot çalışma, ardından pilot çalışmada ulaşılan bulguları teyit etmek amacıyla gerçekleştirilen ana uygulama olmak üzere iki alt evrede gerçekleştirilmiştir. Pilot uygulaması yapılan ÖOSNBÖ geliştirilerek tekrar uygulanmış ve uygulama sürecinde toplanan verilere dayalı olarak geçerlik ve güvenilirliği tekrar sorgulanmıştır.

Örneklem/Çalışma Grubu/Katılımcılar

Araştırma pilot uygulama ve ana uygulama olmak üzere iki aşamalı yürütülmüştür. Her iki uygulamada veriler farklı örneklem gruplarından elde edilmiştir. Aşağıdaki tabloda katılımcıların genel özelliklerine dair bazı bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Grubunun Özellikleri

		Pilot Uygulama		Ana Uygulama	
		n	%	n	%
Cinsiyet	Kadın	155	68	147	57
	Erkek	73	32	109	43
Okul Türü	İlkokul	92	40	75	30
	Ortaokul	95	42	95	37
	Lise	41	18	86	33
Branş	Sınıf Öğretmeni	69	30	74	29
	Branş Öğretmeni	159	70	182	71
Öğrenim Durumu	Ön Lisans	6	2	4	1
	Lisans	184	80	209	82
	Yüksek Lisans	38	18	43	17
Medeni Durum	Evli	154	67	182	71
	Bekar	74	33	74	29

Çalışmanın birinci evresinde ÖOSNBÖ'nün kapsam geçerliği, faktör yapısı ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Bu aşamada veriler 2018-2019 eğitim öğretim yılında İstanbul ilindeki resmi ve özel okullarda çalışan 228 öğretmenden toplanmıştır. Tablo 1'deki veriler incelendiğinde araştırmanın pilot çalışmasındaki yer alan öğretmenlerin 155'i (%68) kadın, 73'ü (%32) erkek; 92'si ilkokulda, 95'i ortaokulda, 41'i lisede görev yapmaktadır. 69 katılımcı sınıf öğretmeni iken, 159 katılımcı branş öğretmenidir. Katılımcıların 154'ü evli, 74'ü bekarıdır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin 6'sı ön lisans, 184'ü lisans ve 38 tanesi yüksek lisans mezunudur.

Araştırmanın ikinci uygulama örneğini, 2018-2019 eğitim-öğretim yılında İstanbul ilinde bulunan resmi okullarda görev yapan 256 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin 147'si (%57) kadın, 109'u (%43) erkektir. Katılımcıların 75'i ilkokulda, 95'i ortaokulda ve 86'sı lisede görev yapmakta ve 64'ü sınıf öğretmeni ve geri kalanı da branş öğretmenidir. Katılımcıların öğretmenlerin 4'ü ön lisans, 209'u lisans ve 43 tanesi yüksek lisans mezunudur. Araştırmaya katılan öğretmenlerin 182'si bekâr iken geri kalanı evlidir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada ilk olarak alanyazın ve öğretmenlik mesleğinin temel özelliklerine bağlı olarak araştırmacılar tarafından 5 başlıkta toplanan maddelerin olduğu 48 maddelik taslak bir madde havuzu oluşturulmuştur. Çalışmanın kapsam geçerliğini sağlandıktan sonra pilot uygulama için 43 maddeden oluşan bir taslak ölçek ortaya çıkmıştır. Taslak ölçek, Öğretmenlerin Okul Seçme Nedenlerini Belirleme Ölçeği (ÖOSNBÖ) olarak isimlendirilmiş ve (1) Kesinlikle Katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Karasızım, (4) Katılıyorum, (5) Kesinlikle Katılıyorum şeklinde puanlanabilen 5 dereceli Likert ölçeği biçiminde derecelendirilmiştir. Araştırmanın ilk uygulaması için bu taslak ölçek kullanılmıştır. Daha sonra toplanan veriler analiz edilmiş ve ölçek geliştirilmiştir. Araştırmanın ilk uygulamasından sonra çeşitli geçerlilik ve güvenilirlik analizleri ile geliştirilen ve 28 madde ve 5 boyuttan oluştuğu ortaya çıkan ÖOSNBÖ, araştırmanın ana uygulaması için veri toplama aracı olarak kullanılmıştır.

İşlem

Araştırmada ilk olarak ÖOSNBÖ'nün kapsam geçerliği çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla ilk olarak madde havuzu hazırlanmıştır. Öğretmenlerin okullardan ayrılması ve okulları değiştirirken dikkate aldığı faktörleri belirlemeye yönelik olarak literatür taranmış, Milli Eğitim Bakanlığı Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği, OECD raporları gibi çeşitli ulusal ve uluslararası

belgeden de yararlanılmıştır. Yapılan tarama çalışmasına dayalı olarak öğretmenlerin okul seçme kararlarında etkili olan ve beş temel başlık altında toplanabilecek özelliklerin bulunduğu gözlemlenmiştir. Bu beş temel başlık ise, okul yönetimi, çalışma koşulları, okulun imkanları, beşeri faktörler ve ekonomik faktörler şeklindedir.

Alanyazın ve öğretmenlik mesleğinin temel özelliklerine bağlı olarak araştırmacılar tarafından 48 maddelik taslak bir madde havuzu oluşturulmuştur. Taslak maddeler, çalışmanın kapsam geçerliğini sağlamak amacıyla eğitim yönetimi ile ölçme ve değerlendirme alanlarında uzman 4 akademisyenin değerlendirmesine sunulmuş ve bu uzmanlardan gelen öneriler doğrultusunda, maddeler yeniden düzenlenmiş ve kapsam dışı olması nedeniyle, 5 maddenin atılmasına karar verilmiştir. Yine taslak ölçeğin Türkçe dil özellikleri, Türkçe konusunda bir uzman tarafından incelenmiştir. Böylelikle pilot uygulama için 43 maddeden oluşan bir taslak ölçek ortaya çıkmıştır. Hazırlanan form tekrar aynı uzmanlara inceletilerek uzmanlar arasında uzlaşma sağlandığı görülmüştür. Kapsam geçerliğinin sağlanmasının ardından taslak olarak hazırlanan ÖOSNBÖ, (1) Kesinlikle Katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Karasızım, (4) Katılıyorum, (5) Kesinlikle Katılıyorum şeklinde puanlanabilen 5 dereceli Likert ölçeği biçiminde derecelendirilmiştir.

Hazırlanan taslak ölçeği araştırmanın ilk uygulamasında veri toplama aracı olarak kullanmak için gerekli yasal izinler alındıktan sonra okul yöneticilerinden de uygulama izni alınarak ders aralarında ya da ders bitimlerinde araştırmacı tarafından katılımcı öğretmenlere teslim edilerek uygulanmıştır. Veri toplama formunun doldurulması her bir form için yaklaşık olarak 10 dakika sürmüştür. Yapılan ilk uygulamadan elde edilen verilerin analizi neticesinde ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması tamamlanmış ve tekrar test etmek üzere araştırmanın ana uygulamasına geçilmiştir. Benzer şekilde bu aşamada da veriler gönüllü katılımcılardan temin edilmiştir.

Verilerin Analizi

Elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılmış ve analiz edilmiştir. Çalışmanın ilk uygulamasıyla toplanan veriler SPSS 22 programına kaydedilerek analiz edilmiştir. İlk olarak açımlayıcı faktör analizi yapılmış; daha sonra ise güvenilirliği ölçmek amacıyla Cronbach Alfa değerleri hesaplanmıştır. İkinci uygulama ile toplanan veriler SPSS 22 programının yanında doğrulayıcı faktör analizi (DFA) için SPSS AMOS 23 programı kullanılmıştır. Toplanan veri seti üzerinde geçerlik ve güvenilirlik hesaplamaları için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile Cronbach alfa katsayı değerleri hesaplanmıştır.

BULGULAR

Veri seti üzerinde öncelikle açımlayıcı faktör analizi (AFA) uygulanmıştır. Bu süreçte ilk olarak KMO ile Bartlett küresellik testi sonuçları değerlendirilmiş ve yapılan analizler sonucunda KMO değerinin .91; Bartlett küresellik testinin ise anlamlı çıktığı gözlenmiştir ($p < .001$). Bartlett Küresellik testi ve KMO sonuçları puanlarının çok değişkenli normal dağılımdan geldiği ve verilen faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir. KMO değerinin .50'den yüksek olması faktör analizine devam edilebileceğini göstermektedir. KMO değeri ne kadar yüksek olursa veri seti, faktör analizi için o kadar iyidir (Kalaycı, 2005).

Faktör örüntüsünün oluşturulmasında, 0.40'ın alt kesme noktası olarak alınabilmektedir (Ferguson ve Takane, 1989). Bundan dolayı bu çalışmada alt kesme noktası olarak 0.40 kabul edilmiş ve bazı maddelerin faktör yük değerinin 0.40'ın altında kaldığı ya da her iki faktörde de yüksek yük değerine sahip oldukları gözlenmiştir. Bu doğrultuda 15 madde ölçekten çıkarılarak madde analizi safhasına geçilmiştir. Sonuçta faktör yük değerleri .40'ın üzerinde değer alan beş faktörlü ve 28 maddelik bir ölçek yapısına ulaşılmıştır. ÖOSNBÖ'nün faktör yük, madde toplam korelasyon ve Cronbach alfa değerleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 2. Öğretmenlerin Okul Seçme Nedenlerini Belirleme Ölçeği'ne Ait Faktör Yük Değerleri, Madde-Toplam Korelasyonları ve Cronbach Alfa Değerleri

	Okul Yönetimi	Okulun İmkanları	Çalışma Koşulları	Beşeri Faktörler	Ekonomik Faktörler
M1	,785				
M24	,776				
M14	,739				
M16	,733				
M5	,729				
M21	,684				
M7	,655				
M26	,608				
M18	,554				
M10	,539				
M2		,765			
M13		,764			
M27		,684			
M22		,597			
M15		,566			
M17			,737		
M6			,735		
M12			,616		
M20			,595		
M4				,587	
M23				,529	
M9				,521	
M19				,509	
M25				,425	
M8					,691
M3					,597
M11					,535
M28					,498
	$\alpha=.91$	$\alpha=.89$	$\alpha=.81$	$\alpha=.75$	$\alpha=.78$

KMO = .91, $p < .001$, Açıklanan Toplam Varyans : % 55.824

Toplam Cronbach Alfa Değeri: .932

Tablo 2'den görüleceği üzere ÖOSNBÖ beş faktörlü ve 28 maddelik bir ölçektir. Okul Yönetimi diye isimlendirilen birinci faktör 10 maddeden oluşmaktadır. Bu faktörde bulunan 10 maddenin faktör yük değerleri .78 ile .53 arasındadır. Bu faktöre ait Cronbach alfa değeri ise .91 olarak hesaplanmıştır. Okulun İmkanları diye isimlendirilen ikinci faktör ise 5 maddeden oluşmakta ve bu faktördeki maddelerin faktör yük değerleri .76 ile .56 arasında bulunmaktadır. Bu ait hesaplanan Cronbach alfa değeri ise .89'dur. Ölçeğin üçüncü faktörü 4 madden oluşmaktadır. Bu faktör Çalışma Koşulları diye adlandırılmıştır. Faktörü oluşturan 4 maddenin faktör yük değerleri .73 ile .59 arasında olup, faktörün Cronbach alfa değeri .81'dir. ÖOSNBÖ'nün dördüncü faktörü 5 maddeden oluşmaktadır ve Beşeri Faktörler diye isimlendirilmiştir. Bu faktördeki maddelerin faktör yük değerleri .58 ile .42 arasında iken

Cronbach alfa değeri ise .75'tir. Ölçeğin beşinci faktörü 4 madde içermektedir. Bu faktör Ekonomik Faktörler olarak isimlendirilmiştir. Bu faktörde yer alan maddelerin faktör yük değerleri .69 ile .49 arasındadır. Bu faktörün Cronbach alfa değeri ise .78 olarak hesaplanmıştır.

Yapılan ilk uygulama neticesinde ÖOSNBÖ'nün 28 maddelik ve beş boyuttan oluşan geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. ÖOSNBÖ'nün açıklanan varyans oranı % 55'tir ve ölçeğin bütünü üzerinde yapılan hesaplamalar sonucunda Cronbach alfa değerinin .91'dir. Tüm bu sonuçlar alanyazında genel kabul görmüş referans sınırları içerisinde yer almaktadır (Büyüköztürk, 2007).

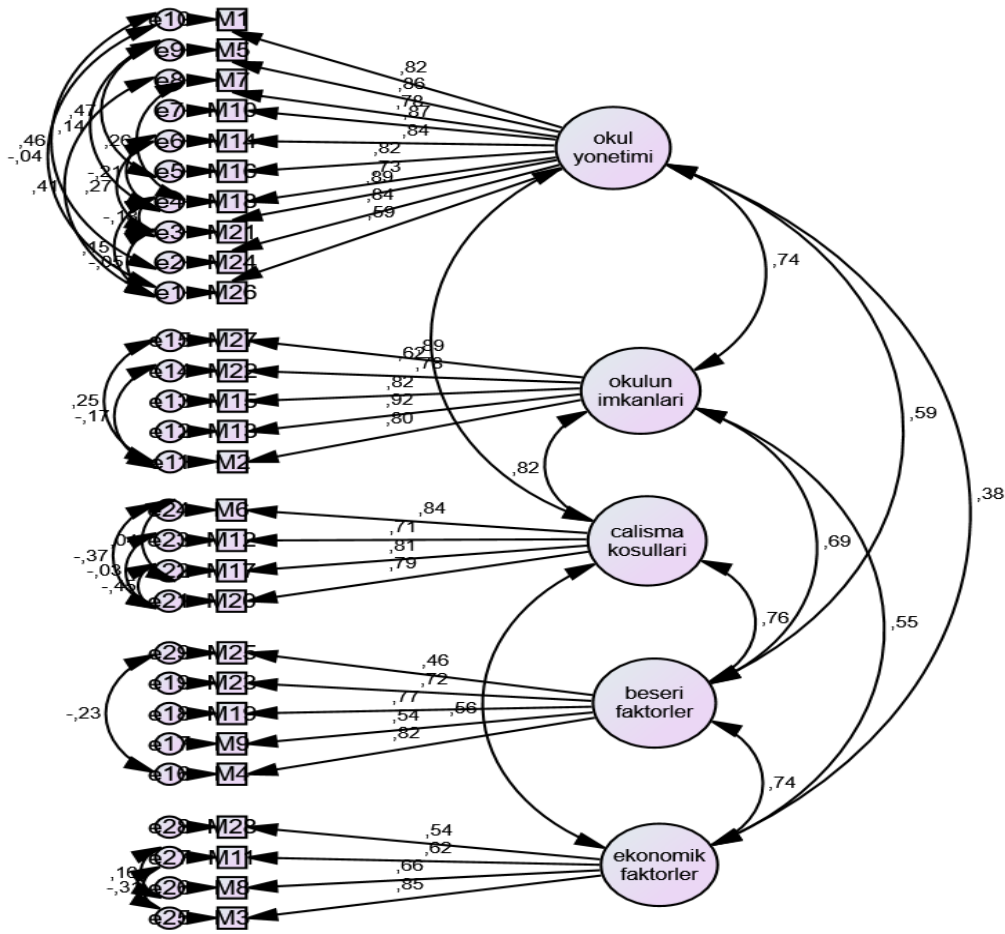
Çalışmanın pilot uygulaması sonucunda, yapılan analizlerden hareketle, geliştirilen ölçeğin geçerliliği ve güvenilirliği tekrar test edilmek amacıyla ölçek ikinci defa uygulanmıştır. Araştırmanın bu evresinde 256 katılımcıdan toplanmış veriler AFA sonuçlarını test etmek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile incelenmiştir. Yapılan çalışmalarda AFA sonuçları çok iyi olsa bile çalışma sağlam bir teorik temele sahip olmadığında DFA aşamasında çeşitli sorunlar yaşanabilmektedir. Çünkü DFA, AFA'ya oranla çok katı bir istatistiksel test süreci bulunmaktadır (Kline, 2005).

Tablo 3. Öğretmenlerin Okul Seçme Nedenlerini Belirleme Ölçeği'nin Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) Sonuçları

	χ^2/sd	RMSEA	NFI	CFI	IFI	GFI	AGFI
Referans Değerleri	<5	<.08	>.90	>.90	>.90	>.90	>.90
Hesaplanan Değerler	1.87	.62	.87	.93	.94	.83	.79

Tablo 3'de görüleceği üzere DFA sonrasında geliştirilen ölçeğin beş faktörlü yapısı doğrulanmıştır. Bu çalışmanın doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen bulgular incelendiğinde ki-kare değerinin ($\chi^2 = 598,6264$, $sd = 320$ ve $p < .01$) anlamlı olduğu görülmektedir. Büyüköztürk ve diğerleri (2004), örneklem büyüdükçe ki kare analizi sonuçlarının anlamlı çıkma olasılığının artmakta olduğunu ve bu nedenle de χ^2 /sd oranına bakılması gerektiğini ifade etmiştir. Burada hesaplanan χ^2/sd oranının ise 1.87 olduğu görülmektedir. Bu oranın 5'ten küçük olması, modelin kabul edilebilir olduğunu göstermektedir (Sümer, 2000).

Doğrulayıcı faktör analizinde χ^2 değeri analiz verisinin ve modelin istatistiksel olarak uygunluğunu sınar (Schumacker ve Lomax, 2004). Uyum indeksi değerleri ise RMSEA = 0.062, NFI = 0.87, CFI = 0.93, IFI = 0.94, GFI = 0.83 ve AGFI = 0.79 olarak bulunmuştur. Bu uyum indeksi değerleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde modelin uyumlu olduğunu ifade etmektedir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2012). Ölçeğin doğrulayıcı faktör analizinin yapılmasında izlenen yol şeması, Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. Öğretmenlerin Okul Seçme Nedenlerini Belirleme Ölçeği'nin Doğrulamalı Faktör Analizinde Modifikasyonun Yapılmasının Ardından Elde Edilen Yol Şeması

Tüm bu değerlendirmeler ışığında ÖOSNBÖ'nün geçerli bir ölçek olduğu genel sonucuna ulaşılmıştır. ÖOSNBÖ'nün ikinci uygulamasının güvenilirliğini incelemek amacıyla boyutların Cronbach alfa hesaplamaları gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlar aşağıdaki tabloda sunulmuştur

Tablo 4. Öğretmenlerin Okul Seçme Nedenlerini Belirleme Ölçeği'nin Cronbach Alfa Katsayı Değerleri

Ölçek ve Boyutları	Cronbach Alfa Katsayı Değeri
ÖOSNBÖ- Ölçeğin Tamamı	.94
Okul Yönetimi	.93
Okulun İmkanları	.91
Çalışma Koşulları	.82
Beşeri Faktörler	.73
Ekonomik Faktörler	.75

Tablo 4'de görüleceği üzere ÖOSNBÖ'nün tamamına ait Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .94 hesaplanmıştır. Boyutlar bazında incelendiğinde ise ÖOSNBÖ'nün Okul Yönetimi boyutuna ait güvenilirlik katsayısı .93, Okulun İmkanları boyutuna ait güvenilirlik katsayısı .91, Çalışma Koşulları boyutuna ait güvenilirlik katsayısı .82, Beşeri Faktörler boyutuna ait güvenilirlik katsayısı .73, Ekonomik Faktörler boyutuna ait güvenilirlik katsayısı ise .75 olarak hesaplanmıştır. Bu durum ölçümlerin güvenilirliğinin bir kanıtı olarak gösterilebilir.

Tablo 5. Öğretmenlerin Okul Seçme Nedenlerini Belirleme Ölçeği'nin Madde Analizi Sonuçları

	Ölçek Maddeleri	Düzeltilmiş Madde Toplam Korelasyonu
1	Takdir edileceğim ve destekleneceğim okulları seçmek isterim.	,618
2	Okul seçme kararımda o okulun teknolojik alt yapısının güçlü olması etkilidir.	,715
3	Okul seçme kararımda o okulun bulunduğu bölgenin ekonomik imkanlarının gelişmiş olması etkilidir.	,565
4	Okulu seçme kararımda okulun bulunduğu bölgedeki yaşam koşulları etkilidir.	,654
5	Güçlü bir öğretim lideri olabilecek yöneticilerin bulunduğu okullarda çalışmak isterim.	,646
6	Okul seçme kararımda okuldaki velilerin eğitim süreçlerine verdiği destek etkilidir.	,666
7	Okul seçme kararımda mesleki gelişim fırsatlarının bulunması etkilidir.	,725
8	Okul seçme kararımda o okulda ek gelir getiren çalışmaların (etüt, kurs vb.) olması etkilidir.	,367
9	Okul seçme kararımda okulun evime yakın olması etkilidir.	,485
10	Öğretmenlerin karar alma süreçlerine dâhil edildiği okulları seçerim.	,714
11	Okul seçme kararımda o okulun döner sermaye gelirinin olması etkilidir.	,360
12	Okul seçerken öğrencilerin başarı durumlarına dikkate alırım.	,590
13	Okul seçme kararımda okulun fiziksel olanakları etkilidir.	,794
14	Güvendiğim bir okul yöneticisinin olduğu okulda çalışmak isterim.	,648
15	Okul seçme kararımda o okuldaki kaynak desteği (teknolojik, basım vb.) etkilidir.	,689
16	Seçmek istediğim okuldaki yöneticinin öğretmene yol gösterici olmasını önemserim.	,613
17	Okul seçme kararımda okuldaki öğrenci davranışları etkilidir.	,618
18	Düzenli değerlendirmeler yapan yöneticilerin bulunduğu okullarda çalışmak isterim.	,629
19	Okul seçme kararımda o okulun bulunduğu bölgenin demografik yapısı etkilidir.	,617
20	Okul seçme kararımda çalışmak istediğim okulda öğretmene verilecek görevler etkilidir.	,629

21	Seçmek istediğim okulun yöneticisi iyi diyalog kurabilmelidir.	,662
22	Okul seçme kararımda o okulun güvenli bir okul olması etkilidir.	,733
23	Okul seçme kararımda o okulun kent merkezinde olması etkilidir.	,584
24	Başarılı ve destekleyici okul ortamları oluşturan yöneticilerin olduğu okulları tercih ederim.	,648
25	Okul seçme kararımda okulun memleketime yakın olması etkilidir.	,325
26	Okul seçme kararımda okul yöneticisi önemli bir faktördür.	,609
27	Okul seçme kararımda o okulda yeterli öğrenme materyallerinin bulunması etkilidir.	,761
28	Okul seçme kararımda o okulun bulunduğu bölgedeki konut ve kira miktarları etkilidir.	,445

Tablo 5'te görüleceği üzere ölçeğin düzeltilmiş madde korelasyon yükleri .32 ile .79 arasında değişmektedir. Elde edilen bu sonuçlardan hareketle Öğretmenlerin Okul Seçme Nedenlerini Belirleme Ölçeği'nin güvenilir bir ölçme aracı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Yapılan bu çalışma ile öğretmen görüşlerine dayalı olarak, öğretmenlerin okul seçmelerinde etkili olan faktörleri belirlemek amacıyla Öğretmenlerin Okul Seçme Nedenlerini Belirleme Ölçeği'nin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Ölçek geliştirme çalışmasında ilk aşama konuyla ilgili literatür taraması yapmaktır. Daha sonra ise belirlenen ölçek geliştirme formuna uygun olarak madde havuzu oluşturulmalıdır (DeVellis, 2016). Bu çalışmada da ilk olarak madde havuzu oluşturulmuştur. Ölçek maddeleri sade ve anlaşılır olmalı ve maddelerin yargı ve düşünce ifadeleri dikkatle ele alınmalıdır (Malhotra, 2006). Oluşturulan maddeler daha sonra uzman görüşüne sunulmalı ve uzmanların yorumuna göre tekrar düzenlenmelidir. Düzenleme esnasında bazı ifadelerin çıkarılabilir ya da değiştirilebilir. Bu aşamadan sonra şekillendirilen ölçek, pilot deneme amaçlı uygulanabilir. Pilot uygulamadan sonra ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılır ve böylelikle taslak ölçek son halini almış olur (DeVellis, 2016). Çalışma kapsamında da oluşturulan madde havuzu ilk olarak uzman görüşüne sunulmuş; alan uzmanı ve dil uzmanından gelen geri bildirimler kapsamında yeniden düzenlenmiştir. Daha sonra pilot çalışma gerçekleştirilmiş ve akabinde ana uygulama olmak üzere iki aşamalı bir çalışma yapılmıştır. Pilot çalışmaya İstanbul ilinde görevli 228 öğretmen, ana uygulamaya ise yine İstanbul ilinde görev yapan 256 öğretmen katılmıştır. İlk uygulamada ÖOSNBÖ'nün kapsam geçerliği, yapı geçerliği, madde ayırt ediciliği ile güvenilirliği değerlendirilmiştir. Kapsam geçerliği için ilk olarak öğretmenlik mesleği, öğretmenlerin okullardan ayrılması ve okullar arası hareketliliklerinde kendilerine yeni okullar seçmelerinde etkili olan faktörleri belirlemek amacıyla ilgili alanyazın incelenmiş ve buna dayalı olarak 48 maddeden oluşan bir madde havuzu hazırlanmıştır. 48 maddelik madde havuzu daha sonra eğitim yönetimi, ölçme ve değerlendirme ile Türkçe dili alanlarından uzmanların görüşlerini sunulmuştur. Uzman görüşüyle birlikte hazır hale getirilen ve 43 maddeden oluşan ölçek, 228 öğretmene gönüllü olarak uygulanmıştır.

Yapılan ilk uygulama ile toplanan veriler analiz edilmiş ve AFA sonucunda ÖOSNBÖ'nün açıklanan varyans oranının % 55 olduğu görülmüştür. Daha sonra güvenilirliği ölçmek amacıyla ölçeğin Cronbach alfa değerleri hesaplanmış ve ölçeğin tamamı için bu değer .91 olarak hesaplanmıştır. Pilot çalışma sonucunda ÖOSNBÖ'nün geçerli ve güvenilir olduğu genel sonucuna ulaşılarak ana uygulamaya geçilmiştir.

Ölçülen yapının belirlenmesinde ilk olarak AFA yapılmalı, daha sonra ölçeğin düzenlenerek tekrar uygulanması ve sürecin DFA ile devam etmesi gerekmektedir (Cabrera-Nyugen, 2010; Henson

ve Roberts, 2006; Worthington ve Whittaker, 2006). Sadece AFA ile ölçek geliştirmek yanıltıcı olabilmektedir (Henson ve Roberts 2006). Ayrıca yapılan faktör analizinde değişkenler arasındaki ilişkinin doğrusallık göstermesi önemlidir (Büyüköztürk, 2002). Bundan dolayı çalışma da DFA yapmak için ikinci uygulama gerçekleştirilmiştir. Ayrıca tek uygulama yapıp elde edilen verileri yapay bir şekilde ikiye bölüp analiz etmek doğru bir uygulama değildir (Erkuş, 2016). Araştırmada böyle bir yöntem de tercih edilmemiştir.

ÖOSNBÖ'nün geçerliği ve güvenilirliği için yapılan ikinci uygulamada 256 öğretmenden toplanan veriler tekrar analiz edilmiştir. DFA ile Cronbach alfa hesaplamaları yapılmıştır. DFA sonucunda 256 katılımcıya ait veri seti ÖOSNBÖ'nün beş faktörlü yapını doğrulamıştır. DFA sonucunda RMSEA = 0.062, NFI = 0.87, CFI = 0.93, IFI = 0.94, GFI = 0.83 ve AGFI = 0.79 olarak bulunmuştur. Bu değerler referans değerleri içerisinde (Erkorkmaz vd., 2013; Seçer, 2017; Can, 2019). Ölçeğin tamamına ait Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .94 hesaplanmıştır. Hem ölçeğin tamamı hem de alt boyutlarda hesaplanan Cronbach Alfa değeri de referans değerler içerisinde (Erkorkmaz vd., 2013; Seçer, 2017; Can, 2019). Hesaplanan Cronbach alfa değerleri de ÖOSNBÖ'nün güvenilir olduğuna işaret etmiştir.

Gerek DFA ve gerek Cronbach alfa sonuçları ÖOSNBÖ'nün, öğretmenlerin okul seçme nedenlerini öğretmen görüşlerine dayalı değerlendirmeye uygun, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermiş; bundan dolayı geliştirilen ölçeğin öğretmenlerin okul seçme nedenlerini belirlemede kullanılabilirliği keşfedilmiştir.

Öğretmenlerin Okul Seçme Nedenlerini Belirleme Ölçeği, (1) kesinlikle katılmıyorum, (2) katılmıyorum, (3) kararsızım, (4) katılıyorum, (5) kesinlikle katılıyorum şeklinde puanlanabilen 5'li Likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin tersten kodlanan maddesi bulunmamaktadır. Ölçeğin, Okul Yönetimi (1,5,7,10,14,16,18,21,24,26. maddeler), Okulun İmkanları (2,13,15,22,27.maddeler), Çalışma Koşulları (6,12,17,20.maddeler), Beşeri Faktörler (4,9,19,23,25.maddeler), Ekonomik Faktörler (3,8,11,28.maddeler) şeklinde beş boyutlu bir yapısı bulunmaktadır.

Araştırma evreni İstanbul ile sınırlıdır. Geliştirilen ölçek farklı illerde veya başka ülkelerde uygulanarak sonuçlar karşılaştırılabilir. Araştırma katılımcıların neredeyse tamamı resmi okullarda görev yapan öğretmenlerden oluşmaktadır. Benzer çalışma özel okullarda görev yapan öğretmenler ile tekrarlanabilir.

KAYNAKÇA

- Achinstein, B., Ogawa, R. T., Sexton, D., and Freitas, C. (2010). Retaining Teachers of Color: A Pressing Problem and A Potential Strategy For "Hard-To-Staff" Schools. *Review of Educational Research*, 80(1), 71-107.
- Allensworth, E., Ponisciak, S., and Mazzeo, C. (2009). The Schools Teachers Leave: Teacher Mobility in Chicago Public Schools. *Consortium on Chicago School Research*. Erişim tarihi: 31 Ekim 2018, https://consortium-pub.uchicago.edu/sites/default/files/2018-10/CCSR_Teacher_Mobility.pdf
- Aydoğdu, H. (2009). Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Eğitimdeki Gelişmeler. *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı: 182, s.372-383.
- Balyer, A., ve Özcan, K. (2017). Organizational Climate at Primary Schools and Its Influences on Teachers Job Satisfaction. *Kastamonu Education Journal*, 25(5).
- Berry, B. (2007). Recruiting and Retaining Quality Teachers for High-Needs Schools: Insights from NBCT Summits and Other Policy Initiatives. *Center for Teaching Quality*. Erişim tarihi: 31 Ekim 2018, <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED519714.pdf>

- Betts, J. R., Reuben, K. S., and Danenberg, A. (2000). *Equal Resources, Equal Outcomes? The Distribution of School Resources and Student Achievement in California*. Public Policy Institute of California, 500 Washington Street, Suite 800, San Francisco, CA 94111.
- Bogler, R. (2001). The Influence of Leadership Style on Teacher Job Satisfaction. *Educational Administration Quarterly*, 37(5), 662-683.
- Bonhomme, S., Jolivet, G., and Leuven, E. (2016). School Characteristics and Teacher Turnover: Assessing the Role of Preferences and Opportunities. *The Economic Journal*, 126(594), 1342-1371.
- Bryk, A., and Schneider, B. (2002). *Trust In Schools: A Core Resource For Improvement*. Russell Sage Foundation.
- Bryk, A. S., Sebring, P. B., Allensworth, E., Easton, J. Q., and Luppescu, S. (2010). *Organizing Schools for Improvement: Lessons from Chicago*. University of Chicago Press.
- Brown, M. K., and R. Wynn, S. (2009). Finding, Supporting, And Keeping: The Role of The Principal in Teacher Retention Issues. *Leadership and Policy in Schools*, 8(1), 37-63.
- Buckley, J., Schneider, M., and Shang, Y. (2005). Fix It And They Might Stay: School Facility Quality And Teacher Retention In Washington, DC. *Teachers College Record*, 107(5), 1107-1123.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram Ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 32(32), 470-483.
- Büyüköztürk, Ş. (2018). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Pegem Atf İndeksi, 001-214.
- Cabrera-Nguyen, P. (2010). Author guidelines for reporting scale development and validation results in the journal of the society for social work and research. *Journal of the Society for Social Work and Research*, 1(2), 99-103.
- Can, A. (2019). *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cerit, Y. (2008). Öğretmen Kavramı İle İlgili Metaforlara İlişkin Öğrenci, Öğretmen Ve Yöneticilerin Görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(4), 693-712.
- Cochran-Smith, M., Mcquillan, P., Mitchell, K., Terrell, D. G., Barnatt, J., D'Souza, L., and Gleeson, A. M. (2012). A Longitudinal Study of Teaching Practice and Early Career Decisions: A Cautionary Tale. *American Educational Research Journal*, 49(5), 844-880.
- Cosmas, M., Sithulisiwe, B., and Jenny, S. (2014). Factors Influencing Trainee Teachers' Choice of Schools on Deployment After Completion of Training. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 5(16), 346.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., ve Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve LISREL Uygulamaları (Vol. 2)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Darling-Hammond, L. (1997). *Doing What Matters Most: Investing In Quality Teaching*. National Commission On Teaching America's Future, Kutztown Distribution Center, 15076 Kutztown Road, PO Box 326, Kutztown, PA 19530-0326.
- Deal, T. E., and Peterson, K. D. (1999). *Shaping School Culture: The Heart of Leadership*. *Adolescence*, 34(136), 802.
- Deangelis, K. J., and Presley, J. B. (2007). *Leaving Schools or Leaving the Profession: Setting Illinois' Record Straight on New Teacher Attrition*. Edwardsville, IL: Illinois Education Research Council. Erişim tarihi: 31 Ekim 2018, <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED497703.pdf>
- DeVellis, R. F. (2016). *Scale development: Theory and applications (Vol. 26)*. Sage publications.
- Erkorkmaz, Ü., Etikan, İ., Demir, O., Özdamar, K., ve Sanisoğlu, S. Y. (2013). Doğrulamalı faktör analizi ve uyum indeksleri. *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences*, 33(1), 210-223.
- Erkuş, A. (2016). Ölçek geliştirme ve uyarılma çalışmalarındaki sorunlar ile yazım ve değerlendirilmesi. *Pegem Atf İndeksi*, 1211-1224. doi:10.14527/9786053183563.075
- Ferguson, G. A. (1959). *Statistical Analysis in Psychology and Education*. McGraw Hill Book Company.

- Goldhaber, D., Choi, H. J., Cramer, L. (2007). A Descriptive Analysis of The Distribution Of NBPTS-Certified Teachers In North Carolina. *Economics of Education Review*, 26(2), 160-172.
- Hanushek, E. A., Rivkin, S. G. (2010). Generalizations About Using Value-Added Measures of Teacher Quality. *American Economic Review*, 100(2), 267-71.
- Henkin, A. B., Holliman, S. L. (2009). Urban Teacher Commitment: Exploring Associations With Organizational Conflict, Support For Innovation, And Participation. *Urban Education*, 44(2), 160-180.
- Henson, R. ve Roberts, J. (2006). Use of exploratory factor analysis in published research: Common errors and some comment on improved practice. *Educational and Psychological Measurement*, 66, 393-416.
- Ingersoll, R. (2001). Teacher Turnover, Teacher Shortages, And the Organization of Schools. *CPRE Research Reports*. Erişim adresi: https://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1069&context=cpre_researchreports
- Ingersoll, R. (2002). Out-Of-Field Teaching, Educational Inequality, And the Organization of Schools: An Exploratory Analysis. *Center for the Study of Teaching and Policy*. University of Pennsylvania.
- Johnson, S. M., Birkeland, S. E. (2003). Pursuing A "Sense of Success": New Teachers Explain Their Career Decisions. *American Educational Research Journal*, 40(3), 581-617.
- Johnson, S. M. (2006). *The Workplace Matters: Teacher Quality, Retention, And Effectiveness*. Working Paper. National Education Association Research Department.
- Kalaycı, Ş. (2005). Faktör Analizi. İçinde Ş. Kalaycı. *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, 321-331.
- Kline, R. B. (2015). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. Guilford Publications. Newyork: Guildford
- Luekens, M. T., Lyter, D. M., Fox, E. E. (2004). Teacher Attrition And Mobility: Results From The Teacher Follow-Up Survey, 2000-Tabs. NCEs 2004-301. *US Department of Education*.
- Malhotra, N. K. (2006). Questionnaire design and scale development. *The Handbook of Marketing Research: Uses, Misuses, And Future Advances*, 83-94.
- Marinell, W. H., Coca, V. M. (2013). " Who Stays and Who Leaves?" Findings from A Three-Part Study of Teacher Turnover in NYC Middle Schools. *Online Submission*.
- Mccaffrey, D. F., Lockwood, J. R., Koretz, D. M., Hamilton, L. S. (2003). *Evaluating Value-Added Models for Teacher Accountability*. Monograph. RAND Corporation. PO Box 2138, Santa Monica, CA 90407-2138.
- Odland, G., Ruzicka, M. (2009). An Investigation into Teacher Turnover in International Schools. *Journal of Research in International Education*, 8(1), 5-29.
- Qin, L. (2019). Factors Relating to Teachers' Intention to Change School: A Multilevel Perspective. *Policy Futures in Education*, 17(3), 318-338.
- Quartz, K. H., TEP Research Group. (2003). " Too Angry to Leave" Supporting New Teachers' Commitment to Transform Urban Schools. *Journal of Teacher Education*, 54(2), 99-111.
- Seçer, İ. (2017). *SPSS ve LISREL ile pratik veri Analizi Analiz ve Raporlaştırma*. Ankara: Anı Yayıncılık
- Schumacker, R. E., Lomax, R. G. (2004). *Beginner's Guide to Structural Equation Modeling*. New Jersey: Lawrence Erlbaum
- Simon, N. S., Johnson, S. M. (2015). Teacher Turnover In High-Poverty Schools: What We Know And Can Do. *Teachers College Record*, 117(3), 1-36.
- Stuit, D. A., Smith, T. M. (2012). Explaining the Gap in Charter and Traditional Public-School Teacher Turnover Rates. *Economics of Education Review*, 31(2), 268-279.

- Worthington, R. L. ve Whittaker, T. A. (2006). Scale development research: A content analysis and recommendations for best practices. *The Counseling Psychologist*, 34(6), 806-838.
- Wynn, S. R., Carboni, L. W., Patall, E. A. (2007). Beginning Teachers' Perceptions Of Mentoring, Climate, And Leadership: Promoting Retention Through A Learning Communities Perspective. *Leadership and Policy in Schools*, 6(3), 209-229.
- Yıldız, S., Balyer, A. (2019). Okul Paydaşları Bağlamında Kamu Okullarındaki Parasal Sorunlar: Fenomenolojik Bir Araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 46(46), 349-364. Doi: 10.9779/pauefd.463715.

Mehmed Emin Vahîd Paşa'nın Minhâc-i Rumât Adlı Eserinde Geçen Okçuluk Terimleri Üzerine

Doç. Dr. İlhan Uçar

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8930-5756>

Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Sakarya – TÜRKİYE

Sefanur Akyıldız

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0698-8596>

Yüksek Lisans Öğrencisi / Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bil. Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Sakarya – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 27.04.2020

Kabul: 12.06.2020

On-line Yayın: 25.06.2020

Anahtar Kelimeler

Türk Okçuluğu

Okçuluk Terimleri

Mehmed Emin Vahîd Paşa

Minhâc-ı Rumât

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.43817>

Öz

Türk milletinin okçulukla tanışması binlerce yıl öncesine dayanmaktadır. İslamiyet'ten önce olduğu gibi İslamiyet'ten sonra da varlığını sürdürmüştür. Eskiden okçuluk daha çok askerî amaçlı yapılırken günümüzde ise eğlence unsuru ve spor amaçlı varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Okçuluğun esasları ile ok ve yay yapımı üzerine birçok eser yazılmış, okçulukla ilgili Hz. Muhammed'in söylediği pek çok hadis toplanmıştır. Böylece Türk Okçuluğu etrafında birçok geleneğin ve büyük bir kültürün oluşması sağlanmıştır.

Minhâc-ı Rumât da okçulukla ilgili kaleme alınan eserlerden biridir. Eser, 1805 yılında Osmanlı devlet adamı ve sefiri olan Mehmed Emin Vahîd Paşa tarafından yazılmıştır. Yedi bölümden oluşan eserin içerisinde pek çok hadis ve ayet yer almaktadır. Eserinde Vahîd Paşa; tefsir, hadis, fıkıh, siyer gibi alanlarda bu alanların usta kişilerine danışarak eserini kaleme aldığını belirtmiştir. Eserinde ok ve yay, menziller, ok atış usulleri, ok atmanın fazileti, usta okçular, okçuluk üzerine söylenmiş hadisler, ok meydanlarında uygulanan ayin ve adap kuralları, menzil yarışmaları gibi birçok konuya yer vermiştir. Okçuluk hakkında yazılmış eserlere bakıldığında okçuluk tarihinin Hz. Âdem ile başladığı görülmektedir. Mehmed Emin Vahîd Paşa da eserinde Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar birçok peygambere ve kıssaya yer vermiştir.

Bu makalede Geleneksel Türk Okçuluğu ile ilgili genel bir bilgi verilerek Minhâc-ı Rumât'taki okçuluk terimleri ve kavramları anlatılmaya çalışıldı. Böylece Geleneksel Türk Okçuluğu için ayrı bir değer taşıyan Minhâc-ı Rumât'taki terimlerin tanınması ve kazanılması sağlanacaktır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Uçar, İ. ve Akyıldız, S. (2020). Mehmed Emin Vahîd Paşa'nın Minhâc-i Rumât Adlı Eserinde Geçen Okçuluk Terimleri Üzerine. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 80, Summer, p. 117-138.

About the Archery Terms From Mehmed Emin Vahîd Pasha's Minhâc-i Rumât

Assoc. Dr. İlhan Uçar

Sakarya University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature,
Sakarya – TURKEY

Sefanur Akyıldız

Master Student / Sakarya University, Institute of Social Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Sakarya – TURKEY

Article History

Submitted: 27.04.2020

Accepted: 10.06.2020

Published Online: 25.06.2020

Key Words

Turkish Archery

Archery Terms

Mehmed Emin Vahîd Pasha

Minhâc-i Rumât

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.43817>

Abstract

History of archery as a part of Turkish culture is very long. Its presence continued after being sold on Islam in the same way it was before it. During the history, archery was a method used in wars and today it is mostly the kind of entertainment and sport. There are many pieces written about archery basis and making of arrow as well as many hadiths which represent opinion of Prophet Muhammad about these topics. That is why archery has a very important place in Turkish tradition and culture.

One of the works about archery is Minhâc-i Rumât. It was written in year 1805 by Ottoman statesman Mehmed Emin Vahîd Pasha. In this piece, which is formed of seven chapters, there are many hadiths and Quranic verses. Vahîd Pasha imports that, while writing about commentary (tefsir) , hadith, canon law (fıkıh), siyar (siyer) etc., he consulted with the experts of these religious areas. In this piece there are parts about arrow, ranges, virtues and methods of arrow shooting, some arrow experts, hadiths about archery, ritual and tendency rules in the archery arenas as well as renege competitions etc.

While researching the works about the archery we see that their history started in period of a prophet Adem. Mehmet Emin Vahîd Pasha mentioned prophets, beginning with Prophet Adem until the time of Prophet Muhammad and also added some parables. In this paper I tried to explain archery terms and notions from book Minhâc-i Rumât and also to give some general information about Traditional Turkish Archery. In this way, terms in Minhâc-i Rumât, which carry a great value for Traditional Turkish Archery will be recognised and gained.

GİRİŞ

Okçuluk, yüzyıllar öncesine dayanmakla beraber insanlık tarihi açısından derin bir geçmişe sahiptir. Okçu kavimler, göçebe toplumlardı. Bu yüzden onlar için çadır, at, ok ve yay büyük önem taşımaktaydı. İskitler, Sakalar, Medler, Persler, Partlar, Asurlular, Moğollar, Araplar, Hunlar, Göktürkler, Altaylar, Selçuklu, Osmanlı, İran, Suriye, Doğu Türkistan ve daha sonra Batı dünyası da olmak üzere birçok devlette okçuluk zaman içinde gelişerek büyük bir gelenek ve kültür haline gelmiştir.

Türklerin ok ve yay verdiği değer çok eskiye dayanmaktadır. "Türkler, Orta Asya'dan Anadolu'ya Anadolu'dan Balkanlara kadar uzanan coğrafya içinde, kendi savaş kültürüne ait olan ok ve yay özelliklerine, karşılaştığı kültürlerle ait olan ok ve yay özelliklerini de katarak savaşlarda kullanmıştır" (Gürgendereli, 2015:1316). Ayrıca ok ve yay milletlerin inanç dünyasını da etkilemeyi başarmıştır. "Pagan dönemlerinden beri Türkler için ok ve yay hakimiyet sembolüydü. Hakan tahtında otururken elinde ok ve yay tutardı; komutanlarını toplamak için onlara anlamı belli, değişik oklar yollardı; çetirlerinde, damga ve sikkelerinde ok ve yay resmi vardı. Okçu millet olan Moğollarda ok ve yay kutsaldı; en değerli armağanıydı; yayı elinden düşürmek yahut oka basmak bağışlanmaz bir suçtu" (Yücel, 2015:4-5).

"XIV. yüzyıldan itibaren kaleme alınan okçuluk risâlelerinde Taberî'ye atfolunan rivayete göre ok ve yay, ekinlerini yiyen kuşları öldürsün diye Hz. Âdem'e Cebrail eliyle Allah tarafından gönderilmiştir. Bunların ne olduklarını soran Hz. Âdem'e Cebrail yayı göstererek "bu Allah'ın kuvveti", oku göstererek de "bu Allah'ın şiddetidir." demiş ve ona nasıl atılacağını öğretmiştir. Buna göre ok ve yay cennetten çıkmış ve onları Allah yollamıştır. Allah'ın Cebrail eliyle gönderdiği bu silah, İslam ümmeti tarafından kutsal bir emanet olarak kabul edilmiştir" (Göksu, 2018:103). "Her meslekle ilgili bir peygamber olduğu gibi okçulukla ilgili peygamberin Hz. İbrahim olduğu da rivayet edilmektedir. Ayanoğlu'nun İmam Suyûtî'den naklettiğine göre "kavs-i Arabî"yi yani yayı ve oku Hz. İbrahim icat etmiştir. Çocukları İsmail ve İshak için ayrı ayrı kavisler yapıp onlara bunun nasıl kullanılacağını öğretmiştir." (Özkafa, 2018: 1643)¹

"Hz. Peygamber'in okla ilgili buyurduğu birçok hadis oluşan bu manevî hüviyetin çerçevesini oluşturmuştur. Özellikle Hz. Peygamber'in "Çocuklarınıza ok atmayı ve Kur'an okumayı öğretiniz." hadisinden hareketle ok atmanın önemine dikkat çekilerek Hz. Peygamberin hiçbir fen için bu kadar çok hadis buyurmadığına dikkat çekilmektedir" (Uçar, 2013: 4).

"Okçuluk, Türk yaşamının hemen her alanında etkili olmuştur. İlk Türk alfabesi olarak kabul edilen Göktürk alfabesinde "ko, ok" şeklinde telaffuz edilen "ok" harfinin bulunması, okun Türk yaşamına ne derecede sirayet ettiğinin kanıtı olarak gösterilebilir. Ok ve yay, Türklerde gökyüzünün çadır olduğu bir dünya devleti kurma düşüncesinin bir sembolü olarak ilk defa Oğuz Kağan destanında karşımıza çıkmaktadır"(Şenarslan, 2018 :413). Dede Korkut Hikayelerinde de yiğitlerin ok atmaları, okçuluk ve okçuluk müsabakalarından bahsedilmektedir. Yalnızca erkeklerin değil hatun kişilerin de ok attığı bilinmektedir. "Kam Pürenin Oğlu Bamsı Beyrek Boyını Beyan Eder Hanum Hey"² adlı hikayede Banu Çiçek'in ok atması buna örnektir. "Türk dilinin en müstesna eserlerinden biri olan Kâşgarlı Mahmud'un eseri Divânu Lugâti't-Türk'te okçulukla ilgili birçok terim kullanılmıştır. "azak, azuk, bağır, bağırlamak, başak, borı, çırguy, çuram, karvı, kesme, kiriş, kiş, kiş kurugluk, kiş kurman, ok, okçı, okluk, oktam, oktaş, toz, ya, yeten" bunlardan bazılarıdır"(Uçar, 2015: 89). Okçuluk, Türk

¹ Erhan Göksu'dan ve Fatih Özkafa'dan alıntı yapılan bu kısımda yer alan bilgileri, Minhâc-ı Rumât adlı eserin İstanbul Topkapı Sarayı Türkçe Yazmaları, H. 623 Koleksiyonunda bulunan nüshasında da görmekteyiz. "Mehmed Emin Vahîd Paşa, Minhâc-ı Rumât, 4b-5a."

² Ergin, Muharrem, (1994), Dede Korkut Kitabı 1 Giriş-Metin- Faksimile, TDK, Ankara.

Destanları, Dede Korkut Hikayeleri, Divânü Lugâti't-Türk gibi birçok anıt eserimizle günümüze kadar gelmiştir. Osmanlı Devleti zamanında da pek çok eser yazılmıştır. "Osmanlılarda kemankeşlik (okçuluk) konusundaki eserler, genellikle bu sanatı bilen kemankeşler tarafından hazırlanmıştır. On yedinci yüzyıla kadar top, tüfek gibi ateşli silahlarla birlikte en etkili uzak mesafe silahı olarak önemini koruyan kemankeşlik, kavsnâme (yay üstüne), tîrendâzân (okçular), remy (ok atma) adlı risaleler şeklinde, bu dönem Osmanlı askerlik yazımının büyük çoğunluğunu oluşturur. Osmanlılar birçok sahada olduğu gibi, kemankeşlik konusunda da, İslam uygarlığındaki gelişme ve yazımdan etkilenmiştir. Bu etki, okçuluk ile ilgili yazılmış bütün eserlerde kendini gösterir" (Bir, Kaçar vd., 2006 : 54).

Mehmed Emin Vahîd Paşa, Osmanlı devlet adamı ve sefiridir. Kilis'te Nusayf ailesinden olan Vahîd Paşa, daha küçük yaşta babasını kaybetti. Daha sonra bir Baltacıyla evlenecek olan annesiyle göç etti (Baltacı Osman Hulusi Efendi). Bu da onun "İstanbul" diye anılmasına sebep oldu. Devlet dairesinde malf kâtip olarak başlayan Vahîd Efendi daha sonra baş kâtip ve 1806 yılında da Evkâf Müdürü oldu. (Süslü, 1989: 613) "Daha sonra 1809'da reîsülküttâb vekili, 1811'de Tophane nazırlığı, 1812'de Tersane emînliği gibi görevlere getirildi. 20 Eylül 1814'te vezirlik rütbesi verildi. Daha sonra 1824'te Halep valiliği, 1827'de İstanbul muhafızlığı, 1828'de ise Bosna valiliğine getirildi. Hayatına bunca görevle birlikte bir sürü sürgünü de sığdıran ve aynı zamanda devlete siyasi ve askeri açıdan çok önemli hizmetlerde bulunan Vahîd Paşa, son görevi olan Bosna Valiliği için göreve giderken 2 Safer 1244'te (14 Ağustos 1828) Çanakkale'de vefat etti ve Geyikli köyüne gömüldü. Vahîd Paşa, 1811'de Kütahya'da büyük bir kütüphane yaptırmıştır. Bu kütüphaneyi bu şehirde talebenin ve ulemânın kitap bulmaktaki sıkıntısını gördükten sonra yaptırdığı belirtilir. Mehmed Emin Vahîd Paşa'nın Minhâc-ı Rumât adlı eseri dışındaki eserleri şunlardır; Sefaretnâme-i Fransa, Risâle-i Vahîd Efendi, Târîh-i Vak'a-i Sakız"³

İstanbul Topkapı Sarayı Türkçe Yazmaları, H. 623 Koleksiyonundaki nüshasını incelediğimiz Minhâc-ı Rumât adlı eser, Hicri 1219/ Miladi 1805 yılında nesih yazısıyla yazılmıştır. Eser her sayfada 17 satır olmak üzere 70 varaktan oluşmaktadır. İçerisinde yedi bab, okçuluğa dair 40 hadis ve bu hadislere rivayet eden ravîyelerle birlikte birçok ayet yer almaktadır. Eserde ilk olarak besmele-i şeriften sonra dönem itibarıyla klasik methiye girişine uygun Arapça şükür ve hamt edilir.⁴ Ayrıca eserin içerisinde:

**"târ-ı kavş-ı eser hayra hadeng-i tahsîn
tağılursa nazar-ı halka olur şâyeste
siper-i ta'n ola bu nesre ve vahîda yârân
oldı çün rişte-i tanzîmi şikeste-beste"** ⁵ gibi birçok kıt'aya ve beyite de yer vermiştir.

Eserin ilk kısmında yazar bu eseri yazarken tefsir, hadis, fıkıh siyer alanlarında usta kişilere danıştığını belirtmiştir. Yazar, eserini kademe kademe anlatmıştır. Eser yedi bölümden oluşmaktadır. 1. Bölümde "**bâb-ı evvel** tîr ü kemânun bidâyet zühûrî beyânındadır", 2. Bölümde "**bâb-ı sâni** pîr-i rumât olan sa'd bin ebî vaqqâş hazretlerinin hâl ü şân ü neseb-i zî-şânlarını müzekkirdür", 3. Bölümde "**bâb-ı sâlis** gâzâ niyyetine ok atmanın sevâbı ve ba'dü't-talîm-i remy sihâmı terk eyleyenler hakkında der-kâr olan itâbî muta'zamın şeref-şudur olan ehadîs-i meşhûreyi câmi'dür", 4. Bölümde "**bâb-ı râbi**

³ Bu kısımda anlatılan bilgiler İslam Ansiklopedisinden elde edilmiştir. "İslâm Ansiklopedisi (2003), Mehmed Emin Vahîd Paşa maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 28, s. 468-469, Ankara."

⁴ Bu kısımda Vahîd Paşa'nın Minhâc-ı Rumât adlı eseriyle ilgili bilgi verilirken İstanbul Topkapı Sarayı Türkçe Yazmaları, H. 623 Koleksiyonunda bulunan nüshası esas alınmıştır.

⁵ Bu kısımda bilgi verilirken Minhâc-ı Rumât adlı eserin İstanbul Topkapı Sarayı Türkçe Yazmaları, H. 623 Koleksiyonunda bulunan nüshası esas alınmıştır. "Mehmed Emin Vahîd Paşa, Minhâc-ı Rumât, 70b/1-4."

ok yarışmanın uşul şer'a muvâfaqatı şüretlerinde bazı mesâ'ili muhtevîdür", 5. Bölümde "bâb-ı hâmis ok meydânında mer'î olan âyîn ü âdâb-ı kemânkeşânı havîdür", 6. Bölümde "bâb-ı sâdis ok atmanın bazı kıvâ'idini müştemildür", 7. Bölümde "bâb-ı sâbi' istanbul ok meydânında hâlâ mevcûd olan menzillerün ahyâlini tarîfden ibâretdür".⁶

Eserde okçuluk adabı, kuralları ile Arap ve Türk kavs-nâmecilerinin de anlatıldığı görülmektedir. Hz. Âdem'den itibaren Hz. Muhammed'e kadar birçok peygambere ve okçulukla ilgilenen Osmanlı padişahlarının da çalışmalarına değinilmiştir. Ayrıca eserde o dönemlerde yaşamış olan pehlivanlar, almış oldukları menziller ve talimleri de anlatılmaktadır. Ok atacak kişilerin fiziksel yapısından ve ok atma duruşlarından, okun hedefe vardığıktan sonraki aldığı isimlerden de bahsedilmektedir. Yay yapımından da bahsedilen eser de sahabelerin oklarından ve Hz. Muhammed'in okçulukla ilgili söylediği kırk hadis-i şerifi ile birlikte onun ok atmanın önemine dair kıssaları anlatılmaktadır. Eser içerik olarak bu konular ve bu konulara ait fasıllar şeklinde ilerler.

Eserin Türk ve dünya kütüphanelerinde bulunan nüshaları şunlardır:⁷

1. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, NEKTY01655 Koleksiyon: İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphane Nadir Eserler Kütüphanesi, 66 sayfa, 227x131 mm. 17 satır. Eserin yazıldığı hattın cinsi: Nesih yazı. İstinsah Tarihi: 1219/1804. Vahid Muhammed Paşa adına kayıtlıdır.

2. Almanya Millî Kütüphanesi, Ms. or. oct.3354 Koleksiyon: Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, 71 yaprak, 205x125-125x60 mm.17 satır. Açık sarı suyolu filigranlı kağıt. Eserin yazıldığı hattın cinsi: Nesih. İstinsah tarihi:1219/1804.

3. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, MC Yz K 0423 Koleksiyon: İ.B.B Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler, 71 yaprak, 220x130-130x65 mm. 17 satır. Eser okçulukla ilgilidir. Âyet ve hadislerin altı kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Yapraklar rutubet lekeli. Eserin yazıldığı hattın cinsi: Arap-nesih. İstinsah Tarihi: 1219/1805.

4. İstanbul Topkapı Sarayı Türkçe Yazmaları, H. 623 Koleksiyon: Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları, 70 yaprak, 220-125 mm. 17 Satır. Aharlı kâğıt. Serlevha müzehhep, cetveller yaldızlı. Miklepli kırmızı deri ve ebru cilt. Eserin yazıldığı hattın cinsi: Nesih. İstinsah tarihi: 1219/1805.

5. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, NEKTY00746 Koleksiyon: İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphane Nadir Eserler Kütüphanesi, 65 sayfa, 198x131 mm. 17 satır. Eserin yazıldığı hattın cinsi: Nesih. İstinsah Tarihi: 1220/1805. Vahid Muhammed Paşa adına kayıtlıdır.

6. İngiltere Millî Kütüphanesi, Or. 10884 Koleksiyon: İngiltere Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları. İstinsah tarihi: 1233/1818.

7. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, NEKTY04325 Koleksiyon: İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphane Nadir Eserler Kütüphanesi, 59 sayfa, 210x120 mm. 19 satır. Cildin cinsi: Mor muşamba, yazma tezhipli. Eserin yazıldığı hattın cinsi: Nesih. İstinsah Tarihi: 1240/1824. Vahid Muhammed Paşa adına kayıtlıdır.

8. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, NEKTY03647 Koleksiyon: İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphane Nadir Eserler Kütüphanesi, 59 yaprak, 206x146 mm. 21 satır. Eserin yazıldığı hattın cinsi: Rika. İstinsah Tarihi: 1244/1828. Vahid Muhammed Paşa adına kayıtlıdır.

9. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, NEKTY02731 Koleksiyon: İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphane Nadir Eserler Kütüphanesi, 67 sayfa, 205x130 mm.17 satır. Eserin yazıldığı hattın cinsi: Nesih. İstinsah Tarihi: 1244/1828. Vahid Muhammed Paşa adına kayıtlıdır.

⁶ Bu kısımda bilgi verilirken Minhâc-ı Rumât adlı eserin İstanbul Topkapı Sarayı Türkçe Yazmaları, H. 623 Koleksiyonunda bulunan nüshası esas alınmıştır. "Mehmed Emin Vahid Paşa, Minhâc-ı Rumât, 3b-4a."

⁷ TURAN, Selami, GÜRBÜZ Fuat (2019), **Mehmed Emin Vahid Paşa'nın Minhâc-ı Rumât Adlı Eseri**, Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:5, Sayı:2 s. 62-64.

10. Millî Kütüphane,06 Mil Yz A 8696 Koleksiyon: Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 58 yaprak, 178x120-115x70 mm.17 satır. Cedit kağıt. Tezhip: Serlevha sulu boyalı, kenarları kahverengi meşin, yüzeyleri ebrû kâğıt kaplı mukavva bir cilt içerisinde. Eser; okçulukla ilgilidir. Bazı yapraklar rutubet lekeli, ketebe kaydı silinmiştir, 1. yapraktan itibaren noksandır, cetveller kırmızı mürekkeplidir. Eserin yazıldığı hattın cinsi: Nesih.

11. Millî Kütüphane, Mf1994 A 2067 Koleksiyon: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, 1 mikrofilm makarası içerisinde. Cilt: 35 mm. Yerel Yer Numarası: Mf1994 A 2067 Muhammed Vahid adına kayıtlıdır. Eserin yazıldığı hattın cinsi: Nesih.

12. Kütahya Vahit Paşa Yazma Eser Kütüphanesi, 823 Koleksiyon: Vahid Paşa İl Halk Kütüphanesi, 69 yaprak, 210x125-125x65 mm. 17 satır. Siyah meşin miklepli cilt. Eserin fihristi vardır. Âyet ve hadislerin altı, kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Eserin yazıldığı hattın cinsi: Nesih.

Minhâc-ı Rumât'ta Okçuluk Terimleri ⁸

'acem yayı :<Ar.+T. Bir yay çeşidi. Acem yaylarının kabzaları yay durumuna göre küçük, iki tarafı oldukça yassı ve kalın, başları ince ve eşek kemiğinden, iki tarafı üçer parça kemikle kemiklenir. Pek çoğunun üstüne sinirlenmiş kemik kaplanmıştır, işlemesinden başka bir güzelliği bulunmaz.

ağac pîşrev :<T.+Far. Çam ağacından yapılan ve her türlü idmanın yanında puta ya da menzil atışı da yapılan ok çeşididir. Ağaç okları yapmak için kesilecek çam ağaçları, genellikle sonbaharın son günlerinde, ağaç suyunu iyice çektiği vakit kesilirdi.

ağalar menzili :<Moğ.+Ar. bk. "menzil-i tayyib reyhân ağa e'l-meşhûr be-menzil-i ağalar".

ağa-yı dârüssa'âde :<Moğ.+Ar. "menzil-i ağa-yı dârü's-sa'âde nâm-ı diger beş direk". bk. "beş direk menzili".

ağa-yı dârüssa'âdetü's-şerîfe :<Moğ.+Ar. "menzil-i ağa-yı dârü's-sa'âdetü's-şerîfe". Bahsedilen menzil, Bilal Ağa Menzili'dir. Ayak taşı , Hacı İsmail Menzili'nin ayak yeri yakınında küçük mermer bir taştır.

ahi (menzili) :<Ar. bk. "parpol menzili".

âhız -ı kemân :<Ar.+Far. Yay almak.

ağmed ağa (menzili) :<Ar. +Moğ. Ok meydanının en eski menzili olan Mir'alem Ahmed Ağa menzili, ayak yeri Tekye önündeki mezarlığın başında bulunan kırık mermer taştır.

Kanuni devrinin en ünlü kemankeşi olan Mir'alem Ahmed Ağa tarafından açılmıştır.

'ali bâlî menzili :<Ar. Ayrancı Menzili olarak da bilinen Ali Bali Kapudan Menzili'nin ayak yeri Ahi Menzili ve Haydar Menzili arasındaki kalın kısa bir mermerdir. Baş taşı ise Çizmecî Menzili'nin ayak taşına yakındır.

âmâc-gâh :<Far. Nişan yeri, nişan atılacak yer.

ana taşı : Başlangıç yerine dikilen taş. Bir menzilde dikilen ilk taştır. 900 gezden aşırı olması şarttır. Atış yönünü belirtmesi ve daha sonra kırılan rekorların aykırı (salkı) olup olmadığını belirtmesi bakımından önemli bir taştır.

'arabî yay :<Ar. +T. Arap kavmine ait olan yay. bk. "kavs-ı 'arabî"

arķırı : bk. "arķırı menzili".

⁸ Terimlerin anlamları verilirken özellikle İlhan Uçar'ın Abdullah el-Kâtip'ten aktardığı "Ok Atıcılığının Kuralları" Kavaidü'r Remy adlı eserinden, Ünsal Yücel' in Türk Okçuluğu adlı eserinden, Mehmed Emin Vahid Paşa'nın çeviri yazı alfabetine aktardığımız Minhâc-ı Rumât adlı eserinden, Mehmet İnan'ın Osmanlı İmparatorluğu'nda Okçuluk Sporü ve Temel Teknikleri adlı çalışmasından, Ali Tunç'un Osmanlı Devleti'nde Spor (Okçuluk) adlı çalışmasından ve kaynakçada belirtilen diğeri eserlerden yararlanılmıştır.

- arķırı menzili** :<T.+Ar. Ayak yeri Kanlar eşmesi'nin güneyindeki tepenin başından 130 gez gerideki taştır. Baş taşı ise Kanlı Köşk'e 250 gez uzaklıktadır.Bütün menziller şast yönüne aykırı olduğu için menzile bu ad verilmiştir.
- arşlan-zāde menzili** :<T.+Far.+Ar. Poyraz havasıyla atılan Abdülbaki Efendi Menzili olarak da bilinen bu menzili, Arslanzade Abdülbaki Efendi yeksüvar okuyla açıp ana taşı diktirmiştir.
- aşabe** :<Ar. 1. Yayın bir kısmı. 2. Sargı, bağ. 3. Sınır.
- aşhāb-ı remy** :<Ar. Okçulukla uğraşan sahipler, ashap.
- aşuri atmak** : Bir menzilde herhangi bir taşın ilerisine atarak o taşın önüne geçmeye denir.
- atıcı** : Bir kişiye atıcı denilmesi için azmayış okuyla 800, pişrev okuyla 900, puta okuyla 300 adet atış yapması, ustasından kabza alması gerekirdi. Bunları yapan kişiye atıcı denilir ve menzil atışlarına izin verilirdi.
- atış** : Atış.
- atış günleri** : Ok meydanında toplanılarak çeşitli yarışların yapıldığı pazartesi ve perşembe günleridir.
- atış mahalli** :<T.+Ar. bk. "atış yeri".
- atışmak** : Atışmak. Ok atma yarışı gibi yarışlarda kullanılan bir terim.
- atış yeri** : 1.Ok koşullarının yapıldığı açık alan. 2. Menzil atışlarında okçuların durup atış yaptıkları yer, ayak yeri. 3. Bilek siperinde siper kuyruğunda ok ucunun duracağı yer, bilek siperi, siper kuyruğu.
- atış zamāni** :<T.+Ar. Ok meydanında atışların başladığı ikinci zamanı sonrası.
- avāz-ı fıri** :<Far. Islık oku.
- ayaķ taşı** : Bir menzilde kemankeşlerin atış yapacaklarını gösteren taş.
- ayaķ taşları** : bk. "ayaķ taşı".
- ayaķ yeri** : Menzil atışının yapıldığı, ayak taşının bulunduğu yer.
- ayazma** :<Rum. İstanbul Okmeydanı'nda bulunan bir yer adı.
- ayırıcı** : Oku iç kabzaya kadar çekebilen, iç kabzadan atış yapabilen kemankeş, iç kabzadan atmak. İrici, ayırıcı, ayırtlayıcı olarak da görülmektedir.
- ayırıcı pehlevān** :<T.+Far. bk. "ayırıcı".
- āyın** :<Far. Ok meydanında geçerli olan kurallar ve yapılan merasime denir.
- azmāyiş** :<Far. Bir ok çeşidi. Azmayış okunun iki çeşidi vardır. Bir cinsi iki buçuktan üç buçuk dirheme kadar bakkam, gez, demir temren ile sala koşusuna tahsis edilir. Bir çeşidi de gez ve temren yalnız sahiplerine göre haki oktan ağır, kanat kuğu, kuyruk karabatak ve başka oklardan olursa haki ok gibi yeleklenip meseka atılır. Her iki cinsinde boyları mimari zira' ile yirmi bir parmaktır. Birbirinden farkı ağırlığı ile çubuğunun en üstünden olur.
- azmāyiş (menzili)** :<Far. "menzil-i azmāyiş 'ali ağa". Ayak taşı Tekye Menzili'nin ayak yeri olan Top Taşı'dır. Baş taşı Arkırı Menzili'nden aşırı Hasköy'e yakındır. Menzil azmayış okuyla açılmıştır.
- bālā-yı çeşme-i zenān** :<Far. Yüksek Karılar Çeşmesi, İstanbul Okmeydanı'nda bulunan bir yer adı.
- bālī kapūdān** :<Ar.+İt. 'arabacı 'ali menzili'nin diğer adı. bk. "ali bālî menzili".
- baş taşı** : Bir menzilin en ileride bulunan taşı rekor kırılıp dikilen her taş yeni rekor kırılıncaya kadar o menzilin baş taşı sayılır.
- baş taşları** : bk. "baş taşı".
- baıı lodos** :<T. +Rum. Batı yönünden esen lodos rüzgârı. Rüzgârın hangi yönden estiği okçuluk açısından büyük önem taşımaktadır.
- behrāmî** :<Far. Rüstem-i pertab atış tarzıyla atılan oklara denir. bk. "rüstem-î pertāb".
- bēş direk** : bk. "bēş direk menzili".

- bêş direk menzili** :<T.+Ar. Ayak yeri, Kanlar Çeşmesi ötesinde Mir'alem Ahmet Ağa Menzili ile Lodos Lenduhası Menzili baş taşları arasında bulunan kısa mermer taştır.
- bêş taşlar** : Ok meydanında kible menziliyle atılan zihgirci yeri.
- beyza** :<Ar. Hz. Muhammed'in beş tane yayı bulunmaktaydı. Beyza, bunlardan birinin adıdır.
- biñci kemânkeş** :<T.+Far. Bin gez mesafeye ok atabilen kemankeş.
- biñciler** : Menzil (uzun mesafe) atışlarında okçular, atış mesafelerine göre dahil oldukları sınıflar içinde yarışlırdı. Birinci olarak ihtiyarlar, ikinci dokuzyüzcüler, üçüncü binciler ve dördüncü binyüzcüler olmak üzere menzil atışlarında dört sınıf bulunmaktadır. Bincilerin oluşturduğu grubun yarışmalarına baş koşu, birinci koşu da denilirdi. Dokuzar pişrev okuyla atış yapılırdı. İki bayrağın oluşturduğu seksen gez aralıklı koridor içinde en uzağa atan okçu yarışmayı kazanırdı.
- biñyüzcü** : Menzil atışlarında okçular dört sınıfa ayrılmıştı. Bunlardan biri dördüncü sınıfta yer alan binyüzcüler; bin yüz gez uzaklığa ok atabilen atıcılardı. Bincilerin yarışında olduğu gibi buna da baş koşu denilmekteydi. Binyüzcüler pişrev cinsi on bir ok atarlardı. İki bayrağın oluşturduğu seksen gez aralıklı koridor içinde en uzağa atan okçu yarışmayı kazanırdı.
- biñyüzcü pehlevân** :<T.+Far. Bin yüz gez mesafeye ok atabilen kemankeş. Sınıflamada en yüksek derece.
- boğaz** : 1. Oku yirmi dörde bölmek suretiyle yirmi dört derece tabir ederek gez dudaklarından dört derecesi. 2. Okun yelek takılan baş ve boynu arasındaki kısmı.
- bostâncı hâki menzili** :<Far.+Ar. Ayak yeri, Puta Deresi başında, Uncu Şüca Menzili ayak yerinin biraz ilerisinde bulunan kısa mermer taştır. Baş taşı Tersane Bahçesi'nin üst yanındadır.
- boy** : 1. Menzil müsabakatı için yapılan tımarlı yayların boyu, on tutam olanlarına verien ad. 2. Ok boyu. 3.Uzunluk.
- boynuz** : Yay yapımında kullanılan su sığırı, keçi boynuzu yahut öküz boynuzu. Yayda kullanılan boynuz "Yay kemiği" de denilir.
- burmalı hâcer** :<T.+Ar. Burmalı taş. Beşir Ağa Menzili'nin taşı.
- burmalı taş menzili** :<T.+Ar. Diğer adı Beşir Ağa Menzili (Hafid Molla 7 Menzili) olarak da geçen Burmalı Taş Menzili'nin özelliği ana taşının Yusuf Deresi üstünde olan yamaca yakın düz yerdeki burmalı uzunca musanna bir taş olmasından kaynaklanmaktadır. Ayak yeri ise Tekye Menzili'nin ayak yeri Top Taşı'na yakın Kağıthane yolu üzerinde bulunan kısa şeşhaneli mermer taştır.
- cafer beg menzili** :<Ar.+T.+Ar. bk. "cafer menzili".
- cafer menzili** :<Ar. "Hacı İsmail (Cafer) Menzili." Ayak yeri Ahi Menzili'ne yakın yerde eğrice taştır. Baş taşı, Çoban Çeşmesi'nin üst yanındaki Karlık'tan ötededir.
- cafer şâdık beg menzili** :<Ar.+T.+Ar. Ayak yeri Kağıthane yolu üzerinde Ekşi Menzili bitişiğinde kısa mermer taş olup baş taşı Yahudi mezarlığı yanındaki Ayazma'nın altında düz yerde bulunan mermerdir.
- cây-ı kadem** :<Far.+Ar. Ayak yeri. bk. "ayak yeri".
- celîle-i tîrendâzân** :<Ar.+Far. Büyük okçular.
- cerrâh menzili** :<Ar. Ayak yeri Arkırı Menzili ayak yeriyle Zihgirci Menzili ayak yeri arasındadır. Baş taşı Sinan Paşa Cami'nin kapısı yakınındadır. Menzilde Cerrah Ali Bey'den sonra bir süre atılmadığı için menzile bu ad verilmiştir.
- cile** :<Far. bk. "çille".
- cizmecî menzili** :<T.+Ar. Diğer adı Çullu Menzili olan bu menzilin ayak yeri Hacı İsmail (Cafer) Menzili ile Arabacı (Ali Bali) Menzili arasındaki mermer taştır. Baş taşı Bahtiyar (Putu) Deresi'ndedir. "menzil-i cizmecî".

çaıklılı depe : İstanbul Okmeydanı'nda Kağıthane yolu üzerinde olan bir yer adı.

çarh :<Far. Ayak yardımıyla kurulan, kolları çelikten yapılmış harp yayı, arbalet. Ayak yayı, zemberek de denir.

çekiş édmek: Yay çekme.

çeşme-i zenân :<Far. bk. "kârılar çeşmesi".

çift :<Far. " menzil-i çifte ve nâm-ı diger bês taşlar ve sekbân çulı ". bk. sekbân çulı menzili".

çille :<Far. Çok katlı ham ibrişimden yapılan yay kirişi.

çoban çeşmesi :<Far. Ok meydanında bulunan çeşmelerden biri 17. yüzyılda yapılmıştır.

çullı : "menzil-i çullı nâm-ı diger memi çebebi, menzil-i cizmeci nâm-ı diger çullı". bk."cizmeci menzili".

çullı feruuh menzili :<Ar. bk. "cizmeci menzili".

defterlü kemânkeş :<Ar.+Far. Okçular Sicili'ne kayıtlı, kabza almış olan kemankeş.

delikli kaya : Ayak taşının üzerinde bir oyuk bulunduğu için menzil delikli kaya diye anılırdı. Diğer adı Tozkoparan Menzili'dir.

demren : Temren. demir, kurşun veya kemikten yapılan okların ucuna takılan parçaya verilen addır.

demrenciler : Temren yapan sanatkarlar.

demrensiz : Okta demrenin takılı olamama hali.

depe başı : İstanbul Okmeydanı'nda olan bir yer adı.

deri : Hayvanın boynuzlarından yay, derisinden kiriş yapılmaktadır.

deste deste :<Far. Ok destesi. Yarışmalarda kullanılan puta oklarının aynı cins ve ölçüde olmaları gerektiğinden desteler halinde satılır. Eserde deste halinde pişrev oklarından bahsedilmektedir.

dest-kemân :<Far. Yay çekken kuvvet.

devâtçı :<Ar. "menzil-i devâtçı". Ayak yeri Çoban Çeşmesinden yukarı Gölcük başında küçük köfeki taşıdır. Baş taşı Piyale Paşa Camisi yakınında, bayırın eteğindedir. Yıldız Poyrazı havasıyla atılmıştır. Bu menzil Ünsal Yücel'in kitabında Divitçi Menzili olarak geçmektedir.

deveboynu : Ok meydanında Hacı Süleyman Menzili'nin üst yanında olan Deve Boynu denilen bir yerdir.

dik atlamak : Oku havalandırarak atmak. Uzağa atlamayacağı için bu atış kabul edilmezdi, havalı atış.

dirhem :<Ar. Okkanın dört yüzde birine eşit olan, 3,207 gramlık eski bir ağırlık ölçüsü.

dirhem-i kemân-ı mu'teber :<Ar.+Far.+Ar. İtibarı olan, değer gören bir ağırlığa sahip olan yaya denilmiştir.

dirhemli :<Ar. Dirhemi olan.

dirhem menzili :<Ar. Bir menzilin, o menzildeki özel atış şartı "dirhem menzili "dir. "menzil-i 'abdu'l-lah efendi nâm-ı diger dirhem menzili". Ayak yeri Top Yeri (Hasan Taşı) Menzili ile Kızlar Ağası taşının arasındaki taşıdır.

eksükci : Üstadlar önünde oku istenilen şekilde atamamak.

ekşi : "menzil-i ekşi". bk. "ekşi menzili"

ekşi menzili :<T.+Ar. Ayak yeri Sekbankulu Menzili'nin ana taşıdır. Bu menzilin ana taşı da Sekbankulu Menzili'ne ayak yeri olduğundan dolayı her iki menzil de "Erkekli-Dişili Menzil" diye anılır.

emîn menzili :<Ar. Ayak yeri Karılar Çeşmesi üstünde Memiş Efendi Menzili ana taşının batısında bulunan beyaz küçük bir mermerdir. Ana taşı, Cerrah Menzili ana taşı ile Puta Sepeti'ne yakın taşıdır. Metinde "menzil-i şolaqlar emîni" olarak da geçmektedir..

eser-güzer :<Ar.+Far. Nişan, iz gösteren.

eski hünkâr ayak taşı :<T.+Far.+T. Ana taşı Hünkâr Ayağı diye bilinen taş olup Sultan IV. Murad'a ait olan bu ayağın baş taşı Tekye ardında Küçük Sofa üzerindedir.

- eski hünkâr ayak yeri** :<T.+Far.+T. bk. "eski hünkâr ayak taşı".
- fem-i kandîl-i nebl** :<Ar. Ok kandilinin -okların konulduğu ağaçtan yapılma kutunun- ağız kısmı.
- fer** :<Ar. 1. Ne şekil ve çeşitte olursa olsun nişanı birden fazla vurmaya denir. 2.Yay adı.
- fi-ilmü'r-rumât** :<Ar. Okçuluk ilminde.
- fürce-i zihgîr** :<Ar. Zihgir yarığı, aralığı.
- ğazâ niyyeti** :<Ar. Ok atılırken söylenir bütün ok atışları gaza niyetine atılırdı.
- gez açmak** : Oka gez açmak.
- gezsiz sehm** :<T.+Ar. Düşmanın bulup geri atmasını önlemek için özel olarak hazırlanan bir çeşit harp oku. Çiyleye takılan madeni halka ve yüksükle atılırdı.
- gırift-nişâb** :<Far. Minhâc-ı Rumât'ta rüstem-i pertab atış tarzıyla atılan oklara denildiği geçmektedir. bk. "rüstem-î pertâb".
- gög(ü)s** : Göğüs. Yayın kirişinin çekilirken kola ve göğse değdirilmemesi gerektiği bahsedilmektedir.
- güntoğrısı** : Doğudan esen soğuk ve kuru rüzgâr. Güney Rusya ile Kafkaslarda yüksek basıncın görülmesi durumunda bu rüzgâr tipi daha çok gözlemlenir. Gündoğusu rüzgâr genellikle yağışın kesilmesine neden olur. Rüzgârın hangi yönden estiği okçuluk açısından büyük önem taşımaktadır.
- hâcı süleymân menzili** :<Ar. Ayak yeri Mir'alem Ahmed Ağa taşından yukarı düzde , baş taşı Puta Deresi'nde Kulaksız yoluna yakındır.
- hadeng** :<Far. Ok.
- hâkî** :<Ar. bk. "hâkî ok".
- hâkî-i bostâncı** :<Ar.+Far. bk. "bostâncı hâki menzili".
- hâkî menzili** :<Ar. Ayak yeri, Tekye önündeki mezarlık yanında beyaz mermerdir. Baş taşı, Haydar Menzili'nin solundadır. Ana taşı, Nakkaş Paşazade Mehmed Bey tarafından dikilmiştir.
- hâkî ok** :<Ar.+T. Ağaçtan yapılan menzil oklarının en eskisidir. Yapılışı pişreve benzese de yelekleri daha uzundur. Bu ok ilk önce Fatih Sultan Mehmet'in son zamanlarında (1475-1480) poyraz havası ile atılan menzilde kullanılırdı. Bu nedenle de o menzile "Haki Menzili" denildi. Haki adının verilmiş nedeni yeleklerinin renginin toprak renginde (boz) oluşundandır. Çünkü pişreve takılan boz renkli kuğu kuşu kanadına "haki" denilirdi.
- hâlîl ağa (menzili)** :<Ar.+Moğ. "menzil-i hâlîl ağa". Ayak yeri Hacı Süleyman Menzili'nin üst yanında Deve Boynu denilen yerdeki kısa taştır. Ana taşı Emin Menzili ana taşının 150 gez solunda İncirli Bahçe yönündeki dereye bulunan uzunca taştır.
- hânkâh-ı rumât** :<Ar. Okçular Tekkesi.
- harâbî** :<Ar. Okun, nişanın önünde yere dokunarak sıçrayıp nişanı vurduğu bu kısma verilen isimdir.
- hasan ayak yeri** :<Ar.+T. Ahi Menzili'nin diğer adları Hasan Ayak Yeri ve Parpol Menzilidir. bk. "ahi menzili".
- hasan taşı** :<Ar.+T. Top Yeri Menzili'nin diğer adıdır. "menzil-i top yeri nâm-ı diğer hasan taşı".
- hâşılı mehemmed ağa (menzili)** :<Ar.+Moğ. "menzil-i hâşılı mehemmed ağa". Ayak yeri, Nakkaş Menzili ile İmam Menzili arasındadır. Yahudi Mezarlığı'na doğru atılır.
- hâşköy** :<Ar.+Far. Hasköy, İstanbul Okmeydanı'nda bulunan bir yer adı.
- hâtem** :<Ar. Arap dilinde hedefin üstüne koydukları kağıt ve bir parça hedef ve hedefin ortasına dikdikleri kemik veya farklı bir şeye rika derler. Bu hedefin üstüne koydukları kağıt ve bez ya da deri parçasına yarım ay şeklinde bir şekil çizerler. O şekle daire ve dairenin ortasına çizdiklerine de hatem denilirdi.
- havârim** :<Ar. Okun nişanı delip öbür yandan çıkıp gitmesine denir.
- havâşır** :<Ar. Okun nişanın bir tarafına düşüpte nişana dokunmasına denir.

- havāsık** :<Ar. Okun nişanı delip üstünde durma haline denir.
- haydar** :<Ar. Haydar menzili “memi çelebi”. Ayak yeri Müezzinler Sofası denilen yerde bulunan küçük bir taştır. Güneydoğudan esen Kible rüzgârıyla atılmıştır.
- hedef** :<Ar. Nişan almak için kullanılan nesne. Puta, puta sepeti, el putası, kabak, kıgaç, küçük çelik levhalar.
- hedef-i tîr** :<Ar.+Far. Hedef oku, puta oku.
- helvâcî** :<Ar. Ok meydanında Kanuni zamanında pamuk ekmeği ve helvasının satıldığı kemankeşler için kurulan bir tezgahtan sorumlu olan kişi.
- hevâcî** :<Ar. Atışlarda yarış yerinde durup okun düştüğü yeri ayak yerinde duranlara bildiren görevliler.
- hevâ mahallî** :<Ar. Hava Yeri. Bir menzilde okun atılacağı yer. Atışları izlemek isteyenler hava yerinde izlerlerdi.
- hicâzî** :<Ar. Bir yay çeşidi. İki çeşittir. Birincisi yalnız ağaç kabuğundan yonulup kiriş ile atılır. İkincisinde ise birincisine benzemekle beraber ondan farklı olarak yayın arkasını sinirleyip içine keçi boynuzu yapıştırırlar.
- hudûd-ı meydân** :<Ar. Meydan sınırı.
- hünkâr ayak yeri** :<Far.+T. Ayak yeri, Hünkar Ayağı diye bilinen bir taştır. III. Selim’in menzili buradan geçmektedir.
- ışkât edmek** :<Ar.+T. Yayın güç kapasitesini düşürmek. Yüz dirhemli bir yayı seksen dirheme düşürmek gibi.
- idmân** :<Ar. Alıştırma, alışkanlık olması için bir şeyi birçok defa tekrarlama.
- ihtiyârlar** :<Ar. Menzil (uzun mesafe) atışlarında okçular, atış mesafelerine göre dahil oldukları sınıflar içinde yarışarlardı. Birinci olarak ihtiyarlar, ikinci dokuzyüzcüler, üçüncü binciler ve dördüncü binyüzcüler olmak üzere menzil atışlarında dört sınıf bulunmaktadır. Yeni başlayan ve ihtiyar olan atıcıların oluşturduğu bu sınıfa üçüncü koşu, sala koşusu ya da ihtiyar koşusu da denilmekteydi. Bu sınıfa dahil olanlar seksen gez mesafeli iki bayrak arasında beşer azmayış oku atarlardı.
- ilm-i remy** :<Ar. Okçuluk ilmi.
- imâl-i kemân** :<Ar. +Far. Yay yapımı.
- imâm deresi** :<Ar.+T. İstanbul Okmeydanı’nda geçen bir yer adı.
- imâm-ı serây-ı atîk** :<Ar. bk. “imâm menzili”.
- imâm menzili** :<Ar. Ayak taşı Kağıthane yönünde Nakkaş Menzili baş taşına yakın yerdedir. Menzili açan Eski Saray imamı Mehmed Efendi’dir. Fakat o dönemde atışa rağbet azaldığı için 743 gezlik atış yapan Mehmed Efendi’nin menzili sayılmışken daha sonra ise bu aksaklığı önlemek için Katip Ahmed Efendi 940 gezlik atış yapmıştır ve onun taşı ana taşı sayılmıştır. “menzil-i imâm-ı serây-ı atîk”.
- incirli bağçe** :<Far. İstanbul Okmeydanı’nda bulunan bir yer. Diğer adı Cafer Efendi Bahçesi.
- işâbet ettirmek** :<Ar.+T. Ok atışlarında oku hedefe ulaştırmak.
- işâl-i hedef** :<Ar. Hedefe ulaşma.
- istanbul okmeydânı** : Fatih Sultan Mehmet tarafından fetihten hemen sonra kurulan ilk vakıftır. Kuruluş amacı "Gazilerin ve halkın ok atması ve toplu halde dua etmesi için.." diye açıklanmaktadır.
- jale** :<Far. İran’da hüküm süren ilk sülalelerden olan Pişdâdiyân sülalesinden Minuçehr Şah’ın okçulukta mahareti çok olan silahdarı, oklarını oyup nemi gittikten sonra içlerini jale ile

doldurup güneşin doğusunda, attığı yer ile arasında kırk konaklık mesafe olan Merv şehrine düşürdüğü kaydedilmiştir. Minhâc-ı Rumât'ta geçmektedir.

ķabza :<Ar. 1.Yayın sol elle kavranan orta kısmı. 2. Ok boynunu ölçmekte yaklaşık 9 cm'lik uzunluk ölçüsü. 3. Atıcıya göre sol taraf, kabza canibi.

ķabza t̄alibi :<Ar. Okçuluğa heves edip kabza almaya çalışan kimse. Kabza alabilmek için en az 900 gez (594 m.) mesafeye ok atıp bunu usulüne uygun olarak tespit ve tecil ettirmek lazımdı. Kabza alan bir atıcı, Atıcılar Sicili'ne kaydolunmak ve Atıcılar Dergâhı'nda sofraya oturma hakkı kazanırdı. Buna Büyük Kabza almak da denilirdi.

ķadem-gâh :<Ar.+Far. Ayak yeri.

ķâfur :<Ar. Hz. Muhammed'in tirkeşinin adı.

ķâğıdhâne :<Far. İstanbul Okmeydanı'nda bulunan bir yer adı.

ķamış ok : Mücevver ok olarak da bilinir. Kamıştan yapılan oklardır. Kamış ok yapmak için gerekli malzeme Hindistan'dan getirildiği için, çok pahalıya mal oluyordu. Bu nedenle kamış ok nadir görülmekte daha çok çam ağacından yapılan oklar kullanılmaktaydı.

ķamış menzili : T.+Ar. Bağdat Fatihî olan merhum Murad Han'ın üstadı Hacı Süleyman Ağa, Hacca giderken Mısır Kahire'de olan Kamış Menzili'ni ağaç pişrev ile bozduğu eserde bahsedilmektedir.

ķanlı köşk :<T.+Far. İstanbul Okmeydanı'nda bulunan Musahip Mustafa Paşa köşkü.

ķargâh-ı kemân :<Far. Yayın yapıldığı yer, atölye.

ķarılar çeşmesi :<T.+Far. Sultan Mahmut Efendimizin validelerinden İffetlü Nakşî tarafından İstanbul Okmeydanı yakınında yaptırılmış olan çeşmedir. Eski çeşme III. Ahmet zamanında yeniden yapılmıştır.

ķasım paşa :<Ar.+T. İstanbul'da okçuların yarışmalara dair birbirlerini dava ettikleri ve bu davaların çözüldüğü mahkeme.

ķava'id :<Ar. Kaideler, usuller (kurallar). Metinde geçen ok atmanın kurallarıdır.

ķavâ'id-i remy :<Ar. Abdullah el- Kâtip tarafından yazılmış olan okçuluk kurallarının anlatıldığı bir eser.

ķavs :<Ar. Yay, keman.

ķavs-ı 'arabî :<Ar. Arap yayı.

ķavs-ı 'arabîyye :<Ar. bk. "ķavs-ı 'arabî".

ķavs-ı h̄icâzî :<Ar. Bir yay çeşidi. bk. "h̄icâzî."

ķavs-ı saht :<Ar. Kuvvetli, sert yay.

ķavs-ı teveccüh :<Ar. Yayı hedefe doğru hareket ettirme.

ķavs-nâme :<Ar.+Far. Okçuluk eseri.

ķavsü't-tedmîr :<Ar. Yok eden yay.

keci boynuzu : Hicazî isimli yayın yapımında kullanılan bir malzeme. Yayın arkasını sinirleyip içine keçi boynuzu yapıştırırlar.

kefeki sinor taş :<Rum.+T. Ok meydanında Ali Bali Menzil'nin baş taşının sağ tarafında olan kefeki taşından yapılmış sınır taşıdır. Kefeki taş, pamuk taş.

kemân :<Far. 1.Yay . 2.Kavis.

kemânger :<Far. Yay yapan sanatkâr.

kemân-ı âhen :<Far. Demir yay. Minhâc-ı Rumât'ta Demirci Kulu Cafer'in kullandığı yay olarak geçmektedir.

kemân-ı bi-'itibâr :<Far.+Ar. Minhâc-ı Rumât'ta itibarı olmayan yani tamirinin yapılmasından hoşlanılmayan yay için söylenmiştir.

- kemân-ı saht** : <Far.+Ar. Güçlü yay.
- kemân-ı şöhret** :<Far. +Ar. Şöhreti olan tanınmış yaycılarının elinden çıkan yay.
- kemân-ı vesiyu'l-bünyân** :<Far.+Ar. Geniş yapılı yay.
- kemânkeş** :<Far. Keman, yay çeken, ok atan.
- kemânkeşân** :<Far. Kemankeşler.
- kepâze-keşlik** :<Far. Talim yaparken kullanılan gevşek ok yayı.
- keskinler** : Cündilikte ustalık ve liyâkat gösterenler sınıfı. Üçüncü sınıf olarak bilinen dokuzyüzcü, binci ve binyüzcü keskinleri.
- keşişleme** : 1.Güneydoğudan esen yel, akça yel, kara yel karşıtı. 2.Pusulada güneydoğuyu gösteren yön.
- ketûm** :<Ar. Hz. Muhammed'in yayının adı.
- kible hâkisi menzili** :<Ar. bk. "hâkî menzili".
- kible** :<Ar. Güneyden esen, güney yönünü simgeleyen "kible"den ismini alan, oldukça sıcak ve nemli rüzgâr. Rüzgârın hangi yönden esdiği okçuluk açısından büyük önem taşımaktadır.
- kıdem-i sa'îye** :<Ar. Minhâc-ı Rumât'ta bir pehlivan atış yerine vardığında kendinden eski pehlivan bulunur ise ondan önce ok atmamasına yani onun eskiden yapmış olduğu çalışmalarına, atışlarına, rütbesine hürmet edip dikkat etmesi gerektiği geçmektedir.
- kısa yay** : Kısa boyuttaki yay. Bu yay özel kısa ok ve miktarı küçük olan temren kullanılır.
- kızıl minâre** :<T. +Ar. İstanbul Okmeydanı'nda Hasköy tarafında bulunan "Cinli Bahçe" olarak da bilinen bir yer adı.
- kılâr kethüdâsı (menzili)** :<Far. "menzil-i kılâr kethüdâsı". Ayak yeri, Eski Hünkar Ayağı ile Tirendaz Menzili arasında bulunan küçük mermer taştır. Ana taşı, Cerrah Menzili'nin baş taşı ile Haki Menzili'nin ayak yeri arasında olan büyük mermer taştır.
- kiriş** : Ok atılan yayın iki ucu arasındaki esnek bağ.
- konmak**: Okun düşmesine "Ok kondı" denir.
- koşu** : Elverişli bir alanda düzenlenen ok yarışması. Kemankeşler derecelerine göre bölük bölük yarışlar, her bölükten kazanan kemankeşe ödül verilir. Dokuzyüzcü koşusu, binci koşusu, aşâğı koşu, azmayış koşusu, ihtiyar koşusu, sala koşusu. Risalelerde , menzil atışı içinde bazen menzil koşusu dendiği de görülmektedir.
- kudemâ-yı rumât** :<Ar. Okçuluğun ileri gelenleri, üstadları.
- kulaqsız mahallesi** :<T.+Ar. İstanbul Okmeydanı'nda olan bir yer adı.
- korıcı** : Ok meydanını her türlü tecavüzdten korumakla görevli kişiler. Bu kişiler yaz kış meydana bulunur ve meydan vakfından para alırlardı. Amirleri yeniçeri ağasıydı.
- küşe-i kemân** :<Far. Yayın köşesi.
- küfegi** :<Rum. Küfeki taşı, Roma ve Bizans döneminde kullanılmaya başlanan, "İstanbul taşı" olarak da bilinen 2000-2500 yıl gibi uzun bir zaman ayakta kalabilen bir taştır. Metinde Lenduha Cafer Menzili ile Devatçı Menzil'nin ayak taşlarının bu taştan olduğu belirtilmektedir.
- küşâd** :<Far. 1. Yayın çekilerek okun atılması. 2. Açma, açılma, açılış.
- küşâde** :<Far. bk. "küşâd".
- lodos** :< Rum. Güney ya da güneybatı yönünden esen, çoğu zaman kuru ve sıcak, kimi zaman yağış getiren rüzgâr. Rüzgârın hangi yönden estiği okçuluk açısından büyük önem taşımaktadır.
- lenduha ca'fer (menzili)** :<Far.+Ar. "menzil-i lenduhâ ca'fer". Ayak yeri, Tekke Tepesi'ndeki kısa küfeki taştır. Baş taşı Karılar Çeşmesi yakınındaki dereden aşırı yerdedir.
- mahkeme-i kâsımpaşa** :<Ar. bk. "kâsımpaşa".

- mehemmed paşa (menzili)** :<Ar.+T. "menzil-i mehemmed paşa". Ayak yeri, Bostancı Menzili ayak taşı ile Uncu Şüca Menzili ayak taşı arasında küçük mermer taştır. Baş taşı, Tersane Bahçesi yönünde meydan sınırı dışındadır.
- memi çelebi (menzili)** : "menzil-i çullı nâm-ı diger memi çelebi". Ayak yeri, Müezzinler Sofası diye bilinen yerdeki küçük taştır. Kible havasıyla atılmıştır. Bazı kaynaklarda Haydar (Memi Çelebi) Menzili diye de geçmektedir.
- memiş efendi menzili** :<Rum.+Ar. "menzil-i memiş efendi". Çoban Deresi'nde baş taşı bulunan menzilin ayak yeri, Memi Çelebi Menzili'nin önündeki Yassı Kaya'ya yakın, beyaz mermer taştır. İlk taş Memiş Efendi'ye aittir. 1011 gez atışıyla Muhzır Hacı Bekir menzilin rekor sahibidir.
- menâzil** :<Ar. Menziller, duraklar.
- menzil** :<Ar. Ok meydanlarında belli bir rüzgârla 900 gezden aşırı ok atılıp açılan ve rekor kırıldıkça taş dikilebilen sabit atış yeri.
- menzil açmak** :<Ar+T. Meydan yetkililerinden izin alıp ana taşı diktirip buradan en az dokuz yüz gez ok atarak baş taşı diktirmek. Bu şartlar tamamlanınca yeni bir menzil açılmış olurdu, menzil bünyad etmek.
- menzil atmak** :<Ar+T. Menzilde rekor kırarak taş diktirmek.
- menzil bozmak** :<Ar+T. Menzil atıp o menzildeki son rekoru geçersiz kılmak.
- menzili bozmak** :<Ar.+T. bk. "menzil bozmak".
- menzil-i gâzi sulţân selîm fermân-fermâ-yı heft-ıklîm** :<Ar.+Far. Yedi iklimin hüküm süreni Gazi Sultan III. Selim Han'ın Menzili'dir. Ayak yeri, Hünkar Ayağı denilen bir taştır. Baş taşı meydan sınırından ileride Tershane Bahçesi yakınında bulunan köprünün yanındadır.
- menzil-i müderris** :<Ar. bk. "yeksüvâr-ı şağîr".
- menzil okı** :<Ar.+T. Menzil atışlarında kullanılan ok. Menzil okları; pişrev-yeksüvar, haki, azmayiş, işaret için kullanılan çavuş okları, hedef atışlarında kullanılan puta ve tirkeş okları ve bunların yanı sıra savaşlarda yangın çıkarmak için kullanılan alevlenecek bir parçayı ihtiva eden yangın okları ile bir tür idman oku olan ibriş (abriş) oku ve zegerdan oku da menzil oklarının içine girmektedir.
- menzil yayları** :<Ar.+T. Menzil atışında kullanılan pişrev yayı. Menzil yayları aynı zamanda tozlu yaylardır. Menzil yaylarını rutubetli yerlerde korumak için sık sık tımar verilirdi. Bu yüzden bu yaylara tımarlı yay da denir.
- mercân ağa** :<Ar.+Moğ. "menzil-i mercân ağa". Ayak yeri, Ali Bali Menzili'nin baş taşının sağ tarafında bulunan kefeke taştır. İmam Deresi'ne doğru atış yapılır.
- mess-i kemân** :<Ar.+Far. Yaya dokunma, yayı tutma.
- meşş** :<Ar. 1. Toplu olarak yapılan yarışma dışı ok atışı. 2. Alışmak, öğrenmek için yapılan çalışma, alıştırma.
- meydân** :<Ar. 1. Ok meydanı. 2. Geniş, açık, düz yer, alan. 3. Yarışma veya karşılaşma yeri.
- meydân-ı rumât** :<Ar. Ok meydanı.
- miyân-ı halka-yı kemânkeşân** :<Ar.+Far. Okçuların bulunduğu halkanın ortası, yeri.
- meydân-ı hüner-verân** :<Ar.+Far. Ustalık meydanı, müsabakaların yapıldığı okçuların maharetlerini gösterdiği meydan, ok meydanı.
- mîl** :<Ar. Yollardaki mesafeyi tayin için dikilen nişan.
- minhâc-ı rumât** :<Ar. Okçuların açık (aydınlık) yolu, kitabın adı.
- mîrâhûr köşki** :<Far. Sultan III. Selim zamanında yapılmış bir yapı, ok koşusudur.

- mîr'alem ahmed ağa menzili** :<Ar.+Moğ.+Ar. Ok meydanının en eski menzildir. Ayak yeri, Tekye yeri, Tekye önündeki mezarlığın başında bulunan kırık mermer bir taştır. Kanuni devrinin en ünlü kemankeşi olan Mir'alem Ahmed Ağa tarafından açılmıştır.
- muhızır bekir (menzili)** :<Ar. "menzil-i azmâyiş muhızır bekir". Hacı Ebubekir Ağa (Aşağı Koşu) Menzili olarak da bilinen bu menzilin ayak yeri, Hacı Süleyman Menzili ile Beş Direk Menzili sağında, tepelikli küçük bir taştır. Ana taşı ise Çizmecî Menzili'nin sağında, Kağıthane yoluna yakın uzunca mermer bir sütundur. Azmayiş okuyla atıldığı için metinde bu şekilde geçmektedir.
- mü'ezzinler şofası** :<Ar. Ok meydanında bulunan bir yer adı.
- münāzele** :<Ar. Atışma, atış müsabakası, ok yarışması.
- müsābağa** :<Ar. Atışma, atış müsabakası, ok yarışması.
- müsābağat** :<Ar. Yarış, yarışma.
- müstahik-kı menzil** :<Ar. Bir menzilde rekor kırıp taş diktirme hakkını kazanan okçu.
- nāib** :<Ar. 1. Meydan kadısı. 2.Kadı, şeriat hükümlerine göre hüküm veren hakim.
- naqqāş** :<Ar. bk. "naqqāş menzili".
- naqqāş** :<Ar. bk. "naqqāş taşları".
- naqqāş menzili** :<Ar." menzil-i naqqāş nām-ı diger hācı süleymān". Lodos havası ile atılan Nakkaş Menzili'nin ayak yeri, Ağalar Menzili solunda olan taştır.
- naqqāş taşları** :<Ar.+T. İstanbul Okmeydanı'nda Nakkaş Yeri'nde bulunan taşlardır.
- naşb etmek** :<Ar.+T. bk. "naşb-ı nişān".
- naşb-ı nişān** :<Ar.+Far. Rekor kırdığı yere bir işaret taşı dikmek.
- nāvek** :<Far. "Naveng". Bir ok türü.
- nāvek-endāz** :<Far. Nāvek oku atan.
- nevbet ile atışmağ** :<Ar.+T. Sıra ile ok atmak, yarışmak.
- nīm-i sehm-i şikeste** :<Far. + Ar. + Far. Kırılmış, yarı buçuk ok.
- nîrū-yı şaşt** :<Far. Şastın (zihgirin) kuvveti.
- nişān** :<Far. 1.Vurulacak noktaya silahı çevirme. 2.Nişan, iz, belirti.
- nişān-gāh** :<Far. Ok atılan yer.
- nişānı delmek** :<Far. +T. Okun nişanı delmesi.
- nişān-ı fevzî** :<Far.+Ar. Zafer nişanı.
- nişān-ı tîr** :<Far. Nişan oku. Hedef atışlarında kullanılan her çeşit ok . Puta oku, zarb oku , talimhane oku vb.
- oğ** : Ok. Oklar şekillerine göre Tarz-ı Has, Kiriş'endam, Şem'endam, Hava Gezi, Uzun Ok, Azmayiş olarak ayrılır. Yapılarına göre Pişrev, Yeksüvar, Zergerdan, Karabatak Oku, Haki ve İbriş oku olarak ayrılır. Yapıldıkları malzemeye göre ise ağaç ve kamış oku olarak ayrılır. Metinde tîr-i āhenîn olarak bir de demir oktan bahsedilmektedir. Temrenlerine göre ise üçgen, kare, yassı, zeytuni, adeta (sala koşusunun oklarıyla torba gezine takılır), kısa ve uzun temrenli oklar olarak ayrılmaktadır.
- oğ atmak** : Ok atmak.
- oğ işlemek** : Ok işlemek, ok yapmak.
- oğlarını devşürmek** : Oklarını bir araya getirip toplamak.
- oğ meydānı** :<T.+Ar. Ok atışlarına özellikle menzil okçuluğuna ayrılmış geniş alan.Üzeri menzil taşlarıyla kaplı olduğundan sadece ok atışları yapılır ve bu bakımdan çevgan meydanı, cirit meydanı, cündı meydanı gibi boş spor alanlarından ayrılırdı. İmparatorluk sınırları içindeki

birçok ilde ok meydanı vardır. Bunlardan en büyüğü ve bir vakfa bağlı olanı İstanbul Okmeydanı idi.

oğ meydanı tekyesi :<T.+Ar. Ok meydanı Tekkesi.

oğun boyı : 65-70 cm. arasında bir uzunluk ölçüsüdür. Bazı okların daha kısa olanlarının da yapıldığı kaynaklardan edinilen bilgiler doğrultusunda bilinmektedir. Örneğin kısa boylu Haki'lerde 56 cm.-56.3 cm. iken İhtiyarların kullandığı Azmayış okunun 55.4-55.8 cm., Torba Gezi'nin ise 56.1-66.2 cm. aralıklarında yapıldığı bilinmektedir.

oğ yarışmak : Meşk veya koşu düzenleyip ok atışmak.

öndül : Güreşte, at yarışlarında, yarışmalarda kazananlara verilen armağan.

parpol menzili :<Ar. Diğer adı Ahi Menzili olan Parpol Menzili'nin ayak yeri, Kağıthane tarafında Çakıllı Tepe'de Ali Bali taşı ile Yeksüvar Menzili (Hangi Yeksüvar Menzili olduğu bilinmemektedir) arasındadır. Ana taşı Ağalar Menzili taşına yakın olan küçük beyaz bir mermerdir. Baş taşı ise Cafer Menzili ile Kağıthane yolu arasındaki büyük esmer renginde olan mermer taşıdır.

pehlevân :<Far. Pehlivan, kemankeş, tirendaz, güreşçi, yiğit.

pehlevânân :<Far. Pehlivanlar.

per-tâb édmek:<Far.+T. 1. Ok atma. 2. Geriden koşarak hızlı alıp atılma. 3. Atılma, sıçrama.

peykân :<Far. Temren, başak, okun ucundaki sivri demir.

peyvend :<Far. 1. Ulaşma, erişme. 2. Bağlamak.3. Bağ, ilgi, münâsebet, râbita.

pîrâmen-i meydân :<Far. +Ar. Ok meydanının çevresi, etrafı.

pîr-i rumât :<Far. +Ar. Okçuların ustası, piri.

pîş-ğadem :<Far.+Ar. Tekkelerde ayin için ön ayak olan ve şeyhin muavini sayılan derviş.

pîşrev :<Far.1 Menzil atışlarında ve koşularda kullanılan ve yapılarına göre, kamış peşrev, ağaç peşrev, bakkam, ayaklı peşrev gibi çeşitleri olan, ucunda demir yerine kemik bulunan ok. 2.Atış türü. 3. Önden giden.

pîşrevkâr :<Far. Pişrev yapan, pişrev eden, pişrevci, pişrevli.

piyâle paşa :<Far+T. İstanbul Okmeydanı'nda bulunan bir yer adı.

poyraz :<Rum. Kuzeydoğudan esen soğuk rüzgâr. Rüzgârın hangi yönden esdiği okçuluk açısından büyük önem taşımaktadır.

poyraz yıldız :<Rum.+T. 1. Kuzeydoğu ile kuzey arasında esen yel. 2. Kuzey ile kuzeydoğu arası. Rüzgârın hangi yönden esdiği okçuluk açısından büyük önem taşımaktadır.

puta : 1.Deriden yapılan, içi pamuk çekirdiği ve talaş dolu hedef. 2. Bu hedefe yapılan atış. 3.Orta Asya Türklerinin Buta, Osmanlıların Puta ve Siper dedikleri nişana (tabla, sepet, deve yumurtası, kalkan, tavuk yumurtası, para) atılan yeleği kartal veya kuğu kuşunun kanadından yapılmış ağaç oktur.

puta sepedi :<T.+Far. Hedef olarak kullanılan içi büyük ihtimal kumla dolu olan büyük sepet ya da küfe. İstanbul Okmeydanı'nda Sala Meydanı'ndan atış yapılan böyle bir puta bulunmaktadır.

râbi' sultân murâd hân (menzili) :<Ar.+T. "menzil-i merhûm râbi' sultân murâd hân fâtiğ-i bâğdâd ve revân". Revan ve Bağdat Fatihisi olan Sultan IV. Murat Han'ın menzili. Ana taşı Puta Tepesi'nden Hünkâr Ayağı olarak bilinen taş olup baş taşı, Tekye ardında Küçük Sofa üzerindedir. Bu menzil üzerine bir daha menzil atılmamıştır.

râmî :<Ar. Ok atan, atıcı.

re'is-i kemânkeşân :<Ar.+Far. bk. "re'is-i tîrendâzân".

re'is-i tîrendâzân :<Ar.+Far. Okçuların reisi, bugünkü okçuluk federasyonu durumunda olan ok meydanı tekkesinin yönetimiyle görevli kimse, meydan şeyhi.

remy :<Ar. Ok atma.

revhâ :<Ar. Hz. Muhammed'in yayının adı.

ruḳ'a-yı ḡabrâ :<Ar. 1. Okun vuruş sesi. 2.Dünyanın göğü, yedinci sema.

rumât :<Ar. Atıcılar, okçular, fîrendâzlar, kemânkeşler.

rumât-ı müslimîn :<Ar. İslam dinine mensup olan, müslüman okçular.

rumât-ı müşrikîn :<Ar. Allah'a ortak koşan okçular.

rü'esâ-yı kemânkeş :<Ar.+Far. bk. "rü'esa-yı kemânkeşân".

rü'esa-yı kemânkeşân :<Ar.+Far. Okçuların başkanları.

rüstem-î pertâb :<Far. Baş parmağının üzerine işaret parmağını bükerek işaret parmağının üçüncü bükmenine okun gezi gelecek şekilde ayarlandıktan sonra serçe parmak, orta parmak ve yüzük parmağı iyice yumulup sıkılarak sağa ve sola tepretmeden sağ kulağa doğru yüzüne yakın getirilerek yayın çilesinin kola ve göğse değmeden bu şekilde atılan oklara denir. Minhâc-ı Rumât'ta geçmektedir.

şafra :<Ar. Hz. Muhammed'in yayının adı.

şâhib-i menzil :<Ar. Menzil sahibi. Eskiden attığı oku hedefe ulaştıran, rekor kıran ve okun düştüğü yere kendi adına kitabe diktiren okçu.

sâkıbe :<Ar. Bir şeyi delip geçen, delen: "Sehm-i sâkıb: Delip geçen ok".

şararaḳ :<Ar. Okun nişanı vurunca delip geçerek düşmesi.

sehm :<Ar. Ok, yay.

sehm-i zer-peykân :<Ar.+Far. Okun altından yapılmış temreni.

sehm-şarım :<Ar. Ucu yarılmış ok.

sehmü's-sadetü't-tefehḫür :<Ar. Saadet veren övünülen ok.

sekbân ḳulı menzili :<Far.+T.+Ar. "menzil-i çift ve nâm-ı diger beş taşlar ve sekbân ḳulı". Erkekli-Dişili olarak da anılan bu menzilin ayak taşı Ekşi (Erkekli Dişili) Menzili'nin ana taşı, baş taşı ötekinin ayak taşıdır.

selîm aḡa (menzili) :<Ar.+Moğ. "menzil-i selîm aḡa". Ayak yeri, Ahi Menzili ile Hacı İsmail (Cafer) Menzili ayak taşları arasındadır. Baş taşı, Cin Deresi solundaki evlerin köşesindeki uzunca mermerdir.

seng :<Far. Taş.

seng-i aḡalar menzili :<Far.+Moğ.+Ar. Ağalar Menzili'nin taşı.

seng-i 'amüd :<Far.+Ar. bk. "seng-i 'amüd-gün".

seng-i 'amüd-gün :<Far.+Ar.+Far. Bir tür direk, taş, menzil taşı.

seng-i ḳademi :<Far.+Ar. Ayak taşı.

seng-i nişân :<Far. Nişan taşı. Ok koşularında kırılan önemli bir rekorun unutulmaması için dikilen taş.

ser-menzil :<Far.+Ar. Menzil başı, durak yeri.

sihâm :<Ar. Oklar.

sihâmü'l-islâm :<Ar. İslam uğruna atılan oklar.

sinân paşa :<Ar+T. Ok meydanında bulunan cami adı.

sînekeş :<Far. Minhâc-ı Rumât'ta rüstem-i pertab atış tarzıyla atılan oklara denildiği geçmektedir. bk. "rüstem-î pertâb".

sinjir : Yay yapımında kullanılan hayvan siniri.

sinjirlemek : Yayın yapımında hayvanın arka -daha güçlü olduğundan dolayı- ayaklarındaki tendonları çıkartılıp asılarak kurutulur. Daha sonra bu kullanılmaya hazır sinirleri tahta bir tomruğun üzerinde tahta bir çekiçle iplik haline gelene kadar inceltir. Sinirler belli boyutlara ayrılarak sıcak suda bekletilir.Daha sonra hazırlanan hayvansal tutkalla daha önceden yayın

üzerine açılmış olan taşın oluklarına sinirler, uzunluklarına göre yerlerine yerleştirilir. Bu işlem üç defa yapılır. Her defasında da kademe kademe yayın baş kısımları birbirine yaklaştırılır. Bu işleme yay sinirlemek denir.

sinor taşı :<Rum. +T. Ok meydanının sınırını belirlemek için dikilen taş, meydan sınırı.

şît-i puta-i celâdet :<Far.+T.+Ar. Yiğitliğin hedefteki sesi.

şoyalı : Menzil, koşu ve meşk oklarının ucuna takılan kemik, fildişi ve balık dişi temren. Boynuz ucundaki sert kısımdan yapılırdı. Temrenin aksine okun ayağı soyaya girerdi.

şâhid :<Ar. Menzil atışlarında rekorun geçerli sayılıp sayılamayacağı konusunda ifadesine başvuru görgü tanığı. Menzil taşının dikilebilmesi için ayak ve hava yerinde duran ikişer şahidin atışın kurallara uygun yapıldığına dair ifade vermesi gerekirdi. Ayak şahidi, hava şahidi.

şast :<Far. 1. Osmanlı 'da ok atanların parmaklarına taktıkları yüzüğe zihgir veya şast denilirdi. Şast Farsça'da atmış demektir. Zihgirle atış yapılırken işaret parmağının ilk boğumu baş parmak tırnağı üzerine konulur; parmakların bu şekli eski Arap parmak hesabında atmış sayısının karşılığıdır. 2. Atıcıya göre menzilin sağ tarafı. Okçuluk literatüründe sağ sol sözleri kullanılmaz, yay kabzası sol elle tutulduğu için sol tarafa kabza, şast sağ el baş parmağa takıldığı için sağ tarafa şast denilirdi.

şerbetçi-zâde (menzili) :<Ar.+Far. "menzil-i dâmâd şerbetçi-zâde". Ayak yeri, Karılar Çeşmesi üstünde Memiş Efendi Menzili'nin ana taşının batısında bulunan küçük beyaz bir mermerdir. Ana taşı, Cerrah Menzili ana taşı ile Puta Sepedi'ne yakın taşır.

şeshâneli mermer :<Far. Altıgen biçiminde olan mermer. Beşir Ağa Menzili'nin ayak yerindeki taş, şeshâneli mermerdir.

şeyh-i meydân :<Ar. Ok meydanının yönetiminde sorumlu olan kişi.

şışmân paşa (menzili) : "menzil-i şışmân paşa". Ayak yeri, Delikli Kaya ile Ağalar Menzili arasında ince, küçük, mermer bir sütundur. Baş taşı, Yeniçeri Ağası Karlığı'ndan 150 gez uzaklıkta Meydan'ın sınırındadır.

şimâl :<Ar. Kuzey. Cerrah Ali Beğ Menzili'nde esen rüzgâr olarak geçmektedir. Ünsal Yücel'in kitabına göre bu rüzgâr, Yıldız-Poyraz rüzgârıdır.

tahrîk-i târ-ı kemân :<Ar. +Far. Yayın telini (kirişini) oynatma.

ta'lim :<Ar. 1. Öğrenme, öğretme, öğretim, öğretilme. 2. Meşk ile yetiştirme. 3. Askerlik idmanı. 4. Egzersiz.

ta'limhâncibaşı :<Ar.+Far.+T. Askerlerin talime alışmasına mahsus yeri yöneten kişi.

ta'lim-i remy :<Ar. Ok atma talimi.

ta'lim-i şan'at-ı remy :<Ar. Okçuluk sanatının talimi.

ta'mîr :<Ar. Onarma, düzeltme, bozuk şeyi düzeltme, eski şeyi düzelterek yeni haline getirme. Yay ve ok tamiri.

taş : Kaya parçası, okçuluk müsabakalarında okçunun ok attığı yere yahut okunun düştüğü yere koyduğu kitabe, mermer vesaire kütlelere verilen isim.

taş dikmek : Menzil taşı dikirmek, nişan taşı dikmek, menzil dikmek.

taş dikilmesi : Yapılmış olan menzilin taşının dikilmesi.

taş sürmek : Rekor kırdığı menzilde bir süre sonra yeni bir rekor kırarak taşını oraya aldırma. Yerini sürmek, menzil sürmek.

tekye-i rumât :<Ar. Okçular Tekkesi.

tekye depesi :<Ar.+T. İstanbul Okmeydanı'nda bulunan bir yer adı.

tekye-gâh-ı rumât :<Ar. Ok meydanı Tekkesi.

- tekye-i tîrendâzân** :<Ar.+ Far. “menzil-i tekye-i tîr-endâzân nâm-ı diger lenduhâ cafer”. Ayak taşı Şirmerd Delikli Kaya diye bilinen menzil taşının yanında Top Taşı diye bilinen kısa taştır. Ana taşı, Tekye Kapısı'na 40 gez uzaklıktaki mezarlık içinde bulunan uzun mermerdir.
- tekye köşkü** :<Ar.+Far. Ok meydanında bulunan bir yer adı.
- tersâne bağçesi** :<İt.+Far. İstanbul Okmeydanı'nda bulunan bir yer.
- tîmâr** :<Far. 1.Yayın ve okun bakımı, ok bakımı, yaya tımar vermek. 2. Atıştan önce yayın nemini almak, bu amaçla yayı yay sandığına ve güneşe bırakmak, yay sandığı, güneş tımarı. 3. Beslediği sipahilerle harbe giden beylere -öşrünü almak üzere- ayrılan arazi.
- tîmârdâr** :<Far. 1. Yayın bakımıyla uğraşan kimse. 2. Tımar işi ile uğraşan kimse.
- tîmârlı yay** :<Far.+T. Sinir döşeli dış yüzü ve kabzası kayın ağacı kabuğu kaplanmış kullanılmadan öncesi tımar verilmesi gereken menzil ve koşu yayı, pişrev yayı, tozlu yay.
- tîr** :<Far. Ok.
- tîr-i ahen-i peykân** :<Far. Demir temrenli ok.
- tîr-âhenîn** :<Far. Demirden yapılmış ok. Minhac-ı Rumât'ta Allah için atılan demirden yapılmış ok olarak ifade edilmiştir.
- tîrendâz** :<Far. Ok atıcı, ok atan.
- tîrendâzân** :<Far. Ok atıcılar,ok atanlar.
- tîrendâzlık** :<Far. Ok atıcılığı, kemankeş mesleği.
- tîrendâz menzili** .<Far.+Ar. Bir menzil ismidir. Eserde tam bilgi verilmemiştir.
- tîr-i hadîd** :<Far.+Ar. Sert , keskin ok. Minhâc-ı Rumât'ta Demirci Kulu Cafer'in kullandığı belirtilmiştir.
- tîr-i mareke-gir** :<Far.+Ar.+Far. Savaş oku.
- tîr-i peykân** :<Far. Okun ucu, demreni.
- tîr-i pişrev** :<Far. Pişrev oku. bk. “pişrev”.
- tîrkeş** :<Far. 1. Ok ve yay çantası, ok kabı, okluk, sadak, tirdan, gedeleç.2. Tirkeş yayıyla atılan demir temrenli harp oku. 3. Uzun, katı, kuvvetli harp yayı.
- tohcıbaşı ayağı** : Beşir Ağa Menzili'nin ayak yerinin diğer adı.
- tohc taşı** : Azmayış Menzili'nin ayak taşı, Tekye Menzili'nin ayak taşı olan Top taşı'dır.
- tohc yeri** : “menzil-i tohc yeri”. Ayak yeri Kağıthane yoluna beyaz küçük mermer olup Ahi Menzili'nin ana taşıdır.
- tohquyüzcü** : Menzil atışlarında sınıflara ayrılarak yarışan okçuların ikinci sınıfına dahil olanlarına dokyüzçiler denilirdi. Yarışmada yedişer ok atma hakkı bulunan okçular, haki ok kullanıcılarıdır.
- tohquyüzcü kemânkeş** :<T.+Far. Dokuz yüz gezin üzerinde ok atanlar sınıfına giren kemankeşler, pehlivanlar.
- tohquyüzcü menzil** :<T.+Ar. Dokuz yüz gezin üzerinde ok atanların menzili.
- tohquyüzcü pehlevân** :<T.+Far. bk. “tohquyüzcü kemânkeş”.
- toz** : Menzil yaylarının dış yüzüne ve kabzalarına kaplanan kayın ağacı kabuğu.
- tullâb-ı kabza** :<Ar. Kabza tutmayı öğrenen öğrenciler.
- tümâr** :<Ar. Tomar. Desteyle satılan puta oku.
- tutam** : Yay boyunu belirlemek için kullanılan, yaklaşık 11 cm'lik uzunluk ölçüsü.
- uncı şücâ** :<T.+Ar. “menzil-i uncı şücâ”. Ayak yeri, Haki Menzili bitişiğinde bulunan küçük mermer taştır. Baş taşı ise Ağalar Menzili'nin sağında Çoban Çeşmesi yakınında bulunan taştır.
- uşşâkî** :<Ar. “menzil-i uşşâkî âm-ı diger hâcî ismâ'il ”. Ayak taşı, Arkırı Menzili ayak yeri ile Hacı İsmail Menzili baş taşı arasında kısa beyaz mermerdir. Baş taşı ise Tekye köşesine yakındır.

- uzun ok atmak:** Boyları diğerlerine göre daha uzun olan oklara uzun ok denir. Normal bir okun boyu 66 cm kadar bir gez olduğu halde bunlar bir gezden daha uzun boylardaydı. Bu okların atılmasına uzun ok atmak denir.
- vâdi-i hâşköy** :<Ar.+Far. Ok meydanında olan Hasköy vadisi, yer adı.
- vâdi-i piyâle paşa** :<Ar.+Far.+T. Ok meydanında olan Piyale Paşa vadisi, yer adı.
- vâdi-yi bahtiyâr** :<Ar.+Far. Ok meydanında bulunan Bahtiyar vadisi, yer adı.
- vasıtiyye** :<Ar. Bir yay çeşidi.
- vekîl-i şeyh-i meydân** :<Ar. Okçulukta Şeyh-i Meydan'ın vekili.
- ve'n-nüşşab** :<Ar. Temrenli oklar.
- ve'r-rimâye** :<Ar. Ok, gülle, kurşun gibi şeyleri atma, atıcılık. "rimayet"
- vetr** :<Ar. Yay çilesi, kiriş.
- yâ hâk** :<Ar. Okçunun zikri, doğruluk, Tanrı ve gerçek anlamına gelen "Ya Hak"tı. Okçuların ok meydanında esen rüzgâra bakarak havayı gözlemleyip yâ hâk diye bağırarak oku atmasıdır. Buna "Yâ hâk Nidâsı" denir.
- yaşmak** : Yasmak. Atış bittikten sonra yayın çilesini çıkarmak. Yaylar esneklikleri azalmasın diye kurulu olarak bırakılmazlardı. Bu yüzden atıştan sonra yasma işlemi yapılırdı. Buna yayı yasmak, kirişi indirmek, yayı boşaltma da denir. Aynı zamanda bu söz, atışı bırakmak anlamında gelir.
- yaşşı kaya** : Ok meydanının en eski menzildir. Diğer adı Mir'alem Ahmed Ağa Menzili'dir. bk. "mîr'alem aḥmed ağa menzili".
- yay** : Yay, kavs, keman.
- yaycı** : Yay yapan esnaftır. Eskiden bu esnaf kuruluşunun dükkanlarının bir çoğu Bayezid ve Murat Paşa Türbesi etrafında bulunuyordu. Ayrıca Edirnekapı, Üsküdar ve Galata' da da bulunurdu.
- yay çekmek** : Yay çekmek.
- yay takmak** : Yay takmak.
- yekke-süvâr** :<Far. Binicilikte iyi olan, usta olan kişi, yeksüvar.
- yeksüvâr** :<Far. Tirendazların kullandığı bir çeşit ok. Tek parça kamıştan yapılan soyalı ve bakkam ayaklı menzil okudur.
- yeksüvâr-ı kebîr** :<Far.+Ar. "menzil-i tîr-i yeksüvâr-ı kebîr". Büyük Yeksüvar Menzili. Ayak yeri, Hacı İsmail Menzili ayak taşına yakın olup baş taşı Nakkaş Menzili taşları ile Ahi Menzili ayak taşı arasındadır.
- yeksüvâr-ı şağîr** :<Far.+Ar. "menzil-i yeksüvâr-ı şağîr nâm-ı diger menzil-i müderris". Küçük Yeksüvar Menzili. Ayak yeri, Cerrah Menzili ile Hacı İsmail Menzili arasındadır. Baş taşı Emin Menzili ile Arkırı Menzili ayak taşı arasında bulunmaktadır.
- yeksüvâr menzili** :<Far.+Ar. Yeksüvar okuyla açılan ve atılan menzil, şartlı menzil olarak da bilinmektedir.
- yelek** : Okun havada düzgün çalışmasını sağlayan tüyleri, yük, ye, yün.
- yenîçeri ağası karlığı** :<T.+Moğ.+T. İstanbul Okmeydanı'nda bulunan bir yer adı.
- yıldız** : Kuzeyden esen, ismi yerel balıkçılar tarafından verilen soğuk rüzgâr. Genellikle Karadeniz ve Marmara denizi üzerinden bir soğuk cephenin geçişinden sonra eser. Yazın serin, kışın ise soğuk hava taşır. Rüzgârın hangi yönden esdiği okçuluk açısından büyük önem taşımaktadır.
- yıldız menzili** :<T.+Ar. Diğer adı menzil-i tozkoparan e'l-ma'rûf bi-delikliḳaya'dır. İstanbul Yıldız Menzili olarak da bilinir. Adını menzilin atıldığı rüzgârdan almıştır.
- yollu yolunca...(oturmak)** : Meydan toplantılarında kıdem ve protokol sırasını gözeterek oturmak.
- yūsuf ağa ağa-yı dârü's-sa'âdetü's-şerîfe** :<Ar.+Moğ.+Ar. bk. "yūsuf ağa".

- yūsuf ağa (menzili)** :<Ar.+Moğ. “menzil-i yūsuf ağa”. Ayak yeri Ahi Menzili ile Cafer Ayağı arasında küçük mermer taştır. Baş taşı, Bostancı Menzili'ne doğrudur.
- yūsuf deresi** :<Ar.+T. Ok meydanında bulunan bir yer adı.
- zâf-ı irās** :<Ar. İdman ve meşk sırasında vücutta kuvetsizliğe sebep olma.
- zahm-ḥürde-i peykān** :<Far. Temrenin açtığı yara.
- zârb** :<Ar. Zarp yayları ile atılan zeytuni demir temrenli hedef oku.
- zârb yayları** :<Ar.+T. Uzun, sert ve sert kuvvetli talimhane yayı
- zevrā** :<Ar. Hz. Muhammed'in yayının adı.
- zihgîr** :<Far. Ok atanların parmaklarına taktıkları yüzük, halka.
- zihgîrciler** :<Far. Zihgir yapan esnafa denir. Bunların Sishane üzerinde kurdukları dükkanlarda şirmâhi, balık dişi, sığır, gergedan, koç boynuzları gibi maddelerden zihgir ürettiği bilinmektedir.
- zümre-i firendāzān** :<Ar.+Far. Okçular zümresi.

SONUÇ

Osmanlı döneminde genellikle kemankeşler tarafından kaleme alınan okçuluğa dair birçok eser görülmektedir. İlk eserler Arapçadan çeviri yoluyla Türkçeye kazandırılmış olmakla beraber daha sonra da birçok eser kaleme alınmıştır. Mehmed Emin Vahid Paşa'nın çeviri yazı yoluyla aktardığımız Minhâc-ı Rumât adlı eserinde 400 adet okçuluk terimi tespit edilmiştir. Bu terimler çalıştığımız eserdeki anlamları dikkate alınarak çok sayıda sözlük ve okçuluk konusunda yazılmış ve günümüz Türkçesine çevirisi yapılmış birçok eserden yararlanılarak anlamları verilmiştir. Tespit edilen okçuluk terimlerinin ağırlıklı olarak %28'i Arapça, % 20'u Türkçe, %16'sı Farsça, %6'sı Arapça ve Türkçe, %6'sı Arapça ve Farsça, %5'i Farsça ve Arapça, %3'ü Türkçe ve Arapça, %2'si Türkçe ve Farsça, %2'si Arapça ve Moğolca, %1'i Farsça ve Türkçe, %1'i Rumcadan oluşmaktadır. Yüzde birden daha az olduğundan dolayı belirtmediğimiz (Arapça ve İtalyanca, İtalyanca ve Farsça, Türkçe ve Rumca, Rumca ve Türkçe, Rumca ve Arapça, Türkçe ve Moğolca, Türkçe-Farsça-Arapça, Farsça- Moğolca-Arapça) terimler de bulunmaktadır. Eserin içerisinde Arapça hadis ve kıssalara yer verilmesi eserdeki Arapça terim sayısının artmasına sebep olmuştur. Okçuluğa dair eserlerin çevrilmesi, söz varlığının tespit edilmesi, okçuluk tarihi ve dönemin dili açısından büyük önem arz etmektedir.

KISALTMALAR

- Ar.** : Arapça
bk. : Bakınız
cm. : Santimetre
Far. : Farsça
İt. : İtalyanca
m. : Metre
Moğ. : Moğolca
Rum. : Rumca
s. : Sayfa.
T. : Türkçe

KAYNAKÇA

- Anık, Ş. S. (2018). 17. Yüzyıla Ait Bir Okçuluk Risalesi: Tezkîre-i Rumât, (Transkripsiyon Ve Değerlendirme). Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Bir, A., Kaçar, M., Acar, Ş. (2006). Türk Menzil Okçuluğu, Yay ve Okları, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* Cilt: VIII/Sayı: 1, s. 39-67.

- Develioğlu, F. (2012), *Osmanlıca-Türkçe Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- Egüz, E. (2011), *Telhîs-i Resâilât-ı Rumât'ta Geçen Okçuluk Terimleri ve Âdetleri Üzerine*, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü III. Genç Bilim Adamları Sempozyumu*, Ankara.
- Ergin, M. (1994). *Dede Korkut Kitabı 1 Giriş-Metin- Faksimile*, Ankara: TDK Yayınları.
- Göksu, E. (2018). *Okla Yükselen Millet, Türklerde Ok ve Okçuluk*, İstanbul: Okçular Vakfı.
- Gürbüz , F. (2019), *Mehmed Emin Vahîd Paşa'nın Minhâcü'r-Rumât Adlı Eseri (İnceleme-Metin) Yüksek Lisans Tezi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Gürgendereli, R. (2015). Bir Okçuluk Risâlesi: Kavsnâme, *Turkish Studies*, ISSN: 1308-2140, Cilt:10 Sayı: 8, s. 1313-1324.
- İnan, M. (1992). *Osmanlı İmparatorluğunda Okçuluk Spor ve Temel Teknikleri*, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- İslâm Ansiklopedisi (2003). *Mehmed Emin Vahîd Paşa Maddesi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 28, s.468-469.
- Kanar, M. (2013). *Farsça Türkçe Sözlük*, İstanbul: Say Yayınları.
- Karpowicz, A. (2018). *Osmanlı Türk Yayları İmalî ve Tasarım (Çeviren: Mehmet Yılmaz Akbulut)*. İstanbul: Okçular Vakfı Yayınları.
- Küçükler, P. (2015). Tirkeş, Okluk, Kiş ve Kişlik Kelimeleri Üzerine, *7. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri*. Fırat Üniversitesi/Elazığ 16-18 Ekim 2014 I. Cilt s. 765-771.
- Mütercim Asım Efendi (2000). *Burhân-ı Katı* (Haz. M. Öztürk, D. Örs). Ankara: TDK Yayınları.
- Ögel, B. (2016). *Türklerde Devlet Anlayışı*. Ankara: Ötüken Neşriyat.
- Özkafa, F. (2018). Okçuluk ve Hat Sanatı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. Marmara Üniversitesi, Cilt:7/ Sayı:3, s. 1642-1672.
- Redhouse, J. W.(2016). *Müntahabât-ı Lügât-i Osmaâniyye* (Haz. R. Toparlı, B. Eyövge Yılmaz, Y. Yılmaz). Ankara: TDK Yayınları.
- Samî, Şemseddin (2007). *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Sarı, Mevlût (1984). *El-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat*. İstanbul: İpek Yayın Dağıtım.
- Şenarslan, N. F. (2012). *Risâle-İ Kavsiyye Der Beyân-ı Zümre-i Tîr-Endâzân İnceleme-Metin-Dizin*. Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Şenarslan, N. F. (2018). Mahmud B. Muhammed B. El-Hasan El-Ezherî Es-Sarayî Ed-Derbendî'nin Bugyetü'l-Merâm Gâyetü'l-Garâm Şerhi: Kavsnâme, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 64, s. 412-426.
- TDK (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tunç, Ali (2000). *Osmanlı Devleti'nde Spor (Okçuluk)*, Yüksek Lisans Tezi, Niğde: Niğde Üniversitesi.
- Turan, S., Gürbüz F. (2019). Mehmed Emin Vahîd Paşa'nın Minhâcü'r-Rumât Adlı Eseri, *Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:5, Sayı:2 s. 62-64.
- Uçar, İ. (2013). "Ok Atıcılığının Kuralları" *Kavâidü'r Remy, Abdullah el-Kâtip*. Ankara: Mucize Yayınları.
- Uçar, İ. (2015). Divânu Lugâti't-Türk'te Yer Alan Okçuluk Terimleri Ve "Yük - Yün" Sözcüklerinin Kullanımı Üzerine, *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science (JASS)*, Cilt:2, Sayı: 38, s. 85-90.
- Yeğin, A., Badıllı, A., Hekimoğlu, İ., Çalım, İ. (1985). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Büyük Lûgat*, İstanbul: TUR-DAV A.Ş.
- Yücel, Ü. (2015). *Türk Okçuluğu*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Diğer Kaynaklar

- Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, <http://www.lugatim.com/>
 TDK Sözlükleri, Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/>
 Luggat Osmanlıca-Türkçe Sözlük, <https://www.luggat.com/>

Behçet Kemal Çağlar'dan Gagauz Türkleri İçin Bir Şiir: "Tekrar Bulduğum Kardeşlerime" *

Dr. Öğr. Üyesi Genç Osman Geçer

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1886-6526>

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Niğde – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 01.05.2020

Kabul: 15.06.2020

On-line Yayın: 25.06.2020

Anahtar Kelimeler

Behçet Kemal Çağlar

Gagauzlar

"Tekrar Bulduğum

Kardeşlerime" Şiiri

Romanya

Türk Birliği Gazetesi

Araştırma Makalesi

* Bu yazı, 26-27 Ekim 2019 tarihleri arasında Kuşadası'nda düzenlenen 9. Uluslararası Balkanlar'da Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan ve genişletilmiş özeti yayımlanan bildirinin büyük oranda genişletilmek suretiyle makaleye dönüştürülmüş halidir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.43276>

Öz

Gagauz Türklerinin keşfi Türk kültür tarihinin en önemli olaylarından birisi oldu. 1930'lu yıllar, Gagauzların keşfi sebebiyle Türkiye'de ve Romanya Türkleri arasında büyük heyecanlar yarattı. Gagauzlarla ilgili kitaplar, makaleler, hatıralar ve tercüme eserler yayınlandı. Gazeteler ve dergiler bu konuyu gündemlerine aldılar ve çok sayıda haber yapıldı. Gagauzlara dair bilimsel çalışmalar Türkiye'de ve Romanya'da eş zamanlı olarak yapıldı ve yayınlandı. Romanya'da yayınlanan *Türk Birliği* gazetesi, Gagauzlarla ilgili hem Türkiye'de çıkan haber ve yazıları, hem de kendi özgün yayınlarını gazeteye taşıdı ve konuyu olabildiğince genişletti. Gagauzların keşfine dair heyecan dalgası bazı şairleri de harekete geçirdi. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş felsefesini ve temel ilkelerini şiir sanatı vasıtasıyla anlatmayı kendisine bir görev sayan Behçet Kemal Çağlar "Tekrar Bulduğum Kardeşlerime" başlıklı şiirini yazdı. Şiir, 1936'da Romanya'da Türkçe çıkarılan *Türk Birliği* gazetesinde yayımlandı. Behçet Kemal Çağlar'ın bu şiiri, Türk edebiyatında, Gagauzlar hakkında yazılan ilk şiir olma özelliğini taşımaktadır. *Türk Birliği* gazetesinde Behçet Kemal'in başka şiirleri de yayımlandı. Diğer şiirleri şairin şiir kitaplarına girmesine karşın "Tekrar Bulduğum Kardeşlerime" adlı şiiri kitaplara girmemiştir. Bir dikkatsizliğin sonucu unutulduğunu veya şairin ölümünden sonra basılan kitapları için şiir seçimi yapan kişilerin tercih etmemesi sonucu kenarda kaldığını düşündüğümüz bu şiir *Türk Birliği* gazetesinin sayfaları arasında kalmıştır. Bu çalışma ile Gagauzlar hakkındaki bu ilk şiirinin metni gün yüzüne çıkarılmış ve tahlil edilmiştir.

Atf Bilgisi / Reference Information

Geçer, G. O. (2020). Behçet Kemal Çağlar'dan Gagauz Türkleri İçin Bir Şiir: "Tekrar Bulduğum Kardeşlerime". *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 80, Summer, p. 139-152.

A Poem for Gagauz Turks by Behçet Kemal Çağlar 'Tekrar Bulduğum Kardeşlerime'

Asst. Prof. Dr. Genç Osman Geçer

Nigde Omer Halisdemir University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Nigde – TURKEY

Article History

Submitted: 01.05.2020

Accepted: 15.06.2020

Published Online: 25.06.2020

Key Words

Behçet Kemal Çağlar

Gagauzlar

"Tekrar Bulduğum
Kardeşlerime" Poem

Romania

the *Türk Birliği* Newspaper

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.43276>

Abstract

The discovery of the Gagauz Turks was one of the most important events in the history of Turkish culture. 1930's, due to the discovery of the Gagauz in Turkey and Romania created great excitement among the Turks. Books, articles, memoirs and translated works about Gagauz were published. Newspapers and magazines put this issue on their agendas and a lot of news was made. Scientific studies about the Gagauz in Turkey and Romania were held simultaneously and published. The *Türk Birliği* newspaper published in Romania, published both the news and articles related to the Gagauz in Turkey, as well as its original publication of the newspaper and expanded this subject as much as possible. The wave of excitement about the discovery of the Gagauz people also mobilized some poets. Behçet Kemal Çağlar who took the duty as describing the establishment philosophy and basic principles of the State of the Republic of Turkey via poetry wrote his poem titled 'Tekrar Bulduğum Kardeşlerime'. The poem was published in the *Türk Birliği* newspaper published in Turkish in Romania in 1936. This poem by Behçet Kemal Çağlar is the first poem written about Gagauz in Turkish literature. Behçet Kemal's other poems were also published in the *Türk Birliği* newspaper. Although his other poems were included in the poetry books, his poem 'Tekrar Bulduğum Kardeşlerime' was not included in the books. This poem, which we think is forgotten as a result of carelessness or forgotten about as a result of not being preferred by the people who chose the poems for the books published after the poet's death, is among the pages of the *Türk Birliği* newspaper. With this study, the text of the Gagauz poem has been unearthed and analyzed.

GİRİŞ

Gagauzların keşfi Türk tarihinin en heyecan verici olaylarından birisidir. Gagauz Türklerinin varlığı ilk olarak maalesef Türk olmayan bilim insanları tarafından ortaya konulmuştur (Geçer, 2017: 676). Böyle olmakla birlikte, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Gagauz Türkleri ile ilgili çok önemli adımlar atmış ve bu konuyu millî bir mesele olarak görmüştür. Başta Mustafa Kemal Atatürk ve onun görevlendirdiği Hamdullah Suphi Tanrıöver, Gagauz Türkleri ile ilgili somut adımlar atmışlardır (Yavuz, 2010: 179; Dağıstan, 2002; Anzerlioğlu, 2006). Gagauzlar meselesi, Atatürk döneminin en önemli konularından birisidir. Bu konuda atılan somut adımlardan birisi Gagauz okullarına Türkiye’den öğretmenler gönderilmesi ve bu okullarda Türkçe öğretimine başlanmasıdır. Hamdullah Suphi Tanrıöver’in üstün çabalarıyla Gagauz gençleri arasından seçilen yetenekli kişilerin tahsil için Türkiye’ye gönderilmesi ise diğer önemli bir adımdır. Gagauz Türklerinin varlığı Hem Romanya’da hem de Türkiye’de çeşitli basın organlarında sıklıkla gündeme getirilmiş ve çok ciddi bir kamuoyu oluşturulmuştur. Yaşar Nabi Nayır’ın 1936’da, Gagauzlar hakkında yayımladığı “Balkanlar ve Türklük” adlı kitabı (Yılmaz, 2013: 388) ve diğer faaliyetler konunun önemini ortaya koymuş ve Gagauzlar meselesi Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin en önemli dış politika konularından birisi haline gelmiştir. Balkanlar’da yaşayan ve çok geç bir zamanda varlığından haberdar olunan bu Türk topluluğunun keşfi sadece uluslararası bir mesele olarak mı görülmüştür, yoksa bu konu politik alanın dışında da etkisini göstermiş midir? Mesela Anadolu Türk edebiyatında Gagauzların romanı yazılmış mıdır? Gagauzlar hakkında bir tiyatro kaleme alınmış mıdır? Heyecan verici olan bu keşfin bir resmi yapılmış mıdır? Bir senarist konuyu senaryo haline getirmiş midir ve Gagauzların keşfine dair bir film çekilmiş midir? Hülasa, Gagauzların varlığından haberdar oluşumuz Türk sanatına yansımış mıdır? Çünkü sanata aksedenler, sanatla da ifade edilenlerin kalıcı olduğu bilinen bir gerçektir. Bu ve benzer sorulara bu güne kadar sınırlı sayıda da olsa cevap bulunmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla Atatürk dönemi Devlet politikasını belirleyecek derecede önemli olan Gagauzlar’ın keşfi konusu Türk edebiyatına, bir şiirle de konu olmuş ve sanatla ifadesini bulmuştur. Bu bağlamda Behçet Kemal Çağlar, 1936’da, Romanya’da yaşayan Türkler tarafından, Türkçe olarak yayınlanan *Türk Birliği* (Bedir, 2018: 106-108) gazetesinde “Tekrar Bulduğum Kardeşlerime” adlı bir şiir yayımlamış ve bu manzume ile şair, mensubu bulunduğu milleti adına, Gagauz Türklerinin varlığından haberdar olunmasından duyduğu coşku ve heyecanı dile getirmiştir.

Çalışma Konusuyla İlgili Kavramsal/Kuramsal Çerçeve

Edebî eserlerin dili işlenmiş bir dildir. Dilin işlenme derecesi edebî eserin de kıymetini artıran bir unsurdur. Diğer edebî türler gibi, şiir de malzemesi dile dayanan bir edebî sanattır. Fazla olarak şiirin dili diğer türlerin dilinden daha hassas bir işleminden geçmiş olmayı gerekli kılar. Dolayısıyla bir şiir metnini anlamak ve yorumlayabilmek için önce onun diline nüfuz etmek icap eder. Bunun için, metin, şiir çözümlene yöntemlerine başvurularak tahlil edilebilir. Araştırmacı, tahlile girişirken bu işlenmiş dil karşısında bulunduğunu bilerek hareket etmelidir. Bu cümleden olarak Behçet Kemal Çağlar’ın “Tekrar Bulduğum Kardeşlerime” başlıklı şiiri, “konu”, “izlek”, “düşünce”, “olay”, “varlık”, “görüntü” ve “anlam” başlıkları altında incelenebilir. Behçet Kemal Çağlar’ın “Tekrar Bulduğum Kardeşlerime” adlı şiirinin bahsi geçen başlıklar altında incelenmesi, Gagauzların keşfinin Anadolu Türklerinin millî hafızasında ne anlam ifade ettiğini anlamak bakımından önemli ipuçları verebilir. Bu çalışma, Gagauzlarla ilgili Türkiye’deki birikime katkı sağlayacağı için ayrıca dikkat çekici bir adım olacaktır.

Yöntem

Behçet Kemal Çağlar, Romanya’da yaşayan Türkler tarafından 1930 yılında çıkarılmaya başlanan *Türk Birliği* gazetesinin 7 Haziran 1936 tarih ve 37 numaralı nüshasının ikinci sayfasında

"Tekrar Bulduğum Kardeşlerime" başlıklı bir şiir yayımlar.¹ Mesnevi nazım şekliyle ve hece vezniyle yazılan ve toplam 27 beyitten oluşan şiirin izleği "Türklük"tür. Beyit düzeneğinde kaleme alınan eserin edebî değer bakımından daha iyi anlaşılması için şiir şekil, muhteva ve üslup özellikleri bakımından tahlil edilecektir. Tarama yöntemi ile elde edilen bulgular, yani şiir metni, Nurullah Çetin'in "Şiir Çözümleme Yöntemi" (Çetin, 2009) adlı kitabı esas alınarak tahlil edilecektir.

Bulgular ve Tartışma

Behçet Kemal Çağlar, Millî Edebiyat Akımı'nın açtığı yoldan giden ve onun umdelerine sıkı sıkıya bağlı kalarak eser vermeye çalışan bir şairdir. "Behçet Kemal Çağlar, çok kısıtlı şiir kabiliyetiyle Cumhuriyet'in dayandığı temelleri, Önder'i, tarihî bakış tarzını ihmal etmeksizin işler." (Enginün, 2004: 50). Çağlar, şiirini adeta Cumhuriyet'in emrine vermiştir. Rauf Mutluay, Çağlar'ın vefatından bir ay kadar sonra, 23 Kasım 1969 tarihli *Cumhuriyet* gazetesindeki "Edebiyat Dünyası" adlı köşesinde "Behçet Kemal Çağlar" başlıklı bir yazı kaleme alır. Mutluay'ın bu yazısı, Çağlar'ın sanatının beslendiği ve bağlı olduğu kaynağı göstermesi bakımından önemlidir: Mutluay'a göre (1969: 10), "Millî Edebiyat Akımı'nun, yirminci yüzyıl başından bu yana kabul ettirmek için çaba harcadığı her şey" Çağlar'ın kullanım alanındadır. Dolayısıyla Çağlar, "İmparatorluk artığı Türkiye Cumhuriyeti'nin yurduna, insanına, tarihine, liderine... Yeni bir inancın odağından bakmak gereğine inanır." (Mutluay, 1969: 10). Bu inançla durmadan yazan Çağlar, "Bile bile harcar sanatını. Sanatın inceliklerini de derinliklerini de düşünmek istemez. Çabuk, daha çabuk, burada, orada ve her yerde yankılanmak ister." (Mutluay, 1969: 10)². Behçet Kemal Çağlar, şiir sanatı karşısındaki bu tavırla bir bakıma Ziya Gökalp'ın "Şuur devrinde şiir susar" (Çonoğlu, 2017: 18; Kara, 2018: 1054) öğretilerine bağlı gibidir. Çağlar, "Eski edebiyatımızın özelliklerinden olan vak'alar, hadiseler üzerine şiir yazma geleneğini devam ettirmiştir." (Hisar, 1969). "Tekrar Bulduğum Kardeşlerime" adlı şiir, Behçet Kemal Çağlar'ın yukarıda bahsedilen duyarlılığının ve Gagauzların keşfi hadisesinin bir manzume ile kayda geçirilme çabasının yansımasıdır. Şair, yayımlanmak üzere Romanya'ya gönderdiği şiirinin özellikli bir metin olduğunu vurgulamak amacıyla "Gagauz Türkleri için yazılmıştır" ibaresini dipnotta vurgulamıştır. Romanya'da tamamı Türkçe olarak çıkarılan *Türk Birliği* gazetesinde Gagauzlar hakkında çok sayıda haber, araştırma, hatıra, seyahat ve makale türünde yazılar yayımlanmıştır. *Türk Birliği* gazetesinin bu faaliyetleri Gagauz Türklerinin Romanya başta olmak üzere Türk dünyasında tanınip bilinmesine önemli katkılar sağlamıştır. Behçet Kemal Çağlar'ın Gagauzlar hakkındaki şiiri de böyle bir zamanda, bahsi geçen heyecan dalgası içerisinde, yine *Türk Birliği* gazetesinde yayımlanmıştır. "Tekrar Bulduğum Kardeşlerime" adlı şiirin tam metni şu şekildedir:

Tekrar Bulduğum Kardeşlerime³

1. Gönlümü Meriç, Tuna yıkadı benim bu yer,
Tan attım size geldim beni dinleyin biraz,
2. Akından dönenlerin son kalan çocukları.
Tarihin sesi yine geziyor ufukları:
3. Türk tarihi, o şaşmaz, yanılmaz başkumandan,

¹ *Türk Birliği* gazetesinin ilgili sayısının klîşe başlığı ve adı geçen şiirin yayınlandığı sayfa EK. 1 ve EK. 2 başlıkları altında makalenin sonuna fotoğraf olarak eklenmiştir.

² Rauf Mutluay'ın Behçet Kemal Çağlar hakkında dile getirdiği bu görüşler, Enver Naci Gökşen'in "Behçet Kemal Çağlar" adlı kitabında da aynıyla yer almıştır (1970: 32).

³ Gagauz Türkleri için yazılmıştır. [Şairin Notu].

- Bir emir verdi eski emrini tamamlayan;
4. Bir zamanlar o Türk'e "Yürü" dedi, yürüdü.
Nice sele düşmüş çöpler gibi taşlar sürüdü;
 5. Sanma ispatı yalnız kitaptadır, mezardır;
Türk, çıktığı, geçtiği, vardığı yerde vardır.
 6. Yok yeryüzünde Türk'ü görmemiş dağ, su, ova,
Nice çatı bilmeyen yerlerde kurdu yuva,
 7. Kaç yerin boş göğün de Türk, tek çoban yıldızı.
Başkumandan tarihte ummamıştı bu hızı.
 8. Gördü kaybettiğini, birbirini dört yanın,
Şimdi de emrediyor: dağıldınız, toplanın.
 9. Çınlayışı var her Türk kulağında bu sesin
Ve kollar birbirine sesleniyor: Neredesin?
 10. Seslensin birbirine bölükler yakın-uzak
Hep birden başka bir türküyü haykırarak;
 11. Dilimiz ilk işaret, ilk arma karşımızda.
Anadili, Türk dili tek bayrak başımızda,
 12. Onunla basıyoruz her yerde her eşiğe;
Fısıldadığı ilk söz Türk annenin beşiğe
 13. Dikilen bir bayraktır çocuk ruhu üstüne.
Onunla çıkacaktır çocuk artık her güne;
 14. Tanrıya benzer bir ad olmalı senin adın.
Bu kutlu emaneti oğluna veren kadın.
 15. Bu kutsal emaneti taşıyan öz oğullar,
Toplanın diyen sesin yerden göğe hakkı var.
 16. Birimiz "nerdesiniz" der demez seslendiniz.
Yurdumuzun gazada kayıp kardeşleri, siz;
 17. Oh, demek buradasınız, beklerdiniz, vardınız,
Oh, demek bize hasret çekerek yaşadınız;
 18. Gelin, ana yurttadır size baş koyacak diz
Gelin, siz bizimsiniz, bizdensiniz, bizsiniz.

19. Kalplerimiz Türklükle çarpar, ona tapınır,
Bizi bizden ayırmaz hiçbir din hiçbir sınır;
20. Her an doğruluk, iyilik uğruna savaştayız,
Tanrı'nın önünde hep bir safta, ilk baştayız.
21. Gelin, sizi bekliyor dedenizin diyarı,
Akından dönenlerin son kalan çocukları.
22. Çok görmeyin yıllarca unuttuksa biz sizi:
Biz, bizden de uzaktık bilmezdik kendimizi.
23. Şimdi her şeyden önce ve sonra Türklük deriz
Her Türkü bağrımıza şimdi basmak isteriz.
24. Bunu bir tek kişinin bir boş sözü sanmayın,
Artık "öksüzüz" diye yanmayın, sızlanmayın,
25. Sanmayın kendinizi dünyanın kimsesizi:
Yirmi milyon kardeş ve ana yurt bekler sizi.
26. Ana yurt sizin için hazırlıyor her şeyi,
Yirmi milyon istiyor alnunuzdan öpmeyi;
27. Ayrılık bitti artık: elimizde eliniz;
Bağrımız açık size, bir an önce geliniz.

Behçet Kemal ÇAĞLAR

I. İÇERİK

Behçet Kemal Çağlar, Gagauz Türklerinin keşfi dolayısıyla Türkiye'de yaşanan sevinç ve heyecana 1936'da yazdığı ve Romanya'da çıkarılan *Türk Birliği* adlı Türkçe gazetede yayımlanan "Yeniden Bulduğum Kardeşlerime" adlı bir şiir ile katılmıştır.

1. Konu: Genel anlamda Türk tarihi ve kadim zamanlarda dünyaya dağılan Türk topluluklarından biri olan Gagauzların uzun bir aradan sonra keşfedilmesinin yarattığı heyecan.

2. İzlek: Tarihin akışı içerisinde çeşitli sebeplerle dağılan ve birbirinden ayrı düşen Türk toplulukları birleşmeli ve bir olmalıdır. Dünya üzerinde yaşayan Türkler kardeşlerdir. Kardeşler ayrı kalamaz. Anadolu Türkleri son yüzyılını savaşlarla ve büyük zorluklarla geçirdiği için en yakınındaki kardeşlerini, Gagauzları görememiş ve varlıklarından haberdar olamamıştır. Ama şimdi Anadolu Türkleri bu gafletini telafi etmek için her türlü fedakârlığa hazırdır. Anadolu Türkleri, Gagauz kardeşlerine kucaklarını açmış beklemektedir.

3. Düşünce: "Tekrar Bulduğum Kardeşlerime" ideolojik bir şiirdir. Şiirde dile getirilen görüşler, Ziya Gökalp'ın "Turan" manzumesinde ortaya koyduğu Türk birliği ve Turan ideali ile büyük benzerlikler göstermektedir. Gökalp'ın "Turan" manzumesinde müphem olarak ifade edilen görüş ve düşüncelerin Çağlar'ın bu şiirinde daha belirgin ve somut hale geldiğini söyleyebiliriz.

4. Varlık: Şiirde somut nesnelere sıklıkla yer verilmiştir. “Meriç”, “Tuna”, “çöp”, “taç”, “kitap”, “mezar”, “dağ”, “su”, “ova”, “çatı”, “yuva”, “Çobanyıldızı”, “arma”, “bayrak”, “beşik” ve “diz” nesnelere aracılığı ile şair Türklerin tarihin seyri içerisinde üstlendikleri büyük görevleri, kazandıkları büyük zaferleri, yol gösterici bir rol üstlendiklerini, hülasa büyük devletler kurmuş olmanın gururunu hatırlatmış oluyor.

5. Duygu: Şiire, kaybedilmiş ve unutulmuş bir değer, yani Gagauz Türklerinin yıllar sonra bulunmasından dolayı yaşanan buruk bir sevinç duygusu hâkimdir. Bu buruk sevinç az da olsa, bir suçluluk ve buna bağlı kendini savunma duygusunun karıştığını da söyleyebiliriz.

6. Görüntü:

a- Nesnel Görüntü: Şiirde yer yer nesnel görüntüden söz etmek mümkündür. Mesela, “Yirmi milyon kardeş ve ana yurt bekler sizi.” mısraı nesnel bir görüntü sunmaktadır.

b- Öznel Görüntü: Şiirde öznel görüntünün nesnel görüntüden çok daha fazla olduğunu söyleyebiliriz. Şiirin ideolojik olması ve Türk milletinin yüceltilme isteği öznel görüntünün artmasına etki etmiş olabilir. Mesela “Nice sele düşmüş çöpler gibi taşlar sürüdü”, “Yok yeryüzünde Türk’ü görmemiş dağ, su, ova” mısralarında öznel anlamda hayali görüntüler sunulmuştur. Birinci mısra da geçen “taşların sele düşmüş çöpler gibi sürünmesi” gerçek anlamda değildir. İkinci örnekte geçen “Yeryüzünde, Türk’ü görmemiş, dağ, su, ova yoktur.” ifadesi de gerçek değil muhayyileyi harekete geçirmeye yönelik öznel görüntülerdir. Bu mısra ile Türklerin dünyanın pek çok coğrafyasına dağıldıkları ve oralarda çeşitli izler bıraktıkları ifade edilmek istenmiştir.

Simgeler:

Meriç: Anadolu’dan Balkanlar’a geçişte Türklerin ilk karşılaştıkları ırmaktır. Batı’da Türkler için önemli bir semboldür ve Balkan Yarımadası’nı temsil etmektedir.

Tuna: Tuna, Avrupa ve Balkanların en büyük akarsuyudur. Türklerin Avrupa içlerine yaptıkları seferlerin şahididir. Tuna, Türkler için Doğu’daki Seyhun ev Ceyhun gibi kültürel bellekte çok önemli bir yere sahiptir. Tuna üzerine çok şiir yazılmış, pek çok hikâye anlatılmıştır. Tuna, Türk kültüründe destansı bir özelliğe sahiptir ve Türklüğün Batı’daki sembolüdür. Tuna, Osmanlı Türklerinin Batı’daki varlığını temsil ediyor.

tan atmak: Güneşin doğumu öncesinde Doğu’da beliren aydınlıktır. Türklerin en uzun yüzyılı on dokuzuncu yüzyıldır. Bu zorlu devir acılar, yenilgiler, kayıplar ve geri çekilmeler asrıdır. Ancak yirminci yüzyıl Türkler için karanlığın bittiği ve Türklük güneşinin doğduğu bir devir olmuştur. İmparatorluğun külleri arasından genç ve dinamik bir Türkiye Cumhuriyeti Devleti doğmuştur. Bu güneş bütün Türklüğü aydınlatmaya başlamıştır. Bu aydınlığın üzerlerine düştüğü ilk Türk topluluğu Gagauzlar olmuştur.

tarihin sesi: Türkler, Doğu’dan Batı’ya büyük yürüyüşleriyle tarih yapmışlardır. “İçinde Türklerin olmadığı bir dünya tarihi eksik kalır.” hükmü doğru kabul edilebilir. Türkler, Hakanların, Padişahların ve Başkomutanların “Yürü” emriyle büyük işler başarmışlardır. “Yürü” emriyle dünyaya dağılan Türklerin tarihin sesine kulak vererek bu defa “toplan” emriyle toplanmaları ve birlik olmaları zamanı gelmiştir.

Başkumandan: Türkler tarih boyunca “ordu millet” olmuşlardır. Bu özellikleri onları pek çok felaketten korumuştur. Şiirde “Başkumandan” iki kez kullanılmış. Birincisi genel anlamda Türk devletlerini yöneten hakanları, ikincisi ise Başkomutan Mustafa Kemal Atatürk’ü işaret etmektedir. Behçet Kemal Çağlar’ın Atatürk sevgisi göz önünde bulundurulduğunda şiirde geçen “Başkumandan” ifadesinin ikinci anlamının daha vurgulu olduğu söylenebilir.

kollar: Türkler, çeşitli boylar, soylar ve uruklara ayrılmışlardır. Bu unsurlar zaman zaman büyük devlet adamları tarafından aynı bayrak altında toplanmıştır. “Kollar” ifadesiyle burada şair, hem Türklerin boylarını, hem de kelimenin gerçek anlamındaki kol ile güç, kuvvet ve sarılmayı, bir arada

olmayı kastediyor.

sel: Türkler, bir zamanlar Doğu'dan Batı'ya bir sel gibi akmışlardır. Şair burada "sel" ile Türklerin büyük yürüyüşünü ifade etmiştir.

taç(lar): Türklerin büyük yürüyüşü önünde, Doğu'dan Batı'ya doğru akışı sırasında bütün taçlar ve tahtlar adeta "sele düşmüş çöp" gibi akıp gitmiştir.

kitap: Türklerin geniş coğrafyalara yayılmış olduğu gerçeğini sadece tarih kitaplarında ve kayıtlarda arama. Türkler gittikleri her yerde, bir biçimde zaten vardılar. Türklerin bir coğrafyadan geçmesi varlıkları için yeterli bir delildir. Şair burada, Oryentalist bakış açısıyla Türkleri yazısız, kitapsız ve medeniyetsiz diye aşağılamak isteyenlere bir cevap vermiştir.

mezar: Türklerin çıktığı, geçtiği ve vardığı yerlerde sadece mezar aranmamalıdır. Türkün varlığı sadece mezarla anlaşılmaz. Onun varlığının işaretlerini başka şeylerde de görmek mümkündür.

dağ: Türkler büyük yürüyüşleri sırasında nice dağlar aşmışlardır. Dağlar bu yürüyüşe engel olamamıştır. Ötügen'den, Tanrı Dağı'na, Ordos'tan Karpatlar ve Kara Orman'a kadar Türkler pek çok yüce dağı aşmışlardır.

su: Su, Türkler için kutsaldır. Okyanuslar, denizler, göller, nehirler ve ırmaklar coğrafyanın sınırlarını belirleyen doğal kaynaklardır. "Su", şiirde geniş coğrafyaların sınırlarını belirleyen bir unsur ve aynı zamanda Türklerin dağıldıkları coğrafyalarda onların varlığının birer delili olarak kullanılmıştır. Türklerin en eski destanlarından olan "Oğuz Kağan Destanı"nda da "Taki taluy taki müren", yani "Daha deniz daha ırmak" ifadesi geniş coğrafyaları tanımlamak için kullanılmıştır.

ova: Ovalar da yeryüzü coğrafyasının birer parçası olarak Türklerin büyük yürüyüşüne şahitlik eden unsurlardandır. Özellikle Balkan Yarımadası üzerindeki Türk varlığını anlatan edebî metinlerimiz içinde "ova" tarihin seyrini değiştiren ve Türklerin kaderini belirleyen önemli bir coğrafi unsurdur.

çatı: Türkler, devlet kurma ve devlet olma yeteneğini pek çok milletten önce dünyaya göstermişlerdir. Oğuz Kağan'ın ifade ettiği gibi "kün tuğ bolgıl kök kurkan", yani Türkler için "gök çadır, güneş bayrak"tır. Türkler, dağınık haldeki toplulukları bir çatı altında toplayıp devletler kurmuşlardır. Türkler teşkilatçılardır. Devlet teşkilatı millet üzerindeki manevi bir çatı hükmündedir.

yuva: Türkler, Asya kıtasından başlayarak çok geniş coğrafyalarda kendisine ve yönettiği kavimlere yuva kurmuş ve onlara huzur ve adalet götürmüştür. "Yuva" kelimesi bu gün "ocak" ve "hane" yerinde, ailenin yaşam alanı olarak kullanılmaktadır.

Çoban Yıldızı: Aslında bir gezegen olan Venüs'e Türkler Çoban Yıldızı demişlerdir. Parlaklığı ile dikkat çeken ve diğer gök cisimlerinden daha önce görüldüğü için çağlar boyunca hakkında çeşitli efsaneler oluşturulan Çoban Yıldızı bu manzumede şair tarafından yol gösterici olarak kullanılmıştır. Adaletsizlik, bilgisizlik ve medeniyetten yoksunluk dolayısıyla cehalet karanlığına gömülmüşlere Türkler yol göstermiş ve adeta onlar için Çoban Yıldızı olmuştur.

arma: Arma, bir topluluğa, bir şehre, bir devlete özgü olan simgedir. Türk dili, Türklere ait ve onu tanımlayan en önemli armadır.

bayrak: Bayrak, milletlerin bağımsızlığının sembolüdür. Anadilimiz, Türk dili de Türklerin başındaki tek "ses bayrağı"dır.

beşik: Beşik, dünyaya gözlerimizi açtığımızda kendimizi içinde bulduğumuz ilk yerdir. Beşik, hayatın başladığı yerdir. Annelerimiz ninnileri beşiğin başında söyler. Türk çocukları Türkçeyi ilk olarak beşikte öğrenir. Beşik, Türk çocuklarının ana kucağıdır, ilk okuldur, ilk eğitim ve öğretim yeridir. Beşik, simgesel değerden imgeye dönüşmüş ve medeniyetlerin ortaya çıktığı yer anlamında da kullanılmıştır.

gaza: Türkler tarih sahnesine çıktıkları ilk günden itibaren savaşçı bir millet olarak tanınmış ve bilinmişlerdir. Gazalar Türkleri dinamik bir millet yapmıştır, ancak zayıf düştükleri zamanlarda büyük kayıplar yaşamışlardır. Şair, Gagauzları unutmamıza sebep olarak, 19. Yüzyılda ve 20. Yüzyılın

başlarında karşı karşıya kaldığımız büyük savaşları, gazaları göstermektedir.

diz: “Diz” kelimesi Türk kültür tarihinde ve Türkçe metinlerde sıklıkla kullanılan simgesel değeri yüksek kelimelerden biridir. “Diz vurmak”, “diz çökmek”, “diz çöktürmek”, “dizleri titremek”, “dizlerinde derman kalmamak”, “dizinde uyumak” gibi deyimler bunlardan bazılarıdır. Bu manzumedeki “diz”, üzerine baş konulacak, huzur ve güvene kavuşulacak huzurlu bir yer ve yurt anlamındaki Anadolu için kullanılmıştır. Şair gerçek anlamda da Anadolu’yu coğrafi ve fiziki görünümünü bakımından bir “diz”e benzetmiştir, diyebiliriz.

din: Türkler İslam’a girdikten sonra onun bayraktarlığını yapmışlardır. İslâm’ı Türkler kadar yayan başka bir millet olmamıştır. Böyle olmakla birlikte Türkler, İmparatorluk kurmuş olmanın tecrübesiyle diğer dinlerden olanlara karşı her zaman saygılı olmuşlardır. Manzumede “din” kelimesiyle Gagauzların Hıristiyan olmaları ifade ediliyor, ancak bu durumun Anadolu Türkleri için bir sorun teşkil etmeyeceği vurgulanıyor. Sınırlar ve farklı dinler, Türklerin bir araya gelmesinin ve birlik olmasının önünde bir engel değildir, olamaz, olmamalıdır.

doğruluk: Türkler, doğruluk için çalışmış ve uğraşmışlardır.

iyilik: Türkler, Yunus’un dediği gibi “iyilik yap at denize, balık bilmez ise Halik bilir” demişlerdir ve bu öğretiyi yaygın bir yaşam tarzı haline getirebilmek için çaba harcamışlardır.

saf: İnsanlık, Tanrı önünde bir saftadır. Ancak Türkler, Tanrı’nın önünde hep bir safta, ilk baştadır.

akın: Türkler, Doğu’dan Batı’ya sürekli akınlar yapmış, akıncı bir millettir. Yahya Kemal’in ifadesi ile “akınlarda çocuklar gibi şen” olmak Türk’ün özelliklerinden biridir.

Yirmi milyon kardeş: Şair bu ifade ile Anadolu Türklerini ve onların 1936’daki nüfuslarını kastetmiştir.

Ana Yurt: Şair burada Anadolu’yu işaret etmiştir. Türklerin tarihinde “Ata Yurt” tarih sahnesine çıktıkları Asya’yı, “Ana Yurt” ise bin yıldır üzerinde yaşadıkları Anadolu’yu ifade etmektedir.

alın: Yüzün, saç ile kaşlar arasındaki bölümü. Şiirde “alından öpmek” şeklinde kullanılmıştır. Anadolu Türkleri yüzlerce yıldır ayrı kaldıkları Gagauz kardeşleriyle buluştuklarında onları alınlarından öpeceklerdir. “Alından öpmek”, takdir etmek, yüceltmek, onurlandırmak ve elbette hasret gidermek anlamında kullanılmıştır.

Bağrı açık olmak: Anadolu Türkleri, kardeşleri Gagauz Türklerine bağrılarını, yani kucaklarını ve gönüllerini açmışlardır. Kıymeti yüksek olan şeyler ve kimseler bağıra basılır. Gagauzlar, bağıra basılmayı çoktan hak etmişlerdir. Şair, bu duygu ile bir nevi Gagauzlardan af dilemektedir.

c. İlkörnekler:

Başkumandan: Şiirde iki farklı yerde kullanılan “Başkumandan” ifadesinin birincisi ile Türklerde ilk askeri düzenin, düzenli ordunun ve onluk sisteminin kurucusu olan Metehan hatırlatılmıştır. İkinci defa kullanılan “Başkumandan” ise, 5 Ağustos 1921’de Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından Mustafa Kemal Atatürk’e verilen rütbedir. Dolayısıyla Mustafa Kemal Atatürk hatırlatılmaktadır.

7. Şiir Hakkında Genel Değerlendirme: Atatürk devri Türk edebiyatının genel karakterinin kurulan yeni devletin temellerini güçlendirmek ve inkılâpları vatandaşa benimsetmek olduğu söylenebilir. Behçet Kemal Çağlar, bu kategoride değerlendirilebilecek şairlerdendir ve o, kalemini bir dünya görüşü uğrunda büyük bir heyecanla kullanmış ve bunu kutsal bir görev saymıştır. 1936’da arkadaşı Haşim Nezihi Okay’a yazdığı bir mektupta; “Biz sanatımızı inkılâbın emrine gönüllü veren insanlarız.” demiştir (Gökşen, 1970: 35). Atatürk dönemi Türk edebiyatının en belirgin vasfının millilik ve bu doğrultuda oluşturulan siyasete uygunluk olduğu söylenebilir. Atatürk devrinde, Türk Devleti’nin ve onu oluşturan Türk milletinin yüceltilmesi, bir “kanon” edebiyatı yaratmıştır. Şiirlerinde,

Ankaralı Âşık Ömer mahlasını da kullanan Behçet Kemal, Faruk Nafiz ile birlikte "Onuncu Yıl Marşı"nı yazmak suretiyle bu sürece katkı sağlayanlardandır. Atatürk döneminin dikkat çeken bir başka özelliği de, bilinen en kadim zamanlarına kadar Türk tarihine yöneliştir. Ancak bu bakış açısı sadece tarihteki Türkleri değil, aynı zamanda Anadolu coğrafyası dışında kalan bütün Türkleri de içine alacak genişliğe ulaşmıştır. Anadolu dışındaki Türklerle, en geniş anlamıyla Türk kültür coğrafyasında kalanlarla temasa geçerek onları tanımak ve münasebetleri geliştirmek milliyetçilik anlayışının temel prensiplerinden biri olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda, Behçet Kemal Çağlar'ın Gagauzlar hakkındaki şiirini devrin milliyetçilik anlayışına uygun coşkulu bir dille, yüksek perdeden söylenmiş heyecan yüklü bir metin olarak kabul edebiliriz. Manzume, adında da ifade edildiği gibi, temelde soy birliği olan Gaguzlarla Anadolu Türklerinin araya giren uzun asırlardan sonra birbirine kavuşmasının canlı ve somut bir ifadesidir. Manzumenin temel unsurlarından ve uyarılarından biri, "din farklılığı kardeşlerin arasına girmemelidir" şeklinde ifade edilebilir. Şiir, kaybedilen kardeşin yeniden bulunmasının yarattığı heyecan ve coşku seli etrafında oluşmuştur. Şiirin ilk 16 beyti epik bir coşku ile söylenmiş, 17. beyitten itibaren şiire lirik bir hava hâkim olmuştur.

Türk edebiyatında Gagazular hakkında yazılmış olan bu ilk şiirin bu güne değin hem Türk edebiyatı tarihinde hem de Gagauzlarla ilgili yapılan çalışmalarda adının geçmemiş olması ilgi çekicidir. Oysa Ahmet Hamdi Tanpınar'ın da söylediği gibi, "Atatürk inkılâplarını başından beri kendisine ilham kaynağı yapan bu şairin bugünkü Türk şiirinde ihmal edilmez bir yeri vardır" (1992: 113). Diğer yandan aynı şiirin, şairin şiir kitaplarında bulunmuyor olması da ayrıca üzerinde durulması gereken bir konudur. Bu şiirin, Behçet Kemal Çağlar'ın vefatından sonra hazırlanan *Son Şiirleri* (1972) adlı kitapta yer alması beklenirdi. Fakat ya müsveddeler içerisinde bulunmadığından ya da kitabı hazırlayanların seçimleri (Çağlar, 1972: 5) sırasında dikkat çekmediğinden, adı geçen şiir, *Son Şiirleri* adlı kitaba da girmemiş veya girememiştir. Sebep ne olursa olsun, Behçet Kemal Çağlar'ın "Tekrar Bulduğum Kardeşlerime" başlıklı şiiri bu güne kadar ihmal edildiği için üzerinde durulmamış bir metindir. Fark edilmemesine sebep olarak, Romanya'da çıkarılan *Türk Birliği* gazetesinin sayfaları arasında kalmış olması da gösterilebileceği gibi, bu durum Türkiye'de değişen siyasi ve sosyal yapının getirdiği doğal bir unutulma şeklinde de değerlendirilebilir. Her ne sebeple olursa olsun, Gagauzlar hakkındaki bu şiir bir kenarda unutulmamalıydı. "Belirli bir tarzı, bir dünya görüşünü, hatta bir kavramı savunan şairlerin, estetik değerlendirmelerde yeri olmasa da, edebiyat tarihinde onlardan da söz etmek gerekir." (Enginün, 2004: 22). Umut edilir ki bu çalışma, "Tekrar Bulduğum Kardeşlerime" adlı şiirin, en azından, Türk edebiyatı tarihinin Gagauzlarla ilgili bölümüne girmesi konusunda bir katkı aralar.

II. ŞEKİL

Şiir, mısra düzeni bakımından Divan şiirinin beyit esasına dayalı Mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır.

Birinci beyit hariç tutulacak olursa her beytin dizeleri kendi aralarında kafiyelidir.

Şiirin kafiye düzeni şöyle gösterilebilir: ab-cc-dd-ee-ff-gg-

III. DİL VE ÜSLUP

Dil sapmaları: Şiirde dil sapmalarına rastlanmıyor. "Gönlümü Meriç, Tuna yıkadı benim bu yer/Tan attım size geldim beni dinleyin biraz", "Dikilen bir bayraktır çocuk ruhu üstüne./Onunla çıkacaktır çocuk artık her güne;" mısralarında alışılmamış bağdaştırmalar vardır.

Üslup: Manzumenin daha ikinci dizesinde yer alan, "beni dinleyin biraz" ifadesinden de anlaşıldığı üzere, şiire kuvvetli bir hitabet üslubu hâkimdir. Şair, manzumenin 16. beytine kadar Türklük şuur ve gururunu yüksek bir perdeden adeta haykırmıştır. Dolayısıyla 16. beyte kadar şiire

destansı bir hava hâkimdir. 17. Beyitten itibaren ise şairin sesinin tonu oldukça lirik bir hal almakta ve pes perdeden yumuşak bir söyleyiş şiire hâkim olmaktadır. Dolayısıyla şiire başlangıçta yüksek perdeli hamasî bir üslup, ikinci bölümde ise daha yumuşak lirik bir üslup hâkimdir diyebiliriz.

IV. AHENK

a. Ünlü Ahengi: Şiirde ahenk unsuru ünlü ve ünsüz harflerin tekrarıyla sağlanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda şiirde 187 adet “i”, 174 adet “a”, 152 adet “e” ve 97 adet “ı” ünlüsü kullanılmıştır.

b. Ünsüz Ahengi: Şiirde, 154 adet “n”, 143 adet “r”, 91 adet “k” ve 75 adet “l” ünsüzü kullanılmıştır. Ayrıca, içerisinde “ç” ve “ş” sert ünsüzlerinin sıklıkla kullanıldığı “Nice sele düşmüş çöpler gibi taçlar sürüdü”; “z”, “m” ve “n” ünsüzlerinin sıklıkla tekrarlandığı “Gelin, siz bizimsiniz, bizdensiniz, bizsiniz.” ve “Biz, bizden de uzaktık bilmezdik kendimizi” mısralarında ahenk unsurunun neredeyse bir ses oyununa dönüşecek kadar belirgin hale getirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Vezin: Şiir, 7+7=14'lü hece vezniyle yazılmıştır. Halk şiiri geleneğini çok iyi bilen şair, hece veznini başarılı bir biçimde kullanmıştır.

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 1930'lu yıllarda, Türk dünyası gerçeği ile ilgili olarak ortaya koyduğu siyasî ve politik çaba, Türk edebiyatının aynı evresinin şekillenmesinde, konularının dönemin genel anlayışıyla atbaşı gitmesine etki etmiştir denilebilir. Gagauzların keşfi ve bu Türk topluluğuna dair atılan somut adımlar buna somut örnek olarak gösterilebilir. Tarihi hadiseler yanında, devletin benimsediği politikaların da devrin edebî anlayışına yön verdiği ve onu bir biçimde etkilediği Behçet Kemal Çağlar'ın “Tekrar Bulduğum Kardeşlerime” adlı şiirinde de kendini göstermektedir. Çağlar, bu şiiriyle eski Türk şiirinin özelliklerinden biri olan vak'alar ve hadiseler üzerine şiir yazma geleneğini devam ettirdiğini somut olarak göstermiştir. Sonuç olarak, edebî metinlerin en sağlıklı bir biçimde tespiti ve doğru olarak tahlil edilmesi, oluşturulduğu zamanın ruhu ve şartları hakkında çok ciddi ipuçları verebilir. Edebî metin özelinde, sanat eserleri kopan tarihî ve kültürel bağları yeniden oluşturabilir; tarihin ve hadiselerin yarattığı uçurumlar üzerine yeni köprüler inşa edebilir ve gönülleri birbirine bağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Anzerlioğlu, Y. (2006). Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi ve Gagauz Türkleri. *Bilig*, S. 39, 31-51.
- Bedir, Ö. (2018). *Romanya'da Türkçe Matbuat: Türk Birliği Gazetesi (1930-1939)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Behçet Kemal Üzerine, *Hisar*, Aralık 1969.
- Çağlar, B. K. (1972). *Behçet Kemal Çağlar-Son Şiirleri*. İstanbul: İlker Basımevi.
- Çağlar, B. K. (7 Haziran 1936). “Tekrar Bulduğum Kardeşlerime”. *Türk Birliği Gazetesi* (Bazargiç-Romanya), Yıl V, Nr. 37.
- Çetin, N. (2009). *Şiir Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Öncü Kitap.
- Çonoğlu, S. (2017). *Ziya Gökalp-Yeni Hayat*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dağistan, A. (2002). Hamdullah Suphi'nin Romanya Büyükelçiliği ve Gagauz Türkleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XVIII, Kasım, 815-829.
- Enginün, İ. (2004). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Geçer, G. O. (2017). “Romanya'da Çıkarılan *Emel* Mecmuası ve *Yıldırım* Gazetesinin Gagauzların Tanıtılmasına Katkıları”, 8. Uluslararası Balkanlar'da Sosyal Bilimler Kongresi, 6-11 Eylül, Köstence/ROMANYA.

- Gökşen, E. N. (1970). *Behçet Kemal Çağlar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kara, M. (2018). Ziya Gökalp'ın Yeni hayat "Mukaddimesi"ni "Şiir" ve "Şuur" Kavramları Etrafında Yeniden Okumak. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 7, S. 2, 1052-1064.
- Karpat, K. (?) *Gagauzlar*. Erişim tarihi: 11 Eylül 2019, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gagauzlar>
- Mutluay, Rauf (23 Kasım 1969). "Behçet Kemal Çağlar". *Cumhuriyet Gazetesi*. 10.
- Tanpınar, A. H. (1992). *Edebiyat Üzerine Makaleler*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Yavuz, N. (2010). Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Gagavuzlar. *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 4, S. 7. 117-184.
- Yılmaz, S. (2013). "Yaşar Nabi Nayır'ın Gözünden Balkanlar ve Türk Kültürü", İkinci Uluslararası Dil ve Edebiyat Konferansı -Balkanlar'da Türkçe-, I. Cilt, 14-16 Kasım, Tiran/ARNAVUTLUK.

EK: 1

Romanya'da, Bazargic'te Türkçe Olarak ıkarılan *Türk Birliği* Gazetesinin 7 Haziran 1936 Tarihli Sayısının KliŐe Başlığı

EK: 2.

TÜRK BİRLİĞİ

Bu da bir türlü!..

Bükröste çıkan „Universul“ gazetesinde Pazarlık muhbirinin imzasını taşıyan ve „Anadolu çölleri doğru“ başlıklı bir yazı gördük. Bu yazıda, güya Anadolu da bir seyahat yaparak Elâzize kadar varan Pazarlık bir tüccarın ifadesi nakledilmektedir.

Anadolunun iklimini Arabistan çölleriyle farksız gibi tasvir eden bazı saçma sözlerinden sonra, Anadoluya iskân edilen göçmenlerin ekserisinin öldüklerini söyleyen bu adam, muhbire demiş ki:

— „Anadoluya iskân edilen göçmenler, beni teşvil ederlerken ağıyarak Roman-yedaki kardeşlerine şunları söylememi yâverdiler: Bizim oradaki kardeşlerimiz söyle, romanlar onları döğürlerse sabretsinler, angarye işlemlerle çalışsınlar ve eğer romanlar onları Dob-

rucadan koğ-mak isterlerse hepsi birden hristiyanlığı kabul etsinler.“

Hakikati pek çirkin bir surette tahrif ettiğine emin bulunduğumuz bu yazıların „Universul“ gibi ciddi bir gazete sütunlarında yer almasına sebebiyet veren bu tüccarın kim olduğunu, doğru ve dürüst bir insan olarak tanıdığımız „Universul“un Pazarlık muhbiri d. Jereginin soruyoruz. Çünkü ana vatana yerleşen on binlerce türke nankûrlük isnad ederek, pek ağır itham altında bırakan bu adamı Romania türklere tanımek ister.

Bu adamın höviyeti meydana çıkımayacak olursa, d. Jereginin, hususî maksatlar göden âdi bir şarlatan tarafından fena bir surette aldatılmış olduğuna kimsenin şüphesi kalmayacaktır.

Tekrar bulduğum kardeşlerime (1)

Gönlümü Meriç, Tuna yıkadı benim bu yer,
Tan attım size geldim beni dinleyin biraz,
Akından dönenlerin son kalan çocukları,
Tarihin sesi yine geliyor ufukları:
Türk tarihi, o şemaz, yanılmaz beşimenden,
Bir esir verdi eski emrini tamamlıyan,
Bir zamanlar O türke „yüslü“ dedi, yûddü,
Hıca sele düğmüş çöp gibi taclar sürüdü,
Senma ispatı yalnuz kitaplarda, mehzûd:
Türk, çöküş, geçişli, vardı yerde vardı,
Yık yer yüzünde türkü gömmüş dağ, su, ovs,
Hıca çar bilmiyen yerlerde kunda yuva,
Kaç yerin hoş gökünde türk tek çoban yıldız,
Bağ kumandan, tarihte ummamıştı bu kuz,
Gördü kaybetmiş, birbirini dörtyanını,
Şimdi de emrediyor: DAĞÜLDÜZ, TOPLANIK,
Çınlayıp var her türk kuleğinde bu sesin
Ve kollar birbirine büköler yakın - uzak
Hep bir dilden başka bir türküyle haykırarak;
Dinimiz ilk iğret, ilk arma kaynarada,
Anadil, türküde tek bayrak bayırada,
Onunla bayırız her yerde her eyile:
Fırladığı ilk söz Türk ananın boğuş
Dikilen bir beyrektir çocuk ruhu sallıne,
Onunla çıkacaktır çocuk artık her gün;
Tenrye benzer bir ed olmalı sesin sım,
Bu kullu emanetli oğluna veren kadın,
Bu kudret emanetli layyan üs oğullar,
TOPLANIK diyen sesin yenden göke hakkı var,
Birimiz „medeninet“ dedemiz seslendinir,
Yurdumuzun gazada kepp kardeşleri, SİZ,
Oh, demek budemiz, beklediniz, vandart,
Oh, demek bız hesret çökerak yagardız;
Gelin, ana yurdadı size bağ koyacak dia,
Gelin, siz bizimiz, bledeniz, bızıniz,
Kırlarınız türküde çarpır, ana leğnar,
Bizi bidadn ayırmaz hiç bir din, hiç bir ovs:
Her ün doğruduk, eyilik uğuna savagıysız,
Tazmin ümide hep bir saha, ilk bayğıysız,
Gelin, siz bekliyor dedemizin diyan,
Akından dönenlerin son kalan çocukları,
Çök görmeyiz yillence unuttukse biz sil:
Biz, bidadn de uzaklık bilmezdik kendimil,
Şimdi her şeyden önce ve sonra türküde deris
Her türküde bağırız gindü besmek isteriz;
Bunu bir tek kıyın bir boğ silüi sanmayın,
Artık „kütübe“ diye yanmayın, suçlanmayın,
Sanmayın kendinizi dünyanı kimsesiz:
Yirmi milyon kardeş ve ana yurd bekler siz,
Ana yurd, sizin için hazırlıyor her şeyi,
Yirmi milyon işiyor alınmadan öpmeyi,
Aynık bini emk: elimizde eliniz,
Bağırız açık size, bir ün öze geliniz.

Behçet Kemal Çağlar

(1) Gagauz türküleri için yazılmıştır.

Sıhat Bakanı D-r Refik Soydamın göç işlerinin bir yıllık çalışma programına dair beyanati

Ankara — Sıhat Bakanı D-r R. Soydam, göç işleri hakkında „Ülus“ gazetesine şu beyanatta bulunmuştur:

— Bu sene getireceğimiz muhacirlerden birinci devreye mürettep olan 5 bin Bulgaristan ve 6 bin Romania göçmenleri doğruca Tuzlaya sevik edilmektedir. Tuzlaya gelen her kafileye sıhi temizlikler yapılmakta ve sarf hastahıklar muhacirlerin tarafından muayeneleni ve tifo aşılari ile çiçek aşılari yapılmakta ve hasta olanlar Haydarpaşa hastahanesine kaldirilmektedir.

Muhacirlerin mürettep yerlerine varınca kadar te-

şeleri Kızılay tarafından temir edilmektedir. Bugüne kadar 1402 nüfus göçmen Bulgaristan dan ve 5129 nüfus tu Roman-yeden gelmiştir.

Romanya göçmenlerinden 711 nüfus Tokat vilayetine, 1640 nüfus Yozgat vilayetine, 640 nüfus Kayseri vilayetine iskân edilmişlerdir. Şimdiden sonra gelecek olanlar, Niğde, Bolu, Konya, Bilecik vilayetlerine iskân edileceklerdir.

Göçmenlere tahsis edilecek arazi tehir edilmiş olduğu gibi, yemelik ve tahımluk buğdayları da kendilerine teslim edilmektedir.

TÜRLÜ HABERLER

Aztürk, askeri tatbikat sahasında

İstanbul — Cemhuriyetin askeri tatbikat sahasında, askeri tatbikat sahasında, askeri tatbikat sahasında...

İstanbul — Cemhuriyetin askeri tatbikat sahasında

İstanbul — Cemhuriyetin askeri tatbikat sahasında, askeri tatbikat sahasında, askeri tatbikat sahasında...

Güneş tutulması

19 Haziranda güneş tutulacaktır. Türkiye'de, İnebolu'dan tam olarak görülecek olan bu hadiseyi tedvik etmek için Basarabya ve Bükreş rasadhaneleri müdürleri İneboluya gömük ömre istabula hareket etmişlerdir.

SÜNNET DOĞUNU

Derneğimiz, geçen sene olduğu gibi bu sene de Haziranın 21 inci Pazar günü, fakir ve kimsesiz çocuklar için bir önnnet düğünü yapmağa karar vermiştir.

Bu münasebelle, Demek Urkesinin tarafından bir müsameret verilecek ve bir de tombola tertip edilecektir.

Filitinde karışıklık devam ediyor

Erusalim — Fasrların yahudilerin çarpışmaları devam etmektedir. Her iki taraf uzağırmak için yapılan teğebbülatlar fayde vermemiştir. Fasrların yahudilerin müstake Filitinden koğ-mak arzinde oldukları görülmektedir. Bir çök yahudiler Kuzaklı tehir etmek suhli kaza-belerna illice etmektedirler.

Nişan

Mecidiyeli D-r İbrahim Temennon kuz bıyan Senile ile ezman fakiltesinden mezar bay Kâzım Mezan naganlan-nyandır. Katillere.

Han ve kahvehane

Küdeniz yalı İstibale HAN KARAÇI köyünde açmış olduğun hanve kahvehanede, gıllı gıllı yuvaları istibalede temir edilmektedir.

Auzay Ömer
Topografya „JÖR“ — İstibale

D-r Osman İbrahim

— gıc hastahikiden mühbırası —

Küdenizde Mangalya caddesinde her gün hastahikiden mühbırası yapıyor ve müsbet la gıcık veriyor.

Behçet Kemal Çağlar'ın, Türk Birliği Gazetesinin 7 Haziran 1936 Yılı, 37 Numaralı Nüshasının 2. Sayfasında Yayımlanan "Tekrar Bulduğum Kardeşlerime" Adlı Şiiri.

Geleneksel Bağlamda Gaziantep Ceritobası Köylerinde Kış Hazırlıkları

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Kürşat Türkan

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6473-9056>

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Hatay – TÜRKİYE

Zeynep Çiloğlu

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-001-8537-1350>

Yüksek Lisans Öğrencisi / Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Hatay – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 05.05.2020

Kabul: 18.06.2020

On-line Yayın: 25.06.2020

Anahtar Kelimeler

Kış Hazırlıkları

Halk Mutfağı

Folklor

Kültür

Gaziantep

Ceritobası

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.43392>

Öz

İnsanın hayatta kalabilmesi için besin alması gerekmektedir. Besinin vücuda alınması beslenme işlemidir. İnsanın beslenmesi için gerekli olan besinler ise doğada bulunmaktadır. Yaşanılan coğrafya, aynı zamanda bir toplumun beslenme bilincini de ortaya koymaktadır. Besin ihtiyacı, insanın yaşadığı coğrafyaya göre farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar, toplulukların kendilerine has mutfak kültürünü oluşturmaktadır. Bu durum beslenme antropoloji bağlamında ele alınırsa beslenme, salt biyolojik bir eylemin ötesine geçerek kültürel bir olgu hâline dönüşmektedir. Bu kültürel olgu, yüzyıllar boyunca şekillenmekte ve yenilenmektedir. Bu şekillenme ve yenilenme sonucunda besinleri saklamak ya da söz konusu besinleri mevsimi dışında da tüketmek için muhafaza etmeye yarayan farklı farklı yöntemler ortaya çıkmıştır. Teknoloji, ekonomi ve eğitim iyileşmesinin yansımaları mutfak kültüründe de görülmüştür. Bu değişimlerin doğal bir sonucu olarak mutfakta kullanılan malzeme ve araç gereçlerde değişimler meydana gelmiştir. Özellikle hazır yiyeceğin hayatımıza girmesi, geleneksel mutfak kültüründe önemli değişimlere yol açmıştır. Bu değişimler, özellikle şehirleşmiş bölgelerde daha çok görülürken kırsal kesimlerde geleneksel usul ile yaşayan insanlarda çok fazla görülmemektedir. Son zamanlarda ise sağlıklı ve organik beslenmenin tekrar gündeme gelmesi, geleneksel usullerle hazırlanan kış yiyeceklerine olan ilgiyi arttırmıştır.

Gaziantep ili genel anlamda kış için yapılan hazırlıklarıyla da oldukça dikkat çekicidir. Özellikle kurutmalık, yani kuru gıda hazırlama konusunda oldukça göz önünde olan şehirde kış hazırlıklarının halk arasında hâlâ oldukça önemli bir yeri vardır. Yöre halkı kış mevsiminde besin temin edebilmek için yaz mevsiminde bolca bitki ekip veya dikip kurutmakta ya da konserve yapmaktadır. Bu çalışmada özellikle Gaziantep ili Şehitkâmil ilçesine bağlı Ceritobası köyleri (Cerityenyapan Köyü, Acaroba Köyü, Yenişarkaya Köyü, Eskişarkaya Köyü, Sarılar, Yamaçoba Köyü, Bayatlı Köyü, Şihlicerit Köyü) olarak adlandırılan köylerde halkın yapmış olduğu geleneksel kış hazırlıkları hakkında bilgi verilip yapılan yiyeceğin içeriğinin “ne olduğu, ne zaman, nasıl ve hangi amaçla yapıldığı, vb.” gibi konulara değinilecektir. Çalışmamız gözlem, görüşme yöntemi ile yapılmış olup yöre halkının geçmişten bugüne sosyokültürel ve ekonomik yapısının kış hazırlıklarına olan etkisi de gözler önüne serilerek söz konusu geleneğin günümüzdeki uygulanma şekilleri tespit ve tarif edilecektir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Türkan, H. K. ve Çiloğlu, Z. (2020). Geleneksel Bağlamda Gaziantep Ceritobası Köylerinde Kış Hazırlıkları. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 80, Summer, p. 153-168.

Winter Preparations in the Villages of Gaziantep Ceritoba in the Traditional Context

Asst. Prof. Dr. Hüseyin Kürşat Türkan

Hatay Mustafa Kemal University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Hatay – TURKEY

Zeynep Çiloğlu

PhD Student / Hatay Mustafa Kemal University, Institute of Social Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Hatay – TURKEY

Article History

Submitted: 05.05.2020

Accepted: 18.06.2020

Published Online: 25.06.2020

Key Words

Winter Preparations
Folk Cuisine
Folklore
Culture
Gaziantep
Ceritoba

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.43392>

Abstract

The human needs food to survive. Taking food into the body it is the process of feeding. The food that is necessary for Human Nutrition is in nature is available. The geography experienced also reveals the nutritional consciousness of a society demonstrates. The need for food varies according to the geography in which people live. This the differences constitute the communities ' own culinary culture. This condition if we consider nutrition in the context of Anthropology, nutrition goes beyond mere biological action by passing it becomes a cultural phenomenon. This cultural phenomenon over the centuries it is being shaped and renewed. As a result of this formation and regeneration, the nutrients different to store or store to consume outside of the season methods have emerged. Reflections of technology, economy and Education Improvement Kitchen it has also been seen in its culture. Materials and tools used in the kitchen as a result of these changes material changes have occurred. Especially when ready food comes into our lives it has caused significant changes in traditional culinary culture. This changes it is more common in urbanized areas, especially in people living in traditional ways not seen much. Recently, healthy and organic nutrition is back on the agenda its arrival has increased interest in winter food prepared by traditional methods.

Gaziantep province is also very remarkable for its preparations for winter in general. Especially in the city, which is very ahead of dry food preparation, winter his preparations still have a very important place among the public. Local people in winter in order to provide food in the summer season, many plants team drying or canning it is engaged. In this study, Ceritoba in Sehitkamil district of Gaziantep province in particular villages (Cerityenyapan, Acaroba, Yeniskaya, Eskiskaya, Sarilar, Yamacoba, Bayatli, Sihlicerit)) done to the people in the villages known as what is the content of the food made by giving information about the traditional winter preparations we will address issues such as when, how and for what purpose. Observation of our study, the interview was conducted with the method of the local people from the past to the present socio-cultural and the impact of its economic structure on winter preparations is also discussed the ways in which tradition is applied today will be determined.

GİRİŞ

Gaziantep, coğrafi konumundan dolayı tarih boyunca çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. İlk uygarlıkların doğduğu Mezopotamya ile Akdeniz toprakları arasında bulunuyor olması, tarih öncesi çağlardan itibaren iskân edilmesi, tarihî İpek Yolu'nun buradan geçmesi, kesişen yolların kavşağında bulunması, ilin ticari, kültürel ve sanatsal alanlardaki popülaritesinin günümüze kadar korunmasını sağlamıştır. Çalışmamızda ele aldığımız Ceritobası köyleri ise Gaziantep'in Sof Dağı mevkiinde bulunmaktadır. Dağlık bir alanda kurulu olan köyler, bir bütün olarak kendi kültür ve geleneği yaşatmaktadır.

Öncelikle bölgede yaşayan insanlar, kendilerini Beğdili Boyuna mensup Türkmen Cerit Aşiretine bağlı bir kol olarak görmektedirler. Söz konusu bölgede, iki tane Cerit adını taşıyan köy bulunmaktadır. Yine yöre halkından edindiğimiz bilgilere göre diğer köyler bu iki köyden ayrılarak kurulmuştur. Bunun sebebini ise; *“Osmanlı'nın son zamanlarında yörede susuzluk ve kıtlıktan dolayı bazı ailelerin suyun bol olduğu yerlere giderek bu köylerin kurulduğunu (KK4, KK13)”* ifade etmektedirler.

Bölgede genel olarak ortak bir kültür bulunmaktadır. İnsanlar, gelenek ve göreneklerini korumaya devam etmektedirler. Gaziantep'in aynı zamanda birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olmasının bir sonucu olarak yeme-içme kültürü bakımından kendine has bir yemek-mutfak kültürü oluşmuştur. Gaziantep mutfağı aynı zamanda UNESCO tarafından koruma altına alınan dünya mutfağı listesindedir. Gaziantep mutfağının diğer ülkelerin aksine farklı bir özelliği de bulunmaktadır. Diğer dünya mutfakları ülkeleri ile anılırken Türkiye'de Gaziantep mutfağı kendi adıyla anılmaktadır. Bu özelliği bakımından da dünya içerisindeki yerini belli etmektedir. Şehir, bulunduğu coğrafi konum vesilesiyle gerek tarımsal ürünlerin gerekse hayvansal ürünlerin zenginliği bakımından dikkat çekici bir özelliğe sahiptir. Bölge insanı, bulunduğu coğrafyada yetişen hemen hemen her üründen her mevsim faydalanabilmek için çeşitli yöntemlerle sebzelerini, meyvelerini, etlerini ve peynirlerini muhafaza etmenin yollarını aramışlardır. Özellikle güneş ışınlarının kurutma etkisini yaz mevsiminde birçok farklı sebze ve meyveyi kurutmak için kullanmışlardır. İşte tam da bu noktada Gaziantep'in yaz mevsiminin büyük bölümündeki nemsiz kuru havanın ilgili sürece katkısı yadsınamaz. Bu yöntemle sağlıklı bir şekilde kurutulan ürünler, uzun süre bozulmadan muhafaza edilebilmektedir. Yöre insanı, bu durumu oldukça iyi değerlendirmektedir. Çalışmanın konusu olan Ceritobası, genel anlamda kendine has yeme içme kültürünün özgünlüğü bakımından Gaziantep ilinin genelini temsil edebilme gücüne haizdir. Buradan elde ettiğimiz bilgiler, aynı zamanda bizlere bölgenin geçmişten bugüne sosyokültürel özelliklerini de gün ışığına çıkaracaktır. Yöre insanı daha önce de değindiğimiz gibi mevsiminde yetişen sebze, meyveleri kendine has geleneksel yöntemlerle muhafaza edip mevsimi dışında hem kendi ihtiyacı hem ticari amaçla üretip tüketmektedir.

Yemek, sadece biyolojik bir eylem değildir. Yiyeceklerin üretimi, taşınması, depolanması ve tüketimi sürecinde oluşan farklı toplumsal birliktelikler ve ritüeller kültürün beslenme konusundaki önemini ortaya koymaktadır (Beşirli, 2010: 159). Beşirli'nin de değindiği üzere yemek sadece biyolojik bir eylem olmayıp bir kültürün göstericisi konumundadır. Bu bağlamda diyebiliriz ki yemek, bir toplumun sosyokültürel anlamda farklı bilgiler veren bir faaliyettir. İnsanların yaşadığı coğrafya nasıl ki konuşma, davranış, giyim kültürünü etkiliyorsa elbette yemek kültürünü de etkilemektedir. Yiyecek ürünlerinin yetişmesi coğrafyaya göre farklılıklar gösterdiği için yemek çeşidi de yetiştiği bölgeye göre artmakta ya da azalmaktadır. *“Toplumların ekonomik yapıları ve bu yapıların şekillendirdiği gündelik hayat pratikleri mutfağın temel belirleyicisi konumundadır. Topluluğun tarımsal üretim esasında mı yoksa konar-göçer bir yaşam tarzı mı sergilediği, yaşadığı coğrafyanın fiziksel özellikleri beslenme kültürünü, yiyecekleri tüketilebilir hale getirme şeklini belirleyecektir. Tahmin edilebileceği üzere konar-göçer yaşam tarzı süren ve hayvan besleyen toplulukların beslenme tarzlarında et ve süt ürünleri ağırlık oluşturmaktadır. Hayvanları beslemek için gerçekleştirilecek sık yer değiştirmelerde, besinlerin saklanması uygun olarak işlenmesi zorunluluğu ortaya*

çıkıştır. Bu kapsamda hayvansal besinlerin paketlenme işlemi de topluluğun sık yer değiştirme zorunluluğuna göre şekillenecektir.” (Beşirli, 2010: 160). Beslenme kültürü, toplumun yaşam biçimiyle doğrudan bağlantılıdır. Mutfak, bir uygarlık belirtisi ve kültürün vazgeçilmez bir parçasıdır. Yemeğin yerine getirdiği işlev toplumların kültürel yapılarına göre farklılıklar göstermektedir. Ancak hangi kültürde olursa olsun yemek insanların bir araya gelmesinde son derece önemli bir öğedir. (Türk ve Şahin, 2004: 1-2)

Bu bağlamda değerlendirilecek olursa yemek ya da beslenme, başlı başına bir kültür unsurudur. Zygmunt Bauman, (2007: 25) çalışmasında tüketimin, yaşamın daimî ve ayrılmaz bir şartı olduğundan ve biz insanlar için diğer tüm canlı organizmalarla benzer bir şekilde biyolojik olarak hayatta kalmanın ayrılmaz bir parçası olduğunu belirtmektedir. Beslenme, insan yaşamında oldukça mühimdir. Bu durumda beslenme hayatımızın ayrılmaz bir parçası olmaktadır. Aynı zamanda tüketim ilişkileri toplumları ve onların kültürel bağlantılarını anlamamız için bize pek çok ipucu vermektedir. Besin tüketim alışkanlıkları ve pratikleri bize bir toplumun kültürel birikimi ile ilgili bilgiler vermektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde besin, sosyal sınıfı, etnisiteyi ve diğer şeyleri işaretler; yiyecek etkileşimi, aileleri, ağları, arkadaşlık gruplarını, dinleri ve sanal olarak sosyal kurumsallaşmış grupları tanımlar (Anderson, 2014: 125). Anderson’un da belirttiği gibi besin sadece fizyolojik bir ihtiyacın dışına çıkarak toplumun bilincini, inancını, ailesini, gruplarını bize göstermektedir. Bu bağlamda beslenmeyi sadece fizyolojik bir düşünceden farklı şekillerde düşünmek yerinde olacaktır.

Besin tüketmek bireyin sosyal üyeliğine yatırım yapması anlamını taşımaktadır. Birey, toplumun üyeleri gibi davranış göstererek ve aynı nesnelere tüketerek grubun bir üyesi hâline gelir. Dietler Michael, (2007: 222) bu durumu şu şekilde açıklamaktadır, “Birey, yemek yeme işlemini gerçekleştirerek kendi kendisini inşa eder.” Bu durum bizi yine aynı noktaya götürecektir. İnsanın kendisini gerçekleştirip hayatta kalabilmesi hayata ya da topluma tutunabilmesi için besin alması gerekmektedir. İnsanlar, yiyecekleri hazırlarken bir dizi işlemler gerçekleştirmektedir. Besinler, bu işlemlerden sonra yemeye hazır hâle gelmektedir. Aynı zamanda yiyecek hazırlama süreci deneyimleri de arttırmaktadır. Bu durumu J. Farquhar, (2006: 156) çalışmasında şu şekilde izah eder. “Yiyecek hazırlama süreci deneyimlerin artmasını sağlar.” Besin hazırlama ve tüketme işlemi bir dizi işlemler gerektirmektedir. Bu işlemler, toplumun kendi kültür belleğinde şekillenmektedir.

Türk kültüründe aynı zamanda sofraya ve sofraya adabı da önemlidir. Eski zamanlarda Türkler sofraya “tergi” demektedir. Sofra kurmaya ise “tergi urmak” deniliyordu. Günümüzde ise bazı yörelerde hâlâ sofranın büyük tepesilerle kurulması bundandır (Genç, 2002: 5). Sofra adabı Türk töresinde, gelenek ve görenekte oldukça önemlidir. Bu durum özellikle misafirperverlikle kendini göstermektedir. Türk toplumu, misafir ağırlamayı ve ona hizmet etmeyi hem dinî hem içtimaî bir yapıda gördüğünden dolayı söz konusu sürece her daim hassas bir şekilde yaklaşmıştır. Bu durum, Yusuf Has Hacib’in Kutadgu Bilig eserinde; “Evin barkın, sofran ve tabakların temiz olsun. Odan minderlerle döşenmiş, yiyecek ve içeceklerin de seçkin olsun. Yine, gelen misafirlerin arzu ile yiyebilmeleri için, yiyecek ve içecekler temiz ve lezzetli olmalıdır. Yemekte, yenilecek ve içilecek şeyler birbirine denk ve bol olmalıdırlar. Misafirin içeceği asla eksik tutulmamalı ve biri biter bitmez diğeri hemen hazır bulundurulmalıdır.” (Genç, 2002: 5) şekliyle ifade edilerek zikredilen hassasiyet gözler önüne serilmiştir. Görüldüğü üzere geçmişten günümüze Türkler için sofraya adabı daima önemli olmuştur.

Anadolu’nun hemen hemen her köşesinde Türklerin birbirinden lezzetli yemekleri ve misafirperverliği ile karşılaşmaktadır. Bilhassa Anadolu’nun kırsal topraklarında ise bu durum, daha da farklı bir boyuta evrilerek pek çok kültür unsuru ile birleşmiş ve oldukça zengin bir mutfak kültürü meydana gelmiştir. Bu bağlamda Orta Asya’dan göç ederek Anadolu’ya gelen Türkler, burada hâlî hazırda bulunan milletlerin mutfağıyla kendi mutfağını birleştirerek kendine has bir mutfak zenginliği

ve kültürüne erişmiştir. Gaziantep ili, İpek Yolu üzerinde olması münasebetiyle pek çok kültürel unsuru potasında harmanlayıp eriterek adeta dünyanın coğrafi işaretler bağlamında ülkemizin gurur sesini duyuran öncü şehirleri arasında gelmektedir. Söz konusu öncülükte yörenin tarihî ve coğrafi güzelliklerinin yanı sıra mutfak kültürü, sofrada adabı ve misafirperverliğin katkısı çoktur. Gaziantep Ceritobası köylerinin ise bu zengin mutfak ürünlerini mevsimi dışında tüketmek ya da muhafaza etmek için geleneksel bağlamda kendine özgü yöntemleri vardır. Bu kısımda ise söz konusu bu hazırlıklara yer verilecektir.

Gaziantep Ceritobası Köylerinde Geleneksel Kış Hazırlıkları

Kış hazırlıkları insanların kışın yetişmeyen besinleri tüketmek için yazdan hazırlamasıdır. Kış hazırlıklarının büyük bir çoğunluğunu bitkilerin kurutulması oluşturmaktadır. Bu hazırlıklar, Gaziantep yöresinde genel olarak sebzelerin, meyvelerin vd. kurutulması yöntemiyle yapılmaktadır. Yöre insanı, kurutulmuş besinleri kışın tüketmektedir. Şehrin iklim koşulları genel anlamıyla yazın kurak ve sıcak olduğu için yiyecekler kurutma yöntemi ile hazırlanıp saklanmaktadır.

Gaziantep ili, geleneğini yaşayan ve yaşatan bir kenttir. İnsanlar, geleneksel usullerde hazırladıkları yemekleri tüketmektedir. Gaziantep, zengin mutfak kültürü ile genel anlamda dünyada tanınmıştır. Gaziantep mutfağı özellikle et ağırlıklı yemekleriyle tanınmaktadır. Ancak bunun yanı sıra kurutmalıklar bakımından da bilinmektedir. Bölge halkı sebzelerini, etlerini peynirlerini yetiştirdiği zaman dışında tüketmek için geçmişten bugüne farklı geleneksel yöntemler uygulamışlardır. Hazırlıklar genel olarak kadın ya da erkek demeden ortak bir şekilde adeta bir imce dayanışmasıyla yapılmaktadır. Yöre insanından saha çalışması sonucunda edinilen bilgiler doğrultusunda yapılan hazırlıklar, "*Hammaddesi Bitki Olanlar, Hammaddesi Hayvansal Olanlar*" olmak üzere iki ana başlık ile ele alınacaktır.

1. Hammaddesi Bitki Olanlar

Gaziantep ili, genel itibarıyla verimli topraklarıyla ve yetiştirilen bitkileriyle ön plandadır. Özellikle yetişen bitkileri tüketime hazırlama süreciyle kendine has bir yöntemi olan kent halkı, yetişen bitkileri kendi kültür dünyasıyla harmanlayarak kendine has besinler üretir. Özellikle kurutmalık bitkiler şehirde önemli bir yer tutar. Bildiğimiz üzere kuru dolma kültürü, özellikle Gaziantep ilinde doğumdan ölüme kadarki tüm geçiş dönemlerindeki tören yemeklerinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Kent halkı hemen hemen bütün sebze ve meyveleri kurularak kışın tüketmek için hazırlar. Kışlık besinleri hazırlamak için yaz mevsiminde bolca sebze yetiştiren yöre halkı, bu sebzeleri yine yazın kurularak kışın tüketir. Ancak sadece kurutmalıklarla değil peynir, çökelek, üzüm pekmezi, tarhana, sumak ekşi, elma pekmezi, vb. ürünleriyle dikkat çekicidir. Biz ise bu kısımda Gaziantep'in Şehitkâmil ilçesine bağlı Ceritobası köylerinde bitkiler ile kışa hazırlanan besinlere değineceğiz. Yöre halkından gözlem, görüşme yöntemi ile edindiğimiz bilgiler verilecektir.

1.1.Şerbetliler

1.1.1. Bağ Bozumu: Bağ bozumu eylül ayının sonu ekim ayının başı gibi yapılır. Köy halkı toplanarak bağ bozumu yapılmaktadır. Köy halkı kendi içinde iş bölümü yaparak bağ bozumunu gerçekleştirmektedir.

Üzümler toplanmaya başlamadan önce masere¹ alanı kurular, pekmezin tepeleneceği havuz yıkanır ve hazırlanır (KK4). Üzümler çeşitlerine göre toplanmaktadır (KK13). Antep karası denilen üzüm sermelik olarak toplanır. Kaynatma üzümü, pekmezlik üzüm, kurutmalık üzüm ayrı olarak bir gece bekletilir. Bu şekilde üzüm ile yapılacak olan besinlerin ilk aşaması yapılmış olur (KK5).

1.1.2. Pekmez Yapımı: Pekmez yapmak için "*dökülgen*" üzüm denilen sarı üzüm toplanır. Üzüm bağdan toplanıp geldikten sonra sandıklarda sabaha kadar bekletilir. Sabahın ilk ışıklarıyla pekmezlik

¹ Köy ahalisi tarafından pekmez yapmak için kullanılan meydandır. Farç evi ve kazan kurulan yer burasıdır.

üzümler sadece pekmez yapmak için kullanılan farç evi² denilen yerde çizmeler giyilerek tepelenir (KK4). Tepeleme esnasında beyaz kum denilen kum getirilir ve şıraya dökülür. Beyaz kum tepelene üzümdenki ekşiliği alacak ve üzüm suyunun durulmasını sağlayacaktır. Üzümün suyu havuzun kenarından bir diğer kısma geçer ve oradan da masere alanı denilen yerde büyük kazanlarda beş altı saat pişirilir. Bu pişirme esnasında sürekli savurmak gerekir. Şıra kazanda bir müddet ısındıktan sonra ateşten alınır, ateşten alınmasının sebebi beyaz kumun kazan dibinde kalmasıdır. Kazandan başka kazana çekilen şıra, tekrar ateşe koyulur ve koyulaşana kadar pişer. Bu süreçten sonra pekmez sıvı olarak küplere koyularak serin bir yerde saklanır. Ayrıca çalma/damızlıklı pekmez (katı pekmez) denilen pekmez yapılmaktadır (KK5). Bu ise geçen seneki katı olan pekmezi yeni mahsul pekmez ile iyice sıvı hâle getirip pekmez konulan kapta aynı yoğurt mayalanması gibi mayalanır. Bu pekmez ise katı pekmez olur. Pekmez senesi gelene kadar tüketilir (KK13).

1.1.3. Dilme, Bastık, Kıрма Yapımı: Pişirilen pekmeze sıvılaştırılan nişasta koyulur. Daha sonra sadece bastık sermek için kullanılan beyaz bezlere karışım ince bir şekilde mala ile sıvanır (KK4). Önce serilen taraf güneşte iyice kurutulur, daha sonra ise diğer tarafı kurutulur. Kuruyan bastık bezleri ile suya ıslanarak bastık soyulur. Bastık kışın sade tüketilmek için nişastaya bulanır. Eğer muska yapılmak istenirse ceviz, badem ve ceviz kırılarak bastığın içine koyulup üçgen şeklinde sarılır (KK13). Dilme ise pekmez şerbeti nişasta ile yine çalınır ve kaplara konulur. Donup da kuruduğu zaman dilimlenir, hasırların üzerine dilimlenen dilmeler dizilir ve kuruyana kadar orda bekletilir. Kuruduktan sonra aralarına nişasta serpilerek serin bir yerde saklanır. Kıрма ise yine aynı yöntemle yapılır. Ancak kırmanın içine dövme ya da simit (ince bulgur) atılarak yapılır (KK5).

1.1.4. Cevizli Sucuk Yapımı: Öncelikle yaş/taze cevizler sucuk ipliği denilen ipliğe dizilir (KK4). Daha sonra pekmezden yapılan nişastalı şıra hazırlanır ve ceviz dizili ipler bu şıraya batırılır. Şıra dolu kap bu iplerin altında hazır tutulur (KK5). Bu işlem üç defa tekrarlanır. Hava sıcak olursa çabuk kurur. Saklarken serin bir yerde saklanmalıdır (KK13).

1.1.5. Kuru Üzüm: Antep karası denilen üzüm yine bağ bozumu vakti bağdan kesilir. Hiçbir katkı verilmeden yağsız şekilde salkımıyla toprak üzerine serilerek kurutulur (KK4). Serin bir yerde bez torbalarda muhafaza edilir (KK5, KK13).

1.1. 6. Buğday Nişasta Yapımı: Buğday yıkanıp bir kazana koyulur. Kazandaki buğday bir hafta bekletilir. Bir hafta sonunda buğday iyice özünü suya bırakır. Kazanda bekletilen buğday değirmene gönderilip çekilir (KK5). Çekildikten sonra bez bir torba da süzülüp kurutulur ve nişasta elenir. Bu sayede nişasta elde edilmiş olur. Nişastayı bastık, dilme, kıрма ve cevizli sucuk yapımında kullanırız (KK5, KK6).

1.2. Kurutmalıklar

1.2.1. Patlıcan dolması: Patlıcanlar Oğuzeli'nden bostanlardan toplanıp gelir. Patlıcan dolması için patlıcanın mor ve ufak olması gerekmektedir (KK9). Patlıcanların önce baş kısmı kesilir, daha sonra oyacak ile oyulduktan sonra içi kazınır. Dolmanın içinin kazınması gerekir yoksa çürür. (KK10). İplere ağzı aşağıda kalacak şekilde dizilir suya batırılır ve hava alacak yere serilir, iyice kurutulur. Naylon torbalara koyularak hava almayacak şekilde ağzı bağlanır ve serin kuru bir yerde saklanır. Dolma özellikle ağır misafirlere yapılır (KK18). Düğünlerde büyük kara kazanlarda yapılır ve gelen misafirlere ikram edilir. (KK11, KK20).

1.2.2. Biber Dolması: Dolmalık biber yine tarlalardan toplanır ve oyulur. Oyulan biber dolmalarının kırmızı kuruması için arış³ altına serilir (KK9). Biber dolmasının kuruması diğer dolmalara göre daha geç olur (KK20). Kuruyan biber dolması naylon torbalara koyularak hava

² Üzümün şerbetinin çıkartıldığı yer.

³ Asma altı olarak bilinen geniş ve düzlük bir alan.

almayacak şekilde ağzı bağlanır ve serin kuru bir yerde saklanır (KK10, KK11, KK18).

1.2.3. Acur (Hıtar) Dolması: Tüylü acurun dışı tüyünün gitmesi için tuz ile ovulur (KK9). İçi oyulur, iyice tuzlanarak ipe dizilir (KK10). Yine güneşe serilen acurlar iyice kurutulur ve naylon torbalara koyularak ağzı iyice bağlanır ve serin kuru bir yerde saklanır (KK11, KK18, KK20).

1.2.4. Kabak Dolması: Haylan kabağı denilen uzun kabak suda tuz ile ovalanarak kazınır (KK9). Kazınan kabak yine oyulur. Oyulduktan sonra iyice tuzlanır, ipe ağır gelmesin diye bir gece hasır üzerinde bekletilip sabah ipe dizilerek güneşe asılır (KK20). Kuruyan kabak dolmaları naylon torbalara koyularak ağzı bağlanır ve serin kuru bir yerde saklanır (KK10, KK11, K18).

1.2.3. Domates Dolması: Domates dolması için küçük domatesler seçilir. Domatesler önce suda iyice yıkanır. Yıkandıktan sonra domatesleri bağ yerine doğru yatay şekilde kesilir, kesilen yerden içini çıkarırız. Dolmalar iyice tuzlanarak ipe dizilir ya da çalı odunu hazırlanıp başına tek tek geçirilerek kurutulur (KK11). Domates dolması bol güneşte kurutulur (KK9, KK10, KK18, KK20).

1.2.4. Fasulye Kurutulması: Fasulye bahçeden toplanır, ayıklanır ve doğranır. Fasulye tuzlanarak güneş almayan bir yerde kurutulur. Eğer güneş alırsa rengi beyazlaşır (KK10). Kurutulmuş fasulye kışın özellikle yoğurtla yapılarak yenilmektedir (KK18).

1.2.5. Kabak Kurutulması: Aş kabağı bahçeden toplanır ve doğranır. Kabak iyice tuzlanarak güneşte kurutulur. Kurutulan kabağın kışın hem musakkası yapılır hem de böreği yapılır (KK9).

1.2.6. Patlıcan Kurutulması: Dolmanın başından kesilen patlıcan parçaları doğranarak güneşte kurutulur (KK12). Kuru patlıcan ile kışın ekşili doğrama yemeği yapılır. Özellikle bir misafir geldiğinde mukaşirli pilav ile ikram edilir (KK10).

1.2.7. Semizotu (Pirpirim) ve Ebegümeçi (Kömeç) Kurutulması: Pirpirim (semizotu) ve ebegümeçi (kömeç) toplanıp ayıklanarak doğranır ve gölge bir yerde güneş ışığı almadan kurutulur (KK10). Güneş alırsa rengi beyazlaşır (KK9). Bu sebzelerin kışın bulgur ile aş pişirilir (KK20).

1.2.8. Domates Kurutulması: Domates dilimlenir ve bolca tuzlanıp güneşe bir hasır üzerine serilerek kurutulur (KK10). Kuru domates ile kömbe denilen yemeği yaparız (KK9, KK10). Kömbe genelde bir adak olduğunda yapıp köye dağıtılan bir yemektir.

1.2.9. Meyvelerin Kurutulması: Elma, armut, erik ve dut gibi meyveler yazın güneşte kurutulur. Bu meyvelerin kışın hoşafı yapılarak tüketilmektedir (KK10, KK12).

1.2.10. Pul biber Yapımı: İnce süs biberi dediğimiz acı biber bostanda kızarana kadar bekletilir, kızaran biberler toplanır güneşe serilir (KK10). İyice kuruyan biberler elekli bir makine da çekilir. Çekilen biber güneşte bir müddet bu şekilde de bekletilir. Güneşte bekleyen bibere çok az zeytinyağı ve tuz koyulur (KK9). Bunları koymamızdaki sebep ise biberin daha da kırmızı olmasıdır (KK11, KK12).

1.3. Diğer

1.3.1. Konserve Yapımı: Domatesler bahçeden toplanır. Toplanan domatesler iyice yıkanır, kabukları soyulur ve doğranır (KK9). Doğranan domatesler bir tencerede ısıtılan yağ üzerine dökülür ve pişirilir. Pişmeye yakın tuz atılır. Piştikten sonra ise sıcak sıcak kavanozlara konularak sıcak bir şekilde kapakları kapatılır. Kavanozlar beyaz bir bez üzerine kapakları alt tarafa gelecek şekilde ters çevrilerek koyulur (KK10). Bir gece boyunca böyle bekler. Sabah kavanozlar çevrilir ve serin bir yerde saklanır. Aynı şekilde patlıcan, fasulye ve kabak da domates ile pişirilerek kavanozlara konur. Serin kuru bir yerde saklanır (KK16, KK17).

1.3.2. Salamura Yapımı (Yaprak Basma): Üzüm bağları ilk açmaya başladığında taze yaprak toplanır. Toplanan yapraklar düzgün bir şekilde dizilerek bidonlara koyulur. Daha sonra üzerine su ve tuz koyulur. Yaprak suyu çok çektiği için arada suyunu kontrol etmek gerekir. Suyu eksildikçe su koyulmalıdır (KK9). Serin kuru bir yerde de saklanır (KK10, KK16).

1.3.3 Turşu Yapımı: Biber, salatalık, acur ve fasulye bostandan toplanarak eve getirilir. Sebzeler yıkanır. Eğer ayrı ayrı basılacaksa ona göre yapılır. Biberlerin bağ yeri koparılır ve birer çizik atılır.

Aynı şekilde salatalık ve acurda başları çok az kesilir (KK10). Aynı zamanda bol sarımsak ayıklanarak koyulur (KK17). Bidonlara doldurulan sebzelerin üzerine su, limon tuzu ve sirke karışımından oluşan su koyulur. Turşu bu şekilde hazırlanır. Direkt güneş ışığına maruz kalmadan serin bir yerde saklanır (KK8).

1.3.4. Reçel Yapımı: Reçel olarak sarı erik, çilek, urumu dutu, elma ve armut reçeli yapılır. Genel olarak öncelikle meyveler ayıklanır, bir gece şekere yatırılır. Şekere yatırılan meyveler ocağa koyularak ve suyu akışkan şerbet haline gelene kadar pişirilir. Reçel ocaktan alınmadan hemen önce birazcık limon tuzu atılır (KK2). Limon tuzu ile de biraz pişirilir. Pişen reçeller cam kavanozlara koyularak soğuduktan sonra ağzı kapanır. Serin bir yerde saklanır (KK16, 11, KK14).

1.3.5. Urumu Dutu Şurubu Yapımı: Urumu dutu reçel gibi kaynatılır. Dut süzülerek suyu cam kavanozlara koyulur. Yazın serin içecek olarak soğuk bir şekilde ikram edilir (KK2, KK14, KK15, KK18). Urumu dutu şurubu özellikle ramazan ayında içilmektedir. Aynı zamanda ağız yaralarını geçirmek için kullanılmaktadır.

1.3.6. Elma Pekmezi Yapımı: Elmalar iyice sarardıktan sonra toplanır, toplanan elmalar ayıklanır ve kabuğu soyulur. Hazırlanan elmalar makinada üzerine beyaz toprak dökülerek çekilir. Çekildikten sonra kazana koyulur ve pişirilir. Kaynamaya başlayınca kazan kenara alınır ve atılan kumun durulması için başka bir kazana kaynayan sıra çekilir (KK10). Pekmez iyice savrulur ve pişirilir. Pişen pekmez kavanozlara ya da küplere koyularak serin bir yerde saklanır (KK2, KK20).

1.3.7. Elma Sirkesi Yapımı: Elma bahçeden toplanarak yıkanır, yıkanan elmaların içi ayıklanır, ancak kabukları soyulmaz. Cam kavanozlara hazırlanan elmalar, nohut, geçen yılki sirke, bal ve çok az da tuz koyulur. Kavanozun ağzına bir bez bağlanır, bu bezin üzerinden su konulur. Suyu da koyduktan sonra kapağı kapatılır, karanlık bir yerde bekletilir. Önemli olan karanlık bir yerde beklemesidir (KK10). Sirkenin üzeri küf gibi olana kadar hemen hemen üç ay kadar bekletilir. Sirke bu şekilde yapılmış olur (KK9, KK19). Elma sirkesi turşu yapımında ve salatalarda kullanılmaktadır. Aynı zamanda ağızda yaralar olduğunda ya da boğaz ağrısı öksürük gibi durumlarda kullanılmaktadır.

1.3.8. Sumak Ekşisi Yapımı: Sumak taneleri temmuz ayı gibi olgunlaştığında toplanır (KK10). Toplanan ekşi suya ıslanır, suda bekleyen ekşi taneleri suya ekşisini bırakır. Sumak süzülerek kaplara koyulur ve ağzına tülbent örtülerek güneşte pişirilir (KK12). Ekşi her gün süzülür, eğer süzülmezse topaklanır. Ekşiye çok az da tuz atılarak şişelere doldurulur ve serin yerde saklanır. Toz sumak ise tane ekşinin güneşte kurutulmasından sonra taş değirmende çekilip elenmesinden sonra elde edilir. Ekşiler serin bir yerde saklanır (KK14, KK11, KK12).

1.3.9. Mukaşir Yapımı: Kuru nohut bir gece boyunca suda bekletilir. Bir gece sonunda nohut güneşe serilir. Kuruyan nohut bir taş yardımıyla hafifçe dövülür (KK14). Dövülen nohudun dışındaki kabuğu çıkar ve ikiye ayrılır. Mukaşir bu şekilde hazırlanır. Mukaşirli bulgur pilavı özellikle çocukların ilk dişi çıktığı zaman köy tavuğunun suyu ile pişirilir ve köydeki komşulara dağıtılır (KK1, KK17).

1.3.10. Nohut Firiği Yapımı: Tarladaki yeşil nohut toplanarak yakılan ateş közüne koyulur. Nohut çok yakılmadan ateşten alınarak ayıklanır (KK3). Ayıklanan nohut torbalara koyulur. Kışın çerez niyetine yenilir (KK13, KK15).

1.3.11. Bulgur /Simit Yapımı: Buğday tarladan yolunduktan sonra harman kaldırılır. Eve gelen buğday elenir ve yıkanır. Yıkanan buğday kazana alınır, ateşte iyice pişene kadar kaynatılan bulgur dama serilir (KK5). Bulgur iyice kuruduktan sonra ayıklanır (KK20). Ayıklanan bulgur değirmene gönderilir. Değirmende bulgur iki türlü çekilir. Simit (ince bulgur) ve pilavlık bulgur olmak üzere çekilir, eve getirilir. Damda ikisi de savrulur, savrulan bulgurlar torbalara koyulur, serin ve kuru bir odada saklanır (KK12).

1.3.12. Unluk Hazırlama: Unluk buğday tarladan eve getirilir. Buğday elenir, elendikten sonra iyice yıkanır. Buğday yıkandıktan sonra güneşe serilir, iyice kurutulur, torbalara konulur, serin ve kuru

bir yerde saklanır (KK12). Un yapmak için kışın değirmene gönderilir ve un öğütülür (KK5).

1.3.13. Biber Salçası: Salçalık biber bahçeden kızarmış bir şekilde toplanır. Toplandıktan sonra biberler tatlı acı şeklinde ayrılır. Ayrılan biberler tohumlarından ayıklanır. Ayıklandıktan sonra tüm tohumları gitsin diye iyice yıkanır (KK11). Yıkanan biberler tatlı acı şeklinde ayrı ayrı makinadan çekilir. Çekilen biber salçaları geniş tepsilere koyularak damlara güneşe serilir (KK9). Salçalar sık sık karıştırılarak güneşte pişirilir. Pişirilen biber salçasına en son kaya tuz atılır ve karıştırılır (KK7, KK10).

1.3.14. Domates Salçası: Sulu olmayan domatesler bahçeden toplanır. Toplanan domatesler bol su ile iyice yıkanır. Yıkanan domatesler makine ile çekilir. Çekilen domatesler bir gece boyunca bidonlarda suyu altta tortu üstte kalacak şekilde bekletilir (KK10). Sabah üstte kalan domates posası ince süzeklerden süzülerek tortundan ayrılır. Eğer ateşte pişirilecekse kazana süzülen domates suyu konulur ve iyice çekişene kadar pişirilir (KK7). Pişirilecek ise süzülen su tepsilere konularak güneş altına konulur ve karıştırılarak güneşte pişirilir. Pişen domates salçasına kaya tuzu atılır ve cam ya da çömleklere koyularak kaldırılır (KK9, K11).

Yörede domates ve biber salçası karıştırılarak kullanılmaktadır. Eşit miktarda domates ve biber salçaları karıştırılır. Yemeklerde bu şekilde kullanılır (KK7, KK9, KK10, KK11).

2. Hammaddesi Hayvansal Besin Olanlar

Gaziantep ilinde sebzeler kadar hayvansal ürünlerde oldukça fazladır. Özellikle keçi sütü ile yapılan Antep peyniri ilde oldukça fazla tüketilmektedir. Söz konusu çalışmanın alanı olan Ceritobası köylerinde ise keçi yetiştiriciliği oldukça fazladır. Yöre insanı, peynir zamanı geldiği zaman özellikle bu peyniri yaparak satar ve geçimini bu şekilde sağlar. Aynı zamanda çökelek ve et gibi ürünleri de kurutarak muhafaza eden insanlar kışın bu besinleri tüketmektedir.

2.1. Antep Peyniri Yapımı: Keçi sütü ile yapılan Antep peynirinin yapımı şu şekildedir. Önce keçilerin sütünün en yoğun olduğu zaman sağılan süt pişirilmeden damızlık çalınır (KK10). Damızlık tutunca torbaya koyulur, burada peynir suyunu bırakır. Torbadan süzülen suyu tekrar ocağa koyarız. Su kaynadıktan sonra torbadaki peyniri de torba ile kaynayan peynir suyuna yarım saat kaynatılır. Torba alınır, düz bir yere konulur, üzerine ağır bir şey koyulur ve yassılanır (KK18). En son peynir torbadan çıkarılarak dilimlenir. Dilimlenen peynirlere tuz atılarak birkaç gün böyle bekletilir. Peynir yine suyunu bırakır. Son olarak peynirler bidonlara konularak üzerine kaynamış hafif ılımış su konularak kapağı kapatılır. Serin bir ortamda bekletilir. Antep peyniri tuzsuz olarak da dolaplarda saklanır. Tuzsuz peynir ile de şekerli börek yapılır (KK9). Şekerli börek özellikle kahvaltılarda tüketilir (KK2, KK20).

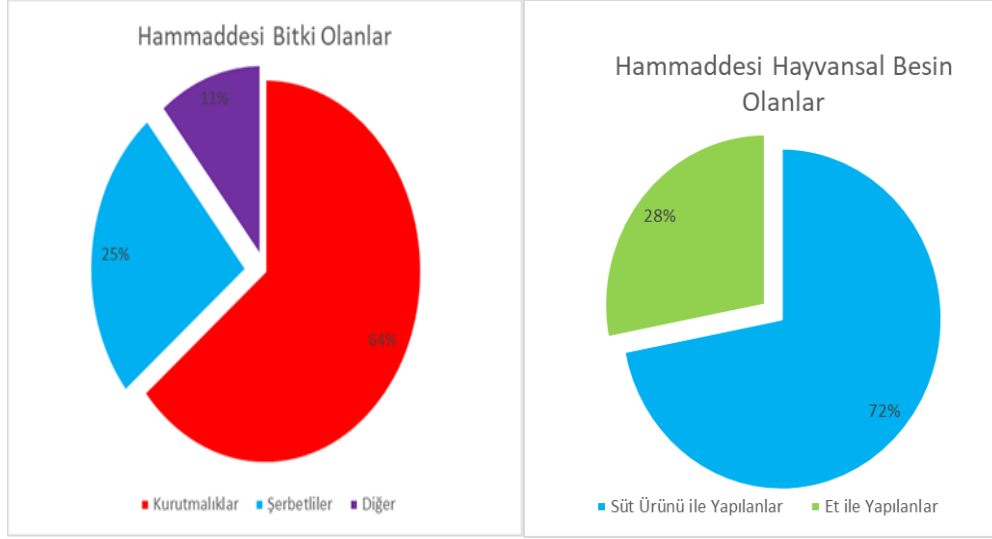
2.2. Çökelek Yapımı: Ekşitilmiş yoğurt ocağa konularak kaynatılır. Kaynamaya başlayan çökeleğe tuz atılır. İyice kaynadıktan sonra tülbende konularak süzülür (KK10). Çökeleği derin dondurucuda ya da basma olarak saklayabiliriz (KK9). Basma olarak saklamak için çökelek kavanoza koyulur ve üzerine bol tuz dökülür üzerine de küflenmemesi için çok az bir miktar yağ dökülür (KK16). Kuru olarak saklamak için ise çökelek güneşte iyice kurtularak kuru bir kap içinde serin ve kuru bir yerde saklanır (KK2, KK15, KK19).

2.3. Tarhana Yapımı: Öncelikle dövme ayıklanır. Ayıklanan dövme kaynayan suya dökülerek tokaç yardımıyla sürekli karıştırılarak pişirilir. İyice pişen dövme bir süre kazanda demlenmeye bırakılır. Bu arada yağlı inek ya da keçi yoğurdu büyük bir kaba boşaltılarak içine kekik ve tuz konulur. Yoğurt iyice karıştırılır. Dövme büyük leğenlere konulur daha sonra üzerine hazırlanan yoğurt dökülerek iyice yoğrulur (KK18). Yoğrulan tarhana katığı beyaz bir bez ya da naylon muşamba üzerine sıkma halinde serilir (KK17). Tarhana bir hafta gibi bir sürede kurumaktadır. Kuruyan tarhana fiçılara konularak serin ve kuru bir yerde saklanır (KK6, KK10, KK15, KK16)

2.4. Topaç Yapımı: Kışın eti tüketmek için koyun kesilir. Koyun etini doğrarız koyunun kendi yağında iyice kavururuz. Kavrulan et soğur soğuduktan sonra kendi yağından dolayı zaten donar.

Donmuş olan etleri topaç yaparak sepetlere ya da ağzı kapaklı bir kaba koyarız (KK5). Bu etleri serin havadar bir oda olan zahralıkta⁴ saklarız. Topaçlar halinde alarak yemeklerimizde kullanırız. Özellikle kışın yapılan kabak ekşilisi, doğrama gibi yemeklerde bu eti çok kullanırız (KK1, KK10, KK13, KK20).

Söz konusu çalışmada geleneksel kış hazırlıkları saha çalışmalarında öğrenilen bilgiler doğrultusunda kendi içerisinde hammaddesi bitkisel olanlar ve hammaddesi hayvansal ürün olanlar olmak üzere iki ana başlığa ayrılmıştır. Çalışmada edinilen bilgiler doğrultusunda geleneksel bağlamda hazırlanan kurutma ve kışa hazırlık süreçlerindeki maddeler, icra yoğunluklarına göre grafik 1 ve grafik 2’de gösterilmiştir.

Grafik 1.

Grafik 2.

Grafik 1’de bitkilerden oluşan besinleri kendi içerisinde hazırlanma yoğunluklarına göre bölünmüştür. Saha çalışmamızda edindiğimiz bilgiler doğrultusunda Gaziantep ili bitkisel olan hazırlıklarında kurutmalıkların daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Gördüğümüz üzere %64’lük bir bölümü kurutmalıklar oluşturmaktadır. Şehrin, kurutmalık ticareti bakımından oldukça önemli bir konumda olduğu görülmektedir. Gaziantep’in Oğuzeli ilçesinde kuru dolma üretimi yaz aylarında oldukça fazla olmaktadır. Kuru patlıcan üretimi ve ticareti yönünden il oldukça önemli bir yerdedir. Aynı zamanda ilin pekmez üretimi ve kuru üzüm üretimi konusunda önemli olduğu tespit edilmiştir. Özellikle ekim ayında bağ bozumu sonrası şire yapımına oldukça rağbet gösterilmektedir. Şireliler ise %25’lik bir orana sahiptir. Antep karası üzümde aynı şekilde kuru üzümde yörede oldukça önemli bir yer kaplamaktadır.

Grafik 2’de hayvansal besinlerden oluşan gıda üretimlerini kendi içerisinde yapılma yoğunluklarına göre bölünmüştür. Görüldüğü üzere %72’lik kısmı süt ürünü ile yapılanlar oluşturmaktadır. Gaziantep’te özellikle peynir üretiminin de ön planda olduğu tespitlerimiz arasındadır. Gaziantep, et tüketimi konusunda ön sıralarda olmasına rağmen kış hazırlıkları içinde çok fazla bir yer edinememiştir. Yalnızca topaç yapılarak kışa hazırlanmaktadır.

⁴ Yiyeceklerin saklandığı kiler tarzı geniş ve karanlık bir oda.

SONUÇ

Beslenme, yalnızca bireysel değil aynı zamanda topluluğun ya da grubun kolektif davranışını göstermesi bakımından önemlidir. Beslenme antropolojisinde besin bir nesne olmaktan öte bir maddi kültür unsuru olarak bireylerin deneyimlerini görmemize yardımcı olur. Besin hazırlanması, paylaşımı ve tüketimi sosyal sınıf, aile ve arkadaşlık bağları gibi kültürel yapıları görünür kılmaktadır. İlâveten beslenme, bireyin kimliğinin inşasında önemli rol oynamaktadır.

Çalışmada, Ceritobaları köylerinde toplumun besinleri hazırlama ve tüketme konusunu saha çalışması ile belirlenmeye çalışılmıştır. Köylerde yaşayan insanların yemek kültürü hem yörenin hem coğrafyanın sosyokültürel özelliklerini tespit etmeye imkân tanımıştır. Makale, bağlamsal olarak kış hazırlıkları üzerine kurulu olduğu için sadece kış için hazırlanan besinler ele alınmıştır. Aynı zamanda yöre, iklimi itibarıyla kurak ve nemsiz bir havaya sahip olduğundan genel anlamda kurutmalık yiyeceklerin daha ön planda olduğu tespit edilmiştir. Köy halkı tarafından keçi yetiştirildiği için yörede yapılan Antep peyniri, yöre için önemli bir ticari faaliyet olmuştur. Teknolojinin geliştiği günümüz dünyasında besin hazırlama ve tüketme şeklinde elbette birtakım değişiklikler olduğu tespitlerimiz arasındadır. Bu süreçlerde insanların imece usulü hazırlamış olduğu yiyecekler, kış için muhafaza edilerek tüketime hazırlanmaktadır. Günümüzde hemen hemen her evde bulunan derin dondurucuların bile artık hazır gıda tüketiminin önüne geçemediği görülmektedir. Bunun yanı sıra günümüzde doğal beslenme akımı da hızla yayılmakta ve ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda ise kış için hazırlanan doğal ve hormonsuz gıdalar, tekrar ilgi görmeye başlamıştır.

Gaziantep mutfağı, yöresel lezzetler bakımından ülkemizin gözde şehirlerindedir. Kış için hazırlanan besinlerden özellikle kışın köy odasında toplanan köy ahalisi tarafından tüketilmektedir. Örneğin mukaşirli pilavı kışın tavuk kesilerek onun suyunda pişirip pilav yapıp köy odasında toplanan insanlar tarafından yenilmektedir. Bu hazırlıklar, sadece besin tüketme amacından çıkıp köy ahalisinin birlik ve beraberlik toplantısında yenilen birleştirici bir araç olarak görülebilir. Yine mukaşirli pilav, bir müjde aracı olarak çocuğun ilk dişi çıktığında pişirilip köy ahalisine dağıtılır. Kurutulmuş domates ile yapılan kömbe ise bir kimse öldüğünde ya da adak adandığında yapıp köye dağıtılan bir yiyecektir. Verilen örneklerden anlaşılacağı üzere yapılan hazırlıklar, sadece besin almak ve tüketmek için değil; müjde vermek ya da toplum bağlarını kuvvetlendirmek için de kullanılmaktadır. Yine bu besinlerin yapım aşamaları yemek yemenin ve hazırlamanın sadece biyolojik bir ihtiyaç olmadığı gözler önüne serilmektedir. Yemekler yapılırken insanlar belli ritüelleri belli sıralarla yapmaktadırlar. Yani yemek yemek ya da yapmak biyolojik ihtiyaç dışında çeşitli işlevlere sahiptir. Söz konusu işlevler, bağlamsal olarak değerlendirildiğinde insanlar arasında bağların kuvvetlenmesi, dayanışma ve beslenme olarak sıralanabilir. Sofrası da gönlü de bol olan toplumda sofraya boş kalmaz.

KAYNAKÇA

- Anderson, E.N. (2014). *Everyone eats: Understanding food and culture*. NYU.
- Bauman, Z. (2007). *Consuming life*. Malasia: Polity.
- Beşirli, H. (2010). "Yemek, Kültür ve Kimlik". *Milli Folklor*, S.87, s.159-169.
- Dietler, M. (2007). *Culinary encounters: Food, identity, and colonialism. The archaeology of food and identity*. Edit. K.C. Twiss. Center for Archaeological Investigations, Occasional. No. 34, pp. 218-242.
- Farquhar, J. (2006). *Food, eating and the good life. Handbook of material culture*. Great Britain: Sage.
- Genç, R. (2002). "XI. Yüzyılda Türk Mutfağı". *Yemek Kitabı* (Haz. M. Sabri Koz). Kitabevi Yayınları: İstanbul. s.3-17.
- Türk, H., Şahin, K. (2004). *Antakya Geleneksel Yemek Kültürü. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. S. 2, s. 1-17.

KAYNAK KİŞİLER	Adı- Soyadı	Doğum Tarihi/Doğum Yeri	Mesleği
KK1	Zeynep ÇİLOĞLU	1952/Gaziantep	Ev Hanımı
KK2	Yadigâr ÇİLOĞLU	1975/Gaziantep	Ev Hanımı
KK3	Hüseyin ÇİLOĞLU	1968/Gaziantep	İnşaatçı
KK4	Mustafa ÇİLOĞLU	1965/Gaziantep	Emekli
KK5	Medine ÇİLOĞLU	1950/Gaziantep	Ev Hanımı
KK6	Döne BEŞE	1983/Gaziantep	Ev Hanımı
KK7	Elmas BEŞE	1975/Gaziantep	Ev Hanımı
KK8	Zeynep BEŞE	1983/Gaziantep	Ev Hanımı
KK9	Şerife ÇİLOĞLU	1975/Gaziantep	Ev Hanımı
KK10	Minire ÇİLOĞLU	1967/Gaziantep	Ev Hanımı
KK11	Fatma ŞEKEROĞLU	1968/Gaziantep	Ev Hanımı
KK12	Hatice ŞEKEROĞLU	1964/Gaziantep	Ev Hanımı
KK13	Gülcan ÇİLOĞLU	1975/Gaziantep	Ev Hanımı
KK14	Urguya KILINÇ	1976/Gaziantep	Ev Hanımı
KK15	Gülizar KILINÇ	1950/Gaziantep	Ev Hanımı
KK16	Zeliha BEŞE	1988/Gaziantep	Ev Hanımı
KK17	Merve ÇİLOĞLU	1999/Gaziantep	Ev Hanımı
KK18	Elmas ÇİLOĞLU	1965/Gaziantep	Ev Hanımı
KK19	Hatice ÖZDEMİR	1953/Gaziantep	Ev Hanımı
KK20	Ayyuş BEŞE	1955/Gaziantep	Ev Hanımı

Fotoğraf 1: Üzüm Pekmezi

Fotoğraf 2: Bastık

Fotoğraf 3: Cevizli Sucuk

Fotoğraf 4: Kuru Üzüm (Antep Karası)

Fotoğraf 5: Patlıcan Dolması

Fotoğraf 6: Biber ve Patlıcan Dolması

Fotoğraf 7: Kurutulmuş Fasulye

Fotoğraf 8: Kurutulmuş Patlıcan İçi

Fotoğraf 9: Kurutulmuş Kabak

Fotoğraf 10: Kurutulmuş Patlıcan

Fotoğraf 11: Mukaşir

Fotoğraf 12: Kuru Çökelek

Fotoğraf 13: Bulgur Kaynatımı

Fotoğraf 14: Bulgur

Fotoğraf 15: Reęel

Fotoğraf 16: Kuru Biber

Fotoğraf 17: Turşu

Fotoğraf 18: Salęa

Fotoğraf 19: Domates ve Fasulye Konservesi

Fotoğraf 20: Elma Sirkesi

Sözlü Kültürün Ürünü Olan Argo ve Jargonun Kayseri Tüccar Diline Yansıması

Dr. Öğr. Üyesi Melike Somuncu

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9101-3012>

Siirt Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Siirt – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 11.02.2020

Kabul: 19.05.2020

On-line Yayın: 25.06.2020

Anahtar Kelimeler

Argo

Jargon

Kayseri

Tüccar

Dil

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.41724>

Öz

Ortak dil, bir ülkede bir dilin esas alındığı kültür dilinin adıdır. Bu ortak dil çerçevesinde bir meslek, bir topluluk veya bir grup tarafından kullanılan kimi zaman argo kimi zaman jargon kimi zaman da özel dil olarak bahsi geçen bir kullanım söz konusudur. Argo, jargon ve özel dil terimlerinde gizlilik ve mecazlaştırma vardır.

Bu çalışmada sözlü kültürün ürünü olan argo ve jargonun araştırmacılar tarafından yapılan tanımlarına ve açıklamalarına yer verdikten sonra bu iki terim arasındaki ince çizgi belirlenecektir. Bu ince çizgi belirlenirken de Kayseri'deki tüccarların dilinden yararlanılacaktır. Kayseri tüccar dilinde yer alan malzemeler literatürdeki mevcut çalışmalardan ve sözlü kültür ürünlerinden derlenmiştir. Ele alınan kelimeler kullanılmış olduğu örnekleriyle birlikte sunulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın esas amacı argo veya jargon diye ele alınan kelimenin hangi koşulda argo, hangi koşulda da jargon olabileceğinin belirlenmesidir. Bu sebeple incelenen kelimeler hem Hulki Aktunç'un *Büyük Argo Sözlüğü*, hem de *Derleme Sözlüğü* ile karşılaştırılmıştır. *Derleme Sözlüğü*'nden yararlanırken hem Anadolu ağzlarında hem Kayseri tüccarlarının dilinde yer alan aynı anlamlara gelen kelimeler, Kayseri tüccarlarının dilinde yer alan ama Anadolu ağzlarında yer almayan kelimeler, Anadolu ağzlarında yer alan ama Kayseri tüccarlarının dilinde farklı anlamlara gelen kelimeler anlamsal ve kimi yerde şekil yönünden karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma sonucunda ele alınan kelimeler argo veya jargon kapsamında değerlendirilmiştir. Aynı zamanda incelenen kelimenin argo veya jargon olarak belirlenmesinde Hulki Aktunç'un *Büyük Argo Sözlüğü* de önemli bir kaynak olmuştur.

Yazılı veya sözlü kültürde hayat bulan argo ve jargon terimleri etrafında çoğalan kelimeler hem dile hem edebiyata ciddi katkılar sunmaktadır. Bu çalışmanın sonucunda ele alınan kelimelerden bazıları sözlüklerde yer almadığı için bu kelimelerin argo veya jargon sözlüklerine dâhil edilmesi gerekmektedir. Bu çalışmayla birlikte hem sözlü kültüre hem de Kayseri tüccar dili yönüyle argo ve jargon terimlerinin yorumlanmasına katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Somuncu, M. (2020). Sözlü Kültürün Ürünü Olan Argo ve Jargonun Kayseri Tüccar Diline Yansıması. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 80, Summer, p. 169-182.

Reflection of Slang and Jargon, Which is A Product of Verbal Culture, in Kayseri Merchant Language

Asst. Prof. Dr. Melike Somuncu

Siirt University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Siirt – TURKEY

Article History

Submitted: 11.02.2020

Accepted: 19.05.2020

Published Online: 25.06.2020

Key Words

Slang

Jargon

Kayseri

Merchant

Language

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.41724>

Abstract

Common language is the name of the cultural language in which a language is based in a country. This common language is used by a profession, a community or a group, sometimes referred to as slang, sometimes jargon and sometimes as a special language. In terms of slang, jargon and special language, there is privacy and metaphorization.

In this study, the slim line between these two terms will be determined after providing the definitions and explanations made by the researchers of slang and jargon which are the products of verbal culture. In determining this fine line, the language of Kayseri's merchants will be used. The materials in the Kayseri merchant language have been compiled from existing studies in the literature and verbal culture products. The words were tried to be presented together with the examples.

The main purpose of this study is to determine the conditions under which slang and jargon can be slang and under which conditions. For this reason, the words examined were compared with both Hulki Aktunç's Great Slang Dictionary and Compilation Dictionary. While making use of the compilation dictionary, the words that have the same meanings both in the Anatolian dialects and in the language of Kayseri merchants, the words in the language of Kayseri merchants but not in the Anatolian dialects, the words in the Anatolian dialects but in the language of Kayseri merchants were compared in terms of meaning and in some places. As a result of this comparison, the words discussed were evaluated in terms of slang and jargon. At the same time Hulki Aktunç's Great Slang Dictionary was compared with the examined words.

The words proliferating around the terms slang and jargon that come to life in written or verbal culture make serious contributions to both language and literature. As some of the words discussed at the end of this study are not included in the dictionaries, these words should be included in the slang or jargon dictionaries. With this study, it is aimed to contribute to both verbal culture and interpretation of slang and jargon terms in terms of Kayseri merchant language.

Giriş

Meslek veya din gibi ortak bir paydada buluşan halkın insan topluluğunun kendisine ait kabul ettiği bazı gelenekleri bulunur (Dundes 2003:10). Sözlü kültür de bu gelenekle meydana gelen Goody'nin tabiri ile "yazısız bir kültür"dür (Goody 2009:128). Sözlü kültür kavramını folklor kavramı yerine kullanan Yıldırım, sözlü gelenekte tamamen söz ile veya tamamen sözsüz olarak meydana gelen iletişim aracı olarak insanlar arasında yer alan kavramı sözlü kültür bağlamında değerlendirmektedir (Yıldırım 1998: 39). Sözlü kültürde yer alan argo ve jargon kavramları geleneğin oluşumu ve sürekliliği açısından önemli bir yere sahiptir.

Ortak dil ve kültür çerçevesinde meydana gelen ve mecazî bir iletişim aracı olan argonun (Çiftçi 2006: 298), yaşadığımız coğrafyada hem jargon ile hem de küfür kavramı ile çoğu zaman karıştırıldığı görülmektedir. Bu karışıklığın sebep olduğu esas nokta argo ve jargon arasındaki ince çizginin belirlenememesinden kaynaklanmaktadır. Bu ince çizgiyi belirlemek için Kayseri tüccarının kullandığı dil esasında inşa edilen çalışmada, öncelikle argo ve jargon terimlerinin Türkolojiye yansımalarından bahsetmek gerekir. Argoda bulunan kelimelerin jargon kelimelerini de kapsadığını, argonun daha kapsamlı olup özel dile verilen ad olduğunu aynı zamanda jargonu bozulmuş bir dil olarak kabul etmek gerektiğini ifade eden Şen genel yargının pek dışına çıkmamıştır (Şen 2016: 20). Telaffuz bakımından da argo, jargon kelimesi ile benzerlik göstermektedir. Bu ses benzerliğinden dolayı da iki kelime arasında ilişki kurulmaktadır. Jargon esasen küçük bir grup arasında kendine has bir konuşma biçimine sahiptir. Bu küçük grup arasındaki iletişim dışarıya kapalı olup anlaşılabilirlik oranı da aynı şekilde dış dinamizme kapalıdır. Şen, özel dil için ortak dil çerçevesinde bir meslek grubuna ait kişilerin kullanıldığı ve o grubun dili olduğunu savunmaktadır. Bu grubun oluşturduğu ortak dili üst ve alt düzeye ayırmaktadır. Tiyatro dilini üst düzey halk dili olarak değerlendirirken, kaba dili alt düzey olarak değerlendirir ve argoyu ortak dilin alt düzeyine yerleştirmektedir (Şen 2016: 19-20). Uzuntaş, özel dilde ses ve hece değiştirmek veya ses ve hece ilave etmek yöntemine başvurulduğunu ve kelimelere yeni anlam yükleme, bu yükleyiş ile birlikte kelimelerde mecazlaştırma yoluna gitme yöntemlerinin bulunduğunu ifade ederek Şen'den yöntem olarak ayrılmaktadır (Uzuntaş 2006: 48). Fakat argoyu özel dil kategorisine sokan Aksan, Kalsın- Pehlivan, Mangır ve Özkırmılı'ya da hem fikir hem yöntem olarak yaklaştığı görülmektedir (Aksan 1998: 89, Kalsın-Pehlivan 2007: 1, Mangır 2002: 234, Özkırmılı 1982:119). Devellioğlu argoyu coğrafi bir bölgenin, bir sınıfın veya bir mesleğin bozuk lehçesi olarak değerlendirir ve bu değerlendirmeye Yahudi jargonu, artist jargonu örneklerini verir. Ayrıca eskiden 'hırsızlık zanaati veya hırsızlar esnafı', başka bir açıklamaya göre de 'dilenci esnafı' anlamına gelen bu kelimenin şimdiki anlamını 1690'da kazandığını söylemektedir. "Genel dilin koynunda asalak bir kelime hazinesi" olarak da argoyu ele alan Devellioğlu, halka mal edip özel dilden ayırarak farklı bir kategoriye sokmaktadır. (Devellioğlu 1990: 14-22). Ayrıca jargon için hırsızların gizli dili ve argo anlamlarında kullanıldığı bilgisini vermektedir (Devellioğlu 1990: 27). Sağol da Devellioğlu'na katılarak argoyu özel dilden ayırmaktadır ve özel dilin daha çok kendini gizlemek isteyen belli bir topluluk tarafından kullanıldığını, herkesin bu durumu anlamadığını, anlamın derin yapıda kalarak, genellikle kaba dil olarak kabul edilen, ortak dildeki kelimelere farklı anlamlar yüklü olduğunu savunmaktadır (Sağol 2006: 89). Halk kültürümüzde argo meslekî veya sosyal bir grubun konuşmalık bir halkbilimi türü olduğunu ve gruba has kalındığı süre içinde de jargon olarak değerlendirilmesi gerektiğini, belli bir gruptan çıkıp genele hitap ettiğinde de argo olarak değerlendirildiğini savunan Çobanoğlu, belli bir gruba has olup olmamanın argo ve jargonu ayırmada önemli bir ölçü olarak görmektedir (Çobanoğlu 2005: 234-235). Güncel Türkçe Sözlükte argonun anahtar kelimesi ise eğitimsizlik olup argonun eğitimsiz kişiler veya külhanbeylerinin arasında kullanılan söz veya deyim şeklinde tanımlı bulunmaktadır (Güncel Türkçe Sözlük Erişim Tarihi: 12.09.2019). Jargon için ise "Aynı meslek veya topluluktaki insanların ortak dilden ayrı olarak kullandıkları özel dil veya söz dağarcığı."

şeklinde tanım bulunmaktadır (Güncel Türkçe Sözlük Erişim Tarihi: 12.09.2019). Jargonun diğer araştırmacılarından farklı olarak özel dil kategorisinde yer alıyor olması dikkat çekicidir. Argo için dil ile toplum ilişkisi ve bu ilişkide oluşan değişkenlikler önem arz etmektedir (Aksan 2000: 90). Bu değişime Püsküllüoğlu "1950'li yıllarda 'hıyar'ın kansere iyi geldiğinin öne sürülmesiyle İstanbullu şoförlerin argosunda 'hıyar'ın yerini 'kansere ilacı'nın alması (Püsküllüoğlu 2004: 10) örneğini vermek de mümkündür. Aktunç, argonun dilin gizli örgütü olup sadece belli bir grup tarafından anlaşılmalı amaç edildiği için gizliliğin kaybolduğunu ve böylece özel dilden ayrıldığını savunmaktadır. (Aktunç 2002: 12). Argolar bu kadar alanda incelenirken jargonların bir bakıma 'batınî' bir dil niteliğine doğru ilerlediği de görülmektedir (Yıldız 2002: 309, Tüzin 2006: 107). Kolej öğrencileri (Alp 2006: 6-10), doktorlar (Metin 2006:34-38), askerler (Tunç 2008: 105-108) gibi hemen her alanda da yer edinen jargon, dil-kod ilişkisinde yer almaktadır (Aygün 2006: 12). Buradaki esas nokta argo ile jargonun birbirinden ayrıldığıdır. Bu çalışmanın şimdiye kadar yapılan çalışmalardan farkı argo, jargon ve özel dilin farklı kategorilerde olduğunun Kayseri tüccar dili temelinde gösterilmeye çalışılacak olmasıdır. Özel dil sanat kaygısı güdülen bir mekanizmadır. Bu mekanizmada esas unsur bilindik kelimelere mecaz yoluyla yeni anlamların yüklenmesi ve sadece yeni anlam yükleyen bu durumdan haberdar olmasıdır. Bir şairin mezarı gemiye benzetmesi veya çarşafı kefen olarak nitelendirmesi şairin sanat dünyası ile ilgilidir. Bu dünyadan ise yalnız şairin kendisi haberdardır. Şair veya yazarın iç dünyası irdelenmediği sürece bu dili anlamak imkânsızdır. Özel dilde yer alan sanatsal ruh çalışmamızın kapsamı dışındadır. Argo ve jargonda da bilinen veya duyulan kelimelere yeni anlam yüklenip bir mecazlaştırma yoluna gitme söz konusudur. Fakat argonun kapsam alanı daha geniş, anlaşılabilirlik düzeyi daha yüksek iken jargon belli bir grubun oluşturduğu sadece o grup tarafından anlaşılabilen bir iç dinamizme sahiptir. Bu dinamizmin anlaşılabilmesi için ilk ve hatta tek şart o grubun üyesi olmaktır.

Kayseri Tüccar Dili Çerçevesinde İncelenen Kelimeler ve Bu Kelimelerin Kavram Alanları

ADANA: Anadolu ağızlarında "Ormancılıkta bir kereste çeşidi" (DS, I) anlamında kullanılan kelime Kayseri tüccar dilinde "inşaatta kalıplık yapan" (SK) anlamında da kullanılmaktadır. Bu kelime Anadolu ağızlarında marangozluk mesleğinde kullanılırken Kayseri'de inşaat sektöründe kullanılmaktadır. Farklı anlam ve meslek grubunda yer alan kelime jargon sınırındadır.

Adana işini toptan verelim ucuza kapatalım. (Mahmut İzmirli, 12.04.2019, Kayseri-Develi)

ADIRIK ÇÖDÜRÜK: Anadolu ağızlarında "tahterevali" (DS, I / SK) anlamında kullanılan bu kelime Kayseri tüccar dilinde yer almakta ve marangozlar (SK) tarafından kullanılmaktadır. Aynı kullanım sahasına ait bu kelime argo sınırlarında yer almaktadır.

Belediyenin yapacağı parkta adırık çödürükler de olacakmış, ihaleye biz de girelim. (Erol Ünlü, 09.04.2019, Kayseri-Talas)

AĞIZDAN GUBUBUK AKMAK: Anadolu ağızlarında "çok çirkin, iğrenç laflar söylemek" (DS, I / SK) anlamında kullanılırken Kayseri tüccarları arasında ağız gububuk biçiminde ve "suratsız kimse, ilgisiz esnaf" anlamında kullanılmaktadır. Deyim hâlinde olan söz öbeği Kayseri'de hem şekil hem anlam değişikliğine uğrayarak jargon kapsamına girmektedir.

Ağızdan gububuk akıyor, ondan senet menet alınmaz. (Murat Aksu, 09.04.2019, Kayseri)

AĞIZ DADI: Anadolu ağızlarında "dirlik, düzenlik, rahatlık, huzur, afiyet, sağlık, şenlik" (DS, I) anlamlarında kullanılırken Kayseri tüccarları arasında da "işlerin yolunda gitmesi" (SK) anlamında kullanılmaktadır. Aynı kullanım sahasına sahip olan bu söz öbeği argo sınırlarındadır.

Yaz mevsiminde ağzımın dadı iyi, keşke kışın da böyle olsa işler. (Halil İnce, 12.04.2019, Kayseri)

ALİ BİLİR: "Her şeyi çok iyi bildiğini sanıp ama yaptığı işten hiçbir kazanç elde etmeyen" (DED, 54) anlamında kullanılan bu tabir Kayseri tüccarları arasında oldukça yaygın bir kullanım sahasına

sahiptir. Bu tabir Anadolu ağızlarında kullanılmamaktadır ve jargon sınırları içerisinde yer almaktadır.

Ali Bilir'i ne saf çikti! (Abdullah Yılmaz, 15.04.2019, Kayseri-Develi)

AT PAZARI: “Yalancı, sahtekâr kişi” (DED, 58) anlamında kullanılan bu kelime Kayseri'nin Atpazarı semti ile özdeşleştirilmiştir. Bu semtte oturan kesim vergi vermeden kazanç elde etme amacıyla yan sanayi ürünü satma gibi meslekleri tercih etmektedirler. Sadece Kayseri tüccarları arasında bu söz öbeğinin kullanıldığı tespit edilmektedir. Bu söz öbeği jargon sınırlarında yer almaktadır.

Atpazarı birini bulmak lazım, hepsini ucuza kapatıp çıkmak için. (SK)

BALKONU TEMİZ: Bu söz öbeği Anadolu ağızlarında da günlük dilde de bilinen, standart anlamı dışında herhangi bir anlam taşımamaktadır. Fakat Kayseri tüccar dilinde “motor kaputunda yer alan orijinal boya” (DED, 62) anlamında kullanılmaktadır. Bu anlam ve kapsam çerçevesinde söz öbeği jargon kapsamına girmektedir.

Arabanın balkonu temiz, motoru da idare eder. (DED, 62)

BAŞAK / BAŞAK ETMEK: “Çalıntı ürün” (DED, 45) anlamına gelen kelime Anadolu ağızlarında şekil değiştirerek yer almaktadır. Eskiden tarlalarda ekinin biçilmesinden sonra buğday başaklarının bir kısmının tarlada kalıp ihtiyacı olanlar tarafından alınması ile ilgili olan başak etmek birleşik fiili veya başak kelimesi Kayseri tüccarı arasında çok sık kullanılmakla beraber argo kapsamına girmektedir.

Elimde başak var, alır mısın? (DED, 45)

BERKİTMEK: Anadolu ağızlarında “Kapatmak, tıkamak, örtmek; sağlamlaştırmak, pekiştirmek, sıkıştırmak, sertleştirmek, katılaştırmak; vurmak; bastırmak; sıkıca bağlamak, bağlanacak şeylerde bağcığı sıkıkmak; germek; sökücü dikmek, yamamak; üst üste yığmak, yüklemek, takmak, vermek, zorlamak” (DS, II) anlamlarında kullanılan kelime Kayseri tüccar dilinde “bir malın ederinden çok etmesi amacıyla satmak için biraz beklemek, değerinin artmasını beklemek” (DED, 62) anlamında kullanılmaktadır. Aynı kelimenin farklı anlamlarda kullanılması bu kelimeyi jargon sınırına sokmaktadır.

Bunun girişi yüksek oldu ama ben bunu berkitirim. (DED, 62)

BÜĞLEĞEN'DE BALIK TUTMAK: Kayseri'nin Develi ilçesinde yer alan Büğleğen bir gölet ismi olup bu gölette balık tutmak pek mümkün olmamaktadır. “Gerçekleşmesi zor, hatta imkânsız” (DED, 58-59) anlamında kullanılan bu deyim Anadolu ağızlarında yer almayıp sadece Kayseri tüccarları arasında kullanıldığı için jargon sınırlarına girmektedir.

Kusura bakma ama senin yaptığın Büğleğen'de balık tutmak, başka bir şey değil, bu arabaya bu parayı kim verir? (DED, 58-59)

CARI: Bu kelime “canlı; becerikli; eli çabuk; çabuk” (DS, III) anlamlarında Anadolu ağızlarında kullanılmaktadır. Kelime aynı anlamıyla Kayseri tüccar dilinde de yer almaktadır. Fakat Kayseri tüccar dilinde “peşin para ile yapılan iş” (DED, 63) anlamı da bulunmaktadır. Aynı anlam ve kapsamda kullanıldığında argo sınırında diyebileceğimiz kelime farklı anlamda kullanıldığı zaman jargon sınırındadır. Kelimenin iki farklı anlamının bulunması argo ve jargonu ayıran ince çizgiyi göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Fiyatta anlaşırız yeter ki carı olsun. (DED, 63)

DİNİNİN BEKİR: Kayseri'de yaşayan bir şahsiyetten yola çıkarak ortaya çıkan bu tabir “işinde iyi olmayan, işini savsaklayan” (DED, 54-55) anlamlarında kullanılmaktadır. Anadolu ağızlarında yer almayan bu tabir jargon sınırlarındadır.

Dınının Bekir gibi olmaz ki ama usta, kime nasıl iş yetiştireceğiz böyle? (DED, 54-55)

ECEVİT KASKETİ: Daha çok mağazalarda görülebilen bu ifade Anadolu ağızlarında da sadece “Ecevit” olarak yer alıp “çevik, çalışkan, açık fikirli, açık göz; yaramaz; sinirli” anlamlarında

kullanılmaktadır. Bu söz öbeği “kaliteli ve pahalı elbise” (DED, 60) anlamında sadece Kayseri tüccar dilinde kullanılmakta olup jargon sınırları içerisinde değerlendirilmektedir.

Müşteri: Abi neymiş ki bu, niye bu kadar pahalı?

Satıcı: Abi kumaşına bak, dokun; Ecevit kasketi. (DED, 60)

ERBAKAN ÇAYI: Anadolu ağızlarında yer almayan bu söz öbeği, Kayseri tüccar dilinde “açık çay” (DED, 60) anlamında kullanılmaktadır. Bu öbek jargon kapsamında yer almaktadır.

Abi sekiz çay ver, biri Erbakan olsun. (DED, 60)

FENESE: Anadolu ağızlarında “yavaş ve serin esen yel” (DS, V) anlamında kullanılan fenese Kayseri tüccarları arasında “soğuk yemek veya pide” (DED, 59) için kullanılmaktadır. Aynı kelime Anadolu coğrafyasında kullanılıyor olsa da kelimenin kavram dünyasındaki değişkenlik lokanta esnafına yansımış ve bu değişiklikten ötürü kelime jargon kapsamına girmektedir.

Bunu müşteriye nasıl vermeyi düşünüyorsun? Fenese esmiş buna! (DED, 59)

GÖTÜ KESİK ARABA: “Olduğundan daha düşük değere sahip araç” (DED, 51-52) anlamında kullanılan kelime galeri esnafı arasında kullanılmakta olup jargon sınırında yer almaktadır.

Abi elinde uygun araba yok mu? Götü kesik falan da olur. (DED, 51-52)

GARAJ: Daha çok büyük ve uzun araçları betimlemek (DED, 65) amacıyla kullanılan bu kelime günlük dilde ve Anadolu ağızlarında¹ yer almakla beraber bu anlamı ile hiçbir ilgisi bulunmamaktadır. Dolayısıyla kelime jargon kapsamındadır.

Biz galeri olarak garaj çalışıyoruz. (DED, 65)

GARAJDAN / GARAJ ARABASI: Kayseri tüccar dilinde “el değmemiş, sorunsuz araç” (DED, 65) anlamında kullanılan bu kelime günlük dilde yer alsa da bu anlamı ile hiçbir ilgisi yoktur. Kelime Anadolu ağızlarında bulunmamakla beraber jargon kapsamında yer almaktadır.

Garaj arabası bu araba, daha temizini bulamazsın.

Satılık 2005 model araba, garajdan. (DED, 65)

İSTİMCİ: Anadolu ağızlarında da kullanılan bu kelime “sarhoş, ayyaş, güvenilmez” (DS, IV) anlamları bulunmakta beraber Kayseri tüccar dilinde “ticarete güven vermeyen kişi” (DED, 33) olarak geçmektedir. Argo kapsamına giren bu kelime günümüzde deyimlerde yer aldığı görülmektedir.

İstimciye denk gelmeden bir ticaret yaparsak kâr edebiliriz. (DED, 33)

HACAMAT: “Vücudun herhangi bir yerini hafifçe çizip üzerine boynuz, bardak veya şişe oturtarak kan alma.” Şeklinde bir tanımı olan ve alternatif tıpta hala kullanılan bu yöntem Kayseri tüccar dilinde de bozulan bir yeri tamir etme (DED, 65) amacıyla sunulan çözüme hacamat denmektedir. Anadolu ağızlarında insanlar için kullanılan bu yöntem şekil değiştirerek Kayseri tüccar diline yerleşmiştir. *Büyük Argo Sözlüğü*'nde de “kesici bir araçla yaralama” (BAS, 133) anlamıyla yer almaktadır. Anadolu ağızlarında ve Kayseri tüccar dilinde amaç ve yöntem aynı kapsamda iken *Büyük Argo Sözlüğü*'nde elime şekil değiştirip tamir ve onarmadan çıkmaktadır. Bu sebeple kelime jargon kapsamındadır.

Abi bu arabanın bagajını komple değiştirirsek iki bin lirayı geçebilir ama istersen ben bunu hacamatla beş yüz liraya hallederim. (DED, 65)

HAYBECİ: “Çalışıp emek harcamadan para, çıkar elde etmek isteyen kimse, bedavacı, beleşçi.” (BAS, 142; SK) anlamında kullanılan bu kelime aynı anlamında Kayseri galerici ve emlak sektörlerinde yer almaktadır. Aynı kullanım sahasına sahip bu kelime ses ve şekil değişikliğine uğramadan günlük dilde de bulunmaktadır. Bu nedenle kelime argo sınırında yer almaktadır.

Haybecilerle bizi karıştırmayınız, biz bu emlak işini resmi olarak ve hakkıyla yapıyoruz! (Ahmet

¹ Erten, Münir, Diyarbakır Ağızı, TDK Yay., 1994, Ankara.

Yağcıoğlu, 25.04.2019, Kayseri)

KATTAŞ'IN SOBASI: Kattaş soyadına sahip Kayseri'de yaşayan bir ailenin cimriliğinden hareketle ortaya çıkmış olan bu tabir "kalitesiz kömür" (DED, 55) anlamındadır. Kayseri tüccarlarından sadece kömürcüler arasında kullanılan bu tabir jargon sınırlarındadır.

-Tonu beş yüz liradan bir kömür varsa alacağım, yoksa almam.

-Kusura bakma ama Kattaş'ın sobası olur o dediğin kömür. (DED, 55)

KAYITSIZ: Daha çok galericilerin kullandığı bir kelimedir. Kelime "kayıd olmayan, hasar kayıt girişi bulunmayan, temiz araç" (DED, 66) anlamındadır. *Kayıtsız* kelimesi günlük konuşma dilinde yer almaktadır. Fakat bu kelimenin anlam çerçevesinde alıcıya malı satmak için kullanılmış olan bir övgü söz konusudur. Günlük hayatta *kayıtsız* kelimesinin övgü bağlamında kullanımı yoktur. Bu sebeple kelime jargon kapsamındadır.

Nokta hata bulamazsınız (araçta), ayrıca kayıtsız olması da ayrı bir ayrıcalık olur bu devirde. (DED, 66)

KIZIKLININ İŞİ: "Gerçekleşmesi imkânsız iş" (DED, 56 - 57) anlamında kullanılan bu söz öbeği sadece Kayseri tüccarları arasında kullanılmaktadır. Kayseri'nin Kızık adlı bir köyünde yaşayan kişinin güneşten rahatsız olup güneşe dava açmak üzere bir avukata başvurması üzerine ortaya çıkan bu tabir jargon kapsamındadır.

-Bu senedi ben yazdım ama ödemeyeceğim, mahkemeye vereceğim gerekirse.

- Seninki Kızıklının işi. (DED, 56-57)

KOKLAMAK: Bu fiil günlük hayatta da çoğu zaman kullanılan bir fiildir. "Çok az harcamak, kullanmak" (DED, 66) anlamına gelen bu fiil Anadolu ağızlarında da (DS, IV) kullanılmaktadır. Aynı anlam ve kullanım çerçevesinde yer alan bu fiil argo sınırlarına girmektedir. Kayseri tüccar dilinde de satılan veya alınan malı, daha çok araç için kullanılsa da, övmek, çok masrafı olmadığını ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır.

Yakıtı süper, kokluyor. (DED, 66)

LASTİK SARRAFI: Daha çok hurdacılar arasında kullanılan bu söz öbeği lastik toplayıcısının iyi para kazandığının ifadesinde (DED, 66) kullanılmaktadır. Anadolu ağızlarında yer almayan bu öbek jargon kapsamındadır.

Öyle giyim kuşamına bakma, adam lastik sarrafı. (DED, 66)

MADAZILI: Kayseri'nin Develi ilçesinde bulunan bir köy adı olan Madazı, "asık suratlı, ilgisiz" (DED, 59) anlamıyla Madazılı kelimesinde yer edinmiştir. Kayseri tüccarları arasında müşteriye karşı ilgisiz olan satıcılar için kullanılmakta olup jargon sınırları içerisinde değerlendirilmelidir.

Madazılı olursan esnaf olamazsın! (DED, 59)

MADİK ATMAK: "Hile yapmak, dalavere yapmak" (BAS, 206; DS, IV; SK) anlamında kullanılan bu kelime Kayseri'de yer alan tüm esnaflar tarafından bilinir ve kullanılır. Kelime kavram alanı olarak genel bir kullanıma sahip olmasından ötürü argo sınırında yer almaktadır.

Madik atarak para kazanan esnafın ömrü uzun olmaz. (Abdussamet Gökçek, 26.04.2019, Kayseri)

MAHİR USTA USULÜ: "Bir buçuk porsiyon pide" (DED, 57) anlamında kullanılan bu söz öbeği daha çok lokanta esnafı arasında kullanılmaktadır. Bu söz öbeği ile müşteriye bir değil bir buçuk pide satmak hedeflenir ve müşterinin bu durumdan haberi olmamaktadır. Sadece Kayseri tüccarları arasında bilinen bu öbek jargon sınırları içerisindedir.

Ustam abime ordan bir Mahir Usta usulü at firma! (DED, 57)

MANTAR: Hem Anadolu ağızlarında hem Kayseri ağızında kullanılan "çürük" (SK) anlamında kullanılan kelime *Büyük Argo Sözlüğü*'nde "yalan, hile; aptal, salak, değersiz, yararsız, anlamsız" (BAS, 211) anlamlarındadır. Kapsam ve kavram alanı aynı olan bu kelime satılan malın iyi olmadığını ifade etmektedir. Argo sınırına giren bu kelime daha çok manavlık yapan esnaflar arasında kullanılmaktadır.

Mantar bu alma! (Süleyman Aydoğdu, 27.04.2019, Kayseri-Develi)

MANTAR YEMEK: Kayseri tüccarları arasında “kazık yemek” (DED, 52) anlamında kullanılan bu kelime Anadolu ağızlarında bulunmamakla beraber kavram alanı aynı olan *Büyük Argo Sözlüğü’nde* “yalana inanmak, hileye kanmak” (BAS, 211) anlamlarındadır. Kelime argo sınırındadır.

Mantar yemeden al da gel şu malı hadi! (DED, 52)

MAŞANDIZ İŞİ: “Üstünkörü, özensiz yapılan iş” (DED, 57, 58) anlamında kullanılan bu ifade daha çok lokanta esnafı tarafından kullanılmış olup yapılan yemeğin lezzetsiz, baştan savma şekilde yapıldığını göstermektedir. Anadolu ağızlarında yer almayan bu kelimeyi jargon sınırlarında değerlendirmek mümkündür.

Maşandız işi yapmış yine şu yemekleri, verilen para haram vallahi! (Serdar Tanrıverdi, 27.04.2019, Kayseri)

MINCIKÇI: “Dolandırıcı” (DED, 49) anlamında kullanılan kelime Anadolu ağızlarında “çürümüş, bozulmuş meyve” (DS, IV) olarak geçmektedir. Kayseri tüccarları arasında çok sık kullanılan bu kelime anlam değişmesine uğrayarak jargon kapsamına girmektedir.

Hadi abiye şaşırdım, o herifin mincikçi olduğunu bilmiyor muydu da ona o kadar mal verdi? Hayret!”

NÖBET USULÜ: “Olurundan fazla fiyat biçme” (DED, 57) anlamında kullanılan bu söz öbeği Kayseri tüccarları arasında tanıtık olmayan, Kayserili olmadığı anlaşılan müşteri için kullanılmaktadır. Anadolu ağızlarında yer almayan bu öbek jargon kapsamındadır.

Şu gelen iki kişiye nöbet usulü uygula! (Salih Somuncu, 27.04.2019, Kayseri-Develi)

OKUNAKLI GELMEK: Kayseri tüccarları arasında çok sık kullanılan bu kelime daha çok alışverişte anlaşılabilirliğe yakın teklif verme ve satıcıdan satım esnasında insafı davranıp çok indirim yapılmasını beklenmemesi (DED, 67) amacıyla kullanılan bir birleşik fiildir. Bu birleşik fiil Anadolu ağızlarında yer almamaktadır dolayısıyla jargon sınırları içerisinde değildir.

Hacı abi, sana yardımcı olacağım ama sen de biraz okunaklı gel! (DED, 67)

PARMAĞIM İÇİNDE: Komisyon karşılığında arabanın veya herhangi bir mülkün satılabileceğinin (DED, 67) ifadesinin barındığı bu söz öbeği *Büyük Argo Sözlüğü’nde* de bir kimseden satın alınmış eski eşyanın satışı sırasında “bu işe ortağım” (BAS, 239) anlamıyla yer almakta fakat Anadolu ağızlarında kullanılmamaktadır. Bu söz öbeği de belli bir kesim tarafından özel bir anlam barındırarak kullanıldığı için argo kapsamındadır.

Evini kiralarım ama parmağım içinde bunu bilesin! (Bünyamin Kalfaoğlu, 28.04.2019, Kayseri)

PİLİÇ: “Masrafsız, hasarsız, temiz araç” (DED, 67) anlamında kullanılan kelime Anadolu ağızlarında ve *Büyük Argo Sözlüğü’nde* “Genç, güzel ve alımlı kız veya kadın” (BAS, 244 / DS, V) anlamlarında kullanılmaktadır. Bu kelime sadece Kayseri tüccar dilinde bu anlamıyla kullanıldığı için kelimeyi jargon olarak değerlendirmek mümkündür.

Böyle piliç bulamazsın, daha tertemiz kız gibi bir araba, hayrını gör! (DED, 67)

PÜÇÜKLÜYÜ YEMEK: Anadolu ağızlarında pürçüklü “havuç” (DS, V) anlamında kullanılmaktadır. Kayseri tüccarları arasında da erkeğin cinsel organı ile ilişkilendirilmiştir. “Kazık yemek, kazıklanmak” (DED, 52) anlamında kullanılan bu kelime jargon sınırları içerisinde değildir.

Aynısını ben bin liraya aldım, kusura bakma da püçüklüyü yemişsin! (DED, 52)

SAKAL: “Para” (BAS, 255; SK) anlamında kullanılan bu kelime Anadolu ağızlarında “Tütün kamışlarına iki ya da üç yerden bağlanan ip, kırnap; sakal” (DS, V) anlamlarıyla yer almaktadır. Kayseri tüccar dilinde yaygın olarak kullanılan bu kelime günlük konuşma dilinde de aynı anlamıyla yer aldığı için argo sınırında yer almaktadır.

Sakalım yok bugün abey kusura bakma! (Ali Çiftçi, 05.05.2019, Kayseri)

SEYRANİ’NİN SAZI: “Patavatsız, arabozan, huzursuzluk çıkarıcı kişi” (DED, 57) anlamında kullanılan

bu tamlama Âşık Seyrani ile özdeşleştirilmiştir. Hiciv ustası olan şair, diyeceği sözü sakınmadan ifade etmesi sebebiyle bazı sıkıntılar yaşamıştır. Bu sıkıntılara işaret eden tamlama Kayseri tüccar dilinde olumsuzluk ifade etmektedir. Sadece Kayseri tüccar dilinde yer alan bu kelime jargon kapsamındadır.

Geldi Seyrani'nin sazı, şimdi ortalığı karıştırır, işi bozar; sonra konuşalım bu konuyu biz! (DED, 57)

SİNDELHÖYÜKLÜ KÖR BEKİR: Sindelhöyük Kayseri'de yer alan bir kasaba adı olup Kör Bekir bu kasabada yaşamış bir kişidir. "İşini iyi yapmayan/yapamayan" (DED, 58) anlamının yüklü olduğu bu kullanım ima yoluyla olumsuz anlamda sadece Kayseri tüccarları arasında bilinmekte ve jargon sınırları içerisinde yer almaktadır.

Yaprak döneri bir Ahmet Usta yapar bir de Sindelhöyük'lü Kör Bekir. (DED, 58)

SÜMBÜL: Kayseri tüccar dilinde "tercih edilmeyen renk, cırtlak" (DED, 45) anlamlarında kullanılan bu kelime rengi sebebiyle satışı iyi olmayan araç kullanım sahasına sahiptir. Anadolu ağızlarında "evlilik dışı doğan çocuk" anlamında da kullanılan bu kelime olumsuzluk açısından bir ortaklığa sahip olsalar da kelime Kayseri tüccarlarına özel olduğu için jargon kapsamındadır.

Renği sümbül, beş para etmez. (DED, 45)

TAŞAĞINA SU SERPMEK: "Az bir miktar peşin para" (DED, 53-54) anlamında kullanılan kelime Kayseri tüccarları arasında satıcıyı kısa vadede rahatlatmak için alıcının verdiği çok az bir parayı ifade eden tabirdir. Anadolu ağızlarında yer almayan bu kelime jargon sınırları içerisinde yer almaktadır.

O boşa konuşmasın, pazarlığı bitirdik; şu on bin lirayı eline verdik mi taşığına su serpilir. (DED, 53-54)

TIKLAMA / TIKILAMA: "Kazaya karışan araç" (DED, 44) anlamına gelen bu kelime daha çok gericiler ve sanayi ustaları arasında bilinmekle beraber sadece Kayseri tüccar dilinde yer almaktadır. Aracın daha önceden kaza yaptığı ifadesini barındıran bu kelime jargon kapsamındadır.

Tıklama var mı bakalım! (Recep Güçlü, 10.05.2019, Kayseri)

TÜRKEŞ ÇAYI: Anadolu ağızlarında sadece "Türkeş" olarak bulunan bu kelime "işe yaramayan koyun veya keçi derileri" (DS, VI) anlamında kullanılmakta iken bu söz öbeği Kayseri tüccar dilinde de "demli çay" (DED, 61) anlamında kullanılmaktadır. Bu öbek jargon kapsamında yer almaktadır.

Güzel bir Türkeş çayı vereyim de iç. (DED, 61)

ÜRYAN: Anadolu ağızlarında "çıplak" (DED, 53) anlamında kullanılan bu kelime Kayseri tüccarları arasında "utanmaz" anlamında kullanılmaktadır. Daha çok dolandırıcılığı meslek edinen kişiler için kullanılan bu tabir argo kapsamındadır.

Nerden denk geldik bu üryana! (DED, 53)

ZABZİB: Sadece Kayseri tüccar dilinde yer alan bu kelime "zabıta" (DED, 36) anlamına gelmektedir. Daha çok seyyar satıcılar arasında bir şifre mahiyetinde olup jargon sınırlarındadır.

Zabzib geliyor yine, şunun sıfatına bak! (DED, 36)

SONUÇ

İncelenen kelimeler *Anadolu ağızları* ve *Büyük Argo Sözlüğü* ile karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma sonucunda her kelimenin kazandığı anlam sunulmuştur. Sunulan anlamlar neticesinde kelimenin argo / jargon sınırında bulunduğunu şöyle bir tablo ile göstermek mümkündür:

İNCELENEN KELİMELER	ANADOLU AĞIZLARINDAKİ ANLAM	BÜYÜK ARGO SÖZLÜĞÜ'NDEKİ ANLAM	KAYSERİ TÜCCAR DİLİNDEKİ ANLAM	ARGO / JARGON SINIRI
Adana	ormancılıkta bir kereste çeşidi	yok	inşaatta kalıpcılık	jargon
Adırık Çödürük	tahterevalli	yok	tahterevalli	argo
Ağız Dadı	dirlik, düzenlik, rahatlık, huzur, afiyet, sağlık, şenlik	yok	işlerin yolunda gitmesi	argo
Ağızdan Gububuk Akmak	çok çirkin, iğrenç laflar söylemek	yok	suratsız kimse	jargon
Ali Bilir	yok	yok	her şeyi çok iyi bildiğini sanıp ama yaptığı işten hiçbir kazanç elde etmeyen	jargon
At Pazarı	yok	yok	yalancı, sahtekâr kişi	jargon
Balkonu Temiz	temiz balkonu olan kimse	sadece 'balkon' "meme, göğüs"	motor kaputunda yer alan boya orijinal	jargon
Başak /Başak Etmek	çalıntı ürün	yok	çalıntı ürün	argo
Berkitmek	kapatmak, tıkamak, örtmek; pekiştirmek, sıkıştırmak, sertleştirmek, katılaştırmak...	yok	bir malın ederinden çok etmesi için biraz beklemek, malın değerinin artmasını beklemek	jargon
Büğleğen'de Balık Tutmak	yok	yok	gerçekleşmesi zor, hatta imkânsız	jargon
Carı	canlı, becerikli, eli çabuk	yok	peşin para ile yapılan iş	jargon
Dınının Bekir	yok	yok	işinde iyi olmayan, işini savsaklayan	jargon
Ecevit Kasketi	yok	yok	kaliteli ve pahalı elbise	jargon
Erbakan Çayı	yok	yok	açık çay	jargon
Fenese	yavaş ve serin esen yel	yok	soğuk yemek veya pide	jargon
Garaj	garaj	dişilik organı	çok büyük, uzun araç	jargon
Garajdan / Garaj Arabası	yok	yok	el değmemiş, sorunsuz araç	jargon

Götü Kesik Araba	yok	yok	olduğundan daha düşük değere sahip araç	jargon
Hacamat	hacamat	kesici bir araçla yaralama	bozulan bir yeri tamir etme	jargon
Haybeci	çalışıp emek harcamadan para, çıkar elde etmek isteyen kimse, bedavacı, beleşçi	çalışıp emek harcamadan para, çıkar elde etmek isteyen kimse, bedavacı, beleşçi	çalışıp emek harcamadan para, çıkar elde etmek isteyen kimse, bedavacı, beleşçi	argo
İstimci	sarhoş, ayyaş, güvenilmez	sadece istim "ispirtolu içkiler, rakı"	ticarette güven vermeyen kişi	argo
Kattaş'ın Sobası	yok	yok	kalitesiz kömür	jargon
Kayıtsız	kaydı olmayan	yok	hasar kayıt girişi bulunmayan, temiz araç	jargon
Kızıklının İşi	yok	yok	gerçekleşmesi imkânsız iş	jargon
Koklamak	çok az harcamak, kullanmak	yok	çok az harcamak, kullanmak	argo
Lastik Sarrafı	yok	yok	lastik toplayıcılarının zengin olması	jargon
Madazılı	yok	yok	asık suratlı, ilgisiz	jargon
Madik atmak	hile yapmak, dalavere yapmak	hile yapmak, dalavere yapmak	hile yapmak, dalavere yapmak	argo
Mantar	çürük	yalan, hile; aptal, salak, değersiz, yararsız, anlamsız	çürük	argo
Mantar Yemek	yok	yalana inanmak, hileye kanmak	kazık yemek	argo
Maşandız İşi	yok	yok	bir buçuk porsiyon pide	jargon
Mıncıkçı	çürümüş, bozulmuş meyve	yok	dolandırıcı	jargon
Nöbet Usulü	yok	yok	olurundan fazla fiyat biçme	jargon
Okunaklı Gelmek	yok	yok	indirim beklemek, alışverişte anlaşabilirliğe yakın teklif verme	jargon
Parmağım İçinde	yok	bir kimseden satın alınmış eski eşyanın satışı sırasında "bu işe ortağım" anlamında kullanılır.	komisyon karşılığında araba ve malın satılabilmesi	jargon

Piliç	genç, güzel ve alımlı kız	genç, güzel ve alımlı kız	masrafsız, hasarsız, temiz araç	jargon
Püçüklüyü Yemek	havuç	yok	kazık yemek, kazıklanmak	jargon
Sakal	tütün kamışlarına iki ya da üç yerden bağlanan ip, kınap	para	para	argo
Seyrani'nin Sazı	yok	yok	patavatsız, arabozan, huzursuzluk çıkaran kişi	jargon
Sindelhöyükü Kör Bekir	yok	yok	işini iyi yapmayan / yapamayan	jargon
Sümbül	evlilik dışı doğan çocuk	yok	tercih edilmeyen renk, cırtlak	jargon
Taşığına Su Serpmek	yok	yok	az bir miktar peşin para	jargon
Tıklama / Tıklama	yok	yok	kazaya karışan araç	jargon
Türkeş Çayı	yok	yok	demli çay	jargon
Üryan	çıplak	yok	utanmaz	argo
Zabzib	yok	yok	zabıta	jargon

İncelenen kelimeler bağlamında bir kelimenin argo / jargon olduğunun belirlenmesinde kullanılacak ölçütler ve bu iki terimin ortak noktaları şöyle sıralanabilir:

1. Kayseri tüccar dili temelinde inşa edilen bu çalışmada toplamda 46 kelime incelenmiştir. Bu kelimelerden bazıları önceden tez veya araştırmalar neticesinde elde edilen bazıları ise sözlü kültürde şahit olunan kelimelerden oluşmaktadır. İncelenen kelimeler hem *Derleme Sözlüğü*'nden hem de *Büyük Argo Sözlüğü*'nden de tanıklanmak suretiyle inceleme kapsamına alınmıştır. Bu kapsamda eğer kelime anlam ve yapı olarak ister *Derleme* ister *Büyük Argo Sözlüğü*'nde aynı anlamda yer alıyorsa bu kelime argo sınırında, yer almıyorsa jargon sınırında değerlendirilmiştir. Çünkü kelimenin sadece Kayseri tüccarları arasında mı kullanıldığı yoksa mahallileşme sürecine girip birçok farklı meslek veya özel grupta mı yer aldığı çalışmanın amacı için önemli bir hususiyet arz etmektedir. İncelenen 11 kelime argo, 35 kelime de jargon olarak değerlendirilmiştir.

2. Günlük dilde kullanılan kelimelere yeni anlamlar yüklenerek somutun soyuta, soyutun da somuta dönüştürüldüğü argo ve jargonda iletişimi hızlandırmak ve bu hızlılığı sağlarken de dış dünyaya iletişimi kapatarak gizliliği esas kılmak söz konusudur. Her iki terimde de dikkat çekici ilk hususiyet gizliliklidir. İkinci hususiyet ise mecazlaşmıştır.

3. Mecaz ve anlam değişimleri dışında deyim aktarması da her iki halk ürününde kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntem kullanılırken dilin temel mekanizmasının bozulduğu ve değiştiği görülmektedir.

4. Sözlü edebiyata katkısı olan bu iki halk ürününün temelinde mesaj bulunmaktadır.

5. Argo yazılı dilde, deyimlerde ve birleşik fiillerde hayat buluyorken jargon konuşma dilinde kalmaktadır. Halk ağzında yer alan jargon halk kültürüne ciddi katkılar sunmaktadır.

6. Jargonu kullanan kesim belli gruba mensup olarak kalırken argo biraz daha mahalli bir unsura sahip olup genele hitap edebilmektedir.

7. Aynı kelimenin anlam daralması, anlam genişlemesi, anlam iyileşmesi ve anlam kötüleşmesi yoluyla geniş bir perspektife sahip olması söz konusudur. Buradaki temel hususiyet kelimenin hangi manada kullanıldığıdır. Bu sebeple kelimenin kullanıldığı mana, argo mu jargon mu olduğunu belirlemede önemli bir ölçüt olmaktadır.

KISALTMALAR

DED: Develi Esnaf Dili

DS: Derleme Sözlüğü

SK: Sözlü Kaynak

BAS: Büyük Argo Sözlüğü

KAYNAKÇA

- Akpınar, T. (2003). *Türk Kültür Tarihinden Esintiler*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Aksan, D. (2006). *Anlambilim-Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, 4. Baskı, Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksan, D. (2006). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara: Engin Yayınevi.
- Aktunç, H. (2017). *Büyük Argo Sözlüğü*, B. 11, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Alp, R. (2006). Kolejliler Arasında Oluşan Jargon Üzerine Bir İnceleme. *Milli Folklor*, Yıl: 18, Sayı: 71, s. 6-10.
- Arslan, M. (2004). *Argo Kitabı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Aygün, A. (2006). Kod-yazar Bir "Site sahibi": Ersan Özer. *Milli Folklor*, Yıl: 18, Sayı: 71, s.11-15.
- Bayrı, M. H. (1934). *İstanbul Argosu ve Halk Tabirleri*, İstanbul: Burhaneddin Matbaası.
- Caferoğlu, A. (1953). Anadolu Abdallarının Gizli Dillerinden Bir İki Örnek. *Fuat Köprülü Armağanı*, İstanbul: DTCF Yayınları, s. 77-79.
- Caferoğlu, A. (1954). Pallacı, Tahtacı ve Çepni Dillerine Dair. *Türkiyat Mecmuası*, c. XI, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları Yayınları, s. 41-56.
- Çayırdağ, M. (2001). *Kayseri Tarihi Araştırmaları*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Çifçi, M. (2006). Argonun Niteliği ve Argoya Bakış Açımız. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, İzmir, Cilt: IV, Sayı: 2, s. 297-301.
- Çobanoğlu, Ö. (2005). BAL-TAM Türklük Bilgisi, Prizren, Sayı: 3, s. 232-237.
- Derleme Sözlüğü. 22 Ekim 2019, <https://sozluk.gov.tr/>
- Demir, N. (2002). Türkiye’de Özel Diller. *Yeni Türkiye, Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı 1*, Ocak - Şubat 2002, no. 43, s. 422-428.
- Devellioğlu, F. (1990). *Türk Argosu*, B.7, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dundes, A. (2003). Halk Kimdir (Çev. Metin Ekici). *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, Ankara: Milli Folklor Yayınları, s. 1-30.
- Ersoylu, H. (2010). *Türk Argosu Üzerinde İncelemeler*, İstanbul: Ötügen Yayınevi.
- Güncel Türkçe Sözlük. 2 Eylül 2019. Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/?kelime=>
- Günşen, A. (2007). Gizli Dil Açısından Alevilik – Bektaşilik Erkân ve Deyimlerine Bir Bakış. *Türkoloji Araştırmaları*, S. 2, s. 328-350.
- Gür, M. (2002). Ahmed Rasim’de Argo. *Türk Kültüründe Argo*, Hollanda: Haarlem, Sota Vakfı Yayınları.
- Goody, J. (2009). Folklore. *Cultural Performances, and Popular Entertainments*, Ed. Richard Bauman, New York, Oxford: Oxford University Press, 1992: 12-21., *Milli Folklor*, Yıl:21, Sayı: 83.

- Ersoylu, H. (2004). *Türk Argosu Üzerinde İncelemeler*, İstanbul: L&M Yayınları.
- Kalsın, Ş. ve Pehlivan, A. (2007). Kıbrıs Ağzında Argo. *Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu*, s. 1-13, 25-27 Nisan, Erzurum.
- Kaymaz, Z. (2003). *Türkiye'deki Gizli Diller Üzerine Bir Araştırma*, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Kılıç, Ö. (2006). *Kayseri'de Ticaret Dili*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- Mangır, M. (2011). Osman Cemal Kaygılı'nın Söz varlığında Argo. *TÜBAR-XXX-*, s. 233-252.
- Metin, E. (2006). "Kent Folkloruna Bir Örnek: Doktor Folkloru", *Milli Folklor*, Yıl: 18, Sayı: 71, s. 34-38.
- Özkan, N. (1991). Erkilet Gizli Dili. *Erciyes Yöresi, 1. Folklor, Halk Edebiyatı ve Etnografya Sempozyumu Bildirileri*, s. 295-315, Kayseri, 1991.
- Püsküllüoğlu, A. (2004). *Türkçenin Argo Sözlüğü*, Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Sağol, G. (2016). Argo Sözlükleri. *Türk Kültüründe Argo*, (Ed. Emine Gürsoy Naskali, Gülden Sağol), İstanbul: Ka Kitap.
- Somuncu, A. Ş. (2018). *Develi İlçesi Esnaf Dili*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- Şen, M. (2016). Argo Üzerine. *Türk Kültüründe Argo*, (haz. Emine Gürsoy- Naskali, Gülden Sağol), s.19-40, İstanbul: Ka Kitap.
- Şimşek, S. (1958). *Argo Lugatçesi*, İstanbul: Okay Yayınevi.
- Şirali, M.Ş. (1996). Azerbaycan'da İşlenen Argolar. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara: TDK Yayınları
- Özkırmı, A. (1982). *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. I, s. 119, İstanbul.
- Tunç, G. (2008). *Askerliğe İlişkin Argo İfadelerdeki Metaforik Yapı*, *Milli Folklor*, Yıl: 20, Sayı: 78, s. 105-108.
- Tüzin, D. (2006). *Argo ve Küfür Bağlamında Cinsel Eylemin Nesnesi Olarak "Kadın"*, *Milli Folklor*, Yıl: 18, Sayı: 71, s. 105-107.
- Uzuntaş, A. (2016). Argoya Dilbilimsel Açından Bir Bakış. *Türk Kültüründe Argo*, (Ed. Emine Gürsoy Naskali- Gülden Sağol), s. 41-51, İstanbul: Ka Kitap.
- Yıldırım, D. (1998). Sözlü Kültür ve Folklor Kavramları Üzerine Düşünceler. *Türk Bitiği Araştırma/ İnceleme Yazıları*, Ankara, 1998.
- Yıldız, N. (2002). *Askeri Okul Argosu*, *Türk Kültüründe Argo* (Ed. Emine Gürsoy Naskali – Gülden Sağol), Haarlem, Hollanda: Sota Yayınları.

Wiedergabe der fremden Kultur in den Erzählungen von Emine Sevgi Özdamar

Emine Sevgi Özdamar'ın Öykülerinde Yabancı Kültürün Sunumu

Dr. Öğr. Üyesi Nurhan Uluç

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2424-6879>

Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, Sakarya – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 13.05.2020

Kabul: 20.06.2020

On-line Yayın: 25.06.2020

Anahtar Kelimeler

Emine Sevgi Özdamar
Aynadaki Avlu
Kültür Aktarımı

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.43569>

Öz

Almanca yazan Türk asıllı yazarların Almanya'da yazdığı eserler, Alman toplumunun birlikte yaşadığı Türk toplumunun kültürünü daha iyi anlayarak ortak bir yaşam sürmelerine önemli katkılar sağlamaktadır. Emine Sevgi Özdamar'ın eserleri bunların en önemlilerindedir. 'Emine Sevgi Özdamar'ın Öykülerinde Yabancı Kültürün Sunumu' adlı çalışmada Türk asıllı Almanca yazan yazarlardan Emine Sevgi Özdamar'ın 'Aynadaki Avlu' başlıklı kitabında yer alan öykülerde Türk kültürüne özgü içeriklerin kültür aktarımı açısından değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Bu doğrultuda dil ve kültür arasındaki tartışmasız bağın en etkili kullanım biçimlerinden biri olan edebiyat eserlerinde sunulan kültürel özelliklerin insan hayatından ayrılamayacağı da tartışmasız bir gerçektir. Özellikle dil içerisinde kullandığımız deyimler ya da atasözlerinin o dile ait toplumsal kültürel birikimlerinin bir sonucu olduğu düşünüldüğünde öteki kültürdeki okuyucuya bu ifadelerin sunulması kültürlerarası iletişim ve etkileşimin geliştirilmesine yönelik ayrıca bir görev üstlendiği de söylenebilir.

Bu bağlamda Emine Sevgi Özdamar'ın eserleri, kültürlerarasılık anlamında, Almanya'da yaşayan Türklerin kültürel davranışlarının kendine özgülüğünü ve kendi kültürü içindeki anlamlarını ortaya koyarak, Alman toplumunun Türkleri kendi kültürel davranış kalıpları içinde anlamasına önemli katkılar sağlamıştır. Buna paralel olarak Emine Sevgi Özdamar'ın kültürler arasında köprüler kuran 'Aynadaki Avlu' adlı kitabında yakın geçmişteki toplumsal-tarihsel olaylara anıları açısından baktığı 'Aynadaki Avlu', 'Karagöz Almanya'da', 'Benim İstanbulum' ve 'Benim Berlinim' öykülerinde kaleme aldığı Türk kültürüne özgü yapıların incelenerek farklı kültürlerin karşılaşması açısından önemli değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Uluç, N. (2020). Wiedergabe der fremden Kultur in den Erzählungen von Emine Sevgi Özdamar. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 80, Summer, p. 183-190.

The Representation of Foreign Culture in Emine Sevgi Özdamars Narratives

Asst. Prof. Dr. Nurhan Uluç

Sakarya University, Faculty of Arts and Sciences, Department of German Language and Literature,
Sakarya – TURKEY

Article History

Submitted: 13.05.2020

Accepted: 20.06.2020

Published Online: 25.06.2020

Key Words

Emine Sevgi Özdamar
The Courtyard in the Mirror
Culture Transfer

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.43569>

Abstract

With the works written by Turkish authors of German origin in Germany, German society contributes significantly to their shared life by better understanding the culture of the Turkish society in which they live together. Emine Sevgi Özdamar's works are among the most important of them. In this study, 'The Representation of Foreign Culture in Emine Sevgi Özdamars Narratives', it is aimed to evaluate the content which is peculiar to Turkish culture in terms of cultural transfer in the narratives in the book titled 'Courtyard in the Mirror' by Emine Sevgi Özdamar, one of the German authors of Turkish descent.

In this respect, it is an indisputable fact that the cultural features presented in literary works, which are one of the most effective ways of using the undisputed link between language and culture, cannot be separated from human life. Especially considering that the idioms or proverbs we use in language are the result of the social cultural accumulation of that language, it can be said that the presentation of these statements to the reader in the other culture also assumes a task for the development of intercultural communication and interaction.

In this context, the works of Emine Sevgi Özdamar reveal the specificity and meaning of the cultural behavior of the Turks living in Germany in terms of interculturality. Özdamar's work have contributed significantly to German society's understanding of Turks in their own cultural behavior patterns. In parallel, Emine Sevgi Özdamar's book 'The Courtyard in the Mirror', which bridges between cultures, looks at recent social-historical events in terms of her memories. By examining the structures specific to Turkish culture written in the stories 'The Courtyard in the Mirror', 'Black Eye in Germany', 'My Istanbul' and 'My Berlin', the importance of different cultures will be evaluated in terms of the encounter.

Einleitung

Immer mehr Menschen ziehen in der globalisierten Welt aus unterschiedlichen Gründen in ein anderes Land. Im Oktober 1961 schloss Deutschland mit der Türkei ein Abwerbeabkommen. Viele Türken wanderten als Arbeitskräfte nach Deutschland, um dort zu arbeiten und Geld zu verdienen. Sie gingen in ein fremdes Land, dessen Sprache und Kultur sie nicht beherrschten und in dem alles neu für sie war. Man spricht deshalb schon seit den 60er Jahren von der Migration der Fremdarbeiter in Deutschland, unter denen die Türken die größte Zahl bilden. Die Einwanderer aus der Türkei brachten viele Auswirkungen in unterschiedlichen Bereichen mit sich. Die Türken bringen auch ihre eigene Kultur mit sich und werden in dem anderen Land mit Kulturen konfrontiert, die ihnen zuerst fremd sind, aber mit der Zeit lernen sie auch diese Kultur kennen und so mit zwei unterschiedlichen Kulturen zu leben.

Literatur als Widerspiegelung kultureller Konfrontation

Heutzutage ist es schwierig, durch die Einwanderungen wegzudenken, dass diese unterschiedlichen Kulturen in einem Zusammenhang stehen. Gutjahr (2002) betont im Zusammenhang des Kulturbegriffs, „einerseits die Tatsache, dass sich der Mensch mit einer Welt von Symbolen und Bedeutungen umgibt, andererseits, dass das je spezifische Netz von Symbolen und Bedeutungen als konstitutiv für die Identität einer Gruppe/eines Kollektivs angesehen wird“.

Die Kultur ist also Werte, Sitten und Gebräuche, Gedanken, die die Lebensweise einer bestimmten Gesellschaft betonen. Besonders die literarischen Werke spielen eine besondere Rolle bei der Vermittlung der eigenen Kultur und bei der Erlernung einer fremden Kultur. Diese Werke vermitteln einen besonderen Zugang zur Sprache und Gesellschaft eines Volkes. Die Literatur sollte man sich deshalb wichtig nehmen, wenn man sich die Kultur und das Fremdverstehen als Ziel nimmt. Bei dem Verstehen der fremden Kultur ist aber erst einmal wichtig seine eigene Kultur zu wissen. In diesem Zusammenhang muss man erwähnen: Wenn man die Kultur eines Landes betont, spricht man bis zu den 80er Jahren man von einem traditionellen Kulturbegriff. Was bedeutet dieser traditionelle Kulturbegriff? „Im deutschen Sprachgebrauch wurde lange Zeit mit dem ‚Wahren, Schönen und Guten‘ gleichgesetzt, d.h. zur Kultur gehörten nur Bereiche wie belletristische Literatur, Malerei, die so genannte klassische oder ernste Musik, Gebäude der repräsentativen Architektur, klassisches Ballett u. Ä. (Biechele/Padros, 2003: 11).

Aber nach den 80er Jahren änderte sich durch die Unterschiede im sozialen Leben auch der Kulturbegriff, wie auch Bausinger (1980) betont hat. Jetzt spricht man von einem erweiterten Kulturbegriff. Er stammt ursprünglich aus der Ethnologie und umfasst nicht mehr nur die Werke der ‚hohen‘ Kunst, sondern auch beispielsweise Arbeiterlieder und Comicliteratur, Mode und Werbung, Rock- und Popmusik, aber ebenso sozialpolitische Themen – etwa die Art und Weise, wie Arbeitnehmerinteressen z.B. durch Gewerkschaften vertreten werden oder den Umgang mit dem Problem der Umweltzerstörung“ (Biechele/Padros, 2003: 11). Dieser Wandel im Verständnis von Kultur spielt eine wichtige Rolle für das Verstehen der verschiedenen Kulturen.

Eine Verständigung zwischen zwei unterschiedlichen Kulturen kann durch gegenseitige Kenntnis der Kulturen, der Denkstrukturen und der Lebensweise gefördert werden. Es handelt sich hier nicht nur um eine Kultur, sondern um zwei verschiedene Kulturen. So kann man feststellen unter der Kultur, „neben den geistigen Entwicklungen und den sprachlichen Bildern eines Landes - seine gesamte soziokulturelle Lebenswelt, d.h. das Alltagsleben mit der ganzen Lebensweise, den Sitten und Bräuchen, verschiedenen Wertsystemen, Denk- und Glaubensstrukturen sowie den gesellschaftlichen Normen“ (Kuruyazıcı, 2006: 28).

Literatur als Vermittler türkischer Kultur bei Özdamar

Gerade in diesem Zusammenhang sind die literarischen Werke, die diese Kulturen zum Vorschein bringen, wichtig. Mit Hilfe von literarischen Werken kann man ein Bild der gesellschaftlichen Wirklichkeit der anderen Gesellschaft entwickeln und so beim Leser wie Picht (1990) betont „eine Sensibilität für Fremdheitserfahrungen schulen“. Im Rahmen türkisch- deutscher Kultur haben die beiden Länder einen wichtigen Stellenwert, denn sie können einen verschiedenen Zugang zu der fremden Kultur vermitteln. In diesem Zusammenhang ist vor allem die deutschsprachige Literatur der türkischen Autoren und Autorinnen ein gutes Beispiel für die Kulturvermittlung. Sie ermöglichen den deutschen Lesern mit einer ihnen fremden Kultur in Berührung zu kommen. Die Autoren und Autorinnen türkischer Muttersprache sind also wichtig, denn sie bieten den deutschen Lesern so die Möglichkeit mit ihren Denk- und Handlungsweisen in eine andere Welt einzuführen. So können sie Einblicke in die andere also fremde Kultur schaffen.

Türkische Kultur als zentrales Thema in den Werken von Özdamar

Ein konkretes Beispiel für diese Behauptungen ist das Buch mit dem Titel *Der Hof im Spiegel* von Emine Sevgi Özdamar (2005), das verschiedene Erzählungen beinhaltet. Emine Sevgi Özdamar ist eine Autorin türkischer Herkunft. Sie wurde 1946 in Malatya in der Türkei geboren. Sie verbrachte einen großen Teil ihrer Kindheit und Jugend in Istanbul und ging 1965 nach Berlin. Dort verdiente sie in zwei Jahren Geld, das sie zur Finanzierung einer Ausbildung an einer Istanbuler Schauspielschule benötigte. Nachdem sie die Ausbildung absolvierte, ging sie wegen der politischen Repression in der Türkei wieder nach Deutschland. Im Jahre 1976 arbeitete sie als Regieassistentin an der (Ost-) Berliner Volksbühne, und 1978/79 war sie mit einem Programm dieses Theaters als Schauspielerin in Frankreich tätig. In den 80er Jahren wirkte sie in Kinofilmen mit, und im Jahre 1982 veröffentlichte sie mit *Karagöz in Alamania* ihr erstes Theaterstück. Im Jahre 1990 veröffentlichte sie einen Band mit Erzählungen, *Mutterzunge*, und in den 90er Jahren die beiden bereits erwähnten Romane, die sie bekannt machten. 2001 erschien *Der Hof im Spiegel*, ein weiterer Band mit Erzählungen, und 2002 erschien ihr Werk *Seltsame Sterne starren zur Erde* (Hoffmann, 2006: 214).

In der Erzählung *Der Hof im Spiegel* sitzt die Erzählerin nachts im Dunkeln vor einem Spiegel in ihrer Küche. Der Spiegel reflektiert ihr zufällige Blicke in die hell erleuchteten Fenster ihrer Nachbarn. So kann sie aus der Ferne, durch den Spiegel, am täglichen Leben der Bewohner in ihrem Block teilnehmen. Ein System von Spiegeln in ihrer Wohnung bildet eine Art mystischen Raum. So stellt sie eine besondere Nähe zu den Menschen im Spiegel her. Dadurch gelingt es ihr, die Unbekanntheit in der deutschen Großstadt zu überblicken. Die Erzählerin spricht sogar am Telefon mit ihrer Mutter in Istanbul von den Menschen in ihrem Viertel wie von Angehörigen. Diese betrachtet die Erzählerin mit der zärtlichen Distanz eines Liebenden. Sie lässt ihre Mutter an deren Schicksal, deren Leben und Sterben teilnehmen. Zusammen mit ihrer Mutter beweint sie sogar die Verstorbenen in ihrem Viertel. „Im Spiegel ist sie glücklich, weil sie so an mehreren Orten zugleich sein kann. In Deutschland führt sie tatsächlich ein Leben im fremden Land. Die Welt im Spiegel hat aber noch eine weitere Dimension. Im Spiegel wohnen auch die Toten“ (Steinborn, 04.04.2020).

In *Schwarzauge in Deutschland* erzählt Özdamar über ihr erstes Theaterstück *Karagöz in Alamania*. Der Ausgangspunkt dieses Theaterstücks ist ein Brief eines türkischen Gastarbeiters, der für immer in sein Dorf in die Türkei zurückgekehrt ist. Die Autorin wollte über den Gastarbeiter ein Drama schreiben und ihn nach Deutschland zur Premiere einladen. Deswegen fuhr sie mit dem Zug in die Türkei. Sie erzählt in *Schwarzauge in Deutschland* ihre Erlebnisse bei dieser Zugfahrt, außerdem schreibt sie, wie sie ihr Theaterstück inszenierte und die Ereignisse, die sie dabei erlebte.

Mein Berlin handelt über die Erfahrungen, die Özdamar erlebte, als sie 1976 nach neun Jahren

nach Berlin zurückkehrt. Wie sie zwischen Ost- und West-Berlin hin und her fuhr. Sie lebte tagsüber in Ost-Berlin am Theater und in der Nacht kehrte sie nach West-Berlin zurück. In Berlin erinnert sie sich auch an ihr Leben in Istanbul, vor allem an die Worte ihrer Großmutter.

In der Erzählung *„Mein Istanbul“* äußert sie ihre Erinnerungen, dies sie erlebte als sie vor 25 Jahren in Istanbul lebte. Sie erzählte von der Lage in Istanbul, wie sie nach Istanbul geflogen ist, um ihre Eltern, die innerhalb von drei Tagen gestorben waren, zu begraben. Sie erwähnt dabei, was sie auf den Friedhöfen erlebt hat.

Während Özdamar in ihren Erzählungen von den unterschiedlichen Ereignissen erzählt, betont sie auch unterschiedliche kulturelle Komponente. Özdamar schreibt ihre Werke auf deutscher Sprache, das bedeutet sie schreibt in erster Linie nicht für türkische, sondern für deutsche Leser. So können die deutschsprachigen Texte der Autoren türkischer Herkunft eine besondere Rolle spielen. Durch ihre besondere Stelle zwischen zwei Kulturen haben sie die Möglichkeit in ihren Werken zwei verschiedene Kulturen oder auch nur eine Kultur zu zeigen. Sie haben die Chance als Vermittler zwischen unterschiedlichen Kulturen den deutschsprachigen Leser auf die fremde Kultur aufmerksam zu machen. Sie leben nämlich mit dieser Kultur seit Jahrzehnten zusammen.

Özdamar gibt die türkische Volkskultur mit ihren Wertsystemen, ihren Denk- und Glaubensformen, die den deutschen Lesern fremd sind, in einem fremdklingenden Deutsch wieder. Sie nimmt diese Bilder aus dem türkischen Sprachraum und gibt sie nach türkischen Sprachmustern wieder. Zugleich übersetzt sie türkische Eigennamen, Redewendungen, Sprichwörter wortwörtlich ins Deutsche. So wird eine fremde Sprachkultur ins Deutsche umgesetzt und es entsteht eine ungewöhnliche Sprache, die den deutschen Leser anzieht.

Wie Hofmann (2006) betont: „Emine Sevgi Özdamar gehört zu den profilierten Autorinnen der aktuellen deutschsprachigen Gegenwartsliteratur; ihre spezifische Erzählweise, die Verfremdung durch ausgefallene Perspektiven durch Humor und Grotteske bewirkt, hat in der deutschen Öffentlichkeit einen besonderen Erfolg erzielt“.

Sprachgebrauch als kultureller Transfer vom Türkischen ins Deutsche

Die Autorin gibt in ihren Erzählungen also mit Absicht türkische Redewendungen und Sprichwörter mit einer wortwörtlichen Übersetzung wieder. Auch betont sie türkische kulturelle Elemente aus verschiedenen Bereichen. Dieses Buch mit dem Titel *„Der Hof im Spiegel“* beinhaltet acht unterschiedliche Erzählungen. In den Erzählungen *„Der Hof im Spiegel“*, *„Schwarzauge in Deutschland“*, *„Mein Berlin“* und *„Mein Istanbul“* wird versucht mit konkreten Beispielen diese Behauptungen darzustellen.

„Meine Tochter, zuerst musst du mit einer kleinen Nadel in dein eigenes Fleisch stechen. Nur wenn es nicht weh tut, kannst du mit einer Nadel in das Fleisch der anderen Menschen stechen“ (Özdamar, 2005: 12). Dieses Beispiel, den Özdamar in *„Der Hof im Spiegel“* verwendet, ist ein türkisches Sprichwort und bedeutet, dass der Mensch zuerst sich selber kritisieren soll, bevor er andere kritisiert. Ein weiteres Beispiel in *„Schwarzauge in Deutschland“* ist „Ein Arbeiter hat keine Arbeit, wo die Arbeit ist da ist die Heimat“ (Özdamar, 2005: 47). Man möchte mit diesem türkischen Sprichwort betonen, dass die Heimat eines Menschen an dem Ort ist, wo man arbeitet und nicht, wo man geboren ist.

Außerdem gibt es in *„Der Hof im Spiegel“* einige Redewendungen, die aus der türkischen Sprache und so aus der türkischen Kultur stammen. „Die Nachbarn wachten Nase an Nase auf“ (Özdamar, 2005: 25). Dies bedeutet, einige Menschen sind in einer Situation so dicht aneinander, dass ihre Nasen sich fast berühren. Eine weitere Redewendung in *„Der Hof im Spiegel“*: „Ein Mensch hat nicht mehr als eine süße Zunge“ (Özdamar, 2005: 12). Der Ausdruck „süße Zunge“ bedeutet in der türkischen Kultur, dass der Mensch mit seiner Art und Weise so lieb spricht, dass man ihn dadurch mag.

„Meine Tage auf dieser Welt sind auch gezählt, komm bald, komm morgen oder übermorgen, ich will dich sehen“ (Özdamar, 2005: 44). Diesen Ausdruck verwendet man in der türkischen Sprache, wenn jemand betonen will, dass er nicht mehr lange zu leben hat. Im Allgemeinen benutzen diesen Ausdruck ältere Leute, weil sie denken, sie haben nicht mehr lange zu leben. Ein anderes Beispiel ist: „Mein Kind, die Sätze, die du gesagt hast, soll dir ein starker Wind aus deinem Mund wegtragen“ (Özdamar, 2005: 20). Bei einem negativen Ausdruck benutzt man diese Redewendung. Der Wind soll den negativen Ausdruck aus deinem Mund nehmen und wegwehen, als ob er überhaupt nicht gesagt wurde. „Die bösen Blicke hatten ihn getroffen...“ (Özdamar, 2005: 20), dahinter steckt der Aberglaube an eine starke Energie in den Blicken einiger Menschen. Sie können mit ihrem Blick anderen Menschen oder Tieren Schlechtes zufügen. Dies geht sogar manchmal soweit, dass Gegenstände, die man mit neidigen Augen anschaut zerbrechen oder zerspringen können. Dieser Ausdruck wird auch in der türkischen Kultur verwendet. Diese Beispiele werden in ‚Der Hof im Spiegel‘ wiedergegeben.

Im Weiteren benutzt die Autorin auch Ausdrücke, die in der türkischen Kultur öfters benutzt werden um zu betonen, wie wichtig der Mensch ist. „Komm iss, meine Rose, ich gebe dir mein Leben, meine Niere, mein Augenlicht, iss mein Kind, ich nehme auf meine Rücken alle deine Sünden, iss etwas, mein Kind.“ (Özdamar, 2005: 32). „Meine Rose“, „meine Niere“ und „mein Augenlicht“ sind Ausdrücke in der türkischen Sprache, die im Alltag verwendet werden und Schmeichelwörter sind. Özdamar übersetzt diese Ausdrücke auch in ‚Der Hof im Spiegel‘ wortwörtlich. Der deutschsprachige Leser versucht diese in seine eigene Lebenswelt zu übersetzen und kommt so mit einer anderen Kultur in Berührung.

Darstellungsweise kultureller und religiöser Symbole der Türken

Die Erzählungen von Özdamar beinhalten neben den türkischen Sprichwörtern und Redewendungen weitere kulturelle Elemente, die aus der türkischen Kultur stammen. „Als sie starb, stand sie auf dem Friedhof nicht unter dem Baum, wo die Männer sie in die Erde ließen, sondern unter dem nächsten Baum, denn die Mädchen durften nicht am offenen Grab der Toten stehen, nur die Söhne“ (Özdamar, 2005: 12). Dieses Beispiel in ‚Der Hof im Spiegel‘ zeigt, dass es in der türkischen Kultur an einigen Orten üblich ist, dass bei Beerdigungen Frauen und Männer getrennt voneinander stehen und dass Frauen meistens an Beerdigungen nicht teilnehmen. Dazu ist aber zu betonen, dass sich diese Situation besonders in den Großstädten verändert hat, aber immer noch gibt es Leute, die sich daranhalten.

„Die Zigeunerin, die am Anfang der langen steilen Gasse immer Blumen verkaufte, und fuhr aus Istanbul weg“ (Özdamar, 2005: 13). Oder „Aus dem Hörer hörte ich die Stimmen der spielenden Kinder in der steilen Gasse in Istanbul. Die Hupen der Schiffe mischten sich mit den Stimmen der Kinder, und ein Straßenverkäufer schrie: Wassermelonen!“ (Özdamar, 2005: 30) Auch diese Beispiele in ‚Der Hof im Spiegel‘ sind zu erwähnen, denn in Städten der Türkei sieht man an einigen Stellen der Straßen Blumenverkäuferin und Straßenverkäufer. Für den türkischen Leser ist es nichts ungewöhnliches, dass eine Zigeunerin an den Straßen Blumen verkauft oder ein Verkäufer mit einem Wagen Wassermelonen verkauft und dabei auch Wassermelonen schreit, denn er ist in dieser Kultur aufgewachsen. Das gleiche gilt aber nicht für den deutschen Leser. Für ihn ist es eine ungewohnte Situation und eine andere Kultur. In der Erzählung ‚Mein Istanbul‘ von Özdamar ist ein anderes Beispiel „Die Teeverkäufer trugen Tee zu den Leuten, in ihren Taschen klapperte das Kleingeld“ (Özdamar, 2005: 68). Auch diese Situation ist in der Türkei gewöhnlich und gehört auch zur türkischen Kultur. Auf einem Tablett servieren meistens Männer Tee in die Geschäfte damit die Arbeitenden Tee trinken können.

Die Blumenverkäuferin, der Straßenverkäufer und der Teeverkäufer sind Personen, die man im sozialen Leben in der Türkei sehen kann und so auch zu der türkischen Kultur gehören.

In der Erzählung ‚Schwarzauge in Deutschland‘ von Özdamar ist ein anderes Beispiel: „Mein erstes Theaterstück war, Karagöz in Alamania“, 1982. Das bedeutet in Deutsch: ‚Schwarzauge in Deutschland‘“

(Özdamar, 2005: 47). Karagöz ist die Bezeichnung für ein türkisches Schattenspiel, das humorvolle Geschichten beinhaltet und so ziemlich jede Person mit türkischen Wurzeln bekannt ist und auch zur türkischen Kultur gehört. Fast jeder Türke kennt dieses Schattenspiel und die Charaktere dieses Schattenspiels. Mit dem Beispiel in dieser Erzählung lernt auch der deutschsprachige Leser dieses Schattenspiel mit seinen Figuren kennen. Außerdem lernt er die Bedeutung des Schattenspiels in der türkischen Kultur.

Im Weiteren fallen in den Erzählungen auch Beispiele auf, die türkische Ess- und Trinkeigenschaften zeigen. *„Wenn ich in Istanbul ankomme, wird meine Mutter mir dir Tür aufmachen, dass Zimmer wird dann nach den kochenden, gefüllten Weinblättern riechen, die ich liebe“* (Özdamar 2005: 13). Die gefüllten Weinblätter sind ein türkisches Gericht aus der türkischen Esskultur. Oder *„Dann lief er auf einen Friedhof in der Nähe, wo Istanbuler Armenier begraben waren, kam mit einer Flasche Raki zurück und gab mir ein Glas“* (Özdamar, 2005: 14). Raki ist ein türkisches alkoholisches Getränk, dass aus Rosinen oder Trauben hergestellt wird. Es kann zu unterschiedlichen Gelegenheiten getrunken werden und gehört auch wie die gefüllten Weinblätter zu der türkischen Kultur. Auch diese zwei Beispiele stammen aus der Erzählung *Der Hof im Spiegel*. *„Zum Beispiel fand ich einen älteren türkischen Arbeiter, Nihat, der früher Kebabsalonbesitzer war und ein sehr gutes Gesicht hatte, wie eine Mafia-Figur“* (Özdamar, 2005: 49). Dieses Beispiel ist aus der Erzählung *„Schwarzauge in Deutschland“*. Kebab ist am Spieß gebratenes oder gegrilltes Fleisch in gewürzten Stücken und ist eines der bekanntesten Gerichte der türkischen Küche.

Özdamar betont auch in ihren Erzählungen einige Beispiele, die in dem islamischen Glauben von Bedeutung sind. *„Eines nachts sah eine der Frauen meines Vaters im Traum den Heiligen Ali, Mohammeds Schwiegersohn“* (Özdamar, 2005: 20). Der heilige Ali ist der Schwiegersohn von dem Propheten Mohammed. *„Ich selbst glaube nicht mal an meinen Allah. Wie soll ich da an euren Gott glauben“* (Özdamar, 2005: 33). Allah ist ein arabisches Wort für Gott. Im Islam benutzt man den Begriff in unterschiedlichen Situationen und dieser Begriff wird von Türken verwendet. An diesen Beispielen aus der Erzählung *„Der Hof im Spiegel“*, lernt der Leser islamische Kenntnisse.

In der Erzählung *„Mein Berlin“*: *„Am jüngsten Tag werde ich auf der Brücke zwischen dem Paradies und der Hölle stehen. Diese Brücke ist so dünn wie ein Haar, scharf wie ein Säbel. Wen die Sünden zu groß waren, zerschneidet die Brücke den Sünder, und er wird in die Hölle hinunterfallen“* (Özdamar, 2005: 55). Nachdem islamischen Glauben ist es eine Brücke, die in das Paradies führt. Je nach den Sünden oder Wohltaten eines Menschen kommt er nach seinem Tod in die Hölle oder in das Paradies. *„...aus dem Minarett sang ein Muezzin den Ezan...“* (Özdamar, 2005: 69). Dieses Beispiel kommt in der Erzählung *„Mein Istanbul“* vor. Ezan ist der Name, der dem Aufruf gegeben wurde, die Menschen darüber zu informieren, dass die Zeit des Gebetes im Islam kommt. Die Person, die diesen Aufruf macht, nennt sich Muezzin. Ein Minarett ist ein schmaler hoher spitzer Turm an einer Moschee. Hoch oben führt eine Tür auf eine schmale Galerie. Von dort aus hat der Muezzin früher die Muslime zum Gebet gerufen. Muezzin ist eine Berufsbeschreibung und bedeutet Gebetsrufer. Heute sind oben am Minarett fast immer Lautsprecher, der Muezzin ruft über ein Mikrofon durch einen Lautsprecher zum Gebet. An diesem Beispiel lernt der deutschsprachige Leser die Begriffe Ezan, Muezzin und Minarett. Der heilige Ali, Allah, die Brücke zwischen dem Paradies und der Hölle, Ezan, Muezzin und Minarett, die in den Erzählungen erwähnt werden, sind islamische Motive und gehören zur türkischen Kultur.

Der Leserkreis der kulturvermittelnder Werke von Özdamar

An den folgenden Beispielen aus dem Buch mit dem Titel *„Der Hof im Spiegel“* von Özdamar sieht man, dass die Autorin in ihren Erzählungen kulturelle Komponenten aus unterschiedlichen Bereichen verwendet hat. Sie schreibt auf Deutsch, denn die deutsche Sprache ist zu ihrem Erfahrungsraum geworden. Bei den türkischen Sprichwörtern und Redewendungen hält sie sich an das

türkische Denken und übersetzt diese in einen unterschiedlichen Sprachstil. Dabei kann sie für die Redewendungen auch andere Ausdrücke verwenden. Aber indem sie das nicht macht, lernt der deutsche Leser auch so die originalen Ausdrücke der Redewendungen und auch lernt er die Bedeutungen. Bei den anderen kulturellen Komponenten im Werk vermittelt die Autorin den deutschen Leser einige kulturelle Eigenschaften aus der türkischen Kultur. Zum Beispiel von den Ess- und Trinkeigenschaften wie gefüllte Weinblätter, Kebab und Rakı.

Die Autorin schreibt also im ersten Sinn nicht für die türkischen Leser, sondern ihre Adressaten sind die deutschsprachigen Leser, denn ihnen sind türkische Kulturkomponente öfters fremd. Özdamar möchte mit ihren Werken diesen Lesern ihre eigene Kulturtradition wiedergeben. Dies betont sie in einem Gespräch in dem sie folgendes betont: "Ich dachte, das Land stirbt, alle Menschen in ihm werden sterben, man muss das Land fotografieren, bevor es stirbt. Ich wollte mich erinnern an jene Zeit, an den anderen Rhythmus, an eine Welt, die zum Dinosaurier wird. Die Geschichte unserer Generation ist zum Märchen geworden; eben hatten wir sie erlebt- und schon war sie vorbei, weil eine neue Zeit so schnell herangerückt war. Wenn wir diese Märchen nicht schreiben, bleibt nur die Statistik übrig, in der man lesen kann, dass es uns gegeben hat" (Pfister, 1993). Özdamar möchte also eine Volkskultur in Form von Literatur beibehalten. Sie schreibt ihre Werke in der deutschen Sprache und möchte so dem deutschen Leser diese Volkskultur, die ihm fremd ist, weitervermitteln

Schlussfolgerung

Zusammenfassend kann man feststellen, dass die Werke der deutschschreibende türkisch stämmigen Autorinnen bei der Kulturvermittlung eine besondere Rolle spielen. Sie machen kulturelle Phänomene deutlich und vermitteln einen Zugang zur Sprache und Gesellschaft. Bei einem Zusammenleben unterschiedlicher Kulturen, hier deutsch- türkisch, ist dies eine wichtige Besonderheit. Auch Özdamar schreibt auf Deutsch und betont einige türkische Kultureigenschaften. Özdamars Zielgruppe ist also in erster Linie der deutsche Leser. Özdamar versucht ihre Lebenswelt und Kultur aus der türkischen Sprache in ihrem Werk zur deutschen Sprache zu integrieren. Der deutsche Leser amüsiert sich bei dem Lesen dieser Werke und lernt zugleich die Kultur einer fremden Gesellschaft kennen, mit der er zusammenlebt.

LITERATUR

- Bausinger, H. (1980). Zur Problematik des Kulturbegriffs. In: Wierlacher (Hg.): *Fremdsprache Deutsch*, Bd.1: 58-77.
- Biechele M. ve Padros A. (2003). *Didaktik der Landeskunde*. Fernstudieneinheit 31. Berlin etc: Langenscheidt.
- Gutjahr, O. (2002). Alterität und Interkulturalität. *Neuere deutsche Literatur*. In: Claudia Benthien, Hans Rudolf Velthen (Hrsg): *Germanistik als Kulturwissenschaft. Eine Einführung in neue Theoriekonzepte*. Reinbeck bei Hamburg: 345-369.
- Hofmann, M. (2006) *Interkulturelle Literaturwissenschaft*, Paderborn: W. Fink Verlag.
- Özdamar, E. S. (2005): *Der Hof im Spiegel*. 2. Auflage. Köln: Verlag Kiepenhauer und Witsch.
- Pfister, E. (8 Nisan 1993). Ein Roman wie ein Teppich- gewebt aus unendlich vielen Geschichten. In: *Börsenblatt*, Nr.28.
- Picht, R. (1990). Von der Landeskunde zur internationalen Kommunikation. In: Ehnert/ Schröder (Hg): *Das Fach Deutsch als Fremdsprache in den deutschsprachigen Ländern*. Bonn: 323-336.
- Steinborn, K. (2020, 8 Mayıs). Meine deutschen Wörter haben keine Kindheit. Erişim tarihi: 8 Mayıs 2020. https://literaturkritik.de/public/rezension.php?rez_id=4293

Türk Akdeniz Dergisi Bağlamında Antalya'da Doğum ve Çocuk Büyütmeye Dair İnanışların Geçmişle Mukayesesi Üzerine Bir İnceleme

Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Uysal

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1383-2055>

Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Antalya – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 24.03.2020

Kabul: 10.06.2020

On-line Yayın: 25.06.2020

Anahtar Kelimeler

Doğum
Geçiş Dönemi Gelenekleri
Çocuk
İnanışlar
Türk Akdeniz Dergisi

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.43781>

Öz

Doğum, sadece biyolojik olarak dünyaya gelmekten ziyade, kültürel anlamda büyük bir dönüşüm sürecinin de başlangıcıdır. Kadının annelik, erkeğin babalık rollerini üstlenmesi, aile olmanın ilk somut delilinin dünyaya gelmiş olması ve ebeveynlerin psikolojik ve sosyal hayatlarını tamamen kendi üzerine odaklaması yönüyle bu geçiş evresi, beraberinde birçok kültürel uygulamayı da getirmiştir. Bu uygulamalar, modern toplum olmanın verdiği gelişmelerle yavaş yavaş unutulmaya yüz tutsa da kırsal kesimlerde hâlâ varlığını devam ettiren pratikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğum, evlenme ve ölüm gelenekleri olarak ifade ettiğimiz geçiş dönemi geleneklerinin başlangıç aşaması olan doğum süreci, özellikle nazar ve büyü üzerine yapılan uygulamalarla dikkat çekmektedir. Hamilelik sürecinde çocuğun cinsiyetini belirleme adına yapılan tahminlerle başlayan bu süreç, çocuğun dış çıkarması, konuşması ve yürümesi ile devam etmektedir. Bu çalışma, 1937 yılında Antalya'da yayın hayatına başlayan Türk Akdeniz Dergisi'nde yer verilen çocuk doğumu ve büyümesi ile ilgili geleneklerden yola çıkarak, o dönemde uygulanan pratiklerle günümüze kadar ulaşmış ya da unutulmuş kültürel değerleri, bölgede yapılan diğer çalışmalarla kıyaslayarak değerlendirme amacını taşımaktadır. Türk Akdeniz Dergisi içerisinde elde edilen veriler, üç başlık altında tasniflenerek; doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrasında uygulanan ritüeller başlıkları altında ele alınmıştır. Doğum ve çocuk büyüme adına yapılan bu tarama ve kıyaslamalar, geleneksel halk kültürü içerisinde halen varlığını devam ettirmekte olan pratiklerin, gelecek nesillere aktarılmasını hedeflemektedir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Uysal, Y. (2020). Türk Akdeniz Dergisi Bağlamında Antalya'da Doğum ve Çocuk Büyütmeye Dair İnanışların Geçmişle Mukayesesi Üzerine Bir İnceleme. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 80, Summer, p. 191-211.

***A Study on Comparison of Beliefs About Birth and Child
Reading in Antalya with History in the Context of Turkish
Mediterranean Journal***

Asst. Prof. Dr. Yavuz Uysal

Alanya Alaaddin Keykubat University, Faculty of Education, Department of Turkish Education,
Antalya – TURKEY

Article History

Submitted: 24.03.2020

Accepted: 10.06.2020

Published Online: 25.06.2020

Key Words

Birth
Traditions of Transition Period
Child
Beliefs
Turkish Mediterranean Journal

Abstract

Birth is the beginning of a great transformation process in terms of culture rather than just being biologically born. This transition phase brings along many cultural practices regarding the woman's adopting the role of motherhood, man's adopting the role of fatherhood and creating the necessary concrete evidences and conditions to form a family, and the parent's focusing on their own lives in terms of both their psychological and social lives. Although these practices are being gradually disappearing with the developments in the modern society, they are still practiced in rural areas. The birth process, which is the starting phase of the transitional traditions which we express as birth, marriage and death traditions, draws attention especially with practices on evil eye and magic. This process, which starts with the estimations made to determine the sex of the child during pregnancy, continues with the child's tooth extraction, speech and walking. This study aims to evaluate and compare the cultural values that have survived until today or have been forgotten based on the traditions related to the birth and growth published in Turkish Mediterranean Journal which started its publication in Antalya in 1937. The data obtained from the content of Turkish Mediterranean Journal are classified and discussed under three headings; rituals applied before, during and after birth. These scans and comparisons made regarding birth and child rearing aim to transfer the practices that still exist in traditional folk culture to future generations.

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.43781>

GİRİŞ

Türk Akdeniz Dergisi, Antalya Halkevi Dergisi olarak, Şubat 1937'de Antalya'da Muammer Lütfi Bahşı'nın direktörlüğünde ilk sayısı ile yayın hayatına başlamıştır. İki ayda bir çıkacak şekilde düşünülen dergi, o dönem Antalya'sının geçmiş ile bağlarını koparmama ve kültürel değerlerini gelecek nesillere aktarma amacını gütmektedir. Bu düşünce, *Türk Akdeniz Dergisi*'nin birinci sayısında, Muammer Lütfi Bahşı'nın (1937: 7) kaleminden şöyle izah edilmiştir: "...Muhitimizin geniş varlığını, Akdeniz kıyılarından bütün yurda ulaştırmak ve onun tarihi ve coğrafi vesikalarını toplamak istediğimiz için *Türk Akdeniz*'i çıkarıyoruz. Dileğimiz, dergimizi her okuyanlara her sahifemizde daha ziyade Antalya'yı ve *Türk Akdeniz*'i göstermektir. Dergimizin adını, ülküsünü en kutsal inanç edindiğimiz büyük Atatürk'ün, yıllar önce Akdeniz'i hedef veren yüksek ve tarihi işaretlerinden aldık. Halkevimizin dili olmaya çalışırken düşündüklerimizi yapabilirsek ne mutlu bize..." Beşinci sayıdan itibaren, Bahşı'nın Kuşadası sorgu hâkimliğine atanması neticesinde, Kemal Kara, derginin genel direktörlüğünü devam ettirmiştir. M. Lütfi Bey, her ne kadar Antalya'dan ayrılmış olsa da diğer sayılarda kendisine ayrılan bölümde yazılarını oluşturmaya ve dergiye katkı sunmaya devam etmiştir. Yazar kadrosu olarak o dönem içerisinde Antalya'da kurum yöneticiliği yapan ya da halk ile iç içe olan öğretmenler ve eğitilmiş bireylerin katkılarıyla, uzun yıllar boyunca derginin aksatılmadan çıkması için gerekli mücadele verilmiştir. Ancak bazı mali ve teknik imkânsızlıklar, derginin kısa süreli aralar vermesine sebep olmuştur. Derginin içeriğinde yazan bazı metinlerin, yarıda bırakılarak diğer sayılarda tamamlanması, belirli sayfa aralıklarında düzenli olarak yazılması, dergicilik ve yayın anlamında o dönemin şartları göz önüne alınca, gösterilen özveriye gözler önüne sermektedir.

Ülkede 1942 yılında baş gösteren kâğıt sıkıntısından dolayı *Türk Akdeniz Dergisi*'nin yayımlanmasında yeniden sıkıntılı bir döneme girilmiştir. 1941 ve 1942 yıllarında bu sıkıntılardan dolayı yayına ara verilen *Türk Akdeniz Dergisi*, Şubat-Kasım 1944 tarihlerinde yayımladığı 32-34. sayılarının ardından, yayın hayatını tamamlamıştır (Arslan, 2018: 314-316). Her birisi diğerinden bağımsız yönetilen Halkevlerinin, birçok konuda merkezi bir yönlendirmeye tabi tutuldukları bilinmektedir. Bu nedenle halkevleri için belirlenen çalışma alanları, dergilerin konularının ve yayın içeriklerinin de belirlenmesinde etkili olmuştur. Ancak belirlenen içeriklerde, aynı konuların tekrarlanması değil; her mahallin kendine özgü yönlerinin genel bakış açılarına uygun olarak ortaya konulması amaçlanmıştır (Bilgi, 2001: 136). Böyle bir ortamda, *Türk Akdeniz Dergisi*'nin içeriği de zaman içinde farklılık gösterse de genel olarak; Teke Yöresi ile ilgili (Ak, 2018: 1021-1022) tarih, coğrafya, dil ve edebiyat, folklor, müzecilik, mimarlık tarihi, tarım, ekonomi, sağlık ve halkevlerinden haberlerden oluşmuştur. Yukarıda verilen içerikler, Antalya tarihine ait vesikalar, Antalya coğrafyası, Antalya folkloru gibi üst başlıklar altında kısa makaleler şeklinde verilmiştir. Dergide yayımlanan yazıların ağırlıklı bir bölümü Antalya tarihi ile ilgilidir. Tarih ağırlıklı yazıları, Antalya coğrafyası ile ilgili yazılar; bunları da edebiyat ve folklor yazıları takip etmiştir. Yine özellikle köylülere yönelik salgın hastalıklarla nasıl mücadele edilmesi gerektiğini anlatan yazılar da gözden kaçmamaktadır. Tarım alanındaki yeni gelişmelerin halka aktarılmasının hedeflendiği yazılar da azımsanmayacak kadar çoktur. Derginin her sayısında olmasa da birçok sayısında özellikle Antalya yöresinden ilham alınarak yazılmış şiirler göze çarpmaktadır. Yine halkevlerinin faaliyetleri ile ilgili yazılar, birçok sayıda yer almış ve halkın halkevlerinin faaliyetlerinden haberdar olması sağlanmıştır. Tüm bu yazılara ilave olarak ulus adına önemli günlerin anısına, özel yazılar kaleme alınmıştır. Örneğin; Atatürk'ün Antalya'ya gelişine ait hatıraları canlı tutmak için ziyaretin anısına yapılan faaliyetlerden söz edilmiş ve Atatürk'ün bu ziyaretlerinden fotoğraflar paylaşılmıştır (Arslan, 2018: 318).

Türk Akdeniz Dergisi'nin zengin içeriği ve halk kültürü ile iç içe girmiş konuları, cumhuriyet dönemi ile günümüz arasında bağ kurmamıza ve geçmiş yaşantıları hatırlamamıza vesile olmaktadır. Bu bağlamda, derginin ikinci sayısında Kemal Kaya tarafından ele alınan, "*Doğum ve Çocuk Büyütme*

Hakkında" başlıklı yazı, o dönem şartlarında geçiş dönemi geleneklerimizin sadece bir bölümünü, doğum ile ilgili Antalya halkının yaşantısında var olan halk kültürü unsurlarını kapsamaktadır. Bu yaşantıları otuz dört maddede ele alan Kaya, sözlü kültürün günümüze aktarılmasına büyük katkı sunmuştur. Birçoğu halen kırsal kesimde uygulanmakta ya da inanılmakta olan bu geleneklerin, bir kısmı ise tamamen unutulmuştur. Kayabaşı'nın (2016: 142) toplum hayatında önem taşıyan kişinin bulunduğu durumdan bir başka duruma geçişi için eşik kabul edilen dönemler olarak ifade ettiği *Geçiş Dönemleri*, kişinin mensubu olduğu sosyal çevrede, köklü bir değişim esasına dayanarak eski durumundan kopuşunu ve yeni bir yaşamsal sürecin başlangıcındaki eşiği ifade eder. Doğum, evlenme ve ölüm aşamalarından oluşan bu dönem, evrensel olarak değerlendirilmekte ve her kültürde farklı uygulamalarla karşımıza çıkmaktadır.

Doğum, insan yaşamındaki en önemli geçiş evrelerinden biridir ve başlangıçtır. Soyun devamını sağlayan bir durum olmakla birlikte kadının toplumsal statüsünü ve saygınlığını artıran, onun aile ve akraba grupları içindeki yerini de belirleyen bir durumdur (Vargün, 2018: 870). Böylelikle doğum, sadece çocuk için bir hayatın başlangıcı olarak düşünülmemeli aynı zamanda kadına annelik vasfını kazandıran ve toplumsal devamlılığı sağlayan bir olgu olarak değerlendirilmelidir. Bir çocuğun hayata gelmesi ve büyümesiyle, toplumsal temel dinamikleri bu kadar çeşitli yönlerine temas ederek etkilemesi, istem dışı ya da bilinçli olarak doğum süreci ile alakalı birçok geleneksel pratiğin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Bu pratiklerin daha çok geleneksel toplumlarda nazar üzerine devam ettirildiğine dikkat çeken Vargün, (2018: 870) geleneksel toplumlarda, doğum ve sonrasında anne ve bebeği korumaya yönelik pratiklerin çok daha geniş çerçevede düşünüldüğünü ve özellikle kötü, kem göz ve nazardan korunmaya yönelik pratiklerin, yeni doğanın babası ve yakın akrabalarını da gözeterek uygulandığını ifade eder. Kaçınma, korunma ve sakınma pratiklerinin lohusalık dönemde, yani doğumdan sonraki ilk kırk günlük süreçte en üst seviyede uygulandığının da altını çizer. Doğum süreciyle başlayan geçiş dönemi geleneklerinin, özellikle aile bağları, komşuluk ilişkileri, misafirperverlik, yardımseverlik gibi kavramların daha samimi bir şekilde yaşandığı konargöçer hayat içerisinde daha yoğun hissedildiği bir gerçektir. Yerleşik hayata geçmiş topluluklarda, yukarıda ifade edilen kültürel paylaşımlar, daha az görüldüğü için uygulanan pratikler de zamanla azalmış; hatta büyük bir çoğunluğu unutulmuştur (Kayabaşı, 2018: 91). Hayat, doğum ile başlar ve bu başlangıç, inanışlara dayalı, yüzlerce âdetin uygulandığı dönemdir. En önemli geçiş olan doğumla birlikte, birey yaşanan hayata katılır ve çocuğun doğumuyla ilgili törenler, gelenekler, tabular geçiş dönemi içindedir. Bir aile içerisinde gerçekleşen doğum çevresinde yakınlar bir araya gelir ve çocuğu olan aileye hayırlı dileklerini iletirler. Çocuğa altın ya da para takarlar, çeşitli hediyeler alırlar. Böylece sevince ortak olunmuş ve aileler arasındaki birliktelik vurgulanmış olur (Yeşil, 2014a: 65-66).

1. Doğum Öncesi Ritüelleri

Dünya üzerindeki her millet ve toplulukta, her ailede bir çocuğun dünyaya gelmesi, sevinç verici en güzel beklentilerden biri sayılmaktadır. Bilhassa Türk toplulukları için bu apayrı bir duygudur. Çünkü yeni doğan bebek, bir topluluğa, bir soya devamlılık kazandıracak ve ailenin ocağını tüttürecektir. Evlat sahibi olmak, bir insanın mutluluğu ve güvencesi demektir (Yeşil, 2014a: 67). Bir aile için geleceğin umutlarının atılacağı, aile olmanın bağlarının daha da perçinleneceği bu güne hazırlık, tam anlamıyla geçmişte yapılan bütün alışkanlıklardan vazgeçilerek sadece bir noktaya odaklanmayı esas kılmaktadır. Bu nedenle çevresinden, eşinden, dostundan duyduğu ve daha öncesinde belki de gülererek "Bu da yapılır mı hiç!" dediği, bütün geleneksel ritüeller es geçmeden ardı ardına ve üşenilmeden yapılmaya başlanılacaktır. Doğum öncesi sürecin ilk aşaması tabi ki hamilelik sürecinin başlamasıyla, oluşmaktadır. Hamile kalma adına yapılan ritüeller de bu gurup içerisinde değerlendirilmelidir. Yeme, içme alışkanlıklarındaki değişikliklerden tutun da sosyal hayatta daha

öncesinde yapmış olduğu ve hamileliğe zarar vereceğini düşündüğü bütün hâl ve hareketleri terk etme olarak devam eden bu aşama, kişinin birçok noktada kendini sınırlandırmasına sebep olsa da özellikle anne adayları, bütün bunları büyük bir hazla bırakmayı koşulsuz kabul etmektedir.

Doğum öncesi ritüelleri, Türk Dünyasında doğumun gerçekleşmesine kadar geçen sürede yapılan uygulamaları içine alan dönemdir. Çocuğun olması, istenmesi, hamile kadının yaşadıkları ile ilgili pratikler, bu sürecin başlangıcını teşkil eder (Yeşil, 2014a: 65-66). Çocuğu olmayan kadınlara, Antalya'da olduğu gibi Türk dünyasının pek çok yerinde de hoş bakılmaz. Kısırlığın genellikle kadından kaynaklı olabileceği ihtimali, her zaman öncelikli seçenek olarak görülmektedir. Konuyu Uygur Türklerinde var olan uygulamalarla benzeştiren Öger, (2012: 1680) hamile kalmak için kadınların özellikle hocalara ve kutsal mekânlara giderek, bu mekânlarda yaptıkları uygulamalardan bahsetmiştir. Kadınlar bazen hocaların yanlarına giderek doğrudan kendilerine dua ettirirken bazen de yanlarında yiyecek götürerek bunlara dua ettirip üfleterek yemektedirler. Uygur Türklerinde hamile kalmak için başvurulan en yaygın yöntemlerden biri, kutsal mekânlara (kabir, türbe, camii vb.) gidilerek çeşitli uygulamalara başvurulmasıdır. Çocuk sahibi olabilmek adına yapılan uygulamaları geleneksel ve manevi uygulamalar olarak ele alan Peler, (2013: 2043-2044) konuyu Kıbrıs örneğinde değerlendirmiş ve çocuk sahibi olmak isteyen anne adaylarının, türbe ve yatır ziyaretlerine gittiklerini, çaput bağladıklarını, mum yaktıklarını ifade etmiştir. Geleneksel uygulamalar bağlamında, anne adayının ebe kadına karnını ovdurması, belini çektirmesi ve şifalı otları harmanlayarak suyunu içmesi gibi gelenekler, halen Kıbrıs'ta karşılaşılan doğum öncesi ritüeller olarak dikkat çekmektedir. Kosova'da çocuğu olmayan aileler küçümsenir. Bu durumdan kurtulmak ve çocuk sahibi olmak için insanlar çeşitli pratiklere bas vururlar ki bu pratikler Anadolu coğrafyasından çok da farklı değildir. Çocuk sahibi olmak isteyen kadın, muska yazdırmak, kutsal yer, su vb. yerlere sığınmak, dua etmek gibi uygulamaların tamamını uygular. Kadın bunlara rağmen hamile kalmazsa, eşinin kuma getirmesi olağandır (Muhaxheri ve Hudaverdi, 2016: 57). Tatar Türklerinde de hamile kalmak isteyen kadınlar, farklı pratikler uygulamaktadırlar. Buna göre, çocuğu olmayan bir kadın, çocuğu çok olan bir kadının yastığında uyur, bu kadının giysilerini giyer, onun yemek yediği tabaktan yemek yer. Ayrıca tan ağarmadan doğuya bakarak, çocuk sahibi olmak için dilekte bulunur. Oldukça çeşitlenen gelenek silsilesinde, bir bebeğin kurutulmuş göbeğini suyun içine koyarlar ve çalkalarlar; sonra bu suyu çocuk sahibi olmak isteyen kadına içirirler (Çulpan, 2009: 62). Çocuk sahibi olmak için Türk Dünyasında ve Anadolu coğrafyasında birçok pratik uygulansa da bu uygulamalar içerisinde en yaygın olanı, kutsal mekânların, yani türbelerin, yatırların, ulu ağaçların ziyaret edilmesidir (Yeşil, 2014b: 121).

Antalya il ve ilçelerinde, durum çok farklı değildir. Örneğin, Gömbe Yörüklerinde çocuğu olmayanlar için *erene bağlama* adı verilen bir uygulama vardır. Bu uygulamada çocuğu olmayan kadın, civarda bulunan herhangi bir türbeye gider. Gidilen yer türbe ya da veli bir kimsenin mezarı olabilir. Erene bağlama, Gömbe'de bugün adı "Eren Beli" olan mevkide bulunan bir veli kişinin mezarının başında yapılmaktadır. Erene bağlama âdetinin dışında Yörüklerde *oğulcu* denilen kadına gitme geleneği de vardır. Oğulcu, çocuğu olmayan kadını kontrol eder. Kadının kasıklarına taş veya sabun bağlar. Başka bir uygulama da *bilezik döktürmedir*. Eskiden köylerde özellikle ahşap karışımı kerpiç evler bulunmaktaydı. Köyde bulunan bu evlerden yedi tanesinin duvarından birer tane çivi toplanır. Bu yedi çivi bir araya getirilip demircilerde eritilir ve birleştirilip bilezik haline dönüştürülür. Bu olaya bilezik döktürme adı verilir. Kadın çocuğu olup doğum yapana kadar bu bileziği kolundan çıkarmaz (Çetin, 2017: 27-29). Hayta Yörüklerinde çocuğu olmayan kısır diye tanımlanan kişiler, çevresindeki yatır ve türbelere giderler, çocukları olması karşılığında adaklarda bulunurlar ve ağaçlara çaput bağlarlar (Baysal, 2019: 67). Korkuteli İlçesi'nde çocuk sahibi olmak isteyen kadınlar, Yaren Dede Türbesi'ne giderek orada kurban keser kurbanın etinden komşulara dağıtarak onların duasını alırlar. Ayrıca hamile kalmak isteyen kadını, delik taştan geçirme ya da deve kemiğinden geçme yöntemleri de

kısırlığı giderme yöntemlerinden bazılarıdır (Gönenç, 2011: 9). Manavgat İlçesi'nde de kısırlığı gidermek adına birçok uygulama yapılmaktadır. Bu pratiklerden en yaygın olanı diğer bölgelerde olduğu gibi türbe ve yatır ziyaretleridir. Bunun yanında çeşitli şifa ocaklarına gitme, okunmuş sudan, nardan ya da buğdaydan kadına verilmesi gibi manevi çareler ikinci sırayı almaktadır. Bunlara ek olarak, çocuğu olmayan kadın, keçi, inek ve deve sütlerinin karışımına oturtulur. Kadına, çok doğum yapmış kadınların elinden su içirilmesi ve o kadının saçından bir parça alınarak yastığının altına konulması gibi uygulamalar yaygın olarak kırsal kesimlerde halen devam ettirilmektedir (Şimşek, 2013: 253-254). Serik Tahtacılarında çocuk sahibi olamayan kadınlar, öncelikle muska yazan herhangi bir hocaya giderler ve *ıstıra muskası* yazdırırlar. Gebe kalamayan kadın, bu muskayı doğum yapıncaya kadar üzerinde taşır. Muska yazdırmanın devamında, yine türbe ve yatır ziyaretleri oldukça önemlidir. Serik Tahtacılarında, yeni evlenen çiftin bebek sahibi olabilmesi için yapılan uygulamalar, daha düğün esnasında başlar. Serik Tahtacılarında gelin yeni evinin kapısından henüz içeri girerken kucağına bir çocuk -bilhassa erkek çocuk- verilir. Tahtacılar göre, bu tılsım sayesinde yeni gelinin erkek çocuğu olacaktır. Ayrıca çocuğu olmayan gelinin kasığı düşmüş ise kasığı iş bilen bir ebe kadın tarafından yerine getirilir ve bundan sonra gelin gebe kalır (Mecek, 2014: 30-31).

Gelenekselliğin egemen olduğu bölgelerde genellikle erkeğe kusur bulunmamakla beraber, erkeğin de birtakım çarelere başvurduğu bilinmektedir. Erkekler için bu çarelerin başında tıbbi sağaltma gelmektedir. Doktor muayenesi ve tedavisinden sonra koca-karı ilaçlarına başvurma, oldukça yaygındır. Ayrıca pek yaygın olmamakla beraber, fındık-fıstık, balyağı, koç yumurtası gibi şeyler yemek de bu konuda örnek olarak verilebilir (Örnek, 2000: 134). Bu süreci sağlıklı bir şekilde atlattığı, hamilelik sürecine başlayan ebeveynler için geleneksel uygulamalar artarak devam eder. Bu süreçte merkezde anne olmak üzere, az da olsa erkek için de hayatında değişiklik yapacağı ya da anne adayı ile birlikte uygulayacakları pratikler olabilir. *Türk Akdeniz Dergisi* içerisinde edinilen doğum öncesi pratikleri iki başlık altında toplanabilir. Bu uygulamalara ilave olarak Antalya il genelinde halen uygulanmakta olan ya da bilense de uygulamasından vazgeçilmiş olan bazı pratikler bulunur.

a. Hamilelik Süreci İle İlgili İnanışlar

Türk Akdeniz Dergisi'nde hamilelik sürecinde yapılması gereken herhangi bir geleneksel uygulama örneğiyle karşılaşmamıştır. Ancak, günümüzde Antalya il ve ilçelerinde hâlen uygulanan ve kısmen inanılan bazı geleneksel inanışlar ve pratikler şunlardır:

➤ Gazipaşa ilçesinde çocuk anne karnında iken, anneye büyükler tarafından çeşitli önerilerde bulunulur. Bu önerilerin ilerde çocuğun bütün kişiliğine, hareketlerine, davranışlarına etki edeceğine inanılır. Anneye hamilelik döneminde, ağır yük kaldırmaması, fazla iş yapmaması gerektiği söylenir. Karaciğer, karadut, dalak, çilek yememesi gerektiği, yediği takdirde çocuğun vücudunda lekelerin oluşacağına inanılır. Büyükler, anneye ayva yerse bebeğin güzel olacağını, özürlü insanlara, delilere, pasaklı olan çirkin insanlara bakarsa çocuğun da o insanlara benzeyeceğini söylerler. Bunun yerine bakımlı ve düzgün giyinen yakışıklı insanlara bakması gerektiğini tavsiye ederler. Bütün bu inançlardan ötürü, "Güzele bak çocuğun güzel olsun" deyiimi bölgede sıkça kullanılmaktadır (Uysal, 2009: 148-149).

➤ Hamile kadın, cenaze törenine götürülmez ve doğacak çocuğun balık ağızlı olmaması için gebe kadına balık yedirilmez (Mecek, 2014: 32).

➤ Kadın mübarek gecelerde kocasıyla birlikte yatarsa, çocuğun özürlü olarak dünyaya geleceğine inanılır.

➤ Hamile kadın, kem gözlü insanları gördüğünde nazar değmesin diye hemen yolunu değiştirir (Şimşek, 2013: 262).

- Hamile kadın saçını kesmez; saçını keserse, doğacak çocuğun ömrü kısa olur. Güle bakmaz; eğer bakarsa, çocuğun yüzünde gül oluşur (Taştan, 2015: 14).
- Hamile kadın tavşan eti yerse çocuğun gözünün açık olacağı inancından dolayı hamile kadına tavşan eti yedirmezler.
- Kadın aşerdiği şeyi mutlaka yemelidir. Eğer yemezse çocukta bir eksiklik veya bir yerinde leke olacağı inancı vardır (Çetin, 2017: 38).

b. Cinsiyet Belirleme İle İlgili İnanışlar

- Hamilelik esnasında kadının bedeni (vücudu) zayıf olursa doğacak çocuğun kız olacağı tahmin edilir.
- Hamile kadının sağ bacağı ağır ve biraz şişerse doğacak çocuğun erkek olacağına inanılır (Kaya, 1937: 15-17).

*Türk Akdeniz Dergisi'*nde karşılaşılan bu örnekler dışında, Antalya il ve ilçelerinde anne karnındaki çocuğun cinsiyetini belirleme adına tespit edilen bazı geleneksel inanışlar şunlardır:

- Hamile kadının kalçası genişlemişse kızı olacağına, karnı sivrilmişse oğlu olacağına, hamile kadının yüzünde lekelenmeler çok belirgin olursa kız, lekelenme çok az veya hiç olmazsa erkek olacağına, aşerme kısa sürmüşse oğlu, uzun sürmüşse kızı olacağına, kadının canı ekşi istiyorsa kızı, tatlı istiyorsa oğlu olacağına inanılır.
- Hamile kadın bir eve misafir olarak davet edilir. Ev sahibi, hamile kadın eve gelmeden yan yana iki minder atar ve bu minderlerden birinin altına makas koyar. Eğer hamile kadın makas olan mindere oturacak olursa kızı olacağına, altı boş olan mindere oturursa oğlu olacağına inanılır.
- Kadın hamile iken, ocağa murt pürü (yaprağı) atılır. Eğer yapraklar çatırdayarak yanacak olursa doğacak olan çocuk kız; sessizce yanacak olursa doğacak olan çocuğun erkek olacağına inanılır (Uysal, 2008: 148-149, 187).
- Gebe kadın hızlı yürürse erkek; yavaş yürürse kız çocuğu doğacağına inanılır (Mecek, 2014: 33).
- Hamile kadın, çocuğun cinsiyetini belirlemek amacıyla çocuğa kıyafet dikmek için bir kumaş alır ve bu kumaşla yola çıkar. Yolda rastladığı ilk kişi kadınsa çocuğun kız olacağına, erkekse erkek olacağına inanılır.
- Çocuk, hamile kadının karnını tekmelerse doğacak çocuğun kız, kalça tarafını tekmelerse erkek olacağına inanılır.
- Kurban bayramında kesilen keçinin kafası kaynatılarak çenesi ayrılır ve alt çenesinde et kalırsa çocuğun erkek olacağına, et kalmazsa da kız olacağına inanılır.
- Erkek çocuğu olmayan kadının boynuna, en az üç erkek çocuk doğurmuş bir kadının donunun bağı, lastiği ya da ipi geçirilerek o kadının erkek çocuk doğuracağına inanılır
- Doğacak olan çocuğun kız mı erkek mi olduğunu anlamak amacıyla hamile kadından habersiz başına azıcık tuz ekilir. Daha sonra ise kadının elini ağzına mı yoksa burnuna mı götürüleceğini görmek için yakınında durularak kadın kontrol edilir. Eğer kadın elini ağzına götürürse doğacak çocuğun kız olacağına, burnuna götürürse de erkek olacağına inanılır. (Şimşek, 2013: 258-260).
- Korkuteli'nde hamilenin karnındaki çocuğun cinsiyetini anlamak için lale falına bakma yöntemi de uygulanmaktadır. İçi açılan lalenin rengi kırmızı çıkarsa çocuk kız, pembe çıkarsa erkek olacak şeklinde bir inanış vardır (Gönenç, 2011: 11).
- Hamile kadın tek diş sarımsak tükettiğinde, teninden sarımsak kokusu geliyorsa bebeğin cinsiyeti erkek, teninden sarımsak kokusu gelmiyorsa bebeğinin cinsiyeti kız olur.
- Anne adayı ekmeğin çıtır dış tarafını tüketmeyi arzu ediyorsa oğlu, hamur kısmını tüketmeyi istiyor ve seviyorsa kızı olur.

- Hamile bayanın elleri kuruyorsa bebek erkek, nemli ve yumuşak ise bebek kızdır.
- Hamilelik döneminde hamile kadının ayakları ve dizleri hep üşüyorsa bebeğin cinsiyetinin erkek olduğu düşünülür.
- Anne adayının güneş ışığına çıktığında saçları kızıl rengini alıyorsa bebeğin cinsiyeti kızdır.
- Hamile kadına elini göster dediğimizde, avuç içini bize döndürüp gösterirse kızı, elinin ter yüzünü gösterirse oğlu olacak demektir.
- Anne karnında tüylenme varsa bebek erkektir (Baysal, 2019:70-71).

2. Doğum Sırasında Uygulanan Ritüeller

Bu aşamaya kadar açıklamaya çalışılan ve örnekleriyle detaylandırılan süreç, doğum öncesiyle ilgiliydi. Doğum denen biyolojik olayın gerçekleştiği bu aşama çok önemlidir; bu nedenle de çevresinde doğumu kolaylaştıracak, çabuklaştıracak birtakım uygulamaların kümelendiği görülmektedir. Çocuk isteğinden başlayıp, aşırma ve gebelik aşamalarından geçip yeni bir canlının ortaya çıkacağı bu noktaya varma, yani doğurma eylemi, geçiş dönemlerinden birincisi olan doğumun en dramatik noktasıdır (Örnek, 2000: 140). Doğum aşaması ile ilgili inanış ve pratiklerden, *Türk Akdeniz Dergisi'*nde bulunan üç örnek olup; bu örnekler günümüzde farklı varyantlarıyla karşımıza çıkmaktadır.

- Doğumu kolaylaştırmak için bacaya silah sıkılır, evde bulunan dolu silahlar boşaltılır.
- Hamile kadın, kilitli odaların ve sandıkların kilitlerini açar.
- Kocasının avucundan su içirilir ve odada bulunan bakire kızların yakalarından birer parça yırtarlar (Kaya, 1937: 15-17).

*Türk Akdeniz Dergisi'*nde karşılaşılan bu örnekler dışında, Antalya il ve ilçelerinde doğum sırasında karşılaşılan bazı geleneksel ritüeller ve inanışlar şunlardır:

- Köylerde ebeler diplomalı değil, çekirdekten yetişen ve her şeyi pratikten öğrenen kişilerdir. Bu ebelere göre doğum, dokuz ay, dokuz gün, dokuz saatte gerçekleşir. Kadın ilk doğum sancısına tutulduğu zaman, yedi kişiden daha az kişiye söylerse, daha kolay doğum yapacağına inanılır.
- Hamile olup da doğum yapamayan kadın, kocasının sağ ayakkabısından üç kere su içerse ve ergenlik çağına girmiş bir genç kızın yakasını yırtarsa, kadının kocası silah atıp, evin damındaki yuvağı (*Toprak sıkıştırılmaya yarayan, silindir biçimindeki büyük taş*) dikerse, çocuğun daha kolay olacağına inanılır (Uysal, 2008: 187).
- Kaynanasının elinden gebe kadına su içirilir.
- Doğumu "ebe kadın" yaptırıyorsa, hamile kadının karnı "el benim değil, Eşe-Fatma anamızın eli" diyerek ovulur (Mecek, 2014: 33).
- Bebeğin beşiğine, kötü ruhları uzaklaştırması amacıyla soğan, makas, ayna, sarımsak ve bıçak koyulur.
- Doğumun olacağı yere çocuk sahibi olamamış kadınlar ve çocuğu ölmüş kadınlar alınmaz. Eğer o kadınlar içeri alınırsa kadının düşük yapacağına inanılır.
- Doğumu yaptıracak olan yaşlı kadın/ebe ağzına su alarak ara sıra kadının üzerine fışkırttığına doğumun kolay ve hızlı olacağına inanılır.
- Doğum kolay geçsin diye kadın su üzerinden geçirilir.
- Hamile kadın doğum esnasında seccadenin üzerine yatırılır ve doğum böyle yaptırılır. Doğum seccadenin üzerinde yaptırıldığından dolayı kolay olacağına inanılır (Şimşek, 2013: 263-264).
- Doğum yapan kadın doğum sırasında saçlarıyla yüzündeki teri siler. Böylelikle hamileliğinde oluşan çilleri kaybolur.
- Doğumdan önce kadın ılık suyla yıkanır. Bu doğumunu kolaylaştırır (Taştan, 2015: 15).

- Korkuteli'nin bazı köylerinde doğumu kolaylaştırmak için evde kapalı olan tabak ve tencerelerin kapakları açılır, yine evde kapalı olan kapılar ve buna benzer eşyaların kapakları açılır (Gönenç, 2011: 13).
- Doğum yapacak gebe kadına sancısını azaltması adına nane ve kekik suyu içirilir (Baysal, 2019: 71).
- Doğum sancısı başladığında yapılan uygulamalardan biri doğum yapacak kadını keçi derisiyle sarmaktır. Derinin içinde bir süre bekletildikten sonra doğum yaptırılırsa o doğumun kolay geçeceğine inanılır.
- Kadının saçları örgülü ise örgü çözülür. Bu, doğumun da o örgü gibi bir anda çözülüp kolay olacağı inancındandır (Çetin, 2017: 39).

3. Doğum Sonrasında Uygulanan Ritüeller

Doğum gerçekleşikten sonra yapılması gereken ilk iş anne ile çocuğu birbirine bağlayan ve *plasenta, eş, son, etene, eten*, gibi adlar verilen göbek bağıni kesmektir. Çocuğun *eşi* çocuktan bir parça, hatta çocuğun kendisi olarak görülür (Yeşil, 2014a: 86). Antalya'nın Gazipaşa ilçesinde *plasenta* için genel olarak Yeşil'in ifade ettiği kavramların hepsi tam olarak bilinse de bunlara ek olarak *eşene* kavramı en yaygın kullanım olarak dikkat çekmektedir. *Plasenta*, doğumdan sonra genellikle temiz bir beze sarılarak, bir yere gömülür. Ancak burasının belirli, öteden beri bilinen yerler olması gerekmektedir. Tıpkı göbek bağında olduğu gibi *eş*'in gömülmesinde de aynı analogik düşünce egemendir ve *eş* le çocuk arasında yazgısal ve büyüsel bir birliğin yaygınlığı kendini göstermektedir (Örnek, 2000: 134). Çocuğun göbek bağıının kesilmesi ile alakalı olarak, *Türk Akdeniz Dergisi'*nde verilen bir örnekte, çocuğun ilerde sesinin güzel olmasıyla göbek bağı arasında bağlantı kurulmuştur. Buna göre, ileride güzel sesli olması istenen bebeklerin, göbek bağlarının biraz uzun kesilmesi gerektiği ifade edilmektedir (Kaya, 1937: 15-17).

Çocuğu anneden fiziki anlamda, tam olarak ayırdıktan sonra artık yapılması gereken, doğan çocuğun dünya ihtiyaçlarına göre bakımını başlatmaktır. Bu konu ile alakalı olarak da geleneksel anlamda bazı inanışlar bulunmaktadır ki çocuğa doğar doğmaz anne memesi verilmez ve en az üç vakit ezanın geçmesi beklenir. Bu aşamada çocuğa sadece şekerli, ılık su verilir. Bu konuyu ele alan Acıpayamli, (1974:66) aynı ifadelerle konuya temas etmiştir: Çocuğa, doğumdan sonra üç ezan geçmedikçe meme verilmez. Bu müddet doluncaya kadar, çocuğun ağızına kahve kaşığı ile şekerli su akıtılır. Çocuğa ilk defa meme verilirken bir hafız çağırılır. Hafız çocuğun ağızına ve anasının memesine Kuran okur. Eğer hafız bulunmazsa, Kuran'ı orada bulunan kadınlar okur. Her sayfa başında, bir kadın parmağını şekerle batırarak çocuğun ağızına sürer. Böylece çocuğun sevimli ve terbiyeli olması sağlanmak istenir. Doğum yapan annenin karnı ince, uzun bir bezle sarılır ve sıkıca bağlanır. Tereyağı ve bal karıştırılarak kavrulur ve anneye yedirilir. Buradaki amaç, hasta olan annenin kısa sürede ayağa kalkmasını sağlamaktır. Ayrıca annenin sütünün çoğalması için komposto ve şekerli gıdalar verilir ve ılık su içmesi önerilir. Bunun yanında bebeğe gaz sancısı olmaması için anneye, baklagillerden (*nohut, kuru fasulye, mercimek*) yapılan yemekleri yememesi söylenir (Uysal, 2008: 149).

Çocuk doğduktan sonra yapılacak ilk uygulamalardan birisi de bebeği tuzlamaktır. Tuzlama işini genellikle aile büyükleri yapar ve doğan çocuk, güzelce ılık su ile yıkandıktan sonra kurulanmadan bir bezin üzerine koyulur ve bütün vücuduna tuz serpilir. Bu esnada çocuğun ağızına şeker veya bal sürülür. Tuzlama işlemi bittikten sonra çocuk aynı bezin içine sarılarak, bir saat kadar bekletilir ve daha sonra yıkanarak giydirilir. Buradaki amaç, çocuğun ilerleyen yaşlarda çeşitli cilt hastalıklarına yakalanmasını önlemek ve vücutta koku oluşmamasını sağlamaktır. Aynı uygulama, Serik Tahtacıları arasında tuzla birlikte bal ve sütün eklenmesiyle yapılır. Yani tuzlanan çocuğa, tuzun üzerinden bal ve süt de sürülür ve yaklaşık iki saat boyunca bu şekilde bekletildikten sonra yıkanır.

Amaç, yukarıda ifade edildiği gibi çocuğun büyüyünce teninin pis kokmasını engellemektir. Süt ve balla karıştırıp sürmenin mantığında ise tuzun çocuğun ciğerlerini yakmasını önlemek ve ileride tatlı dilli olması amacı yatmaktadır (Mecek, 2014: 34; Ak, 2017a: 402; Ak, 2017b: 313).

Çocuğun bir hafta, on gün içerisinde göbeği düşer. Çocuğun düşen bu göbek bağında, eş ile ilgili anlayışın aynısı hâkimdir. Düşen bu parça nereye konulursa, çocuğun ileriki yaşamında onunla ilgili işlerle meşgul olacağına inanılır. Örneğin, ileride okumuş tahsil görmüş bir insan olması isteniyorsa; çocuğun göbeği okul bahçesine gömülür. Çocuğun ileride dindar bir kişi olması isteniyorsa, göbeği cami duvarına konur. Göbek bağının toprağa gömülmesi ile çocuğun ayaklarının doğumdan sonra toprağa bastırılması arasında bir bağlantı olduğunu belirten Şimşek, (2013: 267) Manavgat yöresinde, bu uygulamaların *topraktan geldi, toprağa geri dönecek* anlayışından kaynaklandığını ifade etmektedir. Çetin (2017: 42) ise Gömbe Yörükleri arasında, düşen göbek bağının eve yakın bir yere gömüldüğünü; bunun sebebinin Yörüklerin çocuklarının kendilerinden fazla uzaklaşmasını istemediklerinden kaynaklandığını ifade etmektedir. Bu nedenle genellikle çocukların düşen göbek bağları, eve en yakın cami avlusuna gömülmektedir.

*Türk Akdeniz Dergisi'*nde bebeğin tuzlanması ve eş düşmesi ya da göbek bağı ile ilgili herhangi bir geleneksel uygulama örneğiyle karşılaşılmamıştır. Ancak çocuğun ilk yıkandığı aşama alakalı olarak, yeni doğan çocuğun, çabuk büyümesi için yıkanırken bir defa bacakları yukarıya gelecek şekilde döndürüldüğü ifade edilmiştir (Kaya, 1937: 15-17). Yukarıda verilen geleneksel pratikler, büyük oranda günümüzde uygulanmaya devam etmektedir. Özellikle göbek bağı gömme üzerine var olan inanışlar, canlı bir şekilde devam ettirilmekte ve insanlar tarafından bu faaliyete karşı olan inanç sürmektedir. Bebeğin tuzlanması hadisesi, eski dönemlerde olduğu gibi ev doğumlarının neredeyse bitme noktasına gelmesinden kaynaklı ve hastanelerde böyle bir ortamın bulunmamasından dolayı, ilk etapta yapılmaya da annenin ayağa kalkıp eve dönmemesinin ardından, evde aile büyükleri tarafından büyük oranda gerçekleştirilmektedir. Çok nadiren de olsa, özellikle köy evlerinde yapılan doğumlarda bu pratiklerin hepsi halen canlı bir şekilde uygulanmaktadır.

a. Ad Verme İle İlgili İnanışlar

Dilimizde, *ad verme, ad koyma, ad takma* şekillerinde adlandırılan folklor olayı, aslında tüm insanlığın ortak malıdır. Yeryüzünde ad verme olgusundan yoksun bir tek topluluk ve toplumu görmek mümkün değildir. Doğada bulunan canlı, cansız bütün nesnelere mutlaka bir adı vardır. Her toplumun, yapı ve anlayışına göre, kendine has bir ad verme ritüeli bulunmaktadır. Bu kavram üzerinde oluşan yapı ve anlayış farkı, beraberinde birçok geleneksel faaliyetin de oluşmasına vesile olan büyük bir folklor olayı durumuna dönüşmüştür (Acıpayamlı, 1992: 1). Ad kullanımı her toplumda olduğu gibi Türk toplumunda da sosyal, kültürel ve hukuki bir işleve sahiptir. Kişilere bir taraftan kimlik kazandıran öte yandan toplumun diğer üyeleriyle çeşitli sosyal ve kültürel ilişkileri sürdürme imkânı sağlayan ad kullanımı, bireylere hukuki ve sosyal bir statü de kazandırmaktadır. Bu durum, gerek kişiler arası ilişkilerde gerekse kişiler ile kamu arasındaki ilişkilerde teşhis ve tanımlamayı sağlamakta; toplum hayatında doğabilecek anlaşmazlık ve karışıklıkları önlenmektedir (Calp, 2014: 28). Geleneksel kesimde yeni doğan bir çocuğa ad konması genellikle dinsel nitelikli bir törenle olur. Giderek etki gücünü yitirmekle beraber, dinsel niteliğin yine de çoğu yerde etkinliğini sürdürdüğünü görüyoruz. Çocuğa ad koyma, sıradan bir olay olmadığı için, bu iş küçük çapta da olsa, kutlanarak ve kutsanarak yerine getirilir. Daha önce sapanmış olan ad, ad koyma amacıyla düzenlenen toplantı sırasında çocuğa verilir. Bu amaçla çağrılan hoca, müftü ya da dinseliliğiyle tanına saygın kişi ezan okur ve çocuğun kulağına adını üç kez söyleyerek "hayırlı, uğurlu" olmasını diler; hazırlanan yemekler yenir; havlu, para, şeker vb. hediyeler verilir. Kimi yerlerde, ad verilmesiyle ilgili olarak mevlit okutulduğu da olur (Örnek, 2000: 149).

*Türk Akdeniz Dergisi'*nde çocuklara ad verme ile ilgili olarak üç farklı geleneksel uygulama dikkat çekmektedir. Bu uygulamalardan birisi ad verme töreni, birisi temenni ya da istekle alakalı olup; diğeri çocuğa verilen ismin değiştirilmesi ile alakalıdır:

- Çocuğun adı koyulurken bir kurban kesilir, kadınlar çağrılıp yemek verilir, bu davete gelenler, çocuk için çamaşır getirirler.
- Doğan çocukları yaşamayan aileler, yeni doğan çocuklarının yaşamasını temenni için adını, Durmuş, Durdu, Dursun, Yaşar, Baki, koyarlar.
- Çocuk, zayıf ve hastalıklı büyümeye başlarsa, “-Bu isim ona yaramadı!” diyerek, ismi değiştirilir (Kaya, 1937: 15-17).

Antalya coğrafyasında, *Türk Akdeniz Dergisi'*nde verilen pratiklere birçok yerde uyulsa da bunların dışında birçok uygulama yine dikkat çekmektedir. Buna göre, Antalya il ve ilçelerinde çocuklara isim verme konusunda uygulanan geleneksel ritüelleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- Serik Tahtacılarında, çocuğun adı doğumdan hemen sonra verilmektedir. Eğer, ailenin en büyük kişilerinin ya da anne-babanın doğumdan önce diledikleri ve kararlaştırdıkları bir isim varsa doğan çocuğa o isim verilmektedir. Eskiden, dedenin Tahtacı toplumu üzerinde daha etkin olduğu dönemlerde, çocuğun adını dedeler vermekteydi. Tahtacılar, dini nedenlere bağladıkları sebeplerle çocuklarına isim olarak ilk üç halifenin isimleri olan Bekir, Ömer ve Osman'ı asla koymazlar (Mecek, 2014: 37).
- Manavgat İlçesi'nde çocuğun adı genellikle yedinci gün verilmektedir. Eğer haftası geçer ve çocuğun ismi hala koyulmamışsa, geleceği iyiye yorulmaz.
- Çocuğa verilecek adın, Kuran-ı Kerim'de geçmesine dikkat edilir.
- Çocuğa ad veren kişiye, çocuktan gelmiş gibi bir hediye verilir ve böylece çocuğun daha uzun yaşayacağına inanılır.
- Çocuğun adını aldığına çekeceğine inanılmaktadır ve bundan dolayı da çocuğa, sıkıntılı kişilerin adının verilmemesine özen gösterilmektedir (Şimşek, 2013: 285-286).
- Korkuteli İlçesi'nde çocuğa verilen ismin çocuğun karakterini etkileyeceğine inanılmaktadır. Bu yüzden çocuklara kötü anlam taşıyan isimler vermez. Bölgede genellikle çocuklara aile büyüklerinin isimleri verilmektedir (Gönenç, 2011: 16).
- Hayta Yörükleri arasında yeni doğan çocuğa, ön isim (göbek ismi) verme ritüeli yaşamaktadır. “Anasından ayrılan bebeğin göbek bağı kesilirken konan ön isme göbek adı denilmiştir.” Bu ön isim; kişinin öteki dünyada bu isimle çağrılacağı inancına dayanır (Baysal, 2019: 74).

Günümüzde Antalya il ve ilçelerinde ortak görülen isim verme şekli, hoca tarafından çocuğun önce sağ kulağına sonra da sol kulağına ezan okunup üç kere çocuğa konulacak adın söylenmesiyle gerçekleşmektedir. Çocuğun kulağına ezan okuyarak adı konulmazsa mahşer gününde çocuğun sıkıntı çekeceğine, adının söylenmeyeceğine inanılır.

b. Lohusalık ve Kırkı Çıkma İle İlgili İnanışlar

Türk halk kültürü içerisinde yeni doğum yapmış olan kadına *lohusa* adı verilir ve bu süreç kırk gün boyunca devam eder. S. Veyis Örnek, (2000:143) bu dönem için kültürel farklılıklara göre, *loğsa*, *doğazkesen*, *emzikli*, *nevse*, gibi isimlerin verildiğini ifade etmiştir. Antalya Yöresi'nde genel olarak *lohusa kadın* ifadesi herkes tarafından bilirse de insanlar yöresel söyleyiş olarak *kırklı kadın* ifadesini tercih etmektedirler. Bu süreci tıbbi olarak açıklayan Çevik ve Alan, (2020:16) doğumdan sonraki ilk 24 saatten sonra başlayıp, 7-10. güne kadar devam eden dönem *erken postpartum evre* ve bundan sonraki 6-8

haftalık süreci ise *geç postpartum evre* olarak tanımlanmaktadır. Postpartum dönemde kadınlar, fizyolojik ve psikolojik değişimler yaşamaktadır. Bu değişimler, kadının yaşam kalitesini ve dolayısıyla da sağlığını etkilemektedir. Bu dönemlerin sağlıklı geçirilmesi, sonraki dönemlerin de sağlıklı devam etmesine olanak sağlamaktadır. Kısacası doğum yapan kadının her anlamda kendisini savunmasız hissettiği bu süreç, bütün aile bireylerinin ortaklaşa dayanışma ve anlayış içerisinde geçirmesi gereken bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Temizlik bu dönemde en dikkat edilmesi gereken konuların başında gelir; çünkü özellikle bu dönemde lohusa kadında görülecek olan ve halk arasında *albasması* olarak bilinen hastalık, lohusa olan anneyi daha da güçsüz ve bitkin kılmaktadır. *Albasması* hastalığını, Türk dünyası kültür coğrafyasının hemen her yerinde rastlanabilen bir kötü ruh olarak değerlendiren İnan, *Alkarısı* ve *albastı* hastalığı olarak ifade edilen bu ruhun, lohusa kadınlara musallat olduğunu ve yalnız kalan lohusanın yanına, peri kızlarının gelerek onun ciğerini alıp götürdüklerini ve böylelikle lohusayı al bastığını ifade etmektedir. İnan'ın (1986: 171) aktarımına göre, Türk hurafelerinde lohusanın ciğerini alıp götüreren albastı, bu ciğeri bir suya bırakırsa, lohusanın öleceğini belirtmektedir. *Alkarısı*, tüfek sesinden, ocaklı adamlardan, demirden ve kırmızı renkten korkar. Bunun içindir ki lohusa yatakta iken başına beyaz yaşmak ve kırmızı tül bağlarlar. Kırmızı altın takarlar ve hediye olarak kırmızı şeker götürürler. Lohusayla çocuğunun, doğumdan sonraki kırk gün içerisinde hastalanmalarına ve hastalıklara halkımız, *kırk basması*, *kırk düşmesi*, *kırk karışması*, *lohusa basması* gibi isimler de vermektedir (Örnek, 2000: 146). Bu yaklaşımdan hareketle, toplumda var olan *albasması* ve *kırk basması* terimleri Antalya yöresinde aynı anlamlarla karşılanmaktadır.

*Türk Akdeniz Dergisi'*nde lohusalık süreci ile ilgili olarak üç farklı geleneksel uygulama bulunmaktadır:

- Lohusanın başına al bağlarlar.
- Lohusayı görmeye gelenler, ya pelize (nişasta ve pekmez karışımı tatlı) ya da yaşmak (giyilecek bir kıyafet) getirirler.
- İki lohusa kadın karşılaşırsa, kırk düşmemesi için birbirlerine para ve iğne verirler. (Kırk Düşmesi: İki çocuktan birinin zayıf ve hastalıklı olması) (Kaya, 1937: 15-17).

Bu uygulamalar, halen Antalya coğrafyasının büyük bir bölümünde uygulanan pratikler arasındadır. Bunların dışında, Antalya il ve ilçelerinde lohusalık süreci ile ilgili olarak uygulanan ya da anlatılan pratiklerden bazıları şunlardır:

- Gazipaşa'da bu dönemde, çeşitli lohusa hastalıklarına karşı tedbir olarak, hem anneye hem bebeğe kırmızı yazma örtülür. Anneye, zorunlu olmadığı takdirde kırk gün evden dışarı çıkmaması tembih edilir. Çocuğun sarılık hastalığına yakalanmaması için de üzeri sarı yazma ile örtülür (Uysal, 2008: 149).
- Serik Tahtacıları arasında kırklı kadının ve çocuğun yastığının altına demir parçası ya da makas konulur. Kırklı kadın ve çocuğun bulunduğu evden dışarıya ateş, un ve tuz verilmez (Mecek, 2014: 35).
- Manavgat'ta lohusa kadına, hasta olup daha da kötüleşmesin diye üç gün boyunca su içirilmez, ekme yedirilmez.
- Lohusa kadın kırkının karışmaması için kırk gün boyunca evden dışarı çıkartılmaz. Eğer çıkmak mecburiyetinde kalırsa da, kadının başına ve alnuna kömür sürülür öyle çıkartılır.
- Lohusa kadını ziyarete gidenler yemek götürmez. Onun yerine un ve tuz götürürler.
- Lohusa kadın ve çocuk aynı oda içerisinde bulunur, bu odaya süpürge, Kur'an, Enam, soğan, sarımsak, nazarlık, yumurta ve mavi göz asılır.
- Lohusa kadının yatağına ve çocuğun beşiğine ayna takılır (Şimşek, 2013: 268-269).

- Lohusa kadın, kıyafetinin üzerine çengel iğne takar (Taştan, 2015: 17).
- Gündoğmuş'ta lohusa kadın yalnızken uyutulmaz. Yanında kocası yoksa mutlaka aileden birinin bulunması şarttır. Halk, lohusa olan bir kadının mezarının 40 gün açık olarak beklediğine inanmaktadır (Demirel, 2014: 100).
- Gömbe Yörüklerinde bebek kırklı iken başka bir eve giderse o evden bebeğe yumurta gibi yuvarlak yüzlü ve beyaz olsun diye yumurta verilir (Çetin, 2017: 49).

Antalya'da yukarıda ifade edilen geleneksel kültür uygulamaları kırk gün boyunca devam eder ve *kırkı çıkmak* tabiri ile son bulur. *Kırkı çıkmak* olayı hem bebek hem de lohusa kadın için geçerli olan bir ifadedir. Lohusa ve çocuk, kırk gün sonra *albasması* tehlikesiyle karşılaşmamaları için kırklama adı verilen bir halk pratiğine tabi tutulurlar. Kırklanan lohusa ile çocuk, lohusalık devrinin icap ettirdiği yasaklara uymak zorunda değillerdir. Çevrelerinde bulunanlarla serbestçe temas edebilirler (Acıpayamlı, 1974: 94). *Kırkılanmak* deyimini ile *kırkı çıkmak* deyimini, büyük çoğunlukta aynı anlamda kullanılmakta ve bu inanç, uygulanan ritüelin tezahürüdür (Yeşil, 2014a: 107). Gazipaşa İlçesi'nde kırkı çıkan bebek ve lohusa, diğer günlerden daha farklı bir şekilde banyo yaptırılır. Kırk tane küçük taş parçası bebeğin ve lohusanın yıkanacağı suyun içine atılır ve büyük bir kazanda ısıtılır. Bu su ile önce bebek, daha sonra bebeğin çamaşırları ve en son da anne yıkanır. Böylelikle temizlenmiş; yani kırklanmış olurlar (Uysal, 2008: 150). Serik Tahtacılarında kırklama, bir tören eşliğinde yapılır. Yapılacak olan tören, komşu ve akraba kadınlara önceden haber edilir. Ayrıca, bu tören için koyun ya da keçi kesilir, kesilen hayvanın etiyle yemekler hazırlanır. Kırklama töreni için önceden toplanan kırk tane taş temiz bir tabağın içine konulur. Yine temiz bir kaşıkla bu tabağın içine kırk kaşık su damlatılır. Tabağın içindeki su dua ve salavatlarla çocuğun ve annenin üzerine dökülür. Ardından çocuk iyice yıkanır. Temiz elbiseleri giydirilir. Evli ve musahipli bir kadın, o yoksa törende hazır bulunanların en yaşlısı kadın bir ucundan, diğer bir kadın öbür ucundan tutmak suretiyle çocuk battaniyenin içinde "Ya Allah! Ya Muhammed! Ya Ali!" denilerek ve salavat getirilerek üç kez yuvarlanıp sallanır. Daha sonra, anne de yıkanır ve temiz elbiselerini giyer. Çocuk sahibi olamayan kadınların uygulamalarından bahsettiğimiz bölümde de belirtildiği üzere, kırklanan bebeği kucağına ilk alan kadının gebe kalacağına inanılır. Törenin sonunda herkes sofraya oturur ve hazırlanan diğer yemekler ile kurbanın eti yenilir. Böylece kırklama töreni sona ermiş olur (Mecek, 2014: 35-36). Manavgat'ta ise suyun içine atılan kırk taşın hepsine üç Fatıha, bir İhlâs suresi okunur. Anne ve çocuğunun yıkanacağı suyun içerisine, kırk tane buğday atılır. (Şimşek, 2013: 277-278). Gömbe Yörüklerinde kırklama iki aşamalı olarak uygulanır. İlk uygulama bebek yirmi günlükken yapılır ve buna *yirmi kırkı* adı verilir. Burada sağlam bir yumurta tepesinden kırılır. İçindeki sıvı yumurta boşaltılır. Yumurta kabuğu bardak gibi ölçü olarak kullanılır. Banyodan sonra bebek ve annesinin başına su dökülürken delikli bir kaba yirmi tane taş koyulur. Bu taşlar yerden toplanmaz. Büyük bir kayadan kırılarak elde edilir. Bunun sebebi yerdeki taşın kirli olmasıdır. Kayadan kırılan taşın daha temiz olduğu düşünülmektedir. Daha sonra ölçü olarak kullanılan yumurta kabuğuna yirmi kere su koyulur ve bu su, kadın ve çocuğun başından dökülür. Uygulamanın ikinci aşaması kırkıncı günde yapılır. Yine sağlam bir kayadan kırk taş kırılır ve yine yumurta kabuğu ölçü olarak kullanılır. Kırkıncı gün olduğundan yumurta kırk kez doldurulup anne ve bebeğin başından dökülür. Kırk banyosundan artan su, ayak basılmayacak bir yere dökülür. Çocuğun ömrü uzun ve sağlıklı olsun diye özellikle yeşil bir ağacın dibi tercih edilir (Çetin, 2017: 54).

Türk Akdeniz Dergisi içerisinde *kırklama* ya da *kırkı çıkmak*, *kırklı olma* ifadeleriyle ilgili herhangi bir pratiğe rastlanmamıştır. Ancak, altı aylık süreyi ifade eden ve *kırkı çıkmak* gibi, dönüm noktası olarak düşünülebilecek bir zaman sınırı belirtilerek, bu konu hakkında iki örneğe yer verilmiştir. Buna göre;

➤ Altı aylık kız çocuklarının ellerine kına yakılır. Bu kınaya, Altı Ay Kınası adı verilir. Bu münasebetle, altı ayını dolduran kız çocukları için bir eğlence tertip edilir ve çocuğa kına yakıldıktan sonra, gelen misafirler çocuğun avuçlarına para koyarlar.

➤ Çocuk altı aylık oluncaya kadar tırnakları kesilmez. İlk tırnağının kesileceği gün çocuğun eli, babasının kesesine üç defa sokulur. Baba, o gün kesesine altın, gümüş ya da para koyar. Çocuğun, elini her soktuğunda almış olduğu para ile yemişler alınır ve komşulara dağıtılır. Bu yapılmazsa, çocuğun büyüünce hırsız olacağına inanılır (Kaya, 1937: 15-17).

Törensel anlamda değerlendirebileceğimiz bu iki uygulama, mantık olarak çocuğun belli bir olgunluğa erişmesini ifade etmesiyle *kırkı çıkma* ya da *kırklı olma* anlayışından farklı bir yaklaşım değildir. Birinci maddede yer alan ve kız çocukları üzerine uygulanan pratiğin, günümüzde herhangi bir uygulama örneğine rastlanmadı. Ancak, tırnak ve saç kesme ile alakalı tertip edilen törenler ve zaman, kısmen değişikliklere uğrayarak bazı yörelerde şu örnekleri karşımıza çıkarmıştır:

➤ Yeni doğan çocuğun, bir yaşına gelmeden saçı kesilirse; o çocuğun uğursuz olacağına inanılır; tırnakları, bir yaşına gelmeden kesilirse; o çocuğun hırsız olacağına inanılır (Uysal, 2008: 187).

➤ Çocuğun kesilen ilk saçı yakılmaz, çöpe ve dışarı atılmaz. Bunlar yapılırsa çocuğa uğursuzluk geleceğine inanılır. Kesilen ilk saç, baca deliğine saklanır. Saklanan bu saçlar yedi yıl orada durduktan sonra istenilen yere atılır.

➤ Çocuğun tırnağını kesen kişinin yaptığı işe göre ilerde o mesleği seçeceği düşünülür. Okumuş birisi keserse okuyacağına, çiftçi keserse çiftçi olacağına, çoban keserse hayvancı olacağına, ağzı dualı biri keserse inançlı biri olacağına inanılır (Şimşek, 2013: 298).

➤ Çocuğun tırnağı, çocuk altı aylık olana kadar kesilmez. Altıncı ayından sonra tırnakları kesilen çocuğun eli babasının elbisesinin cebine sokulur. Çocuğun buradan alacağı para ileriki yıllarda ona uğur getirmesi içindir. Alınan o paranın uğurlu olacağına inanılmaktadır (Gönenç, 2011: 18).

➤ Çalışma yapılan yöre köylerinde yaşayan Hayta Yörükleri; çocuklarının kesilen ilk tırnaklarını beze sarıp evin önündeki ağaç dibine gömerler. Bunun nedeni ise çocuğun bir parçasının eve bağlı kalmasını sağladığı düşünülmektedir. Çocuğun ilk saçı kesildiği zaman, kesilen saç hatıra olarak annesinin çeyiz sandığında saklanır. Köy berberleri; çocuğun ilk tıraşında babadan bahşiş alırlar (Baysal, 2019: 77).

c. Diş Çıkması İle İlgili İnanışlar

Çocuğun biyolojik gelişmesinin belirtilerinden birisi olan diş çıkarma, halkımızca genellikle bir törenle kutlanır. Bu törenin temelinde değişik görüşler yatmaktadır. Bu görüşler içerisinde çocuğun beslenmesiyle ilgili olanlar dikkati çekmektedir. Yiyeceğin ezilmesinde, parçalanmasında ve öğütülmesinde birinci dereceden rolü olan dişin ortaya çıkışı nedeniyle düzenlenen bu tören -eğlencede yiyeceği kutsama, çocuğun rızkını artırma, bereketi çoğaltma gibi dileklerin yanı sıra çocuğun dişinin sağlam olması isteği de yer almaktadır. Değişik bölgelerde değişik adlarla anılan bu tören -eğlencenin halk arasındaki yaygın *diş hediği'*dir (Örnek, 2000: 162-163). Antalya ve ilçelerinde *diş hediği* yerine, Gazipaşa'da, *dişleme*, *dirice*, *diş hediği* (Uysal, 2008: 150), Serik'te *diş dirgiti*, *diş hediği*, *diş buğdayı* (Mecek, 2014: 38), Manavgat'ta, *diş göllesi*, *diş hediği*, *diş buğdayı* (Şimşek, 2013: 289), Korkutelî'nde *diş köllesi* (Gönenç, 2011: 18), Hayta Yörüklerinde, *diş aşı*, *diş bulguru*, *diş buğdayı*, *diş hediği* (Baysal, 2019: 74), Gömbe Yörüklerinde, *diş köllesi* (Çetin, 2017: 55), Gündoğmuş'ta, *diş kartması*, *diş göllesi* (Demirel, 2014: 101), *Türk Akdeniz Dergisi'*nde Antalya'da *dilgit* (Kaya, 1937: 15-17), terimleri kullanılmaktadır. Buna bağlı olarak, *Türk Akdeniz Dergisi* içerisinde çocuklarda diş çıkması ile ilgili yapılan uygulamalar ve inanmalar şöyledir:

➤ Çocuğun dişi geç çıkarsa, kökleri sağlam olur.

➤ Çocuğun ilk dişini ilk defa gören kimse, onun gömleğini göğsünden tutarak, boydan boya yırtar ve ona bir kat çamaşır alır.

➤ Çocuğun dişi çıktığı zaman, annesi tarafından buğday ve mısır kaynatılarak komşu kadınlar davet edilir. Davete katılan kadınlar, çocuğa biraz para verirler. (Davete gelen misafirlere ikram edilen buğday ve mısıra dilgit adı verilir) (Kaya, 1937: 15-17).

Diş çıkması ile ilgili *Türk Akdeniz Dergisi* içerisinde yer verilen pratiklerin tamamı günümüzde de uygulanmaktadır. Bu uygulama ve pratikler dışında, Antalya merkez ve ilçelerinde günümüzde halen uygulanmakta olan diğer pratikler şunlardır:

➤ Bakla, nohut, buğday, mısır karıştırılarak büyükçe bir kazanda pişirilir ve komşulara dağıtılır. Komşular da dişlemenin götürüldüğü kaba çeşitli hediyeler koyarak bebeği ziyarete gelirler ve bebeğin dişlerinin sağlıklı olması için dua ederler.

➤ Çocuğun ilk dişi üstten çıkarsa hayırsız bir evlat olacağına inanılır (Uysal, 2008: 150-187).

➤ Çocuğun dişinin çıktığını gören ilk kişi, çocuğa tam bir altın alır. Çocuğun dişinin çıktığını annesinin gördüğü sayılmaz. Anne dışında birisi ilk gören olarak kabul edilir.

➤ Çocuğun *göllesi* yapılıp davetlilerle beraber yendikten sonra, kalan gölle, çocuğun başına dökülür. Daha sonra bu buğdaylar tavuklara dökülür. Tavukların buğdayları yiyiş hızlarına göre çocuğun dişinin hızlı ya da yavaş çıkacağına inanılır.

➤ Gölle merasiminde çocuğun önüne makas, kalem, iğne, ayna, Kur'an konulur. Çocuk, bunlardan hangisini seçerse o mesleği yapacağına inanılır (Şimşek, 2013: 289-290).

➤ Korkuteli'nde *kölle* hazırlandıktan sonra köyün bayanları bir araya gelip hazırlanan kölleyi yerler. Bu arada dişi çıkmakta olan çocuk toplantı yerine getirilir, çocuğun üstüne kırmızı bir tülbent örtülür. O güne kadar hiç dişi ağrımamış birisi yapılan bu köleden ağzına alıp çiğneyerek çocuğun üstüne döker. Bu işlem yapılırken orada bulunan bir bayan tarafından da dua okunur peşinden tören sona erer (Gönenç, 2011: 18).

➤ Gömbe Yörüklerinde bebeğin dişi çıktığında dişi ilk gören kişi hediye alır. Bu hediye genellikle bakır ya da demir bir mutfak eşyasıdır. Genellikle bakır tava, demir tabak gibi mutfak malzemeleri tercih edilir.

➤ *Diş köllesini* daha önce dişi hiç doktor görmemiş, sağlam dişli biri yapar. *Kölle* pişmeden önce kullanılacak olan buğdaylar üç defa çocuğun başından dökülür. Çocuğun başında kalan taneler ayrı pişirilip bir ipe dizilir ve kolye gibi bebeğin boynuna asılır (Çetin, 2017: 55-56).

d. Konuşma İle İlgili İnanışlar

Bebeğin dişleri çıktıktan sonra sıra konuşmaya gelmiştir. Bebek kelimeleri yavaş yavaş çıkarmaya başlar. Bu dönemde aile büyükleri de çocuğun ağzından çıkacak seslere dikkat ederler. Bebek ilk önce hangisinin ismini söylemişse, o kişi tarafından bebeğe hediye alınır. Örneğin ilk olarak baba diyen bir bebeğe, babasının hediye alması âdettir. *Türk Akdeniz Dergisi* içerisinde çocukların konuşmaya başlaması ile ilgili yapılan uygulamalar ve inanmalar şöyledir:

➤ Çocuk çabuk konuşsun diye, kanarya su kabından ya da ocakta kaynayan bulgurun suyundan çocuğa su içirilir.

➤ Konuşması geciken çocuklar için "-Dilinin altı yapışık, onu kesmek lazım!" diye söylenir

➤ Çarşamba günü babasının terliği ile çocuğun ağzına üç defa vurulur (Kaya, 1937: 15-17).

Bu pratiklerin, günümüzde Antalya il ve ilçelerinde bazı farklılıklara uğrayarak devam ettiği görülmektedir. Bunların dışında çocukların ilk konuşmaya başlamaları ile ilgili uygulamalar ve inanmalar şöyledir:

- Konuşma yaşı geldiği halde konuşamayan çocuğa, Kurban Bayramında evinde Mehmet isminde çocuğu bulunan, yedi evden yedi davar bacağı toplanıp pişirildikten sonra yedirilirse; dili çözülüp konuşacağına inanılır.
- Konuşma yaşı geldiği halde konuşamayan çocuğun boynuna çan takılıp; avlaya (*Hayvanların yem yediği yer*) oturtulursa o çocuğun konuşmaya başlayacağına inanılır (Uysal, 2008: 187).
- Konuşamayan çocuğun dilinin altında bir şey olduğu düşünülerek dilinin altına altın konur. Böylece çocuğun konuşacağına inanılır.
- Konuşamayan çocuğun dilinin altı kesilir gibi yapılarak, çocuğun korkup konuşacağına inanılır.
- Konuşamayan çocuğa, kurbanda yedi farklı evden toplanan keçi ya da danadili toplanarak pişirilir. Pişirilen bu dillerin hepsinden azar azar çocuğa yedirildiğinde, çocuğun konuşacağına inanılır.
- Konuşamayan çocuğa, konuşkan bir kadın ya da çocuğun elinden su içtirilir.
- Konuşamayan ve yürüyemeyen çocuk bir eleğin içine oturtularak yedi ev gezdirilir. Gezilen evdekiler, eleğin içine un, buğday, bulgur, nohut, fasulye, yumurta gibi yiyecekler koyarlar. Daha sonra toplanan bu malzemeler pişirilerek çocuğa yedirilir. Bu yiyeceği yiyen çocuğun yürüyeceğine ve konuşacağına inanılır (Şimşek, 2013: 294).

e. Yürüme İle İlgili İnanışlar

Yürümeye başlama, çocukların büyüme evresi içerisinde önemli dönüm noktalarından birisidir. Daha öncesinde yattığı yerden kalkamayan ya da emekleyerek sınırlı olan yerlere ulaşabilen çocuk, artık kendi istediği yere gidebilmekte ve özgürlüğün ilk aşamasına başlamış bulunmaktadır. Çocukta olan bu özgürlük hareketleri ve her yere ulaşma çabası, beraberinde ebeveynleri de onu koruma adına yeni önlemleri almaya itmektedir. Bu süreci sağlıklı bir şekilde başlatan çocuk, herhangi bir uygulamaya maruz kalmasa da daha kısa sürede yürüebilmesi için geleneksel halk ritüellerinden üzerine düşen kısmına maruz kalmaktadır. Ancak, Antalya il ve ilçelerinde yürüme ile alakalı oluşan geleneksel pratikler, genel olarak yürüyemeyen ya da vakti gelmiş olmasına rağmen yürümeye başlamayan çocuklar üzerinde oluşturulmuştur. Buna bağlı olarak, *Türk Akdeniz Dergisi'*nde yürümeye başlama süreci ile ilgili olarak üç farklı geleneksel uygulama bulunmaktadır:

- Vakti geldiği halde yürüyemeyen çocukların, iki ayağı ipe bağlanır ve yola çıkarılır. Değirmenden un öğütmeden gelen bir kişi de çocuğun ayaklarının arasındaki ipe keser.
- Yürüyemeyen çocuk, bir Cuma günü sâlâ vakti caminin önüne götürülür, iki kişi çocuğun kollarından tutar, biraz yukarıya kaldırarak üç defa “-Salladım sâlâyâ karşı, yürüsün gelecek Cuma'ya karşı!” der ve arkalarına bakmadan eve dönerler.
- Yürümeye başlarken, sık sık düşen çocuğun düşmemesi için ayakları ince bir iplikle bağlanır. Çocuğun önüne bir ekmek konulur ve arkasına bir köpek getirilir. Sonra çocuğun ayakları arasındaki iplik kopartılır ve önüne koyulan ekmek yedirilir (Kaya, 1937: 15-17).

Türk Akdeniz Dergisi içerisinde bulunan bu pratikler, bazı şekil değişikliklerine uğrasa da günümüzde halen uygulanmaya devam edilmektedir. Bu pratikler dışında Antalya il ve ilçelerinde görülen yürüme ile alakalı geleneksel pratikler şöyledir:

- Yürümeye geç başlayan veya yürüme zamanı geldiği halde yürüyemeyen çocuklar için *köstek kesme* geleneği uygulanır. Çocuğun bulunduğu bölgedeki (*mahalle, köy, sokak vb.*) en hareketli, pratik gençler çağrılır. Çocuğun ayakları bir ipe bağlanır ve köstek kesecekler, yüz, yüz elli metre ilerden yarışarak çocuğun yanına gelirler. Birinci gelen kişi makasla ipe keser. Çocuğun ayağındaki ipler, birkaç gün çözülmez. Kösteği kesen genç de hediyesini kösteğini kestiği çocuğun aile

büyüğünden alır (Uysal, 2008: 151). Aynı uygulama, Manavgat İlçesi'nde *köstek kırma* ya da aynı isimle *köstek kesme* şeklinde isimlendirilmektedir (Taştan, 2015: 21).

- Yürümeyen çocuğun ayaklarına ip bağlanır. Enikli köpeğin üstünden atlatılır.
- Cuma günü çocuğun bir eline oklava verilir diğer elinden tutulup yürütülür (Taştan, 2015:22).
- Yürüyemeyen çocuğun ayağının bağı çözülsün diye üzüm bağının üstünden geçirilir (Çetin, 2017: 57).
- Yürüyemeyen çocuğa kem gözlü birinin baktığı düşünülerek çocuk, üç kere ya hocaya ya da ağzı dualı bir kadına okutulur.
- Yürüyemeyen çocuğun ayağına hamur sarılarak üç saat bekletilir ve böylece yürüyeceğine inanılır (Şimşek, 2013: 293).

f. Sütten Kesilme İle İlgili İnanışlar

Anne ve çocuk arasında en kuvvetli bağların kurulduğu, emzirme eylemi, belli bir aşamaya ginceye kadar çocuğun ilk önceliğidir. Ek gıda almaya başlayan çocukların bile vazgeçilmez besini olan anne sütü, belirli bir aşamadan sonra çocuğa bırakılması gereken bir faaliyettir. Bu bırakırma, tıbbi olarak birçok sebeple açıklansa da bizi ilgilendiren boyutuyla, yani halk kültürü bağlamında bazı yaptırımlarla olmaktadır. Bu yaptırımlar, çocuktan çocuğa değişebilmekle birlikte, sabit bir döngüsü yoktur. Bazı çocuklar, zamanı gelmemiş olmasına rağmen çok erken bir vakitte anne sütü içmeyi bırakabilirken, bazı çocuklar uzun bir süre devam etmek isteyebilir. İşte çocuğun anne sütünden mahrum edilmesi gerektiği dönem olarak düşünülen *sütten kesilme* evresi, bazı çocuklar için oldukça zor geçilen bir evre olarak dikkat çekmektedir. Bu konunun, Antalya ili uygulamaları, *Türk Akdeniz Dergisi* bağlamında değerlendirildiğinde, üç farklı uygulama karşımıza çıkmaktadır:

- Çocuk üç aylarda, yani Recep, Şaban ve Ramazan aylarında sütten kesilmez.
- Memeden kesilmesine karar verilen çocuk, bir Cumartesi günü akarsu kenarına götürülür ve iki eline birden yumurta verilir. Annesi orada çocuğu doyuncaya kadar son bir defa emzirir. Çocuk doyduktan sonra, annesi memelerine sabun ya da biber sürer.
- Bazı zamanlarda anne memelerinin üstüne saç kılı koyarak, çocuğun tiksinişini ister (Kaya, 1937: 15-17).

Yukarıda verilmiş olan pratikler, büyük oranda günümüzde devam ettirilmektedir. Özellikle, annenin memelerine biber sürmesi şeklinde karşımıza çıkan uygulamalar, bazı ilçelerde salça, tuz gibi ürünlerle de yapılmaktadır. Annenin kıyafetini ters giymesi de çocuğa anne sütünü bırakırma yollarından birisidir (Şimşek, 2013: 298).

4. Çeşitli Hastalıkların Tedavisi/Aydaş Olmak

Çocukların büyümesi, aile bireyleri tarafından büyük bir titizlikle takip edilirken, bu süreç içerisinde gerek nazara bağlı gerekse sağlık nedenleriyle karşılaşılan problemler de büyük bir özenle sağaltılmaya çalışılmaktadır. Günümüzde tabi ki ailelerin önceliği tıbbi müdahale ile yapılacak tetkiklerden oluşmaktadır. Ancak, özellikle kırsal kesimde yaşayan insanlar arasında halen geleneksel ritüellere ve pratiklere yönelim devam etmektedir. Özellikle nazar konusu ile alakalı yapılacak uygulamalar, daha çok geleneksel halk kültürü pratiklerinden oluşmaktadır. Türbe ve yatır ziyaretleri, bir ocaklıdan yardım isteme, muska yaptırma vb. pratikler, birçok bölgede uygulandığı gibi Antalya ve ilçelerinde de ilk başvurulan yöntemler olarak düşünülmektedir.

Türk Akdeniz Dergisi içerisinde elde edilen ve aşağıda verilen pratikler, *halk hekimliği/halk tababeti* kapsamında, ayrı bir çalışmanın alanına girmektedir. Fakat çalışmada yer verilen bu pratiklerin,

günümüzde farklı uygulanma şekilleri hakkında kısaca bilgi vermenin yerinde olacağı kanaatindeyiz. Özellikle *aydaş olmak* ve *aydaş aşı* kavramları ile ilgili birçok farklı uygulama örneği olması nedeniyle, bu konuya öncelik vermek gerekir. *Türk Akdeniz Dergisi* kapsamında da iki örneği ile karşılaşılan bu kavramları şöyle tanımlayabiliriz: Yeni doğan çocuğun zaman içinde gelişmesi, palazlanması beklenir. Bu süre içerisinde gelişmeyen, cılız kalan, hastalıktan kurtulamayan çocuklara *aydaş çocuk* denir (Başçetinçelik, 2010: 1). Anadolu'nun güneyinde yaşayan Türkmenler arasında *aydaş aşı*, bu rahatsızlığın giderilebilmesi için bir çare olarak görülmektedir (Yeşil, 2014a: 136). Buna göre, *Türk Akdeniz Dergisi'*nde *aydaş olmak* ile ilgili pratikler şöyledir:

➤ Çok ağlayan ve huysuzluk eden çocuklara, *Aydaş Olmuş* denir ve bu çocukları uslandırmak için bazı ırsalar (uygulamalar) yapılır. Örneğin, çocuğa uzaktan akrabalık bağı olmayan bir kadın, çocuğun başını tavuk kümesine sokar, başından kaşık sepetini ters çevirir ve kaşıkların çocuğun başından aşağıya dökülmesini sağlar

➤ Huysuzluk yapan çocuklar, kendisiyle akrabalık bağı olmayan bir kadın aracılığı ile üç yol ağzına götürülür ve yolun içine oturtulur. Çocuğun başına ters çevrilmiş bir kazan tutulur ve başka bir kadın gelerek, “-Ne kesersin?” diye üç defa sorar. Çocuğun başındaki kadın da “-Huyunu keserim!” diye karşılık verir ve elindeki bıçak ya da balta ile kazana dokunur. Bu uygulamadan sonra arkalarına bakmadan eve dönerler (Kaya, 1937: 15-17).

Bu pratikler, kısmen değişikliklere uğrasa da günümüzde halen uygulanmaktadır. *Aydaş olmak* ve *Aydaş aşı* ile ilgili Antalya il ve ilçelerinde uygulanan diğer pratikler şöyledir:

➤ Aydaş doğan çocuklar, babasının diktiği bir söğüdün dalı yarıldıktan sonra arasından geçirilir. Söğüt dalı tekrar birleştirilerek, yedi ayrı renkte ipe bağlanırsa sakat “*aydaş*” çocuklar iyileşirmiş.

➤ Aydaş olan çocuğu anası yol kenarına getirir. Büyükçe bir tencereye su doldurarak içine oturtur ve tencerenin altına odun koyar. Tencerenin altına düşük bir şekilde ateş yakılır. Daha önceden söylenen bir kişi yoldan geçerken üç defa “Ne yapıyorsun?” diye sorar. O da “Aydaş pişiriyorum” der. Daha sonra çocuğun elbiselerinden bir tanesini orada bırakır ve arkasına bakmadan eve gelir. Çocuğu da böylelikle aydaşlıktan kurtulur (Uysal, 2008: 193).

➤ Zayıf, gelişmemiş çocuk toprağın içine yatırılıp, toprağın içinde yedi defa döndürülür. Bu uygulamadaki amaç, topraktan yaratılan insanın eksik yanlarını yine toprakla tamamlanacağına inanılmasıdır.

➤ Aydaş çocuk, keçinin kafatasından dökülen suyla yıkandığında iyileşir.

➤ Aydaş çocuk, yağmurda biriktirilmiş suyla yıkanır.

➤ Evin önüne ya da yol kenarına bir kazan çıkartılır ve çocuk kazanın içine oturtulur ve ayrıca kazanın içine kırk tane taş atılır. Bu taşlar pişiriliyor gibi gösterilerek, yoldan geçenlere aydaş aşı pişiriyorum diye üç kere söylenir. Bundan sonra ise aydaş çocuğun iyileşeceğine inanılır.

➤ Aydaş çocuk, ateşle veya kızgın demirle korkutulduğunda iyileşeceğine inanılır.

➤ Aydaş çocuk, buğday tarlasına yatırılır, çocuk ağlarsa iyileşeceğine inanılır (Şimşek, 2013: 291).

➤ Aydaş çocuklar türbe ve ziyaret yerlerine götürülür. Antalya ili sınırları içerisinde aydaş çocukların götürüldüğü bazı kutsal mekânlar şunlardır: Hamzalar Dede, Delik Taş (Kâhyalar Beldesi), Aydaş Deliği, Delikli Taş (Hisar Mevki), Delikli Taş (Ortaköy), Delikli Taş (Köseler), Delikli Taş (Burmahan Mahallesi) (Merdin, 2016: 61).

Türk Akdeniz Dergisi içerisinde karşılaşılan bazı pratikler, yukarıda ifade edildiği gibi *halk hekimliği/halk tababeti* kapsamında, ayrı bir çalışmanın konusudur. Bu pratiklerin, çocuk sağlığı ve çocuk büyüme konularıyla bağlantılı olmasından dolayı aşağıda verilmesi uygun görülmüştür.

➤ Çocukları yaşamayan ailelerde, şöyle bir ırvasa (Hastalığı iyileştirdiğin düşünülen uygulamalar) yapılır: Çocuk doğar doğmaz hiç çocuğu ölmemiş, hariçten bir kadın çocuğu alarak, gömleğinin içinden geçirir. Bu kadın o çocuğun gömlekten geçirme annesi olur. Bu süreçten sonra kadın - güya - çocuğu satın alır ve ona her yıl bir kat çamaşırıyla az bir para verir. Daha sonrasında toplanan bu para ile herhangi bir sebile tas alınır.

➤ Çocuklardaki dalak şişkinliğini tedavi edebilmek için yaşlı bir kadın eline bir balta alır, çocuk sırt üstü yatırılır ve eli baltalı kadın, baltasını havaya kaldırarak; “-Keserim, kesiyorum!” diyerek, baltayı çocuğun göbeğine kadar yavaş yavaş indirip kaldır. Bu uygulamaya Dalak Kesme adı verilir.

➤ Kız çocukların saçlarını uzatmak için ilkbaharda kırk çeşit otu kekik ile kaynatırlar ve bu suyu kına ile karıştırarak, kızın başına iki defa yakarlar.

➤ Çocukların başında çıkan ve saçkıran adı verilen küçük sivilceler için katran ve zeytinyağı karıştırılarak, çocuğun başına sürülür.

➤ Çocukların ellerinde ve yüzlerinde çıkan temreyi tedavi edebilmek için bir söğüt dalı kesilir ve ucu sivriltilir. Bu sivri uçlu dal ile hastalıklı olan bölgenin etrafı çizilir ve bu dal duvara saplanır. Bu dal kurudukça, yara da iyileşir (Kaya, 1937: 15-17).

SONUÇ

Bu çalışmada, Antalya il ve ilçelerinde yaşatılmakta olan doğum ve doğum sonrası çocuk büyütme ile alakalı uygulanan pratikler ele alınmıştır. 1937 yılında ilk sayısıyla yayın hayatına başlayan *Türk Akdeniz Dergisi* içerisinde yer alan ve Kemal Kaya tarafından o dönem Antalya kültür varlıkları içerisinde konu ile alakalı derlenen yaklaşık 40 pratik, günümüzde var olan uygulamalarla kıyaslanmış ve değerlendirilmiştir. Çalışmanın, günümüzde yaşatılan uygulamaları, Antalya ili ve ilçelerini konu edinen ve içeriğinde geçiş dönemi geleneklerine yer veren lisansüstü tezler ve bilimsel derleme çalışmalarının taranmasıyla elde edilmiş ve mukayese bu kapsamda yapılmıştır. Dokuz farklı lisansüstü tez ve yöresel derlemelere yer veren bilimsel çalışmalar, doğum gelenekleri ve çocuk büyütme konusu bağlamında incelenmiş; *Türk Akdeniz Dergisi* ile bağlantıları ve halen yaşatılmakta olup olmadığı hakkında sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. Çalışma içerisinde verilen tasnif, tamamen *Türk Akdeniz Dergisi* kapsamında yer alan pratiklerin, örneklerine bakılarak oluşturulmuş ve bu bağlamda tasniflenmiştir. Normal bir doğum ve çocuk büyütme sürecinin büyük oranda tamamını kapsayan bu inanmaların ve pratiklerin, yapılan değerlendirmeler neticesinde, büyük oranda yaşatılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Çalışma, geçiş dönemi geleneklerinin ilk aşamasını kapsayan doğum sürecinin, Antalya il ve ilçelerindeki uygulama pratiklerini kapsamaktadır. İçerikte yer verilen bütün pratikler, bugün hâlâ canlı bir şekilde yaşatılmaktadır. *Türk Akdeniz Dergisi* içerisinde verilen bazı pratiklerin değişikliklere uğrayarak farklı bir şekil ve anlayışta devam ettirilmesi, zaman ve şartların değişerek günümüzdeki hâline uyarlanması olarak değerlendirilmelidir. Bazı uygulamaların ise bire bir devam ediyor olması, 1900'lü yıllar ile günümüz Antalya halkının ortak kültürel değerlere ne denli sahip çıktığının en somut ispatıdır.

Tarama yapılan yöresel derleme çalışmalarında yer alan aynı ya da benzer pratikler, çalışmaya dâhil edilmediği için bu çalışma, Antalya ili sınırları içerisinde uygulanan doğum ve çocuk büyütme pratiklerinin genellemesi kapsamında değerlendirilmelidir. Bu pratiklerin gelecek kuşaklara aktarılması ve bu kültür hazinesinden gelecek nesillerin de istifade etmesi birinci öncelik olarak düşünülmelidir.

KAYNAKÇA

Acıpayamalı, O. (1974). *Türkiye’de Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

- Acıpayamlı, O. (1992). *Türk Kültüründe "Ad Koyma Folkloru"nun Morfolojik ve Fonksiyonel Yönlerden İncelenmesi*. IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri. Ankara: Ofset Repromat Matbaası.
- Ak, M. (2017a). Yörüklerde Halk Hekimliği. *JASSS/The Journal of Academic Social Science Studies*, (57/I): 395-405.
- Ak, M. (2017b). Yörüklerde Kadın. *JASSS/The Journal of Academic Social Science Studies*, (58/II): 307-336.
- Ak, M. (2018). Teke Adı ve Yöresi Üzerine. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30: 1019-1040.
- Arslan, R. (2018). Antalya Halkevi Dergisi (Türk Akdeniz). *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 5(6): 313-330.
- Başçetinçelik, A. (2010). Adana Halk Kültüründe Aydaş Aşı ve Köstek Kesme. *Ç.Ü. Türkoloji-Makale Bilgi Sistemi*, No: 6352.
- Baysal, B. (2019). *Hayta Yörüklerinin Folkloru (Antalya İli Örneğinde)*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Bilgi, N. (2001). Yeni Doğuş: Manisa Halkevi Dergisi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 17 (19): 131- 157.
- Calp, M. (2014). Kişi Adları Üzerine Dilbilimsel Bir Çalışma (Ağrı İli Örneği). *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (52): 27-49.
- Çetin, Ş. K. (2017). *Antalya ve Samsun'da Yaşayan Yörüklerin Geçiş Dönemleri Âdet Ve Uygulamaları*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Çevik, A. ve Alan, S. (2020). Doğum Sonu Dönemde Yapılan Geleneksel Uygulamalar. *Lokman Hekim Dergisi*, 10 (1): 14-22.
- Çulpan, Z. Ç. (2009). *Tatar Türklerinin Gelenek ve Göreneklere*. Ankara: Karadeniz Dergisi Yayınları.
- Demirel, Z. (2014). *Gündoğmuş (Antalya) İlçe Merkez Folkloru*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Gönenc, A. (2011). *Antalya İli Korkuteli İlçesinde Halk İnanışları ve Halk Hekimliği*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm - Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kaya, K. (1937). Doğum ve Çocuk Büyütme Hakkında. *Türk Akdeniz Dergisi*, Nisan 1 (2): 15-17.
- Kayabaşı, R. G. (2018). Bahşiş Yörüklerinde Evlilik ile İlgili Âdet ve İnanmalar. *Folklor/Edebiyat*, 24 (94): 67-93.
- Kayabaşı, O. A. (2016). Taşeli Yöresi Tahtacılarının Geçiş Dönemlerinde Mitolojik Unsurlar. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (78): 139-158.
- Lütfi, M. (1937). Türk Akdeniz Niçin Çıkıyor. *Türk Akdeniz Dergisi*, Şubat 1 (1): 7.
- Mecek, S. (2014). *Serik Yöresi Tahtacı Alevilerinin Halk Bilgisi Ürünleri Üzerine Bir İnceleme*. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Merdin, M. Ş. (2016). *Doğu Antalya Yöresindeki Belli Yerlere Bağlı Ziyaret ve Adak Yerleri Üzerine Bir İnceleme*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Muhaxheri, N. M ve Hudaverdi, E. (2016). Kosova - Mamuşa Türk Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri: Doğum-Evlenme-Ölüm. *Dede korkut Dergisi*, (9): 55-62.
- Öger, A. (2012). Uygur Türklerinin Doğum Âdetleri. *Turkish Studies*, 7 (1): 1679-1694.

- Örnek, S. V. (2000). *Türk Halkbilimi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Şimşek, A. (2013). *Manavgat Yöresi Halk İnanışları*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Taştan, S. (2015). *Manavgat Manavları: Folklor ve Etnografyası*. Ardahan: Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Uysal, Y. (2008). *Gazipaşa'da Folklor ve Halk Edebiyatı Ürünleri*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Uysal, Y. (2009). Gazipaşa Folkloru / Geçiş Dönemi Âdetleri. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (3): 209-224.
- Vargün, B. (2018). Doğum ve Doğum Sonrasında Anne ve Bebeğin Korunmasına İlişkin Geleneksel Uygulamalar. *International Journal of Human Sciences*, 15 (2): 870-880.
- Yeşil, Y. (2014a). *Türk Dünyasında Geçiş Dönemi Ritüelleri (Doğum-Evlenme-Ölüm Gelenekleri)*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Yeşil, Y. (2014b). Türk Dünyası'nda Geçiş Dönemi Ritüelleri Üzerine Tespitler. *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (9): 117-136.

Türk Çocuklarının Tümce İşleme Süreçleri: Göz İzleme Çalışması

Dr. Öğr. Üyesi Burcu Aydın

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8456-1320>

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İngiliz Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Aydın – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 25.04.2020

Kabul: 15.06.2020

On-line Yayın: 25.06.2020

Anahtar Kelimeler

Süreççi Tümce İşleme

Göz-İzleme

Anlambilim

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.43172>

Öz

Tümceyi kavramak, hem tümceyi oluşturan her bir sözcüğü anlamlandırmayı hem de sözcükler arasındaki hiyerarşik ilişkiyi anlamlandırmaya bağlıdır. Günümüze kadar birçok biliminsanı tümcelerin kavranmasını bir çok farklı yöntem kullanarak araştırmıştır. Bu araştırmada, tümcelerin kavranması, herhangi bir dilsel gelişim bozukluğu olmayan okul çağındaki çocuklarda göz izleme yöntemi kullanılarak araştırılmıştır. Veriler on set tümceden oluşan, her setin dört farklı anlamsal durum içerdiği, gerçek anlam, mecazi anlam, yan anlam ve teknik anlam taşıyan tümcelerden oluşmaktadır. Her bir durumda erek sözcük, ilgi alanı belirlenmiş ve toplam 40 tümce kullanılmıştır. Bu çalışmada dört farklı anlamsal durumda bulunan Türkçe tümcelerin işlenmesini inceleyebilmek için göz izleme metriklerinden 'ilk odaklanma süresi', 'toplam odaklanma süresi', 'toplam ziyaret süresi' kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçları toplam odaklanma süresi ve toplam ziyaret süresi değişkenlerinde dört anlam kategorisinde anlamsal fark göstermiştir. Toplam odaklanma süresi ve toplam ziyaret süresi değişkenlerinde gerçek ve yan anlam kategorileri arasında, mecazi anlam ve yan anlam kategorileri arasında anlamlı fark vardır. Bunun aksine gerçek anlam ve mecaz anlam, gerçek anlam ve teknik anlam ve mecaz anlam ve teknik anlam kategorileri arasında anlamsal bir fark bulunmamıştır. Çalışmanın sonuçları aynı sözcüğün farklı anlamlarının farklı şekilde işlenebileceğini göstermiştir. Çalışmanın sonuçları yan anlam içeren tümcelerin gerçek, terim ve mecazi anlam içeren tümcelere göre daha uzun sürede işlendiğini göstermiştir. Çocukların gerçek anlamla yan anlam arasındaki bağı kurmada zorlandıkları düşünülmektedir. Eğitimciler çocukların bilişsel kabiliyetlerini geliştirmeli ve onlara gerçek ve yan anlam arasındaki bağı kurmalarına yardımcı olmalıdırlar. Çalışmanın sonuçları çocukların daha sık karşılaştıkları anlamları daha hızlı işlemlediklerini göstermektedir ve çalışmanın bulguları Giora'nın Graded Salience Hipotezi ile uyumludur.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Aydın, B. (2020). Turkish Children's On-Line Sentence Processing: Evidence From Eye Tracking. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 80, Summer, p. 213-230.

Turkish Children's On-Line Sentence Processing: Evidence From Eye Tracking

Asst. Prof. Dr. Burcu Aydın

Aydin Adnan Menderes University, Faculty of Education, Department of English Education, Aydin – TURKEY

Article History

Submitted: 25.04.2020

Accepted: 15.06.2020

Published Online: 25.06.2020

Key Words

Online Sentence Processing

Eye-Tracking

Semantics

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.43172>

Abstract

Sentence comprehension depends on the understanding of both the individual words and their hierarchical relations with other words. So far, researchers have studied sentence processing by using different methods. In this study, sentence comprehension of school-aged children without developmental language disorder were investigated by using eye tracking measure. The data collection consists of ten sets of sentences in four different meaning conditions such as literal, metaphor, idiom and term. In each condition the same target word, area of interest, were identified, which make a total of 40 target sentences. In this study, 'the first fixation duration', 'total fixation duration' and 'total visit duration' are used as the metrics of eye tracking data to analyze the processing of different types of Turkish sentences. The results revealed that in TVD and TFD parameters there was significant difference among all 4 categories of meanings. Furthermore, there was significant difference in TVD and TFD parameter among literal and metaphor meaning categories and idiom and metaphor meaning categories. On the contrary there was no significant difference among literal and idiom, literal and technical and idiom and technical meaning categories. The results of this study indicate that different meanings of the same word can cause different processing procedures. The processing of metaphor takes longer time than processing of literal, idiom and term meaning. The children have difficulty in making connection between the literal meaning and metaphor meaning. Educators should improve children's cognitive abilities and help them to create the connection between the literal and metaphor meaning. The results suggest that salient meaning is more activated than the less frequent meaning. The results of the study are in consistence with Giora's Graded Salience Hypothesis revealing that salient meaning is activated faster than the nonsalient meaning.

INTRODUCTION

Children develop the ability to communicate and to express their own feelings in pre-school and in school years. This ability grows and expands as the children grow up. Learning to read gives a major boost to metalinguistic awareness. Reading enhances the understanding that a word is separate from the thing it represents. Metalinguistic awareness helps children to discover the multiple meanings that words have. How do children accomplish this? What enables a child not only to acquire sounds but turn them into words and construct meaningful sentences? Even children with very limited cognitive ability develop complex language systems if they are brought up in environments in which people interact with them. Language represents knowledge that children have acquired through physical interaction with the environment (Lightbown and Spada, 2017). Language acquisition is one of the most impressive and fascinating aspects of human development and it is still in investigation by linguists and psychologists. So far, researchers investigated language acquisition by using many methods. Eye tracking is one of the on-line processing measures that researchers use (Dussias 2010). Because, eye-tracking enables researchers to capture moment-by moment interpretation of the target language. The major benefit of the eye-tracking method is that it can tap into real-time comprehension processes (Roberts and Siyanova-Chanturia, 2013). Furthermore, eye fixations provide a method for tracking on-line cognition and is accepted as a valid indicator of information processing and attention (Tannenhaus et al., 2000; Tannenhaus et al, 1995). In this paper, school-aged children's on-line processing and comprehension of different types of Turkish sentences were investigated by using an eye tracking measure.

Theoretical Background

How children learn words requires to study how arbitrary vocal forms become to represent related referents and concepts in the course of social world and how they are processed in the brain (Blewitt 1982). Linguists argue the role of meaning in language interpretation. How does one infer what speakers imply when they literally say something? There have been many proposals suggested in cognitive science for this question. According to standard pragmatic model listeners first analyze the literal meanings of utterances before applying pragmatic information to understand what speakers implicate. The traditional view of how individuals understand speakers' messages comes from Paul Grice's theory of conversational implicature (Grice 1989). Grice argued that the inferences needed to understand are derived from general principles or maxims of conversation in which participants talk exchange mutually. According to Grice's maxims speakers are to be informative, truthful, relevant, and clear in what they say. When an utterance violates any of the maxims, listeners are expected to derive an appropriate conversational implicature. The standard pragmatic view suggests that figurative language is more difficult to process than literal speech. In figurative language, the intended meanings of the words used do not coincide with their literal meanings (Glucksberg 2001). Speakers mean something other than what they literally say when speaking figuratively (Gibbs and Colston, 2012). Consequently, to understand figurative language an individual must be able to grasp the speaker's intention. It suggests that understanding what speakers literally say requires accessing of semantic information, while understanding what speakers implicate requires pragmatic information (Gibbs 2002). Giora (2002) suggested that the question of whether literal and nonliteral language are equal or different is irrelevant to initial processes. The factor that describes differences occurring early in comprehension is the degree of salience of the instances involved. They suggest that later processes might be governed by a functional principle that might distinguish literal from nonliteral language (Giora 2002).

Psycholinguistic models of sentence comprehension

Language is used for communication after the words are combined into sentences and sentences are combined into texts. Semantics is the study of the meaning of words, phrases and sentences. In semantic analysis, the focus is on the conceptual meaning rather than the intended meaning (Yule, 2010). When language speakers access the lexical entry for a word two kinds of information emerge. One is about the meaning of the word, and the other is about the syntactic category and thematic roles. Lexical access is a simple process as it requires matching the phonological and orthographic features of a word with already established entry in the mental lexicon. On the other hand, processing a sentence requires more complex mechanisms. Every word must be required individually and then whole interpretation of the sentence must be understood by attaching thematic roles. An important level in language development is to learn the thematic relations between the words in a sentence. Sentence comprehension depends on the understanding of both the individual words and their hierarchical relations with other words (Dowty 1991; Cruse, 2011). The structure of a word determines the thematic role assignment in the sentence. In other words, verbs play a major role in parsing. Parsing is the process of computing the syntactic structure of a sentence, during parsing process the syntactic category of each unit in the sentence must be specified and finally by the combining individual words and their combinations whole sentence is processed (Crocker 1999; Harley 2005).

Sentence processing is difficult to specify because phonological, syntactic and semantic information are all involved when sentences are perceived. Two main alternative views have been proposed on language comprehension: serial, syntax-first and interactive, constraint-satisfaction models (Mitchell 1994). These models comprise semantic and syntactic processes but ignore prosodic processes. Serial, syntax first models suggest that the parser initially constructs the simple syntactic structure on the basis of word-category information, independent of lexical-semantic information. The latter information is processed during a second stage that is responsible for thematic-role assignment.

An interactive model that describes processes of auditory comprehension was formulated in 1980 (Marslen-Wilson and Tyler, 1980). In this model syntactic and semantic processes interact from an early stage during auditory language comprehension. Although in both classes of models syntactic and semantic information are integrated during language perception, interaction takes place at different points during processing: interactive, constraint-based models predict early interaction, whereas serial, syntax-first models predict interaction during a later stage of processing. Friederici (2002) suggested that sentence processing is supported by a temporo-frontal network. According to the results of his study, temporal analyses of brain activation within this network support syntax-first models because syntactic structure precedes semantic processes and they interact only during a later stage.

Sentence processing requires abilities such as attention, memory and analytic reasoning. Listeners or readers must at the same time interpret linguistic structures in an active mental state and create new structures and combine the sequence of structures and finally create coherent representation of the entire sentence. Fluid reasoning is the ability to recognize novel patterns and sequences of relationships and reason the relations in making a decision (Haavisto and Lehto, 2005). Fluid reasoning and syntactic processing are considered to be similar to some extent because both involve recognizing and interpreting patterns (Andrews, Ogden and Halford, 2017).

Sustained attention abilities may be relevant to sentence comprehension because readers and listeners pay attention to word meaning and switch their attention to the relations between other words. Working memory and long-term memory play an important role in comprehension. Working memory enables individuals to engage in simultaneous information processing and storage. Individuals store linguistic representations while new ones are created. Long-term memory reflects an individual's

permanent knowledge. It resides phonological, morphological, lexical and syntactic representations and help listeners in comprehending the input (Montgomery et al., 2018; Kutas and Federmeier, 2000).

A series of psycholinguistic research has focused on the question how children interpret language. Few studies have investigated metaphor comprehension and none has investigated children's processing different types of meanings of sentence comprehension by eye tracking.

Psycholinguistic studies on figurative language processing discuss whether figurative or literal language is being processed first and faster. Psycholinguistic studies suggest two models, compositional and non-compositional to explain the cognitive processes underlying the comprehension of figurative expressions.

Non-compositional models are the Literal First Hypothesis, the Lexical Representation Hypothesis, and the Direct Access Hypothesis. According to the Literal First Hypothesis idioms are processed literally rather than idiomatically. Bobrow and Bell reported that idioms are processed as lexical items and are listed in memory separately (Bobrow & Bell, 1973). Lexical Representation Hypothesis disagrees that idioms are first interpreted literally. They suggest that both literal and idiomatic meanings are activated in parallel (Swinney & Cutler, 1979). According to the Direct Access Hypothesis, Gibbs stated that idioms are processed faster than literal strings. He supports the priority of figurative processing (Gibbs, 1980).

Compositional models include the Configurational Hypothesis and the Conceptual Metaphor Hypothesis. According to the compositional view, idioms are believed to be semantically analyzable constructions that can be processed compositionally. Cacciari and Tabossi (1988) developed a Configuration Model. They argued that the literal meaning of an idiom is activated during processing. Gibbs and his colleagues (Gibbs & Nayak, 1989) developed the Idiom Decomposition Hypothesis. This hypothesis argues that an idiom's degree of decomposability can be controlled.

The Hybrid Model of Idiom Comprehension (Titone and Connine, 1999) includes aspects from both the traditional and compositional views. It claims that both literal and the figurative are activated during processing. Giora (1997) developed a model called Giora's Graded Salience Model and it suggests processing the salient and non-salient continuums instead of literal and figurative meaning. Giora's Graded Salience Hypothesis suggests that salient meaning is always activated first than the less salient meaning.

Bortfeld & McGlone (2001) reported that their psychological research on metaphor interpretation revealed that the manner in which figurative expressions are interpreted was determined by their linguistic structure. They reported how metaphors are interpreted depend not only on conceptual representations in semantic memory but depend on the processing set. In this paper four different meaning types, words in the literal, idiom, metaphor and term meanings were used.

The literal meaning of a linguistic expression is defined as its conventional, the most obvious, usual meaning. In other words, it is defined as the most basic sense of a word, i.e. dictionary meaning (Aksan 2006; Recanati, 2004; Hani, 1996; Suonuuti 1997). For instance, in a Turkish sentence "Akşam oldu artık perdeleri çekelim." The word 'perde' is used in its literal sense.

Figurative meaning is meaning that is not literal. Figurative meaning of a word implies a different meaning. This meaning is dependent on culture and history. Figurative language refers to speech where speakers mean something other than what they literally say. Idioms, metaphors, conventional ironies, certain indirect speech acts are examples of figurative language (Gibbs & Colston, 2012; Aksan 2006; Lyons, 1995; Pitch & Draskau, 1985). For instance, in a Turkish sentence "Bu kadar suçun üzerine perde çekmek kolay değil." The word 'perde' is used an idiom.

When a word or phrase has multiple meanings, it is called a polyseme. A polyseme is a word which has diverse meanings (Cuyckens, Zawada; 2001; Aksan, 2006; Hazar, 2014). Polysemy is actually

a device of figurative language and it is often referred to as “connotation” as opposed to “denotation” (Karaman, 2017; Sager, 1990). For instance, in a Turkish sentence “Ördeğin ayakları perdelidir.” The word ‘perde’ is used as a metaphor.

The term, as a device of technical language, involves the activity of using special words to describe details of a specific object, phenomenon, or activity. A technical term is a word which has a specific meaning within a specific field or expertise (Aksan, 2006; Hazar, 2014;). For instance, in a Turkish sentence “Tiyatroda ikinci perde başlıyor.” The word ‘perde’ is used in its technical meaning, i.e. as a term.

The sub-types of figurative language are simile, metaphor, irony, hyperbole, alliteration, onomatopoeia, etc. Simile is a figure of speech that directly compares two things. Similes use words such as “like”, “as” or “than”. An example from Turkish language is “Annem melek gibi bir insandır.” Metaphor is a figure of speech which directly refers to one thing by mentioning another. An example from the Turkish language is “Şakaklarıma kar mı yağdı; ne var?” Irony is the expression that normally signifies the opposite, typically for humorous effect (Karaman, 2009; Ungerer & Schmid, 1996). An example of irony in Turkish language is to say someone “Yüzünde güller açıyor” who is not happy. Hyperbole is the use of exaggeration as a figure of speech. An example from Turkish language is “Bir fırın ekmek yedi.” Alliteration is the occurrence of the same letter or sound at the beginning of adjacent words. An example from Turkish language is “Çok çay iç ki çareler çarçur olmasın.” Onomatopoeia is the process of creating a word that includes sounds that are similar to the noises the words refer to (Cruse, 2011). An example from the Turkish language is “Yemek fokur fokur kaynıyordu.”

The sub-types of polysemy are simile, metaphor and metonymy. Metonymy is a figure of speech in which the name of an object or concept is replaced with a word closely related to the original. An example from the Turkish language is “I am studying Shakespeare.”

In this paper the author investigated school-aged children's on-line processing and comprehension of different types of sentence by using an eye tracking. Four different types, literal, metaphor, idiom and term meaning were used. Ten children were tested using an online eye-tracking measure. Moment by moment language processing abilities were evaluated. It is hypothesized that children will process literal meaning faster than other categories. It is also hypothesized that there will be delays in processing idiom and metaphor meaning.

These are the research questions asked in this study.

1. Is there any difference in processing durations of various meanings such as literal, metaphor, idiom and term meaning of words in Turkish in normally developed children?
2. Do the metrics of eye tracking data used in this study (‘the first fixation duration’, ‘total fixation duration’ and ‘total visit duration’) change according to the category (literal, metaphor, idiom and term) of a sentence?

METHODOLOGY

Participants

The data of the study was collected via convenience sampling method. The convenience sampling method is the most commonly used technique as it is prompt, economical and members are readily approachable to be a part of the sample (Büyüköztürk et al., 2018). The data of the study were collected from a group of ten school- aged children without developmental language disorders. Ten third grader, aged nine years old, six female, four male children were tested using an on-line eye-tracking measure. They all were attending to a state school in Western Turkey. They were all native speakers of Turkish, monolingual, right-handed and having no visual deficiency evident. Their parents

were at least primary school graduates. Eight children out of eighteen were excluded from the analysis because of the eye-movements artifacts and their unstable position.

Apparatus

Eye tracking is used in different fields of linguistics such as psycholinguistics, neurolinguistics, psychology such as cognitive psychology, social psychology and neuroscience to gather information about how the brain process the information (Alkan and Cagiltay, 2007; Alptekin and Erçetin, 2015; Dolgunsöz 2016). Also infant and child reserachers use eye tracking to study perceptual, cognitive and social-emotional development from birth through early adulthood.

In this study, eye tracking device was used. Eye movements were recorded with Tobii Pro Glasses 2, with a sampling rate of 100Hz. The device is an eye tracker designed for researchers who want to conduct a study inside and outside a lab with high sampling rate. Participants wore the glass and chinrest during the study. This device provides a detailed analysis of saccades, fixations, pupil size changes and blinks.

Data Collection

The data consists of totally 40 sentences. (see Appendix for sentence list). First of all, ten key words were manually selected from Turkish Dictionary (Sözlük, T.T. 2011) provided that all key words can be used in four different categories (e.g. literal, metaphor, idiom and technical sense). The Turkish sentences used in this study were made up by two experienced faculty member from Turkish Language Teaching Department. Each key word which is called area of interest is used in four different meaning categories such as literal (denotation), metaphor, idiom and term. Literal meaning is the basic or usual meaning of a word. Idiom meaning is used for words and phrases not with their basic meaning but with a more imaginative meaning, in order to create a special effect. Metaphor is a figure of speech which directly refers to one thing by mentioning another. Metaphor is a figure of speech which directly refers to one thing by mentioning another Technical term is a word that has a specific meaning within a specific field of expertise. For example the word biopsy is a technical word in medicine (Yule 2010; Nöth 1995). In this study all these four categories were used. For instance the word 'göz' is selected as an area of interest and used in different four meaning categories. Sağ gözüm mikrop kaptı (literal), İki gözlü evde kaldık (metaphor), Onun gözü arkada kaldı (idiom) Görmemiz göz yoluyla sağlanır (term). Each condition included four different sentences, which make a total of 40 target sentences. Each of these four sentences in the same condition differs only in terms of meaning.

Procedure

The entire study was conducted by a single researcher. The university Institutional Review Board approval was taken. The researcher read the guideline and informed both the participant and his/her legal guardian about the study and took informed consent from each participant's legal guardian. The data collection design and the sequence of the materials were organized according to the pilot study. Participants were run individually and the experiment took approximately an hour. It was performed in a silent room. The pilot implementation stage was done for every participant to ensure about the process of the study. After the calibration settings were made, the experiment was started. Eye tracking data were recorded during the process. Childrens' eye movements were recorded while they were reading words and sentences silently.

Eye Metrics

The rapid movements that eyes do during reading are called 'saccades. Saccades are different

from fixations. Liversedge and Findlay (2000) stated that new information is encoded during the phase of fixation. The length and the frequency of the fixation increase when there is difficulty in processing. Also the duration of fixations indicate whether the reading was processed easily or not (Garrod 2006). 'First fixation duration' on a particular area of interest was defined as the time the reader spent initially. Total duration of fixations on a particular area of interest was defined as the sum of the durations of all fixations on a word including all saccades. Total Visit duration is the sum of all visits on a particular area of interest. (Rayner and Pollatsek, 2006). In this study, 'the first fixation duration', 'total fixation duration' and 'total visit duration' are used as the metrics of eye tracking data to analyze the processing of different types of Turkish sentences. Each sentence in the study was divided into area of interests (AOIs), a single key word with different meaning types. Each AOI is the same word in the four sentences of a set and fixation data was measured according to these AOIs. Eye metrics (total visit duration, first fixation duration and total fixation duration) of these AOIs were evaluated.

Statistical Evaluation

All data including First Fixation Duration (FFD), Total Fixation Duration (TFD) and Total Visit Duration (TVD), parameters were harvested from the Tobii Lab Pro Software and the data were transferred to Excel 2013. The data filed in Excel was transferred to PASW 18 software for statistical evaluation. Literal, metaphor, idiom and term meaning categories were compared for difference in TVD, FFD and TFD via Kruskal-Wallis test. Post-hoc comparisons were held using pairwise Mann-Whitney U test. Statistical significance was assumed when $p < 0,05$.

RESULTS

The results of the Kruskal-Wallis test revealed that in TVD and TFD parameters there was significant difference among all 4 categories of meaning; at the level of $\chi^2(3)=8,152, p=0,043$ for TVD and $\chi^2(3)=8,464, p=0,037$ for TFD. On the other hand, there was no significant difference in FFD among the meaning categories, $\chi^2(3)=3,027, p=0,388$. (Table-1)

Table-1 Mean ranks and Kruskal-Wallis Test results are shown. There is significant difference between the meaning categories in TVD and TFD. The statistically significant differences are flagged. ($p < 0,05$) TVD: Total Visit Duration, FFD: First Fixation Duration, TFD: Total Fixation Duration.

N=10	TVD Mean Rank	FFD Mean Rank	TFD Mean Rank
Kruskall Wallis Test	$\chi^2(3)=8,152, p=0,043^*$	$\chi^2(3)=3,027, p=0,388$	$\chi^2(3)=8,464, p=0,037^*$
Literal	18,25	14,95	17,30
Idiom	15,45	22,60	15,80
Term	18,95	22,15	19,35
Metaphor	29,35	22,30	29,55

Post-hoc pairwise Mann-Whitney U tests revealed that, there was significant difference in TVD parameter among literal and metaphor meaning categories, $U=19,500, p=0,019$; and idiom and metaphor meaning categories, $U=17,000, p=0,011$. On the contrary there was no significant difference among literal and idiom, literal and term and idiom and term meaning categories. (Table-2) (Figure-1)

What is more, the post-hoc pairwise Mann-Whitney U tests revealed that, there was significant difference in TFD parameter among literal and metaphor meaning categories, $U=15,500, p=0,007$; and

idiom and metaphor meaning categories, $U=18,500$, $p=0,015$. On the contrary there was no significant difference among literal and idiom, literal and term and idiom and term meaning categories. (Table-2) (Figure-1)

Table-2 The results of the post-hoc pairwise Mann-Whitney U tests of the meaning categories for TFD and TVD parameters. TVD statistics are shown in shaded cells. The statistically significant differences are flagged. $*(p<0,05)$ TVD: Total Visit Duration, TFD: Total Fixation Duration. TVD data are shown in shaded cells.

TFD/TVD	Literal	Idiom	Term	Metaphor
Literal	NA	U=41,500, p=0,529	U=49,500, p=0,971	U=19,500, p=0,019*
Idiom	U=43,500, p=0,631	NA	U=41,000, p=0,529	U=17,000, p=0,011*
Term	U=46,000, p=0,796	U= 41,000, p=0,529	NA	U=25,000, p=0,063
Metaphor	U=15,500, p=0,007*	U=18,500, p=0,015*	U=25,500, p=0,063	NA

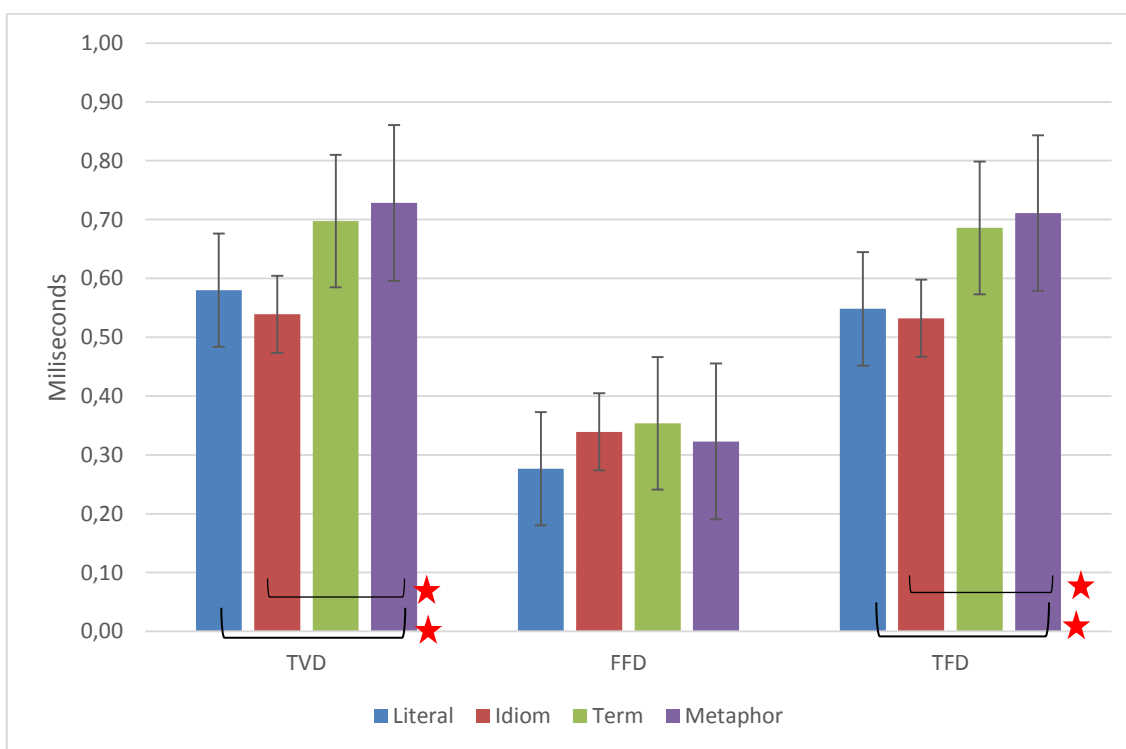

Figure-1 The graph illustrates the post-hoc pairwise comparisons of the meaning categories for TVD, FFD and TFD parameters. The statistically significant differences are paired and flagged. $*(p<0,05)$ TVD: Total Visit Duration, FFD: First Fixation Duration, TFD: Total Fixation Duration.

DISCUSSION

Psycholinguistic studies use a wide range of techniques to reveal the language-processing

components. This study analyses the on-line processing of Turkish sentences with different meanings by using eye-tracking measure. The first research question of the study was if there was any difference in processing durations of various meanings such as literal, metaphor, idiom and term meaning of words in Turkish in normally developed children. The results revealed that in Total Visit Duration and Total Fixation Duration parameters there was significant difference among all 4 categories of meaning. The results indicate that different meanings of the same word can cause different processing difficulties. Studies suggest that syntactic knowledge appears to emerge between the age of two and three years (Höhle et al., 2014; Oberecker, Friedrich and Friederici, 2005). Semantic knowledge of words, generalization begin to develop within the first year of life (Bergelson and Swingley, 2012), comprehending the semantic incongruity between words begin at the age of two years old (Holcomb, Coffey and Neville, 1992). This study indicated that although the ages of the participants are nine years old, they still have some delays in comprehension processes of metaphor meaning.

The second research questions of the study was if the metrics of eye tracking data used in this study ('the first fixation duration', 'total fixation duration' and 'total visit duration') changed according to the category (literal, metaphor, idiom and term) of a sentence. The results of the study indicated that there is significant difference between the meaning categories in TVD and TFD. There was significant difference in TVD and TFD parameter among literal and metaphor meaning categories and idiom and metaphor meaning categories but there was no significant difference among literal and idiom, literal and term and idiom and term meaning categories. The results of this study indicate that processing of metaphor meaning takes longer time than processing of literal, idiom and term meaning. This result may be due to the frequency of the category the children encounter. In their daily life and school period they may encounter literal, idiom and term meanings of words more than metaphor meanings. Liversedge and Findlay (2000) stated that in eye tracking measure, new information is encoded during the phase of fixation. The length and the frequency of the fixation increase when there is difficulty in processing. Also the duration of fixations indicate whether the reading was processed easily or not (Garrod, 2006). Alptekin and Erçetin (2015) found that the fewer the number of fixations, the shorter the fixation duration, the less the reader experience difficulty in reading comprehension. When lexical access is easy readers will not need to use fixations and fixation duration will be short. Fixation duration characterizes the time needed to process the information. In this study as Garrod (2006) stated the frequency and length of the fixations increased because participants had difficulty in processing metaphors.

Akkök & Uzun (2018) tested adult individuals' behavioural reactions to prototypical and peripheral concepts and metaphors with varying degrees of familiarity during silent reading. They reported that peripheral concepts are processed in a longer time compared to prototypical concepts, and metaphors with a low level of familiarity are processed in a longer time compared to metaphors with a high degree of familiarity. They reported that their findings support the literal first hypothesis which means that literal meaning is activated before metaphorical meaning. The results of this current study conducted by children are in consistence with Akkök& Uzun (2018) study that processing of metaphors takes longer time than processing of literal, idiom and term meaning. The literal meaning is processed faster than other meaning categories.

Bohrn et al. (2012) evaluated the differences in neural correlates of figurative and literal language processing and to investigate the role of the right hemisphere in figurative language processing. In line with Graded Salience Hypothesis (Giora, 1997) right hemisphere involvement was found for novel metaphors. They concluded that for irony comprehension theory of mind processes are involved whereas more analytic semantic processes are involved in metaphor comprehension. The results of this current study are in consistence with Giora's Graded Salience Hypothesis suggesting that

salient meaning is activated faster than the nonsalient meaning.

İbe & Akkök (2016) revealed the non-literal meaning comprehension with evidence from Turkish. They designed data collection and measuring tool for evaluating the Turkish native speakers' metaphoric, metonymic and humorous expressions comprehension level. The results of their study showed that the participants are successful in interpreting non literal expressions. They revealed that age is an important variable in processing which improves parallel to non-literal interpretation. The results of this current study support the findings of İbe & Akkök (2016) suggesting that nine year old children have difficulties in comprehending metaphors.

Senemoğlu (2007) stated that children have an active role in acquiring process and their view of life is different from adults. For this reason it is worth to study the deep representations of children's thoughts. Cognitive processing plays an important role in children's syntactic comprehension. Most of the researchers believe that multiword chunks are important building blocks for syntactic development and that such chunks are used for comprehension and production (Arnon and Clark, 2011; Arnon, McCauley and Christiansen, 2017; Bannard and Lieven, 2012; McCauley, Isbilen and Christiansen, 2017). The results of this study support the findings that children may learn idioms in chunks and this may be the cause why they do not have delay in processing these kind of utterances.

Trueswell et al. (1999) studied sentence processing in young children and found that five year olds did not take into account pragmatic principles when resolving temporary syntactic ambiguities and showed little or no ability to revise initial parsing commitments whereas adults showed sensitivity to discourse constraints at the earliest stages of processing and also they were capable of revising incorrect parsing commitments. The critical question is how the knowledge of the language affects language processing. Does it have a positive influence on comprehension or not? It is believed that the answer to this question should be investigated.

Lowder & Gordon (2013) investigated whether processing of metonyms depend on sentence structure. The results of their study supported the idea that figurative language processing was regulated by sentence structure. Further studies should be conducted with different sentence structures containing figurative meaning in Turkish.

Glucksberg (2003) wrote a review article about how people understand novel metaphorical categories and suggested that people understand metaphorical meanings as quickly and automatically as literal meanings. However, the findings of this current study suggest that literal meanings are processed faster than other meanings.

Studies in psycholinguistics investigated lexical ambiguity to test models and theories of lexical access and lexical ambiguity processing (Rodd et al., 2002). Most of the studies focused on whether lexical access is an autonomous process or not by manipulating context and interstimulus intervals. The term interstimulus intervals is defined as the delay between the end of primes and the beginning of targets. The results of processing studies suggest that the more salient meaning is more activated than the less frequent meaning (Simpson and Burgess, 1985). This study supports the idea that salient meaning is processed faster and in order to improve children's cognitive abilities and fill the gap between the literal and figurative meaning, reading and role playing activities should be done to create their imaginativity. It is believed that the reason why the children processed idioms faster than metaphors may be due to fact that they acquire idioms in chunks.

Children with developmental language disorders have limitations in cognitive abilities such as phonological short-term memory (Archibald and Gathercole, 2007), verbal complex working memory (Weismer, Evans and Hesketh, 1999), controlled attention (Marton et al., 2014). Montgomery et al. (2018) concluded that working memory as it involves concurrent verbal processing and storage and controlled attention have an influence on sentence comprehension. The studies show that not only frequency or

complexity of meaning affect the processing, there are other factors relating with the child's development.

Psycholinguistic studies have revealed that the interval between prime and target influence the processing of ambiguous words. Time course studies have suggested that short intervals measure immediate activation processes whereas longer intervals reflect later post access selection processes (Laine and Koivisto 1998). The results of this study are in line with Laine and Koivisto's study because children spent more time in processing metaphors.

Bozavlı (2017) found that boys and girls made different phonological, lexical and grammatical linguistic deviations. It is believed that both right and left hemisphere contribute to the comprehension of semantic relations. However left hemisphere is responsible for language processing it is suggested that right hemisphere has also an important role in processing lexically ambiguous structures.

Columbus et al. (2015) examined whether individual differences in executive control relate to metaphor processing using eye movements of reading. They found that when metaphors were less familiar, participants read verbs used as metaphors more slowly than verbs used literally. The findings of Columbus et al. (2005) are in line with the current study suggesting that salient meaning is activated first than the less salient meaning.

Frisson & Pickering (1999) investigated the time course of the processing of metonymic expressions comparing with literal ones with eye tracking. They stated that their results are incompatible with figurative language processing models discussing literal sense or figurative sense is processed first, instead they emphasize that both senses can be processed immediately. However, the current study investigated whether there is any difference in processing durations of various meanings such as literal, metaphor, idiom and term meaning of words in Turkish and found that different meanings of the same word can cause different processing difficulties. The results of this current study unlike Frisson & Pickering (1999) study indicate that processing of metaphors takes longer time than processing of literal, idiom and term meaning.

The data of this study provide evidence that children process metaphors with a delay compared to literal meaning. In other words, Turkish sentences with various semantic categories are processed differently.

CONCLUSION

This research follows a psycholinguistic perspective and reflects the on-line language processing of different meaning types of Turkish sentences. The processing of metaphors takes longer time than processing of literal, idiom and term meaning. The results indicate that the children have difficulty in making connection between literal meaning and metaphors. The results reflect the acquisition of linguistic elements for expressing ideas which are present in children's cognitive functioning. Educators should improve children's cognitive abilities and help them to create the connection between the literal and figurative sense. The results of this study are in consistence with Giora's Graded Salience Hypothesis revealing that salient meaning is activated faster than the nonsalient meaning.

Acknowledgements

This study was supported by a grant from Aydın Adnan Menderes University Scientific Research Program (EĞF-18026). I would like to thank to the three anonymous reviewers for their valuable comments.

REFERENCES

- Akkök E. A., Uzun İ.P. (2018). Metaphor Processing in Turkish: An Eye-Movement Study. *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi*, 15(1), 105-124.
- Aksan, D. (2006). Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi. 4. Basım. Ankara: Engin Yayınevi.
- Alptekin C., Erçetin G. (2015). Eye movements in reading span tasks to working memory functions and second language reading. *Eurasian Journal of Applied Linguistics*, 1(2), 35-56.
- Alkan S., Cagiltay K. (2007). Studying computer game learning experience through eye tracking. *British Journal of Educational Technology*, 38(3), 538-542.
- Andrews, G., Ogden, J.E, and Halford, G.S. (2017). Resolving conflicts between syntax and plausibility in sentence comprehension. *Advances in Cognitive Psychology*, 13, 11-27.
- Archibald, L.M.D., and Gathercole, S. E. (2007). The complexities of complex memory span: Storage and processing deficits in specific language impairment. *Journal of Memory and Language*, 57, 177-194.
- Aron, I., and Clark, E. V. (2011). Why brush your teeth is better than teeth- Children's word production is facilitated in familiar sentence-frames. *Language Learning and Development*, 7, 107-129.
- Aron, I., McCauley, S. M., and Christiansen, M. H. (2017). Digging up the building blocks of language: Age- of- acquisition effects for multiword phrases. *Journal of Memory and Language*, 92- 256-280.
- Bannard, C., and Lieven, E. (2012). Formulaic language in L1 acquisition. *Annual Review of Applied Linguistics*, 32, 3-16.
- Bergelson, E., and Swingley, D. (2012). At 6-9 months, human infants know the meanings of many common nouns. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 109(9), 3253-3258.
- Blewitt P. (1982). Word Meaning Acquisition in Young Children: A Review of Theory and Research. *Advances in Child Development and Behavior*, 17, 139-195.
- Bobrow, S. A. and Bell, S. M. (1973). On Catching on to Idiomatic Expressions. *Memory & Cognition*, 1(3), 343-346.
- Bohrn, C.I., Altmann, U. & Jacobs, A.M. (2012). Looking at the brains behind figurative language-A quantitative meta analysis of neuroimaging studies on metaphor, idiom, and irony processing. *Neuropsychologica* (50), 2669-2683.
- Bortfeld, H. and McGlone, M. S. (2001). The continuum of metaphor processing. *Metaphor and Symbol*, 16(1-2), 75-86.
- Bozavlı E. (2017) İlkokul Çağındaki Çocuklarda Kavram Edinimi ve Söylemsel Sapmalar. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(61): 509-518.
- Büyüköztürk Ş., Çakmak E. K., Akgün Ö. E., Karadeniz Ş., Demirel F. (2018) *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Cacciari, C., and Tabossi, P. (1988). The Comprehension of Idioms, *Journal of Memory and Language*, 27(6), 668-683.
- Cruse, A. (2011). Meaning in language: An introduction to semantics and pragmatics. 3rd edition.
- Columbus, G., Sheikh, A.N., Cote-Lecaldare, M. & Hauser, K. (2015). Individual differences in executive control relate to metaphor processing: An Eye-Movement Study of Sentence Reading. *Frontiers in Human Neuroscience* (8), 10-57.
- Crocker, M. W. (1999). *Mechanisms for sentence processing*. S. Garrod and M. Pickering (Eds.), Language Processing, 191-223. Psychology Press ltd. Publishers, UK.
- Cuyckens, H. and Zawada, B. E. (Eds.). (2001). *Polysemy in cognitive linguistics: selected papers from the International Cognitive Linguistics Conference, Amsterdam, 1997* (Vol. 177). John Benjamins Publishing.

- Dolgunsöz E. (2016). Using Eye-Tracking to Measure Lexical Inferences and its Effects on Reading Rate during EFL Reading. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 12(1), 63-78.
- Dowty, D. (1991). Thematic proto-roles and argument selection. *Language*, 67(3), 547-619.
- Dussias P. E. (2010) Uses of Eye-Tracking Data in Second Language Sentence Processing Research. *Annual Review of Applied Linguistics*. Volume 30.149-166.
- Friederici A. D. (2002) Towards a neural basis of auditory sentence processing. *Trends in Cognitive Sciences*, 6(2), 78-84.
- Frisson, S. and Pickering, M.J. (1999). Processing ambiguous verbs: evidence from eyemovements. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition* (25)6, 1366-1383.
- Garrod, S. (2006). *Psycholinguistic Research Methods*. Keith Brown (Ed.) *Encyclopedia of Language and Linguistics*, 2nd Edition (251 – 257). Elsevier.
- Gibbs, R. W. (1980). Spilling the Beans on Understanding and Memory for Idioms in Conversation. *Memory & Cognition*, 8(2), 149-156.
- Gibbs Jr, R. W., & Nayak, N. P. (1989). Psycholinguistic Studies on the Syntactic Behavior of Idioms. *Cognitive Psychology*, 21(1), 100-138.
- Gibbs, RW (2002) A new look at literal meaning in understanding what is said and implicated. *Journal of Pragmatics*, 34, 457-486.
- Gibbs, RW., Colston HL. (2012) *Interpreting Figurative Meaning*. Newyork: Cambridge University Press
- Giora, R. (1997). Understanding Figurative and Literal Language: The Graded Salience Hypothesis. *Cognitive Linguistics*, 8, 183-206.
- Giora, R. (2002). Literal vs. Figurative language: Different of Equal? *Journal of Pragmatics*, 34, 487-506.
- Grice, P. (1989). *Studies in the way of words*. USA: Harvard University Press
- Glucksberg, S. (2001). *Understanding Figurative Language From Metaphors to Idioms*. New York: Oxford University Press.
- Glucksberg, S. (2003). The psycholinguistics of metaphor. *Trends in Cognitive Sciences* 7(2), 92-96.
- Haavisto, M. L., and Lehto, J. E. (2005) Fluid/spatial and crystallized intelligence in relation to domain-specific working memory: A latent-variable approach. *Learning and Individual Differences*, 15, 1-21.
- Hani R. (1996). What is the literal meaning of a sentence? *Links&Letters* 3 39-48.
- Harley, T. (2005). *The psychology of language*. Hove; New York: Psychology Press.
- Hazar, M. (2014). *Türkçe (Sözcük) Anlam Bilimi-1*. Eğitim Yayınevi.
- Höhle, B., Hörnig, R., Weskott, T., Knauf, S., and Krüger, A. (2014). Effects of focus and definiteness on children's word order: Evidence from German five-year-olds' reproductions of double object constructions. *Journal of Child Language*, 41(4).
- Holcomb, P. J., Coffey, S. A., and Neville, H. J. (1992). Visual and auditory sentence processing- A developmental analysis using event-related brain potentials. *Developmental Neuropsychology*, 8(2-3), 203-241.
- İbe Akcan, P. and Akkök, E. (2016). Non-literal meaning comprehension: A small-scale analysis on Turkish speakers. *International Journal of Language & Linguistics* (3)4, 65-78.
- Karaman, B. İ. (2009). Terim oluşturma yöntemleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 57(2), 45-59.
- Karaman, B. İ. (2017). Adli Metin Türlerinde Anlambilimsel Çözümler. *The Bulletin of Legal Medicine*, 22(3), 208-217.
- Kutas, M., and Federmeier, K. D. (2000). Electrophysiology reveals semantic memory use in language comprehension. *Trends in Cognitive Sciences*, 4, 463-470.
- Laine, M., and Koivisto, M. (1998). Lexical access to inflected words as measured by lateralized visual lexical decision. *Psychological Research*, 61, 220-229.

- Lightbown P.M. and Spada N. (2017). *How languages are learned*. United Kingdom, Oxford University Press.
- Liversedge, S. P., Findlay, J. M. (2000). Saccadic eye movements and cognition. *Trends in Cognitive Sciences*, 4 (1), 6 – 14.
- Lowder, M.W. and Gordon, C.P. (2013). It's hard to offend the college: Effects of sentence structure on figurative-language processing. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition* (39)4, 993-1011.
- Lyons, J. (1995). *Linguistic semantics: An introduction*. Cambridge University Press.
- Marslen-Wilson, W., Tyler, L. K. (1980). The temporal structure of spoken language understanding. *Cognition*, 8, 1-71.
- Marton, K., Campanelli, L., Eichorn, N., Scheuer, J., and Yoon, J. (2014). Information processing and proactive interference in children with and without specific language impairment. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 57, 106-119.
- McCauley, S. M., Isbilen, E., and Christiansen, M. H. (2017). *Chunking ability shapes sentence processing at multiple levels of abstraction*. In G. Gunzelmann, A. Howes, T. Tenbrink, and E. Davelaar (Eds.), *Proceedings of the 39th Annual Conference of the Cognitive Science Society* (pp. 2681-2686). Austin, TX: Cognitive Science Society.
- Mitchell, D.C. (1994) *Sentence parsing*. In *Handbook of Psycholinguistics* (Gernsbacher, M.A. ed), 375-409, Academic Press.
- Montgomery, J. W., Evans, J. L., Fargo, J. D., Schwartz, S., Gillam, R. B. (2018) Structural relationship between cognitive processing and syntactic sentence comprehension in children with and without developmental language disorder. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 61, 2950-2976.
- Nöth, W. (1995). *Handbook of Semiotics*, Indiana University Press.
- Oberecker, R., Friedrich, M., and Friederici, A. D. (2005). Neural correlates of syntactic processing in two-year-olds. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 17(10), 1667-1678.
- Picht, H., & Draskau, J. (1985). *Terminology: an introduction* (Vol. 2). University of Surrey, Department of Linguistic and International Studies.
- Rayner, K., and Pollatsek, A. (2006). *Eye movement control in reading*. M. J. Traxler and M. A. Gernsbacher (Eds.). *Handbook of Psycholinguistics*, 2nd Edition (pp.613 – 657). Elsevier.
- Recanati, F. (2004). *Literal meaning*. Cambridge University Press.
- Roberts, L., and Siyanova-Chanturia, A. (2013). Using Eye-Tracking to Investigate Topics in L2 Acquisition and L2 Processing. *Studies in Second Language Acquisition*, 35:213-235.
- Rodd, J., Gaskell, G., Marslen-Wilson, W. (2002). Making Sense of Semantic Ambiguity: Semantic Competition in Lexical Access. *Journal of Memory and Language*, 46:245-266.
- Sager, J. C. (1990). *Practical course in terminology processing*. John Benjamins Publishing.
- Senemoğlu, N. (2007). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya*, Ankara: Gönül Yayıncılık.
- Simpson, G.B., Burgess, C. (1985). Activation and Selection Processes in the Recognition of Ambiguous Words. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance*, 11(1), 28-39.
- Suonuuti, H. (1997). *Guide to terminology*. Tekniikan Sanastokeskus.
- Swinney, D. A., and Cutler, A. (1979). The Access and Processing of Idiomatic Expressions. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 18(5), 523-534.
- Tannenhaus, M. K., Magnuson, J. S., Dahan, D., & Chambers, C. (2000). Eye movements and lexical access in spoken-language comprehension: Evaluating a linking hypothesis between fixations and linguistic processing. *Journal of Psycholinguistic Research*, 29, 557-580
- Tannenhaus, M. K., Spivey-Knowlton, M. J., Eberhard, K. M., & Sedivy, J. C. (1995). Integration of visual

- and linguistic information in spoken language comprehension. *Science*, 268, 1632–1634.
- Titone, D. A. and Connine, C. M. (1999). On the compositional and noncompositional nature of idiomatic expressions. *Journal of Pragmatics*, 31: 1655–1674.
- Trueswell, J. C. , Sekerina I., Hill N. M, Logrip M. L. (1999) The kindergarten-path effect: studying on-line sentence processing in young children. *Cognition*, 73: 89-134.
- Sözlük, T. T. (2011). Prepared by: Şükrü Haluk Akalın. 11. Ed. *Türk Dil Kurumu, Ankara*.
- Ungerer F., Schmid H. (1996). *An Introduction to Cognitive Linguistics*. Taylor&Francis. USA.
- Weismer, S. E., Evans, J., and Hesketh, L. J. (1999). An examination of verbal working memory capacity in children with specific language impairment. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 42, 1249-1260.
- Yule, G. (2010). *The Study of Language*, UK: Cambridge University Press.

APPENDIX

The forty sentences (literal meaning, polysemous meaning, figurative meaning and technical meaning) used in the study are given below. The sentences are designated according to their word meaning categories. (1) indicates literal meaning (denotation) (2) indicates metaphor, (3) indicates idiom, (4) indicates term.

1. Akşam oldu artık *perdeleri* çekelim (1).
2. Ördüğün ayakları *perdelidir* (2).
3. Bu kadar suçun üzerine *perde* çekmek kolay değil (3).
4. Tiyatroda ikinci *perde* başlıyor (4).
5. Soruyu ilk yanıtlayan öğrenciler *ellerini* kaldırdı (1).
6. *Elimde* ne kadar para varsa hepsini size verdim (2).
7. *Eli* geniş adam herkese yardımcı olmaya çalışıyor (3).
8. Pozisyonda *el* olduğunu gören hakem penaltı verdi (4).
9. Arkadaşımın *gözü* mikrop kapmış (1).
10. İki *gözlü* bir evde kalıyorlar (2).
11. Mahalleden ayrıldı fakat *gözü* arkada kaldı (3).
12. *Göz* bir görme organıdır (4).
13. Tavşanın *kulakları* uzundur (1).
14. Arabamın motor *kulağı* arızalandı (2).
15. Anlatılanlara *kulak* verdi (3).
16. Gitarın *kulaklarını* çevirerek akor yapıyordu (4).
17. Aşı olduğum için *kolum* ağrıyor (1).
18. Makinenin *kolu* kırıldı (2).
19. Amcam beni çocuğu gibi sever, her zaman *kol* kanat gererdi (3).
20. Fen bilgisi dersinde vücut organlarımızdan *kolu* işledik (4).
21. Kurak bölgelerde yetişen ağaçların *kökleri* uzundur (1).
22. Ailemizin *kökü* Balkanlar'a dayanır (2).
23. Neredeyse buraya *kök* saldılar (3).
24. Matematik dersinde *kök* konusunu işledik (4).
25. Elim kutuya çarptı ve *taç* kırıldı (1).
26. Gece olunca kulenin *tacını* ışıklandırdılar (2).
27. Bunca yıldır onu baş *tacı* etti (3).
28. Top *taca* çıktı (4).
29. Şuan *ocakta* çay kaynıyor (1).
30. Kömür *ocağında* çok büyük bir patlama yaşandı (2).
31. Bu savaşta çok *ocaklar* söndü (3).
32. *Ocak* ayı yılın ilk ayıdır (4).
33. *Noktaları* birleştirerek bir şekil oluşturalım (1).
34. Uçaktan arabalar *nokta* gibi gözüküyor (2).
35. Artık bu işe bir *nokta* koymanın vakti geldi (3).
36. Tamamlanmış cümlelerin sonuna *nokta* konur (4).
37. Odadaki *ışık* yeterli değil (1).
38. *Işık* gibi bir yüzü vardı (2).

39. Yeni okulu çocuğa **ışık** tuttu (3).
40. **Işık** dđnüştürebilir bir enerji türüdür (4).

Derzizâde Ulvî Divânı'nda Felek Kavramı*

Dr. Vildan Özmen

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0831-8609>

Merkez Bankası Derince Anadolu Lisesi / MEB, Kocaeli- TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 27.03.2020

Kabul: 20.05.2020

On-line Yayın: 25.06.2020

Anahtar Kelimeler

Divan Şiiri

Klasik Türk Şiiri

Felek

Derzizâde Ulvî

16. Yüzyıl

* Bu makale, "Derzizâde Ulvî Divânı'nın Tahlihi" (Sakarya Üniversitesi, 2017) başlıklı doktora tezinden faydalanılarak üretilmiştir. Beyit örnekleri verilirken İsmail Çetin'in "Derzî-zâde Ulvî -Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Divanının Tenkidli Metni" adlı çalışması ile Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi 150 numarada kayıtlı Halet Efendi-Ek (H) nüshası referans olarak belirtilmiştir.

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.42667>

Öz

Klasik Türk şiirinde kozmik âlem ve ona bağlı unsurlar, genellikle sevgili ve âşık ile ilgili hususlarda ele alınmıştır. Bu unsurlardan biri olan felek, klasik Türk şiirinde bahsi sıkça geçen ve çok geniş anlam ihtiva eden bir kavramdır. Gökyüzü anlamındaki bu sözcük; rengi, parlaklığı, şekli, hareketi, yüksekliği gibi yönleriyle çeşitli benzetmelerle konu edilmiştir. Divan şairlerince kimi zaman talih, baht, dünya, kader ve benzeri anlamları içerecek şekilde kullanılmış; insan talihine etkisi inanisından dolayı şikayet sebebi olmuştur.

Bu çalışmada XVI. yüzyıl divan şairlerinden Derzizâde Ulvî'nin Divan'ı felek unsuru bakımından incelenmiştir. Tarama yöntemi kullanılan beyitlerde taramaya "felek" kelimesi ile birlikte "çarh, sipihr, gerdün, âsuman, semâ, arş, eflâk" kelimeleri de dahil edilmiştir. Taranan beyitlerden konuyu iyi ifade edebilecek örnekler seçilmiş, felek mefhumunun hangi hususlarla ve tasavvurlarla kullanıldığı ortaya konulmuştur. Felek kavramı; beyitlerde kubbe, çatı, şişe, dam, ayna, top, cellat, gemi, çadır, sofra, taht, kale, cevşen, kalkan, saray, kese, güvercin, at, fil, tavus, ihtiyar bir kadın, kör, taç, kalkan gibi çeşitli tasavvurlarla ilişkilendirilmiştir. İlk bölümde Ulvî'nin hayatı hakkında bilgi verilmiş; ardından felek kavramının hangi teşbih, istiare ve mecazlarla ele alındığı çeşitli başlıklar altında değerlendirilmiştir. Çalışmanın amacı, hem şairin bakış açısı ve hayal dünyası hakkında bilgi edinmek hem de divan şiirinde felek kavramının nasıl kavrandığı hakkında bir fikir vermektir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Özmen, V. (2020). Derzizâde Ulvî Divânı'nda Felek Kavramı. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 80, Summer, p. 231-243.

The Fate Notion on Derzizâde Ulvî's Divân

Dr. Vildan Özmen

Central Bank Derince Anatolian High School, Kocaeli – TURKEY

Article History

Submitted: 27.03.2020

Accepted: 20.05.2020

Published Online: 25.06.2020

Key Words

Divan Poetry

Classical Turkish Poetry

Fate

Derzizâde Ulvî

16th Century

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.42667>

Abstract

At classical Turkish poem cosmic universe and relevant factors, were taken in hand generally beloved and love based cases. Fate which is one of these factors, is mentioned frequently at classical Turkish poem and is a notion involving broad meaning. This word in the meaning of skype was entreated with its aspects of colour, brightness, shape, movement, heightness and various similarities. Sometimes destiny, fortune, luck, World were used consisting similar meanings by divan poets; human became complain reason because of the believe of being effect to his destiny.

In this study the notion fate: couplets had been correlated with various plans like "dome, roof, bottle, housetop, mirror, ball, headsman, vessel, tent, dining table, throne, castle, cevşen, shield, palace, pouch, pigeon, horse, elephant, peacock, and old woman, crown." In the first episode an information had been given about Ulvî's life: subsequently the Notion of fate with which similitude, figure of speech and metaphor had been handled was evaluated under various titles. The target of this study is having information both point of view of the poet and dream world and also giving an idea about how the Notion of fate was comprehended in divan poem.

1. GİRİŞ

Divanlara bakıldığında hemen her şairin benzer konuları ele alıp işlediği görülür. Bu konular arasında kozmik âlem, şairlerin ilgisini çeken ve sıkça değinilen hususlardan biridir. Gökyüzü, yıldızlar, gezegenler, burçlar; kozmik âleme ait unsurlar olarak çeşitli yönlerden şiirlerde konu edilmiştir. Bu unsurlar arasında en fazla bahsi geçen kavram, felek olmuştur.

Gök, gökkubbe ve gökyüzünü ifade eden felek kelimesi divan şiirinde aynı zamanda çarh, âsuman, sipihr, gerdûn, feza ve sema kelimelerini de karşılar. Özellikle çarh kelimesiyle eş anlamlı olup çarh gibi geniş ve mecazi olarak dehr, dünya, devrân, âlem, talih, baht, kader anlamlarını içine alır. Genellikle tevriyeli bir şekilde kullanılır. (Kurnaz, 1995:306). Ayrıca "a'lâ, âlem-i bâlâ, âlîyyat, atlas, bâlâ, bî-sütûn, devr, devrân, eyvan, feridûn, feza, gerdiş, günbed, halâ, hava, kaza, kevn, lâ-mekân, tâk, rüzgâr, yukaru, zaman, zamâne" kelimeleri de beyitlerde gökyüzü mânâsında kullanılmıştır (Deniz, 1992:14).

Rengi, parlaklığı, yüksekliği, şekli gibi yönleriyle çeşitli mazmun ve benzetmelere konu olan felek; Batlamyus'tan gelen eski astronomi anlayışına göre dünyayı çevreleyen iç içe dokuz kubbeden oluşur. Bunun yanı sıra yedi kat olarak tasavvur edilir. Genellikle *eflâk* ve *felekler* şeklinde çoğul haliyle kullanılır. Kat kat oluşu dolayısıyla "nüh felek, nüh kıbâb (kubbe), nüh künbed, nüh kubbe-i uzmâ, nüh peymâne, nüh mînâ, dokuz çarhî kalkan, eflâkin dokuz meydanı, heft eflâk, yedi çarh-ı mutabbak, yedi başlı ejder, yedi gerdûn, yedi çînî çanak, arûs-ı heft felek" gibi sözlerle ifade edilir (Kurnaz, 1995: 12/306).

Tasavvufa göre ise felekler, Allah'ın yaratıcı tecellisi olan akl-ı kül ve nefs-i küllün birleşmesinden meydana gelmiştir. Akl-ı külden yaratılan arş, yahut hükemanın tabirince felek-i atlasın akıl ve nefsinden sekizinci felek (kürsî), sekizinci feleğin akıl ve nefsinden ise diğer feleklerle sema-yı dünya, anasır-ı erbaa, canlı ve cansız varlıklar yaratılmıştır (Kurnaz, 1995: 12/306).

Klasik Türk şiirinin estetik açıdan üst seviyeye ulaştığı bir dönem olan XVI. yüzyıl; pek çok büyük şairin yetiştiği bir çağdır. Bu çağın önemli isimlerinden biri de Derzizâde Ulvî'dir. Ulvî, hemen her divan şairi gibi klasik Türk şiirinin zengin kaynak, muhteva ve malzemelerinden faydalanmıştır. Çalışmamızda üzerinde durduğumuz felek kavramı da şairin şiirlerinde çeşitli yönleriyle ele aldığı kozmik unsurların başında gelir.

XVI. yüzyıl divan şiiri temsilcilerinden Ulvî, asıl adı Mehmed olup *Derzizâde* namıyla anılır. Doğum tarihi hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmayan şair, İstanbulludur. Âşık Çelebi; kardeşi Mustafa'nın, *Re'yi* mahlaslı şiirler yazan bir şair olduğunu belirtir. İki kardeşin zamanın tanınmış güzellerinden sayıldıklarını ve ilim sahibi olduklarını ifade eder (Kılıç, 2010: 2/1105).

Kınalızâde Hasan Çelebi; Ulvî'nin şairliğinin yanında tarîk-i ilme sülûk ettiğini ve Muallimzâde'nin Manisa müftüsü olduğu sıralarda ona danışmend olduğunu belirtir. Ulvî, Celal Çelebi vasıtasıyla Manisa'da Şehzade II. Selim'e intisap eder ve Turak Çelebi'nin himayesine girer. Altı akçe ulûfeyle sarayda bölük sipahilerinden olur. Turak Çelebi'nin Kanunî'nin fermanı ile idam edilmesinden etkilenerek söylediği bir matla halk içinde dilden dile dolaşır (Kutluk, 1981: 649). Kanunî'ye rahatsızlık vererek Ulvî'nin hapsine ve katline ferman çıkmasına neden olan matla şöyledir:

Dil harâba varıyor sîneye cânân gelsün

Şehri hâlî komasun tahta Selîm Hân gelsün (H 178^b, G. 455/1)

Uzun bir süre ortadan kaybolan Ulvî, kendisinden iltifatını esirgemeyen II. Selim'in Kanunî'nin ölümüyle tahta çıkması üzerine İstanbul'a dönerek Hubbî Mollası Mehmed Vusûlî Efendi'ye mülazım ve müderris olur. Bazı ümera ve vüzeranın himayesiyle çeşitli rütbelere alır. Müderris olduktan sonra işreti bırakmayan Ulvî'nin talihi II. Selim'in ölümünden sonra büsbütün döner. 1579'daki büyük yangında evinin yanması onu daha da sıkıntıya düşürür. Sıhhati bozulur, ekâbir meclislerine de giremez olur (İpekten, 1996: 122). Gelibolulu Ali, şaraba düşkünlüğü dolayısıyla Ulvî'nin sabah akşam

meyhaneden çıkmaz olduğunu; ayyaşlara karıştığını belirtir (İsen, 1994: 318). Meyhane köşelerinde öldüğü belirtilen Ulvî, Galata Mezarlığı Kanlı Kozlar mevkiinde defnedilmiştir. Vefatı, kaynaklarda 993/1585 olarak geçer (M. Tahir Efendi, 1972: 2/23). Yenipazarlı Vâlî, vefatı için 993 tarihini düşmüştür (Tuman, 2001: 2/699):

İçüp Ulvî bekâ câmını geçdi bezm-i mihnetden

XVI. yüzyıl gibi edebiyatın olgunluğa eriştiği, birçok büyük şairin yetiştiği bir çağda yaşamış olan Ulvî; devrinin dikkate değer şairlerindendir. Şehzade II. Selim Manisa valisi iken Manisa'da onun maiyetinde bulunmuş ve burada edebiyata önem veren, sanatkârları koruyan bir kısım şahsiyetin himayesini kazanmıştır. Özellikle II. Selim'in yakın adamlarından Turak Çelebi'nin Ulvî'nin hayatında önemli etkisi olmuştur. Ancak hem onun katli hem de II. Selim'in ani vefatı Ulvî'nin zorluklar yaşamasına ve ömrünün son günlerini meyhane köşelerinde geçirmesine yol açmıştır.

Birçok mecmuada şiirlerine tesadüf edilen¹ Ulvî'nin Divan'ı bulunmaktadır. Kınalızâde Hasan Çelebi; Ulvî'nin meyhanelerden çıkmaması, şaraba düşkünlüğü dolayısıyla divanını tertip etmeye vakit bulamadığını belirtir (Kutluk, 1981: 650). Çeşitli yerlerde birçok nüshası bulunan Divan'ın en kapsamlısı Süleymaniye Kütüphanesindedir.

Bu çalışmada XVI. yüzyıl divan şairi Derzizâde Ulvî'nin Divan'ında geçen felek unsurunun özellikleri verilmiş, beyitlerde hangi teşbih, istiare ve mecazlarla ele alındığı hususu değerlendirilmiştir. Böylelikle hem felek unsurunun Ulvî'nin hayal dünyasına nasıl ve ne şekilde yansıdığı incelenmiş hem de klasik Türk şiirindeki ortak veya farklı kullanımları açısından araştırmacılara bir fikir olacağı düşünülmüştür.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada felekle ilgili elde edilen veriler nitel araştırma modeline dayalı olarak tarama yöntemi ile tespit edilmiştir.

3. FELEK

3.1. Felekle İlgili Hususlar

3.1.1. Felek-Yükseklik

Felek; yüksek ve yüce oluşu ile genellikle övülen kimse hakkındaki ifadelerde ele alınır. Özellikle kasidelerde memduh için "felek-mertebe" (K.10/15; K.20/18), "felek-rif'at (K.17/4), "felek-rütbet" gibi terkipler kullanılır. Hükümdarın mertebesinin felek yüksekliğinde olduğunu belirten şair, onun karşısında kendisinin kul derecesinde olduğunu ifade eder:

Kul oldum ol felek-rütbet melek-haslet şehenşâha

Eger kimdür dir isen ol sa'âdet tahtının hânı (H 30^a, K. 7/15)

Feleğin geniş, sonsuz, yüce ve yüksek oluşuna işaret eden "çarh-ı berîn" (G.222/5), "çarh-ı muallâ" gibi terkipler kullanılır. Âhımın şiddetini ifade etmek isteyen şair, feleğin yükseklik özelliğine vurgu yapar. Âşığın âhı, büyüklüğü dolayısıyla feleklere ulaşır ve orayı doldurur:

Âhum gibi kûyunda yirüm çarh-ı mu'allâ

Yaşum gibi hâk-i gamı itdi vatan a'dâ (H 91^a, G. 5/1)

Felek; ay, güneş ve yıldızların dolaştıkları bir mekân olması yönüyle benzetme içinde konu edilir (K.20/30). Şair; felekte gündüz güneşin, gece de ayın ortaya çıktığını ve dolaştığını ifade eder:

Bir güneş yüzlü hilâl-ebri için çarha girüp

¹ bk. TARLAN, Ali Nihad (1948), *Şiir Mecmualarında XVI ve XVII. Asır Dîvan Şiiri: Ulvî-Me'âlî-Nihânî-Feyzî-Kâtibî*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Tolanurlar mihr ile meh âsumânı subh u şâm (H 165^a, G. 397/3)

Batlamyus'a dayanan dokuz kat felek görüşüne göre ay ve güneş dahil yedi seyyâre ve bunların oluşturdukları dokuz kat felekler, merkezde bulunan dünyanın etrafında dönmektedir (Şentürk, 1994:136). Şair, yedi beyitten oluşan gazelini yedi gezegenin bulunduğu felek olarak tasavvur eder:

Yidi beyt ile senün bu gazelün ey Ulvî
Saldı şöhret feleğe seb'a-ı seyyâre gibi (H 222^b, G. 660/7)

3.1.2. Felek- İnanışlar

Eskilere göre felek; iç içe girmiş dokuz çadır veya kâse gibi tasavvur edilmekteydi. Kur'an kaynaklı bilgilere dayanılarak yedi kat olduğuna inanılan felek, klasik edebiyatta daha çok filozofların görüşlerine dayanan dokuz kat inancı ile rağbet görmüştür (Şentürk, 1994: 135-136). Divan'da dokuz kubbeli ve yedi katlı oluşuna "nüh felek, nüh kıbâb, tokuz kat felek, yedi kat çarh, heft-âsumân" terkipleri ile işaret edilir. Bir beyitte *dokuz kat felek, yedi kat yer* tabiri ile birlikte zikredilir:

Şehâ bir cür'a olmaz meclisünde câm-ı lutfundan
İderse nüh felekle yidi kat yiri makarr deryâ (H 42^a, K. 15/37)

3.1.3. Felek-Yuvarlaklık

Felekler; eski astronomi âlimlerine göre yuvarlaktır, tabakalar halinde küre şeklinde yaratılmıştır ve dönmektedir (Erzurumlu İbrahim Hakkı, I/96). Divan'da zikredilen "*günbed-i devvâr, târem-i devvâr, ser-gerdân, gerdûn-ı gerdân, atlas-ı gerdûn, gerdûn-ı bî-karâr, devr-i dâim, çarh-ı bî-sebât, çarh urmak*" şeklindeki ifadelerle feleğin yuvarlaklığına ve dönmesine işaret edilir.

Felek; yuvarlaklığı ve dönme özelliğiyle çark ile ilişkilendirilir. Gece vakti felekteki hilâlin görüntüsü ile kılıcın çarka tutulması arasında ilgi kurulur. *Çarh veya çark; yakın zaman öncesine kadar İstanbul sokaklarında seyyar bileyici ustalarının sırtlarında gezdirdikleri, pedala bağlı bir kayışla döndürülen bir çeşit bileyi çarkıdır* (Şentürk, 2009: 460). Beyitte "çarha tutmak" ifadesiyle kastedilen, kılıcın çarka sürülerek bileylenmesidir. Tekerlek şeklindeki çark; felek gibi durmadan dönmektedir. Feleğin durmadan dönmesine "günbed-i devvâr" terkipleriyle işaret edilir. Ayrıca "çarh" kelimesi aynı zamanda felek anlamında tevriyel olarak kullanılır:

Çarha tutmuş tığını gördüm o yâr-ı ser-terâş
Mâh-ı nevle sandum urur günbed-i devvâr çarh (H 106^b, G. 76/4)

Feleklerin dönüşü hızlı ve süratlidir (G.211/7). Bir beyitte geçen "devr-i daim" ifadesiyle feleğin dönüşü kastedilir. Şair, ömrünün hızla geçtiğini feleğin sürekli dönme özelliğiyle ilişkilendirerek anlatır:

Devr-i dâ'im gibi gelmiş tatalum kim sana çarh
Ömrünün sâ'ati olmakda değil mi güzerân (H 51^b, K. 22/10)

Bir başka beyitte ise şair, feleklerin hükümdarın saltanatı ve devleti için döndüğünü belirtir:

Senündür saltanat rif'at senündür ma'delet nusret
Felek sâ'î melek dâ'î sa'âdet yâr u Hak yâver (H 32^b, K. 8/24)

3.1.4. Felek-İnsan

Feleklerin batıdan doğuya doğru bir dönüşleri daha vardır. Bu devretileri ile beraber Atlas'ın da zorlaması ile istikametlerinin dışında dönerler (Pala, 1995:182). Bu durum, felekten şikâyeti meydana getirmiştir. Şair, kendisi için feleğin aksine döndüğünü belirtir (K.17/42). Aksi yönde dönen feleğin sözünde durmadığını, bozulduğunu ifade eder. Beyitte "devr" kelimesiyle feleğin yuvarlaklığı kastedilir:

Devr itdi felek aksine devrânı bozıldı
Çarh-ı kühenün ahd ile peymânı bozıldı (H 59^b, Msm. 2/3)

Beyitlerde daha çok olumsuz yönleriyle konu edilen felekle aslında kastedilen "kader"dir. Şaire

göre felek; kincidir (K.15/20), zalimdir; âşığa eziyet edip her zaman felâket vermiştir (G.147/5), onu gurbete atmıştır (G.114/2), boyunu eğmiştir (G.40/4). “Sifle-perver” olarak nitelendirilen felek, âşığı ayak altına alıp çiğnemiştir:

Sifle-perver feleğün şimdi benem pâ-mâli

Gerçi Ulvîlik ile nâmum olupdur meşhûr (H 44^b, K. 17/35)

Şair, feleğin oluşturduğu girdaba düştüğünü ve sonunda bu girdapta boğulacağını belirtir. Beyitte zikredilen “girdâb”, “döne döne” ve “çarh” ifadeleriyle feleğin yuvarlak ve tekrar tekrar dönen yapısı hatırlatılır:

Saldı girdâba beni çarh-ı sitem-kâr felek

Korkarın döne döne gark ola mülk-i dil ü cân (H 57^b, K. 27/18)

Feleğe güven olmadığını belirten şair; feleğin insanlarla oyun oynayarak onları ağlattığını (Msm.2/4), onun gülmesine asla inanmamak gerektiğini (Msm.19/3) belirtir. Felek her ne kadar yuvarlak bir şekle sahip olsa da dünya ehli, feleği düz sanarak ona aldanır:

Aldanur handesine âkıbetin fikr itmez

Ehl-i dünyâ feleğün hâlini hem-vâr sanur (H 118^b, G.135/3)

3.1.5. Felek- Hz. Muhammed

Klasik edebiyatta tasavvufun önemli bir yeri olması dolayısıyla birçok dinî unsur beyitlerde sıkça kullanılmıştır. Bazı peygamber isimleri de çeşitli vesilelerle zikredilmiştir. Bu peygamberler arasında isim ve sıfatlarıyla en fazla geçen Hz. Muhammed’dir (Deniz, 1992: 20-21).

Bir beyitte Hz. Muhammed’in mertebesi, arşın tepesi ile eş olarak ifade edilir. “Küngüre” kelimesi, felek kubbesinin en yüksek tepesini işaret eder:

Ey mertebesi küngüre-i arş ile hem-ser

Ey şems-i ruhi şemse-i evvân-ı risâlet (H 26^a, K. 4/2)

3.1.6. Felek- Hz. İsa

Beyitlerde felekle ilgili olarak Hz. İsa’nın göğe yükseltilerek dördüncü felekte kalması inarısına değinilmiştir (G.283/4). Dördüncü felekte bulunan Mesihâ’dan söz edildiği vakit güneş, ışıyla âlemi baştan başa diriltir. Hz. İsa’nın ölümleri diriltmesi gibi güneşin de âlemi canlandırdığı ifade edilir:

Çarh-ı çârümde Mesihâdan dem urur var ise

Pertevinden âlemi ihyâ ider yek-ser güneş (H 55^b, K. 26/10)

3.2. Felek Üzerine Teşbih, İstiare ve Mecazlar

3.2.1. Felek-Kubbe/Günbed/Tâk

Felek, yuvarlak şekli ve dönmesi yönüyle bir kubbeye benzer. Bir beyitte “günbed-i devvâr” terkihiyle feleğin durmadan dönmesine işaret edilir (G.76/4). Gece yıldızların çevirdiği felek, ışıklar yanan bir kubbe olarak tasavvur edilir. Eskiden bazı yapılarda kubbelere aydınlık ve süs vermek amacıyla yıldız şeklinde süslemeler yapılmasından yola çıkılarak yıldızlarla aydınlanan felek için kubbe benzetmesi yapılır:

Yıldızlar ile kubbe-i eflâkı zeyn idüp

Âhum şerârı yakdı gice âsumânı hep (H 96^a, G. 41/3)

Anadolu’daki eski Türk hamamlarında tonoz ve kubbelerde yer alan münferit ışık gözlerinde genellikle dörtgen, daire, altıgen, yıldız gibi muhtelif şekillerin kullanıldığı görülür. (Önge, 1978: 12/131). Feleğin hamam kubbesi olarak tasavvur edildiği bir beyitte yıldız ve ay; şekil ve aydınlatma bakımından bu kubbenin cam ve işlemeleri olarak ifade edilir. Yıldızlar, hamam kubbesini aydınlatan camlı ışık gözlerine; hilâl ise bu kubbenin üzerindeki işlemelere teşbih edilir:

Felek bir kubbe-i hammâm oldı

Meh-i nev tîg encüm cân oldı (H 240^a, M. 11/162)

Aynı zamanda kemer anlamı da bulunan *tâk*, feleğin yüksekliğine işaret etmek için konu edilir.

Bazı beyitlerde cambazların yükseklere ip atarak yürümesi hususuyla birlikte ele alınır. *Evlîya Çelebi, cânbâzların her birinin ipten merdiven ile göğe kement atıp çıkararak melekler ve Hz. İsa ile konuşmaya yakın olduğunu belirtir.*³ Cambazın yükseğe kurulan ip üzerinde gidip gelmesi, Samanyolu'nun feleğin kubbesine yayılmasını hatırlatır:

Görinen tâk-ı felekde sanma ey meh kehkeşân
Kurdı anda câ-be-câ cân-bâz-ı âhum rîsmân (H 190^a, G. 511/1)

Feleğin, yeryüzünü saran bir kubbeye teşbih edildiği bazı beyitlerde ise âşığın âhının yüksekliğine işaret edilir (G.78/2). Âşığın âhu, felek kubbesine kadar erişecek yükseklikte ifade edilir. Beyitte feleğin “tâk-ı zeberced” olarak tasvir edilmesi, hem kubbemsi şeklini hem de rengini kastetmek içindir. Ayrıca âşık için zikredilen ve “talihsiz” anlamı bulunan “felek-zede” ifadesi ile sevgilinin eşliğinin yüceliğine işaret edilir:

Virdüm kapunda başumı olup felek-zede
Nâlem yiridür irse bu tâk-ı zebercede (H 199^a, G. 554/1)

3.2.2. Felek- Habâb

Şarap kabarcığı, renk ve şekil bakımından feleğin kubbesini andırır (G.287/3). Felek; kubbesinin kavisli ve dokuz katlı olduğu inancı dolayısıyla “nüh kıbâb” olarak zikredilir. Şair, şarap üzerindeki kabarcıkları şekil bakımından dokuz katlı feleğe benzetir:

Sînemde hürmeti şol denlüdür mey-i nâbun
Ki her bir habâb görünür bu nüh kıbâb gibi (H 223^b, G. 665/4)

3.2.3. Felek- Bâm/Sakf/Küngüre

Gökyüzünün yüksekliği “sakf, bâm, küngüre” kelimeleriyle de işaret edilir. Şair, devrin şâhının sarayını, feleğin çatısını yere sunacak gösterişte olarak tasavvur eder. Zeminle birlikte zıtlık içinde ele alınan gökyüzü, sarayın övgüsünde karşılaştırma unsuru olarak kullanılır:

Husûsâ şâh-ı devrânun sarâyı
Zemîne arz ider sakf-ı semâyı (H 235^b, M. 9/20)

3.2.4. Felek-Tâc

Beyitlerde zikredilen “tâc” kelimesi, yüksek makamı temsil eder. Sevgilinin eşliğinin başında bir toza dönüşen âşığın, sonunda feleklerin başına taç olacağı ifade edilir (G.50/5). Hz. Muhammed’le ilgili bir beyitte ise toprak, onun ayağının tozunu öperek feleklerin tepesine taç olur. Felekler; sıradanlık bildiren toprak ve tozun karşısında yücelik anlamı kastedilerek kullanılır. Hz. Muhammed’in ayağının tozuna bulan toprağın, mertebe olarak yüce bir makama eriştiği belirtilir:

Ayağı tozını bûs eylese hâk
Olur ol demde tâc-ı fark-ı eflâk (H 1^b, M. 3/12)

3.2.5. Felek-Eyvân/Kasr

Felek; yüksekliği, kat kat ve kubbeler halinde oluşu dolayısıyla kasra teşbih edilir. Yıldız-meşale ilgisi kurulan beyitte gece meşalelerle aydınlanan büyük bir kasır benzetmesi yapılır (G.350/5). Mumlar, kandiller yanan kasırlara işaret edilen beyitte felek; genişliği ve ay, güneş, yıldız gibi unsurların yeri olması ile konu edilir:

Şem’alar yakup ararsun mihr-i âlem-tâbı meh
Yiridür kasr-ı felekde olsa her kevkeb çerâğ (H 139^b, G. 275/2)

Felek-kasır ilgisi, yükseklik dışında övüleni yüceltmek amacıyla da yapılır. Şair, övülenin altı kısımdan oluşan kasrı ile dokuz kat ve altı köşeden oluşan felek arasında ilgi kurar:

Bünyâd olalı şeş cihet üzre bu nüh eflâk
Yapılmadı kasrun gibi bir kasr-ı müseddes (H 53^b, K. 24/15)

3.2.6. Felek-Şişe

Şişe; gökyüzü kubbesinin şeffaf ve billûr rengini belirtmek için felek için benzetme yapılır. Saydamlık yönüyle şişeye teşbih edilen felek, âşığın âhı ile konu edilir. Âşığın âhı, felek şişesini kıracak güçte olarak tasavvur edilir. Beyitte ok talimi sırasında şişelerin hedef yapılması hususuna işaret edilir:

Hasret-i ebrûn idelden kadd-i Ulvîyi kemân
Şişe-i eflâk olupdur tîr-i âhumla şikest (H 101^b, G. 53/6)

3.2.7. Felek-Kal'a

Felek; iç içe, katlı ve sağlam oluşuyla kaleye teşbih edilir. Yedi kat gökyüzü, âşığın âh topuyla yıkmak istediği bir kaleye benzetilir (G.499/3). Seher vakti güneşin ışıklarının felekte görünmesi, kale üzerine bayrak dikilmesi olarak tasavvur edilir (Msm.8/1). Gece vakti ise felekte ayın, yıldızlarla görünmesi; kaleyi kuşatmak için hücum eden askerler olarak düşünülür:

Meger ol şeb kamer hayl-ı nücûm ile hücûm itmiş
İhâta kılmağ için kal'a-i gerdûn-ı gerdânı (H 30^a, K. 7/3)

3.2.8. Felek-Çadır (Har-gâh, Çetr)

Felek-çadır ilgisi hem şekil ve yükseklik hem de katmanlar halinde olması itibariyle iç içe geçmiş yedi çadırdan oluştuğu inancı ile kurulur. Genellikle sultanların konaklamaları için kurulan büyük çadır anlamındaki hargâh, felek için benzetme yapılır. Kendisini gam ülkesinin sultanı olarak ifade eden şair, feleği de oturduğu heybetli bir çadır olarak tasavvur eder:

Şeh-i diyâr-ı gamum mûy-ı ser otaga bana
Bisâtum oldı zemîn ü sipihr har-gâhum (H 164^a, G. 346/2)

Feleğin gece vakti görüntüsü için nakışlı çadır benzetmesi yapılan bir beyitte “münakkaş hargâh” ifadesi kullanılır (Msm.4/5). *Zernişân; demirden ve çelikten imal edilmiş her çeşit eşya üzerine maddenin zeminde açılmış kanal ve noktalara altın çakarak tezyinat yapma, süsleme işine verilen addır* (Kuşoğlu, 2006: 255). Şair; yıldızların ışıklandırıldığı feleği, üzerinde altın işlemleri bulunan bir çadır olarak düşünür. Beyitte altın işlemleri bulunan bir çadıra gönderme yapan şair; felekteki yıldızları, çadırın altın motifleri olarak hayal eder:

Nüh felek encüm ile şu'lelenüp
Üstüne çetr-i zer-nişân olsun (H172^a, G. 423/5)

3.2.9. Felek-Taht

Felek için taht benzetmesi yapılması âşığın şâha, güneşin de tâca benzetilmesi dolayısıyladır. Felek, yüksekte oluşuyla şâhın oturduğu bir taht olarak düşünülür:

Şeh-i aşkam sipihr ü âfitâbı taht u tâc itmeme
Bir abdâlüm ki ölsem dehre arz-ı ihtiyâc itmeme (H 163^b, G.387/1)

3.2.10. Felek-Pergâr

Felek-pergel ilişkisi, daireler çizerek dönme hususu dolayısıyla kurulur. Feleğin daireler şeklinde dönmesi, bir ayağı sabit olarak çevresinde daireler çizen pergel ile ilişkilendirilir. Gönül; pergelin başlangıç noktası olarak düşünüldüğünde felek de etrafında dönen pergeldir. Beyitte felekle kastedilen; kader, talihtir. Gönlüne seslenen şair, talihinin iyi gitmesi için feleğin çizdiği yoldan ayrılmaması gerektiğini düşünür. “Üstüne dönmek” ifadesi ile aynı zamanda feleğin aksi yönde dönmemesine işaret edilir:

Nokta gibi dâirenden çıkma ey dil sen sen ol
Üstüne dönsün dir isen nitekim pergâr çarh (H 106^b, G. 76/3)

3.2.11. Felek-Çarhî Kalkân

Felek, yuvarlak şekli dolayısıyla, savaşçıların kullandığı “çarhî siper” adlı bir tür yuvarlak kalkana benzetilir:

Birbirine katdı cünd-i Zengi şeş-per-i kahrûn

Değildir keh-keşân çâk oldı mâhun çarh kalkânı (H 31^b, K. 7/44)

3.2.12. Felek-Cevşen

Kat kat olarak düşünülen felek, cevşen olarak tasavvur edilir. Şair, hükümdarın savaşlarında feleğin onu cevşen gibi koruyup yardım edeceğini belirtir (K.8/37).

Başka bir beyitte ok gibi bazı nesnelere karşı dayanıklı olma özelliği dolayısıyla felek için zırh benzetmesi yapılır. Aşığın âh okları o kadar kuvvetlidir ki dokuz kattan oluşan felek zırhı bile bu güce karşı koyamaz; paramparça olur:

Deşt-i mihnetde diler çarhun tokuz kat cevşenin

Tîr-i âhum kurtulup olsa kemânumdan halâs (H 136^a, G. 258/3)

3.2.13. Felek- Sofra

Felek; hükümdarın övgüsünde şafak, güneş, melek gibi unsurların oluşturduğu bir sofraya tasavvur edilir. Hükümdarın kuracağı meclisin büyüklüğü ve zenginliği anlatılırken felek; genişliği, yuvarlak şekli ile sofraya ile ilişkilendirilir:

Seher bezm itsen olur zevki ayş u nûş için hâzır

Felek sofraya melek sâkî şafak bâde güneş sâgar (H 33^a, K. 8/35)

3.2.14. Felek-Saat

Feleğin devretmesi ve zamanla ilgisi dolayısıyla saatle benzetmesi kurulur. Felek; çarkı dönen demir bir saat gibi insan ömrünün geçtiğini haber verir. Beyitte zikredilen felek kelimesi ile zaman anlamı kastedilir:

Bildürür evkât-ı ömrin herkesün devr-i felek

Âhenîn sâ'at gibi kim anda yir yir var çarh (H 106^b, G. 76/5)

3.2.15. Felek-Atlas

Yedi kat göğün her bir katına sırasıyla "Ay, Utarid, Zühre, Güneş, Merih, Müşteri, Zuhâl" olmak üzere bir seyyâre yerleştirilmiştir. Sekizinci ve dokuzuncu gökte seyyâre yoktur; sekiz feleği içine alan, onları çepeçevre saran bir kat olan dokuzuncu felekte hiçbir şey yoktur. İçinde hiçbir yıldız, işaret bulunmadığından bu kata atlas ismi verilmiş ve "çarh-ı atlas" ifadesi kullanılmıştır (Deniz, 1992: 15-16).

Övülenin kasrı için benzetme unsuru yapılan atlas; saf, parlak ve yüksek oluşuyla ele alınır. Ayrıca atlas kelimesiyle düz, desensiz, ipek bir kumaş olan atlas da kastedilir:

Benzetmek olur atlas-ı çarha seni olsa

Çak böyle musaffâ vü mücellâ eger atlas (H 53^a, K. 24/6)

3.2.16. Felek-Levha

Beyitlerde kurulan felek-levha ilgisi, güneş unsuruyla birlikte konu edilir. Güneş ışıklarının yansıdığı felek; düz ve parlak görünüşü ile üzerine altın renkli yazı yazılmış bir sayfaya benzer (K.18/47; K.26/18). Feleğin güneşin doğuşu sırasındaki rengi ve parlaklığı, bir levha üzerine altın kalemle yazılan beyti hatırlatır. Beyitte geçen "matla" kelimesi ile aynı zamanda güneşin doğuşuna işaret edilir:

Eylemiş zerden devât u nûrdan kılmış kalem

Levh-i çarha yazdı bir matla' okur ezber güneş (H 56^a, K. 26/25)

3.2.17. Felek-Evrâk/Sahâyif

Dokuz katlı olarak ifade edilen feleğin her katı, yaprak olarak düşünülür (G.387/2). Güneş ışıklarıyla parlak bir görüntüye kavuşan felek, şairin altın kalemle şiir yazdığı sayfalara benzetilir:

Zer ile kılmağa bu nazmumu güneş tahrîr

Görindi sâf u mücellâ sahâyif-i eflâk (H 49^b, K. 21/2)

3.2.18. Felek-Âyîne

Feleğin aynaya benzetilmesi; aynanın parlaklığı, cisimleri yansıtması özelliği dolayısıyladır.

Feleği ayrılığın yüzünü gösteren bir ayna olarak telakki eden şair, feleğin insan talihine etki etmesi inancına işaret eder (Msm.2/2). Bir beyitte ise karanlığa bürünen felek, pas tutmuş bir aynaya benzetilir:

Felek âyîneye jeng-i şeb oldı
Gözi görmez olup zulmetle toldı (H 237^b, M. 11/5)

3.2.19. Felek-Kîse

Felek, içinde yıldızların gizlendiği bir hokkabaz kesesine benzer. Güneşin hokkabaz, yıldızların yumurta olarak hayal edildiği beyitte felek, hokkabazın yumurtaları sakladığı kese olarak tasavvur edilir:

Kîse-i çarh içre encüm beyzasın kıldı nihân
Devr içinde bir müşâ'bid dilbere benzer güneş (H 55^b, K. 26/6)

3.2.20. Felek-Çevgân, Felek-Top

Gûy u çevgân oyunu ilgisiyle zikredilen felek; yuvarlak oluşu ve dönmesiyle konu edilir. Güneşin bir topa teşbih edildiği beyitte felek, güneş topuna vuran çevgân olarak hayal edilir (G.142/5). Başka bir beyitte ise dönüşüyle çevgân oyunundaki topa benzetilen feleklerin, aşk emriyle döndüğü telakki edilir:

Cihân ten aşk o tende cevher-i cân
Felek tûp oldı hükm-i aşk çevgân (H 2^b, M. 6/1)

3.2.21. Felek-Fülk

Feleğin gemiyle ilgisi, dolaşması ve büyüklüğü dolayısıyladır. Karanlık içindeki felek, gece karanlığında dalgalara kapılan bir gemiye benzetilir (K.7/74). Denizde tersine dönmüş bir gemi tasavvuru yapılan bir beyitte felek, cıva renkli olarak ifade edilir. Ayrıca *felek* ve *fülk* kelimesi kök harflerinin aynı olması dolayısıyla benzerlik gösterir:

Cihân içre değil fülk-i felek simâb-gûn olmuş
Sipihrün çevresinde mün'akis oldı seher deryâ (H 41^b, K. 15/23)

3.2.22. Felek-Zen

Feleğin kadına teşbihi ise aldatıcılığı, vefasızlığı iledir. Sözünde durmayan felekten vefa beklenmeyeceği belirtilir. Beyitte zikredilen felekle kastedilen, dünyadır:

Zen-i gerdûna gönül virme sakın ey Ulvî
Görmedi mihr ü vefâ kimse bu dünyâdan bil (H 156^b, G. 356/7)

3.2.23. Felek-Zâl, Felek-Pîr, Felek-Pîrezen

Felek; çok eskiden yaratılışı ve kavisli şekli ile beli bükülmüş bir ihtiyar olarak düşünülür ve "kocakarı, ihtiyâr" anlamlarındaki "zâl, pîr, pîrezen" gibi kelimelerle ilgi içinde zikredilir. Bir beyitte felek, İran mitolojisinde doğuştan beyaz saçlı oluşuyla ihtiyarlığın sembolü olan Zâl ile ilgi içinde ele alınır. Güneş ışıklarının parlamaya başladığı bir şafak vakti tasavvurunda feleğin aldığı görünüm, kırmızı bir elbise içindeki bir ihtiyarı hatırlatır. Beyitte güneş-yüz, kirpik-ışık, şafak-elbise benzetmelerine başvurulur:

Zâl-ı gerdûna şafak câme-i sürh olmuşdur
Müjeler şa'şâ'adur mihr-i cihân rûy-ı sefid (H 108^a, G. 82/4)

Feleğin ay ve güneşle görüntüsü, gözlüklü bir ihtiyara teşbih edilir (G.138/3). Pîrezen feleğin âşğın yakasındaki tüyleri yolması, ona merhamet etmesi olarak ifade edilir. Ayrıca beyitte feleğin kar yağdırmasına işaret edilir:

Berf sanma yakanun mûy-ı sefidini yolar
Bu sipih-r-i pîrezen rahm itdi bana ey nigâr (H 110^a, G. 94/3)

3.2.24. Felek-Ker (Sağır)

Bir savaş tasviri yapılan beyitte felek, savaş ortamındaki gürültülerle sağır olarak nitelendirilir.

Bütün seslerin felekte toplanması, yankı bulması dolayısıyla bu benzetmeye başvurulur:

Hücûm u hayl u rahş u darb-ı tîg top ile oldı
Kevâkib kûr ü gerdûn ker zemîn muztar zamân muğber (H 32^a, K. 8/19)

3.2.25. Felek-Merdüm-hâr

Bir beyitte ise felek, “merdüm-hâr” olarak nitelendirilir. Felek; huzursuzluk, ölüm vermesi yönü ile insan yiyen yamyama teşbih edilir. Ondan sakınmak gerektiği ifade edilir:

Bir misâfir-hânedür insâna bu köhne ribât
Çarh-ı merdüm-hârdan itmek gerekdür ihtiyât (H 86^a, Msm. 38/2)

3.2.26. Felek-Pâsbân

Gece bekçisi anlamındaki pâsbân, feleğin ayla görüntüsü itibariyle konu edilir. Ayın fener olarak tasavvurunda felek; gece vakti ay fenerini tutarak dolaşan bekçiye teşbih edilir:

Her gice subh olunca meh-i bedr ile felek
Fânûs ile gezer kapunu pâs-bân imiş (H 135^a, G. 253/3)

3.2.27. Felek-Cellat

Feleğin bir cellat olarak tasavvur edilmesi merhametsizliğiyledir. Cellatların işkence yöntemlerinden birine işaret edilen beyitte felekte beliren güneş, işkence için başa geçirilen tas olarak hayal edilir:

Örf idüp başına cellâd-ı felek geydürse tâs
Sanma şâhâ kapun içre girdüğünü der güneş (H 56^b, K. 26/27)

3.2.28. Felek-Gaddâr

Gaddarlık özelliği verilen felek, âşığın halini şikâyet etmek istediği yerdir (M.11/9). Güneşin felekte görünmemesi, feleğin gaddarlığını işaret eder (Msm.4/1). Güneş ışıklarıyla feleğin parlaklık bulup ısınması; gaddar bir insanın kalbinin yumuşaması, merhamet etmesi ile ilişkilendirilir:

Mihr-i lutfunla n’ola kalbüm olursa pür-nûr
Âfitâb ile bulur revnakı çarh-ı gaddâr (H 46^b, K. 18/39)

3.2.29. Felek-Nîl-fâm, Felek-Laciverdî

Felek, koyu mavi rengi dolayısıyla lâciverdî (K.26/20) ve nîl-fâm olarak nitelendirilir. Bu nitelendirme genellikle gündüz vaktini işaret eder. Beyitte ay, güneş gibi unsurlarıyla konu edilen feleğin; sabah vakti güneş ışıklarının etkisiyle lacivert renginde görüldüğü belirtilir:

Pençe-i hurşîde benzer çarh-ı nîl-fâmda
Subh-dem yudukça ol meh nâz ile her gâh elin (H 187^b, G. 498/4)

3.2.30. Felek-Gülzâr, Felek-Sebzezâr

Feleğin gül bahçesine benzetilmesi, güneşin ortaya çıkardığı manzara dolayısıyladır. Felek, bahar mevsimi yaşayıp hazana dönen bir gül bahçesine teşbih edilir:

Bahâristân-ı gülzâr-ı felek gâyet fenâ buldı
Güneş sanman hemân içinde bir berg-i hazân kalmış (H 134^b, G. 250/2)

Gökyüzünün yeşil rengine işaret edilen bir beyitte felek için çimenlik teşbihi yapılır:

Câme-i sebz ile ey serv-i ser-efrâz-ı cihân
Sebzezâr-ı feleği tutdı yetiş efgânım (H 162^b, G. 383/5)

3.2.31. Felek-İşret-geh

Felek; hilâlin kadeh, şafağın şarap olduğu işret yeri olarak düşünülür. Güneşin doğmadan önceki halini tasvir eden şair; feleği arz ettiği görünüm itibariyle eğlence meclisine benzetir:

Şeh-i aşkam felek işretgehümdür mâh-ı nev sâgar
Şafak bezmümde dökilmiş şarâb-ı lâle-gûnumdur (H 109^a, G. 88/3)

3.2.32. Felek-Micmere-gerdân

Övülenin lütfunu hoş kokulara teşbih eden şair, bu lütfun dağılmasını sağlayan feleği de eğlence meclisinin micmere-gerdânı olarak düşünür (K.24/14). Hükümdarın eğlence meclisinin övgüsünün yapıldığı bir beyitte felek; micmere-gerdân olup etrafa güzel kokular dağıtır. Beyitte geçen “gerdân” kelimesi hem buhurdan taşıyıcısının dolaşmasını hem de feleği işaret eder:

Bezm-i sûrunda olup micmere-gerdân gerdân
Cân meşâmın büridi râyiha-yı ûd u buhûr (H 44^b, K. 17/31)

3.2.33. Felek-Devlet

Devlet kelimesi, talih anlamıyla felekle benzerlik kurar. Âşık için sevgilinin ona merhamet edip ağlaması, talih çarkı olarak düşünülür:

Ağlasa za’fum görüp ol çeşm-i âfet üstüme
Çarh-ı devletdür yağar bârân-ı rahmet üstüme (H 208^b, G. 596/1)

3.2.34. Felek-Güzellik (Hüsn)

Güzellik; güneşi, yıldızı olan bir gökyüzü olarak düşünülür. Felek; ay, güneş, yıldızlar gibi cisimlerin parlaklık, aydınlık özellikleriyle güzelliğe benzetilir:

Melâhat âleminde âsumân-ı hüsn ey meh-rû
Güneşin sen velî sâ’ir güzeller ser-te-ser kevkeb (H 98^b, G. 40/3)

3.2.35. Felek-Sîne

Âşığın sinesi; genişliği ve üzerine yaktığı iki yara ile güneş ve ayın bulunduğu feleğe benzetilir:

Yakdum sipihri-i sîneme şevkûnle iki dâğ
Anun yanında günü nedür yâ ayı ne (H 212^a, G. 614/4)

3.2.36. Felek-Kebûter

Felek; havada döne döne uçan bir güvercine teşbih edilir. “Çarh vurmak” ifadesi ile feleklerin güvercinlerin takla atması gibi döndüğüne işaret edilir:

Çarh urur aşkun hevâsıyla kebûter-vâr çarh
Zâr u ser-gerdânun olmuş ey kamer-ruhsâr çarh (H 106^b, G. 76/1)

3.2.37. Felek-At

Felek meydanı, hızlı hareket etmesi ile ata teşbih edilir. Feleğin süratle koşan bir at gibi döndüğüne işaret edilir:

Semend-i akl gibi çarh-meydân
Hümâ-yı fikr gibi arş-cevlân (H 2^a, M. 4/12)

3.2.38. Felek-Pîl

Felek; büyüklüğü, kudreti ile fil olarak tasavvur edilir. Hilâlin çengel, Samanyolu’nun kement olduğu beyitte felek; pehlivan tarafından bağlanan bir file teşbih edilir:

Pehlevân-ı dehr idüp pîl-i sipihri kayd-bend
Mâh-ı nevle keh-keşândan kıldı çengâl u kemend (H 108^a, G. 83/1)

3.2.39. Felek-Tâvûs

Felekle ilgili yapılan tavus benzetmesi ise tüyleri hususuyuladır. Felek; tüylerini ay, güneş ve yıldızların oluşturduğu bir tavusa benzetilir. Tavus kuşunun hem dolaşması hem de tüylerinin renkleri itibarıyla felekle ilgi kurulduğu görülür:

Mihr ü meh encüm ile ana gül-i şeh-perdür
Kudretün gülşenine oldu felek bir tâvûs (H 35^a, K. 10/26)

Bir beyitte ise tâvûs, gökyüzünün mavi rengini ifade için “nîl-reng” tabiri ile kullanılır:

Cilve-ger tâvûs olupdur âsumân-ı Nîl-reng

Yir yir izhâr eyledi anda gül-i şehper güneş (H 55^b, K. 26/8)

4. SONUÇ

Klasik Türk şiirinin temel unsurlarından biri olan felek kavramı, Derzizâde Ulvî'nin şiirlerinde de benzer şekilde karşımıza çıkmaktadır. Beyitlerde genellikle yıldız, ay ve güneş gibi unsurları barındıran gökyüzü olarak kullanılan felek; hem çeşitli benzetmelerle hem de çeşitli inanışlarla konu edilmiştir. Kimi beyitlerde yüksekliği dolayısıyla sevgilinin veya övülenin yüceltilmesinde bir vasıta olmuş; kimi beyitlerde aksine dönüşünden kaynaklı zalim, döneke veya vefasız gibi sıfatlarla nitelendirilmiş; kimi beyitlerde ise insan talihine etkisi düşüncesi doğrultusunda kötülüklerin sebebi olarak ele alınmıştır. Yüksekliği, yuvarlaklığı, dönmesi gibi hususlarla ele alınan felek kavramı birçok unsurla ilişkilendirilerek mecaz, teşbih ve istiarelerde kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

- Bursalı M. Tahir Efendi (1972). *Osmanlı Müellifleri*, (haz. F. Yavuz ve İ. Özen), C.2, İstanbul: Meral Yayınevi.
- Çetin, İ. (1993). *Derzizâde Ulvî Divanı: Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Divanının Tenkidli Metni*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Deniz, S. (1992). *16.yy. Bazı Dîvân Şâirlerinin Türkçe Dîvânlarında Kozmik Unsurlar (Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî Beğ, Nev'î, Yahya Beğ)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniv. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Erzurumlu İbrahim Hakkı, (t.y.). *Marifetnâme*, sadeleştiren: Abdullah Aydın, İstanbul: Akpınar Yayınları.
- İpekten, H. (1996). *Divan Edebiyatında Ebedî Muhitler*, İstanbul: MEB Yayınları.
- İsen, M. (1994). *Gelibolulu Alî, Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Ankara: AKM Yayınları.
- Kahraman, S. A., Dağlı, Y. (haz.) (2011). *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*, C. 2, İstanbul: YKY.
- Kılıç, F. (2010). *Âşık Çelebi, Meşâ'irü's-Şu'arâ*, C.3, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- Kurnaz, C. (1995). "Felek-Edebiyat" maddesi, *DİA*, C. 12, İstanbul: TDV Yayınları, s.306-307.
- Kuşoğlu, M. Z. (2006). *Resimli Ansiklopedik Kuyumculuk ve Maden Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kutluk, İ. (1981). *Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Tezkiretü's-Şuarâ*. Ankara: TTK Yayınları.
- Önge, Y. (1978). "Anadolu'nun İlk Dört Selçuklu Kumandanı ve Yaptırdığı Yapıların Özellikleri", *Vakıflar Dergisi*, S.12, Ankara, s. 132.
- Pala, İ. (1995). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şentürk, A. A. (1994). "Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sâbiteler (Burçlar)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 90, Haziran, s. 131-180.
- Şentürk, A. A. (2009). *Osmanlı Şiir Antolojisi*, İstanbul: YKY.
- Tarlan, A. N. (1948). *Şiir Mecmualarında XVI ve XVII. Asır Dîvan Şiiri: Ulvî-Me'âlî-Nihânî-Feyzî-Kâtibî*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Ulvî, *Dîvân*, İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Halet Efendi-Ek Bölümü, No:150.

Akbaba Dergisinde Yayımlanmış Hüseyin Cahit Yalçın Karikatürleri Hakkında Bir Araştırma

Öğr. Gör. Dr. Pelin Emeksiz

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7045-1307>

İstanbul Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, İstanbul – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 19.03.2020

Kabul: 28.05.2020

On-line Yayın: 25.06.2020

Anahtar Kelimeler

Akbaba Dergisi

Karikatür

Hüseyin Cahit Yalçın

Politika

Gazete

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.42212>

Öz

Karikatür, doğası gereği kusurları açığa çıkarmak üzerine kurulmuş incitici bir sanat dalıdır. Karikatürün amacı toplumsal bir farkındalık ve duyarlılık oluşturmaktır. Sanatın bu dalı hem yergi hem de övgü içerir. Yergi, hoşnutsuzluktan kaynaklanır. Övgü ise doğru olduğu düşünülen şeye hak vermektir. Ancak karikatüristler dönem dönem iktidarların baskısı altında kaldıklarından işlevlerini tam anlamıyla yerine getiremez, özgürce muhalefet yapmalarına izin verilmez. Bilim ve sanatın tüm dallarında olduğu gibi karikatür de özgürlük ortamında gelişir. Özgürlük, ilerleme ve gelişimin formülüdür. Korku ve baskı, nefret ve şiddete neden olur. Hiçbir toplumsal sorun yıkıcı davranışlarla çözülemez. Sadece bir süreliğine gizlenebilir. Bastırılan duygular zamanı geldiğinde daha güçlü bir şekilde ifade edilir. Gerçekten de her dönem durum böyledir.

Bu makalede Akbaba Dergisinde yayımlanmış olan Hüseyin Cahit Yalçın karikatürleri incelenmiştir. Dergide yayımlanan karikatürlerden bazıları çalışmamıza dahil edilmiştir. Karikatürlerden anlaşıldığına göre yazarın hayatı sıkıntılarla doludur. Cesur söylemlerinin bunun üzerinde büyük etkisi vardır. Politik yazılarının bazıları tepki toplamıştır. Bu nedenle mahkemede yargılanmıştır. Zaman zaman sürgün hayatı yaşamıştır. Milletvekili de olmuştur. Gazete ve dergi çıkarmıştır. Gazeteci ve politikacı olduğundan dolayı popüler biridir. Dergide onun birçok karikatürü vardır. Karikatürler adeta yaşamının önemli olaylarını yansıtan belgeler gibidir. Yazar, söylemleriyle karikatürlerde hem olumsuz eleştirinin hedefi olmuş hem de üstat kabul edilmiştir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Emeksiz, P. (2020). Akbaba Dergisinde Yayımlanmış Hüseyin Cahit Yalçın Karikatürleri Hakkında Bir Araştırma. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 80, Summer, p. 245-259.

A Research About Hüseyin Cahit Yalçın Caricatures Published in Akbaba Magazine

Lect. Dr. Pelin Emeksiz

Istanbul University, School of Foreign Languages, Istanbul – TURKEY

Article History

Submitted: 19.03.2020

Accepted: 28.05.2020

Published Online: 25.06.2020

Key Words

Akbaba Magazine

Caricature

Hüseyin Cahit Yalçın

Politics

Newspaper

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.42212>

Abstract

Caricature is a hurtful art branch based on revealing flaws by nature. The aim of cartoon is to create a social awareness and sensitivity. This branch of art includes both satire and praise. Satire results from discontent. The praise is to give the right to what is thought to be true. However, since the cartoonists are under the pressure of the government from time to time, they cannot fully fulfill their functions and are not allowed to oppose freely. As in all branches of science and art, cartoon also develops in an environment of freedom. Freedom is the formula for progress and development. Fear and oppression cause hatred and violence. No social problem can be solved with destructive behavior. It can only be hidden for a while. The suppressed emotions are expressed more strongly when the time comes. Indeed, this is the case in every period. He published newspaper and magazine.

In this article, the caricatures of Hüseyin Cahit Yalçın, published in Akbaba Magazine, were examined. Some of the cartoons published in the magazine are included in our study. As understood from the cartoons, the life of the author is full of troubles. Their bold discourse has a big impact on this. Some of his political writings have gathered reactions. Therefore, he was tried in court. From time to time he lived exile life. He also became a deputy. He is a popular person because he is a journalist and politician. He has many caricatures in the magazine. Cartoons are like documents reflecting the important events of his life. The writer, with his discourses, was both the target of negative criticism and accepted as a master.

Giriş

1875 yılında Balıkesir'de doğan Hüseyin Cahit Yalçın, ünlü bir gazeteci ve politikacıdır. *Tanin* gazetesini elli yıllık mesleki yaşamı boyunca üç farklı dönemde (1908-1914, 1922-1925, 1943-1947) yayımlamıştır. "İttihat ve Terakki" örgütünün en önemli üyelerinden biridir. Kurtuluş Savaşı sırasında İstanbul'da çıkan gazetesinde savaşı desteklemesine rağmen TBMM Hükümeti ile bazı özel konularda anlaşmazlıkları vardır. Bu nedenle de adı muhalif gazetecilerle anılmaya başlanmıştır. Cumhuriyetin ilanı ve hilafetin kaldırılması hakkındaki tutumuyla dikkatleri üzerine çekmiş ve eleştiri almıştır. İstiklal Mahkemelerinde de yargılanmış olan Cahit, Nutuk'ta sert bir şekilde tenkit edilmiştir. (Yüksel, 2006: 1)

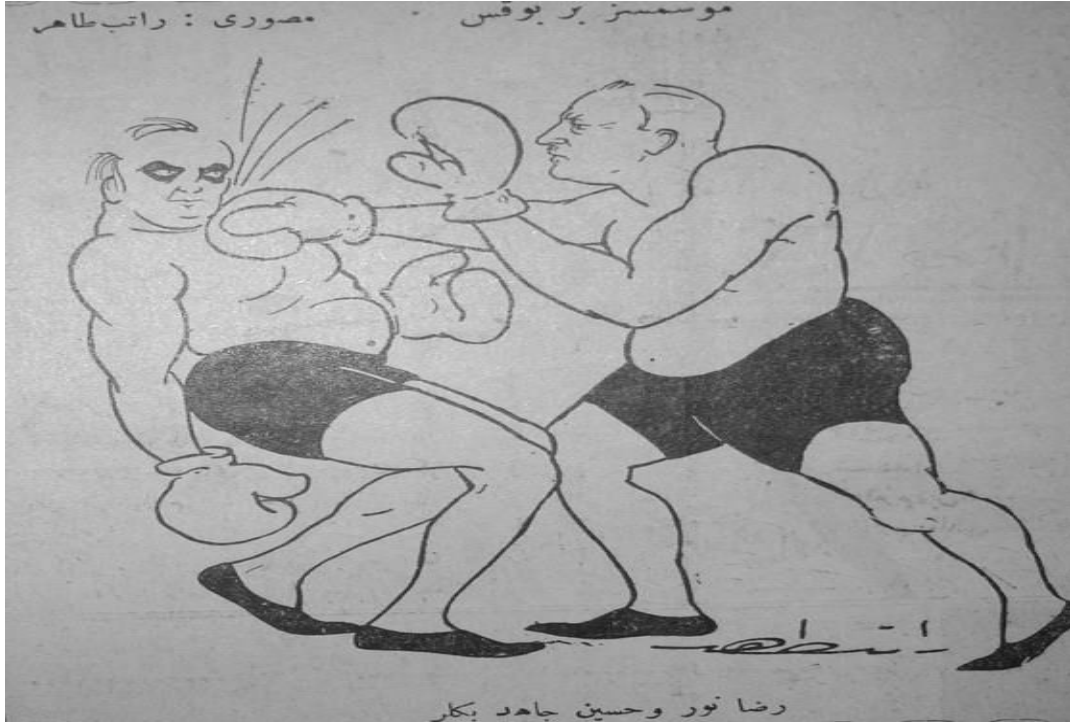
"Atatürk'ün ölümünden sonra İsmet İnönü'nün davetiyle CHP'den milletvekili seçilen Hüseyin Cahit, TBMM'de 5 dönem parlamenterlik yapmıştır. Hüseyin Cahit, milletvekilliği sırasında da yazı hayatını sürdürmüş, *Tanin*'i son kez çıkarmış, *Tanin* kapandıktan sonra da CHP'nin yayın organı *Ulus*'ta başyazarlık yapmıştır. Bu dönemde daha çok dış politikaya ilişkin yazılar yazan Hüseyin Cahit, İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi Almanyasına karşı ağır eleştiriler yapmış, İngiliz yanlısı bir tutum izlemiştir. Bu arada, CHP milletvekili ve CHP'nin yayın organı *Ulus* Başyazarı olarak muhalefet ve iktidar dönemlerinde DP'ye karşı şiddetli eleştirilerde bulunmuştur. Bu yüzden 1954 yılında 79 yaşında iken, iki yılı aşan hapis cezasına çarptırılmış ancak üç buçuk aylık mahkumiyetin ardından bu cezası yaşlılık ve sağlık gerekçeleri ile Bakanlar Kurulu'nca affedilmiştir. (...) 18 Ekim 1957'de seçim kampanyası sırasında hayatını kaybetmiştir." (Bengi, 1998: 3-4)

Bu makalede yukarıda anlattıklarımız doğrultusunda *Akbaba* Dergisindeki Hüseyin Cahit karikatürleri incelemeye alınmıştır. Ancak *Akbaba*'da yer alan bütün karikatürler kullanılmamış, örnekleme yoluna gidilerek kronoloji takip edilmiştir.

Akbaba Dergisinde Yayımlanan Hüseyin Cahit Yalçın Karikatürleri

Hüseyin Cahit başyazarlığını yaptığı *Tanin* gazetesinde, görüşmeler devam ederken Lozan temsilcilerinden Rıza Nur'un, Türk delegasyonunun itibarına yakışmayacak şekilde davrandığını ve tekrar delege olarak atanmaması gerektiğini söyler. Türk Temsilciler Kurulu'nun konferansın ikinci görüşmesine gideceği esnadaysa Rıza Nur'un İttihatçıların yeniden teşkilatlanma içine girdiği yolundaki tenkidine sert bir cevap verince ortam gerilmiştir. (Bengi, 2000: 199.)

Karikatür, "Mevsimsiz Bir Boks" olarak nitelendirdiği bu tartışmayı konu edinmiştir. En altta "Rıza Nur ve Hüseyin Cahit Beyler" yazmaktadır.

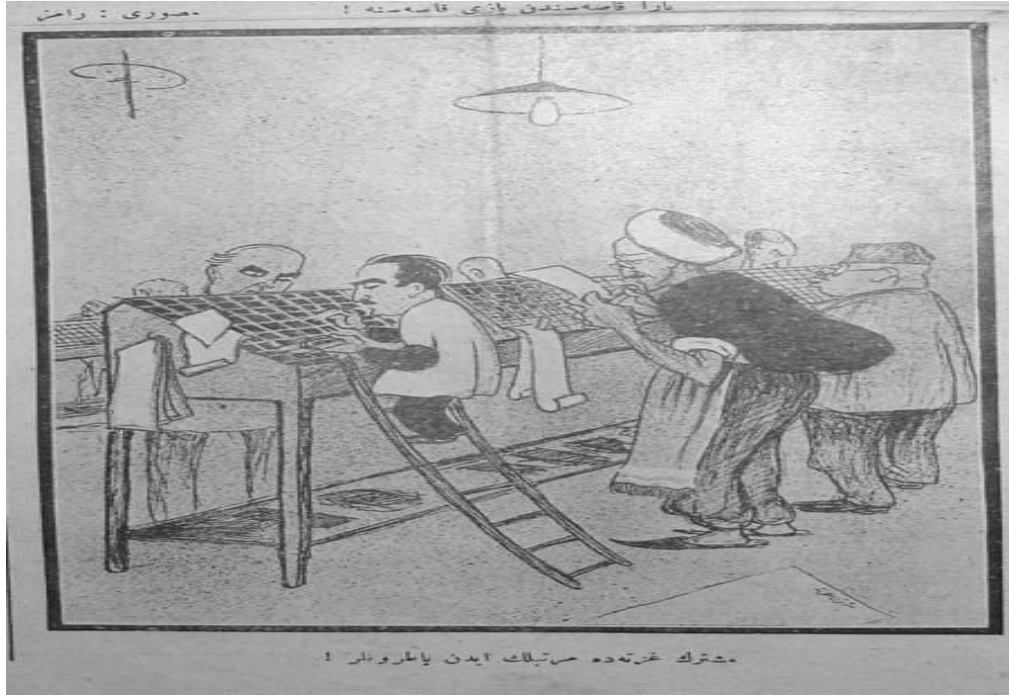
Karikatür 1. Ratip Tahir, Akbaba, S. 40, 23 Nisan 1339 (1923).

6 Eylül 1923 yılında gerçekleşen dizgici grevi nedeniyle *Tanin*, *Vatan*, *İkdam*, *Akşam*, *Tevhid-i Efkâr*, *Vakit*, *Tercüman-ı Hakikat* ve *İleri* gazeteleri yayımlanamayınca bu gazetelerin yazarları ortaklaşa olarak *Müşterek* gazeteyi çıkarırlar. Bunun üzerine *Akbaba*'da şöyle bir karikatür yayımlanır: "Para kasasından, yazı kasasına" başlığı altında "Müşterek gazetede müretteplik eden patronlar":

"Ömrü sadece iki hafta olmasına karşın ismi Türk basın tarihine kalın harflerle geçmiş olan *Müşterek Gazete* 'nin hikâyesi çok ilginçtir. 1923 sonbaharında İstanbul'daki gazetelerin yayını jilet gibi kesilir. Bunun nedeni dizgicilerin örgütlenip hep beraber greve gitmesidir. (...) Dizgicilerin perşembe günü saat 4'te işi bırakmalarının etkisi derhal hissedilmiştir. (...) Gazete patronları bu karar karşısında ilk başta bocalarlar. Aynı işi yapacak başka kimseyi bulamazlar. Fakat grevcilere prim vermemek konusunda da kararlıdır. Gazete patronları ve yazarlar da birlik olurlar, kollarını sıvarlar ve dizgihaneye girerler. Fakat aralarında dizgiden anlayan pek kimse yoktur. Ucundan da olsa kim bilir, kim bir yerinden başlayabilir diye düşünüp taşınırlarken 10 yaşında bir çocuk gönüllü olur. (...) Bu sınırlı tecrübeyle dizgihaneye oturan gazeteciler o günün akşamına gazete yetiştiremezler ama ertesi sabaha tek yapraktan ibaret de olsa bir gazete çıkarırlar. İşte İstanbul gazetelerinin çıkardığı bu ortak gazetenin adı *Müşterek Gazete*'dir."

(Aydoğdu, https://www.academia.edu/27435511/Türk_Basın_Tarihinin_İlk_Grevi_ve_Müşterek_Gazete 2020: 67-68.)

Merdivenin üzerinde *Vatan* yazarı Ahmet Emin Yalman, karşısında *Tanin* yazarı Hüseyin Cahit, sağında *Tevhid-i Efkâr* muharriri Velit Ebüzziya, onun hemen yanında ise *Vakit* gazetesi yazarı Mehmet Asım Us'u görüyoruz.

Karikatür 2. Ramiz Gökçe, Akbaba, S. 82, 17 Eylül 1339.

29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiş, Mustafa Kemal Atatürk oybirliğiyle Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bunun üzerine eski Başbakan Rauf Orbay'ın, cumhuriyet rejimiyle alakalı olarak verdiği bir demeç, *Vatan* ve *Tasvir-i Efkâr* gazetelerinde yayımlanmıştır. Rauf Orbay, cumhuriyetin ilânını aceleci bir karar olarak görmektedir. Yunus Nadi yayınlanan demeç karşısında şiddetle cumhuriyeti savunmaya çalışır. Bu arada Cahit Bey'in *Tanin* gazetesinde yayınlanan makalesi de ortamı iyice germiştir. Yunus Nadi, Hüseyin Cahit'i irticacılarla el ele vermekle, Hüseyin Cahit ise *Yeni Gün* gazetesini, Türkiye'nin İslam dünyası ile bağlarını koparmaya çalışmakla itham etmiştir. Böylece, *Yeni Gün* ve *Tanin* yazarları, Hüseyin Cahit ile Yunus Nadi arasında sıkı bir münakaşa cereyan eder. (Gülmez, 2005: 631-638)

"Onlar söndürüyor bunlar körüklüyor" başlığıyla sunulan karikatürde *Yeni Gün-Tanin* kavgası işlenmiştir. Tulumbacılar, "Ayyyt cihana şan veren "yeni köylüler" sloganıyla yangını söndürmeye giderken, Hüseyin Cahit aynı gazetede yazdıkları İsmail Müştak Bey'e "Bak Müştak *Tanin*'in önünden *Yeni Günlüler* geçiyor" demektedir. Böylece kavgayı kızıştıranın *Tanin* olduğu vurgulanmak istenmiştir.

Karikatür 3. Ramiz Gökçe, Akbaba, S. 98, 12 Teşrinisani (Kasım) 1339 (1923).

Cumhuriyetin ilanı ve Saltanatın kaldırılmasıyla, İstanbul ve Ankara'da yayımlanan gazeteler arasında başlayan münakaşalar devam etmektedir. Cumhuriyetin ilan edilmesine tavır alan *Tasvir-i Efkar* başyazarı Velid Ebüzziya Ankara'ya yazıları ve gazetede yayımladıkları karikatürlerle yüklenirken Hüseyin Cahit *Tanin*'de, Ahmet Cevdet *İkdam*'da Ankara'yı rahatsız etmeye başlamıştır. (Karaca, 2008: 51-52) *Yeni Gün* ile *Hâkimiyet-i Milliye* gazeteleri ise Ankara'ya destek vermektedir.

Basındaki bu gergin hava *Akbaba* gözüyle şöyle verilmiştir; Hüseyin Cahit, "harpten yeni çıkan ve başını dinlemekte olan Türkiye'ye", "gözünü aç", Velid Ebüzziya da "şeriat isterük" diye bağırıyor. Yunus Nadi ise saltanata eğilimli olanlara karşı eleştiri ve itirazlarını sık sık yönelmesinden ötürü bir saltanat yanlısıyla kavga ederken tasvir edilmiş. Ona "aşağı" diye bir yumruk atıyor. Bu arada bir vatandaş "açız" diye sesleniyor, biri de elinde davulu insanları "askere" çağırıyor. Çünkü o yıllarda askerden kaçan kaçanadır. (Çankaya, 2019: 175-200) Bu karikatürde, *Akbaba* perspektifinden dönemin panoraması işlenmiştir.

Karikatür 4. Ramiz Gökçe, Akbaba, S. 100, 19 Teşrinisani (Kasım) 1339 (1923).

Hilafet lehine yayın yapan İstanbul basınının yargılanma vakti geliyordu. Çünkü bu sıralarda Hindistan'daki İsmailiye mezhebinin lideri olan Ağa Han ve Hintli Emir Ali'nin Başbakan İsmet Paşa'ya 5 Aralık 1923 tarihinde gönderdikleri mektupları muhalif gazeteler yayımlayarak hükümetin eline bir koz vermişlerdir. Ankara'dan İstanbul'a bir İstiklal Mahkemesi heyeti gönderilmesi kararlaştırılır. Mahkemenin gönderilmesi kararının alındığı gün Hüseyin Cahit, gazetesinde Hilafeti savunmaktadır. İstanbul'da çalışmalarına başlayan mahkeme, *Tanin* gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit ve yazı işleri müdürü Baha Bey, *İkdam* başyazarı Ahmed Cevdet ve yazı işleri müdürü Ömer İzzettin, *Tevhid-i Efkâr* başyazarı Velid Ebüzziya ve yazı işleri müdürü Hayri Muhiddin Bey ile Baro Başkanı Lütfi Fikri Bey nezarete alınırlar. Tutuklanan gazeteciler bir süre sonra beraat etmişlerdir. (Kabacalı, 1994: 113-114)

Bu karikatürde tutuklanan gazetecileri görüyoruz. Sağ başta Velid Ebüzziya, ortada Hüseyin Cahit, onun sağında da Abdullah Cevdet var. Başlıkta "Tevkifhanede ispritizma tecrübesi" yazıyor. Alt yazıda, Hüseyin Cahit "susun, ruh-i habis geldi" demektedir. Bu gelen ruh kendilerine muhalif olan Yunus Nadi'dir.

Karikatür 5. Akbaba, S. 109, 20 Kânunuevvel (Aralık) 1339 (1923).

Karikatürde "Matbuatın her günü nakaratı" adı altında *Tasviri Efkar* başyazarı Ebbüzziya Velit, *Tanin* başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın ve *Cumhuriyet* başyazarı Yunus Nadi'nin nasıl bir Cumhuriyet istedikleri dile getirilmiştir.

Velit Bey – Dini ve Muhafazakâr bir Cumhuriyete taraftarız!

Cahit Bey – Hayır... Laik Cumhuriyet isteriz!

Nadi Bey – En doğrusu halka dayanan bir Cumhuriyet olmalıdır!

Karikatür 6. Ramiz Gökçe, Akbaba, S. 215, 25 Kânunuevvel (Aralık) 1340 (1924).

4 Mart 1925 tarihinde çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu'nun 1. Maddesi olan, "irtica ve isyana ve ülkenin sosyal düzenini, huzur ve sükûnunu ve emniyet ve asayişini ihlale yönelik örgüt, kışkırtma, özendirme, girişim ve yayını hükümet, cumhurbaşkanının onayı ile doğrudan doğruya ve idareten yasaklamaya yetkilidir." hükmünden hareketle 6 Mart 1925'te *Tevhid-i Efkâr*, *İstiklâl*, *Son Telgraf*, *Sebülürreşat*, *Aydınlık* gazeteleri kapatılır. (Öztoprak, 1981: 379-391)

8 Mart 1925'te Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, halka hitap eden bir beyanname yayımlayarak, yıkıcı hareketlerde bulunanlara karşı kanun hükümlerinin en şiddetli bir şekilde yürütüleceğini belirtir. (Karaca, 2008: 61)

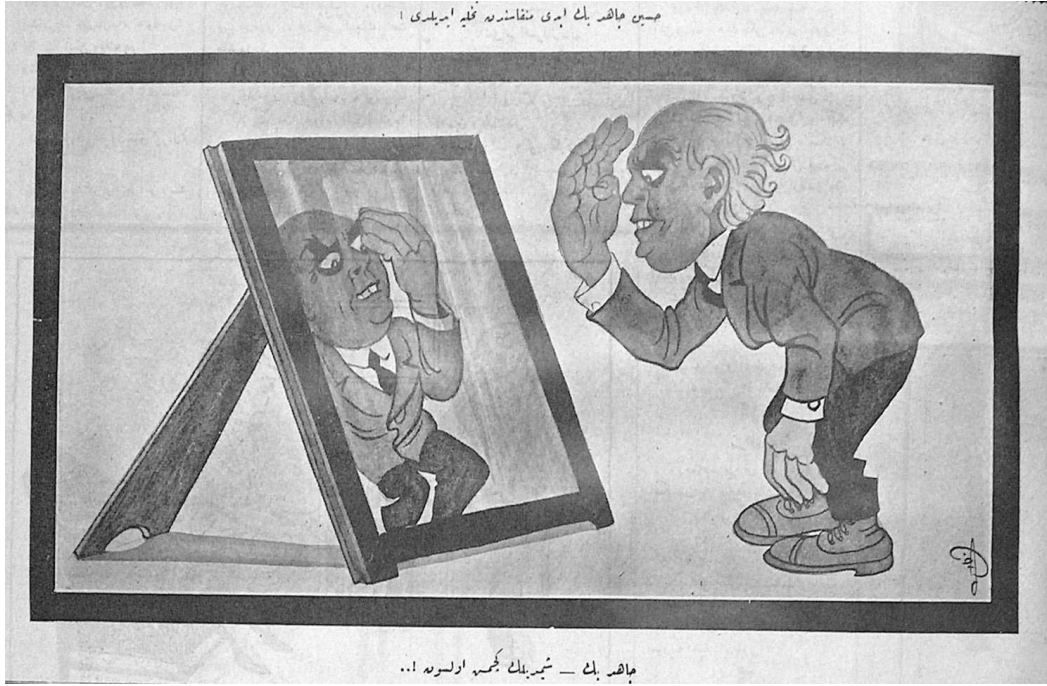
Bu durumdan esinlenilerek çizilmiş "Aheng-i Matbuat" yazılı karikatürde dönemin gazetelerinin başyazarları, "Hey gaziler yol göründü yine garip serime" marşını okumaktadırlar. Bunların arasında *Tanin* başyazarı Hüseyin Cahit'i, elinde bastonuyla bir müzik aletini çalarken görüyoruz.

Karikatür 7. Akbaba, S. 236, 9 Mart 1341 (1925).

Ankara İstiklâl Mahkemesinde de TPCF' (Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası)'nin polisçe aranmasını "baskın" başlığıyla haber verdiği gerekçesine dayanarak *Tanin* başyazarı Hüseyin Cahit ve gazetenin yöneticileri hakkında dava açılmıştır. Savunmasında, böyle adalete aykırı bir mahkemede mahkûm olmayı hâkim olmaya yeğ tuttuğunu belirten Hüseyin Cahit, Çorum'da süresiz sürgün cezasına çarptırılır. (Tunçay, 1999: 145) 1926'da affedilir.

Karikatürde, "Hüseyin Cahit Bey ebedi menfasından tahliye edildi." başlığının hemen altında, Cahit Bey aynaya bakarak kendi kendine "şimdilik geçmiş olsun" diyor.

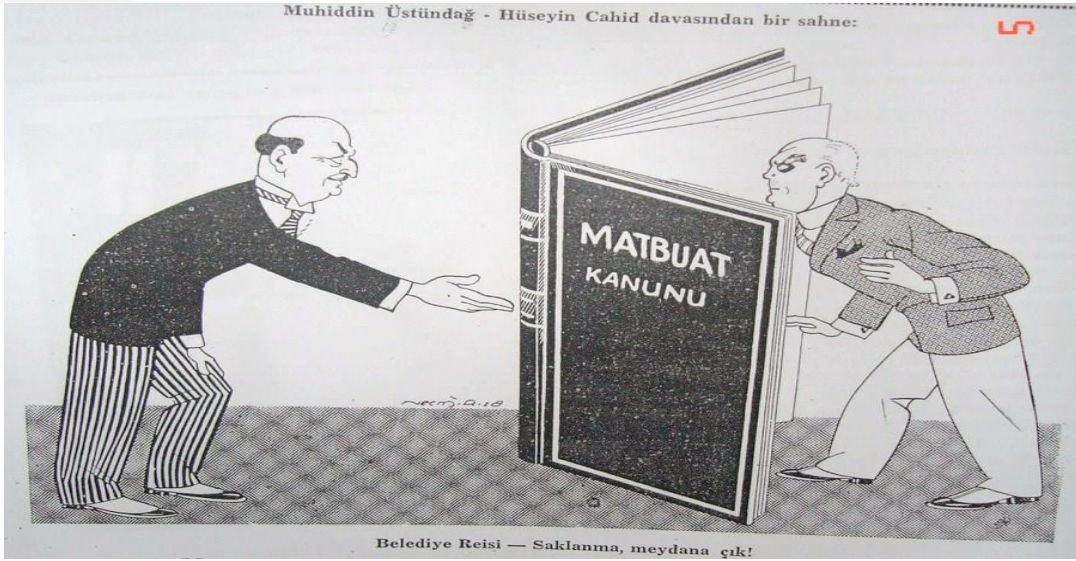
Karikatür 8. Ramiz Gökçe, Akbaba, S. 371, 2 Eylül 1926.

1936 yılında İstanbul Belediye Reisi Muhittin Üstündağ ve Hüseyin Cahit, belediye hizmetleriyle alakalı bir mevzudan dolayı davalık olurlar. Cahit Bey, *Fikir Hareketleri* dergisinin 194. sayısında bu durumu ayrıntılarıyla anlatır. Derginin o sayısı sadece bu konuya ayrılmıştır.

Karikatürde geçen sahne ise Matbuat Kanunu'nun 27. Maddesi meselesiyle ilgilidir. Cahit, savunmasını yayımladığı dergide meseleyi şöyle izah eder:

"Onun bu mukabil davası daha ilk dakikasından itibaren esasından çürüktü ve adalet huzurunda ciddiyetle mevki almaya yeterli değildi. (...) Pekala derhatır buyurursunuz. Muhiddin Üstündağ'ın vekilleri İstanbul'da mukabil dava açtıklarını mahkememize bildirdikleri zaman, bir diyeğim olup olmadığını sordunuz. Akşam gazetesindeki Akşamcı remizli bir yazıdan dolayı benim aleyhimde bir dava ikamesine Matbuat Kanunu'nun 27. Maddesi müsaade etmediğini izah ederek bu sözlere ehemmiyet verilmemesini ve davamın teahhura uğratılmamasını istedim. (...) Matbuat Kanunu'nun 27. Maddesi bir makale muharririnin ancak makale altında imzası bulunduğu takdirde mesuliyetini kabul ederken, müstear imzalı makalelerin muharrirlerini sormak hakkını yalnız esrarı askeriye ve dahili ve harici emniyet muamelelerine munhasır tutarken, müstear imzalı makale sahiplerinin mesul olmayacaklarını sarahaten bildirirken benim imzama taşımayan bir makeden dolayı İstanbul Müddeiumumiliği aleyhimde ne hak ile dava açabilirdi ki isnad olunan fiilin hakkımda bir cezayı istilzam etmeyeceğini pek ala biliyordu." (Cahit, 1937: 187)

Hüseyin Cahit, Matbuat Kanununun 27. Maddesi'ne dayanarak kendisine dava açılmayacağını belirtir. Aşağıdaki karikatür de bu olayı anlatmaktadır.

Karikatür 9. Necmi Rıza, *Akbaba*, S. 168, 16 Mart 1937.

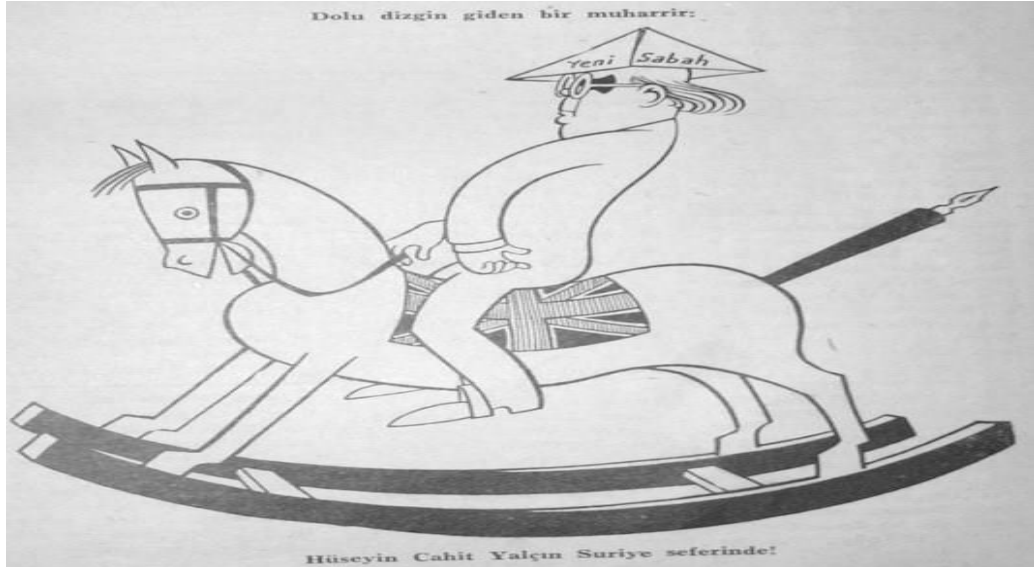
30 Temmuz 1940 tarihli Cumhuriyet gazetesinde Nadir Nadi'nin "Alman Birliği Karşısında Avrupa" adlı yazısı, Alman gücünü savunduğu gerekçesiyle *Yeni Sabah* yazarı Hüseyin Cahit de dahil olmak üzere birçok gazete yazarı tarafından eleştirilir. (Koçak, 1987: 51) *Akbaba*'da Hüseyin Cahit ve Nadi arasındaki münakaşadan esinlenerek bir karikatür çizilmiştir.

255

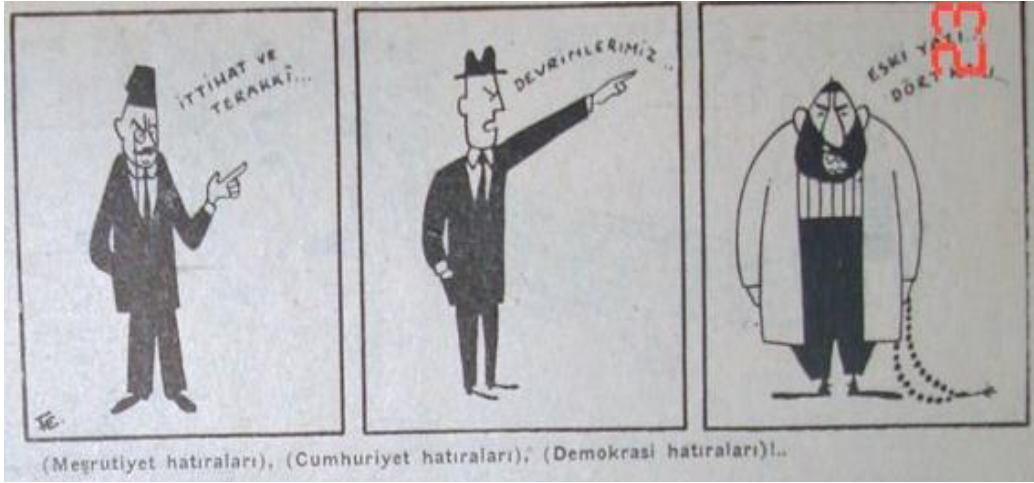
Karikatür 10. Orhan Ural, *Akbaba*, S. 2, 8 Ağustos 1940.

Türk Kamuoyunda Almanya'nın, Irak ve Suriye'yi zaptettikten sonra Türkiye'ye saldıracağı söylentileri dolaşmaya başlamış ve bunun üzerine Türkiye'nin saldırıyı önlemek için Irak ve Suriye'ye müdahale etmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Bu görüşte olanlar arasında Yalçın da vardır. (Güvenir, 1991: 162) Karikatür bu konuyla alakalıdır.

Karikatür 11. Akbaa, S. 384 29 Mayıs 1941.

Hüseyin Cahit Yalçın'ın hatıraları münasebetiyle yapılmış bir karikatür:

Karikatür 12. Akbaa, S. 125, 5 Ağustos 1954.

Cahit Beyle röportaj yapmaya giden gazeteciler anlatıyor:

“Üstadı yazı masasının önünde, gözündeki gözlük elinde kalem, başında bereyle bulduk.

- Affedersiniz efendim, dedim, galiba ilk makalenizi yazıyordunuz.

Üstat gülümsedi:

- Hayır, biraz idman yapıyordum. Malum ya, ne kadar olsa insan hamlıyor.

Bu aralık yaşlıca bir hizmetçi su getirdi. Hüseyin Cahit Yalçın saate baktı, şu tevkif edildiği gün, 8.05'te duran ve gelip kendisi kuruncaya kadar işlemeyen saate. Sonra parmaklarıyla hesap etti. Dokuzda A, onda B, onbirde C, onikide D, birde E, ikide F, Üçte G...Şimdi saat dört olduğuna göre H vitamini yutulacak!

Ve bir kutu aldı, bir şişe açtı, bir hap çıkardı, yuttu.

Yüzündeki tatlı tebessümden cesaret alarak sordum.

- Her saat bir hap mı?
- Evet... Bütün alfabeyi yutuyorum.

Üstadın okumuş adam olduğu her halinden belliydi." (Ortaç, 1955: 3)

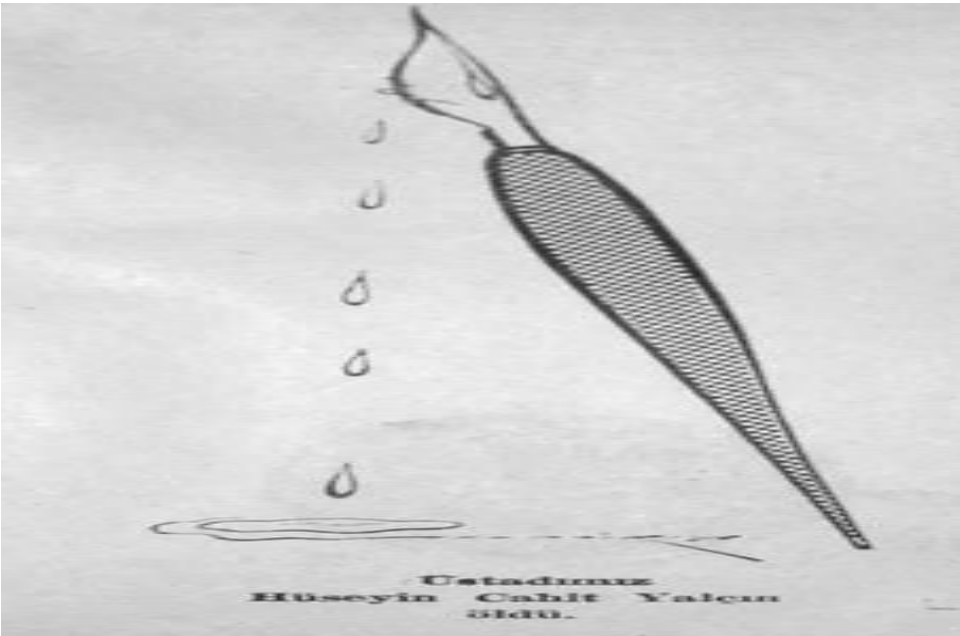
13 no'lu bu karikatür Cahit Yalçın'ın gazetecilerle yaptığı bu röportajı üzerine çizilmiştir.

Karikatür 13. Akbaba, S. 159, 31 Mart 1955.

257

Hüseyin Cahit Yalçın, 18 Ekim 1957'de vefat etmiştir.

Karikatür 14. Necmi Rıza, Akbaba, S. 294, 31 Ekim 1957.

SONUÇ

Türkiye’de çıkmış olan uzun ömürlü bir yayın geçmişine sahip *Akbaba* dergisini araştırma konumuz için bir model olarak seçtik. Araştırma sahasına katkıda bulunmayı amaçladığımız çalışmamızın giriş bölümünde, Hüseyin Cahit Yalçın hakkında kısa bir bilgilendirme yaptık.

“*Akbaba* Dergisinde Yayımlanan Hüseyin Cahit Yalçın Karikatürleri”, başlıklı ana bölümde ise *Akbaba* dergisinden edindiğimiz malzemeyi değerlendirerek “Giriş” kısmında verdiğimiz bilgiler paralelinde anlaşılır bir hale getirmeyi çalıştık.

Hüseyin Cahit Yalçın; gazeteci, siyasetçi ve edebiyatçı olarak çok yönlü bir kişiliktir. Bu bakımdan dergide karikatürü en çok yapılan şahsiyetlerdendir. Karikatürler onun yaşamındaki kritik noktaların özeti gibidir. Makalemize Hüseyin Cahit ile ilgili olan tüm karikatürler alınmamış, seçme yoluna gidilmiştir.

1 numaralı karikatür, Rıza Nur ile girdiği bir tartışma vesilesiyle çizilmiştir. 2 numaralı karikatür, gazeteci kimliğine yöneliktir. 3 ve 4 numaralı karikatürler, siyasi yazıları hakkındadır. 5 numaralı karikatür, siyasi fikri nedeniyle tutuklanmasıyla ilgilidir. 6 numaralı karikatür, siyasi düşüncesiyle alakalıdır. 7 numaralı karikatür, gazeteciliği üzerinedir. 8 numaralı karikatür, sürgün cezasıyla ilgilidir. 9 numaralı karikatür, Belediye Reisi Muhittin Üstündağ ve Hüseyin Cahit arasındaki davayı konu almıştır. 10 numaralı karikatür, Hüseyin Cahit ve Nadir Nadi arasındaki siyasi bir münakaşadan esinlenerek çizilmiştir. 11 numaralı karikatür, siyasi düşüncesi hakkındadır. 12 numaralı karikatür, hatıraları münasebetiyle çizilmiştir. 13 numaralı karikatür, kendisiyle yapılan bir röportaj üzerinedir. 14 numaralı karikatür, vefatı dolayısıyladır.

Akbaba’daki karikatürler incelendiğinde bunların yazarın siyasetçi, gazeteci kimliğine, tartışmalarına, yargılanmasına, sürgününe, politik fikirlerine yönelik yapıldığı anlaşılmaktadır.

Karikatürler, Hüseyin Cahit hakkında bilgi verdiği gibi dönemin siyasi olaylarını da aydınlatıcı niteliktedir. Bu bakımdan yapıldıkları devrin toplumsal ve siyasal olayları hakkında fikir verecek bir kaynak olarak düşünülebilirler.

KAYNAKÇA

Akbaba. (1339). S. 109.

Akbaba. (1341). S. 236.

Akbaba. (1954). S. 125.

Akbaba. (1954). S. 125.

Akbaba. (1955). S. 159.

Aydoğdu, B. (2020, 1 Nisan). Dizgiciler Greve Gidince İş Başa Düştü: Müsterek Gazete Vakası. Erişim tarihi: 1 Nisan 2020.

https://www.academia.edu/27435511/Türk_Basın_Tarihinin_İlk_Grevi_ve_Müsterek_Gazete

Bengi, H. (2000). *Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Bengi, H. S. (1998). *Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara*.

Cahit, H. (1937). 27 inci Madde Meselesi. *Fikir Hareketleri*, S. 194.

Çankaya, Ö. (2019). Millî Mücadele Dönemi’nde Asker Fırarileri. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 29, 175-203.

Gökçe, R. (1339). *Akbaba*, S. 100.

Gökçe, R. (1339). *Akbaba*, S. 82.

Gökçe, R. (1340). *Akbaba*, S. 215.

Gökçe, R. (1926). *Akbaba*, S. 371.

- Gökçe, R. (1339). Akbaba, S. 98.
- Gülmez, N. (2005). Yeni Gün'de Cumhuriyet. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, S. 62, 7-10.
- Güvenir, O. M. (1991). 2. Dünya Savaşında Türk Basını Siyasal İktidarın Basını Denetlemesi ve Yönlendirmesi. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayını.
- Kabacalı, A. (1994). Türk Basınında Demokrasi. Ankara
- Karaca, E. (2008). Türk Basınında Kalem Kavgaları. İstanbul: Bizim Kitaplar.
- Koçak, C. (1987). Türk Basını Üzerindeki Yabancı Etkiler. Tarih ve Toplum, S. 37, 50-52.
- Ortaç, Y. Z. (1955). Hüseyin Cahit'le bir röportaj. Akbaba, S. 159.
- Öztoprak, İ. (1981). Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını. İstanbul: Tisa Matbaası.
- Rıza, N. (1937). Akbaba, S. 168.
- Rıza, N. (1957). Akbaba, S. 294.
- Tahir, R. (1339). Akbaba, S. 40.
- Tunçay, M. (1999). Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Ural O.(1940). Akbaba, S. 28.
- Yüksel, N. (2006). "Fikir Hareketleri" Dergisinde (1933-1940) Hüseyin Cahit'in (Yalçın) Türk Devrimi'ne Bakışı. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, S. 22, 347-378

Süleyman-nâme-i Kebîr’de Sayılar ve Sembolik Özellikleri

Hayrettin Yiğit

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0030-0930>

Öğretmen / Milli Eğitim Bakanlığı, Kırşehir – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 11.04.2020

Kabul: 11.06.2020

On-line Yayın: 25.06.2020

Anahtar Kelimeler

Firdevsî

Süleyman-nâme (40.cilt)

Kültür

Sayılar

Sembol

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.42852>

Öz

Firdevsî, 15. yüzyılın sonu ile 16.yüzyılın başında Fatih Sultan Mehmet, II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim dönemlerinde tıp, tarih, astronomi, edebiyat, felsefe, geometri gibi birçok alanda çalışmalar yapmış adeta bir yazı makinesi gibi çalışarak ilim âlemine hizmet etmiş bir mütefekkindir. Birçok alanda eser vermesine rağmen Firdevsî'nin tanınmasını sağlayan eseri Süleyman-nâme-i Kebîr'dir. Süleyman Peygamber'in hayatı etrafında gelişen olayları anlattığı Süleyman-nâme-i Kebîr 81. ciltten oluşan ansiklopedik bir eserdir. Hz. Süleyman ile ilgili bütün dinî rivâyetleri, hikâyeleri bir araya toplamış ve tarihi, efsânevî ve mitolojik şahıslara ve onların maceralarına ilişkin birçok hikâyeye yer vermiştir. Ayrıca Hz. Süleyman'ın hayatı ile ilgili fıkıh, hadis, tefsir, tasavvuf ve ahlâkla ilgili konuları hendese, nücüm, geometri, felsefe, tıp, botanik, zooloji, astronomi ile birleştirmiştir. Türk milleti gelenek ve inanışlarında kutsal ve koruyucu bir güç olarak kabul ettiği birtakım bitki, hayvan, gök cismi gibi nesnelere yanı sıra sayıları da kutsiyet atfedilen unsurlar olarak görmektedir. Geleneksel kültürde sayılar üzerine kurulan inançların kaynakları hem İslâm dinine hem de Orta Asya kültürel hayatına dayanmaktadır. Bu durum Türk edebiyatına yansımış ve Türk mitolojisinde, halkın inanç ve inanışlarında, destanlarda, efsanelerde, masallarda ve hikâyelerinde sıklıkla kullanılan unsurlar olarak dikkat çekmektedir. Firdevsî'de Süleyman-nâme'de sayılardan yararlanarak eseri tekdüzelikten kurtararak eseri akıcı ve ilgi çekici hale getirmeye çalışmış ve hendese (geometri), astronomi (ilm-i nücüm), tasavvuf, mitoloji, astroloji, tılsımla ilgili bilgiler verirken sayısal değerlerin hem nicelik hem de sembolik anlamlarından yararlanmıştır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yiğit, H. (2020). Süleyman-nâme-i Kebîr’de Sayılar ve Sembolik Özellikleri. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 80, Summer, p. 261-273.

Numbers and Their Symbolic Features in Süleyman-name-i Kebir

Hayrettin Yiğit

Teacher / Ministry of Education, Kirsehir – TURKEY

Article History

Submitted: 11.04.2020

Accepted: 11.06.2020

Published Online: 25.06.2020

Key Words

Firdevsi
Süleyman-name (40th Volume)
Culture
Numbers
Symbol

Abstract

Firdevsi is a philosopher who served the world of science working like a writing machine in many fields such as medicine, history, astronomy, literature, philosophy, geometry in the periods of Fatih Sultan Mehmet, 2. Beyazid and Yavuz Sultan Selim, in the late 15th and early 16th centuries. Despite creating works in many fields Süleyman-name-i Kebir is the work that enabled Firdevsi to be recognized. Süleyman-name-i Kebir in which he described the events developed around the prophet Solomon's life is an encyclopedic work consisting of 81 volumes. He gathered all the religious narrations and stories about the prophet Solomon and he included many stories of historical, legendary and mythological people and their adventures. He also combined the canon law, tradition, commentary, mysticism and moral issues about the prophet Solomon's life with hendese, geometry, philosophy, medicine, botanic and astronomy. In addition to objects such as plants, animals and celestial bodies that the Turkish nation considers as a sacred and protective force in their traditions and beliefs, they also consider numbers as sacred elements. In traditional culture, sources of beliefs based on numbers based on Islamic religion and the culture of Central Asia. This situation is reflected in Turkish literature and it draws attention as the elements frequently used in Turkish mythology, the faith and the beliefs of the people, epics, legends, fairy tales and stories. Firdevsi tried to make the work fluent and interesting by getting rid of the work from single correction by using numbers in Süleyman-name and he used both quantitative and symbolic meanings of numerical values while providing information about geometry (hendese), astronomy (ilm-i nücum), mysticism, astrology and charm.

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.42852>

GİRİŞ

İnsanoğlu var olduğu ilk günden itibaren bir sistem ve düzen içerisinde olan kâinatı ve insanlığı anlamlandırma çabası içerisinde olmuştur. Her toplum, kültürel tarihi içerisinde çeşitli nesnelere, kelimelere ya da kavramlara değer/anlam yükleyerek onlara simgesel özellikler kazandırmıştır (Ferah, 2012: I). Bu nesne ve kelimeler içerisinde sayılar milletlerin, kültür ve inançlarında ilahi ve kutsal anlamlar yüklediği önemli kavramlar olarak yer almıştır. Bu nedenle medeniyet tarihinin ilk zamanlarından günümüze kadar hesap ve sayılar bilginin en yüksek derecesi olarak görülmüş (İfrah, 1999: 19), evrensel sistem, pek çok düşünür tarafından bu anahtarlar vasıtasıyla çözülmeye ve anlaşılmaya çalışılmıştır. Böylece sayılar, fiziki evreni hesaplamak için niceliksel araçlar olarak kullanılırken bir yandan da görünenin ardındaki anlam boyutlarını ifade eden gizemli şifreler olarak düşünülmüştür (Kılıç, 2018:111).

Sembolik değerlere sahip sayılar, matematiğin sınırlarından çıkarak sosyolojinin, felsefenin, halkiyatın, edebiyatın ve inancın sahasına girmiştir. Mitolojik çağlarda dahi günlük hayatı kolaylaştıran bir işaret sistemi olmakla birlikte sayılar, halkın çeşitli esinlenmeleri ve tecrübeleriyle yeni bir kimliğe bürünmüştür (Bozkurt, 2012: 717). Mitolojik dönemden itibaren sosyo-kültürel hayatta ve sözlü ve yazılı metinlerde dikkat çeken sayı sembolizmi, İsrailiyyat'ın ve Kabala'nın etkisiyle kendi içinde bir miktar güncellenmiş, Arap inanışlarının tesiriyle ortaya konan "ebced, cümel, cifr" gibi tekniklerin gelişmesini sağlamıştır (Çelik, 2019: 68).

Türk milleti gelenek ve inanışlarında kutsal ve koruyucu bir güç olarak kabul ettiği birtakım bitki, hayvan, gök cismi gibi nesnelere yanı sıra sayıları da kutsiyet atfedilen unsurlar olarak görmektedir. Türk kültüründe sayılara yüklenen anlamlar dinî inanmalardan kaynaklanmakla beraber İslâmiyet öncesi yaşantıdan da izler taşımaktadır. Buna göre geleneksel kültürde sayılar üzerine kurulan inançların kaynakları hem İslâm dinine hem de Orta Asya yaşayışına ve Şamanizm'e dayanmaktadır (Coşar, 2011: 116). Bu durum Türk edebiyatına yansiyarak Türk mitolojisinde, halkın inanç ve inanışlarında, destanlarda, efsanelerde, masallarda ve hikâyelerde sıklıkla kullanılan unsurlar olarak dikkat çekmektedir.

Firdevsî-i Rûmî Hayatı ve Eserleri

Firdevsî, 15. yüzyılın sonu ile 16.yüzyılın başında Fatih Sultan Mehmet, II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim dönemlerinde tıp, tarih, astronomi, edebiyat, felsefe, geometri gibi birçok alanda çalışmalar yapmış adeta bir yazı makinesi gibi çalışarak ilim âlemine hizmet etmiş bir mütefekkindir.

Yazarın yaşadığı dönem Devlet-i Âl-i Osmân'ın en parlak dönemleridir. Bu dönemlerde saray tarafından ilim adamlarına ve sanatçılara verilen desteklerden Firdevsî'de yararlanmış ve bu sayede birçok eser ortaya çıkarmıştır. Fatih Sultan Mehmed devrinde doğmuş olan yazar gençliğinde sultanla temasa geçmiş, ilk eserini bizzat padişahın kendisine sunmuştur. II. Bayezid devrinde, olgunluk çağını yaşamış ve padişahın isteği ile çok sayıda eseri te'lif ve tercüme etmiştir. Yavuz Sultan Selim'in hükümdarlığının ilk yıllarında, onun izin ve iradesiyle kitaplarını yazmaya devam etmiştir. Firdevsî'nin gayretli bir müellif olduğu, gerek Süleyman-nâme'den evvel, gerek ondan sonra muhtelif mevzularda yazdığı manzum ve mensur eserlerde görülmektedir (Köprülü, 1977: 650).

Firdevsî'nin dinler tarihi, peygamberler tarihi, İslam tarihi, Selçuklu tarihi, Osmanlı tarihi, edebiyat (manzum ve mensur), felsefe, hendese (geometri), tıp, astronomi (ilm-i nücum), tasavvuf, ahlak, mitoloji, astroloji, tılsım, savaş ve silahların tarihi, menâkıb-nâme, satranç, boyacılık ve hadis alanında (Biçer, 2005: 2) birçok eseri bulunmaktadır. Eser sayısı net olmasa da araştırmalar sonucunda kendisine ait olduğu bilinen eserleri şunlardır:

1. Da'avet-nâme-i Firdevsî
2. Barak Baba Risâlesi
3. Firâsetnâme

4. Hakayık-nâme (Hadîkatü'l Hakâyık, Hakikat-nâme, Tuhfetü'l-Hâdî)
 5. Hayât u Memât (Hayât-nâme)
 6. Silâhşör-nâme (Müsellâhnâme)
 7. Şatranç-nâme-i Kebîr
 8. Kutb-nâme (Kıssa-i Cezîre-i Midilli; Gazavât-ı Midilli)
 9. Pend-nâme-i Eflâtûn
 10. Gülistan Tercümesi
 11. Tercüme-i Câmeşûy-nâme
 12. Münâzara-i Seyf ü Kalem (Seyf-nâme-i Firdevsî)
 13. Tâli'-i Mevlûd-i Kebîr
 14. Hadîs-i Ahsen
 15. Teşhisü'l-İnsan
 16. Tecnîsât-ı Süleyman u Belkıs-nâme
 17. Vilâyet-nâme (Menâkıb-ı Hacı Bektaş Velî)
 18. Kitâbü'l-Mevâiz
 19. Şerh-i Hadis-i Erbaîn (Terceme-i Hadis-i Erbaîn)
 20. Fâl-ı Kur'ân (Kur'ân-ı Kerîm'den Tefe'üle Dair Bir Risâle)
 21. Süleyman-nâme Muhtasarı
 22. Kasas
 23. Hayât-ı Hayvanât-ı Kebîr (Kitâb-ı Hayât-ı Hayvân)
 24. Süleyman-nâme (Kitâb-ı Kıssa-nâme-i Süleyman Aleyhi's-selâm, Süleyman-nâme-i Kebîr)
- Süleyman-nâme-i Kebîr (40. Cilt)**

Süleyman-nâmeler içerik olarak Türk Edebiyatında iki farklı şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi padişah Kanuni Sultan Süleyman adına ikincisi de Süleyman peygamber adına yazılmış olan Süleyman-nâmelerdir. Agah Sırrı Levend Kanuni Sultan Süleyman adına yazılan Süleyman-nâmelerin şehname geleneğinin bir alt türü olarak kabul edilebileceğini ve Yavuz Sultan Selim ile II. Selim'in hükümdarlık yıllarının anlatıldığı eserlere verilen Selim-nâmelerin devamı niteliğinde olduğunu ifade etmiştir. Kanuni'nin saltanat yıllarının anlatıldığı Süleyman-nâmelerde o dönemin tarihine ait savaş ve kahramanlıklarının anlatıldığı manzum veya mensur eserler olduğunu (2000: 4) belirtmiştir.

İkincisi ise Süleyman Peygamberin hayatını esas alan Süleyman-nâmelerdir. Kur'ân-ı Kerîm'de "ahsenü'l-kasas" olarak adlandırılan Hz. Yusuf, Hz. İbrahim, Hz. Musa kıssaları gibi Hz. Süleyman'ın hayatları öğüt vesilesi olarak hikâye edilmiştir. Levend, Süleyman-nâmeleri dini hikâyeler başlığı altında ele almıştır. Bu eserlerde Hz. Süleyman'ın peygamberliği, mucizeleri, hükümdarlığı, tahtı, veziri Âsaf, haşmeti, adâleti, kuşlar başta olmak üzere bütün mahlukâtın dilini bilmesi, atları, karınca hikâyesi, cinlerle ve devlerle ilişkisi, dîvânı, rüzgâr ve cin tâifesi başta olmak üzere bütün varlıkların emrine musahhar kılınması, mührü, asâsı, bilgeliği, hikmeti ve savaşları başta Türk ve İran edebiyatı olmak üzere doğudaki birçok milletin edebiyatında ortak bir tema olarak işlenmiştir (2000: 122-126).

Firdevsî Süleyman Peygamber'in hayatı etrafında gelişen olayları anlattığı Süleyman-nâme-i Kebîr'i 81. ciltlik bir ansiklopedik bir eser olarak ortaya çıkarmıştır. Hz. Süleyman ile ilgili bütün dinî rivâyetleri, hikâyeleri bir araya toplamış ve tarihi, efsânevî ve mitolojik şahıslara ve onların maceralarına ilişkin birçok hikâyeye yer vermiştir. Ayrıca Hz. Süleyman'ın hayatı ile ilgili fıkıh, hadis, tefsir, tasavvuf ve ahlâkla ilgili konuları hendese, nücüm, geometri, felsefe, tıp, botanik, zooloji, astronomi ile birleştirmiştir (Köprülü, 1977: 649). Yapmış olduğu uzun çalışmalar sonunda kaleme aldığı eseri hayatının elli yıllık bir dönemde yazdığı için tezkireciler ona "Uzun Firdevsî" mahlasının verildiğini ifade etmiştir. Bu eser sayesinde yazar edebî âlemde tanınmış ve tezkireciler, Firdevsî

hakkında bilgi verirken bütün eserleri içerisinde sadece Süleyman-nâme'den bahsederek eserin önemini ortaya koymuşlardır. Eserin ilk 6 cildini Fatih Sultan Mehmet'e 7-80. cilt arasını II. Bayezid'a 81. Cildini de Yavuz Sultan Selim'e sunmuştur.

Bu makalede ve çalışılmakta olan doktora tezinde Süleyman-nâme'nin 40. cildi üzerinde durulmaktadır. Bu nüsha Manisa İl Halk Kütüphanesi, Akhisar Zeynelzâde Koleksiyonu, 45 Ak Ze 226'da bulunan 1212(1797) tarihli Çili Zeynel b. Hacı Ali adına vakıf mühürlü eserdir. 766 varak ve 21 satırdan oluşmaktadır. Ayrıca bu cildin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1529 17.yüzyıl kopyası da bulunmaktadır. Topkapı nüshasında varak sayısı 383'tür.

Süleyman-nâme-i Kebîr'de Sayılar ve Özellikleri

En ilkel/batıl inançlardan bilimsel çalışmalara varıncaya kadar pek çok alanda varlığını gösteren sayılar, sayısal bilimlerin yanı sıra sosyal bilimlerde de başvurulan bir kaynaktır. Bu sayılardan özellikle bazıları farklı kültürlerde daha sık ele alınırken, bazı sayılar daha az kullanılmıştır. Örneğin halk kültüründe üç, dört, beş, yedi, dokuz, kırk gibi sayılara özel anlamlar yüklenmesi ve bu sayıların kutlu sayılması masal, destan, deyim, hikâye, atasözü ve batıl inançlarda açıkça görülmektedir (Bozkurt, 2012: 718). Edebî metinlerde kullanılan dil günlük dilin sınırlarını aşan bir zenginlikle doludur. Yazar edebî eserini sıradanlıktan kurtarmak için ifadelerine özgün ve etkili bir form kazandıran sembol diline başvurur (Yılmaz, 2011: 45). Sayı sembolizmi sayıların ortaya çıkışıyla, insanın düşünce mekanizması arasındaki ilişkiden hareketle anlam kazanır. Yazar sayısal ifadelerle başvurduğunda doğrudan ortaya koyulamayan duygu ve düşüncelerini yoğunlaştırılmış olarak okuyucuya sunar (Yılmaz, 2011: 51).

Türk milleti İslamiyet'in kabulüyle birlikte Arap ve Farsların kültür ve edebiyatını benimsemeye başlamıştır. Osmanlı döneminde bu durum giderek artmış ve divan edebiyatı metinlerinde ve dinî-tasavvufi halk edebiyatı ürünlerinde bu kültürlerin yansımaları görülmüştür. Sayıların kullanımıyla ilgili edebî eserlerde; "vâhid, isnân, selâse, erba'a, hamse, sitte, seb'a, semâniye, tis'a, 'aşere" şeklindeki birden ona kadar olan Arap sayıları ve "Yek, dü, se, çehâr, penc, şeş, heft, heşt, nüh, deh" düzenindeki ilk on Fars sayıları hem kitap bölümlerinin başlıklarında hem de metnin içerisinde neredeyse Türkçe sayılar kadar sık tercih edilmiştir.

Firdevsî Arap- Fars kültür ve edebiyatının tesirinin çok derin izlendiği bir dönemde, süslü ve sanatlı bir dil kullandığı nazım bölümünde ve sade bir dil kullandığı nesir bölümlerinde Türkçe sayıları kullanmıştır. Müellif eserde Süleyman Peygamber'in Sinop'u almak için vermiş olduğu mücadeleyi betimlemelerken anlatımını daha somut ve canlı bir şekilde ifade etmek için sayısal kavramlara başvurmuştur. Ayrıca birçok bilim dalından faydalanarak oluşturduğu 81 ciltlik külliyyatın 40. cildinde anlattığı kıssalar içerisinde, hendese (geometri), astronomi (ilm-i nücum), tasavvuf, mitoloji bilimlerinden faydalanmıştır. Bu bilgileri aktarırken bir, üç, dört, yedi, dokuz, kırk, yetmiş, yetmiş, yetmiş iki, altı yüz beş (Süleyman Peygamber'in yaşı), bin, on sekiz bin gibi sayıların sembolik anlamlarından yararlanmıştır. Bu sayılar sembolik ve sayısal kavramlar olarak şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

"Bir" Sayısı

Bir sayısı, İslamiyet'te ve tasavvufta en fazla üzerinde durulan rakamdır. Çünkü yaratan tek ve mutlak. Sayıdan ziyade ezeli birin (vahdetin), ulûhiyetin sembolüdür ve mistisizmin merkezidir. İslam'da bir olan, tek olan Allah'tır. Allah sözcüğünün ilk harfi olan elif 1 şeklindedir ve ebced hesabındaki değeri 1'dir. Bir sayısının bir başka özelliği de kendinden önce başka sayı gelmemesidir. Kendinden önce gelen sıfır hiçliği sembolize eder. Bir ise hiçliği takip eder ve diğer sayılar ondan türer¹. Pek çok kültürde ilahiliğin ideal sembolü olarak görülen 1'le ilgili (Schimmel, 1998: 53) İslâm âleminde

¹<http://www.hermetics.org/Sayilar.html>.

kelime-i şehadetten hareketle vahdet konusu etrafında olağanüstü durulmuş ve vahdet düşüncesini zedeleyecek en ufak bir inhiraf kesin olarak reddedilmiştir (Atabek, 1987: 29). Firdevsî de metnin değişik yerlerinde tevhid kelimesini ve bir sayısı kullanarak Allah'ın birliğini sembolize etmiştir:

“...ol **bir** bî-zevâl allaha tap ki od ve şu yıl toprak dağı on sekiz biş ‘alem cemi’-i maḥlûkât dağı ol biri bî-zevâl allahuñ ḥükmindeür vezîri işi yoldaşı yokdur...” (293b/3)

zıkr-i tevḥîdinde kudsi beste-demdür çün ḥaḳḳuñ
fıkr-i temcîdinde olur firdevsî ‘âciz tünd lâl (265a/6)

“...bugün insân leşkeri buña fermândur otâğına sây u bân olan sîmurğ-ı kâfîle gökyüzünde uçan mürğândur allahı **bir** bilür müsülmândur hem nebîyy-i subḥân hem resul-i müste‘ândur hem bende-i yezdândur...” (292a/5)

ḥaḳḳı bir bil baña îmân tîz getir
küfr ü şirki ara yirden tîz getir (292b/19)

“İki” Sayısı

Evrendeki ikiliği gösteren ve hikmetten doğan fikri sembolize eden iki sayısı, “duad” ya da “diyad” olarak adlandırılmaktadır (Yücel, 2011: 13-15). Bir sayısının ardışı olan ve çokluğu karşılayan iki sayısı, mutlak varlıktan ayrılmayı da (Schimmel, 1998: 57) ifade etmektedir. Türk kültüründe eskiden beri benzer olanları (ikizleri) ifade etmiş ve daha çok vücutta çift bulunan organ adlarında arkaik bir unsur olarak korunmuştur (Hazar, 2007). Sıfat, zamir, zarf, isim türlerinde kullanılan iki sayısı, en çok sıfat olarak organ isimleriyle (ayak, baş, diş, el, göz, kulak, yumruk vb.), hayvan isimleriyle (horoz, kuş, serçe, şahin, kedi, köpek, kuş, tavşan vb.), kişi ismiyle, defa/kere/kez isimleriyle, meslek/unvan isimleriyle, cinsiyet ifade eden isimlerle, yiyecek/içecek isimleriyle, eşya isimleriyle, yer isimleriyle ve diğer isimlerle (Sev, 2018: 102) bir söz grubu oluşturarak çokluğu ifade eden bir sayı olarak karşımıza çıkmaktadır.

“...sâm-ı süvâr züpînün sühüsün yakın gelicek **iki** barmağıyla urdı demüri dibinden sühüsün şaḳ itdi...” (278a/12)

“...kimisin kemer bendinden tutup göge atardı felek yüzünden inerken kılıcıyla çalup ḥıyâr mânendi **iki** pâre iderdi ve kimisin puşt u pâyla kim ururdi bağın bağırsuğın çıkarup gögsi tahtasın yuğururdi kimisin dağı depere tutup kam kam kılıcınla kim çalardı ayarḥânesine varınca **iki** bölerti...”

“...yedi başlu evrenün kanın içici yaradılmış kuşların başı dört kanadlı **iki** başlu âdem yüzlü şirin sözlü şehâ gözülü nûrânî yüzlü...” (285a/1)

“Üç” Sayısı

Üç sayısı, dinî-tasavvufi edebiyatta, mitolojilerde, halk kültüründe ve birçok alanda kullanılan ve sembolik anlamlar yüklenen bir sayıdır. Süleymâ-nâme'nin 40. cildinde üç pîrin âb-ı hayat içip ölümsüzlüğe kavuşma isteği anlatılmıştır. Burada bu üç pîrin daha sonra âb- hayatı içip tasavvufta yer alan üçler yediler ve kırklar içerisine girdiği ifade edilmiştir.

“...eytdi yâ ḥızır zamân şafâ geldün qadem getürdün biz fertüt-ı feylesof ḥakîm şerrinden kırtarup ayakdan getürdün ki senün âb-ı hayata varup ḥayat suyun içüp iskender için fazîle getirüp ol **üç** pîre yitişüp mağara içinde gördüğün maḥale degin mübârek elfâz-ı dürer bâruñdan iskender-i kübrâ nazarından ne vechile taḳrîr itdünse ḥükemânun ba‘zısı inanmayup gümân getürdiler men ḥakîm loḳmân-ı ekberken meclis-i Süleymanîde lâga getürdüler incinüp meclisden turup gitmişken enbiyânun mertebelüleri ve mu‘teberlülerinden ve ḥükemânun pür hünerlerinden ve selâtin serverlerinden gelüp dilek kılıp yine meclise getürdiler ammâki ben bende dağı ḳasem yâd kıldum ki ḥızır ḥâzır olmayınca gelüp taḳrîr itdüğüm rivâyete şehâdet kılmayınca meclis-i Süleymanîde min ba‘d rivâyetden el çekem ve ḥikmetden vormeyüp sükût maḳâmında diz çökem budur ki mu‘cizât gösterüp yâ ḥızır ḥâzır olduñ imdi lütf it sergüzeştünji ve âb-ı hayât içdiğünji mağarada ol pîrler maḳâmına varduğunji nazar kılıp anlardan hemân âşar birer nefes kıldüğünji taḳrîr it...” (269/b, 270/a)

İslam mistisizminde Türk diliyle “üçler, yediler, kırklar şeklinde ifade edilen ve gayb erenleri denilen ricalu'l-gayb inancı, Şîâ tarafından kabul edilmiş ve özellikle tasavvufta bu inancın oluşmasında Şîî ve Bâtınlığın etkili olduğu ileri sürülmüştür” (Keleş, 2017: 9). Firdevsî ab-ı hayat içerek bir mağarada bekleyen üç pîrin hikayesini anlatırken üçler, yediler, kırklar ve beş yüzler arasındaki silsileyi

anlatmış ve metnin diğer bölümlerinde de bu sembolik sayıları kullanmıştır.

“...el aqtâb itmîşdür ızn-i haqla mutaşarrıf olurum ve va‘dem ki yitişse benüm yirime sağ cânibimde turan imâm olur ve şolumdağı sağ yirine geçer ve ol **üçlerüñ** birisi cânib yirinde imâm olur **yedilerüñ** birisi **üçlere** katılır ve **kırklarüñ** birisi yedilere ve **beş yüzlerüñ** birisi **kırklara** katılır ve **beş yüzlerüñ** eksigi ‘âlem-i etrafta haq te‘âla hizmetine lâıyk olan kulları alup aña katarlar...”(273b/6)

“...mür-u mâr u cerrende ve perrende heyhât şahrâsında konup ol kâf ‘âlemlerine melekût makamlarına varmağa seyr ü sefer kıılmağa melekler Süleyman tahtını enbiyâsı ve ‘ulemâsı ve evliyâsıyla **kırklarıyla yedileriyle üçleriyle** hıızr u ilyâsla eşref‘ün-nâsla gaybur ricâl ile aşhâb-ı şâhib kemâl ile ol kâf ‘âlemlerin gün gibi devrân haq ‘inâyetiyle hâtem esmâsı hasiyyetiyle nübüvvet tahtı haşleti ile melekût kanadı kuvvetiyle...”(342a/5)

Türk kültüründe de üç sayısının kullanıldığı ve çeşitli anlamlar yüklediği görülmektedir. Eski Türklerde üç sayısı ve üç yaşında olma önemli idi. Bu durumu Bahaddin Ögel *Türk Mitolojileri* adlı kitabında eski Altay destanlarında çocuğun olgunlaşması için, yedi günün geçmiş olması gerekirken Oğuz destanlarında Oğuz Kağan’ın üç gün üç gece anne süt içmemesi, üç gün içinde olgunlaşması, ve üç gece üst üste rüya görme motiflerinin olduğunu (Ögel, 2011:3) ifade etmiştir. Türk kültüründe Türklerin Ergenekon’dan çıkışını ve baharın gelişini ifade eden Nevruz törenlerinin üç gün sürmesi ve ateşin üzerinden üç defa atlayarak kötülüklerden arınma düşüncesi üç sayısının simgesel olarak kullanılan bir sayı olduğunu göstermektedir. Firdevsî de beslenmiş olduğu bu kültür ve edebiyatın özelliklerini metin içerisinde istifade etmiştir.

“...**üç** gün **üç** gece diyecek beni bu diyâra yitüşdürdi bir mağara önine ki geldi öñ dizlerin çöküp baş yire koyup hâl diliyle baña in diyü işâret eyledi...”(273a/3)

“...eytdi ki âb-ı hayât budur iç imdi murâdha ir ben eytdüm ki yâ sen niçün içmezsiz ki ‘ömr-i câvidân bulasız eytdi içmediğüme **üç** nesne sebep var evvel budur ki...”(273b/1)

“...**üç** sınırlı katı yaylarımız dağı kurulmuşdur ‘ankâ yileklü maħbûb bileklü la‘lîn tutaşlı gül ruħ yañaqlı bir ayaklı ince bellü af‘i dillü kan dökücü zahm içici peri gibi **üç** kanadlı uçıcı dost elinden düşmana varıcı oğlarımız dağı burc-ı bârû üzerinde şavaş yirinde dökilmişdür...”(287a/5)

“Dört” Sayısı

Dört, elle tutulan, gözle görülen ve kozmosu müteşekkil tüm cisimleri ve maddi varlıkları sembolize eden bir sayıdır (Atabek, 1987: 37). Dördü maddi dünyayla bağlantılı olarak tasavvur eden Pisagorcuların öğretilerinde dört “ideal sayı”dır. Dördün hem sayısal hem de dünya ve düzeninin bir sembolü olarak antikitede ve Orta Çağ’da popüler olduğu görüşü yaygındır. Mitolojide yeryüzünün dörtgen biçiminde oluşu, dört gök öküzün üzerinde durduğu gibi inanışlarla beraber dört unsur (anâsır-ı erbaa: hava, su, ateş, toprak), “dört zaman”, “dört renk”, “dört yıldız/yıldız kümesi” gibi hususlar mitolojik kökenlidir (Durbilmez, 2009: 72). Dilimizde var olan “dört elle sarılmak”, “gözünü dört açmak” gibi deyimler de yapılan işin sağlamlığını belirtmektedir. Yine dört temel yön, İslamiyet’teki dört büyük melek, dört kitap, dört halife (Hazar-Şengönül, 2012: 5) “esas/temeli, dengeyi ve sağlamlığı” temsil etmektedir. Firdevsî metinde dört sayısını kozmogoni, dünyanın meydana gelişini sağlayan dört unsuru, denge ve sağlamlığı ve Süleyman Peygamber’in en büyük yardımcısı Sîmurg kuşunun kanatlarını tasvirinde kullanmıştır.

“...dağı ol kızıl bulutlar kızıl anıd kuşlarıymış ve dağı kızıl tûtfi ve süglün turrâç ve geyk ve turnâ ve tedric cinsi mürğân ve tāvus kuşlarıymış ammâ kim ol **dört** yıldızlar sîmurğun iki başında **dört** göz imiş ve rengârenk görinen nürânî ‘alâyimler sîmurğun laciverdi ve zehabî müşenna‘ ve münekkâ‘ ve mürebbe‘ kanatlarının yükleriymiş...”(267b/14)

“...Süleyman yetmiş iki dürlü milletle yüz yigirmi dört dürlü şıfat-ı maħlukatla baħr u pervüñ içindeki biñbir dürlü mevcudatıyla ‘araşât u muhabet ile saltanat u şalabet ile nübüvvet tahtı üzerinde ki otururlardı **dört** dürlü yıl haqqun izniyle gelüp tahtun **dört** köşesinden altına girüp yirden yukarı **dört** mîl miqdârı yirden kaldırup götürürlerdi...” (322b/11)

“...anı gördi kim teşrîn cânibinden aq ve kızıl ve kara ve gök bulutlar belürdi ammâ kim öñlerince **dört** yıldız şeklinde şafaq renginde altın şıfat bir bulut gelür...”(267b/6)

“...ol haqqa tap ki gün dimekden bir cevher yaratdı ol cevhere ki dehşet ile nazar kıldı cevher eridi şu oldı

şunuñ buhârından gökleri yaratdı ve yidi kat yirleri direksüz deryâ üzerinde mu'allak turgutdı ve toköz kat gökleri hevâ-yı fenâda hilkat kıluñ ayı güneşi gökyüzünde yürütdi od ve şu ve yıl ve toprakdan âdem yaradup 'aql u cân virdi âdemün kendi cinsinden peygâamberler zuhûra getirüp anlara suhf kitâb münzel kıluñ zebûr tevrât indirüp togru yol gösterdi ki ol peygâamberler ve mürselleri ve put perestleri ve hâk perestleri haq yolına da'vet itdiler..." (292b/5)

"Yedi" Sayısı

Yedi sayısı, farklı dinlerde kutsal anlamlar yüklenen bir sayıdır. Aynı zamanda insanlık tarihinde özellikle kozmik bilginin sayısı olarak kabul edilir. Ayın kendisinin yedi günde bir şekil değiştirmesi, haftanın günleri, Babil'de gezegenlerin sayısı, (Schimmell, 2017: 125) yedinin kozmik boyutlarına işaret eder. Eski Türk inanışlarının temel kozmik algısı, yedi aşamalı olduğuna inanılan kozmik yükseliş kavramı etrafında şekillenir. "Şamanik kültürde kâinatın merkezinden geçtiği düşünülen dünyanın direği veya kâinat dağı kozmik yükselişin aracıdır ve yedi katlı gösterilmektedir" (Kafesoğlu, 1980: 33). Firdevsî'de yedi sayısını kozmik âlemlerle ilgili olarak metin içerisinde şu şekilde kullanmıştır.

"...ki fanâbları mihlârınun uçları yedi kat yeri yarup öküz arkasındaki fers içine girişmiş ol dîvân hânenün çevresinde ol kadar insân içtimâ'ı var ki âvâzlarından yedi kat felek fâsî âvâza virüp..." (285b/8)

"...afrâsiyâb na'rasından yedi kat felegün yedi fâsî cikreyüp güm güm ötüp merrih korçup..." (309a/12)

Türk efsanelerinde ve destanlarında ve halk kültüründe yer alan yedi başlı ejderha ve yedi başlı evren ifadeleri İslamiyet dönemi edebi eserlerde görülmektedir. Yazar metin içerisinde on dokuz defa bu ifadeyi kullanarak yedi sayısına bağlı olarak ona atfedilen başka bir sembolik yönü ortaya koymuştur.

"...câzû dağı kendüye sihr urup sîmurğ şekline girüp sihirle bindiği nehengi yedi başlu evren kıluñ sîmurğ gibi kaynağına alup evren dağı yedi başın gök yüzünden yiryüzünden yaña şalup yedi başlu yidi ağzın açup sîmurğdan yaña odlar saçup bark-ı câzû dağı sîmurğ hey'et olup kara bulut gibi kanatların açup gören atyâr uluları korçup..." (266a/169)

"...ol dün içinde benî aşfer çerisinle endelüs leşkeriyle qarışup qarışup kılc çomak şâlık şalışup oklar atışup sünjüler şancışup şavaşup incişüp yedi başlu evren gibi leşkeriyle şuruşdılar..." (297b/10)

"Dokuz" Sayısı

Dokuz sayısı, Bektaşilik'te önemli sayılardan biridir. Göklerin yedi kat olduğu inancına dayanır. Yedi kat gökten sonra gelen Arş ile Kürsi de birer kuşatıcı kat sayılarak gökyüzü dokuz kat olur. Bu dokuz kat gök ile dört unsurun (toprak, hava, su, ateş) birleşmesinden "insan" doğmuştur. Dokuz kat göğe "Dokuz Ata (abay-i ulviye)", dört unsura da "Dört Ana (ümmehat-ı süfliye)" denir (Yalçın, 2000:52). Firdevsî kozmogoniyle ilgili olarak nübüvvet tahtının Süleyman Peygamber'e indirilirken gökyüzünün katlarını sayılarla ifade etmiştir.

"...arş-ı 'azîm ayağı altından uçdılar yedinci kat toközuncu kat altıncı kat beşinci kat gökler kapusından geçdiler cennet-i firdevsi a'lâ kurbına gelüp indiler behîst na'im içine indiler taht-ı Süleymanî ihâta itdiler dağı isrâfil emriyle kanad kanada çatup götürdiler dillü dilince hâlıkı tesbîh idüp tekbîr getürdiler andan ol nürânî ferîşteler her birisi kudret kanadın açarlar idi isrâfil rûhâniyyün şaff ile öñ şafha uçar idi dördüncü kat melekût 'üs-semavât taht-ı Süleymanî götürürler idi yedinci altıncı beşinci kat melekût tahtı Süleymanun kafasınca şaf şaf kanad kanada çatup başbaşa çatup 'azamet ile giderler idi dillerince allahı tesbîh iderler idi ammâ ki üçüncü kat ikinci kat birinci kat göklerin ferîştehleri rûhâniyyün şaffında kudret kanadların açup dillerince hâlıkı tekbîr getürürler idi üçüncü kat gök ferîştehleri ve beşinci kat gök ferîştehleri arasında maqâm-ı 'ulâde hevâ-yı fenâda dördüncü kat gök ferîştehleri zikr olan taht-ı Süleymanî emr-i yezdân birle kudret kanadları üzerinde götürürler idi bes ol sahra gâh allah emriyle hevâ-yı fenâda yiryüzüne berçvar kanadların şalup isrâfil-i a'zama her birisi ta'zîm kıluñ sinâb şahrasına togru süzülüp inerler idi..." (335b/336a)

"...yüz kırk dört arşı kâmetümle ayağ üzerine şurup omuz ursam toköz kat feleklerin çerhin büzüp dönerken..." (277a/20)

"...ol kadar kuşlar leşkeri var ki kuşlar çerisinden yedi kat yir toköz kat felek tolmış nice şahrâ-i (16) sinâb ki kal'a-i afrâsiyâb ki kafdan kafa mağrib maşriq arası şanasın ki kuş kanadıyla yilek olmuş..." (285b/12)

"Kırk" Sayısı

Kırk sayısı, eski kültür ve inançlarda kırka yüklenen anlamlar önem arz etmektedir. İslam coğrafyasında yaygın biçimde kullanılır ve büyük sayılar arasında en büyüleyici sayı olarak ifade edilmiştir. İslâmiyet'te Hz. Peygamber kırk yaşında ilk vahyi almıştır. Kırk hadis geleneği bulunmaktadır. Ortaçağ Hıristiyan yorumcularına göre Tufan'ın kırk gününden, Musa'nın dağda geçirdiği kırk günden yine İsa'nın İblis tarafından sınındığı çölde kırk gün kaldığından bahsedilmiştir. Eski Ahit, Davud ve Süleyman da dâhil olmak üzere İsrailoğlu krallarının çoğunun kırk yıl hükümdarlık yaptığını (Schimmel, 1998:286) ifade edilir. Firdevsî'de eserinde nübüvvet tahtının Süleyman Peygambere kırk yaşında geldiğini şu şekilde anlatmıştır:

“...ammâ ki nakl-i lokmân ve hükemâ budur ki nübüvvet tahtı Süleymana hâtem-i Süleyman ile kırk yaşına ırmeyince gelmedi ‘ömri otuz yaşına ki yitdi dâvuda ecel irüp vefât itdi Süleyman atası dâvud yirin tutdı hûtbei adına okıdup sikkei ismine kazıdup yürütdi otuz yedi yıl tamâm olıcağ Süleyman hâtem geldi ‘ömri kırk yıla yitince gökden nübüvvet tahtı münzel oldı altı yüz beş yıl Süleyman peygâmbere ömür sürdi...” (341a/13)

İslami geleneğe olduğu gibi Yahudi geleneğinde de 40 gün arınma dönemine işaret eder. Doğumdan sonra kadınlar kırk gün yataktan çıkmazlar (Schimmel, 1998:268). İslam ve Hıristiyan geleneğinde olduğu gibi Yahudi geleneğinde de bu sayı yas vaktiyle ya da sabırla beklemeyle bağlantılıdır. Örneğin tasavvufi gelenekler Tanrı'nın Âdem'in çamurunu kırk günde yoğurduğunu ileri sürerler. Dünyanın sonu yaklaştığında Mehdi'nin kırk yıl yeryüzünde kalacağı, yeniden dirilişte göklerin kırk gün dumanla kaplanacağı ve ayrıca dirilişin kırk yıl süreceği düşünülür.

“...mekket'ül allah var kırk gün münâcât eyle kırk birinci gün kuşbu'l aqtâb ki mutaşarrıf ‘âlemdür zamâne kuşbu seni âb-ı hayâta yitüşdüre diyü du‘â kılmca du‘âsın alup gitdüm mekketü'l allah yitdüm kırk gün beyt-i hakki şerrefallah ziyâret ve nefsume rızkı virmeyüp kanaâ‘at şevmle riyâzet-i ihlâşla tâ‘at kılop...” (273a/16)

“...çünkü kırk yıl bahr-i zulumât içinde ki gezdüm dahı yâhızlıktan cânımdan bizdüm söyle oldu ki cânım elümde yimişse çıkarup yabâna atardum zîrâ ki yâhızlılık ana yâraşur ki ferdu ahad kul huvallahü şameddür dahı kırk gün münâcât itdüm kuşbu'l aqtâb buluşmasın hakdan temennâ kıldum ‘akıbet kırk birinci gün sağ tarafuma selâm virdüğüm vaktin gördüm ki ol şekilde bir kimesne zâhir olup gözümde göründi...” (273b/20)

“Yetmiş” Sayısı

Yetmiş, dinî ve kültürel hayat içerisinde anlam bulan sayılardandır. İbrahim'e dayanan dinlerde çok sık görülen bir motif olarak günde 70 kez başışlamayı dilediği (Schimmel, 1998:286) ifade edilmiştir. Metinde yaratandan bir dilek ve isteğinin gerçekleşmesini isteyen pîrin yaptığı ritüel anlatılmıştır.

“...yine âb-ı hayâta varsun atın âb-ı hayât suyu ile yusun ve kendü dahı âb-ı hayâtdan yetmiş gün turup içüp içine girüp gısl idüp yunup her gün biş rek‘at namâz kılop secde şükür itsün...” (274a/13)

“...âb-ı hayâtı nişânlayup hüdâya şigınup ‘azm-i hayât itdüm terfetu'l ‘ayn içinde âb-ı hayâta yitdüm yetmiş gün anda turdum yetmiş kez gusül idüp tâze vüzu aldum günde biş rek‘at namâz kıldum hâcet diledüm ki ol fertütlar gibi olmayam çünkü yetmiş gün tamâm oldı...” (274b/8)

“Yetmiş İki” Sayısı

Yetmiş iki sayısı ise İslami geleneğe, Kerbelâ savaşında 72 kişinin şehit edildiği iddia edilir ve Yezidilerin dinsel geleneğinde Adem'in 72 çocuğu (36 ikiz) olduğuna inanılır. 72'nin (ya da bir fazlası' 73'ün) en bilinen kullanımı İslami geleneğe, içlerinden birisinin "kurtarılmış topluluk" olduğu 72 ya da 73 mezhebin olmasıdır. Müslüman efsaneler, Hz. Davut' un, kutsanmış gırtlığından gelen 72 farklı sesle kuşları büyülediğini söyler (Schimmel, 1998:286). Yetmiş iki sayısını Hz. Muhammed ümmetinin 72 fırkaya bölünecek olması hususu ve insanların 72 millete ayrıldığı inanışına atfen (Tan, 1995: 337) dünyada var olan insan kavimlerini ifade etmiştir.

“...Süleyman yetmiş iki dürlü milletle yüz yigirmi dört dürlü şîfat-ı mafluğatla bahr u pervün içindeki bişbir dürlü mevcudatıyla ‘araşât u muhabet ile saltanat u şalabet ile nübüvvet tahtı üzerinde ki otururlardı dört dürlü yıl hakkuş izniyle gelüp tahtun dört köşesinden altına girüp yirden yukarı dört mîl miqdârı yirden çaldurup götürürlerdi...” (322b/11)

“...eflâtûn-ı yünânî yetmiş iki dillü tercümânî ol hakîm-i hâzık ve tabîb-i şâdık naklınce nâkilân u‘zzâ bu

vech ile hûb naqil işâret ve râviyân-ı ucelânun gibi üslûb üzere kışşa söyleyüp...”(328a/14)

“Doksan Dokuz” Sayısı

Firdevsî Süleyman-nâme-i Kebîr'in cilt ve meclis sayılarını oluştururken sayıların simgesel özelliklerinden yararlanmışır. Tezkirelerde ve araştırmalarda 360 cilt (Latîfî, 2000:425); Kühû'l-Ahbâr'da 360 cilt (Gelibolulu M. Âli, 1994:160); Beyânî (Beyânî, 1997:203); ve Kınalızâde tezkiresinde (Kınalızâde, 1981:745) 380 cilt; Keşfü'z-zünûn'da (Kâtip Çelebi 2007:822) 330 cilt olduğu yazılıdır. Bursalı Mehmet Tahir (Bursalı M. Tahir, 1972:105) 366 cilt; Franz Babinger 366 cilt 499 meclis olduğunu (Babinger, 1982:35) ifade etmişlerdir.

Ancak Firdevsî eserinin 99 cilt olduğunu farklı ciltler dile getirmiştir: “Bu 99 mücelled kitâb-ı Süleymannâme'nin te'lifini bir âdil ve kâmil padişahın devam-ı devletinde 81. cildi tamamlamayı müyesser itti. Bu 495. meclisin 405. meclisini bir fâdıl ve âkil ehl-i dil şehin şâhın eyyâm-ı rif'atında tasnif itmeklik mukadder itdi...”²; “bu 99 mücelled Süleymannâmeyi tasnif itdügümüze sebep ve bu biş yüz toksan biş meclis-i dastanı te'lif idüp nesrini lü'lü'en mansur ve nazmını...”³; “...Kitabun te'lifine meşgul olup 99 cilt Süleymannâmenün nüshasın beyaza çıkarup künc-i halvetde makam-ı uzlette ömr-harc kitablardan ve nüshalardan derc eyleyüp mensur ve manzum söyledüm.”⁴ son olarak Fatih Millet Kütüphanesi'ndeki 81. ciltte: “Cümlesi toksan tokuz cilttür tamam Meclisi biş yüzden eksik iy hümmam”⁵ ifadeleriyle Firdevsî, eserini 99 cilt olarak tasarladığını ifade etmiştir. Yazar, bu sayıyla İslam inanç ve anlayışına uygun olarak Allah'ın 99 ismi olan esmâ-i hüsnâyı sembolize etmiştir. Nitekim Süleyman-nâme Muhtasarı adlı eserinde yazar Mevlâna Ahmedî'nin eserinden esmâ-i hüsnaya gönderme yaparak 99 cilt yazılması hikâyesini anlatmıştır⁶. Ayrıca eserin kaç cüz veya meclisten oluştuğuyla ilgili tartışmalarda araştırmacıların 366 cüz veya meclisten oluştuğu düşüncesi kabul görmektedir. Buradan hareketle başta Bekir Biçer olmak üzere birçok araştırmacı 366 rakamını ise yılın her gününe bir cüz okunması düşüncesiyle oluşturduğunu (2005: 53) ifade etmiştir.

“Altı Yüz Beş” Sayısı

Firdevsî metnin sonunda Süleyman Peygamber'in yaşıyla ilgili bilgiler vermiştir. Birçok tarihçinin elli üç yıl yaşadığını ifade etmesine rağmen Firdevsî Loqmân Bin 'Âd ve Eflâtûn-ı Yünânî'ye dayanarak altı yüz beş yıl yaşadığını ifade etmiştir.

“...bes tevârîh kitablarına çok nazar kıldum tefsîr-i kebîrde ve tefsîr-i kâzîde ve keşşâfda 'ömr-i Süleyman elli üç yıldur diyü takrîr ider ve dahı târîh-i ibn-i keşîrde ve târîh-i kâzîde ve beyzâ ve dinde ve târîh-i tâberîde ve târîh-i şâhîde ve kaşas-ı kebîrde ve şehname-i muğanna'da ve tefsîr-i ebu'l yaşda zıkr olan kitâblarda 'ömr-i Süleyman elli üç yıldur diyü tahrîr olmuş meşûr ve meşhûrdur ammâ ki naql-i loqmân bin 'âd ve kavî-i eflâtûn-ı yünânî ve üstâd bu Süleymannâme-i kebirün muşannifleridür kimi süryânî ve kimi yünânî dilince zamânlu zamânında tasnif itmişler muşannifleridür eydürler ki ömr-i Süleyman taḥkîk **altı yüz beş** yıldur hem bu kadar 'ömr ile Süleyman Süleymanlık kılmaga kâbildür ...”(341a/341b)

“Bin” Sayısı

Bin sayısı, İslam dininde ibadette çokluğu ifade eden ve nafîle ibadetlerde kullanılan bir sayıdır. Allah'a yalvarış ve yakarış içerisinde bir müslümanın dilek ve isteğinin gerçekleşmesi amacıyla yaptığı ibadeti sembolize etmektedir. Firdevsî'de üç pîrin âb-ı hayatı elde etmek için yaptığı ibadetleri ve vecibeleri içerisinde bin sayısına yer vermiştir.

“...âb-ı hayâtdan yetmiş gün ũrup içüp içine girüp ğusl idüp yunup her gün **bin** rek'at namâz kıilup secde şükür itsün tâ ki fertüt olmaya cuvânlığı zamânı geçmeye cismi dâim kuvvetde ve cân-ı câvidânı şîḥhatde...”(273b/

² Firdevsî-i Rûmî, a.g.e., nr. 317, s. 28.

³ Firdevsî-i Rûmî, a.g.e., C. 81, vr. 25b. 16 17.

⁴ Firdevsî-i Rûmî, a.g.e., C. 81., vr. 26b.

⁵ Firdevsî-i Rûmî, a.g.e., nr. 317, vr. 73a/10.

⁶ Firdevsî-i Rûmî, Süleymannâme Muhtasarı, Milli Ktp. A. 1839, s. 10.

“...âb-ı hayâta yitdüm yetmiş gün anda çurdum yetmiş kez gusül idüp tâze vüzu aldum günde **biğ** rek‘at namâz kıldum hâcet diledüm ki ol fertütler gibi olmayam çünkü yetmiş gün tamâm oldı...” (274a/9)

“On Sekiz Bin” Sayısı

Süleyman Peygamber’in altı yüz beş yıl yaşadığını ispatlamak amacıyla yazar yine astronomiye girmiş ve evreni meydana getiren sayısız dünyaları ifade eden “on sekiz bin âlem” içinde yaşayışını ayrıntılı şekilde anlatmıştır.

“... ol kâf ‘âlemlerin gün gibi devrân hağ ‘inâyetiyle hâtem esmâsı hasiyyetiyle nübüvvet tahtı haşleti ile melekût kanadı kuvvetiyle isrâfil ma‘rifetiyle mikâ‘il meşvereti ile ‘azrâ‘il işâretiyle cebrâ‘il beşâretiyle kerr ü biyün irâdetiyle rûhâniyyün hidâyetiyle her kâfi kırk yılda seyrân iki yüz seksen yılda yedi kat kâfi gün gibi devrân eyledi ‘ömr-i Süleyman beş yüz seksen yıla ki irdi on sekiz yıl dağı hağkuğ irâdetiyle melekler Süleyman tahtını enbiyâ vü evliyâ ve ‘ulemâ ile kanadlarına alup götürüp gitdiler on sekiz yılda ne söz dirâz kılalum taht-ı Süleymanî melekler ki götürürlerdi bir nefesde biğ yıllık yola yitürürlerdi bu takdirce **on sekiz biğ** ‘âlemi Süleyman on sekiz yılda teferrüç kırup gördi ‘ağıbet gün toğduğı yire dağı vardı ve andan yir altından sırçadan kubbelerle hağ ‘inâyetiyle melekler kuvvetiyle hâtem esmâsı hâsiyyetiyle Süleyman mu‘cizâtıyla baħr-ı aqyânüşdan girüp yir altındağı ‘âlemleri dağı görüp öküze balğa irüp nice biğ dürlü maħluqatı görüp her birisinde ‘ibret alup ‘ağıbet gelüp rub‘u meskûn ‘âlemine çıkdı melekler gidüp yil gine taht-ı Süleymanî götürdi ceşşine buluşup taht-ı Süleyman üzerinde ins ü cinnü leşkeri karar kırup oturdu yil taht-ı Süleymanı kudsi mübâreke getürdi ‘ömr-i Süleyman ki beş yüz toğsân iki yıla ki yitdi beyt ül muğaddisi binâ idüp yaparken yitdi yedi yıl dağı ‘ömr-i Süleyman beyt ül muğaddisi binâsında kim geçdi ol cihâna benüm diyen Süleyman câr u nâ-çâr ölüm şerbetin nüş idüp içdi cihân gavğalarından geçdi...” (342a)

Sayıların Metinde Genel Kullanımı

Eserin genelinde iki ordunun mücadelesi anlatılırken hem güç ve ihtişamı en iyi şekilde ifade etmek hem de savaş sahnelerini daha canlı ve somut bir şekilde anlatmak amacıyla sayısal kavramların bol miktarda kullanılmaktadır. Eserde sayıların kullanımında birler ve onlar basamağı günümüze uygun bir şekilde yazılırken binler basamağından itibaren “kez ve kerre” sözcüklerinin kullanıldığı görülmektedir.

“...alup sekiz kez yüz biğ leşkeri endelüs ve aşferi ol deryâ-yı ‘ummân gibi iki a‘zam...” (297b/4)

“...altı kez yüz biğ endelüs leşkeri tîr atup teber hağçer şalup Süleyman leşkerinüğ...” (404b/2)

“...beş kez yüz biğ rûm çerisiyle kayşer yurdi iki yüz biğ yünân serveri ile kuğât hân...” (305a/2)

“...on dört kerre yüz biğ âdem-î zâd çerisi içtimâ‘-i insân Süleyman...” (267a/13)

“...yigirmi kerre yüz biğ er dergâh-ı Süleymanîden yedi mîl yir irâğdan...” (282a/5)

Nesir bölümlerinde secîli bir anlatım kullanan Firdevsî anlatımı ahenkli ve ilgi çekici hâle getirmek amacıyla sayı tekrarlarına sıkça başvurmuştur.

“...on dört biğ pehlevânla bin dört yüz kırk dört pâs u bânla afrâsiyâb fermânıyla kağ‘a-i sinâbda oturmuşdı...” (284a/16)

“...cihân pehlevânı zırh adüzâm bin semu‘ idi otuz altı biğ altı yüz altmış altı nefer haleb serverleri...” (305b/11)

“...pehlevânı kam kamuyı beraberinle yedi biğ yedi yüz yetmiş yedi yehüdâ erleriyle ‘arab ‘erbâ atlarına binüp...” (305a/12)

“...yirinde tururken toğuz yüz toğsân toğuz batmân pulad gürzi tağ gibi...” (308a/2)

SONUÇ

Tarih boyunca kâinatı ve insanlığı çözmeye ve anlamlandırma gayreti her kültür ve medeniyette görülmüştür. Bu amaçla insanlar nesnelere, kelimelere ya da kavramlara anlamlar yükleyerek onlara simgesel özellikler kazandırmıştır. Sayılarda simgesel özellikler içeren önemli kavramlardan biridir ve Türk kültürünün tarihi dönemleri içerisinde hem fiziki evreni hesaplamak hem de görünenin ardındaki anlam boyutlarını sembolize etmek için kullanılmıştır. Aynı zamanda anlatımını özgün ve etkili hale getirmek isteyen yazarlar sembol diline başvurarak sayıların simgesel özelliklerinden faydalanmıştır.

Türk edebiyatında sayılar, motif veya formel olarak sadece halk edebiyatı içerisinde değil aynı zamanda klasik Türk edebiyatı içerisinde anlatımı zenginleştirmek için kullanılmıştır. Divan edebiyatı

yazarlarından olan Firdevsî de Süleyman Peygamber'in savaşlarını anlattığı 40. ciltte savaşan tarafların güç ve ihtişamını ifade ederken sayısal değerlere başvurmuş ve dinî-tasavvufî, felsefe, mitolojik ve astronomiyle ilgili bilgiler verirken sayıların sembolik özelliklerini kullanmıştır. Arapça ve Farsça'nın dil özelliklerinin en çok kullanıldığı bir dönemde sayısal kavramların ifadesinde Türkçe sayılardan faydalanan yazar bir, iki, üç, dört, yedi, dokuz, kırk, yetmiş, yetmiş iki, altı yüz beş, bin, on sekiz bin gibi sayıların Türk İslam kültüründeki simgesel özelliklerini kıssaların içerisinde yer vermiştir. Yazar bu sayede beslenmiş olduğu kültürün unsurlarını eserine yansıtarak anlatımını daha güçlü ve etkili hâle getirmiştir.

KAYNAKÇA

- Atabek, R. (1987). *Sayı Sembolizmine Genel Bakış*. İstanbul: Mimar Sinan Yayınları.
- Babinger, F. (1982). *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*. (Çev. C. Üçok). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Biçer, B. (2005). *Firdevsî-İ Rûmî Ve Tarihçiliği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Bozkurt, K. ve Bozkurt H. (2012). Sayıların Gizemli Dünyası: Kültür Ve Edebiyatta Sayı Sembolizmi. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 717-728.
- Bursalı M. T. (1972). *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Meral Yayınları.
- Canım, R. (2000). *Latîfî, Tezkiretü's-Şuarâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Coşar, M. (2011). *Alevi-Bektaşî Kültüründe Sayılara Yüklenen Terim Değeri*. Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 60, 113-128.
- Çavuşoğlu, A. ve Uğur, A. (2014). *Gelibolulu Mustafa Ali, Kühü'l-Ahbar*, Dördüncü Rûkn, Osmanlı Tarihi. C. 1. Tıpkıbasımı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Çelik, A. (2019). *Sayı Sembolizmi Bağlamında Garîb-nâme*. Ankara: Gazi Türkiyat 24, S.67.
- Durbilmez, B. (2009). *Türk Kültüründe Ve Fütüvvet-Nâmelerde Dört Sayısı*. Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 52, 71-86.
- Ferah, H. (2012). *Dinlerde ve Halk İnançlarında Sayı Sembolizmi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Isparta.
- Hazar, M. ve Şengönül M. (2012). Türk Kültüründe Sıfırdan Dokuz Kadar Sayı Adları ve Matematik Değerleri. *Bal-Tam Türklük Bilgisi*, 17: 141-158.
- Hazar, M. (2007). *Bedende Çift Olarak Bulunan Organ Adları Üzerine Bir Tespit Çalışması*. Türk Kültüründe Beden Konulu Uluslararası Sempozyum. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi. İstanbul.
- İfrah, G. (1999). *Sayıların Evrensel Tarihi I Bir Gölgenin Peşinde*. Ankara: Tübitak Yayınları.
- İsen, M. (1994). *Kühü'l-Ahbar'ın Tezkire Kısmı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1984). *Türk Millî Kültürü*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Keleş, R. (2017). Yedi Ulu Ozan'ın 'Yedi' Sembolizmi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 83, 49-79.
- Kılıç Önal, S. (2018). Yedi Sayısının Kültürel Arka Planı Çerçevesinde Garîb-nâme Mesnevisi'nin Yedinci Bölümü Üzerine Bir İnceleme. *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S. 86. S. 111-132.
- Köprülü, M. F. (1977). *Firdevsî, İslam Ansiklopedisi*. C. 4. İstanbul: MEB Basımevi.
- Kutluk, İ. (2014). *Kınalı-Zâde Hasan Çelebi Tezkiretü's-Şuarâ* C. I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kutluk, İ. (1997). *Beyanî Mustafa Bin Carullah, Tezkiretü's-Şuara*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (2011). *Türk Mitolojisi-I*. İstanbul: Mili Eğitim Bakanlığı.

- Schimmel, A. (1998). *Sayıların Gizemi*. Çev. Mustafa Küpüşoğlu. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Sev, G. (2018). Türkiye Türkçesi Atasözlerinde Sayılar: "İki" Örneği. *Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*. Yıl:6. Sayı:14.
- Tan, N. (1995). *Yunus Emre ve 72 Millet Kavramı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları Kongre ve Sempozyum Bildirileri Dizisi: 2., S. 69: 337-344.
- Yılmaz, E. (2011). Hikâye ve Romanlarda Sembol Dilinin Görüntüleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Bilgi, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 56, 45-56.
- Yücel, Ü (2011). *Türk Halk İnanışlarında Sayılar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Grafik Tasarım Eğitiminde Yaratıcı Tipografi Uygulamalarının Üst Düzey Düşünme Becerilerine Etkisi*

Doç. Dr. Burak Erhan Tarlakazan

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5826-2148>

Kastamonu Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Grafik Tasarımı Bölümü, Kastamonu – TÜRKİYE

Prof. Dr. Serap Buyurgan

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8858-2161>

Başkent Üniversitesi, Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Görsel Sanatlar ve Tasarım Bölümü, Ankara – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 24.02.2020

Kabul: 10.06.2020

On-line Yayın: 25.06.2020

Anahtar Kelimeler

Grafik Tasarım

Tipografi

Yaratıcı Düşünce

Eleştirel Düşünce

Araştırma Makalesi

* Bu çalışma; Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde hazırlanan "Grafik Tasarım Eğitiminde Yaratıcı Tipografi Uygulamalarının Öğrencilerin Ürünlerine ve Üst Düzey Düşünme Becerilerine Etkisi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.41900>

Öz

Grafik tasarım alanında yer alan ve iletişim ile ilgili yazılı tüm ifade ve görselliği üzerinde taşıyan tipografi kavramı, özellikle yirminci yüzyılın sanatsal bir ifadesi olarak ta gündemdeki yerini korumuştur. Bu ifade dili zamanla gelişerek reklamlardaki en önemli unsur haline gelmiştir. Öyle ki iki binli yıllarda karşılaşılan kimi reklam çalışmalarında iletişimi sağlayan tüm görsel unsurların tipografik elemanlardan oluşturulduğu görülmektedir.

Tipografideki bu hızlı değişim zamanla onun tek başına bir alan olarak görülmesini de olanaklı hale getirmektedir ki bu anlamda, bu başlık altında düzenlenen tasarım uygulamaları, etkinlikleri, yarışmaları vb. bunun kanıtı olma yolundadır.

Tipografinin reklam ve iletişim dünyasındaki bu işlevselliği, eğitim programlarında yer alan dersler bakımından da önem arz etmektedir. Bugün yükseköğretimin birçok kademesinde, gerek fakülte gerekse meslek yüksekokulları olsun, grafik tasarım eğitim programlarının hemen hepsinde; tipografi dersleri yer almaktadır.

Yükseköğretim Güzel Sanatlar Eğitiminin önemli alanlarından biri olan grafik tasarım eğitiminin müfredatında yer alan tipografi dersinin programını ve uygulamalarını incelemek ve araştırmak; grafik tasarım eğitiminin niteliği, genel ve özel amaçlarının gerçekleştirilmesi ve programda belirtilen becerilerin kazandırılması bakımından önemli kabul edilmiştir. Bu bakış açısından hareketle araştırmada yaratıcı tipografi uygulamalarının, öğrenciler üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Araştırmanın amacı; Grafik tasarım eğitiminde yaratıcı tipografi uygulamalarının öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerine etkisi var mıdır? Sorusuna yanıt aramaktır.

Araştırma, G.Ü. Ankara Meslek Yüksekokulu Tasarım Bölümü Grafik Tasarımı Programında, 50 öğrenci üzerinde yürütülmüştür. Müfredat ders programı etkinliklerinin işlendiği sınıf kontrol grubu, yaratıcı tipografi uygulamalarının işlendiği sınıf deney grubu olarak adlandırılmıştır.

Araştırma verileri, SPSS 20 istatistik programıyla çözümlenerek yorumlanmıştır. Eleştirel düşünce ve yaratıcı düşünce testlerinden elde edilen nicel veriler çözümlenirken, gruplar arası ön test son test değer farklılığını tespit etmek üzere F testi analizi yapılmıştır. Araştırma bulgu sonuçları özetlendiğinde:

Yapılan uygulama neticesinde California Eleştirel Düşünce Eğilimi Ölçeği (CCTDI) ön test puanları değerlendirildiğinde, son test puanları açısından; iki grup arasında, deney grubu lehine anlamlı bir fark bulunmuştur.

Torrance Yaratıcı Düşünce Eğilimi Ölçeği (TYDT) ön test puanları değerlendirildiğinde, son test puanları açısından; iki grup arasında, deney grubu lehine anlamlı bir fark bulunmuştur.

Atf Bilgisi / Reference Information

Tarlakazan, B. E. ve Buyurgan, S. (2020). Grafik Tasarım Eğitiminde Yaratıcı Tipografi Uygulamalarının Üst Düzey Düşünme Becerilerine Etkisi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 80, Summer, p. 275-286.

Impact of Creative Typography Practices Higher Order Thinking Skills of Students in Graphic Design Education

Asst. Prof. Dr. Burak Erhan Tarlakazan

Kastamonu University, Faculty of Fine Arts and Design, Department of Graphic Design, Kastamonu –
TURKEY

Prof. Dr. Serap Buyurgan

Baskent University, Faculty of Fine Arts Design and Architecture, Department of Visual Arts and
Design, Ankara – TURKEY

Article History

Submitted: 24.02.2020

Accepted: 10.06.2020

Published Online: 25.06.2020

Key Words

Graphic Design

Typography

Creative Thinking

Critical Thinking

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.41900>

Abstract

The concept of typography, which is in the field of graphic design and carries on all written expressions and visuals related to communication, has kept its place on the agenda, especially as an artistic expression of the twentieth century. This language of expression has evolved over time and has become the most important element in advertising. So much so that in some advertising works encountered in the two thousand years, it is seen that all the visual elements that provide communication are formed from typographic elements.

This rapid change in typography over time makes it possible to see it as a stand-alone area; in this sense, design practices, events and competitions organized under this heading are on the way to be proof of this.

This functionality of typography in the world of advertising and communication is also important in terms of the courses in the education programs. Today, typography courses are available in many levels of higher education, in almost all of the graphic design education programs, both faculty and vocational schools.

Higher education, fine arts education, which is one of the important areas of graphic design education course in the curriculum of the program and examine and investigate the applications of typography; graphic design education the nature of general and specific objectives as mentioned in the programme and the achievement of important in terms of acquisition of skills has been considered. From this point of view, the effects of creative typography applications on students were examined.

The objective of the research is to seek an answer to the question of "Does creative typography practices have an effect on students' high level cogitation skills?"

The study was conducted on 50 students from Gazi University, Ankara vocational high school, Graphic Design Program. The class where activities of the already available curriculum were taught is named the "control group", and where creative typography practices were carried out is named the "experimental group".

Data obtained during the study has been analyzed using SPSS 20 statistics software program. During the analysis of quantitative data obtained from critical thinking and creative thinking tests, F-test analysis has been used to determine if there is a difference between the preliminary and final test scores of control and experiment groups or not. Results obtained from study findings can be summarized as follows:

When California Critical Thinking Disposition Inventory (CCTDI) preliminary test scores of the experimental and control groups were reviewed, a significant difference has been discovered in terms of final test scores between the experimental and control groups in favor of the experimental group. When Torrance Creative Thinking Disposition Inventory (TYDT) preliminary test scores of the experimental and control groups were reviewed, a significant difference has been discovered in terms of final test scores between the experimental and control groups in favor of the experiment group.

1. Giriş

Grafik tasarım alanında yer alan ve iletişim ile ilgili yazılı tüm ifade ve görselliği üzerinde taşıyan tipografi kavramı, özellikle yirminci yüzyılın sanatsal bir ifadesi olarak da gündemdeki yerini korumuştur. Bu ifade dili zamanla gelişerek reklamlardaki en önemli unsur haline gelmiştir. Tipografideki bu hızlı değişim zamanla onun tek başına bir alanmış gibi görülmesini de olanaklı hale getirmektedir ki bu alanda düzenlenen tasarım yarışmaları da bunun kanıtı olma yolundadır. Tipografinin reklam ve iletişim dünyasındaki bu heybetli duruşu, eğitim programlarındaki yer alan dersler bakımından da önem arz etmektedir. Bugün grafik tasarım eğitim programlarının tümünde; gerek fakülte gerekse meslek yüksekokulları olsun, yükseköğretimin birçok kademesinde tipografi dersleri yer almaktadır.

Tipografi, *Yunanca* *typos* "biçim" ve *graphia* "yazmak" kelimelerinden çıkmıştır. Tipografi yazıya form verme sanatıdır. Yazı tipi, büyüklüğü, satır arası boşluğu, satır uzunluğu v.b. unsurların kombinasyonları ile yapılır (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Tipografi>).

Başka bir tanıma göre, "tipografi, iletişim sürecinde abc'lerin ve diğer simgelerin kendi ilke ve düzeni çerçevesinde kullanımının akılcılaştırılması, bununla beraber görsel anlamda, estetik olarak düzenlenmesidir" (Sarıkavak, 2003: 10). Yazı karakteri ve metin bloklarının tasarımı, dizilmesi ve düzenlenmesi, afiş, logo, el yazıları ve kaligrafik çalışmalar, duvar grafitileri, mimari ve reklamcılık alanlarındaki yazı uygulamaları ve sinema, televizyon ve bilgisayardaki yazılar da tipografinin alanına girer (Becer, 1997: 33).

Gelişen teknoloji ve çoğalarak artan iletişim kanalları içerisinde tipografi, günümüzde sadece yazı ile ilgili bir unsur değil, iletişimi görsel anlamda ve estetik bir boyutla destekleyen önemli bir sanat dalı olarak görülmeye başlanmıştır. Tipografi bugün tüm fakülte ve yüksekokulların grafik tasarım programlarında önemli bir ders olarak yer almaktadır. Bu önem; günümüz reklam ve iletişim faaliyetlerinde tipografik tasarımların daha fazla yer almasıyla da öne çıkmaktadır. Bu bakış açısından hareketle araştırmada yaratıcı tipografi uygulamalarının, öğrencilerin üst düzey düşünme becerileri üzerindeki etkileri incelenmiştir.

2. Kuramsal Çerçeve

2.1. Grafik Tasarım Eğitiminde Tipografi

Grafik sanat alanı, günümüz sanat eğitiminin en önemli yapı taşlarından bir tanesidir. Meslek liseleri, meslek yüksekokulları ve fakültelerde yer alan grafik tasarım eğitiminin amacı; basın yayım sektöründe, iletişim ve reklamcılık faaliyetlerinde gerekli iş gücünü sağlamaktır. Eğitim sürecinde; tasarım ilke ve kuralları, baskı teknikleri, ilgili bilgisayar yazılımları kullanımı, ambalaj, illüstrasyon, web tasarımı vb. uygulamalarla birlikte yazı ve tipografi çalışmaları da yapılmaktadır.

Tipografi; yazı ile ilgili görsel elemanların biçimsel düzenlemelerini ifade eder. Sarıkavak (2009: 1) tipografiyi; "harf, kelime, satır ve bunların boşlukları ve kullanılan diğer unsurlarla, tasarlanmış bir sayfa için tasarlanan görsel ve işlevsel uygulamalardır", diye tanımlar.

Becer'e göre ise (1997: 176); masa üstü yayıncılık ürünlerinde yer alan yazı ve noktalama işaretlerinin sanatsal ve tasarımsal biçimlerini ve üretim tekniklerini içeren bir uzmanlık alanıdır.

Hemen hemen tüm grafik tasarım eğitimi müfredatlarında yer verilen yazı ve tipografi dersleri tasarım eğitiminde önemli bir yere sahiptir. Çünkü yazı ve yazıya dair görsel semboller grafik iletişimin en önemli yapı taşlarıdır. Duygu ve düşüncelerin ifade aracıdır. Günümüz dünyasında kültürleri bir araya getiren, ortak bir dil oluşturan en temel unsurdur.

Ülkemizde; Meslek Liseleri, Güzel Sanatlar Anadolu Liseleri, Meslek Yüksekokulları, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakülteleri ile Eğitim Fakülteleri gibi grafik tasarım eğitimi veren kurumlarda tipografi eğitimi; yazı, yazı ve tipografi, tipografiye giriş, ileri tipografi, tipografik tasarım, bilgisayar

destekli tipografi gibi isimler altında verilmektedir.

Verilen bu eğitimin içeriği ise genel olarak; tipografiye ait terim-kavram ve tanımlamalarla birlikte; önemi, grafik tasarımdaki yeri, tipografinin tarihi süreci, yazının kullanımı ve ilk alfabeler, baskının icadı öncesinde Latin alfabesinin gelişimidir. Baskının bulunuşu ve baskı harflerinin gelişim süreci, harfin anatomisi, karakteri, font ailesi, font stilleri, metin düzenlemeleri gibi konulardan oluşmaktadır.

2.2. Düşünme, Düşünme Biçimi Ve Düşünme Becerileri

Düşünme; kavramlar veya olaylar arasında anlamlı bağlantılar kurmaya ve sonuçlar çıkarmaya dayanan zihinsel bir süreçtir. Araştırma, yansıtma, eleştirme, sorgulama, problem çözme gibi zihinsel etkinlikler içerir (Korkmaz ve Yeşil, 2009: 20).

Düşünme, iç dengesi bozulan bireyin kendisini huzursuz hissetmesi sonucunda bu durumdan çıkabilmek adına gerçekleştirdiği zihinsel aktivitelerdir.

Cüceloğlu'na göre düşünme (2001: 216), zihinsel bir süreçtir. Bu anlamda düşünme amaca yönelik ve organize edilmiştir.

2.3. Yaratıcı Düşünme

Torrance, yaratıcılığı (creativity); sorunlar, bozukluklar, bilgi eksikliği, kayıp öğeler ve uyumsuzluklar karşısında duyarlı olma; güçlüğü tanımlama, çözüm arama, tahminlerde bulunma ya da eksikliklere ilişkin denenceler geliştirme, bunları değiştirme ya da yeniden sınama, daha sonra da sonucu başkalarına iletmek diye tanımlamaktadır (Sungur 1997: 14).

Yaratıcı düşünce terimi, ülkemizde son yirmi yıldır üzerinde en çok tartışma yapılan terimlerden biridir. Bu konuya bilim ve teknoloji alanı dışındaki alanlarda da olumlu bir tavırla yaklaşıldığı görülmektedir. Bir konuda görüş belirtmenin bile yaratıcı düşünce ile ilişkisi kurulmaya çalışılmakta, hatta köşeyi dönme tarzında ticari alanda olumlu karşılanmakta, maddi kazanç için yaratıcı düşünce gerektiği ileri sürülmektedir.

2.4. Eleştirel Düşünme

1962 yılında ilk olarak Robert Ennis tarafından kullanılan eleştirel düşünme; "durumu doğru değerlendirmek", "birkaç yönden tanımlamak" şeklinde ifade edilmiştir. Ennis, yapmış olduğu çalışmalarda eleştirel düşünceyi; yaratıcı düşüncenin gerektirdiği bir takım becerileri kullanma eğilimine sahip olmanın zorunlu kıldığı bir noktada değerlendirmiş ve "yapılan veya inanılan şeyler üzerinde karar vermeye odaklanma" biçiminde yeniden tanımlamıştır (Biesta ve Stams, 2001: 59).

Cüceloğlu (1995), gelişmiş insanın eleştirel düşünebilen insan olduğunu ve her an algılayıp, düşündüğünü belirterek, eleştirel düşünmeyi, "kendi düşünme süreçlerimizin bilincinde olarak, başkalarının görüşlerini göz önünde tutarak öğrendiklerimizi uygulayarak, kendimizi ve çevremizdeki olayları anlayabilmeyi amaç edinen aktif ve organize zihinsel bir süreç" olarak tanımlamaktadır (Güven ve Kürüm, 2006: 79).

2.5. Çalışmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı; Grafik tasarım eğitiminde yaratıcı tipografi uygulamalarının öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerine etkisi var mıdır? Sorusuna yanıt aramaktır.

Grafik Tasarımın temel birimlerinden olan tipografi; her geçen gün önemini, etkisini ve işlevini arttırmakta ve bu alanda evrensel anlamda teknoloji ile beraber yeni eğilimler ortaya çıkmakta ve yeni planlamalar yapılmaktadır.

Buna bağlı olarak ilgili literatürde, çeşitli yaklaşımlarla tipografi, iletişim ve tipografi eğitiminin farklı yönlerini ele alan bilimsel araştırmalar da önem kazanmıştır. Ancak buna rağmen ülkemizde tipografi ile ilgili olarak yapılan araştırmaların henüz istenilen yeterlilikte olduğunu, kuramsal açıdan da nicelik ve nitelik olarak yeterli olduğunu söylemek güçtür.

Yapılan bu araştırmayla ortaya çıkarılan bulguların literatüre katkı yapmasının yanı sıra; alana

ve konuya ilişkin deneysel ve kuramsal çerçevede çalışanlara yol gösterme niteliğinde olacağı düşünülmektedir.

Araştırmayla bir taraftan tipografi eğitiminin mevcut durumlarının betimlenmesine çalışılmış, diğer taraftan yaratıcı tipografi uygulamaları adı altında yapılan eğitim-öğretim faaliyetlerinin öğrencilerin düşünsel bazda yaratıcılıklarında ve eleştirel bakış açılarında bir farklılık olup olmayacağına ortaya çıkarılmasına çalışılmıştır.

Ülkemizde yükseköğretim kurumlarının grafik tasarım ile ilgili programlarının hemen hepsinde tipografi dersi yer almaktadır. Bu anlamda bu dersin etkilerinin, içeriğinin ve getirilebilecek yeniliklerin araştırılması önemli kabul edilmiştir. Ayrıca çalışmada aşağıdaki hipotezlerin etkileri araştırılmıştır.

- 1- Yaratıcı tipografi uygulamaları, öğrencilerin eleştirel düşünceleri üzerinde etkilidir.
- 2- Yaratıcı tipografi uygulamaları, öğrencilerin yaratıcı düşünceleri üzerinde etkilidir.
- 3- *Yaratıcı tipografi uygulamaları öğrencilerin duyuşsal kazanımları üzerinde etkilidir.*

3. Yöntem

Araştırmanın amacını gerçekleştirmek için, hipotezlere ilişkili olarak çeşitli araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Grafik tasarım eğitiminde yaratıcı tipografi uygulamalarının öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerine etkisini ortaya koymak amacıyla "yarı deneysel desen" kullanılmıştır.

Çalışmada "Bilgisayar Destekli Tipografi "dersinde Torrance Yaratıcı Düşünme Testi ve California Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği ön ve son test olarak, iki grup öğrencilerine de uygulanmıştır.

Yöntemleri sınamak için, çok denekli, tek faktörlü "ön test - son test kontrol gruplu deneysel desen modeli" kullanılmıştır. Araştırma; Gazi Üniversitesi Ankara Meslek Yüksek Okulu Tasarım Bölümü Grafik Programı 1. ve 2. sınıf öğrencilerinden 25'er kişiden oluşan iki grup halinde, 50 denek öğrenci üzerinde uygulanmıştır. Öğretim her iki grupta da araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada kullanılan yarı deneysel desene ait bilgiler Tablo 1'de belirtilmiştir.

Tablo 1. Araştırmada Kullanılan Yarı Deneysel Desen

Grup	Ön Test	Deneysel İşlem	Son Test
Deney (DG)	CCTDI TYDT	Yaratıcı Tipografi Uygulamaları	CCTDI TYDT
Kontrol (KG)	CCTDI TYDT	Geleneksel Öğretim Yöntemi	CCTDI TYDT

Seçkisiz örnekleme yoluyla seçilen öğrenci grupları; deney ve kontrol grubu olarak ayrılmıştır. Öğrenciler deneysel uygulamalar öncesinde ve sonrasında bağımlı değişkenler dâhilinde test edilerek değerlendirilmiştir. Deney grubunda yaratıcı tipografi uygulamaları yaklaşımı etkinlikleri uygulanırken, kontrol grubunda ise, aynı üniteyle ilişkili hali hazırda var olan müfredat içeriğine ve etkinliklerine yer verilmiştir.

3.1. Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu araştırmada, deney grubu öğrencileri üzerindeki etkisi incelenmek üzere, "yaratıcı tipografi uygulamaları", kontrol grubu öğrencileri üzerindeki etkisi incelenmek üzere "hâlihazırda var olan tipografi müfredatı" kullanılmıştır. Araştırma sürecinde test edilen durumlar çalışmanın amacına uygun olarak belirlenerek, öğrenme ortamı yapılan etkinlikler çerçevesinde hazırlanmıştır. Deney

grubu öğrencileri üzerinde yapılan uygulama; haftalık 3 saat 4 AKTS kredilik “Bilgisayar Destekli Tipografi” dersi kapsamında (6) haftalık eğitim faaliyetleri şeklinde yürütülmüştür. Yaratıcı tipografi uygulamaları kapsamında “ilişkiler” konulu projenin tanıtımı yapılarak belirlenen süre içerisinde “harf-harf, har-biçim, harf-yazı, yazı-biçim, yazı-renk, yazı-arka plan, yazı-resim” ilişkileri başlıkları altında tipografik düzenleme ve tasarım çalışmaları yaptırılmıştır.

Kontrol grubu öğrencileri üzerindeki uygulama ise müfredatta yer alan üniteler başlıklar halinde (tanım, tarihçe, harfler ve anatomik yapıları, yazı fontları ve ölçüleri, yazı düzenlemeleri, boşluklar ve bloklamalar, sayfa mizanpajı) geleneksel yöntemlerle aktarılmıştır.

Araştırmada, kullanılan yarı deneysel desende, bağımsız değişken olan “Yaratıcı Tipografi Uygulamaları”nın deney grubu öğrencilerine etkisi incelenmiştir. Kontrol grubunda ise geleneksel öğrenmeye dayalı bir yaklaşım ele alınmıştır. İki grup içinde yaratıcı düşünme ve eleştirel düşünme becerileri bağımlı değişken olarak ele alınmış ve ön test-son test puanları değerlendirilerek gruplar arası durum karşılaştırılmıştır.

Çalışmada “Bilgisayar Destekli Tipografi” dersinde California Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği ve Torrance Yaratıcı Düşünme Testi ön test ve son test olmak üzere her iki grup öğrencilerine de uygulanmıştır.

Nitel verilerin çözümlenmesi ise, veri setinin çokluğu, analiz çerçevesinin oluşturulması ve veri kodlamalarında yaşanacak zorlukları azaltmak adına elektronik ortamda, QSR N-VIVO programından faydalanılarak yapılmıştır. Nitel veriler araştırmacı tarafından gözlem yapılarak ve uzman görüşüyle hazırlanan görüşme formu ile elde edilmiştir. Öğrenci görüşlerindeki benzer ve farklılıklar sentezlenmiştir. Verilen yanıtlarda, genel görüşü yansıtanlar seçilerek bulgularda belirtilmiştir. Bunun yanı sıra öğrenci görüşlerinden bire bir alıntılara da yer verilmiştir. Betimsel analizler doğrultusunda, nitel veri çözümlenmesi yapılmıştır.

4. Bulgular ve Yorumlar

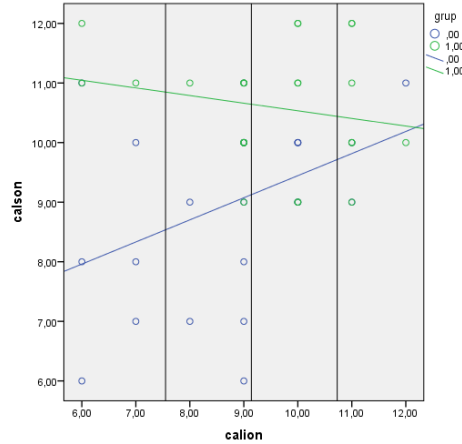
Araştırma kapsamında; grafik tasarım eğitiminde yaratıcı tipografi uygulamalarının öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerine etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Tüm verilerden elde edilen bulgular aşağıdaki hipotezler çerçevesinde düzenlenmiştir.

4.1 Birinci Hipoteze Ait Bulgular ve Yorumlar

“Yaratıcı tipografi uygulamaları öğrencilerin eleştirel düşünceleri üzerine etkilidir” şeklinde ifade edilen birinci hipotezi test etmek için deney grubu öğrencilerine grafik tasarım eğitiminde yaratıcı tipografi uygulamalarının yer aldığı altı haftalık eğitim yürütülmüştür. Bununla birlikte deney grubu öğrencilerine uygulama öncesinde ve sonrasında California Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği (CCTDI) uygulanarak puan hesaplamaları yapılmıştır.

Toplam 51 sorudan oluşan CCTDI ölçeği; (1) *Hiç Katılmıyorum*, (2) *Katılmıyorum*, (3) *Kısmen Katılmıyorum*, (4) *Kısmen Katılıyorum*, (5) *Katılıyorum*, (6) *Tamamen Katılıyorum* biçiminde, altılı likert tipi sorudan oluşmaktadır. Deney grubuna ait ön ve son test puanlamalarının karşılaştırıldığı F-testi değerleri Tablo 2’de yer almaktadır.

California eleştirel düşünme ölçeği puanlarının SPSS paket programda veri girişi tamamlandıktan sonra; deney ve kontrol grubuna ait istatistiklerin regresyon eğimlerinin eşitliği (tek faktörlü desenlerde regresyon doğrularının paralel olması) varsayımı test edilmiştir. Yapılan bu test sonucunda eğimin homojenliği sayılışı karşılanmadığı için faktöriyel ANCOVA testi uygun olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu sonuçtan hareketle ortak değişkenin (covariate) deney ve kontrol grubunun ön test sonuçlarının, düşük-orta-yüksek ortalama değerlerinde “F testi” yapılarak gruplara ait eleştirel düşünme son test puanları karşılaştırılmıştır (Gren and Salkind, 2008: 217).

Grafik 1. California Eleştirel Düşünce Ölçeği "F Testi" Ortalamaları

F testinde kullanılan ön test ortalamaları; düşük düzeydeki öğrenciler için; 7,55, orta düzeydekiler için; 9,14 ve yüksek düzeydeki öğrenciler için ise; 10,73 oranlarına göre elde edilmiştir. Deney ve kontrol gurubuna ait ortalamalar tablo 2 de gösterilmiştir.

Tablo 2. California Eleştirel Düşünce Ölçeği "F Testi" Ortalamaları

"f testi"	Düşük		Orta		Yüksek	
Gruplar	Mean	Std. Error	Mean	Std. Error	Mean	Std. Error
,00	8,536	,312	9,126	,250	9,716	,386
1,00	10,847	,398	10,644	,250	10,440	,318

Covariates appearing in the model are evaluated at the following values; Düşük: yaron=7,55, Orta yaron=9,14, Yüksek: yaron=10,73

Tablo incelendiğinde başlangıçları düşük değerdeki (7.55) deney-kontrol grubu öğrencilerine ait son test sonuçlarına bakıldığında deney grubu adına anlamlı bir fark görülmektedir. Oransal anlamda kontrol grubu ortalama 8.53, deney grubu ortalama 10.84 olarak ortaya çıkmıştır.

Tablo 2'ye göre başlangıçları orta düzeydeki ön test ortalamalara göre (9.14) karşılaştırılan son test sonuçlarına bakıldığında yine anlamlı bir fark görülmektedir. Buradaki farkta deney grubu lehinedir (Kontrol grubu ortalama 9.126, deney grubu ortalama 10.64).

Başlangıçları yüksek olan ön test değerler için (10.73) son test ortalamaları arasında çok az fark olduğu ancak bu farkın istatistiksel olarak anlamlı bulunmadığı görülmektedir (Kontrol grubu ortalama 9.71, deney grubu ortalama 10.44).

Tablodan çıkan sonuca göre yapılan uygulamalar sonucunda deney grubu öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerinde kontrol grubu öğrencilerine oranla bir artış olduğu görülmektedir. Başka bir anlatımla yapılan deneysel işlem, üst düzey düşünme becerilerinden eleştirel düşünme becerileri için başarıya ulaşmıştır denilebilir.

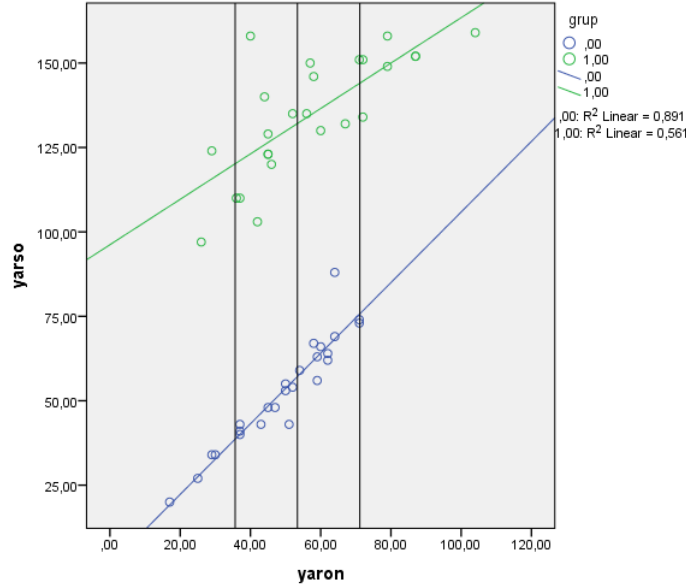
Bu sonuç özetle yaratıcı tipografi uygulamalarının hali hazırda var olan tipografi müfredatına göre öğrenciler üzerinde eleştirel düşünme düzeyi açısından daha faydalı olduğunu göstermektedir.

4.2. İkinci Hipoteze Ait Bulgular ve Yorumlar

"Yaratıcı tipografi uygulamaları öğrencilerin yaratıcı düşünceleri üzerine etkilidir" biçiminde ifade edilen ikinci hipotezi test etmek için Torrance Yaratıcı Düşünme Testi A Formu her iki

grup öğrencilerine denel işlem öncesi ve sonrasında uygulanmıştır. Bulgular Tablo 3’te sunulmuştur.

Deney ve kontrol gruplarına ait TYTD kullanarak elde edilen ön test – son test sonuçları da CCTDI sonuçlarında olduğu gibi değerlendirilmiştir. Burada da eğimin homojenliği sayıltısı karşılanmadığından ortak değişkenin (covariate) deney ve kontrol grubunun öntest sonuçlarına göre düşük-orta ve yüksek ortalama değerlerinde “F testi” yapılarak gruplara ait eleştirel düşünme son test puanları karşılaştırılmıştır (Gren and Salkind, 2008: 217).

Grafik 2. Torrance Yaratıcı Düşünce Ölçeği “F Testi” Ortalamaları

F testinde kullanılan ön test ortalamaları; düşük düzeydeki öğrenciler için; 35.65, orta düzeydekiler için; 53.4, yüksek düzeydeki öğrenciler içinse; 71.5 oranlarına göre elde edilmiştir. Deney ve kontrol gurubuna ait ortalamalar tablo 3 de görülmektedir.

Tablo 3. Torrance Yaratıcı Düşünce Ölçeği “F Testi” Ortalamaları

“f testi”	Düşük		Orta		Yüksek	
	Mean	Std. Error	Mean	Std. Error	Mean	Std. Error
,00	38,629	2,612	57,183	1,954	75,738	3,442
1,00	120,189	2,812	132,124	1,919	144,058	2,295

Covariates appearing in the model are evaluated at the following values; Düşük: yaron=35,65, Orta: yaron=53,40, Yüksek: yaron=71,15

Tablo incelendiğinde her üç ortalama düzeyinde de gruplar arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Tabloya göre yaratıcı tipografi uygulamaları eğitimi verilen deney grubu lehine anlam değerinin daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tabloya bakıldığında ön test düşük değerdeki deney ve kontrol grubu son test puanlamaları açısından (35.65) deney grubu lehine anlamlı bir fark olduğu görülmektedir (kontrol grubu ortalama 38.629, deney grubu ortalama 120.189).

Tablo 3’e göre başlangıçları orta düzeydeki ön test ortalamalarına göre (53.4) karşılaştırılan son test sonuçlarına bakıldığında yine iki grup arasında deney grubu lehine anlamlı bir fark olduğu görülmektedir (kontrol grubu ortalama 57.183, deney grubu ortalama 132.124).

Tablodan anlaşıldığına göre başlangıçları yüksek olan ön test ortalamalarına (71.5) göre son test sonuçlarında da deney grubu lehine anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır (kontrol grubu ortalama 75.738, deney grubu ortalama 144,058).

Tablodan çıkan sonuca göre yapılan uygulamalar sonucunda deney grubu öğrencilerinin yaratıcı düşünme becerilerinde kontrol grubu öğrencilerine oranla bir artış olduğu görülmektedir. Bir başka ifadeyle yapılan deneysel işlem, üst düzey düşünme becerilerinden yaratıcı düşünme becerileri için başarıya ulaşmıştır denilebilir.

Bu sonuç özetle yaratıcı tipografi uygulamalarının hali hazırda var olan tipografi müfredatına göre öğrenciler üzerinde yaratıcı düşünme düzeyi açısından da daha faydalı olduğunu göstermektedir.

4.3 Üçüncü Hipoteze İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmada ele alınan; Yaratıcı tipografi uygulamaları öğrencilerin duyuşsal kazanımları üzerinde etkilidir hipotezi ile ilgili veriler bu başlık altında yorumlanmıştır.

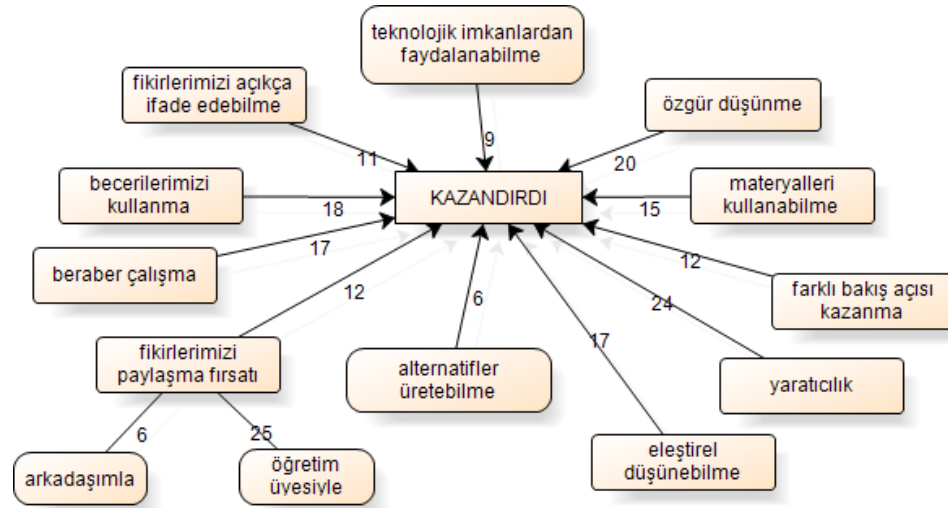
Araştırmanın nicel verilerini desteklemek için nitel verilerde kullanılmıştır. Bu amaçla uygulama sonunda eğitime katılan öğrencilere yaratıcı tipografi uygulamaları ile ilgili düşüncelerini belirlemek üzere sorular sorulmuştur. Görüşme sorularına verilen yanıtlar, kayıt altına alınmıştır. Daha sonra yanıtlar bilgisayar ortamına aktarılarak bir doküman haline dönüştürülmüştür. Hipotezin cevaplanmasında sırasıyla şu işlemler uygulanmıştır:

1-Deneklerin verdikleri yanıtların dikkatli bir şekilde okunması. 2-Deneklerin verdiği dikkat çeken yanıtların tespiti. 3-İfadelerin yer aldığı kelime gruplarının işaretlenmesi ve nitel veri çözümlemesi için; destek alınan yazılımın "N-Vivo" kodlama aracını kullanarak, serbest kod (free cases) listesinin oluşturulması. 4-Serbest kod listesindeki kodların yeniden incelenerek benzer içeriğe sahip kodları ebeveyn ve çocuk kategorilerinin oluşturulması ve oluşturulan kategorilere atamaların gerçekleştirilmesi. 5-Kod ve kategorilerin birbirleriyle bağlantılarının kurulması. 6-Kod ve kategori bağlantısını gösteren bir model oluşturulması. 7-Modelin oluşturulma biçimi doğrultusunda okunması ve yorumların yapılması (Tarlakazan, 2010: 75-76).

Eğitim sonrasında yaratıcı tipografi uygulamaları ile ilgili öğrenci kazanımları; altı haftalık deneysel işlem süresince yapılan gözlem, görüşme bilgileri ve öğrenci davranışları göz önünde bulundurularak kodlanmış ve buna göre yüklemeler yapılmıştır (Şekil 1).

Kazanım ifadelerinin yer aldığı şemada toplam 192 kodun, 11 kategoride ataması yapılmıştır. Tek yönlü oklar birincil, diğerleri ise ikincil bağlantıları ifade etmektedir. Bağlantılar üzerindeki sayısal değerler deneklerin uygulama sonundaki kazanımlarına dair yüklemeleri göstermektedir.

Uygulamada yer alan katılımcılar aynı anda bir ve/(ya da) üzerinde yükleme yapabilir. Bu durumda; uygulama yapılan katılımcı sayılarıyla yükleme yapan katılımcı sayıları birbirinden farklı olabilecektir. Şema buna göre incelenmelidir.

Şekil 1. Uygulamaya İlişkin Kazanımlar

Şekil 1 incelendiğinde yaratıcı tipografi uygulamalarını deneklere; beraber çalışma, fikirlerini açıkça ifade etme ve becerilerini kullanma alışkanlığı gibi nitelikler kazandırdığı görülmektedir. Aşağıda deneklerin görüşlerinden bazı bölümler, kendi cümleleri ile verilmiştir.

Denek 8: "... diğer atölye derslerinde yaptığımız tartışma ve fikir paylaşımına ilaveten bu derste arkadaşlarımla beraber çalışıp birbirimizin işlerini tartışıyorduk. Bu durum benim çalışmam için çok verimli oldu".

Denek 1: "... mesela ben fikirlerimi ifade ederken hep zorlanmışımdır. Kendimi sıkarak konuşurum. Bu çalışmada konu, çalışma şekli beni bile rahatça kendimi ifadeye götürdü. Her şey kendiliğinden oluverdi".

Bunların yanı sıra fikir paylaşımı, alternatifler üretme, teknolojiden faydalanma becerileri kazandırmıştır. Ayrıca her ders başında yapılan çalışmaların sınıfla paylaşılması sonucu, eleştirel düşünme ve farklı bakış açıları da kazanmışlardır. Aşağıda bazı görüşler, kendi cümleleri ile verilmiştir.

Denek 17: "...daha önce hiç çalışmıyordum. Bu derste minimum 20 çalışma yaptım. Hepsisi de farklı temalı. Ben bile kendime şaşırdım. Ayrıca bilgisayar kullanmaktan çekiniyordum. Sanırım programlara hâkim olmadığım içindi. Bu derste onu da başardım. Artık yaptığım işlerde kendimi daha iyi ifade ediyorum".

Denek 6: "... bu ders bana nasıl eleştiri yapılacağını öğretti diyebilirim".

Denek 10: "... sanırım ortak görüşümüz tasarım bölümünde yaratıcı ve özgün işlerin konuşulması olacaktır. Zor bir iş ancak istendiğinde insanın sınırlarını nasıl zorlayarak çalıştığı yaptığımız sergilik işlerden belli sanırım".

5. Sonuç ve Öneriler

Araştırmada "Grafik tasarım eğitiminde yaratıcı tipografi uygulamalarının öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerine etkisi var mıdır? Sorusunun cevabı aranmış; bu amaçtan hareketle, oluşturulan deney ve kontrol grubu öğrencileriyle yapılan uygulamalar sonucunda ortaya çıkan bulgulara göre, iki grup arasında anlamlı bir farkın olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırma problemine ilişkin olarak elde edilen genel sonuçlara göre; G.Ü.A.M.Y.O. Tasarım Bölümü Grafik Tasarım programı, bilgisayar destekli tipografi dersinde, "yaratıcı tipografi uygulamaları" adı altında çalışmalar gerçekleştiren öğrencilerle (deney grubu); "mevcut müfredatta var olan öğretim uygulamalarının" gerçekleştirildiği öğrencilerin (kontrol grubu); üst düzey düşünme becerileri arasında deney grubu lehine anlamlı bir fark bulunmuştur.

Bu sonuçlar ışığında;

1- Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin denel işlemler öncesinde ve sonrasındaki değerlendirme sonuçlarına göre (ön test son test değerlendirmeleri); uygulamada kullanılan California Eleştirel Düşünce Testi sonucunda deney grubunun ve kontrol grubunun eleştirel düşünme düzey puanları arasında anlamlı bir fark olduğu gözlemlenmiştir. Hesaplanan ortalama değerler dikkate alındığında bu farklılıkların deney grubu öğrencilerinin lehine olduğu ortaya çıkmıştır. Başka bir anlatımla öğrencilerin Grafik tasarım eğitiminde yaratıcı tipografi uygulama etkinlikleri sonucunda eleştirel düşünce ile ilgili belirli bir davranış değişikliği gerçekleştirdikleri söylenebilir.

2- Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin deneysel işlemlerden önce ve sonra yaratıcı düşünme düzeyleri arasındaki ön test son test sonuçları hesaplanmıştır. Araştırmada kullanılan Torrance yaratıcı düşünce testi; "orijinallik, akılcılık, detaylandırma, başlıkların soyutluluğu, erken kapamaya direnç ve yaratıcı güçlü yönler" başlıkları altındaki uygulamalar sonucunda elde edilen ortalamalara göre; iki grubunun yaratıcı düşünme puanları arasında anlamlı bir fark olduğu gözlemlenmiştir. Hesaplanan ortalama değerler dikkate alındığında bu farklılıkların deney grubu öğrencilerinin lehine olduğu ortaya çıkmıştır.

3- Deney grubu öğrencilerinin yaratıcı tipografi uygulamaları ile ilgili görüşleri; uygulamanın, merak uyandırıcı, faydalı, özgün, zevkli, çok farklı, ilginç düşündürücü ve yaratıcı olduğu şeklinde ifade edilmiştir.

4- Deney grubu öğrencileri yaratıcı tipografi uygulamaları sonrasında; beraber çalışma, fikirlerini açıkça ifade edebilme, becerilerini kullanabilme gibi alışkanlıklar kazanmış, bunların yanı sıra; fikir paylaşımı, alternatifler üretme, teknolojiye faydalanabilme becerileri de kazanmış oldukları belirlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin, her ders başında yapılan çalışmaların sınıfta paylaşılması sonucunda farklı bakış açıları ve eleştirel düşünme becerilerinin artmış olduğu belirlenmiştir.

Araştırmada elde edilen sonuçlara göre konu ile ilgili günümüz çalışmalarına ve gelecekte yapılacak araştırmalara yönelik olarak aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

1.Yaratıcı tipografi uygulamalarının, öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerini ve tipografi dersindeki başarılarını arttırdığı, derse yönelik tutumlarında olumlu gelişmeler sağlayarak öğrenilenlerin kalıcılığına olumlu yönde katkıda bulunduğu görüldüğünden; öğretim programında bu tür yaratıcı etkinliklere yer verilmelidir.

2.Araştırmada kullanılan Torrance yaratıcı düşünme testi, öğrencilerin süreç içerisindeki gelişimlerini test etmek açısından önemli veriler sağladığı için programda uygulanması verimli sonuçlar sağlayacaktır.

3.Araştırmada kullanılan California Eleştirel düşünme testi, öğrencilerin bakış açılarının süreç içerisindeki farklılıklarını belirlemek açısından katkı sağladığı için programda kullanılması önerilmektedir.

4.Öğrenciler, yaratıcı tipografi uygulamaları sürecinde; beraber çalışma, fikirlerini açıkça ifade edebilme ve fikir paylaşımı, yeteneklerini kullanabilme, çalışmalarında alternatifler üretme, teknolojiye faydalanabilme gibi becerileri kullanma konusunda özendirilmelidir.

5.Öğrencilerin yaratıcı düşünme becerisini harekete geçirmek için farklı düşünme biçimleri farklı teknik ve uygulamalar yapmalarına izin verilmelidir.

6.Yaratıcı tipografi uygulamaları öğrencilerin derse aktif katılımları ile beraber, çalışmalarında özgünlük ve kişisel olarak da paylaşma ve sorumluluk duyguları kazandırdığından bu gibi uygulamalarla program genişletilmelidir.

7.Tipografi derslerinde yaratıcı tipografi uygulamaları gibi farklı öğrenme yaklaşımlarının araştırılıp derse uyarlanması öğrencilerin derse bakışını olumlu yönde değiştirdiğinden, eğitimcilerin de bunu sağlayacak ortamları sağlama konusunda katkı ve çalışmaları bulunmalıdır.

8.Yaratıcı tipografi uygulamaları sunucunda öğrenci görüşlerinin tespit edilmesi, dersin kazanımları ile ilgili geri dönüt sağladığından, diğer tasarım derslerinde de öğrenci görüşlerine yönelik formlar hazırlanarak kullanılabilir.

9.Yarı deneysel modele göre yapılan bu araştırma, deneysel yöntemle ve daha geniş kitlesel katılımı gerçekleştirilerek sonuçlar karşılaştırılabilir.

10.Araştırmada ortaya çıkan sonuçlara göre tipografi eğitimi müfredatı da gözden geçirilerek, yeni iletişim koşullarına uygun, rekabetçi ve yenilikçi tasarım elemanlarının yetiştirilmesine yönelik yenileme çalışmaları yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Aybek, B. (2006). Konu Ve Beceri Temelli Eleştirel Düşünme Öğretiminin Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Eğilimi Ve Düzeyine Etkisi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Becer, E. (1997). İletişim ve Grafik Tasarım, Dost Kitabevi, Ankara.
- (2007). "Tipografide Figür ve Görsel Hiyerarşi: Öğrenci Çalışmaları" Grafik Tasarım Görsel İletişim Kültürü Dergisi, Sayı: 6, s. 74-79.
- Biesta, G. J.J. and Stams, G.J.J.M. (2001). Critical Thinking and the Question of Critique: Some Lessons from Deconstruction, Studies in Philosophy and Education, Volume:20, No:1, Kluwer Academic Publishers, Printed in the Netherlands.
- Cüceloğlu, D. (1995). İyi Düşün Doğru Karar Ver, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- (2001). İyi Düşün Doğru Karar Ver, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Gren, S. B. and Salkind, N. J. (2008). Using SPSS for Windows and Macintosh Analyzing and Understanding Data, Pearson Prentice Hall Upper Saddle River, New Jersey 07458.
- Güven, M. ve Kürüm, D. (2006). "Öğrenme Stilleri ve Eleştirel Düşünme Arasındaki İlişkiye Genel Bir Bakış", Anadolu Üni. Sosyal Bilimler Dergisi Cilt:6 Sayı:1, s.75-89.
- Güvenç, B. (1991). İnsan ve Kültür, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Korkmaz, Ö. ve Yeşil, R. (2009). "Öğretim Kademelerine Göre Öğrencilerin Eleştirel Düşünme Düzeyleri", Ahi Evran Üni. Eğitim Fak. Dergisi Cilt:10, Sayı:2. S.19-28.
- Sarıkavak, N. K. (2003). Çağdaş Tipografinin Temelleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- (2009). Çağdaş Tipografinin Temelleri (2. Baskı), Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Sungur, N. (1997). Yaratıcı Düşünce, Evrim Yayınevi, İstanbul.
- Tarlakazan, E. (2010). İlköğretim Görsel Sanatlar Dersi 6. Sınıf Kazanımlarının İşbirlikli Öğrenme Yaklaşım Etkinlikleri İle Gerçekleştirilmesinin Öğrenci Erişimine Etkisi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Torrance, P. E. (1962). Rewarding Creative Behaviour, Prentice-Hall Incorporation, USA.

Elektronik Kaynaklar

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Tipografi> (Erişim T.: 10.09.2009).

Değerler Eğitiminde Sanat, Oyun ve Ototelos Tavır Kavramlarına Paradigmatal Bir Yaklaşım

Doç. Dr. Nazan Düz

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2799-8328>

Uşak Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, Uşak – TÜRKİYE

Makale Geçmişı

Geliş: 25.04.2020

Kabul: 06.06.2020

On-line Yayın: 25.06.2020

Anahtar Kelimeler

Değer
Değerler Eğitimi
Sanat
Oyun
Ototelos Tavır

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.43384>

Öz

Sosyal hayatı düzenleyen, bireyler arasındaki bağılığı arttıran, insanların çoğunluğu tarafından üzerinde uzlaşılan ve paylaşılan gerçek davranış standartları olan değer kavramı toplumsal bir olgudur. Sevgi, saygı, yardımlaşma, adalet, dürüstlük, merhamet, hoşgörü, dostluk gibi değerler bir arada yaşayan insanların uzlaştıkları ve fikir birliğine vardıkları ortak toplumsal değerlerdir. Değerler eğitiminde sanatın ayrıcalıklı bir yeri vardır. Çünkü sanat, yüzyıllardır insanın düşünce ve değer yargılarını etkilemiş ya da bu düşünce ve değer yargılarından etkilenmiştir. Her sanat akımı, her sanat ekolü bu etki ve tepkimelerle toplumu şekillendirmiş veya şekillenmiştir. Sanatın değeri; sağladığı güzellik ve yararlılık olgusu ile onun insan yaşamındaki yeridir. Oyun akılla kurulan duygu ile şekillenen dolayısıyla yaratıcılığın sınırsız ve özgür bir biçimde kullanıldığı bir etkinliktir. Çocuğun oyun oynarken, sanatçının ise yapıtını ortaya koyarken gösterdiği yaratıcılık ototelos bir tavidir. Ototelos tavır, ereğı kendi içinde olan tavidir. Çocuk yaşamı bir oyun gibi görür ve yaşamla oyun içinde iletişim kurar. Oyun çocuğı özgürleştirir ve onun varoluşunu sağlar. Çocuk oynadığı sürece vardır. Oyun çok keyiflidir, haz vericidir ve bu nedenle güzel'dir. Aynı şekilde sanat da sanatçının dilidir. Sanatçı yapıtını üretirken bir oyun içindedir ve özgürdür. Yapıt ürettiğı sürece, vardır. Çocuk oyunda, sanatçı yapıt üretiminde güzel'i oynamaktadır. Sanat yolu ile eğitimle duyular ve duygular eğitilirken aynı zamanda zihinsel yetiler de gelişmektedir. Böylece birey duygu, düşünce, izlenim ve görüşlerini sistemli bir şekilde anlatabilme yeteneğı kazanarak yaratıcılığını malzemeye verdiği şekil veya yüzey üzerine yaptığı sanatsal faaliyetler ile estetik bir düzeye ulaştırabilme yetisine sahip olmaktadır. Bu araştırmanın amacı; bireyin toplumsal değerleri kazanımında, toplumsal yaşama uyumunda istenen ve beklenen davranışları kazanımında zekâya dayalı duyuların ve sezgilerin eğitimi olan sanat eğitiminde oyun ve ototelos tavır kavramlarını paradigmatal bir yaklaşımla ele almak irdelemek ve önemini ortaya koymaktır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Düz, N. (2020). Değerler Eğitiminde Sanat, Oyun ve Ototelos Tavır Kavramlarına Paradigmatal Bir Yaklaşım. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 80, Summer, p. 287-297.

Paradigmatic Approach to Concepts of Art, Game and Autotelic Attitude in Values Education

Assoc. Dr. Nazan Düz

Uşak University, Faculty of Fine Arts, Department of Picture, Uşak – TURKEY

Article History

Submitted: 25.04.2020

Accepted: 06.06.2020

Published Online: 25.06.2020

Key Words

Value
Values Education
Art
Game
Autotelic Attitude

Abstract

Concept of value is a social phenomenon which regulates social life, and enhances attachment between individuals, and have genuine shared behaviour standards on which most people agree. Love, respect, helping each other, justice, honesty, mercy, tolerance, friendship are common social values on which people in a community compromise and agree. Art occupies a privileged place in values education in that it has either influenced human thoughts and value judgments or influenced by them for centuries. Every art movement has shaped society or been shaped by it through interactions. The value of art is evaluated by the place it has gained in people's life through the usefulness and beauty it has provided. A game is an activity which is created with intellect and shaped with emotion, which makes it an activity in which creativity can be made use of limitlessly and freely. The creativity which a child shows while playing a game and an artist while building her work is an autotelic attitude. Autotelic attitude is an attitude which contains in itself its own aim. A child sees life as a game and communicates with life through games. Games liberate a child and ensure his existence, which means he exists as long as he can play. A game is very enjoyable, pleasurable and therefore a nice activity. Likewise, art is the language of an artist. While creating his work, the artist is, as it were, in a game and free and he exists as long as he can create. While the child acts the beautiful in a game, the artist acts the same as he is creating his work. While senses and feelings are trained through education making us of art, mental abilities also improve; therefore, the individual acquires the ability to systematically express his feelings, thoughts, impressions and views, thus, he is able to take his creativity to an aesthetic dimension through his shaping the material or his artistic work on the surface of the material. This study seeks to discuss and reveal with a paradigmatic approach the importance of concepts of game and autotelic attitude in acquiring social values, in acquiring behaviours required and expected from an individual for adapting to social life and in art education, which trains intellectuallized emotions and intuitions.

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.43384>

GİRİŞ

Toplumları bir arada tutan ortak değerler, insanın yüzyıllarca bir arada yaşayabilmek için harcadığı emeği, çabayı göstermesi ve yaşanmışlığın birer tecrübesi olarak varlığını kabul ettirmesi bakımından değerlidir. Değer çoğunlukla ekonomide *ederini belirlemek* olarak tanımlanır ve *maddi değer biçmek* olarak açıklanır. Değeri ekonomik anlamda ele almaktan çok toplumsal, ruhsal ve düşünsel anlamda önemini ortaya koymak temel amaçtır. Çünkü değer kavramının sadece ekonomik olarak algılanması bu kavrama yüklenen anlamı açıklamada yetersiz kalmaktadır. Değer ya da değerler insanların çoğunluğu tarafından üzerinde uzlaşılan ve paylaşılan gerçek davranış standartları olduğu için toplumsal bir olgudur. Bir an için sevgi, saygı, yardımlaşma, adalet, dürüstlük, merhamet, hoşgörü, dostluk gibi değerlerin olmadığı bir ortam düşünülecek olursa sosyolojik ve psikolojik anlamda ne kadar rahatsız, huzursuz ve amaçsız olabileceğimizi kestirmek çok zor olmayacaktır.

Bireyin bilişsel ve duyuşsal donanımını en üst düzeye çıkararak toplumda iyi bir yer edinmesini sağlamak ve diğer toplumlarla ilişkilerinde varlığını ortaya koymasını kolaylaştırmak eğitimin temel amacıdır. Hayatı düzenleyen sosyal bir öğrenme modeli olan değerler eğitimi öğrenilebilen ve öğretilen olgular olması bakımından hem eğitim bilimlerinde uygulanan yöntem ve metotlarla hem de ailenin çocuğu eğitirken onlara aktardığı değerler eğitimi ile günümüzde özellikle üzerinde durulması gereken bir kavramdır. Birey doğar doğmaz bir eğitim sürecine girer. Bu eğitimin niteliğini aile ve bireyin içinde yetişeceği toplum belirler. Ailenin ve toplumun iyi eğitimli olması ve güçlü değer yargılarına sahip olması, bireyin de bu ortamda yetişen bir insan olarak hem eğitimli hem de ortak değerleri kazanmış nitelikli bir insan olması anlamına gelmektedir.

Nitelikli bir insan yetiştirmek aile ortamında alınan eğitimle birlikte bireyin yeteneklerinin ve ilgi alanlarının keşfedilerek bu doğrultuda uygulanacak bilimsel eğitim, sanatsal eğitim ve değerler eğitimi yöntemi ile mümkün olabilir. Sanat aracılığıyla verilen değerler eğitimi bireyin yaratıcı güç ve yetisini eğitmek, yaşamına aktarmasına olanak tanımak, seçmek, paylaşmak, gelişmek için vardır. Sanat eğitimi analiz ve sentezi öğretmek yaratıcılığı ve hayal gücünü geliştirir. İçsel güç, enerji, duygu, duyum ve algı yaratıcı çabayla dışa çıkarken, tercih edilen malzemeyle şekil bulur. Rousseau'ya göre eğitim, doğaya göre insan yetiştirmek olsa da Eflatun'a göre eğitim ruha ve bedene yetenekli olduğu güzelliği vermektir. Dolayısıyla bireyin bilişsel ve duyuşsal eğitimini en üst düzeye çıkarmada, yaratıcılığını geliştirmede ve ortak değerleri kazanımında sanat oldukça önemli bir role sahiptir.

Değer Kavramına Felsefi Bir Yaklaşım

İnsan bir nesnelere evreninde yaşar ve bu nesnelere çeşitli ilgiler içindedir. Bütün bilgileri insana sağlayan bir bilinç sahibi olması sayesinde nesnelere yönelerek onları algılar ve onları bilinç korelasyonuna ya da obje durumuna yükseltir. Bir bilinç ya da süje ile bir obje arasında kurulan böyle bir ilgiye, *bilgi* adı verilir. Dolayısıyla insan, bilinç sahibi bir varlık, bir süje olarak bilen bir varlıktır. Hatta insan sadece bilen bir varlık değil, bu bilgisinin nesnelere, gerçeğe uyup uymadığını soran bir varlıktır da. Nesne, insanın zihnindeki tasavvuruna uygun ise böyle bir bilgiye *doğru bilgi* denir. Doğruluk, insanın objeye yüklediği bilgisel-mantıksal bir değerdir (Tunalı, 2012: 131-132). Nesne ve olayların, insanca önemini belirleyen niteliği olan değer kavramı, ruhbilimsel anlamda nesne ve olguların bireysel ve öznel önem taşıyan niteliğini dile getirir (Hançerlioğlu, 2013: 54). Hayatımızı kolaylaştıran nesnelere ele alırsak kişiyi pek çok zahmetten kurtarması, zaman kazandırması açısından bu nesnelere çok değerlidir. Oysa bu nesnelere kullanamayacak durumda bir bedensel veya zihinsel engele sahip olsaydık bunlar bizim için değerli olmazdı. Örneğin bacakları olmayan bir insanın bisiklete binemeyeceği gerçeğinden hareketle bisikletin onun için değersiz olması, sağlam bacaklara sahip olan insanlar için ise değerli olması gibi. Bireyin nesneye verdiği değer kendi fiziksel özelliklerine göre değişebilmektedir. Yine bir örnekleme yapılsa olursak hiçbir engeli olmayan insanlar için

televizyonun değeri tartışmasız çok büyüktür. Ancak duyamayan ve göremeyen olarak her iki engele sahip olan insanlar için değersizdir diyebiliriz. Sadece duysaydı kısmen değerli olabilecekti ya da sadece görseydi işaret dilinden anlayabildiği ölçüde televizyona bir değer atfetmiş olacaktı.

Diğer yandan, insan: belli nesnelere gereksinim duyan, karar veren, seçim yapan, bazı şeylerden hoşlanıp haz duyan bir varlıktır. Susayan bir insan için su sadece bilgisel bir obje olan bir nesne değil, aynı zamanda bir gereksinme objesi olarak da yararlı bir objedir, yani bir değerdir. İnsan, seçenekler arasında seçim yapabilen bir varlık olarak içgüdüleri ve akıl seçenekleri karşısında akılsal yönde seçim yapan bir istem varlığı olarak bir ahlaksal değeri ortaya koyar. Bu ahlaksal değer, iyi değeridir. İnsan nesnelere ilgisinde hoşlanma ya da haz duyma şeklinde bir tavır içinde olur ve haz duyduğu şeylere bir değer yükler ve onlara hoş, güzel ya da yüce der. Bilgi değeri doğruluk olarak açıklansa, pratik-ekonomik değer yararlı olarak açıklansa, ahlaksal değer iyi olarak açıklansa, estetik değer ise hoş, güzel ve yüce olarak açıklansa bile aslında doğada ve nesnelere dünyasında bulunmazlar. Doğada ne yararlı, ne doğru, ne iyi ne de güzel değeri vardır ve doğa bu değerlerin dışında salt bir gerçeklik varlığıdır. Doğaya bu değerleri yükleyen de doğayı yararlı, doğru, iyi ve güzel yapan da insandır. İnsan yaşadığı evrene erekler koyarak değer nitelikleri katarak evreni yararlı, doğru, iyi ve güzel bir evren yapmakla *insan-sallaştırır* ve bu insan-sallaştırılan evren bir değerler evreni olmuş olur (Tunalı, 2012: 132). Tıpkı sanat yapıtlarının insanlaştığı gibi ya da yapıtlarda insansallaşan motifler ve nesnelere gibi. Yapıtlarda bitkiler, nesnelere en soyut halleriyle insani duygusal anlamlar yüklenirken veya insanların kahramanlıkları anlatılırken, toplumların tarihindeki önemli olaylar ve durumlar tasvir edilirken sanat eserleri bizleri aynı zamanda toplumun değerlerine şahitlik ettirmekte ve öğretmektedir. Örneğin Sürrealist sanatçı Dalı'nın *Narcissus'un Metamorfozu* adlı tablosunda Narcissus adında kendi görüntüsüne aşık olan genç bir erkeğin Nergis çiçeğine dönüştürülerek mitolojik tanrılar tarafından cezalandırıldığına tanık oluruz. Yapıt bize kendini beğenmişliğin kabul görmeyen bir davranış olduğunu öğretmektedir. Narsizm ve bunun gibi toplumsal bağlamda kabul görmeyen davranışları ele alan görsel, plastik ve edebi pek çok sanatçı ve yapıt vardır. Demek ki insanların doğasında yararlı, doğru, iyi ve güzel olana yönelme, yararsız, yanlış, kötü ve çirkin olandan uzaklaşma eğilimi vardır.

İletişim kurduğumuz insanlar karşısındaki tutumumuz, yaşadığımız olaylar ve durumlarda aldığımız her karar ve ilgili davranışlarımız, bunları nasıl değerlendirdiğimize dayanır ve bütün bunlar yaşamımıza vermeye çalıştığımız yönü gösterir. Yön dediğimiz olgu ise insanı ve kendi kendimizi nasıl değerlendirdiğimize bağlı farklı türden değerlendirmelerdir. Nitekim kişilerle ve kendimizle olan ilişkilerimizde, başkalarının ve kendimizin yapıp ettikleri ve ortaya koydukları, yakın çevremiz, çağımız, geçmiş ve gelecekle bağımız belli bir bütünlükte bir kişi olarak varoluşumuzun temelindeki değer anlayışımızdır (Kuçuradi, 2003: 5). Varoluşçuluğun kurucusu Heidegger, gerçekten varoluş sadece insandır ve insanın özü (varlığı) varoluşundadır derken yine varoluşçuluk felsefesinde Sartre'e göre varoluş, varlıktan öncedir. Sınırsızca özgür bir kendi kendini gerçekleştirir, insan varoluşunu kendi kurar, kendi kendini belirler ve kendini nasıl yaparsa öyle olur. Çünkü insan, kendi kendini *varlaştırır* tek ve biricik varoluştur. İnsanın varoluşu özünden önce gelir ve insan ancak kendi kendini varlaştırmakla özünü gerçekleştirir (Hançerlioğlu, 2013: 442). Dolayısıyla toplumu oluşturan da insan olduğuna göre her insan özünü gerçekleştirirken, kendi kendini kurarken aslında toplumu kurmaktadır. Bu durumda toplumun özü insan ve onun değerleridir. Olayları ele aldığımızda ise iyi ya da kötü, güzel ya da çirkin yaşanan her olayın değeri kişiye veya topluma göre değişebilmektedir. Ancak ortak yargılar aynı düzlemde birleştiğinde toplumsal değer yargıları oluşmaktadır. Bir erkeğin kadınına verdiği sevgi ve saygı değerini bize en derinden anlatan Bedri Rahmi Eyuboğlu'nun sevgili eşi Eren Eyuboğlu için yazdığı *Karadutum* şiiri "...nar tanem, nur tanem, bir tanemsin..." dizeleriyle kadını ne kadar da yüceltmıştır. Eser tüm edebiliğiyle bize sevgiyi ne kadar da güzel hissettirmiştir.

Antik Çağ Felsefesinde Platon ve Plotinos'ta iyi ve güzel kavramları nasıl güzel-iyi

(kalokagathia) kavramında bir bireşime ulaşmışsa yine on sekizinci yüzyıl İngiliz felsefesinde Shaftesbury'de bu iki kavram aynı şekilde bir bireşime ulaşmıştır. Antik Çağ'da genel bir ahlak felsefesini bilimsel olarak ilk kez Yunan Aydınlanma çağında Sokrates'te görürüz. Ahlak sorunlarını kendine özgü yöntemi ile açıklamaya çalışan Sokrates'e göre:

...erdemlerin tümü bilgeliğe dayanıyorlar. Bilgi (episteme), insanları doğru eyleme, bilgisizlik de yanlış eyleme götürüyor. Bu nedenle, ahlaksal eylemlerimizin kaynağı bilgi oluyor. Bu bilginin içeriği ise, Sokrates'e göre, iyidir. İyi ile doğrunun ne olduğunu bilen kimse ise erdemlidir. İyi, güzel ve yararlı kavramlarını hep anlamdaş olarak kullanan Sokrates'e göre hoş ve yaşamı acımasız kılan işler, güzeldir. Her güzel iş de iyi ve yararlıdır. Öyleyse iyi, belli bir ereğe hizmet eder. Kimse kötüyü isteyerek yapmaz. Çünkü insanın kötüyü iyiye üstün tutması, doğasına aykırıdır. İnsanın iyiyi kötüden ayırabilmesi onun erdemli ve bilge olduğunu gösterir. Zaten bilgi, erdemdir. Erdemli olmak da bilge olmak demektir. Bilgiyi, bilimin gösterdiği yolu izleyen insan iyi ve mutlu olur (Arat, 2006: 17, 19, 21).

Antik Çağ'dan günümüze kadar iyi-güzel değerleri etik ve estetik değerler bağlamında tartışılabilen bir konu olmuştur. *İyi olan güzeldir* ya da *güzel olan iyidir ve yararlıdır* sorunu nihayetinde bilginin öğrenme yoluyla kazanılmış edimlerle bireyin kendi değer yargılarını oluşturmasında etkili olmaktadır. Bilgiyi bilen erdem sahibi olacağına göre erdemli bir insanın iyi ve mutlu olması kaçınılmaz bir sonuç olarak görülmektedir.

Değerler Eğitiminde Sanat, Oyun ve Ototelos Tavrı Paradigması

Modernizmle birlikte dinin etkisinden kurtularak akılcı ve bilimsel temellere oturtulan, araştırma, sorgulama ve eleştiriye yönelik yeni sistemiyle modern ya da çağdaş dediğimiz eğitim aydınlanmanın ve modernizmin istediği tipte bir insan yetiştirmeye göre hazırlanmıştır. Amaç; akıl yürütebilen, neden sonuç ilişkisi kurabilen, özgür iradesini ve seçimlerini rahatça kullanabilen bir insan tipi oluşturmaktır (Turgut, 2002: 68). Cevizci (2012: 241)'nin ifadesiyle; eğitimin ontolojisini oluşturan ya da eğitimin gerçeklemesini ve ortaya çıkmasını sağlayan birden fazla fenomen, durum, özellik veya varlıktan söz edilebilirken öncelikle eğitimin söz konusu olabilmesi için, *eğitimci* adını verdiğimiz kişilerin, *eğitilen* olarak nitelenen bazı kimseleri, belirli bazı koşullar altında, belirli bir takım amaçlar doğrultusunda ve belli şekillerde değiştirmesi, dönüştürmesi, etkilemesi veya forme etmesi gerekir. Çünkü eğitim, bireyin fiziki yetenekleri, karakteri veya zihni üzerinde gerçekleştirilen biçim verici veya şekillendirici eylemlerin bir fonksiyonu olarak anlaşılır.

Eğitim sosyolojik görüşe göre yetişkinlerce gençler ve çocuklar üzerine uygulanması gereken bir eylemdir. Bu eylem, geçmişin ve ataların kalıtını yeni nesile aktarmayı ve yine bu eylem, gençlere ve çocuklara yaşamlarını sürdürecekları topluma daha iyi uyabilmeleri için fikirler ve gelenekler vermeyi içerir. Psikolojik görüşe göre eğitim ise; her bireydeki yetenekleri en yüksek derecede geliştirmeli ve gelecekteki başarılarını sağlamalıdır (Ergun, 2005: 39). Bu tanımlardan yola çıkarak eğitimle, eğitim sürecine girmiş kişinin amaçları, bilgileri, davranışları, tavırları ve ahlak ölçülerinin değiştiği ifade edilmektedir (Demirel, 2005: 6). Alman düşünür Kant (2009: 31-35), insanı eğitime ihtiyaç duyan tek varlık olarak nitelendirerek insanın bakım-gözetim ve eğitime ihtiyaç duyan bir varlık olduğunu ve bir neslin bir sonraki nesli eğittiğini ifade eder. O'na göre insan, ancak eğitimle insan olabilir. Bazı şeyler insana eğitimle verilir, bazı şeyler ise ancak eğitimle geliştirilir.

Küken (1996); eğitim, insanlara yaşamları için gerekli olan şeyleri öğretir ve yaşamlarını başarılı bir şekilde geçirebilmeleri için yönlendirir. Eğitimde öğretilen en büyük kazanç erdemdir. İnsan ancak erdemli olursa edindiği bilgileri doğru ve yerinde kullanır. Sokrates, eğitimde görev alacak her kişinin *bütün hayatını, henüz erdeme erişmemişleri teşvik ile geçirmeleri gerekir* der. Bu yüzden her şeyden önce yeni yetişecek çocuklara erdemli olmayı öğretmek ve insan soyunu yüceltmek gerekir.

Erdem olmadıkça hayatta yapılacak her işin sonunda utanç ve kötülük vardır demektir (1996: 86-88; Düz, 2018: 1347).

Sanat eğitimi bireyin tüm ruhsal ve bedensel eğitim bütünlüğü içinde estetik kaygı, düşünce ve görüşlerinin geliştirilmesini yetenek ve yaratıcılık gücünün olgunlaştırılmasını, sanatsal değerlere hoşgörü ile yaklaşma çabasını esas alır (Artut, 2004: 91). Sanat tarihçisi ve eleştirmen Herbert Read'ın *Sanat yolu ile eğitim* sözü tüm dünya sanat eğitimcileri tarafından benimsenmiştir.

Read; ilkokul çağı çocuklarını eğitme konusunda "Her şeyden önce öğretmenin onu inceleyip tanınması, kişisel sevgilerini ve yeteneklerini bilmesi gereklidir. İşte ondan sonra bir ilgi uyandırma olanağı sağlamış olur. Coşku verildikten hemen sonra hiç vakit yitirmeden çocuğa bol malzeme vermeli ve beklemeli. İsteddiği ve sevdiği malzemeyi bulduğu an çocuk kendine has kuraldışı fakat bir fabrikanın çalışması gibi spontaneleşmiş bir çeşit sanayi kurmayı başarır." demektir (Kehnemuyi, 2002: 18-19).

Sanat yolu ile eğitimle duyular ve duygular eğitilirken aynı zamanda zihinsel yetiler de gelişmektedir. Böylece birey duygu, düşünce, izlenim ve görüşlerini sistemli bir şekilde anlatabilme yeteneği kazanarak yaratıcılığını malzemeye verdiği şekil veya yüzey üzerine yaptığı sanatsal faaliyetler ile estetik bir düzeye ulaştırabilme yetisine sahip olmaktadır. Temel amaç sanatın temel öğeleri ve ilkeleri ile yaratıcı güç ve yetiyi eğitmek ve yaşamına aktarmasını sağlayabilmektir. Sanat eğitimi zekaya dayalı tüm duyuların ve duyguların eğitimi olarak bireyin kendi toplumunda ve toplumlar arası ilişkilerinde varlık kazanmasında önemli derecede rol oynar. Çağın gerekliliği olarak birey hem bilgisel hem de sanatsal anlamda donatılmalıdır. Sadece salt görsel ve plastik eğitim değil, tüm sanatsal ifade tarzlarını içine alan bir sanat eğitimi 21. yüzyılın toplumsal sorunlarını ve zihinsel rekabetlerini çözmede büyük olanaklar sağlayabilir.

Oyun kavramını sanat ve ototelos tavrı bağlamında paradigmatik bir yaklaşımla irdeleyecek olursak; Özdoğan (2000: 101)'a göre oyun, kendiliğinden ortaya çıkan, hedefi olmayan, mutluluk ve rahatlık getiren serbest bir aktivite olduğu gibi duyu organlarında, sinir ve kaslarda, zihinsel düzeyde oluşur ve bu üç düzey birlikte çalışır. Oyunda hayal dünyasındaki istekler, beklentiler dışı vurulurken deneyimler tekrarlanır ve çevre taklit edilir, yeni şeyler denenir ve keşfedilir. Oyun zaman ve mekanı kendi sınırlar. Yani çocuğun kendi istediği doğrultusunda kurguladığı zaman periyodu ve mekanla sınırlıdır. Bunların yanı sıra oyun çocuğun iç dünyasını dıştaki sosyal dünya ile birleştirmesine yardım eder ve düzenli gelişim aşamaları gösterir. Karmaşık bir insan davranışı olarak dinamik bir süreç olarak tanımlansa da ilgi, kendiliğindenlik ve eğlenceyi içerir.

Oyun aynı zamanda çocuğun dileklerini ve kaygılarını dile getirir ve katharsis (arınma) yoluyla kaygılarını aşmasına yardımcı olur. Aktif oyun, ruh sağlığının bir göstergesi olarak görülebilir (Onur, 2014: 81) çünkü bebeklikten itibaren beyin ve kas gelişimi ile aşama aşama gelişen beceriler oyunun kurgusu ile doğru orantılıdır. Yörükoğlu (2006), çocuk oyun oynadıkça duyuları keskinleşir, yetenekleri serpilir, becerisi artar ve yaratıcılığı gelişir. Çünkü çocuk için en doğal öğrenme ortamı oyundur. Oyun, çocuğun duyduklarını, gördüklerini sınavı denelediği, öğrendiklerini pekiştirdiği bir deney odasına benzer. Oynayan çocuk, kendi küçük dünyasındadır ve o dünyaya kendisi egemendir. Kuralları kendisi koyup, kendisi bozar. Sadece yaşlılarını bu dünyaya almak ister diyerek çocuğun oyun yoluyla kendine çok ayrıcalıklı bir dünya yarattığından bahseder (2006: 67).

Şiir okuyan, müzik dinleyen, bir resmi izleyen, vb. gibi estetik tavrı içinde olan insan, aslında bütün kişiliği ile ilgi kurduğu ve öznel olarak yaşadığı o sanat yapıtının varlığına yönelmiştir. Onu böyle bir durumda iken uyuracak olsanız, sanki başka bir dünyadan uyanır gibi olacaktır. Aynı durumu çocuk oyunlarında da görmek mümkündür. Bir değneği at ya da bir tahta parçasını uçak yapan çocuk, hayal ve kurgularıyla içinde tek kahramanın kendi olduğu bir dünya yaratır. Bu dünya hepimizin ortak

yaşadığı objektif dünya değil sadece çocuğun kendi kurduğu sadece ona özel subjektif bir dünyadır. Görüldüğü gibi estetik tavır ve yaşantı ile oyun arasında ileri derecede bir benzerlik vardır. Estetik tavır, *ereği kendinde* bulunan tavır demektir yani kendi dışında bir başka amacı olmayan tavır demektir. İzlediğimiz resmi salt haz almak için izliyorsak ereği içinde bir estetik tavrıda oluruz. Eğer resim bilgimizi arttırmak, hoş vakit geçirmek ya da kültürümüzü zenginleştirmek amacıyla bunu yapıyorsak bu durumda estetik tavrın dışında bir erek olur. Böyle bir tavır estetik olma niteliğinden yoksun olur. Çünkü estetik tavrın ereği, estetik tavrın içinde bulunur. Estetik tavrın bu niteliğini görenler estetik tavrı çocukların oyun oynamalarına benzetmişlerdir. Bu düşünürlerin başında Alman yazar Friedrich Schiller gelir. Tıpkı Kant gibi estetik olanı, kendine özgü bir dünya olarak anlayan Schiller'e göre estetik olanın bu kendine özgülüğü, bilgi ve ahlak karşısında onun sahip olduğu niteliklerden ileri gelir. Kant'a göre bilgi, teorik aklın, ahlak pratik aklın ya da istemin belirlediği dünyalardır. Estetik olanı ise duygu belirler ve estetik olan bunlardan tamamen bağımsız bir varlık alanı değil, tersine bilme ve istemenin özgür oyunundan meydana gelir (Tunalı, 2012: 25-26). Oyun akılla kurulan duygu ile şekillenen dolayısıyla yaratıcılığın sınırsız ve özgür bir biçimde kullanıldığı bir etkinliktir. Oyun ile var olan yaratıcılık ve hayal gücü daha da gelişir. Ancak çocuk bu amaçla oynamaz. Aslında farkında olmadan oyun yoluyla eğitilir.

Schiller'e göre hem gerçek hem mecaz anlamda şekil içtepsinin nesnesi şekil adını alır. Bu kavram eşyanın tüm şekillerini ve onların fikirlerle olan münasebetini içine alır. O halde oyun içtepsinin nesnesi canlı şekildir. Bu, sanat yapıtı olarak estetik kaygı ile üretilen estetik şekilleri yani tek kelime ile *güzel* olan her şeyi ifadeye yarar. Bir mermer blok cansız olmasına rağmen bir heykeltraşın veya bir mimarın elinde canlı bir şekil olabilir. Biz onun yalnız şekli üzerinde düşündüğümüz sürece o cansızdır, yalnız canını duyduğumuz müddetçe de şekilsizdir. Ancak şekil duygularımızda yaşadığı ve canlılığı aklımızda şekil aldığında canlı bir şekildir. Güzel diye hüküm verdiğimiz her şey için bu böyledir. Güzeli kavradığımızda akıl şekil içtepsisiyle maddeye bağlı içtepi arasında bir beraberlik yani oyun içtepsi olmasını ister; çünkü gerçeğin birliği ancak şekille, tesadüf ihtiyaçla, pasifliğin birliği ise özgürlükle insanlık kavramını tamamlar (Schiller, 1999: 57-58). Dolayısıyla *güzel* kavramı Schiller için insanın gelişmesi, insanın kültürce biçim kazanması ve insanın insanlaşması için çok önemli bir görev yüklenmiştir.

Oyun hakkında düşünürler çok çeşitli kuramlar ortaya atmıştır. Kimine göre oyun; bir boşalma, duyguları dışa vurma, kimine göre enerji fazlasını atma, kimine göre çocukların büyürken yani vücudu gelişirken acıyı hissetmemeleri için fizyolojik bir itki, kimine göre ise taklit içgüdüünün (Mimesis) doyunluğunu sağlamaktır. Bir kurama göre, oyun, genç insanın ileriki yaşamının gerektirdiği uğraş ve eylemlere hazırlık aşamasıdır. Bir başka düşünceye göre ise insanda imgelemin yardımı ile doğuştan var olan yeteneği geliştirme itkisi, yarışma, üstün gelme içgüdüü oyunu ortaya çıkarmaktadır (Nutku, 2006: 16-17). Aslında ileri sürülen tüm bu düşünceler oyunu doğru olarak açıklamaktadır. Ancak oyun bilinçsiz yapılan bir eylemdir. Kar amacı gütmeyiz. Menfaatsiz ve bilinçsizce yapılan *güzel* eylemler bütünüdür.

Eğitim ve sanat ilişkisine ışık tutan Schiller'de oyun içtepsi üçüncü bir içtepi olmaktadır. Schiller (1965)'in *İnsanın Estetik Eğitimi Üzerine Bir Dizi Mektup* adlı eserindeki 18. mektubunda üç içtepiden söz eder. Doğa yanına duygusal-madde içtepsini, akıl yanına biçim içtepsini alır. Bu iki içtepi ait oldukları doğa ve aklın birbirine karşıt olması gibi aynı zamanda iki karşı kuvvettir. İnsan varlığı yalnızca bu iki kuvvetin egemenliğinde olsaydı bu iki içtepinin karşıt kuvvetlerinin sürekli bir çatışma alanı olurdu. İnsanın doğa yanındaki *madde içtepsi* ile akıl yanındaki *biçim içtepsi* arasındaki çatışmayı ortadan kaldıran, düzensizlikten kurtaran insanın sahip olduğu üçüncü bir içtepi olan *oyun içtepsi*'dir. İnsandaki bu oyun içtepsi duygusal bir içtepidir. Duygu soyut bir kavram olarak yaşamın içindedir ve yaşama yöneliktir. Duyu içtepsi yaşama, biçim içtepsi ise biçime, akla yönelir. Dolayısıyla

oyun içtepsi her iki içtepiyi kendi içinde kuşatır ve onların objelerini birleştirip canlı-biçime yönelir. Duyu ile yaşamı, akıl ile biçimi birleştirerek canlı-biçimi oluşturur. İşte bu canlı-biçim ise *güzellik* adını alır (Karayağmurlar, 1990: 188). Bu durumda güzelliğin diğer adı canlı-biçim olan sanat yapıtıdır. *Güzel*, oyunda canlı bir içtepi olmaktadır ve oyun içtepsinin en önemli özelliği *güzel*'dir. Çünkü oyun istenmediği sürece oynanamaz. Zorla hiçbir canlı oyuna dahil edilemez. Çıkarısız bir istek olmalı ki oyun *güzel* olabilsin.

Sanatın ortaya çıkış nedenleri arasında sanatın psikolojik boyutu, insanın doğaya karşı savunma yöntemi olarak geliştirdiği büyüye dayalı inanış, ya da oyun içtepsine bağlı olarak gelişen aktif bir süreç olduğuna dair farklı görüşler vardır. Başlangıçta insanların mağara duvarlarına yaptıkları resimler her ne kadar doğal yaşama ve vahşi hayvanlara karşı üstün gelme gayreti olsa da aslında onları yapanlar topluluk içindeki görsel algılama ve çizme yeteneği iyi olan kişilerdi. Topluluklar büyüdükçe sanatçının sosyal ve psikolojik mesajlarını duyurma ve yayma isteği arttı. Aynı zamanda toplumların da haz verici eserlere olan beklentileri aynı düzlemde birleşti. Böylece sanat yapıtlarının içeriği yoğunlaştı, ikonlaşan mesajların göstergelerle dolduğu yapıtlar ortaya çıktı. Acaba ilkel resim veya antik formlardan günümüz kavramsal yapıtlarına kadar tüm sanatsal süreçte sanatçı yapıt üretirken bir oyun içinde miydi? Bu sorunun cevabını belki Turgut (2002)'un ifadelerinde bulabiliriz. Turgut'a göre; oyun yöntemindeki içtepi ile sanat yapıtı üreten bir sanatçıdaki içtepi aynıdır. Dolayısıyla çocuğun oyun oynarken, sanatçının ise yapıtını ortaya koyarken gösterdiği yaratıcılık *ototelos* bir tavidir. Oyun çocuğu dış dünyaya açan penceredir. Oyun çocuğu sosyalleştirir, yaratıcı ve ahlaklı yapar. Sorgulayıcı ve aktif bir öğrenme yöntemidir ve çocuğun dilidir. Çocuk yaşamı bir oyun gibi görür ve yaşamla oyun içinde iletişim kurar. Oyun çocuğu özgürleştirir ve onun varoluşunu sağlar. Çocuk oynadığı sürece vardır. Oyun çok keyiflidir, haz vericidir ve bu nedenle *güzel*'dir (Turgut, 2002: 39-40). Benzer biçimde sanat da sanatçının dilidir. Sanatçı yapıtını üretirken bir oyun içindedir ve özgürdür. Yapıt ürettiği sürece, varlığını ortaya koymaktadır. Çocuk oyunda, sanatçı yapıt üretiminde *güzel*'i oynayarak varlığını devam ettirmektedir. Oyun içtepsi, akıl ve algılamanın üstünde bir içtepi olduğu için akılla algılamanın üzerine çıkılarak *güzel* yakalanmaya çalışılır. Akıl ve algılama sınırlı olduğu halde, oyun kendi içtepsisiyle *güzel*'in sınırsızlığını yakalamaktadır (Düz, 2018: 1352-1353). Dolayısıyla *güzel*'in sınırsızlığı *canlı-biçim* yani eser olduğuna göre sanatçı binlerce yıldır *güzel*'i yakalama çabası içindedir. Bu, sanatçı için katlanılabilir bir durum olmuş mudur? Ya da sanatçı oyun oynar gibi haz içinde yapıt ürettiği için hiç vazgeçmeden üretmeye devam mı etmiştir? Evet! Gerçekten buna değmiştir.

Düşünürlerin oyun üzerinde en çok birleştikleri nokta; oyun içinde insanın özelliklerinin *güzel* kavramından özgürlüğe dek ilginç bir boyut göstermesidir. Kant'a göre *güzel*; hem duysal hem de akılsal olandır ve insanı duyu dünyasından alıp akıl dünyasına götüren araçtır. Özgürlük ise duyular dünyasında değil akılsal dünyadadır. Çocuk oyun oynarken özgürlük içinde duygularını akılsal bir malzeme ile birleştirmektedir. Sanatçı da yapıt üretirken özgürlük içinde malzemeye şekil vermekle veya yüzey üzerine duygu ve düşüncelerini aktarmaktadır. Schiller'de özgürlük *oyun*'un nesnesi olan *güzel*'dedir. Kant'ta akıl ve duyu ya da akıl ve madde gibi iki içtepi birbirine karşıt iken Schiller'in oyun içtepsinde bu iki karşıt içtepi birleşmektedir (Karayağmurlar, 1990: 188). Kant, anlayışımızın basit bir biçimde çevremizdeki nesnel dünyanın bir yansıması olmadığını, ancak anlayışımızın da dünyayı kurduğunu ileri sürer. O'na göre nesnel bizimle, basit bir biçimde konuşmazlar aynı zamanda kendilerini, bizim onları bilme yollarımıza uydururlar. O halde zihin dünyayı etkin bir biçimlendirme ve tekrar biçimlendirme süreci olarak algılanır. Bu biçim tutkusu, yaşamın anlamını bulmaya ve kurmaya uğraşmanın bir yoludur. İşte *has yaratıcılık* budur (May, 2013: 142). Aslında her yaratıcılığın kaynağında oyun vardır. Resim çizgilerle oynanan oyundur. Müzik seslerle oynanan, şiir sözlerle, dans

hareketle. Tiyatro ise kişilerle olayların oyunudur. Diğer bir deyişle sanatçı da çocuk gibi hayal gücünü ve biçimlendirme yetisini özgürce kullanarak, mantık bağlarından sıyrılarak seslerden, sözlerden, ya da çizgi ve renklerden kurulu yeni bir yaratıcı bileşim ortaya çıkarır. Sanatçı tıpkı çocuk gibi olaylar, kişiler, sesler, sözler, çizgiler ve renklerle oynar (Yörükoğlu, 2006: 69; Düz, 2018: 1353).

Taklit (Mimesis) ve yansıtma çocukluktan beri tüm insanlarda ortak olan bir içgüdüdür (San, 2008: 45). Aristoteles sanatı, yansıma (mimesis) olarak değerlendirir. Taklit etmek gerçeğe yöneliktir ve gerçeğe dayanarak tasvir edilen şeyler, aslında hep gerçeğe ulaşmak için gidilen yollardır. Sanat bize var olan şeyi yani gerçeği göstermeye çalışır. Ancak sanatın ulaşmaya çalıştığı gerçeklik ve doğruluğun yanında *güzellik*'tir (Artut, 2004: 33). Güzeli olan her şey gerçek ve doğrudur. Aynı zamanda gerçekliği ve doğruluğu bünyesinde taşıyan bir bilgi nesnesidir. Aristoteles'in *Mimesis Kuramı*'na bakışı ile sanat ve oyun arasındaki ilişkiyi değerlendirecek olursak; oyun da sanat gibi doğayı basite indirme aracıdır diyebiliriz. Mimesis kuramına göre sanat bir taklittir. Sanatçı doğayı taklit eder ve yansıtır. *Taklit etme* niteliği ile oyun, sanatın önemli kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Aslında oyun da yaşamın bir taklididir. Gelecekle ilgili bir deneme ve alıştırma sürecidir. Eğer sanat taklitten doğmuşsa, oyun iyi bir taklit aracıdır. Bu anlamda, bir taklit aracı olan oyun sanatın kaynağını oluşturacak nitelikler gösterir. Çünkü her ikisinde de özgür bir biçimde duyguların ifadesi söz konusudur. İnsan *varlığı* taklit ederek görünür kılmaktadır. Oyun da sanat gibi içinde özgürlüğü taşımaktadır (Karayağmurlar, 1990: 195-196). Çocuk oyun da doğayı taklit etmekte sanatçı da oyun içinde doğayı taklit etmektedir. Çocuk haz ve heyecan içinde çeşitli materyallerle oyun oynamakta sanatçı ise yapıtıyla oyun oynamaktadır. Gerçeğe ulaşma, varlığını ortaya koyma ve varlığını devam ettirme içgüdüleri binlerce yıldır sürdüğü gibi belki yine binlerce yıl sürecektir. "İnsan, oyun yoluyla, bugüne dek *gerçeklik* diye adlandırılan gelmiş her şeyden, baskı ve kısıtlamalardan özgürleşerek, yalnızca güzel olanla, yani özgürlüğün kendisiyle oynayacaktır" (Nutku, 2006: 28-29; Düz, 2018: 1354). Çünkü sanatın özgür oluşu, yaratıcısının özgürlüğü ile ilişkilidir. Sanat ve oyunda ortaya çıkan bu özgür tavır, yalnız sanatçıyı ve oyundaki insanı değil, onunla iletişim kurabilen bütün insanları da özgürleştirebilecektir. Clive Bell'e göre; "oyun da sanat gibi, ereği kendi içinde olan *ototelos* bir davranıştır" (Akt. Karayağmurlar, 1990: 196-197).

Ünlü eleştirmen Read, çocuğu küçük yaşlarda yanlış bilgi baskısından kurtarmak için durmaksızın sanat eğitiminin ne kadar gerekli olduğunu öne sürmüştür. Çünkü O'na göre çocuk simgesel bir anlatımı, fantezi ve duyguları ile birleştiren, iç dünyasını söze getiren bir "ekspresyonisttir" (dışavurumcudur) (Kehnemüvi, 2002: 19). Aynı tavır sanatçıda da vardır. Sanatçı yapıtını üretirken söylemini özgürlük içinde kendi dışavurumcu yöntemiyle ifade eder. Kendisi doğaya iyi, güzel, doğru, yararlı değerlerini yüklerken yine kendisi yüklediği bu değerlerle sanata ve yapıta kendince değer atfetmiş olmaktadır. Kazandığı değerler ile insan-sallaşan evren gibi, yapıt da kendine yüklenen değerler ile insan-sallaşmakta canlı bir nesneye dönüşmektedir. Oyundaki özgür ve yaratıcı tavır ile yapıt üretimindeki özgür ve yaratıcı tavır ereği kendi içinde ototelos bir tavır olarak hem çocuğa hem de yapıtı okuyan ve izleyene katharsis duygular yaşatmaktadır. Yapıt üreten sanatçı ve yapıtları okuyan/izleyen diğer insanlar ortak bir geçmişin sahibi ve geleceğin sorumlularıdır. Sanatı doğrudan üreten bireylerin eğitimi veya sanat eserinden haz alan bireylerin eğitiminde ortak bir kültür ve bilgi birikimi ne kadar güçlü bir etkense sanat yoluyla eğitim de değerlerin kazanımında o kadar güçlü bir etkendir.

SONUÇ

Doğru, dürüst, adil, ahlaklı, cömert, yardımsever, öngörülü, çalışkan ve özverili bireylerin yetiştirilmesi değerler eğitiminin temel amacıdır. Değerlerin bireye kazandırılmasında sanat oldukça önemli bir rol üstlenmiştir. Değerlerin kazandırılmasına yönelik iyi bir sanat eğitimi bireye; nerede durduğunun, nasıl bakacağının ve ne söyleyeceğinin farkındalığını kazandırır. Olayları ve olguları

çabucak kavrayarak özümsemesini, farklı ve özgün çözüm yolları bulmasını ve üretmesini sağlar. Böylece her birey toplumun en küçük yapı taşı olarak toplumda söz sahibi olduğunu, kurallarını, haklarını ve özgürlüklerini bilir. Kendini tanır, neler yapabileceklerini nelerden kaçınması gerektiğini, nelerin suç nelerin ödül olduğunu kolayca kavrayarak kendine dengeli ve huzurlu bir yaşam hazırlar. Dolayısıyla bireyin davranışları ve yaşam tarzındaki denge, toplumun yapısını oluşturarak daha iyiyi, daha güzeli, daha ahlaklıyı yakalamayı hedefleyen toplumlar yaratır. Bu değerleri bildiği ölçüde yanında yer alacak değer sahibi bireyleri seçer. Bu seçicilik edinimi ile doğruyu yanlıştan ayıran bir söylemi olur (Halıçınarlı ve Düz, 2011: 227). Sanat eğitiminin en genel amacı daha iyi toplumlar yaratılmasıdır. Sanat eğitimi bireyin tüm ruhsal ve bedensel eğitim bütünlüğü içinde estetik duygularını olgunlaştırarak yaratıcı güç ve yetilerini yaşamına aktarmasına olanak tanımak için vardır. Yeteneklerin ve ilgi alanlarının keşfedilerek zekaya dayalı duyuların ve sezgilerin gelişiminde birey sanat ve oyun yoluyla toplumsal değerleri daha kolay ve hızlı bir şekilde kazanır, toplumsal yaşama uyumunda istenen ve beklenen davranışları elde eder. Sanat ve oyun yöntemi ile çocuğun fiziksel ve duygusal yönleri geliştirilebilirken ortaya çıkmamış gizli güçleri fark edilebilir. Oyun yöntemi aynı zamanda davranış ve kişilik gelişiminde etkili olan hatta çocukların tedavilerinde de kullanılabilen başarılı bir yöntemdir. Çocuğun gelişiminde ve kişilik kazanmasında sevgi faktörü yanında çocuğu ruhsal doyuma ulaştıran ve yaratıcılığını geliştiren oyun içtepsi çocuğun kendini yetişkin gibi görme ve aynı zamanda güçlü olma istemiyle ilgilidir. Oyun içinde bir büyük gibi rol yapan çocuk, hayal dünyasında her şeyin olmasını istediği şekilde rol yapar. Dolayısıyla içten ve yalın tavırlarıyla kendince yaşamak istediği dünyayı kurar ve toplum içinde sahip olmak istediği statüyü betimler. Çünkü insanın yaşam serüveninde içinde bulunduğu çevre ve toplum bazı zorunlulukları beraberinde getirir. Öncelikle uyum ister. Oyun ve sanatın ortak noktası ikisinin de beklentisiz ve karşılıksız olmasıdır. Oyun içinde duyulan haz ile sanatsal süreçteki hissedilen haz ototelos birer tavır oldukları için *güzel*'dir. Bu özgür ve yaratıcı tavır, ereği kendi içinde ototelos bir tavır olarak hem çocuğa hem de yapıtı okuyan ve izleyene katharsis duygular yaşatır. İçinde yaşanan toplumda kanunların koyduğu kurallar, toplumu toplum yapan kültürel öğeler ve değerler eğitimle kazanılır. İnsanın yaşama uyum sağlaması ve varlığını devam ettirmesi hem bilişsel hem duyuşsal hem de değerler eğitimi almasını gerekli kılmaktadır. Doğru bilgiyi alan, bu bilgiyi özümseyen insan erdem sahibi insandır.

KAYNAKÇA

- Arat, N. (2006). Etik ve Estetik Değerler. 4. Baskı, İstanbul: Say Yayınları.
- Artut, K. (2004). Sanat Eğitimi Kuramları ve Yöntemleri. 3. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Cevizci, A. (2012). Eğitim Felsefesi. 2. Baskı, İstanbul: Say Yayınları.
- Demirel, Ö. (2005). Öğretme Sanatı. 8. Baskı, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Düz, N. (2018). "Sanat Eğitiminde Ototelos Bir Tavır Olarak Yaratıcılık ve Oyun", Zeugma I. Uluslararası Multi Disipliner Çalışmalar Kongresi, 13-16 Eylül, Gaziantep.
- Ergun, D. (2005). Sosyoloji ve Eğitim. 3. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- Halıçınarlı, E. ve Düz, N. (2011). "Görsel Sanatlarda Değerler Eğitimi", Değerler Eğitimi Sempozyumu, 26-28 Ekim, Eskişehir.
- Hançerlioğlu, O. (2013). Felsefe Sözlüğü. 21. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kant, I. (2009). Eğitim Üzerine (Çev. A. Aydoğan). İstanbul: Say Yayınları.
- Karayağmurlar, B. (1990). Sanatta Yaratıcılık ve Eğitim, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı, İzmir.
- Kehnemuyi, Z. (2002). Çocuğun Görsel Sanat Eğitimi. 3. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2003). İnsan ve Değerleri. 3. Baskı, Türkiye Felsefe Kurumu Türk Felsefesi Dizisi: 6,

- Ankara: Meteksan Anonim Şirketi.
- Küken, G. (1996). Felsefe Açısından Eğitim. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- May, R. (2013). Yaratma Cesareti (Çev. A. Oysal). İstanbul: Metis Yayınları.
- Nutku, Ö. (2006). Oyun, Çocuk, Tiyatro. 2. Baskı, İstanbul: Özgür Yayınları.
- Onur, B. (2014). "Anılardaki Çocukluk: Geleneksel Oyunlar ve Oyuncaklar." Saraydan Sokağa Oyun (s. 79-114) İçinde. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Özdoğan, B. (2000). Çocuk ve Oyun. 3. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.
- San, İ. (2008). Sanat ve Eğitim. 4. Baskı, Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Schiller, J. C. Friedrich Von. (1965). İnsanın Estetik Eğitimi Üzerine Bir Dizi Mektup (Çev. M. Özgü). İstanbul: M. E. Yay.
- Schiller, F. Von (1999). Estetik Üzerine. (Çev. M. Özgü). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Tunalı, İ. (2012). Estetik. 14. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Turgut, İ. (2002). Eğitim ve Etik. İzmir: Kanyılmaz Matbaası.
- Yörükoğlu, A. (2006). Çocuk Ruh Sağlığı. 28. Baskı, İstanbul: Özgür Yayınları.

Sanatsal İfade Sürecinde Özne ve Nesnenin Halleri

Doç. Dr. Reyhan Demir

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5728-1734>

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Aydın –
TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 12.12.2019

Kabul: 04.06.2020

On-line Yayın: 25.06.2020

Anahtar Kelimeler

Nesne

Özne

Sanatsal Yaratma

Soyutlama

Özdeşleyim

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.40138>

Öz

Bilgi, özne tarafından dış koşulları uygun hale getirebilmede, nesne hakkında görme, duyma, anlama, tanıma, çözme gibi araştırmalar yapılması sonucu elde edilir. Nesne hakkında bilgilenen özne, bu bilgiler ile nesneyi artık değiştirebilir. Özne ve nesne arasındaki ilişkiden bilimsel ve sanatsal bilgiye ulaşılır ancak sanatsal bilginin, bilimsel bilgiye nazaran subjektif bir özellik taşıdığını söylemeliyiz. Bilimsel bilgi, araştırmacının çabasında son bulur, farklı araştırmacıların aynı nesneye ilişkin aynı bilgiye ulaşması söz konusudur. Sanatsal bilgi süreci ise deneysellikten uzak, sezgilerin ışın içine girdiği bir süreçtir. Sanatın ve sanatçının nesne ile olan ilişkisi ve bu ilişkiyi ifade etme biçimleri binyıllardır değişmektedir. Nesne, sanatçı tarafından algılanır, kavranır ve bu kavrayış sürecinde sanatçıda farklı duygular ve nihayetinde estetik heyecan uyanır. Bu süreç ve sonunda estetik yargı-*estetik varlık* ortaya çıkar. Bu genel durumdan özele doğru geldiğimizde sanatçı ve sanat eserinin böyle bir ilişki ile estetik olay meydana getirmesi sürecini, sanatsal yaratma süreci olarak tanımlarız. Bu makalede nesneyi, onun varoluşunun, tinsel, ruhsal, organik ya da inorganik katmanlarının tümü ve ötesinde algılama durumu ile estetik nesne-özne arasındaki ilişki üzerinde durulacaktır. Bu ilişkiler bütünü ve sonucunda gelişen sanatsal ifade sürecinde nesnenin ve öznenin hallerine değinilecektir. Bu değerlendirmelerin yanısıra insan ve sanat eseri arasında duyular aracılığıyla gerçekleşen soyutlama (abstraktion) ve özdeşleyim (einfühlung) olaylarına da değinilecektir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Demir, R. (2020). Sanatsal İfade Sürecinde Özne ve Nesnenin Halleri. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 80, Summer, p. 299-306.

The States of The Subject and The Object in the Process of Artistic Expression

Asst. Prof. Dr. Reyhan Demir

Aydin Adnan Menderes University, Faculty of Education, Department of Fine Arts Education, Aydin –
TURKEY

Article History

Submitted: 12.12.2019

Accepted: 04.06.2020

Published Online: 25.06.2020

Key Words

Object

Subject

Artistic Creation

Abstraktion

Einführung

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.40138>

Abstract

The information is obtained by the subject in order to make the external conditions appropriate, such as seeing, hearing, understanding, recognizing and solving the object. The subject that is informed about the object can now change using this information. Scientific and artistic knowledge is obtained from the relationship between the subject and the object, but we must say that artistic knowledge has a subjective character compared to scientific knowledge. Scientific knowledge ends in the researcher's effort, with different researchers reaching the same information about the same object. The artistic knowledge process is intuitive rather than experimental. The relationship between art and the artist and the way they express this relationship has over the centuries. The object is perceived, grasped by the artist. And during this process of perception, different emotions and ultimately aesthetic excitement arouse in the artist. At the end this process, aesthetic judgment-aesthetic entity emerges. When we specify this process, we define the process of creation an aesthetic event by the artist and artwork with such a relationship as the process of artistic creation. In this article, the relationship between the state of perception of the object and its aesthetic object-subject will be emphasized in all and beyond the spiritual, organic or inorganic layers of its existence. In the process of artistic expression that develops as a result of these relations, the states of the object and the subject will be discussed. In addition to these evaluations, the *abstraktion* and *einführung* events between the human and the work of art will be also discussed.

Giriş

Bir estetik olay-bilgi edinme sürecinde olduğu gibi, özne ile nesne arasında kurulan bağ sonucu meydana gelir. Bilgi insanın dış koşulları kendisi için gerekli bir duruma getirebilme, nesne(canlı, organik, inorganik) hakkında görme, duyma(dinleme), anlama, tanıma, çözme gibi araştırmalar sonucu elde edilir. Nesne hakkında bilgilenen özne, bu bilgiler ile nesneyi artık değiştirebilir ve nesneyi değiştirme sürecinde kendi de değişecektir. Bu aşamada öncelikle öznenin nesne hakkındaki bilgisini nasıl edindiğine bakmak gereklidir. Öznenin nesne hakkındaki bilgisi, nesnenin görünüşü ve özü arasındaki ilişkidir. Burada görünüş(biçim) nesnenin dış ilişkilerinin ve özelliklerinin toplamıdır. Nesnenin dışsal yapısı-biçimi, içsel yapısı olan öz ile sıkıca bağlıdır. Biri olmadan diğeri olamaz, fakat biri diğere dönüşebilir. Biçim değişebildiği gibi öz de değişebilir.

Biçim ve öz gerçekliğin(insan zihninin dışındaki her şey) birbirinden ayrılmaz iki yanındırlar. Burada bilimin amacı, olayların görünen dış deviniminden gerçek iç devinimlerine geçmektir. Eğer biçim ve öz aynı olsaydı, bilimden, felsefeden söz edilemezdi. Öz; biçimde belirir fakat bu beliriş her zaman öze uygun olmayabilir. Örneğin çayı karıştırmak için kullandığımız kaşığı bardağın içinde kırılmış gibi ya da tren raylarının bizden uzaklaştıkça bir noktada birleşiyor gibi görünmesidir. Ancak algı yanılmasından kaynaklanan bu durum kaşığı ya da rayları bağlı oldukları asıl gerçeklikten ayıramaz. Bu dualite Yunan filozoflarından Xenophon'dan bu yana felsefe ve bilimin konusu olagelmıştır. Bilim bize bu nesnel gerçekliğin nasıl meydana geldiğini açıklamaya çalışmaktadır. Peki bilim bize bu nesnel gerçekliği veriyor ise sanat neyi verir? Bilim ve bilimsel bilgi açık seçik, kurallı, tekrarlar ve deneyler bütünü ise sanat; bulanık, önceden belirlenmemiş, kuralsız, biricik olarak karşımıza çıkar(dönemsel aykırılıklar dışında). Sezgisel ve hazsal bir özgürlük sürecidir.

Objeye 'de duyduğum şey, genel olarak söylenirse, yaşamdır. Ve yaşam, kuvvettir, içten bir çalışmadır ve bir şey ortaya koymaktır. Yaşam, bir sözle, etkinliktir. Bu etkinlik, herhangi bir engelleme ile karşılaşmadan gerçekleşirse, o zaman bu etkinlikte bulunan kişide bir özgürlük duygusu doğar. Bu özgürlük duygusu bir haz duygusudur. Kişiyi hazzı, estetik hazzı götüren bu etkinliktir ve ondan doğan özgürlük duygusudur. Bütün bu psikolojik süreç özdeşleşim olarak belirlenir. Buna göre, bütün estetik süreç Lipps için, bir özdeşleşim sürecinden başka bir şey değildir(Tunalı, 1996: 42-43).

Bu süreç iki farklı boyutta ilerleyebilir; özne kendini bu nesne ile engellenmiş ve zorlanmış hissedebilir. Ya da kendiliğinden duyulan haz ile kişi özgürleşme sürecine girer. Bu durumda iyi haz ya da kötü haz olarak değerlendirme yapmak doğru olmayacaktır. Sokrates insanların genel düşüncelerinden yola çıkarak; *hazzı iyi bir şey saydığım için elde etmeye, acıyı da kötü bir şey saydığım için ondan kaçınmaya çalışıyorsun değil mi?* sorusunu sorar(Sönmez, 2014: 6-7). Ona göre acıya kötü, hazzı iyi bir şey diye bakılır çünkü haz bile bizi daha büyük hazlardan alıkoyunca veya doğurduğu hazdan daha büyük acılara sürükleyince kötü bir şey olur.

Sanatın ve sanatçının nesne ile olan bu ilişkisi ve bu ilişkiyi ifade etme biçimleri bin yıllardır tartışılmakta ve değişmektedir. Günümüz sanatında nesneyi somut görünüşüyle yansıtmannın ötesine geçilmiştir. Sanatçı nesnenin bir noktadan görünüşü ya da onun biçimsel olarak tasviri ile yetinmeyip, nesnenin ötesini araştırmaya devam etmektedir.

Estetik Varlık Olarak Nesne

Özne ve nesne arasındaki ilişkiden iki türlü bilgiye ulaşılabildiğini belirttik. Bunlardan ilki bilimsel bilgi, ikicisi ise sanatsal bilgidir. Bu iki bilgi benzer yöntemlerle oluşmasına rağmen, sanatsal bilginin, bilimsel bilgiye nazaran subjektif bir özellik taşıdığını söylemeliyiz. Bilimsel bilgi, araştırmacının çabasında son bulur ve farklı araştırmacıların aynı nesneye ilişkin aynı bilgiye ulaşması söz konusudur. Bunu deneylerle tekrar tekrar ispatlamalarına karşın, sanatsal bilgi süreci(estetik nesne

ve estetik özne arasındaki ilişki) deneysellikten uzak, sezgilerin işin içine girdiği bir süreçtir. Üstelik yalnızca sanatçının yapıtını ortaya koyması ile son bulmaz, aksine izleyicinin de katılımıyla devam eder. Bu iki bilginin farklılığına ilişkin Cassier şunları söyler;

Salt görüsel bir derinlik kadar bir de salt kavramsal derinlik vardır. İlki bilim tarafından bulgulanır; ikincisi sanat tarafından ortaya konur. İlki, bize nesnelere nedenlerini anlamamızda, ikincisi ise onların biçimlerini görmemize yardımcı olur. Bilimde biz, olayları geriye, ilk nedenlerine ve genel yasalarla ilkelere götürmeye çalışırız. Sanatta onların doğrudan doğruya görünümünü karşısında kuşatılır ve bu görünümünden tüm zenginlik ve çeşitliliği içinde en büyük hoşlanmayı duyarız. Burada biz, yasaların tekbiçimliliği ile değil, sezgilerin çokbiçimliliği ve çeşitliliği ile ilgileniriz. Sanat bile, bilgi olarak tanımlanabilir. Ama sanat, özel belirli türden bir bilgidir (Cassier, 1980:199).

Croce özne ve nesne arasındaki ilişkiyi ikiye ayırmaktadır. Croce'ye göre bunlar, 'mantıksal' ve 'sezgisel' bilgilerdir. "Mantıksal bilgi nesnelere birbirleriyle olan ilişkilerinin bilgisidir ve nesnelere arasında kurulan ilgi, bir zihin işlemi ile olur. Bundan ötürü de kavramsal bilgi, zorunlu olarak zihin bilgisi ya da mantıksal bilgidir. Sezgi bilgisi ise doğrudan doğruya sezgiye dayanan bilgidir ve mantıksal bilgiden tamamen bağımsızdır. Sezgi; algı ve salt izlenimler ile duyular dünyasının üzerindeki asıl tinsel bilme eylemidir. Burada 'ifade' ise pasif bir algının sezgi tarafından işlenmiş ve objektifleştirilmiş halidir. Bu yüzden de sezgi ve ifade bir ve aynıdır. Öyleyse sanat eylemi veya estetik eylem dediğimiz eylem, bir sezgi ve ifade eylemidir." Croce bu düşüncelerini şu şekilde örneklendirmektedir; "Yağmur, göl, nehir gibi kavramlar sezgiyle oluşmuştur. Her zaman her yerde olan, genel olarak ve özel olmayan 'su' sözcüğü de kavramdır. Bir bardak suyu görerek ve dokunarak algularız, ama denizi veya okyanusu algılamamız mümkün değildir. Onu ancak sezgimiz sayesinde zihnimize oluştururuz. Demek ki; deniz imgesi veya kavramı zihnimize bu şekilde oluşur. Bir bilim adamı okyanustan söz ederken onun kavramsal yönünden söz eder. Bir sanatçının şiirinde, resminde, müziğinde kullandığı 'okyanus', okyanus imgesidir. Bu nedenle Croce'ye göre sanat bilgisi, sezgisel olduğu için bireysel ve subjektiftir (alıntılıyan Tunalı, 1983: 279-280).

Sanat yapıtını estetik bir varlık olarak kabul ettiğimizde, bu varlığın doğadaki diğer tüm varlıklar gibi, yapısında bazı bilgiler bulundurduğunu kabul etmiş oluruz. Sanatçı dış dünyadaki nesnelere edindiği bilgilerden yola çıkarak yapıtlarını oluşturduğuna göre, sanat eserlerinin doğadaki varlıklardan daha farklı bilgi barındırdığını söyleyebiliriz. Sanatçı insanı, doğadaki ağacı, güneşi, evleri, çiçekleri...vb. algılar, kavrar ve kendi bilincinin süzgecinden geçirerek, bu yaratıcılık sürecinde oluşanları yapıtına aktarır.

Çıplak gözün gördüğü dünya, tasavvuf terminolojisiyle konuşacak olursak, kesret, bir var olup yok olma dünyasıdır, bir "âlem-i kevn ü fesad"dır. Önemli olan bu geçiciliği görünüşteki karmaşayı aşmak, ardındaki mutlak kanunluluğu yakalamaktır. Gelip geçiciliğin ve karmaşanın ruhlara huzursuzluk verdiği doğrudur. Allah kâinatı gerçekte mükemmel bir kanunluluk olarak yarattığına göre, duyularımızla kavradığımız yapının ardındaki armoniyi görebilmek için çıplak gözden daha farklı bir görme vasıtasına ihtiyaç vardır. Nesnelere dünyanın görünüşteki keyfiliğini aşarak mutlak olana, yani kanunluluğa ulaşmak, eşyaya ancak Nailî'nin dediği gibi "mestane" bir nazarla "nukuş-ı suver-i âlem"i temaşa edip geçmekle mümkündür. Bu da kendinden geçmeyi, benliği aradan kaldırmayı, yani bir çeşit sarhoşluğu gerektiriyordu (Nas, 2017: 60).

Görülüyor ki; estetik nesne ile özne arasındaki ilişkiden önce, öznenin bilgi nesnesiyle yani doğal varlıkla kurmuş olduğu ilişki gelmektedir. Bu da; sanatçının doğadaki nesneyi, subjektif bir biçimde estetik nesneye dönüştürdüğünü göstermektedir. Bir başka deyişle; sanat yapıtı (estetik nesne), bir nesne yorumu olduğuna göre, her sanat yapıtının temelinde bir bilgi objesi bulunması gerekir. Ancak yaratma süreci ile birlikte artık ne o nesne başlangıçtaki nesne olacaktır, ne de sanat yapıtı o nesnenin tasviri olarak yorumlanacaktır.

Sanatsal Yaratım Sürecinde Soyutlama ve Özdeşleşim

Yaratma sürecinin çıkış noktaları araştırıldığında en başında insanın dış dünyaya yönelmesi durumuna rastlanır. Bu yönelmede duyu organlarının niteliği kadar bireyin niteliği de önemli olmuştur. İnsan toplumsal bir varlık olduğu için dış dünya ile bağlantı kurmuş ve ancak toplumsal ve tarihsel bir süreçte kendini şekillendirebilmiştir. Bu da insanın(öznenin), bilincinden bağımsız olarak dış dünyada var bulunan ve bilmenin konusu, kaynağı olan nesnelere olan ilişkisinde ortaya çıkmıştır.

Lipps'e göre her duyulur nesne, duyulur veri ve kavrayıcı etkinliğin bileşkesidir. Nesne eğer bir kavrayıcı etkinlik tarafından kavranırsa, ona yüklenen tinsel-duygusal niteliklerle bir canlılık ve yaşam elde eder. Bu etkinlik bir engelle karşılaşmazsa kişi özgürlük duygusu ve bunun sonucunda da estetik haz duyar. Tüm bu psikolojik süreç özdeşleşim sürecidir(alıntılanan Tunalı, 1996: 42-43).

Özdeşleşim; bir sanat yapıtı ile onu algılayıp izleyen kişinin duyumsal bütünleşmesidir. Sanat yapıtının kişiyi etkileme mekanizmasını açıklamak için kullanılan bir kavramdır. Kişinin yapıtı kendi içinde yaşadığı gerçekler dünyasının bir parçası olarak görmeyip, aksine yapıtın sanatsal gerçeklik dünyası içine girip, yapıttan onunla bu dünyada bütünleşerek etkilendiği varsayımına dayanır. Özdeşleşim sadece estetik tavrımıza karışan özel bir duygu olmayıp, gündelik yaşamımızda da karşılaştığımız bir olaydır. Basch'ın özdeşleşim olgusuna yaklaşımını Yetkin şöyle açıklar;

Almanca -sich einfühlen demek, dış eşyaya dalmak, onlara yansıtma, onlarda erimek, başkalarının benliklerini benliğimize göre yorumlamak, onların hareketlerini, jestlerini, duygu ve düşüncelerini yaşamak, kişiliği olmayan eşyayı, en basit öğelerden tabiatın ve sanatın en yüksek görünüşlerine kadar, canlandırmak, şahıslandırmak, bir dikeyle doğrulmak, yatay bir çizgiyle yayılmak, bir daireyle kendi üzerimizde yayılmak, ani ve keskin bir ritimle sıçramak, ağır bir kadansla oyalanmak, tiz bir sesle gerilmek ve titrek bir tinnelle yumuşamak, bir bulutla kararmak, rüzgârla inlemek, bir kayayla sertleşmek, bir ırmakla akmak, kendimizi kendimiz olmayana öyle bir cömertlik ve öyle bir hararetle vermek ki, estetik duyuş müddetince verdiğimizizin hiç farkında olmamak, hakikaten çizgi, ritim, ses, bulut, rüzgar, kaya ve ırmak olduğumuzu zannetmek(1947: 20-21).

Özdeşleşim sanatsal yaratmanın bir koşulu olarak görülebilir. Çizgilere veya biçimlere verilen değer yaşam değeridir. Nesnelere güzelliklerini yalnız bu duygu ile elde ederler. Bizler nesnelere aramızda özdeşlik kurar, kendi duygularımızı nesnelere yükler, sanki onlarla özdeş gibi yaparız. Özdeşleşimin psikolojik bir olay olduğu ilk olarak Carpenter'ın *ideo-motorik* yasasında görülür. Her hareket karşısında insanlarda aynı hareketi yapma dürtüsü oluşur. Örneğin; frene basma, kol sallama, ayak titretme(Carpenter Fenomeni) gibi. Bu özdeşleşimin fizyolojik boyutudur. Kendimizle karşıımızdaki özdeşleriz. Kainz'e göre özdeşleşim olayında bu ideo-motorik yasa yatar. Özdeşleşimin psikolojik çözümlemesinde Gross 'iç taklit' yasasını ortaya koymuştur(Tunalı, 1993:41). Buna göre; nesnelere ilişki kurduğumuzda onları taklit etme etkinliği hissederiz. Bununla kişiliğimizi o nesneye aktarır ve ruhsal varlığımızla canlandırırız. Böylece önce duyusal olan nesne, tinsel-duyusal nitelik kazanmış olur.

Volkelt ise özdeşleşim olayını ikiye ayırır; birinci tür özdeşleşim; insanlar ya da sanat yapıtlarıyla, insanların ruhsal-duyusal yönden ortaklık kurması olayıdır. Bizim gibi ruhsal-tinsel nitelikte olanla ortak duygudaşlık, asıl özdeşleşimdir. İkinci tür özdeşleşim; algılanan şeyle, özdeşleşimlenen şey arasında uyumsuzluk varsa oluşur(ruhsal-sembolik) (alıntılanan Tunalı, 1993:42).

Burada nesne ile nesnenin anlam ayrılığını özellikle belirtmek gerekir. Nesne, duyusal olarak kavranan gerçekliktir, empirik varlıktır. Buna karşılık, nesnenin anlamı, empirik bir gerçeklik, duyularımızla kavradığımız bir varlık olmayıp, bizim bir ben, bir bilinçvarlığı olarak nesneye yüklediğimiz düşünsel varlıktır. Bundan ötürü, nesne duyusal bir gerçeklik olduğu halde, nesnenin anlamı soyut düşünsel bir varlıktır, bir idealite'dir. Nesneye değil de nesnenin anlamına yönelen bu

soyut düşünsel varlık ile ilgi içine girecektir ve bu soyut düşünsel varlık, duyuşsal gerçekliğe karşıt bir varlıktır. Bununla birlikte soyut düşünsel varlık(estetik nesne) yine bilgi nesnesinden sonra gelmektedir(Bakınız Altuğ, 1989:47).

Worringer özdeşleyim kavramının karşısına soyutlamayı koyar. *Soyutlama; duyu yoluyla algılanan gerçeklikle birbirinden ayrılmaz olan iki öğeden birini düşünce yoluyla ayırma, yalıtıma, konuda özsel olanı betimleyen zihinsel yapım demektir(1993:31)*. Worringer'e göre soyutlama içtepisi; insanın dış dünya olayları karşısında duyduğu büyük bir iç huzursuzluğu gösterir. Soyutlama içtepisi ilk olarak ilkel kavimlerde ve gelişmiş uygar kavimlerin sanatlarında görülür. Sanat yaratısının kaynağı olarak 'korku' duygusu kabul edilmiştir. Burada da dinsel bir bağ vardır. Worringer bu bağı şu şekilde açıklar;

İnsanoğlu, biyolojik gelişimi üzerinde, geniş uzay karşısında duyduğu bu ilkel korkudan alışkanlık ve zihinsel düşünme yoluyla kurtulabilir. Sanatta aranılan mutluluk, dış dünyanın nesnelere kendilerini verme, onlar aracılığıyla kendilerinden haz duyma değildir. Nesnelere soyut biçimlere yaklaştırarak ölümsüz kılma ve onları mutlak değerlere yaklaştırmadır. Onların kavradığı güzellik; organik hayat dolu bir güzelliktir. İnsan dış dünyanın görünüşleriyle ne kadar az senli benli olursa, onu en yüksek soyut güzelliğe götüren güç o kadar büyük olur. Yalın çizgi ve onun salt geometrik-kanunluluk halinde gelişmesi, görünüşlerin belirsizliğinden ve karışıklığından huzursuzluk duyan insana en büyük imkanı sağlar. Çünkü en salt soyutlamaya ulaşılır ve böyle bir soyutlamanın örneği doğal obje değildir(1993:24-25).

Eski çağ figüratif sanatlarında, dış dünyaya ait nesnelere karmaşık ve belirsiz olarak kavranmış ve bireyler tek tek bu karmaşık yığından koparılıp alınmış, belirli ve kapalı birlikler halinde ortaya konulmuştur. Maddi bireyliğin doğrudan doğruya inandırıcı ifadesini bulandırabilecek, zayıflatabilecek her şeyden kaçınılmıştır. Böyle bir yaratımın karakteristik sonucu, tasvirin yüzeye yaklaşması olarak görülür. Tasvir bırakılarak, tek tek biçimler kopya edilmiştir(Worringer,1993: 34).

İlkel sanat dürtüsünün doğayı taklit etme ile hiçbir ilgisi yoktur. İnsan önceleri evrenin gösterdiği durumun karışıklığı ve belirsizliği karşısında duyduğu korku içinde huzur imkanı olarak soyutlamayı bulmuştur. Sonraları ise, dış dünyaya ait her şeyi çıkarıp kurtarmaya, taklitte onu sahip olduğu her şeyden temizlemeye, öznenin bağımsız kılmaya başlamışlardır. Burada artık önemli olan algı değil *tasavvur* olmuştur. Derinliğin ise mutlaka yüzey haline getirilmesi gerekmiştir. Eski çağa egemen olan soyutlama içtepisi Mısır Sanatında yoğun bir şekilde görülür. Fakat bunu Mısır Sanatı'nın akılcılığı(intellektüalizm) diye adlandırmak yanlıştır. Nitekim Tunalı bunun nedenini şöyle açıklar;

Kendine dönük düşünce(reflexion) dayanmayan ve tamamen başka şartlardan hareketle akla uygun çözümlediğimiz için, düşünülmüş bir konstrüktif gibi gelen bu içgüdüsel soyutlama, intellektüalizm diye adlandırılır. Fakat doğru değildir. Uygar ulusların sanat istemlerinin başlangıçtaki eğilimi, objeyi dış dünya nesnelere göreli kılan belirsiz algı elemanlarından soyutlamak ve kapalı maddi bireyliğin içindeki objeden haz duymaktır(1993:40-45).

Worringer'e göre soyutlama içtepisi, değişmez şeylere bakarken insan varlığının keyfiliğinden kurtulması olarak görülebilir. *Uygar doğu kavimleri, sanatta aradıkları mutluluğu, nesnelere keyfiliğinden kurtararak ve soyut biçimlere yaklaştırarak, ölümsüz kılarak bulmuşlardır. İlkel insandaki 'kendiliğinden şey içtepisi' rasyonalist dünyada bilgi ürünüdür(1993:24-28)*. Soyutlama kavramını stil kavramıyla bağdaştırarak bunun karşısına naturalizm(özdeşleyim) kavramını koyar ve şu şekilde açıklar; *Psşik açıklamasını insanın soyutlama gereksiniminde bulan tüm sanat yapıtı elemanlarını stil kavramı altında topluyoruz, oysa özdeşleyim gereksiniminden doğan sanat yapıtı elemanları natüralizm kavramı içine girer*.

Nesnenin Dönüşümü

Kagan imge haline dönüştürülmüş olan nesnenin uğrayacağı hem koşullanmış, hem koşullanmamış, hem dolayimli hem dolayimsız karakter değişiminden bahseder. Bu değişim ve dönüşüm sonucunda ortaya çıkan sanat yapıtının artık gerçek yaşamdan farklı bir hale dönüştüğünü söyler.

Sanatta yeni bir yanılsal gerçeklik, hayali bir varlık ortaya koyma gereğinin nedeni şudur ki, sanatta, sanatsal-imgesel olarak modellendirilecek olan şey, nesne-nesne ilişkileri değil, nesne-özne ilişkileridir; kendinde ve kendisi için varlık değil, varlığın değer-yönü'dür. Nesnel dünya, öznenin dışında, sırf kendisi olarak, başlı başına ele alındığında, değerce hiçbir önem taşımaz; bunun için de, sanatta, kendi varolduğu şekilde yeniden yaratılamaz nesnel dünya! (1982: 300)

Bu dönüşümle birlikte modern sanatta görüldüğü gibi, bilgi nesnesinin anlamı ve özü sanatçı için artık daha önemli olmuştur. Baudrillard'a göre soyutlama olayı modern sanatın en büyük maceralarından biridir. Özne, resmin nesnesini yok ederek kendi kayboluşunun sınırlarına doğru ilerlemiştir. Ona göre kayıtsız bir dünyada yaşandığı için dünyanın soyutlanması da kayıtsızlık göstergesidir.

Ama nesne olmayan bir nesne kesinlikle bir hiç değildir; içkinliğiyle, boş ve gayri maddi mevcudiyetiyle insana durmadan musallat olan bir nesnedir. Bütün mesele, bu hiçliği hiçliğin sınırlarında maddileştirmek, boşluğun sınırlarında boşluğun fligranını takip etmek, kayıtsızlığın sınırlarında kayıtsızlığın gizemli kurallarına göre oynamaktır. (...)sanat olsa olsa bu kayıtsızlığa kayıtsızlık ekler; nesne olmayan nesnenin, imgenin boşluğu etrafında döner(Baudrillard, 2010: 32-33).

Estetik değer, güzel, dediğimiz şey ve onun taşıyıcısı nesnedir. Hartmann "Güzelin ülkesi, real(gerçek) dünyanın yanında bir dünya değildir. Tabiat, insan, arzu edilmeyen komik ve trajik yanlarıyla hayat, bilgi objesi olabilen her şey, estetik algının ve hazzın objesi de olabilir ama onda estetik algının kavradığı şey ile bilginin kavradığı şey aynı değildir. Bir coğrafi manzara, estetik olarak kavranan manzara değildir" der(alıntılaman Tunalı, 1971). Estetik olan oysa ki bireysel olmayan şeydir. Sanat yapıtı içinde biçim ile ilgili olaylar meydana gelir. Bunlar insanda meydana gelen doğal-organik meyilleri karşılar. Böylece insan bilincinin karmaşıklığından kurtularak bu belirlenemeyen olay yüzünden gelen bir isteksizlik hisseder.

Sanatçının yaratım sürecinde nihai biçimlerin kendisinden çok, biçimlendirmeyi yapan etken ve eğilimler önem taşımaktadır. Murray'a göre "kişinin bir şeyi nasıl değerlendirdiğini eylemleri gösterir. Sıradan şeylerin anlamı sanat yapıtlarıyla ifade edilir. Yalnızca gösterilebilen şeyleri dile getirme çabası anlamsızlık üretir ya da estetik bakımdan kötü sanatı doğurur"(alıntılaman Tatlıcı, 2017:41). Özne ve nesne arasındaki ilişki diyalektik bir ilişkidir. Bu ilişkinin dışında tek olarak nesne ve öznenin ilişkisel anlamından bahsetmek mümkün değildir. Derrida'ya göre anlam sürekli bir evrim ve değişim sürecidir. O nedenle gösterge hiçbir zaman tam anlamını veremez çünkü kendi içinde başka bağlamların izini ve kendileri de sonsuza dek uzayıp giden izler taşıyan başka anlamları bünyesinde barındırmaktadır. Sanat eseri veya estetik nesne, 'olan' bir varlıktır. Her sanat eseri bu ilişkide 'olan' bir varlıktır ancak taştan, kağıttan, boyadan, ses veya kelimededen oluşmakla birlikte bu maddi varlığını meydana getiren anlamlarının ötesine geçerek estetik bir anlam ve değer kazanır(alıntılaman Tatlıcı, 2017:42).

SONUÇ

Öznenin bilgiye ulaşmada görme, duyma, anlama, tanıma, çözme gibi tüm yeteneklerini kullandığı ve aynı zamanda da dış koşulları öğrenme için uygun hale getirebilmede usta olduğu söylenebilir. Kendi dışında tüm bilinmeyenler için geçerli olan bu yol/yöntemler bütünü, nesne hakkında bilgilenme süreci olarak tanımlanır. Bu öğrenme sonucunda özne nesneyi değiştirebilir.

İnsanlığın varoluşundan günümüze süregelen bu özne ve nesne ilişkilerinde bilimsel ve sanatsal bilginin en muazzam sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu sonuçlar elbette ki bilginin tükendiği ve bir nokta konulduğu anlamına gelmez, aksine her bir bilgi yeni bir soruyu, yeni bir bilgi edinme sürecini, merakını doğurur. Tıpkı sanatın ve sanatçının nesne ile olan ilişkisi gibi. Her bir yakınlık yeni soruları doğurmuş, yeni birliktelikler ya da ayrılıklar ile varoluşun sonsuz denklemi yorumlanmış ama bu yorumların yeni fikirlere yeni bakış açılarına dönüştüğü görülmüştür. Bu kaçınılmaz bir döngüdür. Ve bu ilişkileri ifade etme biçimleri binyıllardır değişmiştir.

Yaratma; algılama, soyutlama ve ifade süreçleri ile gerçekleşir. Bu nedenle; sanat eserindeki gerçeklik nesnede değil sanatçısının zihnindedir. Sanatsal yaratma sürecinin bir düşüncüyü ya da hali hazırda var olan bir nesneyi kendi bireysel süzgecinden geçiren öznenin tekrar nesneleştirilmesi süreci olduğundan yola çıkarsak eğer, onun varlığının daha önce bilinmeyi ortaya çıkarma süreci olduğunu kabul ederiz. Bu bireysellik ve dönüşüm aynı zamanda biricik, o özneye ait ve zamansız bir evren yaratır.

KAYNAKÇA

- Altuğ, T. (1989). *Kant Estetiği*. İstanbul: Payel Yayınları.
- Baudrillard, J. (2010). *Sanat Komplosu-Yeni Sanat Düzeni ve Çağdaş Estetik 1*. 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cassier, E. (1980). *İnsan Üstüne Bir Deneme* (Çev: Necla Arat) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kagan, M. (1982). *Güzellik Bilimi Olarak Estetik ve Sanat* (Çev: Aziz Çalışlar) 1. Baskı, Altın Kitaplar Yayınevi.
- Nas, H. (2017). *Sezai Karakoç'un Sanat ve Şiirde 'Soyutlama'ya Dair Dikkatleri*. Ed. Ali Dursun. Medeniyetin Burçları Derneği Kültür Kitapları: 01, Seri: 03, Kardeşler Ofset.
- Sönmez, A. (2014). Platon'un Prtagoras'ında Haz Anlayışı Üzerine Bir İnceleme. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54, 1, Ankara.
- Tatlıcı, G. (2017). Jaques Derrida ve Ludwig Wittgenstein'in Dil Kuramları Bağlamında Jaume Plensa, Eserleri ve Aracı Dil Arayışı. *International Journal of Interdisciplinary and Intercultural Art*, Cilt 3, Sayı:3, Kasım-Aralık.
- Tunalı, İ. (1983). *İfade Bilimi ve Genel Linguistik Olarak Estetik*. 2. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tunalı, İ. (1993). *Estetik*. 3. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tunalı, İ. (1996). *Felsefe Işığında Modern Resim*. 3. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Worringer, W. (1993). *Soyutlama ve Özdeşleyim* (Çev: İsmail Tunalı) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yetkin, S. K. (1947). *Estetik*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Piyano Eğitiminde Dizi Çalışmalarına Yönelik Hazırlık Alıştırmaları

Dr. Öğr. Üyesi Tuğba Çağlak Eker

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1062-4645>

Çankırı Karatekin Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Müzik Bölümü, Çankırı – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 03.04.2020

Kabul: 10.06.2020

On-line Yayın: 25.06.2020

Anahtar Kelimeler

Piyano

Piyano Eğitimi

Dizi

Egzersiz

Hazırlık Alıştırmaları

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.43323>

Öz

Piyano eğitiminde en sık kullanılan teknik çalışmalardan biri olan dizi çalışmalarına ilişkin pedagoglar tarafından pek çok çalışma önerileri sunulmuş, bu çalışmalar egzersiz ve etüt kitaplarında farklı biçimlerde ele alınmıştır. 18. Yüzyılla birlikte baş parmağın aktif kullanılmasının bir sonucu olarak özellikle dizi icralarındaki belirleyici rolü, bu çalışmalara hazırlık alıştırmalarının gerekliliğini de beraberinde getirmiştir. İlgili literatür tarandığında dizi çalışmalarına hazırlık alıştırmalarına yönelik bir çalışmanın bulunmaması ile belirlenen problem durumu doğrultusunda, bu araştırmada teknik çalışmalara yönelik piyano egzersiz kitaplarında bulunan dizi çalışmalarına hazırlık alıştırmalarının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın, dizi çalışmalarına hazırlık alıştırmalarına yönelik çalışma örnekleri ve kitapları sunması bakımından piyano eğitimcileri ve öğrencilerine bilgi kaynağı olması yönü ile önemli olduğu düşünülmektedir. Betimsel araştırma yöntem ve tekniklerinin kullanıldığı bu araştırma, nitel bir çalışma olup, nitel araştırma desenlerinden durum çalışmasına örnektir. Araştırmanın çalışma eserlerini, piyanoda teknik çalışmalar için yazılmış egzersiz kitapları oluşturmaktadır. Dizi çalışmalarına yönelik hazırlayıcı alıştırmaların yer almadığı egzersiz kitapları araştırma kapsamından çıkarılarak incelenecek çalışma eserleri belirlenmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen verilerin toplanmasında doküman inceleme yolu ile literatür taranmış, egzersiz kitaplarına ve bilimsel yayınlara ulaşılmıştır. Ulaşılan kaynaklardan elde edilen veriler ise betimsel analiz yöntemi ile incelenerek analiz edilmiş ve araştırmanın amacı doğrultusunda dizi çalışmalarına hazırlık alıştırmalarından örnekler verilerek açıklamalar yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda bu çalışmaların nasıl yapılacağına ilişkin çalışma önerileri sunulmuştur.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Çağlak Eker, T. (2020). Piyano Eğitiminde Dizi Çalışmalarına Yönelik Hazırlık Alıştırmaları. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 80, Summer, p. 307-322.

Preparatory Exercises for Scale Studies in Piano Education

Asst. Prof. Dr. Tuğba Çağlak Eker

Çankırı Karatekin University, Faculty of Fine Arts, Department of Music, Çankırı – TURKEY

Article History

Submitted: 03.04.2020

Accepted: 10.06.2020

Published Online: 25.06.2020

Key Words

Piano

Piano Education

Scale

Exercise

Preparatory Exercises

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.43323>

Abstract

Many practise suggestions were presented by pedagogues regarding the scale studies, which is one of the most frequently used technical works on piano, and it was handled in different forms in exercise and etude books. As a result of the active use of the thumb with the 18th century, the decisive role especially in the performance of the series brought along the necessity of preparation for these studies. When the literature is examined, in line with the problem situation determined by the absence of a study examining the preparatory exercises for the scale studies, in this study, it was aimed to examine the preparatory exercises for the scale studies in the piano exercise books for technical studies. The research is thought to be important as a source of information for piano educators and student in terms of presenting exercises examples and books on preparation for scale work. This research, which uses descriptive research methods and techniques, is a qualitative study and an example of a case study from qualitative research patterns. The study group of the research consists of exercise books written for technical studies on the piano. Exercise books, which did not include preparatory exercises for scale studies, were excluded from the scope of the research and the remaining books formed the study group of the research. In the collection of the data obtained within the scope of the research, the literature was scanned through document analysis, exercise books and scientific publications were reached. Data obtained from the sources reached analyzed by descriptive analysis method, explanations were made by giving examples from the preparatory exercises for scale studies and in line with the results obtained. In line with the results obtained, study suggestions on how to do these studies are presented.

Giriş

Tarihsel geçmişi ile ele alındığında üç asrı aşkın süreç içerisinde pek çok piyanistin ve piyano pedagogunun piyano tekniğine ilişkin çalışmalar yaptıkları görülmektedir. Bu çalışmaların 18. yüzyılda başlayarak piyanonun değişen yapısı ve müziğin dönemsel özellikleri doğrultusunda gelişim gösterdiği söylenebilmektedir. Genel görüş itibarı ile bu süreç üç dönem içerisinde incelenmektedir.

"Piyano tekniğinin tarihi üç ana döneme ayrılabilir: *The Finger School* (1750-1850), *The Relaxation School* (1850-1925) ve *The Contemporary School* (1925- günümüz)" (Knerr, 2006:11). *Finger school*, klavsen gibi tuşlu çalgıların, bilek ve kolun sabit tutularak yalnızca parmakların kullanıldığı mekanik bir çalma tekniğine dayanmaktadır. Piyanonun yapısal anlamda gelişimi ve 19. yüzyılda kendini gösteren müzikal ifade biçimlerinin bir uzantısı olarak parmak ekolü, yerini piyano tekniğinde de kol ve bileklerin rahat kullanımının savunulduğu *relaxation school*'a bırakmıştır. Ancak *relaxation school*'da parmakların geri planda tutulması ile ajilite, güç ve ton gibi teknik konularda yetersizlikler ortaya çıkmıştır. 20. Yüzyıla birlikte fizyolojik anlamda yapılan detaylı çalışmalar sonucunda Modern Piyano Ekolü oluşmuştur. Piyano pedagogları fizyolojinin analizi doğrultusunda kaliteli ton üretimini destekleyen, teknik anlamda geliştirici ve sakatlıkları önleyici yaklaşımlar geliştirmiş ve geliştirmeye devam etmektedirler.

Modern piyano ekolünde her ne kadar piyano pedagogları arasında görüş ayrılığı olsa da belirli becerilerin geliştirilmesini sağlamak adına, piyano eğitim sürecinde repertuar dışında yapılan özel teknik çalışmalar kayda değer bir yere sahiptir. Bu teknik çalışmalarda amacın, hedeflenen bir tekniğin uygulanma aşamalarında piyanistik organları koşullandırarak hareketin özüne inilmesi ve minimal düzeyde bütün ayrıntıları kavrayarak davranışın kazanılmasını sağlamak olduğu söylenebilir. Eastman School of Music'te görev yapan piyano pedagogu Nelita True, " kişisel deneyimine dayanarak, öğrencilerin repertuar dışında tekniklerini geliştirmelerini önermektedir. Bu yaklaşımın yaralanmayı önlemeye yardımcı olduğu görüşüne sahiptir" (Wristen, 1998:53).

Piyanoda en sık kullanılan teknik çalışmalardan biri olan dizi çalışmalarına ilişkin pedagoglar tarafından pek çok çalışma önerileri sunulmuş, egzersiz ve etüt kitaplarında farklı biçimlerde ele alınmıştır. Walter Giesecking ve Karl Leimer'a göre,"dizi uygulamalarında iki elin birlikte çalmasına izin vermek sık sık yapılan ciddi bir hatadır. Diziler parmakların çalışmasını görerek çalınır, böylece çalışılma amaçlarını eşit ve düzgünce gerçekleştirmiş olurlar. Bir dizinin her sesi belirli bir kuvvetle çalınmalı ve kulak, gereken tam ses seviyesini duymak üzere dikkatlice eğitilmelidir. Ezberden çalabilmek için dizide yer alan sesler hakkında doğru bilgiye sahip olmamız; baş parmakların ve üç ile dördüncü parmakların kullanımı gibi ilerleyen parmak numaralarından haberdar olmamız gerekir. Öncelikle öğrenci notaları ve parmak numaralarını öğrendiğinde çalmaya başlamalıdır"(Giesecking and Leimer, 2013:52).

Dizi çalışmalarında parmaklar arasındaki dengenin sağlanmasının yanında pozisyon geçişlerini sağlayan baş parmak kullanımının önemi de oldukça büyüktür. "Baş parmak tamamen özel bir konuma sahiptir. Bu özel yapısı nedeniyle de elin dengesini kolayca bozabilir. Oysa gamlarda, arpejlerde baş parmak geçişlerinin kulakla fark edilmemesi, anlaşılması gerekir" (Şen, 1999:65). Aslında "XVII. yüzyılın sonuna kadar baş parmağın klavyeli çalgılarda kullanımı yasak olmasa da, bir oranda tamamen ihmal edildiği bilinmektedir. İcracılar sadece klavye üzerinde yerlerini doğal olarak bulan dört parmağı kullanarak rahat etmişlerdir" (Cortot, 1930:23). Elbette 18. Yüzyıla birlikte baş parmağın aktif kullanılmasının bir sonucu olarak özellikle dizi icralarındaki belirleyici rolü, bu çalışmalara hazırlık alıştırmalarının gerekliliğini de beraberinde getirmiştir.

Piyano için yazılmış teknik çalışmalara yönelik kitaplar incelendiğinde, dizi çalışmalarının diyatonik ve kromatik biçimde; unison, üçlü veya altılı aralıklı olmak üzere farklı şekillerde ele alındığı görülmektedir. Ancak parmak veya pozisyon geçişleri gibi dizi çalışmalarına yönelik hazırlık

niteliğinde yazılan alıştırmaların her kitapta yer almadığı söylenebilir. İlgili literatür incelendiğinde dizi çalışmalarına hazırlık alıştırmalarının incelendiği bir çalışmanın bulunmaması ile belirlenen problem durumu doğrultusunda, bu araştırmada teknik çalışmalara yönelik piyano egzersiz kitaplarında bulunan dizi çalışmalarına hazırlık alıştırmalarının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın, dizi çalışmalarına hazırlık alıştırmalarına yönelik çalışma örnekleri ve kitapları sunması bakımından piyano eğitimcileri ve öğrencilerine bilgi kaynağı olması yönü ile önemli olduğu düşünülmektedir.

Yöntem

Betimsel araştırma yöntem ve tekniklerinin kullanıldığı bu araştırma nitel bir çalışma olup, nitel araştırma desenlerinden durum çalışmasına örnektir. "Durum çalışması araştırması, araştırmacının gerçek yaşam, güncel sınırlı bir sistem (bir durum) ya da belli bir zaman içerisindeki çoklu sınırlanmış sistemler (durumlar) hakkında çoklu bilgi kaynakları (örneğin gözlemler, mülakatlar, görsel-ışitsel materyaller, dokümanlar ve raporlar) aracılığıyla detaylı ve derinlemesine bilgi topladığı, bir durum betimlemesi ya da durum temaları ortaya koyduğu nitel bir yaklaşımdır" (Creswell, 2013:97).

Araştırmanın çalışma eserlerini piyanoda teknik çalışmalar için yazılmış egzersiz kitapları oluşturmaktadır. Çalışma eserleri belirlenirken ilk olarak ilgili piyano literatürü taranarak egzersiz kitapları incelenmiştir. Dizi çalışmalarına yönelik hazırlayıcı alıştırmaların yer almadığı egzersiz kitapları araştırma kapsamından çıkarılmış ve geriye kalan kitaplar araştırmanın çalışma eserlerini oluşturmuştur. Çalışma eserlerini oluşturan kitapların yazarları, isimleri ve yayım tarihleri Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Çalışma Eserleri

Henri Herz	Petite Méthode Élémentaire de Piano	1854
Félix Le Couppey	École du Mécanisme	1856
Charles Delioux	Cours Complet D'Exercices pour le Piano	1869
Charles-Louis Hanon	The Virtuoso Pianist	1873
Carl Faelten	Preparatory Exercises	1886
Bruno Zwintscher	Technical Exercises for the Pianoforte	1887
Isidor Philipp	Exercices Pratiques	1897
Isidor Philipp	Gammes et Arpèges	1898
Arnoldo Sartorio	Technical Exercises for Piano	1901
Isidor Philipp	Gammes Majeures et Mineures	1903
Joseph Pischna	Technical Studies	1904
Giuseppe Ferrata	Lisztiana	1907
Isidor Philipp	Complete School of Technic	1908
Isidor Philipp	Ecole du Mécanisme	1908
Alfred Cortot	Rational Principles of Pianoforte Technique	1928

Araştırma kapsamında elde edilen verilerin toplanmasında doküman inceleme yolu ile literatür taranmış, egzersiz kitaplarına ve bilimsel yayınlara ulaşılmıştır. Ulaşılan kaynaklardan elde edilen veriler ise betimsel analiz yöntemi ile incelenerek analiz edilmiş ve araştırmanın amacı doğrultusunda dizi çalışmalarına hazırlık alıştırmalarından örnekler verilerek açıklamalar yapılmıştır. Hazırlık alıştırmalarına ilişkin verilen nota örnekleri Sibelius (©2017 Avid Technology) programında araştırmacı tarafından yazılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde araştırma kapsamında yer alan egzersiz kitapları ile ilgili genel bilgilere ve bu kitaplarda bulunan dizi hazırlık alıştırmalarına ilişkin bulgulara yer verilmektedir. Kitaplar basım

tarihlerine göre eskiden yeniye sıralanarak incelenmiştir.

Petite Méthode Élémentaire de Piano

Henri Herz'in Paris Konservatuvarı'nda çalıştığı yıllarda 1854'te yayınladığı *Petite Méthode Élémentaire de Piano*'da, giriş bölümü temel müzik eğitimi ile başlamış, piyano klavyesinin tanımı ile temel el, parmak ve vücut pozisyonları açıklanmıştır. Kitabın içeriğinde beş parmak çalışmalarına, dizi ve arpejlere, akorlara, oktavlara, süslemelere ilişkin teknik egzersizlere ve etütlere yer verilmiştir.

Dizi çalışmalarına hazırlık alıştırmaları, parmakların kendi içindeki dengesinin sağlanarak eşit ton üretiminin sağlanmasının hedeflendiği beş parmak alıştırmalarının ardından gelmektedir. Bu şekilde beş parmak alıştırmalarının da bir nevi dizi çalışmasına hazırlık niteliğinde olduğu söylenebilir. Dizi çalışmalarına hazırlık alıştırmaları olarak baş parmağın pozisyon değişimine ilişkin alıştırmalara yer verilmiştir. Şekil 1'de alıştırmalara ilişkin örnekler yer almaktadır.

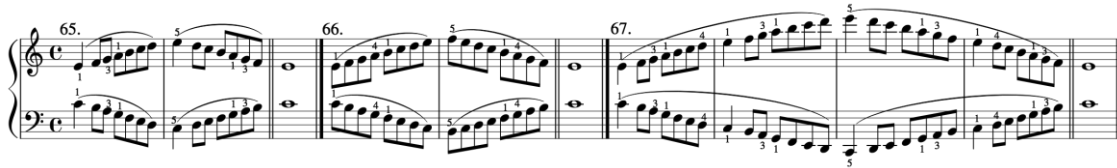

Şekil 1. Petite Méthode Élémentaire de Piano

Öncelikle ikinci parmak ile geçiş alıştırmalarının yapıldığı bölümde, baş parmağın bütün parmaklarla pozisyon değişikliğini içeren 20 küçük alıştırma bulunmaktadır. Herz'e göre bu alıştırmalarda "önemli nokta, icrada ve elin veya kolun hareketinde en ufak bir eşitsizliğe yol açmadan, baş parmağın diğer parmakların altından ve bu parmakları da baş parmağın üzerinden geçirmeye dayanmaktadır"(Herz, 1854:18).

École du Mécanisme

Félix Le Couppey tarafından 1856 yılında yayınlanan *École du Mécanisme*'de, beş parmak alıştırmaları, dizi, üçlü ve altılı çift ses ile oktav, tril, üçlü çift sestene oluşan dizi, pozisyon, parmak değişimi, ön kol geliştirmeyi amaçlayan oktav ve arpej gibi teknik gelişime yönelik çalışmalar yer almaktadır. Kitapta dizi çalışmalarına yönelik farklı biçimlerde çok sayıda alıştırma bulunmaktadır. Dizi çalışmalarına yönelik hazırlık alıştırmaları ise kitapta beş parmak alıştırmalarının ardından gelmektedir. Hazırlık alıştırmaları incelendiğinde ilk olarak Do Majör tonalitesinde, dizi sesleri üzerinde karşıt, inici ve çıkıcı biçimlerde olmak üzere dizi çalışması bulunduğu görülmektedir.

Şekil 2. École du Mécanisme 66-67

Şekilde görüldüğü gibi dizi çalışması olarak süren alıştırmaların (7 alıştırma) ardından, elin pozisyonuna odaklanılarak parmak geçişine yönelik alıştırmalara yer verilmiştir.

Şekil 3. École du Mécanisme 72-75

İlk olarak yapılan dizi hazırlık alıştırmalarının yalnızca Do Majör tonalitesi sesleri üzerinde olmasına rağmen, parmak geçişi alıştırmasında siyah tuşlar da dahil edilerek el pozisyonunun bozulmamasına odaklanılmasına dikkat çekilmiştir.

Cours Complet D'Exercices pour le Piano

Charles Delieux'nun 1869 yılında Paris'te yayınladığı *Cours Complet D'Exercices pour le Piano* üç bölümden oluşmaktadır. Bölümlerde yer alan çalışmalar çoğunlukla aynı teknik çalışmaya yönelik yapılmış olup, seviyeye göre ele alınarak ilerlemektedir. Temel egzersizlerin bulunduğu I. Bölümde parmak güçlendirme, baş parmak geçişi, aralık ve oktav çalışmalarına ilişkin basit düzeyde alıştırmalara yer verilmiştir. II. ve III. Bölümlerde hedeflenen teknik çalışmalar aynı olmakla beraber seviyesi ileri düzeyde tutulmuştur.

Dizi çalışmalarına yönelik çok sayıda alıştırmaların yer aldığı bu kitapta I. Bölümde yer alan parmak geçişi alıştırmalarının da hazırlık alıştırmaları niteliği taşıdığı söylenebilir. Ancak dizi çalışmaları II. Bölümde konu başlığı olarak ele alınmış ve hazırlık alıştırmaları ile birlikte sunulmuştur. İlk olarak ayrı ellerde verilen hazırlık alıştırmaları daha sonra birlikte verilmiştir.

Şekil 4. Cours Complet D'Exercices pour le Piano

Delioux dizi çalışmasına yönelik açıklamasında, kitabın I. Bölümünde yer alan baş parmak geçişi alıştırmalarının her dizi üzerinde yapılmasını önermiş ve eklemiştir: "Diziler iki zorluk içerir: baş parmak geçişi ve parmakların artikülasyonu. Dizileri iyi bir şekilde icra edebilmek için, bir diziyi baştan sona çalmayla sınırlı tutmadan içerdikleri bu iki zorluk çerçevesinde çalışmak gereklidir. Baş parmak geçişi 3 ve 4. parmakların altından gerçekleşir. Bu geçiş mümkün olduğunca esnek ve eşit bir şekilde yapılmalıdır, böylece kulak baş parmağın geçiş yaptığı anı ayırt edemez" (Delioux, 1869:23).

The Virtuoso Pianist

Charles-Louis Hanon'un 1873 yılında yayınladığı *The Virtuoso Pianist* kitabı, sol ve sağ el ile bütün parmakların eşit derecede geliştirilmesini amaçlayan çalışmaları içermektedir. "Eğer elin bütün beş parmağı tamamen eşit derece iyi eğitilmiş olursa çalgı için yazılmış olan herhangi bir şeyi icra etmeye hazır olacaktır, bu durumda geriye kalan tek soru kolayca çözülebilen parmak numaralandırma olur"(Hanon, 1873:1). Kitapta ayrıca parmaklarda çeviklik, bağımsızlık, güç ve mükemmel eşitliği geliştirmeye yönelik egzersizler yer almaktadır.

The Virtuoso Pianist kitabı incelendiğinde dizi çalışmalarına hazırlık alıştırmalarına ilişkin baş parmak geçişine yönelik çalışmalar olduğu görülmektedir. Alıştırmalar, Hanon'un beş parmak için yazmış olduğu egzersizlere benzer nitelikte olup sırasıyla, 2-1-2-1 / 1-2-3-1-3-2 / 1-2-3-4-1-4-3-2 / 1-2-3-4-5-1-5-4-3-2-1 parmak numaraları doğrultusunda baş parmak geçişlerine yöneliktir. Ayrıca Şekil 5'te de görüldüğü üzere 5, 4 ve 2. parmaklarla akor çalımı gerçekleştirirken baş parmağın rotasyonunu geliştirmeye yönelik bir alıştırmaya yer verilmiştir.

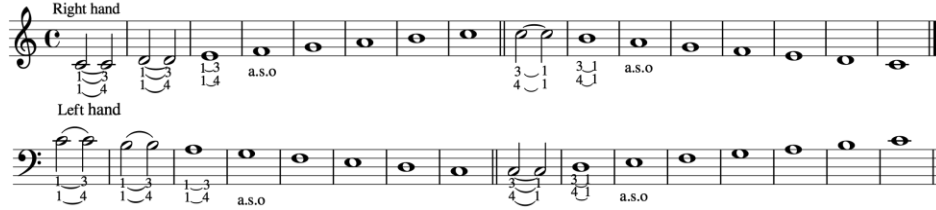

Şekil 5. The Virtuoso Pianist

Preparatory Exercises

Carl Faelten'in 1886 yılında yayınlanan *Preparatory Exercises* kitabı 10 bölümden oluşmaktadır. İlk beş bölüm parmak çalışmalarına ayrılmış olup, her parmağın sırasıyla diğer parmakların uzun ses çalması eşliğinde çalıştırıldığı egzersizlerden oluşmaktadır. 6. Bölüm parmak numarası değişikliğini, 7. Bölüm diyatonik dizileri, 8. Bölüm kromatik pasajları, 9. Bölüm üçlü, altılı ve oktav aralıkları ve 10. Bölüm ise arpej çalışmalarını içermektedir.

Dizi çalışmalarında ilk olarak aralık bilgisinden yola çıkılarak Majör, doğal, armonik ve melodik minör dizilerinin teorik bilgisinin verildiği görülmektedir. Ardından gelen hazırlık çalışmaları sağ ve sol elin ayrı ayrı çalıştığı, Do Majör dizide her ses üzerinde parmak değişimine yöneliktir.

Şekil 6. Preparatory Exercises

Faelten bu bölümün başında, hangi tonalite çalışılıyorsa o diziyi çalışmadan önce şekilde görülen hazırlık alıştırmalarının incelenerek uygulanmasını gerektiğini belirtmiştir. "Esas parmak numarası baş parmak geçişi ve baş parmak üzerinden geçiş becerisi geliştirecektir"(Faelten, 1886:20).

Technical Exercises for the Pianoforte

Bruno Zwintscher'in Leipzig Konservatuvarı'nda kullanılan *Technical Exercises for the Pianoforte* kitabı 1887 yılında yayımlanmıştır. Kitap, çalışma önerilerinin yer aldığı önsöz ile başlamaktadır. Duruş, oturuş ve el pozisyonuna ilişkin verilerin bilgilerin ardından gelen bölümler dizi, akor, aralık (üçlü, dördü, altılı, oktav) ve kromatik egzersizleri içermektedir. Dizi çalışmalarına hazırlık alıştırmaları incelendiğinde baş parmağın hareketine yönelik egzersizlerin yer aldığı görülmektedir.

Şekil 7. Technical Exercises for the Pianoforte 1-8

Alıştırmalar baş parmağın 2, 3 ve 4. parmak geçişlerini kapsamaktadır. Bu bölümde Zwintscher'in Şekil 7'de görülen ilk 8 alıştırma için çalışma önerileri şu şekildedir:

- "Baş parmak düz bir pozisyonda tutulmalı, diğer parmaklar baş parmağın serbestçe geçmesine (sağ veya sola) izin verecek şekilde eğilmelidir.
- İkinci parmak çalındıktan sonra klavye üzerinde tırnak kökünden biraz daha uzağa çıkması gereken baş parmak, elin ortasına doğru düz bir çizgide hareket ettirilmeli ve bir sonraki tuş üzerine getirilmelidir.
- Öğrenci baş parmağın hareketi sırasında, düzgün tutmaya dikkat ederek eli biraz içeri doğru (ancak çok az) bükmelidir.
- Ayrıca kol biraz, ancak vücuttan sadece biraz uzakta tutulmalı ve el ile birlikte hareket ettirilmeli; aynı anda bükülmeden veya döndürülmeden mükemmel bir şekilde düzgün olmalıdır "(Zwintscher, 1887:14).

Şekil 8. Technical Exercises for the Pianoforte 19-22

Baş parmak geçişine yönelik alıştırmaların ardından tonalitelere hazırlık niteliğinde 4 alıştırmının yer aldığı ve Şekil 8'de görüldüğü üzere bu alıştırmaların Do Majör, Si Bemol Majör ve Mi Bemol Majör dizilerinin parmak numaralarını çalıştırmayı amaçladığı söylenebilir.

Exercices Pratiques

Isidor Philipp'in 1897 de yayımlanan *Exercices Pratiques* kitabı dört bölümden oluşmakta ve piyanoda günlük uygulanabilecek egzersizleri içermektedir. *Exercices Pratiques*'te Majör ve minör diziler için hazırlık alıştırmaları niteliğinde tek bir alıştırmaların yer aldığı görülmektedir.

Şekil 9. Exercices Pratiques

Tek dizik üzerine yazılmış olan bu alıştırmada, parmak geçişlerini kavramak için tek ele odaklanılması, sağ ve sol elin ayrı ayrı çalışılması planlanmıştır. Şekil 9'da görüldüğü üzere baş parmak geçişi 2, 3 ve 4. parmaklar ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca ilk iki ölçüde olduğu alıştırmaya Do Majör tonalitesinde yazılmış, dizinin her sesi üzerinde sıralı yürüyüş devam etmiştir.

Gammes et Arpèges

Isidor Philipp'in yalnızca dizi ve arpej çalışmaları için yazmış olduğu *Gammes et Arpèges* kitabı 1898 yılında Paris'te yayımlanmıştır. Dizi ve arpej çalışmalarına yönelik çeşitli egzersizlerin yer aldığı bu kitapta dizi çalışmalarına hazırlık niteliğinde, tek el ve birlikte iki el için alıştırmaların bulunduğu görülmektedir.

Şekil 10. Gammes et Arpèges Tek El Çalışma

Baş parmağın uzun ses çalarak sabit tutulduğu bu alıştırmada parmakların rotasyonu 2, 3 ve 4. parmakların hareketi ile sağlanmış, yavaş tempoda el pozisyonunu bozmadan sakin bir şekilde parmak geçişlerinin çalışılması istenmiştir.

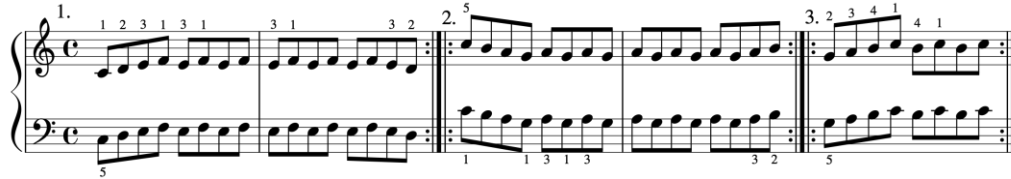

Şekil 11. Gammes et Arpèges

Öncelikle sağ ve sol elin ayrı olarak yapılmış olduğu parmak geçişi alıştırmalarının ardından iki elin aynı anda çalışıldığı bu alıştırmada sabit tutulan parmakta değişiklik yapılmıştır. Şekilde görüldüğü üzere ilk iki ölçüde 2 ve 3. parmaklar uzun ses çalarak sabit tutulmuş, parmak geçişinde baş parmaklar aktif kullanılmıştır. 4. Ölçüde yer alan çalışmada ise baş parmağın avuç içindekini konumunun kavranmasının sağlandığının amaçlandığı söylenebilir. Kitapta bu çalışmalara ek olarak, dizi çalışmalarına hazırlık niteliğinde nüans, artikülasyon, tempo ve çabukluk gibi müzikal unsurların kullanıldığı alıştırmalara da yer verilmiştir.

Technical Exercises for Piano

Arnoldo Sartorio'nun 1901 yılında yayımlanan *Technical Exercises for Piano* kitabı bünyesinde pek çok teknik çalışmayı barındıran 12 bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler beş parmak pozisyonunda egzersizleri, aralık çalışmalarını, el hareketlerine ilişkin egzersizleri, tek nota üzerinde parmak geçişlerini, diyatonic dizileri, kırık akorları ve çift seslerde legato çalışmalarını içermektedir. Dizi çalışmalarına hazırlık alıştırmaları incelendiğinde baş parmağın 2, 3 ve 4. parmakla geçişlerini içeren egzersizlere rastlanmıştır.

Şekil 12. Technical Exercises for Piano 1-3

Alıştırmalar Do Majör tonalitesinde sürmüş ve dizinin farklı seslerinden başlayarak çeşitlendirilmiştir. Sartorio bu çalışmalara ilişkin çalışma önerileri sunmuştur. "Önce baş parmağın diğer parmakların altından ve üçüncü ile dördüncü parmakların baş parmağın üzerinden geçişine özellikle dikkat ederek çok yavaş tempoda her iki eli ayrı olarak çalışın. İkinci parmağı çalar çalmaz, sıradaki tuşu doğru zamanda çalmak üzere, baş parmak elin altında hızlıca hareket ettirilmelidir. Elin tüm yan hareketlerinden kaçınınız. Dizi çalışmalarına başlamadan önce hazırlık egzersizlerini doğru bir şekilde uygulamak büyük önem taşımaktadır. Öğrenci, dizileri eşit bir tonda çalabildiği zaman ayrıca *piano, forte, crescendo* ve *decrescendo* olarak da çalışmalar yapmalıdır" (Sartorio,1901:21).

Şekil 13. Technical Exercises for Piano 9-10

Ayrıca 5. parmağın sabit tutularak baş parmak geçişinin çalışıldığı alıştırmalar da bulunmaktadır. Bu alıştırmalarla 5. parmağın sabit tutulması ile baş parmak geçişi sırasında el pozisyonunun bozulmamasının sağlanmasının amaçlandığı söylenebilir. Bu alıştırmaların yanında Do Majör dizisine hazırlık olarak öncelikle bir oktavda, ardından iki oktavda paralel ve zıt yönde dizi çalışmasına yer verilmiştir.

Gammes Majeures et Mineures

Isidor Philipp'in 1903 yılında Majör ve minör dizi çalışmalarını içeren *Gammes Majeures et Mineures* kitabı dizi çalışmalarına yönelik pek çok çalışma önerisi sunmaktadır. Kitapta bütün çalışmalar Do Majör tonalitesinde yazılmış olup, diğer tonaliteler için icracının transpoze yapması istenmiştir. Dizi çalışmasına hazırlık alıştırmaları incelendiğinde baş parmak geçişine yönelik

alıştırmaların bulunduğu görülmektedir.

Şekil 14. Gammes Majeures et Mineures Alıştırma 2

Baş parmağın 2, 3 ve 4. Parmak geçişlerinin çalışıldığı bu alıştırmalarda diğer parmakların uzun ses çaldığı görülmektedir. Bu çalışmada amacın, parmak geçişi esnasında el pozisyonunun bozulmamasının sağlanması olduğu söylenebilir.

Şekil 15. Gammes Majeures et Mineures Alıştırma 3

Şekil 15'te görülen alıştırma ise sağ ve sol el için yazılmış olup parmak geçişi çalışması ile birlikte aynı tuşta parmak numarası değişimine ilişkin çalışmaları da sunmaktadır. Ayrıca birli aralıktan beşli aralığa kadar yapılan parmak değişimi çalışması ile baş parmak rotasyonunun uzak mesafeler için de sağlanması hedeflenmiştir.

Technical Studies

Joseph Pischna'nın 1904 yılında yayımlanan *Technical Studies* kitabı tril, dizi, akor ve arpej çalışmalarını içermektedir. Dizi çalışmalarına hazırlık alıştırmaları incelendiğinde sağ ve sol için ayrı eller olmak üzere birer alıştırmaların bulunduğu görülmektedir.

Şekil 16. Technical Studies

Bu alıştırmaların Do Majör dizisi için gerekli olan parmak geçişlerini kapsamakla birlikte (3-1/4-1), diziden farklı bir yürüyüş içermediği görülmektedir. Ayrıca bu hazırlık alıştırmalarından önce yapılan uyarı ile bu alışmanın diğer tonaliteler için de transpoze yapılarak çalışılması istenmiştir.

Lisztiana

Giuseppe Ferrata'nın 1907 yılında yayımlanan *Lisztiana* çalışması üç seriden oluşmaktadır: *Volume I New School of Major Scales*, *Volume II New School of Minor Scales*, *Volume III Esthetic Exercises of Technic*. Araştırma kapsamında yalnızca Volume I'e ulaşılmıştır. *Volume I New School of Major Scales* incelendiğinde dizi çalışmalarına hazırlık alıştırmaları için 2 egzersiz bulunduğu görülmektedir. Egzersizlerin birlikte yazılmış olsa da iki el ayrı olacak şekilde çalışılması gerektiği belirtilmiştir.

Şekil 17. Lisztiana Alıştırma 1

İlk alıştırmada baş parmağın diğer parmaklar ile birlikte rotasyonunun çalışılması hedeflenmiştir. 2, 3 ve 4. parmak ile baş parmak geçişine odaklanılan bu alıştırmada 5. parmak kullanılmamaktadır. Do Majör tonalitesinde yazılan bu alıştırmaların parmak numaralarının Sol, Re, La ve Mi Majör için de aynı olduğu belirtilerek o tonaliteler için transpoze yapılması beklenmiştir. Parmak numarasının farklı olduğu diğer Majör tonaliteler için ise alıştırmalar ayrıca yazılmıştır.

Şekil 18. Lisztiana Alıştırma 2

Dizi çalışmalarına hazırlık alıştırmalarının ikincisinde ise dizi yürüyüşü düşünülerek geçiş yapılan parmak numaralarına odaklanılmıştır. Bu çalışma ile parmak geçişlerinin dizi içerisinde bulunduğu seslerin net bir şekilde kavranmasının amaçlandığı söylenebilir. Bu alıştırma içinde tek el çalışma ve Sol, Re, La ve Mi Majör tonalitelerine transpoze yapılması uyarı verilmiş, diğer Majör tonaliteler için alıştırma ayrıca yazılmıştır.

Complete School of Technic

Isidor Philipp 'in 1908 yılında yayımlanan Complete School of Technic eseri esneklik ve serbestlik alıştırmaları; dizi, arpej, çift ses, oktav, akor, tril, tremolo ve glisando çalışmalarından oluşmaktadır. Dizi çalışmalarına hazırlık alıştırmaları incelendiğinde öncelikle çalışma önerilerinin sunulduğu görülmektedir:

"Hazırlık alıştırmaları çalışılırken ellerin seviyesinde bir düzlükte bilekler yuvarlanır. Parmak boğumları kalkık ve bütün parmaklar tam kavilidir. Baş parmak uçları içe doğrudur. Parmakların altından geçiş hareketi, eşit bir şekilde baş parmağın kökünden ve eklemlerinden gelir. Baş parmak geçişinde, baş parmak kökü gevşek ve esnek bir şekilde avuç içine doğru hareket eder. İkinci parmak çalarken, baş parmak anında aşağıdan hareket eder, ucu bir sonraki notayı çalmak üzere hazır hale gelir. Baş parmağın çalmasıyla el baş parmağın üzerinden hızla yana doğru kayar ve hemen ikinci, üçüncü ve dördüncü parmaklar çalacakları notaların üzerine gelir. Ayrıca düzleştirmeden veya tuşların üzerinde yarım daire şeklinde hareket ettirmeden elin kavisini korumayı sürdürürler. İkinci parmak düzleşmeye eğilimli yapısından dolayı özellikle dikkat gerektirmektedir. Klavye boyunca hareket ederken baş parmak, eli pozisyonundan pozisyona geçirme işini yapar, böylece parmaklar uzanma ve bunun bir sonucu olarak düzleşme zorunluluğundan kurtulmuş olur"(Philipp, 1908:22).

Konu ile ilgili olarak *Thumb and Scale* ve *Exercise for Passing Thumb Under, on Black Keys* olmak üzere 2 alıştırmaya yer verilmiştir.

Şekil 19. Complete School of Technic, *Thumb and Scale*

Şekil 19'da yer almakta olan ilk çalışmada, baş parmağın 3 ve 4. parmak geçişleri çıkıcı ve inici olarak bir oktav içerisinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Do Majör tonalitesinde başlayan alıştırma

diğer tonalitelere yapılan yönelmelerle sürmüştür. Bu alıştırmaya başlamadan önce de kısa bir hazırlık alıştırması sunulmuştur.

Şekil 20. Complete School of Technic, *Thumb and Scale Hazırlık Alıştırmaları*

Şekil 20'de görülen hazırlık alıştırmasında baş parmağın diğer bütün parmaklarla olan geçişine yer verilmiştir. Bu alıştırma ile bütün parmaklara ilişkin pozisyon değişikliğinin kavranmasının sağlanmasının amaçlanmaktadır.

Dizi çalışmasına hazırlık alıştırmalarından ikincisi olan *Exercise for Passing Thumb Under, on Black Keys* tek dizek üzerine yazılmıştır.

Şekil 21. Complete School of Technic, *Exercise for Passing Thumb Under, on Black Keys*

Siyah tuşların da dahil olduğu geçişlerde parmak geçişinin çalıştırılmasının hedeflendiği bu alıştırmada sağ ve sol el ayrı ellerde çalışmaktadır. 6 ses arasında süren alıştırma do sesinden başlayıp bir oktav içerisinde yer alan bütün sesler üzerinden kurularak sürmektedir. Farklı parmak numaralarının da verilmiş olduğu bu alıştırma ile parmak geçişine yönelik her türlü olasılığın çalıştırılmasının amaçlandığı söylenebilir.

Ecole du Mécanisme

Isidor Philipp'in 1908'de yayımlanan *Ecole du Mécanisme* çalışması parmakların serbestliğini ve eşitliğini sağlamaya yönelik teknik egzersizlerle başlamakta; dizi, arpej, çift ses, akor ve oktav çalışmalarını içermektedir. Dizi çalışmalarına hazırlık alıştırmaları incelendiğinde baş parmak geçişine yönelik egzersizler görülmektedir. Sağ ve sol elin tek el olarak çalışılması istenen bu alıştırmalarda uzun ses tutan parmaklara eşlik eden parmak geçişi hareketleri yapısı kullanılmıştır.

Şekil 22. Ecole du Mécanisme

Şekil 22'de görüldüğü üzere 2 ve 5. Parmakların uzun ses çalarak sabit tutulması ile 3-1/4-1 parmak geçişleri egzersizlerinin yer aldığı bu alıştırmada uzun ses tutulan ses aralığının (6'lı) genişliği dikkat çekmektedir.

Şekil 23. Ecole du Mécanisme

Bir diğer hazırlık alıştırması olan bu çalışmada ise diğer çalışmadan farklı olarak Do Majör'e ek olarak Mi Bemol Majör, Mi Majör, Si Bemol Majör, Si Majör, Do Diyez Majör, La Bemol Majör ve Re Bemol Majör tonaliteleri kullanılmıştır. Bu çalışmada sabit tutulan ses baş parmağa verilmiş olup hareket diğer parmaklara verilerek bilek rotasyonu çalışılması amaçlanmıştır. Diğer alıştırmada olduğu bu alıştırmada da ses aralıkları dikkat çekmektedir. Alıştırmayı uygulayan icracıların elleri büyük olmadığı takdirde uygulama esnasında zorluk yaşayabilecekleri ve alıştırmaların kasılmaları sebep olabileceği söylenebilir.

Rational Principles of Pianoforte Technique

Alfred Cortot'un 1928 yılında yayımlanan *Rational Principles of Pianoforte Technique* çalışması egzersiz çalışma planı ve günlük parmak egzersizleri ile başlamaktadır. Çalışma düzgünlük, serbestlik ve parmakların hareketliliği; dizi ve arpejlerde baş parmak geçişi; çift ses ve polifonik çalma; parmaklar arasındaki mesafeyi genişletme; akor icrası ve bilek tekniği olmak üzere beş bölümden ve son olarak repertuar kısmından oluşmaktadır.

Dizi çalışmalarına hazırlık alıştırmaları incelendiğinde bu alıştırmaların aynı zamanda arpej çalışmalarına hazırlık olarak belirtildiği görülmüştür. Baş parmak hareketine odaklanılan alıştırmalar birbirinden farklı 17 farklı çalışmadan oluşmaktadır. Alıştırmaların hepsi sağ ve sol elin tek başına çalışması üzerine kurgulanmıştır.

Şekil 24. Rational Principles of Pianoforte Technique

Şekilde görülen alıştırmada baş parmağın diğer bütün parmaklarla olan hareketliliğinin sağlanması amaçlanmış, her parmak sırasıyla sabit tutulurken parmak geçişi gerçekleştirilmektedir. 4. Ölçüde yer almakta olan alıştırma 6'lı aralığın geniş olması sebebiyle yalnızca uzun parmaklı eli olan icracılar için önerilmiştir. Bu alıştırmadan ardından gelen çalışma benzer nitelikte olup, uzun sesler tek ses yerine 3 sestem oluşmaktadır.

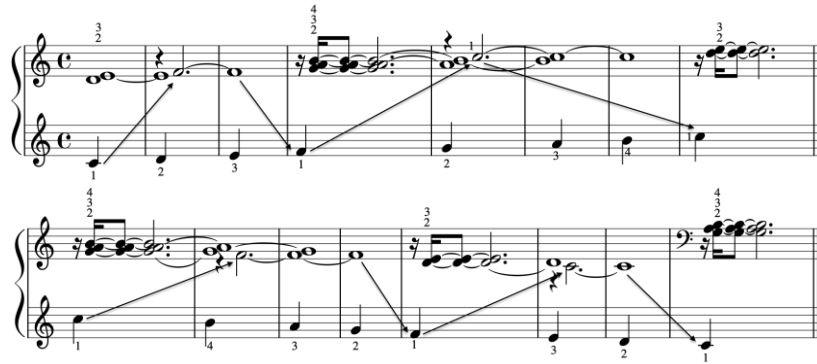
Şekil 25. Rational Principles of Pianoforte Technique Exercise No 1d

Baş parmağın aktif olarak kullanıldığı bu çalışmada baş parmağın rahatlığa odaklanarak legato bir icra gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Benzer nitelikte alıştırmalar çeşitlendirilerek, siyah tuşların kullanımı da eklenmiştir.

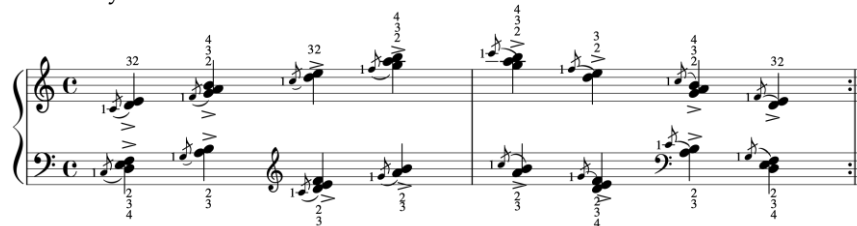
Şekil 26. Rational Principles of Pianoforte Technique Exercise No 3b

Şekilde görülen alıştırmada ise uzun tutulan çift sesle birlikte baş parmak geçişleri çalışılmıştır. Bir oktav aralığı bulan bu geçişlerde bilek rotasyonuna dikkat edilmediği takdirde, eli büyük olmayan icracılarda el pozisyonunda bozulmalar yaşanabileceği ve bu çalışmanın arpej çalışmalarına hazırlık niteliğinde olduğu söylenebilir. Bu tür arpej çalışmalarına hazırlık olarak baş parmak geçişlerine yönelik alıştırmalar farklı tonalitelere ve biçimlere çeşitlendirilmiştir.

Şekil 27. Rational Principles of Pianoforte Technique

Şekil 27’de yer alan alıştırmaların Do Majör dizi çalışmasına hazırlık niteliğinde olduğu, dizideki parmak değişimlerini belirttiği görülmektedir. Alıştırmada üst dizek parmakların tuşlar üzerindeki konumunu, alt dizek ise asıl çalınması gereken notaları göstermektedir. Benzer şekilde bir başka alıştırma da baş parmağın çalması gereken notaları süsleme şeklinde verilmesi ile oluşturulmuştur. Alıştırmada Şekil 28’de yer almaktadır.

Şekil 28. Rational Principles of Pianoforte Technique Exercise No 3b

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırma kapsamında incelenen egzersiz kitaplarında teknik çalışmaların ilk aşamasında beş parmak alıştırmalarına yer verildiği görülmektedir. Dizi çalışmaları için de önemli bir gereklilik olan parmak eşitliğinin kazanılması için öncelikle beş parmak alıştırmalarının çalışılması, hazırlık alıştırmalarının ilk aşaması olarak değerlendirilmektedir. "Uzun zamandır özenli bir şekilde yapılan dizi çalışması iyi bir piyano tekniği elde etmenin mutlak bir yöntemi olarak düşünülmektedir. Yeni başlayanlar beş parmak için uygun hazırlık egzersizleri ile elin doğru pozisyonunu kazanır kazanmaz bir oktav içerisinde dizileri çalışmaya başlamalıdır" (Zwintscher, 1887:12). "Dizinin her notasında mükemmel bir eşitlik elde etmek için forte'den piano'ya ve artikülasyon hareketini abartarak uzun bir zaman ağır tempoda çalışmalısınız. Dizi birbirine yakın notalardan (birkaç saniye mesafede) oluştuğu için, bir parmak çalarken diğer parmağın kaldırılması önemlidir, böylece bir sonraki ses bir öncekiyle karışmamış olur"(Delioux, 1869:23).

Parmaklar arasındaki vurgu eşitliğinin yanında, dizi çalışmaları için gerekli olan bir diğer teknik çalışma, pozisyon değişikliğini sağlayan parmak geçişleri olarak görülmektedir. Dizi çalışmalarına hazırlık aşamasında önemli bir yer tutan baş parmak geçişlerine yönelik alıştırmalar araştırma kapsamında incelenen kitaplarda farklı örneklerle karşımıza çıkmaktadır. Baş parmağın 2, 3 ve 4. parmakla olan rotasyonuna ilişkin alıştırmaların her kitapta görülmesine karşın 1-5/5-1 geçişine yönelik alıştırmalara *The Virtuosa Pianist*, *Complete School of Technic* ve *Rational Principles of Pianoforte Technique*'de yer verildiği tespit edilmiştir. Baş parmağın beşinci parmakla geçişine yönelik alıştırmaların her kitapta yer almaması durumunun, dizi çalışmalarında 1-5/5-1 parmak geçişine

yönelik bir pozisyon değişimi bulunmamasının bir sonucu olduğu düşünülmektedir.

Preparatory Exercises ve *Gammes Majeures et Mineures* kitaplarında yer aldığı üzere baş parmak geçişinin aynı tuş üzerinde gerçekleştirildiği alıştırmaların, parmak geçişi esnasında sesleri düşünmeden el pozisyonuna odaklanılmasını sağladığı söylenebilir. Bu sebeple bu alıştırmalar, hazırlık alıştırmalarının ilk aşamasında çalışılabilecek alıştırmalar olarak değerlendirilmektedir.

Gammes et Arpèges, Lisztiana ve *Ecole du Mécanisme* (Philipp) kitaplarında yer alan hazırlık alıştırmalarında, baş parmağın sabit tutularak diğer parmaklarla gerçekleştirilen parmak geçişi hareketinin bilek rotasyonunun kavranması sağladığı söylenebilir. Ayrıca benzer şekilde baş parmak ve bilek rotasyonunun sağlanmasını amaçlayan alıştırmalarda *The Virtuoso Pianist, Gammes Majeures et Mineures, Ecole du Mécanisme* (Philipp) ve *Rational Principles of Pianoforte Technique*'de olduğu üzere çift ses veya akor kullanımları da görülmektedir. Bu alıştırmalarda parmak geçişi esnasında el pozisyonunun değiştirilmemesi ve aynı zamanda parmakların güçlendirilmesinin amaçlandığı düşünülmektedir. Egzersiz kitaplarında karşımıza çıkan bu tip alıştırmalar ile ilgili olarak piyano pedagogları farklı görüşlere sahiptir. Dorothy Taubman, bu tür egzersizlerin fiziksel rahatsızlıklara sebebiyet vereceğini belirtmiştir. "Bu tür egzersizlerin uygulanmasının tendinit, gerginlik ve ağrıya yol açabileceği konusunda uyarmıştır. Rahatsızlıkların nedeni kaçınılmaz olarak bu tür egzersizlerin bir sonucu olan karşıt hareketten kaynaklanmaktadır" (Wristen, 1998: 61). George Kochevitsky de bu tür egzersizlerin doğal olmadığını belirterek Taubman'la aynı görüşü paylaşmıştır. "Doğru parmak bağımsızlığının herhangi bir tuşa basma becerisi ile sağlanabileceğini ve çalmayan parmaklarda gerginlik yaratmadan bir ton üretilmesini iddia etmiştir. Bunun başarılabilmesi için, çalmayı gerçekleştiren bütün yapı gerginlikten arınmış olmalıdır" (Kochevitsky, 1967, Akt: Wristen, 1998: 61).

İncelenen kitaplarda yer alan hazırlık alıştırmalarında bir diğer alıştırma türünün de dizi Do Majör tonalitesinde sıralı sesler üzerinde yapılan alıştırmalar olduğu görülmüştür. Alıştırmalar çoğunlukla Do Majör tonalitesinde yazılmış olup *École du Mécanisme* (Couppey), *Technical Exercises for the Pianoforte, Technical Studies, Lisztiana, Complete School of Piano Technic, Ecole du Mécanisme* (Philipp) ve *Rational Principles of Pianoforte Technique*'de siyah tuşları içeren egzersizler de yer almış veya Do Majör tonalitesinde yazılan alıştırmaların diğer tonalitelere transpoze edilmesi istenmiştir. Sonuç olarak incelenen kitaplarda dizi çalışmalarına hazırlık alıştırmaların her tonalite için ve tonalitenin gerektirdiği parmak geçişine yönelik olmadığı söylenebilir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda, dizi çalışmalarına hazırlık aşamasında;

- Dizi içerisinde parmak eşitliğini sağlamak amacıyla öncelikli olarak beş parmak alıştırmalarının çalışılması,
- Tekniğin doğru kavranması için alıştırmaların öncelikle ayrı ellerde çalışılması,
- Baş parmak geçişi alıştırmalarını ilk olarak tuşlara odaklanmadan yalnızca el pozisyonunu düşünerek aynı ses üzerinde gerçekleştirilmesi,
- El pozisyonuna ilişkin olarak baş parmağın uzun ses tuttuğu, iki, üç, dört ve beşinci parmağın rotasyonu sağladığı alıştırmaların yapılması,
- İki, üç, dört ve beşinci parmağın sabit tutularak baş parmak geçişine yönelik çalışmalar yapılması,
- Dizilerle aynı parmak geçişlerini içeren sıralı seslerin oluşturduğu alıştırmaların çalışılması,
- Sıralı sesleri içeren alıştırmalarda seslerin eşit olmasına dikkat edilerek çalışmalara müzikal dinamiklerin de dahil edilmesi,
- Alıştırmaların bütün tonalitelere transpoze edilerek her tonalite için egzersiz uygulanması önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Cortot, A. (1930). *Rational Principles of Pianoforte Technique*. Paris: Editions Maurice Senart.
- Coupey, F. (1856). *École du Mécanisme*. Paris: Jacques Maho.
- Creswell, J.W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. (Çev. M. Bütün, S.B. Demir) Ankara: Siyasal Kitabevi
- Delieux, Ch. (1869). *Cours Complet D'Exercices pour le Piano*. Paris: E. Heu.
- Faelten, C. (1886). *Preparatory Exercises*. Boston: Edition Schmidt.
- Ferrata, G. (1907). *Lisztiana*. New York: J. Fischer&Bro.
- Gieseking W. & Leimer K. (2013). *Piano Technique*. New York: Dover Publ.
- Hanon, C.L. (1873). *The Virtuoso Pianist*. Milan: Ricordi.
- Herz, H. (1854). *Petite Méthode Élémentaire de Piano*. Paris: J. Meissonnier Fils.
- Knerr J. (2006). *Strategies in the Formation of Piano Technique in Elementary Level Piano Students: An Exploration of Teaching Elementary Level Technical Concepts According to Authors and Teachers from 1925 to the Present*. Doctor of Philosophy. University of Oklahoma, Oklahoma.
- Philipp, I. (1897). *Exercices Pratiques*. Paris: A. Durand & Fils.
- Philipp, I. (1898). *Gammes et Arpèges*. Paris: A. Durand & Fils.
- Philipp, I. (1903). *Gammes Majeures et Mineures*. Lyon: Janin Frères.
- Pischna, J. (1904). *Technical Studies*. New York: G. Schirmer.
- Philipp, I. (1908). *Complete School of Technic*. Philadelphia: Theo Presser Co.
- Philipp, I. (1908). *Ecole du Mécanisme*. Lyon: Janin Frères.
- Sartorio, A. (1901). *Technical Exercises for Piano*. USA: Edition Wood.
- Şen S.B. (1999). *Piyano Tekniğinin Biyomekanik Temeli*. İstanbul: Pan.
- Wristen, B.G. (1998). *Overuse Injuries and Piano Technique: A Biomechanical Approach*. Doctor of Philosophy. Texas Tech University.
- Zwintscher, B. (1887). *Technical Exercises for the Pianoforte*. New York: G. Schirmer.

Seramik Panoların Oluşum Süreci ve Çağdaş Türk Seramik Sanatında Duvar Panoları

Öğr. Gör. Dr. Bengütay Hayırsever

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5247-533X>

Erciyes Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik ve Cam Tasarımı Bölümü, Kayseri – TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Memduha Candan Güngör

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4850-7447>

Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik ve Cam Tasarımı Bölümü, İzmir – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 24.02.2020

Kabul: 10.06.2020

On-line Yayın: 25.06.2020

Anahtar Kelimeler

Kültür

Seramik

Sanat

Seramik Duvar Panosu

İzleyici

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.44389>

Öz

Kültür, bir toplumu diğer toplumlardan ayıran, onu özel kılan, geçmişinin ve tarihinin en önemli değerleridir ve bireylerin üretici oldukları alanlarda hayata katmış oldukları tüm değerleri içinde barındırmaktadır. Kültür ve insan etkinlikleri ve bu etkinliklerin gelişimi, bireysel yaşamlardan toplumsal yaşama geçtikçe değişiklik göstermekte ve farklı sanatsal yaratıcılıklarla karşımıza çıkmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde seramik, insanoğlunun hayatına kap, kakak gibi günlük kullanım eşyaları olarak dahil olsa da, sonraki süreçlerde barınma ihtiyacından yola çıkarak mimari alanda, insanoğlunun yaşamını güzelleştirme ve estetik değerler katmasında temel malzemeyi oluşturmuştur. Anadolu'da yaşamış olan tüm uygarlıkların zengin mirası, her dönem bu topraklarda yaşayan sanatçılara ilham kaynağı olmuştur. Özellikle, Anadolu mimarisinin temel taşlarını oluşturan Selçuklu ve Osmanlı kültür-sanatı da, sanatçıların esin kaynağı olmuş ve bu değerler, sanatçılar tarafından imgeleştirilerek eserlerine yansımıştır. Cumhuriyet tarihiyle birlikte sanata ve sanatçıya verilen önem ve değer artmıştır. Yurt içi ve yurt dışı eğitim bursları, açılan seramik fabrikaları, özel atölyeler, sanat eğitimi veren kurumlar ve sanat galerileri sanatın tüm alanlarında olduğu gibi, çağdaş Türk seramik sanatında da önemli gelişmelerin başlangıcını oluşturmuştur. Anadolu'nun zengin kültürünün temellerini attığı, günümüz çağdaş Türk seramik sanatında sanatçılar bu kültürel kodlarla ve kendi kişisel yorumlarıyla, seramik duvar panolarını şekillendirmişlerdir. Üretilen eserlerin ana maddesi kil olmakla birlikte; teknoloji ile gelen yeniliklere ve malzeme çeşitliliğine açık olan sanatçılar, bu imkanlardan faydalanarak tarihsel süreç içerisinde üretmeye devam etmişlerdir. Bu çalışmada, tarihteki mimari yapılarda kullanılan seramik malzeme, çini, tuğla eserler ve çağdaş Türk seramik sanatında duvar panosu çalışan, seçilmiş sanatçılardan ve çalışmalarından örnekler verilerek irdelenmiştir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Hayırsever, B. ve Güngör, M. C. (2020). Seramik Panoların Oluşum Süreci ve Çağdaş Türk Seramik Sanatında Duvar Panoları. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 80, Summer, p. 323-340.

Making Process of Ceramic Panels and Wall Panels in Contemporary Turkish Ceramic Art

Lect. Dr. Bengütay Hayırsever

Erciyes University, Faculty of Fine Arts, Department of Ceramic and Glass Design, Kayseri – TURKEY

Asst. Prof. Dr. Memduha Candan Güngör

Dokuz Eylül University, Faculty of Fine Arts, Department of Ceramic and Glass Design, Izmir – TURKEY

Article History

Submitted: 24.02.2020

Accepted: 10.06.2020

Published Online: 25.06.2020

Key Words

Culture

Ceramic

Art

Ceramic Wall Panel

Audience

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.44389>

Abstract

Culture, is the most important values of a society's past and history, that distinguishes it from other societies and makes it special. In the branches where people are producers, they contain all the values they add to life. Culture and human activities vary as the development of these activities changes from individual to social life and come up with different artistic creations. In the historical process, ceramics entered the life of human beings as daily use items such as pots and pans. In the next period, it has been a sought after material for beautifying people's lives in the architectural field and adding aesthetic values. The rich heritage of all civilizations that lived in Anatolia has always been a source of inspiration for artists living in this land. Especially, Seljuk and Ottoman culture and art, which constitute the cornerstones of Anatolian architecture, have also been an inspiration to the artists who envisioning these values and reflected them in their works. With the history of the Republic, the importance and value attached to the arts and artists have increased. Domestic and international education scholarships have been given, ceramic factories, private workshops, art education institutions and art galleries have been opened. These factors were the beginning of important developments in contemporary Turkish ceramic art as well as in all branches of art. In contemporary Turkish ceramic art, of which, the rich Anatolian culture laid the foundations, the artists shaped ceramic wall panels with these cultural codes and their personal interpretations. Although the main ingredient of the produced works is clay; the artists, who are open to innovations and material diversity coming with technology, continued to produce in time by making use of these opportunities. In this research, ceramic materials used in historical architectural structures as tiles, brick works and wall panels in contemporary Turkish ceramic art are examined by giving examples from selected artists and their works.

1. GİRİŞ

Sanat, insan yaşamında ilkel çağlardan beri süregelen bir oluşumdur. Sanat, insana has bir üretim olduğuna göre; insan yaşamındaki duygular, düşünceler, hayaller ve algıları doğrultusunda hem doğayı hem de çevresinde yaşanan tüm olayları anlatmada farklı malzemeler kullanarak bir sanat ürünü ortaya koyagelmiştir.

Sözen ve Tanyeli'ye göre; artık eskimiş bir formülleşmeyle sanat, güzellik ülküsünün bir ifadesi iken; günümüzde güzellik ülküsünün sanatsal ifade için bir zorunluluk olmadığı, çağdaş sanat düşüncesi evreninde bu bakış açısının bir yeri kalmadığı kesin gibidir. Dolayısıyla sanatı bugün Thomas Munro'nun tanımıyla "doyurucu estetik yaşantılar oluşturmak amacıyla dürtüler yaratma becerisi" diye tanımlamak olanaklıdır (Sözen ve Tanyeli, 2005:266).

İnsanoğlunun sanat kavramı ile birleştirdiği olgular, kendi bilinçaltının yarattığı algular ve bu alguların yaşadığı çağ, sosyal çevre, kültürel, sosyal ve ekonomik ilişkileri ile ilintilidir ve toplumların tarihe katılmalarının tüm eylemlerini kapsamaktadır ve bir estetikçi bakış açısıyla kodlandığı gibi "Sanat ifadeleri ve yapıtları asal olarak toplu bir bilincin ve doğa ile insanoğlu arasındaki belirli devinimin bireysel görünümleridir. Sanatçı bu toplu bilincin ve bu devinimin bir katta biçim bulması için bir katalizördür" (Erzen, 1975:319).

"Kültür içinde insan, yalnızca etkin olmakla kalmamakta, kendini geliştirmekte, değiştirmekte, aynı zamanda, kendi etkinliğinin konusu ve sonucu olmaktadır. İnsan etkinliği ile kültür arasındaki ilişki, yalnızca bu etkinlik içinde kültürün, insanın oluşum, gelişim ve varoluşunun nedeni ve kaynağı olarak görüldüğü ölçüde anlaşılabilirlik kazanmaktadır" (Mejuyev,1987: 96).

Genel olarak, kültürün tükenmez ana kaynağı insandır. Kültür olgusunu oluşturan her ögede insanın düşüncesi ve eylemleri yer almaktadır. Tarihsel süreçte insanoğlu, gittiği her mekana ve zamana, kendisiyle birlikte yaşam ritüellerini de götürmüştür. "Toplumsal kültür, bu bağlamda bir toplumun diğer toplumlardan farklılık göstermesine neden olan, onu özgün ve özgür yapan o toplumu "geçmiş zenginliği"ne sahip kılan değerler bütünüdür." (Erinç, 1995:12) Sanat ve kültürün önemi bu bağlamda başlamaktadır. Her topluluk, kendi ihtiyaçları doğrultusunda kendi kültürünü yaşatır. Buradaki ortak amaç daha rahat, daha güzel bir hayat sürdürmek ve bu esnada hayatı güzelleştirebilmektir. Bu sebeptendir ki topluluklar içerisinde gelişen kültür, hayata dair her şeyi kapsamaktadır. Tüm bu açıklamaların ardından, kültürü bir kez de şu şekilde tanımlamak olanaklıdır. Kültür; "geçmişin birikimleri üzerine toplumsal kurumların yaptığı düzenleme, destekleme ve kontrol eylemleri ile sağlanan bir yaşam tasarımıdır ve o toplumun vazgeçilmez temel boyutlarından biridir. Kültür, toplum üyeleri arasında kurulan bir köprü gibidir" (Erinç,1995: 35). Kültür ile sanat, adeta bir elmanın iki yarısı gibi birbirini tamamlayan iki eşit parça olmakla birlikte, toplumların sanat faaliyetleri toplumlara yön vermede, kültür kavramı da sanata yön vermede iki ana unsurdur. Sanat, kültürel yönden gelişebilmek için insan kaynağından beslenmektedir. Sanat eserleri yaşadığı çağ ve zamanın kültürel izlerini taşımaktadır. Kültürel devamlılığın sağlanması açısından üretilen eserler, çok önemli bir kültürel envanter değeri taşımaktadır. Bu sebeple de, sanat içerisinde, zaman ve mekan kavramlarına göre tarihi bir belge olma özelliği barındırır. Geçmiş yüzyıllarda hayranlıkla izlenen sanat yapıtlarının, çağımızda insanlar tarafından izlenebilmesi büyük bir ayrıcalık oluşturmaktadır.

Bir sanat yapıtını sanat yapan, bize anlattıkları, ilettikleri ve hayatımızın içinde uygun bir değer almasıdır. İnsanın geçmiş ile bugünü arasında kültürel bir bağ oluşturabilen, düşündürebilen sanat eseri kendi değerini kendi yaratmış olmaktadır. Geçmişin tarihsel ve kültürel yansımalarını bir sanat eserinde bulmak, biçim ve içeriğine dahil olmak algısı, sanat eserine duyulan hayranlık, saygı ve ilgi

kavramlarını pekiştirmektedir. “Bir sanat yapıtının bildirimde bulunması, daha parlak bir ifadeyle, potansiyel alıcısı ile konuşabilmesi; o yapıtın sanatçısı tarafından var edilmesi yanı sıra, alıcısının onu algılaması, anlaması, yorumlaması süreçlerini de içerdiğine göre, bitmeyebilecek bir zamana yerleşebilir. Bu zamanı sürdürebilen yapıt ise, daha önce de belirtildiği gibi sanat tarihi, antika olma ya da çağdaş-çağcıl sanat anlayışı içinde var olma ayrıcalığını koruyabilmesi demektir. Böyle bir yapıtın “hala” söyleyebilecek bir şeyleri var demektir” (Erinç, 1995:105). Seramik sanatı bağlamında ortaya konan eserler, özellikle de iç ve dış mekan uygulamaları, bu tip bir iletişimin estetik biçimlerdir.

“Seramik, geleneksel bir anlatım dili ile şu şekilde tanımlanır: Organik olmayan malzemelerin oluşturduğu bileşimlerin, çeşitli yöntemler ile şekil verildikten sonra, sırlanarak veya sırlanmayarak, sertleşip dayanıklılık kazanmasına varacak kadar pişirilmesi bilim ve teknolojisidir. Bu tür bir tanımlamanın yanı sıra seramik, aynı zamanda bir sanat dalıdır” (Arcasoy, 1983:1).

İnsanlık tarihi kadar eski ve köklü bir geçmişi olan seramik, tarihsel süreç içerisinde insanoğlunun zekası ve yaratıcılığı ile çok farklı sanatsal ifadelerle insan algısına sunulmaktadır. Özellikle, mimari mekanlar da kullanılan seramikler, salt bir malzeme olmanın dışında, kendilerine özgü mekanlarda, özgün tasarımlarla karşımıza çıkmaktadır. Seramik, günlük kullanım eşyasından, dini idollere, kil tabletlerden, tuğla ve iç-dış mimari uygulama seramiklerine kadar geniş bir malzeme çeşitliliği ile hammaddesi kil olan bir malzemeyle, çağlar boyunca üretilerek günümüze kadar ulaşmış ve yaşadığı dönemin sosyal ve kültürel yaşantısına ışık tutmuştur. Günümüzde de seramik, teknolojinin gelişmesi ve ilerlemesiyle birlikte sanayide, teknolojide, uzay teknolojisinde ve mimaride iç ve dış mekanlar da, yüzey kaplamaları ve mimari seramik uygulamaları olarak günlük hayatımızda yerini almıştır. Özellikle mimarideki seramik uygulamalar, gün geçtikçe daha fazla gündelik hayata karışmakta, iç ve dış mekanlar da yerini almaktadır.

“Mimari seramikler, her türlü pişmiş topraktan yapılan yapı malzemelerini kapsayan geniş bir terimdir. Tarih öncesi çağlardan günümüze kadar, toprağın pişmiş olarak mimari yapılarda kullanımı, su geçirmezlik, ateşe dayanıklılık, hijyen ve dekoratif özellikleri nedeniyle tercih nedeni olmuştur. M.Ö.4000’lerin başından itibaren Sümerler döneminde tapınaklarda görülen mozaik şeklindeki pişmemiş kil kaplama örneklerinin ardından kerpicin yanı sıra pişmiş toprak malzemeler ve tuğla şeklinde cephe kaplamalar mimaride görülmeye başlanmış, Mezopotamya’da Sümerler, Babiller, Asurlular, Elamlar gibi medeniyetler zamanında tuğla, anıt niteliğindeki mimaride yaygın olarak kullanılmıştır (Çobanlı ve Okur, 2006:2/13).

Mimari yapılarda pişmemiş kil kaplama uygulamalarına tarihteki ilk örnek; 1979 yılında Unesco dünya mirası listesine dahil edilen Choga Zanbil Tapınağı’dır. Tapınak, yaklaşık 1300 x 1000 metre gibi bir alanda, aralarında üç adet ham tuğla duvardan oluşan bir alanı içeren “Dur Unt Ash” adlı şehir içerisinde yer almaktadır. Duvarların içi kerpiç, dış cephesi tuğladır ([www.http://tr.irancultura.it](http://tr.irancultura.it)). (Görsel 1)

Görsel 1. Chaga Zanbil, Ziggurat, İran

(<https://www.irancultura.it/wp-content/uploads/2019/08/Khuzestan-Choghazanbil-4.jpg>)

Bu yapılardaki malzeme niteliğinin önemi dışında göze çarpan diğer unsur ise, seramiğin mekana kattığı estetik olgudur. “Seramiğin mimari yapılarıdaki kullanım alanlarından biri olan seramik panolar, ilk olarak Mısır ve Mezopotamya’da yapılan mekanların yüzeylerini dış etkilerden korumak ve süslemek amacıyla kullanılmıştır. Renkli tuğlalar bu anlamda ilk seramik pano örnekleri olarak kabul edilebilir” (Kılıç, 1998:6). Babil kralı II. Nebulkadnezar tarafından, Tanrıça İştâr adına yapılan İştâr Kapısı, M.Ö. 575’te Yeni Babil Devletinin başkenti Babil’de inşa edilmiştir. Kapı tarihte ilk sırlı mimari yüzey uygulaması örneği olarak kabul edilir. (<http://www.sanattarihplatformu.com>) (Görsel 2)

Görsel 2. İştâr Kapısı.

(<https://tr.broadwayblogspot.com/3836-the-story-of-one-masterpiece-ishtar-gate.html>)

Anadolu uygarlıklarındaki örneklere baktığımızda, pişmiş toprak ve çini malzemenin dini yapılar ve kamusal mekanlardaki binalarda, hem iç ve dış yüzeylerini kaplamak hem de estetik bir değer katmak amaçlı kullanıldığı görülmektedir. “Anadolu Selçuklu mimarisindeki tuğla işçiliğinde; minare, kubbe, kaska, kemer, tonoz gibi unsurlarda tuğla kullanılır” (Öney,1998:60). O dönemin

yapıları incelendiğinde, tuğlaların dekoratif bir düzenle, gövdeye zikzak, çapraz ya da farklı tekniklerle yerleştirildiği gözlenmektedir. "Tuğla, Anadolu'da iki şekilde kullanılmıştır. Birinci kullanım yolu, yapısal niteliğin ağır bastığı tuğla örgülerdir. İkinci kullanım durumu, kesme tuğla kaplamalardır. Kaplama ile özellikle geometrik örgüler gerçekleştirilir. Bu tür bezemeler için özel tuğlalar hazırlanır" (Öney, 1998:60). "Anadolu Selçuklu mimarisinde kare gövde olarak anılan tuğla türbelerden iki örnek tanınır. Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesindeki Melikgazi Türbesi, mekan olarak biçimi ve tuğla işçiliğinin zenginliği ile (Görsel 3), Aksaray Ervah Tepe'deki türbenin de benzer özellikleri dolayısıyla, İran'daki Büyük Selçuklu dönemi örnekleriyle yarışabilir düzeydedir." (Bknz Öney, 1998:67)

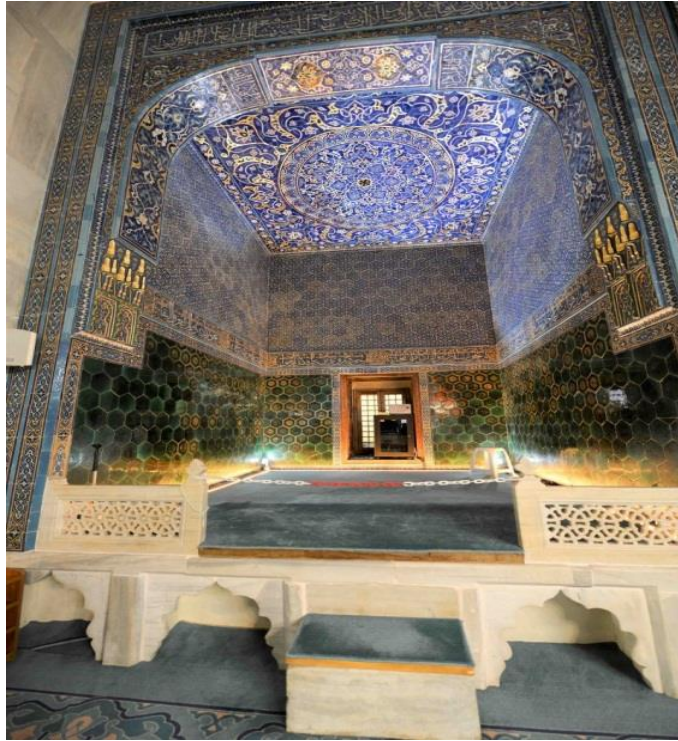
Görsel 3. Kayseri, Pınarbaşı Melik Danişmend Gazi Türbesi, 12. yy Sonu
(<http://www.5harfliler.com/anadoluda-mumya-olmak-hic-kolay-degil/>)

Anadolu Selçuklu mimari süslemelerindeki üslup ve teknik, Osmanlı sanatında da etkilerini göstererek, seramik sanatında iki önemli üretim merkezi olan İznik ve Kütahya'da dini yapılarda kendilerine özgü uygulamalar ve desenlerle, süsleme ve bezeme ögesi olarak kullanılmıştır. Bu tür mimari yapılara örnek olarak, Bursa Yeşil Cami ve Yeşil Türbe verilebilir. (Görsel 4)

Görsel 4. Bursa, Yeşil Türbe, Çini Dış Cephe Kaplaması.
(<https://narseramik.com/bursa-yesil-turbe.php>)

Bursa Yeşil Cami’de çok çeşitli renklerde çinilerin ve bu çini çalışmalarında kullanılan altın yıldız dekorların, ışığın etkisiyle yapıya önemli bir görsel zenginlik kattığı açıkça görülmektedir. (Görsel 5)

Görsel 5. Yeşil Cami, Bursa.
(<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekler/yesil-cami>)

Selçuklu ve Osmanlı mimarisinde, saraylar, kervansaraylar, konaklar, camiler, medreseler ve türbeler gibi yapıların süsleme ve bezemelerinde, çini ve seramik rölyef uygulamalar kullanılmıştır.

“Türk çini ve seramik sanatı özellikle 13. ve 19. yüzyıllar arasında büyük gelişmeler göstermiş, çeşitli teknikler, zengin renk ve desenlerle dünyada beğeni kazanmıştır. Mimariye bağlı gelişen çini sanatı, Anadolu’ya Selçuklularla girmiş, çeşitli tekniklerle en güzel ve en başarılı örneklerini vermiştir. Osmanlı sanatında da çinicilik desen ve renklerdeki sürekli atılımlarla hep gelişmiştir. 15. yy sonu ve 16. yy başlarında yapılan mavi beyaz seramikler porseleni hatırlatan sert ve pürüzsüz hamurları, ustalıklı desenleri ile ayrıcalıklı seramiklerdir.”

(Gezgin, <https://www.gorselsanatlar.org/heykel/orcun-ilter-ve-maskeleri/?wap>)

Kuşkusuz, Anadolu Selçuklu döneminde ve Osmanlı İmparatorluğu döneminde yapılmış, çok sayıda örnek olarak gösterilebilecek dini yapılar ve örnekler bulunmaktadır. Çalışmanın konusu olan seramik duvar uygulamaları kapsamında, araştırmanın temelini oluşturması bakımından sınırlı sayıda örnek verilmiştir. Makalenin buradan sonraki bölümünde yazının asıl konusu olan Cumhuriyet tarihindeki örnekler üzerinde durularak, çağdaş anlamda, seramik duvar panosu uygulamalarına yer verilecektir.

2. ÇAĞDAŞ TÜRK SERAMİK SANATINDAN ÖRNEKLER

Geleneksel Türk Seramik Sanatı olarak adlandırılan bu dönemden sonra Cumhuriyetin ilanı ile Çağdaş Türk Seramik Sanatı başlığı adı altında anılan yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde eğitim ve sanatta büyük atılımlar yapılarak, ülkedeki genç sanatçılar, hem eğitim almak hem de görgü ve bilgilerini arttırmak amacıyla, yurtdışındaki eğitim kurumlarına gönderilmişlerdir. İsmail Hakkı Oygur, Hakkı İzzet, Vedat Ömer Ar gibi sanatçılar bu süreçte eğitim alan sanatçılardır ve yurda döndükten sonra, eğitim kurumlarında seramiğin eğitimin vermişlerdir. Eğitim ve Seramik Sanatında eğitim üzerine önemli gelişmeler kaydedilirken, Türkiye’nin ilk seramik sanatçısı olarak kabul edilen Füreyâ Koral, Türkiye’de kişisel seramik atölyelerinin başlangıcını oluşturarak, atölyesinin kapılarını adeta bir okul gibi genç sanatçılara açıp, pek çok sanatçıya uygulama ve çalışma imkanı sunmuştur. Koral’ın seramik atölyesi, çağdaş anlamda ilk atölyedir ve seramik sanatı açısından önemli bir atılımdır.

Türkiye’de seramik sanatının önemli gelişmelerden bir diğeri de, 1955 yılında Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksekokulu kurulmasıdır. Hakkı İzzet, 1957 yılında öğretime başlayan Seramik Sanatları Bölümünü kurmuştur. İstanbul Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksekokulu’nun kurulmasında önemli rol alan ve dönemin okul yöneticisi olan Grafik sanatçısı Prof. Mustafa Aslier o dönemi şöyle dile getirmiştir:

“Tatbiki Güzel Sanatlar eğitimi, endüstrileşmenin doğurduğu oldukça yeni bir sanat eğitimi alanıdır. Endüstri ürünlerine güzel biçim verme ve sanat eğitimi endüstriye yönelik duruma getirme çabaları, ilk defa geçen asrın ikinci yarısında İngiltere’de başlamıştır. Ancak endüstriye yönelik sanat eğitiminin bilinçli ve etkili bir şekilde ele alınması, 1920’de Almanya’da kurulan ‘Bauhaus’ okulu ile gerçekleşmiştir. Okul on yıl sonra kapanmış olmasına rağmen etkileri, özellikle ikinci dünya savaşından sonra, bütün dünyaya yayılmıştır. Bugün, ileri endüstri ülkelerinin hepsinde, Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksekokulları veya Akademileri, Dizayn Yüksekokul veya Akademileri adı altında öğretim yapan çeşitli okullar vardır. İstanbul’daki Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksekokulu kurulurken, Almanya’nın bu yönde yaptığı öncülük dikkate alınarak Stuttgart Akademisinden Prof. Adolf Schneck danışman olarak getirilmiştir” (Aslier, earşiv.sehir.edu.tr).

Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksekokulunda yetişerek, Türkiye’de çağdaş seramik sanatına yön veren Sadi Diren, Ayfer Karamani, Alev Ebüzziya, Erdiñ Bakla, Erdoğan Ersen gibi sanatçılar, Füreya Koral’ın adeta bir okul niteliği taşıyan atölyesinde yetişen Bingül Başarır, Mehmet Tüzüm Kızılcan, Atilla Galatalı ve izleyen yıllarda Hamiye Çolakoğlu gibi değerli sanatçılar, seramik sanatına yön veren ve çalışmaları ile dönemin tanınan öncü sanatçıları olmuşlardır. “1950’de kurulan Eczacıbaşı sanat atölyesi, bu alanda mücadele veren kurumlardan biridir. Çeşitli tarihlerde seramik sanatçılarımız, bu fabrika bünyesinde, sanatsal çalışma ve araştırma imkanları bulmuşlardır. Bu isimler arasında, Sadi Diren, Melike Kurtiç, Atilla Galatalı, Alev Ebüzziya’yı sayabiliriz.” (Ağatekin, 2002:6).

1950’li yıllarda Nejat Eczacıbaşı’nın fabrikalarının bir bölümünde, sanatsal seramik atölyeleri kurması ve seramik sanatçıları destekleyerek bu atölyelerde imkan sunması, seramik sanatı ve sanatçıları için olumlu bir adımdır. Sanatçılar, bu atölyelerde çalışarak, kendi sanatsal çalışmalarını geliştirmişlerdir. “Bu döneme kadar, Geleneksel Türk seramik sanatında duvar süsleme, duvar çinisi olarak görülen seramik, bu dönemle birlikte plastik görsel boyutunu, duvar panosu çalışmalarında da gösterir. Bu tarz çalışmalar aynı zamanda Çağdaş Türk Seramik Sanatı’nın verdiği ilk ürünlerdir. Bu anlamda ilk çalışmaları, Füreya Koral ve Sadi Diren’de görürüz.” (Ağatekin, 2002:6) (Görsel 6-7)

Görsel 6. Füreya Koral, Divan Pastanesi, Seramik Duvar Panosu, İstanbul/Türkiye, 1968.

(<https://www.google.com.tr/search?q=f%C3%BCreya+koral+divan+pastanesi&tbm=isch&source=iu&ictx=1&fir=MaFD02S9kaeGaM>)

Cumhuriyet tarihinde ilk kişisel seramik atölyesini açan Füreya Koral’ın, 1968 yılında İstanbul’da Divan pastanesine çalışmış olduğu seramik duvar panosu, Türkiye’de, mimaride sanatsal olarak uygulanan ilk duvar seramiği özelliğini taşıması bakımından önemli bir örnektir. Sanatçı, farklı teknik ve malzemelerle çok sayıda eserler üretmesine rağmen, seramik sanatı ile ilgili kaynaklarda, kamusal binalara çalışmış olduğu mimari seramik duvar uygulamaları ve sanatında simge olarak kullandığı ‘kuşları’ ile anılmaktadır.

Görsel 7. Prof. Sadi Diren Seramik Duvar Panosu, “Dünya’da Barış”, Avrupa Konseyi Parlamento Binası, Strasburg/Fransa, 1977.

(<https://m.bianet.org/bianet/yasam/194081-bu-dunyadan-bir-sadi-diren-gecti-dunyada-baris-kaldi>)

Sadi Diren’in “Dünyada Barış” ismini verdiği panosu, 1977 yılında, Türkiye Cumhuriyeti adına Avrupa Konseyi’ne hediye edilmiştir. Strasburg’da, Avrupa konseyi, yeni bir bina yapacağı zaman, konsey üyesi olan ülkelerden kendi ülkelerinin kültürlerine ait eserler talep etmiş, bu isteğe istinaden sanatçı, resimde görülen seramik panoyu gerçekleştirmiştir. Sadi Diren, ülkesinin değişik yerlerinde yaptığı eserlerin zamanla unutulmasına, terk edilmesine, yıkılmasına kırgındı ancak, sanatçının bu eseri, 1977 yılından bu yana, uygulandığı yerde, yani Avrupa Konseyi binasında bulunmaktadır. (<https://m.bianet.org/bianet/yasam/194081-bu-dunyadan-bir-sadi-diren-gecti-dunyada-baris-kaldi>)

Eserlerinde, Hitit ve Frig gibi Anadolu medeniyetlerinden esinlenen Diren, yurtiçi ve yurtdışında almış olduğu seramik eğitimi ile çalışmalarını zenginleştirmiştir. Sanatçı, doğa, insan, barış gibi güncel konulara yönelmiş, üç boyutlu formlar ve pek çok kamu binasına uygulanmış duvar panoları olarak ürettiği eserlerle, Türk Seramik Sanatı’nda önemli yer edinmiştir.

Görsel 8. Erdoğan Ersen, Swiss Otel Büyük Efes, İzmir/Türkiye. (Bengütay Hayırsever Kişisel Arşiv)

Erdoğan Ersen, 1957 yılında Eczacıbaşı için Vitra Sanat Atölyesini kurmuştur. Burada, Atilla Galatalı, Filiz Özgüven, Candeğer Furtun ve Alev Ebüzziya gibi sanatçılarla çalışan Ersen, seramiğe

Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksekokulunda süsleme sanatlarında öğrenciyken Sadi Diren' in teşviki ile başlamış, sonrasında, pek çok kamu ve kuruluş binasına seramik duvar panosu çalışmıştır (Bkz. buyukefessanat.com). (Görsel 8) Sanatçı, Swiss Otel Büyük Efes İzmir'de bulunan panosunda arkeolojik imgeleri özellikle de Hitit motiflerini içselleştirerek, şekillendirdiği rölyeflerinde çok renkli bir üslup sergilemektedir.

Görsel 9. Atilla Galatalı, Swis Otel Büyük Efes İzmir (Bengütay Hayırsever Kişisel Arşiv)

Atilla Galatalı'nın sanat hayatında, duvar panolarının ayrı bir yeri bulunmaktadır. Sanatçı, seramiğe başladığı ilk yıllardan itibaren, seramiğin işlevselliğine değil, plastik özelliğine ilgi duymuş ve bu üslupta çalışmalar üretmiştir.

“Sanatçı, duvar panolarında seramiğin mimari boyutunu yakalar, çini geleneğini çağdaş bir söylemle yeniden yorumlar. Uygulamaları, yalnızca duvarı giydirmekten, ortamı renklendirmekten ibaret değildir; mimari mekanın kimliğini, işlevlerini ön plana alan çözümler üretir. Mekandan rol çalmayan, ama kendini de asla ezdirmeyen, yüzeydeki hareket çeşitliliğiyle ortama enerji ve dinamizm kazandıran kişilikli yapıtlar ortaya koyar. Atilla Galatalı'nın seramik yüzeyin hareketine kazandırdığı ritmik dalgalanma ve kırılmalar, sanatçının soyut form çalışmalarında amaçladığı hacim ve mekan ilişkilerinin sürekliliğiyle de bütünleşir. Atilla Galatalı, iri ve dolu biçimlere, her formun içsel oluşumu hakkında dinamik bir anlam üstünlüğü katabilmektedir” (Çanakkale Seramik Yayınları, 1996:38, 66). (Görsel 9)

Görsel 10. Jale Yılmabaşar "Göz =Dünyaya Açılan Pencere" Hürriyet Gazetesi Teras Panosu (Bengütay Hayırsever, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Seramik Anasanatdalı Sanatta Yeterlik Tezi, İzmir, 2019)

Türkiye'nin ilk kadın seramik profesörü olan Jale Yılmabaşar, sanatın birçok dalında çalışmalar yapan bir sanatçıdır. Yılmabaşar, kendine özgü motifleri (Horoz ve Göz), Anadolu motifleriyle harmanlayarak, renkli, coşkulu bir üslupla eserlerinde kullanmıştır. Özellikle, mimarideki seramik duvar panolarında, seramiğe özgü her türlü tekniği kullanmış, yurtiçi ve yurtdışındaki pek çok binada eserleri yer almıştır. (Görsel 10)

Görsel 11. Hamiye Çolakoğlu, "Derman Çeşmesi" Anıtsal Çeşme, 1986, Hacettepe Üniversitesi Kampüsü, Ankara
(<https://www.arkeolojikhaber.com/haber-hacettepe-universitesinde-hamiye-colakoglu-muzesi-kurulacak-24802/>)

Hamiye Çolakoğlu'nun 1986 yılında tasarlayıp uyguladığı "Derman Çeşmesi" isimli anıtsal seramik çeşme panosu, Hacettepe Üniversitesi Kampüsü girişinde bulunmaktadır. Sanatçı, çalışmasını monte ettikten kısa bir süre sonra, genç yaşında kardeşini kaybetmiştir. Bu sebepten de çeşmeye ayrı bir değer vermiş, çalışmayı Derman Çeşmesi olarak adlandırmıştır. (Görsel 11) Üzerinde "Sevgi Tüm Güzelliklerin Kaynağı" yazılı olan panoda kuş ve çiçek motifleri rölyef olarak çalışılmıştır. (Bknz [https://www.arkeolojikhaber.com/haber-hacettepe-universitesinde-hamiye-colakoglu-muzesi-kurulacak-24802/](https://www.arkeolojikh Haber.com/haber-hacettepe-universitesinde-hamiye-colakoglu-muzesi-kurulacak-24802/)) Türk Seramik tarihinde önemli bir yere sahip olan Toprak Ana olarak bilinen sanatçı pek çok teknikte formlar, iç ve dış mekanda pek çok duvar panoları çalışmıştır. Dış mekanda, hem pano hem de çeşme gibi işlevsel özelliği de olan anıtsal çalışma, bu alanda çalışılmış nadir eserlerdendir. Hamiye Çolakoğlu, seramiği hem tarihsel boyutu ile hem de çağdaş boyutu ile ele alarak, her daim çıkış noktasının Anadolu olduğunu vurgulayan sözlerle ve uygulamalarla, toprağın hikayesini tüm formlarına ve seramik duvar panolarına yansıtmıştır.

Sanatsal panolar, mekana özel tasarlanan, sanatçının mimarlar ile işbirliği içinde çalıştığı, özgün tasarımlardan oluşan, kendine özgü bir nitelik taşıyan duvar panolarıdır.

"İç ve dış mekânda seramik panoların kullanımının yaygınlaşması sanat ile mimari tasarımı bütünleştiren, mekâna özgünlük katan değerlerdir. Kamusal alanda yapılan bu sanatsal çalışmalar, mekâna toplumsal olarak bir anlam kazandırma ve o mekâna yeni bir yaşam alanı katma amaçlıdır. Duvar uygulamasının yer aldığı mekân sanat yapıtıyla birleşerek adeta yeni bir mekân oluşturur. Yapıt, mekan ve izleyici arasında kurulan iletişim aynı zamanda yaşanan zamana dâhil olmuştur. Sanat eserinin mekânla olan etkileşimi, sanat eseri ve izleyici arasında bir iletişim kurulmasını sağlar. İzleyici mekân içerisinde kendini yalnız hissetmez. İzleyici ile sanat eseri arasında mesafe ortadan kalkar, o yüzden de rahat iletişim kurar, izler, dokunur, dayanır, fotoğraf çeker. Bir şekilde temas kurar. Böylelikle izleyicide mekâna ait bir duygu oluşur. İzleyicideki bu görme eylemi, hissedip yaşayabildikleri duygular, kendi hayal güçleri ve geçmiş deneyimleri kadardır". (Hayırsever, 2019:16)

Bireyin günlük yaşamında her an karşılaşabileceği seramik panolar, izleyici konumunda olan birey ve sanat eseri arasında bir iletişim yaratmaktadır. Her eserin kendine özgü bir anlatımı vardır ve her izleyicinin eseri algılaması farklıdır. Günümüzde;

"Seramik duvar panoları bugün, iç ve dış dekorasyonda yalnızca boyalı yüzeyler olarak ele alınmamakta ve kullanıldığı yerin özelliğine göre belirli işlevler yapacak biçimde geliştirilmektedir. Seramik sanatçısının yaratıcı gücüyle biçimlenen ve renklenen kil, uygulandığı yüzeylere kişilik kazandırmanın ötesinde seyredenlerin ruhsal durumlarını etkileyebilmekte; sükunet, canlılık, rahatlık gibi duygular uyandırabilmektedir. Başka bir deyişle, yarattığı eser, sanatçının o eserin yer aldığı mekan ya da cephesini süslediği binayla ilgili olarak vermek istediği mesajı ya da öğütlediği ruhsal durumu anlatma biçimidir. Örneğin bir işyerinin müşterilerine soğuk ya da resmi gelebilecek atmosferi, bir seramik panoda bilinçaltına verilecek bir mesajla samimi ve dost bir havaya dönüştürülebilir; banka ve bekleme salonu gibi yerlerde uygulanacak gözü oyalayıcı kompozisyonlarla beklemenin sıkıcılığı azaltılabilir; bir binanın dışına konacak panolarla çevreden gelip geçenlerin dikkatini çekmesi yada hangi amaçla kullanıldığının, içinde ne bulunduğu anlatılması mümkün olabilir" (Yılmabaşar, 1980:127).

Sanat eserinin bulunduğu, sergilendiği, yer aldığı mekanla ilişkisi, bir başka deyişle eserin mekana kattığı değer ayrı bir önem taşır. Eser, mekanla var olarak, tüm mekanı etkisi altına alır. Lefebvre, mekanın önemi ile ilgili olarak şu saptamalarda bulunur;

"Mekan kavramı, zihinsel olanla kültürel olanı, toplumsalla tarihseli birbirine bağlar. Karmaşık bir süreç oluşturur. (Yeni, meçhul mekanların, kıtaların ya da evrenin) keşfi; (her

topluma özgü mekansal örgütlenmenin) üretimi; (yapıtların, manzaranın anıtsallığı ve dekoruyla birlikte şehrin) yaratılması. Bu, evrimsel ve genetik olarak işlese de bir mantığı vardır. Aynı zamanlılığın genel formudur bu mantık; çünkü her mekansal düzenleme, zekanın üst üste binmesine ve eşzamanlılığı üreten öğelerin maddi olarak bir araya gelişine dayanır" (Lefebvre, 2014:25).

Seramik duvar panoları, buldukları mekanlarda kent olgusunun oluşmasını sağlamakta ve mimariyle bütünleşerek günlük yaşamda bireylerin sanat eserleriyle buluşmasını sağlamaktadır.

"Mekanla seramik duvar panolarının ilişkisini düşündüğümüz zaman, öncelikli olarak mekânın duvarları baz alınır. Mekâna dâhil olacak olan çalışma, o mekânın işlevine göre tasarlanır. Aslında tüm sanat eserleri mimari ile ilişkilidir. Mekânın içindeki sanat eserleri, görsel ve estetik olarak mekânı destekler. Sanatsal çalışmanın yerleştirilmesiyle beraber, mekânlar yaşayan mekânlara dönüşürler ve artık seramik duvar panosu, uygulandığı duvar ile birlikte, kişisel yorumları, anıları, eleştirileri ve beğenileri içinde barındırır hale gelir." (Hayırsever, 2019:13)

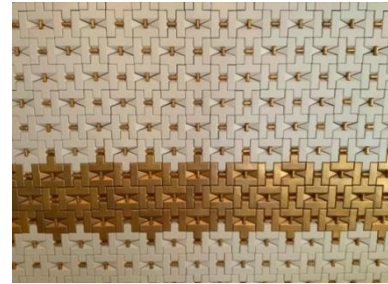
Seramik panolar, mimari yapılarda estetik kazanımları arttırmak, yüzeye hareket kazandırmak, yüzeydeki hacim ve mekan ilişkileriyle birlikte tasarlanarak mekanın görsel olarak değerini arttırmak amacıyla uygulanmaktadır. Çağdaş Türk seramik sanatçıları, Mehmet Tüzüm Kızılcın, Mustafa Tunçalp, Zehra Çobanlı ve daha sonraki kuşak sanatçılardan Hüseyin Özçelik, Atilla Cengiz Kılıç, Bengütay Hayırsever, Özgür Yıldız, Anadolu'nun zengin kültüründen esinlenerek, hastane, metro, otel, fabrika, restoran, okul, havaalanı, iş merkezleri gibi pek çok kamu ve özel binalarda, binanın işlevine uygun olarak tasarladıkları seramik pano uygulamaları yapmışlardır.

Görsel 12.

Görsel 13.

Görsel 14.

Görsel 12.13.14. Mehmet Tüzüm Kızılcın, Doğramacıade Ali Paşa Cami, İç ve dış mekan seramik duvar uygulamaları, Bilkent /Ankara /Türkiye. (Mehmet Tüzüm Kızılcın Kişisel Arşiv)

Sanatçı Mehmet Tüzüm Kızılcın, 1968 yılında İzmir'de kurduğu atölyesinde pek çok kamu ve özel mekana, iç ve dış seramik pano uygulamaları yapmıştır. Sanatçı, her pano çalışmasında ayrı bir disiplin ve ayrı bir heyecanla tasarımlarını ve sırlarını hazırlamaktadır. Eserlerinde kendi hazırladığı sırları kullanan sanatçı, ara renkleri de bu sırlarından elde etmektedir. Kızılcın, görsel olarak panolarında, mat, parlak ve şeffaf sırlar kullanmaktadır. Eserlerinde teknik ve estetiğin birbirini desteklemesi gerektiğini, seramik dilinde kavramın, görselin önüne geçmemesi, teknikle, anlatılmak istenen mesajın birbirini desteklediği, kendine özgü sade çalışmalar yapmayı sevdiğini belirtmektedir. (Bknz izmirdergisi.com) Sosyal içerikli panolar ve formlar çalışmakta olan sanatçı, Doğramacıade Ali Paşa Cami için yapmış olduğu çalışmalarda, modüler birimlerin yan yana gelmesiyle binlerce parçadan oluşan seramik bir pano gerçekleştirmiştir. Elle şekillendirme yöntemiyle yapılan rölyefler de ise, hat sanatındaki görselliği üç boyutta algılayabilmek için yüzeye dik olarak çalışılmıştır. Kızılcın, sanatsal

çalışmalarını atölyesinde sürdürmekte ve öğrencilerine eğitim vermeye devam etmektedir. İç ve dış mekanlarda çalışmış olduğu sayısız duvar panoları yurt içi ve yurt dışında pek çok mimari yapıda yer almaktadır. (Görsel 12-13-14)

Görsel 15. Mustafa Tunçalp, Selçuk Tren İstasyonu Seramik Duvar Panosu, Selçuk/İzmir/Türkiye (<https://www.google.com.tr/search?q=sel%C3%A7uk+istasyonu+mustafa+tun%C3%A7alp&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=2ahUKewiavnniPjp>)

Seramik sanatçısı Mustafa Tunçalp tarafından Selçuk tren istasyonuna çalışılan panolarda; Şirince köyü, Efes Antik kentine özgü figürler, tanrıça figürleri, Celcius kütüphanesi figürleri, ilçenin tarihi ve kültürel değerleri, sanatsal bir ifadeyle çamura aktarılmış, izleyiciler, tarihi bir görsel yolculuğa çıkarılmıştır. 1970'li yıllarda kendi kişisel seramik atölyesini açmış, uzun yıllar Çanakkale Seramik Fabrikaları'nın sanat danışmanlığını yapmış, atölyesinde pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Mustafa Tunçalp'in mimari seramik uygulamaları, pek çok kamu ve özel kuruluşlarda iç ve dış mekanda sergilenmektedir. (Görsel 15)

335

Görsel 16

Görsel 16. Zehra Çobanlı, Büyükşehir Belediyesi Dış Cephe Duvarı, Seramik Pano, Eskişehir / Türkiye. (Bengütay Hayırsever Kişisel Arşiv)

Görsel 17

Görsel 17. Zehra Çobanlı, Pano Detay, Eskişehir/Türkiye. (Bengütay Hayırsever Kişisel Arşiv)

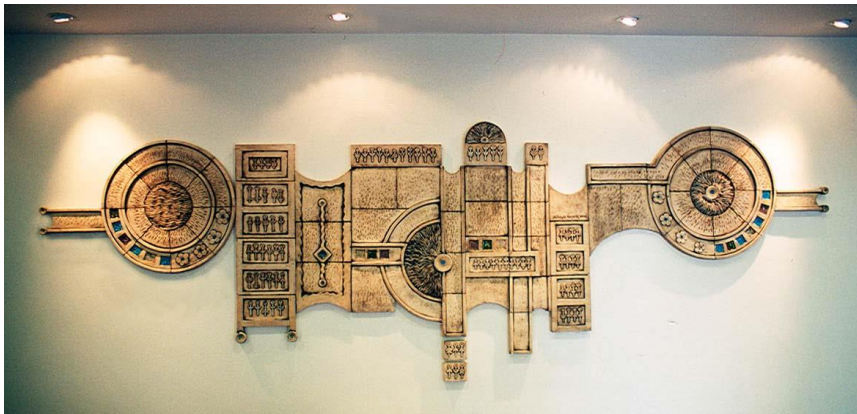
Zehra Çobanlı, yapmış olduğu eserlerde farklı renkler ve teknikler kullanmıştır. Eserleri mavi, toprak rengi, rengarenk ve beyaz dönem işleri olarak anılmaktadır. Eserlerinde astar tekniğini kullanan sanatçı, çalışmış olduğu seramik duvar panolarında da kendine özgü model ve özgün tasarımlarla mekanla bütünleşen modüler panolar çalışmıştır. Çalışmış olduğu iç ve dış mekan panolarında genellikle, negatif ve pozitif modüler birimleri yan yana getirerek farklı dokular ve yüzeyler yaratmakta kullanan sanatçı, bunu kendi sanatsal anlayışı içerisinde sunmaktadır. Çalışmış olduğu seramik

panolar, pek çok kamu ve özel binalarda iç ve dış mekanlarda yüzeylerinde yer almaktadır. (Görsel 16-17)

Görsel 18. Atilla Cengiz Kılıç, Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi, İzmir/Türkiye (Atilla Cengiz Kılıç Kişisel Arşiv)

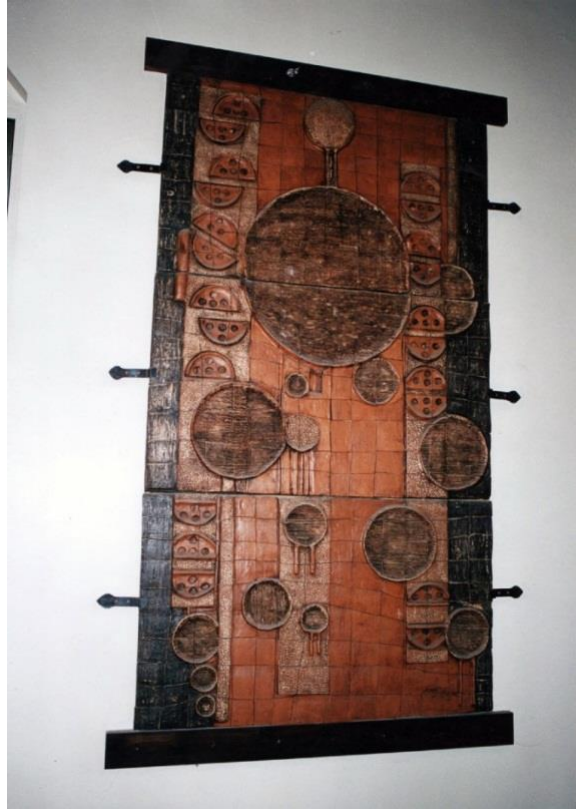
Atilla Cengiz Kılıç, Çatalhöyük, Hacılar, Hitit, Frig, Lidya gibi Anadolu' da yaşayan uygarlıklardan, Selçuklu ve Osmanlı mimarisi ve sanatından yola çıkarak eserlerini gerçekleştirmektedir. DEÜ Tıp fakültesinde uyguladığı seramik panosu, bu kültürel zenginlikten yola çıkarak gerçekleştirilmiş, aynı zamanda sağlık ve eğitim binası olarak kullanılan bir kamu binasında izleyicisine sunulmuştur. Kılıç, farklı seramik tekniklerinden yararlanarak, seramik formlar üretmekte, Selçuklu ve İznik motiflerini kullandığı çalışmalarında özellikle raku tekniği ile pişirmeyi tercih ettiği görülmektedir. (Görsel 18)

Görsel 19. Hüseyin Özçelik, Aksu Madencilik, Ankara/Türkiye. (Hüseyin Özçelik Kişisel Arşiv)

Sanatçı Hüseyin Özçelik, mekana göre tasarladığı panolarında, genellikle Anadolu motiflerini, insan figürlerini, dostluk ve birliktelik gibi, yaşama dair olumlu değerleri ele almaktadır. Genel olarak, pano yüzeyini yaptığı dokularla hareketlendiren sanatçı, çalışacağı mekanın logo ve kuramlarını kendi yorumlarıyla simgeleştirmektedir. Simgeleri, mekanların insanlarda yarattığı soğuk ve sert duyguların

tersine, yuvarlak hatlarla çevreleyecek şekilde tasarlayarak organik plastikliği yakalamaktadır. Böylelikle, form ve yüzey ilişkisini kaynaştırmakta, izleyicisine sunmaktadır. (Görsel 19)

337

Görsel 20. Bengütay Hayırsever, "Geçmişten Geleceğe", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 1997, Kayseri/Türkiye. (Bengütay Hayırsever, Kişisel Arşiv)

Sanatçı Bengütay Hayırsever; ERÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesine yapmış olduğu çalışmasında; Seramik yüzey üzerindeki hareketlere ve yüzeyin ardında gelişen hikayelere odaklanarak, sade bir dille, toprağın yalın renk ve dokusunu kullandığı daire ve yarım daire formlarla çalışmasını kurgulamıştır. Ay, yaşam ve ölümün sürekli değişen yüzünü simgelemektedir. Anadolu' da Kybele' nin koruyuculuğu altındaki mekanlar ve buradaki bolluk, bereket, doğa, toprak, hayat, inanç, ölüm, yaşam hepsi bu seramik kurguda sanatsal bir sunuma dönüşmektedir. Bengütay Hayırsever, panonun büyük ebatlı olmasından dolayı, panoyu duvara monte etme aşamasında hem taşıyıcı unsur olarak hem de tarihsel sürekliliği anlatması bakımından ahşap ve metal malzeme kullanmıştır. Sanatçı; Anadolu medeniyetlerinin zengin kültüründen yola çıkarak, kendi sanatsal imgeleriyle, resimsi ve heykelsi bir özellik gösteren duvar panolarında, kimi zaman toprağın sadeliğini, kimi zaman da coşku dolu bir renk cümbüşünü yansıtmaktadır. Hayırsever'in pek çok kamu binasında iç ve dış mekanda duvar panosu uygulamaları bulunmaktadır. (Görsel 20)

Görsel 21. Özgür Yıldız, Panorama Alışveriş Merkezi, 2007, Ankara/Türkiye.
(https://nuansseramik.com.tr/dt_portfolio/panora-avm-seramik-pano/)

“Seramik sanatçısı Özgür Yıldız’ın Ankara’da, Panorama alışveriş merkezinde yer alan ve dört parçadan oluşan büyük boy seramik rölyef çalışmasında, seramik tekniğinin sanatçıya sağladığı sayısız olanaklar özgün bir biçimleme mantığıyla ele alınmıştır. Bu çalışma kendi plastikliği içerisinde sanatçının duyu ve düşüncelerinde birleşmesiyle soyut bir bütünlüğe ulaştırıyor. Eserde çeşitli daire, eğri, diyagonal çizgi ve formların karşılıklı etkileşiminin yarattığı yansıma, bu alışveriş mekanlarında sanatın gündelik hayatın her alanında insanların duygularını etkileyen yanını çok iyi ortaya koyuyor. İşin tamamında tekrarlanan benzer formlar güçlü bir ritim duygusuyla çalışma içerisinde sürekli bir dönüşüm etkisi oluşturuyor.” (Kaplan, 2018:sy)

Sanatçı, 1998 yılında Ankara’da kurmuş olduğu seramik atölyesinde, hem sanatsal form üretimlerine hem de seramik ve cam duvar panosu çalışmalarına devam etmektedir. Yıldız’ın, kamu ve özel binalarda çok sayıda mimari seramik duvar panosu bulunmaktadır. (Görsel 21)

3. SONUÇ

Geçmişten günümüze, Çağdaş Türk Seramik Sanatçıları, tasarladıkları seramik duvar panolarında, Anadolu’nun zengin kültürel geçmişini kendi yaratıcılık ve kişisel becerileriyle birleştirerek, sanatsal bir ifadeyle kent estetiğine sunarak katkıda bulunmuşlardır. Kültürün zenginliği, yaşanmışlıklar, sanatçıya her zaman ilham kaynağı olmaktadır ve bu harmanlamayla, mekanlarla bütünleşen panolar adeta mimariyle bütünleşerek anıtsallaşmaktadır.

Seramik panolar, geçmişten günümüze kültürel ve sosyal bir tarihi görsel belge niteliği taşımaktadır. Mimaride, kamu ve özel binalarda sanatçısının özgün yorumlarıyla yer almaktadır.

Monte edildikleri mekana estetik değer katmaları ile de sanatsal bir anlatım ve iletişim aracı misyonunu üstlenmektedirler. Her çalışılan eser, kendi döneminin süreçlerini yansıtmaktadır. Araştırmada, örneklendirilmiş sanatçıların çalışmalarına bakıldığında arkeolojik imgeler, sosyal, kültürel ve toplumsal değerlerin tasarımın ana ilkeleri işbirliğinde sanatçılar tarafından içselleştirilerek özgün bir şekilde kurgulandığı görülmektedir. Sanatsal tasarım ve üretim süreçlerinde sıkıntılı ve meşakkatli bir süreç yaşanan seramik panolarının üretiminde; sanatçısının yaratıcılığı, gayreti, özverili çalışması ve bunu en iyi biçimde izleyiciyle buluşturma heyecanı vardır.

Seramik panoların korunması ve gelecek nesillere de kültürel değerler olarak aktarılması için, panolar, koruma altına alınmalıdır. Seramik panolar, monte edildikleri binanın yıkılması ya da tadilat görmesi gibi durumlar söz konusu olduğunda konunun bir uzmanı tarafından bulunduğu mekandan sökülmeli sonrasında yeni binaya tekrar monte edilmelidir. Hem sanatçısına ve esere olan önem, hem de kültürel çalışmalara verilen değer bunu gerektirmektedir.

Sanat eserlerinin toplumun kolay ulaşabileceği kamusal mekanlarda yaygınlaşması, seramiğin sanatsal bir malzemeye dönüşmesi açısından önem arz etmektedir. Kentteki kamusal ve özel mekanların seramik panolarla bezenmiş olması, o kente ayrıcalık katar. Kentlere kültürel bir kimlik kazandıran değerler arasında bulunan seramik duvar uygulamaları, kültürel bir zenginlik olarak geleceğe evrilecektir.

KAYNAKÇA

- Arcasoy, A. (1983). Seramik Teknolojisi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Yayın No:2.
- Ağatekin, M. (2002) Dünyada ve Türkiye’de Çağdaş Seramik Sanatının Oluşum Süreci, Anadolu Sanat Dergisi, 12 (6).
- Çobanlı, Z ve Okur, E. (2006). Anadolu Sanat Dergisi, Seramik Yüzey-Mekan İlişkisi ve Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik Bölümü, Eğitim Programındaki Yeri.
- Eriş, M. S. (1995). Kültür Sanat Sanat Kültür, İstanbul, Çınar Yayınları.
- Hayırsever, B. (2019) Yüzey-Mekan İlişkisi ve Bir Pano Uygulaması, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.
- Kaplan, A. (2008). Konsept Dergisi, Nisan Sayısı, Ankara.
- Kılıç, A. C. (1998). *Eski Anadolu Kültürlerinden Yararlanılarak Çağdaş bir Yapıda Seramik Pano Uygulaması*, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Lefebvre, H. (2014). Mekanın Üretimi, İstanbul, Sel Yayıncılık.
- Mejuyev, V. (1980). Kültür ve Tarih, Ankara: Toplumsal Dönüm Yayınları, Kuram Dizisi
- Öney, G. Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Sözen, M. ve Tanyeli, U. (2005). Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Turay, A. (Editör), (1996). Toprağın ve Güneşin Ozanı Atilla Galatalı, İstanbul, Çanakkale Seramik Sanat Yayınları.
- Yılmazbaşar, J. (1980). Jale Yılmazbaşar Seramikleri, Yöntemleri, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

İNTERNET KAYNAKLARI

- [http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/16887/001605146015.pdf?sequence=1&Mustafa Aslier, \(Erişim Tarihi, 04.06.2020\)](http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/16887/001605146015.pdf?sequence=1&Mustafa%20Aslier,%20(Eri%C5Im%20Tarihi,%2004.06.2020))
- [http://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11421/1301/352312.pdf?sequene=1&isAllowed=](http://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11421/1301/352312.pdf?sequene=1&isAllowed=1) (Erişim Tarihi, 04.06.2020)
- <http://www.gorselsanatlar.org/heykel/orcun-ilter-ve-maskeleri/?wa> (Erişim Tarihi, 04.06.2020)

http://www.sanattarihiplatformu.com/arama-sayfasi-216?search=i%C5%9Ftar+kap%C4%B1s_%C4%B1
(Erişim Tarihi, 26.06.2020)

GÖRSEL KAYNAKLAR

- Görsel 1.** (<https://www.irancultura.it/wp-content/uploads/2019/08/Khuzestan-Choghazanbil-4.jpg>)
(Erişim Tarihi, 03.06.2020)
- Görsel 2.** (<https://tr.broadwayblogspot.com/3836-the-story-of-one-masterpiece-ishtar-gate.html>)
(Erişim Tarihi, 05.06.2020)
- Görsel 3.** (<http://www.5harfliler.com/anadoluda-mumya-olmak-hic-kolay-degil/>)
(Erişim Tarihi, 05.06.2020)
- Görsel 4.** (<https://narseramik.com/bursa-yesil-turbe.php>) (Erişim Tarihi, 04.06.2020)
- Görsel 5.** (<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/yesil-cami>)
(Erişim Tarihi,04.06.2020)
- Görsel 6.** (<https://www.google.com.tr/search?q=f%C3%BCreya+koral+divan+pastanesi&bm=isch&source=iu&ictx=1&fir=MaFD02S9kaeGaM>) (Erişim Tarihi, 05.06.2020)
- Görsel 7.** (<https://m.bianet.org/bianet/yasam/194081-bu-dunyadan-bir-sadi-diren-gecti-dunyada-baris-kaldi>) (Erişim Tarihi, 09.06.2020)
- Görsel 8.** Bengütay Hayırsever, Kişisel Arşiv
- Görsel 9.** Bengütay Hayırsever, Kişisel Arşiv
- Görsel 10.** Bengütay Hayırsever, Sanatta Yeterlik Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Seramik Anasanat Dalı, İzmir
- Görsel 11.** (<https://www.arkeolojikerhaber.com/haber-hacettepe-universitesinde-hamiye-colakoglu-muzesi-kurulacak-24802/>) (Erişim Tarihi, 09.06.2020)
- Görsel 12.** Mehmet Tüzüm Kızılcan, Kişisel Arşiv.
- Görsel 13.** Mehmet Tüzüm Kızılcan, Kişisel Arşiv
- Görsel 14.** Mehmet Tüzüm Kızılcan, Kişisel Arşiv
- Görsel 15.** (<https://www.google.com.tr/search?q=sel%C3%A7uk+istasyonu+mustafa+tun%C3%A7alp&source=lnms&tbn=isch&sa=X&ved=2ahUKEwiaxvniijPj>)
(Erişim tarihi, 10.06.2020)
- Görsel 16.** Bengütay Hayırsever, Kişisel Arşiv.
- Görsel 17.** Bengütay Hayırsever, Kişisel Arşiv.
- Görsel 18.** Atilla Cengiz Kılıç, Kişisel Arşiv.
- Görsel 19.** Hüseyin Özçelik, Kişisel Arşiv.
- Görsel 20.** Bengütay Hayırsever, Kişisel Arşiv.
- Görsel 21.** (https://nuansseramik.com.tr/dt_portfolios/panora-avm-seramik-pano/)
(ErişimTarihi,12.06.2020)

Kamelyalı Kadın Romanının ve La Traviata Operasının Olay Örgüsü Bağlamında Kadın Karakterlerinin Yazgılarının Karşılaştırılması

Öğr. Gör. Canan Özgür

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9441-8050>

İstanbul Üniversitesi, İstanbul – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 11.05.2020

Kabul: 19.06.2020

On-line Yayın: 25.06.2020

Anahtar Kelimeler

Kamelyalı Kadın

La Traviata

Alexandre Dumas Fils

Giuseppe Verdi

Opera

Edebiyat

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.43506>

Öz

Alexander Dumas fils'in yazdığı *Kamelyalı Kadın* romanı ve Giuseppe Verdi'nin bestelediği *La Traviata* operası 150 yılı aşkındır çeşitli mecalarda var olmuştur. Eserler gerçek aşk ve ölümlerle karşılaşan elit bir metresin sözde zevk dolu hayatının ve trajik sonunun öyküsünü anlatmaktadır. Ölüm sebebi 19. yüzyıl edebiyatında ve operasında en sık görülen ve romantik olarak kabul edilen, özellikle günahkâr kadınların günahlarının kefareti olarak yakalandığı düşünülen verem hastalığıdır. Düşkün kadınlar, tıbbi bir cinsiyetçi söylem yaklaşımıyla bulaşıcı ve hastalıklı olarak tarif edilmişlerdir. Hastalıklı bir arzudan vazgeçirmek ve ataerkilliği korumak için, cinsel yolla bulaşan kadın hastalıkları vurgulanmıştır. Buna rağmen, toplumun Marguerite'nin ve Violetta'nın günahları hakkındaki önyargıları, kadın kahramanların yaptıkları büyük fedakarlıkla silinir: Sevilen erkeğin namusu ve şerefi için terk edilişi. Bu makalede, roman ve opera eseriyle ilgili çalışmalara yönelik niteliksel bir araştırma yoluyla, olay örgüsü, yazarla bestecinin kadın karakterlerin yazgılarıyla ve hayata veda edişleriyle ilgili yaklaşımları zamanın edebiyatı ve müziği bağlamında karşılaştırılmıştır. Sonuçlara göre, iki eser de baştan çıkarıcı kadını hastalıklı, kirli ve zehirli göstermenin yanı sıra, kendini feda eden ve yüce bir varlık olarak tanımlayarak, sosyal bilimlerle ve güzel sanatlar literatüründe sık sık ele alınan bir konuyu dile getirir. Yazarın ve bestecinin emsalsiz bakış açıları erkek egemen bir toplumda daha feminist bir yaklaşıma katkıda bulunur. Besteci Violetta için daha huzurlu bir veda seçerek, operadaki karakterlerin ve seyircinin romandakine kıyasla daha az acı çekmesini sağlamıştır. Besteciye kıyasla yazar kelimelerin gücünden daha özgürce faydalanabildiğinden dolayı, düşkün bir kadın olmanın ve yapılan fedakarlığın psikolojik boyutlarını derinlemesine ifade edebilmiştir. Fakat, besteci de müzikal ve teatral unsurların gücünü kullanarak seyirciyi büyüleyebilmiştir ve eserin opera dünyasının vazgeçilmezlerinden biri olmasını sağlamıştır. Yöntemi ne olursa olsun, her iki sanat eseri de seyircisini ve okurunu onurun, saflığın ve aşkın gerçek doğasıyla ilgili sorular sormaya yönlendirir. Elit metreslerin alt sınıf olduklarını düşünmeye meyilli olan yüksek sosyete, onların şefkat, anlayış ve sevgiye ihtiyaç duyduklarını gösterir. Hikâyenin başarısının altındaki sebep, düşkün bir kadının yaptığı fedakarlığı takiben yürek burkan ölümünün kullanılarak toplumun kalıplaşmış ön yargılarıyla yüzleştirilmesidir.

Atf Bilgisi / Reference Information

Özgür, C. (2020). A Comparison of the Courtesans's Misfortune in the Novel *La Dame Aux Camelias* and the Opera *La Traviata* Through Plot Analysis. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 80, Summer, p. 341-351.

A Comparison of the Courtesans's Misfortune in the Novel *La Dame Aux Camelias* and the Opera *La Traviata* Through Plot Analysis

Lect. Canan Ozgur

Istanbul University, Istanbul – TURKEY

Article History

Submitted: 11.05.2020

Accepted: 19.06.2020

Published Online: 25.06.2020

Key Words

La Dame aux Camelia

La Traviata

Alexandre Dumas Fils

Giuseppe Verdi

Opera

Literature

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.43506>

Abstract

The novel *La Dame aux Camelias* written by Alexandre Dumas fils and the opera *La Traviata* composed by Giuseppe Verdi existed in various media for more than 150 years. They depict the so-called pleasurable life and tragic end of an elite courtesan, who faces true love and death. The reason of death is tuberculosis, a disease which was the most popular and romantic one, accepted to be suitable especially for sinful women as a redemption of their sins in the 19th century literature and opera. Fallen women are described as contagious and diseased, portraying a gendered medical discourse. In order to discourage diseased desire and protect patriarchy, sexually transgressive female pathologies are emphasized. Yet, the society's prejudices about *Marguerite* and *Violetta's* sins are erased by the great sacrifice that the heroines do: Leaving the beloved man for their sake of dignity and honor. In this paper, the novel and the opera are compared within the context of literature and opera of the time through plot analysis and the preferences of the novelist's and the composer's about the misfortune and ending of the heroines' stories, via a qualitative research of the works on both the novel and the opera. According to the results, both the book and the opera have been a well-liked topic on social sciences and fine arts literature, describing *femme fatale* as diseased, contaminated and poisonous, as well as self-sacrificing and supreme. The unique point of views of the novelist and the composer contribute to a more feminist approach in a male-dominated society. The composer provides the characters in the opera and the audience to suffer less compared to the novel, via choosing a slightly peaceful farewell for *Violetta*. The author could express the psychological dimensions of being a fallen woman and the sacrifice made more profoundly, since he could use the power of words more freely than the composer. However, the composer could mesmerize the audience via the potential of musical and theatrical elements, thus ensured the work to be one of the legends of the opera world. In any circumstances, both the art works lead the audience and the reader to ask questions about the true nature of dignity, purity and love. They expose the courtesans' need for compassion, sympathy and tenderness to a higher-class society who are prone to think that courtesans are low by class. The success behind this story is making the society face its rigid prejudices through the sacrifice and the following dramatical death of a fallen woman.

INTRODUCTION

The novel *La Dame aux Camelias* written by Alexandre Dumas fils, being one of the most effective novels in history, tells about the tragic end of a high-rank prostitute, *Marguerite*, who falls in love deeply with *Armand Duval*. The story intertwines around the idea that the nobility and the purity of this love can be proven only by the parting of Marguerite from Armand. The composer Giuseppe Verdi was inspired by this novel while composing the opera *La Traviata* and creating the heroine *Violetta* and her young lover *Alfredo*. Both pointing out to the vulnerabilities of the sinful women in love, the novel and the opera have specific similarities and differences. Before going deep into the stories of them separately, one needs to see the evil and angelic characters behind these special women.

THE COURTESANS IN THE WESTERN LITERATURE

The fiction of the 19th century French courtesans includes expensive, high class and stylish prostitutes. These women were significant figures in the literary imagination of the period. As well as providing sexual pleasure for men who could afford them, they also served to represent the fears and fantasies of both genders. The fictional courtesans created by male authors are categorized in two parts; of which the most memorable representatives are *Nana* by Emile Zola, and *Marguerite* of Alexandre Dumas fils. *Nana* represents monstrosity and narcissism; indifferent to the pains she causes. In contrast, *Marguerite* is the symbol of the fallen woman who is aware of her betrayal of the feminine ideal; so she sacrifices herself for the goodness of her beloved (Holmes, 2018: 450-452).

The stage version of *La Dame aux Camelias* was a great success; the role became as desirable as any of the Shakespearean heroines. The appeal of this sad story to the 19th century audience was expected; the romantic heroines of the time, whether she was *Anna Karenina*, *Madame Bovary*, *Nana* or *Camille*, were doomed and faced inevitable death at last without a happy-ever-after (Gardner, 2003).

During the time of Dumas fils, having a mistress was relatively acceptable. However, since they threatened the sanctity and the stability of the family, they were not categorized as natural or empathetic. Society both created and condemned mistresses and courtesans. They were desired as a distraction from life. The "high society" women were both jealous and curious about these sinful women and their wealth. These tendencies were clearly shown during the auction sale of Marie Duplessis's belongings following her death; it was a "safe" way to explore the impure richness of such a dishonorable woman (Guined, 2014).

DEPICTION OF TUBERCULOSIS IN THE 19TH CENTURY

Opposing to the religious or lofty topics of earlier eras, the Romantic period in music and art focused on the regular person. There was an attraction to emotion, nature and death. One of the most used themes to draw death was disease. Tuberculosis was a common one during the time (Goldberg, 2016). Throughout the history, no other disease had the same cultural impact of tuberculosis. 19th century was the height of the tuberculosis disease. One in four individuals died from it at its peak. In contrast to its high mortality, tuberculosis was associated with delicacy, femininity, or even intelligence. Once it was thought to strengthen sexual desire and beauty, as well as increasing creative genius. (Muto, 2011: 612). In another point of view, tuberculosis was thought to be caused by moral decay or living too fast. Now it is known that the real reason of the disease is a bacillus thriving in conditions of poverty or overcrowding. It is not a pretty illness as described in arts; in contrast, it was a dangerous one on the rise (Gardner, 2003).

The literature of the 19th century idealized the female figure as the heroic and honorable consumptive courtesan, being the goddess of sexual seduction. Yet, increasing medical discourse about the illness and its contagious spread in Europe by the mid-19th century made people question the

romanticized ideas about the courtesan and the disease. Alexandras Dumas fils wrote his novel *La Dame aux Camellias* during this cultural confusion period. The consumptive courtesan is both a carrier of this disease and an irresistibly beautiful seductress. The potential threat emphasized by drawing a courtesan in consumption shifted the cultural view from spiritual to medical discourse, changing the European culture sociologically (Muto, 2011: 612).

FEMINISM IN LITERATURE AND ALEXANDRE DUMAS FILS

Feminism refers to the political movement and social theory that came to life in order to end sexual discrimination and oppression, and to promote class equality. According to feminism conceptual basis, the current society is dominated by a patriarchal system. Feminist political action challenges sexual harassment, domestic violence, sexual violence, gender discrimination, educational rights and many more topics related to inequality between men and women. This inequality is observed in literature, as the heroines try to win their equality and freedom, dignity, social, gender and political powers via criticizing abnormal social encounters. (Dong, 2017). Each culture's feminist movements have their own unique characteristics, raising questions about women in their society. Feminism in American and English literature was proposed and expressed more completely by the French novelist Alexandre Dumas fils. He was originated from the 18th century enlightenment era. The first feminist movement was seen in his novels through the idea of women demanding equal rights with men. The literature works *Jane Eyre*, *Heroine Character*, *Pride and Prejudice*, *Austin's Love and Marriage*, *The Tragic Fate of the Heroine* focus profoundly on feminism, under the influence of Dumas fils (Fan, 2017).

Alexandre Dumas fils was a French author and playwright, being the illegitimate child of a dressmaker and the novelist Alexandre Dumas. His father recognized him legally and separated the son from his mother. This situation inspired Dumas fils to write about the tragic stories of female characters, emphasizing the moral purpose of literature. In his play *The Illegitimate Son* written in 1858, he pointed out that if a man is the father of an illegitimate son, he has to legitimize the child and marry the woman. He witnessed the unhappy ruin brought on his father by illicit love affairs. His play *Le Demi-Monde* depicts the sanctity of the marriage and family, dealing with the threat to the institution of marriage posed by prostitutes. Modern readers find Dumas's drama pleonastic and wordy, in contrast to the late 19th century critics who praised his works for their moral seriousness (Encyclopedia Britannica, 2020). His artistic development into his early twenties rooted in the Romanticism ideas of truth in love and nature, based by Goethe's tradition. Romanticism was understood by Dumas fils and his father as a self-expression revolution instead of self-control and civilization. Dumas started to feel the influence of the Realists in the 1830s. The development of the individual consciousness, how a person was shaped and the motivations behind one's behaviors were being explored by fiction (Saunders, 1951: 18). As the Realist ideals continued to root, novelists such as Chares Dickens and George Eliot became dominant. Their works explored social ills plaguing the culture, as well as the human psyche. Dumas felt the transition period as new attitudes of realism and morality were emerging in fiction (Guined, 2014). Even the conflict between his mother and father represented this paradigm shift. Dumas's father acted according to Romanticism, while his mother symbolized the ideals of Realism (Saunders, 1951: 14).

Dumas fils was best known for his novel *La Dame aux Camelias*. This novel, as well as the operas *La Traviata* by Verdi, *La Boheme* by Puccini and *Les Contes d'Hofmann* by Offenbach are criticized by some feminists, because of depicting a victim as a fragile, young, beautiful girl. The artists drawing diseased heroines in need of protection may be recognized as an anti-female theme. In all these stories, the women characters fall in love and have to face disease because of their weaknesses (Goldberg, 2016).

THE NOVEL *LA DAME AUX CAMELIAS*

The novel *La Dame aux Camelias* written by Alexandre Dumas fils in 1848 is a prime example of how a single text can negotiate the boundaries between fiction and life. While serving the desires of the readers, it does not offend them to the point of censorship. The novelist's success did not fade with the time. In contradiction, the novel was at the focus of the public appeal for more than 150 years. It was adapted to plays, operas, ballets, films and television productions. Dumas' fiction was both scandalous and acceptable since he was one of the few novelists who dared to depict the courtesan figure not only in an empathetic view, but also in contemporary times, not removing the plot. He decided to change the end of his novel by choosing a more Romantic structure; love conquers all only to be conquered by death in turn (Guined, 2014).

The novel is a fictionalized description of Dumas' one-year affair with the real-life courtesan, Marie Duplessis, who died at the age of 23. Her funeral was attended by French aristocratic figures, who shared her body on a nightly basis (Service, 2015). Being the "lady of pleasure", Duplessis conquered Parisian society with her beauty, charm and wit (Encyclopedia Britannica, 2020). She was one of the modern world's first celebrities. As a piece of the throng Charles Dickens declared that the general sadness was so deep; one could have easily believed that Marie was like a national heroine. Adding of "Du" to her surname was a pathetic action in need of an aristocratic status. Her dead body was surrounded by wealth, yet in reality her belongings were sold to pay her debts (Gardner, 2003).

After his relationship with Marie, Dumas transformed himself into *Armand Duval* of the novel, while transforming Marie into *Marguerite Gautier* (Gardner, 2003). The story takes place in the mid-19th century France between a young bourgeois and a demimondaine suffering from consumption (Lintz, 2005: 287-307). The protagonist of the novel is Marguerite, or *Camille* as byname, referring to the camellias she carried as a signal of her availability. She wears a red camellia during her menstruation, showing that she is unable for making love. The camellia becomes white when she is able to make love with men (Dumas fils, 2010). Being a courtesan does not prevent her from falling in love. First intoxicated by the beautiful feelings towards the young man, she does not accept the possibility of ruining his life because of her indecent background. She goes back to her old familiar life style with the reality that she is mortally ill and will die soon (Encyclopedia Britannica, 2020). Instead of passing away in her beloved's arms, she dies alone after years of disease and three painful days. This romantic myth is one of the most saddening ones since *Rome and Juliette* (Gardner, 2003).

VERDI AND OPERA DURING HIS ERA

Giuseppe Verdi is the leading Italian opera composer in the 19th century. Some of his very well-known operas are *Rigoletto* (1851), *Il Trovatore* (1853), *La Traviata* (1853), *Don Carlos* (1867), *Aida* (1871), *Otello* (1887) *Falstaff* (1893) and *Requiem Mass* (1874). As a son of a small farm owner, he was given the best education that could be achieved in a tiny village, starting with his very young ages. During his youth, Milan was the operatic and intellectual center of Italy, teaching him much about politics, opera and literature. His rising career was disrupted by the tragedy of his children's and wife's deaths. This personal grief led him to suffer a severe depression and trauma, forming some of the harsh aspects of his character. His great success with *Nabucco* brought him lasting friendships with educated aristocrats. He became the new hero of Italian music at the age of 28. At some point, he worked so much that he produced nearly two operas in a year. His best known and loved operas are *Rigoletto*, *Il Trovatore* and *La Traviata*, with their tunes, drama and characterization being described as better, more exciting and more original than any opera he had composed before. *Rigoletto* took its plot from the play *Le Roi S'amuse* written by Hugo, including the murder of a king that was politically taboo. Therefore, the opera was censored by lowering the degree of the king to a duke. *La Traviata* had to go through the same

ensorship, too. Although the first performance costumes were from the 17th century, the present-day subject was a noticeable risk during that era. Since prima donna was casted as a consumptive heroine, the first performance was a fiasco for Verdi, being a rare one. The lyrical pathos and the intimate mood of *La Traviata* made it even more contrasting stylistically. His relationship with the singer Strepponi may have affected the character of Violetta, both being radiant and sympathetic (Hussey and Kerman, 2020).

Verdi's connection to opera world that he was bound for a whole life span was a love-hate relationship. After his happy retirement, he was a very wealthy man who funded major charities such as one for aged musicians, still in operation in Milano. His entrance to the operatic scene coincides with the diminution phase of the Italian bel canto tradition with Rossini, Bellini, and Donizetti. He transformed this tradition and dominated Italian opera only himself for 30 years. The period was constitutive of a dramatic and musical refinement and constant experimentation. He modified the rigidity of bel canto opera step by step, at first without making the audience realize. No other opera composer has assembled such a rich and vivid portrait gallery: Self-sacrificing courtesan Violetta of *La Traviata*; loving father and evil jester *Rigoletto*; self-destructive Amneris of *Aida*; or the passionate Leonora of *Il Trovatore*. His operas have a non-stop, fluent and absolute dramatic rhythm. The role of the orchestra was broadened with a newly developed musical vocabulary, in which the role of the voice was not compromised. The introduced subject matters of his were never used in opera before. Generations of listeners all over the world love Verdi melodies, that serve the drama and depict the characters' feelings with a directness and warmth (Hussey and Kerman, 2020).

THE OPERA *LA TRAVIATA*

The opera *La Traviata*, meaning "the woman gone astray" or "fallen woman" was composed by Giuseppe Verdi in three acts, based on the play *La Dame aux Camelias* which he saw in 1852's Paris. The Italian libretto belongs to Francesco Maria Piave (Encyclopedia Britannica, 2020), whom Verdi forced to write a provocative and original libretto, not one that includes an ordinary subject that one can find by the hundreds (Phillips-Matz, 1993: 318). It is Verdi's only opera that is set entirely indoors (Parker, 2020). The name of the opera refers to the heroine *Violetta Valery*, who is a courtesan earning redemption through sacrifice (Encyclopedia Britannica, 2020). The first Violetta on the stage was 38 years old and overweight, causing the audience to mock the idea that she could possibly be an attractive courtesan and wasting away from tuberculosis. Verdi did not give up and wrote to a conductor friend that the last night's *La Traviata* was not the last one on the stage. The performance of it in 1853 at the Teatro la Fenice in Venice was an unqualified success with more suitable singers and a few small changes in the score (Schwarm and Cantoni, 2020). Being one of the most staged operas of Verdi, *La Traviata* became one of the most well-known operas of theater history (Kimbell, 2001).

The opera was sharply contrasting to the composer's earlier operas. The setting was relatively "modern" for its day, so it was difficult for the critics to agree. "Period pieces" were more acceptable by the critics of that era. Europe was dealing with moral hypocrisy already, when *La Traviata* was on the stage. The authorities in Rome wanted Verdi to censor and make some changes to the opera in order to appeal to a more conservative public. Verdi did not want to change the story of the courtesan Violetta and declared that a whore must always be a whore. This startling explanation of the composer showed his radical feelings towards his work. During that time, Verdi gave up with the historical and biblical stories and exposed his audiences to a social and moral drama. Some of the biggest dilemmas of the 19th-century world were prostitution, passion and disease. Verdi succeeded to combine all these issues of love and death at *La Traviata* (Service, 2015).

METHODS

In this paper, a qualitative comparison and contrast method was applied on the novel *La Dame aux Camelias* by Alexandras Dumas fils and the opera *La Traviata* by Giuseppe Verdi through plot analysis, as well as the preferences of the novelist and the composer about the misfortune of their heroines and how to end their stories, in relation with their personal lives and the society's apprehension and favor.

RESULTS

History shows that both Dumas fils and Verdi suffered sadness and traumas in their family life. The reality of the human feelings and disappointments brought them to focus on the elements that make life; Realism was dominating them in a Romantic period. Therefore, they chose a Romantic subject of a love story intermingled with death and put humanistic characteristics into it by the horrific signs and constituents of a disease. The reason for choosing naïve, weak and sad heroines in need of protection and love may be because of the reason that the female characters in their own life suffered a lot, too. These heroines may symbolize their mothers and wives in their subconscious, thus contributing to a feminist point of view by sharing these women's demands with a man-dominated society.

Generally, the novel and the opera have a parallel interpretation. The courtesan's life of pleasure and sin, falling in love, escape to the country with the man, the social outrage of the man's father, the courtesan's sacrifice of true love and new life because of the father, and her death from tuberculosis (Service, 2015), which was the most popular romantic disease for women in the 19th century opera.

Marguerite/Violetta's hope for unconditional love is one of the main topics, building an attachment between the reader/audience and the story. It is also a similarity between the novel and the opera; the observer of the story begins to hope and get excited with the heroine simultaneously. When she learns about Armand/Alfredo's visits during her illness, she realizes that she may have the chance to be loved truly. His magnanimity and compassion for her is emphasized via this fact: He does not expect anything from her and has no beneficial motives, since he did not give his name while asking about her health. This very situation convinces the courtesan that he may love her unconditionally. The reader/audience is provoked to ask the question if courtesans, who are accepted to be undignified by the society, deserve true love or not.

The novel starts with the regret and tears of Armand, looking for the novel *Manon Lescaut* which belonged to Marguerite before her death. This specific book serves as a foreshadowing of Marguerite's life, since both novels handle a love story and class conflict between an upper-class or dignified man and a lower-class woman. The search for the book makes the reader curious about the story behind Marguerite, and the drama begins. Armand's expression of sorrow makes the novel more intriguing: He confesses that first he thought Marguerite should redeem herself; however, now he thinks that he himself does not deserve to be forgiven. He would exchange ten years of his life with crying for one hour down at her feet (Dumas, 2010: 29). Therefore, the reader understands that this is certainly not a happy ending story, and becomes more curious about the great sorrow and saddening death of Marguerite. It is an appealing and clever way of opening the story and grasping the attention of the reader. Verdi tries to do the same thing with the prelude of the opera, when the music is very slow and sad, as if calling for a moment of longing and repentance. The repetition of the same melody in the prelude and the third act takes the audience back to the first scene of the opera strikingly, reminding that this is a sad story of a dying woman from the beginning of it (Çakmak, 2011: 95).

Nevertheless, Verdi left out a great part of the novel for the sake of every character in the opera: That is the death story of Marguerite, who suffers a lonely death while waiting for Armand in vain

during her last hours of life. Instead of Armand, the obligees come to bleed her white. She writes letters to Armand before her death, calling in vain his name and expecting to see him one more time. In contrast with the beautiful melodies of the arias, Marguerite dies with screams and in such a great pain that no other religious victim could have felt (Dumas, 2010: 231). This sorrowful end of the novel makes the reader pity her more and value her love, since it ripened in the bosom of death (Çakmak, 2011: 95). Deploring Marguerite's pathetic death, the composer chose to reunite everybody at the last scene. He sympathized with the mourning and repentant characters of the novel; as a matter of fact, Violetta dies in her beloved's arms with a more peaceful mood. Her heart-breaking aria "Addio del passato", saying goodbye to the happy dreams of the past in the final act is her last speech. She receives a letter from the father Giorgio, explaining her that Alfredo learned about the real motive behind her departure, and is going back to her. However, she knows that their union is impossible because of her illness. The aria is very naïve, dignified, simple and does not include vocal acrobatics. At her weakest physical moment, the audience faces her real moral power and true love (Service, 2015). Verdi demonstrates Violetta's passing to the other side with the passage from D flat major to A major as if A major appeals to the ears as peace descending from the sky, erasing all the problems dealt during the story of the opera (Çakmak, 2011: 107). It may be concluded that compared to the opera the novel awakes more pitiful feelings for all the characters especially for Marguerite.

Verdi underscored the drama of the opera through the usage of repetitive phrases such as "Ah fors'è lui" which is a love theme throughout the work. Also, coloratura ornamentation emphasizing Violetta's agitation, high violins underscoring Violetta's character since the beginning of the overture and musical continuity between the recitatives and arias are the instrumentative touches of Verdi (Encyclopedia Britannica, 2020). Moreover, Verdi went further in his music compared to Dumas in his story; the daring and direct attitude of the composer's music made *La Traviata* dangerous for the supposed moral righteousness of the press. His usage of contemporary music of his time, such as waltzes and polkas that encourage moral corruption, symbolized the libidinous pleasures. The most famous of these musical pieces is the drinking song called "Libiamo", emphasizing enjoying life and getting drunk, in the first act of *La Traviata* (Service, 2015). Therefore, the opera provoked more actions against the appealing story of Violetta, while making the story an unforgettable and indispensable one for the theaters all over the world.

As a matter of fact, the novel's weapon is its words; the ideas behind these words provoke the reader to think about the issue more extensively and comprehensively. The novel includes Marguerite's philosophical approaches to prostitution, guiding the reader to deep thoughts about morality. She tells her maid Nanine that prostitutes are being feared like a wild animal; they wear down their heart, body and beauty slowly. Around the prostitutes, there are people who want to take more than what they give, and then one day they die like dogs at a corner, having destroyed both themselves and the others (Dumas, 2010: 93). These words and dramatic expression are like foreshadowing to her own death at the end of the story; as if she knows her own future from the very beginning. Just like Marguerite, Armand also has intriguing and thought-provoking ideas about the relationship between love and prostitution. He explains the pure love's effect on a prostitute: When God grants love to a high prostitute, first it seems like a forgiveness, but then it turns out to be a penalty for her. There is no purification without suffering. When a woman whose past is taunted suddenly finds herself in a deep, irresistible love, and confirms this love to her beloved, the lover gains a great control on her. He becomes so powerful to be able to say "You don't sacrifice more to this love than you do in exchange for payment". Then the poor women don't know how to react to these words (Dumas, 2010: 101). Therefore, Armand is extremely aware of Marguerite's inner world; how she suffers being a prostitute and in love with a noble man. But it doesn't help him to discover why she left her.

The novel includes some very noble ideas of the narrator towards Marguerite; such as that this woman was a virgin whom nothing can turn into a prostitute, and besides was a prostitute whom even a very trivial emotional intimacy can turn into the most passionate and innocent virgin. Moreover, Marguerite has pride and independence; if these two feelings were hurt, they would have acted like shame (Dumas, 2010: 71). These grand expressions make the reader believe that Marguerite really has a precious heart and may be more decent and valuable than most of the incorrupt girls at her time. Thus, this novel collapses the idea that the prostitutes cannot be noble at heart and they do not grasp the idea of love. Marguerite dies in dignity for saving the future of Armand and his innocent sister's marriage. She hopes till the very moment of her lonely death that one day the sister will pray for a name of Marguerite without even knowing the reason why. One more time, the reader is forced to think about the real meaning of nobility; when a courtesan leaves her lover behind to protect his dignity, she becomes noble or not. As a matter of fact, one of the important conversations between Marguerite and Armand in the novel but not used in the opera is about the world of prostitutes and the men: She loved Armand because he really cared about her when she was sick; men would be loved more if they knew what they would gain with one single tear drop. She complains about men who see prostitutes as an object, not as a human (Dumas, 2010: 130-131).

Another difference between the novel and the opera is the effect of *Prudence*, another courtesan, on the love story of Marguerite and Armand, and her efforts to relate everything to the cruel world of finance. She symbolizes the selfish world of the prostitutes: Now old and not as appealing as she used to be, she is more focused on the monetary side of the world. She warns Marguerite about how to get more money from men; also informs Armand about the luxury and the egoistic psychology of prostitutes, interfering with his dreams about Marguerite. She advises Armand to endure the fact that Marguerite must have more than one lover in order to finance herself. She confronts Armand with the truth that many men go bankrupt while dealing with a prostitute as beautiful and costly as Marguerite (Dumas, 2010: 108). Furthermore, the reader is informed in the novel about how Armand thinks to give his money from his mother to Marguerite. The opera slightly tells how Violetta sells her horses and is in debt. The novel is more realistic compared to the opera in the sense of finance and the real world; someone has to make the lovers face with the reality of money, and that every good thing has a price.

A very naïve approach to love and keeping it to oneself can be found in the novel, when Armand tells about love being related to nature: He says that he can hide away Marguerite in the countryside from Paris' men who might have been a lover to her or will be in the future. He is so jealous of her that he feels safe only in nature, far away from familiar faces who might judge their love (Dumas, 2010: 141). The novel is so sincere and dramatic that the reader cannot hold oneself but feel deep sorrow for the couple's love.

The casting in the opera is very crucial especially for the case of Violetta. The audience should be convinced that the courtesan they are watching is both seductive and naïve at the same time. It is a very difficult job to be able to stage the ravishing and playful beauty and the dignified, noble and sacrificing woman who is going to die at the end. Anna Netrebko is a very popular example for the marvellous modern Violetta in "Brindisi" with Vienna Philharmonic Orchestra conducted by Carlo Rizzi (Verdi, 2005), compared to a more delicate and less seductive version of it as Renee Fleming. Fleming gives life to a very innocent and pure Violetta throughout the opera, while Netrebko's style is more in between the virgin and the prostitute. The staging in *La Traviata* of Netrebko is very wild and exciting; although the decoration seems very simple, it reflects the modern world of today with its minimalistic figures. The stage director may have intended to make the stage look simpler in order to emphasize Violetta's complicated dilemma about love. Netrebko's performance of her last aria *Addio del passato* is also wild even in her white gown, with some of her hair in front of her face. In general, the

ideal courtesan image of Marguerite can manage to be attractive and to earn her life using her body, although she is always sick and tired. Also she never enjoys fake love-making with other men due to her sincerity. She carries a great heart of dignity, in comparison with wild Violetta of *Netrebko*. Throughout the novel, the reader can easily sympathize with her because of her honesty and humaneness.

CONCLUSION AND DISCUSSION

Dumas fils, being separated from his mother at an early age, and Verdi, losing his children and wife at early ages, shared saddening stories of human life, suffer and death in their own lives. Thus, both depicted weak, diseased female characters in need of protection. The Romantic elements such as love and passion turn to a more realistic point of view with the devastating truth of a non-healing disease, tuberculosis. Furthermore, the novelist's and the composer's urge to disturb the common sense of their social environment in the sense of introducing a unique and painful story about a tragical life caused them to come up with this unforgettable theme.

Both the novel *La Dame aux Camelias* by Alexandre Dumas fils and the opera *La Traviata* by Giuseppe Verdi demonstrate the reality of a courtesan's difficult and despicable life full of prejudices and injustice. The sad story of Violetta thus that of Marguerite has been continuing to be staged all over the world for 150 years. The reason for that can be evaluated as a very good interpretation of a fallen woman, who is at the focus of both men and women of her time, depicted in need of protection and love. The society both condemns the lifestyle of these women, as well as being curious and jealous of the joy and prosperity. The society's perception of indecent and impure woman is criticized by these works. The weapon of the novel is the power of words, while it is mainly the power of music for the opera. Both use their own methods to point out to the pathetic and sorrowful love story of a courtesan. In contradiction to the more peaceful death of Violetta in her beloved's arms, Marguerite dies in great pain and longing for Armand's pure love, making the story more dramatic and sadder to read. The change in the final scene of the opera can be interpreted as a positive adaptation of the novel for the society's demand and contentment. The society wants to see a slightly peaceful end for Violetta; thus, Giorgio asks for forgiveness, Alfredo hugs her and she dies with a happy tone in the music. Overall, both art products reflect the elite prostitutes' hunger for love and affection while dealing with the class conflict. The works were meant to ask the reader and the audience's point of views about whether the courtesans as the fallen women deserve to be happy, to be loved and to have a more decent and happy life. Both provoke questions about the real meanings of nobility, dignity and purity, contributing to a feminist point of view by depicting women's demands and wishes for a more qualified life and existence.

REFERENCES

- Çakmak, U. (2011). *Elit Bir Fahişenin Öyküsü, La Traviata Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: Pan Yayınları.
- Dong, J. (2017). Marx's Feminist Frontier and Its Internal Logic. *Journal of Nanjing University*, Accessed in: 4 Haziran 2020, <https://www.atlantis-press.com/proceedings/icesame-17/25877552>
- Dumas Fils, A. (2010). *Kamelyalı Kadın*. (T. Yücel, Trans.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Encyclopedia Britannica. (2020). Alexandre Dumas, fils, Accessed in: 5 Haziran 2020, <https://www.britannica.com/biography/Alexandre-Dumas-pere>
- Encyclopedia Britannica. (2020). Camille Fictional Character, Accessed In: 6 Mayıs 2020, <https://www.britannica.com/topic/Camille-fictional-character>
- Encyclopedia Britannica. (2020). La Traviata Opera by Verdi, Accessed In: 6 Mayıs 2020, <https://www.britannica.com/topic/la-traviata>

- Fan, J. (2017). The Embodiment and Development of Feminism in English and American Literature. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 123: 1745-1750.
- Gardner, L. (2003). Pretty Woman, Accessed In: 6 Mayıs 2020, <https://www.theguardian.com/stage/2003/mar/05/theatre.artsfeatures>
- Goldberg, D. (2016). A Flower Which Blossoms and Fades: Depictions of Tuberculosis in 19th-Century Opera. *Student Research Day Abstracts and Posters*, Paper 212, Accessed in: 5 Haziran 2020, https://digitalcommons.chapman.edu/cusrd_abstracts/212/
- Guined, B. (2014). *The Remediation of Dumas Fils' La Dame aux Camélias*, Master of Arts Thesis, Georgia State University, Georgia.
- Holmes, D. (2018). Review of the Book "The Evolution of the French Courtesan Novel: From de Chabrilan to Colette" By Courtney Sullivan. *Tulsa Studies In Women's Literature*, 37 (2): 450-452.
- Hussey, D. and Kerman, J. (2020). Giuseppe Verdi, Italian Composer, Encyclopedia Britannica, Accessed in: 6 Haziran 2020, <https://www.britannica.com/biography/Giuseppe-Verdi>
- Kimbell, D. (2001). *The New Penguin Opera Guide*. (A. Holden, Edit.). New York: Penguin Putnam.
- Lintz, B. C. (2005). Concocting La Dame Aux Camellias: Blood, Tears and Other Fluids. *Nineteenth-Century French Studies*, 33 (2): 287-307.
- Muto, K.W. (2011). The Tubercular Prostitute: Contaminating the Consumptive Courtesan in La Dame Aux Camellias. *Honors Theses*, 612.
- Parker, R. (2020). Traviata, La. Grove Music Online, Oxford Music Online. Oxford University Press. Accessed in: 8 Haziran 2020, <https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/om-o-9781561592630-e-5000005794>
- Phillips-Matz, M. J. (1993). *Verdi: A Biography*. London & New York: Oxford University Press.
- Saunders, E. (1951). *The Prodigal Father*. London: Longmans, Green and Co.
- Schwarm, B. and Cantoni, L. (2020). La Traviata, Opera by Verdi. Encyclopedia Britannica, Accessed in: 8 Haziran 2020, <https://www.britannica.com/topic/La-traviata>
- Service, T. (2015). Verdi's La Traviata: Falling for the Fallen Women. Accessed In: 6 Mayıs 2020, <https://www.theguardian.com/music/2015/jun/16/La-Traviata-Giuseppe-Verdi-Opera-Victorian-Love-And-Sex>
- Verdi, G. (2005). *La Traviata*, Salzburg Festival, Conducted by Carlo Rizzi, Directed by Willy Decker, Audio Cd.

Necmeddin B. Sivâr ed-Dimeşkî'nin Divanında Tasavvufî Unsurlar

Arş. Gör. Serhat Gültaş

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4058-750X>

Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tasavvuf Anabilim Dalı,
Bursa – TÜRKİYE

Doç. Dr. Adnan Arslan

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3989-6612>

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belâğati Anabilim Dalı, Bilecik –
TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 09.02.2019

Kabul: 15.04.2020

On-line Yayın: 25.06.2020

Anahtar Kelimeler

Klasik Arap Edebiyatı

Tasavvufî Şiir

Necmeddin b. Sivar

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29069>

Öz

Hicri yedinci yüzyılda Şam'da yaşamış olan Necmettin b. Sivâr, dönemin önde gelen sufilerinden Şihabüddin Sühreverdi (ö.632/1234) 'nin halkasında bulunmuş, daha sonra dönemin tartışmalı isimlerinden olan Harirî'den etkilenmiş önemli bir sûfi şairdir. Tasavvufî şiirleri ile şöhrete kavuşmuş olan Sivâr'ın, hacimli bir divanı günümüze kadar ulaşmıştır. Suriye Arap Dil Enstitüsü tarafından 2009 yılında tahkiki yapılarak neşri tamamlanmıştır. Sivâr'ın bu divanı gün yüzüne tekrar çıkması ile birlikte Arap dünyasında akademik araştırmacıların dikkatini çekmiş ve kısa sürede hakkında pek çok araştırma yapılmıştır. Şair divanında çağdaşı olan ünlü sufi şair İbn Fârid'in şiirlerinde kullandığı biçime benzer bir yaklaşımla şiirler söylediği gibi içerik bakımından da onun izinden gittiği düşüncesini uyandırmaktadır. Zira Sivâr'ın şiirleri İbn Farid'in şiirlerinde görüldüğü gibi yoğun bir biçimde ilahi aşk, vahdet-i vücud, ve ved, istiğrak gibi konuları ele almaktadır. Hatta Sivâr'ın şiirlerinde vahdet-i vücud vurgusunun epey belirgin ve güçlü bir vurgu ile defalarca tekrarlandığı görülmektedir. Bu makale, Sivâr'ın divanını tasavvufî içeriği bakımından inceleyecektir. Tasavvufî literatürde daha ziyade öne çıkan vahdet-kesret; Allah-âlem ilişkisine daha ziyade dikkat edilmiştir. Giriş bölümünde, ülkemizde akademik çevrelerde hakkında herhangi bir çalışma olmadığını gördüğümüz sufi şair Sivâr'ın hayatı hakkında bilgi verilmiş ve Arap dünyasında yapılmış akademik çalışmalara atıfta bulunulmuştur. Daha sonra ise, şairin divanında öne çıkan tasavvufî unsurlar tasnife tabi tutulmuş ve ilgili beyitler bu tasnif çerçevesinde incelenmiştir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Gültaş, S. ve Arslan, A. (2020). Necmeddin B. Sivâr Ed-Dimeşkî'nin Divanında Tasavvufî Unsurlar. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 80, Summer, p. 353-361.

Mistic Tymes in Necmeddin B. Sivar Ed-Dameski's Divan

Ress. Asst. Serhat Gültaş

Bursa Uludag University, Institute of Social Sciences, Department of Sufism, Bursa – TURKEY

Assoc. Dr. Adnan Arslan

Bilecik Seyh Edebali University, Faculty of Islamic Sciences, Arabic Language and Rhetoric Division,
Bilecik – TURKEY

Article History

Submitted: 09.02.2019

Accepted: 15.04.2020

Published Online: 25.06.2020

Key Words

Classic Arab Literature

Sufi Poem

Necmeddin b. Sivâr

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29069>

Abstract

Necmettin b. Who lived in Damascus in the seventeenth century. Sivâr was a prominent Sufi poet who had been found in the ring of Shihabuddin Suhrawarddi (d.66 / 1234), one of the most prominent Sufis of the period, and who was influenced by Hariri, who was one of the controversial names of the time. The Syrian Arab Language Institute made a survey in 2009 and completed this research with the reappearance of Sivâr's academic journalists in the Arab world and made a lot of research about him in a short time. The poems which he uses in his poems have a similar approach to poetry as he says in his poems, as he shows in his poems, because the poems of Sivâr intensely show divine love, wahdat-i Body, and ecstatic as Ibn Farid's poems. Even in Sivâr's poems, it is seen that the emphasis of wahdat-i vucut has been repeated many times with a very pronounced and strong accent. This article will examine the poet's divan in terms of Sufi content. Vahdet-kesret, which is more prominent in the Sufistic literature; The relation of the God-world has been paid more attention. In the introduction section, we have been informed about the life of the Sufi poet Sivâr, whom we see as not working in academic circles in our country, and the academic studies in the Arab world have been referred. Later on, the mystical elements that stand out in the divan of the poet have been subject to classification.

GİRİŞ

Muhammed b. Sivâr¹ b. İsrâîl b. el-Hadir b. İsrâîl b. el-Hasen b. Alî b. Muhammed b. el-Hüseyn h. 603/1206 yılında Şam'da dünyaya gelmiştir. (Sivâr, 2009: 79) Sivâr, hicri yedinci yüzyılda özellikle Şam bölgesinde etkin ve yaygın bir tarikat olan Sühreverdî tarikatının kurucusu Şihabüddin Sühreverdî'ye intisap etmiştir. Kaynaklar onun tasavvufî şiirde öne çıktığını ve dönemin ünlü sûfî şairi İbn Fârid (ö.632/1235)'in tarzını benimsediğini ifade etmektedir. (Zirikli, 2006: 6/153) 677/1278 yılında Şam'da vefat etmiştir. (İbn Kesir, 1998: 17/550)

Zehebî'nin "*Târîhu'l-İslâm*"ında, İbn Kesîr'in "*el-Bidâye ve'n-nihâye*"sinde, el-Yûneynî "*Zeylu mir'âti'z-zamân*"ında ve Şemseddîn b. Hallikân'ın "*Uyûnu't-tevârih*"inde kasidelerine yer verilen Sivâr'ın en derli toplu divanına Muhammed Edip el-Câdir bir bütün halinde Madrid el-Escorial Kütüphanesi'nde ulaşmış ve 2009 yılında Suriye Arap Dil Enstitüsü tarafından tahkikli basımı gerçekleştirilmiştir.² Divan, matbu olarak basıldıktan sonra yazıldığı dönemin edebî ve tasavvufî şiirinin hacimli ve nitelikli bir örneğini yansıtmaya bakımından Arap edebiyatı araştırmacılarının dikkatini çekmiş ve akademik çalışmalara da konu olmuştur.³

Sivâr, divanına Sühreverdî'den sonra intisap ettiği şeyhi Ebu'l-Hasen el-Harîrî'yi övmek için yazdığı medhiye ile başlamaktadır. 97 beyitlik ilk medhiyeyi 51 beyitlik ikinci medhiye takip eder. Bundan sonra şeyhinin vefatı üzerine söylemiş olduğu 76 beyitlik bir mersiye bulunmaktadır. Medhiye ve mersiyeden sonra neredeyse divanının kalan kısmını tasavvufî münacat motifli şiirler oluşturmaktadır. 30 ile 100 beyit arasında değişen bu kasidelerde şair, Allah'a olan aşkını değişik söz sanatları ile dile getirmektedir. Vahdet-i vücûd düşüncesinin izlerinin açıkça görüldüğü şiirlerinde "vuslat" arzusu hâkim temadır. Şiirlerinin, nasihat ve ibret dolu hikâyelerin yer aldığı "hikemî-didaktik" şiirlerden farklı olarak içe dönük lirik bir yapısı bulunmaktadır. Tasavvufî şiirlerin en belirgin özelliklerinden olan sembolik anlatım yoğunluğu yer yer değişmekle birlikte esere hâkimdir. Kasidelerin didaktik olma amacı bulunmadığı için kolay anlaşılır bir dile sahip değildir. Aruzun hemen tüm bahirlerinin kullanıldığı divanda en sık kullanılan bahirlerin "kâmil" ve tavîl olduğu görülmektedir. Müstedreklerle birlikte toplam 777 kaside bulunmaktadır. Yaklaşık 5000 beyti bulan divanda az sayıda muvaşşah ve muhammesler de yer almaktadır. Burada Necmeddin b. Sivâr'ın divanında öne çıkan tasavvufî unsurlar incelenecektir.

NECMETTİN B. SİVÂR DİVANINDA TASAVVUFİ UNSURLAR

Sivâr'ın divanı vahdet-i vücûd düşüncesinin Allah aşkıyla yoğrulmuş görkemli bir sunumudur. Bu bağlamda vahdet-i vücûd öğelerinin pek çoğunun sıklıkla müşahede edildiği dîvânda yoğun bir İbnü'l-Arabî etkisi görülmektedir. Sivâr varlığın birliği teması ekseninde, İbnü'l-Arabî'nin kendi eserlerinde sıklıkla kullandığı teşbih ve temsilleri şairane bir üsluba bürüyerek vahdet-i vücûd düşüncesini ifade etmeye ve bu düşüncenin geniş kitlelere ulaşmasını sağlamaya çalışmıştır. Ancak o, İbnü'l-Arabî'de olduğu gibi vahdet temelli yeni bir düşünce ortaya koymak ve bu düşüncenin kavramlarını ayrıntılarıyla işleyerek ispat etmekten ziyâde varlıktaki birliğin etkisiyle oluşan duygu ve düşüncelerini şiirin kendine özgü güçlü anlatımıyla sunmak istemiştir. Bu bağlamda Sivâr'ın

¹ Tabakat kitaplarında şairin adının سوار سوار olmak üzere iki farklı yazımı bulunmaktadır. Bu makalede Sivâr şeklindeki kullanımı esas alınacaktır.

² Tabakat kitaplarında divandan yapılan alıntılar ve ayrıntılı açıklamaları için bkz: Muhammed b. Sivâr, *Divânü Necmeddîn b. Sivâr*, tah: Muhammed Edib el-Câdir, (Şam: Matbûâtü mecmâi'l-lugati'l-Arabiyye, 2009), 18-23.

³ 2010 yılında Kahire Ayn Şems Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Yâsîn Alî Ramazan tarafından Divân'ın üslup ve dil üslubuna dair bir doktora tezi hazırlanmıştır. Yine divan, 2017 yılında Gazze İslam Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi'nde Hâlid Nebil Ebû Alî tarafından biçim ve içerik yönünden doktora düzeyinde incelenmiştir. Adı geçen çalışmalarda şairin hayatı ve edebî kişiliği hakkında ayrıntılı ve yeterli bilgi bulunduğu için burada yalnızca atıfta bulunulacaktır.

öncelik ve önem verdiği Vahdet-i Vücûd kavramı incelenecektir.

A. VAHDET-İ VÜCÛD KAVRAMININ TARİHİ SEYRİ

İslâm düşünce tarihinde tasavvuf ehli ile ilim ehli arasında en çok tartışılan kavramlardan biri olan vahdet-i vücûd, “birlik” anlamına gelen “vahdet” ve “varlık” anlamına gelen “vücûd” kelimelerinin terkibinden oluşan bir isim tamlamasıdır. Buna göre sözlükte “vahdet-i vücûd”, “varlığın birliği” anlamına gelir. Terim olarak vahdet-i vücûd ise, varlıktaki mutlak birlik, yaratana yaratılanın birliği anlamını taşır. Başka bir ifadeyle Allah ile kâinatın bir bütün olduğunu savunan görüşün adıdır. (Tunçbilek, 2007: 81)

Vahdet-i vücûd tabiri İbnü'l-Arabî'nin eserlerinde geçmez. Onun, belirli bir terimle karşılama ihtiyacı hissetmediği varlık düşüncesi sonraki yıllarda teknik bir terim olarak kavramsallaştırılacaktır. (Tahrallı, 1997: 47-52)

İbnü'l-Arabî'den önce, özellikle hicri üçüncü asırda Bâyezid-i Bistâmî (ö. 234/848), Muhâsibî (ö. 243/857), Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909), Hallâc-ı Mansûr (ö. 309/922) gibi ilk dönem sûfilerinde vahdet-i vücûd anlayışıyla örtüşen fikirlere rastlanmaktadır. (Tunçbilek, 2008: 14) Ancak söz konusu sûfilerden yansıyan şekliyle vahdet, daha ziyade tecrübenin konusudur. İlerleyen süreçte tecrübi bir hal olmaktan uzaklaşarak konu, İbnü'l-Arabî ve takipçileri ile başlı başına ilmî ve felsefî bir öğretilere dönüşmüş, sistematik bir düşünce ekolü olma yolunda ilerlemiştir. Artık tecrübeden çok tecrübenin felsefesi öne çıkmaya başlamıştır. Zaman içinde teorinin gelişerek kendine özgü bir metodoloji ve terminolojiyle ilmî ve nazarî derinlik kazanması, teorinin anlaşılması ve yorumlanmasında pek çok zorluklar ortaya çıkarmıştır. Tevhit açısından bakıldığında, vahdet-i vücûdçu geleneğin temsilcilerinde, kelime-i tevhidin tasavvufî bir zevk, hal ve makamının ifadesi olarak *fenâfillah* kavramı eşliğinde değerlendirildiği görülür. (İbiş, 2015: 76)

Afifî, ilk dönem sufileri ile İbnü'l-Arabî'nin tasavvuf üzerindeki görüş ayrılıklarının iki temel kavram ile yani vahdet-i şuhûd ve vahdet-i vücûd ile ifade edilebileceğini belirtir. Ona göre ilk dönem sufileri, birlik ve tevhîdi bir hâl olarak görmüşler ancak yaşadıkları hâlden hareketle varlığı kuşatan bir yorum geliştirmemişlerdir. Çünkü onlar, tasavvufî tecrübenin, hâl olmanın ötesinde bir doktrin yorumuna zemin teşkil etmeyeceğini düşünüyorlardı. Bu nedenle onların tevhîd anlayışları, müşâhedenin verdiği birlik olarak vahdet-i şuhûd ile sınırlı kalmıştır. Hâlbuki İbnü'l-Arabî ile müşâhede meselesi farklı bir mâhiyet kazanır. Artık o, sufinin yaşadığı müşâhede anındaki birlik hâlinde hareketle genel bir varlık ve Allah-âlem ilişkisi yorumu getirmiştir. Şu hâlde ilk dönem sufilerinin tevhîd anlayışları, müşâhedenin birliği anlamındaki vahdet-i şuhûd iken, İbnü'l-Arabî'nin tevhîd yorumu, müşâhedenin birliğinden hareketle varlığın birliği hakkında bir doktrinden ibaretti. (Afifî, 1996: 161)

Sivâr, yukarıda tarihsel seyri kısaca sunulan vahdet-i vücûd düşüncesini vahdet-kesret, zıtların birliği, gölgeler metaforu, fenâ ve iftikar kavramlarıyla işlemektedir.

B. SİVÂR'IN DİVANINDA VAHDET-KESRET İLİŞKİSİ

Hak, kendi mutlaklığında kaldığı müddetçe O, bilinmeyen ve bilinmeyecek olan, gayb-ı mutlak denilen sırdır. Hak, bu anlamda “enkerü'n-nekirât” (el-Kayserî: 609) yâni belirlenmemişlerin en belirlenmemişi, bilinmeyenlerin en bilinmeyenidir. Zira hiçbir isim ve sıfatla tecelli etmemiştir. (İzutsu, 2005: 44)

Hakk'ın, kendi mutlaklığından nüzûl edip de daha aşağı mertebelerde tecellî ettiği temel form ve suretlere yani Hakk'ın kendi kendini izhâr etmesine İbnü'l-Arabî *tecellî* adını vermektedir. (Arabî, 2006: 102)

İbnü'l-Arabî takipçilerinden *Fusûsu'l-Hikem* şârihi Abdurrezzak Kâşânî (ö. 730/1330)'ye göre,

yegâne “gerçek”, hissî sûretlerde kendini zâhir kılan Hak’dır. (Kâşânî, 2011: 171)

Bir, başka bir sûrette tecelli ettiğinde yani kesrete bürünüp çokluk halinde zuhûr ettiğinde bu sayıya iki, üç, dört... denir. Böylece bir, bir olarak kalmakla birlikte aynı zamanda da ikiyi, üçü, dördü ve kendisi dışındaki bütün sayıları da meydana getirmektedir. Son tahlilde iki ve bir dışındaki bütün sayılar “bir” ve “bir”in bir araya gelmesiyle oluşmuştur.

Şu hâlde sayılar, kendine has taayyününe ve sayılar dizisinde işgal ettiği özel sırasına uygun olarak “bir”in tecellî ettiği sûretlerdir. Başka bir ifadeyle o, kesret suretinde kendisini gösteren bir veya hakikatte bir olan çoktur. (Kâşânî, 2011: 211) Sivâr, varlık âleminde görülen kesretin hakikî değil izafî olduğunu kabul eder. Zira ona göre gerçek manada Hakk’ın varlığından başka varlık yoktur. Kesret ise, varlığın sırrı kendisine açılmamış kişinin vehminin aldatmacasından başka bir şey değildir.

İbn Arabî Mutlak Varlığı bazen *Ganî* diye isimlendirmektedir. Sözlük anlamıyla bu kelime “zengin” ve özel anlamıyla da “mutlak olarak kendi kendine yeten” demektir. İbnü’l-Arabî: “Bütün ziddiyetten ve kıyastan münezzeh olan ve bunların etkisi altında da kalmayan *Zât*’ın, isâbetli bir şekilde, herhangi başka bir şeye ihtiyaç göstermeyen *Ganî* olarak düşünülmesi gereklidir” demektir. (İzutsu, 2005: 50)

İbnü’l-Arabî, âlemin varlık kazanabilmek için Hakk’a olan ihtiyacını “iftikâr” olarak nitelemektedir. Buna göre eğer Allah, varlık sıfatıyla varlık olan kendi sûretinde zâhir olmamış olsaydı, bütün âlem yoklukta kalırdı. Hak bir şeye varlık bahşetmeksizin ne bir şey var olabilir ve ne de bir şeye varlık izâfe edilebilir. (Kâşânî: 354)

Bu görüşe göre bir şeye ancak Hakk’ın sûretinin kendisini kaplayıp istilâ etmesi hâlinde *mevcûd* denilebilmesi mümkün olduğundan, demek oluyor ki bütün mevcûdların Hakk’a temelden ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaç her bir mevcûdun derûnunda mukîmdir. Bu, bir şeyin kendi dışındaki bir başka şeye ihtiyaç duyduğu olağan hâllerden biri gibi değildir. Bu türden temel bağımlılığı İbnü’l-Arabî *iftikâr* (yâni, kelime anlamıyla: “fakirlik gösterme hâli”, “çok büyük bir ihtiyacı olma hâli”) diye isimlendirmektedir.

Sivâr’ın divanında sıklıkla Allah karşısında varlık âleminin ontolojik konumu ortaya konulmaktadır. Değişik söz sanatları ile aynı temanın işlenmekte, kâinatın varlığının Allah’ın varlığı karşısındaki kimi zaman zayıflığı, kimi zaman da gölge oluşu defalarca ifade edilmiştir:

وقد بسطت في الكون منكم مواد طفيلكم هذا الوجود بأسره

“Bu varlık tümüyle senin “Tufeylî”ndir ki, Senden serilmişdir evrende nice sofralar.” (Sivâr, 2009: 444)

Klasik Arap edebiyatında sık rastlanılan figürlerden biri ziyafetlere davetsiz katılan “tufeylî”lerdir. “Asalak” anlamına gelen bu kelime edebiyatta, varlıklı kimselerin özel misafirleri için hazırladığı ihtişamlı yemek davetlerinden kaçamak bir şekilde istifade etmeye çalışan dilenci tabiatlı figürleri karakterize etmektedir. (Usta, 2016) Şaire göre varlık dünyası bir bütün halinde Allah’ın varlığı karşısında “tufeylî”dir. Kendi zatında var olma adına hiçbir ontolojik değeri olmayan varlıklar, Allah’ın “yaratma” ziyafetinden istifade eden tufeylilerden başka bir şey değildir. Âlem hakikatini ancak onunla bulmaktadır. (Sivâr, 2009: 280)

Şair divanının birçok yerinde Allah-âlem karşılaştırması yapmaktadır. Kimi zaman âlemi الكون diyerek bir sûrete (görüntü) benzetip Allah’ı da ولكن أنت له معنى bu suretin manası olarak kabul etmiştir. (Sivâr, 2009: 662)

Tasavvuf ehlinin Allah ve âlem karşılaştırmasında kimi zaman “hulûl” eleştirilerine maruz kaldıkları bilinmektedir. Âlemin Allah’ın bir tecellisi olduğu yaklaşımı İslam tarihinde tartışıla gelen bir konu olmuştur. Şairimiz bunun farkındadır. Bu yüzden olmalı ki Allah’ın zatı hakkında yoğunlaşan en uzun kasidelerinden birinin ilk beytinde şöyle demektir:

أراه بأوصاف الجمال جميعها بغير اعتقاد في الخلول المبيد

“Ben O’nu bütün cemal sıfatlarıyla –hakikatten uzaklaştıran hulûl inancına sapsmadan-

görüyorum.”(Sivâr, 2009: 92)

Bu beyitle şairimiz, şiirinde sarf edeceği bazı ifadelerin tenkide maruz kalacağını ön görmekte ve deyim yerinde ise tedbir almaktadır. Olası eleştirilere karşı baştan “hulûl” iddialarını bertaraf etmek istemektedir.

Tasavvuf ekollerinde yaygın bir anlayış olan vahdetü'l-vücut neşvesinin şairimizin divanında da ara sıra kendini göstermekte olduğu söylenebilir. Zira kasidelerinden birinde görünen varlığın tamamen ondan ibaret olduğunu ima eden ifadeler bulunmaktadır:

وحياتكم ما في الوجود سواكم عندي وإن شهد السوى الأغيارُ

“Her ne kadar senden başkaları görünüyor olsa da, benim nezdimde varlık âleminde senden başkası yoktur.” (Sivâr, 2009: 445)

Bu ifade, vahdetü'l-vücûd kokusunun hissedildiği rahatlıkla söylenebilir. Zira gerçek varlığın sadece Allah'a münhasır bulunduğu ve masivallah olarak kabul edilen varlığın gerçek olmayıp hayalî, vehmî ve şuurda münakis bir emr-i zilli (gölgesel durum) (Pakiş, 2002: 15) olduğu şeklinde ihtisar edilen bu felsefenin şairin beytinde kendisini açıkça göstermektedir. Hatta divanındaki أنت الكل “Her şey sensin”, (Sivar, 2009: 197) يا بدر قال الكون أجمعه أنا “Ey dolunay! Tüm varlık der ki “ben” (Sivar, 2009: 200) gibi ifadeler mezkûr felsefenin en belirgin slogan ifadelerinden kabul edilmektedir. Hatta şairimizin Hallac-ı Mansûr'un meşhur ifadesine benzer bir şekilde, إذا نظرت بفكرتي “tefekkür nazarı ile baktığımda görüyorum ki benden başka bir şey değilsin” ve ما أنت غيري “Sen benden başkası değilsin” (Sivar, 2009: 275) cümlelerini sarf ettiği görülmektedir. (Sivar, 2009: 343) Ancak şairimiz bu ifadelerin zahiri anlamının ne kadar tehlikeli olduğunu farkındadır. Bu yüzden bu ifadesine birkaç beyit sonra فرغت “Ben kendi zatımı senden başkalarının varlığından tamamen arındırdım” (Sivar, 2009: 343) cümlesi ile izah etme ihtiyacı duyduğu görülmektedir. Bu ifadelerine benzer bir şekilde يا غانبا هو “Ey benim zatımın perdeleri arkasında yanımda olan gâib!” (Sivar, 2009: 347) Kullandığı cümleler anlatılmak istenen aynı anlamın farklı bir ifadesidir. أنت الذي هذا الوجود عبارة عنه “Sen varlığın kendisinden ibaret olduğu kimsesin” (Sivar, 2009: 274) ifadesi şairimizin vahdeti vücut felsefesini ne denli benimsemiş olduğunu açık bir ifadesidir.

Anlaşılan şair, her ne kadar serbest bir şekilde hissettiği manaları ifade etmek istese de bunu dile getirememektedir. Buna işaret eden şu beyit onun çekinceli halinin adeta bir itirafıdır:

في القلب سر لليلي لو نطقت به ** جهرا لأفتوا بكفري بعد إيماني

“Kalbimde bir sır var ki ancak onu gece bilir. Bu sırrımı ben bir söyleyiversem benim hemen imandan sonra küfrüme (irtidat) hükmederler.” (Sivar, 2009: 241).

C. ZITLARIN BİRLİĞİ

İbnü'l-Arabî'ye göre Hakk'ın beşer tarafından çok daha derin ve çok daha genel bir keyfiyet olan “zıtların çakışması (yâni Batı'nın irfân öğretisine göre “coincidentia oppositorum”)” şeklinden başka bir tarzda idrâk edilmesi mümkün değildir. Zıtların çakışması yani birliği, kesrette vahdeti, vahdette de kesreti, ya da kesreti vahdet ve vahdeti de kesret olarak görmektir. Bu türden bir zıtların çakışmasının gerçekleşmesini İbnü'l-Arabî hayret diye isimlendirmektedir. (Câmî, 2008: 127) Aslında bu hayret, metafizik bir hayrettir; çünkü burada Vücûd'un (yâni varlığın) tek mi yoksa çok mu olduğuna karar verebilmesi bakımından âlemde gördükleri, kişiyi hayrete sevk eder. (İzutsu, 2005: 101)

Bu bağlamda İbnü'l-Arabî, kendi varlık düşüncesini desteklemek için IX. yüzyılda Bağdat'da yaşamış sûfilerden Ebû Saîd el-Harrâz (ö.277/890)'ın meşhûr bir sözünü nakletmektedir “Allah, ancak zıtları terkîb etmekle bilinebilir.

Bundan hareketle Hak, zâtında tektir ancak çeşitli ve birbirine zıt taayyünleri bakımından ise mütenevvidir denilebilir. Bu kabûl, aslî ehadiyyet açısından bir çelişki değildir. Zira Hak, kesret suretinde tecelli eden “Bir”dir.

Şair, divanının girişinde mürşit kabul ettiği Harfî'ye yönelttiği medhiye ve mersiyeden sonraki "el-Mezâhir" başlıklı birbiriyle ilintili kasidelerinin 97. beytinde, *تقابلت الأضداد عندي جميعها* "benim nezdimde tüm zıtlar, birbirine mukabildir" demiştir. (Sivâr, 2009: 99) Yukarıdaki beyitlerden hareketle şairin bu bakış açısının tüm divanında kendini hissettirdiğini söylemek mümkündür.

Tasavvufî şiirde öne çıkan bir diğer tema da Allah'ın celâlî ve cemâlî isimlerinin tecellisi olan alemde var olan zıtlıkların aslında vahdetin (birliğin) yansıması olduğu görüşüdür. Buna göre birbirine zıt hatta çelişkili görünen iyi-kötü, hayır-şer, güzel-çirkin, dalalet-hidayet, aslında Allah'ın isimlerinin varlık aynasındaki yansımalarından ibarettir. Bu itibarla zıt gibi görünen şeyler, insanın bakışına göredir. Sivâr, İbnü'l-Arabî'yle sistemleşmeye başlayan vahdet-i vücûd düşüncesinin zıtlıklar çerçevesinden izahını şöyle yapmaktadır:

والرَّاحُ وَالرَّوْحُ وَالرَّيْحَانُ وَالْأَلْحَانُ
محاسنٌ منكمُ تجلَى على الأعيانِ
النَّارُ وَالذَّيْرُ وَالزَّنَارُ وَالرَّهْبَانُ
والشَّمْسُ وَالْبَدْرُ وَالغُرْلَانُ وَالْأَعْصَانُ
"Ateş, kilise, zünnar, rahip; şarap, ravh u reyhan ve besteler.."

Güneş, Ay, ceylanlar ve dallar.. Gözlere tecelli eden senden hep birer güzelliklerdir." (Sivâr, 2009: 650)

Görüldüğü gibi burada şair, "dalâlet ehli" olan Hıristiyanları simgeleyen unsurlara yer vermiş ve bunlarla beraber ilk bakışta alakasız gibi görünen "Güneş ve Ay'dan" bahsetmiştir. Anlaşılan şair bu beyitlerle Allah'ın "Mudil" ismine dikkat çekmekte ve hidayeti verenin Allah olduğu gibi, dalalet düşürenin de O'ndan başkası olmadığı vurgusunu yapmaktadır. 'Âlemde güzel görünen "ceylan" onun mahlûku olduğu gibi, çirkin görünen "şarap" da öyledir. Hidayetin nurlarını neşreden camiler, Müslümanlar onun güzelliğinden geldiği gibi dalalet erbabı olarak görülen Hıristiyanlar ve onlara ait dini semboller de onun izni ile varlığa kavuşmuş güzelliklerdir. Müslümanı imanından dolayı Cennete koymak "mehâsin" ise, Müslüman olmayı ateşe koymak da öyle güzeldir; onun esmasının bir tecellisidir.

İlahi aşka düşer olmuş kalbinin münacatını dile getirdiği diğer bir kasidede yine benzer şekilde zıtları bir görmektedir.

فالجور عدلٌ منكمُ وصدودكمُ
وصلٌ وبعْدكمُ لديّ تقربُ

"Senden gelen zulüm adalettir; senden uzaklık kavuşmaktır, sana yaklaşımdır." (Sivâr, 2009: 282)

Anlaşılan Sivâr, zulüm görünenin altında ilahi adaleti gördüğünü ifade etmeye çalışmaktadır.

D. GÖLGELER METAFORU

İbnü'l-Arabî'nin "'Âlem, Hakk'ın ilmüne nisbetle mevcut, âlemin kendi zatına nisbetle ise madum hükmündedir" temel ilkesine göre âlem, sureten var, hakîkaten yoktur. Zira vahdet-i vücud sisteminde vücûd/varlık her şeyin kendisiyle kaim olduğu Hakk'ın zatî, âlemin ise ârizî hususiyetidir. Bu nedenle varlığı başkasına bağlı olan alem hakîkî değil, izafî ve mecazi bir varlığa sahip olmakla nitelenebilir. İbnü'l-Arabî, varlığın Hak karşısındaki konumunu çeşitli benzetmelerden yararlanarak açıklamaktadır. Bu benzetmelerden biri de gölge metaforudur.

Âlemin kendisine ait bir varlığı olmayıp, âlem Hakk'ın isim ve sıfatlarının tecelli ve tezahürü olduğu için, hayâlî bir suret ve gölge varlıktan ibarettir. Ancak bu gölge varlık bütünüyle de yok olmayıp hakîkî varlığa delalet eder ve onun varlığıyla varlık sahnesinde vücut bulur.

Tasavvuf ehli tarafından mâsivallah olarak isimlendirilen âlemin Hakk'a olan nisbet ve ilişkisi, gölgesinin kişiyle olan nisbet ve ilişkisi gibidir. Bu bağlamda âlem, Allah'ın "gölgesi" konumundadır.

Nasıl ki kişi bir tane olsa dahi kendisine ışığın düştüğü yönler kadar çok gölgeleri ve mukabilindeki aynalar adedince de suretleri vardır. Yani zâtî bakımından bir, suretlerdeki tecellisi ve ışıktan kaynaklanan gölgeleri açısından ise çoktur.

Şair, divanının birçok yerinde Allah-âlem karşılaştırması yapmaktadır. Kimi zaman âlemi الكون

SONUÇ

Hicri yedinci yüzyıl mutasavvıf şairlerinden Necmeddin b. Sivâr'ın hacimli divanı, çağdaşı İbn Fârid'in divanı kadar talihli olamamış ve uzun yüzyıllar boyunca kütüphanelerde karanlıkta kalmıştır. Nihayet 2009 yılında İspanya'da bir kütüphanede bulunan el yazma nüshasının Suriye Arap Dil Enstitüsü tarafından neşredilmesiyle aydınlığa kavuşmuştur. Divan, Arap bilim dünyasındaki edebiyat araştırmacılarının dikkatini çekmiş ve hakkında lisansüstü düzeyde akademik çalışmalara konu olmuştur. Fakat gördüğümüz kadarıyla Sivâr'ın divanı Türk akademisinde henüz tanınmış değildir. Bu araştırma Sivâr'ın divanını, ihtiva ettiği "tasavvufi unsurlar" açısından ele almıştır. Görünen o ki Sivâr, "vahdet-i vücud" düşüncesini şiirlerinin merkezine almıştır. Adeta varlığın birliği anlayışı ile divanını mayalamıştır. Gölge metaforu, zıtların birliği, mükâşefe ve şuhud gibi aynı bağlamda temalar şiirlerinde sıklıkla işlenmiştir. Tasavvuf edebiyatı araştırmacılarının ilgisini çekecek pek çok tasavvufi unsurlar barındıran divan hakkında yapılan bu çalışma, klasik Arap şiiri ve tasavvuf araştırmaları açısından daha geniş çaplı ve derinlikli araştırmalara zemin hazırlaması amacıyla kaleme alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Afîfî, E. (1996). *İslam'da Manevî Hayat*. trc. Ekrem Demirli-Abdullah Kartal. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Câmî, A. (2008). *Nakdu'n-Nusûs Fi Nakşi'l-Fusûs*. Tahran: Müessesese-i Pejûheşî-i Hikmet ü Felsefe-i İran.
- Erol, G. (1996). *İslam Tasavvufunun Meseleleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Izutsu, T. (2005). *İbn Arabî'nin Fusûs'undaki Anahtar Kavramlar*. çev: Ahmet Yüksel Özemre, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- İbiş, F. (2015). "Kelâmî Ontoloji Açısından Vahdet-i Vücutçu Tevhit Anlayışına Bazı Eleştiriler". CÜİF. 15/1.
- İbn K. (1998). *el-Bidâye ve'n-nihâye* tah: Abdullah b. Abdullah el-Muhsin et-Turkî. Giza: Hicr li'-tubbâah.
- İbnü'l-A. (2006). *Fusûsu'l-hikem*, tah: Mahmud Erol Kılıç-Abdurrahim Alkış. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Karaca, H. (2006). *Tasavvufta Sefer Kavramı*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Kâşânî, A. (2005). *Letâifü'l-a'lâm fi işârâti ehli'l-illhâm*, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye.
- Kâşânî, A. (2011). *Şerhu fusûsi'l-hikem*. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye.
- Kayserî, D. *Matlau husûsi'l-kelim fi meânî fusûsi'l-Hikem*. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye.
- Pakiş, Ö. (2002). "Tasavvufî Tefsir ve Vahdet-i Vücûdun Sembolik Dili". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 23/2.
- Poyraz, Y. (2014). "Fenâfillâh Mertebesinden Bekâbillâh Makamına Mevlânâ'da İlahî Aşk". *Turkish Studies* 9/9.
- Sivâr, M. (2009). *Dîvân*. tah: Muhammed Edîb el-Câdir, Şam: Mecmau'l-lugati'l-Arabiyye bi-Dimesşk.
- Tunçbilek, H. (2010). "Mevlânâ'da Vahdet-i Vücûd Telâkkisi", *Uluslararası Mevlâna ve Mevlevilik Sempozyumu Bildirileri I, (Konya: 8-12 Mayıs 2007)* ed. Mahmut Erol Kılıç Celil Güngör Mustafa Çiçekler, Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Kurumu.
- Tunçbilek, H. (2008). "Muhyiddin İbn Arabî'de Vahdet-i Vücûd Telâkkisi". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19.
- Uludağ, S. (1991). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yayınları.
- Zirikî, H. (2006). *el-A'lâm*. 15. Baskı. Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn.

Modern Truva Atı: Dinsel Çoğulculuk -Eleştirel bir Yaklaşım-

Dr. Öğr. Üyesi Sait Kar

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0001-4148>

Ordu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Ordu – TÜRKİYE

Doç. Dr. Hasan Tanrıverdi

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8549-7746>

Ordu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Ordu – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 24.04.2020

Kabul: 07.06.2020

On-line Yayın: 25.06.2020

Anahtar Kelimeler

Din Felsefesi

Çoğulculuk

Hakikat

Bizatıhi Hakikat

Kurtuluş

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.43448>

Öz

7. ve 8. asırdan itibaren başlayan dini yayılmalar ve 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızlı bir şekilde gelişen bilimsel ve teknolojik ilerlemelerin ardından coğrafi sınırların ortadan kalkması, dinlerin karşılıklı dirsek temaslarının ve ilişkilerinin artmasına neden olmuştur. Bu karşılıklı etkileşim özellikle Hristiyanlık açısından ciddi problemlere sebep olmuştur. Zira İncillerde diğer din müntesiplerinin ortaya koyduğu/koyacağı teolojik yaklaşım ve itirazlara cevap verebilecek nitelikte referanslar bulunmamaktadır. Bu durum, diğer dinlerle ilişkilerinin keyfiyetini belirlemek üzere yeni teolojiler arayışına giren Hristiyan teologlarının farklı paradigmlar oluşturmalarına neden olmuştur.

Kısaca bütün dinleri, özellikle de yaşayan büyük dinleri, Tanrı'ya eşit seviyede ulaştıran yollar olarak kabul eden görüşün adı olan ve hakikat değeri açısından dinler arasında ayırım yapmayan Dini çoğulculuk; 19. yüzyılın sonundan itibaren hızlı bir şekilde ilerlemiş ve son yıllarda birçok destekçi bulmuştur.

Bilindiği gibi dünyada pek çok din vardır, ancak dinlerin bu çokluğu felsefi açıdan bir problem oluşturmaz. Felsefi açıdan problem, bu dinlerin birbirleri ile olan ilişkileri sonucunda ortaya çıkan sorunlar ve bu sorunların nasıl aşılacağı üzerine şekillenir. Bu çalışmanın amacı da çok masum ve ılımlı görünen bu paradigmanın, semavi dinler ve özellikle de İslam dini açısından bir tehdit oluşturacağını ortaya koymaktır. Zira biz, dini çoğulculuk fikrinin, Hristiyan düşünürler tarafından ortaya konulan ve iyi niyetli olmayan bir düşünce olduğu kanaatindeyiz.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Kar, S. ve Tanrıverdi, H. (2020). Modern Truva Atı: Dinsel Çoğulculuk-Eleştirel Bir Yaklaşım-. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 80, Summer, p. 363-375.

Modern Trojan Horse: Religious Pluralism -A Critical Approach-

Asst. Prof. Dr. Sait Kar

Ordu University, Faculty of Theology, Department of Philosophy and Religious Sciences, Ordu –
TURKEY

Prof. Dr. Hasan Tanrıverdi

Ordu University, Faculty of Theology, Department of Philosophy and Religious Sciences, Ordu –
TURKEY

Article History

Submitted: 24.04.2020

Accepted: 07.06.2020

Published Online: 25.06.2020

Key Words

Philosophy of Religion

Pluralism

Truth

Real and Sincere

Salvation

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.43448>

Abstract

Disappearance of Geographical boundaries after religious spreads starting from the 7th and 8th centuries and scientific and technological advances that developed rapidly from the second half of the 18th century caused to increase the elbow contacts and relations of the religions with each other. This mutual communication caused serious problems, especially in terms of Christianity. Because there are no references in the Gospels to respond to theological approaches and objections put forward by other religious members. This situation has led Christian theologians, who searched for new theologies to determine the state of their relationship with other religions, to develop different theological paradigms.

In short, Religious pluralism, which is the name of the view that accepts all religions, especially the major religions, as ways that reach God equally, and that does not distinguish between religions in terms of truth-value; has progressed rapidly from the end of the 19th century and has found many supporters in recent years.

As is known, there are many different religions in the world. However, this excess in the number of religions does not lead to a philosophical problem. The philosophical problems take form on the problems that arise as a result of the relationship between these religions and how these problems can be overcome. The aim of this study is to reveal that this paradigm, which seems very innocent and moderate, will pose a threat to the religions and especially the religion of Islam. Because we believe that religious pluralism is a thought which is produced by Christian thinkers and is not well-intentioned.

Giriş

Bilindiği gibi insanoğlu, tüm farklılıklarına rağmen, yaşamak için başka insanlara ihtiyaç duyan sosyal bir varlıktır ve içinde yaşadığımız yeryüzü, coğrafi açıdan, bu farklılıkların “birbirine dokunmadan” sınırsızca özgür bir şekilde hareket edebilecekleri kadar büyük olmadığı için insanlar hem fiziksel hem de sosyal sebeplerle birlikte yaşamak zorunda kalırlar.(Öztürk, 2013: 44) Bu durum tarihin her döneminde insanların birbirleri ile etkileşim içinde olmalarına neden olmuştur. Ancak Aydınlanma dönemi ile başlayan yeni dünya düzeni, turizm, personel ve öğrenci değişimi, göç ve uluslararası iş dünyası gibi etkenler de yeni bin yılın en önemli özelliklerinden biri olan kültürel bütünleşme olgusunu üretmiştir.(Peterson vd., 2009: 380) Bilimsel ve teknolojik gelişmeler neticesinde meydana gelen ulaşım ve iletişim araçlarındaki gelişmeler, farklı din ve kültür mensupları arasındaki bilgi akışını hızlandırmış ve iletişimin kolaylaşmasını sağlamıştır. Kitleler ve kültürler arasındaki bu iletişim ve birliktelik, geçmişin tek kültürlü, geleneksel ve homojen yapısının çok kültürlü, modern ve heterojen yapıya doğru evrilmesine neden olmuştur.(Tanrıverdi, 2013: 1041) İşte son derece hızlı bir şekilde gelişen bu teknolojik imkanlar neticesinde ortaya çıkan anlık değişimler ve hızlı ulaşım imkanları, çeşitli dinsel geleneklere tâbi insanları karşılıklı anlayış ve güven temelli dostluklar kurarak insanlığın karşı karşıya olduğu ortak problemlere karşı işbirliği yapmaya zorlamıştır.(Aydın, 2000: 133) Bu işbirliği, etkileşim ve kültürel birlikteliğin anahtar kavramlarını ise “çeşitlilik” ve “çokluk” oluşturmuştur.(Peterson vd., 2009: 380)

Kutsal ile bağlantılı olarak kendi inanç ve uygulamalarını temsil eden birçok dini geleneğin varlığına işaret eden(Yazoğlu, 2006: 27) çoğulcu bakış açısı da işte bu çeşitliliklerden birisi olan “dini çeşitlilik” meselesinin alt başlıklarından biridir.(Kılıç, 2004b: 13) Bilindiği gibi yeryüzünde büyük dünya dinleri olarak tasnif edilebilecek olan, Yahudilik, Hıristiyanlık, İslam, Hinduizm ve Budizm ile müntesip sayısı daha az olan Taoizm, Konfüçyanizm, Şintoizm gibi birbirinden farklı irili ufaklı pek çok din vardır. Ancak dinlerin sayılarındaki bu fazlalık, felsefi açıdan bir problem teşkil edecek nitelikte değildir. Felsefi açıdan problem, bu dinlerin birbirleri ile olan ilişkileri sonucunda ortaya çıkan sorunlar ve bu sorunların nasıl aşılacağı üzerine şekillenir. Zira birbirlerinden çok farklı hakikat iddialarına sahip olan dinlerin aynı ortamı paylaşmaları sonucu yaşanan çatışmalar, dinlerin bu çokluklarının ve buna bağlı olarak ortaya çıkan sorunların tartışılmasına ve çözüm önerileri sunulmasına neden olmuştur. Nihayet 19. Yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde dini çoğulculuk paradigması bu problemin çözümü hususunda takdim edilir hale gelmiştir.

Dini Çoğulculuk

Tarih boyunca pek çok din birbirleriyle ilişki içerisine girmek zorunda kalmıştır. Ancak Aydınlanma çağı ile yenilenen dünya düzeninde bu iletişimin çok daha ciddi bir şekilde gerçekleşmiş olması, özellikle Kutsal metinlerinde diğer dinlerin müntesiplerinin ortaya koyduğu/koyacağı teolojik itirazlara cevap verecek özellikte referanslar bulunmayan Hıristiyanların yeni argümanlar geliştirmesine neden olmuştur.(Alıcı, 2005: 223) Dini çeşitlilik konusunda ortaya çıkan ve büyük oranda batılı bilim adamları tarafından yapılan tasnife göre dinlerin birbirine bakışı Dışlayıcı (Exclusivist), Kapsayıcı (Inclusivist) ve Çoğulcu (Plüralist) şeklinde üç ana kavram etrafında kategorize edilmiştir.(Acar, 2014b: 100; Demirci, 2005: 12; Hick, 1985: 31-34, 1987: 331-332; Kılıç, 2004b: 13; Özkan, 2016a: 83; Race, 1983: 139; Tokat, 2007: 50) Bu üç argümanın gelişimi ise öteki dinleri dışlayan ve hakikati kendi tekeline alan dışlayıcı tavidan; vahye dayalı dinlerin de hakikati ifade edebileceğini öngörmekle birlikte, bunu diğer dinlerin az-çok kendi rengini kabullenmekle başarabileceği anlamındaki kapsayıcı tavra; oradan da bütün dinlerin aynı değerde olduğunu kabullenmek anlamına gelen çoğulcu yaklaşıma doğru evrilme şeklinde gerçekleşmiştir.(Acar, 2014a: 287-316; Atalay, 2003: 15)

Dinsel çoğulculuk, hakikat değeri açısından dinler arasında ayırım yapmayıp, bir arada olmak zorunda kaldıklarında karşılıklı münasebetlerinin nasıl gerçekleşeceği meselesinden kaynaklanan

felsefi bir problemdir.(Demirci, 2005: 17; Hick, 1985: 331; Kılıç, 2004a: 69; Yazoğlu, 2006: 27) 19. yüzyılın sonundan itibaren “Bizatihi Hakikat”e (*Real an Sich*) ulaştırılan metafizik bir teori ya da sistemi ifade etmek için kullanılmaya başlanan(Alıcı, 2005: 223) bu kavram bütün dinleri, özellikle de yaşayan büyük dinleri, aynı seviyede Tanrı’ya ulaştırılan yollar olarak kabul eder. Bu açıdan çoğulculuk çok kültürlü, göreceli ve postmodernist bir yapıda olan günümüzün hâkim anlayışıyla uyum içindedir.(Tanrıverdi, 2013: 1044) Ancak her dinin kendisini özgürce ifade edebilmesi anlamına gelen 'kültürel çoğulculuk' ile dinler arasında hakikate sahip olma açısından fark olmadığını, her dinin hakikat iddiasının aynı derecede doğru olduğunu iddia eden 'metafizik çoğulculuk' arasında farklılık olduğunu da ifade etmek gerekir. Zira bağlamda ilkinin doğru olması demek, mantıki açıdan ikincisinin de doğruluğunu gerektirmeyecektir.(Arıcan, 2011: 23; Kılıç, 2004a: 62)

Tarihi seyir içerisinde dışlayıcılık ve kapsayıcılık, daha köklü tutumlar olarak karşımıza çıksa da özellikle II. Vatikan Konsili sonrasında boy göstermeye başlayan çoğulcu yaklaşımlar,(Özkan, 2017: 54) Ernst Troeltsch (1865-1923), Arnold Toynbee (1889-1975), Wilfred Cantwell Smith (1916-2002) ve John Hick (1922-2012), gibi düşünürler sayesinde gelişmiş ve özellikle John Hick’in fikirleri sayesinde de global bir din kuramı halini almıştır.(Yazoğlu, 2006: 27) Nitekim, dini çoğulculuk denilince akla ilk gelen isim John Hick olduğu gibi, John Hick denildiğinde de akla ilk gelen, dini çoğulculuk kuramı olmaktadır. Bu itibarla da biz, çalışmamıza esas olarak Hick’in çoğulcu yaklaşımı üzerinden yön vereceğiz ancak onun fikirleri üzerinde etkili olan Smith’in görüşlerine kısaca değinmenin Hick’in ortaya koyduğu düşünceleri anlamaya katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

Bireylerin salt kendi kültür ve dinlerine mensup olanlardan müteşekkil mahallelerinde yaşamayı bırakıp, iç içe yaşadığı dolayısıyla da diğer inançlara kolayca ulaşılabilir ve her an karşılaşılabilir durumda aynı ülkede, aynı şehirde hatta aynı sokakta oldukları, birlikte kahve içtikleri ve birbirlerini etkiledikleri modern toplumlarda insanlığın dini hayatının, bütüncül bir şekilde dini çoğulculuk çerçevesinde yaşanması gerektiğini savunan(Aydın, 2000: 133; Özkan, 2017: 73; Smith, 1998: 22-23) Smith’e göre diğer dindarlarla kurulan bu yakın ilişkiler, dünyanın dini tarihini yeni bir seviyeye doğru götürecektir. Ona göre bu yeni seviyede dindarların hepsi, artık kendi dinsel geleneklerinden soyutlanmalı ve dünyanın dini hayatına çoğulcu bakış açısıyla dahil olmalıdır.(Özkan, 2016b: 801; Smith, 1964a: 10, 1979: 14-15, 1998: 109; Tanrıverdi, 2013: 1053)

Dini, genel tanımlamalar yaparak değil, müntesiplerinin algıladığı ve yaşadığı hal üzere tanımlamak gerektiğini savunan(Tanrıverdi, 2013: 1047) Smith’e göre din konusunda yapılan araştırmalarda, dinin ya dünyevi ya da aşkın yönü ihmal edilerek eksik bırakılmış yahut da bu ikisi birleştirilmeye çalışılarak hata yapılmıştır.(Smith, 1964b: 141) Zira Smith, “Bizatihi Hakikat” ile kurulan ve gözlemlenemeyen irtibata dinin “iman” veçhesi,(Smith, 1964b: 155 vd., 1989: 154) bu ilişkinin gözlemlenebilen ve değişken bir yapıya sahip olan tarafının ise “birikimsel gelenek” (cumulative tradition), olarak isimlendirdiği yönü olduğunu söyler.(Smith, 1964b, s. 141) Buna göre iman boyutu, “Bizatihi Hakikat” ile kurulan irtibat olduğu için aslında sabit, değişmez ve tüm dinler için ortak iken,(Özkan, 2016b: 811; Smith, 1989: 4) bir nevi imanın dışa yansımaları olan gözlemlenebilen birikimsel gelenek ise insani etkilere açık olup kişiden kişiye ve kültürden kültüre değişiklik ve çeşitlilik gösterebilir.(Büyük, 2012: 200; Smith, 1964b: 141; Tanrıverdi, 2013: 1047) Her ne kadar kozmik kurtuluş, “Bizatihi Hakikat”e yöneltilen kişisel iman deneyimi olması açısından ortak bir yapıya sahip olsa da, bu deneyimin yansımaları olan ve din olarak kabul edilen birikimsel gelenekler, bu iman deneyimini yaşayanların algılama ve değerlendirme biçimlerinin farklılıkları ve aktarım zincirinde meydana gelebilecek yapılandırmalar nedeniyle çeşitlilik göstermek durumundadır. Zira Smith’e göre her iman sahibi, birikimsel geleneğin potansiyel değiştiricisi konumundadır.(Kuşçu, 2011: 149; Smith, 1964b: 186; Tanrıverdi, 2013: 1047)

Hick, çoğulcu yaklaşım konusunda etkilendiği Smith'in 'iman' kavramına yüklediği anlama

katılırken, kendi tarihsel incelemelerine bağlı olarak 'iman' kelimesinin, yalnızca semitik çevrede kullanıldığı gerekçesi ile ideal bir kavram olmadığını ifade etmektedir. Bu bağlamda o, Smith tarafından manevi statüyü göstermek için kullanılan 'iman' terimini, bir kişinin "Bizatihi Hakikat" ile kurmuş olduğu irtibat olarak tanımlar. Bu nedenle Hakikat'in değişik şekillerde algılanması doğaldır. Aynı tarihi ve kültürel alt yapıya sahip olan bireyler bile, psikolojik yapı, zihinsel yetenek ve estetik duyarlılık açısından birbirleri ile taban tabana zıt olabilmektedir. Buna göre Hick, tarihi açıdan "Bizatihi Hakikat"ın, farklı dinsel tecrübe akımlarında Brahma, Vişnu, Şiva, Yahve, Allah, Göksel Baba, Dharma, Tao ve Nirvana olarak somutlaşmış olduğunu ifade eder. Dolayısıyla çeşitli dini gelenekler, Hakikate ulaşmak için farklı fikir ve tecrübeler etrafında, mitler ve semboller vasıtasıyla değişik felsefe, teoloji, dini tören, sanat formu, ahlak ve hayat tarzları geliştirmişlerdir.(Arıcan, 2011: 25-26; Hick, 1985: 104, 1993b: 246)

Buna göre, bir mutlak ve ilahi hakikat vardır ve bütün dinler bu "mutlak"a götüren ve onu aynı derecede temsil eden farklı yollardır. Dolayısıyla bu yollardan hangisi takip edilirse edilsin sonuçta kurtuluşa erişilir.(Aslan, 1998: 146, 2006; Aydın, 2001: 292) Bu durumda şayet kurtuluş sadece bir dini geleneğe ait ise onun dışında kalan bütün dinler, mensuplarını kurtarıcı olma şansını yitirmiş demektir. Mamafih bir kişinin hangi dine mensup olacağı da büyük ölçüde nerede yani hangi dini geleneğin içinde doğduğuna bağlıdır. Eğer bir kimse Müslüman bir coğrafyada yaşayan Müslüman bir ailede dünyaya gelirse çok büyük ihtimalle İslam'ı, Hıristiyan bir ailede dünyaya gelirse Hıristiyanlığı, Budist bir ailede dünyaya gelirse de Budizm'i kendisine din olarak seçecektir.(Hick, 2012: 23) Bu argümanı savunanlara göre, tek bir din kurtarıcı olarak kabul edilecek olursa, kurtuluş tamamen tesadüf ve şansa bırakılmış demek olacaktır ki; bu da pek makul gözükmemektedir. Nitekim Hick'e göre kendi hata ve sorumluluğu olmadan sırf doğduğu kültürel ortam nedeniyle bir dine mensup olmakla ebedi kurtuluşun kaybedilmesi fikri ile adil ve merhametli Tanrı anlayışı birbiriyle çelişmektedir.(Hick, 1980: 44) Dolayısıyla da bu çelişkiyi giderecek Hıristiyan ilahiyatında bir devrim gerekmektedir ve bu devrim çoğulcu yaklaşımdır.(Hick, 1993a: 127; Özkan, 2015: 10)

Temelinde "kurtuluş" fikri olan çoğulcu paradigmaya göre artık, "din merkezli" anlayıştan "Tanrı merkezli" anlayışa bir geçiş olmuştur. Kant'ın numen ve fenomen ayrımını kendi paradigmasına uygulayan Hick, tanrısal gerçekliği; hakikati bizim için kavranamaz olarak kalacak olan gerçeklik (ilahi numen) ve tecrübe edilebilen gerçeklik (ilahi fenomen) olmak üzere ikiye ayırır. Bu sayede Tanrı'nın bilinemez olan yönü hakkında dinlerin söylediklerinin aslında hiçbir şey ifade etmediklerini, aslolanın Tanrı'nın tecrübe edilmesi sonucunda ortaya çıkan ahlaki dönüşüm olduğunu savunur. Yani kurtuluş, dinlerin ortaya koydukları teolojik doğrulara değil, kişinin yaşadığı tanrısal tecrübeye bağlı olarak geçirdiği ahlaki değişim ve dönüşüme bağlıdır.(Hick, 1987: 332; Kılıç, 2004a: 70-71) Hal böyle olunca da herhangi bir dinin verdiği teolojik bilgilerin doğruluğunun ya da yegâne doğrunun kendi verdiği bilgiler olduğu şeklindeki iddiasının hiçbir değeri kalmamıştır. Önemli olan o dine inananların yaşadıkları tecrübelerin dönüştürücü etkisidir. Bu görüşün taraftarlarına göre dünyadaki büyük dinler, insani kabiliyetlerimizin ötesindeki aynı "Bizatihi Hakikat"e ilişkin farklı yanıtlardır. Bunun anlamı; farklı dünya dinlerinin her birinin, kendi kutsal metinleri, manevi uygulamaları, dini tecrübe biçimleri, inanç sistemleri, kurucuları ve hayat tarzlarını ifade eden kültürel yapıları ile birlikte karmaşık (kompleks) yapılar olduğudur. Onların her biri, farklı şekillerde tecrübe ettikleri "Bizatihi Hakikat"e dair farklı cevaplara sahiptir. Buna göre bütün dinler, kendi taraftarlarını ben-merkezlilikten uzaklaştırıp, Tanrı veya Gerçeklik-merkezliliğe ulaştırma(Alıcı, 2005: 268; Aslan, 1998: 154; Aydın, 2005: 15-51; Hick, 1987: 332, 1993b: 248) hedefi taşımaları nedeniyle, ortak amaca sahiptirler.

Çoğulcu Paradigmaya Eleştirel Yaklaşım

20.yüzyılın en büyük medya teorisyeni, olarak anılan Marshall McLuhan'ın "global köy" olarak tanımladığı(McLuhan, 1964: 93) içinde yaşadığımız dünyanın artık uzakların yakın, iletişimin de hızlı

olduğu bir dünya halini aldığı açıktır. Bu yeni dünya düzeninde, çeşitli dinlerin, eskiye nazaran birbirleri ile çok daha hızlı ve yoğun bir irtibat ve ilişki içerisinde olduğu iddiası/gerçeğinden hareketle çoğulcu olmanın kaçınılmaz bir sonuç olduğu iddia edilmektedir. Peki durum gerçekten böyle midir?

Küreselleşme sürecinde öne çıkan din anlayışı olan ve çelişen hakikat iddiaları problemini “demokrasi” vasıtasıyla çözüme kavuşturduğu savunulan(Kılıç, 2004a: 69) bu paradigma, insanlık tarihi kadar eski olan din olgusu ile bağlantılı bir kavram olmasına rağmen neden bu kadar geç dönemlerde ortaya çıkmıştır? XX. yüzyıla kadar dinler arasında çoğulculuğun iddia ettiği gibi demokratik bir çözüm üretmeyi gerektirecek bir iletişim ve etkileşim olmamış mıdır? Bu ve benzeri sorulara her ne kadar, dinlerin yirminci yüzyılın ilk yarısına gelinceye kadar birbirleri ile olan ilişkilerinin bu argümanın gelişmesine olanak sağlayacak seviyede olmadığı, bu etkinin ancak kültürlerin ve halkların karşılaşması ile neticelenen kültürel globalizm ile sağlanabileceği(Özcan, 1995: 11) ve nispeten son zamanlara kadar dünya dinlerinin hemen tamamının birbirinden habersiz olduğu(Hick, 1997b: 195-210) ve bu yüzden bu argümanın çağdaş döneme kadar gündeme gelmesine mani olduğu şeklinde cevaplar verilse de durumun böyle olduğunu iddia etmenin sadece fikri desteklemek amacıyla ortaya atılan görüşler olduğunu söylemek yanlış olmasa gerekir. Zira özellikle Hristiyanlık, Yahudilik ve İslam’ın birbirleri ile karşılaşmaları, İslam Peygamberinin Medine’ye hicreti ile başlamış ve bu tarihten itibaren de her dönemde ve bilhassa da Emevi (661-750), Abbasi (750-1258) ve Osmanlı (1299-1922) hilafetlerinde en üst seviyede yaşanmış, aynı dönemlerde felsefeden mantığa, astronomiden tıpa birçok alanda tercüme faaliyetleri yapılarak(Macit, 2011: 499; Yazoğlu ve İmamoğlu, 2015: 17) kültürel etkileşim ciddi bir ivme kazanmıştır. Bu tarihsel birlikteliğe rağmen, XX. yüzyılın ilk yarısına kadar böylesi bir paradigmanın gelişmemesinin asıl sebebi Hristiyanlığın, hassaten de Kilise’nin içyapısıdır. Nitekim kaba oryantalist bilgilerin daha objektif bilgilere dönüştüğü altmışlı yılların hemen öncesinde diğer dinleri bir güç ve realite olarak görmeye başlayan Kilise, onlara bakışını yeniden gözden geçirme ihtiyacı hissetmiş ve onlara karşı tavrını formüle etmeyle sonuçlanacak yeni bir sürece girmiştir. Bu süreçte Kilise, yüzyıllardır devam ettirdiği dışlayıcı tavrı bırakarak, önce kapsayıcı ardından da çoğulcu bir yaklaşım sergilemeye başlamış, bu çoğulcu yaklaşım sayesinde de dinlerin birbirlerine bakışının yeniden şekilleneceği bir düzleme girilmiştir. Yani çoğulcu paradigma, dinler arası ilişkileri şekillendirici yeni bir yapının oluşmasına neden olmuş(Demirci, 2005: 12) ancak bunun en somut karşılığını, Hristiyan düşüncesinin diğer dinlere bakışının yeniden şekillenmesinde bulmuştur.

Bu yeni bakış açısı, bireylerin doğacakları yerleri kendilerinin tercih edemedikleri, dolayısıyla da tek kurtarıcı özelliğe sahip olan dinin bulunduğu ortamda doğup doğmayacaklarının belirsiz olduğu, bunun da adil ve iyi Tanrı fikri ile çelişeceği(Hick, 1980: 44) gerekçesi ile oluşturulan çoğulcu yaklaşımdır. Ancak “kurtuluş” fikrini temele alarak oluşturulan bu argümanın, görünürde makul bir gerekçeyle ortaya çıktığı düşünülse de durum böyle değildir. Zira şu veya bu şehirde, şu veya bu dine mensup olarak doğan şu veya bu şahısların akıbetlerinin ne olacağı şeklindeki tartışmalar, aslında insanların karar ve yetki alanlarına bir konu değildir. Zira kimin cennete kimin de cehenneme gireceği meselesi insanların değil, yalnızca Tanrı’nın bileceği ve belirleyeceği bir konudur. Yani çoğulcu paradigmanın temelini, sadece tanrısal yetki alanına giren bir konu özelinde üretilen bir problem oluşturmaktadır ki bu da “tut kelin perçeminden” mesabesinde bir çırpınıştır. Ancak çoğulculuk konusunda ortaya çıkan tartışmaların hemen tamamı, hangi dine inanırsa inansın ahlaki erdeme sahip herkesin kurtulacağı fikri özelinde devam etmektedir. Elbette ki böylesi bir fikir, sebebi ne olursa olsun benim dinime inanmayan kişi cehennemdedir fikrine nazaran çok daha ılımlı ve insancıl bir yaklaşım gibi gözükmektedir. Ancak bu cezbedici etki, tıpkı “cambaza bak” oyununda olduğu gibi, insanların dikkatini, hiç de yetkisi olmamalarına rağmen kimlerin kurtuluşa ereceklerini belirledikleri bir tartışmaya yönlendirir. Fakat birilerini cennete birilerini de cehenneme sokmaya çalışırken, inanılması

gereken din ile inanılan din arasındaki makasın iyiden iyiye açıldığının farkına varılamaz.

Bunun yanında Hick, çeşitli dinler arasından “belki Tanrı katında bir tanesi tarihi bir gerçeklik olarak diğerlerine üstün olabilir, ancak beşeri bakış açımızdan bunu bilebileceğimizi sanmıyorum” (Hick, 2012: 31) diyerek hangisinin mutlak anlamda kurtarıcı olduğunu bilme imkanına sahip olmadığımız için hepsini doğru kabul etmeliyiz şeklinde bir görüşe ulaşmıştır. Fakat bu yaklaşım, içlerinden birinde altın olan birçok testiden hangisinin içinde altın olduğunu bilemeyeceğimiz için hepsinin içinde altın olduğunu düşünmemiz gibi bir durumdur. Her ne kadar, testilerden hangisinde altın olduğunu bilmediğimiz için herhangi birinde olabilir şeklinde bir genelleme yapabilecek olsak da bu genellemeler sadece bir tanesinde altın olduğu gerçeğini değiştirmeyecektir. Bu nedenle, kanaatimizce, bu bakış açısıyla ulaşılabilecek sonuç olsa olsa, dinlerin her biri, inananlarını kurtarma ihtimali açısından denk olsalar da muhtemelen sadece bir tanesi bu hedefe ulaşabilecektir şeklinde olmalıdır. Bir başka örnekle, konu hakkındaki eleştirimizi biraz daha somutlaştırmak istiyoruz: Bilindiği gibi kulaktan kulağa oyununda bir kişi bir ifadeyi arkadaşının kulağına söyler. İkinci kişi arkadaşının kulağına söylediğinden anladığını üçüncüye, üçüncü de anladığını dördüncüye söyler. Bu böylece oyuna katılan kişi sayısınca devam eder. Son sırada olan kişi ise anladığını sesli olarak söyler. Genellikle ilk ifade ile son kişinin söylediği ifade birbirini tutmaz. Bu durumda, her bir oyuncunun sadece kendi tecrübesi dikkate alınacak olursa, tüm oyuncuların ifadeyi doğru söyledikleri kabul edilmelidir. Oysa ki durum böyle değildir. Zira mutlak surette zincirin bir halkasında ifade şekil değiştirmiş ve artık yanlış olarak iletilmiştir. Bu yanlışlık kimi zaman bilinçli olarak yapılabilirken bazen de sadece yanlış anlaşıldığı için yapılır. Ancak sebep ne olursa olsun, sonuç doğru değil, yanlıştır. Kısacası dinlerin muhatabı olan insanoğlu, her ne kadar, “Bizatihi Hakikat”i tam olarak tecrübe edebilme imkanına sahip olmasa da bu imkânın yokluğu ona, yaşanan tecrübelerin yani dinlerin hangisinin doğru hangisinin yanlış olduğunu belirleme yetkisi vermeyeceği gibi yanlış olanın doğruluğunu iddia etme konumunda olma hakkı da vermez.

Ayrıca hangisinin mutlak anlamda hakikat ve kurtarıcı olduğunu bilme imkânına sahip olmadığımız için hepsini belli seviyede doğru kabul etme şeklindeki düşünce dinlerdeki iman anlayışı ile de uyuşmamaktadır. Zira dinler mensuplarından, özellikle de İslam dini, şek ve şüphe içermeyen bir iman istemektedir. Diğer inanç sistemleri de hakikat ve kurtarıcı olabilir ama ben İslam dünyasında doğduğum için İslam’ı hakikatmiş gibi kabul etmeliyim ve ona göre yaşamayalım şeklindeki bir düşünce, imanın özüne uygun bir tutum değildir. Böyle bir tutumun rasyonelliğinden söz edilemeyeceği için inancın yeterli delilden yoksun olduğu gerekçesiyle rasyonel bir tutum olmadığını iddia eden W. K. Clifford (1845-1879) ve Bertrand Russell (1872-1970) gibi ateist delilcilerle aynı noktada birleşilmiş olunacaktır. (Tanrıverdi, 2012: 51-57)

Çoğulcu düşüncenin bir diğer sorunu ise dinin sadece tecrübi bir fenomen olarak görülmesi, hakikat değeri açısından dinler arasında bir ayırım yapmanın önünü kesmiş, hakikat karşısında hepsini eşitlemiş olmasıdır. Buna göre, dinlerin kurtuluşa yaklaşımları açısından çokluğundan bahsetmek mümkün olsa da “Bizatihi Hakikat”in sağlayacağı kurtuluşun çokluğundan söz edilemez. Nitekim Hick’in, dinlerin ortaya koydukları Tanrı anlayışlarının da üstünde bir varlık olarak “Bizatihi Hakikat” olarak isimlendirdiği bir şey tayin etmesi, felsefi bir teori oluşturmaktan ziyade dinî bir iddia gibi durmaktadır. Şöyle ki dinler, normal beşeri tecrübelerle ulaşılamayacak olan şeyleri, doğaüstü yollarla elde edip bize bildirme iddiası taşırlar. Buna göre, çoğulculuğun “Mutlak Hakikat” hakkındaki, dinlerde tasavvur edilen Tanrı figürlerinin ötesinde bir şey olduğu şeklindeki iddiası dinî bir iddiadır. Böylece, dinî açıdan mutlak manada var olanı bildirme konusunda Hick-paradoksal olarak kendisini dinlerin kurucularından daha üstün bir seviyeye yerleşmektedir. Sonuç itibari ile dinî öğretilerin hakikati olduğu gibi anlatmadığı/anlatamadığı, buna karşın kendisinin, bu model sayesinde hakikati olduğu gibi anlatmaya çalıştığı sonucu çıkmaktadır. (Acar, 2010: 63) Böylece çoğulcular bütün dünya

dinlerine, kendilerinin savundukları tek kurtuluş yolu olan “ben-merkezlilikten Hakikat-merkezliğe geçişi” zorla kabul ettirmeye çalışırlar. Her ne kadar her dini geleneğin ya da inancın, kendi başına ötekilerden bağımsız bir şekilde müntesiplerini kurtuluşa ulaştırabilecekleri düşüncesinden yola çıkarak dışlayıcılık ve kapsayıcılığı aşmayı amaçlamış olsalar da S. Mark Heim’in de ifade ettiği gibi sadece kılık değiştirmiş kapsayıcılar olmaktan öteye geçememişlerdir.(Peterson vd., 2009: 395-396)

Çoğulcu düşünürlerin “ilahi numen” olarak tanımladıkları bilinemez olan “Bizatihi Hakikat” hakkında dinlerin iddia ettikleri bilgiler meselesi de bir başka problematik alanı oluşturur. Zira bütün dinleri, tek ve biricik olan “Bizatihi Hakikat”ın çeşitli yorumları ve tasavvurları olarak gören çoğulculuğa göre hiçbir dini geleneğin bu hakikat hakkında kendi verdiği bilgileri tek ve yegâne doğru bilgiler olarak görmesi mümkün değildir. Çünkü bu bilgiler, ancak onu tecrübe edebildiğimiz kadarını ifade eder. Buna göre bütün dini gelenekler, anlayış ve kavrayışları birbirinden farklı olmalarına rağmen, “Bizatihi Hakikat” hakkında tecrübi bilgilere sahiptir ve bu bilgilerin de birini diğerine üstün kılacak bir özelliği yoktur.(Kılıç, 2004a: 62; Özcan, 1995: 11) Nitekim çoğulcu paradigmayı global bir din kuramı haline getiren Hick, dinlerin “Bizatihi Hakikat” karşısındaki durumlarını, bir filin farklı bölgelerine dokunan ve dokundukları bölge bağlamında fil hakkında bir fikir üreten körler örneği ile açıklar. Buna göre âmâ olan üç kişi, bir file dokunmaktadır. Bu kişilerden biri filin bacağına dokunur ve “filin büyük bir ağacın gövdesine benzediğini” söyler. Diğer filin hortumuna dokunur ve “sen yanıyorsun fil bir yılanı benzer” der. Üçüncü kişi ise filin dişine dokunur ve “ikinizde yanıyorsunuz fil keskin bir saban demiridir” der. Aslında üçü de aynı file dokunmakla birlikte birbirlerine zıt görüşler ortaya koymakta ve kendisinin doğru diğerlerinin ise hatalı olduklarını söylemektedirler.(Hick, 1983: 107, 1987: 333) Hick tıpkı bu örnekte olduğu gibi, bütün dinlerin, aynı “Bizatihi Hakikat” ile bağlantılı olmakla beraber, bu hakikati eksik ve farklı olarak tanımladıklarını, çünkü her düzeyde çeşitli etmenler tarafından şekillendirilebilen bir yorum içeren bireysel tecrübenin, gerçekliği olduğu gibi gösteremeyeceğini dolayısıyla da tam olarak tanımlanamaz olduğunu söyleyerek görüşünü destekler.(Hick, 1997a: 132)

Ancak dikkat edilecek olursa bu örnek üzerinden bütün dinlerin belli seviyede ve aynı derecede doğru olduğunu söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Zira örnekteki kör insanların fil hakkında söyledikleri şeyler, aynı ölçüde doğru değil aksine tamamen yanlıştır. Çünkü fil ne bir duvar ne bir yılan ne bir saban demiri ne de tüm bunların birleşimi olan bir varlıktır. Yani aslında bu kör insanlar filin bir kısmını dahi-ki bu kısım kendilerinin dokunarak müşahede ettikleri kısımdır- doğru olarak tanımlayamamışlardı. Buna göre Hick’in bu örnek üzerinden yola çıkarak bütün dinlerin de mutlak karşısında aynı derecede doğru olduklarına değil, ne olursa olsun “Bizatihi Hakikat” hiçbir yönüyle doğru olarak kavranamayacağı için hepsinin yanlış olduğu sonucuna ulaşması gerekirdi.(Acar, 2010: 39) Ayrıca, dinlerin “Bizatihi Hakikat” karşısındaki konumlarının bu örnekte geçen kör insanlarla aynı görülmesi de ayrı bir problemdir. Çünkü bu örnekte filin ne olduğu hakkında bilgi verenler sadece onun belli bir bölgesine dokunarak müşahade eden kişilerdir. Oysaki başta İslam dini olmak üzere semavi dinlerin tamamında, “Bizatihi Hakikat” hakkındaki bilgiler, bizzat bu Hakikat -yani Tanrı- tarafından verilmektedir. Örnek üzerinden konuşacak olursak fil hakkındaki bilgiler, bizzat fil tarafından verilmektedir.

Çoğulcu bir bakış açısıyla burada; “mademki dinlerin “Bizatihi Hakikat” hakkındaki bilgilerinin kaynağı bizzat Tanrıdır o zaman neden dinlerin hakikat hakkındaki iddialarında böylesi farklılıklar söz konusudur? Eğer tüm bu bilgiler tek bir kaynaktan çıkmış ise aralarında böylesi farklılıkların olmaması gerekmez miydi?” Şeklindeki sorularla çoğulcu argümanların doğru olduğu fikri ortaya atılabilir. Ancak böyle bir iddiada bulunmanın insan unsurunun dikkatten kaçırılmasından kaynaklandığını söylemek yanlış olmasa gerektir. Zira “Bizatihi Hakikat” kendisini ne kadar açarsa açsın, insan kendi kavrayışını ona kapatırsa sonuç hep aynı olacaktır. Yani fil kendisini nasıl tanıtır

tanıtınsın, ona dokunarak müşahede etmeye çalışan kör kişiler bunu kabul etmedikleri takdirde, yine onu ağaç, yılan ya da saban demiri olarak tarif etmeye devam edeceklerdir. Kısacası dinlerin sadece tecrübi fenomenler olarak görülmesi, hakikatin kendisinin kendisi hakkında verdiği bilgilere gözleri ve kulakları tıkayarak onun nasıl tecrübe edildiğine yoğunlaşmak anlamına gelecektir. Bu da yukarıda örnek olarak verdiğimiz kulaktan kulağa oyununda olduğu gibi, başlangıçta doğru bir şekilde ifade edilmiş olan bir sözün, bilinci ya da bilinçsiz bir şekilde, sonuçta tamamen değişmiş ve yanlış olarak tekrar edilmesi sonucunu doğuracaktır.

Bunun yanı sıra, "Bizatihi Hakikat" yani fil hakkında hiçbir bilgiye sahip olamayacağımız şeklindeki iddia göz önüne alındığında onların ortaya koydukları bilgilerin doğruluğu ya da yanlışlığını tasdik edebilecek bir kişi kurum ya da din de yok demektir. Zira herkes aynı durumda kördür. Böyle bir durumda, körlerin iddialarının eksik olduğunu neye dayanarak söyleyebileceğiz. Ayrıca file dokunma imkânı bulamayan dördüncü bir körün, fil ile ilgili tecrübesini fil diye bir şey yok şeklinde formüle etmesinin önünde bir engel de olmayacaktır. O halde bu iddianın da doğru olması gerekecektir ki bu da açıkça mantıksal bir çelişkidir. Zira bir şey ya doğrudur ya da yanlıştır. Üçüncü bir ihtimalin imkânı mantıksal olarak mümkün değildir.

Kurtuluşun, bir dininin inananları üzerinde oluşturduğu ahlaki etkiye endekslenmesi de bir başka problematik yöndür. Zira özellikle Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam gibi semavi dinler özelinde düşünüldüğünde "din" kavramı, yalnızca ahlaki değil, inanç ve ibadet boyutlarına da sahip bir kavramdır. Bu açılar dikkate alındığında ise din "ferdi ve ictimai yanı bulunan, fikir ve tatbikat açısından sistemleşmiş olan, inananlara bir yaşama tarzı sunan, onları belli bir dünya görüşü etrafında toplayan bir kurum" olarak tanımlanır. Yani bir değer koyma ve yaşama tarzı sunan dinde Aşkın ve Yüce bir yaratıcıya ve ondan geldiği kabul edilen bilgilere isteyerek bağlanma ve itaat etme söz konusudur.(Ayдын, 2002: 6) Dini bu şekilde kabul eden bir anlayış açısından bakıldığında da herhangi bir semavi dinin, benim kadar öteki de doğrudur demesi, pek tutarlı bir yaklaşım olmasa gerektir. Zira böyle bir yaklaşım dinde şüpheye, inananların inandıkları için yaptıkları şeylerin hiçe sayılmasına ve temel akidelerin birer efsaneye dönüşmesine neden olur. Örneğin böyle bir durumda Müslümanlardan aslında Kur'an'ın mutlak manada kurtuluşun merkezinde olduğu, Yahudilerden Tanrı'nın Musa aracılığıyla kesin olarak konuştuğu, Hristiyanlardan ise Tanrı'nın tarih içerisinde İsa'da bedenleştiği gibi öğretilerini reddetmeleri istenir.(Peterson vd., 2009: 395) Smith'in de ifade ettiği gibi dünya teolojisine katılmadan önce ciddi değişiklikler geçirmek zorunda olan teolojiler(Özkan, 2016b: 813; Smith, 1989: 124) değişim sonrasında aynı teoloji/din olmaya ve bu tanımlamalarda geçen sistemli, toplumsal, yaşama tarzı sunan ve müntesiplerini belli görüşler etrafında toplayan dinler olmaya devam edebilecek midir?

Görüldüğü gibi dini çeşitlilik problemine çözüm olarak "dini çoğulculuk" tezini sunan küreselleşme; bu yolla dini değerlerin ya içini boşaltmakta ya onları yeniden yorumlamakta ya da onların yerine yeni değerler ikame etmeye çalışmaktadır. Batı'nın dini menfaatleriyle uyumlu tekdüzeleştirici bu yeni anlayış, kitle iletişim araçları vasıtalarıyla İslam coğrafyasında da etkili kılınmaya çalışılmaktadır.(Kılıç, 2004a: 67) Nitekim ahlaki "iyi"nin metafizik "gerçek"ten kopuk olarak düşünülmesi felsefi manada tutarlı bir yaklaşım değildir. Bireysel ya da toplumsal hayatta ahlaki dönüşümü sağlamak, dinlerin birincil hedeflerinden biri olsa da bu dönüşümün hakikat üzerine temellendirilmesi gerektiği de göz ardı edilmemesi(Arıcan, 2011: 34; Kılıç, 2004a: 64) gereken bir durumdur.

Ayrıca dini çoğulculuğun, Hristiyanlık da dahil olmak üzere, bütün dinlerin mükemmel olmayan insan kültürleri içerisinde şekillenmesi nedeniyle kusursuz olmadıklarını, dolayısıyla da hiç birisinin "Bizatihi Hakikat"e sahip olduğuna dair bir iddiada bulunamayacağını ileri sürmesi hem Hristiyan tekercileri hem de kapsayıcıları tarafından kabul edilemez. Şayet İsa Mesih Tanrı ise ve yeni

bir din vazetmiş ise, o zaman bu din yani Hıristiyanlık, Tanrı tarafından kurulan tek ve mükemmel din olmalı; haliyle de diğerlerinden üstün olmalıdır.(Gündüz, 2010: 93) Nitekim Hick, kendisiyle yapılan bir mülakatta şöyle söyler: 'Bir Hıristiyan olarak, Hıristiyanlığın tek hakikat olmadığı bilinci ile yaşamının zor olduğunu kabul ediyorum.'(Arıcan, 2011: 34; Aslan, 1997: 178)

Bu bağlamda çoğulcu düşünceye yöneltilen bir diğer eleştiri ise; bu yaklaşımın, dinlerin hakikat iddialarını yıpratığı, hatta buharlaştırdığıdır. Başta Hıristiyanlık olmak üzere bütün dinsel gelenekler, inananlarını kurtarıcı olacak olan bir hakikat öğretisi sunmakta ve bu öğretinin mutlaklığını ve kusursuzluğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, bütün dinlerin bir yönü ile hakikate sahip oldukları kabul edilirken, her birinin hakikat iddiasının kendi içinde doğru olduğu, fakat tek başına hakikatin tam ve mükemmel ifadesi olamayacağı iddia edilmektedir. Böylesi bir yaklaşımın kişinin, sadece kendi dininin hakikat iddiasıyla ilgili düşüncesini reddetmekle kalmayıp, diğer dinlerin hakikat iddialarını da tahrif ettiği aşikardır. Başka bir ifade ile çoğulcu, sadece Hıristiyanlığın kurtarıcı olduğu iddiasının, mutlak hakikat olmadığını söylemekle kalmayıp, diğer dinlerin de benzer iddialarını reddetmektedir. Çoğulcuların bu yaklaşımı, Yahudilik, Hıristiyanlık, İslam ve benzeri dinlerin 'hakikatin en güzel ifadesi' olma şeklindeki temel iddiaları ile çelişmekte ve "Bizatihi Hakikat" konusunda inananlarını bilinmezliğe (agnostisizme) itmektedir.(Arıcan, 2011: 35; Gündüz, 2010: 93)

Hick, dini çoğulculuk doktrini bağlamında kendini hangi konumda görmektedir? Dinlerin doğruluğunun ve kurtuluşa götürücü olduğunun teminatı, o dinin kurucusu olan peygamber ve nihai itibarıyla onun deyimi ile Mutlak Hakikat olmaktadır. Ancak Hick, belli bir peygamberin hakikat ile kurtuluş iddiasını yeterli ve doğru bulmayarak kendi iddiasının doğruluğunu savunmaktadır. Bu durumda bizim Hick'in iddiasının doğruluğunu kabul etmemiz için peygamberimizin sözlerine itimat etmememiz; yani Hick'i peygamberimizden daha üstün bir konuma yerleştirmemiz gerekecektir. Bu da dinlerin temel akidelerinden olan biri olan nübüvvet inancının reddi ya da tahrifinden başka bir şey değildir.

Bilindiği gibi her birey, içinde yetiştiği kültürün dinini hakikat olarak kabul etmekte, toplumsal etmenler nedeni ile öteki dinleri batıl olarak görüp, onların da doğru olabilme ihtimallerini reddetme eğilimi ile yetiştirilmektedir. Bu durum, başka dinlere karşı bir ön yargı oluştururken, bireyin öteki dinler hakkında tarafsız değerlendirmeler yapabilmesinin önüne geçmektedir. Örneğin; Hıristiyan-Batı toplumlarında İslam, barbar ve geri kalmış ülkelerin dini olarak görüldüğü için, bu kültürde yetişen birinin İslam'ın da doğru olabileceğini düşünmesi beklenemez. Yine yaratıcı bir Tanrı inancı bulunmayan Budizm ile çok Tanrılı bir din olan Şintoizm'in hâkim olduğu toplumlarda yetişen bir kişinin, ilahi dinlerin vazettiği mutlak, kudret ve irade sahibi, her şeyi bilen ve gören aşkın bir Tanrı inancını anlama ve hakikat olarak benimseme noktasında güçlük çekeceği açıktır. Nitekim çoğulcu düşünürler, buradan hareketle bütün dinlerin, aynı Tanrı'nın farklı tasavvurları ve ona ulaştıran farklı yolları olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ancak sosyolojik bir olgudan yola çıkarak, teolojik ve metafiziksel sonuçlara ulaşılan böylesi bir akıl yürütmenin, mantık kuralları ya da düşünme ilkeleri bakımında zorunlu olduğu söylenemez. Bunun yanı sıra, bir dini seçme konusunda her ne kadar içinde yetişilen kültür etkin olsa da onun benimsenmesi ve uygulanmasında etkin olan tek faktörünün kültür ya da toplum olduğu da söylenemez.(Tanrıverdi, 2013: 1044-1045)

SONUÇ

Görüldüğü gibi çoğulcu hipotezin tüm temel taşları, kuralları ve sınırları Hıristiyan düşüncesi etrafında şekillenmiştir. Yüzyıllar boyunca kendisi için bir tehdit olarak gördüğü ve bu nedenle de tam anlamıyla bir yok sayma politikası sergilediği dinlerin–ki bu din özellikle İslam dinidir– her şeye rağmen yayılması nedeniyle bu zamana kadar sergilediği tavrın faydadan çok zarar getirdiğini fark eden Hıristiyanlık, çoğulculuk fikrine sarılmıştır. Bu durumda herhangi bir dinin çoğulcu paradigmayı

benimsemesi demek, kendisine ait birçok vasfını geride bırakarak, kuralları ve sınırları Hristiyanlık tarafından belirlenen bir ringde mücadele etmek anlamına gelecektir.

Halbuki çoğulcu paradigmanın, özel bir bilgi kaynağı olarak önerme merkezli vahye yer vermemek; birbirleri ile taban tabana zıt öğretilere sahip olsalar da bütün dinleri “hakikat” değeri açısından eşit seviyede doğru görmek; dini salt manada ahlaka indirgemek ve ahlaki iyiyi metafizik gerçekten kopuk düşünmek gibi ciddi dini ve felsefi sorunları vardır. Ancak “Bizatihi Hakikat” hakkında bilgiler içeren önerme merkezli bir vahiy anlayışının reddedilmesinin, artık böyle bir vahiy anlayışına sahip olmayan günümüz Hristiyanlığı açısından herhangi bir sakıncası olmadığı gibi dinin salt ahlaki öğretiler manzumesi olarak kabul edilmesinin de öğretilerini bildirim yoluyla iletilen vahyin değil, tecrübe yoluyla yaşanan vahyin belirlediği bir ahlak anlayışına sahip Hristiyanlık için sorun teşkil etmeyecektir. Nitekim bu düşüncenin Hristiyan dünya tarafından benimsenip yayılmasının ana sebebi kaleyi içten fethetmektir. Zira tüm bu kabullerin, merkezinde Tanrı'nın özel bir metotla, önermeler formunda, lafzi olarak ilettiği hakikatlerden oluşan “vahiy” anlayışı bulunan ve dolayısıyla da merkezi öğretisini “ahlaki dönüşümün” değil “dini doğruların” oluşturduğu (Kılıç, 2004a: 71-74) İslam dini açısından kabul edilmesi mümkün değildir.

Ayrıca, diğer dünya dinlerinin de (Hristiyanlık, Yahudilik, Budizm ve Hinduizm gibi) aynı derecede kurtuluşa ulaştırıcı olduğunu, yani onlardan herhangi birine tâbi olan ve kendi inançları seviyesinde ahlaki bir hayat sürdüren bir kişinin de kurtuluşa ereceğini söylemek, İslam dini açısından kabul edilebilir değildir. Zira mutlak kurtuluşun bütün yollarının bildirildiği önermeler formunda bir vahye sahip olan İslam dini açısından, daha ilk başta bu vahyin doğruluğuna itiraz eden bir kişinin de aynı derecede kurtarıcı bir inancın içerisinde olabileceğini kabul etmek açık bir mantık ihlalidir. Kısacası mutlak kurtuluş için gerekli olan bilgilerin tamamını barındıran bir vahye sahip olduğunu ve bu vahiy içerisindeki öğretilerinin hiçbirini istisna etmeden kabul etmek zorunda olduğunu iddia eden İslam dini açısından bu vahyi ve ileticisi olan peygamberi reddederek de kurtuluşa ulaşabileceğini söylemek açık bir çelişkidir. Buna göre eğer çoğulcu paradigmanın bu prensipleri, İslam coğrafyasında kabul görüp yayılabilirse kale içten fethedilmiş olacaktır.

Burada şunu da ifade etmekte fayda var. Batı, özellikle de Hristiyan batı düşüncesinin temellerini oluşturduğu çoğulcu yaklaşımın temel argümanı olan “dinler farklı olsalar da aynı “Bizatihi Hakikat”e ulaştırma hedefindedirler” şeklindeki iddiasını kabul etmek demek, mevcut dinlerin tamamının hiçbir değişim, dönüşüm ve bozulmaya uğramadan varlıklarını sürdürdüklerinin de kabulü anlamına gelir. Hâlbuki öz itibari ile diğer semavi dinlerin de tanrısal kaynaklı olmakla birlikte, zaman içerisinde insani unsurların müdahalesiyle bozulmuş (Demirci, 1996: 77 vd.) ve ilahi olma özelliğini yitirmiş olduklarını savunan İslam dini açısından böyle bir anlayışın kabulü mümkün değildir.

KAYNAKÇA

- Acar, R. (2010). John Hick'in Dini Çoğulculuğunun Din-Karşıtı Tazammunları. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1-2), 35-63.
- Acar, R. (2014a). Dini Çeşitlilik. İçinde R. Kılıç ve M. S. Reçber (Ed.), *Din felsefesi: El Kitabı*. Grafiker Yayınları.
- Acar, R. (2014b). Dinî Çeşitliliği Değerlendirme Yetkisi: Frithjof Schuon Örneği. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 44, 99-122.
- Alıcı, M. (2005). *Müslüman-Hristiyan Diyalogu: Tarihçesi, Çeşitleri, Hedefleri, Problemleri*. İz Yayıncılık.
- Arıcan, M. K. (2011). Dini Çoğulculuk Paradigması ve Eleştirisi (John Hick Eksenli Dini Çoğulculuğun Eleştirisi). *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(2), 21-38.
- Aslan, A. (1997). Dinler ve Mutlak Hakikat Kavramı: John Hick ve Seyyid Hüseyin Nasr'la Bir Mülakat. *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 1.

- Aslan, A. (1998). Batı Perspektifinde Dinî Çoğulculuk Meselesi. *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 2, 143-163.
- Aslan, A. (2006). *Dinler ve Hakikat: J. Hick ve S.H. Nasr'ın Felsefesinde Dini Çoğulculuk*. İSAM.
- Atalay, O. (2003). Dini Çoğulculuk: Tarihsel Gelişimi ve Kutsal Metinlerdeki Sınırları. *Ekev Akademi Dergisi*, 7(17), 14.
- Aydın, M. (2000). Bir Hıristiyan Kurtuluş Teolojisinden Dinlerin Bir Kurtuluş Teolojisine Doğru. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 9, 133-150.
- Aydın, M. (2001). Dini Çoğulculuk Üzerine Bir Mülâhaza. *İslamî Araştırmalar Dergisi*, 14(2), 291-305.
- Aydın, M. (2005). Paradigmanın Yeni Adı: Dinsel Çoğulculuk. İçinde M. Aydın (Ed.), *Hıristiyan, Yahudi ve Müslüman Perspektifinden Dinsel Çoğulculuk ve Mutlaklık İddiaları* (Ankara Okulu Yayınları).
- Aydın, M. S. (2002). *Din Felsefesi*. İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Büyük, C. (2012). Wilfred Cantwell Smith'de Dini Araştırmaların Objektifliği Problemi. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(22), 191-209.
- Demirci, K. (1996). *Dinlerin Dejenerasyonu*. İnsan Yayınları.
- Demirci, K. (2005). *Yahudilik ve Dini Çoğulculuk*. Ayışığı Kitapları.
- Gündüz, Ş. (2010). *Küresel Sorunlar ve Din*. Ankara Okulu Yayınları.
- Hick, J. (1980). *God Has Many Names*. Macmillan.
- Hick, J. (1983). *Philosophy of Religion*. Prentice-Hall.
- Hick, J. (1985). *Problems of Religious Pluralism*. MacMillan.
- Hick, J. (1987). Religious Pluralism. İçinde M. Eliade (Ed.), *The Encyclopedia of Religion*. New York : Macmillan.
- Hick, J. (1993a). *God And The Universe of Faiths: Essays in The Philosophy of Religion*. Oneworld.
- Hick, J. (1993b). Religious Pluralism and the Rationality of Religious Belief: *Faith and Philosophy: Journal of the Society of Christian Philosophers*, 10(2), 242-249.
- Hick, J. (1997a). *An Interpretation of Religion: Human Responses to The Transcendent* (1. ed., [4. Dr.]). Macmillian.
- Hick, J. (1997b). Hepsi Doğru Olduğunu İddia Eden Birçok İnanç. İçinde C. S. Yaran (Ed.), *Çağdaş ve Klasik Metinlerle Din Felsefesi: Tarihsel ve Eleştirel Bir Yaklaşımla Felsefe-Din İlişkisi: Din Felsefesi Yapmanın Dört Farklı Yolu*. Etüt Yayınları.
- Hick, J. (2012). *İnançların Gökkuşağı* (M. Aydın, Çev.). Bilge Kültür Sanat.
- Kılıç, R. (2004a). *Dini Anlamak Üzerine*. Ötüken Neşriyat.
- Kılıç, R. (2004b). Dinî Çoğulculuk mu, Dinde Çoğulculuk mu? *Dini Araştırmalar*, 7(19).
- Kuşçu, E. (2011). *Din Fenomenolojisi: Wilfred Cantwell Smith Örneği*. Sarkaç Yayınları.
- Macit, M. (2011). Tercüme Hareketleri. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 40). Türkiye Diyanet Vakfı.
- McLuhan, M. (1964). *Understanding Media: The Extensions of Man*. The New American Library, Inc.
- Özcan, H. (1995). *Mâtürîdî'de Dinî çoğulculuk*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Özkan, M. Ş. (2015). Paul F. Knitter'in Tanrı Merkezli Dini Çoğulculuk Modeli ve Hıristiyanlık Yorumu. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(12), 7-34.
- Özkan, M. Ş. (2016a). Dini Çeşitlilik Karşısında Hıristiyan Düşünürlerin Cevapları ve Tipoloji Problemi. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(14), 81-113.
- Özkan, M. Ş. (2016b). Wilfred Cantwell Smith'in İman Teolojisi. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 800-819.
- Özkan, M. Ş. (2017). *Başarısız Bir Hipotez Dini Çoğulculuk* (İ. Baz, Ed.). Şırnak Üniversitesi Yayınları.
- Öztürk, M. (2013). Çoğulculuk Söyleminin Sahiciliği Üzerine: Midyat Örneği. *İdealkent*, 4(9), 42-73.
- Peterson, M., Hasker, W., Reinhenbach, B., ve Basinger, D. (2009). *Akıl ve İnanç: Din Felsefesine Giriş* (R. Acar, Çev.; İkinci Baskı). Küre Yayınları.

- Race, A. (1983). *Christians and Religious Pluralism: Patterns in the Christian Theology of Religions*. Orbis Books.
- Smith, W. C. (1964a). *The Faith Of Other Men*. New American Library.
- Smith, W. C. (1964b). *The Meaning and End of Religion*. Mentor Book.
- Smith, W. C. (1979). *Faith and Belief*. Princeton University Press.
- Smith, W. C. (1989). *Towards a World Theology: Faith and The Comparative History of Religion*. Macmillan.
- Smith, W. C. (1998). *Patterns of Faith Around the World*. Oneworld.
- Tanrıverdi, H. (2012). *İnançın Rasyonelliği Sorunu*. Gümüşhane Üniversitesi.
- Tanrıverdi, H. (2013). Dini Çoğulculukta Din Tasavvuru (W. Cantwell Smith ve John Hick'in Görüşleri Bağlamında). *The Journal of Academic Social Science Studies*, 7(6), 1039-1067.
- Tokat, L. (2007). Dini Çoğulculuk Hangi Açıdan Mümkündür? *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 49-102.
- Yazoğlu, R. (2006). John Hick'in Dini Çoğulculuğunun Arka Planı. İçinde R. Yazoğlu ve H. Aydeniz (Çev.), *Dini Çoğulculuk: John Hick'in Düşünceleri Etrafında Tartışmalar*. İz Yayıncılık.
- Yazoğlu, R., ve İmamoğlu, T. (2015). *Klasik Mantık* (2. Baskı). Eser Ofset.

Çankırı'da Günümüze Gelmiş Bir Konut Yapısı Örneği: Dilber Yeşildağ Evi

Öğr. Gör. Uğur Demirbağ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8471-7348>

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Zile Meslek Yüksekokulu, Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü, Tokat – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 18.02.2020

Kabul: 08.06.2020

On-line Yayın: 25.06.2020

Anahtar Kelimeler

Çankırı

Dilber Yeşildağ Ev

Mimari

Bezeme

Teknik

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.41820>

Öz

Geleneksel konutlar yöreye özgü değerleriyle önemli kılan kültür varlıklarıdır. Konut bir kentin ve yörenin kültürel kimliğini oluşturmaktadır. Kente, yerele ve yöreye göre değişen geçmişe ait izler ile kültür varlıkları o kentin kendine özgü dokusunun oluşmasını sağlamaktadır. Tarihsel süreç içerisinde birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Anadolu toprakları buna bağlı olarak dünyanın önde gelen eski ve zengin kültürel mirasını da topraklarında barındırmaktadır. Medeniyetlerden günümüze bu birikimlerin yaşatılması ve korunarak gelecek kuşaklara aktarılması tüm toplumların önemli görevleri arasında yer almaktadır. Çankırı merkez ilçedeki sivil mimari Çankırı Kalesi'nin eteklerinden başlayarak ovaya doğru bir açılım göstererek doğu - batı aksında birbiri içerisine geçen, kısmen birbirini kesen çıkmaz sokakların da oluşturduğu sokaklara mahallelere ve caddelere açılan evlerden oluşmaktadır. Ancak Çankırı kenti son yıllarda büyük bir yapılanmaya dönüşmüş, bu yapılanma içinde özgünlüğünü kaybeden sivil yapılar bir bir yok edilerek, kısmen de olsa tescil edilerek korunmaya çalışılan sivil mimariye dönüştürülmüştür. Çankırı merkez ilçede yer alan geleneksel konutlarından biri Dilber Yeşildağ evidir. Ev dışa açık sofalı plan tipinde yapılmıştır. Cephe olarak iki katlı yapılmış olup üst katı dışa çıkmalı bir şekilde yapılmıştır. Bezeme evin iç mekanında tavanda yoğunlaşmaktadır. Tavanda bezeme olarak geometrik motifler uygulanmıştır. Ev Çankırı'daki evlerin mimari ve bezeme özelliklerini yansıtmaktadır. Evin mimari ve bezeme özellikleri ortaya çıkarıldıktan sonra çevre illerde yer alan evlerle benzerlik ve farklılık açısından bir karşılaştırılması yapılmıştır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Demirbağ, U. (2020). Çankırı'da Günümüze Gelmiş Bir Konut Yapısı Örneği: Dilber Yeşildağ Evi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 80, Summer, p. 377-394.

An Example of A Housing Structure in Çankiri: Dilber Yeşildag House

Lect. Uğur Demirbağ

Tokat Gaziosmanpaşa University, Zile Vocational School, Department of Architecture and Urban Planning, Tokat – TURKEY

Article History

Submitted: 18.02.2020

Accepted: 08.06.2020

Published Online: 25.06.2020

Key Words

Çankırı
Dilber Yeşildag House
Architectural
Decoration
Technical

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.41820>

Abstract

Traditional houses are the cultural assets that make it important with its local values. The residence consists of a city and the cultural identity of the region. The traces of the past, which vary according to the city, the locality and the region, and the cultural assets, provide the formation of the unique texture of the city. Anatolia, which has hosted many civilizations in the historical process, has the world's leading ancient and rich cultural heritage. It is among the most important duties of all societies to keep these accumulations alive and transfer them to future generations. The civilian architecture in the central district of Çankırı consists of the houses opening to the neighborhoods and streets, starting from the skirts of the Çankırı Castle and opening to the plain on the east-west axis, on the streets formed by partially interlocking streets. However, the city of Çankırı has been transformed into a large structure in recent years and the civil structures that have lost their originality in this structure have been destroyed and transformed into a civilian architecture which has been tried to be protected by being registered. Dilber Yeşildag house is one of the traditional residences in the central district of Çankırı. The house was built in an open plan type plan. It has two floors as a façade and the upper floor has been built out. The decoration is concentrated on the ceiling in the interior of the house. Geometric motifs are applied on the ceiling as decoration. The house reflects the architectural and decoration features of the houses in Çankırı and neighboring provinces. After the architectural and decoration features of the house were revealed a comparison was made in terms of similarity and difference with the houses in the surrounding provinces.

GİRİŞ

Bu çalışmada Çankırı merkez ilçede yer alan geleneksel konutlardan biri olan Dilber Yeşildağ evinin plan, cephe ve bezeme üzerine bir araştırması yapılmıştır. Bu konut yapısının mimari ve bezeme özellikleri değerlendirmesi yapıldıktan sonra çevre illerle bir karşılaştırması yapılmıştır. Çalışma esnasında Mavi Mimarlık Mühendislik kurumunun arşivinden yararlanılmıştır. Saha çalışmasında gerekli fotoğraflamalar yapılarak bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

1. Konut Mimarisinin Tanımı ve Tarihsel Gelişimi

Geleneksel Anadolu konutu ile ilgili araştırmacıların tanımlamalarına geçmeden önce “ev” terimi tanımlanmaktadır. Ev sözcüğü insanların oturması için yer anlamında kullanılmaktadır (Ögel, 1978). Bir diğer görüşe göre; ev yalnızca bir kişinin veya bir ailenin oturabileceği yapılmış konut anlamında kullanılmaktadır (Hasol, 2016).

Vitruvius’a göre “İnsanoğlunun ilk kez bir araya gelerek bilinçli toplantılar yapmasının ve sosyal ilişkiler geliştirmesinin kaynağı ateşin keşfi olmuştur. Bundan sonra doğal yeteneklerini keşfedip, hayvanlardan üstün olarak kendilerine barınaklar yapmaya başlamışlardır (Güven, 1990: 27). Bunun sonucu olarak da korunma amaçlı yapılan barınaklar zamanla toplumsal amaçlı konutlar haline dönüşmüştür. İnsanoğlunun doğayı keşfetmesi ve toprağı ekmesi, tarımla uğraşması sonucunda yerleşik bir hayata geçme arzusu daha da artmıştır. Bunun neticesinde konutlar inşa edilmeye başlamıştır. Konut planlarında iki ana öge büyük rol oynamıştır; revak (portico ya da açık galeri) ve eyvan (Yunanca “prostas”, Latince “tablinum”). Bunların bir avlu ile birleşerek oluşturdukları düzenler, gölge ile güneş arasında havadar ve gölgeli mekânlar yaratarak Yakındoğu ve Akdeniz iklimi için vazgeçilmez ortamları yaratmışlardır. T biçimindeki bu yarı açık mekân, Hitit *hilani’si*, Arap *beyt’i*, Mezopotamya’nın *tarma evi*, İran *talar’ı* ve Türk *hayatlı ev’inde* aynı düzenin çeşitlemeleri olarak karşımıza çıkar (Kuban, 1976: 18).

2. Geleneksel Türk Konutunun Mimarisinin Genel Özellikleri

Haşim Karpuz’a göre Türk Evi, Türklerin yaşadığı değişik coğrafyaların mimari özelliklerinin yaşama kültürünün yüzyıllar içinde yoğurularak kendine has özellikler oluşturularak mekâna yansımalarıdır. Türk evi, kendine özgü malzeme, tasarım, süsleme öğeleriyle belirli bir kültür ve yaşama biçiminin ürünüdür (Karpuz, 2011: 55).

Türk Evi, Sedat Hakkı Eldem’in tanımına göre şöyledir; “Türk Evi Osmanlı devletinin işgal ettiği sınırlar içinde Rumeli ve Anadolu Bölgelerinde yerleşmiş, gelişmiş ve 500 sene kadar tutunmuş kendi özellikleriyle oluşmuş bir ev tipidir” (Eldem, 1968: 10).

Doğan Kuban’a göre Türk Evi; “Geleneksel Türk Ailesinin yaşam kültürü ve törelerine uygun şekil ve plan özelliklerini gösteren, asırlarca Türk insanının gereksinimlerine cevap vermiş bir konut tipi olarak bilinmekte ve tanımlanmaktadır” (Kuban, 1976: 192).

Turgut Cansever’e göre Türk Evi; “Anadolu’da, hareketli göçebe kültür geleneğinin izlerini taşıyan hafif ahşap iskelet yapı tekniği ile vücuda getirilen, Osmanlı Devleti’nin geniş sınırları içerisinde yer alan Balkanlar, Kafkaslar, Hazar Bölgesi ve Kırım’ı kapsayan, uygun yapı malzemesinin kolayca temin edilebildiği geniş bir coğrafi alanda yaygın şekilde uygulandığını belirtmiştir” diye tanımlamıştır (Cansever, 2002).

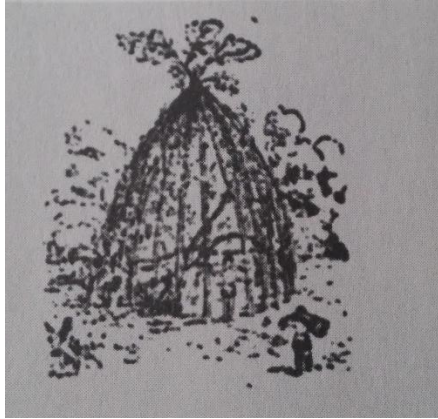
Türk Evi, nitelemesi üzerinde de çeşitli tartışmalar vardır. Bazı araştırmacılar, Türk evi deyimi yerine Osmanlı Evi demeyi tercih etmişlerdir. Fakat Türk evi deyimiyle, bu evlerde sadece Türklerin yaşadığı gibi bir sonuca ulaşmak doğru olmasa gerek. Türk evi olarak adlandırdığımız evlerin ortak özelliklerinin olması ve tarihte Türkmenlerin yerleştiği dağlık yörelerde yapılmış olmaları bu ismin uygunluğunu göstermektedir.

Evler topoğrafyaya ve yöne göre konumlandırılmış olup, plan tipleri, cephe sistemleri ve kullanılan malzemeler açısından bölgeden bölgeye değişiklik göstermektedir. İnsanlar yıllardır

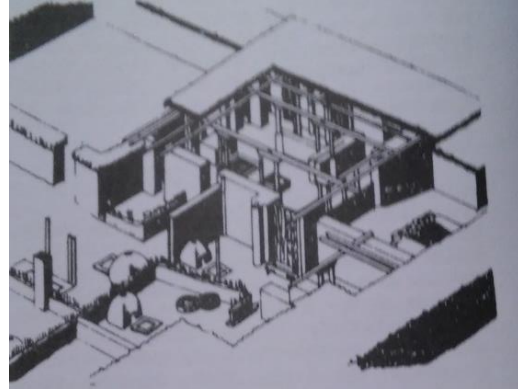
süregelen doğa koşullarından korunabilmek ve yaşamsal faaliyetlerini devam ettirebilmek için barınaklara ihtiyaç duymuşlardır.

Sedad Hakkı Eldem, Türk evinin farklı bölgelerde farklı özellikler göstermesini, var olduğu bölgenin iklim, malzeme ve kültürünün değişkenliğiyle sınırlamış ve bu değişkenlerden ötürü meydana gelen farklılıklara rağmen ortak bir plan şemasının oluştuğunu belirtmiştir (Tuztaş ve Aşkun, 2016: 66). Daha sonra yapılan akademik çalışmalarda ise bu konuyla ilgili farklı görüşler, araştırmalar ve öneriler ortaya çıkmıştır. Erdem Aksoy ve Önder Küçükerman'ın görüşlerine göre Türk evinin şekillenmesinde iki faktör rol almaktadır. Bunlardan biri göçebelik döneminden gelen kültürel bir katman önerisiyken diğeri ise Anadolu'nun sahip olduğu yerleşik kültürel veriler olduğunu belirtmiştir (Küçükerman, 1973).

Anadolu toprakları üzerinde Paleolitik Dönemde ilk olarak çatma kulübeler görülmeye başlamıştır. Mezolitik Dönemde ise hafif dallarla kuru taş örülerek yuvarlak ve oval planlı evler ortaya çıkmıştır (Akdeniz, 2017: 17). Dönemin sonuna doğru dikdörtgen odalı kerpiçten yapılmış evler kendini göstermiştir. Neolitik Dönemden itibaren gelişen bir ev mimarisi ortaya çıkmıştır. Daha iyi örgütlenmiş tarım topluluklarında nehir, deniz kenarlarında ova ve çatalağzlarında ilk yerleşimler ortaya çıkar. Evler kümeleşerek köyleri oluşturur. Evler tek hücreli yuvarlak – oval, arı kovanı şeklinde ya da dikdörtgen odalı, çok hücreli dikdörtgen planlıdır. Çatalhöyük ve Hacılar yerleşimlerinin ve ev biçimlerinin rekonstrüksiyonu hemen hemen dikdörtgen planlı odalar, moloz taş temeller üzeri kerpiç duvar ve düz çatılar ortaya çıkmıştır.

Şekil 1: Çatma kulübelerin genel görünümü
(Akdeniz, 2017: 17)

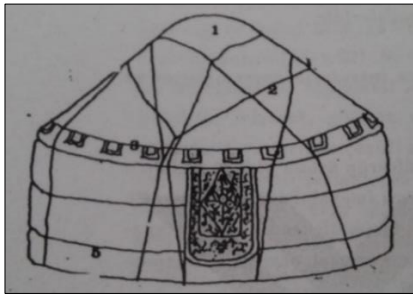
Şekil 2: Hacılar'da bir ev görünümü
(Mutlu, 2016: 11)

Türkler Anadolu'ya yerleşmeden önce Orta Asya'da göçebeliğe dayanan bir yaşam sürmekteydi. Yapılan incelemeler doğrultusunda Orta Asya'daki evler ile Anadolu'daki Türk evi arasında büyük bir benzerlik görülmektedir. Orta Asya'da hayvancılıkla geçinen Türklerin yaylalarda barınak olarak kullandıkları çadırın iç düzeni ile Anadolu Türk odasının iç düzeni bir meydan etrafında toplanan çadırların da Türk evi sofasının kaynağını oluşturduğu görülmektedir.

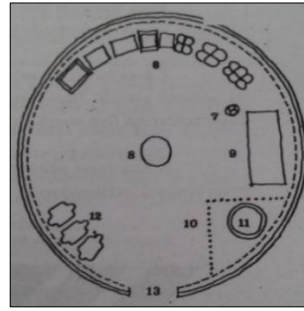
Göçebelik döneminde çadırların bir araya gelmesiyle etrafı çevrili bir "ortak meydan" oluşumu, Türk evinde "iç avlu" olarak devam etmiştir. Türk evinde görülen "dışa kapalılık" prensibinin kökeninin göçebelik dönemine kadar uzandığı söylenmektedir (Cansever, 2002). Küçükerman'a göre; Asya'da doğal etkenlerin zorluğu ve yaşama elverişsizliği sürekli yer değiştirmeye sebep olmuştur. Bu nedenle "vatan duygusu" kavramı farklı bir boyut kazanmış, yaşam alanlarının zorlayıcı etkenleri "sınırlayıcı ve koruyucu bir yaşama çevresi" kavramının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kurulan

çevre “yapay olarak yaratılan iç düzen” anlayışına sahiptir. Daha sonra bu anlayış, Güneydoğu Anadolu’da bulunan Türk evlerinin açık orta alanlarının oluşumunda etkili olmuştur. Akdeniz’de evlerinde açık oda ve hayatlar, Karadeniz ve İç Anadolu evlerinde görülen camlı, örtülü sofalar bu anlayışa göre yapılmıştır (Küçükerman, 1973).

Göçebelikte ailelerin yaşama birimi olarak kullandıkları çadırlar yaşama çevrelerini oluşturur. Bu yaşama çevreleri “ev, iv, uy, oyak, kerekü, gerge, çerçe, çadır, çetir vb..” olarak adlandırılmıştır (Arseven, 1966). Çadırın iç düzeni Anadolu Türk evi odası ile aynı özelliktedir. Mekanın tam ortasında bir ocak mevcuttur. Ocak yemek pişirme ve ısınma fonksiyonlarını yerine getirmektedir. Ocağın arkasında yüklükler, girişin sol tarafında at koşum takımları, sağ kısımda ise bir bez ile ayrılmış depolanan yiyeceklerin saklandığı bölüm bulunur. Mekanın zeminine halı, kilim gibi örtüler serilir. Bu çadırlar günümüzde yaylaya çıkan Yörükler tarafından kullanılmaktadır (Sözen, 2010).

Şekil 3: Bir Orta Asya çadırının düzeni
(Bektaş, 1996: 26)

Şekil 4: Bir Orta Asya çadırının planı
(Bektaş, 1996: 26)

Bu çadırların iç mekanının tam merkezinde “ateş bölümü” denilen yemek pişirme alanının, iki yanında “kerevet” adı verilen yatma ve oturma yeri bulunur. Girişin karşısında ise “tör” bölümü adı verilen depolama amaçlı bir kısım yer almaktadır. Plan düzeni olarak Geleneksel Türk Evi’ndeki sofa – oda ilişkisi bakımından benzer bir durum görülmektedir.

Orta Asya’da konutlar bitişik bir durumdaydı. Bitişik olan bu evler küçük avlular içinde bulunurdu. Bunların yakınında ticaret alanları bulunurdu. XI – XII. yy konutlarında düz yüzeyli duvarlar bulunmaktadır. Evin merkezini “mihmanhane” denilen geniş kare şeklinde iki kat yüksekliği de kapsayan salon oluşturur. Köşelerde odalar, koridor ve merdiven yerleri bulunmaktadır (Cesar, 1977: 349).

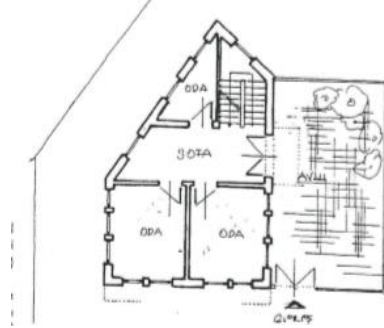
Foto 1: Yaşar Yıldız Evi genel görünümü
(Demirbağ, 2017: 194)

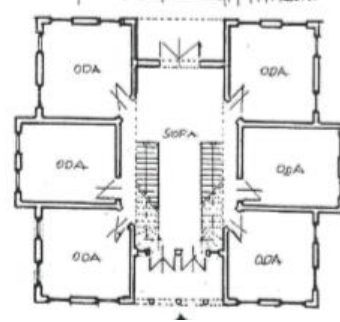
Foto 2: Fethiye Evi genel görünümü
(Günay, 1989: 45)

3. İç Anadolu'daki Geleneksel Konutların Genel Özellikleri

İç Anadolu'daki geleneksel konutlar genellikle bulunduğu şehrin kalenin yamaçlarında yoğunlaşmıştır. İç Anadolu'daki konutlar genellikle iç ve orta sofalı plan tipinde yapılmıştır. Sofa etrafında birtakım odalar bulunmaktadır.

Şekil 5: Aksaray geleneksel konut planı (Büyükmihçi, 2000: 64)

Şekil 6: Aksaray geleneksel konut planı (Büyükmihçi, 2000: 65)

İç Anadolu'da geleneksel konutlar genellikle iki ve üç katlı olarak inşa edilmiştir. Konutların üst katları dışa çıkmalı olarak yapılmıştır. Üst kat çıkmalarını alttan "S" ve "C" şeklinde kıvrımlı taşıyıcılarla desteklenmektedir. Üst örtüleri genellikle çatı biçiminde yapılmıştır.

Foto 3: Kırşehir Hacıbey Konağı görünümü

Foto 4: Sivas Kolağası konağı görünümü

(Önal ve Çellek: 321) (<https://www.google.com/sivas+kolağası+konağı>)

Geleneksel konutlar genellikle Ankara, Çorum, Eskişehir gibi kentlerde ahşap karkas arası kerpiç dolgu tekniği ile inşa edilmiştir. Kayseri, Niğde ve Nevşehir'de geleneksel konutlar ise kesme taştan yapılmıştır.

Foto 5: Odunpazarı ahşap karkas arası kerpiç dolgulu ev örneği (Yakut, 2016: 53)

Foto 6: Kayseri yığma taş ile yapılan ev örneği (Tali, 2006: 78)

İç Anadolu'daki geleneksel konutlarda bezeme hem dış cephede hem de iç mekanda yoğun bir şekilde görülmektedir. Geleneksel konutların iç mekanda özellikle tavanlarında geometrik ve bitkisel bezemeler görülmektedir. Dış cephede ise kapılarda ve köşe geçişlerde yoğunlaşmaktadır. Kapılarda taştan yapılan bezemelerde geometrik kabartmalar ve çiçek motifleri karşımıza çıkmaktadır.

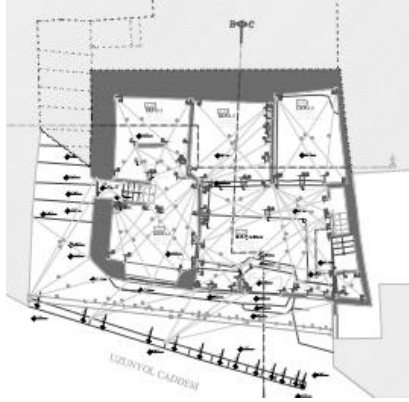
Foto 7: Kayseri evi giriş kapısı (Tali, 2006: 76)

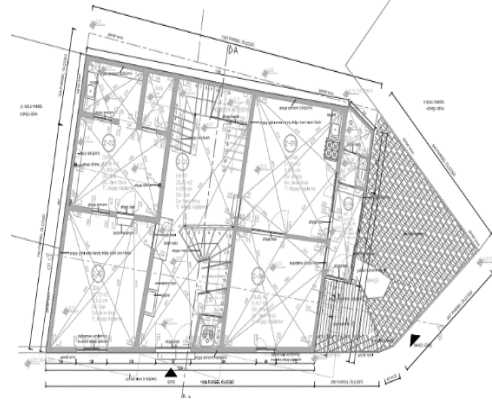
Foto 8: Aksaray evi köşe geçiş bezeme detayı (Yenice, 2012: 35)

4. Çankırı'daki Geleneksel Konutlarının Genel Özellikleri

Çankırı'da geleneksel konutlar kalenin eteklerinde yoğunlaşmıştır. Konutların kuzey cepheleri sade yapılırken, güney cepheleri daha gösterişli bir özelliğe sahiptir. Yapılara bir sokaktan girilmekle birlikte avlu içerisinden girilen de mevcuttur. Konutlar iç ve orta sofalı plan tipindedir. Yapılar genellikle iki katlı olarak inşa edilmiştir.

Şekil 7: Ali Yazıcıgirgin Evinin planı
(Çankırı Belediyesi Etüd Proje Müdürlüğü'nden)

Şekil 8: Yakup Kara Evi planı
(Çankırı Belediyesi Etüd Proje Müdürlüğü'nden)

Üst katlar dışa çıkmalı bir biçimde yapılmıştır. Çıkmaları alttan "S" ve "C" şeklinde kıvrımlı taşıyıcılar tarafından desteklenmektedir. Üst örtü içten ahşap düz kaplamalı olup dıştan dört yöne eğimli kiremit örtülü kırma çatı şeklindedir. Çankırı'daki geleneksel konutlarında malzeme olarak genellikle kapı, pencere ve taşıyıcıları ahşaptan yapılmıştır. Yapılar genellikle ahşap karkas arası kerpiç dolgu ile inşa edilmiştir. Konutların duvarları sıvalı bir biçimde yapılmıştır.

Foto 9: Fatma Kuş Evi genel görünümü

Foto 10: Sabiha Pulat Evi genel görünümü

Çankırı'daki geleneksel konutlarda bezeme genellikle iç mekanlarda tavan göbeklerinde karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışında kapılarda baklava dilimli şeklinde geometrik bezemeler bulunmaktadır.

Foto 11: Mustafa Sarıkaya Evi
Tavan göbeğinde geometrik bezeme

Foto 12: Nebahat Sebzeci Evi
Baklava dilimi bezemeli kapı

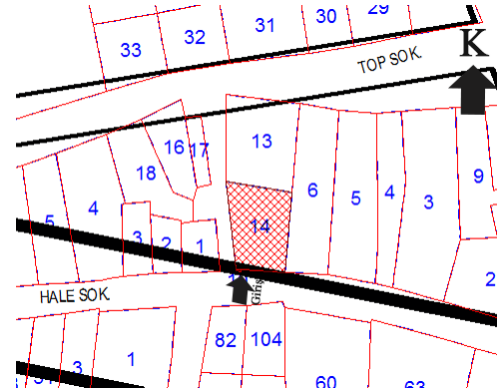
5. Dilber Yeşildağ Evi

Çankırı Merkez İlçede, Mimar Sinan Mahallesi, Yukarı Çamaşırhane Sokağı, 6 Pafta, 144 Ada, 14 Parselde No. 12'de konumlanmış bir konut yapısıdır. Konut 150 yıllık olup 1800'lerin sonlarında inşa edildiği tahmin edilmektedir. Konut 2004 yılında Dilber Yeşildağ tarafından satın alınmıştır. Yapının ismi bazı kaynaklarda "Makbule Yılık Evi" olarak da geçmektedir (Can ve Akçel, 2014: 132). Yapı tescilli olup günümüzde doludur. Eğimin az olduğu bir alanda yer almaktadır. Konuta bir mahalleden girilmektedir.

Şekil 9: Konutun havadan görünümü

(<https://parselsorgu.tkgm.gov.tr>) (Çankırı Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğünden)

Şekil 10: Konutun vaziyet planı

385

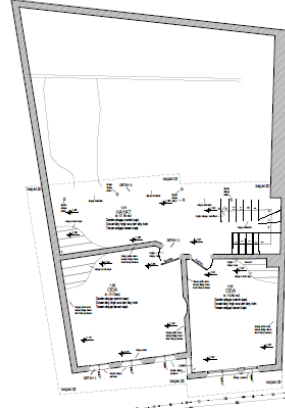
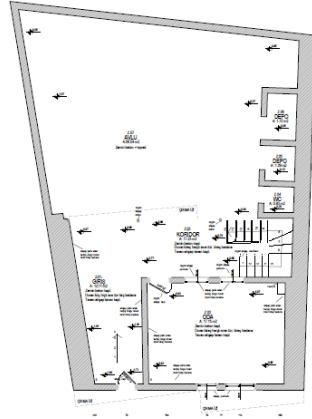

Foto 13: Konutun görünümü

Foto 14: Konutun restorasyondan önceki görünümü
(Mavi Mühendislik Mimarlık arşivinden)

Konut dış sofalı plan tipinde yapılmıştır. Yapı zemin kat ve birinci kat bölümlerinden oluşur. Yapının zemin katı Z-01 giriş, Z-02 koridor ve Z-03 oda bölümünden oluşmaktadır. Z-01 giriş kısmı yapıya giriş bu bölümden sağlanmaktadır. Z-02 koridor, üst kat sofanın altında bulunan avluya açılan birimden oluşur. Ön cephedeki odaya buradan ulaşılmaktadır. Z-03 oda, giriş kısmının sağ tarafında bulunur.

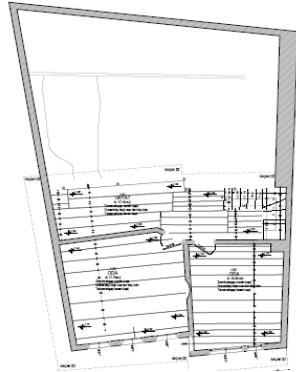

Şekil 11: Konutun zemin kat planı Şekil 12: Konutun birinci kat planı
(Mavi Mühendislik Mimarlık arşivinden)

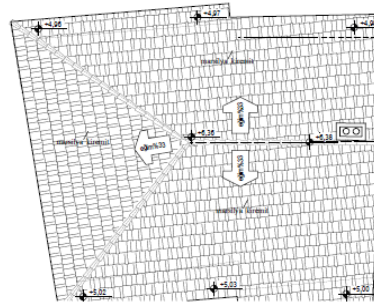

Foto 15: Konutun açık sofalı bölümü Foto 16: Restorasyondan önceki görünümü
(Mavi Mühendislik Mimarlık arşivinden)

Yapının birinci katı, B-01 hayat, B-02 oda ve B-03 oda bölümlerinden oluşmaktadır. B-01 hayat, zemin kattaki merdivenlerle buraya ulaşılmaktadır. B-02 oda, ön cepheye üç adet giyotin tipindeki pencerelerle bakmaktadır. B-03 oda, ana giriş bölümünün üst katında yer almış olup üç adet pencereyle ön cepheye cephelidir.

Şekil 13: Konutun birinci kat zemin planı
(Mavi Mühendislik Mimarlık arşivinden)

Şekil 14: Konutun çatı planı

Konut iki katlı olarak inşa edilmiştir. Yapının üst katı gönye çıkma şeklinde yapılmıştır. Çıkmaların altı ahşap çitallı kaplamalıdır. Gönye çıkma alttan "S" ve "C" şeklinde ahşaptan yapılmış kıvrımlı taşıyıcılarla desteklenmektedir. Giriş kapısı ahşaptan yapılmış çift kanatlıdır. Giriş kapısı üstünde avluyu aydınlatan aydınlatma penceresi bulunur. Pencereleer ahşaptan yapılmış giyotin tipindedir. Üst örtü içten ahşap kaplamalı düz olup dıştan kiremit örtülü kırma çatıdır. Saçaklar dışa geniş tutulmuş alttan ahşap kaplamalıdır.

Foto 17: Konutun üst kat gönye çıkması

Foto 18: "S" ve "C" şeklinde kıvrımlı çıkma taşıyıcıları

387

Foto 19: Konutun gönye çıkması

Foto 20: "S" ve "C" şeklinde kıvrımlı çıkma taşıyıcıları
(Mavi Mühendislik Mimarlık arşivinden)

Konutun giriş kapısı cephenin sol köşesinden sağlanmaktadır. Giriş kapısı çift kanatlı olup ahşaptan yapılmıştır. Kapının üzerinde koridoru aydınlatan bir ışıklandırma penceresi yer almaktadır. Yapının üst kat pencereleri giyotin tipindedir. Pencereleer giyotin tipinde ahşaptan yapılmış olup yuvarlak kemerlidir.

Foto 21: Konuta sokaktan girilen giriş kapısı

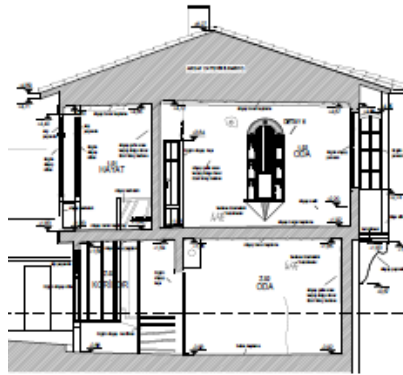

Foto 22: Konutun pencereleri

Konutun üst örtüsü içten ahşap kaplamalı düz olup dıştan üç yöne eğimli kiremit örtülü kırma çatı şeklinde yapılmıştır. Saçaklar dışa geniş tutulmuş olup alttan ahşap çitasız ve kaplamasızdır.

Foto 23: Konutun saçakları

Şekil 15: Konutun ön görünüşü
(Mavi Mimarlık Mühendislik arşivinden)

Şekil 16: Konutun arka görünüşü

Foto 24: Konutun odalarından görünüm

Foto 25: Konutun odalarından görünüm

(Mavi Mühendislik Mimarlık arşivinden)

Konutun duvarlarının sıvası dökülmüş bir haldedir. Yapının duvarlarında herhangi bir bezeme ögesine rastlanılmamıştır.

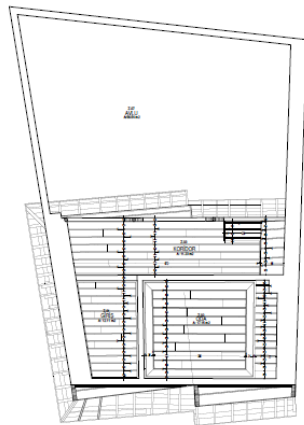

Foto 26: Konutun alt kat oda tavanı

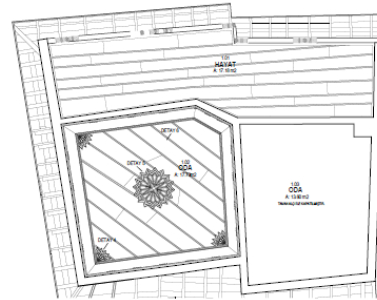

Foto 27: Konutun alt kat diğer oda tavanı

Yapının zemin kat odalarının tavanları ahşap çıtalı düz tavan şeklinde yapılmıştır. Birinci kat oda tavanlarının göbeğinde ise yıldız bezemesi bulunmaktadır. Aynı zamanda aynı tavanın köşesinde geometrik dilimli bezemeler yer almaktadır.

Şekil 17: Konutun zemin kat tavanı

Şekil 18: Konutun birinci kat tavanı

(Mavi Mühendislik Mimarlık arşivinden)

Foto 28: Tavan göbeğinde yıldız motifi

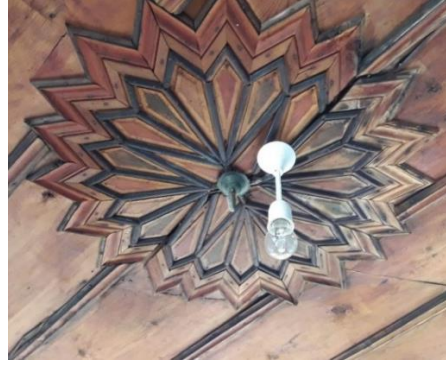

Foto 29: Tavan göbeğinde yıldız motifi

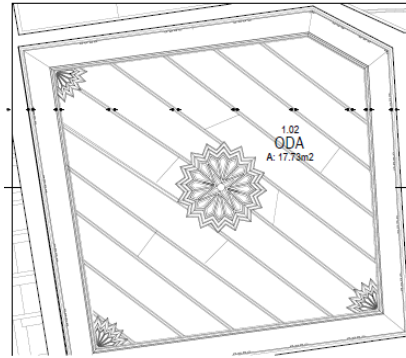
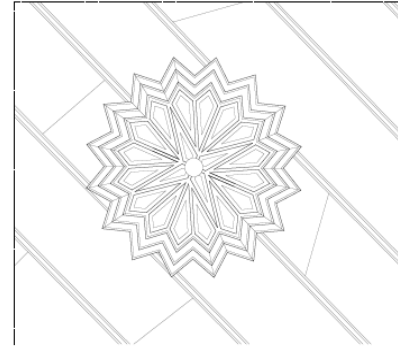
Foto 30: Tavan göbeğinde yıldız bezemesi Foto 31: Tavan köşelerinde yıldız bezemesi
(Mavi Mühendislik Mimarlık arşivinden)Şekil 19: Tavan göbeğinde yıldız bezemesi
(Mavi Mühendislik Mimarlık arşivinden)Şekil 20: Yıldız bezemesi yakın detay
(Mavi Mühendislik Mimarlık arşivinden)

Foto 32: Dolaplarda bitkisel bezeme

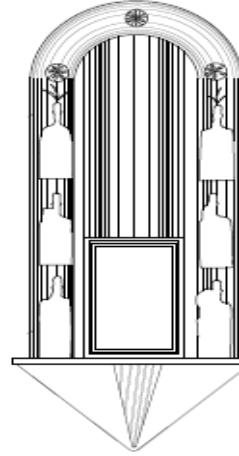
Foto 33: Ahşaptan yapılmış kapı

Konutun dolaplarında bitkisel bezemeler bulunmaktadır. Yapının iç mekan kapıları tek kanatlı bir şekilde yapılmıştır. Kapılar ahşaptan yapılmış olup sade ve bezemesizdir. Yapının pencereleri giyotin tipinde olup bezemesiz bir biçimde yapılmıştır. Konutun üst kat odasında bir şerbetlik yer almaktadır. Şerbetliğin etrafını saran papatya motifine benzer bitkisel bezemeler yer almaktadır.

391

Foto 34: Şerbetlikten görünüm

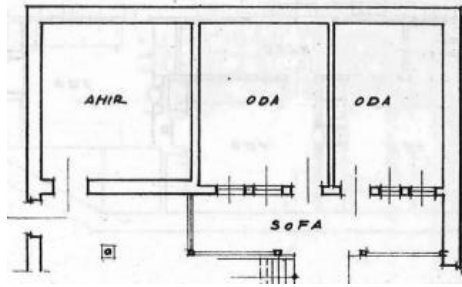
Şekil 21: Şerbetliğin çizimi

(Mavi Mühendislik Mimarlık arşivinden)

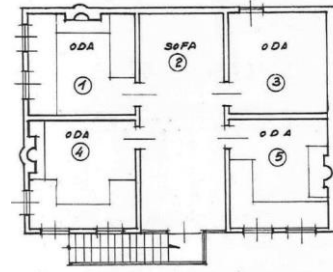
Konutun kapı, pencere ve taşıyıcıları ahşap malzemeden yapılmıştır. Yapı ahşap karkas arası kerpiç dolgu ile inşa edilmiştir. Yörede uygulanan bu tekniğe "yeydene" adı verilmektedir (Demirbağ, 2018: 276). Konutun iç mekanı oldukça harap bir haldedir.

6. Çankırı Merkez İlçedeki Dilber Yeşildağ Evinin İç Anadolu'daki Geleneksel Konutlarla Karşılaştırılması

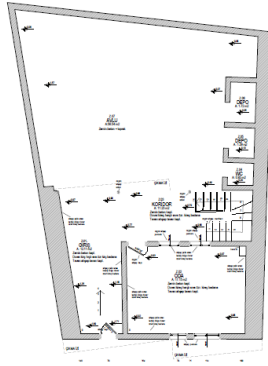
Çankırı merkez ilçede geleneksel konutlardan biri olan Dilber Yeşildağ Evi, dış sofalı plan tipinde yapılmıştır. Bu plan tipi İç Anadolu Bölgesi'ndeki Ankara ve Çorum'daki bir kısım geleneksel konutlar gibi benzerlik gösterirken, bir kısım yörelerde ise farklılık göstermektedir. İç Anadolu'daki geleneksel konutlar genel olarak iç ve orta sofalı plan tipinde yapılmıştır.

Şekil 22: Çankırı geleneksel konutu dış sofalı plan tipi (Akok, 1951: 186)

Şekil 23: Bezginoğlu konutu iç sofalı plan tipi (Akok, 1953: 151)

Şekil 24: Konutun dış sofalı plan tipi (Mavi Mühendislik Mimarlık arşivinden)

Şekil 25: Ankara evi iç sofalı plan tipi (Hosanlı ve Altınöz, 2016: 84)

Dilber Yeşildağ evi cephe biçimlenişi bakımından iki katlıdır. Konutun üst katı "S" ve "C" şeklinde kıvrımlı taşıyıcılarla desteklenmektedir. Bu özelliği ile İç Anadolu'daki Ankara, Çorum, Eskişehir ve Sivas'taki geleneksel konutların cephe biçimlenişi ile benzerlikler göstermektedir.

Foto 35: Dilber Yeşildağ evi genel görünümü

Foto 36: Sivas Kolağası Konağı genel görünümü

(<https://www.google.com/sivas+kolağası+konağı>)

Dilber Yeşildağ evi dış cephesi bezeme açısından sadeyken, iç mekan tavanları geometrik ve bitkisel bezemeli bir şekilde yapılmıştır. İç Anadolu'daki geleneksel konutların Aksaray, Kayseri, Niğde ve Nevşehir'de geleneksel konutların dış cepheleri bezemeli bir şekilde yapılmıştır.

Foto 37: Dilber Yeşildağ evi bezemesiz dış cephe görünümü

Foto 38: Dilber Yeşildağ evi tavan yıldız bezemesi

Foto 39: Kayseri geleneksel konutunun bezemeli giriş kapısı (Tali, 2006: 76)

Foto 40: Aksaray geleneksel konut papatya motifi (Gümüş ve Uray, 2016: 374)

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Geleneksel konutlar, bir şehrin tarihi ve kültürel kimliği oluşturması konusunda önem arz etmektedir. Bu bakımdan kentsel mekanların tanımlanmasındaki rolü büyüktür. Çankırı merkez ilçedeki geleneksel konutlardan biri olan Dilber Yeşildağ Evi kalenin eteklerinde yer almıştır. Konut dışa açık sofalı plan tipinde yapılmıştır. Yapı iki katlı olarak inşa edilmekle birlikte üst kat dışa çıkmalı olarak yapılmıştır. Yapı köşe çıkmalı olup cumba çıkma bulunmamaktadır. Üst kat S ve C şeklindeki kıvrımlı çıkma taşıyıcılarla desteklenmektedir. Alt kat genel olarak kışın oturlan üst katlar ise yazlık olarak kullanılmaktadır. Konutun duvarları genellikle taştan kapı ve pencereler ahşaptan yapılmıştır. Bezeme genellikle iç mekanda tavan kısımlarında görülmektedir. Bu bezemelerde dilimli bir sonsuzluk simgeleyen motifler yer almaktadır. Ayrıca baklava dilimli bezemeler de görülmektedir. Dilber Yeşildağ Evi mimari ve bezeme açısından İç Anadolu'daki Ankara, Çorum, Eskişehir, Sivas ve Yozgat'taki geleneksel konutlar ile benzerlik gösterirken; Aksaray, Kayseri, Niğde ve Nevşehir'deki geleneksel konutlar ile farklılıklar göstermektedir. Yetkili kurumlardan alınan bilgilere göre yapılardan bazılarının tescilli olduğu, bazılarının ise bir tescil, tespit ve koruma çalışması yapılmadığı anlaşılmıştır. Bu doğrultuda Geleneksel Çankırı evleri için tescil, tespit ve koruma çalışmalarının yapılması ve kentin kültürel mirasları olan evlerin kent açısından önemi hakkında kent kullanıcılarının da bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Bu çalışma geleneksel Türk evlerindeki çalışmalara ve Çankırı konut örneğine katkı sağlamakta olup, daha sonra yapılacak geleneksel Türk evi ve geleneksel Çankırı evleri çalışmalarına bir kaynak olarak önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Akok, M. (1953). "Çankırı'nın Eski Evleri". *Arkitekt Dergisi*, 22, 142-153.
- Akok, M. (1951). "Çorum'un Eski Evleri". *Arkitekt Dergisi*, 9(100), 171-186.
- Akdeniz, M. G. (2017). *Tarih Öncesi ve İlkçağ Mimarlığı*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Arseven, C. E. (2002). *Sanat Ansiklopedisi*. C 4. İstanbul: Milli Eğitim Basım Evi.
- Bektaş, C. (1996). *Türk Evi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Büyükmıhçı, G. "Anadolu'da Konut; Aksaray Evleri". *Arkitekt Dergisi*, 479, 56 – 70.
- Can, A., ve Arda, A., (2014). *Çankırı Kültür Envanteri*. Çankırı: Çankırı Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Müze Müdürlüğü Yayınları.
- Cansever, Turgut. *Türk Evi'nin Mimarisi*. Türkler Ansiklopedisi. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Çankırı Belediyesi. Etüd Proje Müdürlüğü Arşivi.
- Çankırı. Mavi Mühendislik Mimarlık Arşivi.
- Cesar, M. (1977). *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Demirbağ, U. (2017). "Çankırı Çerkeş İlçesi Konut Geleneği". *Asos Journal Akademik Araştırmalar Dergisi*, 45, 185 – 202.
- Demirbağ, U. (2018). *Çankırı'nın Tarihi ve Kültürel Mirası*. İstanbul: İdeal Kültür Yayınları.
- Demirbağ, U. (2018). Çankırı Geleneksel Konutlarının Mimari Bezemeleri, *Asos Jasss Dergisi*, 69, 269 – 287.
- Eldem, S. H. (1968). *Türk Evi Plan Tipleri*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Pulhan Yayınları.
- Gümüş, D.; Uray, G. & Gümüş, K. S. (2017). Sosyo-Ekonomik Kalkınmada Sanat Eserleri: Aksaray İli Güzelyurt (Gelveri) İlçesinde Mimari Yapılarda Görülen Bitkisel Figürlü Taş Bezemeler ve Anlamları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(53), 371-385.
- Günay, R. (1968). *Türk Ev Geleneği ve Safranbolu Evleri*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Güven, S. (1990). "Vitruvius, Mimarlık Üzerine On Kitap". Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları.
- Hasol, D. (2016). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. 15. Baskı. İstanbul: Yem Yayınları.
- Hosanlı, D. A.; Altınöz, A. & Güliz, B. (2014). Ankara İstiklal (Yahudi) Mahallesi: Tarihi, Dokusu ve Konutları. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 14, 72-104.
- <https://www.google.com/sivas+kolağası+konağı>.
- <https://parselorgu.tkgm.gov.tr/>
- Karpuz, H. (2011). *Türk Evi*. *Türk Yurdu Dergisi*, 31(290), 55-63.
- Kuban, D. (1976). "Sanat Tarihimizin Sorunları". İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Küçükerman, Ö. (1973). *Anadolu'daki Geleneksel Türk Evinde Mekan Organizasyonu Açısından Odalar*. İstanbul: T.T.O.K Yayını.
- Mutlu, B. (2016). *Mimarlık Tarihi Ders Notları 1*. İstanbul: Mimarlık Vakfı İktisadi İşletmesi Yayını.
- Ögel, B. (1978). *Türk Kültür Tarihine Giriş III, Türklerde Ev Kültürü (Göktürklerden Osmanlılara)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Önal, M. ve Çellek, S. İç Anadolu'da Geleneksel Türk Evlerinin Yapısal Özellikleri, Yozgat ve Kırşehir Örneği. s.315-331.
- Sözen, M. (2010). *Anadolu'da Kırsal Mimarlık*. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Tarihi Kentler Birliği Çekül Vakfı Yayınları.
- Tali, Ş. (2006). Geleneksel Kayseri Evlerinde Süsleme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 61-86.
- Tuztaşı, U., ve Aşkun, İ. Y. (2013). "Türk Evi" İdealleştirmesinde "Osmanlı Evi" ve "Anadolu Evi" Kavramlarının Ortaklıklarına İlişkin İşlevsel Açıklamalar. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 66, 273 - 296.
- Yakut, A. B. (2016). *Geleneksel Konutta İşlev Değişimi ve Etkileri*. Eskişehir Odunpazarı Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Yenice, T. K. (2012). *Geleneksel Aksaray Evlerinin Korunmasına İlişkin Bir Yöntem Araştırması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Yüreklî, H. (2005). *Türk Evi Gözlemler – Yorumlar*. İstanbul: YEM Yayınları.

Sağlık Alanında Önlisans Düzeyinde Eğitim Gören ve Engellilerle Çalışan Öğrencilerin Engellilere Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi

Öğr. Gör. Dilek Yıldırım Gürkan

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8967-7939>

Yozgat Bozok Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Sağlık Bakım Hizmetleri Bölümü, Yozgat – TÜRKİYE

Öğr. Gör. Betül Başar Kara

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3362-7331>

Yozgat Bozok Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, Yozgat – TÜRKİYE

Doç. Dr. Yeter Kitiş

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9246-8131>

Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Ankara – TÜRKİYE

Öğr. Gör. Hanifi Dülger

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2442-6538>

Bartın Üniversitesi, Bartın Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Sağlık Bakım Hizmetleri Bölümü, Bartın – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 13.09.2019

Kabul: 01.04.2020

On-line Yayın: 25.06.2020

Anahtar Kelimeler

Üniversite öğrencileri
Engellilere Yönelik Tutum
Sağlık

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.37023>

Öz

Tanımlayıcı olarak planlanan bu çalışma, engellilerle çalışan öğrencilerin engellilere yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın evrenini, Yozgat Bozok Üniversitesi ve Bartın Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Yaşlı Bakımı, Çocuk Gelişimi ve Evde Hasta Bakım Programı 2. sınıf öğrencileri oluşturmuştur. Araştırmaya toplam 362 öğrenci gönüllü olarak katılmış, çalışmaya katılım oranı %86,2 olarak gerçekleşmiştir. Veriler tanıtıcı bilgiler formu ve tutumları belirlemeye yönelik 'Yetersizlikten Etkilenmiş Kişilere Yönelik Tutum Ölçeği' (YEKYTÖ) ile toplanmıştır. Öğrencilerin YEKYTÖ'den aldıkları puan ortalaması 55.30±12.32 (kızlarda 55.580±12.271, erkeklerde 54.154±12.532) bulunmuştur. Öğrencilerin YEKYTÖ puan ortalamalarında cinsiyet, gelir durumu, ailede engelli birey varlığı ve öğrenim gördüğü programa göre fark bulunmamıştır. Ölçek puan ortalamaları ile anne öğrenim durumu ve baba öğrenim durumu arasında istatistiksel fark saptanmıştır (sırasıyla F=3.36, p=0.036; F= 3,47, p=0.032). Anne-baba öğrenim düzeyi yüksek olanlarda tutumlar daha olumlu bulunmuştur. Öğrencilerin %17,1'i engelli bireye bakım vermektan korku-tedirginlik duygusu, %15,3'ü acıma duygusu yaşadığını belirtmiştir. Öğrencilerin tutumlarının genel olarak olumlu olduğu belirlenmiş, engelli bireylerle çalışırken yaşadıkları olumsuz duygularla baş edebilmeleri için eğitim sürecinde daha yakın rehberlik ve desteğe gereksinimleri olduğu sonucuna varılmıştır.

Atf Bilgisi / Reference Information

Yıldırım Gürkan, D.; Başar Kara, B.; Kitiş, Y. ve Dülger, H. (2020). Sağlık Alanında Önlisans Düzeyinde Eğitim Gören ve Engellilerle Çalışan Öğrencilerin Engellilere Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 80, Summer, p. 395-406.

Determination of the Attitudes of Students Studying At Associate Level In The Field Of Health And Working With People With Disabilities Towards People With Disabilities

Lect. Dilek Yıldırım Gürkan

Yozgat Bozok University, Vocational School of Health Services, Department of Health Care Services, Yoazgat – TURKEY

Lect. Betül Başar Kara

Yozgat Bozok University, Vocational School of Health Services, Medical Services and Techniques Department, Yozgat – TURKEY

Assoc. Dr. Yeter Kitiş

Yozgat Bozok University, Vocational School of Health Services, Medical Services and Techniques Department, Yozgat – TURKEY

Lect. Hanifi Dülger

Bartın University, Bartın Vocational School of Health Services, Department of Health Care Services, Bartın – TURKEY

Article History

Submitted: 13.09.2019

Accepted: 01.04.2020

Published Online: 25.06.2020

Key Words

University Students

Attitudes Towards Disabilities

Health

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.37023>

Abstract

This descriptive study was carried out to determine the attitudes of students working with people with disabilities towards people with disabilities. 2nd grade students studying in Yozgat Bozok University and Bartın University Health Services Vocational School Elderly Care, Child Development and Home Patient Care Program constituted the population of the study. A total of 362 students voluntarily participated in the study and the participation rate was 86.2%. The data were collected using the introductory information form and the "Attitudes toward Disabled Persons Scale" (ATDP) aimed at determining the attitudes. The mean score of the students from ATDP was found to be 55.30±12.32 (55.580±12.271 for females and 54.154±12.532 for males). There was no difference in the mean score of ATDP of the students according to gender, income, presence of disabled individuals in the family and the program they studied. A statistically significant difference was found between the mean scores of the scale and maternal educational status and paternal educational status (F=3.36, p=0.036; F=3.47, p=0.032, respectively). Attitudes were found to be more positive in parents with higher educational level. While 17.1% of the students stated that they had the feeling of fear-uneasiness with respect to providing caring for people with disabilities, 15.3% of them stated that they had the feeling of mercy. It was determined that the attitudes of the students were generally positive, and it was concluded that they needed closer guidance and support in the education process to be able to cope with the negative emotions they had while working with people with disabilities.

GİRİŞ

DSÖ' ne göre engellilik "Belirli bir kişide meydana gelen ve o kişinin yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel durumuna göre normal sayılabilecek faaliyette bulunma yeteneğini önleyen ve sınırlayan dezavantajlı bir durum" olarak tanımlanmıştır (WHO, 2018). Engellilik tanımlarına bakıldığında temel olarak "sınırlı olmak" kavramı ortaya çıkmaktadır. Engellilik insanların doğumundan ölümüne kadar olan yaşam sınırları içerisinde her an karşılaşılabileceği ve birey faaliyetlerini sınırlayıcı bir durumdur (Bilge ve Genç, 2005).

Engelli bireyler genellikle toplumda olumsuz tutumlarla karşılaşır. Bu tutumlar büyük oranda aşağılama ve acıma duygusu ile sosyal dışlama olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanların tutumları doğuştan değildir, aksine sonradan aileden, arkadaşlardan ve çevreden kazanılır (Ergün, 2005). Sosyal öğrenme kuramına göre tutumlar ve davranışlar birbirini etkilemekte ve çocukluk döneminde toplumun değer yargılarından etkilenerek oluşmaktadır (Özyürek, 2013). Olumsuz tutumlarla karşılaşan bireylerin sosyal anlamda dışlanması çocukluk yıllarında başlamaktadır. Bu durum onların en temel hakları olan toplumsal hizmetlerden yararlanmasını engellemekte ve yaşam kalitelerini düşürmektedir (Çömez ve Altan, 2017). Engelli bireylerin çoğunlukla eğitim hayatları kısıtlanmakta buna bağlı istihdam sorunu yaşamakta bu da beraberinde yoksulluğu getirmektedir (Bilge ve Genç, 2005). Yoksul ve engelli bir birey başkalarına daha bağımlı bir birey anlamına gelmektedir (Çömez ve Altan, 2017). Bu sorunların temel kaynağı bireylerin engel durumundan ziyade engellenmiş olma durumudur. Zira engelli bireyler kendi engellerinden çok engelsiz bireylere göre düzenlenmiş bir yaşam içinde, karşılarına konulan engellerle mücadele etmek durumundadır (Şahin ve Bekir, 2016).

Türkiye'de 2002 yılında yapılan araştırmaya göre nüfusun %2,58'i ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engelden herhangi birine sahip, %9,7'si ise herhangi bir süreğen hastalığa sahip olmak üzere nüfusun %12,29'u herhangi bir engele sahiptir (TÜİK, 2004). Engellilerin topluma katılımlarında en büyük sorun toplumun önyargıdır.

Yapılan çalışmalar üniversite öğrencilerinin genel olarak engelli bireylere yönelik tutumlarının olumlu yönde olduğu ancak öğrencilerin acıma duygusu ile engeli olan bireylerle iletişimden kaçındıkları belirlenmiştir (Çömez ve Altan, 2017; Ünal ve Yıldız, 2017; Yıldırım, Bektaş ve Altıparmak, 2010). Özürlülerin sorun ve beklentileri araştırmasına göre de iletişim problemi önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmaya göre sağlık çalışanları ile engelli bireylerin yeterli düzeyde iletişim kuramama oranı %53,3'dür (TÜİK, 2010). Bu bireylerin toplumsal yaşama tam katılımlarının sağlanması için tutumların değiştirilmesi gerekmektedir (Kaner ve ark, 2010). Engelli bireylerin toplumla iletişimi ve sosyal etkileşiminin, toplumda engellilik durumuna karşı olumlu tutumların gelişmesinde etkili olduğu bildirilmektedir (Yıldırım, Bektaş ve Altıparmak, 2010). Bununla birlikte toplumun ve özellikle engelli bireylere hizmet veren profesyonellerin olumlu tutumları, rehabilitasyona ve gelişmeye olan inançları, engelli bireylerin yaşama katılmasını ve daha kaliteli bir yaşam sürmesini olumlu etkileyebilir (Bilge ve Genç, 2005).

Farklı öğrenci gruplarının engelli bireylere karşı tutumlarını değerlendiren çalışmalar (Şahin ve Bekir, 2016; Ünal ve Yıldız, 2017; Yıldırım, Bektaş ve Altıparmak, 2010), bulunmakla birlikte günümüzde sayıları giderek artan yaşlı bakımı, çocuk gelişimi ve evde hasta bakımı programları öğrencilerinin tutumlarının değerlendirildiği çalışma bulunmamaktadır.

Araştırmanın Amacı

Çalışmanın amacı meslek hayatlarında engelli bireylerle çalışacak olan meslek yüksekokulu öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının belirlenmesidir.

GEREÇ VE YÖNTEM**Araştırmanın Tipi**

Araştırma tanımlayıcı desende planlanmış bir çalışmadır.

Araştırmanın Yeri

Araştırma Yozgat Bozok Üniversitesi ve Bartın Üniversite'sindeki Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu'nda uygulanmıştır. Araştırma, 2017-2018 eğitim öğretim yılının bahar döneminde 12 Şubat - 20 Mayıs tarihleri arasında tamamlanmıştır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, iki üniversitenin sağlık hizmetleri meslek yüksekokulunda öğrenim gören ikinci sınıf öğrenciler oluşturmuştur.

Tablo 1. Çalışmaya Dâhil Edilen Öğrenci Sayıları ve Bölümleri

Üniversite	Bölüm	Mevcut öğrenci	Alınan öğrenci
Bozok Üniversitesi	Yaşlı bakımı	69	50
	Çocuk gelişimi	89	88
Bartın Üniversitesi	Yaşlı bakımı	68	66
	Çocuk gelişimi	99	63
	Evde hasta bakımı	95	95
TOPLAM		420	362

İkinci sınıf öğrencilerinin alınmasının nedeni öğrencilerin klinik uygulama dersleri gereği yaşlı ve engelli bireylere bakım verme deneyimini yaşamış olmalarıdır. Araştırmanın evrenini toplam 420 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma da örneklem seçimine gidilmeksizin araştırmaya katılmaya gönüllü olan tüm ikinci sınıf öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmaya katılım oranı %86,2'dir.

Araştırmanın Etik Yönü

Çalışma öncesi etik kurul onayı ve uygulamanın yapıldığı kurumlardan izin alınmıştır. Öğrenciler çalışma hakkında bilgilendirilmiş, gönüllü onamları alındıktan sonra çalışmaya dâhil edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Çalışmada kullanılan veriler literatür kapsamında hazırlanmış olan tanıtıcı bilgiler formu ve 'Yetersizlikten Etkilenmiş Kişilere Yönelik Tutum Ölçeği' (YEKYTÖ) 0 ile toplanmıştır.

Tanıtıcı Bilgiler Formu: Bu form, katılımcıların demografik özelliklerine (cinsiyet, sosyoekonomik düzey) ilişkin bilgiler ve engellilere yönelik bazı konulardaki tutumlarını belirlemeyi hedefleyen 14 sorudan oluşmaktadır.

Yetersizlikten Etkilenmiş Kişilere Yönelik Tutum Ölçeği 0 (YEKYTÖ-0) : Ölçek Yuker, Block ve Young (1970) tarafından Attitudes Towards Disabled Person adıyla geliştirilmiştir. Yirmi maddeden oluşan ölçek Özyürek (1988) tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Bu çalışmada YEKYTÖ 0 formunun kapsam geçerliliği ve test-tekrar test güvenilirliği 0.76 yüksek bulunmuştur (Yıldırım, Bektaş ve Altıparmak, 2010).

Ölçeğin her bir maddesine, tamamen katılıyorum (+3)'dan, kesinlikle katılmıyorum (-3)'a doğru 6'lı bir dereceleme ile yanıt verilmektedir (Yıldırım, Bektaş ve Altıparmak, 2010). Ölçeğin puanlanmasında ilk adımda 2, 5, 6, 11, 12 olmak üzere olumlu tutum ifade eden beş madde, +3'den -3'e; diğer maddelerin puanlanması ise tam tersi olacak şekilde yapılmıştır. Toplam puan (-60) ile (+60) arasında olup, negatif değerleri çıkmaması için her bir puana (60) sabiti eklenmektedir. Böylelikle

toplam puan 0 ile 120 arasında değişmektedir. Ölçekten alınan yüksek puan, cevaplayanların engelli bireylere karşı kabul edici olumlu tutumları olduğunu göstermektedir (Yıldırım, Bektaş ve Altıparmak, 2010).

Verilerin Analizi

Çalışmada veriler, SPSS 18 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Veriler sayı, yüzde ve ortalama gibi tanımlayıcı ölçütlerin yanı sıra normal dağılım gösteren veriler için Oneway Anova, normal dağılım göstermeyenler veriler için Kruskal Wallis ve Mann Whitney U testi kullanılarak değerlendirilmiştir. İstatistiksel olarak anlamlı çıkan sonuçlarda ileri analiz olarak Tukey HSD testi yapılmıştır.

BULGULAR

Araştırmaya katılan öğrencilerin yaş ortalaması 20.69 ± 1.96 bulunmuştur. Öğrencilerin %80,4'ü kadınlardan oluşmaktadır. Öğrencilerin çoğunluğu (%34,3) il merkezinde yaşamaktadır %72,4'ü çekirdek aile üyesidir. Öğrencilerin %34,5'i Anadolu Lisesi mezunudur. Öğrencilerin ebeveynlerinin öğrenim durumuna bakıldığında, yarısından fazlasının (%66,3) annesi ve yaklaşık yarısının (%48,3) babasının ilköğretim mezunu olduğu bulunmuştur. Öğrencilerin %64,9'u gelirlerinin giderlerine denk olduğunu ifade etmiştir. Öğrencilerin %39'u engellilerle ilgili aldıkları eğitimi yeterli bulurken, %36,5'i kısmen yeterli bulmuştur. Öğrencilerin %57,2'si kendilerine eğitim veren eğitimcilerin engellilerle çalışma deneyimine sahip olmadığını ifade etmiştir.

Tablo 2: Öğrencilerin Ailede Engelli Bireye Sahip Olma Durumu

Ailede engelli bireye sahip olma	n	%
Evet	54	14.9
Hayır	308	85.1
Engel türü		
Görme engelli	5	9.3
İşitme engelli	3	5.6
Bedensel engelli	24	44.4
Zihinsel engelli	14	25.9
Kronik hastalıklara bağlı engelli	8	14.8

Öğrencilerin %14,9'unun ailesinde engelli birey bulunmakta olup, bu bireylerin %44,4'ünün bedensel bir engelinin bulunduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3: Öğrencilerin Engelli Bireyle Çalışma Deneyimleri

Engelli bireye bakım vermeyi isteme	n	%
Evet	159	43.9
Hayır	36	10.0
Karasızım	167	46.1
Önceden engelli bireye bakım verme deneyimi		
Var	259	71.5
Yok	103	28.5
Bakım verilen engelli birey*		
Yaşlı	147	56.7
Ortopedik engelli	40	15.4

Zihinsel engelli	75	28.9
Görme engelli	9	3.4
İşitme engelli	8	3.0
Çoklu engelli bulunan birey	47	18.1
Engelli birey ile iletişim		
İyi	187	51.7
Orta	169	46.6
Kötü	6	1.7
Mesleğiniz size uygun mu?		
Evet	289	79.8
Hayır	73	20.2
Bölümü isteyerek seçme		
Evet	255	70.4
Hayır	107	29.6
Mezuniyet sonrası farklı iş olanağı bulduğunuz durumda mesleğinizi bırakır mısınız?		
Bırakmam	111	30.7
Emin değilim	145	40.1
Büyük olasılıkla bırakırım	60	16.6
Kesinlikle bırakırım	46	12.7

*Birden fazla seçenek işaretlenmiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin sadece %43,9'u engelli bireye bakım vermek istediğini belirtmiş, %71,5'i daha önce engelli bir bireye bakım vermeyi deneyimlemiştir. Öğrencilerin yarıdan fazlasının (%56,7) bakım verdiği bireyler yaşlılardır. Öğrencilerin yarıdan fazlası (%51,7) engelli bireyle iletişimini iyi olarak değerlendirmiştir. Araştırma grubundaki öğrencilerin %79,8'i mesleği kendine uygun bulunduğunu, %70,4'ü bölümü isteyerek seçtiğini belirtmiş olmakla birlikte, öğrencilerin %29,3'ü mezuniyet sonrası farklı iş olanağı bulduğu durumda mesleğini bırakabileceğini belirtmiştir.

Tablo 4: Öğrencilerin Yetersizlikten Etkilenmiş Kişilere Yönelik Tutum Puanları ve Engelli Bireye İlişkin Duygulanımları

YEKÖ Puanı	Ort, ss	Min-Maks
	55.301±12.318	25-98
Engelli bireyden duygusal etkilenme*	n	%
Evet	218	60.2
Hayır	29	8.0
Kısmen	115	31.8
Engelli bireye bakım vermenin oluşturduğu duygu *		
Acıma	51	15.3
Öfke	4	1.2
Suçluluk	7	2.1
İsteksizlik	4	1.2
Korku-tedirginlik	57	17.1

Manevi huzur	275	82.5
Diğer	51	15.3

*Birden fazla seçenek işaretlenmiştir.

Öğrenciler YEKTÖ ölçeği puan ortalaması 55.30 ± 12.32 bulunmuştur. Öğrencilerin %60,2'si engelli bireyden duygusal olarak etkilendiğini, %82,5'i engelli bireye bakarken manevi huzur hissettiğini, bununla birlikte %39'u acıma, öfke, isteksizlik, suçluluk, korku-tedirginlik gibi olumsuz duygular yaşadığını ifade etmiştir.

Tablo 5: Öğrencilerin Ölçek Puan Ortalamaları ile Bazı Bireysel Özelliklerinin Karşılaştırılması

Özellikler	n	%	$\bar{X} \pm SS$	Test Değeri	P
Yaş					
18-20	209	57.7	55.440 ± 11.760	t=0.251	0.802
21 ve üzeri	153	42.3	55.111 ± 13.079		
Cinsiyet					
Kadın	291	80.4	55.580 ± 12.271	t=0.874	0.383
Erkek	71	19.6	54.154 ± 12.532		
Aile yapısı					
Çekirdek aile	262	72.4	55.389 ± 12.565	t=0.220	0.826
Geniş aile	100	27.6	55.070 ± 11.706		
Gelir durumu					
Gelir-gider denk	235	64.9	54.800 ± 11.851	t=-1.053	0.293
Gelir giderden fazla	127	35.1	56.228 ± 13.137		
Bölüm					
Çocuk Gelişimi	151	41.7	56.509 ± 10.961	F=1.263	0.284
Evde Hasta Bakımı	97	26.8	54.587 ± 13.042		
Yaşlı bakımı	114	31.5	54.307 ± 13.319		
Yaşanılan yer					
Köy	124	34.3	55.576 ± 11.895	F=2.912	0.056
İlçe	120	33.1	53.258 ± 11.277		
İl	118	32.6	57.016 ± 13.440		
Baba öğrenim durumu					
Okuryazar ^a	38	10.5	50.631 ± 10.915	F=3.470	0.032
İlköğretim	214	59.1	55.425 ± 12.018		
Lise ve üzeri ^b	110	30.4	56.672 ± 13.052		
Anne öğrenim durumu					
Okuryazar ^a	64	17.7	51.781 ± 10.784	F=3.369	0.036
İlköğretim ^b	242	66.9	55.867 ± 12.493		
Lise ve üzeri	56	15.5	56.875 ± 12.669		

Mezun olunan lise					
Düz lise	81	22.4	54.555±9.984	F=0.851	0.467
Anadolu Lisesi	125	34.5	54.704±13.453		
Sağlık meslek lisesi	44	12.2	57.886±13.154		
Diğer	112	30.9	55.491±12.318		
Engellilerle ilgili eğitimi yeterli bulma					
Evet	141	39.0	55.872±13.108	F=2.191	0.113
Hayır	89	24.5	52.955±13.383		
Kısmen	132	36.5	56.272±10.449		
Ailede engelli olma					
Hayır	54	14.9	55.230±11.847	t=-0.260	0.795
Evet	308	85.1	55.703±11.847		
Geçmişte engelli bireye bakım verme deneyimi					
Var	259	71.5	54.976±12.323	t=-0.794	0.428
Yok	103	28.5	56.116±12.328		
Mesleğin kendisine uygun olduğunu düşünme					
Evet	289	79.8	55.844±11.782	t=1.673	0.095
Hayır	73	20.2	53.1507±14.131		
Bölümü isteyerek seçme					
Evet	255	70.4	55.623±12.000	t=0.768	0.443
Hayır	107	29.6	54.532±13.053		
Başka iş bulursa mesleği bırakma					
Bırakmam ^a	111	30.7	58.252±11.676	F=3.137	0.026
Emin değilim ^b	145	40.1	54.117±12.689		
Büyük olasılıkla bırakırım	60	16.5	54.000±12.409		
Kesinlikle bırakırım	46	12.7	53.608±11.651		
Eğitiminin engelli bireye bakım verme deneyimi					
Var	155	42.8	54.935±12.333	t=-0.488	0.626
Yok	207	57.2	55.574±12.550		

a,b: Farklı harf taşıyan ortalamalar arası farklılıklar önemlidir (p<0.05)

Öğrencilerin yaş, cinsiyet, aile yapısı, gelir durumu, bölümü, yaşadığı yer, mezun olunan lise ile YEKTÖ puanı arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır. Aynı şekilde öğrencilerin engellilerle ilgili aldığı eğitimi yeterli bulma, daha önce engelli bireye bakım verme deneyimi, aile de engelli bireye sahip olma ve mesleğin kendisine uygun olduğunu düşünme durumu ile de yetersizlikten etkilenen kişilere yönelik tutumları arasında ilişki bulunmamıştır (p>0.05).

Anne-baba eğitim düzeyi yüksek olan öğrencilerin düşük olan öğrencilere göre ölçekten daha yüksek puan aldıkları ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır (p<0.05). Başka iş

bulma durumunda işini bırakmayacağını ifade eden öğrencilerin ölçek puan ortalamaları ile emin olmadığını belirtenler arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur ($p<0.05$).

TARTIŞMA

Bu araştırma Yozgat Bozok Üniversitesi ve Bartın Üniversitesi'nde ön lisans düzeyinde, Çocuk Gelişimi, Evde Hasta Bakımı ve Yaşlı Bakımı Programlarında eğitim alan ve engellilerle çalışan öğrencilerin engellilere yönelik tutumlarının belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmaya katılan toplam 362 öğrencinin Yetersizlikten Etkilenmiş Kişilere Yönelik Tutum Ölçeğinden (YEKYTÖ) aldıkları ortalama puan 55.30, minimum puan 25 ve maksimum puan 98'dir. Ölçeğin bir kesme noktası bulunmamaktadır. Ölçekten alınan puan yükselmesi tutumların olumlu olduğuna işaret etmektedir.

YEKYTÖ ölçeğinden alınan puana göre Çocuk Gelişimi, Evde Hasta Bakımı ve Yaşlı Bakımı Programı öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının olumlu olduğu görülmektedir. Benzer şekilde üniversite öğrencileri ile yapılan farklı araştırmalarda YEKYTÖ ölçeğine göre üniversite öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının daha yüksek olduğu araştırmalarda bulunmaktadır (Şahin ve Bekir, 2016; Yıldırım, Bektaş ve Altıparmak, 2010). Ayrıca Türkiye sınırları içinde yaşayan 18 yaş üstü engelli olmayan bireylerin evrenini oluşturduğu Kaner ve arkadaşları tarafından yapılan "Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor" çalışmasında da genel anlamda toplumun engellilere yönelik tutumların olumlu olduğu ve gençlerin daha olumlu tutumlar sergilediği saptanmıştır (Kaner ve ark, 2010).

Araştırmaya katılan öğrencilerin anne-baba eğitim düzeylerine göre YEKYTÖ ölçeğinde aldıkları puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir ($p=0.03$). Anne babasının eğitim düzeyi yüksek olan öğrencilerin YEKYTÖ puanının daha yüksek olduğu ve aradaki ilişkinin istatistiksel olarak da anlamlı olduğu görülmektedir (Tablo 5).

Değer ve tutumlar çocukluk döneminde aile tarafından şekillendirilir. Bu kapsamda anne ve babanın değerleri önemlidir. Eğitim evrensel değerlerin öğrenilmesi ve içselleştirilmesinde önemli role sahiptir (İldız ve Tezel, 2018). Bu nedenle anne baba eğitimi ile öğrencilerin engelli bireyleri arasındaki ilişki beklenen bir durumdur.

Yapılan araştırmalarda öğrencilerin kronik hastalıklar ve engelliye yönelik dersler aldıktan sonra engellilere yönelik tutumlarının olumlu yönde etkilendiği görülmüştür (Yıldırım, Bektaş ve Altıparmak, 2010; Thompson, Emrich and, Moore, 2003). Ayrıca uygulamalı dersleri sırasında engelli bireylerle daha çok çalışma deneyimi olan öğrencilerin tutumlarında olumlu yönde değişiklikler gözlenmiştir (Özyürek, 2013). Ancak bizim çalışmamızda öğrencilerin engellilere yönelik tutumlarında engellilere bakım vermiş olma, sağlık meslek lisesi mezunu olma ya da engellilere bakım ile ilgili aldığı bilgiyi yeterli bulma arasında öğrencilerin engellilere yönelik tutumlarında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Araştırmanın yapıldığı okullarda eğitim süresi iki yıldır. Öğrenciler birinci sınıfta temel dersleri aldıktan sonra ikinci sınıfta klinik uygulamaya başlamaktadır. Araştırmaya katılan öğrenciler henüz bir dönem uygulamaya çıkmış olan öğrencilerdir. Dolayısı ile klinik deneyimleri diğer çalışmalarda öğrenci gruplarından daha kısadır. Bu sonuç kısa süreli öğrenim deneyimlerinin tutum değişimi için yeterli olmadığını göstermesi bakımından önemlidir. Literatürde öğrencilerin engelli bireylere yönelik tutumlarının sınıf düzeylerine göre farklılık gösterdiği çalışmalar bulunmakla birlikte (Thompson, Emrich and, Moore, 2003; Kargın ve Bayındık, 2002), sınıf düzeyine göre engelli bireye karşı tutum arasında fark olmadığını belirten çalışmalara da bulunmaktadır (Şahin ve Bekir, 2016; Yıldırım, Bektaş ve Altıparmak, 2010). Bu durum, eğitim süresinin ve deneyimin tutumları açıklamada tek başına yeterli olmadığını diğer değişkenlerle birlikte incelenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Çalışmamızda öğrencilerin engelli bireye karşı hissettikleri korku-tedirginlik (%17,1) ve acıma duygusu (%15,3), Burcu'nun Türkiye' de engelli bireylere ilişkin kültürel tanımlamalara ilgili yaptığı çalışmada, toplumda yaygın görülen tutumlarla benzerlik göstermektedir (Burcu, 2011). Yetersiz bilgiye

sahip öğrenciler engellilerle nasıl iletişime geçeceğini bilemeyerek, genellikle engelli bireylerden kaçınmakta, korkmakta, onlara acıma duygusu ile yaklaşabilmektedir. Profesyonel olmayan bu duyguların ifade edilmesi engellilere yönelik olumsuz bir tutumun yansıması olduğu söylenebilir. Literatürde kişinin engelli bireylerle önceden yaşama, çalışma gibi bir deneyiminin bulunması engellilere karşı tutumlarını olumlu yönde etkilediği vurgulanmaktadır (Thompson, Emrich and, Moore, 2003; Tervo and Palmer, 2004). Öğrencilerde engelliler ile ilgili yetersiz bilgiye sahip olma, çalışma alanında deneyimsizlik ve bu nedenle baş etme becerilerinde eksiklik olduğunu düşündürebilir.

Daha önce yapılan bazı araştırmalarda cinsiyet ile engellilere yönelik tutum arasında ilişki olduğu, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre engellilere yönelik daha fazla olumlu tutuma sahip olduğu belirtilmiştir (Ünal ve Yıldız, 2017; Yıldırım, Bektaş ve Altıparmak, 2010; Tervo and Palmer, 2004). Bu çalışmada ise erkek ve kız öğrencilerin YEKYTÖ puan ortalamaları arasında istatistiksel bir fark saptanmamıştır ($p>0.05$).

Çalışmamızda öğrencinin daha önce engelli bireye bakım verme deneyimi veya ailede engelli bireyin bulunması durumu engellilere yönelik tutumu etkilemediği görülmüştür. Aynı şekilde engelli bireylere sahip olmanın engelliye yönelik tutumları etkilemediğini belirten araştırmamızı destekleyen çalışmalar bulunmaktadır (Yıldırım, Bektaş ve Altıparmak, 2010; Horner, et al, 2002). Ayrıca yapılan farklı bir çalışmada kişinin daha önce engelli bireyle deneyiminin bulunması bireylerin engellilere yönelik tutumlarını olumlu yönde etkilediği belirtilmiştir (Thompson, Emrich and, Moore, 2003). Çalışmamızda çekirdek veya geniş aile yapısına sahip olmanın engellilere yönelik tutum ile ilişkili olmadığı görülmüştür. Yapılan benzer bir araştırmaya göre ise geniş ailede yaşayan bireylerin engellilere yönelik tutumlarının çekirdek ailede yaşayan bireylere göre anlamlı derecede olumlu olduğu belirtilmiştir (Altıparmak ve Yıldırım, 2012).

Çalışmamızda, araştırmaya katılan öğrencilerin gelir durumlarına göre engellilere yönelik tutumları arasında ilişki olmadığı görülmemesine rağmen, yurt dışında yapılan benzer çalışmalarda ise ekonomik durumu iyi olanların engellilere yönelik farkındalığın daha yüksek olduğu bulunmuştur (Horner, et al, 2002; NDA, 2007).

Çalışmamızda, başka iş bulursa işini bırakıp bırakmayacağından emin olmadığını ifade eden öğrencilerin ölçek puan ortalamaları istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p<0.05$). Bu fark başka iş bulsa da mesleği bırakmam diyen öğrenciler ile emin değilim diyen öğrenciler arasındadır. Öğrencilerin %20,2'si mesleğinin kendisine uygun olmadığını, % 29,3'ü mezuniyetten sonra başka bir iş bulabilirse büyük olasılıkla ya da kesinlikle bu işi bırakabileceğini ifade etmiştir. Mesleği bırakırım ifadesini veren öğrencilerin oranlarının yüksek olması düşündürücüdür. Hemşirelik bölümünde okuyan öğrenciler ile Çömez ve Altan tarafından yapılan araştırmada engelli bireylerin hemşiresi olmayı isteme oranı %89,1 olarak, bizim çalışmamıza göre yüksek bulunmuştur (Çömez ve Altan, 2017). Yapılan bir başka çalışmada da engellilere sağlık, eğitim, bakım ve rehabilitasyon gibi hizmetler veren bir işte çalışmaktan kaçınmam ifadesini verenlerin oranı %79.9 bulunması Çömez ve Altan'ın çalışmasıyla paralellik göstermektedir (Kaner ve ark, 2010).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak Bartın ve Bozok Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokullarında okuyan Çocuk Gelişimi, Evde Hasta Bakımı ve Yaşlı Bakımı öğrencilerinin engellilere yönelik tutumları olumlu olduğu görülmüştür. Birleşmiş Milletler Engelli Kişinin Hakları Sözleşmesi, engellilere yönelik farkındalığın artırılmasını ve yaşamın her alanında engellilere yönelik ayrımcılığa karşı mücadeleyi artırmayı önermektedir (BM, 2018).

Türkiye'de engellilere yönelik ayrımcılıkla mücadele programı 2011 yılında başlatılmıştır.

Yapılan çalışmalara toplumun her tabakasının dâhil edilmesi, öneminin kavranması ve aksatılmadan geliştirilmesi engellilere yönelik farkındalık ve olumlu tutumu artırmaya olanak sağlayacaktır. Bu kapsamda;

- Engellilere yönelik olumsuz tutumlar onların toplumla bütünleşebilmesinin önünde görünmez bir engeldir. Bu nedenle toplumsal duyarlılığın ve farkındalığın artırılması dolayısıyla engellilere yönelik önyargıların ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu da toplumun bilgilendirilmesi ve eğitimi ile mümkündür.
- Üniversitelerde engellilere ve onların haklarına ilişkin farkındalığı artırıcı eğitim programlarını destekleyecek ders müfredatları geliştirilmeli ve uygulamaya konmalıdır.
- Üniversite öğrencilerinin engelli bireylerle sosyal etkileşim ve iletişimlerinin artırılmasının engellilere yönelik daha olumlu tutumlar oluşturacağını düşünüyoruz. Bu nedenle üniversite öğrencilerinin içinde yer alacağı sosyal sorumluluk projelerinin geliştirilmesi sağlanmalıdır.
- Kişinin engelli bireyle deneyiminin bulunması engellilere karşı tutumlarını olumlu yönde etkilediği için, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları, medyalar aracılığıyla konu ile ilgili programlar düzenlenerek engellilere yönelik farkındalık ve tutum olumlu yönde artırılabilir.

KAYNAKÇA

- Altıparmak S., Yıldırım Sarı H. (2012). Manisa İlinde Engelli Bireylere Karşı Toplumsal Tutum. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 13:110-116
- Bilge, A. Genç, R. Nişli, İ. (2005). Toplumsal Bir Sorun Olan Engellilik ve Hemşirelik Yaklaşımı. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi* 21 (2) : 181-190.
- Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşmesi, <https://treaties.un.org/Pages/Home.aspx>, (Erişim Tarihi: 24.04.2018).
- Burcu, E. (2011). Türkiye’de engelli bireylere ilişkin kültürel tanımlamalar: Ankara örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28 (1),s. 37-54.
- Çömez, T. Altan Sarıkaya, N. (2017). Hemşirelik Fakültesi Öğrencilerinin Engelli Bireyleri Damgalamaya İlişkin Düşünceleri ve Uygulamaları. *G.O.P. Taksim E.A.H. JAREN*, 3(3):145-152.
- Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı (2004). Türkiye özürülüler araştırması 2002. Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara.
- Ergün, M. (2005). Ayrımcılık ve Özürülüler. *Öz-veri Dergisi*, S: 2(1).
- Horner-Johnson W, Keys C, Henry D, Yamaki K, Oi F, Watanabe K, et al. (2002). Attitudes of Japanese Students toward People with Intellectual Disability. *J Intellect Disabil Res*, 46:365-378.
- Ildız, G.İ., Tezel, D. (2018). Türkiye’de Engelli Bireylere Yönelik Tutumlara İlişkin Çalışmaların İncelenmesi, *Uluslararası Bilimsel Araştırma Dergisi*, 3 (2), 599-609.
- Kaner S. ve ark. (2010). Toplum Özürülülüğü Nasıl Anlıyor? TC. Başbakanlık Özürülüler İdaresi Başkanlığı, Ankara.
- Kargın, T., Bayındık, B. (2002). Kaynaştırma Ortamındaki İşiten Öğrencilerin İşitme Engelli Akranlarına Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, S: 3(2).
- NDA. (2007). Public Attitudes to Disability in Ireland in 2006. Dublin, NDA.
- Özyürek, M.(2013). Engellilere Yönelik Tutumların Değiştirilmesi (4. Baskı). Ankara: Kök Yayıncılık.
- Şahin, H. Bekir, H. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Engellilere Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (3): 767-79.
- Tervo RC, Palmer G. (2004). Health Professional Student Attitudes towards People with Disability. *Clin Rehabil*, 18:908-915.
- Thompson TL, Emrich K, Moore G. (2003). The effect of Curriculum on the Attitudes of Nursing

- Students Toward Disability. Rehabil Nurs, 28:27-30.
- TUİK. (2010). Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması (Erişim Tarihi: 17.04.2018)
file:///C:/Users/w7/Downloads/2685989602273963503..pdf
- Ünal, V. Yıldız, V. (2017). Üniversite Gençliğinin Engellilere Yönelik Tutumlarının İncelenmesi: Sivas Örneği. International Journal of Social Science Number: 57, p. 341-358.
- World Health Organization, (Erişim Tarihi:14.03.2018) <http://www.who.int/topics/disabilities/en/>
- Yıldırım Sarı, H., Bektaş, M. ve Altıparmak, S. (2010). Hemşirelik Öğrencilerinin Engellilere Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi. Yeni Tıp Dergisi, 27: 80-83

Claude Farrère'in 1922 Tarihli Ziyareti Bağlamında Türk Dostluğu

Prof. Dr. Yaşar Özüçetin

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5011-942X>

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Kırşehir – TÜRKİYE

Ayşenur Yurt

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5856-9887>

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Kırşehir – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 12.04.2020

Kabul: 10.06.2020

On-line Yayın: 25.06.2020

Anahtar Kelimeler

Türk Dostu

Claude Farrère

Millî Mücadele

Fransız Entelektüeller

Mustafa Kemal Paşa

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.43520>

Öz

Beklenti içerisinde olunmadan karşıdakinin kaygısını kendi tasasının önüne koyan, onun için çözüm arayan ve ona faydalı olmak durumuna “dostluk” denilmektedir. Dosta, Türklerin en fazla ihtiyaç hissettiği zaman dilimlerinden biri “İstiklâl Harbi” süreci olmuş, bu süreçte Türklerin maruz kaldığı sıkıntıları kendi üzüntüleri imiş gibi ölene değin sahiplenmiş olan “gayri Türk” yazarlara sayılı da olsa tesadüf edilmiştir. Bu sayılı yazarlardan biri de Claude Farrère olmuştur.

Farrère, “dostluk” un anlamına uygun tutum ve tavır içinde olmak için aynı millete veya dine mensup olmanın bir mecburiyet olmadığını göstermiş, insanî ve yazar kişiliği ile Türkleri ve Türkiye’yi zor ve sıkıntılı günlerinde yalnız bırakmamıştır. Farrère, varlık-yokluk mücadelesinde istiklâlini elde etmeye çaba sarf eden Türk milletinin halini sağlıklı bir şekilde gözlemlemiştir. Farrère, Türklerin haklı olmalarına rağmen mağdur edildiklerini dile getirmiş ve Türkiye’ye muhtelif zamanlarda ziyaretlerde bulunmuştur. Farrère, 18-19 Haziran 1922 tarihli ziyaretiyle ilişkin; Mustafa Kemal’in karargâhına tamamen özel bir ziyaretçi olarak gittiğini, seyahatin amacının; eşsiz bir vatansever olan büyük insanı selamlamak, tanımak ve ülkesiyle bağımsız Türkiye arasında kendisinden daha yetkili olanların işaretini verdikleri dostluk gösterisinde bulunmak olduğunu ifade etmiştir.

Farrère, Türkiye’nin belli başlı tutum ve değerlendirmelerini zaman ve değişen süreç içerisinde eleştiriye tâbi tutmuş olsa da onun, Türk milletine yönelik alaka ve sevgisi ölene kadar devam etmiştir.

Çalışmanın amacı, Türk dostu olan Farrère’in Türk millî davasındaki önemini ve onun Türkler tarafından nasıl görüldüğünü ortaya koymak olmuş, Farrère’in düşünceleri, fikirleri ve önerileri, içinde bulunulan devre göz önünde bulundurularak ele alınmış, telif ve tetkik eserlerden de istifade edilmiştir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Özüçetin, Y. ve Yurt, A. (2020). Claude Farrère'in 1922 Tarihli Ziyareti Bağlamında Türk Dostluğu. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 80, Summer, p. 407-417.

Turkophilia in the Context of Claude Farrère's Visit in 1922

Prof. Dr. Yaşar Özüçetin

Kirsehir Ahi Evran University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Kirsehir – TURKEY

Ayşenur Yurt

Kirsehir Ahi Evran University, Institute of Social Sciences, Department of History,
Kirsehir – TURKEY

Article History

Submitted: 12.04.2020

Accepted: 10.06.2020

Published Online: 25.06.2020

Key Words

Turkophile
Claude Farrère
National Struggle
French Intellectuals
Mustafa Kemal Pasha

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.43520>

Abstract

It is called "friendship" to put the anxiety of the other person in front of their own anxiety without any expectation, to seek solutions and to be beneficial for them. The "War of Independence" process was one of the timeframe that the Turks felt most in need of friendship. In this process, there were "non-Turkish" writers who embraced the troubles of the Turks as if they were their own troubles. One of these few authors was Claude Farrère.

Farrère showed that it was not necessary to belong to the same nation or religion to behave according to the meaning of friendship. As a human and author, Farrère did not leave the Turks and Turkey alone in their difficult and troubled times. Farrère properly observed the state of the Turkish nation trying to achieve independence in their struggle for survival. He expressed that the Turks were victims although they were right and he visited Turkey several times. Regarding his visit in 18-19 June 1922, Farrère said that he went to Mustafa Kemal's headquarters as a private visitor, and the purpose of his visit was to recognise and salute that great unique patriotic man, as well as to materialise the previously declared signs of friendship between his country and Turkey. Although being occasionally critical of some of Turkey's attitudes and evaluations, his interest and love for Turkish nation continued until his death.

The aim of the study is to reveal the importance of Turkophile Farrère in the Turkish national struggle and how he was seen by the Turks. Farrère's thoughts, ideas and suggestions were analysed considering his time. The relevant copyrighted works were also used.

Giriş

Türk millî davasının savunulması hususunda Pierre Loti'nin halefi olarak görülen, bir dönem dünyaca tanınan yazar, Fransız romancı ve Türk dostu Claude Farrère, 1876 yılında Fransa'nın Lyon kentinde doğdu. Babası İtalyan asıllı bir Fransız subayı, annesi ise İngiliz idi. Denizcilik okulunda öğrenim gördü. 1894 yılında deniz subayı olan Farrère, Çin ve Cezayir'de deniz savaşlarına katıldı, görevi gereği dünyanın birçok yerini dolaştı. I. Dünya Savaşı'nda hücum tankçısı olarak görev yaptı, mütareke sonrası istifa ederek ordudan ayrıldı ve edebî alanla meşgul oldu (Kunduracı ve Aytaç, 2017:143).

Farrère, "Medeniler" adlı kitabı ile "1905 yılında Fransa'nın önemli edebiyat ödülü olan "Goncourt Ödülü" nü aldı, "Muharebe" adlı romanının baskı sayısı bir milyona ulaşmıştı. Ancak, Farrère'in siyasette tuttuğu yolun dayanıklı yapıda çıkmaması bu ünlü yazarın De Gaulle Fransa'sında "afroz" edilmesiyle neticelenmişti (Kunduracı ve Aytaç, 2017:143-144). 30'a yakın eseri bulunan Farrère, 1922'de kaleme aldığı "Turquie Ressuscitée" (Dirilen Türkiye) adlı eseri ile öğrenim görmüş kültürlü çevrelerde önemli yankılar uyandırmıştı. Farrère'in Türkleri konu edinen diğer muhtelif eserleri şunlar olmuştu; "Türklerin Manevî Gücü", "Ankaralı Dört Hanım", "Öldüren Adam", "Ahmet Celaleddin Paşa'nın Harikulade Maceraları", "Üç Erkek İki Hanım", "Türkiye'nin Sonu", "Roxalene, "İstanbul Boğazi'nda Gece ve Deniz" (Kunduracı ve Aytaç, 2017: 143-144)¹.

1.Yabancı Muhtelif Entelektüelleri Türk Dostu Olmaya Yönelten Ortam ve Unsurlar

Millî Mücadele'nin zor ve sıkıntılı günlerinde I. ve II. İnönü muharebeleri başarı ile neticelenmiş, Sakarya Zaferi elde edilmiş, ancak Yunan Ordusu'nun Anadolu'dan uzaklaştırılması henüz mümkün olamamıştı. Bütün Avrupa ve Hristiyanlık dünyası Türklere karşı düşmanlık içerisinde saldırı pozisyonuna geçmişti (Sarıhan, 1996: 469, 477).

Kan dondurucu durumların yaşandığı, halkın ve askerî unsurların meşakkat içinde olduğu bir dönemde dünyanın çeşitli yerlerinde Türk halkının yaşadığı vahim durumu anlayıp analiz eden sayılı entelektüel isimler de bulunmaktaydı. Onları, Türklere bu derece yakınlaştıran unsurlar; Türklerin içinde buldukları çözümsüz durum ve sözü edilen bu entelektüellerin mevcut durumu analiz edecek anlama tarzına sahip olmaları olmuştu.

Türkleri, kendi milleti kadar yakın görüp savunanlardan bir başka isim de Pierre Loti olmuş, onun Türkiye'yi haklı göstermeye çalışan yazılar kaleme alması Trablusgarp Savaşı ile başlamış Balkan, I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele Dönemi'nde de devam etmiş, Loti; "*Talihsiz Türk milleti hiçbir belanın üzerine saldırmaktan bıkmadığı bu ezilmiş millet, şimdi hiç olmazsa başında bir şan ve şeref tacı ile ölmek arzusundadır*" diyerek, Türk milletinin içinde bulunduğu zor şartları ortaya koyup, her şeye rağmen girdiği mücadelede onun ölmenin de seçeneklerden biri olduğu bilinci ile kararlılıklarını ifade etmişti. Loti, İzmir'in işgali sonrası bu işgal haricinde kalan yerlerde Türklerin katliam yaptıklarına dair söylenenlerden rahatsız olduğunu dile getirmiş, gündeme getirilen Ermeni meselesinin de göz ardı edilmemesini söyleyip, yapılan saldırıların ve kurulan tuzakların derecesini; "*Hiçbir ülkede hiçbir zaman iftira sanatı Türklere karşı kullanıldığı kadar kullanılmamıştır*" cümlesiyle ortaya koymuştu" (Özüçetin, 2011: 264; Dağıstan, 1999: 501).

Millî Mücadele devresinde Türkiye'de olup incelemelerde bulunan Berthe Gaulis², İstanbul'un

¹ Farrère, 1936'da Fransız Akademisi Üyeliği'ne kabul edilmiş, edebiyatla ilgili olan meşguliyeti devam etmiş, 1950'de İstanbul'da Pierre Loti'nin 100. doğum yılı törenlerine gönderdiği bir kutlama telgrafıyla katılmış ve 1957'de vefat etmiştir (Bulut, 1993:69).

² Tanınmış bir Fransız kadın yazar olan Berthe Gaulis (1870-1950) İstanbul'a ilk kez 1896'da eşi Georges Gaulis'le birlikte gelmiş ve gazeteciliğe başladığı 1912 yılına kadar burada kalmışlardı. Berthe Gaulis, I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine ülkesine gitmiş, savaş sonrası 21 Eylül 1919'da İstanbul'a dönmüştü. Tefvik Rüştü (Aras) aracılığı ile Eskişehir'e gelmiş, burada şehrin ileri gelenleri tarafından karşılanmış etrafında toplananlar Fransızların kendilerine yönelik tutumlarına bir anlam veremediklerini belirtmişlerdi. Berthe Gaulis, kedisine yardımcı olunmasıyla muharebe bölgesinde Yunan mezalimini de somut olarak gözlemişti.

işgali sırasında kendisini üzen izlenimlerini eserinde anlatmakta idi (Gaulis, 1999: 120).

Gaulis, tanık olduğu Türk direnişinden önemli ölçüde etkilendiğini şu cümlelerle belli etmekte idi; “Türk millî hareketi düşmanı kesin yenecektir. Çünkü o hareket yüksek bir ideale dayanıyor; çünkü bu hareketi yönetenler kendi şahsî çıkarlarını unutmuslardır; çünkü onlarda büyük bir ruh ve iman var” (Gaulis, 1999: 159-160).

Türklerin mücadelelerindeki sahip olduğu ve gösterdiği kararlılıkları Gaulis ve Gaulis gibi muhtelif sahalarda faaliyetlerde bulunan entelektüel isimleri de derinden etkilemiş ve bu etki onların Türkler lehine düşünce ve eğilimlerinin değişimini sağlamıştır. Gaulis, İstiklâl Harbi'ne dair izlenimlerini kaydettiği eserin sonunda Türklerin azmine, kendisine gösterilen yakın ilgiye vurgu yapmış, söylediklerinin samimiyetine inandıklarını, dolayısıyla onlara gönül borçlusu olduğunu ifade etmişti (Gaulis, 1999: 160) ³.

Netice itibarıyla Türklerin, kendileriyle kıyas edilemeyecek derecede imkânlarla sahip büyük devletlere karşı, ülkelerinde özgür ve bağımsız olarak yaşamak için ortaya koydukları çaba karşısında muhtelif gayri Türk entelektüel etkilenmişler ve bu etki onları bir süre sonra işin aslını öğrenmeye yöneltmiş ve Türklerle bir şekilde ilişki kurmanın gerekliliğine inandırmıştı. İlişki kurulup görüşülmesi sonrası Farrère, Loti, Gaulis gibi entelektüel kendi ülkelerinin tutum ve tavırlarının aksine Türklere karşı dostane bir duygu içerisine girmişler, meşguliyetleri arasına Türkleri ve Türklerin davasını da yerleştirmişlerdi (Goloğlu, 1971: 901).

Yalnız burada içinde bulunulan askerî ve siyasî konjontür bağlamında belirtilmesi gereken bir durumu da ortaya koymakta fayda görülmektedir. İtilaf devletleri içerisinde kendisini başat gören İngiltere, Sykes-Picot Antlaşması'na göre Fransa'ya bırakılmış olan Kilis'i, Antep'i Maraş'ı ve Urfa'yı Mondros Ateşkes Antlaşması'nın hemen ardından işgal etmiş, bu durum Fransa'nın İngiltere'ye olan güveninin zedelenmesine sebep olmuştu ⁴. Fransa, Türkiye'nin Güney-Doğu topraklarını ele geçirmiş

Berthe Gaulis, daha sonra Konya'ya doğru yola çıkmış bir Fransız gazetesinde görüşme ve seyahatlerinden edindiği izlenimleri, Türklerin taleplerinin sadece ülkelerini işgalden kurtarmak olduğunu dile getiren yazısını yazmıştı. Berthe Gaulis'in Türkiye'yi ilk ziyareti neticesi yayınları ve faaliyetleri onun Türk dostu olduğuna yönelik kanaati pekiştirmişti. Berthe Gaulis, Türk Fransız ilişkilerinin yoluna girmeye başladığı bir devrede 11 Şubat 1921 tarihinde yeniden gelmiş, Burdur'dan Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafın muhtevasında kendilerine olan hayranlığı ve sempati duygularını aktarmadan Anadolu'dan ayrılmak arzusunda olmadığını dile getirmişti. Memnuniyetlerin dile getirildiği birkaç kez daha telgraflaşmalar devam etmişti. Berthe Gaulis, II. İnönü Muharebesi'nde muharebe alanlarını gezerek tetkiklerde bulunmuş, Yunanlıların geride bıraktıkları tahribat ve zulmü görmüştü. Berthe Gaulis, 30 Nisan 1920'de Ankara'ya gelmiş, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüş Mustafa Kemal Paşa'ya yönelik izlenimi; karşısındakini etkisi altına alan, kelimelerinde tam isabet olan, hızlı ve açık bir muhakeme, nazik ve tatlı bir ifadeye sahip şeklinde olmuştu. Berthe Gaulis, Ankara'da gazetecilere bulunduğu beyanatta; Yunanlıların savaşa katılmayan halka uygun gördükleri zulümlerin ve musibetin dayanılmaz bir boyutta olduğunu ve Yunanlıların amaçlarının Türkleri Anadolu'daki Hıristiyan halka benzer bir mukabelede bulunmaya zorlamak Avrupa'yı bu mesele karşısına dikmek böylece mağlubiyetlerini telâfi etmek olduğunu söylemişti. Mücadele halinde olunan Fransa'nın bir vatandaşından Ankara'da bu cümlelerin işitilmesi ve benzeri demeçlerin Türk ve Batı basınında yayınlanması, Berthe Gaulis'in Millî Mücadele'ye asıl katkısı ve Türk davasının Avrupa'da sesi olmuştu. 10 Mayıs 1921 de Ankara'dan ayrılan Berthe Gaulis, Kastamonu'da verdiği beyanda; gördüklerinin ve çalışma disiplinlerinin Türklerin meşru davalarında başarılı olacaklarına yönelik kanaatini kuvvetlendirdiğini dile getirmişti.

21 Kasım 1921'de Van Milletvekili Haydar Bey ve beş arkadaşının önerisiyle, “dava-yı millînin tahakkuku hususunda gayret sarf etmiş olan” Berthe Gaulis' e meclis tarafından teşekkür edilmişti.

Berthe Gaulis, Anadolu'ya seyahat ederek incelemeleri neticesinde ve sohbetleri sayesinde, Türk Millî Mücadelesi'nin haklılığını anlamış, gelişmelerin iç yüzünü görünce haklı olanın yanında yer almasını bilmişti. Bir yerde Millî Mücadele'nin Avrupa'daki kalemi olmuş, yaşanan bu süreçte Berthe Gaulis'in faaliyetleri Türk-Fransız münasebetlerinin gelişmesine katkı sağlamıştı (Güven, 2012:108-120).

³ Büyük Taarruz öncesinde Batı Cephesi'nin kuzey kanadının Gazi Mustafa Kemal tarafından son bir kez kontrol edilmesi gibi gizli bir amacının olduğu da bilinmekte idi (Evcin, 2015: 143).

⁴ Gerçi iki ülke arasındaki bu mesele, 15 Eylül 1919'da aralarında imzaladıkları Suriye Antlaşması ile çözümlenmiş, Musul'a karşılık Kasım 1919 başlarında İngilizler tarafından işgal edilen bölgeler Fransızlara terk edilmişti.

ancak, sert bir Türk direnişi ile karşılaşmış, ağır kayıplar vermiş, dolayısıyla Kilikya'daki ümitlerinden ve emellerinden vazgeçmek gerektiğini anlamışlardı⁵.

2. Buluşma Öncesi Claude Farrère

Claude Farrère, Pierre Loti'nin Fransız Sefarethanesi bünyesindeki geminin kaptanı olarak İstanbul'da 1903-1905 yılları arasında zabıt olarak görev yapmıştı. Farrère, bu süre zarfında Türkleri yakından tanımış, gözlemlerine dayalı ve Loti'nin de etkisiyle Türklere yönelik görüşlerinde müspet değişiklikler olmuştu. Farrère, I. Dünya Savaşı hemen öncesi kurulan Türkiye-Fransa Dostluk Cemiyeti Paris Şubesi Yönetim Kurulu Üyeliği görevinde bulunmuştu (Güven, 2012: 136).

Farrère, Loti gibi Millî Mücadele sürecinde yazıları ve konferanslarıyla Türklerin dürüstlükleri üzerinde durmuş, Türklerin, kendilerini anlatamamaları dolayısıyla sürekli iftiralara maruz kaldıklarına değinmişti. Farrère'in hizmetleri dolayısıyla 21 Ocak 1922'de kendisine teşekkür edilmesi kararı alınmıştı (TBMM ZC D.1, İ. 148, 21.1.1338 (1922): 96-97; CDAB-HR.İM.00059-0032-001; Farrère, 2001: 9-12; Güven, 2012:138-139; Kuleyin, 2017:175; Giray, 1962: 357; Akyüz,1988: 55).

Farrère, yaşamı süresince Türkiye'ye birden fazla ziyaret gerçekleştirmişti. Farrère, 1902'den 1950 yılına kadar geçen zaman zarfında Türkiye'ye altı kez gelmişti (Özçelebi, 1974: 37).

Farrère'in Türkiye'ye gerçekleştirdiği bu ziyaretler içerisinde en kapsamlı bilgiye ve kıymet derecesine sahip olan ziyareti, 1922 yılında Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek amacı ile yapmış olduğu, İzmit'e onun yanına gittiği ziyareti olmuştu.

Farrère, Türkleri sevmesinin ve onları savunmasının sebeplerini; Fransız ve Türk menfaatlerinin birbirine sıkı bir şekilde bağlı olması ve Türkleri sevmenin hakkı ve adaleti sevmek ile aynı anlama gelmesi şeklinde dile getirmekte idi (Farrère, 2001: 4, 12, 79).

Farrère, 5 Haziran 1922'de İstanbul Sirkeci İskelesi'ne gelmiş kendisi için bir karşılama merasimi yapılmıştı (Yalman, 1997: 774; Özel, 2004: 154; Gronau, 1994: 193). Farrère, verdiği beyanatta; istiklâl ve adâlet hakkı için mücadele edenleri görmek için Ankara'ya gitmek arzusunda olduğunu söylemiş, Türk milletinin içinde bulunduğu acıklı durumun anlatılmasını ve bu mücadelede Türk halkının yanında olunmasının vicdanî bir vazife olarak görülmesi gerektiği üzerinde durmuştu. Ayrıca, İstanbul'da kaldığı süre içerisinde Loti ve Fas Sultanı ve Müslümanları hakkında çalışmalarına ve izlenimlerine dair konferanslar vereceğini, Fransız askerlerinin mezarlarını ziyaret edecek olan Fransızlarla birlikte Çanakkale'ye gideceğini bu münasebetle Türk şehitlerinin mezarlarına da çelenk koymak arzusunda olduğunu beyan etmişti.

Farrère, 6 Haziran günü belli başlı makam ve mevkileri ziyarete bulunmuş, muhtelif dernek ve şehrin ileri gelenleri tarafından ziyaret edilmiş, Çanakkale muharebelerinin gerçekleştiği alanı dolaşmıştı. Farrère, Loti ve Fas başlıklı iki konferans vermiş, Türkiye Matbuat Cemiyeti tarafından kendisine verilen "fahri üyelik" ödülünü almış, kendi şerefine verilen muhtelif ziyafet ve eğlencelere katılmıştı.

3. Claude Farrère'nin Mustafa Kemal Paşa İle İzmit Buluşması ve İzlenimi

Claude Farrère, Ankara'ya gidip gelebilmesi için zamanın uygun olup olmayacağını milliyetçi

⁵ Suriye' de Fransız karşıtı Arapların Türk direnişini örnek alıp, Fransızlara karşı olan mücadeleleri neticesi Kilikya bölgesine yeterince asker gönderemeyecek olmaları Fransızları tedirgin etmişti; Taarruz öncesinde Ankara İtilâfnamesi ile birlikte karşılıklı yarı temsilciler kabul edilmiş bu bağlamda Fransızlar yarı remî temsilci olarak Albay Mougin'i Ankara'ya göndermişti. Albay Mougin, Ankara'ya gelmesinin sebeplerini; Fransa'nın Türkiye'nin talepleri doğrultusunda bir barışa taraftar olması, Ankara İtilâfnamesi'nin hayata geçirilmesi ile ilgili meseleler şeklinde belirtmişti. Albay Mougin, Fransa'ya olan güveni artırmak arzusunda idi. Türk ordusunun askerî hazırlıkları çerçevesinde askerî malzeme satın alma faaliyetleri sürmüştü, Büyük Taarruz'dan iki hafta önce belirli bir askerî malzeme Beyrut'tan Mersin'e ulaşmıştı. Daha sonra yine Albay Mougin aracılığıyla Fransız askerî makamları nezdinde teşebbüslerde bulunulmuş, Temmuz 1922'de bu malzemeler Türk ordusuna teslim edilmişti (Baykal, 1991:1-53).

çevrelerden sormuş, cevap geç geldiği için Ankara'ya henüz gidemeyeceği kanaatına varmıştı. Ancak, TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa, refakatında bulunanlar ile birlikte 11-12 Haziran 1922 gecesi Ankara'dan özel bir trenle ayrılmış, Sarıköy'de tren yolculuğu sona ermiş buradan otomobille Nallıhan, Göynük, Taraklı üzerinden 13 Haziran gecesi Geyve'ye gelmişti (Önder, 1975: 26).

Burada kendisine Farrère'in İzmit'te görüşme talebinde bulunduğu bildirilmiş, Adapazarı'na 14 Haziran günü gelen Mustafa Kemal Paşa, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'e bir telgraf çekerek Farrère ile görüşebileceğini bildirmişti (Şimşir, 1981: 220-221; Konukçu, 2002: 1037).

Yapılan telgraf haberleşmeleri istikametinde Mustafa Kemal Paşa, 17 Haziran günü ikametine tahsis edilen köşke yerleşti. Farrère de 18 Haziran 1922 günü mihmandarının da dâhil olduğu diğer üç isimle birlikte Fransız torpidosuyla İzmit'e gelmişti. Farrère İzmit'e gelişinde Mustafa Kemal Paşa adına, şehrin ileri gelenleri ve binlerce kişi tarafından karşılanmıştı. Farrère tarafından yapılan Fransızca konuşmada kendilerinin devamlı yükselen güzel ve menfaat fikri barındırmayan seslerine karşılık Türk toprağının sonsuza değin minnettar kalacağı dile getirilmişti. Daha sonra Farrère ve beraberindekiler kendisi için hazırlanan eve gelmişlerdi. Farrère, teşekkür için kendisini ziyaret eden kişilerden birçoğunu kabul etmişti. Misafir olarak bulunduğu evin balkonuna Fransız bayrağı çekilmiş, Farrère, balkondan aşağıda bekleyen halka hitaben teşekkür etmiş ve "Yaşasın Serbest Türkiye" sözleri, "Yaşasın Farrère, Yaşasın Fransa" sözleri ile karşılanmıştı. Konakta kendisiyle mülakat yapan muhabire Türkiye'nin küçüldüğünü, ancak Türkiye'nin kuvvetli ve birlik içinde olduğunu, bütün İslâm dünyasının Türkiye'ye baktığını, reislerinin çok saygıdeğer olduğunu ifade etmişti. Ayrıca, Fransa halkının Türklere düşman olmadığını, fakat Türkleri iyi tanımayanların çok olduğunu, Fransa'ya döner dönmez burada gördüğü hakikatleri açıklamaya çalışacağını dile getirmişti (Güven, 2012:138-139,144) .

Farrère, Mustafa Kemal Paşa'yla görüşmek üzere saat 12.30'da huzura çıkmış, iki saat süren mülakat pek samimi bir havada geçmişti. Birlikte yedikleri öğle yemeği sonrası Farrère, ikamet ettiği konutuna dönmüştü. Farrère, tersane bahçesinde kendi şerefine tertip edilen askerî eğlence programına katılmıştı. Daha sonra davetliler, Mustafa Kemal Paşa'nın bulunduğu köşk bahçesinde tertip edilen çay ziyafetine gitmişlerdi. Akşam saatlerinde köşkün büyük bahçesinde Farrère'in şerefine İzmit halkı tarafından bir çay ziyafeti verilmiş, ziyafette sivil bir elbise giyen Mustafa Kemal Paşa'nın yanında Farrère oturmuş, masada diğer erkân bulunmuştu. İzmit memurları, eşrafı ve gazetecileri diğer masada oturmuşlar, ziyafet masasının etrafında halk ve öğrenciler toplanmıştı. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa ziyafete katılan ve saray bahçesinde toplananlara hitaben yarım saat kadar süren bir konuşma yapmış yaptığı bu konuşmada üzerinde durduğu konular; Farrère'i hür ve bağımsız Türk topraklarında kabul etmekle pek mutlu olduğu, bu sevicin şahsî olduğu kadar millî de olduğu ve Farrère'in millet, zulümlere maruz kalırken bu zulme karşı semalara yükselen bir ses olduğu, devamlı; Türk milletinin asırlardan beri özgür ve bağımsız yaşamış, bağımsızlığı hayatî bir gereklilik olarak görmüş oldukları, Millî Mücadele hareketini ümitsiz görenlerin zanlarının altüst olduğu, Türkiye'nin tarih ve medeniyete hesap vermekte tereddüt etmeyeceği ve TBMM Hükûmeti'nin bütün hesaplardan alınıp ak olarak çıkacağından şüphe edilmemesi şeklinde idi (Atatürk' ün Söylev ve Demeçleri, 1989: 36-41; Güven, 2012: 144-151).

Mustafa Kemal Paşa'nın bu konuşmasından sonra Farrère, cevabî bir konuşma yapmış Hariciye Vekâleti Hukuk Müşaviri Münir Bey, tarafından çevrilen konuşmasında söyledikleri özetle; İstanbul'un ecnebi süngüsü altında gördüğü bu durumun gönlünü kırdığı, bu milletin hürriyeti için ölmeye ve bu azim ile yaşamaya karar vermiş olan bir millet olduğu, bu milletin yekvücut, sağlam, kararından dönmeyen güçlü bir millî hükûmete sahip ve kutsal bir kumandan tarafından idare edildiği, bu durumun milletin zafere ulaşacağına hiç şüphe bırakmadığı, bu milletin hakkı için savaştığı, hürriyetini muhafaza için ölen, kanını döken bir milleti alçak menfaatlerini takip eden düşmanların hiçbir vakit mağlup edemeyecekleri, takdim ettiği hürmetlerin ve övgülerin yalnız kendisinin değil bütün Fransız

milletinin hürmet hisleri olduğu şeklinde olmuştur (Güven, 2012: 151-152; Akşam 2 Ağustos 1950).

Farrère'in bu konuşması dinleyici topluluk tarafın alkışlanmış ve çay ziyafetleri sona ermişti. Mustafa Kemal Paşa, Farrère ve diğer muhtelif kişiler akşam yemeğinde toplanmışlar, sohbetin konusu konuşmalarda temas edilen meseleler olmuş, yemek sonrası Farrère, beraberindeki iki üç kişiyle kendilerine tahsis edilen konağa gitmişlerdi. Nihayet, 19 Haziran sabahı Farrère ve beraberindekiler acele olarak köşke gitmiş ve orada Mustafa Kemal Paşa ile bir araya gelmişlerdi. Birlikte halk kitlesinin coşkunu tezahüratları içerisinde yürüyerek saat 10'a doğru istasyon binasının önüne gelmişler ve burada askerî birlikler tarafından karşılanmışlardı. Kendilerini Adapazarı'na götürecek özel trene binmişlerdi. Tren hareket etmeden önce İzmit halkı adına Kılıçzade Hakkı Bey bir uğurlama konuşmasında Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine milletin bağlılığını bildirmiş, bu konuşmaya cevaben Mustafa Kemal Paşa halka hitaben hakiki olduğuna inandıkları yolda yürüyeceklerini dile getirerek teşekkür etmişti. Trenin hareket etmesiyle birlikte Mustafa Kemal Paşa'nın Vakit gazetesi başyazarı Ahmet Emin Bey ile olan mülakatı başlamış Derbend, Sapanca ve Arifiye istasyonlarına gelince Mustafa Kemal Paşa ara vermiş, Farrère ile birlikte inerek halkın tezahüratlarına karşılık vermişler, netice itibarıyla Tren Adapazarı'na varıncaya kadar mülakat devam etmişti. Mülakatta Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine Farrère'in bıraktığı izlenime yönelik soruya Farrère'in hassas ve yüksek ruhuyla nezaket timsali olup, Türkiye'nin böyle vefakâr bir dostu sahip olması ile övünebilir tarzında cevap vermişti. Tren, saat 11'de Adapazarı'na ulaşmış, burada coşku ile karşılanmışlar, Mustafa Kemal Paşa ile Farrère, halkın alkışları içinde trenden inmişlerdi. Karşılama merasimi için istasyonda bekleyen muntazam bir askerî birlik tarafından karşılanması herkeste bir övünç uyandırmış, Farrère, bu askerî birliğin mükemmelliği karşısında hayran olmuş birliği heyecanla selamlamıştı. Adapazarı kadınları adına Şadan Hanım, Mustafa Kemal Paşa ve Farrère'e Adapazarı kadınlarının ortaya konulan bu manzaradan memnun olduklarını içeren bir hitabede bulunmuştu. Daha sonra birlikte istasyon yakınında Mustafa Kemal Paşa'ya tahsis edilen konağa gidilmiş, bir süre sonra buradan Farrère ve beraberinde bulunan üç zatla Sabiha Hanım Kız Mektebi'ne uğranmış, Farrère tanık olduklarından son derece memnun kalmış ve takdir ve teşekkürlerini sunmuştu. Daha sonra Çarkbaşı Mesiresi'ne gidilmiş ve sonra Mustafa Kemal Paşa ile ikametgâhında birlikte son kez yemek yemişlerdi. Farrère'in İzmit'e gitmesi için hazırlanan özel trene binmesi için istasyona gidilmiş ve burada Mustafa Kemal Paşa, Mutasarrıf Sadettin Bey, Adapazarı halkı, asker ve öğrenciler tarafından uğurlanmıştı. Mustafa Kemal Paşa, ona, üzeri gümüşle işlenmiş bir kırbaç hediye vermişti. Farrère de kendisine gösterilen bütün bu yakınlıklar dolayısıyla birçok kez minnettarlığını arz ettikten sonra tren İzmit'e doğru hareket etmişti. İzmit'e ulaşan Farrère ile beraberindekiler coşkulu bir şekilde karşılanmışlar, İskeleye giderek kendilerini İstanbul'a götürecek Fransız torpidosuna binmişlerdi. Farrère, "yaşasın Claude Farrère, Yaşasın Fransa" sesleri arasında 19 Haziran 1922 akşama doğru İzmit Körfezi'nden ayrılmıştı. Gece saatlerinde İstanbul'da Tophane Rıhtımı'nda kendisini bekleyen gazetecilere Anadolu seyahatinden oldukça coşku dolu izlenimlerle ayrıldığını söylemişti. Daha sonra tahsis edilen otomobile binerek ikametgâhı olan konağına gitmişti. Farrère, İzmit'ten ayrılırken TBMM Başkanlığı'na minnet ve şükranlarını bildiren bir telgraf göndermişti. Farrère, İstanbul'dan ayrılacağı 23 Haziran'a kadar ziyaretlerde bulunmuş, Anadolu ile ilgili intibalarına yönelik mülakatlar vermiş, yaptığı bir başka beyanında; Anadolu'nun donatılmış ve silahlandırılmış güzide bir orduya sahip olduğu, bu ordunun olağanüstü şartlar içerisinde Mustafa Kemal Paşa tarafından yaratıldığı, Türk milletinin bir vücut olduğu, misak-ı millî fikrinde Türk milletinin birleştiği, Mustafa Kemal Paşa'nın yüksek bir şahsiyet olduğu, Türk gençliğinin düşmanla yalnız savaş meydanında çarpışılmadığını bilmeleri gerektiği ve kendilerini dünyaya tanıttıkları oranında dost kazanacaklarını söylemişti. Farrère, 23 Haziran 1922'de veda ederek Paris'e gitmek üzere Sirkeci İstasyonu'ndan olağanüstü bir tezahüratla uğurlanmıştı (Güven, 2012: 152-159).

Farrère, Paris'te verdiği mülakatta ve kaleme aldığı makalede; Türklerin İngilizleri sevmeyip

Fransızların yanında yer aldıklarını, Anadolu'nun bolluk içinde olduğu, barışsever bir millet olan Türklerin taleplerinin yerine getirilmesi gerektiğini, Türk ordusunun vatanlarının ölüm kalımı için çarpışan ve bunu bilen dehşetli askerler olduğunu dile getirmekte idi (Akyüz, 1988: 287).

SONUÇ

Millî Mücadele devresi askerî zaferlerin siyasî başarılarla taçlandırıldığı bir dönem olmuş, bu mücadeledeki başarılarda askerî zaferlerin yanında izlenen dış politika ve yabancılarla yapılan temas ve görüşmeler de rol oynamıştır.

Fransa, TBMM'nin açılması sonrası siyasî temasların olduğu ilk ülkelerden birisi olmuştu. Zira Fransızlar işgal bölgelerinde zor duruma düşmüşler ve Suriye'de Arap millî direnişi kuvvetlenmeye başlamıştı. Fransızlar, 1920 Mayıs'ından itibaren Mustafa Kemal Paşa ile görüşme çabası içerisine girmişler, Robert de Caix'nin başında bulunduğu bir heyeti Ankara'ya yollamışlar ve taraflar arasında 20 günlük bir ateşkes imza edilmişti. II. İnönü başarısı sonrası Fransızlar, Franklin Boullion'u Ankara'ya göndermişler ancak, yapılan görüşmelerde Türk tarafının henüz rıza göstereceği bir netice elde edilememişti. Sakarya Zaferi'nden sonra Franklin Bouillon, Kilikya'nın boşaltılması ve Ankara Hükûmeti'yle görüşmek için Ankara'ya yeniden gönderilmiş, bu kez 20 Ekim 1921 tarihinde Yusuf Kemal Bey ile Franklin Bouillon arasında Ankara İtilâfnamesi imzalanmıştı. Bu antlaşmanın imzalanmasıyla yeni Türk devletinin siyasî varlığı ilk kez İtilâf devletlerinden biri olan Fransa tarafından kabul edilmişti. Fransızlar, Yunanlara karşı Ankara Hükûmeti'ni destekleme eğilimine girmişler, bu bağlamda Albay Mougins, 8 Haziran 1922'de Ankara'ya gelmiş, artık Fransızlar, Yunanlara karşı yapılacak askerî bir taarruzda ciddi destek sağlamaya başlamışlardı.

Balkan savaşları ile başlayan mücadele dönemlerinde işgalci güçlerin iftiralarla dünya kamuoyunu kendi lehlerine çevirmiş oldukları zaman dilimlerinde Pierre Loti'nin de dâhil olduğu Türk dostu olarak bilinen, saygı gören yabancı yazarlar tarafından hakikatlerin doğru bir tarzda anlatılması oldukça önemli olmuştur.

Ankara'ya gelen Fransızlar içerisinde gazeteci olan ve Türk davası lehinde yazılar yazan Berthe Gaulis, Millî Mücadele devresinde iki kez Ankara'ya gelmiş ve Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüş, Yunanların yaptıkları mezalimi gözleriyle görmüştür.

Sayıları oldukça sınırlı olan ve Türk davası lehinde faaliyetlerde bulunan bir diğer gazeteci Claude Farrère olmuştu. Paris Hükûmeti, Ankara Hükûmeti ile temas kurup yakınlaşma çabası içerisinde iken Farrère, bu bağlamda değerlendirilmesi muhtemel Millî Mücadele'yi yürüten ordunun gücünü ve değerini öğrenmek istemişti. 18-19 Haziran 1922 tarihli Anadolu ziyareti ile onun Türk askerî varlığını görmesi sağlanmıştır.

Farrère, "*Le Grand Inconnu-Tanınmayayan Büyük*" adlı makalesinde ziyaretine ilişkin; Mustafa Kemal'in karargâhına tamamen özel bir ziyaretçi olarak gittiğini, seyahatin amacının; eşsiz bir vatansever olan büyük insanı selamlamak, tanımak ve ülkesiyle bağımsız Türkiye arasında kendisinden daha yetkili olanların işaretini verdikleri dostluk gösterisinde bulunmak olduğunu ifade etmiştir.

Fransızların henüz pek az tanıdıkları, gücünü ve neler yapmayı planladığını henüz bilmedikleri Mustafa Kemal Paşa'nın Türk dostu Farrère'in ziyaretinde yaptığı konuşma metninin değerlendirileceği belli idi. Netice itibarıyla Farrère, Fransa'ya dönünce aşırı derecede beğendiği Mustafa Kemal Paşa'yı, onun giriştiği işin yüceliğini anlatmış ve Fransız kamuoyuna ilk kez tanıtan yazar olmuştur.

Farrère, Türkiye'yi sevmesine rağmen Cumhuriyet'in ilanından sonra gerçekleştirilen devrimleri tasvip etmemiş, Cumhuriyet Türkiye'sini kısmen eleştirmiş, gene de Mustafa Kemal Paşa, önde gelen takdir ettiği Doğulu devlet adamı olmuştur.

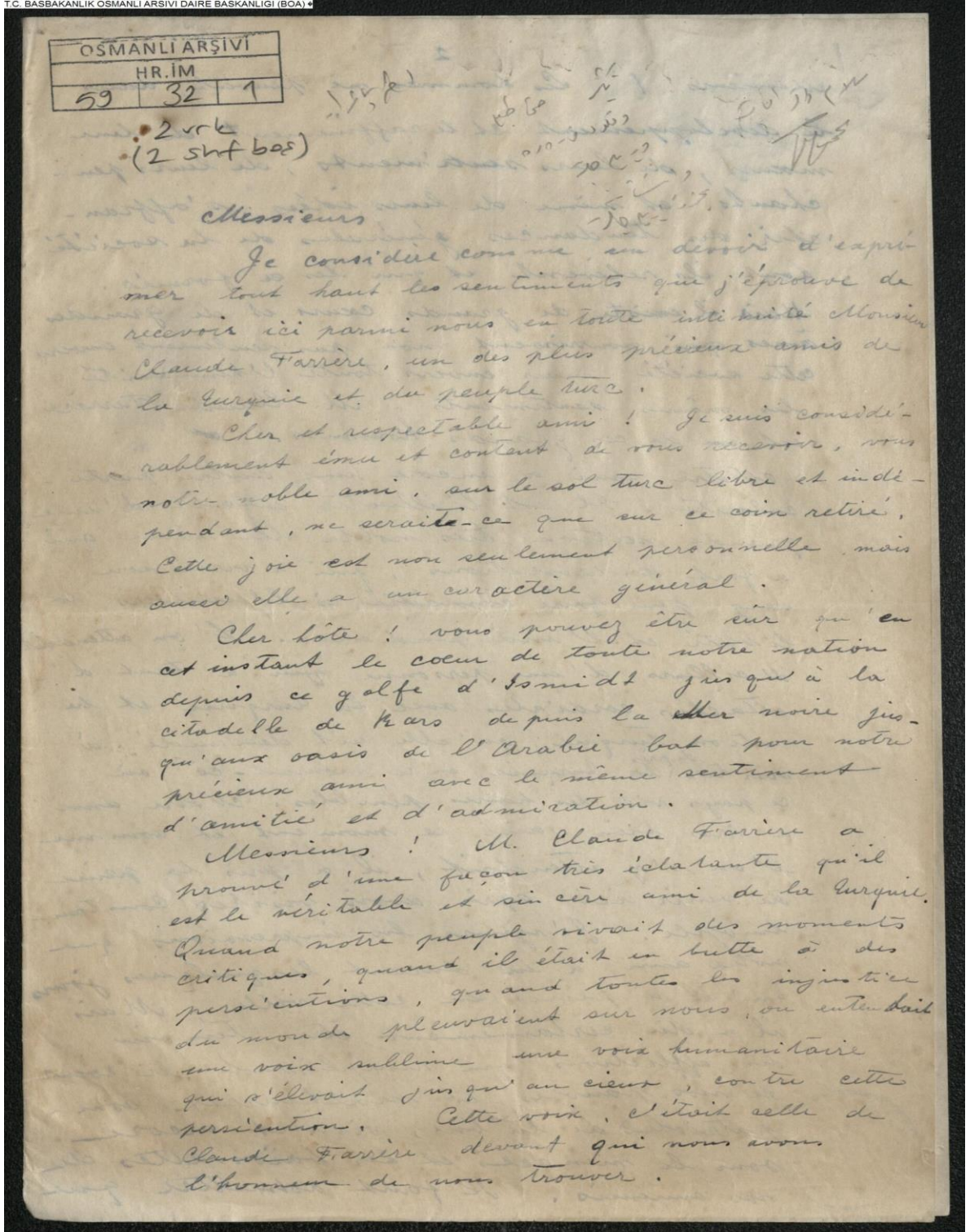
KAYNAKÇA

- (1989). *Atatürk' ün Söylev ve Demeçleri*, C. I-III. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay. Akşam 2 Ağustos 1950.
- Akyüz Y. (1988). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)*. Ankara: TTK. Yay.
- Baykal H. (1991). Kurtuluş Savaşında Türk-Fransız İlişkileri ve Bir Fransız Türk Dostu Albay Mougin. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi. 7/ 1-53. BCA.CDAB-HR.İM.00059-0032-00.1.
- Bulut Y.(1993). "Türk Dostları": *Pierre Loti ve Claude Farrère*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi,
- Dağıstan A. (1999). Türk Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türk-Fransız Yakınlaşmasında Claude Farrère'nin Rolü. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi. XV/44, 501-512.
- Evcin E. (2015). Gazi Mustafa Kemal'in Bolu'yu Ziyaretleri, CTAD. 21/ 137-162.
- Farrère C. (2001). *Türklerin Manevi Gücü*. Ankara: Berikan Yayıncılık.
- Gaulis B. (1999). *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Milliyetçiliği*. Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.
- Giray M. (1962). Büyük Türk Dostu Claude Farrère'nin Atatürk'ü Ziyareti. Yakın Tarihimiz, II,/25.
- Goloğlu, M. (1971). *Cumhuriyete Doğru 1921-1922*. Ankara: Başnur Matbaası Yayınları.
- Gronau D. (1994). *Mustafa Kemal Atatürk ve Cumhuriyetin Doğuşu*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Güven C. (2012). *Milli Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa'nın Yabacılarla Temas ve Görüşmeleri*. Eğitim Yayınevi.
- Konukçu E. (2002). Atatürk ve Bolu, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XVIII/54/ 1035-1045.
- Kuleyin Ş. N. (2017). *Seyyahların Gözüyle Ankara*. Ankara: Altan Özyurt Matbaacılık Yayınları.
- Kunduracı Osman-Aytaç Ahmet (Ed.).(2017). *Uluslar arası Türk Sanatı, Tarihi ve Folkloru Kongresi/ Sanat Etkinlikleri*. Anka Basım Yayın.
- Önder M. (1975). *Atatürk'ün Yurt Gezileri*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özçelebi A. (1974). Mustafa Kemal Atatürk ve Claude Farrère. Erzurum: Erzurum Atatürk Üniversitesi 50.Yıl Armağanı Cilt:2, Atatürk Üniversitesi Basımevi. 37-53.
- Özel S. (2004). Atatürk'ün Büyük Taarruz Öncesinde Adapazarı-İzmit Gezisi. Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi. 5/ 145-175.
- Özüçetin Y. (2011). Anadolu Gazetelerinden Biri Olan İzmir'e Doğru ve Pierre Loti'nin Gazetedeği Yazıları. Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi. 4/18/ 264-273.
- Sarıhan Z. (1996). *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV*. Ankara: TTK Yayınları.
- Şimşir, N. B. (1981). *Atatürk ile Yazışmalar 1920-1923*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- TBMM Zabıt Ceridesi D.1, İ. 148, 21.1.1338 (1922), 96-97.
- Yalman A. E. (1997). *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim I-II (1888-1922)*. İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret Yayıncılık.

EKLER

Ek 1. Claude Farrère Hakkındaki Dostluk Metni.

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

Ek 2. 19.06.1922 Mustafa Kemal Paşa ve Farrére'nin İzmit Buluşması.

Cumhuriyet Döneminde Iğdır ve Çevresinin Sağlık Durumu (1923-1970)

Doç. Dr. Cengiz Atlı

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7617-6879>

Iğdır Üniversitesi, Fen-Edebiyat Bölümü, Tarih Bölümü, Iğdır – TÜRKİYE

İbrahim Özkal

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5623-4776>

Yüksek Lisans Öğrencisi / Iğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 21.04.2020

Kabul: 29.05.2020

On-line Yayın: 25.06.2020

Anahtar Kelimeler

Iğdır

Sağlık

Eğitim

Cumhuriyet

Yatırım

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.43004>

Öz

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Anadolu'nun itilaf devletlerince işgal edilmesi sonucu başlayan Kurtuluş Savaşı zaferle sonuçlanmış ve Anadolu düşman işgalinden kurtarılmıştı. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti her alanda olduğu gibi sağlık alanında da yaşanan ciddi sorunların çözümü için çalışmalara başladı. Bu kapsamda Cumhuriyetin ilk yıllarında sağlık teşkilatının oluşturulması için gerekli olan kanunlar çıkarılarak uygulamaya konuldu. Bunun yanı sıra bulaşıcı hastalıklarla mücadele, koruyucu sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi ve ihtiyaç duyulan sağlık personelinin yetiştirilmesi çalışmaları yapıldı. Sonraki yıllarda sağlık hizmetlerinin ülkenin her yerine yaygınlaştırılması çalışmaları kapsamında köylere sağlık evi, ilçelere sağlık ocağı ve il merkezlerine hastane açılması çalışmaları yapıldı. Ayrıca bu sağlık kuruluşlarına sağlık personeli görevlendirme çalışmaları devam etti.

Iğdır 1920 yılında anavatana katılmasından sonra her alanda olduğu gibi sağlık alanında da çözülmesi gereken birçok sorunla karşı karşıya bulunmaktaydı. Iğdır'da anavatana katıldığı ilk yıllarda sağlık alanında yaşanan sorunlar Cumhuriyet Döneminde yapılan çalışmalarla çözülmeye çalışıldı. Iğdır'da sağlık alanında yaşanan en önemli sorun anavatana yeni katılmasından dolayı sağlık kurumları ve sağlık personelinin yetersizliği idi. Iğdır'da 1967 yılında 50 yataklı bir devlet hastanesi ve altı sağlık ocağı, Tuzluca ilçesinde de dört sağlık ocağı bulunmaktaydı. Ayrıca Iğdır ve çevresinde bulaşıcı hastalıkların olması da ayrı bir sorun idi. Sağlık kurumlarının yetersizliği yanında halkında bulaşıcı hastalıklara karşı geleneksel tedavi yöntemlerine başvurması bulaşıcı hastalıkların yaygınlaşmasına sebep oldu. Bulaşıcı hastalıklardan sıtma hastalığı Iğdır ve çevresinde yaygınlaşması sonucu Iğdır ve çevresi Sıtma Mücadele Teşkilatı kapsamına alınarak hastalığın yayılması engellenmeye çalışıldı. Sonraki yıllarda ülkenin sağlık sorunlarının çözümü ile ilgili sağlık politikaları oluşturularak uygulanmaya konuldu. Bu kapsamda ülkede sağlık sorunlarının çözümü için uygulanan politikalar ve yapılan yatırımlar Iğdır'da da etkisini gösterdi. Hazırlanan bu çalışma ile Iğdır'da 1923-1970 yılları arasında sağlıkla ilgili yaşanan sorunlar ve bu sorunlara getirilen çözümler açıklanmaya çalışılacaktır.

Atf Bilgisi / Reference Information

Atlı, C. ve Özkal, İ. (2020). Cumhuriyet Döneminde Iğdır ve Çevresinin Sağlık Durumu (1923-1970). *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 80, Summer, p. 419-433.

Health Status of Iğdir and its Environment in the Republican Period (1923-1970)

Assoc. Dr. Cengiz Atlı

Iğdir University, Faculty of Arts and Sciences, Faculty of History, Iğdir – TURKEY

İbrahim Ozkal

Graduate Student / Iğdir University, Institute of Social Sciences, Department of History, Iğdir –
TURKEY

Article History

Submitted: 21.04.2020

Accepted: 29.05.2020

Published Online: 25.06.2020

Key Words

Iğdir

Health

Education

Republic

Investment

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.43004>

Abstract

The War of Independence, which started as a result of the occupation of Anatolia by the Allied Powers after the First World War, resulted in victory and Anatolia was liberated from the enemy occupation. The newly established they started to work for the solution of the serious problems experienced in the field of health as well as the Republic of Turkey in every field. In this context, the laws required for the establishment of a health organization were enacted in the first years of the Republic. In addition, efforts were made to combat infectious diseases, to develop preventive health services and to train the needed health personnel. In the following years, efforts were made to expand the health services all over the country, to open health houses to villages, health centers to districts, and hospitals to provincial centers. In addition, efforts to assign health personnel to these health institutions continued

After Iğdir joined the homeland in 1920, it faced many problems that need to be solved in the field of health, as in every field. In the first years when I joined the homeland in Iğdir, the problems in the field of health were tried to be solved with the studies carried out in the Republican Period. The most important problem experienced in the field of health in Iğdir was the inadequacy of health institutions and health personnel due to the new participation in the homeland. There was a 50-bed state hospital and six health centers in Iğdir in 1967, and four health centers in Tuzluca district. In addition, having infectious diseases in Iğdir and its surroundings was another problem. In addition to the inadequacy of the health institutions, the fact that the people used traditional treatment methods against infectious diseases caused the spread of infectious diseases. Malaria, one of the infectious diseases, was spread around Iğdir and its surroundings. Iğdir and its surroundings were included in the Malaria Fighting Organization and the spread of the disease was prevented. In the following years, health policies related to the solution of the country's health problems were established and implemented. In this context, the policies and investments made for the solution of health problems in the country also showed their effect in Iğdir. With this study, health problems and solutions to these problems will be explained in Iğdir between 1923-1970.

GİRİŞ

Selçukluların Anadolu'da kurdukları ilk sağlık kurumu Kayseri'de 1206 yılında kurulan Gevher Nesibe Sultan Hastanesi ve Tıp Medresesi'dir. Selçuklular 13.yüzyılda Kayseri'den sonra Sivas, Divriği, Konya, Çankırı, Kastamonu, Aksaray, Akşehir, Mardin, Erzurum, Erzincan ve Amasya'da da hastaneler kurmuşlardır. Bu sağlık kurumlarında hem hastaların tedavileri yapılır hem de usta-çırak yöntemi ile hekimlerin yetiştirilmesi sağlanırdı.13.yüzyıl ve sonrasında Anadolu'da sultanlar, beyler ve zenginler de vakıf hastaneleri kurarak toplumun sağlık ihtiyaçlarına katkıda bulunmuşlardı.¹ Osmanlı Devleti'nde 15.yüzyıldan itibaren yaklaşık 400 yıl boyunca devletin sağlık alanıyla ilgili işleri hekimbaşılar tarafından yürütülmekteydi. Hekimbaşıların atamaları sadrazamların önerisiyle padişah tarafından yapılırdı. Hekimbaşılar, 19.yüzyıl ortalarına kadar ülkenin bütün asker ve sivil sağlık işlerinden sorumlu olmuşlardı. Osmanlı Devleti'nde sağlık mevzuatı ile ilgili ilk çalışmalar, Sultan II. Mahmut döneminde 1838 yılında çıkarılan ve ilk sağlık yasası olan "Karantina Nizamnamesi" ile başlamıştır. 1871 yılında çıkarılan "Sıhhiye Müfettişleri" ve "Memleket Tabiplikleri Kurulması ve Atanması Hakkında İdare-İ Umumiye-İ Tıbbiye Mülkiye Nizamnamesi"(Sivil Tıp Hizmetleri Genel Yönetim Tüzüğü) ile sağlık hizmetlerinin ilçelere kadar yayılması sağlanmıştı.²

Osmanlı Devletinde sağlık alanında idari çalışmaların yanı sıra tedavi edici sağlık hizmetleri alanında da çalışmalar yürütülmekteydi. Bu kapsamda 1845 yılında Haydarpaşa Askeri Hastanesi, 1862 yılında da Zeynep Kamil Hastanesi hizmete açıldı. Bu gelişmelerle darüüşifadan hastaneye geçişle sağlık hizmetlerinin devlet eliyle verilmesi devletin sağlık hizmeti sunması açısından önemli bir başlangıç olmuştur. Çalışma yapılan diğer bir alan da koruyucu sağlık hizmetleri alanı idi. Bu kapsamda 1889 yılında salgın hastalıklarla mücadele amacıyla çiçek aşısı üretim merkezi olan Telkhihane-i Şahane'nin kurulması yönünde yasa tasarısı hazırlanmış ve bu kurum 1892 yılında II. Abdülhamid'in emriyle hizmete girmişti. Ayrıca 1892 yılında "buharla dezenfeksiyon yapılan yer" anlamına gelen tebhirhane kurulmuştur.1893 yılında kolera salgınının başlamasıyla "Bakteriyolojihane-i Şahane" yapılandırılarak Osmanlı Devleti'nde koruyucu hekimliğin temeli atılmıştır.³

Osmanlı Devletinde Birinci Meşrutiyet (1876) ve İkinci Meşrutiyet (1908) sağlık alanında önemli gelişmelerin yaşandığı dönemler olmuştur. Bu dönemlerde özellikle İtalya örnek alınarak sağlık teşkilatı yeniden yapılandırılmış ve 1914 yılında genel müdürlük statüsünde olan sağlık teşkilatı bakanlık düzeyine yükseltilmiştir. Bu dönemde sağlık teşkilatı İçişleri Bakanlığı ile birlikte teşkilatlandırılarak Dâhiliye ve Sıhhiye Nezareti adıyla çalışmalarını sürdürmüştür.⁴

Cumhuriyet Dönemi Türkiye'de Sağlık Durumu (1923-1970)

Türkiye'de sağlık hizmetlerinin devletin temel görevi olarak ele alınması Büyük Millet Meclisinin (BMM) açılmasıyla başladı. 23 Nisan 1920'de açılan BMM, 2 Mayıs 1920 tarihinde kabul ettiği 3 nolu kanunla, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimai (Sağlık ve Sosyal Yardım) Bakanlığı'nu kurarak sağlık hizmetlerinin yürütülmesi görevini bu bakanlığa devretti.⁵ Sağlık Bakanlığı'nın kurulmasından sonra ilk Sağlık Bakanı olarak Dr. Adnan Adıvar bakan olarak görevlendirildi. Dr. Adnan Adıvar, 11 Mayıs 1920 tarihinde Ankara vilayet konağının bir odasında bakan olarak görevine başladı Dr. Adnan Adıvar ilk olarak, ülkede görev yapan hekimlerin sayısını tespit ederek İstanbul Hükümetinin sağlık

¹ Fişek, Nusret H. (1983). Halk Sağlığına Giriş. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Dünya Sağlık Örgütü Hizmet Araştırma ve Araştırmacı Yetiştirme Merkezi Yayını, Yayın No:2, s.155.

² 80. Yılda Tedavi Hizmetleri (1923-2003). (2004). Ankara: Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, s.4

³ Nesipoğlu, Gamze. (2008). Olgusal Bir Yapı Olarak Sağlık Politikaları: 1920-1960 Yılları Arası Cumhuriyet Döneminin Tarihsel İzleği. Hacettepe Sağlık Dergisi, Cilt (C) .21,Sayı (S) .2, s.165-177.

⁴Kasapoğlu, Aytül. (2016).Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinin Dönüşümü. Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, C.19,S.2, s.134.

⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), I. Dönem, Cilt (C)). I/ Birleşim (B). 9, s.185-186.

işleri ile ilgili bütün kanun ve nizamnamelerini incelemeye başladı.⁶ Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bu dönemde bakanlık teşkilatını kurmak ve geliştirmek, doktor ve diğer sağlık personeli açığını kapatmak, yetim ve göçmenlere yardım etmek, yurtdışından gelebilecek hastalıklara karşı önlem alma çalışmaları yürütmekteydi.⁷ Cumhuriyetin kurulduğu 1923 yılında, Türkiye'deki yataklı tedavi kurumlarının sayısı şu şekilde idi:

Tablo 1: 1923 yılında, Türkiye'deki Yataklı Tedavi Kurumları

İsim	Sayı	Yatak Sayısı
Devlet Hastanesi	3	950
Belediye Hastanesi	6	635
Özel İdare Hastaneleri	45	4520
Özel, Yabancı ve Azınlık Hastaneleri	32	2402
Toplam	86	6437

Kaynak: 80.Yılda Tedavi Hizmetleri (1923-2003), s.6

1923 yılında ülkemizde toplam 554 hekim görev yapmaktaydı. Bir hekime düşen kişi sayısı 19.860 idi. Ülkedeki toplam eczacı sayısı 60 ve bir eczacıya düşen kişi sayısı da 159.420 idi. Ayrıca ülkedeki ebe sayısı 136, hemşire sayısı da 42 idi.⁸

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye de yaygın olarak görülen hastalıklar sıtma, frengi, trahom hastalıkları idi. Sıtma ile mücadele kapsamında 1925 yılında Ankara, Adana Aydın, Samsun ve Kocaeli'de ki sıtma mücadele merkezlerinde 66.578 kişi sıtma hastalığı muayenesi olmuş ve 35.629 hasta tedavi edilmişti. 1928 yılında Ankara, Adana Aydın, Samsun ve Kocaeli sıtma muntıklarına Konya ve Bursa da eklenmişti. Sıtma hastalığı ile mücadele kapsamında 771.924 kişi sıtma muayenesi olmuş ve tedavi edilen hasta sayısı 100.898 olmuştur. Trahom hastalığı için de mücadele için Adıyaman ve Malatya'da merkezler kurulmuştu. Adıyaman'da 1927 yılında merkezde tespit edilen hasta sayısı 2.668 iken seyyar teşkilat tarafından 48 köyde tespit edilen hasta sayısı 1.564 kişi idi. 1928 yılında Adıyaman merkezde hasta sayısı 4.123 olmuştur. Malatya'da ise 1927 yılında 2.566 kişide hastalık tespit edilmiştir.1928 yılında ise bu sayı 2.483 olmuştur. Yaygın olarak görülen diğer bir hastalık olan frengi hastalığı ise 1926 yılında 2.836 kişide 1928 de 4.041 kişi de görülmüştür. Hastalıkla yapılan mücadele sayesinde 1928 yılında hastalık görülen kişi sayısı 1.121 olmuştur.⁹

Sağlık teşkilatının örgütlenme çalışmaları ve sağlık hizmetlerinin tüm ülkeye yayılması çalışmaları Dr. Refik Saydam'ın sağlık bakanlığı yaptığı dönemde hız kazandı. Adnan Adıvar'dan sonra 1921 yılında sağlık bakanı olarak atanan Dr. Refik Saydam, kısa süreli aralıklar dışında 1937 yılına kadar sağlık bakanı olarak görevini sürdürdü. Bu dönemde illerde sağlık müdürleri, ilçelerde hükümet tabiplikleri kurularak sağlık örgütünün temel taşları oluşturuldu. Yataklı tedavi hizmetlerinin kamu eliyle ancak yerel idareler tarafından yürütülmesi politikası benimsendi. 1928 yılında "Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun" çıkarılarak, sağlık personelinin yetki ve sorumlulukları belirlendi. 1930 yılında "Umumi Hıfzıssıhha Kanunu" çıkarılarak sağlık hizmetlerine ait politikaların esasları belirlendi. 1936 yılında da "Sağlık, Sosyal ve Yardım Bakanlığı Teşkilatı ve Memurin Kanunu"

⁶ 80.Yılda Tedavi Hizmetleri (1923-2003), s.4.

⁷ Özpekcan, Meliha. (2002). TBMM Tutanaklarına göre cumhuriyetin ilk 10 yılında sağlık politikaları. Ankara: Türkler, C.17,Yeni Türkiye Yayınları, s.761.

⁸ Ak, Bilal. (2002). Türkiye Cumhuriyeti'nde Sağlık Hizmetleri. Ankara: Türkler, C.17,Yeni Türkiye Yayınları, s.729.

⁹Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (BİUM). (1929). İstatistik Yıllığı (C.II). Ankara: İstanbul Cumhuriyet Matbaası, s.86-87.

çıkarıldı. Bu kanunla da bakanlığın merkez ve taşra örgütünün kuruluşu tamamlanarak bakanlığın yetki ve sorumluluklarına açıklık getirildi.¹⁰ 1936 yılında ülkedeki doktor sayısı 1287, ebe sayısı 471, hemşire sayısı 357 idi. Ayrıca eczacı sayısı 135, sağlık memuru sayısı 1405 ve diğer memur sayısı da 734 idi.¹¹

Cumhuriyet döneminde sağlık alanında yaşanan önemli bir gelişmede 1946-1950 yılları arasında bakanlık yapan Dr. Behçet Uz, tarafından hazırlanarak yürürlüğe giren "Birinci On Yıllık Sağlık Planı" idi. Bu planla sağlık hizmetleri entegre edilerek ülke sathına yayılması amaçlandı. Ayrıca sağlık hizmetlerinin tümü hükümetin görev ve sorumluluğu altına alındı. Plana göre, ülke 7 sağlık bölgesine ayrılacak ve her bölgenin örgütlenmesi kendine yeterli hale getirilecekti. Bu bölgelerde 40 köy için 10 yataklı bir sağlık merkezi kurulacak ve bu merkezlere 2 hekim, 1 ebe, 1 sağlık memuru ve bir ziyaretçi hemşire görevlendirilecekti. Ayrıca her 10 köy için bir ebe ve bir sağlık memuru görevlendirilecekti. Bu şekilde sağlık merkezleri koruyucu ve tedavi edici hekimlik hizmetlerini birlikte yürütecekti. Bu çalışmalar tamamlandıktan sonra da 7 sağlık bölgesinde de her bir bölge için bir tıp fakültesi kurularak personel yetiştirilmesi de hızlandırılacaktı. Dr. Behçet Uz'un bakanlık görevinden ayrılmasında sonra hazırlanan bu plan gereği gibi uygulanmamış ve çalışmalar her ilçeye bir sağlık merkezi inşa etme şekline dönüşmüştür.¹²

1946 yılında Türkiye'de ki doktor sayısı 2.181, eczacı sayısı 137, ebe sayısı 1.110, sağlık memuru sayısı 2.756, hemşire sayısı 473 ve diğer memur sayısı da 1.377 idi. 1950 yılına gelindiğinde doktor sayısı 3.020, eczacı sayısı 130, ebe sayısı 1.285, sağlık memuru sayısı 4.018, hemşire sayısı 721 ve diğer memur sayısı da 1.190 oldu.¹³

Cumhuriyetin ilk yıllarında yaygın olarak görülen bulaşıcı haslıklarla mücadele çalışmaları bu dönemde de devam etti. Bu kapsamda aşı ihtiyacını karşılamak üzere Refik Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsünde yeni bir laboratuvar kuruldu. Kurulan bu laboratuvarda 1946-1950 yılları arasında 14.789 litre aşı üretildi. Üretilen bu aşılarından kolera salgını için Mısır ve Suriye'ye 1947 yılında 1.300 litre aşı gönderildi. Ayrıca bu dönemde Çin'de görülen kolera salgını için de bu ülkeye bir milyon kişilik kolera aşısı gönderildi. Bu dönemde frengi hastalığı ile mücadele çalışmalarına da devam edildi. Yapılan çalışmalar sonucu 1940 yılında 170.177 kişide görülen hastalığın yaygınlaşması önlendi. 1950 yılında frengi hastalığına yakalanan kişi sayısı 118.169 kişi oldu. Tifüs hastalığı ile mücadele kapsamında Refik Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsünde bir tifüs laboratuvarı kurularak aşı üretimi çalışmalarına başlandı. Cumhuriyetin ilk yıllarında da en yaygın hastalık olan sıtma hastalığı ile bu dönemde de mücadele edildi. 1946 yılında hastalıkla mücadelede DDT, 1949 yılında da mazot ve petrol kullanılmaya başlandı. Yapılan bu çalışmalar neticesinde sıtma hastalığı büyük oranda kontrol altına alındı. Bu dönemde verem hastalığı ile mücadele kapsamında dispanserler açılarak hastalıkla mücadele edildi. Trahom hastalığı önlenmesi çalışmaları kapsamında trahomla mücadele için sağlık kuruluşlarının kapasiteleri arttırılarak hastalıkla mücadele çalışmaları sürdürüldü. Ayrıca kanser hastalığı ile mücadele çalışmaları kapsamında 1947 yılında Türkiye Kanser Araştırma ve Savaş Kurumu kurularak çalışmalarına başlandı.¹⁴

1950 yılından sonra sağlık merkezlerinin tüm ülkeye yayılması çalışmalarına devam edildi. 1954 yılında kabul edilen 6134 sayılı kanun ile il özel idarelerine, belediyelere ve vakıflara bağlı tüm

¹⁰ Akdur, Recep. (1999). Türkiye Cumhuriyeti'nin 75.Yılında Türkiye'de Sağlık Politikaları. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Türkiye Cumhuriyeti'nin 75.Yılında Bilim (Bilanço 1923-1998) Ulusal Toplantısı, s.50.

¹¹Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü(BİGM). (1937). İstatistik Yıllığı 1936-1937. Ankara: s.94.

¹²Dirican, M.Rahmi. (1970). Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinin Örgütlenmesinin Kısa Tarihçesi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Bülteni, C. 2, S.7, s.189.

¹³ BİGM. (1951). İstatistik Yıllığı 1951. Ankara: s.149.

¹⁴ Ak, Türkiye Cumhuriyeti'nde Sağlık Hizmetleri, s.736-737.

hastaneler sağlık bakanlığına bağlandı. Bu durumun sonucunda il ve ilçelerde hastane açılması çalışmaları hız kazandı. Yapılan çalışmalar sonucunda sadece büyük kentlerde olan hastane hizmetlerinin tüm ülkeye yayılmasında önemli başarılar elde edildi.¹⁵ 1955 yılında ülkede askeri hastaneler hariç toplam 417 olan hastane ve sağlık merkezlerinin sayısı 1960 yılında 566'ya yükseldi. Hastaneler içinde en fazla sayıyı sağlık merkezleri oluşturmaktaydı.1955 yılında 181 olan sağlık merkezi sayısı 1960 yılında artarak 283 olmuştu.¹⁶ 1960 yılında ülkedeki sağlık personeli sayısı şu şekilde idi: Doktor sayısı 9.826,diş doktoru sayısı 1395, hemşire sayısı 2.420, ebe sayısı 3.126 ve sağlık memuru sayısı 3890 idi.¹⁷ Sağlık kuruluşlarında yatarak tedavi görenlerin sayısı 1950 yılında 977.757 iken 1956 yılında bu sayı 2.604.710 a çıkmış, yatarak tedavi görenlerin sayısı da 12.784 ten 26.802 ye yükselmişti.

Bu dönemde Verem dispanserlerinin sayısı da 7 den 46 ya yükselmişti. Verem ile mücadelede 1950 yılında 185.734 tüberkülin denemesi yapılmış iken 1956 yılında 2.527.938'e yükselmişti.¹⁸1950 yılında bütçede sağlık için ayrılan ödenek toplam 60.980.329 iken bu tutar 1956 yılında %220.6 oranında bir artışla 195.510.000 liraya çıkarılmıştır. 1950-1957 dönemi içerisinde sağlık hizmetlerine 714.908.272 lira ödenek ayrılmıştır. Bu rakamın % 14.4 oranındaki 102.922.913 lirası hastane ve sağlık merkezlerine, 611.985.359 lirası da verem, sıtma, trahom, frengi gibi hastalıklarla mücadele için harcanmıştı. ¹⁹

1960 yılından sonra sağlık alanındaki en önemli gelişme 1961 yılında 224 kanun numarası ile kabul edilen "Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesine Dair Kanun" idi.²⁰ Kabul edilen bu kanunla, özellikle kırsal alanlara sağlık hizmeti sunma amaçlanmıştı. Ayrıca kabul edilen kanunla yoksul olan vatandaşlara tedavi hizmetleri devlet tarafından ücretsiz verilecekti. Kanunun kabulünden sonra bu kanuna uygun bir program hazırlanmış ve sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilme çalışmalarına başlanmıştı. Bu programa göre, her ilçede en az bir sağlık ocağının kurulması ve sağlık hizmetlerinin ekipçe sunulması kararı alınmıştı.²¹

1960 yılından sonra bulaşıcı hastalıklarla mücadele çalışmalarına devam edildi. Bu kapsamda verem hastalığıyla mücadele amacıyla 24 Nisan 1963 tarihinde kabul edilen 225 sayılı kanunla Verem Savaş Genel Müdürlüğü kuruldu.²² 1965 yılında bütün göğüs hastalıkları hastaneleri ve sanatoryumları bu genel müdürlüğe bağlandı. Trahom hastalığıyla mücadele amacıyla 1925 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Sağlık İleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak kurulan Trahom Savaş Örgütü, 1966 yılında bakanlık bünyesinde Trahom Savaş Müdürlüğü şekline dönüştürüldü. Bu dönemde hastalığın yaygın olarak görüldüğü il ve ilçelerde dispanser ve hastaneler kuruldu. Bu dönemde mücadele edilen diğer bir hastalıkta Cüzzam (Lepra) hastalığı idi. Bu hastalıkla mücadele kapsamında da, özel nitelikli tarama ekipleri oluşturularak hastalığın yoğun bulunduğu doğu ve güneydoğu bölgelerinde tarama çalışmalarına başlandı.²³ 1970 yılına gelindiğinde Türkiye'deki sağlık kurumlarının sayısı şu şekilde idi: hastane sayısı 455, sağlık merkezleri sayısı 291, hükümet tabipliği sayısı 499, muayene ve tedavi evi sayısı 58, sağlık ocağı sayısı 868, sağlık evi sayısı 1501 ve dispanser sayısı da 392 idi.²⁴ 1970 yılında Türkiye'de sağlık personeli sayısı da şu şekilde idi: uzman doktor 8818, pratisyen doktor 5025, diş

¹⁵ Akdur, Recep. (2006). Sağlık Sektörü " Temel Kavramlar, Türkiye ve Avrupa Birliği'nde Durum ve Türkiye'nin Birliğe Uyumu". Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, s.28.

¹⁶ Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE). (1962). İstatistik Yıllığı 1960-1962. Ankara: s.114.

¹⁷ DİE, İstatistik Yıllığı 1960-1962, s.112.

¹⁸Albayrak, Mustafa. (2004). Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960). Ankara: Phonix Yayınevi, s. 409-410

¹⁹Aynı Tarihi, Şubat 1957, S.279, s.137.

²⁰Resmi Gazete, 12 Ocak 1961, S.10705.

²¹ Ak, Türkiye Cumhuriyeti'nde Sağlık Hizmetleri, s.743.

²²Resmi Gazete, 30 Nisan 1963, S.11394.

²³ DİE. (1974). Türkiye İstatistik Yıllığı 1973. Ankara: s.76.

²⁴ DİE. (1973). Türkiye İstatistik Yıllığı 1971. Ankara: s.77.

hekimi 3245, hemşire 8796, sağlık memuru 9954, ebe 11321 ve eczacı sayısı da 3011 idi.²⁵

Cumhuriyet Dönemi Iğdır'ın Sağlık Durumu (1923-1970)

Iğdır ve çevresinde I. Dünya Savaşı sırasında Rusların bölgeden çekilmesiyle bölgeye Ermeni saldırıları başlamış yaşanan bu süreçte Iğdır ve çevresi siyasi, sosyal ve ekonomik olarak birçok sorunla karşı karşıya kalmıştı. Iğdır ve çevresinin anavatana katılmasından sonra var olan bu sorunların çözümüne yönelik çalışmalara başlandı. Bu kapsamda çözülmesi gereken sorunlardan birisi Iğdır ve çevresinde yaşanan sağlık sorunları idi. Konu ile ilgili olarak Kars milletvekilleri Cavit (Erdel), Fahrettin (Erdoğan) ve Ali Rıza (Ataman) Bey 28 Kasım 1921 tarihinde Iğdır ve çevresinde yaşanan sorunlarla ilgili bir soru önergesi vererek konuyu TBMM gündemine getirdiler. Önergede Iğdır halkı namına belediye reisi ve azalarından kendilerine bir telgraf geldiğini telgrafta Iğdır'da yaşanan sorunların anlatıldığını ifade ederek bu sorunların çözümü için ilgili bakanlıkların gerekli çalışmaları yaparak konu ile ilgili meclise bilgi verilmesini istediler.²⁶ Milletvekillerinin telgrafın mecliste okunmasını istemesi üzerine telgraf mecliste okundu. Telgrafta Iğdır ve çevresinde yaşanan birçok sorunun yanı sıra özellikle sağlık hizmetlerinin yetersiz olduğu hastanenin bulunmadığı ve çocukların tedavi olamadıkları için öldükleri anlatılmaktaydı. Ayrıca şehirde eczane bulunmadığı belirtilerek, bu sorunların çözümü için hükümetin yardım etmesi gerektiği ifade edildi. Bu durum üzerine meclis bu önergeyi Dâhiliye, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye vekâletlerine ayrı ayrı tebliğ ederek bu zaman kadar yapılmış ve yapılacak olan çalışmaların neler olduğunu meclise beyan etmelerini istedi.²⁷ 1 Aralık 1921 tarihindeki meclis görüşmelerinde bu konu ile ilgili Sıhhiye vekili Dr. Refik (Saydam) soru önergesine cevap vererek Iğdır için yapılan yardım ve çalışmalar hakkında bilgi verdi. Telgrafta belirtilen durumlar için de 1000 lira yardım yapılacağını belirtti.²⁸

Cumhuriyetin ilk yıllarında Iğdır ve Kulp (Tuzluca) kazalarında Malarya (sıtma) hastalığı yaygın olarak görülmekteydi. Bölgedeki bataklıklar ve Aras Nehri'nden tarlaları sulamak için getirilen suların biriktirilmesi sonucu ova halkı bu hastalıktan daha çok etkilenmişti. Yaz aylarında yaylacılık faaliyetlerinden dolayı dağlık ve yüksek yerlere gidenler bu hastalıktan daha az etkilenmekteydi. Frengi hastalığı da yaygın olmamakla birlikte bazı kadınlarda görülmekteydi.²⁹ Sıtma hastalığı ile ilgili Erkânı Harbiye Reisi Fevzi Paşa konu ile ilgilenmiş ve konuyu resmi bir yazıyla Başvekâlet Muamelat Müdürlüğüne bildirmişti. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti tarafından 8 Ekim 1930 tarihinde başvekâlete gönderilen yazıda sıtma ile mücadele bütçesinin yetersizliği ve mesafenin uzaklığı sebebiyle mücadele edilse bile ortaya çıkacak sonucun memnuniyet verici olmayacağı bildirilmişti.³⁰

Iğdır'ın bağlı olduğu Beyazıt vilayetinde bu dönemde iki tane askeri hastane bulunmaktaydı. Bu hastanelerden biri Beyazıt merkez kazasında bulunan 50 yataklı askeri hastane, diğeri de Iğdır kazasında bulunan 200 yataklı merkez hastane idi. Vilayette sadece bu hastanelerin ilaç ihtiyaçlarını karşılayan iki eczane bulunuyordu. Bu eczanelerden doktorların yazdıkları reçetelerle devletin belirlediği fiyat üzerinden ilaç alınabiliyordu.³¹

Bölge halkı bu dönemde hastalıkların tedavisi için daha çok geleneksel tedavi yöntemlerine başvuruyordu. Deriye çekmek yaygın olarak başvurulmuş bir geleneksel tedavi yöntemi idi. Bu tedavi

²⁵ DİE. (1973). Türkiye İstatistik Cep Yıllığı 1972. Ankara: s.37.

²⁶ TBMMZC, I. Dönem, C.14/B.119, s.392.

²⁷ TBMMZC, I. Dönem, C.14/B.119, s.393.

²⁸ TBMMZC, I. Dönem, C.14/B.120, s. 422.

²⁹ Edhem, İbrahim. (1925). Türkiye'nin Sıhhi İçtimai Coğrafyası Bayezid Vilayeti. İstanbul: Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti, s.27.

³⁰ BCA, 30.10.0.0.177.220.17.

³¹ Edhem, Türkiye'nin Sıhhi İçtimai Coğrafyası Bayezid Vilayeti, s.19.

yönteminde koç, koyun veya sığır gibi hayvanların derisi yüzülür. Hasta baş dışarıda kalmak üzere deri hastanın vücuduna yapıştırılırdı. Hasta iki ile yedi saat süreyle derinin içinde bekletilir ve terlemesi sağlanırdı. Terlemeden sonra hasta hafif giydirilerek yatağa yatırılır ve iyileşmesi beklenirdi. Deri içinde terlemenin hastalığı iyileştirileceği düşünülüyordu. Deriye çekme yöntemi ezik, kırık ve çıkıklarda da başvurulan bir tedavi yöntemi idi. Deriye çekme işleminden sonra hastanın burnu kanar veya hasta aksırır ise bu durum hastanın iyileşeceğinin kanıtı sayılırdı. Eğer bir hasta hastalığın tesiriyle sayıklar ve hezeyanda bulunursa o hasta şeyh veya fakı tabir edilen köy hocalarına götürülerek muska yazdırılır ve muska hastanın boynuna asılırdı. Akli hastalıklar ve sinir hastalıklarında da bu yöntem kullanılırdı. Cin ve perilere karşı korunmak için cin ve perilere karşı okuyan hocalara veya şeyhlere giderlerdi. Şeyh veya hocaların yazdığı muska suya konular ve bu su hastaya içirilirdi. Cilt hastalıklarında karasakız, iç yağı, balmumu ve çeşitli otlardan oluşan karışımın hastalığı iyileştireceğine inanılırdı. Kafa üzerinden kan aldırılmakta bu hastalıklar için ayrı bir tedavi yöntemi olduğuna inanılırdı.³²

Kulağı ağrısı olan hastalara hekim denilen kişiler hastaya uzaktan bakarak teşhis koyardı. Hekim kulak basuru teşhisi koyarsa boz renkli serçe kuşları tutularak ağrısı olan kulağa sürülürdü. Eğer serçe kuşu ölürse bir diğeri oda ölürse bir diğeri sürülerek basurun iyileşmesi beklenirdi. Kulağın iltihaplanması durumunda ise bunun sebebinin kulağa dışarıdan giren kurtlar olduğuna inanılırdı. Bu kurtların çıkarılması için kulağa peynir konular ve iyileşmesi beklenirdi. Hasta iyileşmez ise doktora götürülür ve daha önce yapılan tedavi doktora söylenmezdi. Karın ağrısı hastalıklarında ekmeke veya kuru üzüm içerisine yarım nohut kadar kükürtlü bakır konularak hastaya yutturulurdu. Romatizmalı hastalıklarda "Yel veya rüzgâr tuttu" şeklinde düşünülür tedavi için hocalara götürülerek okutulurdu. Çocuk doğurmayan kadınlarda hocalara götürülerek okutturulurdu.³³

Iğdır ve çevresinde sıtma hastalığına karşı yerel imkânların yetersizliği ve halkın geleneksel tedavi yöntemlerine yönelmesi hastalığın giderek yaygınlaşmasına sebep olmaktadır. Bu durum üzerine hükümet 1938 yılında Iğdır'ı sıtma ile mücadele bölgesine dâhil ederek burada bir sıtma ile mücadele şubesi açtı.³⁴ Açılan sıtma ile mücadele şubesine Trakya sıtma ile mücadele hekimlerinden Hüseyin Ali Ergun tayin edildi³⁵ Kars il sağlık müdürü Derviş Kutman bu dönemde Iğdır'a ziyaret gerçekleştirerek incelemelerde bulundu. Yapılan incelemede Iğdır'da geniş bataklıklar, birikintiler olduğu ve doksan bin metre karelik alanda pirinç ekimi yapıldığını belirtti. Derviş Kutman bu durumu bütün detayıyla bakanlığa bildirerek burada derhal bir sıtma savaş teşkilatını kurulmasını istedi. Bakanlık bu durumu göz önüne alarak ek vazife ile Derviş Kutman'ı bu iş için görevlendirdi. Ayrıca bir doktor ve birkaç sağlık memuru görevlendirilerek Iğdır'ın 63 köyünün 38'inde hemen sıtma ile mücadele çalışmalarına başlandı. Yapılan çalışmalar kapsamında Iğdır'da bir eczane açıldı ve buradaki dispanser 25 yataklı bir hastaneye çevrildi.³⁶ Tuzluca ilçesinde de sıtma hastalığı ve diğer hastalıklarla mücadele için bir doktor görevlendirilmesi kaza halkı tarafından dile getiriliyordu.³⁷ Kars il sağlık müdürü Derviş Kutman Tuzluca ilçesinde bir ziyaret gerçekleştirerek burada da sıtma ile mücadelenin başlaması için çalışmalar yaptı. Bu çalışmalar neticesinde Tuzluca, Iğdır Sıtma Mücadele Teşkilatına bağlandı ve sıtma mücadelesinin Tuzluca da başlaması sağlandı.³⁸ Iğdır'da 1938 -1946 yılları arasında

³²Edhem, Türkiye'nin Sıhhi İçtimai Coğrafyası Bayezid Vilayeti, s.15-16.

³³Edhem, Türkiye'nin Sıhhi İçtimai Coğrafyası Bayezid Vilayeti, s.16-17.

³⁴ Kars Gazetesi, 12 Ağustos 1938, S.668.

³⁵ Kars Gazetesi, 16 Ağustos 1938, S.669.

³⁶ Kuntman, Mehmet Derviş. (2010). Bir Doktorun Harp ve Memleket Anıları. (Der. Metin Özata). Ankara: Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, s.222.

³⁷ Kars Gazetesi, 12 Mayıs 1939, S.742.

³⁸ Kars Gazetesi, 27 Haziran 1939, S.755.

Sıtma hastalığına yakalanan ve tedavi edilen hasta sayısı aşağıda belirtilen şekilde idi.³⁹

Tablo-2: Iğdır'da 1938 -1946 Yılları Arasında Sıtma Hastalığından Tedavi Edilen Hasta Sayısı

Yıllar	Muayene edilenlerin sayısı	Kan muayenesi	Tedavi edilen	Kinin sarfiyatı
1938	8	-	7	58
1939	34	9	23	160
1940	36	4	19	161
1941	18	1	14	130
1942	16	-	17	78
1943	18	2	15	64
1944	14	-	12	6
1945	123	3	14	-
1946	80	-	14	-

Sıtma hastalığıyla mücadele kapsamında yapılan çalışmalardan biri de bataklıkların kurutulması olmuştur.1939 yılında Iğdır'da 5.489 m²lik bataklık alan kurutuldu. Yeni bataklıkların oluşmasını önlemek için de 1.008 metre uzunluğunda bir kanal açıldı. 1940 yılında da 1635 m² bataklık alan kurutuldu.⁴⁰ Iğdır'da bataklıkların kurutulması çalışmaları sonraki yıllarda da devam etti. Bu kapsamda 1946 yılında 0.4 km, 1947 yılında 4.6 km ve 1948 yılında da 18.7 km bataklık alan kurutuldu.⁴¹

1939 yılında Tuzluca'da sağlık alanındaki diğer bir sorunda ebe ihtiyacı idi. Doğum vakalarında geleneksel yöntemlere başvuruluyordu. Bu durum anne ve bebek ölümlerine neden olmaktaydı. İlçe halkı bu durumların önlenmesi için Tuzluca'ya ebe görevlendirilmesi isteğini dile getirmişti.⁴² 1940 Yılında Iğdır'da sağlık alanında yaşanan bir gelişme de ilçeye iki dış doktorunun tayin edilmesi oldu.1940 Mart ayında iki dış doktoru Iğdır'a gelerek göreve başlamıştı.⁴³

Iğdır'da 1943 yılında yer alan Sağlık kuruluşları hükümet ve belediye tabipliği, dispanser, sıtma mücadele teşkilatı ve bir eczaneden ibaretti.⁴⁴ Bu sağlık kuruluşları ile Iğdır'da görülen yaygın hastalıklar ve diğer hastalıklarla mücadele ediliyordu. 1946 yılında Iğdır'da özel idareye bağlı 25 yataklı Iğdır Memleket Hastanesi hizmet vermeye başladı. Iğdır memleket hastanesinin 1946-1949 yılları arası çalışmaları aşağıdaki şekilde idi.⁴⁵

Tablo-3: 1946-1949 Yılları Arası Iğdır Memleket Hastanesinde Tedavi Edilen Hasta Sayısı

Yıllar	Yatak Sayısı	Ayakta Tedavi Edilen	Yatarak Tedavi Edilen	Toplam
1946	25	150	3410	3560
1947	25	278	3552	3840
1948	25	295	3670	3965
1949	25	398	995	1393

1948 yılında Kars milletvekilleri Kars il ve ilçelerinde var olan sorunların tespiti ve çözümleri ile

³⁹ BİGM. (1948). İstatistik Yıllığı 1948 (C.16). Ankara: s.174.

⁴⁰ BİUM. (1941). İstatistik Yıllığı 1940-1941 (C.12). Ankara: s.132.

⁴¹ BİGM. (1950). Türkiye İstatistik Yıllığı 1950(C.18). Ankara: s.92.

⁴² Kars Gazetesi, 30 Haziran 1939, S.756.

⁴³ Kars Gazetesi, 19 Mart 1940, S.827.

⁴⁴ Kars. (1943). CHP Halkevleri Bürosu Yayınları. İstanbul: s.74.

⁴⁵ BİGM, Türkiye İstatistik Yıllığı 1950 (C.18),s.78.

ilgili raporlar hazırlayıp ilgili bakanlıklara sundular. Bu raporlardan biride Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına sunulan rapordur. Raporun Iğdır'la ilgili bölümünde Iğdır'da 25 yataklı bir hastane açıldığı ve hastanenin operatör doktor kadrosu olduğu halde bir operatör doktor görevlendirilmesi yapılmadığı belirtilmişti. Raporda ayrıca Iğdır'daki sıtma hastalığı ile ilgili de şu bilgilerde yer almaktaydı. *"Kars ilinde sıtma bilhassa Iğdır ve Tuzluca ilçelerinde mevcut olup Iğdır'da sıtma mücadele teşkilatı vardır. Çalışma neticeleri müspet olmuş ve umumi hastalık endeksi düşmüştür. Varılan bu iyi netice yalnız küçük bir çalışma ve bol ilaç dağıtımı ile mümkün olmuştur. Daha müessir ve radikal olabilmesi için Iğdır'ın Dil Mıntıkasında ve Başköy bucağındaki bataklıkların kurutulması zaruridir. Bu kurutma bir taraftan Aras Nehri kenarındaki bozuk setlerin tamiri ve diğer taraftan Karasu mecrasının temizlenmesiyle mümkündür. Bu tedbir alındığı takdirde çok verimli olan Iğdır ilçesinin iktisaden kalkınması mümkün olacağı gibi sıtmanın enerjisiz ve maric bıraktığı binlerce yurttaşımızı da bu büyük beladan kurtarmış oluruz."* Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Behçet Uz rapora cevaben verdiği bilgilerde Iğdır'da 25 yataklı memleket hastanesinin açıldığını ancak hastaneye bir operatör doktorun gelmeye istekli olmadığından dolayı görevlendirme yapılmadığını belirtmişti. İlk fırsata Iğdır Memleket Hastanesine doktor görevlendirmesi yapılacağını ifade etmişti. Iğdır'da sıtma hastalığı ile ilgili her türlü tedbirin alındığını Dil Bölgesi ile Başköy bucağındaki bataklıkların kurutulmasının küçük bir çalışmayla mümkün olmadığını belirterek konu ile ilgili Bayındırlık Bakanlığı nezdinde gerekli teşebbüste bulunulduğu ifade edilmişti.⁴⁶

Iğdır Memleket Hastanesine doktor görevlendirme konusu Kars milletvekili Sırrı Atalay tarafından TBMM gündemine de getirildi. Kars milletvekili Sırrı Atalay, 18 Aralık 1951 tarihinde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Ekrem Hayri Üstündağ'ın yazılı olarak cevaplaması için bir soru önergesi verdi. Soru önergesinin Iğdır ile ilgili bölümünde: Iğdır Hastanesine bir operatör tayin edilmemesinin sebebini, Kars'ın her ilçesinde ayrı ayrı kaç sağlık memuru ve kaç ebe bulunduğunu bucaklara veya on köy topluluğuna ebe verilip verilmeyeceğini sordu. Soru önergesine, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Ekrem Hayri Üstündağ, 07 Ocak 1952 tarihindeki meclis görüşmelerinde verdiği cevapta Iğdır Memleket Hastanesinde özel idareye ait 60 lira maaşlı bir hariciye mütehasıslığı kadrosunun bulunduğu ve bu kadroda 27 Mayıs 1948 tarihinden beri, bir operatör doktorun görev yaptığını belirtti. Operatör doktorun üç yıl görev yaptıktan sonra nakil isteğinde bulunmasından dolayı 23 Haziran 1951 tarihinde Rize Devlet Hastanesine tayin edildiğini ifade etti. Operatör doktorun görevinden ayrılmasından önce 28 Nisan 1951 tarihli bakanlık encümenin kararı ile Iğdır Memleket Hastanesine bir operatör tayin edildiği halde operatörün görevine gelmeyerek istifa ettiğini ifade etti. Bunun üzerine 26 Eylül 1951 tarihli bakanlık encümenin kararı ile yeni bir operatör doktor görevlendirildiğini belirtti. Görevlendirilen bu doktora görevine gitmeyerek istifa ettiğini bu durum üzerine yeni bir doktor görevlendirilmesine çalışıldığını ve ilk imkânda görevlendirmenin yapılacağı bilgisini verdi. Dr. Ekrem Hayri Üstündağ, Önergeye verdiği cevapta Iğdır ve Tuzluca'nın sağlık memuru ve ebe sayılarını da açıkladı. Buna göre Iğdır'da bir gezici sağlık memuru ilçeye bağlı üç köy grubuna da birer adet olmak üzere üç köy sağlık memuru, Tuzluca kazasında ise iki adet gezici sağlık memuru ile bir köy sağlık memuru görev yapmaktaydı.⁴⁷

Iğdır Memleket Hastanesine operatör doktor görevlendirilememesi üzerine konu 1952 yılında tekrar TBMM gündemine geldi. Kars milletvekili Esat Oktay 16 Mayıs 1952 tarihinde TBMM'ye bir sözlü soru önergesi verdi. Önerge şu şekilde idi: *"Kars'ın Iğdır ilçesinde hususi idareye ait 25 yataklı ve tek doktorlu bir memleket hastanesi vardır. Iğdır 60 yataklı ve iki doktorlu olan Kars Memleket Hastanesine 180 kilometre mesafededir. Bu itibarla cerrahi acil vakaları karşılamak üzere Iğdır Hastanesi doktorunun operatör olması lâzımdır. Bu hastane açıldığından beri bir operatörle idare edilmiştir. Son defa hastane operatörünün*

⁴⁶ BCA, 490.1.0.0.667.242.1.

⁴⁷TBMMZC, IX. Dönem, C.12/B.23, s.28-30.

oradan ayrılmasıyla üç ay evvel yerine bir dâhiliye mütehasısı tayin edilmiş ve halen vazife görmektedir. Hastanenin tek doktorla ve operatör bulunan mahalle 180 kilometre bir mesafede bulunup hasta nakli içinde her zaman vesait bulunamaması yüzünden acil cerrahi vakalarda vatandaş sağlığına hizmet müşkülât arz etmektedir. Bu hususta gerek mahallinden, gerekse vilâyetten bakanlığa müracaatlar da vaki olmaktadır. Bu itibarla tek doktorlu olan Iğdır Hastanesine bir operatörün tayini için ne düşünüldüğüne dair durumun Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca sözlü olarak cevaplandırılmasını saygılarımla rica ederim.” Kars milletvekili Esat Oktay verdiği bu önergeyle Iğdır Devlet Hastanesin de var olan sorunlardan dolayı halkın yaşadığı sıkıntıları dile getirdi. Önergeye Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Ekrem Hayri Üstündağ cevap verdi. Cevabında Iğdır’a doktor görevlendirilmesi ile ilgili : “Yani Iğdır Memleket Hastanesinden dolayı bir operatör tayin edilmediğinden bizi tahkiye etmektedirler. Arz ettiğim gibi Iğdır’a bir ay zarfında üç tane operatör tayin edilmiş fakat hiç biri bu vazifeyi kabul edip gitmemiştir. Kendileri bu sebeple müstafi addedilmiştir. Bütün doktorsuz bırakmamak için biz Iğdır’a bir dâhiliye mütehasısı tayin ettik ve gönderdik. Esasen özel idarenin bütçesinde operatör değil, dâhiliye mütehasısı lâzımdır demektedirler, Biz orası için operatöre daha çok ehemmiyet verdiğimiz için operatör tayinine gayret ettik. Fakat üç tanesinin de kabul etmemesi dolayısıyla büsbütün, boş kalmamasını teminen ister istemez bir dâhiliye mütehasısını oraya gönderdik” şeklinde bir açıklama yaparak Iğdır’a operatör doktor görevlendirilmemesinin sebeplerini açıkladı.⁴⁸

Bu dönemde sağlık bakanlığı tarafından ülkenin sağlık sorunlarının çözülmesi amacıyla hastanelerin iyileştirilmesi çalışmaları başlatıldı. Bu çalışmalar kapsamında özel idarenin dar bütçesiyle büyük zorluklar içerisinde çalışmalarını devam ettiren Iğdır Memleket Hastanesi 27 Eylül 1952 tarihinde sağlık merkezine dönüştürülerek Sağlık Bakanlığına bağlandı. Bu şekilde hastanenin daha verimli çalışması sağlanmaya çalışıldı.⁴⁹ Hükümet bu dönemde şehir merkezinde sağlık olanaklarını iyileştirmekle kalmamış kırsal alanlardaki yerleşimlere de sağlık hizmetleri götürmeye çalışmıştı. Bu çalışmalar kapsamında da Iğdır ilçesinin Başköy nahiyesine 1953 yılında bir doktor görevlendirmesi yapıldı.⁵⁰ Hükümetin ülkenin sağlık şartlarının iyileştirilmesi amacıyla her kazaya bir sağlık merkezi kurması çalışmaları kapsamında 1954 yılında Tuzluca’da da bir sağlık merkezi açılması kararı aldı. Hükümet Sağlık merkezinin açılması çalışmaları için Kars valiliğine gerekli hazırlıkların yapılması talimatı verdi.⁵¹ Hazırlıkların tamamlanması ile 1954 yılı temmuz ayı başlarında Tuzluca Sağlık merkezinin temeli atıldı. Temel atma törenine Kars Valisi Hadi Üçer, Kars Sağlık Müdürü, Kars Bayındırlık Müdürü, Kars Çiftlik Müdürü, Iğdır ve Tuzluca kaymakamları, Jandarma komutanları ve kalabalık bir halk gurubu katıldı. Temel atma töreninde bir konuşma yapan Kars valisi Hadi üçer bu günün Tuzluca’lılar için bahtiyar bir gün olduğunu dile getirdi. Konuşmasının sonunda Tuzluca Sağlık Merkezinin yerini ücretsiz olarak bağışlayan kaza sakinlerinden Ali Ekber Oturan’a da teşekkür etti.⁵²

1953 yılında Iğdır Sıtma Mücadele Başkanlığında yapılan görev değişikliğinden dolayı Iğdır da sıtma hastalığıyla mücadelede aksamalar yaşanmaya başladı. Geçmiş yıllarda Iğdır Sıtma Mücadele Başkanı olarak görev yapan Doktor Agâh Ülkü’nün tayinin Samsun’a çıkmasında sonra Iğdır tekrar afet bölgesi olma durumuna geldi.⁵³ Sıtma ile mücadelede yaşanan olumsuzlukların devam etmesi üzerine Iğdırlılar durumu bakanlığa bildirmek zorunda kaldı.⁵⁴ 1954 yılında Iğdır’da görev yapan doktorların Iğdır ve çevresinde yaptıkları çalışmalar neticesinde Iğdır’da çiçek hastalığının görüldüğüne dair bir

⁴⁸ TBMMZC, IX. Dönem, C.15/B.73, s.253-258.

⁴⁹Topçu, İlyas. (2014). 1946-1960 Yılları Arası Kars’ta Siyasi ve Sosyal Hayat, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, s.201-202.

⁵⁰ Ekinci Gazetesi, 27 Şubat 1953, S.443.

⁵¹ Ekinci Gazetesi, 14 Ocak 1954, S.698.

⁵² Ekinci Gazetesi, 8 Temmuz 1954, S.842.

⁵³ Kars Gazetesi, 29 Ağustos 1953, S.686.

⁵⁴ Kars Gazetesi, 28 Temmuz 1954, S.942.

rapor düzenledi. Bu rapor üzerine Kars Vilayet Sağlık Müdürü Vekili, Kars Devlet Hastanesi Başhekimi ve Dâhiliye doktoru Iğdır'a geldi. Özellikle hastalığın görüldüğü Panik (Özdemir) köyüne gidilerek hastalık görülen kişi muayene edildi. Muayene sonucunda hastalığın çiçek hastalığı olmadığı Pemfigus denilen bir cilt hastalığı olduğu tespit edildi.⁵⁵

1960 yılında Iğdır'ın sağlık sorunları Kars Milletvekili Kemal Güven tarafından TBMM gündemine getirildi. Kars Milletvekili Kemal Güven 04 Şubat 1960 tarihinde Sağlık Bakanı tarafından cevaplanması talebiyle TBMM'ye bir yazılı soru önergesi verdi. Önergede: Iğdır, Tuzluca ve Kağızman ilçelerinin; doktor, sağlık memuru ve ebe sayılarını sorarak, bu ilçelerdeki doktor, sağlık memuru ve ebe ihtiyaçlarının temini hususunda bakanlığın düşüncelerini sordu. Önergeye Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Lütfi Kırdar 04 Mart 1960 tarihinde yazılı olarak cevap verdi. Cevapta: Iğdır ilçe merkezinde bir hükümet doktoru, bir sıtma bölge başkanı ve sağlık merkezinde de bir operatör ile bir kadın hastalıkları uzmanının görev yaptığını belirtti. Ayrıca Iğdır Sağlık Merkezine bir dâhiliye doktoru tayin edilmesi kararının alındığı bilgisini verdi. Iğdır ilçesinde iki köy ebesi ve üç sağlık memuru bulunduğunu belirtti. Tuzluca ilçesinin durumu hakkında da verdiği bilgilerde hükümet doktoru kadrosunun boş durumda olduğunu ve en kısa zamanda mecburi hizmete tabi olan bir doktorun tayin edilmesi kararının alındığını belirtti. İlçede bir sağlık memuru olduğunu ve belediyede ebe kadrosunun olmamasından dolayı ebe verilmediğini belirtti. İlçe köylerinin dört gruba ayrıldığını ve her gruba bir sağlık memuru ve bir ebenin tayin edildiği bilgisini verdi. Sağlık Bakanı verdiği cevapta, Doğu Anadolu Bölgesi'nin de sağlık sorunlarına değinerek, bölgede sağlık okullarının kontenjanlarının arttırıldığını ve yeni bir okulun açılması kararının alındığını belirtti. Ayrıca ebe okullarının sayısının da arttırıldığı bilgisini verdi. Köylerde altı yıl görev yapan ebeler içinde ilerleme kursları açılarak bu kursları başarılı olarak tamamlayanların, belediye ve sağlık merkezilerine tayin edileceğini belirtti.⁵⁶

Iğdır'da sağlık alanında yaşanan önemli gelişmelerden biri de 1963 yılında Iğdır'da bir hastanenin yapılması kararı idi. Yapılacak hastane inşaatı için Bayındırlık Bakanlığı ile Müteahhit Sabri Erdoğan arasında 1 Temmuz 1963 tarihinde sözleşme imzalandı. Sözleşmeye göre hastane inşaatının 10 Şubat 1965 tarihine kadar bitirilmesi gerekiyordu. Ancak 1963 yılı temmuz ve ağustos aylarında inşaat işlerini aksatacak düzeyde şiddetli yağmurların yağması müteahhidin inşaatı başlatmamasına sebep oldu. Bu durumdan dolayı sözleşme tarihinde değişiklik yapılarak hastane inşaatının 1 Temmuz 1965 tarihine kadar bitirilmesi kararlaştırıldı.⁵⁷

1967 yılında Iğdır'da 50 yataklı bir devlet hastanesi⁵⁸ ve altı tane sağlık ocağı bulunmaktaydı. Bu sağlık ocakları: Iğdır Merkez Sağlık Ocağı, Alikamerli Sağlık Ocağı, Karakuyu Sağlık Ocağı, Sıçanlı Sağlık Ocağı, Taşburun Sağlık Ocağı ve Tacirli Sağlık Ocağı idi. Bu dönemde Tuzluca ilçesinde dört tane Sağlık ocağı bulunuyordu. Bu sağlık ocakları Merkez Sağlık Ocağı, Aliköse Sağlık Ocağı, Gaziler Sağlık Ocağı ve Güzeldere Sağlık Ocağı idi. Aralık ilçesinde de iki tane sağlık ocağı vardı. Bunlar: Merkez Sağlık Ocağı, Hasanhan Sağlık Ocağı idi.⁵⁹

1969 yılında Kars ve ilçelerinde görev yapan doktorların görev sürelerinin sona ermesi ve doktorların başka illere görevlendirilmeleri sebebi ile Kars ve ilçelerinde doktor sıkıntısı başladı. Aralık ve Tuzluca ilçeleri bu dönemde doktorsuz kaldı.⁶⁰ 1970 yılında bu ilçelerde sadece bir doktor görev yapıyordu. Iğdır'da operatör olarak çalışmakta olan doktor zor şartlar altında hizmet veriyordu. İran ve Sovyet Rusya da görülen kolera tehlikesine karşı bu ülkelerin sınır komşusu olan Iğdır ve çevresi de

⁵⁵ Kars Gazetesi, 12 Ekim 1954, S.1003.

⁵⁶ TBMMZC, XI. Dönem, C.13/B.52, s.36-37.

⁵⁷ BCA, 30.11.1.0.309.41.15.

⁵⁸ Kars İl Yıllığı 1967, s.132.

⁵⁹ Kars İl Yıllığı 1967, s.128.

⁶⁰ Kars Gazetesi, 7 Ağustos 1969, S.5146.

kolera tehlikesi altında idi.⁶¹ İran'da görülen kolera hastalığından dolayı Iğdır'da kolera aşısı yapıldı. Belediye hoparlörlerinden ilçe sakinleri aşı olmaya davet edildi. Aşı kampanyasının köyler ve Karsın diğer ilçelerinde de uygulanmasına çalışılacağı belirtildi.⁶² Ayrıca kolera tehlikesine karşı halkı bilinçlendirmek için Kars ve ilçelerinde sağlık ve sosyal yardım müdürlüğü ile halk eğitimi başkanlığı müşterek bir program hazırladılar. Hazırlanan programın içeriği şu şekilde idi; Afiş ve broşürler hazırlanarak halka dağıtılacaktı. İlçelerdeki kamu görevlileri köy muhtarları ve köy ileri gelenlerinin katılacağı açıklama ve formlar düzenlenecekti. Film ekipleri teşekkül ettirilerek mümkün olduğu kadar çok sayıda köy taranacaktı. Halk eğitimine ve sağlık teşkilatlarına bu konuda açıklamalar gönderilecek ve bütün ilde koleraya karşı bir yığın eğitim faaliyetine girişilecekti. Sinemalarda, belediye hoparlöründe, radyoda ve mahalli basında kolera konusunda kısa anonslar yayınlanacaktı. Program Kars'ın tüm ilçelerinde uygulandı. Bu kapsamda Iğdır, Tuzluca ve Aralık ilçelerinde de 28 Temmuz 1970 tarihinde program uygulanmaya başlandı.⁶³

SONUÇ

Iğdır 1920 tarihinde anavatana katılmasından sonra her alanda olduğu gibi sağlık alanında da ciddi sorunları bulunmaktaydı. Bu dönemde Iğdır ve çevresi anavatana yeni katıldığından sağlık kurumları ve sağlık personeli yetersizliği en önemli sorun idi. Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkede yaygın olarak görülen sıtma hastalığı Iğdır ve çevresinde de etkili oldu. Halkın sağlık kuruluşları yerine geleneksel tedavi yöntemlerine başvurması sonucu sıtma hastalığı bölgede yaygınlaştı. Bunun üzerine hükümet 1938 yılında Iğdır'ı Sıtma mücadele bölgesine dâhil etti. Bu dönemde sıtma hastalığının önlenmesi için sıtma mücadele hekimleri bölgeye görevlendirildi. Sıtma ile mücadele kapsamında bölgedeki bataklıklar kurutuldu. Yapılan bu çalışmalar neticesinde sıtma hastalığının bölgede yaygınlaşması önendi. Ayrıca Iğdır'a sağlık personeli görevlendirme çalışmaları kapsamında doktor, ebe ve sağlık memuru görevlendirmeleri yapıldı. 1952 yılında Iğdır Memleket Hastanesi sağlık merkezine dönüştürülerek daha verimli bir işleyişe kavuşturuldu. Iğdır'da sağlık alanında yaşanan diğer bir gelişme de 1963 yılında Iğdır Devlet Hastanesinin temelini atılmasıydı. 1967 yılında Iğdır Devlet Hastanesi 50 Yataklı bir hastane olarak hizmet vermeye başladı. Yapılan bu çalışmalarla Iğdır'da bulaşıcı hastalıklar önlenmiş ve halkın ihtiyaçları doğrultusunda sağlık kurumlarının kapasiteleri arttırılarak sağlık sorunlarına çözüm bulunmaya çalışılmıştı.

KAYNAKÇA

Araştırma Eserler

80. Yılda Tedavi Hizmetleri (1923-2003). (2004). Ankara: Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü
- Ak, B. (2002). Türkiye Cumhuriyeti'nde Sağlık Hizmetleri. Ankara: Türkler (C.17), Yeni Türkiye Yayınları
- Akdur, R. (1999). Türkiye Cumhuriyeti'nin 75.Yılında Türkiye'de Sağlık Politikaları. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Türkiye Cumhuriyeti'nin 75.Yılında Bilim (Bilanço 1923-1998) Ulusal Toplantısı
- Akdur, R. (2006). Sağlık Sektörü " Temel Kavramlar, Türkiye ve Avrupa Birliği'nde Durum ve Türkiye'nin Birliğe Uyumu". Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi
- Fişek, N. H. (1983). Halk Sağlığına Giriş. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Dünya Sağlık Örgütü

⁶¹ İkinci Gazetesi, 21 Ağustos 1970, S.5417.

⁶² İkinci Gazetesi, 21 Temmuz 1970, S.5420.

⁶³ Kars Gazetesi, 25 Ağustos 1970, S.5875.

- Hizmet Araştırma ve Araştırmacı Yetiştirme Merkezi Yayını, Yayın No:2.
 Topçu, İ. (2014). 1946-1960 Yılları Arası Kars'ta Siyasi ve Sosyal Hayat, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
 Dirican, M.R. (1970). Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinin Örgütlenmesinin Kısa Tarihçesi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Bülteni, C. 2, S.7
 Edhem, İ. (1925). Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası Bayezid Vilayeti. İstanbul: Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti.
 Kasapoğlu, A. (2016).Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinin Dönüşümü. Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, C.19,S.2, s.131-174
 Kuntman, M.D. (2010). Bir Doktorun Harp ve Memleket Anıları. (Der. Metin Özata). Ankara: Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
 Nesipoğlu, G. (2008). Olgusal Bir Yapı Olarak Sağlık Politikaları: 1920-1960 Yılları Arası Cumhuriyet Döneminin Tarihsel İzleği. Hacettepe Sağlık Dergisi, Cilt (C) .21,Sayı (S) .2, s.165-177
 Özpekcan, M. (2002). TBMM Tutanaklarına göre cumhuriyetin ilk 10 yılında sağlık politikaları. Ankara: Türkler, C.17,Yeni Türkiye Yayınları.

Arşiv Kaynakları ve Resmi Yayınlar

- Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE). (1962). İstatistik Yıllığı 1960-1962. Ankara.
 Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü(BİGM). (1937). İstatistik Yıllığı 1936-1937. Ankara.
 Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (BİUM). (1929). İstatistik Yıllığı (C.II). Ankara: İstanbul Cumhuriyet Matbaası.
 BCA, 30.10.0.0.177.220.17.
 BCA, 30.11.1.0.309.41.15.
 BCA, 490.1.0.0.667.242.1.
 BCA, 490.1.0.0.667.242.1.
 BİGM. (1948). İstatistik Yıllığı 1948(C.16). Ankara.
 BİGM. (1951). İstatistik Yıllığı 1951. Ankara.
 BİGM. (1950).Türkiye İstatistik Yıllığı 1950 (C.18), Ankara.
 BİUM. (1941). İstatistik Yıllığı 1940-1941(C.12), Ankara.
 DİE. (1962). İstatistik Yıllığı 1960-1962, Ankara.
 DİE. (1973). Türkiye İstatistik Cep Yıllığı 1972, Ankara.
 DİE, (1973). Türkiye İstatistik Yıllığı 1971, Ankara.
 DİE, (1974). Türkiye İstatistik Yıllığı 1973, Ankara.
 Kars İl Yıllığı 1967.
 Kars. (1943). İstanbul: CHP Halkevleri Bürosu Yayınları.
 TBMMZC, I. Dönem, C.14/B.119.
 TBMMZC, IX. Dönem, C.12/B.23.
 TBMMZC, IX. Dönem, C.15/B.73.
 TBMMZC, XI. Dönem, C.13/B.52.
 TBMMZC), I. Dönem, C. I / B. 9.

Gazeteler

- Ekinci Gazetesi, 14 Ocak 1954, S.698.
 Ekinci Gazetesi, 21 Ağustos 1970, S.5417.
 Ekinci Gazetesi, 21 Temmuz 1970, S.5420.
 Ekinci Gazetesi, 27 Şubat 1953, S.443.

- Ekinci Gazetesi, 8 Temmuz 1954, S.842.
Kars Gazetesi, 12 Ağustos 1938, S.668.
Kars Gazetesi, 12 Ekim 1954, S.1003.
Kars Gazetesi, 12 Mayıs 1939, S.742.
Kars Gazetesi, 16 Ağustos 1938, S.669.
Kars Gazetesi, 19 Mart 1940, S.827.
Kars Gazetesi, 25 Ağustos 1970, S.5875.
Kars Gazetesi, 27 Haziran 1939, S.755.
Kars Gazetesi, 28 Temmuz 1954, S.942.
Kars Gazetesi, 29 Ağustos 1953, S.686.
Kars Gazetesi, 30 Haziran 1939, S.756.
Kars Gazetesi, 7 Ağustos 1969, S.5146.

Lükse Kavramsal Bir Yaklaşım

Doç. Dr. Mehmet Han Ergüven

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8442-3841>

Kırklareli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, Kırklareli – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 06.12.2019

Kabul: 15.04.2020

Online Yayın: 25.06.2020

Anahtar Kelimeler

Lüks

Lüks Pazarı

Lüks Turizm

Bvlgari

Louis Vuitton

Ritz-Carlton

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.40035>

Öz

İhtiyaç olsun olmasın lüks arabalar, çantalar, saatler ve mücevherler başta olmak üzere her ürünün bir lüks kategorisi bulunmaktadır. Gelir düzeyinin artmasının insanların tüketim alışkanlıklarını etkilemesi, birçok ülkede geniş kitlelerin lüks ürünlere sahip olmasını da beraberinde getirmektedir. Bu çalışmanın amacı, lüks kavramı üzerine yapılan çalışmaları incelemek, lüksün tarihsel gelişimini ele alarak lüks ürünlere bakış açılarının zaman içerisindeki değişimini ortaya koymak ve aynı zamanda lüks pazarı hakkındaki güncel verileri paylaşmaktır. Bu bağlamda çalışma için alanyazın taraması ile ikincil verilere ulaşılmış ve lüks üzerine çalışma yapan kurum ve işletmelerin çevrimiçi web sayfalarındaki verilerin de değerlendirilmesine gidilmiştir. Çalışma sonucunda, lükse bakış açısının ülkeden ülkeye ve kişiden kişiye değiştiği, lüksün giderek demokratikleştiği ve erişilebilir olduğu anlaşılmıştır. Lüks ürünlere sahip olmanın, yerini giderek lüksü deneyimlemeye ve “kendini gerçekleştirmiş olmaya” bıraktığı belirlenmiştir. İşletme bazında bakıldığında ise lüks pazarını şekillendiren ve yönlendirenlerin lüks ürün üreten aile işletmeleri, uluslararası ve geniş bir ürün yelpazesi sunan şirket grupları olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca maddi lüks ürünlerdeki gelişimin lüks ürün üreten işletmeler tarafından turizmde, yani hizmet sektöründe de görülmeye başlandığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda Bvlgari, Louis Vuitton ve Ritz-Carlton gibi lüks segmentte ürün ve hizmet sunan birçok markanın da tanınırlığını ve güvenilirliğini, gelişen farklı lüks segmentlere, özellikle de otelciliğe kaydırıldığı belirlenmiştir.

Atf Bilgisi / Reference Information

Ergüven, M. H. (2020). Lükse Kavramsal Bir Yaklaşım. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 80, Summer, p. 435-446.

A Conceptual Approach to the Term Luxury

Assoc. Dr. Mehmet Han Ergüven

Kirklareli University, Faculty of Tourism, Department of Tourism Management, Kirklareli – TURKEY

Article History

Submitted: 06.12.2019

Accepted: 15.04.2020

Published Online: 25.06.2020

Key Words

Luxury

Luxury Market

Luxury Tourism

Bvlgari

Louis Vuitton

Ritz-Carlton

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.40035>

Abstract

Regardless of whether you need luxury cars, bags, watches and jewelery or not, every product has a luxury category. The fact that the increase in the income level affects the consumption habits of people leads to the fact that the large masses have luxury products in many countries. The aim of this study is to examine the studies on the concept of luxury, to investigate the historical development of luxury, to investigate the change of viewpoints of luxury products over time and to share the current data about the luxury market. In this context, secondary data was obtained through literature research for the study and the data was evaluated on the online websites of institutions and companies active in the luxury sector. The study found that the perspective of luxury changed from country to country and from person to person, and luxury became increasingly democratized and accessible. It was found that luxury products were gradually being replaced by luxury experiences and "self-fulfillment". Businesses are understood to mean that those who shape and direct the luxury market are family-owned companies that produce luxury goods and groups of companies offering a wide range of international products. It has also been noted that the development of luxury luxury products has been tackled by companies producing luxury products in tourism, ie in the services sector. In this context, it has been determined that many brands that offer products and services in the luxury segment such as Bvlgari, Louis Vuitton and Ritz-Carlton have shifted their recognition and reliability to different developing luxury segments, especially hotel management.

GİRİŞ

Lüks, kısa bir süre öncesine kadar sadece maddi zenginlik olarak algılanırken, artık kişiden kişiye ve ülkeden ülkeye değişen bir olguya dönüşmektedir. Bazı kimseler için yerel bir kültürle tanışmak lüks sayılırken, bir başkası için kendisiyle baş başa kalmak ya da bozulmamış bir doğal ortamı ziyaret etmek, lüks olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca günlük yaşamdaki bazı şeylerden vazgeçebilmek de lüks olarak görülebilir; örneğin erişilememek yani “çevrimdışı” olmak gibi. Lüksün farklı anlayışlarına rağmen bu çalışmada, bilinen klasik lüks yaklaşımdan, zamanla yaşam tarzı haline gelen lükse geçiş süreci açıklanacaktır. Türk Dil Kurumu Sözlüğü’nde lüks ‘giyimde, eşyada, harcamada aşırı gitme, gösteriş, şatafat, gereksinim dışı olan ya da aşırı, fazla’ şeklinde tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr, 2019). Seçkin markaların ürettiği özel kıyafetler, pahalı aksesuarlar örneğin mekanik saatler, nadide mücevherler ya da parfümler, lüks ürün kategorisine girebilmektedir. Lüks ürünlere kadınların düşkün olduğu görüşü yaygın olsa da erkekler de artarak ilgi göstermektedir. Turizmin de etkisiyle lüks ürünlere ulaşabilmek için insanların seyahat etmeye başladıkları görülmektedir. Bu çalışmada değişen lüks kavramını ele almak yanında lüksün arkasında yatan düşünce yapısına kısa da olsa değinilerek açıklık getirilmeye çalışılacaktır. Çünkü günümüzde lüksün demokratikleşmesinden ve erişilebilir olunduğundan bahsedilmektedir (Müller-Stewens, 2013: 7; Yüksekbilgili, 2015: viii). Lükse bakış açılarını açıklayabilmek için Almanca, İngilizce ve Türkçe dillerinde alanyazın taraması yürütülmüştür. Bu bağlamda lüks araştırmaları yapan ve bu alanda raporlar yayımlayan kurumların çalışmaları titizlikle taranmış, lüks ürün ve hizmetler sunan işletmelerin yanında birçok araştırma kurumunun web sayfasından elde edilen veriler değerlendirilmeye gidilmiştir.

LÜKS KAVRAMI

Latince *luxuria*’dan gelen lüks sözcüğü ışık anlamına gelmektedir (www.wortbedeutung.info, 2019; www.luxusfirmen.com). Bu çalışma için ele alındı lüks, “zenginlik, savurganlık, sefahat gibi anlamları içermektedir (www.wortbedeutung.info, 2019; www.luxusfirmen.com, 2019). Lüks; zorunlu olmayan, ancak istenen ve çoğu zaman pahalı olan ya da arzu edilen, pahalı şeylere sahip olma ya da hoşlanma hali şeklinde de ifade edilmektedir (www.yourdictionary.com). Bunun yanı sıra pahalı, aşırıya kaçma, ihtiyacın üzerinde olan, yalnızca zevk için harcanan, ihtişam, bolluk gibi anlamlar da çağrıştırmaktadır (www.duden.de, 2019). Türk Dil Kurumu’na (TDK) göre ise “lüks” sözcüğü ‘giyimde, eşyada, harcamada aşırı gitme, gösteriş, şatafat, gereksinim dışı olan ya da aşırı, fazla’ anlamlarında kullanılmaktadır. Tüm bu sayılanlara bakıldığında lüks olumsuz olarak sınıflandırılmakta ve maddi mallarla ilişkilendirilmektedir (Vaih-Baur, 2018: 163-164). Lüks sözcüğünün özü, ihtiyaç olmayan bir şeyi talep etmektir (Som ve Blanchaert, 2015: 34).

Lüks kavramı ayrımcı bir anlayışı ve katı kurallar tanımlamayı mümkün kılmaktadır. Lüks bir kültürdür, bu da onu duyarlılık ve kendiliğindenlik ile uygulayabilmek için anlamak gerektiğini ifade etmektedir (Kapferer ve Bastien, 2012: 1-5). De Barnier vd. (2012) lüksü erişilebilir, orta ve erişilemez lüks olarak sınıflandırmaktadır. Wils (2018) ise lüksü, bir özgürlük kazanımı, imkânların genişletilmesi olarak görmektedir ve günümüzde “daha fazla eşya”dan “daha az fırsatlara” doğru bir süreç yaşandığını belirtmektedir. Zukunftstute (2017) “lükse ihtiyaç yoktur, lüks istenir” şeklinde bir düşünceyi ortaya atmaktadır. Lüksün tanımı ve fenomenolojisi düzenli olarak yeniden tanımlanmaktadır. Lüksü lüks yapan ise temelde “kıtlık” yani az bulunabilirliktir (www.zukunftsinstitute, 2017). Diğer taraftan lüks, sıra dışı olma yanında kalite, olağanüstü hizmet, keyif, yaşamın hafifliği ve özel olma hissi anlamlarına da gelmektedir (www.her-concept.com/). Pietzcker (2018: 3-4) ise lüksü, oyun, aşk, savaş ve sanat gibi zamansız ve genel bir oluşum şeklinde görmektedir. Lüks öncelikle işlevsel değil, ilişkisel olarak motivedir. Lüks ve lüks tüketim, sosyal gruplar ve ağlar arasındaki ilişkileri çeşitli şekillerde düzenlemektedir. Lüks, çoğunlukla sosyal bağlılığın, aynı zamanda ötekilerin ve onlara ait olmayan kişilerin çıkarılabileceği bir tanıma modelidir ve dolaylı bir kodlamadır. Lüks hiçbir zaman tek başına ya da tamamıyla sınırlandırılmış değildir, aksine her zaman kapsayıcıdır. Yalnız kişisel zevk değil, lüks tüketimin kaçınılmaz olarak ürettiği

toplumsal imaj, lüksün temel kavramsal referans noktasıdır. Lüks, sosyal tabakalaşmanın sürdürülmesine hizmet etmektedir. Lüks, benim ve seninki arasında affedilmeyen bir şekilde farklılaşan bir toplumun açık ifadesidir (Yüksekbilgili 2015: viii). Som ve Blanckaert'a (2015: 32) göre lüks hayal satmakla ilgilidir. Lüks ve lüks ürünlerin hayal etkisi oluşturmalarındaki temel faktör, özel olmaları ve özel bir gruba ait olmayı hissettirmeleridir. Lüksün gerçekte özü, ihtiyaç olmayan bir şeyi talep etmektir (Som ve Blanckaert, 2015: 34). Coco Chanel'e göre lüks, sıradanlığın tam zıddı, statünün tam tersi olup alışkanlıkla yaşamayı reddetmektir. Lüks özgürlüktür, şıklıktır (Som ve Blanckaert, 2015: 29). Bu bağlamda Dubois, lüks bir ürünü tanımlayan faktörleri şöyle sıralamaktadır (Dubois vd. 2001: 1; aktaran: Vaih-Baur, 2018: 167):

- Yüksek fiyat (aynı ürün kategorisindeki diğer markalara göre)
- Yüksek ürün kalitesi (kullanılan malzemeler ve üretim açısından)
- Tek olma durumu (zor erişilebilirlik veya kıtlıkta kendini ifade etmektedir)
- Estetik (tüm şekilleri çekici hale getirmek için şekil, renk vb. deneysel fayda)
- Tarihçe (tasarım, iletişim, vb. konularında sürekli marka görünümü)
- İhtiyaç olmama durumu (sembolik ve işlevsel özelliklerin baskınlığı).

Lüks, bir ürünle ilgili olmanın yanında, aynı zamanda bir marka, bir evrendir. Lüks markaların benzersiz, özel ve farklı deneyimleri sağlaması ve sürdürmesi gerekir. Güçlü ve pozitif deneyimler sunmak, lüks için her zamankinden daha büyük bir öneme sahiptir (Atwal ve Williams, 2009; aktaran: Kernstock, Brexendorf ve Powell, 2017: 12).

Lüks ürünler teriminin popülerleştirilmesinden önce, bu şirketler gerçekten lüks ürün üreten şirketler olarak bilinmekteydi, sonrasında ise uzmanlık alanları ile küresel olarak ün kazandıkları görülmektedir. Lüks, bir zamanlar ekonomi sektörünün sıra dışı ürünler üreten aile işletmelerinden oluşan sessiz bir dalı olarak bilinmekteydi. Sonrasında ise lüks mallar terimi, *Louis Vuitton Moët Hennessy* (LVMH), *Richemont* ve halka açık işletmeleri olan *Gucci* gibi şirketleri tanımlamak için zamana ihtiyaç duyan Wall Street analistleri tarafından popülerleştirildi (Kernstock vd., 2017: 1-2). Lüks ürünlerde mülkiyet, ailelerden ve küçük işletmelerden, el sanatları ticaretinin ekonomik kısıtlarına uymak konusunda isteksiz olan büyük holding şirketlerine, finansal firmalara ve şirketlere doğru kaymıştır. Bu işletmeler, istikrarlı bir şekilde büyüyen ve kâr elde etmek isteyen yatırımcıların sahip olduğu küresel aktörlerdir (Pinto, 2018: 65). LVMH örneğinde olduğu gibi şirket, mümkün olduğu kadar sektörün pazar payını ve kontrolünü kazanmaya çalışmaktadır veya *Hermès* örneğindeki gibi kendi üretiminin kontrolünü elinde tutmak için dikey entegrasyon arayışı içinde olabilmektedir. Lüks endüstrisi artık holdinglerin hâkimiyeti altındadır. Lüks holdinglerin çoğu, birbirinden bağımsız hareket eden birçok lüks markayı veya lüks marka portföyünü işletmektedir (Kernstock vd., 2017: 3). Bu da beraberinde lüks ürün ve hizmetlerin çeşitlenmesini ve erişilebilirliğini beraberinde getirmektedir. Bu çeşitlilik, markayı düşük kaliteli ürünlerle mümkün olduğu kadar daha fazla kişiye satmanın süslü bir yolu olan "demokratikleşme" olarak anlaşılmalıdır. Bu hareket dünya çapında pek çok işletmeye kâr sağlamakta ve lüks markaların prestijini açıkça ortaya koymaktadır. Bu da lüks ürünleri olası tüm tüketiciler için daha ucuz ürün hatlarıyla beslemeye zorlamaktadır (Pinto, 2018: 65-66). Pinto (2018: 66) bu bağlamda lüks bir markadan herkese hitap etmek için franchising sistemine geçen *Pierre Cardin* örneğini vermektedir. Burada her gelir grubuna göre lüks algısının, lüks ürün ve hizmetlere bakış açısının da farklılık gösterdiğini belirtmek gerekmektedir. Bu gelişmelerin yanında, lüks ürün sektörü son yirmi yıldır büyük değişimlere uğramıştır. Değişen ekonomik eğilimler, hızlı dijital dönüşüm ve gelişen tüketici tercihleri, geleneksel şirket stratejilerine meydan okuyan yeni bir rekabet ortamı yaratmaktadır (www.2.deloitte.com).

LÜKSÜN TARİHSEL GELİŞİMİ

Lüks kavramı insanlık tarihi kadar eskidir (Kapferer ve Bastien, 2012: 1) ve büyüleyici bir geçmişe sahiptir. Lüks, Antik Mısır'ın cömertlik dönemi olan MÖ 1550'den 1070'e kadar el yapımı eserlerde görülmeye başlanmıştır. Büyük İskender'in Pers İmparatorluğunu yenmesinden yüz yıl kadar

önce, Herodot Pers Sarayı'ndaki bolluğu ve şatafatı yazmıştır. Günümüzdeki anlayışıyla lüks veya aşırıya gitme ise Roma İmparatorluğu'nda ortaya çıkmıştır (Som ve Blanchaert, 2015: 34). Roma İmparatorluğu döneminde lüks, insanların toplumsal statülerini korumanın yanında onlara sağladığı prestij ile bir nevi hayat sigortası şeklinde görülmüştür. Lüks yaşama sahip olmak ayrıcalıklı bir azınlığa ait olma, zevk sahibi ve zengin olmanın dışında politik etki ve güç sahibi olma anlamlarına da gelmekteydi. Sadece elitler belli kumaşları giyebilir ve belirli faaliyetlere katılabilirdi. İmparatorluğun ilk yıllarında, erkeklerin ipek giymeleri yasaklanmıştı ve tunik üzerindeki çizgiler de dahil olmak üzere kıyafet detayları sosyal rütbeye göre düzenlenmişti. Modern zamanlarda bu tür kurallar olmasa da bazı şeylerin diğerlerinden daha pahalı olduğu durumlarda aynı şey söz konusudur. Bu yüzden onları sadece seçilmiş birkaç kişi için düzenlenebilir kılmaktadır. Rönesans döneminde de lüks; mücevher, kıyafet ve daha iyi ulaşım, daha iyi yaşam koşulları ve daha iyi yemek yemek anlamına gelmekteydi (Pietzcker, 2018: 5). Antik dönemden itibaren, lüks her zaman arzu ile ilişkilendirilmiş, ancak bu ilişkilendirme 18. yüzyıla kadar zararlı ve tehlikeli sayılmıştı. 19. yüzyıl boyunca da lükse yönelik olumsuz tutum devam etmekle birlikte, önemli bir bakış açısı değişikliği yaşanarak aynı yüzyılın sonlarına doğru olumsuz bakış açısı hızlı bir şekilde olumlu bir şekle dönüşmüştür (Berry, 1994: 4).

Doğu, Antik Dönem'den bu yana Avrupalıların ilgisini çekmiştir. Bunda ipek, baharat ve değerli taşlar önemli bir rol oynamıştır. Özellikle ipeğin Çin'in iç ticaretinden çıkıp Orta Asya ve Hindistan'a yayılması, Hindistan üzerinden de Roma İmparatorluğu'na ulaşması ile İpek Yolu üzerinden birçok yabancı tüccar Çin'e gelmiştir. Böylece lüks, küreselleşmeye İpek Yolu ile başlamıştır. Bu da farklı dillerin, kültürlerin ve inançların bir araya gelmesini desteklemiştir. Bu ürünleri lüks yapan şey, işlem gören eşyaların günlük yaşamın bir parçası olmamasıydı. İşlem gören şey, insanların gerçekten hayatta kalmak için ihtiyaç duymadıkları, ancak arzulanmış şeylerdi (Som ve Blanchaert, 2015: 34). İtalyan Rönesans'ı döneminde, MS 14. yüzyıldan başlayarak 16. yüzyıl boyunca büyük ressamların, heykeltıraşların ve mimarların bir dönemi olarak büyük bir lüks yaşam tarzı dalgası yaşanmıştır. Bunu, Fransa Kralı XIV. Louis'nin sahip olduğu otantik bir Fransız yaşam tarzı ve onu da *haute couture* konseptini keşfeden tasarımcı Büyük Britanyalı Charles Frederick Worth (1825-1895) izlemiştir. Worth 1846'da Paris'e taşınmış ve orada ilk moda gösterilerini düzenleyerek moda markalarının kullanımına öncülük etmiştir. *Coco Chanel* (1883-1971) ve *Christian Dior* (1905-1957), New York şehrinin lüks bir başkent olarak yükselişi ile modern moda ve idealleri doğurmuştur (Bakınız Şekil 1) (Som ve Blanchaert, 2015: 5). *Cartier*, *Louis Vuitton* ve *Hermès* gibi şirketlerin bu kadar başarılı olmaları da bu ihtiyacı karşılamalarından kaynaklanmaktadır (Pietzcker, 2018: 5). 1960'lar ve 1970'ler daha sonra ikinci İtalyan lüks devrimini yaşama sürecine girilmiştir. Gucci ve Bernard Arnault, birinci sınıf şirketler grubu LVMH'yi kurarak, stratejik yönetim ilkelerini modern lükse uygulamaya başlamışlardır (Som ve Blanchaert, 2015: 5).

Şekil 1: Lüks Endüstrisinin Gelişimi ve Lüksün Demokratikleşmesi

Kaynak: Som ve Blanchaert, 2015: 35.

Louis Vuitton, Burberry ve Chanel gibi çeşitli lüks ve prestijli markalar, 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında, hem toplumun hem de lisanslı ve aristokrasinin tanımladığı katı bir sosyal sınıf sisteminin üstünlük kazandığı zaman piyasaya sürülmüştür. Bu dönemde, *Christian Dior, Yves Saint Laurent* ve *Guccio Gucci* gibi tasarımcılar, toplumun soylu kadın ve erkekleri için özel kıyafet ve deri ürünler tasarlamışlardır. Bu özel çalışmalar, üretilmesi birkaç hafta, bazen aylarca süren bir sanat eseri şeklindedir ve bunların hepsi "lüks ve prestij" deneyiminin bir parçasıdır. Bu dönemde, kelimenin tam anlamıyla bir marka içinde baştan ayağa giyinme normu oluşmuştur. 20. yüzyıl ortamında, lüksün hikâyesi biraz farklılaşmıştır. Lüks pazar artık geniş kitlelere yayılmaktadır. Yüzyılın başında lüks tüketiciler, hepsi aynı görünen nüfusun küçük bir kesimidir. Lüks tüketimin yayılması ile iki farklı gelişme yaşanmıştır. Birincisi, dünya üzerinde zengin bir sınıf ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, son 30-40 yılda, çeşitli ekonomik, sosyal ve teknolojik değişimler nedeniyle, toplum zenginleşmiş, lüks mallar

için harcanabilir gelir ve harcamaya istekli tüketici sayısı artmıştır (Pinto, 2018: 65). İkincisi, bu artış ise farklı gelir gruplarına göre farklı lüks tarzlarını da beraberinde getirmiştir. Lüks büyüme, özellikle henüz gelişmekte olan ülkelerden ve bu ülkelerdeki hızlı büyümenin keyfini çıkarandan ileri gelmektedir. Yeni zengin bu tüketiciler, Batılı ülkelere yetişme arzusunda olan tüketim dünyasına ve çarpıcı zevklere isteklidirler (Kapferer, 2017: 25). Lüks markalar giderek yaygınlaşmaktadır ve erişilebilirliği artmaktadır. Bu değişim aynı zamanda popüler olarak "lüksün demokratikleşmesi" şeklinde de adlandırılmaktadır. Bu nedenle H&M'den blue jean, Chanel'den küpe, Coach'dan ayakkabı, Zara'dan gömlek ve Louis Vuitton'dan bir çantaya sahip olmak artık doğal hale gelmiştir (Som ve Blanchaert, 2015: 35-36). Bugün lükse her yerde erişilebilmektedir. Yöneticiler ve pazarlama çalışanları düzenli olarak lüksü nitelemek için gerçek lüks, *premium*, *ultra premium*, *opuluxe*, *hyperluxe*, *deluxe* vb. gibi yeni terimler icat etmektedir.

Lüks Pazarı

Lüks segment, aynı zamanda ve özellikle kriz zamanlarında, ortalamanın üzerinde dinamik, dinç ve sağlam olduğunu kanıtlamaktadır. Lüks segmentin özelliklerinden biri, son on yıldaki ekonomik ve finansal krizlere rağmen önemli ölçüde artmasıdır (Pietzcker, 2018: 16). Lüks pazarının ekonomik büyüklüğü 2005 yılından 2015 yılına gelinceye kadar 147 milyar avrodan 253 milyar avroya ulaşmıştır. Bir araştırma sonucuna göre, 2010 yılında 11 milyonun üzerinde Alman vatandaşı lüks ürünlere daha fazla para harcamak istediklerini ve lüksün yaşamı daha güzelleştirdiği yönünde görüş belirtirken; bu şekilde düşünenlerin sayısı 2017'ye gelindiğinde 14 milyonun üzerine çıkmıştır (Zukunfsinstitute, 2017). Bain & Company ve İtalyan Lüks Ürünler Birliği *Fondazione Altgamma* 2018 yılında lüks ürünler için yapılan harcamaların ortalama %6-8 arasında yani 276-281 milyar avro kadar büyüyeceğini öngörmüşlerdir. Bu artışın temel nedenleri arasında, özellikle sosyal medya kullanıcısı genç Çinlilerin aksesuar, kozmetik, mücevher ya da kıyafet konusundaki artan talepleri önemli bir rol oynamaktadır. Artan harcamalarda ise yüksek fiyatların değil, artan satış oranlarının önemli olduğu vurgulanmaktadır ve bu artışın dünyanın tüm bölgelerinde gerçekleştiği de belirtilmektedir. Bain'in araştırmasına göre ise Çin'de üst segmentteki markaların 2018 yılında satış oranlarının %22'lere kadar artacağı öngörülmüştür. Lüks ürünlerin satışındaki artışı turizm sektörü de hareketlendirmektedir. Örneğin Avrupa'ya alışveriş için gelen Çinlilerin sayısı her geçen yıl artmaktadır. Avrupa'ya gelindiğinde ise avronun güçlü oluşu, lüks ürünlerin satışını frenler nitelikte bir etki oluşturmaktadır. Büyük Britanya'da BREXIT satışları yavaşlatırken, Fransa, İsviçre ve Rusya'da satışlar artış trendi sergilemektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) doların daha düşük olması yanında alışveriş için ABD'ye seyahat edenler gibi lüks ürünlere ilgisi artan ABD vatandaşları da etkili olmaktadır. Turizmin lüks ürünlerin satışında etkili olduğu bir diğer destinasyon ise Dubai'dir (Isken, 2018). Bain'e (2018) göre 2025'e kadar lüks için yapılan harcamaların yıllık ortalama %4-5 oranında artarak 366-390 milyar avroya ulaşması beklenmektedir. Bu düzenli artışa yol açan trendler nelerdir? Kunstmann-Seik ve Pelster (2018) ve Roland Berger (2007) bu soruya cevap olarak aşağıdaki faktörleri vermektedir:

- Yeni refah,
- Artan turist sayısı,
- Yaşlanan fakat daha seçici olan halk,
- Artan sağlık bilinci (wellness ve kişisel bakım),
- Yeni tüketici segmentleri (erkekler ve çalışan kadınlar),
- Genç, moda ve fiyat bilincine sahip Çinliler,
- Büyük miktarlarda yapılan satışlar ve
- Artan online ticaret.

Teknolojinin artarak kullanılması, online satışları giderek büyütmektedir. *Altgamma-McKinsey Digital Luxury Experience Observatory*'nin sonuçlarına göre 2025 yılına gelindiğinde lüks ürünlerin online satışının yaklaşık 70 milyar ABD dolarına ulaşacağı öngörülmektedir (www.mckinsey.com, 2015). İnternet üzerinden yapılan alışverişlerde lüks tüketicileri, iade etme, müşteri yorumları ve bireysel danışmanlık gibi unsurlara dikkat etmektedir. Özellikle saat gibi lüks ürünlerde online satışlar daha da

belirleyici olacaktır (Gontek, 2018). 2020'lerde lüks pazarına alıcı olarak girecek olan Y kuşağı için lüks, bir yaşam hissine dönüşmektedir. Günümüzde bazı ülkelerdeki 25 yaşındaki genç kuşak hem maddi açıdan iyi durumda hem de lüks saatler, çantalar ya da mücevherler için para harcamaya hazır bir eğilim göstermektedir. Y kuşağı, lüks harcama konusunda mağazalardan alışveriş yapmak yerine online alışveriş yapmayı tercih etmektedir (Gerth, 2018).

Lüks, kişiden kişiye ve ülkeden ülkeye farklı anlamlandırılmakla birlikte Tablo 1'de sınıflandırıldığı üzere zaman içerisinde anlam ve içerik değişikliğine uğradığı da görülmektedir. Lüks giderek göreceli bir kavrama dönüşmektedir. Birisi için lüks olan bir diğeri için sıradan olabilmektedir. Bu bağlamda pazar araştırmacılarının ve danışmanların görüşleri değişmektedir. Özellikle insanlar giderek daha az şeye sahip olma eğilimi göstermektedir. Bunun insanlara belli bir özgürlük verdiğini düşünenler dahi vardır. Çünkü seçenekler ne kadar azalırse karar verme aşamasında stres o kadar azalacaktır (www.zukunftsinstitute, 2017).

Tablo 1: Lüksün Değişimi

Klasik Lüks			
Moda ve Aksesuarlar	Şarap ve İçecekler	Saat ve Mücevher	Parfüm ve Kozmetik
Genişletilmiş Lüks			
Araba	Yat	Mutfak	Ev
Yeni Lüks			
Kıyafet ve Elektronik	Sağlık, Wellness ve Tatil	Sanat ve Tasarım	Özgünlük, Sessizlik ve Sakinlik

Kaynak: Roland Berger'in (2007) araştırma sonuçlarına uyarlanarak yazar tarafından geliştirilmiştir.

Tablo 1'de lüksün değişiminde ortaya konulduğu üzere yeni bir lüks yaklaşımının geliştiği anlaşılmaktadır. Yüksek kaliteli ve benzersiz ürünlerin ve özel hizmetlerin zenginleştirilmesiyle, lüksün günümüzde maddiyattan daha fazlası olduğunu da göstermektedir. Hikâyeleri ve deneyimi olan ürünler lüks bir öge olarak önem kazanırken, parlaklık ve çekicilik arka plana itilmektedir (www.zukunftsinstitute, 2017; Som ve Blanckaert, 2015: 7). Artan lüks marka sayısının bir sonucu olarak aynı kategoride yer alan farklı ürünler arasında belirgin bir fark ortaya koymak gittikçe zorlaştığından, ürünler üzerindeki markaların logolarının öne çıkartıldığı da gözlemlenmektedir.

Şekil 2'de görüldüğü gibi yıllar içerisinde lüks ürünlerin tüketimine yönelik değişim, lüksün yaşamın içindeki yerinin de dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Günümüzde lüks tüketimde deneyim öne çıkarken, dışa yönelik gösteriş ya da şatafattan çok, içe dönük bir etki bırakır nitelikte olması arzulanmaktadır (www.zukunftsinstitute, 2017). Özellikle Y kuşağı, sahip olduğu şeylerden çok deneyimlediği şeyler üzerinden kendisini tanımlayacaktır (Schulz, 2018: 185). Bu kuşağın lüks ürünleri satın alma davranışlarında üründen çok deneyim öne çıkmaktadır (Gerth, 2018). Lüks tüketimde deneyimin öne çıkmasıyla beraber otel, seyahat ve şarap giderek daha çok önem kazanmaktadır (Lies, 2018: 205). Stegmann'a (2018: 114) göre maddi lüksten maddi olmayan lükse doğru bir trend yaşanmaktadır. Sievers (2019) ise zengin insanların bir şeylere sahip olmaktan çok "olmak/olgunlaşmak" üzerine odaklandıklarını belirtmektedir. Bu bağlamda lüksün kişinin kendisini geliştirmesine katkı sağlaması boyutu aranmaktadır. Şekil 2'de görüldüğü üzere önemli olan objeler değil deneyimdir. Bir sonraki adımda sadece deneyimin insanlara yetmeyeceği ve insanların deneyimin içinde yer almak isteyecekleri öngörülmektedir (www.wiwo.de).

Dönem	1980'li Yıllar	1990'lı Yıllar	Günümüz
	Ürün	Marka	Tüketici
Odak	Ciro	Tanımlılık	Kâr
Motivasyon	Sahip Olma	Gösteriş	Deneyim

Şekil 2: Gelecekteki Lüks Çağı
Kaynak: Roland Berger, 2007.

Turizm sektöründe farklı bir lüks pazarı ortaya çıkmaktadır. Lüks tüketim ürünlerinde Bvlgari gibi önde gelen markaların lükste yakalamış olduğu başarıyı, konaklama işletmeciliğine taşımaya çalıştığı görülmektedir (Ergüven 2019a). Marka, Bvlgari Hotels & Resorts “Luxury Hotels and Resorts” şeklinde bir slogan kullanarak Bali, Dubai, Londra, Milano, Moskova (2021), Paris (2020), Tokyo (2022) ve Tokyo (restoranlar) gibi dünyanın lüks yaşam koşulları sunan ada ve metropollerinde hizmet vermektedir. Bvlgari kendi otellerini, koleksiyon olarak adlandırmaktadır (www.bulgarihotels.com). Otel olmasa da yine koleksiyon şeklinde adlandırılan yeni bir gelişme de Ritz-Carlton® örneğinde görülmektedir. Bu yenilik, konaklama sektöründe lüks bir marka olan Ritz-Carlton, İsveç'in önde gelen yat üretim firması Tillberg Design'ın tasarım ve işlev için mükemmel bir buluşmasıdır. Yüksek tavanlı, tavandan tabana geniş pencereler ve özel teraslar ile bu havadar, aydınlık sütler, konukları denizlere ve yelken açtığı limanlara bağlamaya çalışmaktadır. Ritz-Carlton®'ın lüks yaşam tarzını ve yat gezisinin rahatlığını birleştirmek için tasarlanan Ritz-Carlton Yacht Collection, 2020'de özel yapım üç yatın ilkinde özel seyahatler sunmaktadır (Ergüven 2019b).

SONUÇ

Kısa bir süre öncesine kadar sadece maddi zenginlik olarak algılanan lüks, küreselleşmenin de etkisiyle artık kişiden kişiye ve ülkeden ülkeye değişen bir olguya dönüşmüştür. Öncelikle seçkin markaların ürettiği özel kıyafetlerin ve mekanik saatler, nadide mücevherler ya da parfümler gibi pahalı aksesuarların lüks ürünlerle ilişkilendirildiği saptanmıştır. Lüks ürünlere kadınların düşkün olduğu görüşü yaygın olsa da erkeklerin de artarak bu ürünlere ilgi gösterdiği belirlenmiştir. Yine de lüksün sadece maddi ürünlerle ilişkilendirilmediği aynı zamanda maddi olmayan şeylerle de örneğin özgünlük, sessizlik ve sakinlik ile birlikte düşünüldüğü anlaşılmıştır. İnsanın kendisiyle başbaşa kalmasının, kendisi ve sevdikleri için zaman ayırabilmesinin, her türlü maddi lükse sahip olan insanların bile istediği asıl lükse dönüştüğü belirlenmiştir. Özellikle sağlığın yaşam kalitesi ile ilişkilendirilmesinden dolayı giderek sağlık ve wellness alanlarındaki harcamaların da yükseldiği anlaşılmıştır. Artarak, birçok araştırmada lüksün demokratikleşmesinden ve erişilebilirliğinden

bahsedildiği saptanmıştır.

Lüks ürünlerin üretim ve pazarlama sürecince ise aile işletmelerinin yerini uluslararası faaliyette bulunan holdinglerin aldığı ortaya çıkmıştır. LVMH gibi şirket topluluklarının pazar paylarını artırmaya çalıştıkları veya *Hermès* gibi markaların da üretim sürecini kontrol edebilmek için dikey entegrasyon arayışı içinde oldukları görülmüştür. İşletmelerin bu tür çalışmalarına karşın, lüks ürün sektörü son yirmi yıldır büyük değişimlere uğramıştır. Değişen ekonomik eğilimler, hızlı dijital dönüşüm ve farklılaşan tüketici tercihleri, geleneksel şirket stratejilerine meydan okuyan yeni bir rekabet ortamının varlığını ortaya koymuştur. Lüks alanındaki bir diğer gelişme ise özellikle gastronomi ve konaklama gibi turizm ile ilgili ürün ve hizmetlere olan talebin de olumlu şekilde ortaya çıkmasıdır. Bu bağlamda lüks ürün üreten işletmelerin, örneğin Bvlgari, Louis Vuitton ve Ritz-Carlton'ın, konaklama sektörüne de yatırım yaptığı belirlenmiştir. Bu tarz yatırımların yanında lüks ürün ve hizmetlerdeki dönüşümün henüz başlangıç aşamasında olduğu düşünülmektedir.

Önceki dönemlerden farklı olarak günümüzde maddi lüksün yanında deneyime dayalı lüks de hızla artmaktadır. Bireyin kendini gerçekleştirme sürecinde örneğin Uzak Doğu yaşam felsefesini ya da wellness yaşam tarzını araştırması ve bunu yaşamına uyarlaması, deneyimden de fazlası anlamına gelmektedir. Lüksün giderek maddiyattan uzaklaşarak kişinin kendini gerçekleştirmesine doğru bir süreç izlediği gözlemlenmektedir. Lüks artık, bir şeye (maddi) sahip olmaktan çok, kendini bulmaya (maddi olmayan) yani 'olmak'a doğru bir dönüşümü sağlayacak imkânlara sahip olmak anlamına da gelmektedir.

Türkçe alanyazın taramasında lükse dair kaynak sayısı sınırlı olduğu saptanmış ve bu çalışmanın lükse kavramsal bir yaklaşım şeklinde hazırlanmasının gerekliliği anlaşılmıştır. Kısa vadeli gelecekte yapılacak çalışmalarda lüksün maddi boyutu farklı sektörler açısından örneğin turizm, detaylı bir şekilde incelenebilir. Orta vadeli gelecekte yapılacak çalışmalarda ise Türkiye'de maddi lüksten maddi olmayan lükse geçiş süreci araştırılabilir. Uzun vadede ise Türk yaşam tarzında lüksün içerik ve anlamı, disiplinlerarası gerçekleştirilecek çalışmalarla ele alınabilir.

KAYNAKÇA

- Berry, C. J. (1994). *The Idea of Luxury. A conceptual and historical investigation*. New York: Cambridge University Press.
- Ergüven, M. H. (2019a, 11 Şubat). Otelcilikte Lüks, Daha Lüks, Bvlgari <https://www.turizm gazetesi.com/article.aspx?id=87779>. Erişim Tarihi: 25 Ekim 2019.
- Ergüven, M. H. (2019b, 21 Haziran). Ritz-Carlton Suya İnerse Adı Lüks Olur... <https://www.turizm gazetesi.com/article.aspx?id=88622>. Erişim Tarihi: 25.10.2019.
- Gerth, St. (2018, 28 Mayıs). Luxus-Markt. Achtung, die Millennials kommen: Wie neue Kunden eine Branche verändern, Erişim Tarihi: 25.10.2019. <https://etailment.de/news/stories/Luxus-Uhren-Millennials-21304>
- Gontek, F. (2017, 15 Aralık). Nobles aus dem Netz. Die neue Lust auf Luxus, Erişim Tarihi: 25.10.2019. <http://www.spiegel.de/wirtschaft/unternehmen/luxus-aus-dem-netz-immer-mehr-jungemenschen-kaufen-online-luxus-a-1241191.html>.
- Isken, C. (2018, 16 Haziran). Bain-Studie: Bain-Studie: Weltweit wächst die Lust auf Luxus, Erişim Tarihi: 25.10.2019. <https://www.bundesanzeiger-verlag.de/awportal/aktuelles/nachrichten/detail/artikel/bain-studie-weltweit-waechst-die-lust-auf-luxus-25874.html>.
- Kapferer, J. N., & Bastien, V. (2012). *The luxury strategy: Break the rules of marketing to build luxury brands*. London: Kogan Page Publishers.
- Kapferer, J.N. (2017). The End of Luxury as We Knew It? In: *Advances in Luxury Brand Management*. (Ed) Kapferer, J.-N., Kernstock, J., Brexendorf, T. O. ve Powell, Shaun M. *Journal of Brand Management: Advanced Collections*. Cham, Switzerland: Springer Nature.
- Kernstock, J., Brexendorf, T. O. ve Powell, S. M. (2017). Introduction: *Luxury Brand Management Insights and Opportunities*. *Advances in Luxury Brand Management*. (Ed) Kapferer, J.-N.,

- Kernstock, J., Brexendorf, T. O. ve Powell, Shaun M. *Journal of Brand Management: Advanced Collections*. Cham, Switzerland: Springer Nature.
- Kunstmann-Seik, L. ve Pelster, P. (2018, 16 Haziran). Bain-Studie zum globalen Luxusmarkt. Erişim Tarihi: 18.10.2019. <https://www.bain.com/de/ueberuns/presse/pressemitteilungen/germany/2018/bain-studie-zum-globalen-luxusmarkt/>.
- Lies, J. (2018). Ästhetik als Erfolgsfaktor im Kommunikationsmanagement - nicht nur für Luxus-Modemarken, (Eds.). (2018). *Luxus als Distinktionsstrategie: Kommunikation in der internationalen Luxus-und Fashionindustrie*. Berlin: Springer-Verlag.
- Müller-Stewens, G. (2013, Mart). Das Geschäft mit Luxusgütern. Geschichte, Märkte, Management. Erişim Tarihi: 18.10.2019. https://www.alexandria.unisg.ch/226030/1/Broschüre_Das%20Geschäft%20mit%20Luxusgütern_final_1.2.pdf
- Pietzcker, D. (2018). Luxus jenseits ideologischer Kritik und affirmativer Haltungen. Pietzcker, D., & Vaih-Baur, C. (Ed). (2018). *Luxus als Distinktionsstrategie: Kommunikation in der internationalen Luxus-und Fashionindustrie*. Berlin: Springer-Verlag.
- Pinto, A. J. (2018). Luxury, Quo Vadis? an Ambiguous. Pietzcker, D., & Vaih-Baur, C. (Ed). (2018). *Luxus als Distinktionsstrategie: Kommunikation in der internationalen Luxus-und Fashionindustrie*. Berlin: Springer-Verlag.
- Sievers, M. (2018, Mart): Verbraucher definieren Luxus neu. <https://home.kpmg/de/de/home/themen/2017/02/verbraucher-definieren-luxus-neu-blogger-setzen-trends.html>, Erişim tarihi: 18.10.2019
- Wils, J-P (2018, 16 Eylül): Luxus - eine verbrannte Perspektive, Erişim tarihi: 18.10.2019. https://www.deutschlandfunk.de/leben-im-ueberfluss-luxus-eine-verbrannte-perspektive.1184.de.html?dram:article_id=424490
- Som, Ashok ve Blanckaert, Christian (2015). *The Road To Luxury*. Singapore: John Wiley & Sons Ptr. Ltd.
- Stegmann, B. (2018). Markendesign als automobiles Luxuserlebnis. Pietzcker, D., & Vaih-Baur, C. (Eds.). (2018). *Luxus als Distinktionsstrategie: Kommunikation in der internationalen Luxus-und Fashionindustrie*. Berlin: Springer-Verlag.
- Pinto, A. J. (2018). Luxury, Quo Vadis? an Ambiguous. Pietzcker, D., & Vaih-Baur, C. (Eds.). (2018). *Luxus als Distinktionsstrategie: Kommunikation in der internationalen Luxus-und Fashionindustrie*. Berlin: Springer-Verlag.
- Schulz, L. (2018). Fashion-PR - Besonderheiten in der Kommunikation von Luxusmodemarken. (Eds.). (2018). *Luxus als Distinktionsstrategie: Kommunikation in der internationalen Luxus-und Fashionindustrie*. Berlin: Springer-Verlag.
- Yüksekbilgili, Z. (2015). *Creme de la Creme. „Lüksü Satmak“*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Vaih-Baur, C. (2018). Luxus und Marketing - zeitgemäße Formen der Kommunikation. (Eds.). (2018). *Luxus als Distinktionsstrategie: Kommunikation in der internationalen Luxus-und Fashionindustrie*. Berlin: Springer-Verlag.
- <https://www2.deloitte.com/global/en/pages/consumer-business/articles/gx-cb-global-powers-of-luxury-goods.html>, Global Powers of Luxury Goods 2018. Erişim tarihi: 18.10.2019
- Zukunftsinstitute (2017) <https://www.zukunftsinstitut.de/artikel/handel/der-neue-luxus-markt/>, Der neue Luxus-Markt. Erişim tarihi: 18.10.2019.
- <https://www.mckinsey.com/industries/consumer-packaged-goods/our-insights/is-luxury-e-commerce-nearing-its-tipping-point>, Is luxury e-commerce nearing its tipping point? Erişim tarihi: 18.10.2019
- <https://www.bulgarihotels.com>, Erişim tarihi: 18.10.2019
- Roland Berger (2017, 12 Temmuz). *Luxus in Deutschland Präsentation für den VKE*, Erişim tarihi: 20.10.2019. https://www.vke.de/fileadmin/dokumente/vketreff/2007_vortraege/Luxus_VKE_12-06-07.pdf.

- <https://www.wiwo.de/unternehmen/handel/der-neue-luxus-womit-man-in-zukunft-protzen-kann/10691520-2.html>, Der neue Luxus. Erlebnisse schlagen Prunk und Protz. Erişim tarihi: 18.10.2019
- <https://www.wortbedeutung.info/Luxus/>, Luxus (Deutsch). Erişim tarihi: 18.10.2019
- <https://www.duden.de/rechtschreibung/Luxus>, Luxus, Erişim tarihi: 18.10.2019
- <http://www.her-concept.com/die-bedeutung-von-luxus/?lang=de>, Die Bedeutung von Luxus. Erişim tarihi: 18.10.2019
- <https://www.luxusfirmen.com/luxus/>, Was bedeutet "Luxus"? Erişim tarihi: 18.10.2019
- <https://www.yourdictionary.com/luxury>, Luxury. Erişim tarihi: 18.10.2019
- Türk Dil Kurumu (2019) Erişim tarihi: 18.10.2019.
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=lüks,
Türk Dil Kurumu (2019) <https://sozluk.gov.tr/?kelime=1%C3%BCks>, Erişim tarihi: 18.10.2019

Erzincan Kentinde Kişiyeye Karşı İşlenen Suçların Mekânsal Analizi (2017)

Doç. Dr. Vedat Karadeniz

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6667-3898>

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Erzincan – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 08.07.2019

Kabul: 28.04.2020

On-line Yayın: 25.06.2020

Anahtar Kelimeler

Erzincan Kenti

Suç

Kişiyeye Karşı Suçlar

Suç Coğrafyası

Mekânsal Analiz

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29146>

Öz

İnsanlık tarihi kadar eski olan suç, nedenleri ve sonuçlarıyla toplumları etkileyen bir olgudur. Suçu ortaya çıkaran ve birbiriyle etkileşim halinde olan birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörler değişik bilim dalları tarafından ele alınmakta ve suçu önlemeye yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Bu bilim dallarından biri de coğrafya olup, mekânın suç oluşumundaki rolünü açıklamaya çalışmaktadır. Kuşkusuz suç bir mekân parçası üzerinde gerçekleşmektedir. Suçun mekândaki dağılışı, diğer olaylarla bağlantıları ve sebep-sonuç ilişkisi ve dağılışı açısından coğrafyanın inceleme alanı içerisindedir.

Yerleşim merkezlerinde işlenen suçların sayısı doğrudan nüfus miktarı ile ilgilidir. Bir yerleşim biriminde nüfus ne kadar fazla ise suç işlenme olasılığı da o kadar yüksektir. Bu bakımdan barındırdığı nüfus miktarı ve kozmopolit yapısıyla kentler kır yerleşmelerine göre suç üretme kapasiteleri daha yüksek olan yerleşmelerdir. Sahip olduğu zenginlik, yabancılaşma ve zayıflayan sosyal denetim mekanizmaları kentlerde suçun işlenmesi için ideal bir ortam oluşturmaktadır. Bu yerleşmelerden biri de Erzincan kentidir.

Bu çalışmada Erzincan kentinde meydana gelen suç türleri ve bu suçlar arasında en fazla görülen kişiyeye karşı işlenen suçlar incelenmiştir. Kişiyeye karşı işlenen suçların dağılımı ve bu dağılıma etki eden sosyo-mekânsal farklılıklar irdelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda Erzincan İl Emniyet Müdürlüğü 2017 yılına ait suç istatistiklerinden yararlanılmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda kişiyeye karşı işlenen suç türleri ile kent içi arazi kullanımı ve sosyoekonomik özellikler arasındaki bağlantılar ele alınmıştır. Suç olayları zaman mekân boyutuyla incelenerek coğrafi bakış açısıyla yorumlanmaya çalışılmıştır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Karadeniz, V. (2020). Erzincan Kentinde Kişiyeye Karşı İşlenen Suçların Mekânsal Analizi (2017). *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 80, Summer, p. 447-468.

A Spatial Analysis of Crimes Against the Person in the City Erzincan (2017)

Asst. Prof. Dr. Vedat Karadeniz

Erzincan Binali Yildirim University, Faculty of Education, Department of Social Studies Education,
Erzincan – TURKEY

Article History

Submitted: 08.07.2019

Accepted: 28.04.2020

Published Online: 25.06.2020

Key Words

City of Erzincan

Crime

Crimes Against the Person

Geography of Crime

Space Analysis

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29146>

Abstract

Crime, which is as old as the history of humanity, is a phenomenon affecting societies with its causes and consequences. There are many factors that cause crime and interact with each other. These factors are handled by various disciplines and studies are being conducted to prevent crime. One of these disciplines is geography and tries to explain the role of space in crime formation. There is no doubt that crime takes place on a piece of space. The distribution of crime in space, its connections with other events and the cause-effect relationship and distribution are within the scope of geography.

The number of crimes committed in the settlement centers is directly related to the population. The greater the population in a settlement, the higher the likelihood of committing a crime. In this respect, with the cosmopolitan structure and population, the cities have higher capacities to produce crime than rural settlements. Its wealth, alienation and weakening social control mechanisms provide an ideal environment for committing crime in cities. One of these settlements is the city of Erzincan.

In this study, the types of crimes that occurred in the city of Erzincan and the crimes committed against the most common ones were examined. The distribution of crimes against the person and the socio-spatial differences affecting this distribution are examined. For this purpose, the crime statistics of 2017 were used. In the light of the data obtained, the relationship between the types of crimes committed against the person and urban land use and socioeconomic characteristics were discussed. Crime events were examined in terms of time and space and interpreted from a geographical point of view.

1. GİRİŞ

Bir toplumdaki insanların bir arada yaşayabilmeleri belli kuralların ve değer yargılarının varlığı ve toplumu oluşturan bireylerin bu kurallara uygun davranışlar göstermesiyle mümkün olmaktadır. Ancak biyolojik bir varlık olmasının yanı sıra sosyo-kültürel özelliklere sahip olan insan, zaman zaman bu kural ve değer yargılarının dışına çıkmaktadır. Bu durumda toplumun huzurunu bozan ve hukuk kurallarını ihlal eden suç olgusu ortaya çıkmaktadır.

Suç, insanlık tarihi kadar eski bir olgu olup, geçmişten günümüze kriminoloji, sosyoloji, hukuk, ekonomi, antropoloji vb. değişik bilimlerden ele alınmakta ve tanımlanmaya çalışılmaktadır. Suç, kriminolojide "toplumun çoğunluğu tarafından tehlikeli olarak nitelendirilen ihmal ve icra niteliğindeki eylemler" hukuki açıdan, "topluma zarar verdiği ya da tehlikeli olduğu kanun koyucu tarafından kabul edilen ve belirtilen eylem, davranış, tavır ve hareket" sosyolojide ise "toplum halinde yaşama koşullarına yönelik saldırı" olarak tanımlanmaktadır (Dönmezer, 1994: 48).

Suç, bütün toplumlarda görülen evrensel bir olgudur. Bireyin suç işlemediği bir toplumu hayal etmek mümkün değildir. Dünyanın birçok yerinde farklı toplumlarda farklı kurallar ve değer yargıları içinde yaşayan birey, kendi arzularını, isteklerini karşılamaya çalışırken bazen içinde yaşadığı toplumun kurallarına aykırı davranışlar gösterebilmektedir (Sargın ve Temurçin, 2011: 13). Bu nedenle suç ve suçlu üzerinde durulması gereken ve çözüm bekleyen önemli sorunlar arasında yer almaktadır.

Suç olayının ortaya çıkmasında çok sayıda etken etkileşim halindedir. Çünkü suç, sosyo-ekonomik, politik, fiziksel, psikolojik koşullar ile çevrenin birlikteliği ile ortaya çıkmaktadır. Herhangi bir suç yasa, suçlu, mağdur ve mekândan oluşan dört farklı boyuta sahiptir. Burada mekân aynı zamanda diğer üç boyutun etkileşim içinde olduğu ve suçun meydana geldiği bir yerdir. Bu çerçevede suçların nedenlerinin tespiti, önlenmesi ve mücadele edilebilmesi için suçun meydana geldiği alanların ve mekânsal özelliklerinin bilinmesi gerekmektedir (Aliağaoğlu, 2007: 5-6). Kuşkusuz suç olayı bir mekân üzerinde meydana gelmesi nedeniyle insan-mekan etkileşimini inceleyen coğrafya biliminin de ilgi alanına girmektedir. Coğrafya kendi ilkeleri çerçevesinde suçun daha çok meydana geldiği yer, suçun coğrafi mekandaki dağılışı, hangi olaylarla bağlantılı olduğu ve neden-sonuç ilişkisi üzerinde durmaktadır.

Suç olayı bir mekân üzerinde meydana gelmesinden dolayı mekânsal özelliklerden önemli ölçüde etkilenmektedir. Mekânın coğrafi konumu, fiziksel çevre özellikleri ve beşeri faktörler suç üzerindeki başlıca amillerdir. Bunlardan yeryüzü şekilleri, iklim ve diğer doğal çevre koşulları suç olayları üzerinde etkilidir. Nitekim dağlık alanlar suçluların barınması için ideal ortama sahiptir. Keza iklim koşulları ve elemanları da yeryüzünde suçluların dağılışını etkilemektedir. Soğuk iklim koşulları mala karşı, sıcak iklim koşulları ise kişilere karşı işlenen suçların artmasına önemli derecede etki etmektedir. Coğrafi konum ise, ülkelerin belli suçların odak noktası olmasında ve insanların suça itilmesinde temel etkenlerden biri olabilmektedir (Özey, 2004: 390-391). Suç aynı zamanda mekân tüketmektedir ve onun için mekâna kazanmıştır. Suç mekân içinde var olurken işaret bırakmaktadır. Örneğin, özel ve kamusal mülklere zarar veren çete üyeleri veya yasadışı örgütlerin eylemleri bir bölgeye zarar verdiğinde, buralardan ürken insanların kaçarak bu alanları boşalttıkları görülebilmektedir. Eylem devam etmese de çevrenin güvenlik duygusu yaratma kapasitesinin azalması ile mekânlar terk edilerek boşaltılabilmektedir (Yılmaz, 2006: 328). Mekâna kazınan bu olumsuz imaj, aynı zamanda o bölgedeki mülklerin değerini de düşürebilmektedir.

Modernleşme, sanayileşme, sosyal hareketlilik, kentleşme, aile yapısı, akraba grubu, kültürel yapı, sosyalleşme biçimi, medeni durum, öğrenim düzeyi, din, yerleşim yeri, sınıfsal konum, işsizlik ve yoksulluk gibi faktörler ise suç türleri üzerinde etkili başlıca beşeri faktörler arasında yer almaktadır (Kızmaz, 2003: 280). Bu bağlamda yerleşim yerinin konumu ve şehir içi arazi kullanımı ile suç türleri arasında yakın bir bağlantı bulunmaktadır. Mesela kentlerdeki merkezi iş alanı ile ikametgâh

alanlarında işlenen suçlar birbirinden farklılık gösterebilmektedir.

Suçun mekândaki dağılımı göz önüne alındığında kentlerde yoğunlaştığı ve bu alanlardaki miktarının artma eğiliminde olduğu görülmektedir. Özellikle nüfus miktarlarının ve yoğunluğunun arttığı alanlarda suç oranları da artmaktadır (Ratcliffe and McCullagh, 1999: 385-398). Kentler kolay saklanabilme imkânına sahip olduğu gibi kişiyi tahrik eden birçok şeyi (her taraf yiyecek ve içecek dolu) de içinde barındırmaktadır. Buna karşılık birçok insanın bunları satın alacak maddi gücü yoktur (Soyaslan, 2003: 102). Bu nedenle kentler özellikle büyük kentler kalabalık ve heterojen nüfus yapısı, sahip olduğu zenginlik, yabancılaşma ve zayıflayan sosyal denetim mekanizmaları nedeniyle suçun işlenmesi için ideal bir ortam oluştururlar.

Kentlerin insan hareketlerine bağlı olarak nüfusunun hızla artması, özellikle kentsel yerleşimleri sosyal kontrolün azaldığı mekânlara dönüştürmektedir. Bu değişim nedeniyle, kentlerde topluma ve kente karşı işlenen suçların oluşmaması ve engellenmesi önem kazanmıştır. Belirtilen dönüşüm nedeniyle, 21. yüzyılda kentlerin en önemli sorunu, geçmişinde de görüldüğü gibi, güvenliğin sağlanması olmuştur (Aksoy, 2007: 11).

Kentleşme olgusu toplumlar üzerinde her zaman olumlu etkiler meydana getirmemektedir. Bu süreç içerisinde aile, din gibi toplumu bir arada tutmaya yarayan kurumlarda çözümler yaşanabilmektedir. Bu yapısal olumsuzlukların yanında bireylerin kente uyum sağlayamaması alt kültür gruplarının varlığı, bu kültürlerle etkileşim içerisine girmenin kolaylığı gibi daha küçük düzeyde, bireyler üzerinde olumsuz etki oluşturabilecek özellikler, kentleşme-suç arasında bir ilişki kurulmasına olanak tanımaktadır (Gökulu, 2010: 214). Nitekim Türkiye’de de 1950’li yıllardan itibaren hız kazanan kentleşme süreci, batılı ülkelerde olduğu gibi sanayileşmeyle birlikte gerçekleşmemiş, göçe bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Tarıma makinenin girmesi ve bu nedenle kırdaki emek fazlalığının ortaya çıkmasıyla iş olanaklarının azalması, güvenliğe bağlı sorunlar, kentlerde yaşam koşullarının köye göre daha iyi olması gibi farklı nedenlerle kentler hızlı bir şekilde kalabalıklaşmıştır (Sipahi, 2016: 2159). Kuşkusuz bu kümülatif nüfus sağlıklı bir kent dokusunun oluşmamasını da büyük ölçüde sekteye uğratmıştır. Kente gelen göçmenleri sorunsuz bir biçimde bütünleştirecek fiziksel, ekonomik ve sosyo-kültürel altyapının zayıflığı ya da olmayışı kısa sürede kentlerde suç olaylarının artışına neden olmuştur. Bu nedenle toplumsal bir sorun olan suç olgusu, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de 1950’lerden bu yana artarak kentleri etkileyen temel sorunlardan biri haline gelmiştir. Bu artışta, gelir dağılımındaki eşitsizlikler, iç göç ve göçle gelen kentleşme sorunları, mekânsal eşitsizlikler, kentte süregelen göreceli sosyal yoksunluk ve ayrışma, kentsel çelişki ve gerilimler gibi nedenlerin büyük etkilerinin olduğu söylenebilir (Özden, Ün ve İnce, 2007: 2).

Ülkemizde önemli bir toplumsal sorun olan suç olayı ve suçu önleme ile ilgili başta sosyoloji ve kriminoloji olmak üzere farklı bilim çevreleri tarafından araştırmalar yapılmaktadır. Kuşkusuz suçun insan tarafından bir mekân üzerinde işlenmesi onun sosyal ve mekânsal özelliğini ön plana çıkarmakta ve konunun coğrafyacılar nezdinde irdelenmesini zorunlu hale getirmektedir (Karakaş, 2005: 58). Dolayısıyla coğrafyacılar da suç konusuna son yıllarda yönelerek gerek genel anlamda gerekse yerel ölçekte çalışmalar yaparak, suçun mekânla olan bağlantısı, mekânın suç üretme potansiyeli, demografik ve sosyo-kültürel yapı ile suç arasındaki ilişki üzerinde durmaktadırlar. Coğrafyacılar tarafından yapılan bu çalışmalarla suçun toplum üzerindeki çok yönlü olumsuz etkilerinin ve ekonomik zararlarının azaltılması, kamunun ve toplumun farkındalığının artırılması amaçlanmaktadır (Aliğaoğlu, 2007: 2).

Bu çerçevede çalışmada, Erzincan kenti ölçeğinde polis sorumluluk bölgesindeki suç çeşitleri ile mekânsal dağılışı arasında bağlantı kurulmaktadır. Suç türlerinin kentin mahallelerine göre dağılımı, nedenleri ve sonuçları ortaya konularak, kent içi arazi kullanımı ile suç çeşitleri ve sayısı arasındaki ilişki irdelenmektedir. Suçun, yılın hangi mevsiminde, hangi aylarında ve günün hangi saatlerinde

gerçekleştiği de mekân boyutunun yanında zaman boyutunun da incelenmesini zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle suçlar söz konusu dönemlere göre de tasnife tabi tutularak zaman boyutu ele alınmaktadır.

2. MATERYAL VE METOT

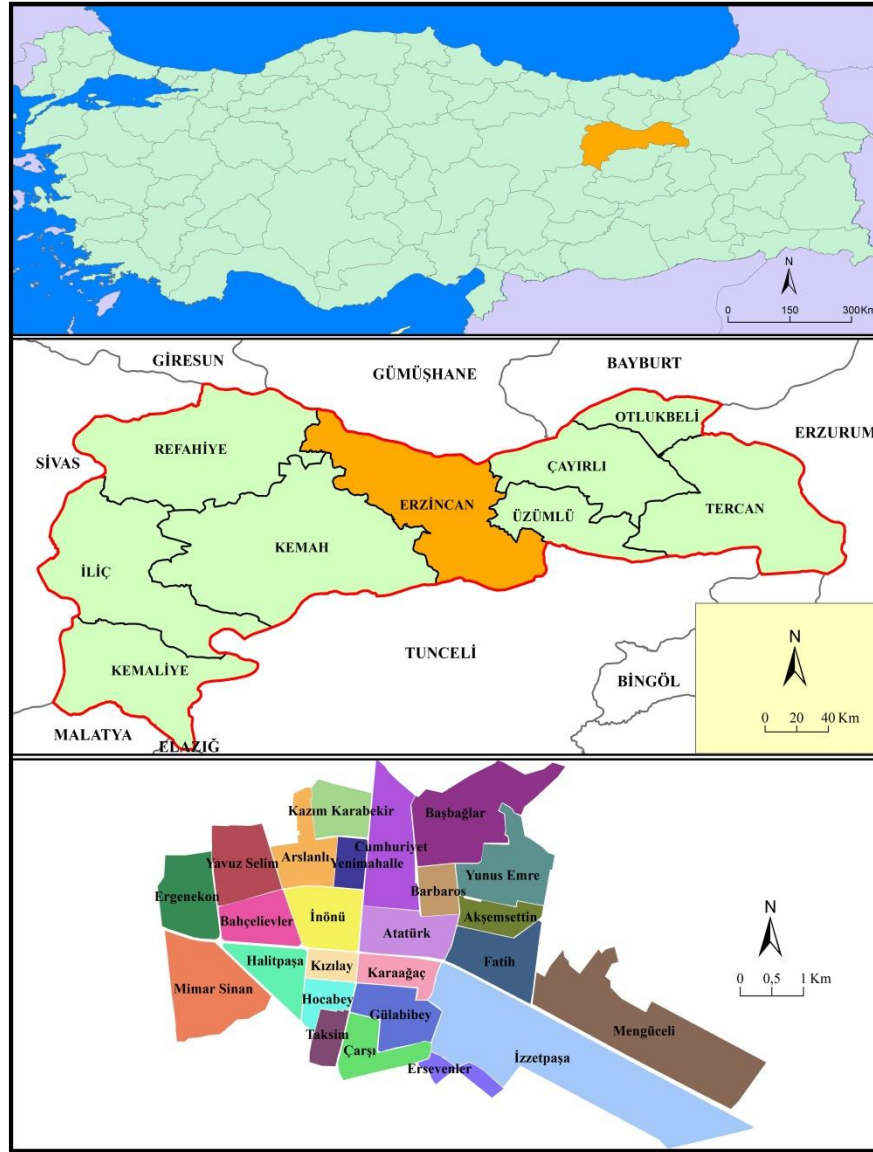
Suç ile ilgili yapılacak çalışmalarda belli adımların uygulanması gerekmektedir. Öncelikle suç, suç tipleri ve gerçekleştiği alanlar mı yoksa suçlular mı ön planda tutulacak bu belirlenmelidir. İkinci olarak ise mekânın boyutuna karar verilmeli ve çalışma yapılacak sahanın sınırları çizilmelidir (Karakaş, 2009: 26). Bunun yanında suçun toplumsal boyutu da göz önüne alındığında olumsuz etkilerini azaltmak ya da ortadan kaldırmak için çeşitli stratejiler uygulanmaktadır. Bunları mağdur merkezli, suçlu merkezli ve çevre merkezli suç önleme stratejileri olarak sıralamak mümkündür (Aliağaoğlu, 2007: 11). Çalışmamızda uygulanan strateji çevre merkezli olup, suçların mekânsal dağılışı özellikleri üzerinde durulmaktadır.

Erzincan kentindeki suçların mekânsal ve zamansal dağılışının yapıldığı bu çalışmada, istatistiksel analiz ve gözlem yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan temel veriler belirli kamu kurumlarından elde edilmiştir. Bunların başında Erzincan kenti polis sorumluluk bölgesindeki polis karakolları ve Erzincan İl Emniyet Müdürlüğü gelmektedir. Söz konusu bu kurumlardan alınan 2017 yılına ait veriler polis sorumluluk bölgesini kapsamaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu'ndan (TUİK) Erzincan kentindeki mahalle nüfusları, cinsiyete göre nüfus oranları, nüfusun yaş yapısı ve nüfusun eğitim düzeyini gösteren veriler temin edilmiştir. Erzincan imar planı ile ilgili dijital veriler, mahalle bazında hane sayıları (inşaat, diğer, tahsis, bina, arsa, kamu işyeri, özel işyeri, özel mevsimlik konut) ve şehirde pazar kurulan yerlerinin verileri Erzincan Belediyesi'nden alınmıştır. Kentteki lokanta, içkili lokanta, kahvehane, çay ocağı, internet kafelerin ikamet adresleri alınmış ve bunların mahallelere göre dağılımı yapılmıştır. Ayrıca Erzincan Belediyesinden umuma açık işyeri, sıhhi müessese, gayri sıhhi müesseselerin sayıları alınıp, gerekli tasnif yapılmıştır. Çalışmada elde edilen veriler tasnife tutularak tablolar, grafikler ve haritalardan olayların anlamlandırılması ve yorumlanmasında büyük oranda faydalanılmıştır.

3. ÇALIŞMA ALANININ KONUMU VE GENEL ÖZELLİKLERİ

Erzincan ili, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde yer almaktadır. İl arazisi doğudan Erzurum, güneydoğudan Bingöl, kuzeyden Bayburt ve Gümüşhane, kuzeybatıdan Giresun, batıdan Sivas, güneyden Tunceli, güneybatıdan ise Elazığ ve Malatya illeriyle çevrilidir (Şekil 1).

Çalışma alanı olarak seçilen Erzincan kenti, kuzeyinde aynı adı taşıyan ovanın kuzey kesiminde kurulmuştur. Yukarı Fırat Havzasını doğu-batı ve kuzey-güney yönünde aşan yolların kavşak noktasında yer almasından dolayı Erzincan ve çevresi tarihin eski dönemlerinden beri yerleşmeye sahne olmuştur. Bölgedeki ilk yerleşme bugünkü Altıntepe Höyüğü'nde yapılan kazılara göre M.Ö. 3000'li yıllara kadar geriye gitmektedir (Özgüç, 1961: 253-257). Sismik açıdan ülkemizin en riskli alanlarından biri olan Erzincan, tarih boyunca yaklaşık 60 civarında önemli deprem yaşamış ve bu depremler sonucunda birçok yerleşme ortadan kalkmış veya yer değiştirmiştir. Nitekim Erzincan kentinin de bugünkü yerine gelene kadar beş kez yer değiştirdiği ileri sürülmektedir (Altınbilek, 1997: 134). Bugünkü kent merkezi ise 1939 depreminden sonra iskân yeri olarak gelişmiştir.

Şekil 1. Erzincan kentinin yer bulduru haritası.

Verimli alüvyal bir ovada kurulmuş olan Erzincan kenti, ana ulaşım yolları üzerinde yer almasından dolayı tarihteki önemini korumuştur. Cumhuriyetle beraber yeni idari yapılanmada kurulan Erzincan ilinin yönetim merkezi olmuştur. Yönetim fonksiyonu başta olmak üzere kentsel fonksiyonları bünyesinde toplayan kent merkezi giderek nüfuslanarak çevresindeki yerleşmelerin çekim merkezi durumuna gelmiştir. Nitekim merkez ilçeyle birlikte 9 ilçeden oluşan Erzincan ili 2017 yılı ADNKS sonuçlarına göre 231511 nüfusa sahip olup, bunun %68,9'u (159589) merkez ilçe sınırları içerisinde yaşamaktadır. Bu nüfusun da %60,3'ü (96159)* çalışma alanı olarak seçilen olan Erzincan

* 30.04.2017 tarihinde yayınlanan Resmî Gazete'nin 30053 sayılı gazetede yer alan sınır tespit kararı ile Erzincan Merkez ilçesine bağlı Kavakyolu, Çukurkuyu, Yalnızbağ, Ulalar, Akyazı, Yoğurtlu, Demirkent, Yaylabaşı ve Geçit Belediyeleri ile Işıkpınar, Buğdaylı ve Büyükçakırman köylerinin tüzel kişiliklerinin kaldırılarak Erzincan Belediyesi sınırları içine katılması 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 11.'ci maddesi uyarınca uygun görülmüştür. Dolayısıyla 2019 Mart ayında yapılacak yerel seçimlerle birlikte kentin yeni belediye sınırları dahilindeki nüfusu 138 bin olacaktır.

kentinde ikamet etmektedir. Göç veren bir il durumundaki Erzincan'ın aynı zamanda çevresinden göç alması sosyal dokusunu da değiştirmektedir. Dolayısıyla özellikle kent merkezinde çevreden gelen göçle birlikte nüfusun arttığı ve sosyal yapının değişmesinin de suç olaylarını etkilediğini söyleyebiliriz.

4. ERZİNCAN KENTİNDE SUÇLARIN GENEL ÖZELLİKLERİ

Bilindiği gibi 5237 sayılı Yeni Türk Ceza Kanunu'na göre suçlar, dört kısımdan oluşmaktadır. Bunlar uluslararası suçlar, kişiye karşı suçlar, topluma karşı suçlar, millet ve devlete karşı suçlardır. Bu kanunda mal varlığına karşı işlenen suçlar kişiye karşı işlenen suçlar içerisinde yer almakla birlikte polis kayıtlarında ayrı bir suç türü olarak ele alınmaktadır. Biz de çalışmamızda bu suç türünü kişiye karşı işlenen suçların kapsamı dışında ele aldık.

Erzincan ili polis sorumluluk bölgelerinde 2017 yılında 5545 suç olayı gerçekleşmiştir. İlçe merkezlerini kapsayan suç dağılımına göre Erzincan merkez ilçesi suç miktarının ve oranının en yüksek olduğu yerdir. İl genelindeki suçların büyük kısmı (%84,7) Erzincan merkez ilçesi polis sorumluluk bölgesinde meydana gelmiştir. İliç kasabası %4 oranıyla merkez ilçeyi izlerken diğer ilçe merkezlerinin toplam oranı ise sadece %11,3 kadardır (Tablo 1). Bu verilerden de anlaşıldığı üzere suç olayı ile nüfus miktarı arasında pozitif bir korelasyon vardır. Nüfus toplanması aynı zamanda suçu kolaylaştıran önemli bir etkidir. Bu bağlamda ildeki nüfusun büyük kısmını barındıran Erzincan kenti suç olaylarının da başlıca toplanma merkezi durumundadır. Çünkü bir yerleşim birimindeki nüfus miktarı arttıkça iş bölümü çeşitlenmekte, birbirinden farklı özelliklere sahip insan sayısı artmakta, insan ilişkileri yoğunlaşmakta, komşuluk ilişkileri zayıflamakta, iletişimin tipi değişmekte ve bütün bunların sonucunda meydana gelen sosyal çözülme suç olaylarının artmasını adeta teşvik etmektedir (Uzun ve Aliağaoğlu, 2009: 436). Nüfusun az olduğu ilçe merkezlerinde ise genellikle homojen bir nüfus yapısının olması, toplumsal kontrol mekanizmasının varlığı ve geleneksel değerlerin ön planda olması gibi etkenlere bağlı olarak suç oranları da azalmaktadır.

Tablo 1. Erzincan ili ilçe merkezlerinin nüfus ve suç miktarları (2017).

İlçeler	Nüfus (2017)	Olay sayısı	Suç miktarları (%)	Suç oranları (100000'de)
Çayırlı	5333	66	1,2	1237
Erzincan	96159	4695	84,7	4882
İliç	3776	220	4,0	5826
Kemah	2713	60	1,1	2211
Kemaliye	2245	66	1,2	2939
Otlukbeli	1872	19	0,3	1014
Refahiye	4316	158	2,8	3660
Tercan	5608	98	1,9	1747
Üzümlü	8202	163	2,9	1987
Toplam	130224	5545	100	4258

Kaynak: Erzincan İl Emniyet Müdürlüğü, 2018.

Erzincan kentinde 2017 yılında toplam 4415 suç işlenmiştir. Kentte işlenen suçların %61,5'i (2715 olay) kişiye karşı işlenen suçları meydana getirmektedir. Geriye kalan suçların %19,4'ü (854 olay) mala karşı suçlar, %12,2'si (540 olay) topluma karşı işlenen suçlar, %3,2'si (141 olay) millete ve devlete karşı işlenen suçlar ve %3,7'si (165 olay) ise göçmen kaçaklığı, insan ticareti ve çeşitli kanunlara karşı gelme ya da muhalefet etme gibi suçlardan oluşmaktadır (Tablo 2, Şekil 2). Kentteki suçların büyük kısmında suç işleyen fail bilinmektedir. Nitekim 4415 suçtan 4308'inin (%97,6) faili bilinmektedir. Faili belli olmayan suç sayısı ise sadece 107'dir. Suç olayları büyük oranda erkekler tarafından gerçekleştirilmektedir. Nitekim kentte faili belli olan 4297 suçun 4089'una erkekler, 208'ine ise kadınlar karışmıştır. Kuşkusuz bunda erkeklerin dışarıda daha fazla zaman geçirmesinin etkisi oldukça

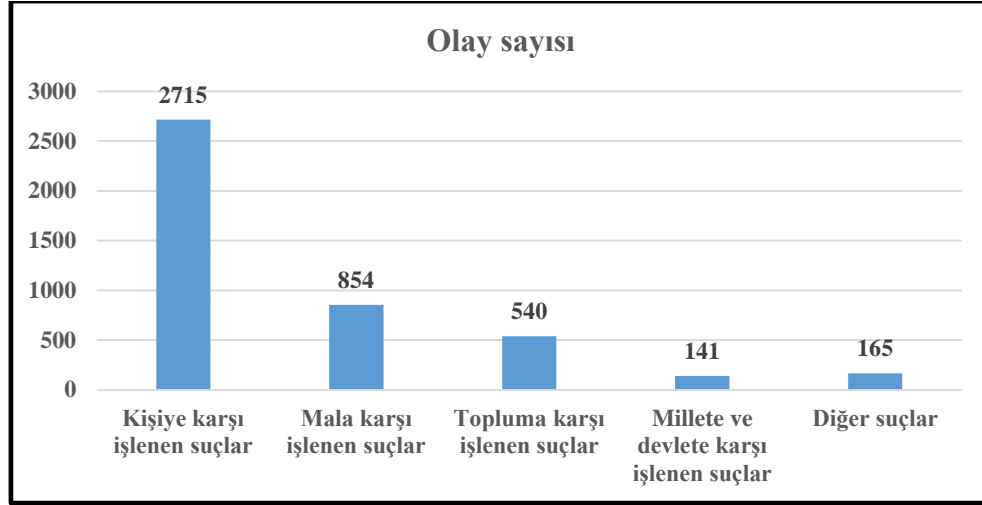
büyüktür. Suç işleyen faillerin yaş dilimlerine göre dağılımına bakıldığında, 486'sının 18 yaş ve altında, 3722'sinin ise 19 yaş ve üzerinde olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Erzincan kentinde işlenen suçların başlıca gruplara dağılışı (2017).

Suç türleri	Olay sayısı	%'si	Faili bilinen olay sayısı	Faili bilinmeyen olay sayısı
Kişiyeye karşı işlenen suçlar	2715	61,5	2684	31
Mala karşı işlenen suçlar	854	19,4	827	27
Topluma karşı işlenen suçlar	540	12,2	493	47
Millilete ve devlete karşı işlenen suçlar	141	3,2	141	-
Diğer suçlar	165	3,7	163	2
Toplam	4415	100	4308	107

Kaynak: Erzincan İl Emniyet Müdürlüğü, 2018.

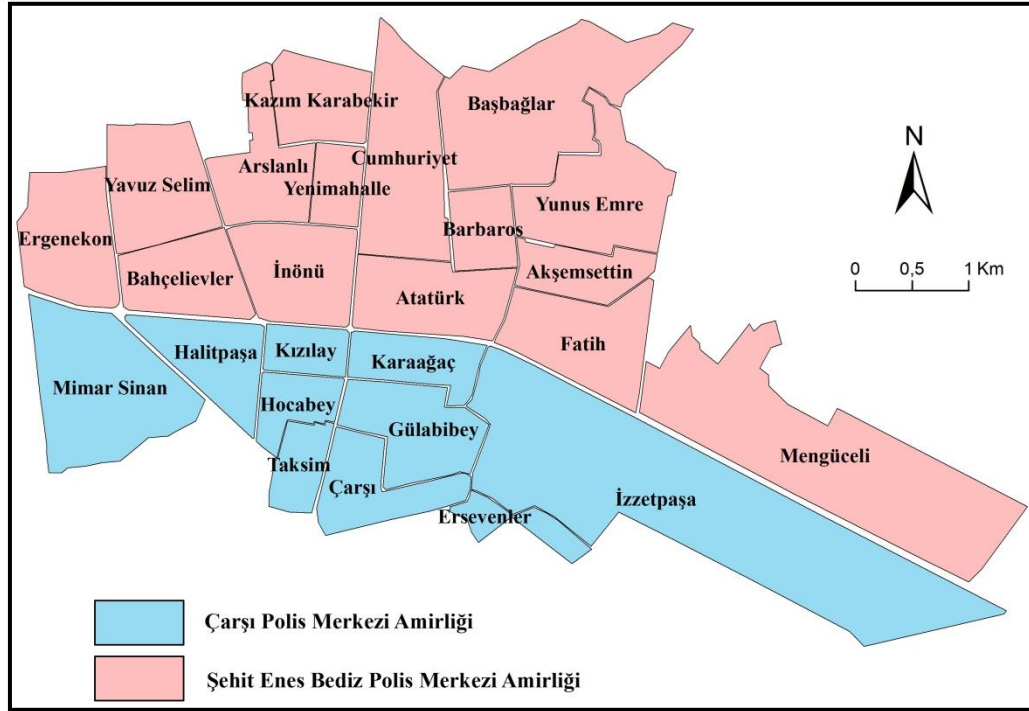
Şekil 2: Erzincan kentinde işlenen başlıca suç türleri (2017).

Kaynak: Erzincan İl Emniyet Müdürlüğü, 2018.

Çalışma alanı olarak seçilen Erzincan kenti 25 mahalleden oluşmaktadır (Harita). Bu mahallelerden Fevzipaşa-Halitpaşa caddelerinin kuzeyinde kalan mahalleler (Aslanlı, Atatürk, Akşemsettin, Bahçelievler, Barbaros, Başbağlar, Cumhuriyet Ergenekon, Fatih, İnönü, Kazım Karabekir, Mengüceli, Yavuz Selim, Yenimahalle ve Yunus Emre) Yenişehir Şehit Enes Bediz Polis Merkezi Amirliği'nin sorumluluk alanında kalmaktadır. Bu aksın güneyinde kalan Çarşı, Ersevenler, Gülabibey, Halitpaşa, Hocabey, İzzetpaşa, Karaağaç, Kızılay, Mimar Sinan ve Taksim mahalleleri ise Çarşı Polis Merkezi Amirliği sorumluluk alanında yer almaktadır* (Şekil 3). Şehit Enes Bediz Polis Merkezi Amirliği Ali Kemal Caddesi üzerinde bulunurken, Çarşı Polis Merkezi Amirliği ise devlet hastanesi karşısında 755 sokak üzerinde yer almaktadır.

* Çalışma alanı olarak Erzincan kenti seçildiğinden, Demirkent beldesine bağlı Osmanlı, Menderes ve Fatih mahalleleri ile Geçit beldesine bağlı Demetevler, Gazi ve Yenidoğan mahalleleri Şehit Enes Bediz Polis Amirliği, Ulalar beldesine bağlı Atatürk, Barış, Cumhuriyet, İnönü ve Üçkonak mahalleleri, Yoğurtlu beldesine bağlı Barış, Bayrak ve Cengiz Topel mahalleleri ile Yalnızbağ beldesine bağlı Mimar Sinan mahallesi de Çarşı Polis Amirliği sorumluluk sahasında yer almasına rağmen çalışma alanı dışında bırakılmıştır.

Şekil 3. Erzincan kentinde polis karakollarının sorumlu olduğu mahalleler (2018).

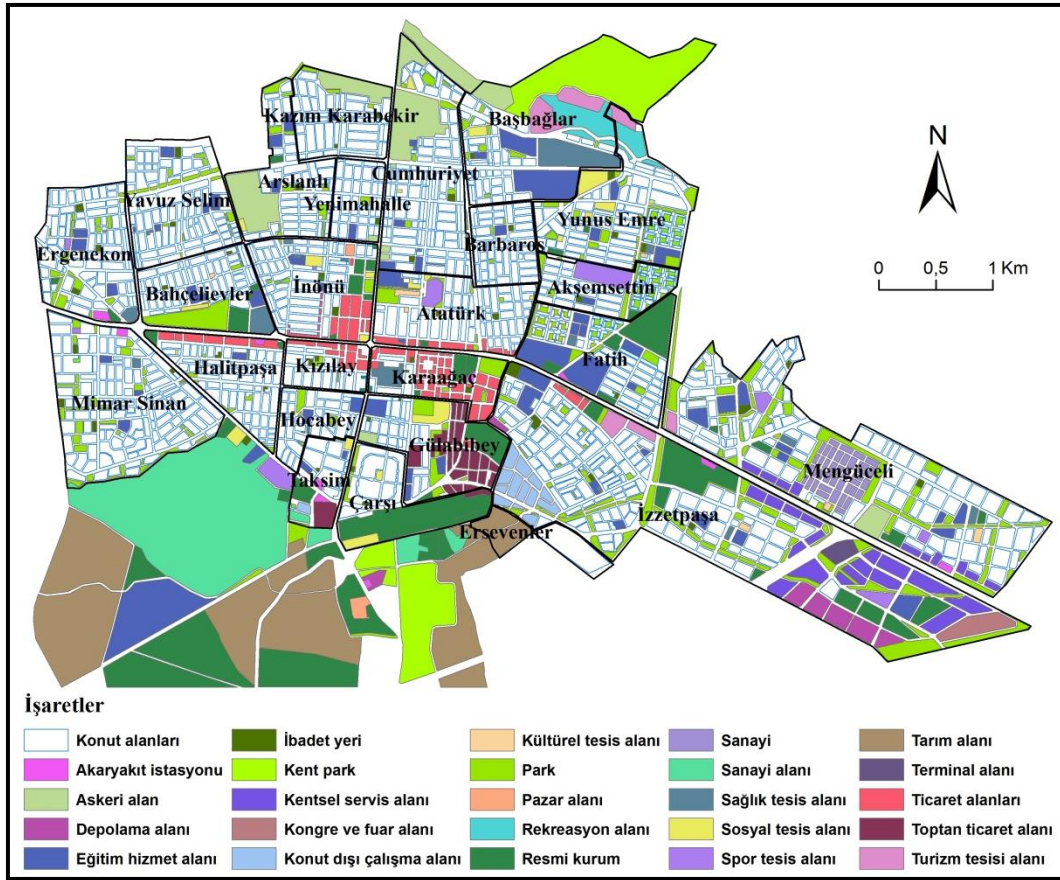
Söz konusu bu mahallelerden nüfusu en fazla olanı 10230 kişi ile Mimar Sinan mahallesidir. Yavuz Selim (7953 kişi), Ergenekon (7081 kişi) ve Cumhuriyet (6580 kişi) mahalleleri nüfusu fazla olan diğer mahallelerdir.

Erzincan kentinde suçun mahallelere göre dağılışı incelendiğinde, Atatürk Mahallesi suç olaylarının en fazla meydana geldiği mahalle olarak dikkati çekmektedir. Bu mahallede kentte suçların yaklaşık %13'ü işlenmiştir. Kuşkusuz bu durum mahallenin fonksiyonel özelliğinden kaynaklanmaktadır. Atatürk Mahallesi merkezi iş sahası içerisinde yer aldığından suç sayısı da diğer mahallelere göre daha fazladır. Bunun yanında Barış Manço Parkı, 13 Şubat Stadyumu, Erzincan Lisesi, Cumhuriyet Ortaokulu bu mahallenin sınırları içerisinde yer almaktadır. Ayrıca kentin önemli caddeleri arasında yer alan Kırklar, Zübeyde Hanım ve Nerim Tombul caddeleri trafik yoğunluğunun fazla olduğu yerler arasındadır. Kentte suç olaylarının en fazla görüldüğü ikinci mahalle %8,8 oranıyla İnönü Mahallesi'dir. Bu mahallede suç sayısının fazla olmasında önemli bir kısmının merkezi iş sahasında yer almasının payı büyüktür. Kuşkusuz hem ticari işyerlerinin fazlalığı hem de Cumartesi Pazarı'nın bu mahallede bulunması suç miktarlarını artırmıştır. Bir kısmı merkezi iş sahası içinde yer alan diğer kısmında ise atölye tipi sanayi tesislerinin yer aldığı Karaağaç Mahallesi suç sayısı bakımından üçüncü sırada gelmektedir. Görüldüğü gibi Erzincan kentinde merkezi iş sahası içerisinde kalan ticari hareketliliğin arttığı mahallelerde suç olayları da fazladır. Bir başka ifadeyle kent içi arazi kullanışı büyük oranda suç olaylarının dağılışını da etkilemektedir. Kentte en az suçun işlendiği mahalle 46 suç sayısı ile Barbaros Mahallesi'dir. Taksim, Arslanlı, Gülabibey, Yenimahalle, Çarşı, Hocabey mahalleleri de suçun az işlendiği diğer mahalleler arasında yer almaktadır. Bahçelievler, Mengüceli, Yavuz Selim, Yunus Emre mahalleleri ise orta ölçekte suçun işlendiği mahallelerdir (Tablo 3, Şekil 4).

Tablo 3. Erzincan kenti mahalle nüfusları ve suç sayıları (2017).

Mahalle Adı	Nüfus Miktarı	Suç Sayısı	Mahalle Adı	Nüfus Miktarı	Suç Sayısı
Akşemsettin	2481	89	Hocabey	1706	85
Arsılanlı	5642	76	İnönü	5425	387
Atatürk	5005	573	İzzetpaşa	2725	213
Bahçelievler	3629	121	Karaağaç	514	383
Barbaros	1989	46	Kazım Karabekir	3638	95
Başbağlar	4537	179	Kızılay	1403	236
Cumhuriyet	2749	275	Mengüceli	4067	162
Çarşı	6580	81	Mimar Sinan	10230	227
Ergenekon	7081	96	Taksim	1623	57
Erseverler	1068	96	Yavuz Selim	7953	115
Fatih	3833	251	Yenimahalle	2426	85
Gülabibey	1471	82	Yunus Emre	5669	131
Halitpaşa	2715	184	Toplam	96159	4325*

Kaynak: TÜİK ve Erzincan Emniyet Müdürlüğü verilerinden derlenmiştir.

Şekil 4. Erzincan kenti arazi kullanım haritası (2018).

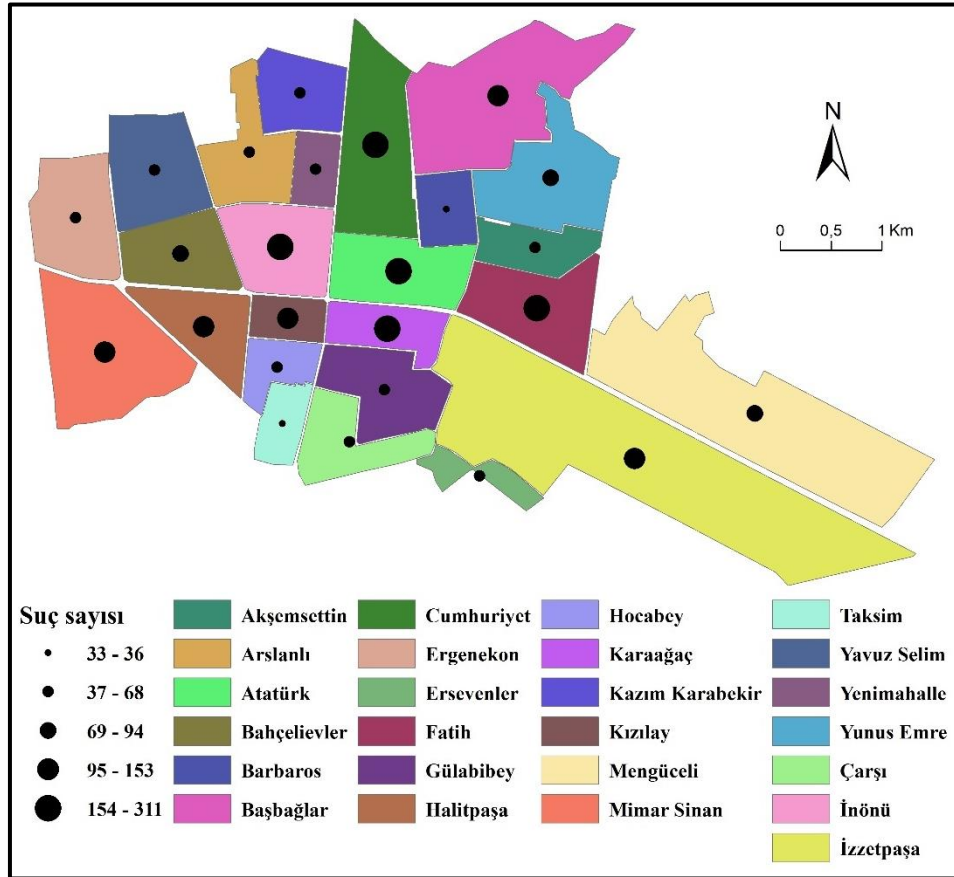
5. KİŞİYE KARŞI İŞLENEN SUÇLAR

Bilindiği gibi kişiyeye karşı işlenen suçların temelinde şiddet yatmaktadır. Şiddet, insanın fiziksel ve ruhsal bütünlüğüne yönelik her türlü maddi ve manevi olumsuzluktur. Bu olumsuzluğun temelinde

* Toplumla karşı işlenen suçlar arasında yer alan müstehcenlik suçuyla ilgili 90 suç olayı Erzincan Emniyet Müdürlüğü kayıtlarında mahalle adı belirtilmediğinden buraya dahil edilmemiştir.

ise güç ve saldırganlık yatmaktadır (Sezer, 2006: 192-193). Bu güç ve saldırganlık kişinin canını acıtmak, yaralamak, öldürmek ve mala zarar vermek amacıyla güç kullanıldığı takdirde kişiye yönelik şiddete dönüşmektedir (Özerkmen, 2012: 3). Söz konusu bu fiziksel şiddetin yanı sıra kişinin ruhsal bütünlüğüne yönelik olarak yapılan psikolojik şiddet de oldukça sık karşılaşılan bir durumdur.

Erzincan kentindeki suçlar içerisinde en büyük payı kişiye karşı işlenen suçlar oluşturmaktadır. Kentteki toplam 4415 suçun %61,5'i (2715 olay) kişiye karşı işlenmiştir. Bütün mahallelerde kişiye karşı suçların işlendiği görülmektedir. Suçların kentin mahallelerine dağılımı incelendiğinde, merkezi iş alanındaki alanlarda bir yoğunluk olduğu dikkati çekmektedir. Nitekim bu sahadaki Atatürk (311), Karaağaç (226), İnönü (208) ve Kızılay (128) mahalleleri en fazla suç işlenen alanlardır. Barbaros (33), Taksim (36) ve Arslanlı (51) mahalleleri ise en az suçun yaşandığı yerlerdir (Şekil 5).

Şekil 5. Erzincan kentinde kişiye karşı işlenen suçların mahallelere göre dağılımı (2017).

Kişiye karşı suçlar çok fazla türü olması nedeniyle 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu dikkate alınarak hayata karşı suçlar, vücut dokunulmazlığına karşı suçlar, cinsel dokunulmazlığa karşı suçlar, hürriyete karşı suçlar, şerefe karşı suçlar, çocuk düşürme, özel hayata ve hayatın gizliliğine karşı suçlar şeklinde gruplandırılmıştır. Bu gruplandırmaya göre vücut dokunulmazlığına karşı işlenen suçlar %51,6 oranıyla (1401 olay) kişiye karşı işlenen suçlar içerisinde en yüksek olan suç türüdür. Bu suç türünü %17,9 (487 olay) hürriyete karşı işlenen suçlar takip etmektedir. Şerefe karşı suçlar %6 (164 olay), hayata karşı suçlar %4,5 (121 olay), cinsel dokunulmazlığa karşı suçlar %3,7 (101 olay) ve diğer suçlar ise %15,6 (424 olay) oranına sahiptir. Kentte en az işlenen suçlar ise %0,6 (17 olay) oranıyla özel

hayata ve hayatın gizli alanına karşı suçlardır.

Kişiyeye karşı işlenen suçlarda faili bilinen kişi sayısı 2684 kadar olup, faili bilinmeyen kişi sayısı ise 31 kadardır. Görüldüğü gibi bu tür suçlarda failerin büyük kısmı bilinmektedir. Genel suçlarda olduğu gibi bu tür suçlarda da erkek suçluluğu egemen durumdadır. Kişiyeye karşı suçlar içerisinde kadın suçluluğunun en yüksek olduğu suç türü ise %43 oranıyla intihara teşebbüs olayıdır (Tablo 4).

Tablo 4: Erzincan kentinde kişiyeye karşı işlenmiş başlıca suç grupları (2017).

Başlıca suçlar	Olay sayısı	Şüphelinin durumu		Şüphelinin cinsiyeti	
		Faili bilinen olay sayısı	Faili bilinmeyen olay sayısı	Erkek	Kadın
Cebir	2	2	-	2	-
Cinsel saldırı	14	13	1	12	1
Cinsel taciz	39	38	1	37	1
Çocuğun cinsel istismarı	31	31	-	31	-
Çocuk düşürme	1	1	-	-	1
Hakaret	164	162	2	153	9
İntihar	3	3	-	3	-
İntihara teşebbüs	103	103	-	72	31
İş kazası	135	135	-	129	6
İş ve çalışma hürriyetinin ihlali	1	1	-	1	-
Kasten öldürme	2	2	-	2	-
Kasten öldürmeye teşebbüs	2	2	-	2	-
Kasten yaralama (Darp)	748	742	6	712	30
Kayıp şahıs	194	194	-	175	19
Kişilerin huzur ve sükûnunu bozma	103	101	2	96	5
Kişisel verileri hukuka aykırı olarak verme veya ele geçirmek	9	6	3	6	-
Kişisel verilerin kaydedilmesi	2	2	-	2	-
Kişiyi hürriyetinden yoksun kılma	21	20	1	19	1
Konut dokunulmazlığının ihlali	23	22	1	21	1
Özel hayatın gizliliğini ihlal	6	4	2	3	1
Reşit olmayanla cinsel ilişki	17	17	-	17	-
Şantaj	9	9	-	9	-
Şüpheli ölüm	8	8	-	8	-
Taksirle öldürme	3	3	-	3	-
Taksirle yaralama	653	641	12	625	16
Ateşli silahlar ve bıçaklar ile diğer aletler hakkında kanun kapsamında işlenen suçlar	25	25	-	25	-
Tehdit	328	328	-	322	6
Zehirlenme	69	69	-	55	14
Toplam	2715	2684	31	2542	142

Kaynak: Erzincan İl Emniyet Müdürlüğü, 2018.

5.1. Hayata Karşı Suçlar

Hayata karşı suçlar kasten öldürme, kasten öldürmeye teşebbüs, intihar, intihara teşebbüs, taksirle öldürme ve şüpheli ölüm suçlarından oluşmaktadır. Bunlar arasında insanlık açısından en kötü olanı şüphesiz öldürme olayıdır. Adam öldürme, genel olarak hukuka uygunluk nedeni olmadan kasıtlı veya taksirli bir davranışla bir insanın diğer bir insanı öldürmesidir (Hafizoğulları ve Ketizmen, 2008: 143). Kuşkusuz kasten adam öldürme suçu insanlıkla yaşıt bir suç olup, toplumsal hayatın vazgeçilmez unsuru olan insan hayatının sonlandırılmasıdır (Gökçen ve Balci, 2011: 95-96). Bu nedenledir ki bireyin

yaşam hakkının önemi ve toplumun çıkarından dolayı adam öldürme suçunun cezalandırılmasında Türk Ceza Kanunu'na göre müebbet hapis cezası verilmektedir. Erzincan kentinde 2017 yılında 2 kişi kasten öldürme, 3 kişi taksirle öldürme ve 8 kişi de şüpheli nedenlerle hayatını kaybetmiştir. Bunun yanında 2 kişi ise kasten öldürmeye teşebbüse maruz kalmıştır. Erzincan kentinde meydana gelen 13 öldürme ve şüpheli ölüm olayının 4'ü Mimar Sinan (2) ve Yavuz Selim (2) mahallelerinde gerçekleşmiştir. Atatürk, Başbağlar, Ergenekon, Fatih, İnönü, İzzetpaşa, Kızılay, Mengüceli ve Yunus Emre mahalleleri de diğer ölüm olaylarının yaşandığı yerlerdir. Öldürme olaylarının mahallelere göre dağılımına bakıldığında, kentin değişik sosyoekonomik özelliklere sahip yerlerinde görülebilmektedir. Her ne kadar Wolfgang "alt sınıf mensuplarında adam öldürme oranı daha yüksektir" (İçli, 2007: 148) şeklinde bir genelleme yapmış olsa da yüksek gelişmişlik seviyesine sahip Mimar Sinan ve Yavuz Selim mahallelerinin öldürme olayında ön plana çıktığı görülmektedir.

Erzincan kentinde 2017 yılında hayata karşı işlenen suçların büyük bir kısmını (106) intihar ve intihara teşebbüs oluşturmaktadır. Bilindiği gibi Dünya Sağlık Örgütü (WHO) 1974 yılında intihar eylemini "kişinin amacının bilincinde ve değişik derecelerde ölümcül amaçlı olarak kendine zarar vermesi" olarak tanımlamıştır (http://www.who.int/mental_health/media/en/426.pdf). Ancak son yıllarda Dünya Sağlık Örgütü (WHO) intiharı, intihar eylemi ve intihar girişimi olarak iki grupta ele almaktadır. Bunlardan intihar eylemi yani gerçek intiharlar ölümle sonuçlanırken, intihar girişimi veya intihara teşebbüs ise, kişinin kendisini yok etmek, zarar vermek ve zehirlenmek amacıyla gerçekleştirdiği intihara yönelik, ölümcül olmayan tüm istemli girişimleri içermektedir (Harmancı, 2014: 2). Kuşkusuz intihar zaman, mekân, yaş grubu, cinsiyet ve ırka göre büyük ölçüde değişen çok fazla faktörün etkileşimi ile ortaya çıkan karmaşık bir olgudur (Günay Aktaş, 2014: 12). Dolayısıyla intihar ve intihara teşebbüs eyleminde diğer değişkenlerin yanı sıra coğrafi faktörlerin de önemli derecede etkileri olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim mevsimlerin, hava koşullarının ve hatta güneşlenmenin insanların ruhsal durumları üzerinde önemli derecede etkili olduğu bilinmektedir.

Erzincan kentinde 2017 yılında 3 intihar olayı yaşanmıştır. İntihar olayı kentin farklı sosyoekonomik özelliklere sahip mahallelerinde görülebilmektedir. Bu nedenle olayı sadece ekonomik nedenlerle açıklamak mümkün olmayıp çok yönlü olarak ele alınması gerekmektedir. İntihar olayına katılanların tamamı erkeklerden oluşmaktadır.

Ölüme erişilmeyen intihar olarak tanımlanan intihara teşebbüs kentte en fazla karşılaşılan olaylardandır. Kentte 103 intihara teşebbüs olayı gerçekleşmiştir. Barbaros ve Karaağaç mahalleri dışındaki bütün mahallelerde intihara teşebbüs olayının yaşandığı görülmektedir. Kentte intihara teşebbüs olayının en fazla görüldüğü mahalle Cumhuriyet Mahallesi (9 olay) olup, onu Fatih (7 olay) ve Mimar Sinan (7 olay) mahalleleri takip etmektedir. İntihara teşebbüs eğilimi gün içerisinde inişli çıkışlı bir eğilim göstermedir. Bu açıdan en fazla olayın görüldüğü saat 9'ar olayla 17-18, 20-21 ve 21-22 arasındadır. Sabaha karşı ise önemli bir düşüş yaşanmaktadır. Gece saatlerindeki artış kuşkusuz mahremiyet ile ilgili olmalıdır. Haftanın günlerine göre dağılımında ise pazartesi (18) ve salı (18) ilk sırada gelmekte iken çarşamba (11) ve cumartesi (12) en az olayın yaşandığı günler olarak dikkati çekmektedir.

Tablo 5. Erzincan kentinde kişiye karşı işlenen suçların mahallelere göre dağılımı (2017).

Başlıca suçlar	AKŞEMSETTİN	ARSLANLI	ATATÜRK	BAHÇELİEVLER	BARBAROS	BAŞBAĞLAR	CUMHURİYET	ÇARŞI	ERGENEKON	ERSEVENLER	FATİH	GÜLABİBEY	HALİTPAŞA	HOCABEY	İNÖNÜ	İZZETPAŞA	KARAAĞAÇ	K. KARABEKİR	KIZILAY	MENGÜCELİ	MİMAR SİNAN	TAKSİM	YAVUZ SELİM	YENİMAHALLE	YUNUS EMRE	TOPLAM	
Cebir	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	
Cinsel saldırı	-	2	-	-	-	2	1	1	-	1	-	-	-	1	4	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	4

Cinsel taciz	-	3	1	2	-	-	2	1	2	2	2	-	2	1	3	-	4	-	4	2	5	-	2	-	1	3	9										
Çocuğun cinsel istismarı	2	-	2	2	-	2	4	2	-	2	1	-	2	1	1	1	2	2	-	2	1	-	-	1	1	3	1										
Çocuk düşürme	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1										
Hakaret	7	3	1	2	3	2	4	8	2	3	1	3	6	4	1	6	1	5	5	9	4	1	4	2	1	3	5	1	6	4							
İntihar	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3									
İntihara teşebbüs	5	5	5	5	-	6	9	3	5	3	7	2	2	5	5	5	-	6	3	4	7	2	4	2	3	3	1	0	3								
İş kazası	-	1	1	7	5	-	9	9	4	1	3	5	1	2	7	-	8	1	1	3	4	4	3	1	3	1	2	1	2	1	3	5					
İş ve çalışma hürriyetinin ihlali	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1				
Kasten öldürme	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	2				
Kasten öldürmeye teşebbüs	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2			
Kasten yaralama (Darp)	1	1	9	1	1	1	5	1	1	2	5	1	2	1	6	3	5	1	3	3	3	3	1	1	2	3	7	4	4	8	7	4	8				
Kayıp şahıs	2	5	1	5	3	3	1	5	3	4	1	6	2	8	2	6	1	3	5	6	3	1	5	2	5	4	9	1	9	4	1	9	4				
Kişilerin huzur ve sükununu bozma	3	5	1	3	2	2	7	8	1	3	-	2	-	4	-	1	2	3	8	2	2	3	9	1	5	1	7	1	0	3	1	0	3				
Kişisel verileri hukuka aykırı olarak verme veya ele geçirmek	1	-	1	-	-	-	1	1	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	9				
Kişisel verilerin kaydedilmesi	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2			
Kişiyi hürriyetinden yoksun kılma	-	-	3	1	-	2	3	-	-	1	1	-	1	-	1	5	1	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1		
Konut dokunulmazlığının ihlali	2	1	-	2	-	-	3	1	-	-	2	1	4	1	1	1	1	-	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2	3	
Özel hayatın gizliliğini ihlal	-	-	1	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6		
Reşit olmayanla cinsel ilişki	1	-	1	1	1	1	-	-	-	4	-	-	1	1	1	1	1	-	-	1	1	-	1	1	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	1	7	
Şantaj	-	1	1	-	-	1	1	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9	
Şüpheli ölüm	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	1	-	-	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	
Taksirle öldürme	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	
Taksirle yaralama	1	7	7	2	7	2	4	1	2	9	2	1	3	1	4	3	7	8	4	3	1	4	9	1	4	1	9	1	6	1	6	8	5	3	6	5	3
Ateşli silahlar ve bıçaklar ile diğer aletler hakkında kanun kapsamında işlenen suçlar	-	-	5	1	-	3	1	-	-	1	-	-	3	-	1	3	2	-	-	1	2	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	2	5	

Tehdit	5	6	4	9	3	1	2	1	6	5	9	8	1	6	3	1	3	7	2	8	1	2	3	5	1	3
Zehirlenme	2	-	5	2	1	1	3	1	5	2	4	1	2	8	1	1	4	4	1	5	5	2	6	1	2	6
Toplam	6	5	3	8	3	1	1	6	6	6	1	5	1	5	2	2	6	1	9	1	3	6	5	9	2	7
	3	1	1	5	3	4	8	0	5	1	9	8	7	8	0	3	2	4	4	5	6	8	5	4	1	5

5.2. Vücut Dokunulmazlığına Karşı Suçlar

Vücut dokunulmazlığına karşı işlenen suçlar 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'na göre kasten yaralama ve taksirle yaralama suçlarından oluşmaktadır. Bilindiği gibi kişinin vücut bütünlüğü ve beden dokunulmazlığı hakkı yaşama hakkını tamamlayan bir nitelik taşımakta olup, bu haliyle diğer hakları kullanabilmek için bir ön koşulu oluşturmaktadır. Başka bir ifadeyle vücut dokunulmazlığı diğer hak ve özgürlüklere temel teşkil etmektedir (Toker, 2013: 1).

Olağan faaliyet teorisine göre, zamansal ve mekânsal olarak yasal faaliyetler yasal olmayan faaliyetler için çekim alanı oluşturmaktadır. Bu çerçevede merkezi iş alanı ve çevresinde yoğunluk gösteren kahvehaneler ile lokanta ve benzeri işyerleri kasten yaralama suçları için önemli birer çekim merkezi durumundadır (Aliağaoğlu, 2007: 106). Gerçekten de Erzincan kentinin merkezi iş alanını oluşturan Atatürk, Cumhuriyet, İnönü ve Karaağaç mahalleleri aynı zamanda bu tür işyeri sayısının da yoğun olduğu sahalardır. Bu mahalleler aynı zamanda kentte vücut dokunulmazlığına karşı suçların en fazla işlendiği yerlerdir. Nitekim Atatürk Mahallesi kasten yaralama (99) suçunun en fazla görüldüğü mahalle olarak dikkati çekmektedir. Onu merkezi iş sahasındaki diğer mahalleler izlemektedir. Kastens yaralama suçunda Atatürk mahallesini İnönü Mahallesi (66), Karaağaç mahallesi (57) ve Cumhuriyet mahallesi (53) takip etmektedir. Benzer durum taksirle yaralama suçunda da görülmektedir. Atatürk Mahallesi 77 olay sayısı ile taksirle yaralama suçunun en fazla görüldüğü mahalledir. Karaağaç mahallesi ikinci (75), İnönü mahallesi üçüncü (49), Kızılay mahallesi dördüncü (43) ve Cumhuriyet mahallesi de beşinci (41) sırada gelmektedir.

Kasten yaralama suçunun zamansal dağılımı incelendiğinde, bu tür olayların genellikle öğleden sonra ya da akşam saatlerinde işlendiği göze çarpmaktadır. Nitekim en fazla olayın meydana geldiği zaman dilimi 20-21 arasındadır (65). Bu saat dilimini 13-14 saat dilimi (54) ve 19-20 saat dilimleri (52) ve 23-24 saat dilimleri (50) izlemektedir. Kuşkusuz kasten yaralama suçunun özellikle akşam saatlerinde meydana gelmesinde günlük iş stresi birikimi ve kısmen de alkol kullanımının etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Haftanın günlerine göre kasten yaralama suçu daha çok çalışma günleri olan hafta içinde işlenmektedir. Nitekim haftanın ilk günü olan Pazartesi aynı zamanda bu suçun en fazla (119) görüldüğü gün olarak dikkati çekmektedir. Perşembe (110) ve Salı (109) günleri diğer en fazla olayın meydana geldiği günlerdir. Cumartesi (98) ve Pazar (96) günleri ise olayların en az olduğu günlerdir. Kuşkusuz hafta içindeki iş ortamının stresi insanlar üzerinde olumsuz etki yapmakta ve olay sayısının artmasına neden olmaktadır.

Taksirle yaralama suçu, kasten yaralama suçundan bağımsız bir suç olup, fail yaralama sonucunun meydana gelmesini istememekte; ancak göstermesi gereken objektif dikkat ve özeni göstermediği için bu netice meydana gelmektedir (Centel, Zafer ve Çakmut, 2007: 182). Bir başka ifadeyle taksirle yaralamada kasten yaralamadan farklı olarak, suçluda yaralama neticesine yönelik doğrudan veya olası bir kasıt bulunmamaktadır. Suçlu, burada objektif özen yükümlülüğüne aykırı hareket etmesi nedeniyle öngörülebilir ve önlenbilir ölüm neticesini öngörmediği için, gerçekleşen yaralama neticesinden dolayı sorumlu tutulmaktadır (Tezcan, Erdem ve Önok, 2007: 172). Bu suç türü belirli niteliklere sahip kişilere özgü bir suç olmadığı için herkes tarafından işlenebilir (Apaydın, 2011:

64). Kent merkezleri nüfus yoğunluğunun fazla olması nedeniyle bu suç türünün de yaygın bir şekilde karşılaştığı alanlardır. Nitekim Erzincan kentinde de kasten yaralama suçu ile birlikte en fazla işlenen suç türü taksirle yaralama suçu olup, 2017 yılında 653 olay yaşanmıştır.

Taksirle yaralama suçunun kentin mahallelerine dağılımında, tıpkı kasten yaralama suçunda olduğu gibi merkezi iş sahasındaki mahalleler ilk sıralarda gelmektedir. Atatürk (77), Karaağaç (75), İnönü (49), Kızılay (43) ve Cumhuriyet mahallesi (41) bu suç türünün en fazla görüldüğü alanlardır. Buna karşılık Arslanlı (7), Barbaros (7), K. Karabekir (8) ve Yunus Emre (8) mahalleleri ise en az suçun işlendiği mahalleler olarak dikkati çekmektedir.

Taksirle yaralama suretiyle işlenen suç sayısı ile zaman ilişkisi günün saatlerine göre irdelendiğinde, bu tür olayların 17-19 saatleri ile 13-14 saatleri arasında zirve yaptığı görülmektedir. Olayların daha çok bu saatlerde görülmesi kuşkusuz mesai saatleri ve mesai çıkış saatlerine denk gelmesiyle açıklanabilir. Günlük çalışma zamanı ve akşam saatleri iş stresinin, trafik yoğunluğunun ve diğer aktivitelerin yoğunlaştığı zamanlardır.

Taksirle yaralama suçunun haftanın günlerine dağılımına bakıldığında, en fazla Pazartesi (113) ve Cuma (106) günlerinde işlendiği görülmektedir. Olayların özellikle mesai günlerinde meydana gelmesi ve mesai günlerinin ilk ve son günlerinde en fazla olay sayılarının görülmesi kuşkusuz sosyal ilişkilerin ve temasın yoğun olmasıyla ilgilidir.

5.3. Cinsel Dokunulmazlığa Karşı Suçlar

Cinsel dokunulmazlığa karşı suçlar 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda, cinsel saldırı, çocukların cinsel istismarı, reşit olmayanla cinsel ilişki ve cinsel taciz suçlarından oluşmaktadır. Ancak değişen ceza hukuku anlayışı ile bu suçların kanunda düzenleniş şekli pratikte eleştiriye maruz kalmıştır. Bu nedenle bu suçların işlenmesinin toplumda yarattığı tepkiler de göz önüne alınarak, 2014 yılında 6545 sayılı Türk Ceza Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun kapsamında bu suçlarda bazı değişiklikler yapılmış ve özellikle bu suçların karşılığında öngörülen cezalar artırılmıştır (Yokuş Sevük, 2015: 120). Gerçekten de cinsel suçlarla ilgili değişik kanunlar ve yaptırımlar uygulansa da her çağda ve toplumda suç türleri arasında yer bulmaktadır. Bu tür suçlar sözle ve elle sarkıntılıktan ırza geçmeye kadar farklı şekillerde gerçekleşmektedir.

Erzincan kentinde 101 cinsel dokunulmazlığa karşı suç işlenmiştir. Bunlardan 39'u cinsel taciz, 31'i çocuğun cinsel istismarı, 17'si reşit olmayanla cinsel ilişki ve 14'ü ise cinsel saldırı suçlarından oluşmaktadır. Cinsel suçların mahallelere dağılımında bazı farklılıklar söz konusudur. Gülabibey mahallesi hariç diğer bütün mahallelerde bu suç türlerinden birisi işlenmiştir. Merkezi iş alanı kentin en hareketli bölgesi olması nedeniyle cinsel suçların arttığı bir alandır. İnönü (9) ve Karaağaç (7) mahalleleri merkezi iş sahasında cinsel suçların yüksek olduğu mahallelerdir. Kentin kenar kısmında yer alan Ersevenler mahallesi 9 olay ile cinsel suçların zirve yaptığı bir alandır. Bu mahalle özellikle reşit olmayanla cinsel ilişki suçuyla ön plana çıkmaktadır. Kuşkusuz kentten fiziki ve düşük sosyokültürel nedenlerle ayırışma bunun başlıca sebepleri arasında yer almaktadır.

Cinsel suçların zamana göre dağılımı incelendiğinde, en fazla olayın 18-01 saat aralığında olduğu görülmektedir. Nitekim 46 cinsel suç olayı bu saat aralığında gerçekleşmiştir. Kuşkusuz bu durum her ne kadar kent içi aydınlatma sistemleri olsa da akşam karanlığından yararlanmayla ilgili olmalıdır. Cinsel suçlar özellikle hafta içi işlenmekte olup, cuma (25), çarşamba (20) ve salı (16) suç oranlarının da yükseldiği günlerdir.

5.4. Hürriyete Karşı Suçlar

Çok yönlü bir kavram olan hürriyet, asırlar boyu insanlığın üzerinde düşündüğü, tartıştığı, buna karşın tanımı ve kapsamı bakımından bir türlü fikir birliğine varamadığı bir kavramdır (Kapani,

2013: 3). Hatta hürriyet kavramı, zaman içinde farklı bakış açılarına göre ele alındığı gibi aynı zaman diliminde bile farklı ideolojilere ve sistemlere göre değişik anlamlar yüklenmiş ve kapsam bakımından da çok yönlülüğüyle dikkati çekmiştir (Cihan, 1978: 10). Tanımı ve kapsamı ne olursa olsun hürriyetin kaynağı kanun değil insandır. Bu bağlamda kişilere tanınan hürriyetler, kanunların ortaya koyduğu kavramlar olmayıp, kişilerin gerçek anlamdaki doğal haklarıdır (Yeşiloğlu, 2010: 7). Bu nedenle hürriyete karşı suçlar denilince kişinin iradesini yerine getirmesinin engellenmesi akla gelmelidir.

Türk Ceza Kanunu'nda hürriyete karşı suçlar 16 başlık altında incelenmiştir. Bunlar; tehdit, şantaj, cebir, kişiyi hürriyetinden yoksun kılma, eğitim ve öğretim hakkının engellenmesi, kamu hizmetlerinden yararlanma hakkının engellenmesi, siyasi hakların kullanılmasının engellenmesi, inanç, düşünce ve kanaat hürriyetinin kullanılmasının engelleme, konut dokunulmazlığının ihlali, iş ve çalışma hürriyetinin ihlali, sendikal hakların kullanılmasının engellenmesi, haksız arama, dilekçe hakkının kullanılmasının engellenmesi, nefret ve ayrımcılık, kişilerin huzur ve sükununu bozma, haberleşmenin engellenmesi suçlarından oluşmaktadır. Erzincan kentinde bu suçlardan tehdit, şantaj, cebir, kişiyi hürriyetinden yoksun kılma, konut dokunulmazlığının ihlali, iş ve çalışma hürriyetinin ihlali, kişilerin huzur ve sükûnunu bozma suçları emniyet kayıtlarına geçmiştir.

Erzincan kentinde hürriyete karşı işlenen toplam suç sayısı 487'dir. Bunlar içerisinde en sık rastlanana tehdit suçudur. Bu suç türü aynı zamanda kentte, kişiye karşı işlenen suçlar arasında kasten yaralama ve taksirle yaralama suçlarından sonra 328 olay sayısı ile üçüncü sırada gelmektedir. Hürriyete karşı diğer suçlar, kişilerin huzur ve sükûnunu bozma (103), konut dokunulmazlığının ihlali (23), kişiyi hürriyetinden yoksun kılma (21), şantaj (9), cebir (2) ve iş ve çalışma hürriyetinin ihlali (1) şeklinde sıralanmaktadır.

Kentte 2017 yılında bütün mahallelerde hürriyete karşı suçlardan biri işlenmiştir. Olay sayısının en fazla olduğu yer Atatürk mahallesidir. Bu mahalleyi suç sayısı bakımından İnönü (49), Karaağaç (48), Cumhuriyet (40) mahalleleri takip etmektedir. Kuşkusuz söz konusu bu mahallelerde olay sayısının fazlalığı, merkezi iş alanı içerisinde yer almaları dolayısıyla sosyal temasın yoğun olmasından kaynaklanmaktadır. Bu mahalleler aynı zamanda bazı kamu kurum ve kuruluşlarının da yer aldığı alanlardır. Hürriyete karşı suçların en az olduğu mahalleler ise Çarşı (3), Taksim (3) ve Barbaros (5) mahalleleridir.

Hürriyete karşı işlenen suçların zamansal boyutu ele alındığında, en fazla olay 15-16 saat aralığında (44) gerçekleşmiştir. 0-1 saat dilimi 42 olay sayısı ile ikinci sırada gelmektedir. Gece ile sabahın ilk saatleri de doğal olarak en az suçun işlendiği zaman aralığı olarak dikkati çekmektedir. Suç olaylarının haftanın günlerine dağılımı incelendiğinde özellikle hafta içinde yoğunlaştığı görülmektedir. Nitekim hafta içindeki günlerin tamamında olay sayısı 70'in üzerinde seyretmektedir. Pazartesi (91) hariç hafta içi günlerde (71 ile 77 arası) hürriyete karşı suçlar düzenli bir dağılım göstermektedir. Cumartesi (53) ve Pazar (51) ise en az olay sayısının yaşandığı günlerdir. Bu bakımdan hürriyete karşı işlenen suçların hafta sonundan ziyade hafta içinde işlendiği dikkati çekmektedir.

5.5. Şerefe Karşı Suçlar

Bilindiği gibi insan fiziki bir varlık olmanın yanında ona asıl değerini katan manevi varlığı ve değerleridir. Bu bağlamda kişinin şerefi, haysiyeti ve saygınlığı onun manevi kimliğinin bir parçasıdır (Özer, 2009: 1). Dolayısıyla ceza kanunlarımızda kişinin maddi varlığına yönelik fiillerin yanı sıra manevi varlığını zedeleyecek olan hareketler ve davranışlar da ceza kapsamına alınmıştır. Bu çerçevede Türk Ceza Kanunu'nda şerefe karşı suçlar, kişinin manevi varlığına yönelik saldırıları önlemeye, şeref hakkını korumaya yönelik suçlar olarak tanımlanmaktadır (Centel, Zafer ve Çakmut, 2007: 211). Bu suçlar iki başlık altında toplanmış olup, hakaret ve kişinin hatrasına hakaret suçlarından oluşmaktadır. Bunlardan hakaret çalışma alanımız olan Erzincan kentinde şerefe karşı işlenen başlıca suç türünü

oluşturmaktadır.

Hakaret kelimesi sözlük anlamı olarak onur kırma, onura dokunma veya küçültücü söz ya da davranış anlamlarına gelmektedir (TDK, 2005: 830). Hukuki anlamda ise, hakaret; “bir kimseye onur, şeref ve saygınlığını rencide edebilecek nitelikte somut bir fiil veya olgu isnat etmek veya sövmek suretiyle bir kimsenin onur, şeref ve saygınlığına saldırmaktır.”* Görüldüğü gibi hakaret, kişinin manevi şahsını hedef almakta ve onu rencide etmektedir.

Erzincan kentinde 2017 yılında hakaret suçuyla ilgili 164 olay yaşanmıştır. Hakaret olayı kişiyeye karşı işlenen suçlar arasında kasten yaralama, taksirle yaralama ve tehdit suçlarından sonra dördüncü en sık görülen suç türüdür. Bu suç türünün mekânsal dağılımı incelendiğinde, kentin bütün mahallelerinde görüldüğü dikkati çekmektedir. Kentte bu suçun en fazla görüldüğü alanlar Başbağlar (20), Karaağaç (15), Mimar Sinan (14), Atatürk (12) ve İnönü (12) mahalleleridir. Başbağlar mahallesinin hakaret suçunda öne çıkmasında kentin en önemli sağlık kuruluşu olan Mengücek Gazi Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nin burada yer almasının büyük etkisi bulunmaktadır. Hakaret olayının en fazla görüldüğü diğer mahalleler ise merkezi iş alanı içinde yer almakta olup, günlük sosyal temasın en yüksek olduğu sahalardır.

Hakaret suçunun zamansal değişimi ele alındığında, en fazla olayın 15-16 (16) ve 16-17 (16) saat dilimlerinde yaşandığı görülmektedir. Kuşkusuz bu durum hakaret suçu ile mesai saatleri arasında yakın bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Gerçekten de mesai saatleri içinde özellikle hastane gibi kamu kurumları insan ilişkilerinin de zirve yaptığı saatlerdir. Hakaret suçu diğer suçların büyük bir kısmında olduğu gibi daha çok hafta içinde işlenmektedir. Bu bakımdan pazartesi (29) ve çarşamba (29) en sık olayın yaşandığı günleri oluştururken, cumartesi (15) ve pazar (17) ise en az olayın yaşandığı günlerdir.

5.6. Özel Hayata ve Hayatın Gizli Alanına Karşı Suçlar

İlk çağlardan beri topluluklar halinde yaşayan insanların diğer insanlarla paylaşmadığı, kendine ait özel ve mahrem bir hayatı da bulunmaktadır. Bir başka ifadeyle özel hayat, toplumsal bir varlık olan insanın başkalarından ayrı, yalnızca kendine ait olan, sadece kendisinin belirlediği kişilere açtığı, bilinmesini istemediği ve korunmasını istediği hayattır. Bu bağlamda toplum içinde yaşayan her birey, özel ve mahrem hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahip olup, bu hakkı yasalarca da güvence altına alınmıştır (Korkmaz, 2014: 99). Özel hayatın gizliliğine karşı suçlar özel hayatın gizliliğini ihlal, kişisel verilerin kaydedilmesi ve verileri hukuka aykırı olarak verme veya ele geçirme suçlarından oluşmaktadır. Çalışma sahasında özel hayatın gizliliği ile ilgili 2017 yılında 17 olay yaşanmıştır. Bunlardan 9'u kişisel verileri hukuka aykırı olarak verme veya ele geçirmek, 6'sı özel hayatın gizliliğini ihlal, 2'si ise kişisel verilerin kaydedilmesi suçlarıdır. Kuşkusuz iletişim çağındaki teknolojik gelişmeler ve yenilikler özellikle kişisel verilerin hukuka aykırı olarak ele geçirilmesinde oldukça önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özel hayata karşı işlenen suçlar kentin değişik mahallelerine dağılmıştır. Ancak yine de bazı mahalleler suç olaylarının fazlalığıyla ön plana çıkmaktadır. Atatürk (4), Cumhuriyet (3) ve Yavuz Selim (2) mahalleleri bu suç türünün en fazla görüldüğü alanlardır. Gün içerisinde en fazla suç olayı 12-13 (4) saat diliminde olup, diğer suçlar ise mesai saatleri dışındaki zaman dilimlerinde işlenmiştir. Suç olaylarının haftanın günlerine dağılımında pazartesi (4), salı (3) ve çarşamba (3) günleri en fazla suç olayının işlendiği günlerdir. Bu durum bu tür suçların genellikle hafta içinde işlendiğini göstermektedir.

* Türk Ceza Kanunu'nun ikinci kısmının “şerefe karşı suçlar” başlıklı sekizinci bölümünde 125. maddenin birinci fıkrasında tanımlanmıştır.

5.7. Diğer Suçlar

Erzincan kentinde 2017 yılında diğer suçlar olarak tanımladığımız 424 olay yaşanmıştır. Bu tür suçlar zehirlenme, iş kazası, 6136 sayılı SKM ateşli silahlar ve bıçak ile diğer aletler hakkında kanun kapsamında işlenen suçlar ve kayıp şahıs gibi suçlardan meydana gelmektedir. Bunlar içerisinde kayıp şahıs (194) çalışma alanında en yaygın görülen diğer suç türüdür. İş kazası (135), zehirlenme (69) ve 6136 sayılı SKM ateşli silahlar ve bıçak ile diğer aletler hakkında kanun kapsamında işlenen suçlar (25) diğer önemli suç türleridir.

Diğer suçların mekânsal dağılımı incelendiğinde, Fatih (75), Atatürk (43), Cumhuriyet (28), İzzetpaşa (28) ve Karaağaç (24) mahalleleri en fazla olayın yaşandığı alanlardır. Ancak söz konusu bu mahallelerde bazı suç türleri ön plana çıkmaktadır. Örneğin Fatih mahallesindeki 75 olaydan 66'sı kayıp şahısla ilgilidir. Kuşkusuz bu tür suç olaylarının mekânsal analizini yapmak oldukça güçtür. Çünkü olayın meydana gelmesi birbirinden farklı yapıya ve özelliklere sahiptir. Bununla birlikte iş kazalarında olduğu gibi kentin merkezi iş alanı ile büyük ve küçük sanayi tesislerinin olduğu alanlar ön plana çıkmaktadır. Nitekim Atatürk (17), Karaağaç (13), Mimar Sinan (13) ve Gülabibey (12) mahalleleri iş kazalarının en fazla görüldüğü sahalardır. Atatürk mahallesi 5 olay sayısı ile 6136 sayılı SKM ateşli silahlar ve bıçak ile diğer aletler hakkında kanun kapsamında işlenen suçun en fazla olduğu mahalledir. Genellikle tek katlı bahçeli konutlardan oluşan ve ısınmada yaygın olarak sobanın kullanıldığı Hocabey mahallesi de 8 olay ile en fazla zehirlenmenin görüldüğü alandır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

İnsanoğlunun varlığıyla yaşıt olan suç olayı, nedenleri ve sonuçlarıyla toplumları olumsuz yönde etkilemektedir. Hızlı nüfus artışı ve bu nüfusun giderek daha fazla heterojen yapıya bürünen kentlerde toplanması suç olaylarının da artmasına neden olmaktadır. Kuşkusuz çok sayıda insanın yaşadığı kentlerde suç olayları her yerde aynı olmayıp kent içi arazi kullanımına göre farklılık gösterebilmektedir. Nitekim çok sayıda insanın günlük sosyal temasta bulunduğu merkezi iş alanları, kamu kurum ve kuruluşlarının toplandığı yerler, yaya yolları ve pazar alanları gibi yerler nüfus yoğunluğundan dolayı suçun en fazla işlendiği yerler olarak dikkati çekmektedir.

İl nüfusunun önemli bir kısmının yaşadığı Erzincan kentinde 2017 yılı itibariyle 4415 suç olayı yaşanmıştır. Bu suçlardan %61,5'u (2715) kişiye karşı işlenmiş suçlardan oluşmaktadır. Kişiye karşı işlenen suçlar içerisinde kasten yaralama, taksirle yaralama ve tehdit suçları %63,7 oranıyla (1729) kentte en yaygın görülen suç türleridir.

Erzincan kentinde kişiye karşı suçların kent genelindeki nicel dağılımında kent içi arazi kullanımının ön plana çıktığı görülmektedir. Suç olaylarının dağılımı kabaca merkezden çevreye doğru azalmaktadır. Nüfusun kalabalık, ticari işyerlerinin fazla olduğu ve sosyal etkileşimin yoğunlaştığı merkezi iş alanı suç oranlarının zirve yaptığı yerlerdir. Kuşkusuz sosyal etkileşim ile kişiye karşı suçlar arasında bir paralellik söz konusudur. Bu nedenle günlük temasın en fazla olduğu merkezi iş alanında yer alan Atatürk, İnönü ve Karaağaç mahalleleri kentte en fazla suç işlenen alanlardır. Bu mahalleler aynı yapıdan beslenen ve birbiriyle benzer suçların toplanma merkezleri olarak dikkati çekmektedir. Kentte merkezden uzaklaştıkça suç oranlarında ciddi bir azalmanın olduğu da gözlenmektedir. Suç olaylarının en az görüldüğü Barbaros ve Taksim mahalleleri çoğunlukla tek katlı ve bahçeli konutların yaygın olduğu, sosyal dokusu daha güçlü ve nüfusu da az olan mahallelerdir.

Kişiye karşı suçlar özellikle resmî kurumlarının ve ticari işyerlerinin açık olduğu hafta içinde daha fazla görülmektedir. Gün içerisinde sosyal temasın arttığı 9-24 saatleri arasında suç olayları en yüksek seviyeye çıkmaktadır.

Sonuç olarak, çevresindeki kırsal alanların çekim noktasında yer alan Erzincan kentinde

kentleşmenin de etkisiyle toplumsal yapı giderek çözülmekte ve birincil ilişkiler zayıflamaktadır. Kent hayatının stresli ortamı insanların daha gergin ve kişiler arası ilişkilerde daha saldırgan tavırlar göstermesine neden olmaktadır. Bu nedenle yoğun nüfusun karşılaşma alanları olan sahalar kişiyeye karşı suçların artmasını teşvik etmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, E. (2007). Suç ve Güvenli Kent Yaklaşımı. TMMOB Mimarlar Odası Bülteni; Kent ve Suç Dosyası, Bülten 55, 11-16.
- Aliağaoğlu, A. (2007). *Balıkesir Şehrinde Suçlar: Coğrafi Bir Yaklaşım* (2005). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Aliağaoğlu, A. ve Alaeddinoğlu, F. (2005). Erzurum Şehrinde Mala Karşı İşlenen Suçlar: Coğrafi Bir Yaklaşım. *Polis Bilimleri Dergisi*, 7(1), 17-42.
- Aliağaoğlu, A. ve Yılmaz Çıldam, S. (2016). Bandırma Şehrinde Suçlar (2006-2008): Coğrafi Bir Yaklaşım. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(35), 19-53.
- Apaydın, C. (2011). Taksirle Yaralama Suçu. *Ankara Barosu Dergisi*, Yıl:69, 2011/1, 59-114.
- Centel, N., Zafer, H. ve Çakmut, Ö. (2007). *Kişilere Karşı İşlenen Suçlar*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Cihan, E. (1978). *Cebir Kullanma Cürmü*. İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Çalışkan, V. ve Aksak, P. (2010). Çanakkale Kentinde Mala Karşı İşlenen Suçların Coğrafi Dağılışı Özelliklerinin İncelenmesi (2007). *Marmara Coğrafya Dergisi*, 22, 245-275.
- Dönmezer, S. (1994). *Kriminoloji*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Gökçen, A. ve Balcı, M. (2011). Kasten Öldürme Suçu (TCK. m.81). *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 17(1-2), 95-218.
- Gökulu, G. (2010). Kent Güvenliği Kentleşme ve Suç İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(1), 209-226.
- Günel, V. ve Şahinalp, M. S. (2009). Şanlıurfa Şehrindeki Hırsızlık Suçlarının Mekansal Analizi. *Polis Bilimleri Dergisi*, 11(1), 100-146.
- Günay Aktaş, S. (2014). *Türkiye'de İntihar (2002-2011)*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Gürbüz, M., Karabulut, M. ve Temir, Ö. (2013). Kayseri'de Oto ve Otodan Hırsızlık Suçlarının CBS ile Haritalandırılması ve Analizi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (1), 23-47.
- Gürbüz, M. ve Karabulut, M. (2008). Adana Beş Ocak Polis Karakolu Sorumluluk Bölgesinde Çocuk Suçlarının CBS ile Haritalandırılması ve Analizi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 331-346.
- Hafızoğulları, Z. ve Ketizmen, M. (2008). 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nda Hayata Karşı Suçlar. *Ankara Barosu Dergisi*, Yıl:66, 1, 143-154.
- Harmancı, P. (2014). Dünya'daki ve Türkiye'deki İntihar Vakalarının Sosyodemografik Özellikler Açısından İncelenmesi. 1. *Ulusal Sağlık Bilimleri Kongresi (Uluslararası Katılımlı) Bildiriler Kitabı*, 20-21 Kasım, Ankara.
- İçli, T. G. (2007). *Kriminoloji (7. Baskı)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kapani, M. (2013). *Kamu Hürriyetleri*. Ankara: Yetkin Hukuk Yayınları.
- Karakaş, E. (2004). Elazığ Şehrinde Hırsızlık Suç Dağılışı ve Özellikleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 19-37.
- Karakaş, E. (2005). Uygulamalı Coğrafyada Suç Haritaları I: Veri Kaynakları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 57-69.
- Karakaş, E. (2005). Uygulamalı Coğrafyada Suç Haritaları II: Suç Harita Tipleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 31-50.
- Karakaş, E. (2006). Elazığ Şehrinde Suçların Dağılışı ve Özellikleri. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 15, 83-112.
- Karakaş, E. (2009). Suç Coğrafyası Çalışmalarında Veri Kaynakları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 25-41.

- Karakaş, E., Arslan, H. ve Karadoğan, S. (2003). Suç Araştırmalarında CBS Sistemiyle Oluşturulan Haritaların Önemi. 1. *Polis Bilişim Sempozyumu*, İçişleri Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı, Ankara, 358-362.
- Karakaş, E. ve Sarıtarla, İ. H. (2016). Bilecik Kırsalında Zamana Göre Değişen Suçlara Coğrafi Bir Bakış: Hırsızlık. *Nature Sciences*, 11(2), 1-13.
- Kızmaz, Z. (2003). Ekonomik Yapı ve Suç: Bazı Araştırma Bulguları Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 279-304.
- Korkmaz, A. (2014). İnsan Hakları Bağlamında Özel Hayatın Gizliliği ve Korunması. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(Özel sayı 1), 99-103.
- Özçelik, Ö. (2006). *Balıkesir Merkez İlçesinin Suç Haritası*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Özden, P. P., Ün, K. H. ve İnce, Y. (2007). Kentsel Suç, Mekan ve Dönüşüm: Üsküdar ve Fatih İlçeleri Üzerinden Sorgulama. IV. *KAY-FOR Buluşması*, Kocaeli.
- Özer, Ö. (2009). *Hakaret Suçu*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Özerkmen, N. (2012). Toplumsal Bir Olgu Olarak Şiddet. *Akademik Bakış Dergisi*, 28, 1-19.
- Özey, R. (2004). İnsan Davranışları, Hukuk, Güvenlik, Suç ve Coğrafya. *Polis Dergisi*, 39, 386-393.
- Ratcliffe, J. H. and McCullagh, M. J. (1999). Hotbeds of crime and the search for spatial accuracy. *Geographical Systems*, 1(4), 385-398.
- Sargın, S. ve Temurçin, K. (2009). Türkiye'de Suçlar ve Mekansal Dağılışı. *International Davraz Congress (On Social and Economical Issues Shaping The World's Future)*, 24-27 Eylül 2009, Isparta, 2564-2584.
- Sargın, S. ve Temurçin, K. (2011). *Türkiye'nin Suç Coğrafyası*. Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Sezer, A. (2006). Şiddet ve Fanatizm. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(2), 191-209.
- Sipahi, E. B. (2016). Türkiye'de Kent Sakinlerinin Suç Korkuları Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), 2158-2169.
- Soyaslan, D. (1996). *Kriminoloji*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları No: 512.
- Taş, B. ve Akça, F. (2015). Coğrafi Bakış Açısıyla Ödemiş Şehrinde Kişiye Karşı İşlenen Suçlar. *Türk Coğrafya Dergisi*, 64, 61-68.
- Temurçin, K. ve Gürlevik, D. (2018). Almanya'da Suçun Coğrafi Açıklaması: Suçluluk, Göçmenlik ve Mekansallık. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 43, 16-45.
- Temurçin, K. ve Yakar, M. (2013). Türkiye Kırsalında Suçlar ve Suçların Türlerine Göre Dağılışı (1997). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(28), 403-431.
- Tezcan, D., Erdem, R. M. ve Önok, M. R. (2007). *Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Türkçe Sözlük, (2005). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Uğur, A. (2013). Denizli Şehrinde Mala Karşı İşlenen Suçlarının Mekansal Analizi. *Polis Bilimleri Dergisi*, 15(2), 1-37.
- Uzun, A. ve Aliğaoğlu, A. (2009). Tokat Şehrinde Mala Karşı Suçlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(8), 430-444.
- Yeşiloğlu, Y. (2010). *Tehdit Suçu*. Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yılmaz, A. ve Günay Ergün, S. (2006). Türkiye'de Şehir Asayiş Suçları: Dağılışı ve Başlıca Özellikleri. *Milli Eğitim, Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 170, 230-249.
- Yılmaz, A. ve Günay Ergün, S. (2005). Şehir Güvenliği, Coğrafya ve CBS (Samsun örneği). *Ege Üniversitesi Coğrafya Bölümü Sempozyumları III (Editör: M. Kirami ÖLGEN)*, İzmir, 323-327.
- Yıltrak, M. L. (2010). *Balıkesir İli Kırsalında Kişilere ve Mal Varlığına Karşı İşlenen Suçlar (2004-2008): Coğrafi Bir Yaklaşım*. Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Yokuş Sevük, H. (2015). 6545 Sayılı Kanun İle Cinsel Dokunulmazlığa Karşı Suçlarda Yapılan Değişikliklerin

Değerlendirilmesi. *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi*, 3(2), 119-145.
http://www.who.int/mental_health/media/en/426.pdf. Erişim tarihi: 25 Mayıs 2019,
http://www.who.int/mental_health/prevention/suicide/resource_jails_prisons.pdf. Erişim tarihi: 14 Mart 2019.

İzmir'deki Devlet Üniversitelerinin Web Sitelerinin Erişilebilirlik Açısından Değerlendirilmesi *

Dr. Öğr. Üyesi Tolga Çelik

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1548-4226>

Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, İzmir – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 14.04.2020

Kabul: 12.06.2020

On-line Yayın: 25.06.2020

Anahtar Kelimeler

Erişilebilirlik

W3C

WCAG

Engelli Hakları

Web Erişilebilirliği

Araştırma Makalesi

* Bu çalışma, 14-15 Aralık 2019'da İzmir'de gerçekleştirilen "TARAS SHEVCHENKO 4th INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES" isimli kongrede sunulan sözlü bildiriden üretilmiştir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.43589>

Öz

Bir internet sitesinin erişilebilirliği, web sitesinde sunulan içeriğin ve hizmetin engelli ve yaşlılar da dahil olmak üzere herkes tarafından erişilebilir, kullanılabilir ve anlaşılabilir durumda olması anlamına gelmektedir. Türkiye de, 2008 yılında imzaladığı Birleşmiş Milletler (BM) Engelli Hakları Sözleşmesi ile eğitim hizmetlerine tüm engellilerin tam olarak erişiminin önemini kabul etmiştir. Bu bağlamda kamu hizmeti sunan üniversitelerin de bu konuda sorumlulukları vardır. T.C. Kalkınma Bakanlığı ve TÜBİTAK BİLGEM Yazılım Teknolojileri Araştırma Enstitüsü tarafından tamamlanan Kamu İnternet Siteleri Rehberi (KAMİS) Projesi ile kamu hizmeti veren kurumların internet sitelerinin erişilebilir olabilmesi için yapılması gerekenlerin anlatıldığı bir rehber hazırlanmıştır. Bu rehberde TS EN ISO 9241-151 (İnsan-Sistem Etkileşiminin Ergonomisi Standartları), WCAG ve ISO/IEC 40500:2012 (Web İçeriği Kullanılabilirlik Standartları ve Kriteri) standartlarına uygun şekilde hazırlanmış bilgilendirici ve öğretici içerikler bulunmaktadır. Bu standartlara uyan web sitelerine Türk Standartları Enstitüsü Bilişim Teknolojileri Komisyonu tarafından Web Kullanıcı Arayüzü (TS EN ISO 9241-151) ve ISO/IEC 40500:2012 [Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.0] sertifikaları verilmektedir. Bu çalışmada amaç İzmir'de bulunan devlet üniversitelerinin internet sitelerinin erişilebilirlik testleri ile analiz edilerek ilgili standartlara ne kadar uyulduğunun ortaya konulmasıdır. Yapılan inceleme sonucunda üniversitelerin erişilebilirlik standartları konusunda yetersiz olduğu sonucuna varılmıştır. Engelli bireylerin devlet üniversitelerinin internet sayfalarını sorunsuz bir şekilde kullanabilmeleri mevcut durumda çok mümkün görünmemektedir.

Atf Bilgisi / Reference Information

Çelik, T. (2020). İzmir'deki Devlet Üniversitelerinin Web Sitelerinin Erişilebilirlik Açısından Değerlendirilmesi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 80, Summer, p. 469-480.

State Universities of İzmir of Websites Evaluation From The Viewpoint of Accessibility

Asst. Prof. Dr. Tolga Çelik

Ege University, Faculty of Communication, Department of Journalism, İzmir – TURKEY

Article History

Submitted: 14.04.2020

Accepted: 12.06.2020

Published Online: 25.06.2020

Key Words

Accessibility

W3C

WCAG

Disabled Rights

Web Accessibility

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.43589>

Abstract

The accessibility of a website means that the content and service offered on the website are available and understandable to everyone, including the disabled and the elderly. Turkey also has recognized the importance of training services must be fully accessible to all disabled people, regarding to United Nations (UN) Disability Rights Agreement which signed in 2008. Based on this, universities that provide public services also have responsibilities in this regard. The Public Internet Sites Guide (KAMİS) Project, completed by the Ministry of Development of Turkey and TÜBİTAK BİLGEM Software Technologies Research Institute, has prepared a guide that explains what needs to be done to make the websites of public service institutions accessible. This guide contains informative and instructive content prepared in accordance with TS EN ISO 9241-151 (Ergonomics Standards of Human-System Interaction Standards), WCAG and ISO / IEC 40500: 2012 (Web Content Usability Standards and Criteria). Websites that comply with these standards are granted the Web User Interface (TS EN ISO 9241-151) and ISO / IEC 40500: 2012 [Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.0] certificates by the Turkish Standards Institute Information Technologies Commission. The aim of this study is to analyze the websites of state universities in İzmir with the accessibility tests and to determine how much the relevant standards are complied with. If necessary, what needs to be done to overcome the deficiencies will be explained in the results and suggestions section. As a result of the examination, it was concluded that universities are insufficient regarding accessibility standards.

Web Erişilebilirliği

Bir ürün ya da servisin erişilebilir olması, o hizmete ya da ürüne herkesin herhangi bir engel ile karşılaşmadan rahatlıkla ulaşabilmesi anlamına gelmektedir. Web erişilebilirliği ise evrensel olarak kullanılan donanım, yazılım, dil, konum ve yetenekleri nasıl olursa olsun web sayfalarının herkes tarafından erişilebilir olması durumudur. Özellikle görme engelliler ve yaşlılar web sayfalarına erişim konusunda en fazla sorun yaşayan gruplar olarak kabul edilmektedir (WebAim, 2020).

Dünyada web standartlarını belirleyen W3C (World Wide Web Consortium) Web Erişilebilirlik Girişimi (WAI), dünyanın çeşitli yerlerindeki engellilik örgütleri, sanayi, hükümet ve araştırma laboratuvarlarından insanları bir araya getirerek Web'i işitsel, bilişsel, nörolojik, fiziksel, görme ve konuşma engeli olan kişilere erişilebilir hale getirmek için kılavuzlar ve kaynaklar geliştirmektedir (Lawton Henry & Liam , 2019).

Web Erişilebilirlik Girişimi yaptığı çalışmalar sonucunda WCAG 2.0 (Web Content Accessibility Guidelines - Web İçeriği Erişilebilirlik Kılavuzu) isimli bir web erişilebilirlik kılavuzu hazırlamıştır (Çelik, 2011: 28). WCAG 2.0 kılavuzu, Dünya Çapında Ağ Birliği (W3C) tarafından belirlenmiş ve uluslararası geçerliliğe sahip 61 kriterden oluşmaktadır. Belirlenen 61 kriter A Düzeyi (25 kriter), AA Düzeyi (13 kriter) ve AAA Düzeyi (23 kriter) olmak üzere 3 seviyeden oluşmaktadır (W3C, 2020).

- a. **A Düzeyi:** 25 Kriterden oluşan A Düzeyi ilkelere uyulmadığı takdirde erişim engeli bulunan kullanıcıların büyük bir çoğunluğu web sayfalarını etkin ve verimli bir şekilde kullanamayacaklardır. Bu sebeple bu seviye ilkelere uyularak web sitesi hazırlanması önemlidir.
- b. **AA Düzeyi:** 13 Kriterden oluşan AA Düzeyi ilkeler tavsiye edilen standartları kapsamaktadır. AA seviyesinde internet sitesi geliştirilmesi için A seviyesindeki şartların da yerine getirilmiş olması gerekmektedir.
- c. **AAA Düzeyi:** 23 Kriterden oluşan AAA Düzey ilkeler, bir internet sitesinin erişilebilirliği açısından ideal olan standartları içermektedir. Bu standartlara ulaşabilmesi için A, AA ve AAA seviyelerindeki tüm kriterlerin yerine getirilmiş olması gerekmektedir.

ARAŞTIRMA

Araştırma Konusu

Bu çalışmada İzmir'de bulunan devlet üniversitelerinin internet sitelerinin erişilebilirlik standartlarına uyumluluğu test edilecektir.

Kapsam ve Yöntem

İzmir'de bulunan 6 devlet üniversitesinin internet sitelerinin anasayfaları WCAG 2.0 (Web Accessibility Initiative (WAI), 2018) ilkelerine göre test yapan AChecker aracı (A Tutor, 2019) ile test edilmiştir. Elde edilen test sonuçları analiz ve tasnif sürecinden geçirilerek üniversitelerin internet sitelerinin erişilebilirlik kurallarına uygunluk durumu tespit edilerek çözüm önerileri ile birlikte listelenmiştir.

Tablo 1: <https://www.w3.org/TR/2008/REC-WCAG20-20081211/>

WCAG 2.0 Yönergeleri
1. Algılanabilir
1.1 Metinsel olmayan içerikler için metinsel alternatifler verilmelidir.
1.2 Video ve ses dosyaları için alternatif metinsel açıklama ve sesli açıklama verilmelidir.
1.3 Bilgi ve yapıyı bozmadan farklı şekillerde sunulabilecek içerikler oluşturulmalıdır.
1.4 Kullanıcıların içeriği rahatça gömesi ve duyması için arkaalan ile önalan birbirinden ayrılmalıdır.
2. Çalışılabilir
2.1 Tüm işlevler klavyeden kullanılabilir durumda olmalıdır.
2.2 Kullanıcıların içeriği okumak ve kullanmak için yeterli zamanı olmalıdır
2.3 İçerik kasımlara sebep olacak şekilde tasarlanmamalıdır.
2.4 Kullanıcıların gezinmelerine, içerikleri bulmalarına ve nerede olduklarını belirlemelerine yardımcı olacak yollar oluşturulmalıdır.
3. Anlaşılabilir
3.1 Metin içeriğini okunabilir ve anlaşılabilir olmalıdır.
3.2 Web sayfaları öngörülebilir şekilde çalışacak ve görünecek şekilde hazırlanmalıdır.
3.3 Kullanıcıların hataları önlemesine ve düzeltmesine yardımcı olunmalıdır.
4. Sağlam
4.1 Bugün ve gelecekteki kullanıcı ara yüzleri ile uyumlu bir alt yapı oluşturulmalıdır.

Bulgular

Üniversitelerin web sitelerinin ana sayfaları AChecker aracı ile test edildikten sonra ortaya çıkan hata frekans dağılımları Tablo 2'de gösterilmiştir.

472

Tablo 2: Üniversite web sitesi ana sayfalarının hata frekans dağılımları

ÜNİVERSİTE	BİLİNEN	OLASI	POTANSİYEL	TOPLAM
BAKIRÇAY	62	6	505	573
DOKUZ EYLÜL	117	0	892	1009
EGE	281	8	839	1128
İYTE	66	0	758	824
İZMİR DEMOKRASİ	28	0	698	726
KATİP ÇELEBİ	164	148	1320	1632

Bulgulara geçmeden önce belirtilmelidir ki; hata sayısı daha fazla olan üniversitenin erişilebilirlik ilkelerine daha az uyduğu gibi bir sonuca ulaşmak çok doğru bir tespit olmayacaktır. İnternet sayfalarındaki hata sayısının fazlalığını etkileyen en önemli unsur sayfada kullanılan içerik miktarıdır. İçerik arttıkça hata miktarı da paralel olarak artma eğilimindedir. Dolayısıyla incelemede dikkat edilmesi gereken unsur hata sayısından ziyade hata çeşitliliği olmalıdır. Örneğin sayfada çok sayıda görsel olan bir internet sayfasında görseller için "Alternatif Metin" ayarı yapılmadığı takdirde aynı hata türünden birçok hata tespit edilecektir.

Devlet üniversitelerinin internet sitelerinin sadece ana sayfaları kontrol edildiğinde elde edilen hata miktarları Tablo 2'de gösterilmektedir. Bu bulgu üniversitelerin internet sitelerinin erişilebilirlik ölçütlerine uygun olarak hazırlanmadığına işaret etmektedir. Bu kontrol 16 Kasım 2019 tarihinde

yapılmıştır. İnternet siteleri sürekli olarak güncellendiği için hata miktarları da günden güne farklılık gösterebilir. Hata sayısı azalabildiği gibi artma ihtimali de vardır. Burada önemli olan siteyi güncelleyen birimin erişilebilirlik ölçütlerine uyup uymadığıdır. Bu ölçütlerden haberdar olan ve bunu uygulamada da kullanan tasarımcıların internet sitelerinde erişilebilirlik konusunda hata neredeyse hiç çıkmamaktadır. Örneğin 8 Aralık 2019 tarihinde dünyanın en iyi üniversiteleri sıralamasında ilk sırada bulunan Oxford üniversitesinin (NTV, 2019) test edilen sitesinde 1 hata tespit edilmesi tesadüf değildir. Bu sitenin erişilebilirlik ölçütlerine uygun olarak hazırlandığını göstermektedir.

AChecker aracı analiz sonucunda 3 tip hata listelenmektedir. Bunlardan birincisi ve en önemli olanı “Bilinen” hatalardır. Yani erişilebilirlik ölçütlerine göre hata olduğu kesin olarak tespit edilmiş olanlardır. İkinci tip hatalar “Olası” hatalar, yani kesin olarak olmasa da hata olma ihtimali yüksek olan tespitler burada listelenmektedir. Üçüncü tip hatalar ise “Potansiyel”, yani hata olarak tespit edilmemiş fakat hata olmaya aday kodlamalardır. İnternet sitesi hazırlarken ideal olanı tabii ki her üç hata türünde de hatasızlıktır. Ancak erişilebilirlik ölçütleri açısından “Bilinen” hataların çözümü de bu sitenin büyük oranda erişilebilir bir site olduğunu gösterecektir.

Üniversitelerin hata sayıları tablosu incelendiğinde 28 ila 281 arasında bir bilinen hatalı kodlama yapıldığı görülmektedir. İlerleyen bölümde daha detaylı bir şekilde incelenecek olan kodlama hatalarının en çok hangi ölçütlere dikkat edilmeden tasarlandığı anlatılacaktır. Yine aynı tablodan İzmir Katip Çelebi Üniversitesi dışında kalan diğer üniversitelerin hiç ya da çok az miktarda olası hata yaptıkları görülmektedir. Potansiyel hata miktarlarının ise tüm üniversiteler için çok fazla sayıda olduğu görülmektedir.

Tablo 3: Üniversitelerin WCAG 2.0 bilinen erişilebilirlik hataları

Yönergeler	Bakırçay	D.Ü.	Ege	İYTE	Demokrasi	Katip Çelebi	TOPLAM
1. Algılanabilirlik							
1.1	18	0	21	8	20	50	117
1.2	0	0	0	0	0	0	0
1.3	0	0	5	8	2	10	25
1.4	41	96	250	35	5	86	513
2. Çalışılabilirlik							
2.1	0	0	0	0	0	0	0
2.2	0	0	0	0	0	0	0
2.3	0	0	0	0	0	0	0
2.4	2	21	2	7	0	10	42
3. Anlaşılabilirlik							
3.1	0	0	0	0	0	2	2
3.2	0	0	0	0	0	0	0
3.3	0	0	2	7	1	6	16
4. Sağlamlık							
4.1	1	0	1	1	0	0	3

Tablo 3'de üniversitelerin bilinen erişilebilirlik hatalarının dökümü görülmektedir. 4 Ana başlık, 12 alt başlık altında incelenen sayfaların hangi erişilebilirlik ölçütlerinde hatalı kodlama yaptıklarına bakıldığında en fazla “Algılanabilirlik” ana başlığında, 1.1. Metinsel olmayan içerikler için alternatif metin uyarı yapılması ve 1.4. Kullanıcıların içeriği rahatça algılaması için önalan ve arkaalan arasındaki

ayırt edilebilirlik ayarı yapılması alt başlıklarında hata yapıldığı görülmektedir. Bunun dışında "Çalışılabilirlik" ana başlığı altındaki 4 alt başlıktan ilk üçünde hiç hata tespit edilmemiş, sonuncu madde olan 2.4. Kullanıcıların gezinmelerine, içerikleri bulmalarına ve nerede olduklarını belirlemelerine yardımcı olacak yollar oluşturulması konusunda İzmir Demokrasi Üniversitesi hariç diğer tüm üniversitelerin hatalı kodlama yaptıkları tespit edilmiştir. "Anlaşılabilirlik" ana başlığındaki ilk maddede sadece İzmir Katip Çelebi Üniversitesi'nin 2 hatalı kodlamasının olduğu diğer üniversitelerin hata yapmadıkları, ikinci maddede hatasız oldukları, üçüncü maddede ise Bakırçay ve Dokuz Eylül Üniversiteleri hariç diğer üniversitelerin hatalı kodlama yaptıkları tespit edilmiştir. Burada tekrardan bir üniversitenin hata yapmamış olması kuralı bildiği ve uyguladığı anlamına gelmemektedir. Bu kural hatasına yol açacak içerik girilmediği için de hata tespit edilmemiş olması ihtimali yüksektir. Bunun net olarak ortaya konulabilmesi için tüm kodlar ve içerikler karşılaştırılmalı, site yöneticisi ile görüşülmelidir.

AChecker aracı test sonucunda tespit edilen tüm hataların detaylı bir şekilde PDF dokümanı olarak indirilebilmesine olanak sağlamaktadır. Bu dosyada hangi hatanın sayfanın hangi satırında ve hangi türde bir hata olduğu ve nasıl düzeltilebileceğine kadar yazmaktadır. Resim 1'de AChecker aracının test sonucunda verdiği dokümandan bir parça örnek görülmektedir. Bu örnekte 1.1 alt başlığında 1.1.1 nolu "Metinsel Olmayan İçerik" başarı kriteri ölçütünde hata tespit edildiği, Kontrol 1 nolu hata ile ilgili sayfanın 429 nolu satırının 27 nolu sütununda bulunan görsele alternatif metin ayarı yapılmadığı, bu hatanın düzeltilmesi için görselin "alt" etiketine alternatif metin girilmesi gerektiği belirtilmektedir.

1.1 Text Alternatives: Provide text alternatives for any non-text content

Success Criteria 1.1.1 Non-text Content (A)

Check 1: img element missing alt attribute.

Repair: Add an alt attribute to your img element.

✘ Line 429, Column 27:

```

```

Resim 1: AChecker aracı test sonuçlarına ilişkin bir örnek

Erişilebilirlik ölçütlerine uygun bir tasarım yapmak isteyen site yöneticisi bu aracı kullanarak hızlı ve kolay bir şekilde sitenin eksikliklerini giderebilir ve siteyi erişilebilir bir hale getirilebilir. Bu konuda araştırılması gereken bir husus da üniversitelerin web sitelerinde erişilebilirlik konusunu önemsemedikleri mi yoksa bu konuda bilgi sahibi olmadıkları mıdır. Bu çalışmanın daha ileriye taşınması için üniversite web sayfa yöneticileri ile görüşülerek bu konuda bilgi toplayıp belki sonrasında erişilebilirlik ölçütlerine uygun bir sitenin nasıl inşa edilebileceği konusunda üniversite yönetimleri ile ortaklaşa bir eğitim çalışması planlanabilir.

Test sonucunda elde edilen bulgularda üniversitelerin hata sayılarını ve türlerini daha detaylı bir şekilde inceleyecek olursak;

Tablo 4: Bakırçay Üniversitesi “bilinen” hatalar tablosu

Bakırçay Üniversitesi	
1. Algılanabilir	
1.1 Metinsel olmayan içerikler için metinsel alternatifler verilmelidir.	
Başarı Kriteri 1.1.1 Metinsel Olmayan İçerik (A)	
Kontrol 1: img elementinin alt özelliği yok	Hata Sayısı: 18
1.4 Kullanıcıların içeriği rahatça gömesi ve duyması için arkaplan ile önplan ayrılmalıdır.	
Başarı Kriteri 1.4.4 Text Yeniden Boyutlandırma (AA)	
Kontrol 116: b (bold) eleman kullanılmış	Hata Sayısı: 1
Kontrol 117: i (italic) eleman kullanılmış	Hata Sayısı: 40
2. Çalışılabilir	
2.4 Kullanıcıların gezinmelerine, içerikleri bulmalarına ve nerede olduklarını belirlemelerine yardımcı olacak yollar oluşturulmalıdır.	
Başarı Kriteri 2.4.6 Başlıklar ve Etiketler (AA)	
Kontrol 38: İççe Başlık Hatası	Hata Sayısı: 2
4. Sağlam	
4.1 Bugün ve gelecekteki kullanıcı arayüzleri ile uyumlu bir alt yapı oluşturulmalıdır.	
Başarı Kriteri 4.1.1 Ayırıştırma (A)	
Kontrol 185: id özelliği benzersiz değil	Hata Sayısı: 1

Tablo 4'teki Bakırçay Üniversitesi hata tablosu incelendiğinde, üç ana başlıkta, ikisi A seviye ikisi AA seviye olmak üzere dört başarı kriterinde, 3 A seviye hata kontrolünde 19 hata, 2 AA seviye hata kontrolünde 43 hata tespit edildiği görülmektedir. Burada A seviye, yani mutlaka düzeltilmesi gereken hataların 18 tanesinin görsellerin alternatif metin ayarının yapılmamasından kaynaklandığı, 1 tanesinin ise kullanılan id bilgisinin benzersiz olmamasından kaynaklı kod çakışması olduğu görülmektedir. AA seviye hatalardan da 41 tanesi biçimlendirme ayarlarında bold ve italic yerine em ve strong özelliğinin kullanılmamış olmasından kaynaklı ölçeklendirme sorunu olduğu görülmektedir. Bu ölçeklendirme sorunu farklı cihazlarda metin boyutunun düzgün bir şekilde ölçeklenebilmesi için gereklidir. Çalışılabilirlik ana başlığı altındaki AA seviye diğer hata ise sayfa içerisinde kullanılan H başlık etiketinin hiyerarşik olarak doğru biçimde kullanılmamış olmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 5: Dokuz Eylül Üniversitesi “bilinen” hatalar tablosu

Dokuz Eylül Üniversitesi	
1. Algılanabilir	
1.4 Kullanıcıların içeriği rahatça gömesi ve duyması için arkaplan ile önplan ayrılmalıdır.	
Başarı Kriteri 1.4.3 Kontrast (Minimum) (AA)	
Kontrol 301: Metnin rengi ile ögenin arka planı arasındaki kontrast WCAG2.0 Seviye AA'yı karşılamak için yeterli değil	Hata Sayısı: 21
Başarı Kriteri 1.4.4 Text Yeniden Boyutlandırma (AA)	
Kontrol 116: b (bold) eleman kullanılmış	Hata Sayısı: 3
Kontrol 117: i (italic) eleman kullanılmış	Hata Sayısı: 72
2. Çalışılabilir	
2.4 Kullanıcıların gezinmelerine, içerikleri bulmalarına ve nerede olduklarını belirlemelerine yardımcı olacak yollar oluşturulmalıdır.	
Başarı Kriteri 2.4.4 Bağlantı Amaçlı (Bağlamda) (A)	
Kontrol 174: Bağlantı metin içermiyor	Hata Sayısı: 21

Dokuz Eylül Üniversitesi'nin bilinen hatalar ile ilgili durumunu gösteren Tablo 4 incelendiğinde ise; iki ana başlık altındaki bir A seviye başarı kriterindeki tek kontrol numarasında 21 hata, AA seviyesindeki iki başarı kriterindeki 3 kontrol numarasında ise toplam 96 hata tespit edildiği görülmektedir. A seviye hatanın sayfada kullanılan bağlantılarda tanımlayıcı metin eksikliği olduğu görülmektedir. Sayfa içerisinde bağlantı kullanıldığında metin şeklinde ise kod içerisine bağlantının hedefini açıklayıcı bir yazı girilmeli, görsele bağlantı veriliyor ise alternatif metin ayarı yapılmalıdır. AA seviye hatalardan 75 tanesi bold ve italic kullanımı, 21 tanesi ise metin renginin yeterli kontrast sağlamamasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 6: Ege Üniversitesi "bilinen" hatalar tablosu

Ege Üniversitesi	
1. Algılanabilir	
1.1 Metinsel olmayan içerikler için metinsel alternatifler verilmelidir.	
Başarı Kriteri 1.1.1 Metinsel Olmayan İçerik (A)	
Kontrol 1: img elementinin alt özelliği yok	Hata Sayısı: 4
Kontrol 7: Bağlantı olarak kullanılan görselin alt etiketi yok	Hata Sayısı: 16
1.3 Bilgi ve yapıyı bozmadan farklı şekillerde sunulabilecek içerikler oluşturulmalıdır	
Başarı Kriteri 1.3.1 Bilgi ve İlişkiler (A)	
Kontrol 57: metin olarak girilmiş input elemanının label etiketi yok	Hata Sayısı: 2
Kontrol 213: Text elemanının label etiketinde yazı yok	Hata Sayısı: 2
Kontrol 208: Seçili elemanının label etiketinde yazı yok	Hata Sayısı: 1
1.4 Kullanıcıların içeriği rahatça görmesi ve duyması için arkaplan ile önplan ayrılmalıdır.	
Başarı Kriteri 1.4.3 Kontrast (Minimum) (AA)	
Kontrol 301: Metnin rengi ile ögenin arka planı arasındaki kontrast WCAG2.0 Seviye AA'yı karşılamak için yeterli değil	Hata Sayısı: 15
Başarı Kriteri 1.4.4 Text Yeniden Boyutlandırma (AA)	
Kontrol 116: b (bold) eleman kullanılmış	Hata Sayısı: 11
Kontrol 177: font etiketi kullanılmış	Hata Sayısı: 55
Kontrol 117: i (italic) eleman kullanılmış	Hata Sayısı: 168
2. Çalışılabilir	
2.4 Kullanıcıların gezinmelerine, içerikleri bulmalarına ve nerede olduklarını belirlemelerine yardımcı olacak yollar oluşturulmalıdır.	
Başarı Kriteri 2.4.6 Başlıklar ve Etiketler (AA)	
Kontrol 38: İç içe Başlık Hatası	Hata Sayısı: 2
3. Anlaşılabilir	
3.3 Kullanıcıların hataları önlemesine ve düzeltmesine yardımcı olunmalıdır.	
Başarı Kriteri 3.3.2 Etiketler veya Talimatlar (A)	
Kontrol 188: Etiket metni boş	Hata Sayısı: 2
4. Sağlam	
4.1 Bugün ve gelecekteki kullanıcı arayüzleri ile uyumlu bir alt yapı oluşturulmalıdır.	
Başarı Kriteri 4.1.1 Ayrıştırma (A)	
Kontrol 185: id özelliği benzersiz değil	Hata Sayısı: 1

Ege Üniversitesinin Tablo 6'daki hata miktarları ve çeşitleri incelendiğinde; dört ana başlıkta da hatalar olduğu görülmektedir. Dört ana başlıkta A seviye dört başarı kriterindeki 7 kontrol numarasında 28 hata, AA seviye dört başarı kriterinde ise 5 kontrol numarasında toplam 251 hata tespit edildiği görülmektedir. A seviye hataların 20 tanesinde görseller ve bağlantı olarak kullanılan görsellerde alternatif metin ayarının yapılmadığı görülmektedir. Yine A seviye hataların 5 tanesinde ise form elemanları içerisinde açıklayıcı metin bulunmadığı görülmektedir. Aynı şekilde kullanıcıların hata yapmasını engellemek için kullanılması gereken etiket ve talimatlarda da A seviye 2 hata olduğu, sağlamlık ana başlığı altında da 1 adet benzersiz id kullanılması gerekliliği ölçütüne uyulmadığı görülmektedir. AA seviye hatalardan 15 tanesinin metin rengi kontrast yetersizliği olduğu, 179 tanesinin bold ve italic etiketi kullanım hatası olduğu, 55 tanesinin ise font etiketi kullanımı kaynaklı olduğu görülmektedir. AA seviye olan başlıkların hiyerarşik olarak düzgün yapılandırılmamış olması hatasının da 2 yerde tespit edildiği görülmektedir.

Tablo 7 : İYTE "bilinen" hatalar tablosu

İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü	
1. Algılanabilir	
1.1 Metinsel olmayan içerikler için metinsel alternatifler verilmelidir.	
Başarı Kriteri 1.1.1 Metinsel Olmayan İçerik (A)	
Kontrol 1: img elementinin alt özelliği yok	Hata Sayısı: 8
1.3 Bilgi ve yapıyı bozmadan farklı şekillerde sunulabilecek içerikler oluşturulmalıdır	
Başarı Kriteri 1.3.1 Bilgi ve İlişkiler (A)	
Kontrol 168: Birden çok radyo düğmesini gruplandırmak için eksik form alanı	Hata Sayısı: 2
Kontrol 57: metin olarak girilmiş input elemanının label etiketi yok	Hata Sayısı: 1
Kontrol 204: Radyo elemanının label etiketinde yazı yok	Hata Sayısı: 4
Kontrol 213: Text elemanının label etiketinde yazı yok	Hata Sayısı: 1
1.4 Kullanıcıların içeriği rahatça gömesi ve duyması için arkaplan ile önplan ayrılmalıdır.	
Başarı Kriteri 1.4.4 Text Yeniden Boyutlandırma (AA)	
Kontrol 116: b (bold) eleman kullanılmış	Hata Sayısı: 4
Kontrol 117: i (italic) eleman kullanılmış	Hata Sayısı: 33
2. Çalışılabilir	
2.4 Kullanıcıların gezinmelerine, içerikleri bulmalarına ve nerede olduklarını belirlemelerine yardımcı olacak yollar oluşturulmalıdır.	
Başarı Kriteri 2.4.4 Bağlantı Amaçlı (A)	
Kontrol 174: Bağlantı metin içermiyor	Hata Sayısı: 4
Başarı Kriteri 2.4.6 Başlıklar ve Etiketler (AA)	
Kontrol 37: İçeiçe Başlık Hatası	Hata Sayısı: 2
Kontrol 38: İçeiçe Başlık Hatası	Hata Sayısı: 1
3. Anlaşılabilir	
3.3 Kullanıcıların hataları önlemesine ve düzeltmesine yardımcı olunmalıdır.	
Başarı Kriteri 3.3.2 Etiketler veya Talimatlar (A)	
Kontrol 188: Etiket metni boş	Hata Sayısı: 7
4. Sağlam	
4.1 Bugün ve gelecekteki kullanıcı arayüzleri ile uyumlu bir alt yapı oluşturulmalıdır.	
Başarı Kriteri 4.1.1 Ayrıştırma (A)	
Kontrol 185: id özelliği benzersiz değil	Hata Sayısı: 1

İYTE'nin Tablo 7'deki hata dökümü incelendiğinde; dört ana başlıkta A seviye 5 başarı kriterindeki 8 kontrol numarasında 28 hata, AA seviye 2 başarı kriterindeki 4 kontrol numarasında ise 40 hata tespit edildiği görülmektedir. A seviye hatalardan 8 tanesi görsellerin alternatif metin ayarı yapılmamasından kaynaklanmış, 8 tanesi form elemanlarındaki açıklama eksikliğinden kaynaklanmış, 4 tanesinin bağlantının açıklama eksikliğinden, 7 tanesinin etiket metni eksikliğinden ve 1 tanesinin de benzersiz ID özelliğinin ihmal edilmesinden kaynaklandığı görülmektedir. AA seviye hataların ise 37 tanesi kalın ve italik özelliği kullanımından, 3 tanesinin başlık etiketi hiyerarşisinin yanlış kullanımından kaynaklandığı görülmektedir.

Tablo 8: İzmir Demokrasi Üniversitesi "*bilinen*" hatalar tablosu

İzmir Demokrasi Üniversitesi	
1. Algılanabilir	
<i>1.1 Metinsel olmayan içerikler için metinsel alternatifler verilmelidir.</i>	
Başarı Kriteri 1.1.1 Metinsel Olmayan İçerik (A)	
Kontrol 1: img elementinin alt özelliği yok	Hata Sayısı: 1
Kontrol 7: Bağlantı olarak kullanılan görselin alt etiketi yok	Hata Sayısı: 19
<i>1.3 Bilgi ve yapıyı bozmadan farklı şekillerde sunulabilecek içerikler oluşturulmalıdır</i>	
Başarı Kriteri 1.3.1 Bilgi ve İlişkiler (A)	
Kontrol 57: metin olarak girilmiş input elemanının label etiketi yok	Hata Sayısı: 1
Kontrol 213: Text elemanının label etiketinde yazı yok	Hata Sayısı: 1
<i>1.4 Kullanıcıların içeriği rahatça gömesi ve duyması için arkaplan ile önplan ayrılmalıdır.</i>	
Başarı Kriteri 1.4.4 Text Yeniden Boyutlandırma (AA)	
Kontrol 117: i (italic) eleman kullanılmış	Hata Sayısı: 5
3. Anlaşılabilir	
3.3 Kullanıcıların hataları önlemesine ve düzeltmesine yardımcı olunmalıdır.	
Başarı Kriteri 3.3.2 Etiketler veya Talimatlar (A)	
Kontrol 188: Etiket metni boş	Hata Sayısı: 1

Tablo 8'deki İzmir Demokrasi Üniversitesi'nin hatalar tablosu incelendiğinde ise; iki ana başlıktaki A seviye üç başarı kriterindeki 5 kontrol numarasında 23 hata olduğu, AA seviye tek başarı kriterindeki 2 kontrol numarasında ise 5 hata tespit edildiği görülmektedir. A seviye hataların 20 tanesi görsellere alternatif metin ayarı yapılmamış olmasından, 2 tanesi form elemanlarına tanımlayıcı metin girilmemiş olmasından, 1 tanesi ise etiket metninin boş olmasından kaynaklandığı görülmektedir. AA seviye 5 hatanın ise italic özelliğinin kullanımından kaynaklandığı görülmektedir.

Tablo 9: İzmir Katip Çelebi Üniversitesi "bilinen" hatalar tablosu

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi	
1. Algılanabilir	
1.1 Metinsel olmayan içerikler için metinsel alternatifler verilmelidir.	
Başarı Kriteri 1.1.1 Metinsel Olmayan İçerik (A)	
Kontrol 1: img elementinin alt özelliği yok	Hata Sayısı: 50
1.3 Bilgi ve yapıyı bozmadan farklı şekillerde sunulabilecek içerikler oluşturulmalıdır	
Başarı Kriteri 1.3.1 Bilgi ve İlişkiler (A)	
Kontrol 57: metin olarak girilmiş input elemanının label etiketi yok	Hata Sayısı: 5
Kontrol 213: Text elemanının label etiketinde yazı yok	Hata Sayısı: 5
1.4 Kullanıcıların içeriği rahatça görmesi ve duyması için arkaplan ile önplan ayrılmalıdır.	
Başarı Kriteri 1.4.4 Text Yeniden Boyutlandırma (AA)	
Kontrol 116: b (bold) eleman kullanılmış	Hata Sayısı: 23
Kontrol 117: i (italic) eleman kullanılmış	Hata Sayısı: 63
2. Çalışılabilir	
2.4 Kullanıcıların gezinmelerine, içerikleri bulmalarına ve nerede olduklarını belirlemelerine yardımcı olacak yollar oluşturulmalıdır.	
Başarı Kriteri 2.4.4 Bağlantı Amaçlı (A)	
Kontrol 174: Bağlantı metin içermiyor	Hata Sayısı: 4
Başarı Kriteri 2.4.6 Başlıklar ve Etiketler (AA)	
Kontrol 38: İççe Başlık Hatası	Hata Sayısı: 6
3. Anlaşılabilir	
3.1 Metin içeriğini okunabilir ve anlaşılabilir olmalıdır	
Başarı Kriteri 3.1.1 Sayfa Dili (A)	
Kontrol 48: Doküman dili tanımlanmamış	Hata Sayısı: 1
Kontrol 49: Doküman kodlama dili geçersiz	Hata Sayısı: 1
3.3 Kullanıcıların hataları önlemesine ve düzeltmesine yardımcı olunmalıdır.	
Başarı Kriteri 3.3.2 Etiketler veya Talimatlar (A)	
Kontrol 188: Etiket metni boş	Hata Sayısı: 2

Son olarak Tablo 9 incelenerek İzmir Katip Çelebi Üniversitesi'nin erişilebilirlik hata dökümlerine bakıldığında; 3 ana başlıktaki A seviye 5 başarı kriterindeki 7 kontrol numarasında 68 hata, AA seviyesindeki 2 başarı kriterindeki 3 kontrol numarasında toplam 92 hata tespit edildiği görülmektedir. A seviye hatalardan 50 tanesi görsele alternatif metin ayarı yapılmamış olmasından, 10 tanesi form elemanına açıklama metni girilmemiş olmasından, 4 tanesi bağlantılara açıklama girilmemiş olmasından, 2 tanesi sayfa dilinin doğru tanımlanmamış olmasından, 2 tanesi ise etiket metninin boş bırakılmasından kaynaklandığı görülmektedir. AA seviye hataların ise 86 tanesi kalın ve italik etiketi kullanımından, 6 tanesinin ise hiyerarşik başlık kullanılmamasından kaynaklandığı görülmektedir.

SONUÇ

Devlet Üniversitelerinin internet sitelerinin ana sayfalarının erişilebilirlik açısından test edildiği bu çalışmada söylenebilecek ilk sonuç hiç bir sitenin tam anlamı ile erişilebilir olmadığıdır. Yapılan analiz sonucunda internet sitelerinin tasarımcılarının erişilebilirlik ölçütlerine uymadığı, çok basit bir

şekilde yapılabilecek ayarlar ile düzeltilebilecek pek çok erişilebilirlik eksikliği olduğu görülmektedir. Çalışmada özellikle devlet üniversitelerinin seçilmiş olmasının sebebi her ne kadar tüm kurum ve kuruluşların erişilebilirlik konusuna dikkat etmesi gerekirse de kamu kurumlarının özellikle engellilerin erişimi konusunda daha hassas olunmasının beklenmesidir. Üniversitelerin web tasarım ekiplerinin erişilebilirlik hatalarını düzeltme konusunda teknik yeterliliklerinin olduğu, sorunun engellilerin erişilebilirliğinin göz ardı edilmesi olduğu düşünülmektedir.

Üniversitelerin internet sitelerinin yönetimi sadece kodlama bilgisine sahip programcılar tarafından yapılmamalı, aynı zamanda sosyal bilimcilerin de katılımı ile sadece teknik değil, içerik kalitesi konusunda da etkin sayfalar hazırlanmalıdır. Erişilebilirlik standartlarına uyulabilmesi için gerekli işlemler her ne kadar teknik bilgi gerektirse de bu standartların gerekliliğinin ve öneminin sosyal bilimcilerin önerileri ile daha da dikkate alınacağı aşikardır. Özellikle toplumun tüm kesimlerinin herhangi bir zorlukla karşılaşmadan erişebilmesi gereken kamu kurumlarının internet sitelerinde yönetsel işlerden sorumlu kişilere erişilebilirlik bilinci yerleştirilmesi için dönemsel olarak eğitim ve seminerlerin düzenlenmesi de sorunların hızlı çözüme ulaşması için etkili olacaktır.

KAYNAKÇA

- A Tutor. (2019, Aralık 12). Web Accessibility Checker. Expert Tutoring Advice: <https://achecker.ca/checker/index.php> adresinden alındı
- Çelik, T. (2011). İnternette Edilen Enformasyon Sonuçlarının Kalitelerinin Değerlendirilmesi: Yeni Bir Kalite Ölçüt Modeli. Yayınlanmış Doktora Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- KAMİS. (2019, Mayıs 31). İnternet Sitelerinde Kullanılabilirlik ve Erişilebilirlik Rehberi. Kamu İnternet Siteleri Rehberi (KAMİS): <https://kamis.gov.tr/wp-content/uploads/2019/05/Bolum1-2.pdf> adresinden alındı
- Lawton Henry, S., & Liam, M. (2019, Aralık 6). ACCESSIBILITY. Aralık 6, 2019 tarihinde W3C: <https://www.w3.org/standards/webdesign/accessibility#wai> adresinden alındı
- NTV. (2019, Eylül 12). Dünyanın en iyi üniversiteleri açıklandı (Türkiye'den 8 üniversite listede). NTV: <https://www.ntv.com.tr/galeri/egitim/dunyanin-en-iyi-universiteleri-aciklandi,avZfJMZYJ0KlHgqADx46IQ/Bgf8oQS9Q0mLusdmbU5QZQ> adresinden alındı
- W3C. (2020, 06 22). Introduction to Web Accessibility. Web Accessibility Initiative: <https://www.w3.org/WAI/fundamentals/accessibility-intro/> adresinden alındı
- Web Accessibility Initiative (WAI). (2018, Temmuz 22). Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) Overview. <https://www.w3.org/WAI/standards-guidelines/wcag/> adresinden alındı
- WebAim. (2020, 06 22). Introduction to Web Accessibility. WebAIM Training: <https://webaim.org/intro/> adresinden alındı

Bir Mesleğin Evrilişi: Rasıtlık

Dr. Yücel Öztürk

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7540-7030>

Ankara – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 06.02.2020

Kabul: 02.05.2020

On-line Yayın: 25.06.2020

Anahtar Kelimeler

Rasııt

Tayyare

Askerî Havacılık

Keşif

Hava Fotoğrafçılığı

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.41646>

Öz

Osmanlı Devleti'nde hava araç ve gereçleri (tayyare, balon) satın alma ve tayyareci sınıfı personel yetiştirmek amacıyla 1911 yılında Tayyare Komisyonu oluşturulmuş ve askerî havacılığın tarihi başlatılmıştır. Akabinde askerî havacılığın gelişim süreci, diğer ülkelerdeki gibi keşif, gözetleme ve istihbarat amaçlı hava fotoğrafçılığı ile paralel seyir göstermiştir. Özellikle I. Dünya Savaşı sırasında hava fotoğrafçılığının ve bu görevi üstlenen rasıtların önemi fark edilmiştir. Rasıtlar; hava fotoğrafçılığı yanında tayyareyi uçurabilen, tayyareden yeri görebilen, keşif yapan, fotoğraf çeken, topçu atışlarını tanzim eden, telsizle muhabereyi yürüten ve yer hedeflerini ateş altına alan ikinci pilottur. Çalışma, savaşlarda havadan fotoğraf alıp keşif yaparak önemli bir görevi üstlenen rasıtlar ve meslekleri ile ilgili literatürdeki boşluğu kapatmak amacıyla hazırlanmıştır. Araştırma konusuna ilişkin veriler kaynak taraması yöntemiyle elde edilmiş, veriler üzerinden analiz ve değerlendirme çalışması yapılmıştır. Makalede rasıtlık mesleğinin ihtiyaç olarak ortaya çıkışı, kapsadığı görevler; bu görevi üstlenen rasıtların taşınması gereken özellikler, yetiştirilme ve eğitim süreçleri ile mesleğin hava fotoğrafçılığına evrilişi üzerinde durulmuştur. Sonuçta mesleğin askerî havacılık tarihindeki önemi ortaya konulmuş, değişen ihtiyaç ve teknoloji ile paralel seyir izlediği tespit edilmiştir. Rasıtların özellikle I. Dünya Savaşı öncesi ve sırasında ihtiyaca bağlı olarak gelişen teknoloji ve atılan bilimsel adımlarla savaşın sonucunu doğrudan nasıl etkilediği ve sonrasında da gelececek, ortaya çıkacak olan teknolojinin zeminini teşkil ettiği görülmüştür. Ayrıca rasıtlık mesleğinin geleceğinde oluşabilecek değişim evrelerine ait değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Öztürk, Y. (2020). Bir Mesleğin Evrilişi: Rasıtlık. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 80, Summer, p. 481-497.

Evolution of a Profession: Air Observer

Dr. Yücel Öztürk
Ankara – TURKEY

Article History

Submitted: 06.02.2020

Accepted: 02.05.2020

Published Online: 25.06.2020

Key Words

Observer

Airplane

Military Aviation

Reconnaissance

Aerial Photography

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.41646>

Abstract

The Aircraft Commission was established in 1911 and the history of military aviation was initiated, in order to purchase air tools and equipment (airplane, balloon) and to train staff in the aviary in the Ottoman State. The development process of military aviation then followed in parallel with aerial photography for reconnaissance, surveillance and intelligence purposes in other countries. Especially the importance of the aerial photography and the observations undertaken in the I. World War. Observers, in addition to aerial photography, is the second pilot who can fly the plane, see the place from the plane, make reconnaissance, take photos, arrange artillery shots, conduct communications with the radio and fire ground targets.

The study has been prepared in order to close the gap in the literature on air observers and their professions, which take an important role by taking aerial photographs and exploration in wars. The data related to the research was obtained by using the source scanning method, and analysis and evaluation studies were carried out on the data. The emergence of the profession as a need of air observer, the tasks covered; the characteristics, training and education processes and the evolution of the profession to aerial photography are emphasized in this article. As a result, the importance of the profession in the history of military aviation has been revealed and it has been determined that it follows a parallel course with changing needs and technology. It has been observed that the vehicles directly affect the outcome of the war with the technology and scientific steps taken before and during the I. World War, and form the basis of the technology that will develop and emerge afterwards. In addition, evaluations regarding the stages of change that may occur in the future of the air observer profession, have been made.

GİRİŞ

Rasit kelimesi Arapça kökenli olup rasat (gözlem) kelimesinden türemiştir. Bu kelimenin kullanıldığı ilk yazılı kaynak Yazıcıoğlu Ahmet Bicân'ın 1465 yılında yazmış olduğu Dürr-i Mekkûn isimli eserdir (<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/rasat>, 2020). Rasit kelime anlamı olarak gözlemci, gözetleyici demektir. Rasat kelimesi doğrultusunda keşif ve gözetleme, hangi amaçla olursa olsun insanlığın varlığından itibaren yapılagelmiştir. Ancak keşif yapma ve gözetlemenin bilinen usulü karadan karaya veya gökyüzüne doğru iken rasitler, gökyüzünden yere doğru gözlem yapmaktadırlar. Bu yönüyle diğer kâşif ve gözlemcilerden ayrılmaktadırlar.

Rasit kelimesi, 1940'lara kadar aktif şekilde bahsedilen söylem ve anlamı ile kullanılmış daha sonrasında ise yerini gözlemci, hava gözlemcisi ve keşif elemanı sonrasında hava fotoğrafçısı gibi tabirlere bırakmıştır (<http://www.tdk.gov.tr>, 2020). Toplum tarafından hâlihazırda kullanılmayan bir kelime olan rasit, içerdiği iş kolu olarak da pek bilinmemektedir. Ancak kelimenin bazı kurumlar tarafından günümüzde kullanıldığı ve kadro olarak ihdas edildiği tespit edilmiştir.¹ Yukarıda sunulan ifadeler doğrultusunda rasit kelimesinin eskimiş bir meslek adı olarak kaldığını ve sunulan hizmet kolunun kelime boyutunda unutulduğunu söylemek mümkündür (Zülfikar, 2007: 193 -197).

Yapılan çalışmada rasitlik, genel anlamının dışında sadece havacılık alanında yapılan keşif ve gözetleme özelinde gökyüzünden alınan görüntü, fotoğraf boyutu ile incelenmiştir. Çalışma, savaşlarda havadan fotoğraf alıp keşif yaparak önemli bir görevi üstlenen rasitler ve meslekleri ile ilgili literatürdeki boşluğu kapatmak amacıyla hazırlanmıştır. Araştırma konusuna ilişkin veriler kaynak taraması yöntemiyle elde edilmiş, veriler üzerinden analiz ve değerlendirme çalışması yapılmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda rasitlik mesleğinin ortaya çıkışı, rasitlerin taşınması gereken özellikler, yetiştirme ve eğitim süreçleri ile bu iş kolunun hava fotoğrafçılığına evrilişi üzerinde durulmuştur.

1. RASITLIK MESLEĞİ VE HAVA KEŞFİ

1.1. Tarihsel Süreçte Rasitlik Mesleği ve Hava Keşfi

Gökyüzünden yeryüzüne keşif veya rasitlik, fotoğraf ve makinesinin keşfi sonucunda ilk defa 1794 yılında Fleurus Savaşı'nda Fransız Yüzbaşı Coutelle tarafından yere bağlı balon ile havalanılarak bilgi toplama amaçlı çekimlerle başlamıştır (Tayyarecilik Tarihi, 1927: 18/17; Frank, 1961: 9; Kurter, 2009: 31; Yalçın, 2013: 8). 1820'li yıllara gelindiğinde balonlar, askerî alanda fotoğraf çekimlerine bağlı istihbarat sonucu bombardıman amaçlı da kullanılmıştır (Frank, 1961: 11). Teknolojide elde edilen bu başarı ve gelişmeler, alana dönük birçok fikrin gelişimine zemin hazırlamıştır. Hatta askerî istihbarat amaçlı başlayan keşif ve gözetleme çekimleri, Napolyon'un kuracağı balonlardan oluşan kuvvet, askerî birlik teorisinin de temelini oluşturmuştur (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2013: 5; Yalçın, 2016: 188).

Askerî boyutta ilk olarak balon ile başlayan havadan keşif faaliyetleri rasidin yeteneği ve kabiliyeti doğrultusunda yaptığı gözlemleri, genel olarak krokiye veya haritaya işaretlemesi usulü ile yapılırken fotoğrafın icadı ile anlık ve yorumsuz durum bilgisi de elde edilmeye başlanmıştır. Böylece ilk hava fotoğrafçılığı uygulamaları hayat bulmuştur. Hava fotoğrafçılığı 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak Avrupa'da yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır (Fraser, 2010: 71; Waxman, 2018). 1840'lı yıllara gelindiğinde rasitler tarafından topografik harita yapımına adım atılmıştır. Bu adım Fransız Arago, Niepce ve Daguerre tarafından gerçekleştirilmiştir (Pop, 2007: 27). 1858'de Fransız Nadar tarafından topografik harita için ilk kez serbest uçan balon ile

¹ Rasit kelimesinin 2017 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (Tapu Ve Kadastro Genel Müdürlüğü)'nin Resmî Gazetede yayımladığı "Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Personeli Görevde Yükselme Ve Unvan Değişikliği Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik" in 3. Maddesinde yer alan şartlarda "rasit" personeli isminin geçtiği görülmür (<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/04/20170429-3.htm>, 2019). Bugün Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'ne bağlı iki kişinin rasit kadrosunda görev yaptığı bilinmektedir (<https://www.tkgm.gov.tr/tr/icerik/organizasyon-yapisi-1>, 2019).

havadan fotoğraflar alınmıştır (Verhoeven, 2009: 233). ABD’de J. W. Black ve Samuel King ise 1860’ta yere bağlı bir balonla 1200 metreye kadar yükselişi başarmışlardır. Böylelikle Boston şehrinin havadan fotoğrafları kolodyumla² namlendirilmiş camlara alınabilmıştır (Waxman, 2018). Glaisher, Coxwell ve Negretti adlı üç fizikçi, Boston çekiminin ardından İngiltere semalarında balonla havada kalabildikleri süre boyunca gökyüzünden yeryüzünü fotoğraflamışlardır. Amerikan iç savaşının 1861-1863 yıllarında ise birçok balonla keşif ve fotoğraf çekimleri yapılmıştır (Kansu, Şenöz ve Öztuna, 1971: 73). Paris şehrinin hava fotoğraflarının ise 1879 ve 1880’li yıllarda alındığı bilinmektedir (Kansu vd., 1971: 59; Musson, Palmer ve Campana, 2013: 18). 1896’nın sonlarında üretilen yeni kameralarla ilk hava fotoğrafları çekilmeye başlanmıştır. Bunların roket üzerine yerleştirilen kamera yardımıyla çekilmiş fotoğraflar olma ihtimali oldukça yüksektir (Skoog, 2010: 624). 20. Yüzyılın başlarında hava fotoğrafçılığı kapsamında kritik gelişmelerden biri insan kaldıracı uçurtmaların yapılmış olmasıdır (<http://northstargallery.com/aerialphotography/history%20aerial%20photography/history.htm>, 2020).

Hava fotoğrafçılığının tarihi sürecinden anlaşılacağı üzere ilk hava fotoğrafları çekilirken farklı alet ve yöntemler denenmiştir. Giderek kullanım alanı genişleyen fotoğrafçılığın askerî alanda keşif amaçlı kullanımı da ilk hava fotoğrafının alınmasıyla başlamıştır. Ardından hava fotoğrafçılığı askerî alanın en belirleyici unsurlardan bir hâline gelmiştir (Henning, 2015: 66). Yeni teknoloji ve hava fotoğrafları ile yapılan keşif ihtiyacı doğrultusunda dünyada askerî havacılık teşkilatları oluşturulmaya başlanmıştır (Kansu vd., 1971: 106). Tayyarelerin bu alanda kullanılmaya başlanmasından sonra hava araçlarının keşif fonksiyonu üzerine odaklanılmıştır. Tayyarelerin hava fotoğrafçılığında kullanımı ise ilk kez Osmanlı-İtalyan savaşında görülmüştür (Hava Fotoğrafçılığı, 1927: 15/17).

1.2. Osmanlı Devleti’nde Hava Keşfi ve Rasıtlar

Fotoğraf teknolojisi alanında yaşanan gelişmeler ve havadan yeryüzünün keşfine duyulan ihtiyaçlar, rasıtlığı kısa sürede çok önemli bir noktaya taşımıştır. Teknoloji ve yeni buluşlarla sistematik süreklilik içerisinde gelişen rasıtlık, ülkelerin ekonomik varlığı ve gücü ile birinci derecede bağlantılıdır. Dünyada gelişen bu alan Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu ekonomik zorluklara rağmen kısa sürede ülke genelinde farkındalığını oluşturmuştur (İlmen 1947: 9-14). Havadan yeryüzünün keşfi düzleminde havacılık ve rasıtlık mesleğine kayıtsız kalamayan Osmanlı Devleti, hava kuvveti oluşturma fikrini gelişmiş devletler ile neredeyse aynı zamanlarda benimsemiştir (Keyüsk, 1951: 78; Gediz, 1981: 10; Yalçın, 2010: 193). 1909 yılı itibarıyla orduda hava araç ve gereçleriyle ilgilenilmeye başlanmıştır (Kural, 1974: 1). Hava araçlarının ve tayyarelerin tanıtılması kapsamında İstanbul’da gösteriler düzenlenmeye başlamıştır. Gösterilerle ilgili raporların tutulması, değerlendirilerek takip edilmesi, Osmanlı Devleti’nin dünyadaki teknik gelişmeleri yakından izleme ve tedbir alma politikası ile ilişkilidir (Kurt ve Korkmaz, 2018: 211, 212). Çeşitli ülkelere görevlendirilen ateşe müfettişlerden de havacılıkla ilgili gelişmeler konusunda raporlar istenmesi de bu fikri doğrular niteliktedir (Kurter, 2009: 43).

Osmanlı Devleti’nde askerî havacılığın ortaya çıkış süreci, diğer ülkeler gibi düşmanın keşif ve gözetlenmesine duyulan ihtiyaç ile doğrudan bağlantılıdır (Güvenbaş, 2019: 9). Hava araç ve gereçleri satın alma (tayyare, balon) ve tayyareci yetiştirme amacıyla (Uçarol, 1988: 23) 1911 yılında Tayyare Komisyonu’nun oluşturulması ile askerî havacılığın tarihi başlamıştır (Yalçın, 2015: 229). Osmanlı Devleti’nde de diğer devletler gibi hava kuvvetlerinin oluşumu sonucunda tayyareler, başta askerî istihbarat olmak üzere şehirlerin ve arazilerin şekillerinin çizimleri ile fotoğraflarının alınması için de kullanılmaya başlamıştır.

² Kolodyum: Fotoğraf makinesi camı yapımında ve cerrahlıkta kullanılan, alkol ve eter karışımı içinde sıvı durumuna getirilen nitroselülöz (<https://sozluk.gov.tr/?kelime=>, 2020).

Hava kuvveti oluşturma fikrinin benimsenmesi ile pilotlar ve rasıtlar olmak üzere askerî iki sınıf personel ihtiyacı belirlemiştir. Pilotlar tayyareleri uçurma, rasıtlar ise üstlenecekleri diğer askerî görevler yanında, yeryüzü arızalarının (görünümlerinin) kâğıtlar üzerine çizilmesi, akabinde fotoğraflarının alınması ve haritaların oluşturulması görevlerini yerine getirmeye başlamışlardır. 19. Yüzyıl başlarında ülkede fotoğrafçılık biliniyor olmasına rağmen hava fotoğrafçılığı ve bu mesleği yapan rasıtlar, yeni duyulmaya başlamıştır (Hava Fotoğrafçılığı, 1927: 15/17). Aslında Osmanlı Devleti topraklarında ilk uçak kullanımı ile fotoğraf çekimi olmadan çıplak gözle manuel çizimlerle olsa da havadan keşif ve gözetleme yapıldığı, rasıtların hizmet verdiği bilinmektedir.³ Ancak hava fotoğrafçılığı, Osmanlı Devleti içinde 19. yüzyılda çok yeni bir teknik ve bilim alanı olarak isim yapmaya başlamıştır.

Hava fotoğrafçılığının öneminin anlaşılmasında I. Dünya Savaşı'nın Osmanlı Devleti üzerinde çok büyük etkisi olmuştur. Çünkü fotoğraf makinesi keşfedilmiş ancak havacılık alanında uygulanması, I. Dünya Savaşı ile başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin karar vericileri de bu gelişimi savaşın ardından görebilmişlerdir. Fotoğraf makineleri kullanılmadan önceki süreçte ise rasıtlar, birer hava gözlem elemanı olarak gördüklerini harita veya kâğıt üzerine işleme hizmetini yerine getirmişlerdir. Yapılan işlem, bir nevi fotoğraf makinesinin görevini üstlenmiştir. Ancak bu durum zorluğu ve gerektirdiği gayret ile takdirin çok üzerindedir. Karar verme yetisinde olan yöneticiler, hava fotoğrafçılığı diğer ifadesi ile havadan fotoğraf alıcılığı hususunda, ilk yıllarda büyük tereddütler yaşamışlardır. Fakat özellikle I. Dünya Savaşı sonrasında hava fotoğrafçılığının kıymetini ve önemini anlamak zorunda kalmışlardır. Ardından bahsi geçen alanda yeni stratejiler belirlemişler ve hızla geliştirme yoluna koyulmuşlardır.

I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru savaş alanlarının havadan fotoğrafları alınmadan kesin sonuçlu hiçbir harekete girişilmemesine karar verilmiştir (Hava Fotoğrafçılığı, 1927: 15/17). Özellikle bu savaştan sonra Kurtuluş Savaşı'nın son yıllarına doğru uçak, personel ve teçhizat bakımından hava gücünün etkinliği artırılmıştır. Türk keşif uçaklarına monte edilen fotoğraf makineleriyle alınan görüntüler, hava fotoğrafçılığı için önemli aşamalardan biri olmuştur (Kurt, 2016: 82).

Hava fotoğrafçılığının dikkat çeken gelişiminde sadece savaşlar ve askerî alanlar için değil ticari ve toplumsal alanlarda da kullanılmaya başlaması önemli rol oynamıştır. Artık karadan uzun zamanda ve zorluklarla alınmakta olan çizimlerin ve fotoğrafların havadan büyük bir hız ve doğrulukla elde edilebilme imkânı ortaya çıkmıştır. Ayrıca hava yolu ile alınan fotoğrafların toplumun birçok ihtiyacının karşılanmasında kolaylık sağladığı da ortaya konulmuştur (Hava Fotoğrafçılığı, 1927: 15/17). Tüm bu ihtiyaçları karşılayan, gideren ise gün geçtikçe önemi artan, kritik bir iş kolu icracısı hâline gelmiş olan rasıtlardır. Osmanlı Devleti de bilinçli olarak tayyare kuvveti oluşturmuş (Kansu vd., 1971: 219, 221) ve rasıtları kullanmaya başlamıştır. Ancak savaşlarla yıpranmış insan ve ekonomik gücünün olumsuz etkisi ile bu başarılarını fotoğrafçılık gibi diğer teknolojik alanlarda gösterememiştir.

2. RASITLARIN GÖREVLERİ, NİTELİKLERİ, EĞİTİMLERİ VE FOTOĞRAF ALMA SÜREÇLERİ

2.1. Görevleri ve Mesleki Nitelikleri

Pilottan sonra tayyare ile uçabilecekler sınıfında rasıt gelmektedir. Rasıt; tayyareden yeryüzünü görecek, keşif yapacak, fotoğraf alacak, topçu atışlarını tanzim edecek, telsizle muhabere edecek ve yer

³ Vecihi Hürkuş'un uçuş hatıralarından birinde rasıdı Basri ile birlikte kazandıkları hava zaferi anlatılır. Keşif uçuşu sırasında rasıdın tüfeğiyle hazır bir hâlde kuş bakışı hava kuvvetlerine dair gözlemlerini kurşun kalemle defterine not aldığından bahsedilir. Anlaşılacağı üzere bu keşif uçuşu doğrudan çıplak gözle yapılmıştır (Keyüsk, 1951: 74). Bu yıllarda Türk uçaklarında dürbünlerin kullanıldığı ve yetersiz olduğu bilgisi mevcuttur (Karakaya, 1994: 63). Buradan hareketle henüz teknolojik alet ve araçla keşif yapılamadığı anlaşılmaktadır.

hedeflerini bombalayacak ikinci pilottur (Muzaffer, 1926: 19).

Pilotluklarının yanında keşif zabiti olarak da adlandırılan rasıtlar, uçuş esnasında araziye gözden geçirerek keşif yaparlar. Ayrıca harita üzerinde gerekli görülen bölgeleri tespit ederek rapor hazırlamak, krokiler çizmek ve ihtiyaç duyulan nesnelerin fotoğrafını çekmek gibi görevleri üstlenirler (Ahmet Zeki Paşa, 1912: 39).

Havadan fotoğraf çekmek suretiyle rapor hazırlayan rasıtlar; yön tayin eder, bomba atışı yapar, fotoğraf makinesini, telsiz telefonu, yangın söndürme cihazını ve tayyare silahını hızlı ve etkin bir şekilde kullanır. Tayyareden fotoğraf almasının yanında fotoğraflara dair tespit, analiz ve raporlama yapar ki son derece önemlidir. Uçuş görevi esnasında çekim için şartların uygun olduğu her zamanı çok iyi değerlendirerek fotoğraf alabilmeyi başarmak rasıdın en önemli özelliklerindedir. Görevi esnasında uygun koşulların sağlandığı her an fotoğraftan faydalanabilmesi ana ilkesidir. Rasıdın göz ile yaptığı keşiflere dayanan değerlendirmelerde yanılma payının olmasına karşılık fotoğraflarla alacağı görüntü kesin bir tespit ve sonuca götürür. Rasıdın titiz bir şekilde yaptığı gözle keşif değerlendirmelerini doğrulayacak şekilde düşmanın bulunduğu mevzileri haritada doğru işaretlemesi ve düşman faaliyetleriyle ilgili gelişmeleri takip edebilmesi için aynı bölgede farklı zamanlarda fotoğraf çekmesi gerekmektedir. Ayrıca farklı fotoğraf makinelerinin kullanımı ile tayyare raporlarının uygun şekilde hazırlanabilmesi önemli görevleri arasındadır (Kuva-yi Havaiye Müfettişliği, 1923: 6-42).

Keşif faaliyetlerinde birçok ek görevi aynı anda üstlenen uçuş personeli rasıtların aslında en önemli faaliyeti, havadan keşif ve fotoğraf çekmektir. Rasıt, hangi amaç doğrultusunda keşif yapıp, fotoğraf çekecekse görev öncesinde o kapsamda bir araştırma yapması gereklidir. Rasıtların havadan keşif görevine çıkmadan önce gerekli malzemelerin eksiksiz olarak hazır edilmesi, başarının ana kuralıdır. Bu maksatla ihtiyaç duyacağı ekipmanları temin etmeli, kullanacağı makinelerin ayarlarını yapmalı, arıza durumlarına karşı tamir ve yedek parçaları yanında bulundurmalıdır. Almış olduğu hava görüntülerinin fotoğraf hâline kavuşturulması ise baskı laboratuvarlarında uzmanlaşmış kişilere teslimin ardından gelmektedir (MEB, 2013: 31).

Bir rasıdın, asgari seviyede de olsa tayyareyi yerden kaldırıp, indirebilecek kadar pilotaj bilgi ve deneyimine sahip olması şart koşulmuştur (Muzaffer, 1926: 18-20). Rasıtlar aynı zamanda birer pilot olduğu için Osmanlı Devleti'nde oluşan hava kuvveti biriminde rasıt olabilmenin ilk şartı olarak uçuş eğitimi almış olmak ve tayyare uçurabilmek kabul edilmiştir (Muzaffer, 1926: 19). Osmanlı Devleti hava kuvvetlerinde rasıtlara şart koşulan bu nitelik, havacılıkta var olan tüm dünya devletlerinde de mesleki nitelik ilkesi olarak benimsenmiştir. Rasıdın aynı zamanda pilotluk yapabilmesinin gerekliliği dönemsel ifadelerle aşağıdaki şekilde belirtilmiştir:

“Tasvir edelim: Düşman üzerinde rasıt, orduya netice-i kat'a-i iale hitama en mükemmel malumatı almıştır. Fakat bu sırada yerden teveccüh eden bir ateş veya herhangi bir taarruz pilotu kendi tayyaresini kumanda edemeyecek derecede yaralanmış veya öldürülmüştür. Tayyare sağlam ve en kıymetli malumatı hamil olduğu hâlde içinde kullanacak kimse olmadığından sükûta mahkûmdur. Hâlbuki rasıt bu işi de bilir ve tayyareyi çevirip en yakın dost meydana indirebilirse belki ordusu bir meydan muharebesi kazanacaktır. Şu basit münakaşa bize rasıdın dahi pilot olması lazımlığını ispat eder.” (Muzaffer: 1926: 18-20).

Bu ifadeler bize rasıtların bugün evrildiği, insansız hava araçları (İHA) operatörlüğü, uydu görüntüsü yorumlama ve analiz uzmanlığından başka bir niteliğini daha ortaya çıkarmaktadır. Rasıt; görür, değerler, karar verir, eyleme geçer ve sonuç alır.

Rasıtlık mesleğinin erken dönem tartışmalarından bir tanesi, rasıtların seçimlerine ilişkin uygulamalar olmuştur. Bazen sırf iyi nişancı, iyi fotoğrafçı olan bir kişi rasıt olarak görevlendirilebilmiştir. Bunlar iyi fotoğraf çekebilmiş veya hava muharebelerinde başarılı olmuşlardır. Ancak arzu edilen ve hedeflenen ise rasıtlığa uygun yetenek ve özelliklere sahip daimi görevi bu olan

subayların, sürekli olarak bu görevi icra etmeleri yönünde olmuştur. Hatta pilotun küçük rütbeli subaylar arasından seçilebileceğini ancak rasıdın kesinlikle küçük rütbeli personel arasından seçilemeyeceği ifadeleri hayat bulmuştur (Muzaffer, 1926: 18-20).

Yukarıda belirtilen bilgi ve verilerden anlaşılacağı üzere uygun, nitelikli fotoğraflar temin eden ve haritalar oluşmasına zemin hazırlayan bu iş kolu, oldukça önemli eğitim ve kişisel özellikleri gerekli kılmaktadır. Hepsinden öte yüksek tecrübe ve edinin istemektedir (Hava Fotoğrafçılığı, 1927: 15/18). Rasit, çok iyi yetişmiş, isabetli karar alabilecek seviyede olgunlaşmış bir fikri yapıya sahip olmalıdır. Aksi takdirde gelişen durumlar karşısında hızla muhakeme yapamaz, inisiyatif alarak istenen yer ve zamanda doğru kararlar uygulamaya geçemez (Muzaffer, 1926: 18-20).

Rasıtlık yapacak bireyde ilk önce uçuş sevgisinin var, yükseklik korkusunun ise yok olması gerekmektedir. Hava fotoğrafçılığı ve rasıtlık zorunlu ve yüksek verimli bir koordinasyon çalışmasını içermektedir. Bu sebeple rasit, iletişimi güçlü ve ekip çalışmasına uygun olmalıdır. Sürekli öğrenme yatkınlığı, farklı edinimlere açıklığı (örneğin değişik uçuş araç ve malzemelerini kullanma) bu konuda girişimci, araştırmacı, hızlı karar alabilen ve estetik kaygılar taşıyan özelliklere sahip olunması da gerekmektedir. Başarılı bir rasıdın zaman yönetiminde de üstün yetili olması gerekir (Muzaffer, 1926: 16; Hava Fotoğrafçılığı, 1927: 15/18).

Rasıtlık mesleği, en kısa zamanda en güzel kareyi yakalamayı başarma olarak şekillenmiştir. Aynı zamanda araştırmacı, hızlı karar verebilen, inisiyatif kullanabilen bir kişiliğe sahip olmalıdır. Hava fotoğrafçılığı, elde ettiği veriler boyutuyla bir çok alan ile yakın ilişki içerisindedir. Çeşitli araştırma, belgesel ve tanıtım fotoğraflarını içermesi ile farklı alanlarda yapılacak araştırmalar için konuya en uygun karenin yakalanması noktasında karar verebilmesi, uçuş ve meteoroloji bilgisinin yeterli seviyede olması son derece önemlidir. Teknik bilgi seviyesinin yüksekliği ve gerekli donanımları kullanabilme yetisi, rasıdın vazgeçilemez vasıfları arasındadır. Sürekli değişen ve gelişen teknolojileri zamanında takip etmeli, uçuş imkânı sunan araçlar ve uçuş rotaları dahil gerekli bilgileri sürekli güncel bulundurmaktadır (Muzaffer, 1926: 11, 15, 19; MEB, 2013: 28).

2.2. Eğitim Süreçleri

Avrupa'nın havacılık alanındaki gelişmelerini yakından takip eden Osmanlı Devleti, 1911 yılında Türk Tayyare Komisyonu'nu oluşturmuştur. Tayyare ve balon satın almayı, tayyareci yetiştirmeyi ve hava tesislerini kurmayı amaçlayan bu komisyonun ardından çok süre geçmeden ikinci bir komisyon daha teşkil edilmiştir. Tayyare mektep ve merkezi açmaktan sorumlu olan komisyon 1912 yılında Ayastefanos Tayyare Mektebi'nin açılmasını sağlamıştır. Böylece havacılık alanında gelişmeyi sağlayacak nitelikli personel ihtiyacının karşılanabilmesi yolunda çok önemli bir adım atılmıştır. Bu mektep, birçok pilot ve rasit yetiştirmesinin yanında Hava Harp Okulu ile havacılık alanında insan gücü kaynağı oluşturan askerî ve sivil okulların da temeli olmuştur.

I. Dünya Savaşı sırasında keşif amaçlı hava personeline duyulan ihtiyacı karşılamak için bu mektepte tayyarecilere eğitimler vermeye başlanmış ve önemli gelişmeler kaydedilmiştir. İhtiyaç doğrultusunda sayısı ve niteliği artırılan tayyare mektepleri havacılığın gelişimine önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Osmanlı Devleti hava kuvveti teşkilatının gelişimi doğrultusunda 1916 yılında oluşturulan Umur-u Hava Müfettişliği, barış döneminde Harbiye Nazırına, savaş döneminde ise Genel Karargâha bağlı kılınmış ve bünyesinde hava birliklerini içeren kıtalar kurmaya başlamıştır (Kansu vd., 1971: 219). Hava kuvvetlerinin ilk teşkilatlanma dönemlerinde eğitimde öncelik pilot ve rasıtlara verilmiş, bu iki sınıf personelin yetiştirilebilmesine azami derecede gayret sarf edilmiştir. Özellikle hava keşfini yapma ve fotoğraf çekme konusunda görevlendirilen rasıtların eğitimi en az bir pilot kadar önemsenmiştir. Kurulan hava birliklerinin ikmal merkezi olan Ayastefanos Tayyare Mektebi, aynı zamanda pilotlar ve rasıtların eğitilme üssü olarak hizmet vermiştir (Kurter, 2009: 242). Mektep 1916 yılından itibaren daha

donanımlı ve kapsamlı bir eğitim vermeye başlayabilmiştir. Okulda başlatılan rasıt kurslarına başlangıçta yalnızca subaylar kabul edilmiştir. Rasıtlar, eğitimlerde telsiz, seyrüsefer, bombardıman, fotoğraf, tayyare, teorik ve pratik motor bilgisi derslerini almaya zorunlu kılınmışlardır (Kansu vd., 1971: 222)⁴. Bu bilgiler çerçevesinde bahsi geçen yıllarda hava kuvveti içerisinde rasıdın kıymet ve öneminin kavrandığının ancak sistemli bir seçim ve yetiştirilme usulü ile eğitimin sağlanamadığını ve rasıtlık mesleğine kurumsallaşma kavramının eklenemediğini ifade etmek mümkündür.

I. Dünya Savaşı sırasında devletler, hava keşif elemanı olarak ifade edebileceğimiz rasıt ihtiyacını giderme sürecinde çeşitli hamlelere girişmişlerdir. Bunlardan birisi de küçük rütbeli, rastgele seçilen ve tecrübesiz eleman yerine tecrübeli, yüksek rütbeli, ordunun kurmay ve mümtaz subayları başta olmak üzere subaylarına yöneliş olmuştur. Acil ve temel kadro rasıt ihtiyacının kurmaylardan karşılanıp, kalan kısmın diğer sınıflardan temin edilmesi yoluna gidilmiştir. Çünkü rasıt, yüksek niteliklere sahip kişilikler arasından seçilmiş olsa bile kolaylıkla eğitilememektedir. Söz konusu dönemlerin algısında bir rasıdın en verimli eğitim şeklinin, bizzat uygulama ve bunun çokluğu ile elde edilen meleke olduğu ifade edilmiş ve ana ilke kabul edilmiştir. Bu sebeple de seçimde en yetenekli personele yönelim tercih edilmiştir (Muzaffer, 1926: 18-20).

Osmanlı Devleti hava kuvveti teşkilatında, rasıtlık görevini üstlenen personelin önemi ve yetiştirilme esaslarının diğer devletlerle karşılaştırılması sonucunda oluşturulan ilk veya erken dönem diyebileceğimiz yetmişmiş rasıtların eğitim süreci⁵ şu başlıklar altında oluşturulup, uygulamaya konulmuştur (Muzaffer, 1926: 21):

a. Fen Mektebi (Bilimsel Teorik Eğitim): Teorik ve ilk tanışma evresi şeklinde adlandırılacak eğitim süresi, üç aylıktır. Öğrenci bu süreçte bilimsel yöntem ve teknikler ile adedi bilgileri öğrenir. Uçak hakkında bilinmesi gereken tüm bilimsel içerik ve tekniğin kavranması sonunda eğitimin ilk aşaması başarı ile tamamlanmış olur.

b. Uçuş Mektebi: Teorik eğitimi kapsayan fen mektebini başarı ile tamamlayan adaylar için uygulamalı uçuş eğitim süreci başlar. Eğitim süresi ise 6-8 aydır. Süre adayın başarı durumuna göre belirlenir. Ancak 8 ayda başarılı olamayan elenir. Uçuş eğitimine hak kazanan aday, ilk olarak role tayyareleri⁶ ile pist üzerinde uçağı yürütme ve kontrol edebilmeyi öğrenir. Bu aşamayı tamamlayan aday, ibtida-i mektep tayyaresine (ilk, başlangıç, eğitim uçağı) geçiş yapar. İbtida-i mektep aşamasında kullanılan tayyareler, kullanıcı hatalarını çok ortaya koymayan, örten ve uçuş öğrenilinceye kadar adayı uçuran, düşük beygir kuvvetli motorlara sahip birer eğitim malzemesidir. Başlangıç uçuşu denilen bu sürede aday öğreticisi ile birlikte dir. Tek başına başarılı bir şekilde uçmaya başlamasıyla eğitim sürecini tamamlamış olur. Sonrasında tekâmül tayyareleri ile uçuş eğitimi başlar.

Tekâmül tayyaresi, kullanıcı hatasını daha çok ortaya koyar. Kullanıcı bu süreçte her hata için sıklıkla ihtar görür. Çünkü tekâmül tayyaresi, başlangıç aşama uçağından daha donanımlı ve yüksek

⁴ 1917 yılında mektepte eğitimler verilmeye devam etmiştir. Eğitim alanların sayısı artarak devam etmiştir. Bu yılda 21 pilot, 37 rasıt adayının olduğu bilgisi mevcuttur (Uçarol, 1988: 31). Bu mektebin dışında Deniz Tayyare Mektebi'nde rasıt eğitimi verilmiştir (Kansu vd., 1971: 287).

⁵ Birçok Hava Kuvvetleri'nde görüldüğü üzere savaş sırasında rasıt personeline duyulan ihtiyaç ve temini benzer şekilde olmuştur. I. Dünya Savaşı başladığında Fransız Hava Kuvvetleri'nde pilot mevcut ancak neredeyse hiç rasıt yetiştirilmemiştir. Bu dönem seferberlik ilan edilmesiyle Fransa, uçak, pilot ve rasıtın oluşa hava kuvvetinin önemini daha iyi anlamaya başlamıştır. Aynı zamanlarda Fransa, pilot ihtiyacını genellikle diğer sınıflara mensup subaylar arasından karşılamaktadır. Ancak savaşın doğurduğu acil pilot ihtiyacının karşılanabilmesi amacıyla çeşitli kararlar alınmıştır. Hızlandırılmış eğitimlerle personel yetiştirmek için derhal tayyare okulları açılmıştır. Hızlandırılmış bu okullarda yetişme ve eğitim süresi 6 ay olarak sınırlandırılmıştır. Altı aylık eğitim sonunda gençler, uçmayı öğrenmiş birer pilot olarak cepheye sevk ediliyordu. Sadece uçuş eğitimi olarak cepheye gelen 6 aylık pilotlar, ordu komutanlıkları bünyesinde bir aylık askeri kursa tabi tutuluyorlardı. Fransa'da savaşın acil ihtiyacına cevap verebilmek için hızlandırılmış eğitimle başlayan süreç, bir süre sonra sistemli bir hâle dönüşmüştür. 1915'den sonra havacılık eğitimi, ikisi tatbikat, beşi tekâmül ve beşi ibtida-i (acemi, ilk) tayyare mektebi olmak üzere on iki okul üzerinden yürütülen bir yapıya ulaşmıştır (Muzaffer, 1926: 19-21). Osmanlı Devleti de kendi rasıt ihtiyacını karşılamak için Fransız Hava Kuvvetleri örneği başta olmak üzere benzer bir yapıyı oluşturmayı denemiştir.

⁶ Bir tayyarenin inişi ve kalkışı esnasında tekerleklerinin pistle temas hâlinde bulunduğu süreçte gerçekleştirdiği doğrusal ivmeli hareketlere havacılık terminolojisinde rule ve rule yapma denir. Rule hareketinin sürekli tekrarlandığı eğitim amaçlı kullanılan tayyarelere de rule tayyaresi adı verilir.

motor gücüne sahiptir. Buradaki eğitim aşamasında da aday eğitici ile birlikte hareket eder. Başarılı geçen sürecin ardından yalnız uçmanın gerçekleşmesi ile tekâmül eğitimi tamamlanmış olur. Daha sonra aday asıl hizmet edeceği muharebe tayyarelerine geçer. Muharebe uçuşları tamamlandıktan sonra sınava tabi tutulur. Sınavı başarı ile tamamlayan adaylar, bir sonraki eğitim aşamasına dâhil olmaya hak kazanır.

c. Bombardıman ve Endaht Mektebi: Tek başına uçuş eğitimini başarı ile sonlandıran adaylar, uçakta kullanacakları diğer silah ve mühimmatı öğreneceği sürece başlar. Eğitim süresi, 1-1,5 ay arasındadır. Uçuş eğitimini bitiren öğrenciler, buraya gelince hava kuvvetlerinin istediği vazifelerden bombardıman usulleri ve patlayıcılar ile kullanımlarını öğrenmeye başlar. Ayrıca havada makineli tüfek nişan ve kullanma usullerini de görür. Makineli tüfekte yerde meleke kazanıldıktan sonra uçaktan kullanılmaya başlanır. Uçaktan kullanım usullerinden birisi de diğer bir tayyare tarafından sarkıtılmış olarak uçurulan endaht torbalarına makineli tüfekte ateş etmektir. Böylece aday, havadan yer hedeflerine ateş edebilmeyi de öğrenir. Eğitim sürecinde bombaların imlası, ihtirak tipleri ile tahrip bilgilerinin de öğrenirler. Rasıtlar, eğitim bombalarını, dönen şeritler halindeki hedeflere atmak suretiyle havadan yerde hareketli hedefleri imha edebilme yeteneklerini geliştirirler. Tüm bunların sonunda gerçek bombaları atmak suretiyle uçaktan bombardıman yapabilmeyi öğrenirler.

d. Tatbikat Mektebi: Eğitim süresi 6 ay olan, rasıtlığa ait teorik ve pratik tüm bilimsel tekniklerin öğrenilme aşamasıdır. Bir başka ifade ile tatbikat aşamasına kadar pilotlar ile eş olan süreç tamamlanmış olur, 6 aylık tatbikat eğitimi olarak adlandırılan süreçte sadece rasıtlık eğitim ve öğretimini alırlar. Bu aşama artık sadece rasıtlık eğitim sürecidir. Pilotluk ve hava muharebesi eğitimlerini tamlayan adaylar rasıtlığı da yapabilmek için telsiz, fotoğraf, tabiye-i havaiye, seyir ve hava sefer ders ve tekniklerini uygulamalı olarak öğrenirler (Muzaffer, 1926: 21).

2.3. Havadan Fotoğraf Alma Süreçleri

Havadan çıplak göz ile keşif yapan rasıtlar, fotoğraf makinesinin yaygın ve keşif amaçlı kullanımı sonrası faaliyetlerini kısmen daha kolay yürütmeye başlayabilmişlerdir. Uçuş ve diğer eğitimlerin ardından fotoğraf çekim kurallarını öğrenen rasıtlar, çekimleri bizzat tatbik ederek yeteneklerini geliştirme yoluna gitmişlerdir (Ahmet Zeki Paşa, 1912: 38-39).

Rasıt, hava çekimi yapmadan önce, fotoğrafın kullanılacağı alanın uzmanlarıyla görüşmeli, amaç, kapsam ve fotoğrafı istenen bölge net olarak belirlenmelidir. Öncelikle hangi amaçla çekim yapılacağı kesin olarak tespit edilmelidir. Daha sonra fotoğraflanacak bölgenin hava koşulları öğrenilmelidir. Uçuş şartları ve hava durumu uygunsa fotoğraf makinesi, mevcutsa değişik açılı objektifler ve filtreler gün ışığına uygun şekilde hazırlanmalıdır. Günümüzde bunlara ilave olarak yedek filmler, hafıza kartları, piller veya şarj aletleri de hazır bulundurulmaktadır (MEB, 2013: 15).

I. Dünya Savaşı'nda önemleri ve nitelikleri iyice belirgin hâle gelen rasıtların, 1920'li yıllarda aldıkları hava fotoğrafları, genellikle iki amaçla kullanılmıştır. Birincisi, harita yapımı ikincisi ise münferit manzara fotoğraf çekimi şeklinde olmuştur (Hava Fotoğrafçılığı, 1927: 15/17).

Rasıtlık ve hava fotoğrafçılığında ekip çalışması ile koordinasyon, başarının anahtarı konumundadır. Pilot, rasıt ve yardımcı personel görev öncesinden icra sürecini zihinlerinde yaşamalı ve olacak olanı görerek gereken veya önleyici tüm tedbirleri almalıdır. Rasıtlığın erken dönemlerinde öncelikli görevlerinden olan harita teşkiline dönük havadan fotoğraf alabilme maksadıyla yapılacak çekimi için mutlak surette önceden bir uçuş harekât planı yapılmalıdır. Yapılacak çekimler amacıyla uçak ve uygun özelliklere sahip fotoğraf makineleri seçilmelidir. Uçuş planı, izlenecek güzergâhın tespit edilerek haritası oluşturulacak bölgenin fotoğrafla kapatılması hedeflenerek oluşturulmalıdır (Hava Fotoğrafçılığı, 1927: 15/18; MEB, 2013: 15;).

Rasıtlığın, erken dönemlerinde hava fotoğraflarının harita yapımında kullanılabilmesinde iki

metot esas kabul edilmiştir;

a. Çekilmiş Fotoğrafların Yan Yana Birleştirilerek Hava Haritasının Oluşturulması: En fazla İngiltere tarafından kullanılmış, diğer devletlerin rasıtlarına da yaygın örnek teşkil etmiştir. Bu metot tercih edildiğinde haritanın çizilebilmesi için önceden belirlenmiş ve tespit edilmiş sabit irtifada uçulur. Birbiri üzerine bindirilmek suretiyle fotoğraf makinesiyle belirlenen bölgenin kesim kesim fotoğrafları alınır. Sonrasında alınmış olan küçük küçük fotoğraflar yan yana yapıştırılarak bir fotoğraf haritası meydana getirilmiş olur. Bahsi geçen metot, rasıtlığın erken evresi diyebileceğimiz dönemlerde, daha çok önceden haritası mevcut olan mahallerde kullanılmıştır. Bahsedilen şekilde elde edilen fotoğraflardaki yeryüzünün doğal veya suni arızaları, daha önceden var olan haritalar üzerinde eşleştirilerek detaylı bilgiye ulaşılması kolay hâle getirilmiştir (Hava Fotoğrafçılığı, 1927: 15/17).

b. Fotoğrafların Kroki Üzerine Yerleştirilerek Harita Elde Edilmesi: Önceden haritası mevcut olmayan sahalarda kullanılan bu usul ile harita yapmak, havadan fotoğrafların alınıp sonradan yapılacak alelade bir harita krokisi üzerine fotoğraflardaki detayları aktarmak demektir (Hava Fotoğrafçılığı, 1927: 15/17).

Her iki metot da rasıtlık mesleğinin ilk evreleridir. Rasıtların uçaktan gözlem yoluyla yaptıkları çizim veya aktarımlar, fotoğraf tekniğinin gelişimi ile büyük bir doğruluk ve kıymete evrilmiştir.

Havadan alınan gözlem bilgileri ile çizilen haritaların arazi üzerinde rastgele yapılan haritalara nazaran çok daha doğru ve detaylı olduğu fikri, kullanımlarla sabitlenmiştir. Bu sebeple her geçen gün rasıtlar ve hava fotoğrafçılığının önemi artmıştır. Çünkü makine ile alınan fotoğraflarla oluşan hava haritalarından arazinin bütün arızaları en ince detayı ile tespit edilip anlaşılabilir. Aynı zamanda zeminin çıplak gözle yerde görüldüğü gibi grafik tersimini (resmini) tam ve sağlıklı ihtiva edebilmektedir. Fotoğraf haritalarında, diğer haritalarda olduğu gibi işaretleme ve belirteçlere de ihtiyaç duyulmamaktadır. Çünkü istenen hedef, fotoğraf olarak tüm şeffaflığı ile kullanıcının karşısında yer almaktadır. Böylece havadan alınan fotoğraflar ile oluşan haritalar, herkes tarafından okunabilir, yorumlanabilir veya anlaşılabilir hâle gelmiştir. Bu durum ilave bir eğitim ve bilgiye ihtiyacı ortadan kaldırmıştır. Hâlbuki diğer usuller de -rasıtların çizimi veya aktarımı ile oluşan harita veya krokiler- arazi hâllerine uygun bilgilere ve haritaların doğru analiz edilmesi olarak adlandırılan okumalara ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca gerekli bilgi ve okumalar büyük dikkat ve uzun tecrübeleri gerektirmektedir. Doğru harita okuyabilmek ve kıymetlendirebilmek birçok özel yetenek ve meleke içermektedir. Hava fotoğrafçılığı ve bu işi yapan rasıtlar marifetiyle tüm bunlar ortadan kalkmış ve kolaylaşmıştır Benzer şekilde arazide yanlış okumalar, görmeler sonucunda oluşan birçok hata da rasıtlar vasıtasıyla ortadan kaldırılmıştır. Araziyi kullanmak isteyen her unsur ister asker isterse sivil olsun daha doğru stratejiler belirlemeye ve uygun kararlar vermeye başlamışlardır (Hava Fotoğrafçılığı, 1927: 15/17).

Hava fotoğrafçılığı geliştikçe savaşların dışında birçok alan oluşmuştur. Paralel boyutta rasıtlık mesleğinin gelişimi ile hava fotoğraf/harita şirketleri kurulmaya başlamıştır. Örneğin Londra merkez havalisinin, havadan haritası hava film kumpanyası/şirketi tarafından yapılmıştır. Harita, 100 millik bir alanı içermekte Londra ve civarının tüm detay ve yapılanmasını en ince detayı ile göstermektedir. Bu hava haritası, 6 pozdan oluşup 1 poz, 2.5 cm'lik arazi üzerinde 1 mile karşılık gelmektedir (Hava Fotoğrafçılığı, 1927: 15/18).

Hava fotoğrafları, Londra örneğinde olduğu gibi harita yapımı haricinde çiftlikler, fabrikalar vb. mahallerin alanları, içerikleri ve durumlarının görülebilmesi ve değerlendirilebilmesi içinde kullanılır hâle gelmiştir. Ayrıca yerleşim yerlerinin mimari yapıları bu doğrultuda oluşturulmaya başlamıştır. Yaşanan gelişmeler neticesinde bu yıllar, rasıtlar ve hava fotoğrafçılığının bilinme, ilgilenilme ve ilerleme süreci olmuştur (Hava Fotoğrafçılığı, 1927: 15/18).

Hava fotoğrafçılığının 1900'lerde en tercih edilen şekli, mailen/eğilerek fotoğraf çekme

usulüdür. Fotoğraf çekmek için fotoğraf makinesi tayyareden 45 derecelik bir açı ile zemine tevcih edilir, bu suretle elde edilen fotoğraf yüksek bir tepeden arazinin veya fotoğrafı alınacak yerin görülmesine benzer şekilde olur (Hava Fotoğrafçılığı, 1927: 15/18). Böylece sonrası kullanım ve değerlendirmelere kolaylık sağlar.

Erken dönem hava fotoğrafçılığında ana metot ve alışılmış kural ise şöyledir: Fotoğraf çekmek için uçuştan önce istenen bölge ve mahaller, harita üzerinde birtakım kırmızı dairelerle işaretlenir ve bunlara birer sıra numarası verilir. İşaretli yerleri rasit ve pilot bilir. Daha sonra fotoğraf alınmak üzere uçuş başlar. İlk fotoğraf alınacak bölgeye gelindiğinde rasit, malzeme ve teçhizatını önceden hazırlamış olduğundan süratle çekim pozisyonuna geçer. Bu esnada tayyare alçak veya yüksek uçmakta ise rasit, işaretle sevk ve idare ile pilota çekim için gerekli olan irtifayı aldırır. Pilot, fotoğrafı alınacak saha üzerinde rasıda müsait imkân ve süre sağlamak için uçuşunu ve tayyarenin seviyesini sürekli kontrol eder. Rasit ise pilotun tayyaresine fotoğraf çekimi için aldırıldığı vaziyetlerden maharetle istifade ederek süratle ve dikkatlice fotoğrafını alır. Bunun için fotoğraf makinesinin ağır olması, kullanım kolaylığı ile tercih sebebidir (Hava Fotoğrafçılığı, 1927: 15/18).

Uygun donanım ve şartları oluşturan rasit, keşfi istenen hedefin en az 6 fotoğrafını alır. Pilot bu durumu mutlaka bilmeli ve 6 ile 8 poz alınabilecek uçuş vaziyetini muhafaza etmelidir. Fotoğrafı alınan noktadaki işler bitince rasit, pilota işaret ederek diğer fotoğrafı alınacak noktaya gidilir. Süreç, hedef olarak belirlenmiş alanın tamamında aynı şekilde uygulanır (Hava Fotoğrafçılığı, 1927: 15/18). Bu süreçte rasidin kullanmayı tercih ettiği fotoğraf makinesinin nitelik ve özellikleri, büyük önem taşır. Yapmış olduğu göreve bağlı işin kalite ve başarısı bununla direkt bağlantılıdır. Normal özelliklere sahip bir kodak fotoğraf makinesiyle yuvarlak tomar hâlindeki filmlerle çok güzel ve istenen nitelikte hava fotoğrafları alınmıştır. Fakat genel olarak cam levhalarla alınan fotoğrafların, filmlerle alınanlardan çok daha kaliteli ve uygun oldukları tecrübe ile sabitlenmiştir. Hava fotoğrafları için panker ve martik camların uygun olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda hava fotoğrafçılığında ismi geçen markaların kullanılması yetenek ve tecrübe gerektirmektedir. Çünkü söz konusu markaların karanlıkta kullanımı gerektiğinde imlası ve vaktinde ayarlanması çok büyük dikkat ve hassasiyet gerektirmektedir. Ayrıca bu markalar tercih edildiğinde makinenin adesesinin 10-6 poz, 2,5 santimetre olması mutlak zorunluluktur (Hava Fotoğrafçılığı, 1927: 15/18).

Hangi marka veya makine kullanılırsa kullanılsın rasidin, kesinlikle dikkat etmesi gereken kurallar vardır. Bunların başında hava fotoğrafının asla güneşe karşı alınmaması gelir. Ancak güneş tamamıyla arkada da kalmamalıdır. Hava fotoğraflarını alırken güneşin daima yanlarda bulundurulmasına dikkat edilmelidir (Hava Fotoğrafçılığı, 1927: 15/18).

3. RASITLIK MESLEĞİNİN HAVA FOTOĞRAFÇILIĞINA EVRİLİŞİ

Fotoğraf makinesinin birçok bilim alanını kapsar şekilde geniş kullanımının başlaması ile (Özdemir, 2010: 18) hava fotoğrafçılığı, öncelikle askeri keşif doğrultusunda istihbarat amaçlı kullanılmaya başlamıştır (Ertung, 1970: 82). I. Dünya Savaşı'nda ortaya çıkan ihtiyaçla doğan rasitlik mesleği, hava keşfi ve fotoğrafçılık hizmeti, özellikle II. Dünya Savaşı sırasında uçaklardan alınan görüntülerin yoğun şekilde istihbarat amaçlı kullanımı ile büyük gelişmeler sağlayarak varlığını devam ettirmiştir (Ertung, 1970: 89). İlk dünya savaşında emekleme aşamasında olan rasitlik hizmeti, ikinci savaş ile daha fazla kıymet alarak, devletler için vazgeçilemez bir ihtiyaca dönüşmüştür. Yaşanmış iki dünya savaşı sonrası yıllarda verilen önem doğrultusunda oluşturulan harita teşkil ve kurumlarına paralel olarak fotogrametri (harita yapımı) maksatlı hava çekimleri hızla ilerlemeye başlamış ve bu alanın teknolojik ürünleri gelişmiş yapılara kavuşmuştur (Aygün, 2002: 16; MEB, 2013: 10).

Birçok meslekte görülmesi normalliği ile rasitlikte da hem mesleki alanda hem de kullanılan donanım ve malzemelerde zamanla gelişim ve değişimler yaşanmıştır. Bu düzlemde rasitlik mesleğinde

de farklı uçuş araçları ve teknolojik ürünler kullanılmaya başlanmıştır. Günümüze ulaşıldığında ise kullanılan dijital fotoğraf makineleri zor ve uzun işlemeli baskı laboratuvarlarının, photoshop gibi kısa zamanlı fotoğraf oluşturma programlarına dönüştürmüştür (MEB, 2013: 31). Zaman içerisinde gelişen teknoloji ile sayısal fotoğraf makinelerinin işlemleri bilgisayarlar uygulamaları ile son derece basitleşmiş, artık İHA'lerden gelen hava görüntülerin okunma ve analiz ortamlarını içeren merkezler tesis edilmiştir (Güler ve Akça, 2017: 100). Genel okumayla kullanılan usul ve yöntemlerin, erken dönem rasıtlarinkinden çok da farklı olmadığı rahatça görülebilmektedir. Ancak faaliyetlerin kolaylaştığı ve daha doğru verilere ulaşılabildiği ise kesin kabuldür. Geline teknolojik seviye ile öncesi sınırlı bugününde ise erişilebilme imkânı artan helikopter, balon, yamaç paraşütü, motorsuz uçaklar ve parasailing tarzı araçlar ile birçok kişi tarafından hava fotoğrafları alınabilmeye başlanmıştır (MEB, 2013: 11). Diğer bir ifade ile geçmişin kıymeti emsalsiz olan rasıtlığını artık teknolojiye ulaşabilen herkes yapabilmektedir. Çünkü tekniği yüksek materyal ve malzeme bunu mümkün kılmıştır.

Günümüzün rasıtlığı ve hava fotoğrafçılığı, harita yapımı için kullanılan özel kameralar ve fotoğraf çekimini anında yapabilen, uçağın hızına ve uçuş yönetim programı doğrultusunda fotoğraf bindirme oranını ve şeklini otomatik oluşturan, hızdan kaynaklanan fotoğraf kesişimlerini ortadan kaldıran özel cihazlar ile daha net ve doğru sonuçlu yapılabilmektedir (Erbaş, 2013: 28). Erken dönem rasıtlıkta mümkün olmayan faaliyetler, uçaklara sabitlenen optik seviyesi çok yüksek hassas kameralar vasıtasıyla fotoğrafların kullanılma amacına yönelik farklı odaklı objektif konileriyle kolaylıkla yapılabilir olmuştur. Örneğin geniş ölçekli haritaların oluşumuna yönelik fotoğraflarda dar açılı kameralar kullanılırken, yükseklik hassasiyetinin gerektiği durumlarda otomatik veri giriş teknikleri ve lazer tarama yöntemleri ile geniş açılı kameralar aynı anda kullanılabilir hâle gelmiştir (Koç, Demirel, Kada ve Wichman, 2017: 53). Erken dönem rasıtlarının elde oldukça zorla kullandıkları fotoğraf makinelerinin görevini, artık uçağın alt kısmına monte edilmiş optik seviyesi yüksek hassasiyete sahip kameralar yapılabilmektedir. Ayrıca tanıtım, şehir planlama ve arkeoloji çalışmaları için gereken belge özelliğine sahip hava fotoğrafları alımında, analog ya da dijital SLR (objektifleri değişir nitelikli) makineler ile uçuş amacına uygun araçlar tercih edilebilmektedir. Bu bağlamda yeryüzünde doğa veya manzara fotoğrafı alınırken kullanılan ekipmanlar (geniş açılı objektifler, UV filtreleri vb.) hava fotoğrafı çekmek amacıyla da kullanılabilir (MEB, 2013: 16).

Rasıtlık mesleğinin bugünkü hâliyle uçaklar, uydular, İHA'lar, SİHA'lar (silahlı insansız hava araçları), kameralar, robotik veya sinyalizasyon tabanlı çekim aletleri tarafından sürdürüldüğü bilinmektedir (Kılıç, Ekinci ve Kısa, 2017: 1). Evrilen süreç teknolojik gelişmelere paralel olarak rasıtlığı ortadan kaldırarak bu iş kolunu, fotoğrafik bilgisayar uygulamalarına, yapay zekâ ürünü robotik aşamaya ve sinyalizasyon ile veri kullanımına çevirmiştir (Yakar, Alyılmaz, Alyılmaz ve Doğan, 2019: 18-35). Ayrıca rasıtların erken döneminde büyük zorluklarla icra edilen gözetleme ve fotoğrafla, elde edileni somutlaştırma süreci, daha kolay dönüşürken, hata oranını da neredeyse yok etmiştir.

Geçmişe kıyasla havacılık teknolojisinin gelişimi doğrultusunda insanların uçma arzusu, parasailing, balon, yamaç paraşütçülüğü, helikopter, uçurtma ve motorsuz uçuş gibi farklı araçların gelişmesini sağlamıştır (Özener, 2006: 106). Özellikle coğrafi yapının uygun olduğu bölgelerde yamaç paraşütçülüğü, balon, parasailing gibi hobi amaçlı faaliyetler, havadan fotoğraf çekimlerinin de artmasına katkı da bulunmuştur. Bu doğrultuda balonlarla icra edilen turlar, hava fotoğrafı çekimi için son derece uygun ortam sağlayabilmektedir. Hava fotoğrafçılığının gelişiminin son yıllarda ivme kazanmasında belediyelerin hava fotoğrafçıları ile ortak çalışmalar yapması etkili olmuştur. Bu maksada dönük çalışmalarla şehirlerin gökyüzünden çekilen fotoğrafları kitaplaştırılarak yoğun biçimde görsel tanıtım amaçlı kullanılır seviyeye gelmiştir (MEB, 2013: 12).

Son yıllarda planlanan ve uygulamaya yönelen projeler kapsamında çekilen hava fotoğrafları, görsel ve yazılı basında da daha sık görülmeye başlamıştır. Ulaşılmış olunan teknolojik gelişmeler ile

rasıtların ilk evrelerine göre büyük aşamalar kaydetmiş olan hava fotoğrafçılığının neredeyse kullanılmadığı alan kalmamıştır. Gezi ve turistik amaçlı faaliyetlerin tanıtımları, firma ve şirket tesislerinin bilinir kılınması, büyük limanların hizmetleri, organize sanayi bölgelerinin kullanım şekilleri, inşaat firmalarının otoyol, kavşak, metro vb. yapım öncesi ve yapım aşaması-faaliyetleri gibi bir çok işlem, hava fotoğrafları ile sunulur boyuta taşınmıştır (MEB, 2013: 12; Tanış, 2013: 77).

Tarihi alanlarda yapılan arkeolojik çalışmalarda hava fotoğrafı kullanım geçmişinin eski olduğu bilinmektedir. Yapılan çalışmaların belgelendirme ve seyir izlenme sonuçlarının tespiti aşamasında da hava fotoğrafçılığı etkin rol oynamaya başlamıştır (Evinay, 1972: 1; Demir, Dinç ve Girginer, 2006: 185). Farklı coğrafi ve iklim özelliklerine sahip olan bölgelerde tarım yapılan alanlarda arazi kullanım planlaması ve süreç kontrolleri, hava fotoğrafları ile izlenebilir hâle gelmiştir (Köseoğlu ve Gündoğdu, 2004: 47). Ekilebilir arazilerde akıllı tarım uygulamalarının tespiti, ilaçlama, gübreleme doğal afetler sonrasında yaşanan durumlar gibi araştırmalarda da hava fotoğrafçılığı sıkça kullanılmaya başlamıştır. Planlama çalışmalarında veri toplama amacı ile de hava fotoğrafları kullanılmaktadır (İnan ve Yomralıoğlu, 2006: 317; MEB, 2013: 13-14).

Yer bilimi alanında yapılan araştırmaların büyük bir kısmında havadan elde edilen görüntüler, kolaylaştırıcılığı, net tespit sunuculuğu ile şekil bağlantılarının kurulabilmesi boyutlarıyla veri kaynağı teşkil eder olmuştur (Erol ve Öner, 2011: 3, 52). Su kaynakları, madencilik gibi araştırmalarda ve jeoloji ile birlikte çalışan diğer bilim dallarında yapılan araştırmalar için havadan çekilen fotoğraflar, ulaşılan net veri seviyesi doğrultusunda tek tercih edilme sebebi halini almıştır (MEB, 2013: 14).

Ülkelerin kendi topraklarını koruma, genişletme, savunma gibi amaçlarla oluşturdukları hava kuvvetleri, barış zamanlarında da hava fotoğraflarını, yüksek yoğunluklu ve stratejik öneme haiz araştırmaları ile belge amaçlı kullanmaktadır. Savaş, çatışma benzeri kritik zamanlarda ise karşı ülkenin toprakları ile ilgili bilgi toplama, harita oluşturma gibi birçok amaçlı veri elde edebilmek için de hava fotoğrafları çekilmekte ve sürekli değişim kaydeden istihbarattan aktif olarak istifade edilmektedir. Hatta bu veriler yoksa operasyon, faaliyet veya bir harekâta girişilmemektedir. Günümüzde nerede ise devletlerin tüm karar verme süreçlerine hâkim olan veri istihbaratı aynı yolla elde edilebilmektedir (Tılısbık ve Akbal, 2006: 134, 139). Günün ve geleceğin yöneticisinin veriye hâkim olanın olabileceği (Friedman, 2018: 21-40) düşünüldüğünde rasıtlığın evrildiği boyutu daha iyi analiz edebilmek ve anlayabilmek mümkündür.

Gelinmiş olan düzlemde habercilik ve basın sektöründe ekonomik, sosyal ve teknolojik olarak yaşanan hızlı değişimler, birçok ajansın alanlarını çeşitlendirmesini ve alternatif imkânları kullanmayı zorunlu kılmıştır (Özel, 2014: 11). Büyük haber ajansları, artık dünyanın farklı yerlerindeki savaşlar dâhil tüm haberlerinde hava fotoğraflarını kullanarak gelişmeleri dünyanın dört bir yanına ulaştırabilmektedir. Özellikle basın-yayın organlarının yazılarını, araştırmalarını, haberlerini, hava fotoğraf görselleri ile destekleyerek daha fazla dikkat çektikleri bilinmektedir (MEB, 2013: 15).

Rasıtlığın erken evrelerinde harita oluşturmak için uçakla bindirmeli olarak çekilen hava fotoğraflarının yerini, son dönemlerde dijital görüntüleme cihazlarının çıktıkları almıştır. Önceleri siyah-beyaz çekilen fotoğraflar, günümüzde renkli ve sayısal metotla çekilip üç boyutlu olarak değerlendirilip, yorumlamaları uygun programlar kullanılarak bilgisayarlarda birleştirilip, harita yapımında kullanılır hâle gelmiştir (Erol ve Öner, 2011: 49, 51, 117, 172). Rasıtlık, uçakta çıplak gözle keşif ve istihbarat amaçlı başlangıç noktasından, teknolojiye bağlı olarak bugün verilerin sinyalizasyon ile elde edilerek nerede ise adım atma kararının verilmesi için kullanılması boyutuna erişmiştir.

Hava fotoğrafçılığı; geldiği boyut ile öncelikle askerî alanda güç oluşturulması olmak üzere topografik bilgilerin toplanması ve haritalanması gibi hizmetleri ile vazgeçilemez bir uzmanlık alanı haline bürünmüştür. Günümüzde istihbarat amaçlı bilgi toplama, takip, gözleme ve araştırma alanlarında hatta son yıllarda sanatsal alanda dahi kullanılır boyuta ulaşmıştır (Erol ve Öner 2011: 52,

Atalay 2013: 67-69; MEB, 2013: 6-7).

SONUÇ

Osmanlı Devleti, içinde bulunduğu zor koşullara rağmen askerî havacılıkla ilgili gelişmeleri Avrupa devletleri ile eş zamanlı olarak takip etmeyi başarabilmiştir. Tayyare ve fotoğraf alanındaki teknolojik ilerlemelere gösterilen ilgi ve uygulamalar, özellikle savaş dönemlerinde haklılığını ve önemini tartışmasız şekilde ortaya koymuştur.

Havacılıktaki gelişme süreci, hava keşfi ve fotoğrafçılığı boyutu ile rasıtları ön plana çıkarmıştır. Geleneksel yöntemlerle icra edilen mesleğin ilk dönemlerinde savaşın sonucunu doğrudan rasıtların performansının belirleyebildiği bir ortam oluşmuştur. I. Dünya Savaşı'nda karşıladığı istihbarat ve bilgi boyutuyla varlığının kaçınılmaz derecede önemli olduğu anlaşılan rasıtlar, kısa süre içerisinde savaşlar dâhil birçok alanda karar verme süreçlerinin ana aktörü olmaya başlamıştır. Bugün evrildiği noktada ise devletlerin bekası adına alınan neredeyse tüm stratejik karar süreçlerine etki etmektedir. Hatta adı unutulmuş olan rasıtlık mesleği işlevi ile sanayiden tarıma, doğal afetlerden turizme kadar her alana hayati öneme sahip veriler sunarak varlığını sürdürmektedir. Düşük yoğunluklu terör eylemleri veya yüksek yoğunluklu savaş durumlarında ise devletler, hava keşfine dayanan veri olmadan adım dahi atmamaktadır. Tüm bu veriler ve geline seviye düşünüldüğünde rasıtlar, erken dönemde yetersiz teknoloji ile daha çok kendilerinin dirayet ve fedakârlığı doğrultusunda yürüyebilecek bir meslekleri olduğu ile verdikleri hizmetin öneminin farkındalığına ermişlerdir. Ancak yaptıkları görevin sinyalizasyonla veri aktarımı, bilgisayar uygulamaları ve yapay zekâ ile bugünkü evrildiği noktayı hayal dahi edememişlerdir.

Osmanlı Devleti yüksek bir öngörü ile ekonomik koşullarının son derece kısıtlı olmasına rağmen rasıtların varlığının, eğitilmesinin, yetiştirilmesinin ve hizmete hazır tutulmasının önemini erken zamanda fark edebilmiştir. Bu farkındalık neticesinde rasıtlar için gereken eğitim, donanım ve teçhizatı olabildiğince hazır tutmaya çalışmıştır.

Çalışmada rasıtların sadece keşif amaçlı hava fotoğrafı çeken sıradan bir uçuş personeli olmadığı, birçok önemli vazifeyi üstlendikleri de görülmüştür. Görevlerinin son derece kapsamlı olması yapılan işin zorluk derecesini ortaya koyarken savaşlarda yetersiz donanımlarla gösterilen fedakârlıkların da azımsanmayacak boyutta olduğu incelenen verilerle tespit edilmiştir.

Tarihi süreci ortaya konulmaya çalışılan rasıtlığın öneminin, geline teknolojik seviye ve ulaşılan ekipman düşünüldüğünde artarak devam ettiği bir gerçektir. Ancak birçok meslekte görüldüğü üzere rasıtlıkta da hem alan hem de kullanılan donanımlarda zamanla gelişim ve değişimler yaşanmıştır. Bu doğrultuda hava fotoğrafçılığında da zaman içerisinde farklı uçuş araçları ve teknoloji ürünleri kullanılmaya başlamıştır. Böylelikle rasıtların yerini, yeni isimler, aletler ve donanımlar almış, benzer amaç ancak farklı usullerle meslek işlev olarak devam ettirilmiştir.

Rasıtlık mesleğinin bugünkü hâliyle uçaklar, uydular, İHA'lar, SİHA'lar, kameralar, robotik veya sinyalizasyon tabanlı çekim aletleri tarafından sürdürüldüğü bilinmektedir. Evrilen süreç teknolojik gelişmelere paralel olarak rasıtlığı ortadan kaldırarak bu iş kolunu, fotoğrafik bilgisayar uygulamalarına, yapay zekâ ürünü robotik aşamaya ve sinyalizasyon ile veri kullanımına çevirmiştir. Üstelik rasıtlar döneminde büyük zorluklarla icra edilen gözetleme ve elde edilen somutlaştırma süreci, daha kolay dönüşürken hata oranını da neredeyse yok etmiştir.

Geçmiş, çok kısıtlı imkânlarla başlamış olmasına rağmen duyulan ihtiyacın üst düzeyde oluşuna bağlı olarak rasıtlık mesleğinin, hızla gelişme kaydeden ender meslekler arasında yer aldığını söylemek mümkündür. Birçok mesleğin adı ve işlevi tarihe karışırken rasıtlık, kelime anlamı ile unutulsa da işlevi hâlâ ve yükselen bir önemle varlığını sürdürmektedir. Hatta meslek ve görev adı olarak nadiren de olsa bazı birim ve teşkillerde hâlen kullanılmaktadır. Bahsedilen durum, rasıtlığın

görev adı ve kapsamını daraltmasına, yok etmesine rağmen işlevinin başka isimler altında devam ettiğinin bir göstergesidir.

Mesleğin değişen ihtiyaç ve teknoloji ile paralel seyir izlediği görülmüştür. Aynı doğrultuda, teknolojik gelişmelerin hızla arttığı bir geleceğe doğru yol alan rasıtlığın pek çok yeni kavrama ve nesneye evrileceğini söylemek çok iddialı bir yaklaşım olmayacaktır. Bu bağlamda işlevi asla yok olmayacak bir meslek olarak addedebileceğimiz rasıtlığın farklı zaman ve teknolojik ürünlerle sürekli yeni şekil, usul ve metotlarla karşımıza çıkacak olduğu ve hayati derecedeki önemini asla kaybetmeyeceği de ortaya çıkmış bir gerçektir.

KAYNAKÇA

- Ahmet Zeki Paşa. (1912). *Âlem-i İslam'da Tayyârecilik* (Çev. M. Fuad). İstanbul: Matbaa-i Bahriyye.
- Atalay, Y. (2013). *Türkiye'deki Terörle Mücadele Bağlamında Modern İstihbarat Tekniklerinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyhdebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.
- Aygün, A. (2002). *Türk Haritacılık Tarihi*. Harita Genel Komutanlığı Matbaası. Ankara: 2002.
- Demir, F.; Dinç, A. Ve Girginer K.S. (2006). Ceyhan Ovası'nda Hava Fotoğrafları Kullanarak Arkeolojik Alan Tespiti, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C/S. 15 (3): 183-198.
- Erbaş, M. (2013). Hava Fotoğrafı Arşivi Bilgi Sistemi. *Harita Dergisi*. S. 150, 28-34.
- Erendil, M. (1999). *Askeri Tarih ve Türklerde Askeri Tarih Çalışmaları*. Ankara: Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları.
- Ergüder, G. (1981). *Türk Hava Kuvvetleri Komutanlığı Tarihi (1911-1918)*. Ankara: Tarihçe Şube Müdürlüğü.
- Erol, O. ve Öner, Ertuğ (2011). *Fiziki Coğrafyada Hava Fotoğrafları (Fotojeoloji-Fotojeomorfoloji)*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Ertung, Ö. (1970). Hava Fotoğrafçılığının Öncüleri. *Harita Dergisi*. S. 74, 81-90.
- Evinay, K. (1972). Hava Fotoğrafı ve Arkeoloji, Ren topraklarında Geçmişin İzleri, *Harita Dergisi*, S. 78, 1-2.
- Frank, S. H. (1961). *American Air Service Observation In World War I*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Florida Üniversitesi, Florida.
- Fraser, N. (2010). The Ills of Aerial Photography: Latin America From Above. *Academic Journal*, C/S. 39 (2): 70-85.
- Friedman, T. L. (2018). *Geciktiğin İçin Teşekkür Ederim* (Çev. Z. Akın). İstanbul: Boyner Yayınları.
- Güler, S. A. ve Akça, T. (2017). Tıbbi Fotoğrafçılık: Tarihsel Süreç ve Temel Kavramlar, *Turk J Dermatol*, S. 11, 98-108.
- Güvenbaş, S. (2019). *Birinci Dünya Harbi Filistin Cephesi'nde Ve İstiklâl Harbi Batı Cephesi'nde Hava Fotoğrafçılığı ve Keşfinin Etkinliği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Hava Fotoğrafçılığı (1 Ocak 1927). *Türk Hava Mecmuası*, 15/17-18.
- Henning L. A., (2015). *Envisioning The Aeroplane: Comparing The Spectrum Of Responses In The American And British Armies to a Technology Without Precedent, 1903-1939*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Texas A&M University, Texas.
- <http://northstargallery.com/aerialphotography/history%20aerial%20photography/history.htm>. Erişim Tarihi: 10 Ocak 2020.
- <https://sozluk.gov.tr/?kelime=>. Erişim Tarihi: 10 Ocak 2020.
- <https://www.etimolojiurkce.com/kelime/rasat>. Erişim Tarihi: 10 Ocak 2020.
- <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/04/20170429-3.htm>. Erişim Tarihi: 18 Ekim 2019.

- <https://www.tkgm.gov.tr/tr/icerik/organizasyon-yapisi-1>. Erişim Tarihi: 7 Aralık 2019.
- İnan, H. ve Yomraloğlu, T. (2006). Türkiye’de Tarım Reformu Uygulamalarının Konumsal Veri ve Bilgi İhtiyacı Açısından İrdelenmesi: Trabzon Örneği, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Bilimleri Dergisi, C/S. 12 (4): 313-322.
- Kansu, Y.; Şensöz, Y. ve Öztuna, Y. (1971). *Havacılık Tarihinde Türkler (2 cilt)*. Ankara: Hava Kuvvetleri Komutanlığı Basımevi.
- Karakaya, T. (1994). Çanakkale Muhabereleleri. *Askerî Tarih Bülteni*, S. 36, 61-75.
- Keyüsk, M. (1951). *Türk Havacılık Tarihi (1912-1914) (Birinci Kitap)*. Eskişehir: Uçuş Okulları Basımevi.
- Kılıç, Y.; Ekinci, K. ve Kısa, A. (2017). “İHA ve Havadan Alınan Görüntüler Sonucu Elde Edilen Ürünlerin Karşılaştırılması”, 16. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultay, 3-6 Mayıs, Ankara.
- Koç, Z.; Demirel, H., Kada, M. ve Wichmann, A. (2017). 3B Modellerinde Güvenlik Etkili Çoklu Detay Seviyesinde Modelleme, *Harita Dergisi*, S. 157, 52-58.
- Köseoğlu, M. ve Gündoğdu, K. S. (2004). Arazi Toplulaştırma Planlama Çalışmalarında Uzaktan Algılama Tekniklerinden Yararlanma Olanakları, *Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, C/S. 18 (1): 45-56.
- Kural, F. (1974). *Kuruluş Yıllarında Türk Askeri Havacılığı (1909-1913)*. Ankara: Hava Basımevi ve Neşriyat Müdürlüğü.
- Kurt, D. ve Korkmaz, E. (2018). Yeni Arşiv Belgeleri Işığında Türk Askerî Havacılığının Doğuşu (1911-1912). *Savunma Bilimleri Dergisi*. C/S. 17 (2): 207-251.
- Kurter, A. (2009). *Türk Hava Kuvvetleri Tarihi (2 cilt)*. Ankara: Türk Hava Kuvvetleri Komutanlığı.
- Kuva-yi Havaiye Müfettişliği (1339/1923). *Tayyare Keşfi (Çev. A. Midhat)*. Dersaadet: Askeri Matbaa.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2013). Grafik ve Fotoğraf (Hava Fotoğrafı). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı
- Muzaffer, M. (1926). *Kuvayı Havaiye Rehberi*. İstanbul: Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Talim ve Terbiye Dairesi.
- Olivia B. Waxman. (2018, 3 Mayıs). Aerial Photography’s Surprising Role in History. Erişim Tarihi: 4 Aralık 2019, <https://time.com/longform/aerial-photography-drones-history/>.
- Özdemir, N. (2010). İlerlemenin Yolunda Fotoğraf, *Sanat Dergisi*, S.2, 17-34.
- Özel, Z. (2014). Fotoğraf Ajanslarının Doğuşu ve Gelişimi, *Kontrast Fotoğraf Dergisi*, S.42, 8-11.
- Özener, A. (2006). *Arkeoloji Biliminde Fotoğraf Teknikleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Pop, G. M. (2007). Începuturile dezvoltării fotogrammetriei și evoluția acesteia până în prezent. Colegiul de redacție. *Revista de Geodezie*, C/S. 16 (1-2): 27-33.
- Skoog, A. I. (2010). The Alfred Nobel Rocket Camera. An Early Aerial Photography Attempt. *Acta Astronautica*. C/S. 66 (3-4): 624-635.
- Tanış, M. (2013). *Kent İçi Yollarının Kavşaksız Kesimlerinde Serbest Akım Hızı ve Kapasiteyi Etkileyen Faktörlerin Etkilenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Tayyarecilik Tarihi 2 (15 Şubat 1927). *Türk Hava Mecmuası*, 18/17.
- Tılısbık, N. ve Akbal, Ö. (2006). *İstihbarat ve Türkiye*. Konya: Nüve Kültür Merkezi Yayınları.
- Uçarol, R. (1988). *Tarihi Gelişim İçinde Hava Harp Okulu (1951-1987)*. İstanbul: Hava Harp Okulu Komutanlığı.
- Verhoeven, G. J. J. (2009). Providing an Archaeological Bird’s-eyeView, an Overall Picture of Ground-based Means to Execute Low-altitude Aerial Photography (LAAP) in Archaeology. *Archaeological Propection*. S/C. 16 (4): 233-249.
- Yakar, M.; Alyılmaz, C., Alyılmaz, S. ve Doğan, Y. (2019). Yakın Resim Fotogrametrisinde İnsansız Hava

- Araçlarının Kullanılması Silifke Roma Köprüsü Örneği*. Konya: Atlas Akademi Yayınevi.
- Yalçın, O. (2010). Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Uçak Fabrikası Kurma Mücadelesinde İlk Girişim: Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi (TOMTAŞ) ve Kayseri Uçak Fabrikası. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C/S. 26 (78): 561-588.
- Yalçın, O. (2011). "Atatürk'ün Havacılık Anlayışı ve Döneminde Türk Hava Kuvvetleri", *Türk Hava Kuvvetlerinin 100'üncü Yılı Uluslararası Tarih Sempozyumu*, 8-10 Şubat, Ankara.
- Yalçın, O. (2013). *Türk Hava Harp Sanayii Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası ve Kültür Yayınları.
- Yalçın, O. (2015). Türk Hava Kuvvetleri Tarihinde Hava Okulu ve Harp Okuluna Geçiş Süreci. *Gazi Akademik Bakış*, C/S. 9 (17): 229-260.
- Yalçın, O. (2016). Filistin Cephesi Türk Hava Harekâtı. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 55, 557-595.
- Zülfikar, H. (2007). Meslek Adları ve -Cı Ekinin Türkçedeki İşlevleri. *Belleten*. C/S. 55 (2007/1): 173-218.

Örnek Taşkın Risk Modeli Oluşturulması ve Ünye Şehrindeki Derelere Ait Taşkın Risk Analizleri*

Öğr. Gör. Fatih Ocak

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1088-3762>

Samsun Üniversitesi, Kavak Meslek Yüksekokulu, Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü, Samsun – TÜRKİYE

Doç. Dr. Muhammet Bahadır

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5068-4250>

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Samsun – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 22.04.2020

Kabul: 12.06.2020

On-line Yayın: 25.06.2020

Anahtar Kelimeler

Doğal Afet

Taşkın Risk Analizi

CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri)

AHP (Analitik Hiyerarşi Yöntemi)

Ünye

Araştırma Makalesi

*Bu çalışma, birinci yazar Öğr. Gör. Fatih Ocak'ın, 'Ünye Şehir Sellerinin Zarar Görebilirlik Yöntemi ile İncelenmesi' adlı yüksek lisans tezinin bir bölümünden yeniden güncellenerek üretilmiştir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.43017>

Öz

Dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi ülkemizde de özellikle son 15-20 yıldır görülme sıklığı giderek artan sel ve taşkın olayları hem can hem de mal kaybına neden olmaktadır. Son yıllarda etkilerini daha çok hissettiğimiz doğal afetler her ne kadar fiziki faktör olan iklim, jeomorfolojik özellikler, bitki örtüsü vb. ile yakından ilgili olsa bile bir o kadar da artan nüfus, plansız şehirleşme, akarsu havzalarındaki ekonomik ve beşeri faaliyetler ile de doğrudan ilişkilidir. Özellikle sel ve taşkın gibi meteorolojik kökenli afetlerin son zamanlarda değişen iklim şartları ile yıkıcı etkisinin daha çok olduğu ve bu afetlerin daha sıklıkla meydana geldiğini söylemek de mümkündür. Ülkemizde özellikle Karadeniz kıyı kuşağında ani yağışların ardından oluşan seller kıyı kentlerini olumsuz etkilemektedir. Bu gibi durumlar göz önüne alındığında ve ülkemizde taşkınların en fazla Karadeniz Bölgesi'nde meydana geldiği düşünülürse taşkın risk analizlerinin yapılması ve sonuçlarının ilgili birimlerle paylaşılması bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu çalışmada Ünye ilçe sınırları içinde kalan altı (6) adet havzanın taşkın risk analizi Coğrafi Bilgi Sistemleri tekniklerinden yararlanarak gerçekleştirilmiştir. Yine taşkın risk analizleri için örnek bir taşkın modeli oluşturulmuş ve bu model sayesinde olası bir taşkın anında risk teşkil edebilecek bölgelerin belirlenmesi sağlanmıştır. Böylece afet öncesi, afet sırasında ve sonrasında neler yapılabileceği üzerinde durulan bir model geliştirilmiştir. Taşkın risk analizinin yapıldığı bu çalışmada Çok Kriterli Karar Verme yönteminin bir metodu olan ve taşkın risk gruplarının belirlenmesi için eğim, baki, toprak, arazi kullanımı, jeoloji, yağış ve yükseklik olmak üzere yedi (7) parametreden oluşan Analitik Hiyerarşi Yöntemi (AHP) kullanılmıştır. Bu verilerle sadece bilgisayara bağlı kalmadan, doğal ortamdaki bileşenleri de hesaba katmak için arazi çalışmaları yapılmış, yerinde gözlemlerde bulunulmuş, örnek konumsal noktalar seçilmiş ve kontrollü sınıflandırma yapılmıştır. Böylece arazi çalışmaları ile elde edilen bulgular coğrafya çalışmaları için önemli bir araç olan Coğrafi Bilgi Teknolojileri ile işlenmiştir. Sonuçta bütüncül bir taşkın erken uyarı sistemi modeli hedeflenmiştir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Ocak, F. ve Bahadır, M. (2020). Örnek Taşkın Risk Modeli Oluşturulması ve Ünye Şehrindeki Derelere

Ait Taşkın Risk Analizleri. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 80, Summer, p. 21-37.

Creating The Sample Flood Risk Model and Flood Risk Analysis of Rivers In Unye

Lect. Fatih Ocak

Samsun University, Kavak Vocational School, Architecture and Urban Planning, Samsun – TURKEY

Assoc. Prof. Dr. Muhammet Bahadır

Ondokuz Mayıs University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Geography, Samsun – TURKEY

Article History

Submitted: 22.04.2020

Accepted: 12.06.2020

Published Online: 25.06.2020

Key Words

Natural Disaster

Flood Risk Analysis

GIS (Geographic Information Systems)

AHP (Analytical Hierarchy Method)

Unye

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.43017>

Abstract

As in many other countries of the world, the flood incidents which have been increasing in our country especially in the last 15-20 years cause loss of both life and property. In recent years, natural disasters, whose effects are more felt, are the physical factors such as climate, geomorphological features, vegetation and so on. Although it is closely related to the increasing population, unplanned urbanization, the economic and human activities in the river basins are also directly related. It is possible to say that especially disasters of meteorological origin such as floods have more destructive effects with changing climate conditions and these disasters occur more frequently. In our country, floods that occur after sudden rains especially in the Black Sea coastal belt adversely affect coastal cities. Considering such situations and considering that most of the floods occur in our country in the Black Sea Region, it has become a necessity to carry out flood risk analysis and to share the results with the relevant units. In this study, flood risk analysis of six (6) basins within the borders of Unye district was carried out by using Geographical Information Systems techniques. Again, a flood model was created for flood risk analysis and it was provided to identify the areas that could pose risks in case of a flood. Thus, a model that focuses on what can be done before, during and after a disaster has been developed. In this study in which flood risk analysis is performed, Analytical Hierarchy Method (AHP) which is a method of Multi Criteria Decision Making method which consists of seven (7) parameters including slope, aspect, soil, land use, geology, precipitation and height is used for determination of flood risk groups. With these data, field studies were conducted to take into account the components in the natural environment without being connected to the computer, observations were made on site, sample positional points were selected and controlled classification was made. Thus, the findings obtained through field studies were processed with information technologies, an important tool for geography studies. As a result, an integrated flood early warning system model is targeted.

1. GİRİŞ

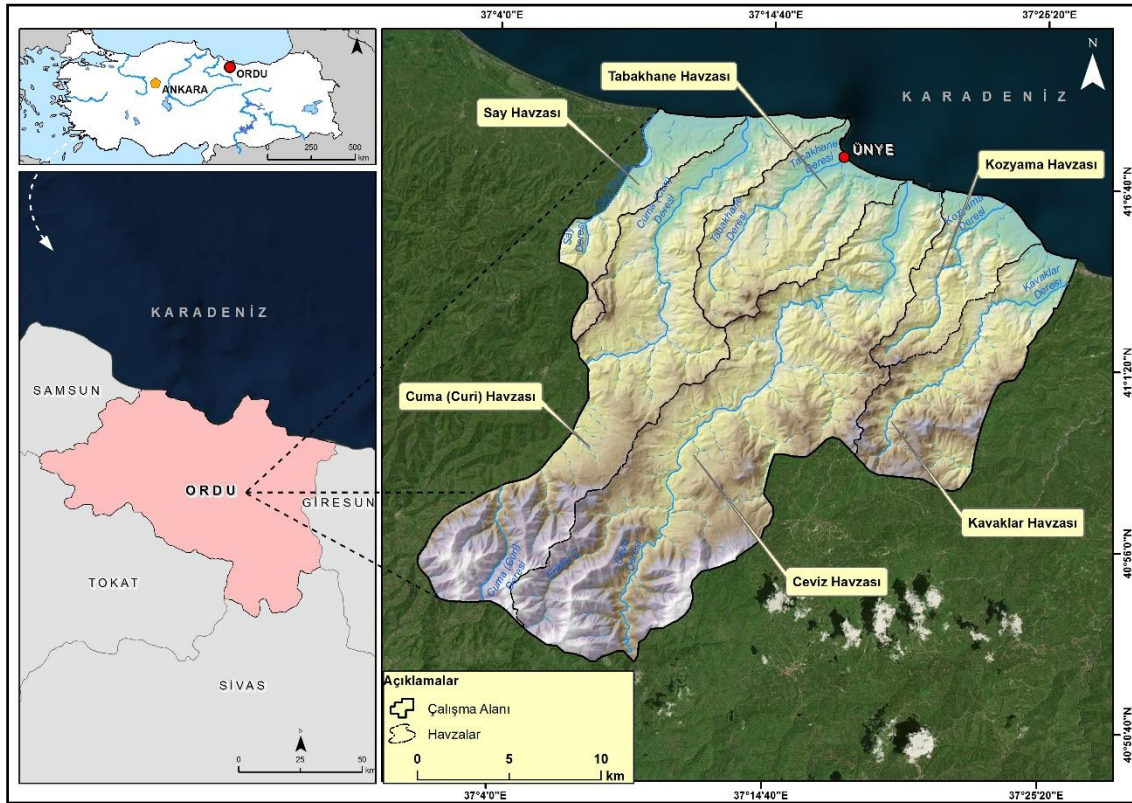
Dünyada 1980 ve 2013 arasındaki geçen 33 yılda sel ve taşkınlardan dolayı toplam ekonomik zarar 1 triyon doları aşmıştır. Aynı dönemde ise 220 binden fazla insan sel ve taşkınlardan dolayı yaşamını yitirmiştir (Winsemius, Aerts, Beek, Bierkens, Bouwman, Jongman, Kwadijk, Ligtvoet, Lucas, Vuuren & Ward, 2015). Ayrıca bu dönemde dünya nüfusu sürekli bir artış göstermiş, artan bu nüfusta dünyada subökümen sahaları yerleşme alanına dönüştürmüştür. Buna bağlı olarak yeni yerleşim alanlarına yönelen insanlar doğal afet açısından daha riskli alanlara yerleşmişlerdir. Nitekim bu konu bazı araştırmalarda, dünyada sel ve taşkına eğilimli alanların ekonomik olarak kullanıma açılmasının yaşanması muhtemel olan taşkın riskini arttırdığı belirtilmektedir (Jongman, Ward & Aerts, 2012; Visser, Petersen & Ligtvoet, 2014). Bunun yanı sıra değişen iklim koşullarının gelecekte daha da şiddetli sel ve taşkınların yaşanmasına sebep olacağı ifade edilmektedir (Visser vd., 2014). Küresel iklim değişikliği ile sel ve taşkınların gelecekteki eğilimleri ve projeksiyonlarının ele alındığı bir çalışmada 2050 yılında dünya genelinde sel ve taşkınların iki (2) kat daha artacağı ve daha şiddetli yaşanacağı, 450 milyon insanın sel bölgelerinde kalacağı ve bu durumun da en fazla Asya kıtasını etkileyeceği tespit edilmiştir (Arnell & Gosling, 2014). Ayrıca dünya genelinde 2018 yılı içinde 848 doğal afet meydana gelmiş, 12 bin 774 kişi yaşamını yitirmiştir. Bu afetlerde yaklaşık 178 milyar dolar ekonomik zarar olmuştur. Meydana gelen doğal afetler içerisinde %45'lik oranı ile hidrolojik olaylar en fazla meydana gelen afetleri oluşturmuştur (URL-1). Dünyada 1998 ile 2017 yılları arasındaki 20 yılda en fazla insanı etkileyen doğal afet %45'lik oranı ile yine seller olmuştur. Yaklaşık 2 milyar insan selden etkilenmiştir (UNISDR & CRED, 2018). Ülkemizde ise 2018 yılında en fazla yaşanan doğal afet %38'lik oranı ile yine dünyadaki duruma paralel olarak sel olmuştur (URL-2). Bu verilere göre dünya genelinde ve ülkemizde her yıl en fazla etkili olan doğal afet türü sel ve taşkınlar olmaktadır. Bu nedenle sel ve taşkınları konu alan birçok çalışma yapılmaktadır.

Taşkın ve sel olaylarının gerçekleşmesindeki en önemli etkenler yağışın şekli ve süresidir. Bununla birlikte zeminin litolojik özellikleri ve nem tutma kapasitesi, vadi yoğunluğu ve morfolojisi, köprülerin yapısı ve yüksekliği, drene kanallarının varlığı ve havzanın bitki örtüsü özellikleri ile eğim değerleri taşkınların etki derecesini arttıran diğer önemli etkenlerdir (Bahadır, 2014). Uzun yıllar boyunca meydana gelen sel ve taşkınlar incelendiğinde bu olayların mevsimsel olarak dağılımlarının bölgesel olarak farklılık gösterdiği görülmektedir. Yaz aylarında meydana gelen sel ve taşkınlar en çok Karadeniz ve İç Anadolu Bölgelerinde görülürken, kış aylarındaki sel ve taşkınlar ise daha çok Akdeniz, Ege ve Marmara Bölgelerinde görülmektedir (Ceylan ve Kömüçü, 2007). Ülkemizde kısa boylu akarsuların hızla aktığı Karadeniz Bölgesi'nde morfolojik olarak kıyı düzlüklerine ulaşan akarsular vadilerinden taşarak sele ve taşkına neden olmaktadır.

Ülkemizde sel ve taşkınlarla ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda taşkınların etki derecesi, oluşma nedenleri, ortaya çıkardığı zararlar ve alınması gereken önlemler üzerinde durulmuştur. Bununla beraber Coğrafi Bilgi Sistemleri yazılımları ile havzalara ait taşkın risk analizleri yapılmaya başlanmış ve eğilim de bu yöne doğru kaymıştır. Ayrıca değişen doğal ortam şartlarının taşkın ve sel sayılarındaki artışı beraberinde getirdiği, olası etkilerini arttırdığı ve iklimdeki değişimin doğal afet sayısını arttıracığına yönelik ortak sonuçlara ulaşılmıştır (Kadioğlu, 2011; Ceylan ve Kömüçü, 2007; Kömüçü, Çelik ve Ceylan, 2011; Turoğlu ve Özdemir, 2005; Sunkar ve Tonbul, 2009; 2010a, 2010b, 2010c; Özdemir, 2008a, 2008b; Uzun, 1995; 2007; 2010; Zeybek, 2007; 2009; Coşkun ve Aksoy, 2010; Avcı ve Sunkar, 2015). Son yıllarda taşkınlar değişen iklim şartlarına bağlı olarak daha sık yaşanmakta ve çeşitli yöntemler ile farklı çalışmalara konu olmaktadır. Bu konuda Coğrafi Bilgi Sistemleri teknolojileri kullanılarak yapılan çalışmalar ön plana çıkmaktadır (Zeybek, Uzun, Yılmaz, Bahadır, Hatipoğlu ve Dinçer, 2017; Bahadır, Uzun, Zeybek ve Hatipoğlu, 2017; Ocak ve Bahadır, 2018; Bayazit, Bakış, Koç, Kaya ve Özdemir, 2019; Turoğlu ve Aykut, 2019; Uflu ve Özdemir, 2018; Elbaşı ve

Özdemir, 2018; Ege ve Duman, 2019; Garipağaoğlu ve Uzun, 2019).

Bu çalışmada Ünye ilçesinde yaşanan ve zaman zaman can ve mal kayıplarına neden olan taşkınların incelenmesi ve her bir akarsuya ait risk analizlerinin gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Çalışma sahası Doğu Karadeniz Havzası'nın en batısında, Ordu il sınırları içerisinde yer alan Ünye ilçesidir (Şekil 1). Çalışmada Ünye ilçesinin idari sınırları dikkate alınmıştır. Çünkü bu çalışma aynı zamanda Ünye ilçesi zarar görebilirlik analizlerine altlık teşkil etmektedir. Öyle ki; çalışma sonuçları interaktif tabanlı taşkın erken uyarı sisteminin altlık verisi durumundadır (Ocak ve Bahadır, 2018). Bu sistemin şehir merkezini kapsamaması ve uyarı sisteminin şehir merkezi özelinde olması nedeni ile alan sınırları bu duruma göre belirlenmiştir. Çalışma sahasında altı (6) adet havza bulunmaktadır. Bu havzalar özellikle beşeri faaliyetlerin yoğun olduğu Cuma (Curi) Deresi, Tabakhane Deresi ve Ceviz Deresi ile Say Deresi, Kozyama (Küçükırmak) Deresi ve Kavaklar Deresi'dir. Çalışma sahası 4556793.82-4525827.65 X, 333334.25-369150.47 Y koordinatları (41° Kuzey paralelleri-37° Doğu meridyenleri) arasında olup, 552 km²'lik bir alana sahiptir (Şekil 1). Çalışma sahası olan Ünye ilçesinde 85 adet mahalle bulunmaktadır.

Şekil 1: Çalışma sahası lokasyon haritası (Ocak ve Bahadır 2018).

Sel/taşkın olaylarının mevsimlik dağılımına bakıldığında özellikle yaz aylarında meydana gelen sel ve taşkınların İç Anadolu ile Karadeniz Bölgelerinde, kış aylarında meydana gelen sel ve taşkınların ise Ege ve Marmara Bölgelerinde daha fazla olduğu görülmektedir (Ceylan ve Kömüşçü 2007). Çalışma sahası olan Ünye'de de yaşanan taşkın olaylarına bakarak bu bilgiyi doğrulamak mümkündür. 1960, 1988, 2006, 2015, 2016 ve 2018 yıllarında Ünye ilçesinin farklı bölgelerinde taşkınlar meydana gelmiştir (Beden, 2019: 36). Beden'in (2019) yayımlanmış olan doktora çalışmasında yöre halkı ile yapılan

görüşmelere göre 1960 yılında Ceviz Deresi Havzası'nda büyük bir taşkın olduğunu, ancak bu taşkına ait sayısal verilere ulaşamadığını belirtilmiştir. Ünye ilçesinde kayıtlara geçen önemli taşkınlardan birisi de 6 Mayıs 1988 yılında Nurettin köyünün zarar gördüğü ve Curi (Cuma) Deresi üzerinde meydana gelen taşkındır. Ancak bu taşkın ile ilgili literatürde herhangi bir bilgiyle karşılaşılmamıştır. Ünye ilçesinde etkili olan en önemli taşkınlardan biri 30 Haziran 2006 yılında Tabakhane Deresi'nin taşmasıyla meydana gelen taşkındır (URL-3) (Şekil 2a).

Şekil 2: Ünye'de meydana gelen en büyük taşkınlar: (a) 30 Haziran 2006 Tabakhane Deresi taşkını, (b) 8 Ağustos 2018 Ceviz Deresi taşkını.

Kaynak: URL-3: <https://www.youtube.com/watch?v=9T6pX20ddjA>

2006 Tabakhane Deresi taşkını sonunda dere üzerinde bulunan köprülerin ayakları taşkın suları ile beraber gelen ağaç yapraklarını, plastik şişeleri, çöpleri vs. atıkları tutmuş ve suların geçişine engel teşkil etmiştir. Atıkların birikmesiyle de suların geçişini engelleyen bir set oluşmuştur. Köprü ayaklarının sebep olduğu bu set etkili yağın yağmur sularının da birikmesi için uygun zemin hazırlamış ve sular dere yatağından taşmış ve önemli ölçüde maddi zarara yol açmıştır. Aynı zamanda dere boyunca istinat duvarlarının olmaması da taşkının zararını artırıcı bir sebep olmuştur (Arapcioğlu, 2006: 198-199).

Beden (2019) yaptığı çalışmada "22.11.2015'te yoğun yağışlar neticesinde Cevizdere kaynak sahasında su seviyesi artmış, Düzköy AGİ'de ölçülen debi 353.00 m³/s olarak kaydedilmiştir. Ancak aşağı çıkışta çok ciddi bir taşkın olmamıştır. Ayrıca 01.04.2016 tarihinde Ünye ilçesinde metrekaresine 240 kg yağış düşmüş, Curi ve Tabakhane dere yataklarında iş makinalarının erken müdahalesi sayesinde 2006 yılında yaşanan felakete benzer bir durumun oluşması engellenmiştir" (Beden, 2019: 36) diye belirtmiştir.

Ünye ilçesinin en büyük taşkınlardan biri de 8 Ağustos 2018 tarihleri arasında meydana gelen şiddetli yağışlar sonucunda oluşan taşkındır (URL-4) (Şekil 2b). İlçenin en önemli derelerinden biri olan Ceviz Deresi'nin taşması sonucu özellikle sanayi yerleşmelerinin olduğu alanlar taşkından etkilenmiş, hatta derenin denize döküldüğü alanlardaki köprülerin tıkanması nedeniyle Karadeniz Sahil Yolu bir süreliğine araç trafiğe kapatılmıştır. Ceviz Deresi'nin denize döküldüğü mansap kısmından yaklaşık 470 m güneyde bulunan 83 yıllık Ordu-Samsun köprüsü ile 1965 yılında yapılan anayol köprüsü yıkılmıştır (Beden, 2019: 37) (Şekil 2b). Bu selde birçok vatandaşımız mahsur kalmış, ulaşım aksamış, toplam 4 adet köprü yıkılmış, bazı binaların duvarları yıkılmış, heyelan olayları gerçekleşmiştir. Sel ulusal ve yerel medyada büyük yankı uyandırmıştır (URL-4) (Şekil 3).

Şekil 3: 8 Ağustos 2018 Ünye selinden kareler. A: Ordu-Samsun eski karayolu köprüsü, B: Ordu ili Karadeniz sahil yolu köprüsü, C: Bazı duvarlar yıkıldı, D: Tarım arazileri sularla doldu.

Kaynak: URL-4: <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/orduda-sel-felaketi-379211.html>

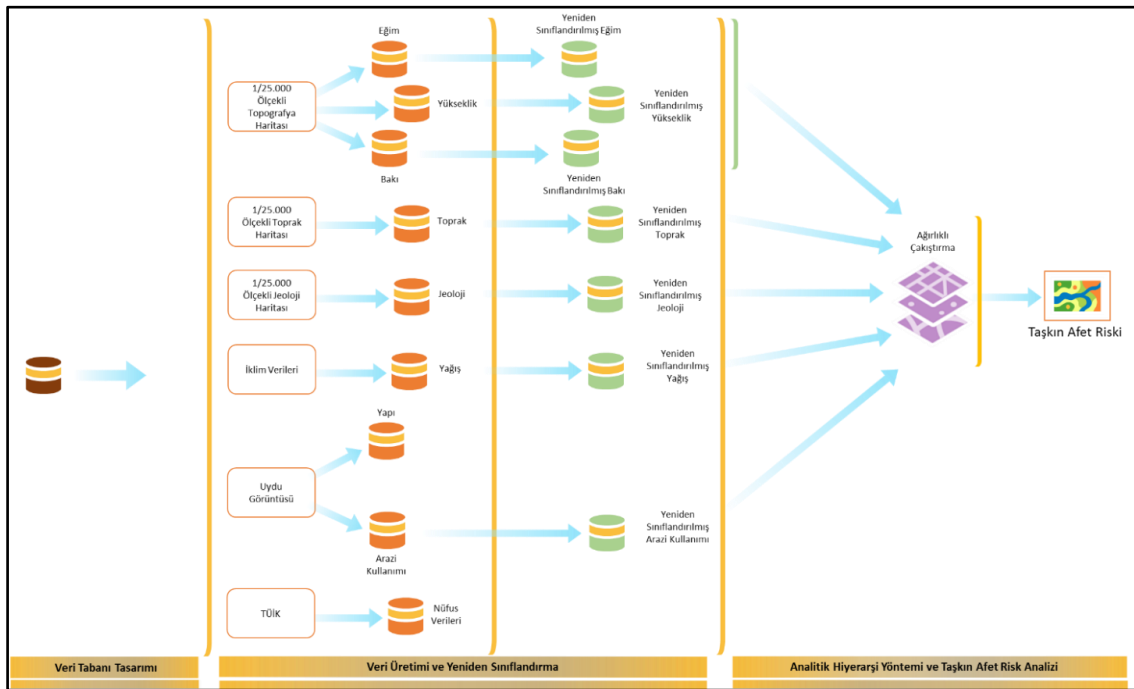
2. MATERYAL VE YÖNTEM

Ünye ilçesinde meydana gelen sel/taşkınlar baz alınarak yapılan bu çalışmada sel ve taşkınların ne kadar zarar verdiği, ne gibi önlemlerin alındığı ve alınacağı ve de yapılan taşkın modelinin vatandaş-yetkili idare (ilçe belediyesi) iş ortaklığı ile yürütülmesi hususu göz önünde bulundurulmuştur. Aynı zamanda sel/taşkınların önemli bir coğrafi olay olduğu ve beraberinde tetiklediği kütle hareketleri de göz önünde bulundurularak sahanın fiziki coğrafyasına ait jeoloji, yükseklik, yağış, toprak, bitki örtüsü, eğim, bakı ve hidrografya haritaları üretilmiştir. Yine bu gibi doğal afetlerden etkilenen en önemli unsurun insan olduğu düşüncesiyle çalışma sahasının beşeri özellikleri üzerinde de durulmuş ve sel/taşkın afetlerinde etkisi son derece fazla olan arazi kullanımı haritası da güncel uydu verileri kullanılarak üretilmiştir.

Günümüzde birçok alanda olduğu gibi olası doğal afetlerin risk analizlerinin gerçekleştirilmesinde de Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) vazgeçilmez bir araç haline gelmiştir. Bu sistem sayesinde uygun işlem adımları ile yapılan analizlerle güncel ve yüksek doğrulukla veri/bilgi üretmek mümkündür (Özşahin, 2013). Coğrafi Bilgi Sistemleri sayesinde doğal afet risk grupları belirlenebilmekte, ortaya çıkan sonuçlar diğer çalışmalar ya da önceki dönem doğal afet sonuçları ile karşılaştırılabilmektedir. Ayrıca bu sistem afet öncesi risk analizlerinin yapılmasında ve afet sonrası hasar tespit çalışmaları gibi önemli ve stratejik konularda büyük ölçüde fayda sağlamaktadır (Bahadır, 2014; Sunkar ve Tonbul, 2009; 2010a, 2010b, 2010c; Özdemir, 2008a, 2008b; Turoğlu, 2005; Turoğlu ve Özdemir, 2005).

Yapılan çalışmayı veri tabanı tasarımı, veri üretimi ve yeniden sınıflandırma, analitik hiyerarşi yöntemi ile taşkın afet risk analizi olmak üzere üç (3) ayrı başlıkta altında toplamak mümkündür (Ocak,

2018) (Şekil 4). Çalışma kapsamında oluşturulan veri tabanı mekânsal veri katmanları ile sözel tablolar olmak üzere iki farklı veri yapısının tek bir veri tabanı içerisinde, tek bir şemada barındıracak şekilde tasarlanmıştır. Tabloların alan adı, tipi ve uzunlukları, bu tablolar arasındaki ilişki ve referanslar ile gerek duyulacak dizinler ile mekânsal veri temaları, detay sınıflar, öznelik tabloları ve alanları, topolojiler, tanım tabloları ve meta veri alanları tanımlanmıştır. Çalışmanın kapsamına göre olabildiğince normalize bir veri tabanı tasarlanmıştır. Veri tabanı tasarımı yapılırken herhangi bir donanım veya yazılım geliştirme aracına ait özel yapılar kullanılmamıştır. Böylece veri tabanının her türlü ortak katmana hizmet vermesi sağlanmıştır. Uygulama içerisinde yer alan sınıflar üzerinde yapılacak sorgulamalardan en iyi performansı almak için gerekli dizinler (index) ayarlanmıştır. Veri tabanının bahsedilen bütün detayları Esri yazılımlarının ArcGIS for Desktop ürün ailesinin 10.5 versiyonu ile gerçekleştirilmiştir (Ocak, 2018).

Şekil 4: Çalışmada kullanılan yöntemin akış şeması. Referans olarak Turoğlu ve Özdemir, 2005 dikkate alınmıştır.

Veri üretimi ve yeniden sınıflandırma çalışmalarında ise aşağıdaki işlemler uygulanmıştır (Ocak, 2018):

➤ 1/25.000 ölçekli topografik paftalar kullanılarak daha önce tasarlanan veri tabanında yer alan eşyüksekti eğrileri, hidrografik veriler (akarsu, göl), yerleşim ve zirve noktaları ekran üzerinden çizim tekniği ile sayısallaştırılmıştır. Bu verilerin sayısallaştırılması esnasında öznelik bilgileri de veri tabanına girilmiştir.

➤ Yükseklik verileri girilen eş yükselti eğrileri aracılığıyla sahanın eğim, bakı analizlerinin yapılması ve yükselti basamaklarının çıkartılması için düzensiz üçgenler ağı metodu (Triangulated Irregular Network-TIN) ile sahanın sayısal modeli oluşturulmuştur.

➤ Sahanın sayısal modeli kullanılarak birçok analizin gerçekleşmesi ve taşkın afet riskinde bir parametre olarak kullanılması için sayısal yükseklik modeli (Digital Elevation Model-DEM) oluşturulmuştur.

- 1/25.000 ölçekli Türkiye Toprak Haritası'ndan yararlanılarak çalışma sahasının toprak verileri üretilmiş ve öznetelik bilgileri veri tabanına girilmiştir.
- Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü'nün 1/25.000 ölçekli jeoloji haritasından yararlanılarak sahanın jeoloji verileri üretilmiş ve öznetelik bilgileri veri tabanına girilmiştir.
- Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü'nden temin edilen meteorolojik istasyon verileri haritaya işlenmiş ve sözel veri girişi sağlanarak taşkın için önemli bir parametre olan yağış haritası üretilmiştir.
- Güncel uydu görüntüleri kullanılarak sahanın güncel arazi kullanım verileri üretilmiştir.
- Taşkın afet riskinde kullanılacak olan eğim, bakı, yükseklik, toprak, jeoloji, yağış ve arazi kullanımı ArcGIS for Desktop 10.5 yazılımının bir ek modülü olan Spatial Analysis araç grubunun reclassfy (yeniden sınıflandırma) fonksiyonu ile etki değerleri dikkate alınarak yeniden sınıflandırılmış ve taşkın afet riski için hazır hale getirilmiştir.
- Bu özel veriler dışında idari sınırlar da (il, ilçe, mahalle) ekran üzerinden çizim yöntemi ile üretilmiştir.

Analitik Hiyerarşi ve taşkın afet risk analizi kapsamında ise Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yönteminin bir metodu olan ve taşkın afet risk gruplarının belirlenmesi için eğim, bakı, toprak, arazi kullanımı, jeoloji, yağış ve yükseklik olmak üzere yedi (7) parametreden oluşan Analitik Hiyerarşi Yöntemi (AHP) kullanılmıştır. Bu aşamada etki değerlerine göre yeniden sınıflandırılan eğim, bakı, yükseklik, toprak, jeoloji, yağış ve arazi kullanımı parametreleri ArcGIS for Desktop 10.5 yazılımının bir ek modülü olan Spatial Analysis araç grubunun weighted overlay (ağırlıklı çakıştırma) fonksiyonu ile analize tabi tutulmuş ve risk değerleri atanmıştır.

2.1. Taşkın Afet Risk Analizi

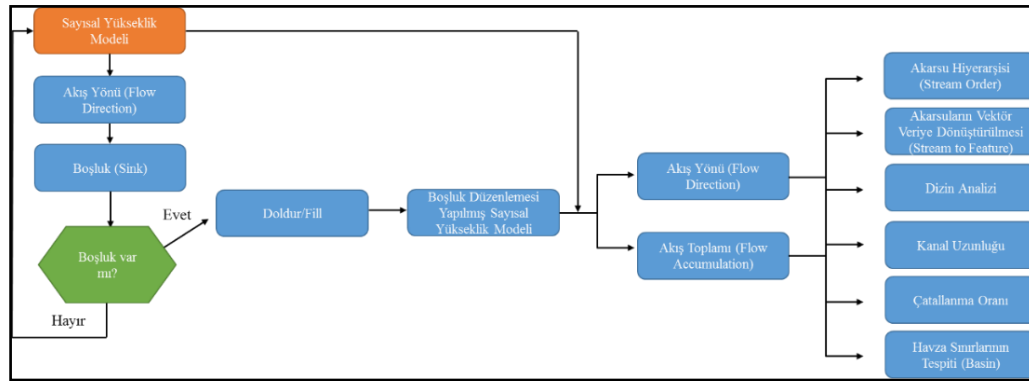
Ünye ilçesinde yer alan altı (6) adet havza için taşkın afet risk analizi analitik hiyerarşi yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Analitik hiyerarşi yöntemi Saaty'nin oluşturduğu tabloya göre ağırlıklandırılmıştır (Saaty, 1989). Ağırlık değerleri 1-10 arasında puanlanmış; 1 en düşük, 10 ise en yüksek riske sahip parametredir. Yani değerler arttıkça taşkın riski artmakta, değerler azaldıkça taşkın riski de azalmaktadır. Çalışma sahasında literatürdeki diğer çalışmalarda olduğu gibi (Turoğlu ve Özdemir 2005; Özşahin, 2013) eğim, bakı, toprak, arazi kullanımı, jeoloji, yağış ve yükseklik olmak üzere toplamda yedi (7) adet parametre kullanılmıştır (Tablo 1). Bu değerlere göre de altı (6) adet havzanın taşkın risk grupları oluşturulmuştur.

Çalışma alanındaki altı (6) adet havzanın taşkın risk analizi yapılırken özellikle DEM (Digital Elevation Model-Sayısal Yükseklik Modeli) verisi en önemli veriyi temsil etmiştir. DEM verisi altlık veri olarak kullanılmış ve bu veriden yükselti, eğim ve bakı gibi analizler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca diğer parametreler de (arazi kullanım, jeoloji, yağış, toprak) analiz işlemlerinde kullanılmak üzere raster veri yapısına dönüştürülmüştür.

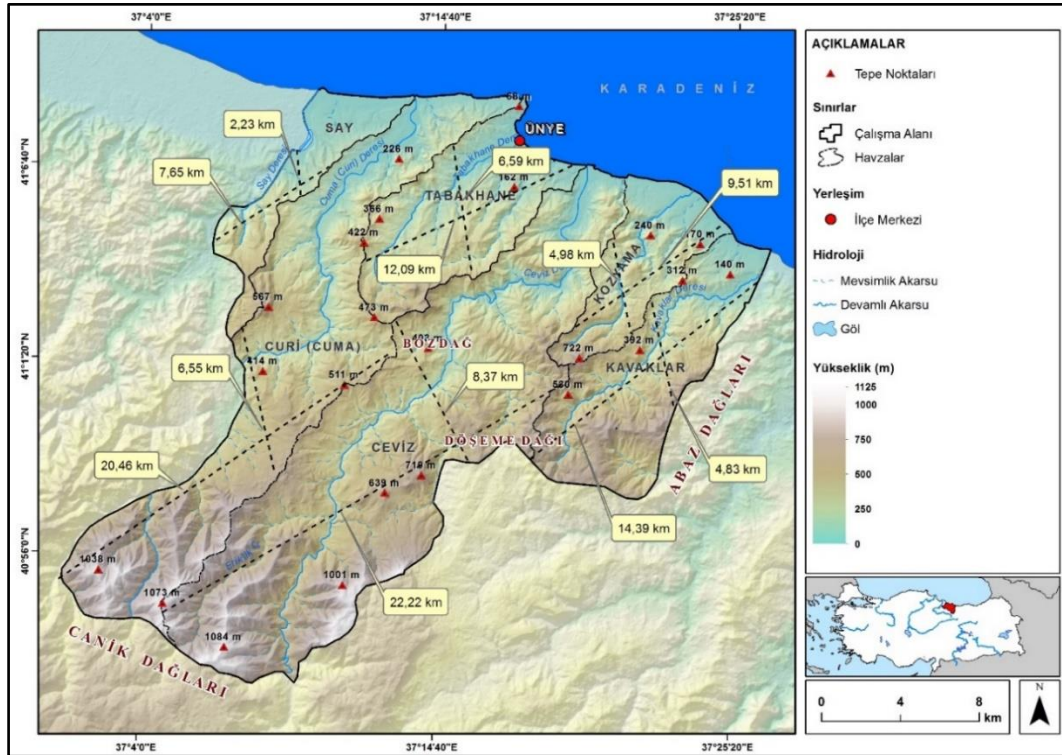
Tablo 1: Taşkın Afet Riski için kullanılan parametreler ve etki değerleri.

Parametreler	Alt Birimler	Alan		Etki Değeri
		km ²	%	
Eğim (%)	0 - 2	22.40	4.06	10
	2 - 5	18.84	3.41	9
	5 - 15	80.10	14.51	2
	15 +	430.89	78.06	1
Bakı	Kuzey	87.22	15.80	10
	Kuzeydoğu	71.28	12.91	9
	Doğu	69.44	12.58	8
	Güneydoğu	63.80	11.56	8
	Güney	48.49	8.78	8
	Güneybatı	46.93	8.50	8
	Batı	66.75	12.09	8
	Kuzeybatı	87.28	15.81	9
Toprak	Düz Alanlar	11.05	2.00	10
	Gri Kahverengi Podzolik Topraklar	435.00	78.80	10
	Kireçsiz Kahverengi Orman Toprakları	49.00	8.88	9
	Kırmızı Sarı Podzolik Topraklar	56.00	10.14	8
Arazi Kullanımı	Alüvyal Topraklar	12.00	2.17	10
	Fundalık	6.58	1.19	8
	Fındık Bahçeleri	327.69	59.36	5
	Orman Alanları	142.51	25.82	5
	Sanayi Alanları	0.37	0.07	9
	Yerleşim Alanları	10.16	1.84	9
Jeoloji	Tarım Alanları	64.72	11.72	10
	Kumtaşı	13.50	2.45	9
	Alüvyon	17.11	3.10	10
	Plaj	0.51	0.09	10
	Andezit, Bazalt, Piroklastik Kaya	47.65	8.63	8
	Andezit	7.28	1.32	9
	Bazalt	107.13	19.41	9
	Aglomera	0.05	0.01	8
	Dasit, Tüf	16.48	2.99	8
	Kiltaşı	2.28	0.41	9
	Trakiandezit, Dasit, Tüf, Piroklastik Kaya	135.86	24.61	8
	Kireçtaşı	15.13	2.74	8
Yağış (mm)	Kumtaşı, Çamurtaşı, Kireçtaşı	182.80	33.12	8
	1115-1250	192.00	34.78	6
	1250-1500	297.96	53.98	8
Yükseklik (m)	1500 +	62.31	11.29	10
	0-20	21.67	3.93	10
	20-100	60.53	10.97	6
	100 +	470.09	85.16	4

Coğrafi Bilgi Sistemlerinde sel ve taşkın gibi hidrolojik tabanlı çalışmalar yapılırken temin edilmesi gereken en önemli veri DEM (Digital Elevation Model-Sayısal Yükseklik Modeli) verisidir. Çünkü bu veri havzanın çatalanma oranı, hipsografik eğrisi, eğim ve bakı analizleri, havzanın drenaj ağı ve yoğunluğu ile taşkın afet riski için altlık oluşturmaktadır. Sayısal Yükseklik Modeli daha doğru sonuç alabilmek için hidrolojik açıdan düzenlenmeye tabi tutulmalıdır. Bu düzenlemeler de Sayısal Yükseklik Modeli verisindeki yapay boşlukların elemine edilmesi, akarsu drenaj ağı akış yönü ve yoğunluğu, havza sınırlarının tespiti gibi konuları kapsamaktadır (Şekil 5). Tüm bu işlemler sırası ile gerçekleştirilmiştir. Böylece analizlerin daha doğru sonuç vermesi ve elde edilen bulguların da araziye dönük olması amaçlanmıştır. Tüm bu analizler neticesinde geometrik düzenlemelere göre çalışma sahası sınırları dahilinde altı (6) adet havza tespit edilmiştir (Şekil 6). Web tabanlı uygulama üzerine ilk denemeler yapılmış ve test edilmiştir (Ocak ve Bahadır, 2018). Yine hâlihazırda erken uyarı sistemi üzerindeki çalışmalar devam etmektedir.

Şekil 5: Hidrolojik modelleme iş akışı.

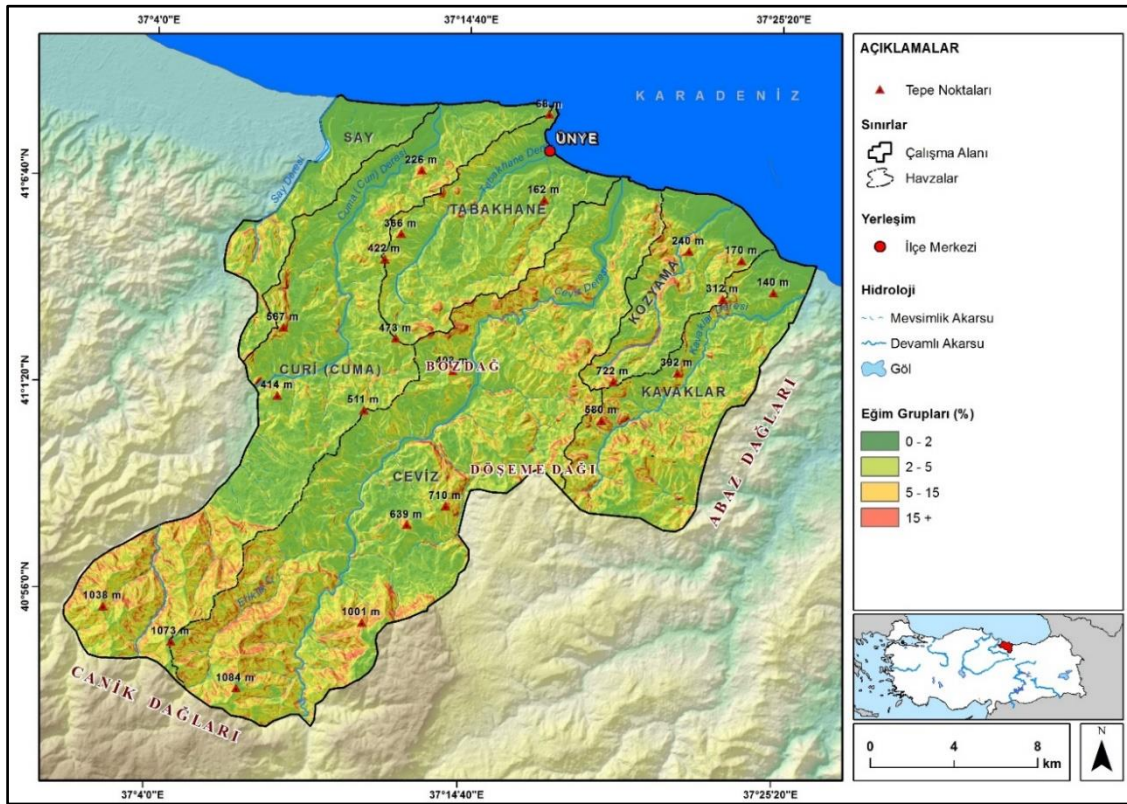

Şekil 6: Çalışma sahası havza sınırları, drenaj sistemi ve geometrik özellikleri.

2.1.1. Çalışma Sahasındaki Doğal ve Beşeri Etkenlerin Taşkın Afet Risk Analizi

Çalışmanın analiz aşamasında analitik hiyerarşi yöntemine bağlı olarak eğim, bakı, toprak, arazi kullanımı, jeoloji, yağış ve yükseklik parametreleri kullanılmış ve bu parametreler Saaty (1989) değerlendirme ölçeğine göre puanlanmıştır (Tablo 1). Puanlanan bu değişkenler daha sonra etki değerlerine göre ağırlıklı çakıştırma (weighted overlay) fonksiyonu ile analize sokulmuş ve çalışma sahasındaki altı (6) adet havzanın taşkın afet risk grupları çıkartılmıştır.

Taşkın riski üzerinde etkili olan en önemli faktörlerden biri eğimdir. Çalışma sahasındaki eğim sınıfları daha önce yapılan taşkın çalışmalarındaki sınıflamalar dikkate alınarak oluşturulmuştur (Turoğlu ve Özdemir 2005; Özşahin, 2013). Buna göre çalışma sahasında düz ve çukur alanlar, düz ve düze yakın alanlar, az eğimli alanlar ve dik ve çok dik eğimli alanlar olmak üzere dört sınıf eğim grubu oluşturulmuştur (Şekil 7).

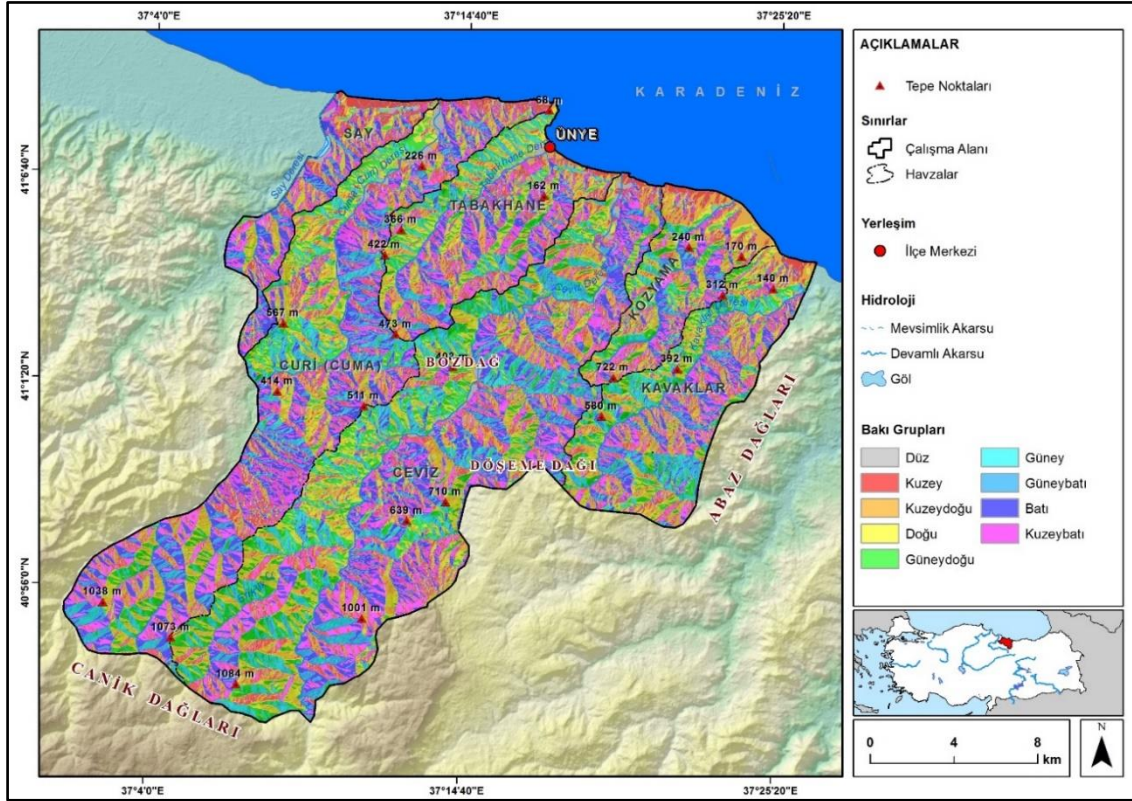
Şekil 7: Çalışma sahasının eğim haritası.

Çalışma sahasında eğim değerlerinin en düşük oran sergilediği yerler düz ve çukur alanlardır. Bu alanlarda eğim %0-2 arasındaki iken bu değerlere sahip sahalarda çalışma alanının %4,06'sını oluşturarak 22,40 km²'lik bir alan kaplarlar. Yine bir diğer eğim grubu olan düz ve düze yakın alanlar ise %2-5 arasında eğime sahiptirler. Bu alanlar ise çalışma sahasında %3,41'lik bir oranla 18,84 km²'lik bir alan kaplarlar. Bu iki eğim grubu birlikte ele alınacak olursa ve sadece eğim parametresi dikkate alındığında çalışma sahasının %7,41'lik bir oranı taşkın riski altındadır. Bir başka deyişle çalışma sahasının 41,24 km²'lik bir kısmı taşkın tehdidi altındadır. Çünkü sel ve taşkın gibi doğal afetler daha çok eğimin az olduğu sahalarda etkilerini fazla gösterirler. Yine bu alanlar yerleşmelerin daha yoğun

olduğu alanlardır aynı zamanda. Bu sebeple de taşkın riski bu alanlar için daha fazladır. Çalışma sahasında eğimin yüksek kesimlere çıktıkça arttığı görülmektedir. Yerleşmelerin ve sahil kesiminin olduğu yerlerde eğimli araziler daha az iken aşınım düzlüklerine doğru eğimin giderek arttığı görülmektedir (Şekil 7). Az eğimli alanlar eğim grubu ise çalışma sahasında %14,51'lik orana sahiptir ve çalışma sahasının 80,10 km²'lik kısmını kaplamaktadır. Çalışma sahasında en fazla yer kaplayan eğim grubu ise dik ve çok dik eğimli alanlardır. Bu alanlar %78,06'lık bir orana sahip olup çalışma sahasının 430,89 km²'sini kaplamaktadır.

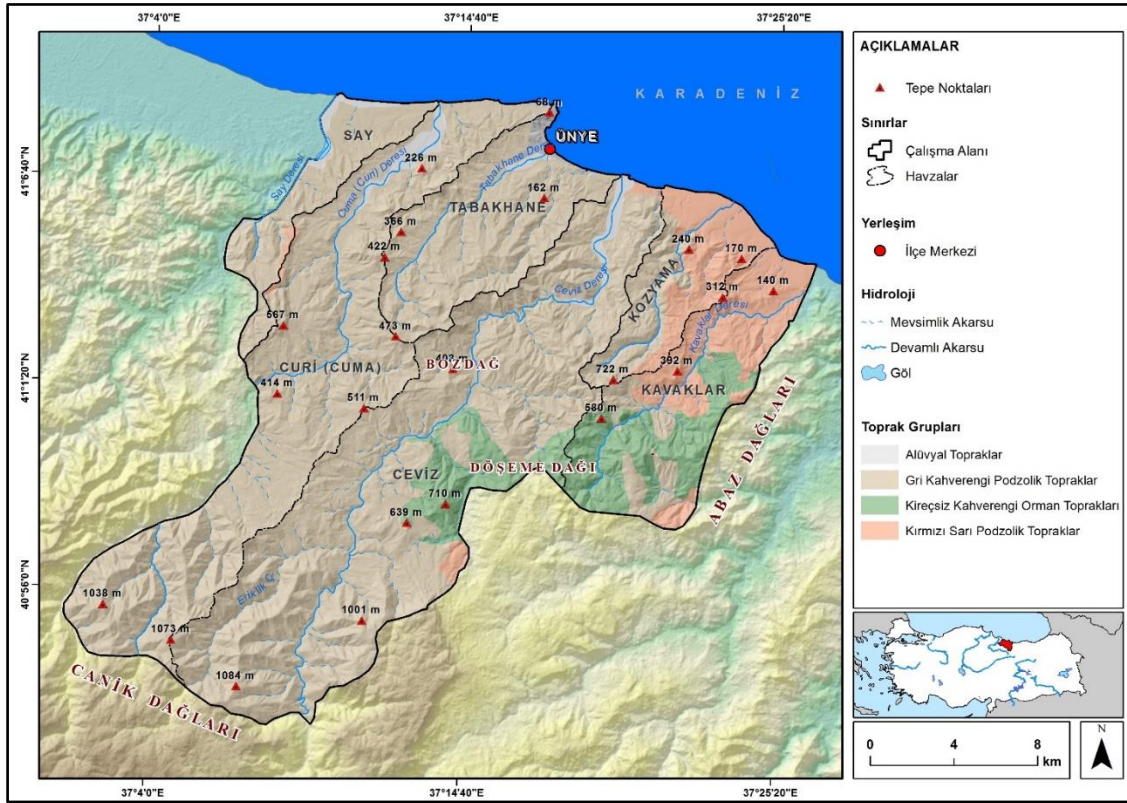
Taşkın afeti üzerinde etkili olan bir diğer parametre de bakı faktörüdür. Özellikle ülkemizin bulunduğu konum itibarıyla kuzeye bakan yamaçlar güneye bakan yamaçlara göre daha fazla yağış alır ve bitki örtüsü bakımından da daha zengindir. İlk bakışta bitki örtüsünün kuzey yamaçlarda yoğun olduğu düşünülürse taşkın için engelleyici bir durum gibi gözükabilir. Yani bitki örtüsünün yağmur sularının yüzeysel akışa geçmesini engelleyici bir yapısı olduğu için taşkın riski kuzey yamaçlarda daha azdır düşüncesi oluşmaktadır. Ancak genelleme yapmadan özelden düşünülürse her kuzey yamaç yoğun bitki örtüsü ile kaplı olmayacaktır ve dolayısıyla yağmur sularının çoğu yüzeysel akışa geçebilecektir. Bu itibarla kuzeye bakan yamaçların taşkın riski açısından etkisi yüksektir denilebilir. Yine kuzeye bakan yamaçlarda toprak nemi de fazla olacağı için yağmur sularının yine önemli bir bölümü yüzeysel akışa geçecektir. Dolayısıyla kuzeye bakan yamaçlar eğer yoğun bir bitki örtüsüne sahipse taşkın riskini azaltıcı, cılız bir bitki örtüsüne sahip ise toprağın da nemli olması ile birlikte taşkın riskini arttırıcı bir etkiye sahiptir. Güneye bakan yamaçlarda ise yağışın az ve bitki örtüsünün de cılız olması ile taşkın riski açısından olumlu konuşmak mümkündür. Yani ülkemizde ve çalışma sahasında genel düşünülürse ve sadece toprak nemi dikkate alınrsa kuzeye bakan yamaçlar güneye bakan yamaçlara göre taşkın açısından daha risk altında iken, sadece bitki örtüsü varlığı düşünülürse güneye bakan yamaçlar taşkın açısından daha risklidir. Özetle arazinin bakı durumu taşkın riski açısından tek başına anlam ifade etmezken, yanına başka bir parametre konulduğunda taşkın açısından ne denli önemli bir faktör olduğu ortaya çıkmaktadır.

Çalışma sahasında bakı grupları arasında daha çok kuzey yönler ağırlıklıdır (Şekil 8). Bakı analizi sonucunda kuzeye bakan yamaçların (Kuzey, kuzeydoğu ve kuzeybatı) çalışma sahasının %44,52'sini kapladığı tespit edilmiştir. Bu değer, sahanın neredeyse yarısıdır ve sel/taşkın afet riskinde oldukça önemlidir. Çünkü yukarıda belirtildiği gibi kuzeye bakan yamaçlarda toprakların suya doymuş olması yüzey sularının hızlı bir şekilde akışa geçmesine neden olmaktadır. Bu durum ise sel/taşkın afet riskini arttırmaktadır. Çalışma sahasının güney yamaçları ise (güney, güneydoğu ve güneybatı) %28,84'lük bir orana sahiptir. Bu durumun ise sel/taşkın afet riski açısından riski azaltıcı özellikte olduğu söylenebilir. Çünkü güney yamaçlarda infiltrasyon kapasitesi kuzey yamaçlara göre daha fazladır. Dolayısıyla yüzey sularının önemli bir bölümü suya doymuş olmayan topraklar tarafından filtre edileceğinden daha az bir kısmı yüzeysel akışa geçecektir. Çalışma sahasının %24,67'si Doğu (%12,58) ve Batı (%12,09) yamaçlardan, geriye kalan %2'lik kısmının ise düz alanlardan oluştuğu görülmektedir. Bakı analizi ile elde edilen değerlere göre çalışma sahasında meydana gelecek yağışların özellikle kuzey yamaçlarda bitki örtüsünün cılız olduğu yerlerde ve düz alanlarda hızlı bir şekilde yüzeysel akışa geçerek sel/taşkın afet riskini arttırabileceği tahmin edilmektedir (Şekil 8).

Şekil 8: Çalışma sahasının bakı haritası.

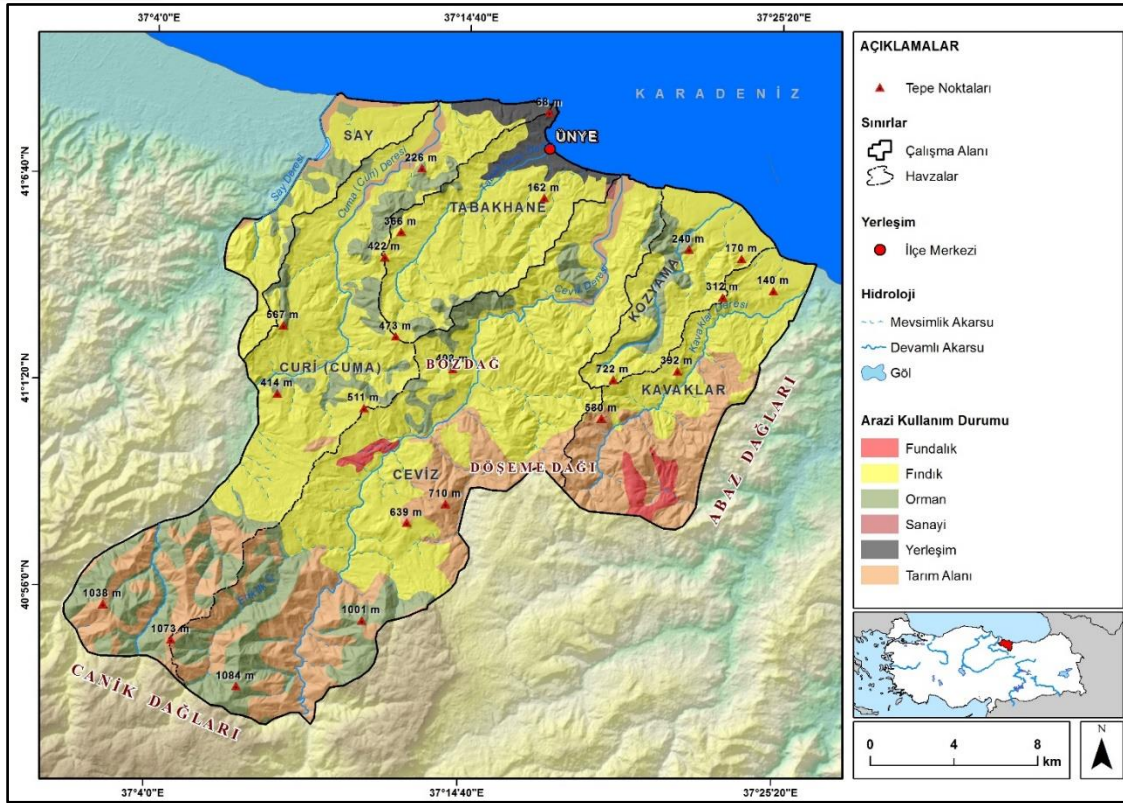
Sel ve taşkın riski üzerinde rol oynayan etmenlerden bir diğeri de toprak özellikleridir. Bu durum daha çok toprağın tekstür (bünye) özellikleri ile ilgilidir (Ekinci, 2004). Kil içeriği zengin olan topraklar geçirimsiz, çakıl ve kum gibi kaba taneli özellikte olan topraklar ise geçirimli bir karaktere sahiptir (Hoşgören, 2001). Çalışma sahasında tipik Karadeniz ikliminin hâkim olması nedeniyle toprak yeterince suya doymuş bir vaziyettedir ve bu durum yağmur sularının hızlı bir şekilde yüzeysel akışa geçmesine neden olmaktadır. Bu yönü ile çalışma sahasındaki topraklar sel ve taşkın riskini artırıcı etki yapmaktadır. Çalışma sahasında görülen toprak grupları gri kahverengi podzolik, kireçsiz kahverengi orman, kırmızı sarı podzolik ve alüvyal topraklardır (Şekil 9). Çalışma sahasında en fazla alan kaplayan toprak türü olan gri kahverengi podzolik topraklar 435 km²'lik bir alana ve %78,80'lik bir orana sahiptir. Çalışma sahasının doğu kesimlerinde görülen kireçsiz kahverengi orman toprakları ise aşırı yıkanmadan dolayı yumuşak ve kireç oranı düşük topraklardır. Bu toprak grubu çalışma sahasında 49 km²'lik bir alana ve %8,88'lik bir oran sahiptir. Sel ve taşkın riski açısından önem derecesi en fazla olan toprak grubu ise alüvyal topraklardır. Çalışma sahasında 12 km²'lik bir alan kaplayan alüvyal topraklara sahil kesiminden güneye doğru 500 m dolaylarında ve vadi tabanlarında rastlanmaktadır. Bu toprakların çalışma sahasındaki oranı ise %2,17'dir.

Şekil 9: Çalışma sahasının toprak haritası.

Taşkın oluşumunda her zamanda fiziki faktörler değildir tek başına önemli olan. En önemli parametrelerden biri de beşeri faaliyetlerdir. Beşeri faaliyetler içerisinde altyapı eksikliği (drenaj kanalları), üstyapıdaki (köprü, menfez, kanal) düzensizlikler vb. sayılabilir. Ancak aralarında en önemli olan ve taşkın oluşumunda yanlış kullanıldığı zaman ciddi zararlara sebep olma durumu en yüksek olan beşeri faaliyet arazi kullanımudur. Arazi kullanımı taşkın analizlerindeki en önemli faktörlerin başında gelir. Çünkü arazi kullanımı taşkın olma ya da olmaması yönünde etkide bulunarak taşkın seyrini etkiler. Bu nedenle çalışma sahasında arazi kullanımı da taşkın afet risk analizinin yapılması için kullanılmıştır. Arazi kullanım verileri 1/25.000 ölçekli uydu görüntüleri ile üretilmiş, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü'nden temin edilen verilerle de sözel bilgileri güncellenmiştir.

Çalışma sahasının arazi kullanımı fundalık, fındık bahçeleri, orman, sanayi, yerleşim ve tarım alanları olmak üzere altı (6) sınıfa ayrılmıştır (Şekil 10). Çalışma sahasında %59,36'lık bir oranla sahanın yarıdan fazlasını kapladığı görülen fındık bahçeleri 327,69 km²'lik bir değere sahiptir (Şekil 10). Bu durum sel/taşkın afet riskini azaltıcı yönde etki eder. Şöyle ki; fındık bitkisinin bol yağış istemesi suyun bu bitkiler tarafından bolca absorbe edileceği ve suların yüzeysel akışa geçmesini önemli ölçüde azaltacağı görülmektedir. Dolayısıyla sel/taşkın afeti için önemli bir ölçüt olan suların yüzeysel akışa geçmesi durumu fındık bahçeleri sayesinde ciddi oranda azalmaktadır. Yine fındık bahçelerini %25,82'lik oranla orman alanları takip etmektedir. Orman alanları da çalışma sahasının 142,51 km²'sini kaplamaktadır.

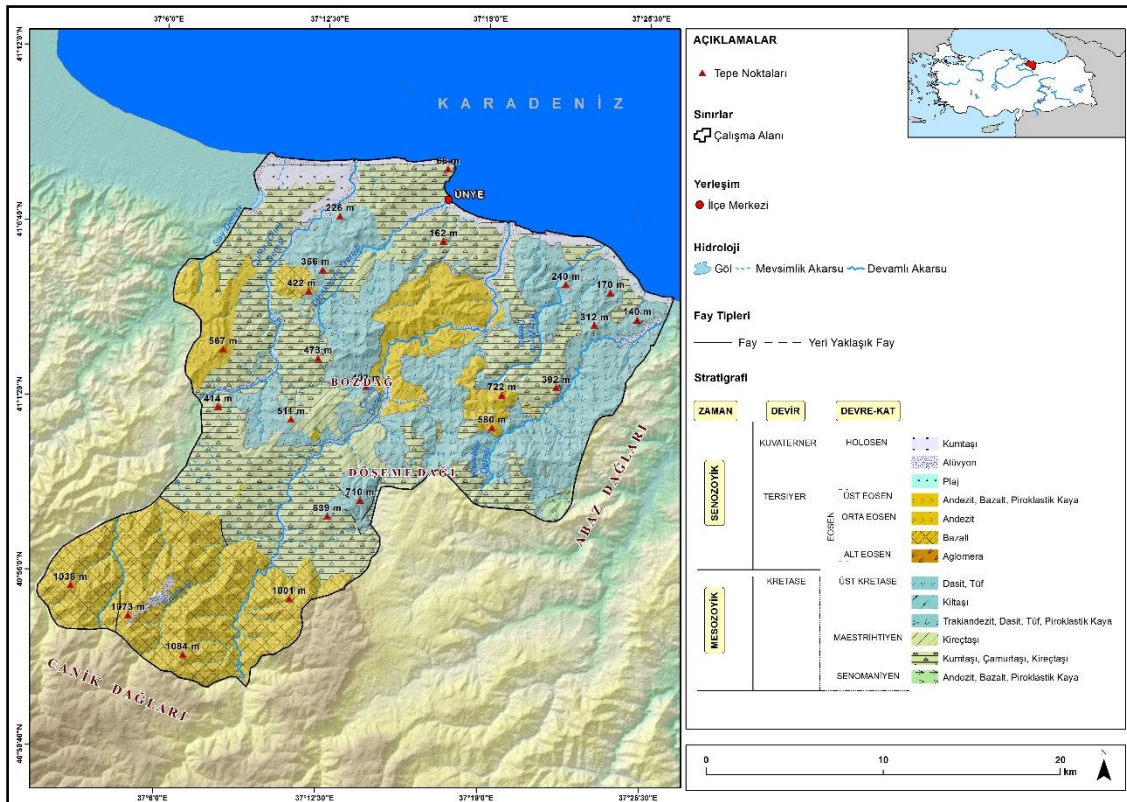
Şekil 10: Çalışma sahasına ait arazi kullanım haritası.

513

Yine orman alanlarının fazla olması yukarıda bahsedilen nedenlerden ötürü sel/taşkın afetlerini azaltıcı etki yapmaktadır. Ancak tarım alanları, yerleşme ve sanayi alanları da göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir orana sahiptir (%13,63). Tarım, yerleşme ve sanayi alanlarının göz ardı edilemeyecek oranda olması sel/taşkın afet riskini artırıcı etki yapmaktadır. Çünkü bu alanlarda yağmur suları bölgedeki toprakların da nemli olmasının etkisiyle hızlı bir şekilde yüzeysel akışa geçmektedir. Bu durum tarım, yerleşme ve sanayi alanlarının olduğu yerlerde sel/taşkın afet riskini artırmaktadır. Yine bu üç sahanın kapladığı alan ise 78,25 km²'dir. Çalışma sahasında %1,19 oranında ve 6,58 km²'lik alana sahip olan fundalıklar da vardır. Daha çok çalı türünden oluştukları için suların yüzeysel akışa geçmesine engel olmazlar ve taşkın oluşması için zemin hazırlarlar.

Havzanın jeolojik durumu suların yüzeysel akış hızına etki eden en önemli etmenlerdendir. Genellikle zeminin yumuşak, gözenekli olduğu yerlerde yağmur sularının önemli bir bölümü bu gözenekli yapılardan daha derinlere doğru sızmaktadır. Ancak sert, suya doymuş ya da geçirimsiz formasyonlarda ise yağmur sularının önemli bir bölümü yüzeysel akışa geçerek taşkın riskine neden olabilmektedir. Çalışma sahasındaki jeolojik durum incelendiğinde formasyonların neredeyse homojen bir yapıda dağıldığını söylemek mümkündür (Şekil 11). Çalışma sahasında en fazla yer kaplayan jeolojik formasyon Maestrihtiyen yaşlı kumtaşı, çamurtaşı kireçtaşı formasyonudur (Yergök, Keskin, Kara, Arslan, Dönmez, 1990). Bu formasyon grubu çalışma sahasında 182,80 km²'lik bir alan kaplamakta ve çalışma sahasında %33,12'lik bir orana tekabül etmektedir. Maestrihtiyen yaşlı bu formasyon grubunu çalışma sahasının sahil kesiminde, kuzeyde, Bozdağ batısı, güneydeki aşınım yüzeylerinin kuzeyinde ve yer yer de doğu kesimlerinde görmek mümkündür (Yergök vd., 1990). Maestrihtiyen yaşlı bu jeolojik formasyon grubunu 135,86 km² ve %24,61'lik oranla Üst Kreatase yaşlı

traki-andezit, dasit, tuf ve piroklastik kayalardan oluşan grup takip etmektedir. Bu jeolojik formasyon grubu ise çalışma sahasının daha çok doğusunda ve Bozdağ çevresinde görmek mümkündür (Yergök vd., 1990). Çalışma sahasının önemli bir bölümü kaplayan bir diğer jeolojik formasyon da Orta Eosen yaşlı bazaltlardır (Yergök vd., 1990). Bazaltlar 107,13 km² alan kaplar ve %19,41'lik bir orana sahiptir (Şekil 10). Bazaltlardan oluşan jeolojik formasyon ise çalışma sahasının daha çok güneyinde ve yer yer yüksek kesimlerinde görülmektedir (Yergök vd., 1990). Bu üç grup jeolojik formasyon çalışma sahasının 4/5'lik kısmını kaplamakta ve özellikle içerisindeki bazalt ve andezit gibi şehir merkezlerinde su olukları yapımında kullanılan taşların olması ve bu taşların dayanıklı olup, geçirimsizliğinin az olması yağmur sularının yüzeysel akışa geçmesinde önemli bir etkidir. Yine çalışma sahasında %3,10 oranında alüvyal toprak bulunmaktadır. Bu topraklar yeraltı su seviyesinin oldukça fazla olması nedeniyle de taşkın riskini artırıcı özellik sunmaktadırlar.

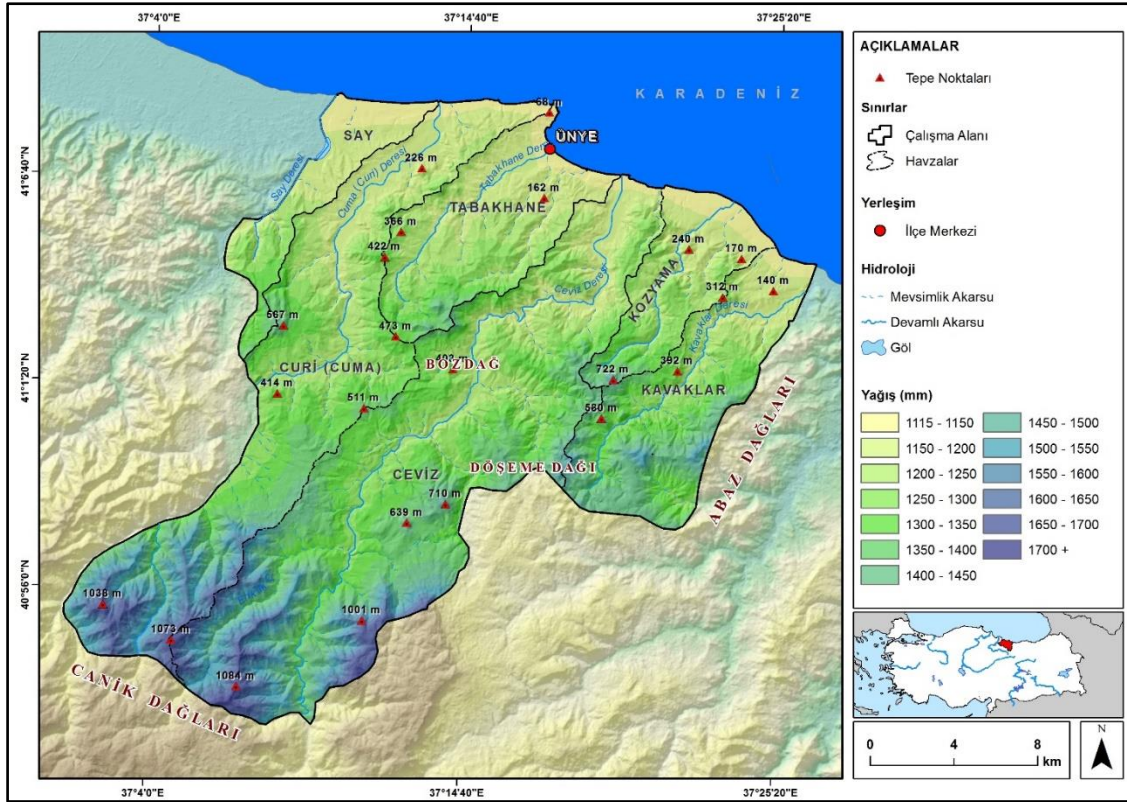

Şekil 11: Çalışma sahasına ait jeoloji haritası.

Taşkın oluşumunda etkili olan bir diğer faktör de yağıştır. Yağışın şekli taşkın açısından önemlidir. Çünkü ani bastıran sağanaklar zemin de müsaitse suların hızlı bir şekilde yüzeysel akışa geçmesi ile birlikte sel ya da taşkın oluşumunu tetiklemektedir. Yağışın sağanak olması kadar süresi de önemlidir. Sağanak yağın bir yağmur bol miktarda su getirecek ve suların toprağa sızma imkânı olmadan sular yüzeysel akışa geçecektir. Bu durum yağmurun uzun süreli devam etmesi şeklinde düşünüldüğünde sağanak yağışın süresinin de sel/taşkın oluşumunda ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Yani yağışın şekli ve süresi sel/taşkın oluşumu için en önemli kriterlerdendir.

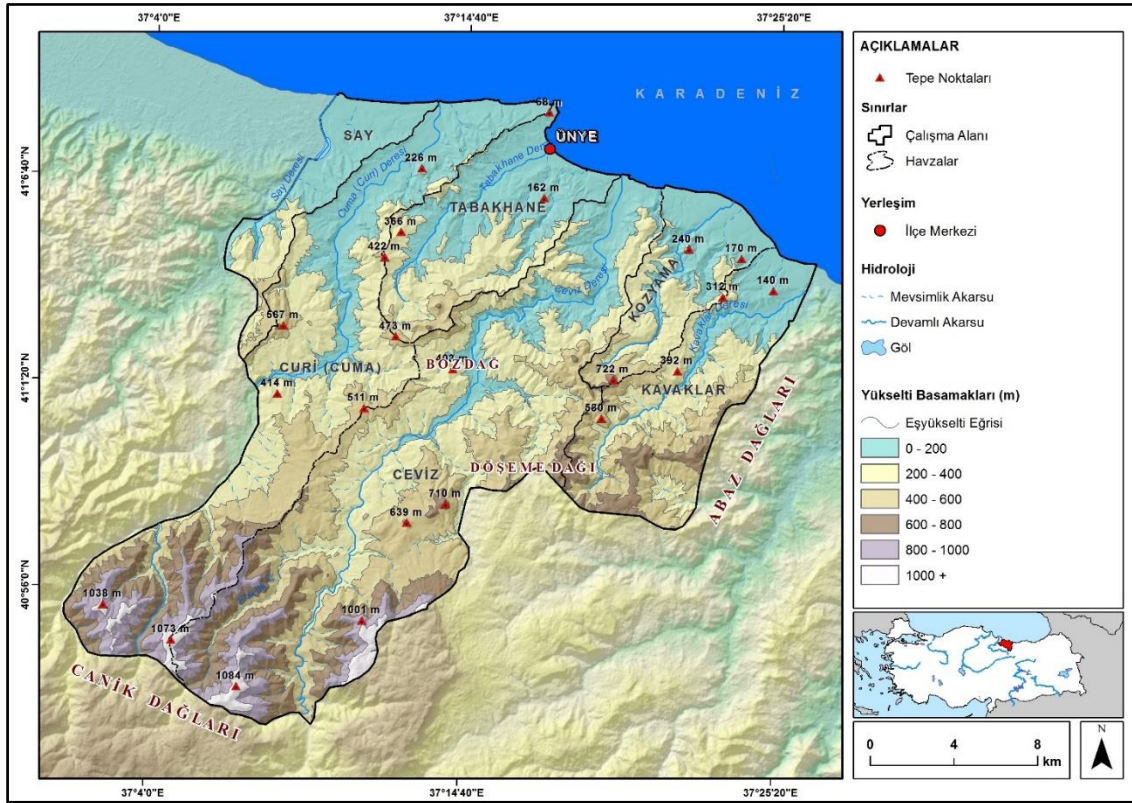
Çalışma sahasının yağış haritası incelendiğinde yağışların güneyde yer alan yüksek kesimlerde fazla, alçak kesimler ve vadi tabanlarında daha az olduğu görülmektedir (Şekil 12). Alçak kesimlerde

yıllık ortalama yağış 1.115 mm iken, yüksek kesimlerde 1.700 mm'nin üzerine çıkmaktadır (Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, 2018). Sahanın bu denli yağış alması ise sel/taşkın afet riski açısından son derece önemlidir. Özellikle havzaların yukarı çığırlarından başlayarak toplanan yağmur suları önemli bir kütleyle erişmekte ve alçak kesimlere doğru ilerledikçe güçlenerek yıkıcı bir etkiye sebep olabilmektedir.

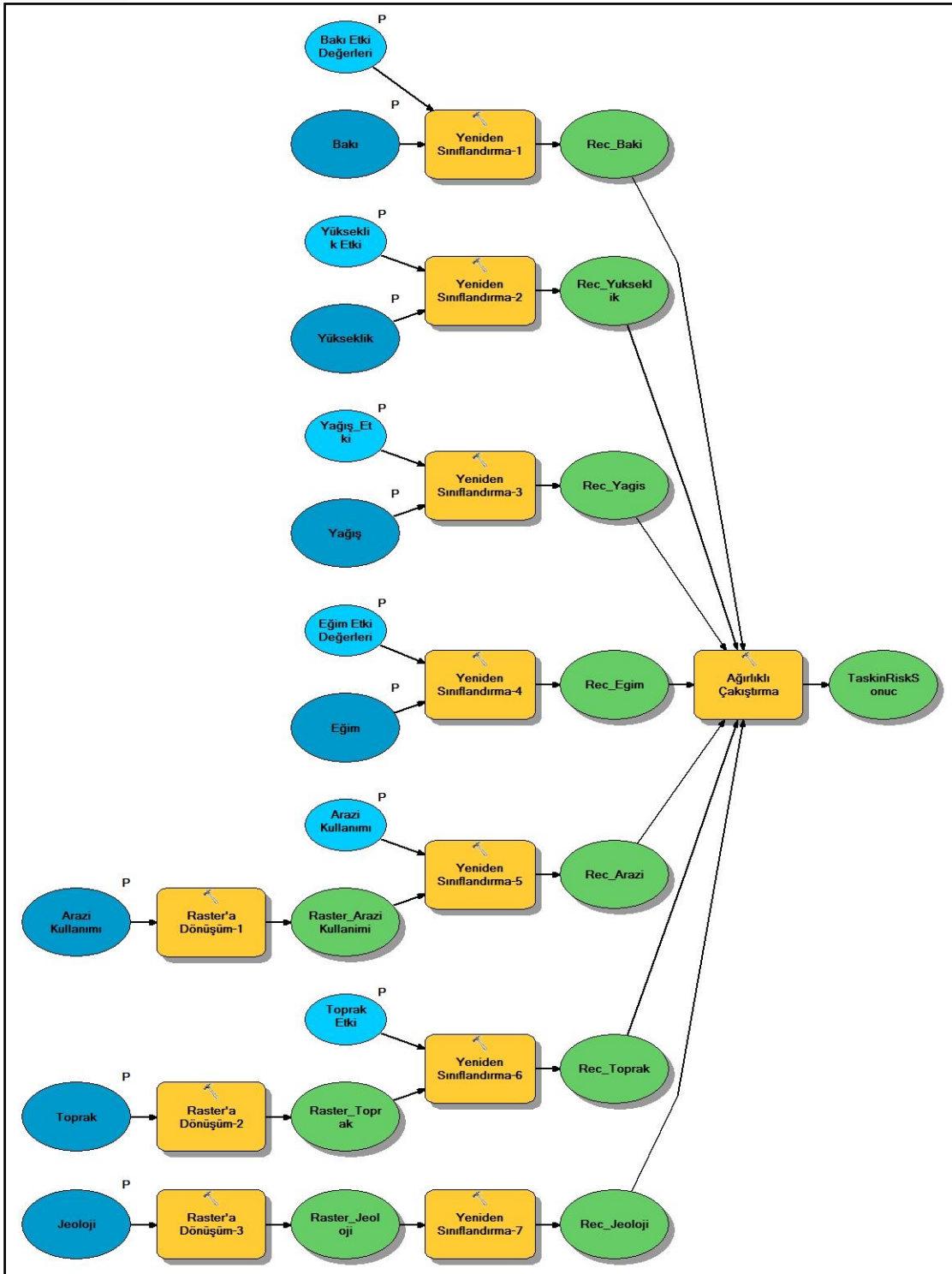

Şekil 12: Çalışma sahasına ortalama yağış haritası.

Taşkın oluşumunda etkili olan bir diğer faktör ise yükseltilerdir (Şekil 13). Bilindiği üzere yükselti arttıkça yağış miktarı da artmaktadır. Dolayısıyla yüksekliğin fazla olduğu yerlerde yağış miktarı artacağından havzaya düşen su miktarı da artacak ve diğer şartlarda uygunsa su yüzeysel akışa geçecek ve taşkın oluşumu için gerekli su kütlesi toplanacaktır. Yükselti tek başına anlam ifade etmezken bakı, eğim ve iklim elemanları ile bir araya geldiğinde taşkın oluşumu için önemsenecek bir etkidir.

Yukarıda bahsedilen eğim, bakı, toprak, arazi kullanımı, jeoloji, yağış ve yükseklik kriterleri sahanın taşkın riskini ortaya koyabilmek için yeniden sınıflandırılmaya tabi tutulmuş ve yeniden sınıflandırmaya tabi tutulan her bir kritere 1-10 arası değer verilmiştir. Sonuçta bir taşkın modeli oluşturulmuş ve analizler yapılmıştır (Şekil 14).

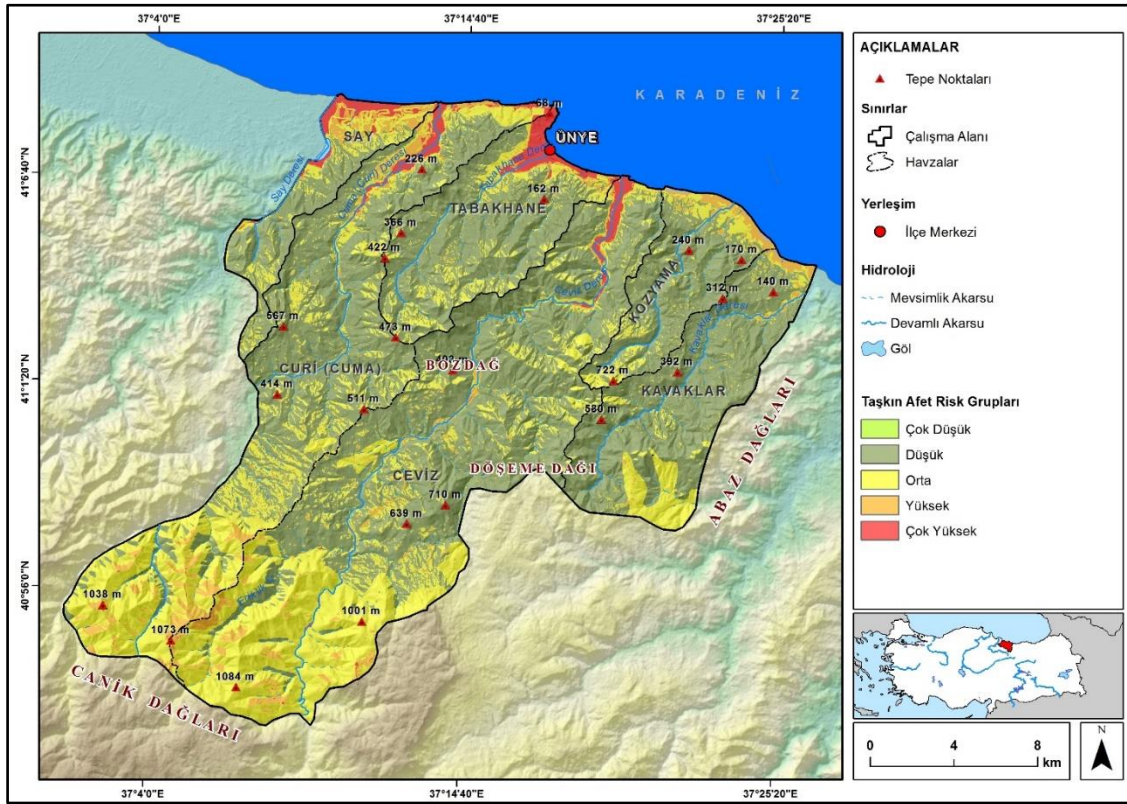

Şekil 14: Örnek taşkın risk modeli.

3. BULGULAR

Ünye ilçesi sahip olduğu gerek fiziki gerek beşeri coğrafya özellikleri nedeniyle her daim sel/taşkın afet riski ile karşı karşıyadır. Bu itibarla bu çalışmada sel/taşkın afet risk durumu tespit edilmeye çalışılmış ve ilçede yer alan altı (6) adet havzanın sel/taşkın afet risk analizi gerçekleştirilmiştir. Bu bölümde uygulanan yöntem, taşkın afet risk analizi ve bu analizde kullanılan parametreler, bu parametrelerin etki değerleri, alanları, oranları ile risk grupları haritaları oluşturulması süreci ifade edilmeye çalışılmıştır.

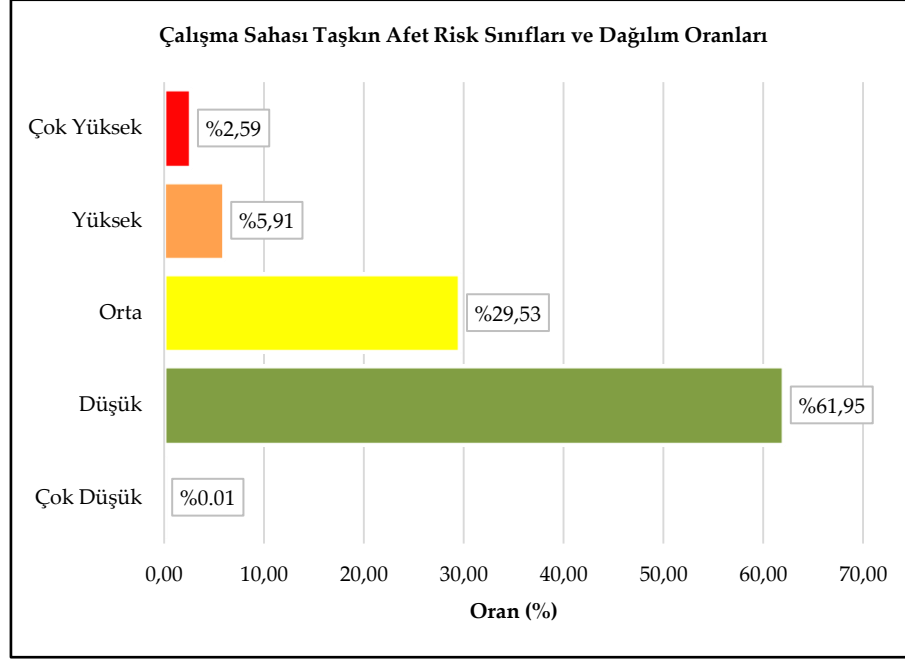
Taşkın modeli çalıştırdıktan sonra Ünye ilçesi içerisinde yer alan altı (6) havza için taşkın afet riski sonuçları ortaya konmuştur. Taşkın modeli sonucuna göre çalışma sahasının sahil kesimleri ve akarsu vadi tabanlı çok yüksek taşkın riski altında iken, yüksek kesimler ve yerleşmelerin daha seyrek olduğu alanlarda taşkın riskinin orta ya da çok düşük olduğu tespit edilmiştir (Şekil 15).

Şekil 15: Çalışma sahasına ait taşkın afet risk haritası.

Çalışma sahasında yer alan altı (6) adet havzanın geneline bakıldığında ilçe topraklarının 14,27 km²'lik bir alanının çok yüksek taşkın riski altında olduğu söylenebilir. Bu değer çalışma sahasının her ne kadar %2,59'luk küçük bir alanına tekabül etse de özellikle yerleşmelerin yoğun olduğu yerlerde olması, oluşacak herhangi bir taşkınun afet karakterini kazanmasına neden olabilecek önemli bir durumdur. Yine çalışma sahasının 32,65 km²'lik bir alanı da yüksek taşkın risk grubundadır ve %5,91'lik bir orana sahiptir. Yine bu alanlar da yerleşmelerin yoğunluk kazanması dikkat çekicidir. Çalışma sahasında bu iki risk grubu 46,92 km²'lik bir alan ve %8,5'lik bir orana sahiptir. Beşeri faaliyetlerin bu alanlarda yoğunlaşması nedeniyle ortaya çıkan bu oranlar küçümsenmeyecek derece önem arz etmektedir. Yine çalışma sahasının 162,98 km²'lik alanı orta derecede, 341,97 km²'lik alanı

düşük ve 0,01'lik alanı da çok düşük derece taşkın riski altındadır (Şekil 16).

Şekil 16: Çalışma sahasına ait taşkın afet risk grupları ve dağılım oranları.

519

Çalışma sahasında altı (6) adet havza yer alması ve bunlardan üç tanesinin (Curi, Tabakhane ve Ceviz Dereleri) yerleşme alanlarında olması nedeniyle taşkın risk sonucunu ayrı ayrı ele almakta fayda var. Çalışma sahasının en batısında yer alan Say Deresi'ne ait havzada elde edilen taşkın risk grupları arasında başı düşük taşkın riski çekmektedir. Say Deresi'ndeki toplam 29 km²'lik alanda %54,31'lik bir orana sahiptir ki; bu oran Say Dere havzasının 15,75 km²'sine tekabül etmektedir. Bu havzada yüksek ve çok yüksek taşkın riski grubuna sahip olan risk grupları ise toplamda 6,64 km²'lik bir alana sahiptir. Havzanın geri kalan kısmı ise orta düzey taşkın riski altında olan alanlardır (Şekil 17).

Çalışma sahasında Say Deresi'nin batısında yer alan Curi (Cuma) Deresi'ne ait havza yerleşimlerin olduğu bir havzadır ve 144 km²'lik bir alana sahiptir. Bu havza kapsamında gerçekleştirilen taşkın risk analizine göre havzada %53,08'lik bir oranla düşük taşkın riski grubunun olduğu görülmektedir. Ancak havzada yerleşmelerin olması %9,95'lik yüksek ve çok yüksek taşkın risk grubunun önemini arttırmaktadır. Bu iki taşkın risk grubu havzada 14,32 km²'lik bir alan tutmaktadır (Şekil 17).

Çalışma sahasında yer alan en önemli dere Tabakhane Deresi'dir. Tarihi süreç içerisinde literatürde karşılan 2006 yılındaki taşkın da bu derenin taşması ile meydana gelmiştir. Yine Tabakhane Deresi şehir merkezinde olması nedeniyle ayrı bir öneme sahiptir ve taşkınların afet karakterine bürüneceği belki de birinci havza Tabakhane Deresi havzasıdır. Yapılan taşkın afet risk analizi sonucunda bu havza da yüksek ve çok yüksek taşkın afet risk grupları birlikte %8,82'lik bir orana sahiptir. Bu oran havzanın 60 km²'lik havzanın 5,29 km²'sine karşılık gelmektedir (Şekil 17).

Sanayi tesislerinin bulunduğu bir diğer havza da Ceviz Deresi havzasıdır. Bu havza Ünye ilçesinin ekonomik anlamda can damarıdır. Ünye ilçesindeki en önemli ekonomik faaliyetler bu havzanın sahile yakın kesimlerinde gerçekleştirilmektedir. Bu havzadaki taşkın afet risk değerleri incelendiğinde yüksek ve çok yüksek taşkın riskine sahip alanların %6,43'lük bir orana sahip olduğu ve

13,63 km²'lik bir alan kapladığı görülmektedir (Şekil 17). 8-10 Ağustos 2018 tarihlerinde bu alanda çalışmayı doğrulayan ve aynı zamanda Ünye ilçesinde meydana gelen en büyük taşkın afeti yaşanmıştır.

Ceviz Deresi'nin hemen doğusunda yer alan bir diğer havza ise Kozyama (Küçükırmak) Deresi havzasıdır. Bu havza altı (6) havza içerisinde yüksek ve çok yüksek taşkın risk gruplarının en fazla olduğu havzadır ve buradaki oran %26,03'tür. Yine bu havzada düşük ya da çok düşük taşkın risk grubu yoktur. Orta derece taşkın risk grubu ise bu havzada %74,08 oranındadır. Ancak yerleşmelerin azlığı taşkın afet karakterine dönüşmemesini sağlamaktadır (Şekil 17).

İlçenin en doğusunda yer alan Kavaklar Deresi havzası ise 69 km²'lik bir alana sahiptir ve Kozyama Deresi havzası gibi düşük ve çok düşük taşkın risk grupları sunmamaktadır. Havzada yüksek ve çok yüksek taşkın grupları %17,98, orta derecedeki taşkın risk grubu ise %81,81'lik bir orana sahiptir (Şekil 17).

Şekil 17: Çalışma sahasındaki havzalara ait taşkın afet risk grupları ve dağılım oranları.

Çalışma sahasında en fazla taşkın riski altında olan havzalar sırasıyla Kozyama, Say, Kavaklar, Curi (Cuma), Tabakhane ve Ceviz Deresi'ne ait havzalardır. Ancak Curi (Cuma), Tabakhane ve Ceviz Deresi'ne ait havzalarda yüksek ve çok yüksek taşkın risk gruplarına ait oranlar diğerlerine göre az gibi görünse de bu alanlarda nüfusun daha yoğun olması ve ekonomik faaliyetlerin buralarda yoğunlaşması taşkın riskini önemli bir hale getirmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışma sahasında altı (6) adet havza üzerinde durulmuş ve her bir havza için taşkın afet risk analizi gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmada Coğrafi Bilgi Sistemleri teknikleri detaylıca kullanılmış ve taşkın afet risk analizi kapsamında taşkına etki eden doğal ve beşeri faktörler de ele alınmıştır. Çünkü hem doğal unsurlar hem de beşeri faaliyetler taşkının afet karakterine dönüşmesinde son derece etkilidir. Çalışmanın sonuç ve önerileri ise aşağıda maddeler halinde verilmiştir:

➤ Çalışma sahasında yer alan altı (6) adet havzadan özellikle nüfusun yoğun bir şekilde yer alması nedeniyle Curi (Cuma), Tabakhane ve Ceviz Derelerine ait havzalar sel/taşkın afeti açısından risk teşkil etmektedir.

➤ Sahada kayıtlara geçen en büyük taşkın afetlerinden biri 30 Haziran 2006 yılında Tabakhane Deresi'nin taşmasıyla oluşan afettir. Bu doğal afetten sonra alınan tedbirler bir daha burada taşkın olmasını engellemiştir. Ancak sanayinin yoğun olduğu Ceviz Deresi'nde hâlihazırda bir önlem alınmadığı için bu havza hala risk teşkil etmektedir.

➤ Nitekim bir başka önemli ve büyük taşkın afeti de 8-10 Ağustos 2018 tarihleri arasında Ceviz Deresi'nde meydana gelen taşkındır. Bu taşkın çalışma öncesi yapılan taşkın risk analizini doğrulamış ve ilçenin sanayi yerleşmelerinin olduğu kesiminde önemli maddi hasarlara sebep olmuş. Ceviz Deresi'nin taşması sonucu meydana gelen taşkın aynı zamanda fındık hasat zamanına denk gelmiş ve tonlarca fındığın denize sürüklenmesine sebep olmuştur.

➤ Çalışma sahasında yine sahil kesiminde taşkın riskinin fazla olduğu görülmektedir. Yılmaz'ın, (2008) yaptığı çalışmada da görüleceği üzere sahil kesiminde taşkın riskinin bu denli fazla olması Karadeniz Sahil Yolu'nun yerleşmelerden daha yüksek kotta yapılması, derelerin ağız kısmında sahil yolunun devamlılık arz etmesi bakımından yapılan köprülerin alçak inşa edilmesi, evsel katı ve sıvı atıkların da akarsular aracılığıyla denize doğru deşarj edilmesi ile birlikte köprü ayaklarının tıkanması bu riski arttırmaktadır (Yılmaz, 2008).

➤ Coğrafi Bilgi Sistemleri yardımıyla gerçekleştirilen sahanın sayısal modeli derelerin doğal yataklarının beşeri faaliyetler sonucunda değiştirildiğini göstermektedir. Özellikle derelerin doğal yataklarında imar çalışmalarına izin verilmesi felaketleri beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla imar planlaması coğrafi açıdan da değerlendirilerek yapılmalıdır.

➤ Sahanın taşkın afet risk analizi kapsamında Coğrafi Bilgi Sistemleri yardımıyla örnek bir model oluşturulmuş ve analiz kapsamında kullanılan yedi (7) parametre bu model üzerinde değişken olarak tanımlanmıştır. Örnek bir model olmasından kasıt, başka bir saha için yapılacak bir taşkın risk analizinde yapılması gereken bu modeldeki ilgili parametreleri değiştirmek ve analizin daha hızlı gerçekleştirilebilmesine imkân tanınmasıdır.

➤ Taşkın afet risk modelinin çalıştırılması ile ortaya sahanın taşkın afet risk analizi konmuş ve sahanın taşkın risk haritası üretilmiştir. Üretilen bu taşkın risk haritası ve sahadaki meskenlerin birleştirilmesi ve nüfus, ikamet bilgilerinin bu meskenlere işlenmesi ile vatandaşlar yaşadıkları binaların ne denli risk altında olup olmadıklarını öğrenebileceklerdir. Yapılan çalışma bu altyapı düşünülerek gerçekleştirilmiştir. Böyle bir çalışma web CBS teknikleri ile gerçekleştirilebilmektedir.

Ancak böyle bir durumun ilgili yetkili idarelerin izni olmadan yapılmasının etik olmayacağı ve vatandaşlarda endişe oluşturacağı düşüncesi ile çalışmanın bu kısmı gerçekleştirilmemiştir.

➤ Sel ve taşkınlar ülkemizde depremlerden sonra en fazla can kayıplarının gerçekleştiği afetlerdir ki; bu durum dikkate alındığında bu çalışmalara daha çok ağırlık verilmesi gerektiği ortadadır.

➤ Yine ülkemizde en fazla gerçekleşen doğal afetlerden olmaları nedeniyle bir an önce sel/taşkın modelleri bitirilmeli ve farklı senaryolar ile projeler geliştirilmelidir. Geliştirilecek olan bu projelerde yağış tipini (sağanak mı, değil mi?), saatini, yerini ve zamanını tespit edecek sensörler üretilmeli, varsa geliştirilmeli ve bu sensörler aracılığıyla acil durum merkezlerine canlı veri akışı sağlanmalıdır. Böylece gerçekleşecek bir sel/taşkın durumunda insanlar daha önce belirlenen toplanma merkezlerine yönlendirilmelidir. Yani tahmin ve erken uyarı sistemlerinin daha da geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması gerekmektedir. Böyle bir sistem sayesinde vatandaşlar olası bir sel ya da taşkın durumunda kendi yaşadığı mahallenin ve yapının risk altında olup olmadığını, ne kadar zarar görebileceğini, afet anından nerelerin güvenli bölge olup olmadığını ve güvenli bölgelere en hızlı nasıl gidebileceğini önceden öğrenebilecek ve de afetzedelere daha hızlı yardım edebilmek adına yetkili idare ile iş birliğinin kendi mobil cihazları üzerinden yürütülmesine yardımcı olabilecektir.

➤ Ülkemizde bu tür doğal afetlerin fazla olması nedeniyle afet yönetimi uygulamaları arttırılmalı ve vatandaşlar bu konuda daha çok bilinçlendirilmelidir ve hatta eğitimlere tabi tutulmalıdır.

Bu çalışmanın en önemli sonucu ülkemiz genelinde çok büyük ihtiyaç duyulan “**Taşkın Erken Uyarı Sistemi**”nin hazırlanması gerekliliğini bir kere daha gözler önüne sermesidir. Bu sistem ile yerel yönetimler ve halk işbirliği ile afetlerden erken uyarılarak can ve mal kayıplarının azaltılması sağlanabilir. Böylece afet konusunda önlem alınması daha hızlı ve sağlıklı bir şekilde yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Arnell, N. W. and Gosling, S. N. (2014). The Impacts of Climate Change on River Flood Risk at the Global Scale. *Climatic Change*, 134: 387-401, <https://doi.org/10.1007/s10584-014-1084-5>.
- Arpacıoğlu, A. (2006). *TMMOB Ünye Temsilciliği Raporu* (s. 198-199). Ünye, Ordu.
- Avcı, V. ve Sunkar, M. (2015). Giresun’da Sel ve Taşkın Oluşumuna Neden Olan Aksu Çayı ve Batlama Deresi Havzalarının Morfometrik Analizleri. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, 30: 91-119, İstanbul.
- Bahadır, M. (2014). Samsun’da Meydana Gelen 4 Temmuz ve 6 Ağustos 2012 Taşkınlarının Klimatik Analizi (s. 28-50). *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, İstanbul.
- Bahadır, M., Uzun, A., Zeybek, H. İ. ve Hatipoğlu, İ., K. (2017). Terme Çayı Havzası’nın Morfometrik Analizi (s. 165-187). *Terme Araştırmaları Kitabı*. Trabzon: Serander.
- Bayazit, Y., Bakiş, R., Koç, C., Kaya, T. ve Özdemir, N. (2019). Formation of Eskisehir Province Flood Maps with Using of Geographical Information Systems. *Journal of Geoscience and Environment Protection*, 7: 151-159. <https://doi.org/10.4236/gep.2019.711011>.
- Beden, N. (2019). *Cevizdere Havzasının Sayısal Modelleme Sistemlerine Dayalı Taşkın Analizi ve Taşkın Zararlarının Değerlendirilmesi* (s. 36-37). Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İnşaat Mühendisliği Anabilim Dalı, Samsun.
- Ceylan, A. ve Kömüşçü, A.U. (2007). Meteorolojik Karakterli Doğal Afetlerin Uzun Yıllar ve Mevsimsel Dağılımları. 1. *Türkiye İklim Değişikliği Kongresi-TİKDEK* (11-13 Nisan 2007), İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Coşkun, M. ve Aksoy, B. (2010). Aksu Vadisi (Giresun) Aşağı Kesiminde Doğal Ortam Şartlarının Taşkın Üzerine Etkileri. *Gazi Türkiyat*, 7: 135-155.
- Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü (DMİ). (2018). 1975-2018 yılları arası iklim verileri.

- Ege, İ. ve Duman, N., (2019). Kurudere (Dazkırı/Afyonkarahisar) Havzası'nın Sel Potansiyelinin Morfometrik Analizlerle Değerlendirilmesi, *II. Uluslararası Coğrafya Eğitimi Kongresi, UCEK-2019*, Eskişehir.
- Ekinci, D. (2004). *Gülüç Çayı Havzasının Uygulamalı Jeomorfolojisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, İstanbul.
- Elbaşı, E. ve Özdemir, H. (2018). Marmara Denizi Akarsu Havzalarının Morfometrik Analizi. *Coğrafya Dergisi*, 36: 63-84. <https://doi.org/10.26650/JGEOG418790>.
- Garipağaoğlu, N. ve Uzun, M. (2019). İznik Gölü Havzasında Doğal Ortam Koşulları, Değişimler ve Muhtemel Risklerin Havza Yönetimi ve Planlamasına Etkisi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 24 (42): 1-15.
- Hoşgören, Y. (2001). *Hidrografya'nın Ana Çizgileri 1: Yeraltı suları-Kaynaklar, Akarsular*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Jongman, B., Ward, P. J. and Aerts, J. C. J. H. (2012). Global Exposure to River and Coastal Flooding_Long Term Trends and Changes. *Global Environmental Change*, 22: 823-835.
- Kadıoğlu, M. (2011). *Afet Yönetimi: Beklenilmeyeni Beklemek, En Kötüsünü Yönetmek*. İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Yayını.
- Kömüşçü, A. Ü., Çelik, S. ve Ceylan, A. (2011). 8-12 Eylül 2009 Tarihlerinde Marmara Bölgesi'nde Meydana Gelen Sel Olayının Yağış Analizi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9 (2): 209-220, Ankara.
- Ocak, F. (2018). *Ünye Şehir Sellerinin Zarar Görebilirlik Yöntemi ile İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Samsun.
- Ocak, F. ve Bahadır, M. (2018). Doğal Afet Yönetiminde Web CBS Teknolojisi Kullanımı: Ünye Taşkın Bilgi ve Yönetim Sistemi (UTBİS) (s. 227-233). *II. Kapadokya Yer bilimleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Niğde.
- Özdemir, H. (2008a). GIS-Based Landslide Risk Analysis in the Havran River Basin (Western Turkey). *EGU General Assembly*, Vol: 10, Vienna.
- Özdemir, H. (2008b). Taşkınların Tahmini ve Risk Analizinde CBS-UZAL ve Hidrolik Modellemenin Entegrasyonu. *DSİ XI. Bölge Müdürlüğü Taşkın Konferansı*, Edirne.
- Özşahin, E. (2013). Arnavutluk'ta Taşkın Risk Analizi. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (12), Arnavutluk.
- Saaty, T. L. (1989). *Hierarchical-Multiobjektive Advanced Technology*, (s. 485-489). 5 (4).
- Sunkar, M. ve Tonbul, S. (2009). Batman'da Yaşanan Taşkın (31 Ekim-1Kasım 2006) ile Meteorolojik Olaylar Arasındaki İlişkiler (s. 121-130). 3. Ulusal Kar Kongresi (17-19 Şubat 2009). *T.C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Toprak ve Su Kaynakları Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü Yayınları*, Erzurum.
- Sunkar, M. ve Tonbul, S. (2010a). Batman'da 31 Ekim-1 Kasım 2006 Tarihinde Yaşanan Taşkın Nedenleri (s. 349-361). *II. Ulusal Taşkın Sempozyumu 22-24 Mart 2010 Tebliğler Kitabı*, Afyonkarahisar.
- Sunkar, M. ve Tonbul, S. (2010b). Hydrographic Analysis of Iluh Creek Causing Flood and Torrent Events in Batman. *The 2nd International Geography Symposium (GEOMED 2010)*, Kemer, Antalya.
- Sunkar, M. ve Tonbul, S. (2010c). İluh Deresi Havzası'na (Batman) Yönelik Sel ve Taşkın Riski Analizleri (s. 255-273). ISSN:1306-3111, *e-Journal of New World Sciences Academy*, 5 (4).
- Turoğlu, H. (2005). Bartın'da Meydana Gelen Sel ve Taşkınlara Ait Zarar Azaltma ve Önleme Önerileri (s. 104-110). *İ.T.Ü. Türkiye Kuvaatner Sempozyumu V, 02-03 Haziran 2005 Bildiriler Kitabı*, İstanbul.
- Turoğlu, H. ve Özdemir, H. (2005). *Bartın'da Sel ve Taşkımlar: Sebepler, Etkiler, Önleme ve Zarar Azaltma Önerileri*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Turoğlu, H. ve Aykut, T. (2019). Ergene Nehri Havzası için Hidromorfometrik Analizlerle Taşkın Duyarlılık Değerlendirmesi. *Jeomorfolojik Araştırmalar Dergisi*, 2: 1-15.

- <https://dergipark.org.tr/en/pub/jader/issue/44568/538941>.
- UNISDR and CRED. (2018). *Economic Losses, Poverty & Disasters*. 1998-2017.
- Utlı, M. ve Özdemir, H. (2018). Havza Morfometrik Özelliklerinin Taşkın Üretmedeki Rolü: Biga Çayı Havzası Örneği. *Coğrafya Dergisi*, 36: 49-62.
- Uzun, A. (1995). Erzurum Çevresindeki Sellere Bir Örnek: 16 Ağustos 1994, Rize Kent Seli. *OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9: 246-260, Samsun.
- Uzun, A. (2007). Doğu Karadeniz Kıyı Kuşağında Coğrafi Yapı Sel İlişkisi (s. 387-393). *TMMOB Afet Sempozyumu 5-7 Aralık 2007 Bildiriler Kitabı*, Ankara.
- Uzun, A. (2010). Samsun Şehir Taşkınlarına Coğrafi Bakış (s. 45-52). *II. Ulusal taşkın Sempozyumu 22-24 Mart 2010 Tebliğler Kitabı*, Afyonkarahisar.
- Visser, H., Petersen, A. C. and Ligtvoet, W. (2014). On the Relation Between Weather-Related Disaster Impacts, Vulnerability and Climate Change. *Climatic Change*, 125: 461-477.
- Winsemius, H. C., Aerts, J. C. J. H., Beek, L. P. H., Bierkens, M.F. P., Bouwman, A., Jongman, B., Kwadijk, J. C. J., Ligtvoet, W., Lucas, P. L., Vuuren, D. P. & Ward, P. J. (2015). Global Drivers of Future River Flood Risk. *Nature Climate Change*, Vol: 6.
- Yergök, A., Keskin, İ., Kara, H., Arslan, M. ve Dönmez, M. (1990). *MTA Teknik Rapor*, No: 10182.
- Yılmaz, C. (2008). Karadeniz Sahil Yolunun Kıyı Kentleri Üzerine Etkileri (s. 147-157). Ankara Üniversitesi, Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÜCAUM), *V. Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ankara.
- Zeybek, H. İ. (2007). *Samsun İlinde Etkili Olan Başlıca Doğal Afetler, Geçmişten Geleceğe Samsun* (s.343-366). Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Yayınları.
- Zeybek, H. İ. (2009). 2-3 Mart 2005 Turhal Sel Afeti ve Sonuçları. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 21: 233-247, Erzurum.
- Zeybek, H. İ., Uzun, A., Yılmaz, C., Bahadır, M., Hatipoğlu, İ. K. ve Dinçer, H. (2017). Terme İlçesi Sel ve Taşkınları, *Terme Araştırmaları Kitabı* (s. 235-266). Trabzon: Serander.

İnternet Veri Kaynakları

- URL-1: <https://www.munichre.com/en/company/investors/reports-and-presentations/annual-report.html>
- URL-2: T.C. Tarım Ve Orman Bakanlığı, Meteoroloji Genel Müdürlüğü, Meteorolojik Afetler, 2018, <https://www.mgm.gov.tr/files/genel/kitaplar/2018meteorolojikafetlerdegerlendirmesi.pdf>.
- URL-3: <https://www.youtube.com/watch?v=9T6pX20ddjA:SET:04.09.2019>.
- URL-4: <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/orduda-sel-felaketi-379211.html:SET:04.09.2019>.

Kurumsal Veri Kaynakları

- 1/25.000 Ölçekli topoğrafya haritaları
- 1/25.000 Ölçekli jeoloji haritaları
- 10 metre yersel çözünürlüklü ASTER GDEM verisi
- 1/25.000 ölçekli sayısal Türkiye Toprak haritası verileri (Çevre ve Orman Bakanlığı Verileri).
- Coğrafi bilgi sistemleri açık erişimli programları
- Açık erişimli Landsat Uydu Görüntüleri
- Google Earth veri seti ve konumsal bilgileri

AB'nin Enerji Güvenliğinde Rusya'nın Yeri

Muaz Kazazı

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4433-1357>

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Mezunu - Ankara – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 18.05.2019

Kabul: 12.05.2020

On-line Yayın: 25.06.2020

Anahtar Kelimeler

AB

Rusya

Güvenli Enerji

Uluslararası İlişkiler

Kutuplaşma

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29129>

Öz

Enerji kaynaklarını insanoğlu için tarih boyunca hep önemli bir yer tutmuştur. AB için 'Enerji Güvenliği' konusu çok önemli bir yer arz etmektedir, zira Avrupa bölgesi sanayileşmiş bir bölge olmasına rağmen kendi kaynakları bu sanayileşmeye yetecek kadar enerji sağlayamamaktadır. Avrupa Birliği tarafından Enerji Güvenliği için her zaman hassas politikalar uygulanmıştır. Günümüzde enerji güvenliği ile ilgili çalışmaların büyük bir kısmı petrole, ikinci olarak da doğal gaza odaklanmıştır. 21. yüzyılın hiç şüphesiz en büyük yatırımlardan biri de güneş enerjisine yapılan yatırımlardır. Enerji güvenliği 2000'li yıllardan itibaren AB için önemli bir politika alanı haline gelmiştir. AB daha önce de belirttiğim üzere daha çok enerji ithal eden ülkelerden oluşmaktadır. Avrupa kendi sanayisinin ihtiyaçlarını karşılayabilecek kadar enerji üretmediği için enerjinin büyük bir kısmını ithal etmek zorundadır. Rusya'nın bu durumda Avrupa için büyük bir Enerji Güvenliği demektir, çünkü AB doğal gazın büyük bir kısmını Rusya'dan almaktadır. AB sanayisi gelişmiş bir ülke olmasına rağmen kendi içerisindeki enerji kaynaklarının yetersiz olması sebebiyle enerjide dışa bağımlı bir ülke pozisyonundadır. Rusya AB'nin yaklaşık 30 yıldır enerjisini güvenle ithal ettiği bir bölge olmuştur. AB için Enerji Güvenliği en önemlisi olsa da Rusya için aynısı söylenemez. Rusya kendisini Soğuk Savaştan sonra uluslararası arenada kendisini güçlü göstermek için doğal gazı en iyi bir şekilde kullanmaktadır. Bu da AB'yi zorunlu olarak alternatif enerji kaynaklarına yönlendirmekte, enerji kaynaklarını çeşitlendirmesine yol açmaktadır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Kazazı, M. (2020). AB'nin Enerji Güvenliğinde Rusya'nın Yeri. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 80, Summer, p. 525-538.

The Place of Russia in Energy Security of the EU

Muaz Kazazi

Graduate Student / Ankara Hacı Bayram Veli University, Social Sciences Institute, Department of
International Relations, Ankara – TURKEY

Article History

Submitted: 18.05.2019

Accepted: 12.05.2020

Published Online: 25.06.2020

Key Words

EU

Russia

Safe Energy

International Relations

Polarization

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29129>

Abstract

Energy sources have always been an important place for human beings throughout history. The 'Energy Security' entity has a very important place for the EU, as the European region is an industrialized region, but its resources cannot provide enough energy for this industrialization. The European Union has always implemented sensitive policies for Energy Security. Today, most studies on energy security are focused first on oil and secondly on natural gas. One of the biggest investments of the 21st century is definitely investments in solar energy. Energy security has become an important policy area for the EU since the 2000s. As I mentioned earlier, the EU is made up of countries that import more energy. Since Europe cannot produce enough energy to meet the needs of its industry, it must import most of its energy. In this case, Russia is a major energy supplier to Europe because the EU receives most of its natural gas from Russia. Although the EU industry is highly developed, it is dependent on energy from abroad due to insufficient energy resources. Russia has been a region where the EU has safely imported its energy for almost 30 years. Even though 'Energy Security' is the most important thing for the EU, the same cannot be said for Russia. After the Cold War, Russia uses natural gas in the best possible way to make itself strong in the international arena. That is why the EU is looking for alternative energy sources and a variety of energy sources.

1. GİRİŞ

AB için 'Enerji Güvenliği' konusu çok önemli bir yer arz etmektedir, zira Avrupa bölgesi sanayileşmiş bir bölge olmasına rağmen kendi kaynakları bu sanayileşmeye yetecek kadar enerji sağlayamamaktadır. Buna binayen AB zorunlu olarak doyuramadığı enerji ithalini dışarıdan ithal etmektedir. Bu noktada da Rusya'nın başat bir yeri bulunmaktadır, çünkü AB özellikle doğal gaz ihtiyacının büyük bir kısmını Rusya'dan almaktadır. Bu nedenle Rusya'nın AB'nin enerji güvenliğindeki rolü çok önemlidir. AB açısından durum ithal ettiği enerjiyi kesintisiz ve en güvenilir yollardan almaktır. Rusya açısından ise durum çok daha farklıdır. Zira Soğuk Savaş sonrasında uluslararası alanda söz sahibi olmak için yeni alanlar arayan Rusya AB üzerinde bunu doğal gazda bulmuştur. Nitekim Rusya devlet tekeli aldığı 'Gazprom'dan ithal ettiği doğal gazı siyasi ve ideolojik amaçları için kullanmaktan da çekinmemektedir. Bu da AB'yi zorunlu olarak alternatif enerji kaynaklarına yönlendirmekte, enerji kaynaklarını çeşitlendirmesine yol açmaktadır.

Kavramsal ve Tarihî Bir Bakış Olarak Enerji Güvenliği

Günümüzde enerji kaynaklarından bahsedildiğinde ilk akla gelen enerji kaynağı petrol olsa da enerji kaynakları çok çeşitlidir. Bu bağlamda petrolden başka doğal gaz, kömür, elektrik ve artık günümüzde popüler olmaya başlayan yenilenebilir enerji kaynakları gibi daha birçok enerji kaynağından bahsetmek mümkündür.

Enerji kaynaklarını insanoğlu için tarih boyunca hep önemli bir yer tutmuştur. İnsanoğlunun enerji kaynaklarını temin için vermiş olduğu mücadele ilk çağlara kadar götürülebilir. Her dönemde insanlar yemek pişirme, ısınma, aydınlatma amacı ile enerjiye ihtiyaç duymuş ve bunu sağlamanın yollarını aramıştır. Başta bireysel anlamda başlayan bu kaygı zaman içerisinde devletleri de ilgilendirmeye başlamış, sonrasında enerji devlet politikası ve güvenlik kaygısına dönüşmüştür. Sömürgecilik müceddesi ve ardından yaşanan sanayii devrimi ile enerji kaynaklarına duyulan önem artmıştır. Zamanla stratejik bir değere dönüşen enerji kaynakları için devletler birbirleri ile ittifaklar kurmaya, hatta savaşmaya başlamışlardır. Sanayii devrimi zamanında revaçta olan enerji kaynağı kömürdü, ancak 1. Dünya Savaşı'na doğru bu durum değişmiştir (Yılmaz, 2017: 170-175). 1. Dünya Savaşı'nın arifesinde İngiltere İçişleri Bakanı Winston Churchill tarihi bir karar verdi ve İngiliz donanmasının enerji kaynağını kömürden petrole çevirdi. İngiltere'nin bu hareketi zaman içinde Avrupa'ya yayıldı ve petrol 1. Dünya Savaşı boyunca uluslararası strateji konusunda önemli yerini aldı (Yergin, 2006: 69). 2. Dünya Savaşı boyunca Almanya ve Japonya'nın Sovyetleri ve Endonezya'yı işgalinin altında yatan temel sebep petrol rezervlerinin kontrolüydü. Savaş yılları boyunca enerji güvenliği neredeyse ulusal güvenlik ile eşdeğer hale geldi. Zira petrol savaş gemileri, tanklar ve savaş uçaklarının yakıt ihtiyacını karşılıyordu (ECS, 2015: 6). Petrolün önemi 1. ve 2. Dünya Savaşında olduğu gibi iki kutuplu dünyada da sürmüştür. Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği Soğuk Savaş boyunca kararlarını verirken petrol rezervlerini hesaba katmak zorunda kalmışlardır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte Amerika tek kutuplu dünyada politikalarını Ortadoğu, yani petrol rezervlerinin yoğunlukta bulunduğu bir bölge üzerinden belirlemiştir. Böylece petrolün önemi yıllar geçtikçe artmış ve hikayesi günümüze kadar ulaşmıştır.

Petrol dışında günümüzde bahsedilebilecek en önemli ikinci enerji kaynağı doğal gazdır. İnsanların ısınma ihtiyacından fabrikada çeşitli işlemlere, hatta elektrik üretmeye kadar bir çok alanda kullanılan doğal gaz özellikle Avrupa'nın en az petrol kadar sıklıkla tükettiği bir enerji kaynağıdır. Özellikle geçtiğimiz yıllarda yaşanan Ukrayna Krizi Ukrayna'nın enerji konusunda transit geçiş ülkesi olması bakımından Avrupa'nın konuyu daha da ciddiye almasına yol açmıştır. Peki nedir bu enerji güvenliği kavramı ?

Enerji Güvenliği Nedir ?

Günümüzde enerji güvenliği ile ilgili çalışmaların büyük bir kısmı petrole, ikinci olarak da doğal gazla odaklanmıştır. Zira alternatif enerji kaynaklarının gelişimi için gösterilen çabalara ve teknolojik gelişmelere rağmen petrol ve doğal gazla bağımlılığın azaltılması konusunda gözle görülür ilerlemeler sağlanamamıştır. Hesaplamalara göre petrol ve doğal gaz 2030'a kadar enerji kaynakları kapsamında dünyanın en büyük 2 kaynağı olarak kalacaktır. Yenilenebilir enerji kaynakları; ısınma, güç ve elektrik üretiminde petrolün yerini görece doldurabilmesine rağmen yakın gelecekte petrolü ikame edebilecek kapsamda bir enerji kaynağı haline dönüşmesi pek olası gözükmemektedir. Bunun dışında bahsedilebilecek başka bir kaynak nükleer enerjidir. Nükleer enerjinin hammaddesi olan uranyumun ucuz olması ve rezervlerinin tüm dünyaya yayılmış bir biçimde bulunması avantaj olarak görülebilir. Ancak 1986'daki Çernobil kazasının hala hafızalardan silinmemiş olması ve nükleer santrallerin ürettikleri radyoaktif atıkların depolanma sorununa hala bir çözüm bulunamaması özellikle Batılı ülkelerin nükleer enerjiye çekimser yaklaşmasına neden olmaktadır (Görgülü, 2008: 4-5). Bu kapsamda bakılacak olursa çalışmamızdaki 'Enerji Güvenliği' kavramı genel olarak petrol ve doğal gaz çerçevesinde işlenecektir.

Öncelikle şunu belirtmek gereklidir ki enerji güvenliği kavramı en az enerjinin kendisi kadar önemli bir kavramdır. Kavram konusunda uluslararası bir uzlaşmaya varılmamasına rağmen kabaca ele alacak olursak enerji güvenliği enerji üretim, iletim ve dağıtım sistemlerinin alt yapısına yönelik olası terörist saldırılarından, yatırım eksikliklerinin doğuracağı kesintilere, kasırgaların doğuracağı engellerden ambargolara, grevlerden lokavtlara, iç savaştan işgale kadar birçok olasılığın birlikte değerlendirilmesini gerektiren bir kavramdır (Sevim, 2012: 438).

Uluslararası enerji ajansını ise enerji güvenliğini şu şekilde tanımlar: Enerji güvenliği enerji kaynaklarının uygun bir fiyatla kesintisiz olarak ulaşılabilirliğidir. Enerji güvenliğinin birçok yönü vardır; uzun vadeli enerji güvenliği genellikle ekonomik gelişmelere ve çevresel ihtiyaçlara uygun olarak enerji tedarik etmek için zamanında yatırımlar ile ilgilenmektedir. Öte yandan kısa dönemli enerji güvenliği enerji sisteminin arz talep dengesindeki ani değişikliklere hızlı tepki gösterme yeteneğine odaklanmaktadır (İEA, 2018).

Aslında enerji güvenliği çok boyutlu bir kavramdır. Enerji güvenliği enerji kaynağını arz eden, talep eden ve bu ülkeler arasında geçiş ülkesi veya transit ülkesi de dahil olmak üzere bütün tarafları yakından ilgilendiren bir konudur. Bu bağlamda enerji kaynağını arz eden ülkeler ile enerji güvenliğini talep eden ülkeler ve hatta bu ülkeler arasında transit olma rolü oynayan ülkelerin enerji güvenliğine bakış açıları farklıdır. Örneğin enerji güvenliği, tüketici ve transit ülkeler için enerjiyi çeşitlendirilmiş hatlardan olabildiğince ucuza ve güvenilir bir şekilde sağlamak gelirinin çoğunu enerji ihracatından elde eden üretici ülkeler için enerji güvenliği kaynaklarını tekeli fiyatlar ve hatlar üzerinden tüketiciye satmaktır. Konuya taraflar açısından değil de objektif olarak bakacak olursak karşımıza iki farklı yaklaşım çıkar: Bu yaklaşımlardan biri enerjiye ağırlık verirken diğeri çıkış noktasını güvenlik olarak saptar. Enerji güvenliği konusunun enerji ağırlıklı tanımı, enerji kaynaklarının bulunabilirliği, erişilebilirliği ve kabul edilebilirliği gibi kavramları kapsamaktadır. Öte yandan enerji güvenliğinin güvenlik ağırlıklı tanımı ise enerji arama, geliştirme, üretim, iletim, çevrim, dağıtım, pazarlama ve tüketim aşındaki tesislerin potansiyel her tehdiye ve saldırıya karşı korunmasına odaklanmaktadır (Telli, 2014: 370-371).

Peki 'Enerji Güvenliği' kavramı ne zaman ve nasıl oluşmuştur ? Aslında yaşanan savaşlar süresince 'enerji güvenliği' kavramı uluslararası sistemde görünür hale gelmeye başlasa da modern anlamda enerji güvenliği algısının oluşması 1970'de Arap-İsrail Savaşları sonrasında yaşanan petrol

krizi ile gerçekleşmiştir. Bu olay petrol fiyatlarını arttırarak dünyada küresel ölçekli bir krizin yaşanmasına yol açmıştır. Bu kriz ABD ve bazı Avrupalı devletlerin enerji güvenliği kavramına öncelik vermesine yol açmış, böylece modern enerji güvenliğinin temelleri de atılmıştır. 1990'larda yaşanan Körfez Krizleri, Arap Baharı Hareketleri, Ortadoğu'da gerçekleşen devrimler konuya daha geniş bir perspektif kazandırmıştır. Ayrıca temelleri çok daha öncesine dayanan ancak 2014'te uluslararası hale gelen Rusya-Ukrayna Krizi ile küresel enerji piyasası olumsuz yönde etkilenmiş, enerji güvenliği kavramının yanına petrolün yanı sıra doğal gaz gibi diğer enerji kaynakları da eklenmiştir (Yılmaz, 2017: 176).

AB'de Enerji Güvenliği

AB İçin Enerji Güvenliği Kavramının Önemi

Tarihsel açıdan bakıldığında enerji kavramının AB için önemli bir yeri bulunmaktadır. AB'nin kurucuları açısından enerji başat bir konuydu, öyle ki Avrupa Birliği'nin kuruluşu Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun temel direği önemli bir enerji kaynağı olan kömürdür. Enerji arzı, kömürün üretimi ve satışı ile ilgili kontroller 1952 yılında AKÇT antlaşması ile ulus üstü bir yapıya devredilmiştir.

Tarihi bırakıp günümüze gelecek olursak Avrupa Birliği 28 üye devleti ve 500 milyon üstünde nüfusu ile dünya çapından gayri safi yurt içi hasılanın yaklaşık %30'unu üreten ulus üstü bir birliktir. Şehirleşme oranının yüksek olması, yaşamsal beklentilerin fazla olması ve birliğin içindeki endüstriyel yoğunluk nedeniyle dünyadaki toplam enerji üretiminin %16'sı bu birliğin çatısı altında gerçekleşmektedir. Avrupa'da endüstrileşmiş bir bölge olmasına rağmen sahip olduğu enerji kaynakları açısından diğer bölgelere göre fakir olarak adlandırılabilir. Özellikle petrol ve gaz rezervleri böyle büyük bir endüstrileşmenin gerektirdiği enerjiyi sağlamakta oldukça yetersizdir. Bu durum AB'yi enerji bağımlısı bir bölge haline getirmektedir (Aksoy, 2014: 798).

Bugün AB toplam enerji tüketiminin yaklaşık %55'inden fazlasını dışarıdan ithal etmektedir. Bölgede tüketilen petrolün %84'ü dışarıdan gelirken doğal gazda bu durum %64'ü bulmaktadır (Ratner, 2013: 5). AB'nin enerjiye bağımlılığı son yıllarda daha tehlikeli bir hal almaya başlamıştır. Öyle ki AB'nin enerji tüketiminde doğal gazın payı son yıllarda önemli derecelerde artmıştır ve doğal gazın AB'de elektrik üretimi için tercih edilen yakıt olması sebebiyle doğal gaza olan talebin daha da artacağı öngörülmektedir. Hali hazırda dünyanın en büyük enerji ithalatçısı olan AB'de gaz talebinin 540 metreküpten 2030'a kadar yaklaşık 800 metreküpe çıkacağı tahmin edilmektedir. Yine tahminlere göre 2030'da AB'nin doğal gaz ithalatına bağımlılığının %80'lere ulaşması beklenmektedir. Doğal gaz konusunda AB'nin en büyük tedarikçisi dünyadaki kanıtlanmış en büyük doğal gaz rezervlerine sahip olan Rusya'dır (Hellen, 2010: 3-4). Böylesi bir ortamda enerji güvenliği konusunun AB için başat bir önem taşıması herhalde şaşırtıcı olmayacaktır.

AB'nin Enerji ve Enerji Güvenliği Politikaları

Enerji güvenliği 2000'li yıllardan itibaren AB için önemli bir politika alanı haline gelmiştir. AB daha önce de belirttiğim üzere daha çok enerji ithal eden ülkelere oluşmaktadır. Bu nedenle AB'nin enerji güvenliği ile ilgili politikalarını 'enerji arz güvenliği' kavramı oluşturmaktadır. AB liderlerinin Mart 2007'de kabul ettikleri 'Avrupa İçin Enerji Politikasına göre AB'nin enerji güvenliğindeki başlıca öncelikleri şunlardır: AB'nin enerji ithalatındaki zararı minimize etmek, arzdeki eksiklikleri, olası enerji krizlerini, gelecekteki arz ile ilgili belirsizlikleri, kısaca enerji arz güvenliğindeki riskleri en aza indirmek (Kammillia, 2015: 10).

AB'nin arz güvenliğindeki risklere değinecek olursak AB Komisyonu bu riskleri dört başlık altında sınıflandırmıştır: Fiziksel riskler, ekonomik riskler, sosyal riskler ve çevresel riskler. Fiziki

riskler geçici ve kalıcı olmak üzere ikiye ayrılırlar. Enerji arzında fiziki kaynaklı kalıcı bir enerji bozulması enerji kaynakları tükendiğinde veya enerji üretimi durduğunda gerçekleşebilir. Avrupa'nın doğal gaz arzını sağlayan Kuzey Deniz'inde doğal gaz rezervlerinin azalması AB'ni buna benzer bir risk ile karşı karşıya getirmiştir. Geçici bir enerji arzı bozulması ise doğal afet, grevler ve jeopolitik krizlerden dolayı yaşanabilir. İleriki bölümlerde değineceğim Rusya ve Ukrayna arasındaki kriz sırasında AB'ye doğal gaz arzının gerçekleşmemesi bu duruma örnek olarak verilebilir. Ekonomik riskler ise enerji talebi ve arzı arasındaki dengesizliklerin sonucunda gerçekleşebilir. Enerji arzı ve talebi arasındaki dengesizlik genellikle enerji sektöründeki yetersiz yatırımlar ya da hatalı sözleşmeler sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu durum tüketicilere zarar verebilecek fiyat kararsızlıklarına yol açabilir. Sosyal riskler ise enerji arzındaki bozulmanın toplumda yaratabileceği olumsuzlukları içine alır. Avrupa'da gelecekte yaşanabilecek olası enerji kıtlığı sonucu Avrupa toplumunun yüzleşeceği sosyal problemlerin ne olacağını şimdiden kestirmek hayli güçtür. Çevresel riskler ise enerji zincirindeki kazalar ve fosil yakıtların kullanımı esnasında ortaya çıkan karbon emisyonunun yaratabileceği kirlilikten kaynaklı muhtemel riskleri içermektedir.

Enerji arzında kazalar, doğal felaketler ve terör saldırıları sonucu oluşabilecek kısa dönemli bozulmalara karşı devletler ya da enerji şirketleri yedek kapasite ve yerel stoklar oluşturarak ya da onarım sistemleri kurarak önlemler almaya çalışabilirler. Enerji arzındaki yukarıda bahsettiğimiz diğer 8 riske karşı ise daha ciddi siyasi ve ekonomik değerlendirmeler sonucunda önlemler alınmalıdır. Zira enerji arzında oluşabilecek orta ve uzun dönemli bir bozulma ülkelerin ekonomik üretimine, siyasi istikrarına ve toplumsal refahına ağır bir biçimde zarar verebilir (Görgülü, 2008: 7-8).

2009 yılındaki Lizbon Antlaşması enerji güvenliği konusunda daha önceleri ihmal edilmiş AB'ne iki yeni önemli düzenleme getirmiştir. Birinci olarak birlik kapsamında şunlar hedeflenmiştir; enerji pazarının işleyişini sağlamak, birlik içerisindeki enerji arzı güvenliğini sağlamak, enerji ağlarının ara bağlantılarını teşvik etmek, verimliliği sağlayarak yeni yenilenebilir enerjiler geliştirmek. İkinci olarak yukarıdaki koşulların sağlanması için Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi'nin gerekli önlemleri alması zorunlu hale getirilmiştir (Aksoy, 2014: 799).

Bu başlık altında AB'nin enerji kapsamında değinmek istediğim son konu son yıllarda toplumun da bilinçlenmesi ile artan sera gazı salınımıdır. Bu da kapsam olarak enerji güvenliği başlığı altında alınabilir, zira kömür, petrol, doğal gaz gibi enerji kaynaklarının kullanımı doğaya gereğinden fazla sera gazı salmakta ve bu doğayı tahrip ederek enerji güvenliği başlığına yeni bir sorunu eklemektedir. Nitekim AB atmosfere salınan sera gazlarını azaltmayı uzun vadeli hedeflerinin arasına eklemiştir. Avrupa Komisyonu da enerji güvenliği açısından bu hedefe sadık kalınması gerektiğini belirtmiştir. Mayıs 2014'teki Enerji Güvenliği Stratejik Belgesine göre Avrupa Komisyonu şöyle demektedir: AB sera gazı emisyonları olmadan elektriğinin %50'sinden fazlasını üreten tek büyük ekonomik aktördür. Bu eğilim devam etmelidir ve uzun vadede düşük karbon kullanımını temel alan bir ekonomik modele geçilmelidir (Buchan, 2014: 4).

AB'in Enerji Güvenliğinde Rusya'nın Yeri

Günümüzde Avrupa ihtiyacının yaklaşık %60'ı başka ülkelerden karşılanmaktadır. Bu kapsamda AB ülkelerine doğal gazın %38'i, petrolün %35'i ve kömürün %25'i Rusya'dan gelmektedir. Bu durumun AB'ni genel anlamda Rusya'ya karşı enerji bağımlısı bir hale soktuğu aşıkardır. Fakat bunların arasında doğal gaz ithalatı Avrupa Birliği Devletlerince diğerlerine nispeten daha tehlikeli görülmektedir. Ancak şu da belirtilmelidir ki bütün Avrupa Birliği üyesi devletlerin Rusya'ya olan enerji bağımlılığı eşit seviyede değildir. Finlandiya, Slovakya, Bulgaristan, Yunanistan, Litvanya, Letonya gibi bir çoğu eski Sovyet Rusya üyesi ülkeler Rus doğal gazına %100 bağımlı haldelerdir.

Bunların yanı sıra Avusturya ve Çek Cumhuriyeti'nin de Rus doğal gazına bağımlılık oranı bir hayli fazladır (Buchan, 2014: 6). Fransa, Almanya ve Avusturya'nın da Rus doğal gazına hatırı sayılır oranda bağımlılığı bulunmaktadır. Bu ülkelerin yanı sıra bazı Avrupa Birliği üye ülkelerinin de Rus doğal gazına az bir bağımlılığı bulunmamaktadır ya da diğer ülkelerin oranları ile karşılaştırıldığında yok denecek kadar azdır. Örneğin İspanya ve Portekiz gibi ülkelerin Rusya ile hiç doğal gaz ihracatı yokken İngiltere'nin Rusya ile olan ihracatı da çok az miktardadır (Görgülü, 2008: 52).

Rusya'nın Konuya Bakış Açısı

Bu başlığa kadar genel anlamda AB bakış açısından konuya baktık ve bu bakış açısına nispeten ileriki başlıklarda da sahip olacağız. Ancak her madalyonun iki yüzü olduğu gibi enerji güvenliği konusunun bir de Rusya açısı vardır. Aslında Rusya'nın konuya temel bakış açısı doğal gaz piyasasında monopol olmak, AB üzerinde enerjiye dayalı bir baskı aracı kurarak AB'yi Rus doğal gazına bağımlı hale getirmektir. Yine de bu konuyu daha derinlemesine ele almak görüşümdedir.

Sovyet Rusya'nın 1990'larda çökmesinden sonra halefi olarak kurulan Rusya Federasyonu kendine ait olan cumhuriyetleri kaybetmiştir. Varşova Paktı'nın çökmesiyle bu ülkelerle ilişkilerini de kaybetmeye başlamış, zamanla Baltık ve Doğu Avrupa ülkeleri AB ve NATO'ya yakınlaşarak ya bu birliklere üye olmuşlar ya da yakın ilişkiler kurmuşlardır. ABD'nin tek başına hegemonya olmaya başladığı bir dünyada Rusya bununla başa çıkmak ve uluslararası alanda tekrar söz sahibi olmak için kendisine yeni güç alanları aramaya başlamıştır (Austvik, 2015: 4). Sovyetlerin çöküşünden sonra Kremlin artık uluslararası alanda söz sahibi olmak için askeri güç kullanma seçeneğine sahip değildi, başka yollar bulmalıydı. Böylece Kremlin Rusya'nın politikalarını yurtdışında rahatça uygulayabilmek için Gazprom'un kontrolünü ele geçirdi ve bu kurumu amaçları doğrultusunda kullanmaya başladı. Sonrasında doğal gaz sektöründe en büyük kuruluş haline getirilen Gazprom resmen devletin tekeline geçmiştir. Bugün Gazprom Rusya'nın doğal gaz üretiminin tamamına yakını üretmekte ve özellikle AB ile gerçekleşen gaz ihracatı politikasında en önemli kurum konumunda bulunmaktadır (Kammillia, 2015: 14-15). Tüm Rus doğal gazını denetimi altında bulunduran ve devlet tarafından kontrol edilen Gazprom Rus gelirinin önemli bir bölümünü de karşılamaktadır. 2012 yılında Rusya Devlet Başkanı Putin Rus hükümet gelirinin yarısının petrol ve doğal gaz vergisinden geldiğini belirtmiştir. Günümüzde bu oranın daha da arttığını söylemek sanırım yanlış olmayacaktır (Ratner, 2013: 10).

Rusya aynı zamanda enerji ihracatındaki tekelleşen konumu ile bu ihracata bağımlı devletlere karşı siyasi baskı aracı olarak da kullanmaktadır. Özellikle doğal gaz üzerindeki tekel konumu Rusya'ya muazzam bir dış politika alanı sunmaktadır. Doğal gaz fiyatını söz konusu ülkelerin Moskova ile olan ilişkilerine göre ayarlayarak bu ülkelere karşı doğal gazını ödüllendirme ya da cezalandırma aracı olarak kullanmaktadır (Telli, 2014: 374-375). Bunun için AB ülkeleri ile ikili ilişkileri güçlendirme sürecine giren Rusya AB üye ülkeleri ile grup olarak değil, ayrı ayrı antlaşma yapmayı tercih etmektedir. Zira Rusya bu şekilde ikili antlaşmalar ile enerji ithal eden devletler arasında kolayca fiyat ayrımcılığı yapabilmekte ve yukarıda bahsettiğimiz gibi ödül ceza politikası dışında her ülkeden ödeyebileceği en yüksek fiyatı almak için de çabalamaktadır. Bu kapsamda özellikle Almanya, Fransa, Avusturya ve İtalya gibi Batı Avrupa devletleri ile yeni antlaşmalar müzakere etmekte, sözleşmeleri uzun süreli tutmakta ve yeni projeler peşinde koşmaktadır.

Son olarak bu başlık altında şunu belirtmek istiyorum ki aslında AB enerji ithalatında ne kadar Rusya'ya bağlı ise Rusya da enerji ihracatında o kadar AB'ye bağımlıdır. Yani şöyle ki AB'nin ileriki başlıklarda ihtimal olarak ele alacağımız gibi enerji ithalatında Rusya'ya alternatif ülkeler bulması durumunda Rusya'nın gelirleri önemli ölçüde düşer, ekonomisi bu olaydan büyük bir darbe alabilir. Gayet tabii Rusya bunun farkındadır ve uzun vadede müşteri tabanını çeşitlendirerek enerji konusunda

Avrupa'ya olan bağımlılığını azaltmayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda 2030'a kadar Rusya Çin, Güney Kore ve Japonya gibi Asya ülkelerine gaz ihracatını toplam gaz ihracatının %20'sini oluşturacak seviyede arttırmayı planlıyor. Aslında Rusya bu politikasına çoktan başladı bile diyebiliriz. Öyle ki Rusya doğuya ilk LNG ihracat tesisini 2009 yılında açtı ve 2011 yılında Asya'ya yaptığı gaz ihracatı toplam gaz ihracatının %7'sini oluşturuyordu (Ratner, 2013: 11).

Rusya AB Arasındaki Enerji İlişkilerinin Tarihçesi

Sovyet sonrası dönemde Soğuk Savaş döneminden farklı olarak Rusya-AB ilişkileri hayli gelişme göstermiştir. Öyle ki siyasal, ekonomik, güvenlik ve kültürel alanda taraflar arası ilişkiler geliştirilmiş, Rusya-AB ilişkileri işbirliği çerçevesinde kurulmaya başlanmıştır. İlişkilerde yaşanan gelişmeler özellikle kendini ekonomik ve ticari alanda göstermiştir. Böylece kısa sürede AB Rusya'nın önemli bir ticaret ortağı haline gelmiş, Rusya ticaretinin %50'sinden fazlasını AB ile gerçekleştirmeye başlamıştır. Buna karşılık Rusya da AB'nin beşinci büyük ortağı derecesine yükselmiştir.

1991'de Rusya ile AB arasında 'Enerji Şartı Antlaşması' gündeme gelmiştir. Avrupa Enerji Şartı Deklarasyonu adı ile de bilinen bu antlaşma Aralık 1994'te Lizbon'da imzalanmış ve Nisan 1998'de yürürlüğe girmiştir. Enerji Şartı Antlaşması yatırım, transit ve ticaret alanlarındaki hukuki güvenliği sağlayarak doğu-batı arasındaki işbirliğini sağlamak amacı ile yürürlüğe girmiştir. Enerji sektöründe önemli adımların atıldığı bu antlaşmada amaç uluslararası enerji işbirliğinde hukuki yapıyı oluşturmaktır. Ancak taraflar arası asıl hukuki ve kuramsal temeli kuran antlaşma 1994'te imzalanan ve 1997'de yürürlüğe giren Stratejik Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmasıdır. SOİA'nın yürürlüğe girmesinden sonra AB ile Rusya arasındaki diyalog güçlenmiş, işbirliğine yönelik alanlar artmıştır. Bu bağlamda oluşturulan AB-Rusya Enerji Diyalogunun da güçlenmeye başladığını söyleyebiliriz. 2003 Mayıs ayında St. Petersburg'da gerçekleşen AB-Rusya Zirvesi'nde SOİA kapsamında AB ile Rusya arasında 'Dört Ortak Alan' oluşturulmuştur. Bu dört ortak alanı ekonomi, dış ve güvenlik politikası, adalet, içişleri ve kültür, bilgi ve eğitim konularından oluşmaktadır. 2003 yılında oluşturulan bu alanda özellikle enerjinin önemli bir yeri vardır. Bu bağlamda AB-Rusya Enerji Diyalogu bağlamında üretim, dağıtım ulaştırma alanlarında devamlılığı ve enerjinin verimlilik, tasarruf ve yenilenebilir kaynaklar doğrultusunda kullanımı kapsamında AB-Rusya ilişkilerinin güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Bunun dışında günümüzde Rusya'dan doğal gaz ihraç eden her AB ülkesinin Rusya ile ayrı bir antlaşması vardır ve Gazprom devletin tekelleştirdiği bir kuruluş olarak doğal gaz ihracatını elinde bulundurmaktadır (Hasanoğlu, 2018).

AB-Rusya Arasındaki Enerji Krizleri

Avrupa enerjisinin önemli bir kısmını yaklaşık 30 yıldır Rusya'dan güvenle sağlamaktadır. Ancak bu süreç tamamen sorunsuz işlemiştir dememiz pek doğru olmaz. Zaman zaman taraflar arasında enerji krizleri ortaya çıkmıştır ve bu zamanlarda da önceden belirttiğimiz üzere Rusya enerji kaynaklarını tehdit ya da ceza olarak kullanmaktan hiç çekinmemiştir. Bu kapsamda verilebilecek ilk örnek 2006 yılında yaşanan enerji krizidir. Ukrayna'da yaşanan 'Turuncu Devrim' sonrası Rusya Ukrayna arasında gerginlikler yaşanmaya başlamıştır. Bu gerginliklerin enerji alanına da yansması gecikmemiş, Gazprom Ukrayna'ya sattığı gazın fiyatında artışa gideceğini belirtmiştir. Bunun üzerine anlaşmazlık çıkmış, Ukrayna Rusya'nın tekliflerini reddetmiştir. Böyle olunca Rusya 31 Aralık 2005 tarihinde Ukrayna'ya gönderdiği gazı kestiğini açıklamıştır. Avrupa'ya giden gazın %80'inin Ukrayna'dan geçmesi sebebiyle Ukrayna ile birlikte Avrupa'ya da kışın ortasında doğal gaz akıntısı kesilmiştir. Isınma, elektrik, vb. bir çok amaçla kullanılan doğal gazın kesilmesi üzerine Avrupalı devletler Rusya'ya baskı yapmaya başlamışlar ve nihayet 3 günün ardından 2 Ocak 2006 günü taraflar arasında anlaşmaya varılmış, doğal gaz akışı tekrar sağlanmıştır (Smith, 2008: 4-5).

2008 yılının sonlarına gelindiğinde Ukrayna ile Rusya arasında yine enerji kaynaklı gerginlikler yaşanmaya başlamıştır. Rus devlet enerji şirketi Ukrayna'nın borcunun 2 milyar dolara ulaştığını, 1 Ocak 2009'a kadar borcun ödenmesi gerektiğini belirtmiştir. Ukrayna'nın borcunu ödememesine karşılık Rusya 1 Ocak 2009'da Ukrayna'ya verdiği doğal gazı kesmiştir. Ardından 7 Ocak 2009'da Ukrayna'nın transit gazı çaldığını iddia ederek bu ülke üzerinden Avrupa'ya giden doğal gaz akışını da durdurmuştur. Böylece ikinci kez kışın ortasında gazsız kalan Avrupa'da 18 kadar ülke ciddi ölçüde mağdur olmuş, ısınma sorunları yaşamışlardır. Öyle ki Romanya, Bulgaristan, Yunanistan, Makedonya, Sırbistan ve Hırvatistan gibi ülkeler bu durumdan büyük ölçüde zarar görmüş, devlet daireleri ve okullar ısıtılamadığı için günlerce tatil edilmek zorunda kalmıştır. Avrupalı devletler yaşadıkları sorunlar karşısında Rusya'ya tekrar baskı yapmışlar, uzun müzakerelerin sonucunda 20 Ocak 2009'da doğal gaz akışına tekrar başlanmıştır (Demirci, 2010: 13-14).

Yaşanan bu enerji krizleri Avrupa'nın Rus doğal gazına ne kadar bağımlı olduğunu fark etmesine neden olmuştur. 2006'da yaşanan 3 günlük gaz krizine AB 'Yeşil Kitap' ile cevap vermiştir. Bununla birlikte Avrupa Rus doğal gazına olan bağımlılığını azaltmayı hedefliyor, 'Avrupa'nın yeni bir enerji çağına girdiğini' duyuruyordu. Zaman içerisinde bunu kısmen başarmış olduğunu söylemek mümkün olsa da AB'nin enerji konusunda hala Rusya'ya bağımlı olduğunu kabul etmek gerekir. Ancak yine de AB Rusya'nın enerji gücünü çekinmeden kullandığını görünce enerji politikalarını tekrar gözden geçirmeye, enerji kaynaklarını çeşitlendirmeye, enerji transitinin güvenli ve kesintisiz olmasına uğraşmaya karar vermiş ve bu gibi konuları da kendi içinde tartışmaya başlamıştır (Hellen, 2010: 6).

Ukrayna Krizi Sonrasında Durum

Ukrayna Rusya için jeopolitik açıdan çok önemli bir ülkedir. Zira daha önce de belirttiğimiz üzere Avrupa'ya taşınan doğal gazın %80'i Ukrayna üzerinden taşınmaktadır. Ukrayna borular aracılığıyla kendisine gelen doğal gazın %25'ini kendisi için kullanmakta, geri kalan %75'lik kısmı da Ukrayna üzerinden Avrupa'ya taşınmaktadır. Bu Ukrayna'ya transit ülke olma özelliği katmıştır. Ancak Rusya ekonomik olarak Ukrayna'yı kendisine, özellikle enerji alanında, bağımlı bir duruma getirerek bunu siyasal bir koz olarak Ukrayna'ya karşı kullanmak amacını gütmektedir. Fakat Rusya'nın doğal gazını Ukrayna üzerinden taşımaya zorunlu olması sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda Rusya'nın doğal gaz taşımacılığında bir nevi Ukrayna'ya, Avrupa'nın da doğal gaz arzında Rusya'ya bağımlı olması nedeniyle Ukrayna 2006 ve 2009 başta olmak üzere bir çok enerji krizine sahne olmuştur (Telli, 2014: 375). İşte bu krizlerden en sonuncusu ve belki de en önemlisi 2014'te yaşanan Ukrayna Krizi ile olmuştur. Her ne kadar 2006 ve 2009 krizlerindeki gibi enerji kesintileri yaşanmasa da AB'nin enerji güvenliği konusu bakımından önemli bir krizdir.

AB'nin Ukrayna Krizi Sonrası Enerji Güvenliğine Bakışı

Ukrayna'da yaşanan Euromeydan olayları sonrası ülkede bir iç savaş çıkmış, bağımsızlıklarını ilan eden bölgeler ile Kiev Yönetimi arasında şiddetli çatışmalar baş göstermiştir. Ayrıca Mart 2014'te yapılan Referandum sonrası Kırım Rusya Federasyonu'nun bir parçası haline gelmiştir (Erdemir, Erdemir, 2014: 104-119). Ancak Kazakistan, Ermenistan, Arjantin, Küba, Venezüella, Abhazya ve diğer birkaç ülke dışında AB ve ABD başta olmak üzere dünyanın büyük bir kısmı Kırım'daki referandum sonucunu tanımadığını açıklamıştır. Böylece sorun günümüze kadar gelmiştir, öyle ki Ukrayna'nın doğu kısmında yaşanan sıcak çatışmalar hala devam etmektedir. Bu da AB'nin 2006 ve 2009'da yaşadığı gibi bir gaz krizi yaşamasından korkmasına yol açmaktadır. Aslına bakılacak olursa Ukrayna'da yaşanan iç savaşın zaman içerisinde eski borç sorunlarından kaynaklı gaz kesintilerinden daha büyük sorunlara yol açabileceği aşikardır. Bu kapsamda AB yakın gelecekte sadece bir iki gün ya da birkaç hafta değil, belki aylarca gazsız kalma gibi sorunlarla karşılaşabilir (Kammilla, 2015: 25).

AB özellikle yaşanan gaz krizlerinden sonra Rus gazına olan bağımlılığı azaltmak için yoğun çaba göstermiştir. Ukrayna krizi ile iyice tehlikeye giren ve görünür hale gelen enerji güvenliği konusundaki önemli somut adım Polonya'dan gelmiştir. Üye devletler ve AB kurumları arasında dış enerji tedarikçilerine karşı bir dayanışma öngören Polonya'nın planının asıl amacı AB üyesi devletlerin ve gaz şirketlerinin Rusya ve Gazprom ile olan pazarlık gücünü her yönden güçlendirmektir. Polonya'nın önerisinde ilk olarak 'Hükümetler arası Antlaşmalara' odaklanılmaktadır. Bu konuya bir öneri getirilerek AB üyesi ülkelerin Rusya ve Gazprom ile olan anlaşmalarında ortak bir şablon benimsemeleri tavsiye edilmiştir. Planda olan başka bir öneri ise Rusya'nın ihraç ettiği gaz karşılığında bazı Avrupa ülkelerinden daha az bazılarında ise daha fazla para talep etmesini önlemek için AB'nin bir miktar Rus gazını toplu olarak satın alması şeklindedir (Buchan, 2014: 3). AB'nin daha somut ve daha güvenli adımlar atmasına yol gösterici nitelikteki Polonya'nın önerisi Avrupa Komisyonu tarafından heyecanla karşılanmış, bu bağlamda 'Avrupa Enerji Birliği' tartışmaya açılmıştır. Bu birliğin kurulması ile AB'nin enerji ihracatı ve enerji güvenliğinin korunması konusunda yeni adımlar atılabilir, bu kapsamda birlik Rusya ve Gazprom ile pazarlık edebilirdi. Böylece Avrupa Komisyonu Ukrayna'daki gelişmeleri de takip ederek 'Avrupa enerji güvenliği stratejisini açıklamıştır. Buna stratejiye göre enerji temini güvenliğini arttırmak için bir dizi önlemler, acil planlar güvenlik mekanizmaları, gaz depolarını artırılması ve acil altyapı çalışmalarının geliştirilmesi önerilmiştir. Ayrıca Komisyon uzun vadede enerji arz güvenliğinin sağlanması için iç pazarın birleştirilmesini ve eksik olan altyapıların bir an önce tamamlanması gerektiğini belirtmiştir. Hatta bu konuda 33 tane altyapı projesi de belirlenmiş, uygulanması bir zorunluluk olarak vurgulanmıştır. Bütün bunlara ek olarak Komisyon AB'nin gaz tedarik ettiği ülkeleri ve tedarik yollarının çeşitlendirilmesi, kritik altyapının korunması ve güçlendirilmesi, enerji verimliliğinin artırılması, yerli üretimin güçlendirilmesi, ulusal enerji politikalarının geliştirilmesi, koordinasyonun artırılması ve dış enerji ilişkilerinde birlik olunması gibi konulara da vurgu yapmıştır (Aksoy, 2014: 805).

AB'nin yakın zamanda aldığı bu kararlar üzerine yoğunlaşması elbetteki AB'nin Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltması yolunda önemli gelişmelerdir. Ancak olaya objektif bakış açısıyla bakılacak olursa AB'nin söz konusu bağımlılığı azaltmak için asıl yapması gereken şeyler şunlardır: Alternatif enerji kaynakları bulmak ve bunları çeşitlendirmek, Rusya dışında enerji ihracat edebileceği ülkeler bulup alternatif güzergâhlar oluşturmak. İşte bu iki yol da aşağıdaki başlık kapsamında işlenecektir.

AB'nin Enerji Güvenliği Kapsamında Yeni Yollar Arayışı

AB'nin Sahip Olduğu Enerji Kaynakları

AB kömür, petrol, doğal gaz, nükleer enerji, yenilenebilir enerji kaynakları gibi sınırlı da olsa enerji kaynaklarına sahiptir. Lakin bunların hiçbiri AB'nin ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde değildir. Yine de gelecekte bir kısmının Rusya'dan gelen enerji kaynaklarına alternatif oluşturabilme potansiyeli vardır. Bu sebeple bu kaynakları incelemek gerektiğini düşünüyorum.

Kömür hemen hemen her AB üyesi ülkede bulunan bir enerji kaynağıdır. AB içerisinde en büyük kömür üreticileri İngiltere, Almanya ve Fransa'dır. Tarihî olarak da kömürün AB için önemli bir yeri vardır, zira AB tarihî temelini oluşturan AKÇT temelde kömür kaynakları üzerine kurulu bir birlikti. Nitekim 1950'lerden sonra AB'de sanayileşmenin hızlanmasına bağlı olarak kömür üretimi arttı. Ancak 1970'lerden sonra daha ucuz maliyetli olması nedeniyle kömürün dışarıdan getirilmesi ve küresel çapta çevre bilincinin oluşmasıyla beraber kömürün zararlarının kamuoyuna duyurulması gibi sebeplerden ötürü AB'de kömür üretimi azaltılmıştır.

Petrol AB'de İngiltere, Danimarka, Romanya ve İtalya'da çıkartılmaktadır. Ayrıca Norveç

Kuzey Denizi'nden de petrol çıkartılmaktadır. Ancak hem AB içerisinde çıkartılan petrolün talepleri karşılama da yetersiz olması hem de Kuzey Denizi'ndeki petrolün çıkartılmasının çok zahmetli ve maliyetli olması sebebiyle AB petrol ihtiyacının büyük bir kısmını Arap ülkelerinden ve Rusya'dan tedarik etmektedir. Yaşanan petrol krizlerine rağmen AB'nin petrole olan bağımlılığı değişmemiştir.

Doğal gaz Avrupa'da ilk kez 2. Dünya Savaşı sırasında İtalya'da bulundu ve kullanıldı. Bulunduğu günden beri AB'nin en önemli enerji kaynaklarından birisi olan doğal gaz daha önce de bahsettiğimiz gibi AB'nin Rusya'ya olan bağımlılığının en büyük sebeplerinden birisidir. Zira AB içerisinde üretilen doğal gaz dünyadaki toplam doğal gaz rezervlerinin yaklaşık %3,3'lük kısmına tekabül etmektedir ve bu rakam AB'nin doğal gaz ihtiyacını karşılamaktan çok uzak bir rakamdır.

Nükleer enerjiye AB başta çok olumlu yaklaşmış, hatta uzun vadede petrol ve doğal gazın yerine geçebilecek bir kaynak olduğu düşünülerek AB üye ülkeleri santraller kurulması için hem teknolojik hem de maddi yardımlarda bulunmuşlardır. Fakat Çernobil felaketinin yaşandığı 1986'dan sonra nükleer enerjiye karşı kamuoyunda büyük tepkiler oluşmaya başlamıştır. Bundan dolayıdır ki birçok AB üyesi ülke ileriye dönük nükleer santral yapımı planlarını iptal etmiştir. Ancak yine de AB içerisinde nükleer enerji petrolün ya da doğal gazın yerini dolduracak kadar olmasa da kullanılan bir kaynaktır (Akdoğan, 2008: 28-36).

Yenilenebilir enerji kaynakları bu başlık altında bahsedilebilecek en önemli enerji kaynağıdır, çünkü uzun vadede petrolün ve doğal gazın yerine geçebilecek potansiyeli olan bir kaynaktır. AB yaşanan doğal gaz krizlerinden sonra ürettikleri politikalarda yenilenebilir enerji kaynaklarına verdiği önemi arttırmıştır. Ayrıca yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı Kyoto Protokolü sonrası daha belirgin bir konu haline gelen sera gazı azalımı ile de yakından ilgilidir. Sera gazı azalımı AB'nin uzun vadeli bir hedefidir ve bu hedefe sadık kalınması başat bir önem taşımaktadır. Avrupa Komisyonu'nun 2014'te yayınladığı rapora göre AB sera gazı kullanmadan elektriğinin yüzde 50'sinden fazlasını üreten tek büyük ekonomik aktördür. Bu yüzde %50'den fazla oranın yüzde 28'ini nükleer enerji oluştururken yenilenebilir enerjinin payı %23 olarak belirlenmiştir. Uzun vadede bu payın artması hiç şüphesiz AB'nin ve dünyanın yararına olacaktır (Buchan, 2014: 4). Şimdiden Komisyon AB'ye 2030 yılına kadar bu rakamı en az %27'ye çıkarmayı önermiştir. Bu doğal gaz ve petrolün yerine elektrik, su, rüzgar gibi yenilenebilir enerjiyi koymak için güzel bir başlangıçtır. Lakin bu konu ile ilgili sorunlar da yok değildir. Yenilenebilir enerji iyi bir yatırım kaynağı olmasına rağmen AB üye ülkelerinin enerji tüketiminde yüzdesinin artması hususunda bazı endişeleri vardır. Bu endişelerin başında da iç pazarın işleyişi üzerindeki maliyetler ve etkileri gelmektedir. Zira büyük ölçekli yenilenebilir enerji kaynaklı tesislerin kurulmasında akıllı enerji şebekelerine ve yeni enerji depolama çözümlerine ihtiyaç duyulacaktır. Bu da AB için para aktarılması gereken yeni bir alan demektir. Lakin uzun vadede getireceği olumlu sonuçlar baz alınrsa bu maliyetlerin karşılanması mantıklı olacaktır. Nitekim birçok yenilenebilir enerji kaynağı piyasaya daha çok girebilmek için teknoloji maliyetlerinde düşüş yaşanmasını beklemektedir (EESS, 2018: 12-13).

Rusya'ya Rakip Yeni Güzargahlar

Önceden de bahsettiğimiz gibi AB'nin Rus doğal gazına bağımlılığını azaltmak, özellikle yaşanan gaz krizlerinden sonra AB'nin bir önceliği haline gelmiştir. Rus doğal gazına alternatif bulma isteği AB'yi zorunlu olarak farklı coğrafyalarla sıkı ilişki kurmaya ve işbirliği yapmaya itmiştir. Bu kapsamda Hazar bölgesindeki ülkeler ile ilişkiye girilmiş ve çeşitli projelere imza atılmıştır. Bu projelerden en önemlileri hiç şüphesiz Nabucco ve TAP (Trans Adriatic Pipeline)'dir.

Nabucco Hazar Bölgesi doğal gazını Türkiye, Bulgaristan, Romanya ve Macaristan üzerinden Avusturya'ya ulaştırmayı öngören büyük bir Doğal Gaz Boru Hattı Projesidir. Söz konusu proje

Türkiye ve Avusturya doğal gaz firmaları arasında 2002 yılında gerçekleştirilen görüşmelerden sonra başlamıştır. Başlangıçta 3.300 km olması öngörülen Nabucco projesinin temel amacı Hazar Bölgesi ile Türkmenistan doğal gazını Orta Avrupa'ya, oradan da Batı Avrupa'ya ulaştırmaktır. Hatta proje ilk çıktığı zamanlarda uzun vadede içine Ortadoğu ülkelerindeki doğal gazın da Avrupa'ya taşınmasını da kapsayacağı planlanıyordu. Ancak öncelikli olarak Hazar Bölgesi ve Türkmenistan doğal gazı baz alınmış ve Ekim 2002'de proje çerçevesinde yeni bir doğal gaz boru hattı inşasına yönelik fizibilite çalışmalarını yürütmek amacıyla, Nabucco'nun 5 ortağı, yani Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Avusturyalı şirketler, arasında bir İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. 28 Haziran 2005'te imzalanan Ortak Girişim Anlaşması ile her bir transit ülkede Nabucco Ulusal Şirketlerinin kurulması kararlaştırılmıştır. 13 Temmuz 2009 tarihinde ise Ankara'da projenin tarafı transit devletler, yani Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Avusturya arasında Hükümetler arası Anlaşma imzalanmış, böylece tüm taraf transit ülkeler bakımından Nabucco'nun yasal çerçevesi açıklanmıştır (Demirci, 2010: 42-44).

Nabucco projesi 2000'li yıllarda AB tarafından çok destek görmüş, bu durum Rusya'yı korkutmakta gecikmemiştir. Nitekim Rusya çok geçmeden Nabucco'ya rakip olarak 'Güney Akım Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'ni ortaya atmıştır. Söz konusu proje 22 Kasım 2007 yılında Moskova'da imzalanan Rus-İtalya ortaklı antlaşma ile başlamıştır. 31 milyar metreküp doğal gaz akışı sağlanması planlanan Güney Akım Projesi sadece Rus doğal gazından oluşmayacaktı. Bu kapsamda Rusya Türkmenistan ve Kazakistan'ın sahip olduğu doğal gazın da uygun bir fiyattan alınarak satılacağı sözünü de vermiştir. Rusya'nın bu projedeki ısrarının altında doğal gaz ticaretinde AB'yi başkalarına kaptırma korkusu yatmaktadır. Özellikle Nabucco ve birazdan bahsedeceğim TAP Rusya'nın bu projeye 'Mavi Akım Boru Hattı' gibi yeni projeler eklemesiyle devam edecektir (Akdoğan, 2008: 91-92).

Nabucco projesine dönecek olursak ilk açıklandığı zamanlarda devasa bir proje olarak görülen Nabucco projesi, 2020 yılına kadar Avusturya'ya yılda 31 milyar metreküp Orta Asya gazını getirmeyi hedefliyordu. Başta AB projeye olan desteğini çekmeyi düşünmediyse de 2012 yılında düzenlenen Nabucco Konsorsiyum'u sonrasında yüksek inşaat maliyetleri ve gaz eksikliği nedeniyle proje iki uyumlu boru hattı projesine dönüşmüştür. Bu projeler şunlardı: Azerbaycan gazını Türk toprakları üzerinden taşıyacak Trans Anatolian Pipeline(TANAP) ve Avrupa sektörüne gaz taşımacılığını devam ettirecek olan Nabucco West. 2012 yılına geldiğimizde Avrupa Komisyonu tarafından belirtilen bir başka boru hattı ise Trans Adriatic Pipeli(TAP)'dı. Bu yıllarda Azerbaycan doğal gazını Türkiye'den geçirerek Yunanistan ve Arnavutluk üzerinden Adriyatik Denizini aşarak İtalya'ya ulaştırılması planlanan TAP boru hattı ile Nabucco West rekabet içerisindeydi. Öyle ki TAP'ın 2010'ların başında inşa edildiği takdirde başta senede 10 milyar metreküp, sonrasında 20 milyar metreküpe kadar gazı AB'ye taşıyacağı öngörülmüyordu. Ayrıca TAP'ın inşası ile Yunanistan ve Arnavutluk gibi bu projeye dahil olan ülkelere, doğrudan yabancı sermaye girişiyle söz konusu ülkelerin ekonomik büyümesine de destek sağlanacaktı. Ancak Yunanistan'ın yaşadığı ekonomik sorunlar ve projenin maliyeti nedeniyle proje sürekli olarak ertelenmek zorunda kalmıştır. Günümüzde artık Yunanistan'ın da imzaladığı bu proje hala sıkıntılı durumunu korumaktadır.

Nabucco West'e tekrar dönecek olursak 2010'lu yılların başında Türk-Bulgar sınırı üzerinden Bulgaristan, Romanya ve Macaristan'ı geçecek ve Avusturya'ya bir boru hattı inşası öngörülmüştür. Bu bağlamda başlangıçta her yıl 10 milyar metreküp, sonrasında 16 milyar metreküp Azerbaycan gazının bu boru hatları vasıtası ile taşınması önerilmiştir. Böylece Azerbaycan doğal gazının AB'ye taşınmasında 2 alternatif doğal gaz boru hattı projesi ortaya çıkmıştır: West Nabucco ve TAP. İşte bu noktada Azerbaycan pazar fırsatları, zamanlama, ölçeklenebilirlik, kapasite, yönetimin işlerliği, finansman kullanılabilirliği, proje kalitesi ve politik durumlar gibi alanları değerlendirdikten sonra

seçimini TAP'tan yana kullanmıştır. Zira TAP'ın inşaat maliyeti yaklaşık 1,5 milyar dolardı ve bu rakam Nabucco Projesi için ihtiyaç olan rakamın neredeyse yarısı kadardı. Aynı zamanda TAP'ın rotası daha kısaydı ve yapımı daha kolaydı. Azerbeycan maliyeti ve ekonomik getirisini düşünerek TAP'ı seçmişti, lakin bu durum Rusya'nın işine geldi. Zira Nabucco West projesi gibi daha kapsamlı ve geniş çerçeveli bir projeden kurtulan Rusya rahat bir nefes almıştır. Güney Akım Projesini geliştirmek için gereken fırsatı ve zamanı bulan Rusya'nın TAP'ı alt etmesi daha kolay olacaktır (Kammillia, 2015: 27-33). Nitekim AB Rus doğal gazına olan bağımlılığını azaltacak projelere destek verse de bunda başarılı olamamış, Rusya'ya olan doğal gaz bağımlılığını azaltamamış, enerji kaynaklarını çeşitlendirerek çıkarlarını koruyamamıştır. Yine de bu iki proje günümüzde daha sessiz devam etse de hala rekabet içerisinde ve bu projeleri gelecekte neyin beklediği hala gizemini korumaktadır.

SONUÇ

AB sanayisi gelişmiş bir ülke olmasına rağmen kendi içerisindeki enerji kaynaklarının yetersiz olması sebebiyle enerjide dışa bağımlı bir ülke pozisyonundadır. Rusya AB'nin yaklaşık 30 yıldır enerjisini güvenle ithal ettiği bir bölge olmuştur. Lakin bu iki ülke arasında hiç sorun olmadığı anlamına da gelmemektedir. Zira Rusya 2006 ve 2009 yıllarında Ukrayna ile yaşadığı sorunlar sonucu Ukrayna'ya giden gazı kesmiştir. AB'ye giden gazın önemli bir kısmının Ukrayna'dan geçmesi sebebiyle AB bu yıllarda gazsız kalmış ve büyük sıkıntılar yaşamıştır. Özellikle bu yıllardan sonra 'Enerji Güvenliği' konusuna önem veren AB enerjide dışa bağımlılığını azaltmak amacıyla yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmiştir. Ayrıca Rusya'ya alternatif enerji hatlarına da yatırımlar yapan AB'nin en çok destek verdiği projeler arasında TAP ve Nabucco gelmektedir. Günümüzde söz konusu projeler mali kaynak sıkıntısı ve gaz eksiklikleri nedeniyle ertelenmiş gibi görünse de AB'nin Rusya ile yaşayabileceği ciddi enerji kaynaklı sorunlar sonucu projeler AB açısından yeniden desteklenebilir. Rusya'nın, özellikle doğal gaz konusundaki tekel gücünü uluslararası alanda çekinmeden kullanması da böyle bir durumun yakın zamanda yaşanabileceğini gözler önüne sermektedir.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, Ö. (2008). *Rusya'nın Enerji Politikasının Avrupa Birliği Enerji Güvenliğine Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trakya.
- Aksoy, M. (2014). "Avrupa Birliği'nin Enerji Güvenliği Stratejisi". Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi, 23-24 Eylül, Kocaeli.
- Austvik, O.G. (2015). *The EU Energy Union, Energy Security and Russian Gas*. Mossavar-Rahmani Center for Business & Government Weil Hall / Harvard Kennedy School, (51).
- Buchan, D. (2014). "Europe's energy security-caught between short-term needs and long-term goals", The Oxford Institute For Energy Studies, 7-Temmuz, İngiltere.
- Demirci, E. (2010). *Avrupa Birliği'nin Enerji Güvenliğinde Türkiye'nin Sahip Olduğu Potansiyelin Nabucco Projesi Çerçevesinde Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- European Commission. "EU Energy Security". European Energy Security Strategy, Erişim tarihi: 06.08.2018.
- Erdemir, H. ve Erdemir, B.N. (2014). [The Eu-Russian Conflict On Crimea And Its Regional Implications](#), EURINT, Centre for European Studies, Alexandru Ioan Cuza University,
- Evrin, P. (2008). *Avrupa Birliği'nin Enerji Arz Güvenliğinin Sağlanması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans

- Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Energy Charter Secretariat, International Energy Security: Common Concept for Energy Producing, Consuming and Transit Countries, Erişim tarihi: 05 Aralık 2018, <https://www.energycharter.org/2015/>
- Energy Security, International Energy Agency, /Erişim tarihi: 05.12.2018, Web: <https://www.iea.org/topics/energysecurity>.
- Hasanoğlu, İbrahim, (2018, 18 Nisan). Rusya-Avrupa Birliği İlişkilerinde Enerji Faktörü. *Akademik Perspektif*, Erişim tarihi: 05 Aralık 2018, Web: <http://akademikperspektif.com/rusya-avrupa-birligi-iliskilerinde-enerji-faktoru>.
- Helen, H. (2010, Kış). "The EU's energy security dilemma with Russia". University of Leeds, İngiltere.
- Kammilla, M. (2015). "Russia and European Energy Security". Helsinki Metropolia University of Applied Sciences, Helsinki.
- Ratner, M. (2013). "Europe's Energy Security: Options and Challenges to Natural Gas Supply Diversification". Congressional Research Service, 20 Ağustos, United State Congress.
- Sefer, Y. (2017). Enerji Güvenliği Kavramı: 1973 Petrol Krizi Işığında Bir Tartışma. *ANKASAM Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(3): 199-169.
- Sevim, C. (2012). Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği. *Journal of Yaşar University* 26(7):4378-4391.
- Smith, K. (2008). Russia and European Energy Security Divide and Dominate. *Center for Strategic International Studies*.
- Yergin, D. (2007). Ensuring Energy Security. *Foreign Affairs*, 85(2).
- Telli, A. (2014). Rusya-Ukrayna Krizinin Enerji Güvenliğine Etkileri. *Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi*, 23-24 Eylül, Kocaeli.

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kırsal Kalkınma ve Genelci Sosyal Hizmet Uygulaması

Murat Bayar

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9206-0769>

Doktora Öğrencisi / Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı,
Sakarya – TÜRKİYE

Öğr. Gör. Esra Soğancı

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9224-578X>

İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmetler, İstanbul – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 08.02.2020

Kabul: 29.05.2020

On-line Yayın: 25.06.2020

Anahtar Kelimeler

Kırsal Alan

Kalkınma

Kırsal Kalkınma

Sürdürülebilir Kalkınma

Genelci Sosyal Hizmet

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.41684>

Öz

Bu çalışma, Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında kırsal kalkınma pratiğine odaklanmaktadır. Bu doğrultuda kırsal alan ve kırsal kalkınma olguları tartışılmakta, kırsal kalkınma sürecinde bütüncül ve çok boyutlu müdahale ihtiyacına cevap veren genelci sosyal hizmet uygulamasına ve bir uygulama örneği olarak köy enstitülerine değinilmektedir. Belirli bir alanda yaşayan nüfusun çalışma, dayanışma ve örgütlenme şekline etki eden kırsallık için tek bir tanımlamadan bahsedilemese de Türkiye kırsalının çeşitli dezavantajlar ile karakterize olduğu kabul edilmektedir. Bahsedilen dezavantajların yok edilmesi, yoksulluk ve yoksunların azaltılmasına yönelik kırsal kalkınma faaliyetleri yürütülmektedir. Kırsal kalkınma; kırsal alanda yaşayan bireylerin yaşam standartlarının yükseltilmesine yönelik ekonomik, sosyal ve beşeri unsurları barındıran ve kaynakların istismarına neden olmadan uygulanabilir ve sürdürülebilirlik unsurlarını gözetilen faaliyetlerdir. Bu süreçte verimli sonuçların elde edilmesi; yapı ve ihtiyaçlara uygun hizmetlerin sağlanması ile süreçten fayda elde etmesi beklenen hedef kitlenin katılımının sağlanması ile mümkündür. Kırsal kalkınma alanında; sorunların, imkân ve potansiyellerin bütüncül şekilde ele alınması ile planlı müdahale gerekliliği sosyal hizmetin rol ve sorumluluklarıyla karşılanabilmektedir. Kırsal alanlarda genelci sosyal hizmet uygulaması tercih edilmekte ve bu tercihte bütüncül bakış ve çoklu bilgi gövdelerine duyulan ihtiyaç ile özelleştirilmiş hizmetlerin yetersizliği gibi hususlar etkili olmaktadır. Ayrıca kırsal alanda güçlü bir sosyal hizmet müdahalesinin kurgulanması için geçmiş uygulamaların değerlendirilmesine gerek duyulmaktadır. Bu nedenle çalışmanın son kısmında Cumhuriyetin ilk yıllarında kırsal kalkınma pratiğine ve genelci bir sosyal hizmet uygulama örneği olarak köy enstitülerine yer verilmiştir. Sonuç olarak; Köy enstitüleri, Cumhuriyetin ilk yıllarında geniş alanda faaliyet gösteren bütüncül bir kırsal kalkınma pratiği ve genelci sosyal hizmet uygulaması olarak değerlendirilmektedir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Bayar, M. ve Soğancı, E. (2020). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kırsal Kalkınma ve Genelci Sosyal Hizmet Uygulaması. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 80, Summer, p. 539-554.

Rural Development and Generalist Social Work Practice During the First Years of Turkish Republic

Murat Bayar

PhD Student / Sakarya University, Institute of Social Sciences, Department of International Relations,
Sakarya – TURKEY

Lect. Esra Soğancı

Istanbul Medipol University, Vocational School of Social Sciences, Social Services, İstanbul – TURKEY

Article History

Submitted: 08.02.2020

Accepted: 29.05.2020

Published Online: 25.06.2020

Key Words

Rural Area

Development

Rural Development

Sustainable Development

Generalist Social Work

Abstract

This humble work focuses on the rural development practice during the very first years of Turkish Republic. Accordingly, concepts such as “rural area” and “rural development” are discussed, and village institutes as practical examples of generalist social work practice that responds to the need for a holistic and multidimensional intervention during the rural development process are touched on. Although there is no single definition of “rurality” that affects a population’s way of working, solidarity and organization in a given area, “rural” in Turkey is believed to be characterized via various disadvantages. Practices of development are carried out to nullify the aforesaid disadvantages, and to reduce the poor and the poverty. Rural development is the totality of economic, social and humanitarian practices that are carried out in order to improve the living standards of people living in the rural areas which pays attention to the policies that leads to the exploitation of the resources and which favors sustainability. The success of this process depends on maintaining the participation of targeted ruralites that are expected to benefit from it, and on carrying out services that are proper to the structure and the needs. Handling problems and realizing the potentialities holistically in a given rural development area belongs to the role and the responsibilities of social work. In rural areas, generalist social work practice is preferred. The need for multi-information bodies and the insufficiency of specialized particular practices seem to be the reasons behind this choice. In order to produce a strong social work intervention in rural areas, there is need to reevaluate the practices of the past. To do so, the rural development policies of the early Turkish Republic and village institutes as an example of generalist social work practice are discussed. As a result, despite all the positive and negative critiques, village institutes of the early republic appear as a holistic rural development policy and a generalist social work practice.

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.41684>

Kırsal Alan

Belirli bir alanda yaşayan nüfusun, iktisadi faaliyet ve doğa ile kurduğu ilişkileri bağlamında şekillenen özellikleri, iki farklı yerleşim ve yaşayış biçimini gündeme getirmektedir. Kır ve kent şeklinde ifade edilen bu iki biçim; farklılıklara dayalı ikili bir yapı sunarak herhangi bir insan grubunun incelenme ve anlaşılmasında kolaylık sağlamaktadır. Bahsedilen yapısal farkla uyumlu olarak, kırsal alandaki bireylerin çalışma şekli, dünya görüşü, dayanışma ve örgütlenme tarzı açısından toplumun geri kalanından ayrıldığı kabul edilmektedir (Tütengil, 1975: 8-9). Bahsedilen yapısal ayrımın dışında kırsal alanın kentsel alandan ayrılmasına yönelik çeşitli kavramsallaştırma ve tanımlamalar bulunmaktadır. Yerleşim yerlerinin idari statüsü ile bu yerleşim yerlerinde ikamet eden nüfusun sayıca miktarına odaklanan kırsal alan tanımlamaları bunlar arasında en yaygın olanlardır. Buna göre Türkiye’de idari statüsüne göre kırsal kabul edilen alanlar; il ve ilçe merkezleri dışında kalan tüm yerleşim yerlerini işaret etmektedir. Barındırdığı nüfusun miktarına göre kırsal kabul edilen alanlar ise 2000 nüfus eşiğinin altında kalan yerleşim yerlerini göstermektedir (UKKS, 2015: 14).

Türkiye’deki kırsal alanlar ele alındığında; görece daha kapalı bir niteliğe sahip olan, geniş anlamda tarımsal faaliyetlerin sürdürüldüğü, doğa ile kurulan doğrudan ilişki neticesinde kaderci anlayışın hüküm sürdüğü bir yapı ile karşılaşmaktadır (Tütengil, 1975: 13). Kır ve kent dikotomisi üzerinden kabaca “kentlerin dışında kalan mekanlar” olarak tanımlanabilen Türkiye kırsalını karakterize eden çeşitli nesnel göstergeler bulunmaktadır. Bunlar;

- i) Yaşam ve ekonomik faaliyetlerin büyük ölçüde doğal kaynakların kullanımı ile ilgili olması
- ii) Ekonomik, sosyal ve kültürel boyutları ile değişim sürecinin ağır olması
- iii) Yaşam tarzlarında gelenek ve göreneklerin etki derecesinin yüksek olması
- iv) Üretim ve yaşam tarzları üzerinde teknolojik gelişmelerin tesirinin uzun süre sonra gerçekleşmesi
- v) Bireysel ve birincil ilişkilerin görece yaygın olması
- vi) Sosyal güvence ve imkanların (eğitim, sağlık, istihdam, güvence, emeklilik, kültürel aktivitelerin) nispeten yetersiz olmasıdır (TKB, 2004: 430).

Türkiye kırsalını kentsel alandan farklılaştırdığı kabul edilen bu göstergelere rağmen kent statüsünde olup da iktisadi yönden kırsal nitelik sergileyen (TKB, 2004: 430) ya da turizm bölgelerinde olduğu gibi düşük nüfusuna rağmen kentsel yaşam biçiminin hâkim olduğu alanlar da bulunmaktadır. Bu bağlamda üzerinde tam bir anlaşmaya varılan kırsal alan tanımlamasının bulunmaması önemlidir. Buna rağmen bu çalışma kapsamında Türkiye’deki kırsal alan ile ifade edilmek istenen; nüfus yoğunluğunun düşük, ekonomik kaynakların geniş anlamda tarım sektörüne dayalı, doğal koşulların ve geleneksel değerlerin toplumsal yaşam üzerinde daha yüksek düzeyde etkili olduğu, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik imkanlarının toplumun geri kalanı ile karşılaştırıldığında daha düşük düzeyde seyrettiği yerleşim bölgeleridir.

Türkiye kırsal alanı çeşitli kısıtlılık ve sorunlar ekseninde tanımlanmaktadır. Kentsel alanla karşılaştırıldığında daha yoksul olan kırsal alanda, tarımsal yapı ve toprak dağılımı ile ilgili konular yapı üzerinde oldukça belirleyicidir. Tarım arazilerin çoğunlukla küçük üreticiler tarafından işlenmesi, bunun yanı sıra arazisi olmayan birçok üreticinin bulunması kırsal alandaki gelir ve verimliliğe yani bir diğer deyişle yoksulluğa ilişkin sorunların asıl kaynağı olarak değerlendirilebilir (Dağ, 2018: 32). Bunun yanı sıra makineleşme ve yeni tarım alanlarının açılmamasına bağlı işsizlik, tarımın ulusal gelir içindeki payının küçülmesi (Kongar, 2011: 550) ve yoksullukla ilişkili olan ancak yoksulluktan farklı olarak mal ve hizmetlere erişememeyi işaret eden eğitim ve sağlık alanlarındaki yoksunluklar Türkiye kırsalının yapısını belirlemektedir. Hizmetlerin ulaşılabilirlik ve yeterlilik düzeyi, kırsal nüfusun niteliği, kırsal yerleşimlerin plansız ve dağınık olması, örgütlenme düzeyinin düşük, mülkiyet ve

cinsiyet ilişkilerinin eşitsiz olması yine Türkiye kırsal alanını karakterize eden sorun alanları arasındadır (TKB, 2004: 432-440).

Kırsal alanda yaşam koşullarını elverişsiz hale getiren sorunlara doğru strateji ve politikalarla yaklaşmadığı takdirde bahsedilen dezavantajlar katlanarak artmakta ve çözümsüz bir görünüm kazanmaktadır. Bu bağlamda Türkiye kırsalını karakterize eden yoksulluk, tarım alanlarında araç ve bilgi eksikliği, eğitim, sağlık, ulaşım sorunları ve buna bağlı izolasyon, yönetici ve yönetilen kesim arasında kopukluk gibi toplumsal ve ekonomik yansımaları bulunan eksikliklerin makro sonuçlar doğurma kapasitesi taşıdığı göz önünde bulundurulmalıdır.

Diğer yandan, çalışma kapsamında odaklanılan Cumhuriyet'in ilk yıllarında toplam nüfusun yaklaşık yüzde yetmiş altısının kırsal alanlarda yaşadığı bilinmektedir (TÜİK, 2018). Ayrıca yedi yaşından büyük eğitim çağındaki nüfusun yaklaşık yüzde doksanın okuma bile bilmediği, okuma oranının kadınlar arasında yüzde beşten düşük olduğu, nüfusun yarısının tarım alanında istihdam edildiği görülmektedir (Umumi Nüfus Tahriri, 1929: 22-24). O günün toplumsal yapısı göz önünde bulundurulduğunda, Cumhuriyet'in ilk yıllarında kırsal kentsel olandan farklı kılan yapısal eşitsizliklerin azaltılmasına yönelik strateji ve faaliyetlerin ne derece önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda kırsal alanların ulaşamadığı çeşitli hizmetlerin bu alanlara götürülmesi yoluyla kır ve kent arasındaki eşitsizliklerin yok edilmesine yönelik kalkınma çalışmaları hep var olmuştur. Bu bağlamda çalışmanın bir sonraki bölümünde çeşitli şekillerde devam eden kırsal kalkınma meselesine yer verilmektedir.

Türkiye'de Kırsal Kalkınma

Kalkınma kesin sınırları ya da mutlak bir sonucu olmayan, günün koşullarına bağlı şekillenen ve mevcut şartların doğurduğu sorunların çözümlenmesine odaklanan değişim odaklı ve dinamik bir olgudur. Bu nedenle tek bir fenomen ya da faaliyet biçimine indirgenemeyen kalkınma olgusu aynı zamanda genel bir toplumsal değişim sürecini de işaret etmemektedir. Bu kavram, tüm toplumların sürekli olarak değiştiğini göz önünde bulundurmaya ve bu değişiklik doğrultusunda toplumun norm ve değerlerinin, kurum ve faaliyetlerinin, üretim yöntemleri ve kaynak tahsis yöntemlerinin etkilendiğini dikkate almayı gerektirmektedir. Ancak yine de kalkınma bahsedilen topyekûn sosyal değişim sürecini işaret etmemektedir. Aksine, tüm bu sosyal değişim sürecini etkilemeye yönelik organize edilen müdahale biçimleri ve faaliyetlere atıfta bulunmaktadır (Oakley ve Garforth, 1985:1).

Kalkınma olgusu, bireylerin faydalandığı gerçek özgürlüklerin genişletilme süreci olarak ifade edilebilir. Bu ele alış şekli kalkınmanın ekonomik kalkınmadan çok daha fazlasını içerdiğini göstermektedir. Diğer bir deyişle kalkınma, gayri safi milli hasılanın büyümesi, sanayileşme ve teknolojinin ilerlemesi, kişisel gelirin artmasına indirgenemeyecek niteliktedir. Çünkü tüm bu faktörler aslında özgürlüklerin genişletilme aracı olduğu için önem kazanmaktadır (Sern, 2004: 17). Bu bağlamda kalkınma sürecinde; ekonomik, sosyal, kültürel ve politik alanlarda, bireylerin özgürce karar verebilmelerini destekleyecek ölçüde seçeneklerin artırılması hedeflenmektedir (Özmete, 2010: 80). Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler tarafından kabul edilen ancak yine de evrensel bir tanımlaması bulunmayan kırsal kalkınma; ülkelerin gelişmişlik düzeyi ve kalkınma hedeflerine bağlı olarak farklı şekillerde kavramsallaştırılmaktadır (Bakırcı, 2007: 33). Kavramın bahsedilen bu dinamik ve durum/sorun odaklı temeli kırsal kalkınmanın mutlak bir tanımlamasını yapmayı güçleştirmektedir.

En genel tanımıyla kırsal kalkınma olgusu kırsal alanda yaşayan bireylerin ekonomik ve sosyal refahları ile yaşam kalitelerinin yükseltilme süreci olarak ifade edilmektedir (UKKS, 2015: 10). Türkdogan'a (2006: 567) göre kırsal kalkınma kabaca ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan ilki bireylerin tutum, düşünce ve davranışlarındaki farklılaşma sürecini işaret eden manevi kalkınmadır. Kalkınmanın bu boyutu eğitimi, uzmanlaşmayı, bilgi ve düşünme tarzındaki gelişmeyi işaret ederek aslında bireylerin kalkınma sürecini göstermektedir. İkinci kalkınma şekli ise teknoloji ile bağlantılı ilerleyen

maddi kalkınmadır. Bu ise; tarımsal, ekonomik ve benzeri alanlarda toplumun ıslah ve gelişme düzeyini işaret etmektedir. Kabaca yapılan bu ayırmada, kalkınmanın maddi ve manevi unsurlarının birbiri ile tam bir uyum içinde ilerlemek zorunda olması önemli bir noktadır (Türkdoğan, 2006: 568).

Kalkınma literatürü dikkate alındığında, bir kalkınma pratiğinin kabaca üç ana unsuru içermesi gerektiği görülmektedir. Bu unsurlardan ilki ekonomidir ve gündelik hayatın sürdürülmesine yönelik gerekli mal ve mamullerin üretilmesi için toplumun üretim tabanının geliştirilmesini içermektedir. Ekonomik kalkınmada; mal ve hizmetlerin üretimi yoluyla insan refahının yükseltilmesine odaklanılırken bir diğer unsur olan sosyal kalkınmada, hizmet unsuru ağır basmakta ve sosyal yaşam koşullarının iyileştirilmesine odaklanılmaktadır. Bu unsur, üretime yönelik olmayan toplum ihtiyaçlarının karşılanması için imkân ve hizmetleri işaret etmektedir. Üçüncü unsur ise beşerdir. İnsani kalkınma sürecinde tüm bireylerin sahip oldukları potansiyelleri kalkınma yolunda kullanmaları ve bu şekilde kalkınma sürecinin aktörü haline gelmeleri hedeflenmektedir (Oakley ve Garforth, 1985:2). Kalkınma sürecinde bireyin etkisinden bahseden Tütengil (2013: 143-144), bireyin refah düzeyinin yükseltilmesi ile gelişmenin sağlanabileceğini belirtmektedir. O'na göre bu süreç kalkınmanın gerektirdiği nitelik ve nicelikteki bireyin yetiştirilmesine yönelik eğitim öğretim faaliyetleri ile insan gücü ve zekâ rezervlerinin etkin şekilde kullanılmasını gerektirmektedir.

Bu noktada kalkınma sürecinde sosyal sermayenin önemi yadsınamaz boyuttadır. Kişiler arasındaki ortak bağlantı ve değerlerden oluşan sosyal sermaye; bir toplumun ekonomik, çevresel ve sosyal problemlerle baş etme beceri ve kapasitesini ifade etmektedir. Sosyal ve ekonomik olanın birbiri ile bağlantılı olması kalkınma sürecinde dikkate alınması gereken bir durumdur. Her ne kadar ekonomik yönden gelişmemiş ya da kaynaklarını etkin şekilde kullanmayı bilmeyen bir grupta sosyal sermaye tek başına kalkınmayı sağlayacak potansiyeli barındırmasa da yine de toplumsal refahın sağlanmasında insan faktörü elzemdir (İnal Çekiç ve Ökten, 2009: 209-211).

Diğer yandan kendine özgü işleyişi olan kapalı ekonomik yapıya sahip kırsal alanlarda bireylerin yaşam ve gelirleri doğrudan toprağa bağlı olduğu için üretim tekniklerinin gelişmemesi, ilkel ya da geleneksel metotlarla ekonomik faaliyetlerin sürdürülmesi parasal gelir ve günlük gıda güvenliğini tehlikeye sokmaktadır (Tolunay ve Korkmaz, 2003: 3). Sonuç olarak kalkınmanın maddi ve manevi yönleri arasında belirtilen bu zorunlu bağ; kalkınma sürecini gerçekleştiren ve bu süreçten etkilenen birey ve toplum faktörünü odağa almayı gerektirmektedir. Bu nedenle birey, grup ve toplum refahının yükseltilmesi kırsal kalkınma olgusunun hem amacı ve hızlandırıcısı hem de bu sürecin sonucu olarak ifade edilebilir.

Kırsal kalkınma sürecinde birey refahı kadar dikkate alınması gereken bir diğer unsur ise geniş anlamda çevrenin odağa alınma gerekliliğidir. Evrensel hak ve ihtiyaçları temsil eden değerler sisteminde, bireylerin eşit ve insan onuruna yakışır şekilde yaşaması ne kadar vazgeçilmez ise aynı şekilde ekolojik dengenin korunması ve buna yönelik doğal, kültürel ve sosyoekonomik çevre koşullarının yükseltilmesi de aynı şekilde vazgeçilmez bir unsurdur (Dağ, 2018: 36). Birey dışı faktörlerin yükseltilme gerekliliği süreç içinde kırsal kalkınmanın kavramsal yapısına da yansımış ve kavramın odağı yoksul kırsal halktan tüm insanlığa, doğaya ve kültürel miraslara kadar uzanmıştır. Bunu, 1975'te Birleşmiş Milletler Teşkilatı tarafından "bu alanlarda yaşayan en yoksul kesimi oluşturan küçük çiftçiler, kiracı üreticiler ve topraksız köylülerin refah seviyesinin yükseltilmesi" olarak tanımlanan kırsal kalkınma kavramının çok daha yoğun bir içeriğe bürünmesinden anlamaktayız. Bugün Avrupa Birliği tanımlamasında -sadece en yoksul kesimin değil- tüm nüfusun daha iyi koşullarda yaşamasının sağlanması şeklinde yine nüfusa yönelik çabalara ek olarak; kırsal yaşamın devamlılığı, çevre, doğal kaynak ve mirasların korunması gibi daha geniş bir hedef ve aktivite alanı ifade edilmektedir (Bakırcı, 2007: 32).

Böylece kırsal kalkınmanın içeriği 1987 yılında BM Çevre ve Kalkınma Dünya Komisyonu

toplantısında gündeme gelen ve dönemin Norveç Başbakanı adıyla anılan Brundtland Komisyon raporunda ilk defa tanımlanan “sürdürülebilir kalkınma” kavramı ile genişlemiştir. Rapora göre “insanlık; gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama kabiliyetlerinden ödün vermeden bugünkü ihtiyaçlarını karşılamak için kalkınma sürecini sürdürülebilir kılma yeteneğine sahiptir.” (UN, 1987: 15). Bu tanım yoksulluğun azaltılması, eşitliğin sağlanması ve kalkınma sürecinde sosyal, ekonomik ve çevresel faktörlerin dikkate alınmasına odaklanmaktadır. Ayrıca sürdürülebilir kalkınmanın sacayağını ekonomik büyüme, çevresel koruma ve sosyal eşitlik olarak göstermektedir (Ibabor, 2017: 122). Bu doğrultuda en genel ifade ile sürdürülebilir kalkınma; birey ihtiyaçlarının karşılanması sürecinde çevre faktörünün dikkate alınmasını ve korunmasına yönelik çabaları içermektedir (Dominelli, 2018: 53). Bu bağlamda çoğu zaman ekonomi özelinde düşünülen sürdürülebilir kalkınma kavramı aslında, doğaya zarar vermeden bireylerin refah ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi ile gelecek nesillerin de bu imkanlardan faydalanmasına yönelik toplumsal çevresel ve kültürel değerlerin sağlama alınma süreci olarak ifade edilebilir (Gökçin Özuyar, 123-125).

Sonuç olarak kırsal kalkınma kavramı zaman içinde daha ayrıntılı, çok boyutlu ve çok amaçlı bir kavramsal içeriğe sahip olmuştur. Kırsal kalkınma; kentsel alanların dışında kalan ve dezavantajlı koşullarla karakterize olan ortamlarda, kaynakların istismarına neden olmadan uygulanabilirlik ve sürdürülebilirlik ilkeleri gözetilerek gerçekleştirilen faaliyetleri kapsamaktadır. Bu faaliyetler; yaşam standardı, gelir, refah, verimlilik, kalite ve istihdam düzeylerinin yükseltilmesi gelişmişlik farkının azaltılması, tarımsal yapının iyileştirilmesi, işleme sanayilerinin oluşturulması ve yaygınlaştırılması, tarım ve sanayinin entegre edilmesi, gıda güvenliğinin sağlanması, göçün azaltılması hedeflerine yöneliktir. Böylece sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda hissedilen ihtiyaç ve önceliklerin belirlenerek tüm yetersizliklerin giderilmesine yönelik planlanmış tüm iyileştirici faaliyetler kırsal kalkınmanın kapsamına dahil edilmiştir (İnal Çekiç ve Ökten, 2009: 205). Ancak kalkınma alanında uzun vadede en verimli sonuçların elde edilmesi ancak toplumun yapı ve değer sistemlerinin kalkınmaya uygun hale getirilmesi ile mümkün olmaktadır. İhtiyaç duyulan hizmetler ile bu hizmetlerin sağlanmasına yönelik yatırımların yapı ve ihtiyaçlara uygun şekilde organize edilmesi, kırsal alanların kalkınması ile mümkündür. Bu süreçte i) çok odaklılık, ii) gönüllülük, iii) yerel önderlik, iv) kontrollülük ilkelerinin izlenmesi belirtildiği gibi sürecin etkin ve verimli işlemesi noktasında bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır (DPT, 1963: 101-104).

Sonuç olarak salt fiziksel ve ekonomik faaliyetlere dayanmayan bunun yerine insan kaynakları başta olmak üzere birçok sosyal araca sahip olmayı ve bu araçların etkili kullanılmasını gerektiren kırsal kalkınma kavramı günümüzde tarımsal faaliyetlerde verimlilik ve çeşitliliğe indirgenmesi mümkün olmayan bir kapsama kavuşmuştur. Bu nedenle kırsal alanda yaşayan bireylerin kalkınma sonuçlarından etkilenecek hedef kitle olmasının yanı sıra sürecin birincil aktörü olarak görülmesi ve bu şekilde faaliyette bulunması elzemdir. Hedef kitle kalkınma sürecinde birincil aktör olarak faaliyette bulunmadığı sürece kalkınma hedeflerinin tam anlamıyla gerçekleşmesi mümkün değildir. Bu kırsal alandaki bireylerin kendi kendine yardım edebilen güçlenmiş bireyler haline gelmesi ile ilgilidir. Bu noktada hedef kitlenin kalkınma sürecinde etkin rol oynaması ve kalkınmanın nerede, ne zaman, hangi programlar aracılığıyla gerçekleşeceği kararını vermesini işaret eden “katılımcılık” anahtar kavramdır. Bu doğrultuda kırsal kalkınmanın sağlanması için sosyal, siyasal, kurumsal ve politik araçlarla kırsal alanda yaşayan birey ve grupların güçlendirilmesi gerekmektedir (Dağ, 2018: 35).

Bireyler tarafından özümseyip sahiplenilmediği sürece kalkınmanın gerçekleşmesi mümkün değildir. Kırsal alanda bireylerin katılımını sağlamanın en etkili yolu ise; onların farkındalık, eğitim ve örgütlenme düzeylerinin yükseltilmesidir. Halkın ihtiyaç ve taleplerinin göz önünde bulundurulması oluşturulan çok boyutlu kalkınma stratejileri ile bireylerin kalkınma sürecinde güçlü birer paydaş olması sağlanmalıdır. Bu alanda uygulanacak politika ve stratejilerin belirlenmesinde, sorunların,

mevcut imkân ve potansiyellerin bütüncül şekilde ele alınması ve planlı müdahale sürecine dahil edilmesi önemlidir. Tespit edilen sorunların ortadan kaldırılması ve kırsal alanda potansiyellerin en yüksek düzeyde değerlendirilebilmesi için bahsedilen efektif uygulama ihtiyacı; kırsal kalkınma sürecinde sosyal hizmetin rol ve sorumlulukları ile karşılanabilmektedir.

Kırsal Alanda Sosyal Hizmet Uygulaması

Tarihi bir yüzyıl öncesine dayanan kırsal alanda sosyal çalışma ya da kır sosyal hizmeti, 1970'lerin ortalarından itibaren önem kazanmış bir çalışma alanıdır. Bu alandaki uygulama, politika ve araştırmalarda; kırsallığa ilişkin tanımlama, tipoloji ve özellikler çerçeve sağlamaktadır. Bu nedenle kırsallığa ilişkin tanımlama ve sınıflamalar alanın önemli unsurları olarak karşımıza çıkmaktadır (Davenport ve Davenport, 2011: 536). Kırsal alanda kalkınmanın gerçekleşmesi için sosyal yapının bütüncül şekilde ele alınma gerekliliği sosyal hizmet disiplininin önemini artırmaktadır. Çünkü sosyal hayatın herhangi bir alanında yapılan ıslahatların kalkınma için yetersiz kaldığı ve toplumsal hayatın tüm yönlerine etki edecek uygulamalara ihtiyaç duyulduğu açıktır. Bu noktada sosyal hizmet uzmanları oldukça önemli bir rolü üstlenmektedir. Kalkınma alanında özel bir donanıma sahip olan, kırsal nüfusun neye ihtiyaç duyduğunu ve neleri talep ettiğini tam anlamıyla ve hatta zaman zaman onlardan daha fazla farkında olup anlayan sosyal hizmet uzmanları birey, grup ve topluluk ile kurum ve kuruluşlar arasında bir köprü ya da katalizör olarak yer almalıdır (Türkdoğan, 2006: 570). Bu nedenle kalkınma sürecinde örgütsel ve toplumsal değişimin tüm düzeylerine katkıda bulunan sosyal hizmet, sosyal kalkınma ve sosyal hizmet kavramlarının birbirine sıkı sıkıya bağlanmasını sağlamaktadır (Özmete, 2010: 86).

Dünyada kırsal alandaki sosyal hizmet uygulamaları incelendiğinde bu alandaki faaliyetlerin 1908 yılında, ABD Başkanı Theodore Roosevelt'in görevlendirdiği "Country Life Commission" üyeleri ve "National Conference of Charities and Correction" faaliyetleri ile başladığı kabul edilmektedir. Kırsal alanda sosyal hizmet uygulamalarının doğuş yıllarında Amerika'nın kırsal kesimlerinde yaşam standartlarının iyileştirilmesi ve yerel liderliklerin geliştirilmesi hedeflenmekteydi. Bu amaç; alanda çalışan sosyolog, öğretmen, çiftçi, politikacı ve daha birçok tarafın yer aldığı bir çalışmayı doğurmuş ancak sosyal hizmet uzmanları bu faaliyetlere sadece çevresel bir katılım sağlamıştır. Bunun üzerine kırsal alanda sosyal hizmet uygulamalarını tetiklediği kabul edilen National Conference of Charities and Correction konferansında "Country Life Commission" başkanı Liberty Hyde Bailey kırsal alanda hayatın çok önemli meselelerine karşı sosyal hizmet uzmanlarının aktivitelerini genişletmesi konusunda görüş bildirmiştir. Böylece dünyada kırsal alanda sosyal hizmet uygulamalarının tohumları atılmıştır. Ancak 1917 yılında ABD'nin İkinci Dünya Savaşı girmesi ile ulusal ilgi savaş alanına kaymış ve kırsal kalkınma konusu gündemden düşmüştür (Martinez-Brawley, 1980: 44).

1960'lara gelindiğinde yoksullukla mücadele ve kırsal bölgelerin kalkındırılmasına yönelik programların ABD'de önemli sonuçlar doğurduğu görülmektedir. Bu programlar kırsal bölgelere sosyal hizmet ve diğer insani yardımların götürülmesi konusunda organize edilmiş böylece kırsal kalkınmaya hizmet eden uygulamalardır. Böylece İkinci Dünya Savaşı nedeniyle kırsal alanlarda sosyal hizmet uygulamalarına yönelik kaybedilen ilginin tekrar kazanılmaya başladığı görülmektedir (Martinez-Brawley, 1980: 48).

Önceki bölümde ele alındığı gibi kırsal alanlarda; kapalı ekonomik sistem, kadercı ve muhafazakâr yapı, kadın - erkek ya da yoksul - zengin arasında eşitsizliklerin daha yoğun hissedilmesi, eğitim ve sağlık hizmetlerindeki yetersizlikler ve bu bağlamda yaşanan yoksunluklar, kaynakların verimsiz kullanılması gibi çok boyutlu sorun alanları bulunmaktadır. Kırsal alanda yaşayan bireylerin bu sorun alanları tarafından ezilmelerinin engellenmesi planlı sosyal müdahale ve sosyal politikaların varlığına bağlıdır. Dominelli (1997: 33) her bireyin nerede yaşadığından bağımsız olarak toplum ve hatta dünyanın geri kalanı ile eşit fırsat ve imkanlara erişim hakkı olduğunu belirtmektedir. Bu hak

kırsal alanda hüküm süren dezavantajlı durumun kalkınma ile ortadan kaldırılmasını gerektirmektedir.

Kalkınma sürecinde kırsal alanların bileşik ve karmaşık bir yapıya sahip olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Herhangi bir kırsal alan için geliştirilen stratejinin farklı bir kırsal alana uymayabileceği dikkate alınmalı, farklı alanların farklı sorun ve ihtiyaçlarına karşı tetikte olunmalıdır. Bu durum birbirinden farklı kırsal kalkınma stratejilerini yani özelleştirilmiş müdahale süreçlerini beraberinde gerektirmektedir (Tolunay ve Korkmaz, 2003: 5). Diğer yandan, kırsal alanda çalışan sosyal hizmet uzmanları, farklı nüfus grupları ile çalışma noktasında hazırlıklı olmalıdır. Farklı kırsal toplumlar birbirinde farklı etnik, kültürel, dini, sosyal özellikler sergilemekte ayrıca cinsiyete, sınıfa ve sosyoekonomik duruma bağlı farklı uygulamalara sahip olabilmektedir (Davenport ve Davenport, 2011: 537). Tüm bu farklılıkların varlığı, kırsalın bağlamlarının dikkatli şekilde ele alınmasını ve anlaşılmasını gerektirmektedir. Bu zorunluluğun bir nedeni; kırsal alanda etkili olan coğrafya, demografi, ekonomi, politik ve yapısal boyut ile topluluk bağlamlarının bu alanlarda yaşayan bireylerin hayatlarını doğrudan etkilemesidir. Bu bağlamlarla kurulan ilişkiler kırsal nüfusun yaşam tarzını şekillendirdiği için sosyal hizmet uzmanlarının müdahale planlarında coğrafi, demografik, politik-yapısal ve topluluk unsurlarını gözetmeleri elzemdir (Pugh ve Cheers, 2010: 3).

Bunun için ilk yapılması gereken Tütengil'e (1975: 79) göre vak'a çalışması, istatistiki analizler gibi birbirini tamamlayan farklı yöntemler aracılığıyla kırsal alanın tüm yönleri ile tanınmasıdır. Tüm boyutları ile ele alındıktan sonra kırsal alanda tespit edilen tek bir durum ya da sorun alanına odaklanmak yerine çok boyutlu ve çok yönlü kalkındırma çabaları organize edilmeli ve yürütülmelidir. Bahsedilen çok boyutluluk bireylerin eğitiminden çiftçinin topraklandırılmasına; kredilendirmeden tarımda sulamaya kadar uzanan bütüncül bir uygulamayı gerektirmektedir. Ayrıca sadece kırsal alanın tüm yönleri ile ele alınması ile yetinilmemelidir. Kırsal yapının toplumun bir parçası olduğu akıld tutularak bütün ile ilişkisi gözetilmelidir. Çünkü her ne kadar yalın ilişkilerle karakterize olduğu düşünülse de kırsal alanlar aslında sosyokültürel ve sosyoekonomik ilişkileri ile karmaşık bir yapı sergilemektedir. Etkili kalkınma süreci bu kompleks yapıya uygun planlanandır.

Bahsedilen çok boyutlu sorun ve müdahale alanları kırsal kalkınma sürecinde "genelci sosyal hizmet" uygulamasının önemini ortaya koymaktadır. Kırsal alanlarda sosyal hizmet uygulaması için genelci yaklaşım benimsenmektedir. Bu durumda;

- i) Kırsal alanlarda özelleştirilmiş hizmetlerin daha az bulunması gibi önemli bir zorunluluk,
- ii) Kırsal alanlarda çok çeşitli müdahale yöntemleri ile farklı uygulama becerilerine ihtiyaç duyulması,
- iii) Genelci uygulamanın sosyal hizmet uzmanlarına kırsal hayatın kültürel yanı ile uyum içinde çalışma fırsatı tanınması,
- iv) Bütüncül bir bakışa, ekonomi, politik, kır sosyolojisi, coğrafya gibi çeşitli alanlardan gelen bilgi gövdelerine sahip olması beklenen sosyal hizmet uzmanının genelci bakış açısıyla hem diğer disiplinlerden elde ettiği bilgiyi hem de topluluk dinamiği ve üyelerden elde ettiği yerel bilgiyi uygulamaya aktarabilme esnekliği kazanması etkili olmaktadır (Green, 2003: 210).

Duyan ve Bayır'a (2016: 42) göre genelci sosyal hizmet; her düzeyde, çok yönlü ve çok yaklaşımli bir uygulama sunmaktadır. Genelci sosyal hizmet uygulamasının dört temel dayanağı bulunmaktadır. Bunlardan ilki; sosyal davranışların fiziksel ve sosyal çevre ile bağlantılı yapılandırıldığına ilişkin çevresel koşulların birey üzerindeki etkisini dikkate almayı gerektiren düsturdur. İkincisi değişim için çok düzeyli değerlendirme ile işe başlanması gerekliliğidir ki bu herhangi bir tekil olay ele alınırken daha geniş bir perspektifle bakmayı, birey, grup ve toplumdaki yansıma ve gerekçelerin gözden kaçırılmamasını işaret etmektedir. Üçüncü olarak bireyden topluma kadar her düzeyden müracaatçı ya da müracaatçı grubuyla uygulama yapabilme becerisine sahip olmayı gerektiren farklı

düzeylerde müracaatçı sistemleri ile çalışabilme yeteneğidir. Genelci sosyal hizmetin son dayanağı ise araştırma ve sosyal politika üzerinedir. Bu dayanak araştırma yaparak sosyal gerçekliğin fark edilmesine hizmet etmek ile sosyal gerçeğin keşfedilen yönlerini uygulamaya aktarmayı; sosyal politika için bilgi gövdesi oluşturmak ile sosyal politikalarından müracaatçı grubunun faydalanması için çalışmayı aynı anda işaret ederek koşullu bir ilişkinin kurulmasına olanak tanımaktadır.

Kentsel alanlarda özelleştirilmiş hizmetlerin çokça bulunması nedeniyle genelci uygulama aslında en iyi kırsal alanda sosyal hizmet uygulamasına uymaktadır (Davenport ve Davenport, 2011: 538). Genelci sosyal hizmet uygulamasında çoğu sorun için birden fazla sistemle müdahale edilmesi gerektiği ve herhangi bir sorunda tek bir açıklama ya da çözümün sonuç vermeyeceği kabul edilmektedir (Zastrow, 2013: 93). Bu bağlamda kırsal alanda genelci sosyal hizmet; yaygın gözlenen geniş skaladaki problem alanlarıyla mücadelede; bahsedilen eşitsizlik, yoksulluk ve kısıtlılıkların yok edilmesi ya da en azından birey, grup ve toplumlar için daha baş edilebilir düzeye indirilebilmesi için imkân sağlamaktadır. Bu genelci sosyal hizmetin geniş bir yöntemsel çeşitliliğe ve uygulamada farklı bilgi ve beceri gövdelerine sahip olması ile ilgilidir.

Kırsal alanda sosyal hizmet uygulamasının çeşitli avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Bu avantaj ve dezavantajlar kırsallığın kendi dinamiğinden kaynaklanan, kırsal alanların sosyokültürel yapısı ile ilgili unsurlardır. Kentsel alana kıyasla genellikle birincil ilişkilerin yaygın olarak sürdürüldüğü, bireylerin birbirini daha yüksek düzeyde tanıdığı, maruz kalınan problemlerin daha yüksek düzeyde benzerlik içerdiği kırsal alanda iletişim kanalları daha açık, iş-birliği ve birliktelik duygusu daha yüksektir. Bu kırsal alanda sosyal hizmet uygulamasının güçlü yönleri olarak değerlendirilebilir. Öte yandan kentsel alana kıyasla toplumsal ilişkilerin daha sınırlı ve kapalı olması, coğrafi anlamda daha izole bir bölgede bulunması ve sosyal devlet aygıtları ile daha sınırlı iletişimin bulunması bu alanlarda sosyal hizmet müdahalesini zorlaştıran etkenler olarak sıralanabilir. Bireysel, coğrafi ve hizmetlere erişim noktasında izolasyonu doğurma riski müdahale sürecinde dikkate alınmalıdır.

Kırsal alanda faaliyet gösteren sosyal hizmet uzmanları, gizliliğin sağlanamadığı, mesleki faaliyetlerin anonim şekilde yürütülemediği ortamda çalışmayı öğrenmek zorundadır. Çünkü kırsal alanlarda çoğu zaman herkes diğerlerinin ne yaptığını bilmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının böyle alanlarda faaliyet göstermesi özel hayatlarının görünür hale gelmesini beraberinde getirebilmekte, dahası yerel norm ve değerlerle çelişen davranışları nedeniyle eleştiriye uğramasına ya da kişisel tercihleri ile yerel halkı istemsizce yönlendirebilmesine neden olabilmektedir. Kırsal alanın karakterinden kaynaklanan bu gibi durumlar uygulama sırasında dikkate alınması gereken noktalar arasındadır (Davenport ve Davenport, 2011: 538).

Diğer yandan Pugh ve Cheers'e (2010: 25) göre kırsal alanlarda sosyal hizmet uzmanları buldukları konum ve işlevleri itibari ile müdahale sonuçlarını değerlendirme konusunda önemli bir avantaja sahiptir. Kırsal alanlar her ne kadar kentsel alanlarla karşılaştırıldığında daha yavaş gelişen ve meydana gelen içsel ve dışsal değişimin daha az görünür olduğu bölgeler olsalar da kesinlikle statik yapılar değildir. Bu nedenle kırsal alanda bulunan sosyal hizmet uzmanları müdahale ettikleri yapının dinamik yanlarını gözlemeye çalışmalı ve kendi müdahaleleri aracılığıyla değişime sağladıkları desteği dikkate almalıdır. Bu kırsal alanda faaliyet gösteren sosyal hizmet uzmanlarının kendi müdahalelerini değerlendirmelerine destek sağlayan önemli bir avantajdır.

Genelci sosyal hizmet uygulaması; i) durum ya da sorunun sistem içinde ele alınma gerekliliği, ii) ihtiyaç duyulduğu takdirde çok düzeyli şekilde ve iii) her düzeyin gerektirdiği roller ile uygulama yapabilme istek ve becerisi ile asli olarak müracaatçı grubunun "güçlendirilmesi" ile "sosyal adaletin" sağlanmasına yöneliktir (Duyan ve Bayır, 2016: 44). "Kendi kendine yetebilme" durumu güçlendirme sürecinden beklenen en temel unsurdur. Bu, bireyin herhangi bir işi yapabileceği ve bu süreçte en

doğru kararları kendi başına alabileceğine yönelik duyduğu inancı göstermektedir (Özmete, 2012: 120). Güçlendirme; herhangi birini etkin kılmaktan farklı şekilde bireyin kişisel, kültürel ve yapısal düzeyde farkındalık ve becerisinin artırılmasıdır. Ayrıca bir yönlendirme ya da empoze etme sürecini değil işbirliği kurmayı ve müzakere etmeyi gerektirmektedir. Böylece kavramsal ifadesi ile çatışacak şekilde güçlendirme aslında sosyal hizmet uzmanının bireyler için yaptığı bir şey değil onlar ile birlikte başarabileceği bir yetkinlik durumudur (Thompson, 2016: 42-43). Sosyal adalet ise; ortalamanın üstünde yoksulluk, yoksunluk ve sosyal dezavantajların gözlemlendiği gruplarda çalışmayı gerektiren sosyal hizmet alanında, yokluğu bizatihi etik bir sorun teşkil eden en temel değerdir (Thompson, 2013: 173).

Bireylerin sosyoekonomik yetersizliklerinin yok edilmesi temel ihtiyaçları karşılanmayan bireylerin toplumsal hayatın meselelerine ve kendi geleceğine karşı duyarsız olma riski göz önünde bulundurulduğunda oldukça önemlidir. Ancak sosyoekonomik yetersizliklerin yok edilmesinden çok daha fazlasını işaret eden kırsal kalkınma alanı ihtiyaçların karşılanmasının yanında sorunun taraflarının çözüm sürecinde aktif rol oynamasını işaret eden katılımı gerekli kılmaktadır. Bu, meşruiyetini hak ve ihtiyaçlardan alan ve kırsal alanda yaşayan nüfusun güçlenmesi, yapabilir kılınması yönünde tesiri olan bir olgudur (Dağ, 2018: 36). Benzer şekilde Duyan (2010:199) insanların yaşamları üzerinde kontrol sahibi olmaları için ihtiyaç duydukları kişisel, kişilerarası ve politik güce sahip olmalarına ve yaşamlarını zorlaştıran politika, kurum ve tutumlar üzerinde değişiklik yaratmalarına destek sağlanmasını sosyal hizmette güçlendirme ile ifade etmektedir. Katılımın sağlanması ile sadece tarafların pasifize edilmesi engellenmez aynı zamanda yerel bilgi devreye sokulur. Bu, ihtiyaç, öncelik, hedef, imkân ve kaynakların bilinmesi noktasında pratikten uygulamaya aktarılacak önemli bir bilgi kümesinin sosyal hizmet müdahale sürecine aktarılması demektir. Kırsal kalkınma alanında sosyal politika ve stratejilerin belirlenmesinde yerel bilginin önemi açıktır. Genelci sosyal hizmet uygulaması topluluk ve topluluk üyelerinden elde edilen bilginin müdahale sürecine aktarılması, yaratıcı ve esnek şekilde yerel kaynakların kullanılmasını desteklemektedir (Green, 2003: 210). Dominelli'ye (2018: 219) göre tüm müdahale planında yerel bölgesel bilgi ile tüm dünya üyelerini birbirine bağlayan çeşitli bağlılıkların dikkate alınması elzemdir.

Tüm dünya nüfusunun birbirine bağlı olduğu gerçeği kırsal kalkınma alanında sosyal hizmet müdahalesinde bir diğer anahtar kavram olarak "sürdürülebilirliği" gündeme getirmektedir. Sürdürülebilir kalkınma alanında yeşil sosyal hizmet bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır (Dominelli, 2018: 53). Çok boyutlu ve çok taraflı kırsal kalkınma sürecinde ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetlerin uyum içinde sürdürülmesine ve birey, grup ve toplum refahının yükseltilmesine hizmet etmesini sağlayacak olan sosyal hizmet bilim ve mesleğidir.

Kalkınma sürecinde yapısal uyumun ve refah düzeylerinin yükseltilmesi için çalışan sosyal hizmet, bireylerin kurum ve sosyal yapılar ile ilişkisini yükselterek hayatlarını kolaylaştırmak için müdahalelerini gerçekleştirmektedir. Bu amaçla mevcut koşullardan bireyin en yüksek düzeyde fayda elde edebilmesi için çalışmaların yanı sıra mevcut yapı ve güç ilişkilerine meydan okuyarak yeni bir sosyal yapının kurulmasına da destek sağlayabilir (Dominelli, 1997: 35). Sosyal değişimin sağlanmasında farklı rol ve tutumları ile sosyal hizmet kilit konumdadır. Yerel toplulukta sosyal kalkınma ve sosyal değişimin sağlanması için; kaynak arama, kaynakların adaletli tahsis yollarını geliştirme, hizmetlerin tasarım ve sunum süreçlerine destek verme, bireysel ve yerel- kolektif ihtiyaçlara cevap verme, sosyal, ekonomik, çevresel haklardan ülke sınırlarındaki herkesin eşit şekilde faydalanabilmesini sağlama görevlerini üstlenmektedir (Dominelli, 1997: 38).

Son olarak kırsal alanda kurgulanan güçlü bir sosyal hizmet müdahalesi için geçmişin aydınlatılmasına ihtiyaç duyulmaktadır (Martinez-Brawley, 1980: 50). Diğer bir ifade ile etkili bir sosyal hizmet müdahalesi; sosyokültürel yapının tam anlamıyla tanınması, tarihsel gelişimi hakkında bilgi sahibi olunmasını gerektirmektedir. Geçmişin aydınlatılması aynı zamanda bu alanda kalkınmaya

yönelik geçmiş uygulamalar ile bu uygulamaların yeterlilik ve yetersizlikleri hakkında bilgi sahibi olunmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda bir sonraki bölümde bir örnek olay olarak köy enstitülerine yer verilmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında kırsal kalkınma alanında faaliyet gösteren uygulamalardan biri olarak köy enstitülerinin incelenmesi, güçlü sosyal hizmet müdahalesinin yapılandırılmasında tarihin aydınlatılması noktasında önemli bir kazanç sağlamaktadır.

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kırsal Kalkınma ve Genelci Bir Sosyal Hizmet Uygulama Örneği Olarak Köy Enstitüleri

Erken dönem Türkiye kırsal kalkınması incelenirken içinde bulunulan dönem ve koşulların dikkate alınması bir zorunluluktur. Öncelikle Balkan savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş savaşından sonra ülke nüfusunun büyük ölçüde azaldığı ve bunun ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanmasında önemli bir dezavantaj olduğu hatırlanmalıdır (HÜNEE, 2008: 49). Ayrıca azalan nüfus içinde ekonomik faaliyetlere katılan yetişkin erkek nüfusunun daha da düşük olması önemli bir sorundur. 1927 sayımına göre 13,6 milyonluk ülke nüfusunda özellikle 15-44 yaş grubundaki erkek oranının oldukça düşük bulunması bu bağlamda kalkınmanın önünde önemli bir engel olarak değerlendirilebilir (TÜSİAD, 1999: 37). Diğer yandan, sanayileşme alanında önemli bir ilerlemenin sağlanmadığı, ekonominin tarımsal niteliğinin sürdürüldüğü bu dönemde sosyal politika uygulamalarının oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. İzmir İktisat Kongresi'nde benimsenen liberal politikalar başarısızlıkla sonuçlanmış, özel girişimciliğe önem veren bir politikanın izlenmesi için tüm kanun, kredilendirme ve finansman önlemlerine rağmen liberal kalkınma hedefi yerini devletçi anlayışa bırakmıştır (Koray, 2018: 155 ve Tokol, 2019: 58). Ayrıca nüfusun çok büyük bir kısmının kırsal alanda yaşadığı, toplam işgücünün neredeyse tamamının tarım alanında istihdama katıldığı, ilkel tekniklerle sürdürülen tarıma dayalı ekonominin yoksullukla mücadelede yetersiz kaldığı, okullaşma ve okuma yazma oranlarının düşük olduğu cumhuriyetin ilk yılları Osmanlı'dan devir alınan sorunlu mirasın izlerini taşımaktadır. Böyle bir sosyoekonomik yapı içinde kırsal kalkınmanın gerçekleştirilmesi öncelikle bireylerin ve toplumun eğitilmesini şart koşmaktadır.

Her alanda reformcu bir politikanın benimsendiği bu dönemde, eğitim alanında birçok kanun ve proje geliştirilmiştir. 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat, 1926 yılında Medeni Kanun, 1928 yılında Latin Harflerinin kabulü bunlar arasındadır. Ayrıca 1932 yılında Türk Tarih Tezi, 1936 Güneş Dil Teorisi gibi çalışmalar ile Halkevleri, Köy Enstitüleri, Tercüme Bürolarının kurulması yine aynı şekilde genç Türkiye'nin eğitim alanındaki önemli adımlarıdır (Anık, 2006: 280). Türkiye'nin en önemli meselesi olarak görülen eğitim alanına yatırım yapılma gerekliliği bu dönemde fark edilmiş olsa da yoksulluk ve imkansızlıklarla savaşılan ülke potansiyeli ne ekonomik ne de sosyal anlamda bu alandaki ihtiyaçlara yetememekteydi. Kirby'nin (2018: 54-65) belirttiği gibi bu çıkmaz içinde yeni ve etkili bir eğitim sisteminin oluşturulabilmesi için ABD ve Avrupa'dan eğitim uzmanları¹ ile çalışılmış ancak bu uzmanlar Türkiye'yi kendi dinamiği içinde değerlendirme konusunda isteksiz/yeteneksiz kaldıkları için sosyokültürel yapı ile uyumlu olmayan öneri ve soyut programlardan ileri bir sonuç elde edilememiştir. Bu noktada kısıtlı bütçe içinde eğitim alanında devrim niteliğinde bir programa duyulan ihtiyaç; eğitimin doğrudan ekonomik hedeflere katkı sağlamasını gerektirmiştir (Kirby, 2018: 79).

İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararların gereği olarak çeşitli eğitim programları organize edilmiştir. Bunlardan biri olan öğretmen kursları; kırsal alanda yaşayan halkın okuma yazma öğrenmesine yönelik askerliğini çavuş ya da onbaşı olarak tamamlayan köylü gençlerin 6 ay eğitim göreyerek öğretmen rolünü yürütmesine ilişkin projedir. Bu öğretmenler kırsal alandaki çocuklara okuma

¹ ABD'den J. Dewey, Almanya'dan Kerschensteiner davet edilmiş ancak yerine Dr. Kuhn gelmiştir. Dewey ve Kuhn'ı takiben farklı birçok uzmanın Türkiye'ye gelerek inceleme ve gözlemde bulunduğu ve çeşitli raporlar ile öneriler geliştirildiği bilinmektedir.

yazma öğretmek ve okulun bahçesinde tarım ve hayvancılık faaliyetleri yürütmekle görevlidir (Bakırcı, 2007: 82). Eğitimin devlet üzerindeki mali yükünün hafifletildiği bu projenin başarılı olması ve uygulamanın bir sisteme oturtulma isteği ile deneyim yaygınlaştırılmış ve böylece köy enstitüleri için uygun koşullar hazırlanmıştır (Anık, 2006: 290). Bu nedenle köy enstitüleri yeni bir proje olarak değil 1930'lardan itibaren fikir düzeyinde var olan, 1937'den itibaren resmi bir denemesi uygulanan Köy Eğitimci projesinin 3 yıllık deneme sürecinden olumlu not alması ile resmen hayata geçmesi olarak değerlendirilmektedir (Karaömerlioğlu, 1998: 54).

17 Nisan 1940 tarihinde TBMM'nin kabul ettiği 3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanununun ilk maddesi gereğince; "köy öğretmeni veya köye yarayan diğer meslek erbabını yetiştirmek üzere ziraat işlerine elverişli arazisi bulunan yerlerde, Maarif vekilliğince Köy Enstitüleri açılması" kararlaştırılmıştır. Kanunun üçüncü maddesinde tam devreli köy ilkokullarını bitiren sağlıklı ve enstitü eğitimine uygun bulunan öğrencilerin en az beş yıl boyunca eğitim görmeleri ve beşinci maddesinde bu eğitimden mezun olanların en az yirmi yıl zorunlu hizmet vermeleri kararlaştırılmıştır (Resmî Gazete, 1940). Her 3 ya 4 ili içine alan 21 bölgede bir enstitü olacak şekilde, bölge ihtiyaçları ve koşullarına göre farklılık gösteren enstitülerin hayata geçirilmesinde dönemin milli eğitim bakanı Hasan Ali Yücel ile İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç önemli rol oynamıştır. Enstitülerin kuruluşunda bölgeler arası farklılıkların dikkate alınması ve 1943 yılına kadar belirli bir müfredatın takip edilmesi yerine enstitü öğretmenlerinin oluşturdukları çalışma programlarının takip edilmesi sosyal ve çevresel şartların dikkate alındığı eğitim yapısını desteklemiş görünmektedir (Avcı Akçalı, 2015: 36).

Köy enstitülerinin faaliyetlerini İsmail Hakkı Tonguç "*köyün kendi içinden canlanması*" şeklinde ifade etmektedir (Türkoğlu, 2019: 481). Bu söylemden anlaşılacağı gibi köy enstitüleri uygulamasında katılım ve kendi kendine yardım ilkelerine oldukça önemli bir yer verilmiştir. Kentsel alanlarla kıyaslandığında daha izole ve kapalı sistemlerin sürdürüldüğü kırsal alanlarda "*içten*" gelen güce duyulan ihtiyaç oldukça büyüktür. Bu doğrultuda sadece kırsal alanı bilen, oradaki birey ve grupların dillerinden anlayan, onlarla hemhal olanlar tarafından kalkınmanın tetiklenebileceği gerçeği köy enstitülerinde dikkate alınmış görülmektedir. Kırsal alan kalkınmasında bir ilke olarak karşımıza çıkan "yerel liderlik" köy enstitüleri ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Köyü bilen, köydeki hayata uyum sağlamak istekli ve becerikli olan öğretmenler tarafından köylünün eğitilmesi, köy enstitülerinin sadece bir öğretmen yetiştirme değil kırsal kalkınma projesi olarak görülmesinde etkilidir. Karaömerlioğlu'nun (1998: 58) belirttiği gibi köyü bilmeyen öğretmenler tarafından köylüye herhangi bir şey anlatılması zaten mümkün değildir. Diğer taraftan, köy enstitülerinde görev alan öğretmenler köylülerle uyum sağlayamamış ve köylü ile özdeşleşmemiştir. Yerel değerlere önem vermek yerine bu durumu ret edip topyekûn modernleşmenin önerilmesi bu kurumların temel bulmasını engellemiştir.

Kırsal alanları karakterize eden çok çeşitli ihtiyaç ve sorun alanları köy enstitülerinin kırsal alan için öğretmen yetiştirmekten çok daha fazlasını yapmasını gerektirmiştir. Bu nedenle eğitim ve tarımsal faaliyetlerin yanı sıra kızların teknik dersler kapsamında dikiş, örgü dokuma, ziraat sanatları; erkeklerin demircilik, yapıcılık, dülgerlik işlerini öğrendiği bilinmektedir. Gündelik ihtiyaçların karşılanmasına yönelik gerekli bilgi ve becerinin kazanılmasına yönelik tüm eğitimler tüm kırsal alanın kalkınmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Öte yandan Cumhuriyetin ilk yıllarında kırsal alanlarda en az tarımsal ve teknik bilgiler kadar önemli olan bir diğer mesele ve belki de en önemli ve ivedi çözüm gerektiren alanlarının başında sağlık konusu gelmekteydi. Türkoğlu (2019: 412); çalışmasında Sağlık Bakanlığı ile enstitüler arasında iş-birliğinin oluşturulamaması, enstitüde eğitim gören öğretmenlerin iğne yapmak gibi temel pratiklerden ileri gidememesi, doğrudan sağlık personeli olan kişilerin köy hayatını anlayıp ayak uyduramaması gibi nedenlerle yeni bir uygulamanın hayata geçirildiğinden bahsetmektedir. Bu uygulama köy enstitüleri bünyesinde kurulan sağlık kollarıdır.

Sağlık kolları aracılığı ile kırsal kalkınma konusunda bilinçli, köye bağlanacak ve sağlık hastalık durumlarına çözüm bulacak nitelikli elemanların yetiştirilmesi hedeflenmiştir.

Böylece, köy enstitülerinin sadece öğretmenlerin yetiştirildiği bir sistem olmadığı görülmektedir. Kırsal alanın bir bütün olarak ele alınarak, ekonomik, sosyal ve kültürel yönlerden gelişimin hedeflendiği ve yaygın gözlenen sağlık, kültür, tarım gibi çeşitli sorunların çözülmesine odaklanıldığı bir sistemdir. Bu genelci sosyal hizmetin bütüncül ve çok boyutlu yaklaşımı ile uyumludur. Diğer yandan enstitüler; ziraat ve teknik alanlarında yoğun çalışmaların varlığına rağmen kültürel uğraşların savsaklandığı eğitim kurumları olmakla eleştirilmektedir. Kendisi de enstitüde öğretmenlik yapmış olan Tütengil; bu durumun ihtiyaçlara cevap veren eğitim tarzından kaynaklandığını belirtmektedir. O'na göre enstitülerin ilk yıllarında altyapının oluşturulmasına yönelik çabalar o günkü şartlarda daha öncelikli meseleler idi. Ayrıca savaş koşullarında buğday üretebilmek kitap okuyabilmekten çok daha önemli ve nitelikli bir uğraş olarak görülmekteydi (Karaömerlioğlu, 1998: 58).

Köy enstitülerinde kültürel faaliyetlerden daha fazla zirai ve teknik alanlara odaklanıldığı konusundaki haklı eleştiri belki de sosyal çevre ile uyumlu müdahale planı oluşturduğunu göstermektedir. Benzer şekilde genelci sosyal hizmet uygulamasında sorun ve müdahale alanları öncelik sıralamasına göre değerlendirilirken "bireyin bulunduğu yerden başlama" ve "öz-belirlenim hakkı" müdahalenin temel ilkeleri arasında bulunmaktadır. Bu bağlamda dönemin ve kırsal alanda yaşayan birey ve grupların koşulları dikkate alındığında enstitü programında doğrudan ekonomik çıktı ya da ürüne yönelik eğitime ağırlık verilmesi, ancak bunun yanında sosyal ve kültürel alandaki faaliyetlerin de sürdürülmeye çalışılması anlaşılabilir.

Diğer yandan Köy enstitülerinin önemli bir kesim tarafından eleştirilen faaliyetler ile anıldığı hususu gözden kaçırılmamalıdır. Çünkü bu eleştiriler hem siyasi ortamlarda hem de halk arasında yaygın gözlenen ve geniş bir düzlemde yansıma bulan önemli tartışmalardır. Bahsedilen tartışmaların odağında; genel olarak iki meselenin yattığı görülmektedir. Bunlardan ilki enstitülerde komünizm öğretisinin yerleştirilmeye çalışılmasıdır. Diğer nokta ise dönemin şartları dikkate alındığında, kız ve erkek öğrencilerin beraber eğitim görmelerinin diğer bir ifade ile enstitülerde uygulama bulan karma ve yatılı eğitimin ahlaki olarak kabul edilemez niteliğidir (Yıldız ve Akandere, 2017: 290). Türkiye'nin önemli şair ve romancısı, aynı zamanda Türkiye muhafazakâr kesiminin önemli fikir insanlarından Necip Fazıl Kısakürek, köy enstitüleri ile ilgili önemli eleştirilerde bulunmuştur. O'na göre enstitüler Anadolu gençlerinin içindeki inançlarını, milli duygularını erozyona uğratmak ve onları kendi kültürel yapılarından koparmak için özel olarak tasarlanmış küfür merkezi olarak faaliyet gösteren kurumlardır (Kısakürek, 1962: 34).

Tüm bu tartışma ve farklı değerlendirmelere rağmen köy enstitüleri Cumhuriyet'in ilk yıllarında, kırsal kalkınma alanında faaliyet gösteren genelci bir sosyal hizmet uygulama örneğidir. Tarım, sağlık, eğitim, ev ekonomisi, köy sanatları, kooperatifleşme, demokrasi gibi çok geniş bir alanda faaliyet gösteren enstitüler bu özelliği ile kırsal alanın bütüncül bir bakışla ele alındığı, tüm alanlarda topyekûn iyileşmenin planlandığı sistemler olarak kırsal kalkınma ve genelci sosyal hizmet uygulaması ile uyum içindedir. Karaömerlioğlu'na (1998: 59) göre dönemin Türkiye'sinde kırsal alan ile kentsel alan, elitler ile köylüler arasında var olan keskin uçurum; köy enstitüsü projesi ile bir bakıma köylerden elitlerin yetiştirilmesi ile yok edilmeye çalışılmıştır. Bu çaba; mevcut potansiyel ve kaynakların etkin ve verimli şekilde kullanılması ile çok şey başarılabilceğini benimseyen sosyal hizmet perspektifi ile uyum içinde olan bir yaklaşımdır. Sosyal hizmet bağlamında enstitü faaliyetleri değerlendirildiğinde yerel halkın refah ve iyilik hallerinin düzeltilmesine yönelik sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda faaliyet gösteren, çok odaklı, çok boyutlu bir sosyal hizmet müdahale örneği olarak değerlendirilmektedir.

SONUÇ

Cumhuriyet'in ilk yıllarında hakim olan toplumsal yapı ve ihtiyaçların dikkate alınması bu dönemde uygulanan kırsal kalkınma pratiklerinin değerlendirilmesi noktasında önemli bir çerçeve oluşturmaktadır. Savaşın izlerini taşıyan, eğitim ve sanayileşme düzeyinin düşük olduğu, ülke nüfusunun büyük oranda kırsal alanda yaşadığı ve ekonomik faaliyetlerin büyük ölçüde toprağa bağlı olduğu Cumhuriyetin ilk döneminde, Türkiye kırsalı çeşitli sorun alanları ile karakterize olmaktadır. Bahsedilen sosyoekonomik yapı kırsal alanın kalkınmasında olanakları gözeten, ihtiyaçlara cevap veren, çok boyutlu ve bütüncül müdahale planlarına duyulan ihtiyacı gözler önüne sermektedir. Kaynak ve ihtiyaçların buluşmasında işlev gösteren sosyal çalışma; kurum ve bireyler arasında köprüler oluşturarak bireylerin sosyal işlevselliklerinin yükseltilmesine yönelik müdahalelerini gerçekleştirmektedir. Kırsal alanda özelleştirilmiş hizmet modellerinin yeterli düzeyde bulunmaması, ekonomik faaliyetler ile gündelik yaşamın iç içe geçmiş olması, doğa ile kültürün belirleyiciliğinin yüksek olması, yerel bilgiye, tüm düzey ve sistemlerle çalışma becerine ihtiyaç duyulması gibi nedenler ile genelci sosyal hizmet uygulaması kırsal alanda en etkili sonuçları vermektedir. Bu kapsamda Köy Enstitüleri, o günün çevresel koşullarında ekonominin yanı sıra sosyal ve beşerî kalkınmaya katkı sunan bütüncül bir kırsal kalkınma projesi ve genelci bir sosyal hizmet uygulama örneği olarak değerlendirilmektedir. Sonuç olarak enstitüler; bireylerin potansiyelini harekete geçirmeye, onların güçlendirilmesine ve kendi kendilerine yardım edebilecek sosyal işlevsellik düzeyine erişmelerine hizmet eden; sosyal eşitlik ve sosyal adalet ilkelerini gözeten; doğrudan ihtiyaçlara cevap verilmesi üzerine kurulu, makro ve mikro düzeyde ülke ve yerel koşullarla uyumlu, ihtiyaç duyulan potansiyelin sürekli sistem içinde üretilmesi ile sürdürülebilir kırsal kalkınma faaliyetleri olarak iyi bir genelci uygulama örneğidir.

KAYNAKÇA

- Anık, M. (2006). Bir modernleş(tir)me projesi olarak köy enstitüleri. *Divan İlmî Araştırmalar* 20, s. 279 – 309.
- Avcı Akçalı, A. (2015). “Karanlık sokağı aydınlatan” enstitü: Aksu Köy Enstitüsü. *Turkish Studies*, 10(5), s. 27-56.
- Bakırcı, M. (2007). Türkiye’de kırsal kalkınma: Kavramlar-politikalar-uygulamalar. Ankara: Nobel.
- Dağ, R. (2018). Türkiye’nin kırsal kalkınma deneyimi. F. Gür, M. Bayramoğlu (Der.). *Sürdürülebilir yaşam penceresinden yerel ve kırsal kalkınma* (ss. 32-44) içinde. İstanbul: Özyeğin Üniversitesi Yayınları.
- Davenport, J., A. ve Davenport, J. (2011). Rural practice. T. Mizrahi ve L., E. Davis (Baş. Ed.). *Encyclopedia of social work: Volume 3: J – R* (20. Baskı), (ss. 536-541) içinde. Washington ve New York: NASW Press ve Oxford University Press.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1963). Kalkınma planı (Birinci Beş Yıl) 1963 – 3967. Ankara.
- Dominelli, L. (1997). Social work and social development: A partnership in social change. *Journal of social development in Africa*, 12(1), s. 29 – 38.
- Dominelli, L. (2018). Yeşil sosyal hizmet: Çevre krizlerinden çevresel adalete. A. İ. Çoban (Çev. Ed.). Ankara: Nika.
- Duyan, V. (2010). Sosyal hizmet: Temelleri yaklaşımları müdahale yöntemleri.
- Duyan, V., Bayır, Ö., Ö. (2016). Sosyal hizmete giriş: Öğrenciler ve uygulayıcılar için bir rehber. Ankara: Sosyal Çalışma Yayınları.
- Gökçin Özuyar, P. (2018). Sürdürülebilir kalkınma: Temel kavramları ve izleme süreçleri. F. Gür, M. Bayramoğlu (Der.). *Sürdürülebilir yaşam penceresinden yerel ve kırsal kalkınma* (ss. 123-136) içinde. İstanbul: Özyeğin Üniversitesi Yayınları.

- Green, R. (2003). Social work in rural areas: A personal and Professional challenge. *Australian social work*, 56(3), s. 209- 220.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE). (2008). Türkiye'nin demografik dönüşümü: Doğurganlık, aile planlaması, anne-çocuk sağlığı ve beş yaş altı ölümlerdeki değişimler, 1968 - 2008. Ankara. ISBN: 978-975-491-285-2.
- Ibobor, S. O. (2017). The role of social workers in promoting sustainable community and environmental development. M. Rinkel, M. Powers (Ed.). *Social work promoting community and environmental sustainability: A workbook for global social workers and educators* (ss.121-132) içinde. İsviçre: IFSW.
- İnal Çekiç, T., Ökten, A., N. (2009). Sosyal sermaye perspektifinden kırsal kalkınma sorunlarına yeniden bakış. *Megaron*, 4(3), s. 203 – 213.
- Karaömerlioğlu, M. A. (1998). The village institutes experience in Turkey. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 25(1), s. 47 – 73.
- Kısakürek, N., F. (1962). Türkiye'de komünizma ve köy enstitüleri. İstanbul: Doğan Güneş Yayınları.
- Kirby, F. Türkiye'de köy enstitüleri. N. Berkes (Çev.) (7. Baskı). İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Kongar, E. (2011). 21. yüzyılda Türkiye: 2000'li yıllarda Türkiye'nin toplumsal yapısı (44. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Koray, M. (2018). Sosyal politika (5. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Martinez – Brawley, E., E. (1980). Historical perspectives on rural social work: Implications for curriculum development. *Journal of Education for social work*, 16(3), s. 43- 51.
- Oakley, P. ve Garforth, C. (1985). Guide to extension training. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Italy: Rome.
- Özmete, E. (2010). Sosyal hizmette sürdürülebilir kalkınma anlayışı: Kavramsal analiz. *Aile ve Toplum*, 6(22), s.79-90.
- Özmete, E. (2012). Kırsal kalkınma için kadınların güçlendirilmesi: Sosyal hizmet modelleri. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(1), s. 117-128.
- Pugh, R., Cheers, B. (2010). Rural soial work: An international perspective. Great Britain: The Policy Press.
- Resmî Gazete, (Sayı 4491) (22 Nisan 1940). 3803 - Köy enstitüleri kanunu. Kabul tarihi: 17 Nisan 1940.
- Sern, A. (2004). Özgürlükle kalkınmak. Y. Alogan (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (2015). Ulusal kırsal kalkınma stratejisi 2014 – 2020 (UKKS-2015). Ankara.
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı (TKB). (2004). Kırsal kalkınma politikaları, VIII. Komisyon, II. Tarım Şurası. Ankara.
- Thompson, N. (2013). Kuram ve uygulamada sosyal hizmeti anlamak. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Thompson, N. (2016). Güç ve güçlendirme. Ö. Cankurtaran (Çev. Ed.). Ankara: Nika.
- Tokol, A. (2019). Türkiye'de sosyal politika. Tokol, A., Alper, Y. (Ed.). *Sosyal Politika* (ss. 55-70) içinde (10. Baskı). Bursa: Dora.
- Tolunay, A., Korkmaz, M. (2003). Kalkınma, kırsal kalkınma ve katılımçılık. *II. Ulusal Ormancılık Kongresi*, (s.194-204) içinde. Ankara.
- Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TUSİAD). (1999). Türkiye'nin fırsat penceresi: Demografik dönüşüm ve izdüşümleri. İstanbul. Yayın No: TUSİAD-T/99-1-251.
- Türkdoğan, O. (2006). Türkiye'de köy sosyolojisi. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2018). Temel istatistikler. Erişim adresi: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, Erişim tarihi: 12. 11. 2019.
- Türkoğlu, P. (2019). Tonguç ve enstitüleri (7. Basım). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

- Tütengil, C. O. (1975). Kırsal Türkiye'nin yapısı ve sorunları. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Tütengil, C. O. (2013). Az gelişmenin sosyolojisi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- 1927 Umumi Nüfus Tahriri (1929). Fasikül III, Usuller kanun ve talimatnameler neticelerin tahlili. Ankara: Başvekalet Müdevvenat Matbaası.
- United Nations (UN). (1987). Our common future: Report of the World commission on environment and development. Norveç: UN Documents.
- Yıldız, N. ve Akandere, O. (2017). Köy enstitülerinin ideolojik yapısı. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 17(35), s. 275-316.
- Zastrow, C. (2013). Sosyal hizmete giriş. D. B. Çiftçi (Çev. Ed.). Ankara: Nika.

17. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı Devleti'nde Aile Birliğinin Teşekkülü ve Dağılması: Trabzon Örneği (1654-1655)

Şengül Yegin

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1163-7245>

MEB, İstanbul – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 21.06.2019

Kabul: 01.04.2020

On-line Yayın: 25.06.2020

Anahtar Kelimeler

Tarih
Osmanlı
Aile
Mihr
Nafaka

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29142>

Öz

Aile, kadın ve erkeğin evlenmesi sonucunda oluşan en temel toplumsal birimdir. Bir toplumu anlamak için o toplumun geçmişten günümüze aile kurumunun ve özelliklerinin bilinmesi gerekmektedir. Çünkü aile, toplumların inançlarını, gelenek ve göreneklerini, değer yargılarını, kültürel birikimlerini koruyup gelecek nesillere aktaran temel yapıdır. Bu yüzden bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin sosyal yapısını anlamak için Osmanlı ailesinin teşekkülü ve dağılması incelenmiştir. Bu amaçla tarihsel süreçte imparatorluklara başkentlik yapmış, Osmanlı Devleti'nin önemli yerleşim merkezlerinden biri olan Trabzon Eyaleti mekan olarak 1654-1655 (H. 1064-1065) yılları da zaman olarak seçilerek incelenmiştir. Bu çalışmada 17. yüzyıl ortalarında genelde Osmanlı Devleti özelde de Trabzon'da aile birliğinin kurulması ve devamının sağlanmasında nişan, nikah akitleri ve mihr kayıtları yorumlanırken, aile birliğinin dağılmasında ise boşanma kayıtları, nafaka tespiti ve vasi tayini kayıtlarına bakılmıştır. Osmanlı Devleti'nde aile birliğinin kurulmasında nikah akitlerinin resmiliği, kadının haklarının korunup korunmadığı, farklı inanç grupları arasında evlilik akdinin olup olmadığı durumları araştırılmıştır. Aile birliğinin dağılmasında ise kadının boşamada söz sahibi olup olmadığı, dağılan aile birliği sonrasında kadınların ve çocukların ekonomik olarak desteklenip desteklenmediği durumlar çalışmaya konu edilmiştir. Çalışmada Osmanlı Devleti mahkeme kayıtlarını içeren şer'iyye sicillerinden yararlanılarak 1834 numaralı Trabzon şer'iyye sicili incelenmiştir. Bu sicilde bulunan toplam 687 belge türünün 290'ının aileyi ilgilendiren konular olduğu görülmüş ve bu belgeler doğrultusunda 17. yüzyıl ortalarında Osmanlı Devleti aile yapısı ele alınmıştır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yegin, Ş. (2020). 17. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı Devleti'nde Aile Birliğinin Teşekkülü ve Dağılması: Trabzon Örneği (1654-1655). *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 80, Summer, p. 555-568.

The Formation of Family Unit and Disintegration in Ottoman Empire in Seventeenth Century: The Example of Trabzon (1654-1655)

Şengül Yegin

Ministry of Education, Istanbul- TURKEY

Article History

Submitted: 21.06.2019

Accepted: 01.04.2020

Published Online: 25.06.2020

Key Words

History

Ottoma

Family

Bride Wealth

Alimony

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29142>

Abstract

Family is the most basic social union that occurs as a result of getting married a man and a woman. And to understand a society, that society's family institution must be known from past to present because family is the main structure preserves communities beliefs traditions and traditions, cultural values and transfers them to future generations. In this study, in the middle of 17th century, generally in Ottoman Empire, privately in Trabzon province, engagement, marriage contracts and bride wealth were interpreted in the establishment of family union and ensuring the continuation. Divorcement records, determination, of alimony and appointment of guardianship records in the dissolution of family union were examined. In the establishment of family union in Ottoman Empire, whether or not marriage contracts were formal, women's rights were protected, between different belief groups had marriage contracts were researched. In the case of dissolution of the family union whether or not women had a say in divorcement; at the end of dissolution of the family union, women and children were supported financially had treated in the study. In the study, Trabzon court register with the number 1834 were utilised in the light of court record the court records containing the Ottoman court registers. It has been seen that 290 of the total 687 documents in the mentioned register contain subjects related to the family and according to these documents, Ottoman family structure in the middle of 17th century was explained.

GİRİŞ

Karı koca ve çocuklardan meydana gelen aile, toplumsal bir yapıdır. Hiçbir toplum aile olmadan varlık gösteremez. Toplumlar, sosyal sistemin çekirdeğini oluşturan aile ile kimlik kazanabilmektedir (Dinç, 2005: 104). Toplumların siyasi, sosyal, hukuki, ekonomik ve ahlaki yapılarını, kadının ve erkeğin rolünü anlayabilmek için aile yapılarına bakmak gerekmektedir (Ak, 2017: 309). Bu yüzden, toplum hayatının temeli olması itibarıyla ailenin kuruluşuna ve devamına İslam, dolayısıyla da Osmanlı Devleti hukuk sistemi büyük önem vermiştir. Osmanlı Devleti'nde ailenin kuruluşu; evlenecek olan kız ve erkeğin hür iradeleri ve büyüklerin onayıyla gerçekleşmekteydi. Hukuk bakımından ailenin oluşumu ile ilgili mükellefiyetler çok teferruatlı, merasim ve masraflara ihtiyaç gösteren nitelik taşımamakta ve bu tür konular mahalli geleneklere göre yürütülmekteydi (Uysal, 2019: 182). Dolayısıyla her bölgedeki uygulamalarda az çok farklılıklar olmaktadır. Buna karşılık şer'î hukukun belirlediği kurallar, bütün ülkedeki Müslümanlar nezdinde aynı standartlara bağlı olarak uygulanmaktaydı¹(Saydam, 2000: 329).

17. yüzyıl ortalarında (1654-1655) Osmanlı Devleti'nde ailenin teşekkülü ve dağılımıyla ilgili hususlar mahkeme kayıtlarından faydalanılarak Trabzon özelinde ele alınmıştır. Çalışmada ana kaynak olarak kullanılan 1834 numaralı Trabzon şer'iyye sicilindeki toplam 687 belge türünün 290'ı evlenme, boşanma, nafaka, mihr ve vasi tayini gibi aileyi ilgilendiren konular içermektedir.

Tablo1: Defterdeki Aile ile İlgili Belgelerin Konularına Göre Dağılımı (TŞS 1834)

Kategori	Konu	Kayıt Sayısı
Aile	Nikâh	264
	Mihr	12
	Boşanma	7
	Nafaka	7
	Vasi Tayini	6

1. AİLE BİRLİĞİNİN TEŞEKKÜLÜ

1.1. Nişan

Evlilik birliğinin ilk adımını teşkil eden nişan, erkek ve kadının evlenmeye niyetini ortaya koyan bir irade beyanıdır (Uysal, 2019: 184). İslam hukukçuları nişanlanmayı yalnız evlenme vaadi olarak değerlendirmiş ve onu hukukî bir işlem olarak kabul etmemişlerdir. Bu sebeple nişanlanma ile ilgili hükümleri kapsayan hukukî düzenleme yapılmamıştır (Özbilgen, 1985: 43; aktaran Kaya, 2008: 83).

Birçok toplumda yaygın olan nişan geleneği, Osmanlı Devleti toplumunda da uygulanmıştır. Ancak Osmanlı Devleti hukukuna kaynaklık eden İslam hukukunda nişan, taraflardan birinin nişandan vazgeçmesi ya da herhangi bir pürüz çıkması nedeniyle mahkeme kayıtlarına geçmiştir² (Cin, 1974: 293;

¹ İslam hukukuna göre nikâhın şartları, sıhhati, mihir, nikâhı fasit kılan haller, boşanma, nafaka gibi hususlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Aydın, 1985; Cin, 1974).

² İslâm hukuku nişanlanma ile ilgili olarak iki önemli konuda düzenleme yapmıştır. Bunlar kimlerle nişanlanılabileceği ve nişanın bozulması neticesinde ortaya çıkabilecek sonuçlardır. Nişanlanma, evlenme amacına yönelik olduğu için, taraflar arasında evlenme engellerinin bulunmaması gerekir. Yani taraflar arasında kan ve süt akrabalığının olmaması ve evlenecek kadına bir başkası tarafından evlenme teklif edilmemiş olması gerekir. Bunun tek istisnası iddettir. Nişanlanma, nikâh gibi bir akit olmadığı için, taraflara evlenme mecburiyeti de yüklenmez. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Sak, 2006).

Kaya, 2008: 83; Kırpık, 1999: 268). Nitekim araştırmaya kaynaklık eden sicilde de nişanla ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

1.2. Nikâh Akdi

Ailenin kurulması yönünde atılan en önemli adım olan nikâh, toplum ve hukuk önünde evliliğin teşekkül etmesi anlamına geliyordu (Kırpık, 1999: 270). Bazı bakımlardan bir dini ritüel gibi kabul edilmesine rağmen nikâh akdi hukuki bir işlemdir. Bu bakımdan nikâh sözleşmesinin bir din adamının huzurunda yapılması şart değildir³(Kaya, 2008: 83). Nikâh akdinin önemi ve cemiyet hayatında oynadığı rol nedeniyle ilk devirlerden itibaren bu akit, gelişigüzel bir şekilde yapılmamış, hukuki yönünü bilen ve önüne gelen akdin hukuki şartlarının gerçekleşip gerçekleşmediğini kontrol eden bir meslek adamının huzurunda yapılmasına önem verilmiştir (Kıvrım, 2007: 362). Nikâhı kıyacak kişi olarak herhangi bir din adamının değil de devletin resmi görevlisinin tercih edilmesi ile evlenecek tarafların haklarının hukukun garantisine altına alınmasını amaçlamıştır (Saydam, 2000: 330).

İslam hukukuna göre nikâh akdinin geçerli olması evlenecek olan kişilerin hür iradelerini kullanarak evleneceklerini beyan etmelerine bağlıdır⁴ (Cin, 1974: 351). Evlenecek kişiler kadı huzuruna bizzat giderek veya vekillerini göndererek ya da kadıyı eve davet ederek şahitler huzurunda nikâh akdinin resmiyet kazanmasını sağladılar (Saydam, 2000: 330).

Ailenin teşekkülü için gerçekleştirilen nikâh akitlerine şer'iyeye sicillerinde oldukça sık rastlanılmaktadır⁵. İncelenen sicilde toplam 687 kayıttan 264'ü (% 38.59) nikâh akitlerini ihtiva etmektedir.

Nikâh akdinin iki şahit huzurunda şu şekilde kayıtlara geçtiği görülür: "Ezzevci İsmail bin Mustafa, el-vekil Kamil bin Mustafa; ezzevce-til biker-il baliğa Havva bint-i Mehmet, el-vekil Mustafa bin Safer; bi-şahadeti Bestan bin Osman ve Abdüllatif, el-mihrül müeccel elfhamse mie dirhem Gurre-i Muharrem 1064/22 Kasım 1653" (Trabzon Şer'iyeye Sicili No. 1834, sayfa/kayıt 5/2) ⁶. Bu kayıttan anlaşıldığına göre taraflar vekilleri aracılığıyla nikâh akitlerini gerçekleştirmişlerdir. İsmail'in vekili Kamil bin Mustafa ve Havva'nın vekili de Mustafa bin Safer'dir. Bestan bin Osman ve Abdüllatif de nikâhın şahitleri olmuşlardır. Evlenen kadın bu örnekte olduğu gibi ya "biker-il baliğa" veya "seyyib" yani dul olarak kayıtlara geçirilmiştir. Evlenmenin getirdiği yükümlülüklerden birisi olan ve evlenecek erkeğin kadına vermek zorunda olduğu "Mihir" tespiti de bu akitte olduğu gibi kayıtlarda mutlaka yerini almıştır.

Yukarıdaki nikâh kaydında olduğu gibi çiftler kadı huzurunda vekilleri aracılığıyla evlenebildikleri gibi, sadece bir taraf vekil gönderip diğer taraf bizzat gelerek de evlilik akitlerini gerçekleştirebiliyorlardı: Osman Beşe bin Veli kadı huzurunda kendisi hazır bulunurken, evleneceği İsmihan bint-i Veli vekili İbrahim Beşe aracılığıyla temsil edilmiştir (Evahir-i Safer 1064/Ocak 1654)" (TŞS, 1834: 7/10). Her iki tarafın vekilsiz olarak bizzat kadı huzuruna gelmek suretiyle evlendikleri de oluyordu. İncelenen 264 nikâh akdi arasından sadece bir örnekte her iki tarafın da kadı huzurunda hazır olduğu görülmüştür. Seyyid Mehmed bin Seyyid ile Nisa bint-i (...) Şevval 1064/Ağustos 1654 tarihinde kadıya bizzat gelerek nikâh kıydırmışlardır (TŞS, 1834: 32/5). Kayıtlarda evlenen erkeklerin bizzat kadı huzurunda nikâh akdini gerçekleştirdiği çok sayıda örnek mevcuttur. Ancak 264 nikâh

³ İslam hukukunda nikâh sırasında bir dua okunması veya nikâhı imamın akdetmesi gibi bir kaide yoktur. Nikâhta hutbe ve dua okunması, Müslümanların duaya verdikleri önem ve ondan bekledikleri hikmet veya berekettten doğmuştur. İki şahit huzurunda, kadın ve erkek veya temsilcileri evlenme iradelerini beyan ettikleri zaman nikâh tamam olmakta ve başka hiç bir formaliteye ihtiyaç duyulmamaktadır. Bundan da anlaşılmaktadır ki, İslâm hukuku evlenmeyi kamu düzenini ilgilendiren sosyal bir müessesese olarak kabul etmemiş, sadece fertleri ilgilendiren özel bir muamele telâkki etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Cin, 1974).

⁴ Küçük yaşta nikâh akdi yapılan çocukların buluşa erdikten sonra kuyulan nikâha itiraz, kızların istemediği bir nikâha zorlanması, sahte vekalet ile evliliklerin gerçekleşmesi gibi durumlarda yapılan itirazlar Osmanlı mahkemelerinde görüşülerek mevcut nikâhlar geçersiz sayılabiliyordu. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. (Saydam, 2000)

⁵ Farklı bölge ve sosyal yapı örnekleri için bkz. (Demir ve vd, 2016; Ak, 2015.)

⁶ Bundan sonra "TŞS, 1834: 5/2" şeklinde gösterilecektir.

kaydından sadece iki kayıta kadının nikâh akdi sırasında kadı huzurunda hazır olduğu anlaşılmaktadır⁷.

Öte yandan Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimler kiliselerde nikâh kıydırma hakkına sahipti. Buna rağmen bazı gayrimüslimlerin nikâhlarını kadıya kıydırdıkları görülmektedir. Çalışmada incelenen 264 nikâh akdinin 6 tanesinin gayrimüslimlere ait olduğu belirlenmiştir. (TŞS, 1834: 6/7, 11/5, 29/13, 36/2, 36/11, 39/7). Mesela Evasıt-ı Safer 1064/Ocak 1654 tarihli nikâh akdinde Lefter veled-i Yor vekili Tanoş? Velede Yor aracılığıyla, Maruse bint-i Peraşkve de vekili İbrahim Beşe aracılığıyla kadı huzurunda temsil edilerek elf dirhem mihr-i müeccel ile evlenmişlerdir (TŞS, 1834: 6/7). Görüldüğü gibi taraflardan birinin vekili zimmî diğeri ise Müslim'dir. Bu örnekte olduğu gibi gayrimüslimlere ait nikâh kayıtlarında İslam hukuku gereği mihr-i müeccel de belirlenmiştir. Gayrimüslimlerin kadı, Müslüman vekil ve şahitler huzurunda evlenmeyi tercih etmeleri Osmanlı Devleti hukukuna duydukları güveni göstermesi açısından önemli gözükmektedir.

Evlilik konusunda önemli bir husus da farklı dine mensup kişiler arasında yapılan evliliklerdir. İslam hukukuna göre Müslüman erkeğin gayrimüslim bir kadınla evlenmesinde bir sakınca görülmezken, Müslüman kadının gayrimüslim bir erkekle evlenmesine izin verilmemiştir (Cin, 1974: 112-113). Bu doğrultuda Trabzon sicilleri diğer bölge sicillerine göre çok daha fazla nikâh akdi ihtiva etmesine rağmen farklı etnik ve dini unsurlar arası evliliklere çok az rastlanmaktadır (Çiçek, 1999: 240). Değerlendirmeye alınan sicilde Müslim bir erkeğin gayrimüslim bir kadınla evlendiğine dair toplam 5 kayıt tespit edilmiştir (TŞS, 1834: 11/4, 13/8, 19/5, 33/3, 34/8). Mesela, Zilhicce 1064/Ekim 1654 tarihli nikâh kaydında Hüsrev bin Abdullah ile Mande bint-i Yor evlenmiştir (TŞS, 1834: 34/8). Bahsi geçen beş kaydın tamamında evlenen erkeklerin baba adlarının Abdullah olması gayrimüslim kadınlarla evlenen bu erkeklerin ihtida etmiş kişiler olma olasılığını düşündürmektedir⁸. Nitekim Rebiyülevvel 1064 tarihli nikâh kaydında gayrimüslim Franke bint-i Karakol ile evlenen Murad bin Abdullah'ın İslam'la şereflenmiş olduğu açıkça belirtilmiştir (TŞS, 1834: 11/4).

Tablo2: Defterdeki Nikâh Akdi Yapılan Kadınların Medeni Durumları (TŞS 1834)

Nikâh Akdi	Nikâh Akdi Yapılan Kadınların Medeni Hali	
	Bikr-il baliğa / Bekar (ilk evlilik)	Sayı
	Seyyib / Dul (ikinci evlilik)	166
	Toplam	98
		264

Tablo3: Defterdeki Nikâh Kayıtlarının Toplumlara Dağılımı (TŞS 1834)

Nikâh Akdi Kimler Arasında Yapıldığı	Sayı
Müslüman-Müslüman	253
Gayrimüslim-Gayrimüslim	6
Müslim-Gayrimüslim	5
Toplam	264

⁷ Bunlardan biri yukarıda verilen TŞS, 1834, 32/5 numaralı kayıttır. İkincisi ise TŞS, 1834, 34/7 numaralı kayıttır. Bu kayıta erkek mahkemede vekili aracılığıyla temsil edildiği halde kadının vekili zikredilmemiştir. Burada iki varsayımdan söz edilebilir: Şöyle ki, ya dönemin şartlarına göre çok aykırı bir uygulama olarak erkeğin mahkemede vekille temsil edildiği halde kadının mahkemede hazır bulunduğu ya da kayıt esnasında kadının vekilinin adının kaydedilmesinin unutulduğudur.

⁸ İhtida etmiş kişilerin baba adlarını Abdullah olarak değiştirmeleri hususu için bkz. (Yegin, 2009: 91-99).

1.3. Mihr

Tarihin ilk çağlarından bugüne kadar muhtelif hukuk sistemlerinde mevcut olan mihr, İslam hukukunun da kadın lehine geliştirerek kabul ettiği uygulamalardan biridir. Erkeğin evlenirken kadına verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği para veya mal olan mihr, geçerli bir şekilde akdedilmiş olan evliliğin doğurduğu sonuçlardan olup toplumsal hayatta kadını koruyan hukuki uygulamalardan biridir⁹. Mihr, “muaccel” ve “müeccel” olmak üzere ikiye ayrılır¹⁰. Nikâh akdi sırasında peşin ödenene mihr-i muaccel, kocanın ölümü veya boşanma durumunda verilmesi vaat edilene ise mihr-i müeccel denmektedir. Tespit edilen mihrin miktarı ise erkeğin malî gücüne ve kızın sosyal durumuna göre değişebilir (Cin, 1974: 353; Kırpık, 1999: 276).

Şer’iyye sicillerinde mihr hakkının her türden toplumsal olayda mahkemeye taşındığı görülmektedir (Akyüz, 2005: 220). Örneğin; nikâh, boşanma, hibe, miras gibi çeşitli kayıtlarda mihr konusuna tesadüf edilmektedir. Sicillerden anlaşıldığına göre kadın, miktarı belirlenmiş mihr-i müeccelini esinin ölümü veya boşanma sırasında hemen alabiliyordu. İncelenen sicilde boşanma sonrası mihr-i müeccelden doğan alacağın talep edildiğine dair iki kayıt mevcuttur (TŞS, 1834: 29/1, 29/3). Mesela, *Trabzon’un Aşağıhisar Mahallesi sakinlerinden Ayşe bint-i Kara Ali, boşanmış olduğu eski kocası Mehmed bin Deroiş’in zimmetinde kalan dört bin akçe mihr-i müeccel alacağına mukabil bazı eşya ve mülk yerleri aldığını, buna karşılık mihr-i müeccelinden ve nafaka-i iddetinden fariğ olduğunu aralarında alacak verecek durumunun kalmadığını* mahkemeye bildirmiştir (Evasıt-ı Ramazan 1064 /Ağustos 1654) (TŞS, 1834: 29/1). Bu ve benzeri kayıtlar boşanma sonrası ileride çıkabilecek muhtemel ihtilafları önlemek için mihr ödemelerinin kadı huzurunda yapıldığını göstermesi açısından önemlidir (Saydam, 2000: 349).

Kocasının vefatından sonra kadının, mihr-i müeccelden doğan alacağını mirasçılardan talep ettiği kayıtlar da şer’iyye sicillerinde sıkça rastlanan bir durumdur. Nitekim araştırmaya kaynaklık eden belgelerde de bu doğrultuda 6 kayıt tespit edilmiştir (TŞS, 1834: 4/8, 6/5, 16/1, 28/6, 31/2, 44/10). Buna dair örnek vermek gerekirse; Trabzon’un Ortahisar Mahallesinden olup vefat eden Abdülbaki Efendi’nin hanımı Ümmü Hatun bint-i Lütfullah Efendi, ölen kocasının zimmetinde kalan mihr-i müeccelini kocasının mirasçılarından talep etmiş, mirasçılar da Ümmü Hatun’a, Mercan ile kızı Yeki(?) adlı cariyeleri vererek aralarında sulh olmuşlardır (Evail-i Muharrem 1064 / Kasım 1653) (TŞS, 1834: 4/8). Bir başka kayıtta ise, Trabzon sakinlerinden iken ölen Ali Beşe ibn-i Hamza’nın karısı Narin, kocasından kalan mihr-i müeccel alacağını kocasının terekesinden kocasının kardeşi Satılmış Beşe’nin kendisine ödediğini mahkemede ibra eylemiştir (Evail-i Safer 1064 / Aralık 1653) (TŞS, 1834: 6/5).

Ölüm nedeniyle gündeme gelen mihr ödemelerinin kayıtlarından anlaşıldığına göre mihr ödemeleri zaman zaman tarafları karşı karşıya getirmiş, mirasçılar ve mihr alacaklıları aralarında ya anlaşamamışlar ya da sulh yoluyla anlaşmaya varmışlardır. Büyükanneyle torunun karşı karşıya geldiği bir kayıt buna örnek olarak veilebilir. Şöyle ki; *Trabzon’un Debbâğhane Mahallesinden Narin Hatun, ölen eşi Mahmud Halife’nin mirasından kendisine intikal eden sekizde bir hisse ile mihr-i müeccel alacağını kocasının miras islerine bakan kızının oğlu Ahmed Çelebi ibn-i Ebubekir’den talep etmiş, fakat torun Ahmed Çelebi, Narin Hatun’un mirasla ilgili tüm alacaklarını ödediğini şahitler aracılığıyla ispat edince Narin Hatun*

⁹ İslâm hukukuna göre belirlendiği andan itibaren kadının mülkiyetine giren mihrin üzerindeki tasarruf hakkı yalnızca kadına ait olur. Kadın dilerse mihrin ödenmesini erteleyebilir. Mihr olarak verilecek miktarı belirleme, bu miktarda değişiklik yapma, mihr hakkından tamamen vazgeçme ya da aldığı mihri kocasına geri verme tamamen evlenecek kadının tasarrufundadır. Bkz. (Maydaer, 2006: 372-373)

¹⁰ Tarafların iradesinden veya kanundan doğan mihrin, nikâh akdi esnasında tespiti sonradan doğabilecek ihtilafları bertaraf etmek gayesine yönelik genel kuraldır. Bu doğrultuda nikâh akdi esnasında belirlenmiş mihre “mihr-i müsemma” denilir ki, mihr-i müsemma, muaccel ve müeccel mihri kapsar. Yok, eğer nikâh akdi esnasında mihr belirlenmemişse buna da “mihr-i misil” denir. Mihr-i misil gerektiren durumda kadının hakkı olan mihri kanun tayin eder. Aynı sosyal durumda bulunan, karakteri ve özellikleri itibarıyla birbirlerine denk sayılan kadınların aldıkları mihr dikkate alınarak, mihr-i misil tespiti yapılır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Kıvrım, 2007: 370- 372; Cin, 1974: 211–221)

davadan men edilmiştir (TŞS, 1834: 28/6).

Evlenme akdiyle doğmuş olan mihr, erkeğin vefatında olduğu gibi kadının vefatında da kesinlik kazanıyordu (Kıvrım, 2007: 379). Yani mihr-i müeccelden doğan hak kadının vefat etmesi durumunda mirasçılara intikal ediyor ve kocanın zimmetinde kalan mihr kadının mirasçıları tarafından talep ediliyordu (Akyüz, 2005: 222). Fakat kadının ölmeden önce şahitler huzurunda mihirden doğan alacağını eşine hibe ettiği durumlar da oluyordu. Bunu örneklendirmek gerekirse, *Trabzon'a bağlı Gar Karyesinden Şemsi bint-i Abdullah adlı kadın ile öz kardeşi Mustafa vefat etmiştir. Daha sonra Şemsi'nin kocası Murad da vefat edince, Mustafa'nın karısı Ayşe, müteveffa Murad'ın zimmetinde kalan görümcesi Şemsi'nin bin altı yüz akçe mihr-i müeccel alacağından kocası Mustafa'ya isabet eden hissesini talep ve dava etmiştir. Buna karşılık müteveffa Murad'ın ikinci karısı Ayşe cevabında "kocam Murad ve onun eski karısı Şemsi hayatta iken Şemsi, mihr-i müeccelden doğan alacağı bin altı yüz akçeyi kocası Murad'a hibe etti"* demiştir. Murad'ın karısı Ayşe bunu şahitler yoluyla da ispat edince, Mustafa'nın karısı Ayşe davadan men edilmiştir (TŞS, 1834: 32/4). Bir başka kayıta ise vefat eden kadının mirasçılarının mihirden doğan alacaklarından feragat ettikleri görülür. Şöyle ki, Trabzon sakinlerinden Fatma bint-i Ali Beşe ile üvey kız kardeşi Adile bint-i Ali, Kâşif Mehmed Ağa'nın hanımı iken vefat eden öz anneleri Saliha hanımın mihr-i müeccelinden kendilerine isabet eden kısmından feragat etmişlerdir. Üvey babaları Kâşif Mehmed Ağa da söz konusu durumu mahkemede tescil ettirmiştir (TŞS, 1834: 5/11).

Mihr-i müeccelden doğan alacağın her zaman para olarak ödenmediği muhakkaktır (Akyüz, 2005: 219). Ev, ev eşyası ve müstemilatı (TŞS, 1834: 16/1), ziynet (TŞS, 1834: 29/1), cariye (TŞS, 1834: 4/8) gibi para değeri olan her şeyin mihirden doğan hak için ödenebildiği görülmektedir.

Osmanlı Devleti toplumunda kadına verilen değeri göstermesi bakımından mihrin çok önemli bir işlevi olduğu söylenebilir. Nitekim boşanma veya kocanın ölümü halinde, kadının zarurete düşmemesi, iffetini yitirmemesi ve çocuklarına bakabilmesi için önemli bir işlev gören mihr, kadını hem sığınma duygusundan kurtarıyor hem de kadının geleceğini teminat altına almış oluyordu (Yolalıcı, 1998: 52-53; aktaran Öksüz, 2004: 228). Ayrıca mihr, hem talak yetkisini kötüye kullanan kocaya karşı kadına verilmiş bir silah hem de kadına mihirden doğan alacağından vazgeçmek suretiyle istemediği bir evliliği sonlandırma hakkı tanımaktadır (Öksüz, 2004: 228).

2. AİLE BİRLİĞİNİN DAĞILMASI

2.1. Boşanma

Toplumların temel birimi olan ailenin korunması açısından evlilikte devamlılık her toplumda olduğu gibi Osmanlı Devleti toplumunda da esastır. Ancak aile içindeki uyumu sürdürmek imkânsız hale geldiğinde İslam, dolayısıyla da Osmanlı Devleti hukuku taraflara çeşitli yollarla evlilik bağına çözme hakkı tanımaktadır.

Nitekim değerlendirmeye alınan şer'iyeye sicilinde de tamamı Müslümanlara ait toplam 7 adet boşanma vakası tespit edilmiştir. Bu kayıtların 3'ünde boşanma talebi kadın tarafından gelmektedir. Boşanma vakalarının üçü doğrudan boşanma vakası olmayıp dolaylı yoldan boşanmalarla ilişkilendirilmiştir. Bunlardan ikisinin daha önceden gerçekleşmiş olan boşanmaların mihr ödemesi esnasında sicile geçtiği görülmektedir¹¹.

Osmanlı Devleti aile hukukunun dayandığı İslam hukuku, prensip olarak boşama hakkını erkeğe vermiştir. Erkeğin tek taraflı iradesiyle karısından boşandığını yalnızca söz ile bildirmesi dahi yeterli görülmüş, ayrıca durumu mahkemeye kaydettirmesi hukuken şart koşulmamıştır (Maydaer, 2007: 301).

¹¹ Mesela, *Görel kazasına bağlı Kayam adlı karye sakinlerinden Hızır bin Hüseyin'in, Trabzon'un Yeni Cuma mahallesinde oturan boşanmış olduğu karısı Menefse'nin, mihr-i müeccel alacağından altı kuruş nakdi alıp mihr-i müeccelinden ve nafaka-i iddetinden fariğ olduğu, zevciyyete müteallik cem-i davalarda birbirlerinin zimmetinde alacak verecek durumunun kalmadığı* kaydedilmiştir (Evail-i Ramazan 1064 /Temmuz 1654). TŞS, 1834: 29/1, diğeri ise TŞS, 1834: 29/3 numaralı kayıttır.

Kocanın boşamayı mahkemeye kaydettirme zorunluluğunun bulunmaması Osmanlı Devleti toplumunda gerçekleşen boşanma olaylarını sağlıklı bir biçimde değerlendirmeyi mümkün kılmamaktadır. Mesela iki yıllık bir zaman dilimini kapsayan şer'iyye sicilinde (1064-1065) sadece 7 adet boşanma vakasının olması Osmanlı geneli veya Trabzon toplumunda boşanma vakalarının çok az olduğu gibi bir sonuç doğurmamaktadır. Çünkü aynı sicildeki nikâh akitlerine bakıldığında 264 nikâh akdinin 98'inin (% 37.12) dul bayanlarla yapıldığı tespit edilmiştir. İkinci evliliklerini yapan bu kadınların bir kısmının kocaları ölmüş dullar olduğu muhakkaktır. Ancak, önemli bir bölümünün de boşanmış bayanlar olduğu ve bunların ikinci evliliklerini yaptığı göz ardı edilmemesi gereken bir gerçektir.

İslam hukukuna göre kocanın tek taraflı beyanıyla gerçekleşen ve "talak" olarak adlandırılan boşanma biçimi evlilik ilişkisini tamamen ortadan kaldırıp kaldırmamasına göre "talak-ı ric'i", "talak-ı bain" ve "talak-ı selase" olarak üçe ayrılır (Pakalın, 2004: 390). Ric'i talakla eşini boşayan koca kanuni müddeti içinde yeni bir nikâh akdine gerek kalmadan evliliğine geri dönebilir. Eğer bahse konu olan boşanma talak-ı bain ile gerçekleşmişse yeniden bir nikâh akdi gerekmektedir (Cin, 1974: 115). İncelenen şer'iyye sicilinde boşanma sonrası aynı çiftler arasında yeni bir nikâh akdi talebinin olduğu bir kayıt mevcuttur. Şöyle ki; Ramazan adlı şahıs mahkemeye gelerek daha önce huzursuzluk ve geçimsizlik nedeniyle kızı Raziye ile damadı Osman Çelebi ibn-i Mehmed Beşe'nin boşandıklarını şimdi ise barıştıklarını ve kızının tekrar kocasına nikâh olmayı talep ettiğini bildirmiştir (TŞS, 1834: 42/11). Bu örnekte olduğu gibi Osmanlı Devleti toplumunda evlilikleri bain talakla sona eren eşler, tekrar birlikte yaşamayı arzu ettiklerinde, ikinci nikâhlarını mahkemeye tescil ettirme isteğinin çoğunlukla kadın tarafından geldiği bilinmektedir (Maydaer, 2007: 304).

Karısını üçlü talakla yani "talak-ı selase" ile boşamış olan koca ne ric'i talakta olduğu gibi evliliğine geri dönebilir ne de bain talakta olduğu gibi eşine yeni bir nikâh akdedebilir. Kocanın üçlü talakla boşadığı karısıyla tekrar evlenebilmesi için ancak kadının bir başka kimse ile normal bir evlilik yapması ve bu evliliğin boşanma veya kocanın ölümü ile sonlanması gerekir¹². Söz konusu ikinci evliliklerin bazen, boşanmak üzere anlaşmalı olarak gerçekleştirildikleri olmuştur. Şer'iyye sicillerinde karşılaşılan bazı kayıtlar "hülle" veya "helal kılma" adı verilen anlaşmalı evliliklerin Osmanlı Devleti toplumunda da uygulanmış olabileceği şüphesini uyandırmaktadır (Maydaer, 2007: 305). Nitekim incelenen sicilde de hülle yoluna başvurulduğunu düşündürten bir nikâh akdi ve akabinde gelen bir boşanma kaydı mevcuttur. Şöyle ki; Evasıt-ı Safer 1065 /Aralık 1654 tarihinde Hüdaverdi nam kişi ile seyyibe (dul) Ayşe bint-i Hüseyin arasında bir nikâh akdi yapılmıştır. Bu kayıttan sonra gelen üçüncü kayıttan ise; "yukarıda akdi nikâh olunan Hüdaverdi, merkum Ayşe'yi 1065 saferin on yedinci gününde talak eyledi" şeklinde boşanma kaydı düşülmüştür. Bilindiği gibi evasıt ayın 11 ila 20. günleri arasında tarihlemektedir. Boşanma tarihi ise on yedinci gün olarak kaydedilmiştir. Söz konusu nikâh akdinin en fazla bir hafta sürdüğü, büyük bir olasılıkla da bir gün süreli bir nikâh yani hülle nikâhı olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

Bazı hukukçular İslam hukukunda boşama hakkının yalnızca erkeğe verildiğini, kadının boşanma hakkının bulunmadığını (Aydın, 1985:42) ileri sürseler de, bunun doğru olmadığı, kadının da evliliğin devamından maddi, manevi zarar görmesi durumunda evliliği sonlandırma hakkı bulunduğu bilinmektedir (Sak ve Aköz, 2004: 92; Saydam, 2000: 348). Nitekim şer'iyye sicillerinde kadın tarafından evliliğin sonlandırıldığına dair kayıtlar mevcuttur.

Kadın tarafından nikâh akdinin sonlandırılması iki şekilde olmaktadır. Bunlardan birincisi; kadının alacağı "mihir" ve "iddet nafakasından" vazgeçmek suretiyle kocasını boşamaya razı etmesi sonucu gerçekleşen boşanmadır. "Muhala'a" olarak adlandırılan bu boşanma biçimine şer'iyye sicillerinde sıkça rastlanmaktadır. Mesela, Trabzon'un Aşağıhisar Mahallesi sakinlerinden Mülki bint-i Yusuf kocası Seyyid Mahmud ibn-i Muslu'nun zimmetinde bulunan 2000 akçe mihir-i müeccelden ve iddet nafakasından feragat

¹² "El-bakara suresinin 230. ayetinde belirtildiği üzere karısını üç kere boşayan kimsenin, tekrar karısı ile evlenebilmesi için, kadının bir başka erkekle evlenmesi ve bu evliliğin sona ermesi ile kadının serbest kalmış olması gerekir. Koca ile eski karısı arasında mevcut bu geçici yaşağı ortadan kaldırmaya yönelik olan bu uygulamanın gayesi, kocaya karşı kadını korumak, kocanın talâk yetkisinin gereksiz kullanılmasını bertaraf edecek bir fren vazifesi görmektedir." (Cin, 1974: 115-116-154)

ettiğini mahkemeye bildirmiş; buna karşılık, kocası da kendi rızasıyla talak-ı bain ile karısını boşamayı kabul ettiğini mahkemede ikrar eylemiştir (Evahir-i Cemaziyülevvel 1064 / Nisan 1654) (TŞS, 1834: 16/10). Bir diğer kayıta ise, Trabzon'un Yomra nahiyesine bağlı Kırç Kirasyo karyesinden Sofye bint-i İsa, kocası Mehmed'in fakir olması nedeniyle nafakasını temin edecek durumunun olmadığını bundan dolayı da boşanmak istediğini, mihr-i müeccel alacağından ve iddet nafakasından fariğ olduğunu vekili Mustafa Çelebi ibn-i İbrahim vasıtasıyla mahkemeye bildirmiştir. Buna karşılık kocası Mehmed de kendi hüsnü rızasıyla karısını talak-ı selase ile boşadığını mahkemede ikrar eylemiştir (Evail-i Recep 1064 / Mayıs 1654) (TŞS, 1834: 23/10). Bu ikinci kayıta adı geçen Sofye bint-i İsa boşandıktan sonra yine vekili Mustafa Çelebi ibn-i İbrahim tarafından temsil edilerek Turhan bin İsmail ile evlenmiştir (TŞS, 1834: 23/8). Söz konusu boşanma ve nikâh kaydı sicilde aynı sayfada yer almaktadır.

Boşanmada kadının söz sahibi olduğu ikinci yol ise, "tefrik" denilen boşanma biçimidir. Kadının belli şartlarda¹³ mahkemeye müracaatı sonucu gerçekleşen tefrik boşanmada, muhalaanın aksine ayrılmak için kocanın rızası aranmaz. Boşanma gerekçeleri mahkemede kabul görürse hâkim kararıyla boşanma gerçekleşir (Maydaer, 2007: 302-316; Dinç, 2005: 110; Sak-Aköz, 2004: 92). Örnek vermek gerekirse; Trabzon sakinlerinden Ayşe bint-i Hamza, meclise gelerek; kocam Nakkaş Ali Beşe, iki sene önce İstanbul'a gitmek muradıyla evden ayrıldı, giderken kendisinden nafaka talep ettiğimde, şahitler huzurunda "Eğer on aydan sonra gelmezsem zevcem Ayşe benden talak-ı bain ile boş olsun" diye şart etti, halen iki sene geçmesine rağmen zevcim Nakkaş Ali dönmedi. Bu şartlar altında ziyadesiyle nafakaya ihtiyacım var diyen Ayşe, bahsi geçen durumu mahkemede şahitler aracılığıyla da doğrulayıp Nakkaş Ali'den hâkim kararıyla boşanmıştır (Evahir-i Muharrem 1065 / Aralık 1654).

2.2. Nafaka

Nafaka; kişinin hem kendisinin hem de bakmakla yükümlü olduğu kişilerin yaşamını idame ettirmek için ihtiyaç duyduğu madde ve hizmeti kapsar ve yiyecek, giyecek, mesken temininden ibarettir (Pakalın, 2004: 642). İslam hukukuna göre nafaka mükellefiyeti erkeğe aittir. Erkek; karısının, çocuklarının ve mülkiyetindeki köle ve cariyelerinin yiyecek, giyecek ve mesken masraflarını temin etmek zorundadır (Cin, 1974: 196). Bu yüzden evlilikte nafaka borçlusu olan kocanın, zengin veya fakir olmasına bakılmaksızın yükümlülüğünü yerine getirmesi beklenir. Şayet koca, bu yükümlülüğü yerine getirmese, kadın mahkemeye başvurarak nafaka takdir ettirebilir (Kaya, 2008: 89).

Nafakayla ilgili davalar şer'iyye sicillerine çeşitli şekillerde yansımaktadır. Çiftler ayrılmamışsa ve koca, evinin ihtiyaçlarını karşılıyorsa söz konusu evlilikte nafakayla ilgili bir sorun olmazdı (Öksüz, 2004: 253). Ancak eşler boşanmışsa, erkek evini terk etmiş veya nafaka yükümlülüğünü yerine getirmeyi ihmal etmişse ya da erkeğin gaipliği söz konusuysa kadınlar mahkemeye başvurup gerek kendileri için gerekse hizmetkârları ve bakıma muhtaç küçük çocukları için nafaka takdir ettirebiliyorlardı. İncelenen kadı sicilinde de nafakayla ilgili yukarıda bahsi geçen şartların oluştuğu ve bunun da mahkeme kayıtlarına yansıdığı görülmektedir. Adı geçen sicilde nafakayla ilgili toplam 7 kayıt tespit edilmiştir (TŞS, 1834: 9/11, 28/8, 35/5, 38/10, 41/2, 40/10, 51/5). Nafaka talep edenlerin 5'i Müslim, 2'si ise zimmîdir.

İncelenen sicilde çocuklar için, talep edilmiş 4 nafaka kaydı bulunmaktadır. Bu talepler anneler ya da ikinci şahıslar tarafından yapılmıştır. Mesela, Trabzon'un Derviş Ali Tekyesi Mahallesi sakinlerinden Ayşe Hatur; küçük kızı Nesibe'nin kendi yanında kaldığını, Nesibe'nin babası İbrahim'in küçük kızın nafaka ve giyecek masraflarını karşılamadığını, kızının nafaka ve giyeceğe ziyadesiyle ihtiyacı olduğunu mahkeme huzurunda anlatıp nafaka talebinde bulunmuştur. Mahkeme de nafakaya gerçekten ihtiyacı olduğunu tespit ettiği küçük kıza günlük dört akçe, babası malından ödenmek üzere nafaka takdir etmiştir (Gurre-i Cemaziyülevvel 1065/Mart 1655) (TŞS, 1834: 46/10). Buradan anlaşıldığına göre babanın çocuğa karşı nafaka yükümlülüğü eşler boşandıktan sonra da devam etmektedir. Şayet baba sorumluluğunu yerine getirmiyorsa mahkeme bu sorumluluğu ona hukuki yollardan hatırlatmakta ve örnekteki gibi maddi müeyyide

¹³ Tefrik yoluyla kadının boşanma talebinde bulunabileceği durumlar; hastalık, nafakayı temin edememe, kocanın kaybolması, şiddetli geçimsizlik vb.dir. (Kaya, 2008: 97)

uygulamaktadır. Yine kayıtlardan anlaşıldığına göre babanın ölümünden sonra bile çocuğun nafakası baba malından talep edilmektedir. Şöyle ki; Trabzon'un Cami-i Cedid Mahallesi sakinlerinden olup vefat eden Bereşkve nam Nasraninin küçük oğlu Yuri için üvey babası Yani veledi Yor, mahkemeye gelerek ölen babası malından karşılanmak üzere Yuri için nafaka talep etmiştir. Mahkeme de bu talebi haklı bularak küçük çocuk için Bereşkve malından karşılanmak üzere günlük dört akçe nafaka takdir etmiştir (Evail-i Rebiyülevvel 1064/ Ocak 1654) (TŞS, 1834: 9/11).

Adı geçen sicildeki nafaka kayıtlarının 3'ünde nafaka sorumlusu erkeğin eşini ve çocuklarını bırakıp başka bir diyara gittiğini, bu yüzden geçim sıkıntısı çeken kadının, mahkemeye müracaat edip koca malından nafaka takdir edilmesini talep ettiğini durumlarıdır. Mesela, Trabzon'un Aşağıhisar Mahallesi sakinlerinden Kahraman bint-i Abdullah Hatun mahkemede "*Zevcim Bestan bin Kaşga, oğlum Mehmed'i nafakasız ve giyeceksiz bırakıp gitti, nafaka ve giyeceğe ihtiyacı olan oğluma babası Bestan malından nafaka takdir olunması talebidir.*" demiş, mahkeme de talebi haklı görüp Mehmed için günlük dört akçe babası malından nafaka takdir etmiştir (Evail-i Zilhicce 1064/ Ekim 1654) (TŞS, 1834: 35/5). Bir başka kayıta ise, Elhacc Kasım Mahallesinden Zülfü Hatun'un mahkemede "*Zevcim Hüseyin Beşe, beni ve hizmetkârımı nafakasız bırakıp gitti. Şiddetle nafakaya ihtiyacımız olduğu için nafaka takdir olunması talebidir.*" demiş, mahkeme de talebi haklı bulup Zülfü ve hizmetkârına günlük altı akçe nafaka takdir etmiştir (Evail-i Ramazan 1064/ Temmuz 1654) (TŞS, 1834: 28/8).

Kocanın gaipliği durumunda kadının mahkemeden nafaka talep etmesi ise söyle örneklendirilebilir: Aşağıhisar Mahallesi sakinlerinden Hafize Hatun bint-i Ali, şahitleri Mehmed ve Mustafa ile meclis huzuruna gelmiştir. Şahitler, Hafize'nin zevci Hacı Halife demekle maruf Mehmed bin İlyas'ın zevcesini dört senedir nafakasız ve giyeceksiz bırakıp başka bir diyara gittiğini Hafize'nin de nafakaya külli ihtiyacının muhakkak olduğunu beyan etmişlerdir. Mahkeme de talebi haklı bularak Mehmed malından Hafize'ye günlük beş akçe nafaka bağlanmasını takdir etmiştir (Evail-i Muharrem 1065 / Kasım 1654) (TŞS, 1834: 41/2).

Yukarıdaki verilerle de desteklendiği üzere Osmanlı Devleti toplumunda kadının; kocasının ölümü, onu terk etmesi veya gaipliği gibi durumlarda muhtaç duruma düşmemesi ve hayatla mücadele konusunda yardım görmesi bakımından son derece önemli işlevleri yerine getiren nafaka, kadına her durumda yaşama hakkı tanıyan bir özelliğe sahip olması açısından oldukça önemlidir (Öksüz, 2004: 255).

2.3. Vasi Tayini

Osmanlı Devleti hukukunda aileye yönelik düzenleme sahalarından biri de vesayet müessesesi olmuştur. Bir kişinin, hukuki haklarını kullanabilmesi için bir takım vasıfları taşıması gerekir. Lehine ve aleyhine olabilecek durumları ayırt edebilecek yetiden yoksun kişiler sözü edilen hakları kullanamazlar (Kaya, 2008: 102)¹⁴. Bu yüzden hukukun aradığı anlamda doğruyu yanlıştan ayıracak vasıfta olmayan, babasını veya annesini kaybetmiş küçük çocukların bakımını ve mali haklarını korumak için resmi statüde "vasi" adı verilen bir görevlinin tayin edilmesi Osmanlı Devleti hukukunda sıkça başvurulmuş bir sistem olagelmıştır.

Araştırmaya kaynaklık eden Trabzon kadı sicilinde vasi tayini ve azliyle ilgili 6 adet kayda tesadüf edilmiştir (TŞS, 1834: 6/11, 7/6, 12/4, 22/7, 26/1, 54/4). Belgelerde, ebeveynlerden birinin veya her ikisinin bulunmadığı durumlarda hukuken, küçüğün himaye ve temsil yetkisini üzerine alan vasilerin, resmi olarak kadı huzurunda görevlendirildikleri görülmektedir. Bu görevlendirmeyi ebeveyn hayattayken kendisi yapıyorsa buna "vasi-i muhtar", yok, eğer vefattan sonra hâkim kararıyla tayin söz konusu ise buna da "vasi-i mansub" deniliyordu (Pakalın, 2004: 584; Çiftçi, 2003: 83). İncelenen sicildeki kayıtlarda tayin şekli vasi-i mansub olup, vasi-i muhtar şekliyle ifade edilen tayin türüne rastlanmamıştır.

Şer'iyye sicillerine klasik olarak yansıdığı şekliyle vasi tayini şu şekilde verilebilir: *Trabzon'un Aşağıhisar Mahallesi sakinlerinden iken ölen Çakır İbrahim Beşe'nin yetim kalan oğlu Osman'a babasından intikal eden emvallerin hifz-u zaptlarında bir vasi lazım-u mühimdir. İş bu hifz-u zapt için Hasan Ağa ibni Süleyman adlı şahıs,*

¹⁴ Buluş çağına girmemiş çocuklar, yaşlılar, hastalar ve bunaklar mallarını ve hukuki haklarını kullanmada aciz olan kişiler olarak sıralanabilir. (Eroğlu, 2007: 286)

küçük Osman'a vasi tayin ve takdir olunmuş, Hasan Ağa dahi bu vesayeti kabul ve tasdik eylemiştir (Evast-ı Rebiyülâhır 1064/Mart 1654) (TŞS, 1834: 12/4). Böylece yetim kalan Osman'ın bakımı ve mali hakları kanunla koruma altına alınmış oluyordu. Ayrıca vasi olacak şahsın vesayeti kabul ettiğini mahkeme huzurunda tasdik etmesi bu örnekte görüldüğü gibi bir zorunluluktadır (Eroğlu, 2007: 286).

Vesayet uygulamasında, temsil yetkisini üzerine alan şahsın her açıdan güvenilir biri olmasına ve aldığı sorumluluğu suiistimal etmemesine mahkemece azami dikkat gösteriliyordu. Nitekim kayıtlara bakıldığında ebeveynlerden birinin ölümünden sonra çocuklar için, bir yabancından ziyade daha emin biri oldukları muhakkak olan anne veya babanın vasi tayin edildiği görülmektedir. Mesela, Havva bint-i Çanakçı Ahmed Beşe'nin vefatından sonra küçük çocukları Hasan, Hüseyin ve Fatma için babaları Ali Beşe, mahkemece vasi tayin edilmiştir (Evahir-i Cemaziyülâhır 1065 / Mayıs 1655) (TŞS, 1834: 54/4). Bir diğer kayıta ise anne vasi olarak görülmektedir. Şöyle ki, Trabzon'un Muhyiddin Mahallesi sakinlerinden olup İstanbul'da vefat eden Kalpor nam zimmînin, küçük kızları Levize ve Limyone'ye babalarından intikal eden emvallerin hıfz u zaptı için anneleri Turgule bint-i Totozri vasi tayin edilmiştir (Evail-i Safer 1064 / Aralık 1653). Bu vesayeti üzerine alan anne, küçük kızlarının haklarını korumak için kayınpederine karşı bir hukuk mücadelesi yürütmüştür. Bahsi geçen vesayet kaydının devamındaki üç kayıt Turgule'nin bu mücadelesini ihtiva etmektedir ve bu dava sürecini küçük kızlarının vasisi olarak yürüttüğü de sık sık vurgulanmaktadır (TŞS, 1834: 6/10, 6/11, 7/1, 7/2).

Osmanlı Devleti vasilik sistemini işletirken doğabilecek suiistimalleri de göz önüne alarak ve yine kanunlara dayalı olarak hem kontrol hem de güvence mekanizmalarını çalıştırmış ve vasileri de denetlemek amacıyla nazır adlı bir görevliyi vasi üzerine tayin edip ikinci bir kontrol mekanizmasını devreye sokmuştur (Eroğlu, 2007: 288)¹⁵. Osmanlı Devleti kanunları çocuğun temsil yetkisini üzerine alan vasiye, ebeveyninden çocuğa intikal eden menkul ve gayrimenkulleri, çocuk için dahi olsa istediği gibi sarf etme yetkisini de vermemiştir. Böylesi durumlarda vasi; elindeki vesayet hüccetiyle mahkemeye başvurup günün şartlarına göre "nafaka ve kisve" adı altında bir rayiç tespit ettirerek onu kullanabilmiştir (Eroğlu, 2007: 286.; Öksüz, 2004: 258- 259.; Çiftçi, 2003: 86). Ayrıca vasi, küçüğün borçlarını ödemek gibi zorunlu haller dışında, onun mallarını başkasına satamaz, kendisi satın alamaz, bağışta bulunamazdı. Ancak vesayetini üstlendiği çocuğun lehine olmak kaydıyla, onun malı ile ticaret yaparak malvarlığını değerlendirebilirdi¹⁶.

Vasiler, hastalık, yaşlılık ve sair sebeplerle üzerlerine düşen görevleri yerine getirmekte zorlanırlarsa vasinin azli ve yeni bir vasinin tayini söz konusu olabiliyordu (Eroğlu, 2007: 286). Mesela, Trabzon sakinlerinden iken vefat eden Ali nam müteveffanın küçük oğlu Hasan'a, babasından kalan emvalleri yönetmek üzere Hüseyin Beşe vasi-i mansub tayin edilmiştir. Lakin sonradan mevcut vasinin azli ve Kabalanoğlu İbrahim Çelebi adlı şahsın da yeni vasi olması söz konusu olmuştur. Vasi Hüseyin Beşe mecliste küçük Hasan'ın vesayetini aldığı anda yetime ait iki yüz on kuruş nakdi paranın da temsil yetkisini üzerine aldığı, vesayeti yürüttüğü süre zarfında küçük için, yirmi altı kuruş masraf ettiğini, azilden sonra geriye kalan yüz seksen dört kuruşu ve sair emvalleri İbrahim Çelebi'ye teslim eylediğini söylemiştir. Daha sonra küçüğün mallarından bir akçe dahi Hüseyin Beşe'de kalmadığı mahkemece tasdik edildikten sonra, Hüseyin Beşe'nin azli ve İbrahim Çelebi'nin de vasiliği onaylanmıştır (TŞS, 1834: 26/1). Vasiliğin sonlanması, azil dışında vasinin ölmesi veya vasisi olunan kişinin, kendi mallarını kendisi kontrol edebilecek rüste erişmesiyle de gerçekleşiyordu. Kişi her yönden reşit olduğunu kanıtlayınca mahkeme aracılığıyla malları vasisinden alınarak sahibine veriliyordu (Eroğlu, 2007: 286).

Bu çerçevede Osmanlı Devleti hukuki yollarla işlettiği vesayet sistemiyle Müslim-gayrimüslim ayrımı yapmadan ahalinin yetim çocuklarını koruma altına almış ayrıca onların ebeveynlerinden kalan

¹⁵ Mesela, Tekfur Çayırı Mahallesi'nden olup daha evvel vefat etmiş olan Ömer kızı Fatma'nın çocukları ve onların vasileri olan amcaları Elhac Mustafa üzerine, kadı tarafından Elhac Ömer oğlu Abdullah Ağa nazır olarak tayin edilmiştir (5 Rebiülevvel 1164). (TŞS, No:1918, Vr. 83.b; aktaran Öksüz, 2004: 258)

¹⁶ Satım ve kira akdi dışında borç, rehin, havale, sulh ve ibra gibi sözleşmelere küçük adına taraf olan vasi, yaptığı hizmet karşılığında kendisi için eğer bir ücret takdir edilmişse bunu alabilir, fakat takdir edilen ücret dışında küçüğe ait mallardan kendisi adına yararlanamazdı. (Kaya, 2008: 104). Vasinin yetim malını yemesinin iki istisnası vardır; vasinin muhtaç olması ya da yetimin malını işletmesi mukabili bundan yaptığı hizmet kadar yararlanmasıdır (Çiftçi, 2003: 86).

miraslarının başkalarının ellerinde talanını önlemek gibi önemli bir sosyal sorumluluğu da yerine getirmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada 17. yüzyıl ortalarında genelde Osmanlı Devleti'nde özelde de Trabzon'da evlilik kurumunun oluşma aşamaları, sicillere yansıyan yönüyle belli şartlar dahilinde aile birliğinin dağılması, aile üyelerinden çocuk ve kadınların yaşamlarını sürdürebilmeleri için nafaka tespiti ve vasi tayini gibi konular tartışılmıştır. İncelenen sicil iki yıl gibi çok kısa bir süreyi kapsasa da sicilde bulunan kayıt türlerinden % 43'ünün aileyi ilgilendiren konular içermesi oldukça önemlidir. Bu çerçevede 264 nikâh akdi, 12 mihr alacağı, 7 boşanma, 7 nafaka ve 6 vasi tayini içeren belge incelenerek sonuçları değerlendirmeye alınmıştır.

İncelenen dönem itibarıyla Trabzon'da nikâh, mihr, boşanma, vasi tayini ve nafaka gibi aile yapısını ilgilendiren konularda Türk geleneği ve İslam inancının etkili olduğu anlaşılmaktadır. Trabzon mahkemesinde görülen bu tür davalarda kadın ve çocukların tüm haklarının güvence altına alındığı görülmektedir.

Çalışmada nikâh akdinin devletin resmi görevlisi kadıya kıydırılması ve sicile işlenmesi sonucu tarafların evlilikten doğan haklarının hukuk garantisine altına alındığı anlaşılmaktadır. Kişilerin şahitler huzurunda hür beyanıyla bizzat kadı huzuruna giderek veya vekillerini göndererek nikâhlarını resmileştirdikleri tespit edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin kiliselerde nikâh kıydırma hakkına sahip olmalarına rağmen az sayıda da olsa şer'i hukuka uyarak kadı huzurunda nikâh kıydırdıkları görülmektedir. Ayrıca İslam hukukunun elverdiği ölçüde dini ve etnik gruplar arası nikâh akitleri de mevcuttur.

İslam hukukuna göre erkeğin evlenirken kadına verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği para veya mal olan mihr tespitinin de erkeğin mali gücü ve kadının da sosyal statüsü dikkate alınarak nikâh akdi esnasında mutlaka kayda geçirildiği görülmüştür. Mihr hakkından doğan alacağın ise boşanma veya kocanın ölümü halinde kadın tarafından mahkemeye taşındığı ve davaların kadın lehine sonuçlandığı tespit edilmiştir.

Aile içindeki uyumu sürdürmenin imkânsız hale gelmesi durumunda İslam, dolayısıyla da Osmanlı Devleti hukuku taraflara çeşitli yollarla evlilik bağı çözme hakkı tanımaktaydı. Çalışmada az sayıda da olsa boşanma vakaları tespit edilmiştir. Ancak İslam hukukuna göre kocanın boşamayı mahkemeye kaydettirme zorunluluğunun bulunmaması, Osmanlı Devleti toplumunda gerçekleşen boşanma olaylarını sağlıklı bir biçimde değerlendirmeyi mümkün kılmamaktadır. Bundan dolayı bu çalışmada değerlendirmeye alınan 264 nikâh akdinde kadınların %37'sinin dul kadınlar olduğu tespit edilirken bunlardan kaçının eşi vefat ettiği için dul olduğu, kaçının boşanma sonucu dul kaldığı tespit edilememiştir. Ancak İslam hukukuna göre kadının da evliliğin devamından maddi, manevi zarar görmesi durumunda evliliği sonlandırma hakkı bulunduğu için çalışmada tespit edilen az sayıdaki boşanma vakalarının, kadınların evlilik akdini sonlandırma isteği doğrultusunda mahkemeye yansıdığı görülmüştür.

Eşlerin boşanması, erkeğin evini terk etmesi veya nafaka yükümlülüğünü yerine getirmemesi ya da erkeğin gaipliği durumunda kadınların mahkemeye başvurarak gerek kendileri için gerekse hizmetkârları ve bakıma muhtaç küçük çocukları için nafaka talep ettikleri ve bu hakkı kazandıkları tespit edilmiştir.

Osmanlı Devleti hukuk sisteminin sosyal yönden kadını olduğu kadar çocuğu da gözeterek vesayet sistemiyle Müslim-gayrimüslim ayrımı yapmadan yetim çocukları koruma altına aldığı, onların ebeveynlerinden kalan miraslarının korunmaya çalışıldığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Ak, M. (2017). Yörüklerde Kadın. *Jass Studies*, S: 58, s. 307-336.
- Ak, M. (2015). *Teke Yörükleri (1800-1900)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Akyüz, J. (2005). Evlenme Sözleşmesinin Önemli Bir Ögesi Olan "Mehir" Hakkında Bazı Düşünceler. *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C/S. 24 (37), 213-230.
- Aydın, M.A. (1985). *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

- Cin, H. (1974). *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, No: 341. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Çiçek, K. (1999). "Şer'iyeye Sicillerine Göre Trabzon'da Müslim-Gayrimüslim İlişkileri", *Trabzon: Trabzon Tarihi Sempozyumu (6-8 Kasım 1998 Bildiriler)*, 235-243.
- Çiftçi, C. (2003). Osmanlı Döneminde Bursa'da Eytam Keseleri. *UÜFEFSBD*, S: 5, 81-96.
- Demir, A.; Yaşar, H.; Dönder, Y.; Şeker, F. ve Tüzün, M. (2016). *Tokat Nikah Defteri 1882-1887*, Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.
- Dinç, G. (2005). Şer'iyeye Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Antalya'da Ailenin Sosyo- Ekonomik Durumu. *OTAM*, S: 17, 1-19.
- Eroğlu, H. (2007). On Dokuzuncu Yüzyılda Yetim Çocuklara Vasi Tayini: Antalya Örneği. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi (Pediatri Tarihi)*, C/S. 50(4), 285-288.
- Kaya, A. (2008). 17. Yüzyıl Bursa Şer'iyeye Sicillerinin İslam ve Aile Hukuku Açısından Tahlili. C/S. 17(1), *UÜİFD*, 81-197.
- Kırpık, C. (1999). "1830 Numaralı Şer'iyeye Siciline Göre (1643- 1644) Trabzon Toplumunda Kadın", *Trabzon: Trabzon Tarihi Sempozyumu (6-8 Kasım 1998 Bildiriler)*, 267-286.
- Kıvrım, İ. (2007). XVII. Yüzyılda Gaziantep Şehrinde Ailenin Oluşumu (1650- 1700). *SÜTAD*, S: 22, 357-392.
- Maydaer, S. (2006). Osmanlı Klasik Döneminde Kadınların Servet Edinme Yolları (Bursa Örneği). *UÜİFD*, C/S 15(2), 30-46.
- Maydaer, S. (2007). Klasik Dönem Osmanlı Toplumunda Boşanma (Bursa Şer'iyeye Sicillerine Göre). *UÜİFD*, C/S. 16(1), 299-320.
- Öksüz, M. (2004). *1746- 1789 Tarihleri Arasında Trabzon'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Pakalın, M. Z. (2004). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.1-2-3, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Sak, İ.; Aköz, A. (2004). Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma İle Sona Erdirilmesi: Muhala'a (18. Yüzyıl Konya Şer'iyeye Sicillerine Göre). *SÜTAD*, S: 15, 91-140.
- Sak, İ. (2006). Osmanlı Toplumunda Namzedin (Nişanın) Bozulması ve Sonuçları: Konya Örneği", *SÜSBED*, S: 16, 493-523.
- Saydam, A. (2000). Trabzon'da "Gayri Resmi Nikâh"ın Doğurduğu Problemler ve Boşanma Davaları (1830-1844), *Osmanlı Araştırmaları*, S: 20, 329-353.
- Trabzon Şer'iyeye Sicili (No: 1834) (H.1064-1065 / M. 1654- 1655), Ankara: Milli Kütüphane Mikrofilm Arşivi.
- Uysal, Y. (2019). Adıyaman Halk Kültüründe Evlilik ve Evlenme Törenleri, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S: 46, 179-193.
- Yegin, Ş. (2009). *H. 1064 -1065 (M. 1654-1655) Tarihli Şer'iyeye Siciline Göre Trabzon*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

